



**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**DİVAN ŞİİRİNDE KASİDE
NESİBLERİNİN YANSIMALARI VE
ANLATIM TEKNİKLERİ**

Kamile ÇETİN

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

HAZİRAN 2014



**DİVAN ŞİİRİNDE KASİDE NESİBLERİNİN YANSIMALARI VE ANLATIM
TEKNİKLERİ**

Kamile ÇETİN

**DOKTORA TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2014

Kamile Çetin tarafından hazırlanan "Divan Şiirinde Kaside Nesiblerinin Yansımaları ve Anlatım Teknikleri" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Ahmet MERMER

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Başkan: Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Prof. Dr. Ülkü Geliş SAUK

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Prof. Dr. İsmail Halil AKSOYAK

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Prof. Dr. Eafih SAKALI

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 26/06/2014

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK

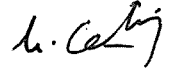
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.



Kamile ÇETİN

26/06/2014

DİVAN ŞİİRİNDE KASİDE NESİBLERİNİN YANSIMALARI VE ANLATIM
TEKNİKLERİ
(Doktora Tezi)

Kamile ÇETİN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran 2014

ÖZET

Kaside, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında en çok rağbet gören nazım şekillerinden biridir. Klâsik kasidede bulunan çeşitli bölümler arasında şairin sanatkârlığını sergilediği dikkate değer kısımlardan biri de nesibdir. Tarafımızdan hazırlanan tez çalışmasında, XVI. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıla kadar üzerinde akademik çalışma yapılmış 178 divan taranarak öncelikle kaside nesibleri tespit edilmiştir. Daha sonra elde edilen malzeme, anlatım tarzları, ele alınan konular vb. açılardan tasnife tabi tutularak değerlendirilmiştir. Böylece, Divan şiiri geleneği içinde kaside nazım şeklinin dikkate değer bölümlerinden biri durumundaki kaside nesiblerinin şairlerin üslûpları bakımından özgünlüğü dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan asırlar içinde nesib kısımları bağlamında genelde Divan şiiri özelde kaside nazım şeklinde meydana gelen değişim ve gelişmeler seçilen örnek nesibler ekseninde ortaya konulmuştur.

Bilim Kodu : 309.4.011

Anahtar Kelimeler : Kaside, Nesib, Tür, Konu, Anlatım Teknikleri

Sayfa Adedi : 1034

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ahmet MERMER

INTRODUCTION PARTS OF ODE'S RECLECTIONS AND NARRATIVE
TECHNIQUES IN OTTOMAN POETRY

(Ph. D. Thesis)

Kamile ÇETİN

GAZI UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
June 2014

ABSTRACT

Ode is one of the most desired types of verse in Arabic, Persian and Turkish literatures. The most remarkable part among the various parts which takes place in ode is the introduction part of ode in which the poet shows his artistry. In dissertation study prepared by us, primarily introduction parts of ode have been determined by the way of scanning, beginning from the 16th century to the 19th century, 178 poems from Ottoman Poetry on which academic study has been done. Then, the material having been achieved has been evaluated by being put to classification in terms of phrases, subjects being dealt and so on. So, originality of introduction parts of ode, which is in the position of the notable part of the type of verse in the tradition of Ottoman Poetry, has been tried to be presented to attentions in terms of the styles of the poets. On the other hand, within the context of the introduction parts of ode throughout ages, changes and developments that occurred in Ottoman Poetry in general and ode in particular have been put forward within the centre of sample introduction parts of ode being selected.

Science Code : 309.4.011

Key Words : Ode, Introduction Parts of Ode's, Genre, Topic,
Narrative Techniques

Page Number : 1034

Supervisor : Prof. Dr. Ahmet MERMER

TEŞEKKÜR

Hem doktora ders döneminde hem de tez aşamasında yardımlarını gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Cemâl Kurnaz'a, Prof. Dr. Yaşar Aydemir'e, Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak'a, tez konusunun seçiminden itibaren her aşamasında desteğini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet Mermer'e en kalbî teşekkürlerimi arz ediyorum.

Bilindiği üzere yaklaşık 600 yıl edebiyat sahnesinde kalan divan edebiyatı ortaya koyduğu edebî mahsuller itibariyle Türk edebiyatı tarihi içinde çok önemli bir yer ihtiva etmektedir. Söz konusu edebiyatın en önemli ürünlerinden biri de divanlardır. Divan şiiri üzerine yapılan ilk çalışmalardan zamanımıza gelinceye kadar birçok divan metni transkribe edilerek günümüz Türkçesine kazandırılmıştır. Bugün, bilhassa ve daha çok yüksek lisans tezi seviyesinde devam eden divan metinlerini transkribe etme çalışmalarının yanında, doktora düzeyinde daha ziyade metinleri yorumlama çalışmaları ön plana çıkmış görünmektedir. Biz de bu bağlamda çalışma konusu olarak kasidenin asıl konusunu oluşturan methiye bölümünden önce yer alan, esas mevzudan ayrı bir görünüm sergileyen, kasidenin dikkate değer bölümlerinden biri olan ve üzerinde terim noktasında tam bir anlaşmaya varılmamış görünen nesibi seçmeyi uygun gördük.

Divan edebiyatının önemli nazım şekillerinden biri olup bir plan dâhilinde yazılan kasidede konuya giriş durumunda bulunan nesib, kasidenin dış âleme açılan, ağırlıklı olarak tasvir üzerine kurulan, gazel ve mesneviyle de bağlantısı bulunan, edebî metinlerin estetik bakımdan süslenerek takdim edildiği, hayal dünyası, kelime kadrosu, edebî sanatlar vb. bakımlardan şairlerin şairlik gücünün, sanat kabiliyetlerinin ortaya konulduğu kısım olması itibariyle son derece mühimdir. Bizden önce XV. yüzyıl kasideleri üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlandığı için tezimizde Divan şiirinin klâsikleşme özelliği kazandığı yüzyıl olması hasebiyle XVI. asırdan başlamak üzere XIX. asra kadar üzerinde akademik çalışma yapılmış ve elde edilebilen 178 divan, kaside nesibleri bakımından taranmıştır. Neticede tespit edilen 2610 kaside incelemeye tabi tutulmuştur. Tezimizde öncelikle kaside ve nesib konusuyla ilgili yayımlanmış ve ulaşabildiğimiz bütün kaynakları gözden geçirdik. Bu kaynaklardaki görüşleri de dikkate alarak, üzerinde çalıştığımız ve tespit

edebildiğimiz nesib örneklerini söz konusu görüşler bağlamında inceleyip değerlendirmeye çalıştık.

Tezimiz, kasidenin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki tarihî gelişimi üzerinde ana hatlarıyla durmaya ve bizden önce yapılan geniş kapsamlı çalışmalarda yer alan bilgileri özet olarak vermeye çalıştığımız giriş kısmının dışında üç bölümden oluşmaktadır. “Nesib Terimiyle İlgili Genel Bilgi ve Değerlendirmeler” başlıklı birinci bölümde öncelikle nesibin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki kronolojik seyri üzerinde durduk. “Nesib mi, Teşbib mi?” başlığı altındaysa bazen birbirinden farklı, fakat çoğu kere aynı anlamda kullanılan nesib ve teşbib kavramlarıyla bu kavramlara dair tartışmaları ele alarak araştırmalarımız sonucunda bu iki edebî terimden neden nesib ifadesini tercih ettiğimizi izah ettik. Son olarak bu bölümde incelenen kaside nesiblerinin yüzyıllara ve şairlere göre toplamı, genel tanımın dışında 5 beyitten az ve 30 beyitten aşkın olan nesib örnekleri; “tür, konu, anlatım teknikleri” bakımlardan ele alınan nesiblerle ilgili sayısal verileri içeren tablolara yer verdik. “Divan Şiirinde Kaside Nesiblerinin Yansımaları” olarak başlıklandırılan ikinci bölümde öncelikle tevhit, naat ve münacat gibi dinî muhtevalı nesiblere dair örnekleri, daha sonra da diğer türler bağlamında kaleme alınan ve bilinen örneklerden farklı özellikleriyle dikkati çeken nesib örneklerini değerlendirdik. Bu bölümde ayrıca nesiblerde işlenen aşk, eğlence, hikmet, zaman, zamaneden şikâyet gibi konuları da örnekleriyle birlikte ele aldık. Tezimizin üçüncü ve son bölümü “Nesiblerde Tespit Edilen Anlatım Teknikleri” başlığını taşımakta olup “tasvir, tahkiye, ben merkezli anlatım, nasihat, diyalog ve monolog” olmak üzere tespit edilen anlatım tekniklerinin nesiblerde nasıl yansıma bulduğunu seçilen örnek nesib beyitleriyle ortaya koymaya çalıştık. Tezin bütününde XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar tespit edilebilen nesib örnekleri üzerinde durulduğu için nesibleri yüzyıllara ve özelliklerine göre değerlendirirken yıldız (* * *) işaretiyle ayırdık.

Kamile ÇETİN

Ankara 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
1. GİRİŞ	1
2. NESİB TERİMİYLE İLGİLİ GENEL BİLGİ VE DEĞERLENDİRMELER.....	9
2.1. Tarihî Açıdan Nesib.....	9
2.1.1. Arap edebiyatında nesib	9
2.1.2. Fars edebiyatında nesib	11
2.1.3. Türk edebiyatında nesib	12
2.2. Nesib mi, Teşbib mi?	14
2.3. Yüzyıllara Göre Nesibler	16
3. DİVAN ŞİİRİNDE NESİBLERİN YANSIMALARI.....	77
3.1. Tür Bakımından Nesibler.....	77
3.1.1. Dinî türler	77
3.1.2. Konularına göre kaside nesibleri	88
3.1.3. Diğer türler	97
3.1.4. Redifine göre kaside nesibleri	100
3.2. Nesiblerde işlenen konular	104
3.2.1. Aşk.....	104
3.2.2. Eğlence	109
3.2.3. Denizcilik terimleri	110
3.2.4. Hikmet.....	113
3.2.5. İdeal yönetici (memduh) portresi	125

3.2.6. İlim	130
3.2.7. Kıyafetler	131
3.2.8. Sebeb-i telif görünümündeki nesibler	132
3.2.9. Söz/Şiir	136
3.2.10. Zaman	159
3.2.11. Zamaneden şikâyet	219
4. NESİBLERDE TESPİT EDİLEN ANLATIM TEKNİKLERİ	251
4.1. Tasvir	251
4.1.1. Tabiat tasvirleri	252
4.1.2. Tabiata ait mekân tasvirleri	445
4.1.3. Diğer tabiat unsurlarının tasviri	462
4.1.4. Kozmik unsurlara dair tasvirler	513
4.1.5. Zamanla bağlantılı tasvirler	534
4.1.6. Obje tasvirleri	572
4.1.7. Mekân tasvirleri	628
4.2. Tahkiye	718
4.2.1. Azil	719
4.2.2. Bayram	722
4.2.3. Düğün	758
4.2.4. Fetih	772
4.2.5. Hac	776
4.2.6. Hammâmiyye	777
4.2.7. Mevlit	781
4.2.8. Miraç	782
4.2.9. Ramazan	785
4.2.10. Rezm	814
4.2.11. Sel	821

4.2.12. Sıhhat-nâme.....	824
4.2.13. Sulh.....	827
4.2.14. Toplumsal bir olay	833
4.3. Ben Merkezli Anlatım	838
4.3.1. Zamaneden şikâyet.....	840
4.3.2. Âşıklık hâlleri.....	854
4.3.3. İç hesaplaşma.....	871
4.3.4. Yaşlılık	876
4.3.5. Olumsuz ruh hâlleri	878
4.3.6. Olumlu ruh hâlleri	889
4.3.7. Manevî hâller.....	897
4.3.8. Gurbet	899
4.4. Nasihat	903
4.4.1. Aşkla ilgili nasihatler.....	904
4.4.2. Dinî-tasavvufî nasihatler.....	906
4.4.3. Dünyayla ilgili nasihatler.....	918
4.4.4. Sabırla ilgili nasihatler	928
4.4.5. Tövbe etmeye dair nasihatler	929
4.4.6. Diğer nasihatler	930
4.5. Diyalog	930
4.5.1. Dış diyalog	931
4.5.2. İç diyalog.....	949
4.6. Monolog	952
5. SONUÇ.....	967
KAYNAKLAR.....	971
ÖZGEÇMİŞ	1028

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklama
-	-
Kısaltmalar	Açıklamalar
ADEKSAM	Abdülhakim Hikmet Doğan Kültür, Sanat ve Eğitim Merkezi
age.	adı geçen eser
agm.	adı geçen makale
agt.	adı geçen tez
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
A.Ü.	Atatürk Üniversitesi
Bk.	Bakınız
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
EKEV	Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
G.	Gazel
Haz.	Hazırlayan
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
K.	Kaside
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	Neşreden
s.	Sayfa
S.	Sayı
TAED	Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TDEA	Dergâh Yayınları Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜBAR	Türklük Bilimi Araştırmaları
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire
yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

KASİDE ve KASİDENİN TARİHİ GELİŞİMİ

Arapça bir kelime olan ve “*niyet etmek, yaklaşmak, kastetmek, yönelmek*” anlamlarına gelen “*kasada*” kökünden gelen kaside, bir edebiyat terimi olarak, “*belirli bir maksada yönelik olarak yazılan, ortak ve yaygın nazım şekillerinden biri*”dir¹. Arap edebiyatında doğmuş, Fars edebiyatında bazı değişikliklere uğrayarak Türk edebiyatına geçmiştir². Bir plan çerçevesinde yazılan kasidede nesib/teşbib, girizgâh³, medhiye, tegazzül, taç beyit, fahriye, dua bölümleri yer alır⁴. İlk beyit kendi arasında kafiyeleyken diğer beyitlerin ilk satırları serbest, ikinci mısraları birinci beyitle kafiyelidir⁵. Önceleri şairleri tarafından farklı zamanlarda parça parça söylenip nakledildikleri için dağınık hâlde bulunan kasideler daha sonraları bir yapı bütünlüğü kazanmıştır⁶. Eski devirlerde şair, kabilesini methedip düşmanlarına olan hücumunu anlatırken ilerleyen zamanlarda medhiyelerine karşılık hediyelerini ve ihsanlarını açık bir şekilde talep ettiği kişi veya aileyi övmüşlerdir⁷. Kasidede amaç sevilip takdir edilen bir kişiyi övmek, yermek veya belli bir konuyu işlemektir⁸. Övgünün baş konusu ve muhatapları Allah, Hz. Peygamber, dört halife, tarikat büyükleri, hükümdar, sadrazam, vezir, şeyhülislâm ve diğer makam sahipleridir⁹.

¹ Kaside, aynı zamanda “Allah, Peygamber ve diğer din büyüklerine sevgi ve saygı gösterilmesi gerektiğinden, İslâm’ın ibadetler, ahlâk gibi çeşitli yönlerinden, tasavvufi meselelerden bahseden, dinî fikir ve öğütleri ihtiva eden, cami ve tekke mûsikisinde bir kişi tarafından sazsız olarak okunan, makamlara bağlı ve irticâlî olarak, o andaki ilhamla bestelenip icra edilen sözlü dinî formlardan biridir”; İsmail Hakkı Özkan, “Kaside” (Mûsiki), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 24, İstanbul 2001, s. 566.

² Ayşe Gülay Keskin, *Klasik Türk Edebiyatında Kasîde Nazım Şekli (XIII-XIV-XV. Asırlar)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. 1.

³ Girizgâh hakkında geniş bilgi için bk. Yaşar Aydemir, “Girizgâha Dair”, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 39, Ankara 1995, s. 546-551.

⁴ Kasidede beş ana bölümden en az ikisinin bulunması gerekir; Yaşar Aydemir, “Türk Edebiyatında Kaside”, *Bilig*, S. 22, Yaz 2002, s. 145.

⁵ Ahmet Mermer-Neslihan Koç Keskin, *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 56-57.

⁶ Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 24, İstanbul 2005, s. 562.

⁷ F. Krenkow, “Kasîde”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 6, İstanbul 1988, s. 388.

⁸ Aydemir, *agm.*, s. 134.

⁹ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. 9, s. 407-408.

Kasidenin Arap edebiyatında M. V. asrın ortalarında, Arabistan'ın doğusunda, Bakr ve Tağlib kabileleri arasında gelişip Hîre muhiti vasıtasıyla yayıldığı ve ilk şairinin *el-Muhalhil b. Ra-bi'atü't-Tağlibî* olduğu sanılmaktadır¹⁰. Kasidenin ilk örneklerine Câhiliye devrinde Ukâz gibi çeşitli panayırlarda düzenlenen şiir yarışmalarında seçilmiş, altın harflerle keten bezinden yapılmış tomarlara yazılarak Kâbe duvarına asılan, genellikle yedi şairin en güzel şiirlerini içeren, hepsi klâsik kaside tarzında, takriben 60 ilâ 100 beyit olarak yazılan "Muallâka-i Seb'a" (Yedi Askı)/Mu'allakat şiirlerinde rastlanmaktadır¹¹. İslâmî dönemde ilk defa *Hammâd er-Râviye* tarafından derlenen Mu'allakât, özellikle H. III/M. IX. yüzyıldan itibaren şerh edilmiş, Türkçe de dâhil, birçok dile tercüme edilmiştir¹². Muallakât-ı seb'a şairleri *İmrü'l-Kays*, *Tarafe*, *Züheyr*, *Lebid*, *Amr b. Kulsum*, *Antere* ve *Hâris*'tir. İslâmî devrin kasidecileri ise, *Nâbîga*, *A'şâ*, *Kâb b. Züheyr* ve Peygamber şairi olma özelliğini kazanan *Hassan b. Sâbit*'tir¹³. Arap edebiyatında Muallâka dışında başka şiir mecmuaları da vardır¹⁴.

Arap şiirinde klâsik kaside kompozisyonunda şair, kendisi gibi göçebe bir hayat süren sevgilisinin bırakıp gittiği çadırının yerine gelerek onu ve geçmiş günleri hatırlayıp hüznlenir, konak yerini tasvir eder¹⁵. Daha sonra nasib adı verilen sevgilinin tasvirine geçer. Rahil bölümünde ise, çölde geçen uzun, meşakkatli, yorucu ve tehlikeli bir yolculuğu, yolculuk esnasında karşılaşılan muhtemel durumları anlatır, bindiği deveyi veya çölde rastladığı hayvanı tasvir eder. Daha sonra kendi kabilesini övüp düşman kabileyi yerdığı ve kasideye asıl kimliğini kazandıran medh bölümüne geçer. Bu durumda medh, fahr, nasib/teşbîb, tegazzül,

¹⁰ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973, s. 71.

¹¹ Alfred Felix Landon Beeston, "Mu'allakât", (Çeviren: Süleyman Tülücü), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, Erzurum 1979, s. 423-425; Süleyman Tülücü, "Mu'allakât ve Şairleri Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi –I (Türkiye)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23, Erzurum 2005, s. 2-5. Ayrıca bk. Şerafettin Yaltkaya, "Arap Edebiyatı", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: III, S. 9, Bahar 2003, s. 3-5.

¹² Bu şerhler ve tercümelemler hakkında geniş bilgi için bk. Tülücü, *agm.*, s. 6-10. Ayrıca bk. Süleyman Tülücü, "Mu'allakât, Şerh ve Baskıları, Tercümeleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, Erzurum 1986, s. 253-266.

¹³ Mustafa İsen, "Kaside", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, c. V, İstanbul Eylül 1982, s. 205; Bahattin Kök, "Hassan b. Sâbit'in, Şiirleriyle İslâm'a Hizmetleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 6, Erzurum 1986, s. 134.

¹⁴ Nusreddin Boleli, "Klâsik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler I", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 11, 2007, s. 10-15.

¹⁵ Kasideye bu şekilde ilk defa İmrü'l-Kays tarafından başlanmış ve diğer Cahiliye şairlerince de devam ettirilmiştir; Yaltkaya, *agm.*, s. 473.

i'tizâr (özür dileme), isti'tâf (yardım ve merhamet dileme), vâsf ve teşbih klâsik Arap şiirinin başlıca konularıdır¹⁶. Arap edebiyatında bazı özellikleriyle ön plana çıkarak Türk edebiyatına etki eden kasideler arasında *İbnu'n-Nahvî*'nin "*el-Kasîdetu'l-Münferice*" (*el-Ferec ba'de's-Şidde*) adlı kasidesiyle *Kasîde-i Münferice*, *Kasîde-i Tâiyye*, *Kasîde-i Mîmiyye* vb. zikredilebilir¹⁷. En meşhur kaside ise, *Kâb b. Züheyr*'in Hz. Peygamber için yazdığı orijinal ismi "*el-Kevâkibu'd-durriyye fî-medh-i hayri'l-berriyye*" olan *Kasîde-i Bürde* kasidesidir¹⁸. İslâmiyetten sonraki kasidelerin nesib bölümlerinde gül, nergis gibi yerleşik hayata ait çiçeklerin, bağ ve bahçelerin, at tasvirlerinin yapılmaya başlandığı görülür. Kasidenin yapısında değişiklik yapan şairler arasında *Ebû Nuvâs*, *Ebu'l-Atâi*, *el-Mütenebbî* zikredilebilir¹⁹.

Kaside, klâsik kaside bütünlüğü içinde bulunan gazel, methiye, fahriye, hicviye, mersiye gibi konuların kasideden ayrılarak müstakil türler hâline geldiği Emeviler dönemine kadar pek rağbet görmemiştir. Bu devirde kaside, sadece övgü şiiri, kaside şairi de âdeta bir saray görevlisi durumuna gelmiştir²⁰. Kasidenin hem şekil hem de içeriğinde birtakım değişimler görülmeye başlamış, sonuçta *muzdevic*, *muvaşşaha*, *zecal* ve *musammat* gibi nazım türleri ortaya çıkmıştır. Devir şairlerinden *Ebu Nûvas* kasideye birtakım yenilikler getirmiştir. Buna göre, şairin beyitlerinde ayrılıktan yakınma, acı ve hüzn yoktur; sevgili çadırda değil, saraydadır²¹. Bu dönemde kabile şerefi, asaleti, haysiyet ve cömertliği anılmış, düşmanlar aşağılayıcı ifadelerle hicvedilmiş, hatta bazı kabileler mal karşılığında dışarıdan kendileri için şairler getirmişlerdir. Mesela, *Cerîr*, Temim kabilesine mensupken Kays kabilesinin şairliğini yapmıştır²². Bu dönemde yetişen, Cahiliye Devri'nin kasidecilerini taklit eden, muhaliflerini hicvederek iktidar sahiplerini öven *Ahtal*, *Cerir*, *Ferezdak*, *Sabit b. Kutna* gibi şairlerle takipçileri arasında hiciv tarzı

¹⁶ Çetin, *age.*, s. 72-73; Mehmet Çavuşoğlu, "Kaside", *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 414-415-416, Ankara 1986, s. 17; Keskin, *agt.*, s. 2.

¹⁷ Ömür Ceylan, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 7.

¹⁸ İsmail Hakkı Sezer, "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi", *Konya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 10, Konya 2000, s. 65; Süleyman Tülücü, "Kâ'b B. Zuheyr ve Kasîde-i Bürde'si Üzerine Notlar I", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Erzurum 1982, s. 162. Ayrıca bk. Kenan Demirayak, "Bânet Su'âd Kasidesi Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 24, Erzurum 1997, s. 141-157.

¹⁹ Çetin, *age.*, s. 74; Çavuşoğlu, *agm.*, s. 17-18.

²⁰ Mehmet Çelik, *el-Cezireli Şair el-Ahtal*, T.C. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2006, s. 52.

²¹ İsen, *agm.*, s. 206.

²² Çelik, *agt.*, s. 69-70.

gelişmiş, adına *nekaiz* denilen yeni bir hiciv türü ortaya çıkmıştır²³. Abbasiler döneminin başında tahmis nazım şekli ortaya çıkmış, VIII. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış olan kasidelerde yerleşik hayatın yansımaları görülmeye başlanmış, nesib bölümlerinde eğlence ve şaraptan, beden hazlarından bahsedilirken çöl tasvirlerinin yerini bağ, bahçe tasvirleri, at ve deve tasvirlerinin yerini ise, av ve savaş tasvirleri almıştır²⁴. *Ebû Temmâm*, öğrencisi *Buhturî* ve *Mütenebbî*, kaside yazan en önemli şairlerdir²⁵. Kasidenin bilinen türleri Endülüs Arap şiirinde de vardır²⁶.

* * *

İran edebiyatı devrine gelindiğinde, muhtevası zenginleşen ve önem kazanan kaside, şekil itibarıyla da bazı değişiklikler geçirmiştir²⁷. Sâsâniler devrinin en meşhur şairi olan ve Sâ mânî hükümdarlarından II. Nasır b. Ahmed zamanında nüfuz kazanan, kasideye gazel havasını verdiği “Medâr-ı Mey” adlı kasidesi oldukça meşhur olan Rûdekî²⁸, bazı tezkire yazarları tarafından İslâmî-İran edebiyatının kurucusu kabul edilir. İlk klâsik dönemde “saray şiiri” olan kasideciliğin dönem şiirinde önemli bir yeri vardır²⁹. Diğer kaside şairleri *Dakîkî*, *Lebîbî-i Horasânî*, *Zeynebî-i Alevî*, *Behrâmî-i Serahsî*, *Menşûrî-i Semerkandî*, *Ferruhî-i Sîstânî*, *Mes’ûdî-i Gaznevî*, *Unsûrî*, *Minûçihri-i Dâmegânî*’dir. *Unsurî*, *Ferrûhî*, *Minuçihri*, *Asadî* ve *Evhadüddîn-i Enverî* devrin önemli şairleridir. *Ferrûhî*’nin kasidelerinin nesib bölümleri çok canlı olup parlak ve renkli tasvirler vardır. Kasideye devrin ilimlerinin de girmeye başlamasıyla en önemli temsilcileri Kuzeybatı İran’da yetişen *Katrân-ı Tebrîzî*, *Felekî-i Şîrvânî*, *Mücîrüddîn-i Beylekânî*, *Hâkânî-i Şîrvânî*’nin oluşturduğu yeni bir üslûp ortaya çıkmıştır³⁰. Selçuklular devrine gelindiğinde Fars edebiyatının önemli kaside şairleri olarak, ileriki asırlarda Türk şairleri üzerinde de etkili olan, *Enverî*, *Hâkânî*, *Mu’izzî*, *Kemâl-i İsfehânî*, *Sa’dî-i Şîrâzî*, *Hâcû-yı Kirmânî*

²³ Salih Tur, *Ahtal, Ferezdak ve Cerîr’in Şiirlerinde Medih ve Hiciv*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Şanlıurfa 1997, s. 145.

²⁴ Çavuşoğlu, *agm*, s. 18; s. Keskin, *agt.*, s. 3.

²⁵ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s. 41.

²⁶ A. Yaşar Koçak, “Endülüs Muvaşşahaları”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: I, S. 3, Güz 2001, s. 112.

²⁷ Kasidenin bu devirdeki şekli özellikleri hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Vanlıoğlu, “Kaside”, Fars Edebiyatı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 24, İstanbul 2001, s. 564.

²⁸ Çavuşoğlu, *agm.*, s. 18.

²⁹ Hicabi Kırılangoç, “İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, S. 1, Bahar 2001, s. 99.

³⁰ Vanlıoğlu, *agm.*, s. 564.

ve *Selmân-ı Sâveci*, *Hâfız-ı Şîrazî* gibi isimler sayılabilir³¹. XIII. yüzyılda Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inde tevhid ve münacat tarzında yazılmış 300 kadar kaside vardır. Sebk-i Hindî akımının temsilcilerinden olan *Örfî-i Şîrazî*, *Sâ'ib-i Tebrîzî* ve *Şevket-i Buhârî* diğer tanınmış kaside şairleridir. Harezmşahlar döneminde *Senâî*, *Reşîdüddîn Vatvât*, *Cemâleddîn-i İsfahânî*, *Zahîr-i Fâryâbî*, Moğollar ve Timurlular devrinde *Mecdüddîn-i Hemger-i Şîrazî*, *Emîr-i Hüsrev-i Dihlevî*, *Selmân-ı Sâvecî* meşhur kaside şairleridir³².

* * *

Türk Edebiyatı'nda kasidenin ilk örnekleri XIII. ve XIV. yüzyılda daha çok tevhid, münâcât ve na't tarzında yazılmış, XV. yüzyılda ise medhiye türü kasideler öne çıkmıştır³³. Hoca Dehhânî'nin ilk on beyti nesib bölümüne ayrılan kasidesi Divan şiirinde varlığı bilinen ilk kasidedir³⁴. Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'deki naatları, Ahmedî ile Şeyhî'nin kasideleri, "kerem", "felek", "Frengistan" kasideleriyle Cem Sultan, Karamanlı Nizâmî, Necâtî Bey, bilhassa "güneş", "misk", "kerem" gibi kasideleri oldukça ünlü olan Ahmed Paşa XV. yüzyıl kaside şairleridir³⁵. Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nin siyasî anlamda bir imparatorluk hâline geldiği, kendileri de şiirle ilgilenen II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî, III. Murad gibi padişahların ve diğer devlet büyüklerinin edebiyat ve sanata alaka göstermelerinin etkisiyle XVI. asır ilim, kültür ve edebiyatın da büyük gelişme gösterdiği bir dönemdir³⁶. Artık, memduhun "mükemmel saydığı şiir kaside³⁷"dir ve çoğu medhiye türünde olan bu yüzyıl kasideleri, Bâkî'de örnekleri görüldüğü üzere oldukça canlı nesib bölümleri, Hayâlî'de olduğu gibi zengin hayal unsurları, Bağdatlı Rûhî'de görüldüğü üzere

³¹ İpekten, *age.*, s. 42. Selçuklular devrindeki kaside şairleri hakkında ayrıca bk. Hüseyin Kayhan, "Selçuklular Devrinde Türk Saraylarında Fars Şâirleri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, Winter 2011, s. 1436-1438.

³² İsen, *agm.*, s. 207.

³³ Keskin, *agt.*, s. 6-7.

³⁴ Kaside hakkında bk. Hikmet İlaydın, "Anadolu'da Klâsik Türk Şiirinin Başlangıcı", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, c. XXX, S. 277, Ankara Ekim 1974, s. 766; İ. Çetin Derdiyok, "Hoca Dehhani'nin Kasidesine Tematik Bir Bakış", *Yedi İklim*, Ekim 1994, s. 59-60.

³⁵ İskender Pala, "Kaside", *Türk Edebiyatı, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 24, İstanbul 2001, s. 565-566; İsen, *agm.*, s. 207-209.

³⁶ Haluk İpekten-Mustafa İsen, "XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, 3. Cilt, II. Baskı, Ankara 1992, s. 130-131.

³⁷ Halil İnalcık, *Şair ve Patron*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 2003, s. 37.

dildeki alay, istihza ve sadelikle dikkati çekmektedir³⁸. İran örnekleri aşılmaya çalışılmış; memduhlar, devletin ihtişamının gölgesinde kalmamaları için, mübalağalı ifadelerle Şâhnâme kahramanlarına teşbih edilmiştir³⁹. Devletin duraklama ve gerileme devrine girdiği XVII. yüzyılda, gelişimini sürdüren edebiyata bağlı olarak kaside, nicelik ve nitelik bakımından en muhteşem dönemini yaşamış; dil, bu asırda Sebk-i Hindî'nin de etkisiyle önceki yüzyıllara göre ağırlaşmış, nesib-maksud-tegazzül-fahriye-du'â sıralamasının bağlayıcılığı kalmamıştır. Nef'î ve muakkipleri bazen kasideye fahriyeyle başlamışlar, hatta fahriye kasidede vazgeçilmez bir bölüm hâline gelmiştir. Bu yüzyılda kaside yazan pek çok şair vardır. XIX. yüzyıl ise, Klâsik Türk edebiyatının bütününde olduğu gibi, kaside açısından da oldukça sönüktür. XX. asırda örnekleri az olmakla beraber, Halil Nihat Boztepe gibi, kaside yazan şairler de vardır⁴⁰.

Müretteb bir divanda özel bir önemi bulunan ve her devirde ilgi gören kaside, gelişim ve zenginliğini iktidarla olan münasebetine borçludur. Osmanlı'da⁴¹ şairlerin hamilerinden⁴² caize alabilmelerinin en yaygın şekli kaside sunmaktır. Devlet ileri gelenlerinin ihsanlarına nail olmak, teşekkür etmek, herhangi bir suçtan affedilmek gibi sebeplerle şairler cülûs, sefere çıkma, savaştan dönme, saray, çeşme vs. binaların inşası, Ramazan, bayram, bahar gibi belirli zamanları gözeterek⁴³ kasidelerini bir memduh veya hamiye⁴⁴ bazen bir aracıyla iletme⁴⁵, bazen de bizzat kendileri okumak suretiyle⁴⁶ takdim etmişlerdir. Bilhassa hükümdarlar adına yazılan

³⁸ Bilal Çakıcı, *Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XVI. Yüzyıl)*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996, s. 28.

³⁹ Pala, *agm.*, s. 565-566; İsen, *agm.*, s. 207-209.

⁴⁰ Geniş bilgi için bk. Aydemir, *agm.*, s. 140-142; İsen, *agm.*, s. 207-209.

⁴¹ "Hükümdar sarayı ve ekâbir sarayları toplumda şeref ve itibarın, servet ve becerinin tek kaynağı ve sığınağı idi"; İnalçık, *age.*, s. 10. "Yalnız sanatçılar için değil, genelde, Osmanlı patrimoniyal toplumunda terbiyet, kulluk, intisâb sosyal ilişkilerin temeli olmuş, hem patron hem kul için gerekli bir sosyal bağ oluşturmuştur. Patron için şöretini ve mevkiini yüceltmek, kul için hayatta kalmak, ilerlemek için bu bağlılık esastı."; İnalçık, *age.*, s. 16. Tûbâ Işınsoy İsen-Durmuş, *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmilik Geleneği*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara Kasım 2006, s. 5.

⁴² Osmanlı'daki hamilik sistemi ve Divan şiirindeki hamilik geleneği hakkında yapılan geniş kapsamlı çalışmalardan biri için bk. Tûbâ Işınsoy Durmuş, *Tutsan Elini Ben Fakirin Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2009.

⁴³ Cevdet Dadaş, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şâirlere Verilen Câize ve İhsânlar", *Türkler*, (Ed. Hasan Celal Güzel vd.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 11, s. 748-757.

⁴⁴ Kadir Güler-Kerim Yaşar, *Dîvân Şiirinde Câize*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2010, s. 31.

⁴⁵ Kasideler bir vasıta ile iletildiğinde tenkit süzgecinden geçirilerek düzeltilmeler yapılabilirdi gibi kabul edilmeme durumu da söz konusu olabilir; geniş bilgi için bk. Çavuşoğlu, *agm.*, s. 23-26; ayrıca Aydemir, *agm.*, s. 144.

⁴⁶ İsen-Durmuş, *agm.*, s. 88-90.

kasidelerde ideal bir insan ve padişah portresi çizen⁴⁷, beklentilerini bazen ima yoluyla bazen de açıkça dillendiren şairler, telif ücreti olarak tanımlanabilecek olan⁴⁸ ve adına caize⁴⁹ denilen bazı kazançlar elde ederek⁵⁰ çağdaşı şairlere göre oldukça itibar kazanmışlardır⁵¹. Devrin şartları dikkate alındığında, tabii karşılanması gereken caizeler⁵² şairlere bir geçim vasıtası olmanın yanında edebiyatın devamlılığına da sebep olmuştur⁵³.

⁴⁷ Songül Çolak-Cennet Hilooğlu, “Osmanlı İktidar Anlayışı Çerçevesinde Şiir”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 53, Bahar 2010, s. 93-95; İsen-Durmuş, *agt.*, s. 107-110.

⁴⁸ Behçet Necatigil, “Ölümünün 430. Yıldönümünde Zâti”, *Düzyazılar 1 Yazılar*, (Haz.: Ali Tanyeri-Hilmi Yavuz), YKY Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 9.

⁴⁹ Caize geleneği hakkında ayrıca bk. Sevdâ Önal, “Edebi Metinlere Yansıyan Yönüyle Osmanlı Toplumunda Hediyeleşme”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 11, S. 1, Erzurum 2008, s. 106

⁵⁰ Çolak-Hilooğlu, *agm.*, s. 97-98. Bu konuda ayrıca bk. M. Muhsin Kalkışım, “Osmanlı Devletinde Şair ve Yazarları Himaye Kriterleri”, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl: 15, S. 57, Bahar 2003, s. 108.

⁵¹ İsen-Durmuş, *agt.*, s. 118. Bilhassa haksızlığa uğrayan bir şairin hakkını arayarak uğradığı haksızlığı dile getirdiği, makul bir istekte bulunduğu kasideler bir “edebî dilekçe” özelliği taşır; Rasih Erkul, “Edebi Dilekçe Olarak Kasideler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*, Erzurum 2009, s. 761.

⁵² Cemâl Kurnaz, “Edebiyatın Gelişmesinde Sarayın Rolü ve Câize Geleneği”, *Türküden Gazete Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Bir Deneme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 103.

⁵³ Mehmet Özdemir, “Câize Edebiyatı”, *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Divan Edebiyatı Tartışmaları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 460.

2. NESİB TERİMİYLE İLGİLİ GENEL BİLGİ VE DEĞERLENDİRMELER

Tezin bu bölümünde edebî bir terim olarak nesib kavramı üzerinde durulacak, nesibin Arap, Fars ve nihayet Türk edebiyatlarındaki durumu ve gelişme çizgisi hakkında çeşitli kaynaklardan istifade edilerek kronolojik bilgi verilecektir. Bu bölümde ayrıca öteden beri süregelen nesib ve teşbib ayrımı, bu iki ifadenin birbirinden farklı veya birbirinin yerine kullanılması konusu ele alınarak neden nesib kavramının tercih edildiği tartışılacaktır. Diğer taraftan nesib bölümü bulunan/bulunmayan kasidelerin ve nesib beyitlerinin yüzyıllara göre dağılımı, değişiklik gösterip göstermediği üzerinde de durulacaktır.

2.1. Tarihî Açıdan Nesib

Arapça bir kelime olup “n-s-b” kökünden gelen ve fa’îl vezninde olan nesibin masdar anlamı; “şairin şiirinde sevgilisinden ve sevgisinden bahsetmek” iken sıfat olarak manası; “baba tarafından asîl; münâsîp; soyca yakın; kocanın veya karının kayınpederi; kayınbirader”dir. Konumuz gereği bizi ilgilendiren kısmı ise, nesibin isim olarak ifade ettiği “(kasîdenin evvelinde) aşk ve kadından bahseden kısım” şeklindeki anlamıdır. Diğer taraftan, klâsik Arapça sözlüklerde “bir kadının güzelliğini şiirle methetmek, kasîdeye bir güzeli överek başlamak” anlamına gelen teşbible nesib kelimeleri tamamen aynı manada kabul edilmektedir⁵⁴. Tezin bu kısmında nesib teriminin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki gelişimi üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Arap edebiyatında nesib

Nesib, esasen Arap kasidelerinin giriş kısmı olup şairler bu beyitlerde uzun yıllar önce sevdikleri kadının kaybından doğan acıları dile getirmişlerdir. Eldeki verilere göre bu şiirler İslâmiyet’ten önce ve İslâmiyet’in ilk devirlerindeki Arap edebiyatından zamanımıza kadar kalan aşk ve kadından bahseden tek şiir örnekleridir⁵⁵. Her ne

⁵⁴ Süleyman Tülüçü, “Mu’allakât’ta “Nesib”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXIV-XXV (1980-1986), s. 432-433.

⁵⁵ Ilse Lichenstädt, “Nesib, Nasib”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, Millî Eğitim Basımevi, c. 9, İstanbul 1988, s. 202-203; Çavuşoğlu, *agm.*, s. 17; Yaltkaya, *agm.*, s. 474.

kadar Arap ananesine göre ilk olarak *Muhalhil* bir kasideye nesible başlamışsa da, eski Arap şiirinde nesibin tarihini ve kaynağını tam olarak tespit mümkün değildir⁵⁶.

Nesib bölümünde şairler tarafından sevgiliye duyulan özlem, onunla yaşanmış hatıralar, çöl ve vahalardaki terk edilmiş konak yerleri, isli ocak taşları, küller, su kabı, testi kırığı, çadır ve kazık izleri gibi kalıntılar aşk ve hasret ekseninde ifade edilmiştir. Bunları hatırlayarak hem kendileri ağlayan hem de başkalarını ağlatan şairler tabiat tasvirleri yanında sevgiliden ve onun fizikî özelliklerinden de bahsetmişlerdir. Methiye kasidelerinin birçoğuna nesib bölümüyle başlayan şairler, hamâse, kahramanlık, savaş ve mersiye türü kasidelerde konu nesib kısmına elverişsiz olduğu için, nesib bölümüne nadiren yer vermişler, Cahiliye devri yağmacı şairlerinin yaptıkları yağma ve baskınlardaki kahramanlıklarını dile getirdikleri *su'lûk/sa'alîk* kasidelerinde ise, nesib bölümüne hiç yer verilmemiştir. Diğer taraftan *Kâ'b b. Züheyr*'in Hz. Peygamber'i methetmek için yazdığı *Bânet sü'ad* kasidesi gibi muallakaların hemen tamamına nesible başlanmıştır⁵⁷.

Nesibde bütün şairler, şekil ve ifade farklılıkları dışında, birbirine benzeyen benzetmelere, mecazlara, istiarelere ve mukayeselere yer vermişler, çoğunlukla “li-man al-diyâr” gibi kalıplaşmış ibarelerle başlayıp “zâ” (bunu bırak) ifadesiyle bitirmişler, daha sonra da develerin tasvir edildiği bölüme geçmişlerdir⁵⁸.

Arap şairleri nesib bölümünde hatıralar diyarından ayrılarak çıktıkları çöl yolculuğunu, deveyi veya atı, yolculuk sırasında karşılaşılan yaban hayvanlarını ayrıntılarıyla anlatıp tasvir etmişlerdir. Bazen de yolculuk esnasında maruz kalınan aşırı sıcaklık, kızgın çöl, susuzluk, sıkıntılar, baştan geçen olaylar, yıldırım, fırtına gibi çeşitli tabiat hadiselerini, hayvan otlaklarını vs. ve bu sırada karşılaşılan tehlikeleri dile getirmişlerdir⁵⁹.

⁵⁶ Lichenstädter, *agm.*, s. 202-204.

⁵⁷ Elmalı, *agm.*, s. 563.

⁵⁸ Lichenstädter, *agm.*, s. 203.

⁵⁹ Elmalı, *agm.*, s. 563.

Nesib, İslâm öncesi dönemde sabit şeklini almıştır⁶⁰. Arap şiirinin eski dönemlerinde dahi *Kays. b. Al-Hafîm*, *Hassân b. Sâbit*⁶¹ ve *'Adî b. Zeyd* sevgililerinin güzelliğini mesela *İmru'ül-Kays* gibi tasvir etmişler ve sevgiliden ayrı kalma durumundaki ruh hâllerini bedevî bir şair gibi anlatmışlardır. Bu bakımdan bedevî şairle şehirli şairin nesibleri arasında hemen hemen hiçbir fark kalmamıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda şairlerin artık çöl hayatını doğrudan bilmemeleri sebebiyle nesib giderek basmakalıp bir şekle bürünmüş, neticede bütün kasidelerin çadır önünde ve yanıp yakılma şeklinde başlaması gülünç bulunur duruma gelmiştir⁶².

2.1.2. Fars edebiyatında nesib

İran edebiyatına gelindiğinde nesibde bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Geleneksel tarzı devam ettiren şairlerin kasidelerinde çöl unsuru devam etmekle birlikte, şehir hayatı ve tabiat manzarasına ait, saray, bahçe ve av tasviri gibi farklı unsurlar da kaside nesiblerinde yer almaya başlamıştır. Bu yeniliklerde coğrafi sebeplerden başka, yeni ortaya çıkan kültürün de etkisi vardır. Arap edebiyatından gelen kaside nesiblerindeki bedevî hayat tarzından gelme muhteva, içinde bulunulan coğrafi ve toplumsal şartlara uymadığı için İran kasidesine hâkim olamamıştır. *Minûçihri*, *Mu'izzî Samarkandî*, *Cavharî Zargar-i Buhârî*, *Lâmiî*, *Curcânî* gibi şairlerde görülen taklitler münferit düzeyde kalmış, sonraları tamamen terk edilmiştir. İslâmî İran edebiyatının ilk asırlarında gazel müstakil bir nazım şekli olarak bulunmadığından aşk şiiri kasidelerin sadece nesib kısımlarında yer almıştır. İran kasidelerinin nesib bölümünde, bedevî aşk tarzı, sevgili ve âşık tipleri yerine yerleşik hayat şekline ait yeni bir sevgili ve âşık tipiyle aşk anlayışı vardır. Nesibde saki ve şarap, bunlara bağlı olarak bağ ve bahçe konuları önemli bir yer tutar. Diğer taraftan mevsim tasvirleri, bilhassa da İran açısından millî bakımdan önemli olan

⁶⁰ “Teşbib denilen sevgilisinin güzel vasıflarıyla kasideye başlamak Araplarca umumi bir adettir. At ve deve tasvir olunsu bile ekseriya sevgililerine, onlara kavuşabilecekleri sebebiyle tasvir olunup sonra tekrar yeniden sevgililerinin güzel vasıflarına geri dönerler.”; Yaltkaya, *agm.*, s. 474.

⁶¹ “Câhiliye döneminde Hassân b. Sâbit de şiirlerinde daha çok hiciv ve methiye konularını işlemiş ve Mekke şâirlerinin hicivlerine cevap vermede gecikmemiştir. Diğer yandan o, methiyeleri ile de Peygamber ve ashâbına âdeta kalkan olmuştur. Allah Resûlü, Hassân b. Sâbit'e hiciv konusunda özel izin vermiş ve müşriklerin hicivlerine karşı ‘sen de onları hicvet, Cebrail seninle berâberdir’ buyurmuştur. Kendisine ‘Peygamber Şâiri’ denilmesinin nedeni de budur.”; Abdullah Kızılcık, “Muhadram Şâirlerden Hassân B. Sâbit'in İslâmî Döneme Âit Şiirlerinde Tema”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: VI, S. 20, Kış Ankara 2006, s. 78. Hassân B. Sâbit ile ilgili olarak ayrıca bk.W. ‘Arafat, “Hassân B. Sâbit”, (Çev.: Süleyman Tülücü), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 32, Erzurum 2009, s. 157-167.

⁶² Elmalî, *agm.*, s. 563.

Nevruz gibi gelenekleri içinde barındırması itibariyle bahar, daha sonrasında da sonbahar, kaside nesiblerinde en çok işlenen konular durumundadır. Sâ mânî, Gazneli ve Selçuklu saraylarında gelişen İran kaside nesiblerinde bayram, ziyafet, av, köşk gibi saray hayatıyla ilgili konular, *Asadî*'den başlayarak münazara ve muamma, ayrıca hikemî düşünceler yer almıştır. Tabiat tasvirleri zamanla soyutlaşarak tabii vasıflarını kaybetmişlerdir⁶³.

2.1.3. Türk edebiyatında nesib

Türk edebiyatında bedevî nesibinin Divan şiirinin hiçbir devresinde bir yansıması görülmezken İran kaside nesiblerinde görülen aşk, sevgili, sâkî, mevsim, gece gündüz, köşk, şehir, at, çiçek, kalem, kılıç gibi unsurların tavsif ve tasvirleri, hikemiyat, zaman ve talihten şikâyet gibi unsurlar yer almıştır. XIII. yüzyıl şairi Dehhânî ve XIV. asırda Ahmed-i Dâî'nin kasidelerinden başlamak üzere, İran kasidesinde olduğu gibi, sevgili ve aşk konusu içki ve tabiatla birlikte ele alınmıştır. Diğer taraftan İran kasidelerinde görülen münazara ve muamma tarzındaki nesible yine Fars kasidelerinde yer alan kaz ve ördek tasvirlerine Türk edebiyatında hiç rağbet edilmemiştir. Ahmedî'nin Emir Süleyman hakkında yazdığı bir kasidesinin nesib bölümündeki kılıç ve kalem münazarası bu konudaki nadir örneklerden biri durumundadır⁶⁴. Örneklerine hemen her şairde rastlanan, nesib bölümünün bulunmadığı ve “*mahdâd, muktazab, muhaddad*” veya “*muktedâb, makdûd*” gibi isimler verilen kasideler de vardır⁶⁵.

“Şairin kasidedeki başarısı veya başarısızlığının ortaya çıkmaya başladığı⁶⁶”, şairin ilhamına ve hayal gücüne serbestlik tanıdığı için kasidenin şiirsel açıdan en dikkat çekici bölümü⁶⁷, asıl konudan ayrı olan giriş kısmı durumundaki nesib bölümü⁶⁸, nesne, şahıs, mevsim, mekân tasvirleri vb. şeklinde daha çok tasvir üzerine

⁶³ Ömer Faruk Akün, “Nesib, Nasîb”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, Millî Eğitim Basımevi, c. 9, İstanbul 1988, s. 204.

⁶⁴ Bu kasideyle ilgili geniş bilgi için bk. İdris Kadioğlu, “Kılıç Kalem Münâzarası”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı*, c. 9, S. 2, Manisa Ekim 2011, s. 161-180.

⁶⁵ Olgu Gürdal, *XV. Yüzyıl Divânlarındaki Kasîdelerde Nesib Bölümü*, T.C. Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2008, s. 11.

⁶⁶ Murat A. Karavelioğlu, “Klasik Türk Edebiyatında Kaside”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 5, S. 9, İstanbul 2007, s. 254.

⁶⁷ İsen, *agm.*, s. 211.

⁶⁸ Akün, *agm.*, s. 205.

kuruludur⁶⁹. Mesnevilerde görülen tasvire ait bazı parçalarla çok sınırlı sayıdaki yek-âvâz gazeller bir tarafa bırakıldığında nesibler Divan şiirinin dış âleme ve tabiata en fazla açılan şiir parçaları durumundadır⁷⁰. Kasidenin şiir değeri taşıyan, konu bakımından uzun ve esaslı, şairin ifade gücünün tasvir yoluyla ortaya konulduğu, tabiat tasvirlerinden mimarî eserlere, sosyal hayatın farklı yansımalarına, ahlâkî ve felsefî düşüncelere kadar birçok farklı konunun işlendiği nesib, Divan şiirinin dış âleme en açık cephesidir⁷¹. Nesib, bir anlamda şairin hazırlık safhası, okuyucuya kasidenin konu dekorunun çizildiği bölüm olup kasidenin diğer bölümlerinden bağımsız ve kopuk değildir. Mesela şair, nesib bölümünde bahar tasviri yapıyorsa memduhun vasıflarını baharın güzel ve olumlu yönleriyle ilişkilendirerek anlatır; kış tasvirine yer vermişse kışın zorluklarından bahsederek memduhun bu sıkıntılardan uzak kalmasını temenni eder⁷².

Aynı zamanda kasidenin önemli bölümlerinden olan ve “şairin genel kültürünü sergilemesine en uygun bölüm⁷³” durumundaki nesib bölümüne, tezin devam eden bölümlerinde ve ilgili başlıklar altında geniş şekilde ele alınacağı üzere, Divan şairleri de büyük önem vermişlerdir. Şairler, hem farklı konuları işleyerek hem de farklı anlatım tekniklerinden istifade ederek şahsî tasarrufları ve şiir kabiliyetleri ekseninde bu bölümü şekillendirmişler, hatta âdeta süslemişlerdir. Böylece şairler, kasidenin asıl yazılış sebebi durumundaki methiye kısmına geçmeden veya taleplerini dile getirmeden önce şiir vadisindeki maharetlerini sergilemişler, aynı zamanda bir anlamda da istek ve dileklerini haklı bir gerekçeye dayandırma gayretine girmişlerdir.

Divan şiirindeki nesib bölümlerine dair ifade edilebilecek hususlardan biri de, bir gelenek şiiri olan Divan şiirinde -yüzyıllar bazında bakıldığında- şiir ananesinin nesiblerde de devam ettirildiğidir. Bununla birlikte, şairleri veya nesib bölümlerini

⁶⁹ Mine Mengi, “Kaside Nesiplerindeki Hasbîhaller Üzerine”, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, I. Baskı, Ankara 2000, s. 122-123.

⁷⁰ Akün, *agm.*, s. 205-206.

⁷¹ Akün, *agm.*, s. 206; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi I Cahiliye Dönemi*, Fenomen Yayınları, Birinci Baskı, Ankara Ekim 2009, s. 115; Mermer-Koç Keskin, “nesib”, *age.*, s. 84; İsen, *agm.*, s. 205-211; Mine Mengi, “Kaside Nesipleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VIII Kaside medhiye: biçime, işleve ve muhtevaya dair tespitler*, (Haz. Hatice Aynur-Müjgân Çakır-Hanife Koncu-Selim S. Kuru-Ali Emre Özyıldırım), Klasik Yayınları, İstanbul 2013, s. 170; Akün, *agm.*, s. 408.

⁷² Arzu Kalender, “*Taze Can Buldu Cihan*”: *Osmanlı Şiirinde Bahar*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara Haziran 2002, s. 5-6.

⁷³ Çavuşoğlu, *agm.*, s. 21.

özgün hâle getiren de elbette şairlerin bu bölümde yer verdikleri konular, konuları ele alış tarzları, kullandıkları anlatım teknikleri, tasavvur ve tahayyüllerindeki farklılık, canlılık, orijinallik, renklilik şeklinde ifade edilebilecek olan şiir kabiliyetleri, şairlik güçleridir⁷⁴. Diğer taraftan bilhassa Divan şiiri geleneğinde bir kırılma noktası durumundaki XIX. asırda, kaside nesiblerinde de, toplum hayatında meydana gelen siyasî ve içtimaî hadiselerin ele alınması gibi, bazı farklı hususlar da dikkati çekmektedir.

2.2. Nesib mi, Teşbib mi?

Daha önce de belirtildiği üzere Divan şiirinde isimlendirme konusunda tartışma bulunan kavramlardan biri de nesibdir. Zira bir kısım araştırmacılar tarafından nesib yerine teşbib tabiri kullanılmaktadır. Buna göre “konusu aşk ve sevgili olan, aşkın acılarından bahseden başlangıç kısımlarına nesib; diğer konulardan bahseden kısımlara ise teşbîb denir⁷⁵” şeklinde bir açıklama getirilmektedir. Söz konusu karışıklığın sebebi, eski Arap şiirinde nesibin, “şairin, sevgilinin bir süre yaşayıp terk ettiği yere gelerek ondan arta kalan anılarla duygulandığı ve bu duygularını dile getirdiği bölümün adı iken İran şairlerinin elinde değişikliğe uğramış, söze heyecanlı ve parlak bir başlangıç yapmak, sözü hararetlendirmek maksadıyla söylenmiş tabiat tasvirlerine, bayram, ramazan gibi özel günlerin tasvirlerine ayrılan teşbîb ile karıştırılmış⁷⁶” olmasıdır. Ayrıca bu iki terimin birbirinin yerine kullanıldığı ve yaygın

⁷⁴ Osmanlı’da kaside yazmayla patronaj arasındaki münasebete değinilen ve şairin “ilk hedefinin estetik bir ürün ortaya koymak” olduğunun ifade edildiği kasideyi ‘üretim’ kavramıyla açıklayan bir çalışmada kasidenin özgünlüğünün ölçütleri olarak şu ifadeler yer verilmiştir: “(...) Zira, bu üretim, söyleyiş güzellikleri, dil hazinesindeki sözcüklerin yerinde ve etkili kullanımı, söz sanatları kullanımı, etkin hayâller, mâna ve söyleyişler bulmak gibi Divan şiirine dair karakteristikleri ve şiirin kendi gelişim çizgisinin izlenebilmesini içerdiğinden dikkate alınmalıdır. (...)”, Naim Atabağsoy, “Klasik Dönem Osmanlı Şiirinde Patronaj ve Şairin Üretim Süreci İlişkisine Bir Bakış”, *monograf edebiyat eleştirisi dergisi, edebiyat ve iktidar*, S. 1, 2014, s. 86.

⁷⁵ İskender Pala, “Kasîde”, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998, s. 231-232.

⁷⁶ Yaşar Aydemir, “nesîb”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 4, Ankara 2004, s. 505.

olarak nesib tabirinin tercih edildiği görülmektedir⁷⁷. Nesib ve teşbib tabirlerinin birlikte kullanıldığı kaynaklar da vardır⁷⁸.

Nesib konusunda önemli bilgiler veren Ömer Faruk Akün, nesib ve teşbib ayırımının yanlış ve esasen var olmayan bir tasniften ibaret olduğunu ifade etmiştir⁷⁹:

“Son devirde meydana getirilmiş bâzı ıstılah lugatlerinde (...) kasîdenin medhiyeden önce gelen kısmına aşk ve sevgiliye dâir olduğu takdirde nesîb, tabiat, mevsim gibi mevzûlara tahsis edilmiş ise, teşbîb denildiği tarzındaki izahlar, yanlış ve esâsında mevcut bulunmayan bir tasniften ibârettir⁸⁰.”

Tespitlerimize göre müstakil olarak nesib bölümünde aşk konusunu ele alan kaside sayısı, konuyla ilgili kısımda geniş şekilde ele alınacağı üzere 4’tür. Diğer taraftan 3 kaside nesibinde âşık tasvirine yer verilirken 40 kasidenin nesib bölümü sevgili tasvirine ayrılmıştır. Bütün bunların dışında şairler, ben merkezli anlatımdan istifade ederek birinci teklik şahıs ağzıyla konuştukları 32 kaside nesibinde kendi âşıklık hâllerinden söz etmişler ve 4 kaside nesibinde de aşkla ilgili nasihatlere yer vermişlerdir. Tezin ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı şekilde ele alınacağı üzere, incelenen 2610 kaside arasında 1131 kasidede nesib bölümüne yer verildiği görülmüştür. Buna mukabil, nesib bölümlerinde aşk, âşıklık ve sevgili konularını ele alan kaside sayısı toplamda 83 olarak tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere, bu sayı bütün kaside nesiblerine bakıldığında fazla bir yekûn teşkil etmemektedir. Geriye kalan 1046 kaside nesibinde ise, mevsimler, eğlence, hikmet, zaman, zamanet şikâyet vs. olmak üzere birçok konu ele alınmıştır. Daha çok tasvir anlatım tekniği

⁷⁷ Söz konusu kaynaklardan bazıları için bk. İpekten, *age.*, İstanbul 1997, s. 38-39; Krenkow, *agm.*, s. 388; Tâhirül-Mevlevî, “Kasîde”, *Edebiyat Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 84; M.A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3 F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 24; Muhsin Macit-Uğur Soldan, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2010, s. 206. “Nesib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, c. 32, s. 579. Mehmed Rif’at, *Mecâmî’ü’l-edeb*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1308, s. 145.

⁷⁸ Nesible teşbib ifadesinin beraber kullanıldığı kaynaklar da vardır. Mesela bk. Bilâl Elbir, *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Pegem A Yayıncılık, Ankara Ekim 2006, s. 49; L. Sami Akalın, “Kasîde”, *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1984; Emin Özdemir, “Kaside”, *Örneklî Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1990, s. 165.

⁷⁹ Gibb de eserinde nesib-teşbib şeklindeki tartışmaya veya ayırma girmeyerek nesib ifadesini kullanmayı tercih etmiş ve şairlerin bu bölümde nesib bölümlerinde daha çok Ramazan, bina, mevsim, eşya, çiçek tasvirleri gibi konuların ifade edildiğini, örnekleri çok fazla görülmemekle birlikte ahlâkî veya felsefî bir konunun ele alındığını söylemiştir. E.J. Wilkinson GIBB, *Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottoman Poetry)*, (Tercüme: Ali Çavuşoğlu), I-II, Akçağ Yayınları, Ankara Tarihsiz, s. 70.

⁸⁰ Akün, *agm.*, s. 205.

üzerine inşa edilen nesib bölümlerinde mevsimlerden mekânlara, objelerden şehirlere, şahıslardan savaş aletlerine kadar uzanan çok geniş bir yelpazede pek çok unsurun tasvirine yer verilmiştir. Şairler, bir kısım nesiblerde de hareket ve olayın ön plana çıktığı tahkiye tekniğinden yararlanmışlar, aralarında bayram, Ramazan, düğün, fetih gibi konuların da yer aldığı birçok hadiseyi tahkiye anlatım tekniği vasıtasıyla hikâye etmişlerdir. Ayrıca şairler nesiblerde, zamaneden şikâyet, olumlu veya olumsuz ruh hâlleri, içinde bulundukları durumlar, yaşlanmanın sebep olduğu zorluklar ve bir anlamda kendi kendileriyle hesaplaştıkları, hatalarının muhasebesini yaptıkları durumlarda kendilerini ön plana çıkararak ben merkezli anlatım tekniğinden istifade etmişlerdir. Nesiblerde şairlerin bazen de muhataplarına aşk, sabır, tövbe konularının yanında dinî-tasavvufî muhtevalı nasihatlerde bulundukları da görülmüştür. Şairin bazen hayalî bazen gerçek bir varlıkla veya bazen de kendi kendisiyle konuşmasıyla gerçekleşen diyalog ve monolog anlatım teknikleri de nesiblerde tespit edilen anlatım tarzları arasında yerini almıştır.

Sonuç olarak, nesib ve teşbib ayırımının, yukarıda belirtildiği ve bazı araştırmacıların da ifade ettiği üzere, kapsayıcı bir tasnif olarak görünmediği düşüncesinden hareketle kasidenin giriş bölümü için, biz de nesib-teşbib ayırımını kabul etmeyerek hem tezimizin başlığında hem de bütün tez boyunca nesib tabirini kullanmayı tercih ettik.

2.3. Yüzyıllara Göre Nesibler

XVI. yüzyıldan 51, XVII. yüzyıldan 50, XVIII. yüzyıldan 47 ve XIX. yüzyıldan da 30 olmak üzere toplam 178 divan taranmış ve bu divanlardaki kasideler, nesib bölümleri bulunanlar ve bulunmayanlar olmak üzere incelenmiştir. Öncelikle belirtilmesi gereken hususlardan biri, taranan divanlardan bazılarında kaside nazım şekliyle yazılmış şiirler bulunmadığı için söz konusu divanların değerlendirmeye

alınmadığıdır. Buna göre, XVI. yüzyıldan Gelibolulu Sun'î⁸¹, Hecrî⁸², Hilâlî⁸³, Muhibbî⁸⁴, Şühûdî⁸⁵ ve Vusûlî⁸⁶; XVII. yüzyıldan Hikmetî⁸⁷, İsmail Hakkî⁸⁸, Muhyiddin Bursevî⁸⁹, Sükkerî⁹⁰, Ünsî Hasan⁹¹; XVIII. yüzyıldan Ahmet Müsellem Efendi⁹², Keşanlı Zihnî⁹³, Muhammed Hulûsî⁹⁴, Muvakkit-zâde Muhammed Pertevî⁹⁵, Vâlî-i Âmedî⁹⁶ ve XIX. yüzyıldan Sükutî⁹⁷ ve Yozgatlı Hüznî⁹⁸, divanlarında kaside nazım şekline yer vermeyen şairler olarak tespit edilmiştir.

Bir diğer husus da, bir kısım şairlerin divanlarındaki kasidelerinin tamamını nesibsiz olarak kaleme almalarıdır. Tespitlerimize göre, XVI. yüzyıl şairlerinden Alaşehirli

⁸¹ *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*, (Nşr.: Halil İbrahim Yakar), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213620/h/gelibolulu.pdf>.

⁸² *Hecrî Kara Çelebî Muhyî'd-dîn Mehmed* (ö. 1557), *Dîvân*, (Nşr.: Ömer Zülfe), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275464/h/hecri.pdf>.

⁸³ *Hilâlî Dîvânı* (*Metin-Çeviri-Tahlil*), (Haz.: İsmet Şanlı), T.C. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1999.

⁸⁴ *Muhibbî Dîvânı*, (Nşr.: Coşkun Ak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

⁸⁵ *Şühûdî Divançesi* (*İnceleme-Metin*), (Haz.: Ertuğrul Can), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2005.

⁸⁶ *Vusûlî* (ö. 1000/1592) *Dîvân* (*İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin*), (Nşr.: Hakan Taş), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-90183/vusuli-divani.html>, Ankara 2010.

⁸⁷ *17. YY. Şairlerinden Hikmetî ve Divanı*, (Haz.: Aysel Eğri), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

⁸⁸ *İsmail Hakkî Dîvânı* (*İnceleme-Metin*), (Haz.: M. Murat Yurtsever), T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 1990.

⁸⁹ *Muhyiddîn-i Bursevî Dîvânı* (*İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*), (Haz.: Semih Yeşilbağ), T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2004.

⁹⁰ *Sükkerî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, (Haz.: Erdoğan Erol), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1989.

⁹¹ *Ünsî Hasan Efendi Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, (Haz.: Savaş Uzun), T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2003.

⁹² *Ahmet Müsellem Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, (Haz.: Zafer Topak), T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

⁹³ *Keşanlı Zihni Divanı*, (Haz.: Mehmet Akpınar), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2005.

⁹⁴ *Muhammed Hulûsî'nin Divançesi* (*Metin-İnceleme-Sözlük*), (Haz.: Nergül Küçükarıkan), T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006.

⁹⁵ *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, (Haz.: Ekrem Bektaş), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 2007.

⁹⁶ *Dîvân-ı Vâlî-i Âmedî Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği*, (Haz.: Mustafa Okur), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2006.

⁹⁷ *Sükutî Hayatı, Sanatı ve Dîvânı*, (Haz.: Nurgül Özcan), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001.

⁹⁸ *Yozgatlı Hüznî Dîvânı* (*İnceleme-Metin*), (Nşr.: Mustafa Güneş), Bizim Büro Basımevi, Ankara 2009.

Kadı Muhammed⁹⁹, Behiştî¹⁰⁰, Fütûhî¹⁰¹, Kadı¹⁰², Meâlî¹⁰³, Muhitî¹⁰⁴, Münîrî¹⁰⁵, Sârbân Ahmed¹⁰⁶ ve Selîkî¹⁰⁷ kasidelerinde nesib bölümüne yer vermeyen şairlerdir. Dimetokalı Vahdetî¹⁰⁸, I. Ahmed¹⁰⁹, Peşteli Hisâlî¹¹⁰, Topkalı Feyzî¹¹¹ ve Vecdî¹¹² kasidelerine nesib bölümü olmaksızın başlayan XVII. asır şairleridir. XVIII. yüzyıl divan şairleri Ali Senâyî¹¹³, Halepli Edip¹¹⁴, Himmet-zâde Abdullah Abdî¹¹⁵, İbrahim Tırsî¹¹⁶, İlhâmî¹¹⁷, Nihâlî¹¹⁸, Sâkib Dede¹¹⁹ kasidelerinde nesib bölümüne

⁹⁹ *Alaşehirli Kadı Muhammed Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, (Haz.: Haluk Aydın), T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2001.

¹⁰⁰ *Behiştî Dîvânı*, (Nşr.: Yaşar Aydemir), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275460/h/behisti.pdf>.

¹⁰¹ *Fütûhî Divanı İnceleme-Metin-Sözlük*, (Haz.: Dursun Ali Tökel), T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1993.

¹⁰² *Kadı Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, (Haz.: Serdar Kayalar), Türkiye Cumhuriyeti Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2002.

¹⁰³ *Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî an Ottoman Poet Of The 16th Century*, (Nşr.: Edith Ambros), K. Schwarz, Berlin 1982.

¹⁰⁴ *Muhitî Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği Dîvânının Tenkidli Metni*, (Haz.: Abdullah Tataroğlu), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995.

¹⁰⁵ *II. Bayezid Devri Şairlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, (Nşr.: Ersen Ersoy), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275468/h/muniri.pdf>.

¹⁰⁶ *Sârbân Ahmed Dîvânı (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Ayfer Kayabaşı), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1995.

¹⁰⁷ *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selîkî ve Şiirleri*, (Nşr.: Ömer Zülfe), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213657/h/girismetin.pdf>, Ankara 2009.

¹⁰⁸ *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divan'ının Tenkitli Metni*, (Haz.: Yılmaz Öztürk), T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

¹⁰⁹ *I. Ahmed ve Divanı*, (Haz.: İsa Kayaalp), T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1991.

¹¹⁰ *Peşteli Hisâlî Dîvânı*, (Nşr.: Özlem Ercan), Gaye Kitabevi, Bursa 2008.

¹¹¹ *Topkapılı Feyzî Hayatı Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, (Haz.: Nazmi Özerol), T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1996.

¹¹² *XVII. Yüzyıl Divan Şairi Vecdî ve Divançesi*, (Nşr.: Ahmet Mermer), MEB Yayınları, Ankara 2002.

¹¹³ *Alî Senâyî Dîvânı (Tenkitli Metin)*, (Nşr.: Durmuş Sezgin), T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2001.

¹¹⁴ *Halepli Edîb Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Cinaslar Sözlüğü)*, (Haz.: Cafer Mum), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, I. Cilt, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2004.

¹¹⁵ *Himmetzâde Abdullah (Abdî), Hayatı, Eserleri ve Dîvân-ı Nu'ût'u*, Abdulmecit İslâmoğlu, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları (Türk-İslâm Edebiyatı) Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

¹¹⁶ *İbrahim Tırsî ve Dîvân'ı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, (Nşr.: Kadriye Yılmaz Orak), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275470/h/tirsi.pdf>.

¹¹⁷ *III. Selim: İlhamî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanın Tenkitli Metni*, (Nşr.: Kaşif Yılmaz), Trakya Üniversitesi Rektörlüğü, Edirne 2001.

¹¹⁸ Yunus Kaplan, "18. Yüzyıl Şairlerinden Nihâlî ve Dîvânçesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar, S. 29, Konya 2011, s. 57-110.

¹¹⁹ *Mevlevilikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkib Dede ve Dîvânı*, (Nşr.: Ahmet Arı), Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

yer vermemişlerdir. Mustafa Refik¹²⁰, Hersekli Arif Hikmet¹²¹, Rifkî¹²², Seniî-i Mevlevî¹²³, Sırrî Rahile Hanım¹²⁴, Turâbî¹²⁵ ve Zekî¹²⁶ de kasidelerini nesib bölümüne yer vermeden yazan XIX. yüzyıl şairleridir.

Tüm bunların neticesi olarak; tezde incelenen kaside sayısı toplamda 2610'dur. Kasidelerin yüzyıllara göre nesib bölümü bulunanlar ve bulunmayanlar şeklindeki dağılımı, aşağıda tablolar hâline gösterilmiştir:

XVI. yüzyıl kasidelerinde nesib bölümüne yer verilen ve yer verilmeyen kasidelerle ilgili tablo aşağıdadır:

Şair	Nesibli	Nesibsiz	Toplam
A. Kadı Muhammed	-	2	2
Arşî	1	9	10
Âşık Çelebi	8	6	14
B. Rûhî	23	15	38
Bâkî	19	8	27
Bâlî	6	15	21
Behiştî	-	4	4
B. Rahmî	13	-	13
Derzi-zâde Ulvî	16	11	27
Emrî	2	-	2
Figânî	7	1	8

¹²⁰ *Mustafa Refik ve Divanı*, (Haz.: Hasan Kaplan), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

¹²¹ *Hersekli Arif Hikmet Bey Divanı (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Hacı Ali Şahin), T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994.

¹²² *Rifkî Divanı*, (Haz.: Mevlüt Altınoluk), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

¹²³ *Senî-i Mevlevî Divanı*, (Haz.: Ercan Okay), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2005

¹²⁴ *Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı*, (Haz.: Berat Açıl), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005

¹²⁵ *Turâbî Divânı (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Birol Azar), T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2005.

¹²⁶ *Zekî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, (Haz.: Gülay Şahin), T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2008.

Fuzûlî	32	10	42
Fütûhî	-	5	5
Gelibolu Âlî	41	64	105
Hayâlî	19	4	23
Helâkî	3	-	3
Hüdâyî-i Kadîm	3	11	14
Kadı	-	3	-
Kelâmî	19	14	33
Livâyî	2	8	10
Mânî	3	2	5
Meâlî	-	1	1
Muhammed Şerîf	1	1	2
Muhîttî	-	5	5
Münîrî	-	3	3
Nâtîkî	6	1	7
Nevî	23	29	52
P. Şem'î	12	3	15
Rahimî	5	4	9
Ravzî	3	13	16
Revânî	29	4	33
Rızâyî	10	10	20
Sabrî Mehmed Şerîf	10	10	20
Said Giray	3	-	3
Sarbân Ahmed	-	3	3
Sehâbî	6	5	11
Sehmî	8	13	21
Selîkî	-	1	1
Süheyî	21	29	50
Şemsi Paşa	1	3	4

Taşlıcalı Yahyâ	27	7	34
Usûlî	3	1	4
Üsküplü İshak Çelebi	8	8	16
Yakînî	2	4	6
Zaifî	1	6	7
Zâtî	33	15	48
	428	370	798

XVII. yüzyılda nesib kısmı bulunan ve bulunmayan kasidelerle ilgili tablo aşağıdadır:

Şair	Nesibli	Nesibsiz	Toplam
Adnî Receb Dede	15	21	36
Âgâh	2	-	2
Azmi-zâde Hâletî	27	23	50
Beyânî	5	4	9
Bosnalı Sâbit	22	23	45
Cemî	13	12	25
Cevrî	13	71	84
Dimetokalı Vahdetî	-	7	7
Fasihî	2	6	8
Fehîm-i Kadîm	9	8	17
Feridun	4	7	11
Fevzî	1	-	1
Ganî-zâde Nâdirî	19	20	39
Hüsâm-zâde Feyzî	2	4	6
I. Ahmed	-	14	14
Kadrî	7	6	13
Kelîm	1	1	2
Kırımlı Rahmî	10	10	20

Mantıkî Ahmed	1	2	3
Mezâkî	5	5	10
Nâbî	14	14	28
Nâilî-i Kadîm	17	10	37
Nazîf	10	3	13
Nefî	34	28	62
Nehcî	3	3	6
Neşâtî	18	9	27
Nev'i-zâde Atâyî	18	13	31
Neyyir	2	3	5
Ni'met	1	12	13
Peşteli Hisâlî	-	1	-
Râmî	16	18	34
Rûz-nâmecî şînâsî	6	2	8
Sahhaf Rüşdî	2	6	8
Simkeş-zâde Feyzî	16	9	25
Subhi-zâde Feyzî	6	4	10
Şehrî	8	3	11
Ş.Mehmed Nazmî	7	2	9
Şeyhülislâm Yahyâ	1	5	6
Şühûdî	-	-	-
Tıybî	1	-	1
Topkapılı Feyzî	-	1	1
Va'dî	4	3	7
Vahyî	21	16	37
Vecdî	-	1	1
Yahyâ Nazîm	12	18	30
	375	425	803

XVIII. yüzyılda nesib bölümüne yer verilen/verilmeyen kasideleri gösteren tablo şu şekildedir:

Şair	Nesibli	Nesibsiz	Toplam
Abdî	1	1	2
Ali Senâyî	-	15	15
A. Sâmî	17	8	25
Âtîf Efendi	1	3	4
B. Mehmed Efendi	5	6	11
Beylikçi İzzet Bey	1	6	7
Edirneli Fâiz	3	4	7
Edirneli Kâmî	16	10	26
Esrâr Dede	3	11	14
Ferrî Mehmed	5	5	10
Hafid	2	-	2
H. Mehmed Efendi	5	4	9
Halepli Edip	-	16	16
Haşmet	11	6	17
Hâzık	4	3	7
H. Abdullah Abdî	-	1	1
İbrahim Hanîf	3	35	38
İbrahim Tırsî	-	2	2
İlhâmî (III. Selim)	-	9	9
İhyâ	1	-	1
Kânî	6	35	41
Kâtib-zâde Sâkîb	6	5	11
Koca Râgîb Paşa	1	2	3
Lebib-i Âmidî	14	46	60
Muhammed Şerîf	1	1	2

Nakşî	2	4	6
Nâşid	1	1	2
Nedîm	19	20	39
Neylî	8	11	19
Nihâlî	-	1	1
Ni'metî	4	8	12
Râsih	1	4	5
Râzî	1	4	5
Sâkîb Mustafa Dede	-	37	37
Selâmî	1	7	8
Sünbül-zâde Vehbî	24	28	52
Sürûrî	19	33	52
Şeyh Gâlib	16	12	28
Şeyhülislâm İshak	9	30	34
Vak'a-nüvîs Râşid	24	6	30
Yüsrî	3	2	5
	239	443	682

XIX. yüzyılda nesib bölümü bulunan ve bulunmayan kasideler aşağıda gösterildiği şekildedir:

Şair	Nesibli	Nesibsiz	Toplam
Ali Emîrî Efendi	6	11	17
Dâniş Bey	1	2	3
Edip Harâbî	1	-	1
Enderûnlu Vâsîf	7	19	26
Eşref Paşa	13	14	27
Fatin	4	4	8
Hersekli Ârif Hikmet	-	6	6
İbrahim Râşid	3	2	5

Kanbalakzade	1	2	3
Kâzım Paşa	2	3	5
Leylâ Hanım	3	3	6
Mehmed Fâzıl	2	28	30
Meşhûrî	4	14	18
M. Şakir Efendi	4	19	23
Mustafa Refîk	-	2	2
Osman Nevres	5	6	11
Refî Âmedî	6	12	18
Rıfkî	-	7	7
Salih Baba	2	12	14
Senih-i Mevlevî	-	17	17
Sırrî Rahile Hanım	-	6	6
Sutûrî	2	5	7
Şeref Hanım	4	19	23
Turabî	-	1	1
Üsküdarlı Hakkı	7	12	19
Zâik	12	9	21
Zeki	-	3	3
	89	238	327

Sonuç olarak, çalışmamıza konu olan 2610 kasideden XVI. asırda 370, XVII. yüzyılda 428, XVIII. asırda 443 ve XIX. yüzyılda 238 olmak üzere 1479'u nesibsiz olarak kaleme alınmıştır. Nesib bölümüne yer verilen kaside sayısı ise, XVI. asırda 428, XVII. asırda 375, XVIII. asırda 239 ve XIX. asırda 89 olup toplamda 1131 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuca ve tespitlerimize göre, tez çalışmamıza dâhil edilip incelenen kasideler arasında nesib bölümü bulunmayanlar sayıca nesib bölümü bulunanlara göre daha fazladır. Bir kısım kaynaklarda kasidede nesib bölümü olmaksızın doğrudan methiye kısmına geçme şeklindeki tasarrufun daha çok Nefî

tarafından başlatılıp muakkiplerince devam ettirildiğine¹²⁷ ve Tanzimat Dönemi'nde iyice yerleştiğine¹²⁸ dair kanaatler vardır. Bununla birlikte, nesib bölümüne yer vermeksizin kaside yazan şairlerle hemen her asırda karşılaşılmıştır. Bu durumu şairlerin şahsî kullanım ve tasarrufları olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

Diğer taraftan bazı kaynaklarda kasidelerde nesib bölümlerinin genellikle 15-20 beyit kadar olacağı¹²⁹, bazı kaynaklarda ise, bu sayının 5-20 beyit arasında değişeceği şeklinde bilgiler vardır. Bununla birlikte 5 beyitten aşağı ve 30 beyti aşan nesibler de mevcuttur¹³⁰. Diğer taraftan bir çalışmada nesib bölümleri açısından bütün asırlara bakıldığında nesib kısmının esasen 3-20 beyit arasında yoğunlaştığı ifade edilmiştir¹³¹. Nitekim tezde incelenen kaside nesibleriyle ilgili dikkat çeken hususlardan biri de kasidelerin bir kısmında nesib bölümüne 5 beyitten daha az yer verilirken bir kısmında da 30 beyti aşan nesib örneklerinin bulunmasıdır. Tespitlerimize göre nesib bölümüne 5 beyitten daha az beyitte yer verilen kasidelerin yanında Gelibolulu Mustafa Âlî'nin 125 beyit olarak kaleme alınan ve ilk 86 beytin nesib bölümüne ayrıldığı tevhit türüne ait kasidesi, Sümbül-zâde Vehbî'nin 126 beyitten oluşan ve ilk 96 beyitte nesib kısmına yer verilen kelamiyye kasidesinde olduğu gibi, beyit sayısı oldukça uzun örnekler de kaleme alınmıştır. Neticede nesib bölümüne 5 beyitten daha az yer verilen kaside sayısı XVI. yüzyılda 16, XVII. yüzyılda 23, XVIII. yüzyılda 8 ve XIX. yüzyılda 10 olmak üzere toplam 58 olarak tespit edilmiştir.

Tarafımızdan yapılan tespitlere göre, nesib bölümüne ilk 5 beyitten daha az yer ayrılan kasideler, yüzyıllara göre, aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Bağdatlı Rûhî	K. 19	31 beyit	İlk 4 beyit
	Figânî	K. 2	41 beyit	İlk 4 beyit

¹²⁷ Abdulkadir Erkal, *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2009, s. 95.

¹²⁸ İsen, *agm.*, s. 209.

¹²⁹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2009, s. 123.

¹³⁰ Aydemir, *agm.*, s. 146.

¹³¹ İsrail Babacan, *XIX. Y.Y. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (Şekil ve İçerik)*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s. 23.

	Hayâlî Bey	K. 11	23 beyit	İlk 3 beyit
		K. 19	11 beyit	İlk 2 beyit
	Kelâmî	K. 21	25 beyit	İlk 3 beyit
		K. 23	29 beyit	İlk 4 beyit
	Revânî	K. 2	27 beyit	İlk 4 beyit
		K. 5	21 beyit	İlk 4 beyit
		K. 31	29 beyit	İlk 4 beyit
	Sehmî	K. 17	12 beyit	İlk 4 beyit
	Süheylî	K. 23	35 beyit	İlk 3 beyit
	Ü. İshak Çelebi	K. 6	47 beyit	İlk 2 beyit
	Prizrenli Şem'î	K. 2	37 beyit	İlk 4 beyit
	Süheylî	K. 27	28 beyit	İlk 4 beyit
		K. 40	24 beyit	İlk 4 beyit
	Zâtî	K. 28	25 beyit	İlk 4 beyit
XVII. Yüzyıl	A. Receb Dede	K. 23	20 beyit	İlk 4 beyit
		K. 22	23 beyit	İlk 4 beyit
	Subhi-zâde Feyzî	K. 6	30 beyit	İlk 4 beyit
		K. 7	34 beyit	İlk 4 beyit
		K. 8	40 beyit	İlk 4 beyit
	Kadrî	K. 13	16 beyit	İlk 3 beyit
	Kırımlı Rahmî	K. 3	40 beyit	İlk 3 beyit
		K. 7	33 beyit	İlk 4 beyit
		K. 14	9 beyit	İlk 4 beyit
	Nâbî	K. 21	15 beyit	İlk 2 beyit
	Sahhaf Rüşdî	K. 8	38 beyit	İlk 2 beyit
	Cevrî	K. XVIII	49 beyit	İlk 3 beyit
		K. XXXI	29 beyit	İlk 4 beyit
		K. XXII	45 beyit	İlk 3 beyit
		K. XXXIV	38 beyit	İlk 4 beyit
	G. Nâdirî	K.XVI	27 beyit	İlk 4 beyit

	Mantıkî Ahmed	K. 3	52 beyit	İlk 3 beyit
	Fasihî	K. II	34 beyit	İlk 4 beyit
	Feridun	K. 4	34 beyit	İlk 4 beyit
	H. Feyzî	K. 6	21 beyit	İlk 4 beyit
	Neşâtî	K. 25	23 beyit	İlk 2 beyit
	Râmî	K. 12	53 beyit	İlk 4 beyit
	Va'dî	K. 3	43 beyit	İlk 3 beyit
XVIII. Yüzyıl	S. Vehbî	K. 17	21 beyit	İlk 4 beyit
		K. 46	26 beyit	İlk 2 beyit
	Edirneli Kâmî	K. 4	5 beyit	İlk 3 beyit
	Ferrî Mehmed	K. IV	25 beyit	İlk 4 beyit
	Hafîd	K. 2	25 beyit	İlk 3 beyit
	İbrahim Hanîf	K. 3	19 beyit	İlk 4 beyit
	Şeyh Gâlib	K. 18	17 beyit	İlk 4 beyit
	V. Râşid	K. XI	17 beyit	İlk 3 beyit
XIX. Yüzyıl	Ali Emîrî	K. 9	73 beyit	İlk 3 beyit
	Eşref Paşa	K. XXIII	21 beyit	İlk 4 beyit
		K. XXVII	11 beyit	İlk 3 beyit
	İbrâhim Râşid	K. 2	33 beyit	İlk 4 beyit
	Kanbalak-zâde	K. 9	12 beyit	İlk 4 beyit
	Kâzım Paşa	K. 4	62 beyit	İlk 3 beyit
	Leylâ Hanım	K. 3	16 beyit	İlk 4 beyit
		K. 4	24 beyit	İlk 4 beyit
	Refî Âmidî	K. 8	18 beyit	İlk 4 beyit
	Sutûrî	537	33 beyit	İlk 3 beyit

30 beyitten daha fazla beytin nesib kısmına ayrıldığı kaside sayısı, XVI. yüzyılda 6, XVII. yüzyılda 15, XVIII. yüzyılda 14 ve XIX. yüzyılda 2 olmak üzere 37 şeklinde tespit edilmiştir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Bâlî	K. 2	37 beyit	İlk 34 beyit
	Fuzûlî	K. 1	90 beyit	İlk 47 beyit
	Gelibolulu Âlî	K. 2	125 beyit	İlk 86 beyit
		K. 24	73 beyit	İlk 40 beyit
		K. 45	101 beyit	İlk 49 beyit
	Taşlıcalı Yahyâ	K. 20	51 beyit	İlk 33 beyit
XVII. Yüzyıl	Adnî Receb Dede	K. 3	90 beyit	İlk 50 beyit
	Râmî	K. 4	103 beyit	İlk 50 beyit
	Nâbî	K. 7	116 beyit	İlk 33 beyit
		K. 9	79 beyit	İlk 35 beyit
		K. 12	95 beyit	İlk 60 beyit
		K. 13	121 beyit	İlk 46 beyit
		K. 16	117 beyit	İlk 53 beyit
	S. Feyzî	K. XV	169 beyit	İlk 58 beyit
	Sürûrî	K. 16	62 beyit	İlk 44 beyit
	Ş. Mehmed Nazmî	K. 1	128 beyit	İlk 33 beyit
		K. 8	40 beyit	İlk 32 beyit
	Yahyâ Nazîm	K. 30	71 beyit	İlk 40 beyit
	R. Şinâsî	K. 8	32 beyit	32 beyit
	Va'dî	K. 6	134 beyit	İlk 80 beyit
	Râmî	K. 6	66 beyit	İlk 31 beyit
XVIII. Yüzyıl	A. Sâmî	K. 16	121 beyit	İlk 33 beyit
	H. Mehmed Efendi	K. 2	71 beyit	İlk 33 beyit
	B. Mehmed Efendi	K. II	99 beyit	İlk 52 beyit
	Kânî	K. 37	63 beyit	İlk 44 beyit
		K. 41	59 beyit	İlk 52 beyit
	Nedîm	K. 7	73 beyit	İlk 34 beyit
		K. 8	43 beyit	İlk 39 beyit

	Sûrûrî	K. 13	98 beyit	İlk 36 beyit
	S. Vehbî	K. 51	126 beyit	İlk 96 beyit
	Vak'a-nüvîs Râşid	K. XXIII	81 beyit	İlk 32 beyit
		K. XXVII	111 beyit	İlk 35 beyit
	Yüsrî	K. 4	57 beyit	İlk 48 beyit
	Lebîb-i Âmidî	K. 3	165 beyit	İlk 35 beyit
XIX. Yüzyıl	Enderûnlu Vâsîf	K. 26	102 beyit	İlk 41 beyit
	Eşref Paşa	K. XXV	110 beyit	İlk 32 beyit

Tezin ilgili kısımlarında geniş şekilde ele alınacağı üzere, şairler nesiblerde aşk, denizcilik, eğlence, hikmet, ideal yönetici (memduh) portresi, ilim, kıyafetler, şiir, yaratılış gibi çok farklı konulara yer vermişler, bir kısım kaside nesiblerini de mesnevilerdeki sebab-i telif bölümlerine benzer şekilde kaleme almışlardır:

Konu	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Aşk	XVII. Yüzyıl	Vahyî	K. 8	60 beyit	İlk 19 beyit
			K. 9	82 beyit	İlk 13 beyit
		Y. Nazîm	K. 5	53 beyit	İlk 15 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Neyyir	K. II	26 beyit	İlk 15 beyit
	XIX. Yüzyıl	M. Şâkir	K. 1	45 beyit	İlk 23 beyit
Denizcilik	XVII. Yüzyıl	Cem'î	K. 7	35 beyit	İlk 4 beyit
		G. Nâdiri	K. XIV	43 beyit	İlk 11 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Kânî	K. 30	61 beyit	İlk 17 beyit
Eğlence	XVII. Yüzyıl	Nâilî-i Kadîm	K. XXIII	55 beyit	İlk 13 beyit
		Y. Nazîm	K. 27	51 beyit	İlk 17 beyit
	XIX. Yüzyıl	Kâzım Paşa	K. 2	52 beyit	İlk 13 beyit
Hikmet	XVI. Yüzyıl	B. Rûhî	K. 19	31 beyit	İlk 4 beyit
			K. 23	32 beyit	İlk 9 beyit
		Fuzûlî	K. 7	33 beyit	İlk 9 beyit
			K. 22	30 beyit	İlk 10 beyit

			K. 23	23 beyit	İlk 5 beyit
			K. 42	58 beyit	İlk 22 beyit
			Revânî	K. 14	24 beyit
			Zâtî	K. 47	36 beyit
	XVII. Yüzyıl	Nâbî	K. 7	116 beyit	İlk 33 beyit
			K. 20	53 beyit	İlk 9 beyit
		Nâilî-i Kadîm	K. XXIV	40 beyit	İlk 5 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Nedîm	K. 15	46 beyit	İlk 7 beyit
			Ş. İshak	K. 42	48 beyit
		V. Râşid	K. III	124 beyit	İlk 11 beyit
			K. XXIX	16 beyit	İlk 6 beyit
	XIX. Yüzyıl	Eşref Paşa	K. XXVI	83 beyit	İlk 9 beyit
İdeal Yönetici (Memduh) Portresi	XVI. Yüzyıl	Fuzûlî	K. 20	21 beyit	İlk 15 beyit
			K. 30	24 beyit	İlk 10 beyit
	XVII. Yüzyıl	Cevrî	K. XXV	23 beyit	İlk 5 beyit
	XVIII. Yüzyıl	A. Sâmi	K. 15	36 beyit	İlk 19 beyit
	XIX. Yüzyıl	İ. Râşid	K. 2	33 beyit	İlk 4 beyit
İlim	XVIII. Yüzyıl	S. Vehbî	K. 34	68 beyit	İlk 9 beyit
Kıyafet	XVIII. Yüzyıl	Yüsrî	K. 4	57 beyit	İlk 48 beyit
Sebeb-i Telif	XVII. Yüzyıl	Kadrî	K. 1	60 beyit	İlk 14 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Lebîb-i Âmidî	K. 58	51 beyit	İlk 8 beyit
		Nedîm	K. 20	49 beyit	İlk 19 beyit
Şiir	XVI. Yüzyıl	B. Rûhî	K. 26	24 beyit	İlk 4 beyit
	XVII. Yüzyıl	Nâbî	K. 28	26 beyit	İlk 13 beyit
			K. 7	60 beyit	İlk 19 beyit
		Nef'î	K. 60	44 beyit	İlk 3 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Edirneli Kâmî	K. 4	30 beyit	İlk 4 beyit
			K. 12	23 beyit	İlk 6 beyit
		Kânî	K. 31	65 beyit	İlk 11 beyit

		Lebîb-i Âmidî	K. 3	165 beyit	İlk 27 beyit
		M. Şerîf	K. 2	46 beyit	İlk 12 beyit
		S. Vehbî	K. 17	21 beyit	İlk 4 beyit
			K. 51	126 beyit	İlk 96 beyit
		Şeyh Gâlib	K. 28	40 beyit	İlk 10 beyit
		Vak'a-nüvîs Râşid	K. XXVI	57 beyit	İlk 7 beyit
			K. XXVII	111 beyit	İlk 35 beyit
	XIX. Yüzyıl	Refî Âmidî	K. 10	100 beyit	İlk 12 beyit
		Eşref Paşa	K. XXIII	21 beyit	İlk 4 beyit
		Ü. Hakkı	K. 8	53 beyit	İlk 11 beyit
Yaratılış	XVIII. Yüzyıl	Selâmî	K. 3	85 beyit	İlk 5 beyit

Şairler, azımsanmayacak miktarda kaside nesibinde de içinde yaşadıkları devri, daha çok olumlu ifadelerle yer vererek, anlatma yoluna gitmişlerdir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Âşık Çelebi	K. 8	30 beyit	İlk 6 beyit
	Bağdatlı Rûhî	K. 11	47 beyit	İlk 3 beyit
		K. 18	29 beyit	İlk 7 beyit
	Gelibolulu Âfî	K. 37	65 beyit	İlk 11 beyit
		K. 83	29 beyit	İlk 10 beyit
	Kelâmî	K. 8	15 beyit	İlk 6 beyit
		K. 19	34 beyit	İlk 7 beyit
		K. 20	39 beyit	İlk 7 beyit
		K. 28	50 beyit	İlk 5 beyit
	Nâtikî	K. 5	25 beyit	İlk 6 beyit
	Rızâyî	K. 2	15 beyit	İlk 6 beyit
	Sabri Mehmed Şerîf	K. 2	83 beyit	İlk 11 beyit
		K. 4	79 beyit	İlk 20 beyit
		K. 5	72 beyit	İlk 18 beyit

		K. 6	55 beyit	İlk 13 beyit
		K. 7	59 beyit	İlk 15 beyit
	Süheylî	K. 14	52 beyit	İlk 8 beyit
	Üsküplü İshak Çelebi	K. 4	38 beyit	İlk 4 beyit
	Zâtî	K. 28	25 beyit	İlk 4 beyit
XVII. Yüzyıl	Azmi-zâde Hâletî	K. 16	34 beyit	İlk 7 beyit
		K. 24	33 beyit	İlk 6 beyit
		K. 40	34 beyit	İlk 6 beyit
	Bosnalı Sâbit	K. X	53 beyit	İlk 13 beyit
		K. XII	32 beyit	İlk 7 beyit
		K. XVIII	44 beyit	İlk 15 beyit
		K. XXI	44 beyit	İlk 10 beyit
		K. XXXVII	61 beyit	İlk 8 beyit
	Cemî	K. 8	35 beyit	İlk 9 beyit
		K. 11	42 beyit	İlk 14 beyit
		K. 12	40 beyit	İlk 9 beyit
		K. 13	35 beyit	İlk 6 beyit
		K. 15	49 beyit	İlk 13 beyit
		K. 16	40 beyit	İlk 11 beyit
		K. 21	40 beyit	İlk 9 beyit
	Cevrî	K. IV	49 beyit	İlk 12 beyit
		K. XIX	35 beyit	İlk 45 beyit
		K. XXII	45 beyit	İlk 3 beyit
		K. XXXIV	38 beyit	İlk 4 beyit
	Fasihî	K. II	34 beyit	İlk 4 beyit
	Fevzî	K. 1	31 beyit	İlk 5 beyit
	Gani-zâde Nâdirî	K. XXXII	30 beyit	İlk 9 beyit
	Hüsâm-zâde Feyzî	K. 2	98 beyit	İlk 7 beyit
	Mezâkî	K. 4	41 beyit	İlk 12 beyit

	Nâbî	K. 14	72 beyit	İlk 13 beyit
		K. 24	69 beyit	İlk 18 beyit
	Nazîf	K. 9	24 beyit	İlk 9 beyit
	Nef'î	K. 21	52 beyit	İlk 4 beyit
		K. 29	67 beyit	İlk 13 beyit
		K. 32	55 beyit	İlk 12 beyit
		K. 38	54 beyit	İlk 6 beyit
		K. 59	41 beyit	İlk 6 beyit
	Neşâtî	K. 14	25 beyit	İlk 7 beyit
		K. 16	33 beyit	İlk 7 beyit
		K. 20	40 beyit	İlk 5 beyit
		K. 21	41 beyit	İlk 8 beyit
		K. 23	30 beyit	İlk 7 beyit
		K. 24	41 beyit	İlk 8 beyit
		K. 25	23 beyit	İlk 2 beyit
	Nev'î-zâde Atâyî	K. 3	51 beyit	İlk 7 beyit
		K. 13	26 beyit	İlk 10 beyit
		K. 21	126 beyit	İlk 23 beyit
	Râmî	K. 14	79 beyit	İlk 21 beyit
		K. 19	65 beyit	İlk 6 beyit
		K. 24	62 beyit	İlk 4 beyit
	Rûz-nâmecî Şinâsî	K. 2	15 beyit	İlk 5 beyit
		K. 3	54 beyit	İlk 5 beyit
	Simkeş-zâde Feyzî	K. VIII	31 beyit	İlk 8 beyit
		K. XI	54 beyit	İlk 18 beyit
		K. XIII	53 beyit	İlk 8 beyit
		K. XVI	72 beyit	İlk 22 beyit
	Subhî-zâde Feyzî	K. 7	34 beyit	İlk 5 beyit
		K. 8	40 beyit	İlk 4 beyit

	Vahyî	K. 34	35 beyit	İlk 7 beyit
		K. 35	50 beyit	İlk 9 beyit
	Yahyâ Nazîm	K. 9	57 beyit	İlk 15 beyit
XVIII. Yüzyıl	Arpaemini-zâde Sâmî	K. 4	34 beyit	İlk 6 beyit
		K. 5	96 beyit	İlk 22 beyit
		K. 8	89 beyit	İlk 17 beyit
	Edirneli Kâmî	K. 8	22 beyit	İlk 5 beyit
		K. 10	35 beyit	İlk 6 beyit
	Kâtib-zâde Sâkîb	K. 3	47 beyit	İlk 6 beyit
		K. 5	48 beyit	İlk 6 beyit
		K. 7	24 beyit	İlk 5 beyit
	Lebîb-i Âmidî	K. 5	100 beyit	İlk 23 beyit
		K. 23	71 beyit	İlk 10 beyit
		K. 24	60 beyit	İlk 13 beyit
	Nedîm	K. 3	50 beyit	İlk 15 beyit
		K. 6	57 beyit	İlk 10 beyit
		K. 26	39 beyit	İlk 8 beyit
	Neylî	K. 7	24 beyit	İlk 4 beyit
		K. 9	8 beyit	İlk 3 beyit
		K. 11	21 beyit	İlk 3 beyit
	Sünbül-zâde Vehbî	K. 4	58 beyit	İlk 37 beyit
		K. 18	49 beyit	İlk 8 beyit
		K. 29	64 beyit	İlk 8 beyit
		K. 41	74 beyit	İlk 11 beyit
	Şeyhülislâm İshak	K. 18	36 beyit	İlk 6 beyit
	Vak'a-nüvîs Râşid	K. VI	114 beyit	İlk 19 beyit
		K. VIII	79 beyit	İlk 8 beyit
		K. XI	17 beyit	İlk 3 beyit
		K. XII	54 beyit	İlk 5 beyit

		K. XVI	77 beyit	İlk 15 beyit
		K. XVII	68 beyit	İlk 9 beyit
		K. XVIII	33 beyit	İlk 7 beyit
		K. XXII	31 beyit	İlk 9 beyit
XIX. Yüzyıl	Ali Emîrî Efendi	K. 6	52 beyit	İlk 15 beyit
	Eşref Paşa	K. XIX	77 beyit	İlk 21 beyit
	İbrahim Râşid	K. III	35 beyit	İlk 9 beyit
	Meşhûrî	K. 11	43 beyit	İlk 14 beyit
	Sutûrî	537	33 beyit	İlk 3 beyit
	Üsküdarlı Hakkı	K. 4	45 beyit	İlk 7 beyit
		K. 9	51 beyit	İlk 15 beyit
		K. 11	39 beyit	İlk 7 beyit
		K. 18	50 beyit	İlk 10 beyit

Şairlerin nesib bölümlerinde işlediği konular arasında zamaneden şikâyet de vardır:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Bağdatlı Rûhî	K. 29	33 beyit	İlk 16 beyit
	Bâkî	K. 13	15 beyit	İlk 8 beyit
	Bursalı Rahmî	K. 2	48 beyit	İlk 15 beyit
	Gelibolulu Âlî	K. 24	73 beyit	İlk 40 beyit
		K. 50	47 beyit	İlk 5 beyit
	Kelâmî	K. 11	36 beyit	İlk 3 beyit
		K. 12	39 beyit	İlk 9 beyit
	Mânî	K. 1	41 beyit	İlk 16 beyit
	Nevî	K. VII	12 beyit	İlk 10 beyit
	Rahimî	K. 6	30 beyit	İlk 11 beyit
	Ravzî	K. 6	50 beyit	İlk 29 beyit
		K. 7	61 beyit	İlk 9 beyit

		K. 11	21 beyit	İlk 14 beyit
	Süheylî	K. 24	50 beyit	İlk 14 beyit
	Taşlıcalı Yahyâ	K. 6	37 beyit	İlk 8 beyit
		K. 25	47 beyit	İlk 23 beyit
	Usûlî	K. 1	52 beyit	İlk 32 beyit
XVII. Yüzyıl	Azmi-zâde Hâletî	K. 19	23 beyit	İlk 11 beyit
	Nâbî	K. 21	15 beyit	İlk 2 beyit
	Nâilî-i Kadîm	K. III	71 beyit	İlk 6 beyit
		K. VII	63 beyit	İlk 25 beyit
		K. XIII	50 beyit	İlk 18 beyit
		K. XXXIV	31 beyit	İlk 11 beyit
	Nazîf	K. 6	37 beyit	İlk 8 beyit
	Nefî	K. 42	45 beyit	İlk 17 beyit
	Simkeş-zâde Feyzî	K. XIV	40 beyit	İlk 18 beyit
	Vahyî	K. 12	63 beyit	İlk 10 beyit
	Yahyâ Nazîm	K. 11	57 beyit	İlk 26 beyit
XVIII. Yüzyıl	Ferrî Mehmed	K. VI	27 beyit	İlk 7 beyit
	Kâtib-zâde Sâkib	K. 11	39 beyit	İlk 9 beyit
	Lebîb-i Âmidî	K. 45	21 beyit	İlk 11 beyit
	Vak'a-nüvîs Râşid	K. XXV	60 beyit	İlk 6 beyit
	Yüsrî	K. 3	72 beyit	İlk 14 beyit
XIX. Yüzyıl	Ali Emîrî Efendi	K. 7	65 beyit	İlk 12 beyit
	Eşref Paşa	K. XVII	61 beyit	İlk 17 beyit
		K. XXI	99 beyit	İlk 20 beyit
	Enderûnlu Vâsîf	K. 26	102 beyit	41 beyit
	İbrahim Râşid	K. 4	31 beyit	İlk 6 beyit
	Osman Nevres	K. 12	48 beyit	İlk 16 beyit

Kaside nesiblerinde şairler, mevsimler, tabiata ait bazı mekânlar, bazı hayvanlar ve kuşlar, çiçekler, kozmik unsurlar, sabah, gece, bazı objeler, şehirler, binalar,

şahıslar gibi birçok unsuru tasvir etmişlerdir. Mevsimler söz konusu olduğunda en çok tasviri yapılan mevsim bahardır. Şairler bahar tasviri yaparken bazen son derece canlı, hareketli ve âdeta tablo niteliğinde tasvirlerle yer vermişler, baharı ordusu bulunan ve kışla savaşıp onu yenen bir hükümdar olarak nitelendirmişlerdir. Diğer taraftan bahar, aynı zamanda Hakk'ın kudretinin en açık biçimde tecelli ettiği ve yaratmanın devamlılığını ispat eden en önemli mevsim durumundadır. Şairler, bu durumda söylediklerini sağlam bir dayanağa oturtmak için, birtakım ayetleri de iktibas etmişlerdir. Bahar tasvirinde dikkati çeken hususlar arasında baharın bazı telmihlerden yararlanılarak anlatılması, bahar ekseninde ömrün de bahar gibi hızlı geçtiği şeklinde bazı nasihatlere malzeme yapılması, baharın bir sevinç ve eğlence mevsimi olarak görülmesi, şairin baharla kendisi arasında ilgi kurması, bahar beklentisi ve temennisi, Nevruz, cemre gibi unsurların ele alınması da vardır:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Âşık Çelebi	K. 6	38 beyit	İlk 9 beyit
	Bağdatlı Rûhî	K. 7	17 beyit	İlk 9 beyit
		K. 10	59 beyit	İlk 21 beyit
		K. 14	52 beyit	İlk 15 beyit
		K. 15	54 beyit	İlk 23 beyit
		K. 22	35 beyit	İlk 10 beyit
		K. 24	30 beyit	İlk 10 beyit
		K. 25	36 beyit	İlk 17 beyit
		K. 27	49 beyit	İlk 18 beyit
	Bâkî	K. 7	31 beyit	İlk 15 beyit
		K. 15	11 beyit	İlk 6 beyit
		K. 17	13 beyit	İlk 6 beyit
		K. 18	55 beyit	İlk 25 beyit
		K. 26	37 beyit	İlk 8 beyit
	Bursalı Rahmî	K. 4	35 beyit	İlk 19 beyit
		K. 8	40 beyit	İlk 11 beyit
		K. 11	30 beyit	İlk 9 beyit

		K. 13	32 beyit	İlk 12 beyit
	Derzi-zâde Ulvî	K. 10	34 beyit	İlk 5 beyit
		K. 18	50 beyit	İlk 17 beyit
		K. 22	23 beyit	İlk 11 beyit
		K. 23	26 beyit	İlk 8 beyit
	Fuzûlî	K. 1	90 beyit	İlk 47 beyit
		K. 16	36 beyit	İlk 8 beyit
		K. 17	31 beyit	İlk 12 beyit
		K. 24	41 beyit	İlk 15 beyit
		K. 25	27 beyit	İlk 15 beyit
		K. 27	30 beyit	İlk 9 beyit
		K. 28	33 beyit	İlk 17 beyit
		K. 29	23 beyit	İlk 11 beyit
		K. 32	44 beyit	İlk 24 beyit
	Gelibolulu Âlî	K. 2	125 beyit	İlk 86 beyit
		K. 20	25 beyit	İlk 12 beyit
		K. 23	29 beyit	İlk 11 beyit
		K. 33	52 beyit	İlk 17 beyit
		K. 59	28 beyit	İlk 12 beyit
		K. 65	49 beyit	İlk 17 beyit
		K. 78	28 beyit	İlk 10 beyit
	Hayâlî Bey	K. 2	23 beyit	İlk 8 beyit
	Hüdâyî-i Kadîm	K. 2	51 beyit	İlk 12 beyit
		K. 5	31 beyit	İlk 10 beyit
	Kelâmî	K. 21	25 beyit	İlk 3 beyit
		K. 26	24 beyit	İlk 12 beyit
		K. 29	15 beyit	İlk 5 beyit
	Nâtikî	K. 3	35 beyit	İlk 15 beyit
	Nev'î	K. XV	27 beyit	İlk 9 beyit

		K. XVI	47 beyit	İlk 14 beyit
		K. XVIII	32 beyit	İlk 14 beyit
	Prizrenli Şem'î	K. 7	54 beyit	İlk 22 beyit
		K. 8	46 beyit	İlk 21 beyit
		K. 9	31 beyit	İlk 14 beyit
		K. 10	30 beyit	İlk 13 beyit
		K. 13	47 beyit	İlk 20 beyit
		K. 14	61 beyit	İlk 15 beyit
		K. 15	45 beyit	İlk 15 beyit
	Rahimî	K. 5	36 beyit	İlk 10 beyit
	Revânî	K. 4	51 beyit	İlk 18 beyit
		K. 20	31 beyit	İlk 14 beyit
		K. 23	46 beyit	İlk 16 beyit
		K. 24	31 beyit	İlk 8 beyit
		K. 30	35 beyit	İlk 17 beyit
		K. 32	53 beyit	İlk 17 beyit
	Rızâyî	K. 1	82 beyit	İlk 15 beyit
		K. 6	56 beyit	İlk 15 beyit
		K. 17	54 beyit	İlk 17 beyit
		K. 18	61 beyit	İlk 16 beyit
		K. 19	30 beyit	İlk 11 beyit
	Sabrî Mehmed Şerîf	K. 16	50 beyit	İlk 18 beyit
		K. 18	54 beyit	İlk 16 beyit
	Sehâbî	K. 8	4 bend	İlk bend (10 beyit)
	Sehmî	K. 15	43 beyit	İlk 15 beyit
	Süheylî	K. 5	63 beyit	İlk 23 beyit
		K. 20	27 beyit	İlk 11 beyit
		K. 22	45 beyit	İlk 22 beyit
		K. 32	32 beyit	İlk 12 beyit

		K. 33	36 beyit	İlk 9 beyit
		K. 34	61 beyit	İlk 14 beyit
		K. 41	38 beyit	İlk 12 beyit
		K. 43	19 beyit	İlk 11 beyit
	Taşlıcalı Yahyâ	K. 11	29 beyit	İlk 9 beyit
		K. 12	44 beyit	İlk 13 beyit
		K. 13	39 beyit	İlk 12 beyit
		K. 28	39 beyit	İlk 12 beyit
	Usûlî	K. 3	49 beyit	İlk 18 beyit
	Yakînî	K. 3	15 beyit	İlk 5 beyit
	Zâtî	K. 6	50 beyit	İlk 20 beyit
		K. 8	43 beyit	İlk 17 beyit
		K. 17	46 beyit	İlk 14 beyit
		K. 19	44 beyit	İlk 20 beyit
		K. 20	39 beyit	İlk 17 beyit
		K. 23	39 beyit	İlk 16 beyit
		K. 24	42 beyit	İlk 17 beyit
		K. 29	40 beyit	İlk 14 beyit
		K. 32	37 beyit	İlk 15 beyit
	XVII. Yüzyıl	Adnî Receb Dede	K. 9	20 beyit
			K. 23	20 beyit
	Azmi-zâde Hâletî	K. 2	33 beyit	İlk 7 beyit
		K. 5	24 beyit	İlk 10 beyit
		K. 6	36 beyit	İlk 13 beyit
		K. 8	42 beyit	İlk 18 beyit
		K. 10	10 beyit	İlk 8 beyit
		K. 18	32 beyit	İlk 5 beyit
		K. 20	35 beyit	İlk 13 beyit
		K. 25	39 beyit	İlk 13 beyit

		K. 32	47 beyit	İlk 15 beyit
		K. 33	42 beyit	İlk 11 beyit
	Beyânî	K. 4	41 beyit	İlk 11 beyit
		K. 6	35 beyit	İlk 14 beyit
		K. 8	21 beyit	İlk 9 beyit
	Bosnalı Sâbit	K. XI	88 beyit	İlk 14 beyit
		K. XXXIV	50 beyit	İlk 9 beyit
		K. XXXV	84 beyit	İlk 20 beyit
	Cem'î	K. 9	47 beyit	İlk 12 beyit
		K. 14	42 beyit	İlk 16 beyit
		K. 18	35 beyit	İlk 17 beyit
	Cevrî	K. XII	47 beyit	İlk 12 beyit
	Gani-zâde Nâdirî	K. VII	53 beyit	İlk 20 beyit
		K. XXII	60 beyit	İlk 23 beyit
	Kırımlı Rahmî	K. 9	62 beyit	İlk 20 beyit
	Mantıkî	K. 2	29 beyit	İlk 8 beyit
	Mezâkî	K. 5	42 beyit	İlk 10 beyit
	Nazîf	K. 2	42 beyit	İlk 18 beyit
		K. 12	36 beyit	İlk 11 beyit
	Nef'î	K. 5	52 beyit	İlk 14 beyit
		K. 49	55 beyit	İlk 15 beyit
		K. 62	31 beyit	İlk 5 beyit
	Neşâtî	K. 6	36 beyit	İlk 8 beyit
		K. 11	41 beyit	İlk 9 beyit
	Nev'î-zâde Atâyî	K. 8	52 beyit	İlk 17 beyit
		K. 12	44 beyit	İlk 14 beyit
		K. 14	46 beyit	İlk 13 beyit
		K. 16	20 beyit	İlk 6 beyit
		K. 29	10 beyit	İlk 5 beyit

	Ni'met	K. 4	39 beyit	İlk 16 beyit
	Râmî	K. 4	103 beyit	İlk 50 beyit
		K. 15	87 beyit	İlk 28 beyit
		K. 18	42 beyit	İlk 15 beyit
		K. 20	36 beyit	İlk 15 beyit
	Sahhaf Rüşdî	K. 3	50 beyit	İlk 21 beyit
	Simkeş-zâde Feyzî	K. III	66 beyit	İlk 14 beyit
		K. VI	61 beyit	İlk 13 beyit
		K. X	66 beyit	İlk 24 beyit
		K. XV	169 beyit	İlk 58 beyit
		K. XX	60 beyit	İlk 24 beyit
	Subhi-zâde Feyzî	K. 6	30 beyit	İlk 4 beyit
		K. 10	27 beyit	İlk 5 beyit
	Şehrî	K. 3	59 beyit	İlk 26 beyit
	Ş. Mehmed Nazmî	K. 1	128 beyit	İlk 33 beyit
	Vahyî	K. 28	15 beyit	15 beyit
	Yahyâ Nazîm	K. 9	57 beyit	İlk 15 beyit
		K. 26	61 beyit	İlk 27 beyit
XVIII. Yüzyıl	Arpaeminizâde Sâmi	K. 3	68 beyit	İlk 19 beyit
		K. 10	16 beyit	İlk 16 beyit
		K. 11	87 beyit	İlk 27 beyit
		K. 16	121 beyit	İlk 33 beyit
		K. 17	43 beyit	İlk 16 beyit
		K. 20	35 beyit	İlk 30 beyit
	Edirneli Fâiz	K. 5	29 beyit	İlk 6 beyit
	Esrâr Dede	K. 13	27 beyit	İlk 13 beyit
	Haşmet	K. 9	66 beyit	İlk 7 beyit
		K. 15	34 beyit	İlk 5 beyit
		K. 17	22 beyit	İlk 18 beyit

	İbrahim Hanif	K. 13	43 beyit	İlk 24 beyit
	Kânî	K. 41	59 beyit	İlk 52 beyit
	Nakşî	K. IV	32 beyit	İlk 15 beyit
	Neylî	K. 12	23 beyit	İlk 6 beyit
	Neyyir	K. III	27 beyit	İlk 14 beyit
	Ni'metî	K. 5	65 beyit	İlk 23 beyit
		K. 7	46 beyit	İlk 22 beyit
		K. 8	41 beyit	İlk 12 beyit
	Râzî	K. V	53 beyit	İlk 8 beyit
	Sünbül-zâde Vehbî	K. 15	72 beyit	İlk 16 beyit
		K. 22	44 beyit	İlk 13 beyit
		K. 30	58 beyit	İlk 9 beyit
		K. 50	95 beyit	İlk 15 beyit
	Sürûrî	K. 13	98 beyit	İlk 36 beyit
		K. 17	42 beyit	İlk 15 beyit
		K. 21	30 beyit	İlk 12 beyit
		K. 27	25 beyit	İlk 13 beyit
		K. 47	12 beyit	İlk 5 beyit
	Şeyh Gâlib	K. 16	47 beyit	İlk 25 beyit
		K. 19	47 beyit	İlk 17 beyit
	Şeyhülislâm İshâk	K. 12	71 beyit	İlk 12 beyit
		K. 15	51 beyit	İlk 10 beyit
		K. 16	41 beyit	İlk 8 beyit
		K. 23	37 beyit	İlk 5 beyit
	Vak'a-nüvis Râşid	K. IV	71 beyit	İlk 19 beyit
		K. VII	94 beyit	İlk 16 beyit
		K. IX	22 beyit	İlk 5 beyit
		K. XV	72 beyit	İlk 17 beyit
		K. XIX	69 beyit	İlk 16 beyit

XIX. Yüzyıl	Fatin	K. 4	33 beyit	İlk 12 beyit
	Leylâ Hanım	K. 4	24 beyit	İlk 4 beyit
	Muhammed Şâkir	328	13 beyit	İlk 10 beyit
		330	19 beyit	İlk 17 beyit
	Refi Âmidî	K. 14	71 beyit	İlk 14 beyit
		K. 16	41 beyit	İlk 6 beyit
	Şeref Hanım	K. 21	40 beyit	İlk 16 beyit
		K. 22	31 beyit	İlk 16 beyit
	Zâik	K. 1	26 beyit	İlk 10 beyit
		K. 11	30 beyit	İlk 12 beyit
		K. 15	42 beyit	İlk 24 beyit

Çalışmamıza konu olan divanlardan sadece Bosnalı Sâbit Divanı'nda yer alan bir kasidenin nesibinde cemre tasvirine yer verilmiştir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVII. Yüzyıl	Bosnalı Sâbit	K. XIII	55 beyit	İlk 9 beyit

Bir kısım kaside nesiblerinde müstakil olarak Nevruz tasviri söz konusu edilmiştir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Arşî	K. X	11 beyit	11 beyit
	Bursalı Rahmî	K. 7	34 beyit	İlk 15 beyit
	Livâyî	K. 10	12 beyit	İlk 7 beyit
XVII. Yüzyıl	Cevrî	K. VIII	18 beyit	İlk 9 beyit
	Feridun	K. 6	31 beyit	24 beyit
	Kadrî	K. 11	18 beyit	15 beyit
	Tıybî	K. 1	15 beyit	8 beyit
	Vahyî	K. 31	13 beyit	13 beyit

Bahardan sonra en çok tasviri yapılan mevsim, kıştır. Kış tasviri yapılırken tıpkı baharda olduğu gibi canlı tablolar çizen şairler, kışı ordusu bulunan ve baharı mağlup ederek kendi hükmünü geçerli kılan bir padişah olarak tahayyül etmişlerdir. Kış tasvirinde bazı telmihlere de yer veren şairler, bazen kışı merkeze alarak bazı nasihatlerde bulunmuşlar, helva sohbetleri, av merasimleri gibi kış eğlencelerine yer vermişlerdir. Kış tasvirinde dikkati çeken hususlardan biri de şairlerin kışla kendi şahsî ve psikolojik durumları arasında ilgi kurmalarıdır. Bir kısım kaside nesiblerinde kış olumsuz bir mevsim olarak resmedilirken bir kısım nesiblerde de müspet bir şekilde tasvir edilmiştir. Bazı şairler de kışı tasvir ederken son derece ironik bir anlatımı tercih etmişlerdir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Bâkî	K. 21	34 beyit	İlk 12 beyit
	Gelibolulu Âlî	K. 74	29 beyit	İlk 11 beyit
		K. 80	16 beyit	İlk 10 beyit
		K. 81	35 beyit	İlk 13 beyit
	Kelâmî	K. 3	35 beyit	İlk 15 beyit
	Mânî	K. 3	39 beyit	İlk 12 beyit
	Nâtıkî	K. 2	68 beyit	İlk 17 beyit
	Nevî	K. XX	35 beyit	İlk 15 beyit
		K. XXVI	11 beyit	İlk 5 beyit
		K. XXXVIII	41 beyit	İlk 8 beyit
	Revânî	K. 8	37 beyit	İlk 15 beyit
		K. 11	43 beyit	İlk 17 beyit
	Taşlıcalı Yahyâ	K. 26	50 beyit	İlk 25 beyit
	Üsküplü İshak Çelebi	K. 9	27 beyit	İlk 7 beyit
XVII. Yüzyıl	Zâtî	K. 40	32 beyit	İlk 8 beyit
	Azmi-zâde Hâletî	K. 39	34 beyit	İlk 10 beyit
	Bosnalı Sâbit	K. IX	53 beyit	İlk 16 beyit
	Gani-zâde Nâdirî	K. X	67 beyit	İlk 12 beyit

		K. XXVIII	48 beyit	İlk 18 beyit
	Nazîf	K. 13	49 beyit	İlk 15 beyit
	Nev'î-zâde Atâyî	K. 10	34 beyit	İlk 13 beyit
	Râmî	K. 22	43 beyit	İlk 14 beyit
	Rûz-nâmecî Şînâsî	K. 8	32 beyit	32 beyit
	Simkeş-zâde Feyzî	K. XVII	50 beyit	İlk 11 beyit
	Vahyî	K. 32	25 beyit	İlk 17 beyit
	Yahyâ Nazîm	K. 24	64 beyit	İlk 20 beyit
XVIII. Yüzyıl	Hâkim Mehmed	K. 8	46 beyit	İlk 12 beyit
	Kânî	K. 32	22 beyit	İlk 11 beyit
	Lebîb-i Âmidî	K. 8	83 beyit	İlk 5 beyit
	Nedîm	K. 13	59 beyit	İlk 14 beyit
	Vak'a-nüvîs Râşid	K. XIII	85 beyit	İlk 16 beyit
		K. XXI	29 beyit	İlk 11 beyit
XIX. Yüzyıl	Enderunlu Vâsîf	K. 17	57 beyit	İlk 25 beyit
	Fatîm	K. 1	20 beyit	İlk 6 beyit
	Zâ'ik	K. 16	27 beyit	İlk 12 beyit

Nesiblerde tasviri yapılan mevsimlerden biri de hazandır. Şairler, hazan tasvirinde diğer mevsimlerde olduğu gibi, canlı ve hareketli tablolar çizmişler, hazanı sultan ve ordu münasebetiyle birlikte ele almışlardır. Hazanı tasvir ederken dinî birtakım unsurlara da yer vermişler, hazan eksenli nasihatlerde bulunmuşlar, hazanla kendi durumları arasında ilgi kurmuşlardır. Genel manada olumsuz bir mevsim olarak kabul edilen hazan, bazı şairler tarafından müspet şekilde tasvir edilmiştir. Hazan tasvirlerinde dikkati çeken hususlardan biri de hazan-bahar tezatlığına yer verilmesidir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Bâkî	K. 22	35 beyit	İlk 14 beyit
	Bâlî	K. 20	13 beyit	13 beyit

	Derzi-zâde Ulvî	K. 12	44 beyit	İlk 18 beyit
	Emrî	K. 1	33 beyit	İlk 25 beyit
	Fuzûlî	K. 6	49 beyit	İlk 17 beyit
	Gelibolulu Âlî	K. 22	29 beyit	İlk 11 beyit
		K. 45	101 beyit	İlk 49 beyit
	Rahimî	K. 3	36 beyit	İlk 11 beyit
	Rızâyî	K. 15	62 beyit	İlk 16 beyit
	Sehâbî	K. 7	38 beyit	İlk 10 beyit
	Zâtî	K. 30	51 beyit	İlk 19 beyit
		K. 45	39 beyit	İlk 14 beyit
XVII. Yüzyıl	Neşâtî	K. 12	31 beyit	İlk 5 beyit
	Nev'î-zâde Atâyî	K. 11	70 beyit	İlk 19 beyit
XVIII. Yüzyıl	Edirneli Kâmî	K. 19	29 beyit	İlk 12 beyit

Kaside nesiblerinde tasvirine yer verilen mevsimler arasında yaz da yer almaktadır. Şairler, yazı tasvir ederken sıcaklık, susuzluk gibi durumları oldukça mübalağalı şekilde ele almışlar, tasvirde bazı telmihlere yer vermişler, yine diğer mevsimlerde olduğu gibi, yazla kendileri arasında ilgi kurmuşlar bazen de yaz ekseninde sevgili tasvirine yer vermişlerdir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Nâtıkî	K. 1	63 beyit	İlk 19 beyit
	Sehmî	K. 10	36 beyit	İlk 12 beyit
XVII. Yüzyıl	Azmi-zâde Hâletî	K. 14	47 beyit	İlk 20 beyit
		K. 28	47 beyit	İlk 16 beyit
	Fehîm-i Kadîm	K. V	63 beyit	İlk 26 beyit
	Nâilî-i Kadîm	K. XVIII	49 beyit	İlk 13 beyit
	Nefî	K. 31	67 beyit	İlk 17 beyit
	Nev'î-zâde Atâyî	K. 5	60 beyit	İlk 20 beyit
	Râmî	K. 21	31 beyit	İlk 21 beyit

		K. 23	36 beyit	İlk 16 beyit
XVIII. Yüzyıl	Arpaemini-zâde Sâmî	K. 6	53 beyit	İlk 11 beyit
	Sûrûrî	K. 26	17 beyit	İlk 9 beyit

Nesiblerde bahçe, çemen/çemenzâr, derya ve nehir gibi tabiata ait mekânlar da tasvir edilmiştir:

Tabiata Ait Mekânlar	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Bahçe	XVI. Yüzyıl	Hayâlî Bey	K. 23	43 beyit	İlk 10 beyit
	XVII. Yüzyıl	Nefî	K. 46	41 beyit	İlk 14 beyit
		Râmî	K. 16	89 beyit	İlk 29 beyit
		Va'dî	K. 6	134 beyit	İlk 80 beyit
	XVIII. Yüzyıl	L. Âmidî	K. 13	90 beyit	İlk 5 beyit
Çemen/Çemenzâr	XVI. Yüzyıl	Bâlî	K. 6	17 beyit	İlk 13 beyit
		Emrî	K. 2	25 beyit	İlk 17 beyit
		Nevî	K. XIX	22 beyit	İlk 9 beyit
		Revânî	K. 22	35 beyit	İlk 12 beyit
		Ü. İshak Çelebi	K. 13	35 beyit	İlk 19 beyit
Derya	XVI. Yüzyıl	B. Rahmî	K. 6	27 beyit	İlk 11 beyit
		D. Ulvî	K. 15	40 beyit	İlk 8 beyit
		Zâtî	K. 42	31 beyit	İlk 7 beyit
Nehir (Nil)	XVII. Yüzyıl	F. Kadîm	K. VII	65 beyit	İlk 14 beyit

Şairler, nesiblerde bazı hayvanları da tasvir etmişlerdir. Bu bağlamda, yazılan rahşiyye kasidelerinin nesiblerinde at, hem şeklî özellikleri hem de sürati bakımlarından mübalağalı ifadelerle tasvir edilmiş, bu arada atlarıyla mitolojik ve efsanevî açıdan ön plana çıkan bazı şahıslara da telmihte bulunulmuştur. Örneğine sadece XVI. yüzyıl şairi Üsküplü İshak Çelebi'nin bir kaside nesibinde rastlanan tavus tasviri de dikkat çekicidir. Muhatapsız olarak ve sevgili adına kaleme alınan bu kasidede şair, tavusu çeşitli bakımlardan tasvir etmiştir:

Hayvanlar	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
At	XVI. Yüzyıl	Revânî	K. 10	25 beyit	İlk 8 beyit
		S. M. Şerîf	K. 1	77 beyit	İlk 25 beyit
	XVII. Yüzyıl	Bosnalı Sâbit	K. XVII	75 beyit	İlk 13 beyit
		Nef'î	K. 17	84 beyit	İlk 52 beyit
			K. 18	44 beyit	İlk 19 beyit
			K. 45	48 beyit	İlk 19 beyit
		Şehrî	K. 8	42 beyit	İlk 16 beyit
Tavus	XVI. Yüzyıl	Üsküplü İshak Çelebi	K. 11	36 beyit	İlk 15 beyit

Örneklerin hepsi XVI. yüzyılda görülen tasvirlerden biri de şeklî özellikleri bakımından birçok unsura teşbih edilerek tasvir edilen, bu arada sevgilinin boyuyla arasındaki münasebetten söz edilen servidir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Hayâlî	K. 11	23 beyit	İlk 3 beyit
	Revânî	K. 27	49 beyit	İlk 15 beyit
	Üsküplü İshak Çelebi	K. 10	32 beyit	İlk 9 beyit

Kaside nesiblerinde çiçekler de tasvire malzeme olmuştur. En çok gül tasvir edilmekle beraber, gonca, karanfil, lale, menekşe, nergis ve sümbül de şekilleri, renkleri ve kokuları itibariyle birçok unsurla, bu arada elbette sevgiliyle de ilişkilendirilerek tasvir edilmiştir:

Çiçekler	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Gonca	XVI. Yüzyıl	Hayâlî Bey	K. 13	21 beyit	İlk 9 beyit
		Revânî	K. 28	33 beyit	İlk 11 beyit
Gül	XVI. Yüzyıl	Âşık Çelebi	K. 4	47 beyit	İlk 21 beyit
		Fuzûlî	K. 9	61 beyit	İlk 20 beyit
		Hayâlî Bey	K. 12	27 beyit	İlk 11 beyit

		Kelâmî	K. 18	51 beyit	İlk 24 beyit
		Livâyî	K. 5	35 beyit	İlk 8 beyit
		Rahîmî	K. 1	68 beyit	İlk 6 beyit
		Revânî	K. 15	41 beyit	İlk 12 beyit
			K. 16	35 beyit	İlk 10 beyit
	XVII. Yüzyıl	Kadrî	K. 3	22 beyit	İlk 14 beyit
		Va'dî	K. 3	43 beyit	İlk 3 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Edirneli Fâiz	K. 6	14 beyit	İlk 3 beyit
		F. Mehmed	K. V	60 beyit	İlk 18 beyit
		S. Vehbî	K. 37	50 beyit	İlk 15 beyit
			K. 38	50 beyit	İlk 13 beyit
Karanfil	XVI. Yüzyıl	B. Rahmî	K. 12	29 beyit	İlk 14 beyit
Lale	XVI. Yüzyıl	Gelibolulu Âfî	K. 68	25 beyit	İlk 12 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Ş. İshak	K. 22	58 beyit	İlk 12 beyit
Menekşe	XVI. Yüzyıl	Revânî	K. 29	46 beyit	İlk 16 beyit
		Zaifî	K. 5	50 beyit	İlk 18 beyit
Nergis	XVI. Yüzyıl	B. Râhmî	K. 9	51 beyit	İlk 17 beyit
		D. Ulvî	K. 25	34 beyit	İlk 13 beyit
		Nevî	K. XXVIII	25 beyit	İlk 11 beyit
Sümbül	XVI. Yüzyıl	Bâkî	K. 24	47 beyit	İlk 16 beyit
		D. Ulvî	K. 19	35 beyit	İlk 11 beyit
		Gelibolulu Âfî	K. 29	41 beyit	İlk 12 beyit
		Nevî	K. XXX	31 beyit	İlk 11 beyit
	XVII. Yüzyıl	Bosnalı Sâbit	K. VIII	50 beyit	İlk 16 beyit
		Vahyî	K. 29	10 beyit	İlk 6 beyit
	XVIII. Yüzyıl	H. Mehmed Efendi	K. 6	65 beyit	İlk 22 beyit
		Haşmet	K. 21	50 beyit	İlk 14 beyit
		S. Vehbî	K. 42	63 beyit	İlk 20 beyit

		Sûrûf	K. 20	47 beyit	İlk 22 beyit
Şükûfe	XVI. Yüzyıl	Sehâbî	K. 6	16 beyit	İlk 9 beyit

Nesiblerde tasvirine yer verilen unsurlar arasında gökyüzü, güneş, ay ve hilâl olmak üzere kozmik unsurlar da vardır. Teşbih ve teşhis sanatları yoluyla tasvir edilen kozmik unsurlarla ilgili dikkati çeken hususlardan biri, hepsi XVII. yüzyılda olmak üzere, “rûz u şeb” redifiyle yazılan naat tarzı kasidelerin nesib bölümlerinde güneşle ayın birlikte tasvir edilmesidir:

Kozmik Unsur	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Gökyüzü	XVI. Yüzyıl	Gelibolulu Âîf	K. 19	33 beyit	İlk 6 beyit
		Zâtî	K. 10	50 beyit	İlk 10 beyit
Güneş	XVI. Yüzyıl	Hayâfî	K. 15	25 beyit	İlk 7 beyit
		D. Ulvî	K. 26	27 beyit	İlk 17 beyit
		Nâtıkî	K. 4	33 beyit	İlk 12 beyit
		Usûlî	K. 2	46 beyit	İlk 8 beyit
		Zâtî	K. 16	41 beyit	İlk 12 beyit
	XVII. Yüzyıl	Râmî	K. 6	66 beyit	İlk 31 beyit
	XVIII. Yüzyıl	S. Vehbî	K. 35	44 beyit	İlk 5 beyit
		Şeyh Gâlib	K. 18	17 beyit	İlk 4 beyit
Güneş ve Ay	XVII. Yüzyıl	F. Kadîm	K. 1	52 beyit	İlk 16 beyit
		Nazîf	K. 3	46 beyit	İlk 16 beyit
		Neşâtî	K. 2	33 beyit	İlk 12 beyit
		Subhi-zâde Feyzî	K. 1	41 beyit	İlk 16 beyit
		Y. Nazîm	K. 3	43 beyit	İlk 19 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Şeyh Gâlib	K. 1	53 beyit	İlk 16 beyit
	XIX. Yüzyıl	Refî Âmidî	K. 1	49 beyit	İlk 14 beyit
Hilâl	XVI. Yüzyıl	Bâkî	K. 20	47 beyit	İlk 4 beyit
		Fuzûlî	K. 41	18 beyit	İlk 6 beyit

		Hayâî	K. 18	23 beyit	İlk 7 beyit
		Nevî	K. 1	37 beyit	İlk 9 beyit
		Revânî	K. 17	52 beyit	İlk 11 beyit
			K. 25	38 beyit	İlk 8 beyit
			K. 26	29 beyit	İlk 6 beyit
		Sehâbî	K. 11	15 beyit	İlk 9 beyit
		T. Yahyâ	K. 14	38 beyit	İlk 11 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Abdî	K. 1	33 beyit	İlk 4 beyit

Kaside nesiblerinde yapılan tasvirler arasında sabah ve gece de dikkati çekmektedir. Şairler sabahı tasvir ederken güneşin doğuşunu, etrafın aydınlanmasını canlı ve hareketli tablolar hâlinde ortaya koyarken, sabahla gece arasında yapılan bir savaştan söz etmişler, sabahı bir hükümdar olarak düşünmüşlerdir. Ayrıca sabah, eğlenceli bir zaman olarak tahayyül edilmiş, bu arada sabah tasvirinde bazı hayvanlara, birtakım dinî unsurlara, bazı telmihlere de yer verilmiştir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Âşık Çelebi	K. 1	29 beyit	İlk 6 beyit
	Bâlî	K. 17	23 beyit	İlk 2 beyit
	Bursalı Rahmî	K. 1	36 beyit	İlk 9 beyit
	Figânî	K. 5	26 beyit	İlk 8 beyit
		K. 6	23 beyit	İlk 6 beyit
	Gelibolulu Âlî	K. 14	32 beyit	İlk 15 beyit
	Helâkî	K. 2	20 beyit	İlk 11 beyit
	Hüdâyî-i Kadîm	K. 7	29 beyit	İlk 6 beyit
	Nevî	K. XI	25 beyit	İlk 9 beyit
	Revânî	K. 1	47 beyit	İlk 14 beyit
		K. 7	34 beyit	İlk 6 beyit
	Süheylî	K. 8	45 beyit	İlk 17 beyit

		K. 17	36 beyit	İlk 11 beyit
		K. 25	44 beyit	İlk 8 beyit
		K. 26	42 beyit	İlk 14 beyit
		K. 27	28 beyit	İlk 4 beyit
		K. 37	45 beyit	İlk 5 beyit
		K. 40	24 beyit	İlk 4 beyit
	Şemsi Paşa	K. 2	24 beyit	İlk 7 beyit
	Ü. İshak Çelebi	K. 8	43 beyit	İlk 11 beyit
	Yakînî	K. 1	41 beyit	İlk 7 beyit
	Zâtî	K. 13	40 beyit	İlk 16 beyit
XVII. Yüzyıl	A Receb Dede	K. 6	43 beyit	İlk 9 beyit
	Azmi-zâde Hâletî	K. 4	25 beyit	İlk 5 beyit
		K. 21	45 beyit	İlk 10 beyit
		K. 36	43 beyit	İlk 9 beyit
	Feridun	K. 4	34 beyit	İlk 4 beyit
	G. Nâdirî	K. XXI	60 beyit	İlk 11 beyit
	H. Feyzî	K. 6	21 beyit	İlk 4 beyit
	Nehcî	K. 4	87 beyit	İlk 20 beyit
	Nev'î-zâde Atâyî	K. 7	38 beyit	İlk 8 beyit
	Râmî	K. 12	53 beyit	İlk 4 beyit
	Simkeş-zâde Feyzî	K. II	57 beyit	İlk 10 beyit
	Ş. Yahyâ	K. 4	27 beyit	İlk 8 beyit
XVIII. Yüzyıl	Esrâr Dede	K. 10	24 beyit	İlk 5 beyit

Gece tasvirlerinde tıpkı sabah tasvirlerinde olduğu gibi sabahla yapılan savaş, hükümdar, dinî unsurlar, telmihler ve eğlence münasebetlerinden istifade edilmiştir. Bir kısım kaside nesiblerinde kendi şahsî ve psikolojik durumlarıyla gece arasında ilgi kuran şairler, bazen de geceyle gündüzü birlikte ele almışlardır:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Âşık Çelebi	K. 11	113 beyit	İlk 27 beyit
	Bâkî	K. 1	42 beyit	İlk 11 beyit
		K. 23	37 beyit	İlk 12 beyit
		K. 25	41 beyit	İlk 16 beyit
	Derzi-zâde Ulvî	K. 7	50 beyit	İlk 12 beyit
	Figânî	K. 3	32 beyit	İlk 7 beyit
		K. 4	23 beyit	İlk 7 beyit
	Gelibolulu Mustafa Âlî	K. 34	33 beyit	İlk 9 beyit
		K. 69	37 beyit	İlk 8 beyit
		K. 71	25 beyit	İlk 8 beyit
		K. 73	33 beyit	İlk 9 beyit
	Hayâlî	K. 7	29 beyit	İlk 9 beyit
		K. 8	33 beyit	İlk 5 beyit
		K. 9	19 beyit	İlk 6 beyit
		K. 10	25 beyit	İlk 7 beyit
	Mânî	K. 4	39 beyit	İlk 16 beyit
	Nevî	K. XXIII	45 beyit	İlk 8 beyit
	Zâtî	K. 27	37 beyit	İlk 17 beyit
		K. 43	22 beyit	İlk 8 beyit
XVII. Yüzyıl	Azmi-zâde Hâletî	K. 4	25 beyit	İlk 5 beyit
		K. 31	34 beyit	İlk 11 beyit
	Bosnalı Sâbit	K. I	110 beyit	İlk 21 beyit
	G. Nâdirî	K. I	74 beyit	İlk 19 beyit
	Nehcî	K. 4	86 beyit	İlk 20 beyit
	Neşâtî	K. 4	55 beyit	İlk 6 beyit
	Nevî-zâde Atâyî	K. 1	85 beyit	İlk 18 beyit
	Râmî	K. 7	71 beyit	İlk 26 beyit
	Va'dî	K. 1	89 beyit	İlk 22 beyit

XVIII. Yüzyıl	H. Mehmed Efendi	K. 2	71 beyit	İlk 33 beyit
	Ş.İshak	K. 11	39 beyit	İlk 11 beyit

Nesiblerde şairlerin tasvir ettikleri tabiat unsurlarından biri de rüzgârdır:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Fuzûlî	K. 5	26 beyit	İlk 13 beyit
XVII. Yüzyıl	A. Receb Dede	K. 36	18 beyit	İlk 6 beyit
	Beyânî	K. 7	35 beyit	İlk 7 beyit
	Nâilî-i Kadîm	K. XXVII	39 beyit	İlk 5 beyit

Kaside nesiblerinde içinde ayna, mühürlü yüzük, hançer, kadeh, kâğıt, kalem, kitap, mektup, nişan (tuğra), sancak, sürahi, kılıç, ok, tuğ gibi objelerin de yer aldığı birçok obje tasvir edilmiştir. Söz konusu objeler arasında en çok kalemi tasvir eden şairler, kalemi tasvir ederken bazı telmihlere yer vermişler, kalemlle birtakım dinî unsurlar arasında ilgi kurmuşlar, bir kısım kaside nesiblerinde kalemi olumsuz şekilde tasvir etmişler, bir kısım nesiblerde de kaleme hitap yoluna gitmişlerdir:

Objeye Adı	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Âyîne	XVI. Yüzyıl	Rızâyî	K. 7	32 beyit	İlk 9 beyit
	XVII. Yüzyıl	N. Atâyî	K. 9	25 beyit	İlk 10 beyit
Hançer	XVI. Yüzyıl	Figânî	K. 7	28 beyit	İlk 8 beyit
		Fuzûlî	K. 4	31 beyit	İlk 14 beyit
		Revânî	K. 9	33 beyit	İlk 7 beyit
		Ü. İshak Çelebi	K. 12	36 beyit	İlk 10 beyit
Hâtem	XVI. Yüzyıl	Bâkî	K. 19	57 beyit	İlk 14 beyit
		Revânî	K. 19	33 beyit	İlk 10 beyit
		Ü. İshak Çelebi	K. 6	47 beyit	İlk 2 beyit
Kâğıt	XVIII. Yüzyıl	S. Vehbî	K. 47	19 beyit	İlk 14 beyit
Kalem	XVI. Yüzyıl	Âşık Çelebi	K. 7	43 beyit	İlk 15 beyit

		Bâlî	K. 13	19 beyit	İlk 15 beyit
		Fuzûlî	K. 33	47 beyit	İlk 17 beyit
		Gelibolulu Âlî	K. 72	23 beyit	İlk 6 beyit
		Helâkî	K. 1	21 beyit	İlk 6 beyit
		Kelâmî	K. 13	29 beyit	İlk 9 beyit
	XVII. Yüzyıl	Cevrî	K. XVIII	49 beyit	İlk 3 beyit
			K. XXIV	48 beyit	İlk 6 beyit
			K. XXXI	29 beyit	İlk 4 beyit
		G. Nâdirî	K. XXX	39 beyit	İlk 14 beyit
		Kırımlı Rahmî	K. 8	54 beyit	İlk 23 beyit
		Nâilî-i Kadîm	K. XXI	34 beyit	İlk 8 beyit
			K. XXV	56 beyit	İlk 27 beyit
		Neşâtî	K. 3	58 beyit	İlk 15 beyit
			K. 15	43 beyit	İlk 11 beyit
		Râmî	K. 8	50 beyit	İlk 23 beyit
		Simkeş-zâde Feyzî	K. I	65 beyit	İlk 14 beyit
		Subhi-zâde Feyzî	K. 4	34 beyit	İlk 7 beyit
	XVIII. Yüzyıl	A. Sâmî	K. 24	51 beyit	İlk 13 beyit
		Edirneli Fâiz	K. 7	15 beyit	İlk 7 beyit
		Edirneli Kâmî	K. 14	35 beyit	İlk 7 beyit
		Hafîd	K. 1	28 beyit	İlk 5 beyit
		Nedîm	K. 18	54 beyit	İlk 12 beyit
		V. Râşid	K. XXIV	82 beyit	İlk 10 beyit
	XIX. Yüzyıl	Eşref Paşa	K. XV	28 beyit	İlk 11 beyit
Kitap	XIX. Yüzyıl	Refî' Âmidî	K. 8	18 beyit	İlk 4 beyit
Livâ	XVI. Yüzyıl	Taşlıcalı Yahyâ	K. 15	30 beyit	İlk 11 beyit
			K. 17	37 beyit	İlk 11 beyit

Mahmil (Mahfe)	XVI. Yüzyıl	Bağdatlı Rûhî	K. 8	13 beyit	İlk 11 beyit
Mektup	XVII. Yüzyıl	G. Nâdirî	K. XXIX	47 beyit	İlk 14 beyit
		Nefî	K. 30	67 beyit	İlk 14 beyit
		Neşâtî	K. 13	38 beyit	İlk 9 beyit
		T. Yahyâ	K. 27	36 beyit	İlk 6 beyit
Nişan/Tuğra	XVI. Yüzyıl	Âşık Çelebi	K. 10	49 beyit	İlk 24 beyit
		Kelâmî	K. 2	25 beyit	İlk 7 beyit
	XVII. Yüzyıl	Bosnalı Sâbit	K. XXXVIII	37 beyit	İlk 22 beyit
	XVIII. Yüzyıl	A. Sâmî	K. 23	28 beyit	İlk 15 beyit
		Nedîm	K. 17	39 beyit	İlk 10 beyit
	XIX. Yüzyıl	E. Vâsîf	K. 13	12 beyit	İlk 8 beyit
Sâgar	XVI. Yüzyıl	D. Ulvî	K. 11	27 beyit	İlk 7 beyit
		Fuzûlî	K. 35	31 beyit	İlk 13 beyit
Sûrahi	XVI. Yüzyıl	Fuzûlî	K. 38	15 beyit	İlk 8 beyit
Şarap	XVII. Yüzyıl	A. Receb Dede	K. 10	40 beyit	İlk 13 beyit
		Nazîf	K. 10	20 beyit	İlk 5 beyit
		Nefî	K. 50	57 beyit	İlk 16 beyit
	XIX. Yüzyıl	Refî' Âmidî	K. 11	26 beyit	İlk 22 beyit
Şem'/Çerâğ	XVI. Yüzyıl	Revânî	K. 12	29 beyit	İlk 11 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Şeyh Gâlib	K. 14	40 beyit	İlk 13 beyit
Şerbet	XVIII. Yüzyıl	İhyâ	K. 1	47 beyit	İlk 7 beyit
Tîğ	XVI. Yüzyıl	Gelibolulu Âlî	K. 27	43 beyit	İlk 16 beyit
		Hayâlî Bey	K. 6	33 beyit	İlk 11 beyit
		Kelâmî	K. 15	40 beyit	İlk 7 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Şeyh Gâlib	K. 20	36 beyit	İlk 12 beyit
	XIX. Yüzyıl	Eşref Paşa	K. XXIV	104 beyit	İlk 13 beyit
Tîr	XVI. Yüzyıl	B. Rahmî	K. 5	30 beyit	İlk 12 beyit
		T. Yahyâ	K. 21	32 beyit	İlk 14 beyit

Tuğ	XVI. Yüzyıl	Hayâlî Bey	K. 21	20 beyit	İlk 5 beyit
Zevrak	XVI. Yüzyıl	Fuzûlî	K. 34	27 beyit	İlk 14 beyit
	XVI. Yüzyıl	S. M. Şerîf	K. 11	40 beyit	İlk 15 beyit

Nesiblerde tasvirine yer verilen unsurlar arasında Antep, Bağdat, Edirne, Halep, İstanbul gibi şehirler de vardır:

Şehir	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Antep	XVII. Yüzyıl	Kadrî	K. 5	68 beyit	İlk 10 beyit
Bağdat	XVI. Yüzyıl	Fuzûlî	K. 11	70 beyit	İlk 23 beyit
Edirne	XVIII. Yüzyıl	E. Kâmî	K. 22	15 beyit	İlk 8 beyit
	XVII. Yüzyıl	Nâilî-i Kadîm	K. X	40 beyit	İlk 19 beyit
Halep	XVIII. Yüzyıl	Lebîb-i Âmidî	K. 33	16 beyit	İlk 11 beyit
İstanbul	XVII. Yüzyıl	Şehrî	K. 9	28 beyit	İlk 12 beyit
		Vahyî	K.30	13 beyit	İlk 10 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Nedîm	K. 21	76 beyit	İlk 18 beyit
			K. 22	32 beyit	İlk 15 beyit
		Sürûrî	K. 25	20 beyit	İlk 9 beyit
			K. 29	16 beyit	İlk 6 beyit
		Şeyh Gâlib	K. 15	36 beyit	İlk 16 beyit
Manastır	XVII. Yüzyıl	Şehrî	K. 10	22 beyit	İlk 18 beyit
Manisa	XVII. Yüzyıl	Nâbî	K. 22	24 beyit	İlk 15 beyit
Şam	XVI. Yüzyıl	B. Rûhî	K. 30	49 beyit	İlk 11 beyit
Yemen	XVII. Yüzyıl	Cevrî	K. XXIX	63 beyit	İlk 14 beyit

Kaside nesiblerinde şairler, cami, çeşme, kasır, saray gibi binalardan oluşan mekânları da tasvire malzeme yapmışlar, mekân tasvirinde bahsi geçen mekânın reel özelliklerinden yararlandıkları gibi, bazı telmih ve mübalağalardan da istifade etmişlerdir:

Bina	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Cami	XVI. Yüzyıl	Bâlî	K. 4	21 beyit	İlk 18 beyit
		Nevî	K. IV	20 beyit	İlk 11 beyit
		T. Yahyâ	K. 3	51 beyit	İlk 14 beyit
			K. 4	45 beyit	İlk 23 beyit
	XVII. Yüzyıl	G. Nâdirî	K. XV	52 beyit	İlk 19 beyit
Çeşme	XVI. Yüzyıl	T. Yahyâ	K. 5	51 beyit	İlk 20 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Şeyh Gâlib	K. 21	23 beyit	İlk 15 beyit
Kale	XVI. Yüzyıl	Revânî	K. 31	29 beyit	İlk 4 beyit
Kasır	XVI. Yüzyıl	Nevî	K. II	16 beyit	İlk 9 beyit
			K. XXXVII	39 beyit	İlk 14 beyit
		Rızâyî	K. 13	67 beyit	İlk 18 beyit
		Said Giray	K. 3	39 beyit	İlk 13 beyit
	XVII. Yüzyıl	A. Hâletî	K. 26	41 beyit	İlk 26 beyit
			K. 27	36 beyit	İlk 11 beyit
			K. 34	27 beyit	İlk 25 beyit
		Cevrî	K. XXXIX	32 beyit	İlk 10 beyit
		G. Nâdirî	K. XXXV	34 beyit	İlk 13 beyit
		Mezâkî	K. 6	25 beyit	İlk 18 beyit
		Nefî	K. 6	41 beyit	İlk 12 beyit
			K. 13	60 beyit	İlk 23 beyit
			K. 34	48 beyit	İlk 16 beyit
			K. 52	61 beyit	İlk 25 beyit
		N. Atâyî	K. 6	61 beyit	İlk 21 beyit
		Vahyî	K. 36	13 beyit	İlk 13 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Beylikçi İzzet	K. 6	22 beyit	İlk 22 beyit
		E. Kâmî	K. 26	31 beyit	İlk 10 beyit
		Nedîm	K. 38	37 beyit	İlk 12 beyit
			K. 39	19 beyit	İlk 10 beyit

		Neylî	K. 13	18 beyit	İlk 11 beyit
		Şeyh Gâlib	K. 22	19 beyit	İlk 11 beyit
			K. 23	17 beyit	İlk 7 beyit
		Ş. İshak	K. 33	36 beyit	İlk 17 beyit
Kemer	XVIII. Yüzyıl	E. Kâmî	K. 9	43 beyit	23 beyit
Saray	XVI. Yüzyıl	Bâkî	K. 27	23 beyit	İlk 12 beyit
	XVII. Yüzyıl	G. Nâdirî	K. XX	50 beyit	İlk 21 beyit
		Nefî	K. 58	53 beyit	İlk 15 beyit
	XVIII. Yüzyıl	S. Vehbî	K. 45	52 beyit	İlk 14 beyit
		Sürûrî	K. 3	58 beyit	İlk 16 beyit
		V. Râşid	K. XXIII	81 beyit	İlk 32 beyit
	XIX. Yüzyıl	Ü. Hakkı	K. 6	66 beyit	İlk 24 beyit
Türbe	XVII. Yüzyıl	Adnî Receb Dede	K. 27	99 beyit	İlk 15 beyit
		Neşâtî	K. 7	22 beyit	İlk 11 beyit
	XVIII. Yüzyıl	A. Sâmî	K. 2	101 beyit	İlk 25 beyit
		E. Kâmî	K. 4	5 beyit	İlk 3 beyit

Nesiblerde âşık, muğbeçe, mutrib, sâki, sevgili şeklinde şahıslar da tasvir edilmiştir. Şairler, âşık ve sevgili tasvirinde Divan şiiri geleneğindeki sevgili ve âşık tasvirine bağlı kalmışlardır:

Şahıs	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Âşık	XVII. Yüzyıl	Nazîf	K. 5	43 beyit	İlk 10 beyit
		Y. Nazîm	K. 28	61 beyit	İlk 23 beyit
	XVIII. Yüzyıl	E. Kâmî	K. 23	33 beyit	İlk 6 beyit
Mugbeçe	XVII. Yüzyıl	Kelîm	K. 1	13 beyit	13 beyit
Mutrib	XVII. Yüzyıl	K. Rahmî	K. 20	33 beyit	25 beyit
Sâki	XVII. Yüzyıl	G. Nâdirî	K. V	35 beyit	İlk 7 beyit
Sevgili	XVI. Yüzyıl	Bâkî	K. 3	33 beyit	İlk 5 beyit

			K. 8	15 beyit	İlk 7 beyit
			K. 16	13 beyit	İlk 5 beyit
		D. Ulvî	K. 8	52 beyit	İlk 23 beyit
			K. 13	37 beyit	İlk 9 beyit
		Fuzûlî	K. 40	30 beyit	İlk 13 beyit
		Gelibolulu Âlî	K. 77	39 beyit	İlk 16 beyit
			K. 88	22 beyit	İlk 7 beyit
			K. 90	23 beyit	İlk 9 beyit
		Sehmî	K. 9	19 beyit	İlk 5 beyit
		Süheylî	K. 49	32 beyit	İlk 11 beyit
	XVII. Yüzyıl	Âgâh	K. 1	36 beyit	İlk 11 beyit
			K. 2	33 beyit	İlk 6 beyit
		A. Hâleti	K. 38	44 beyit	İlk 14 beyit
		Bosnalı Sâbit	K. V	36 beyit	İlk 14 beyit
		Cem'î	K. 25	26 beyit	İlk 8 beyit
		Kadrî	K. 7	41 beyit	İlk 12 beyit
		K. Rahmî	K. 14	9 beyit	İlk 4 beyit
		Nâilî-i Kadîm	K. XV	44 beyit	İlk 14 beyit
		Nef'î	K. 8	43 beyit	İlk 14 beyit
		Nehcî	K. 6	26 beyit	İlk 6 beyit
		Neşâtî	K. 8	54 beyit	İlk 17 beyit
		N. Atâyî	K. 24	19 beyit	İlk 8 beyit
		R. Şinâsî	K. 5	61 beyit	İlk 11 beyit
		Simkeş-zâde Feyzî	K. IX	40 beyit	İlk 13 beyit
		Şehrî	K. 2	46 beyit	İlk 7 beyit
		Ş. Mehmed Nazmî	K. 3	21 beyit	İlk 7 beyit
		Va'dî	K. 2	57 beyit	İlk 16 beyit
	XVIII. Yüzyıl		K. III	43 beyit	İlk 22 beyit

		Beliğ Mehmed	K. V	43 beyit	İlk 13 beyit
		E. Kâmî	K. 25	13 beyit	İlk 5 beyit
		Hâzık	K. 3	53 beyit	İlk 8 beyit
		Lebîb-i Âmidî	K. 11	31 beyit	İlk 12 beyit
			K. 21	25 beyit	İlk 7 beyit
		Nakşî	K. VI	58 beyit	İlk 6 beyit
		Neylî	K. 8	13 beyit	İlk 5 beyit
		Ni'metî	K. 4	33 beyit	İlk 4 beyit
		Şeyh Gâlib	K. 27	27 beyit	İlk 6 beyit
	XIX. Yüzyıl	E. Vâsîf	K. 21	23 beyit	İlk 9 beyit
		Meşhûrî	K. 10	11 beyit	İlk 6 beyit
		O.Nevres	K. 1	68 beyit	İlk 10 beyit

Bu arada mehtap da tasvir edilen unsurlar arasında mehtap ve Hz. Peygamber'in doğduğu ay olarak kabul edilen Rebiyyülevvel ayı da yer almaktadır:

Tasvir Konusu	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Mehtâb	XVIII. Yüzyıl	Şeyh Gâlib	K. 11	30 beyit	İlk 10 beyit
			K. 12	20 beyit	İlk 6 beyit
Rebiyyülevvel	XVIII. Yüzyıl	K. Sâkîb	K. 2	41 beyit	İlk 5 beyit

Nesiblerde şairler yukarıda ifade edildiği ve örnekleri görüldüğü üzere geniş şekilde tasvirden istifade etmekle beraber, bir kısım hadiseleri de tahkiye yoluyla, yani hikâyeye ederek anlatmışlardır. Bu bağlamda şairler, azledilme, bir yerin fethi, hac, hamam macerası, mevlit okuma töreni, Miraç hadisesi, rezm, sel, memduhun hastalıktan kurtulup sıhhat bulması, sulh, meydana gelen toplumsal bir olay gibi konuları anlatırken tahkiye yönteminden yararlanmışlardır. Bu tür nesib örneklerinde tasvirden ziyade bahsi geçen hadisenin anlatımı öne çıkarılmış, hareket, ses, duygu gibi unsurlardan da yararlanılarak anlatılmak istenen hadise bir anlamda okuyucunun gözünde canlandırılmaya çalışılmıştır:

Konu	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Azil	XVI. yy	Taşlıcalı Yahyâ	K. 22	55 beyit	İlk 17 beyit
	XVII. yy	Nâbî	K. 12	95 beyit	İlk 60 beyit
Fetih	XVI. yy	Revânî	K. 2	27 beyit	İlk 4 beyit
		Zâtî	K. 18	45 beyit	İlk 14 beyit
	XVII. yy	Bosnalı Sâbit	K. XXIII	45 beyit	İlk 7 beyit
		Cem'î	K. 6	66 beyit	İlk 21 beyit
Hac	XVI. yy	Taşlıcalı Yahyâ	K. 2	42 beyit	İlk 9 beyit
Hammâmiyye	XVIII. yy	Nedîm	K. 7	73 beyit	İlk 34 beyit
Mevlit	XVIII. yy	İbrahim Hanif	K.1	23 beyit	İlk 7 beyit
Miraç	XVI. yy	Taşlıcalı Yahyâ	K. 1	70 beyit	İlk 30 beyit
Rezm	XVI. yy	Gelibolulu Âlî	K. 25	13 beyit	İlk 12 beyit
		Prizrenli Şem'î	K. 2	37 beyit	İlk 4 beyit
		Taşlıcalı Yahyâ	K. 7	43 beyit	İlk 12 beyit
			K. 16	46 beyit	İlk 23 beyit
			K. 32	20 beyit	İlk 4 beyit
	XVII. yy	Gani-zâde Nâdirî	K.XVI	27 beyit	İlk 4 beyit
	XVIII. yy	Nedîm	K. 4	77 beyit	İlk 8 beyit
	XIX. yy	Dâniş Mehmed Bey	K. III	18 beyit	İlk 9 beyit
Sel	XVII. yy	Gani-zâde Nâdirî	K. XII	50 beyit	İlk 17 beyit
		Nev'î-zâde Atâyî	K. 25	11 beyit	İlk 6 beyit
Sıhhat-nâme	XVI. yy	Nev'î	K. XXXIX	38 beyit	İlk 7 beyit
	XVIII. yy	V. Râşid	K. V	52 beyit	İlk 19 beyit
Sulh	XVII. yy	Bosnalı Sâbit	K. XLI	90 beyit	İlk 20 beyit
		Nâbî	K. 13	121 beyit	İlk 46 beyit
Toplumsal Olay	XVII. yy	Gani-zâde Nâdirî	K. XXIV	52 beyit	İlk 9 beyit
	XIX. yy	Ali Emîrî Efendi	K. 10	76 beyit	İlk 13 beyit
		Edîb Harâbî	K. 1	20 beyit	İlk 12 beyit

		Zâik	K. 10	40 beyit	İlk 21 beyit
Ziyafet	XVI. yy	Taşlıcalı Yahyâ	K. 9	48 beyit	İlk 23 beyit

Yukarıda sıraladığımız konuların yanında şairler, bayram, düğün, Ramazan gibi mevzuları da tahkiye yönteminden istifade ederek hikâye etmişlerdir. Bu noktada hem Ramazan hem de Kurban bayramını anlatırken gökyüzünde meydana gelen değişmelerden, bayramın bir sevinç ve eğlence zamanı oluşundan, bazı bayram âdetlerinden söz eden şairler, bazı kaside nesiblerinde de bir vesileyle bayramı içlerinde bulundukları durumu anlatacak bir araç olarak ele almışlardır:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Âşık Çelebi	K. 9	38 beyit	İlk 5 beyit
	Bağdatlı Rûhî	K. 13	31 beyit	İlk 9 beyit
	Bursalı Rahmî	K. 10	33 beyit	İlk 8 beyit
	Gelibolulu Âlî	K. 18	25 beyit	İlk 9 beyit
		K. 31	31 beyit	İlk 9 beyit
		K. 43	29 beyit	İlk 11 beyit
	Hayâlî Bey	K. 17	23 beyit	İlk 6 beyit
	Nevî	K. XXXIII	22 beyit	İlk 7 beyit
		K. XLIX	22 beyit	İlk 8 beyit
	Prizrenli Şemî	K. 1	42 beyit	İlk 10 beyit
		K. 3	31 beyit	İlk 7 beyit
	Revânî	K. 3	23 beyit	İlk 7 beyit
		K. 5	21 beyit	İlk 4 beyit
		K. 18	35 beyit	İlk 6 beyit
	Sehâbî	K. 5	17 beyit	İlk 7 beyit
	Sehmî	K. 4	30 beyit	İlk 7 beyit
		K. 12	40 beyit	İlk 11 beyit
		K. 17	12 beyit	İlk 4 beyit
	Süheylî	K. 19	18 beyit	İlk 9 beyit

	Zâtî	K. 9	35 beyit	İlk 12 beyit
		K. 11	37 beyit	İlk 10 beyit
		K. 37	31 beyit	İlk 11 beyit
		K. 44	22 beyit	İlk 6 beyit
		K. 46	37 beyit	İlk 9 beyit
		K. 48	26 beyit	İlk 9 beyit
XVII. Yüzyıl	Adnî Receb Dede	K. 32	15 beyit	İlk 8 beyit
	Bosnalı Sâbit	K VI	28 beyit	İlk 20 beyit
		K. XXXII	39 beyit	İlk 13 beyit
		K. XXXIII	64 beyit	İlk 19 beyit
	Fehîm-i Kadîm	K. VI	20 beyit	İlk 7 beyit
		K. X	41 beyit	İlk 15 beyit
	Gani-zâde Nâdirî	K. III	40 beyit	İlk 14 beyit
		K.XXXIV	21 beyit	İlk 13 beyit
	Kadrî	K. 8	16 beyit	İlk 12 beyit
	Kırımlı Rahmî	K. 3	40 beyit	İlk 3 beyit
		K. 4	33 beyit	İlk 9 beyit
	Nâbî	K. 10	48 beyit	İlk 13 beyit
	Nefî	K. 9	72 beyit	İlk 14 beyit
		K. 51	57 beyit	İlk 16 beyit
	Şehrî	K. 6	52 beyit	İlk 12 beyit
		K. 7	35 beyit	İlk 8 beyit
	Şeyh Mehmed Nazmî	K. 4	77 beyit	İlk 12 beyit
		K. 6	46 beyit	İlk 8 beyit
	Vahyî	K. 22	20 beyit	İlk 6 beyit
		K. 23	11 beyit	İlk 5 beyit
XVIII. Yüzyıl	Arpaemini-zâde Sâmî	K. 13	95 beyit	İlk 28 beyit
		K. 18	56 beyit	İlk 14 beyit
	Edirneli Kâmî	K. 24	28 beyit	İlk 14 beyit

	Hâkim Mehmed Efendi	K. 7	63 beyit	İlk 15 beyit
	Haşmet	K. 10	57 beyit	İlk 12 beyit
		K. 11	66 beyit	İlk 7 beyit
	Kânî	K. 33	73 beyit	İlk 21 beyit
	Lebîb-i Âmidî	K. 10	20 beyit	İlk 6 beyit
	Nâşid	K. 2	10 beyit	İlk 7 beyit
	Nedîm	K. 11	65 beyit	İlk 7 beyit
	Neylî	K. 14	10 beyit	İlk 4 beyit
	Sünbül-zâde Vehbî	K. 21	49 beyit	İlk 12 beyit
		K.24	29 beyit	İlk 5 beyit
		K. 46	26 beyit	İlk 2 beyit
	Sürûrî	K. 19	25 beyit	İlk 7 beyit
		K. 22	42 beyit	İlk 15 beyit
		K. 23	26 beyit	İlk 11 beyit
XIX. Yüzyıl	Mehmed Fâzıl	K. 22	57 beyit	İlk 7 beyit
	Muhammed Şâkir	346	20 beyit	İlk 17 beyit

Düğünün hikâye edildiği nesiblerde ise şairler, hem sünnet düğünlerini hem de evlenme düğünlerini konu edinmişler, ziyafet sofraları, düzenlenen düğün eğlenceleri, düğün davetlileri gibi düğünle ilgili hemen her unsura yer vermişler, son derece canlı ve hareketli düğün sahneleri çizmişlerdir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Bâlî	K. 2	37 beyit	İlk 34 beyit
	Figânî	K. 2	41 beyit	İlk 4 beyit
	Hayâlî	K. 14	36 beyit	İlk 14 beyit
		K. 16	35 beyit	İlk 14 beyit
	Nevî	K. III	25 beyit	İlk 14 beyit
		K. XIII	49 beyit	İlk 20 beyit
	Prizrenli Şem'î	K. 6	41 beyit	İlk 28 beyit

	Taşlıcalı Yahyâ	K. 9	48 beyit	İlk 23 beyit
XVII. Yüzyıl	A. Hâletî	K. 29	17 beyit	İlk 6 beyit
	Mezâkî	K. 10	81 beyit	İlk 28 beyit
	Nâilî-i Kadîm	K. XIV	89 beyit	İlk 29 beyit
	Simkeş-zâde Feyzî	K. XII	39 beyit	İlk 8 beyit

Ramazan'ın anlatıldığı nesiblerde Ramazan ayının hilâle tespiti, imsak, sahura kalkma, iftar, bekçi, oruç gibi unsurlar söz konusu edilmiştir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Bursalı Rahmî	K. 3	28 beyit	İlk 12 beyit
	Gelibolulu Âfî	K. 60	25 beyit	İlk 9 beyit
	Kelâmî	K. 5	41 beyit	İlk 16 beyit
		K. 23	29 beyit	İlk 4 beyit
	Sâid Giray	K. 2	60 beyit	İlk 18 beyit
	Yahyâ Nazîm	K. 25	53 beyit	İlk 22 beyit
XVII. Yüzyıl	Bosnalı Sâbit	K. III	90 beyit	İlk 21 beyit
		K. XLV	70 beyit	İlk 22 beyit
	Kırımlı Rahmî	K. 6	43 beyit	İlk 18 beyit
	Vahyî	K. 21	25 beyit	İlk 16 beyit
XVIII. Yüzyıl	Arpaemini-zâde Sâmî	K. 19	59 beyit	İlk 7 beyit
	Edirneli Kâmî	K. 3	45 beyit	İlk 13 beyit
		K. 13	30 beyit	İlk 12 beyit
		K. 17	27 beyit	İlk 16 beyit
	Haşmet	K. 16	22 beyit	İlk 20 beyit
		K. 20	23 beyit	İlk 20 beyit
	İbrahim Hanîf	K. 3	19 beyit	İlk 4 beyit
	Koca Râgıb Paşa	K. 3	37 beyit	İlk 14 beyit
	Nedîm	K. 10	43 beyit	İlk 22 beyit

	Neylî	K. 17	10 beyit	İlk 5 beyit
	Sünbül-zâde Vehbî	K. 43	102 beyit	İlk 19 beyit
		K. 49	48 beyit	İlk 10 beyit
	Sürûrî	K. 11	47 beyit	İlk 12 beyit
		K. 14	30 beyit	İlk 11 beyit
		K. 15	26 beyit	İlk 18 beyit
	Şeyh Gâlib	K. 25	24 beyit	İlk 12 beyit
XIX. Yüzyıl	Enderunlu Vâsıf	K. 15	68 beyit	İlk 21 beyit
		K. 16	44 beyit	İlk 29 beyit
		K. 28	90 beyit	İlk 32 beyit
	Eşref Paşa	K. XXVII	11 beyit	İlk 3 beyit
	Leylâ Hanım	K. 3	16 beyit	İlk 4 beyit
	Sutûrî	K. 33	11 beyit	İlk 9 beyit
	Zâik	K. 18	21 beyit	İlk 9 beyit

Kaside nesiblerinde yer verilen anlatım teknikleri arasında şairin daha çok birinci teklik şahıs ağzından konuşarak içinde bulunduğu durumu anlatması sebebiyle tarafımızdan “ben merkezli anlatım” olarak nitelendirilen bir teknik de vardır. Şairler, ben merkezli anlatımı içlerinde bulundukları olumlu veya olumsuz durumu, ruh hâlini, âşıklık hâllerini, manevî âlemde gördükleri, ulaştıkları manevî hâllerini, zamaneden, yaşlılıktan, nefisten, günahlarının çokluğundan ve gurbetten şikâyet durumlarını anlatırken söz konusu etmişlerdir. Bu noktada, kasidede fahriyye bölümü hariç, belki de şairlerin kendilerini en etkin biçimde ortaya koyup ifade ettikleri örnekler bahsi geçen anlatım tekniğiyle kaleme alınan nesiblerdir, denilebilir:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Bağdatlı Rûhî	K. 21	43 beyit	İlk 14 beyit
	Bâkî	K. 6	23 beyit	İlk 8 beyit
	Derzi-zâde Ulvî	K. 5	21 beyit	İlk 9 beyit
		K. 6	56 beyit	İlk 9 beyit

		K. 9	18 beyit	İlk 11 beyit
	Figânî	K. 8	17 beyit	İlk 6 beyit
	Fuzûlî	K. 2	34 beyit	İlk 8 beyit
		K. 3	32 beyit	İlk 15 beyit
		K. 14	36 beyit	İlk 13 beyit
		K. 18	45 beyit	İlk 15 beyit
		K. 21	46 beyit	İlk 23 beyit
		K. 36	33 beyit	İlk 14 beyit
	Gelibolulu Âlî	K. 7	17 beyit	İlk 12 beyit
		K. 12	23 beyit	İlk 16 beyit
		K. 15	25 beyit	İlk 16 beyit
		K. 94	50 beyit	İlk 6 beyit
		K. 95	53 beyit	İlk 14 beyit
	Kelâmî	K. 1	50 beyit	İlk 16 beyit
		K. 30	40 beyit	İlk 9 beyit
	Nevî	K. XLIII	15 beyit	İlk 8 beyit
	Ravzî	K. 3	32 beyit	İlk 10 beyit
	Rızâyî	K. 11	23 beyit	İlk 5 beyit
	Sehâbî	K. 10	17 beyit	İlk 9 beyit
	Sehmî	K. 16	37 beyit	İlk 8 beyit
	Süheylî	K. 23	35 beyit	İlk 3 beyit
		K. 24	50 beyit	İlk 13 beyit
	Taşlıcalı Yahyâ	K. 29	30 beyit	İlk 10 beyit
	Zâtî	K. 33	53 beyit	İlk 13 beyit
XVII. Yüzyıl	Adnî Receb Dede	K. 12	41 beyit	İlk 13 beyit
		K. 21	35 beyit	İlk 9 beyit
		K. 22	23 beyit	İlk 4 beyit
		K. 25	91 beyit	İlk 14 beyit
		K. 29	47 beyit	İlk 11 beyit

		K. 33	43 beyit	İlk 11 beyit
	Beyânî	K. 2	29 beyit	İlk 14 beyit
	Fasihî	K. VI	31 beyit	İlk 5 beyit
	Fehîm-i Kadîm	K. II	52 beyit	İlk 25 beyit
		K. VIII	34 beyit	İlk 9 beyit
		K. XV	49 beyit	İlk 2 beyit
		K. XVII	101 beyit	İlk 19 beyit
	Feridun	K. 11	48 beyit	İlk 10 beyit
	Kadrî	K. 13	16 beyit	İlk 3 beyit
	Kırımlı Rahmî	K. 7	33 beyit	İlk 4 beyit
		K. 10	51 beyit	İlk 5 beyit
	Mezâkî	K. 1	46 beyit	İlk 8 beyit
	Nâbî	K. 11	76 beyit	İlk 13 beyit
	Nâilî-i Kadîm	K. IV	47 beyit	İlk 21 beyit
		K. XXVIII	80 beyit	İlk 14 beyit
		K. XXX	37 beyit	İlk 6 beyit
	Nazîf	K. 4	46 beyit	İlk 12 beyit
		K. 6	37 beyit	İlk 8 beyit
	Nefî	K. 16	42 beyit	İlk 9 beyit
		K. 43	52 beyit	İlk 8 beyit
		K. 35	63 beyit	İlk 13 beyit
		K. 53	51 beyit	İlk 19 beyit
		K. 54	46 beyit	İlk 8 beyit
	Nev'î-zâde Atâyî	K. 17	21 beyit	İlk 6 beyit
	Râmî	K. 17	37 beyit	İlk 13 beyit
	Sahhaf Rüşdî	K. 8	38 beyit	İlk 2 beyit
	Şehrî	K. 5	108 beyit	İlk 30 beyit
	Şeyh Mehmed Nazmî	K. 2	41 beyit	İlk 6 beyit
		K. 8	40 beyit	İlk 32 beyit

		K. 9	26 beyit	İlk 8 beyit
	Vahyî	K. 5	71 beyit	İlk 5 beyit
		K. 3	43 beyit	İlk 6 beyit
		K. 4	100 beyit	İlk 12 beyit
		K. 33	35 beyit	İlk 14 beyit
	Yahyâ Nazîm	K. 12	47 beyit	İlk 22 beyit
		K. 26	61 beyit	İlk 26 beyit
		K. 30	71 beyit	İlk 40 beyit
XVIII. Yüzyıl	Belîğ Mehmed Efendi	K. II	99 beyit	İlk 52 beyit
		K. VII	40 beyit	İlk 12 beyit
		K. IX	50 beyit	İlk 20 beyit
	Ferrî Mehmed	K. III	40 beyit	İlk 11 beyit
		K. IX	32 beyit	İlk 13 beyit
	Hâkim Mehmed Efendi	K. 9	28 beyit	İlk 14 beyit
	Kâtib-zâde Sâkîb	K. 6	45 beyit	İlk 15 beyit
	Râsih	K. 1	45 beyit	İlk 11 beyit
	Sünbül-zâde Vehbî	K. 33	17 beyit	İlk 16 beyit
	Sürûrî	K. 16	62 beyit	İlk 44 beyit
		K. 29	16 beyit	İlk 7 beyit
	Vak'a-nüvîs Râşid	K. XX	60 beyit	İlk 17 beyit
XIX. Yüzyıl	Ali Emîrî	K. 2	71 beyit	İlk 20 beyit
		K. 8	50 beyit	İlk 8 beyit
		K. 9	73 beyit	İlk 3 beyit
	Eşref Paşa	K. III	80 beyit	İlk 25 beyit
		K. XIII	57 beyit	İlk 8 beyit
		K. XVIII	73 beyit	İlk 13 beyit
		K. XX	128 beyit	İlk 28 beyit
		K. XXV	110 beyit	İlk 32 beyit
	Fatin	K. 3	19 beyit	İlk 5 beyit

		K. 5	32 beyit	İlk 12 beyit
	Kanbalak-zâde	K. 9	12 beyit	İlk 4 beyit
	Kâzım Paşa	K. 4	62 beyit	İlk 3 beyit
	Leylâ Hanım	K. 6	20 beyit	İlk 3 beyit
	Mehmed Fâzıl	K. 17	61 beyit	İlk 7 beyit
	Meşhûrî	K. 12	50 beyit	İlk 15 beyit
		K. 24	44 beyit	İlk 6 beyit
	Osman Nevres	K. 12	48 beyit	İlk 16 beyit
	Salih Baba	K. 7	22 beyit	İlk 7 beyit
	Üsküdarlı Hakkı	K. 19	51 beyit	İlk 11 beyit
	Zâik	K. 3	16 beyit	İlk 14 beyit
		K. 8	38 beyit	İlk 21 beyit
		K. 7	11 beyit	İlk 8 beyit
		K. 12	18 beyit	İlk 13 beyit
		K. 13	18 beyit	İlk 7 beyit
		K. 14	30 beyit	İlk 12 beyit

Nesiblerde şairlerin zaman zaman bazı hususlarda muhataplarına nasihat veren bir anlatım tarzına da başvurdukları görülmüştür. Bu tür nesiblerde aşka, dünyanın gelip geçiciliğine, ona bağlanıp güvenmenin doğru olmadığına dair nasihatlere yer veren şairler, bazen de dinî-tasavvufî bazı nasihatlerle sabretmeye dair öğütlerde bulunmuşlardır:

Nasihatler	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Aşk	XVI. Yüzyıl	Hayâlî Bey	K. 19	11 beyit	İlk 2 beyit
	XVII. Yüzyıl	Feridun	K. 5	57 beyit	İlk 6 beyit
		Nefî	K. 33	53 beyit	İlk 17 beyit
		Vahyî	K. 6	35 beyit	İlk 9 beyit
			K. 8	60 beyit	İlk 18 beyit
Diğer Nasihatler	XVI. Yüzyıl	Sehmî	K. 11	33 beyit	İlk 6 beyit

Dinî- Tasavvufî	XVI. Yüzyıl	B. Rûhî	K. 9	36 beyit	İlk 15 beyit
		T. Yahyâ	K. 19	55 beyit	İlk 25 beyit
			K. 20	51 beyit	İlk 33 beyit
	XVII. Yüzyıl	Adnî Receb Dede	K. 28	43 beyit	İlk 11 beyit
		Bosnalı Sâbit	K. II	90 beyit	İlk 18 beyit
		Kırımlı Rahmî	K. 19	15 beyit	İlk 7 beyit
		Neşâtî	K. 1	40 beyit	İlk 16 beyit
		Rûz-nâmecî Şinâsî	K. 6	80 beyit	İlk 17 beyit
			K. 7	45 beyit	İlk 18 beyit
		Simkeş-zâde Feyzî	K. XXI	58 beyit	İlk 15 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Âtîf	K. II	17 beyit	İlk 9 beyit
		Hafîd	K. 2	25 beyit	İlk 3 beyit
		Haşmet	K. 7	76 beyit	İlk 20 beyit
		Hâzık	K. 5	56 beyit	İlk 7 beyit
		Şeyh Gâlib	K. 26	18 beyit	İlk 9 beyit
Dünyayla İlgili	XVI. Yüzyıl	B. Rûhî	K. 37	39 beyit	İlk 9 beyit
		Gelibolulu Âîf	K. 16	21 beyit	İlk 7 beyit
		Hayâlî	K. 1	29 beyit	İlk 19 beyit
		Nevî	K. XXII	54 beyit	İlk 7 beyit
		P.i Şemî	K. 12	23 beyit	İlk 10 beyit
		Said Giray	K. 1	69 beyit	İlk 13 beyit
		S. M. Şerîf	K. 10	71 beyit	İlk 19 beyit
		Zâtî	K. 15	35 beyit	İlk 14 beyit
			K. 25	43 beyit	İlk 13 beyit
	XVII. Yüzyıl	Adnî Receb Dede	K. 3 ¹³²	90 beyit	İlk 50 beyit
		Nâilî-i Kadîm	K. II	55 beyit	İlk 21 beyit
		Nefî	K. 10	62 beyit	İlk 17 beyit

¹³² Nesib beyitlerinde oldukça eksik bulunduğu için değerlendirmeye alınamamıştır.

		Vahyî	K. 3	43 beyit	İlk 6 beyit
Sabırla İlgili	XVI. Yüzyıl	B. Rûhî	K. 20	37 beyit	İlk 5 beyit
Tövbe	XVIII. Yüzyıl	Haşmet	K. 13	38 beyit	İlk 5 beyit

Şairlerin nesibleri kaleme alırken istifade ettikleri anlatım teknikleri arasında diyalog anlatım tekniği de tespit edilmiştir:

Diyalog	Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
Dış Diyalog	XVII. Yüzyıl	Cevrî	K. XXXV	55 beyit	İlk 13 beyit
			K. 8	59 beyit	İlk 13 beyit
			K. 9	79 beyit	İlk 35 beyit
			K. 16	117 beyit	İlk 53 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Hâzık	K. 2	53 beyit	İlk 13 beyit
			K. 6	58 beyit	İlk 11 beyit
		Lebîb-i Âmidî	K. 7	65 beyit	İlk 11 beyit
			K. 29	29 beyit	İlk 13 beyit
		Nedîm	K. 8	43 beyit	İlk 39 beyit
		Sürûrî	K. 12	61 beyit	İlk 17 beyit
	XIX. Yüzyıl	Osman Nevres	K. 3	61 beyit	İlk 11 beyit
			K. 10	81 beyit	İlk 11 beyit
		Şeref Hanım	K. 21	31 beyit	İlk 16 beyit
İç Diyalog	XVI. Yüzyıl	B.Rûhî	K. 17	33 beyit	İlk 15 beyit
	XVIII. Yüzyıl	Esrâr Dede	K. 2	34 beyit	İlk 10 beyit
		Yüsrî	K. II	91 beyit	İlk 27 beyit

Tarafımızdan yapılan tespitlere göre kaside nesiblerinde yararlanılan anlatım teknikleri arasında monolog da vardır. Bu tür kaside nesiblerinde şairin bizzat kendisi, başka bir şahıs ve hatta bir kavram dahi nesib boyunca karşısında biri varmışçasına tek taraflı konuşmuştur:

Yüzyıl	Şair	K. Numarası	B. Sayıları	N. Beyitleri
XVI. Yüzyıl	Bağdatlı Rûhî	K. 16	47 beyit	İlk 20 beyit
	Gelibolulu Âî	K. 11	36 beyit	İlk 16 beyit
	Hayâî	K. 20	22 beyit	İlk 5 beyit
	Helâkî	K. 3	19 beyit	İlk 6 beyit
	Rahimî	K. 8	71 beyit	İlk 10 beyit
	Taşlıcalı Yahyâ	K. 24	53 beyit	İlk 24 beyit
	Zâtî	K. 21	31 beyit	İlk 9 beyit
		K. 26	40 beyit	İlk 11 beyit
		K. 41	51 beyit	İlk 20 beyit
XVIII. Yüzyıl	Ferrî Mehmed	K. IV	25 beyit	İlk 4 beyit
	Kânî	K. 37	63 beyit	İlk 44 beyit
	Nedîm	K. 16	47 beyit	İlk 8 beyit
		K. 19	34 beyit	İlk 9 beyit
XIX. Yüzyıl	Salih Baba	K. 14	18 beyit	İlk 5 beyit
	Şeref Hanım	K. 23	40 beyit	İlk 19 beyit

3. DİVAN ŞİİRİNDE NESİBLERİN YANSIMALARI

3.1. Tür Bakımından Nesibler

Bilindiği üzere, Türk edebiyatında kasideler, konularına göre tevhid, münâcât, na't, medhiye, fahriye, hicviye, mersiye, Mi'râciyye/Mi'râc-nâme vb., rediflerine göre "gül kasidesi", "sümbül kasidesi", "su kasidesi", "kerem kasidesi" vb., kafiye harfine göre de "râiyye", "mîmiyye", "nûniyye", "tâiyye" vb. şekillerde isimlendirilmiştir. Ayrıca kasideler nesib kısmında ele alınan konulara göre de bahâriyye/rebîiyye, şitâiyye, Ramazâniyye, ıydiyye/bayramiyye, temmûziyye, nevrûziyye, İstanbuliyye, Bağdâdiyye, sünbüliyye, rahşîyye, sûriyye, hamâmiyye, cülûsiyye, kudûmiyye, istikbâliyye, sulhiyye, fethiyye, kasriyye, dâriyye vb. olmak üzere farklı adlar almışlardır¹³³. Topladığımız kasideleri nesib bakımından ve türler açısından incelediğimizde farklı görünümlemlerle karşılaştık. Mesela, bir tevhit ile bir naat türündeki nesiblerin kurgusunun aynı olmadığını gördük. Tespit ettiğimiz kasidelerde şairler, tevhit, naat, münacat, bahariyye, hazaniyye gibi farklı türlerde kaleme aldıkları kasidelerin nesib kısımlarında her zaman türün gerektirdiği tasvirlerle yer vermemişlerdir.

3.1.1. Dinî türler

İncelen kasideler arasında tevhid, münâcaat, naat gibi dinî içerikli olarak yazılan kasidelerden bir kısmında nesib bölümüne yer verilen örneklerle rastlanmıştır.

Tevhidler

Divan şiirinde kaside nazım şekliyle kaleme alınan tevhidlerde çoğunlukla klâsik bir kasidede bulunması gereken diğer bölümlerle birlikte nesib de yer almaz¹³⁴. Fakat tarafımızdan taranılan kasideler arasında nesib bölümüne yer verilen ve hepsi de birer bahariyye örneği olan üç tevhit kasidesi tespit edilmiştir. Fuzûlî, bir tevhit örneği olan kasidesinin nesib bölümünde baharla birlikte tabiatta meydana gelen

¹³³ Pala, "Kasîde", *age.*, s. 232.

¹³⁴ Mustafa İsen-Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Tevhidler (Antoloji)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. XI.

değişiklikleri anlatırken bahardaki ılıman havanın, gül bahçesinin çiçeklerle donanmasının vs. bu âlemin bir yaratıcısı bulunduğuna işaret ettiğini söylemiştir:

*Hevâ-yi bâğdan ettim bu hikmeti ma'lûm
Ki i'tidâldedir hüccet-i havâss ü kuvâ*

*Bahâr gülşeni ezhâr ile kılıp memlû
Yakınım oldu ki mümkün değil vücûd-i halâ*

*Nazarda olmak ile subh ü şâm gonce vü gül
Bedîhi oldu kemâl ehline husûl-i safâ*

(K. 1/25-27¹³⁵)

Gül bahçesine Mevla'nın yaratma sanatına dair izleri seyretmeye giden Fuzûlî, burada aralarında çiçeklerin, ağaçların, akarsuyun, nergisin vs. bulunduğu çemen zariflerinin yaratılışa dair tuhaf ve hatta hatalı bir tartışmaya tutuştuklarını görmüştür¹³⁶:

*Bisât-i gülşene dün eyledim güzer ki demî
Kılam nezâre-i âsâr-i san'at-i Mevlâ*

*Acep nizâ'da gördüm çemen zariflerin
Ta'accüp ile kamu sâlik-i tarik-i hatâ*

*Kamu kemâl ile müsted'i-i tarik-i necât
Veli kamusuna bâtil delil-i istid'â*

*Sanıp şükûfe mebâdi sunûf-i eşcârı
Kıladı bahs ki câ'iz ta'addüd-i kudemâ*

¹³⁵ *Fuzûlî Divanı*, (Nşr.: Kenan Akyüz vd.), Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

¹³⁶ “Divanındaki manzumelere bakıldığında, bahar mevsiminin neşe, eğlence ilhamı ve yaşama sevinci vereceği yerde, Fuzûlî’ye hüznün verdiği, zulmü hatırlattığı görülür. Divanının başındaki tevhidin bahariye olan nesib kısmında Fuzûlî, bahar bahçelerinde adeta kendi içinde yaşadığı toplumu görmektedir.”; Zülfî Güler, “Fuzûlî’nin Divanına Sosyal Psikoloji Açısından Bir Bakış (Ötekileştirilmiş Fuzûlî)”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 4, S. 7, Adıyaman Aralık 2011, s. 88. Bu kaside hakkında yapılmış bir başka çalışma için bk. Meheddin İspir, “Fuzûlî’nin Tevhid Kasidesindeki Bahariye Bölümü”, *Bu Alâmet İle Bulur Beni Soran Fuzûlî Kitabı Fuzûlî Hakkında Seçme Makaleler ve Bibliyografya Denemesi*, (Haz. Hanife Koncu-Müjgân Çakır), Kesit Yayınları, İstanbul Ağustos 2009, s. 221-232.

*Verip teselsüle kuvvet tab'iat-i kec-i âb
Olurdu nâfi-i isbât-i illet-i ûlâ*

*Hayâl-i mahz sanıp kâ'inâtı nergis-i mest
Kıladı cehl ile nefy-i hakâyik-i eşyâ*

(K. 1/38-43)

Bu çerçevede rüzgâr, söz konusu fesadı ortadan kaldırarak bütün mahlûkatın da açıkça işaret ettiği üzere her şeyin kudret ve bilgi sahibi biri tarafından yaratıldığını söylemiştir:

*Nesim vâkîf olup bu fesâdı men' etti
Ki ey gürûh-i perişan tutun tarik-i hüdâ*

*Bu kâr-hâne bir üstâddan değil hâli
Gerek bu kudrete elbette kâdir ü dânâ*

*Kılar delâlet-i illet vücûd-i her mevcûd
Velî ne sûd ki sâhib-nazar değil a'mâ*

(K. 1/45-47)

Gelibolulu Âlî, tevhid türünde kaleme aldığı ve uzun bir nesib kısmının bulunduğu kasidesinde öncelikle baharla ilgili son derece geniş tasvirlerle yer vermiştir. Buna göre şair, şah tuğu çiçeğinin¹³⁷ tuğu, ağacın sancağı olduğu, arkasında kalabalık bir maiyetle bağa gelerek halife gibi kırmızı kadife giyip mücevherden yapılmış yeşil bir taht kuran gül padişahı, nebat askerlerine ordugâh olan çemen, sahrayı tutan çadır çiçekleri¹³⁸, Süleyman'ın tahtı gibi gül padişahının tahtını götüren rüzgâr, Saba mülkü gibi görünen çemen fezası¹³⁹, suda aksi görünen her ağaç yaprağının bir tuğra olduğu vs. bir bahar tablosu çizmiştir:

¹³⁷ İlkbahar ve yaz aylarında çiçek açan, portakal rengi, sarı, kırmızı ve son derece gösterişli çiçekleri bulunan çiçek, Ersin Yücel, *Çiçekler ve Yer Örtücüler*, Etam Matbaa Tesisleri, Eskişehir 2002, s. 154; *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, “şah tuğu”, c. 13, İstanbul 2004, s. 626.

¹³⁸ Çadır çiçeği, alt yüzü dikenlerle kaplı büyük yaprakları bulunan pembe-beyaz çiçekli bir su bitkisidir; Firdevs Tırman, *Tabii Çiçekler Morfolojisi ve Yapma Çiçekçilikte Kullanılan Kalıplar*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1987, s. 173; *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, “çadırçiçeği”, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, c. 3, s. 117.

¹³⁹ Divan şiirinde hem peygamberlik hem de padişahlığın sembolü durumundaki Hz. Süleyman'ın tahtını rüzgârların taşıdığına inanılır. Diğer taraftan Saba melikesi Belkıs ile olan hikâyesi sebebiyle de söz konusu

*Halîfe gibi giyüp gül katîfe-i hamrâ
Kurıldı bâga mücevher erîke-i hazrâ*

*Çekildi geldi gürûh-â-gürûh hayl-i bahâr
Şükûh u şevkete teng oldu 'arsa-i pehnâ*

*Dikildi şâh-ı gülün tugu tug-ı şâhîden
Nice dıraht-ı bahâr-âver açdı şukka livâ*

*Muhayyem oldu çemen leşker-i nebâtâta
Çâder çiçekleri sahrâyı tutdı ser-tâ-pâ*

*Götürdi tahtını bâd ol şehün Süleymânvar
Çemen fezâsı görindi sabâya mülk-i Sabâ*

(K. 2/1-5¹⁴⁰)

Gelibolulu Âlî, daha sonra âlemin yaratılışından, onun fani oluşundan gafil olan çemen ehline gözlerini açıp rûzgâra (zamana) aldanmamalarını, zira bela yükünün büyük ağaçları dahi eğdiğini, Rum'a benzeyen gül bahçesindeki Hatâyî nakışlı¹⁴¹ yapraklara meyletmenin hata olduğunu, bu nakış dolu gezinti yerinin eninde sonunda yok olacağını, soğuyan havaların toprağı heba edeceğini söylemiştir:

*Çü gördüm anları gâfil hudûs-i 'âlemden
Sanurlar olmaya ol 'âleme zevâl ü fenâ*

*Didüm açun gözünüz rûzgâra rûzgâra aldanman
Ki niçe devhayı dâl eyledi bu bâr-ı belâ*

edilir; Ahmet Talât Onay, "Süleyman", *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, I. Baskı, Ankara 2000, s. 410; Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhûmlar*, Enderun Kitabevi, 4. Basım, İstanbul 1984, s. 122, Melike Gökcan Türkdoğan, "Klâsik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-*, Volume: 3, Issue: 15, Ordu 2010, s. 84.

¹⁴⁰ *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanlarının Tenkitli Metni*, (Haz.: İ. Hakkı Aksoyak), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999.

¹⁴¹ Osmanlı tezyinatındaki nebati motifler arasında en yaygın şekli, anavatanı Doğu Türkistan olan, bezemede bitkiler ileri derecede üsluplaştırıldığı için örneklerin hani bitkilerden ilham alıp çizildiği kesin olarak tespit edilemeyen, hatâyî üslubudur; Aziz Doğanay, "tezyinat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 41, İstanbul 2012, s. 82.

*Olursa gülşen-i Rûm'un hıtâyî her bergi
O berge meylün olur 'âkıbet me'âli hatâ*

*Ne i'tibâr bu nüzhet-serâ-yı pür-nakşun
Zemîni resm-i fenâdur zamân-ı şekl-i 'anâ*

*Günün zevâli onun intikâli zâhirdür
Hevâ muhâlif olunca ider türâbı hebâ*

(K. 2/41-45)

XVII. yüzyıl şairi Râmî, diğer tevhid bahariyyelerinden farklı olarak nesib bölümünde dinî ifadeleri söz konusu etmemiştir. Şairin tahayyülüne göre, Nevruz padişahının bağa geleceğini işiten yaseminin akarsu kenarına ak çadır diktiği, gül bahçesi tüccarının bağın geçidine atlas ve ipek döşettiği, gül bahçesi şehrinin şenlendiği, Nevruz sultanı gül bahçesi sarayındaki tahtına cûlus edince sahra ve gül bahçesi ileri gelenlerinin ona itaat ettiği vs. oldukça canlı ve hareketli bahar tasvirlerine yer vermiştir:

*Gelür diyü işidüp bâga yâsemen nevrûz
Kenâr-ı cûda idüp ak çâderin ber-pâ*

*İşitdi ol haberi geldi h'âce-i gülşen
Döşetdi reh-güzer-i bâga atlas u hâra*

*Gelüp sa'âdetile şehr-i gülşene seheri
Kudûm-i makdemi virdi bahâra hayli safâ*

*Cûlûs idince serîr-i serây-ı gülzâre
Îtâ'at eyledi a'yân-ı gülşen ü sahrâ*

(K. 4/24-27¹⁴²)

¹⁴² *Râmî Dîvânı*, (Haz.: Fatma Zehra Kabukçu), T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 2000.

Naatlar

Tezimize konu olan kasideler arasında nesib bölümlerine yer verilen naat sayısı 96'dır. Naatlar üzerine hazırlanan geniş kapsamlı bir çalışmada "Kaside nazım şekliyle kaleme alınan bir naatta bahar mevsimi, gökyüzü tasviri gibi çeşitli konularda bir nesibden sonra" Hz. Peygamber'in övgüsüne geçildiği ifade edilmektedir¹⁴³. Tarafımızdan ele alınan başta Hz. Peygamber olmak üzere Hz. Ali, Şems ve Mevlânâ gibi diğer İslâm büyükleri için kaleme alınan naatların nesib kısımlarında bahar, hazan, yaz mevsimleri, sabah ve gece gibi zaman dilimleri, gül, güneş ve ay gibi tabiat unsurları, ayna, hançer, kalem, kitap, şarap gibi objeler, çeşitli binalar, âşık veya sevgili tipi vb. tasvir edilmiş, bayram, Ramazan, Miraç gibi hadiselerin anlatımına yer verilmiştir. Diğer taraftan dünyanın faniliğine, aşka yönelik nasihatlerde bulunulmuş, şiir, hikmet, zaman, zamaneden şikâyet gibi farklı konuların anlatımına yer verilmiştir. Burada, konuyu uzatmamak için ve tezin ilerleyen bölümlerinde örnekler daha geniş şekilde ele alınacağı için sadece bir örnek naat nesibiyle yetinilecektir. Fuzûlî'nin su redifli meşhur naatında¹⁴⁴ şair, kasidenin muhatabı olan Hz. Peygamber'e duyduğu büyük aşkı ifade için olsa gerek, kendisini öncelikle gönlündeki ateşi gözünden saçtığı suların dahi söndüremediği, gözlerinden akan yaşlarla feleğin dahi su renginde görüldüğü, kılıcının zevkiyle gönlü parça parça olmuş vb. bir âşık kimliğiyle takdim etmiştir:

*Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare su
Kim bu denlü dutuşan odlare kılmaz çâre su*

*Âb-gûndur günbed-i devvâr rengi bilmezem
Yâ muhîr olmuş gözümünden günbed-i devvâre su*

¹⁴³ Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, s. 49.

¹⁴⁴ Bu kasideyle ilgili yapılmış bazı çalışmalar da vardır; Tahir Üzgör, "Su Redifli Şiirler ve Fuzûlî'nin Su Kasidesinin Kompozisyonuna Dair", *İlmî Araştırmalar*, S. 9, İstanbul 2000, s. 239-248; Cem Dilçin, "Su Kasidesinin Bir Beytindeki "Yaygın Yanlış" Üzerine", s. 145-166; Ahmet Mermer, "Su Kasîdesi", *Konevî Dergisi*, S. 26, Konya Nisan 1985, s. 18-21. Divan şiirinde "âb" redifli kasideler de vardır. Söz konusu kasidelerden biriyle ilgili yapılmış bir çalışma için bk. Belde Aka, "Divan Şiirinde "Âb" Motifinin Methiye Unsuru Olarak Kullanımı: Hayretî'nin "Âb" Redifli Kasidesi", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/13, Fall Ankara 2013, pp. 423-434.

*Zevk-i tîgundan ‘aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk
Kim mürûr ilen bıragur rahneler dîvâre su*

(K. 3/1-3¹⁴⁵)

Susamış şair, sevgilinin temrene benzeyen kirpikleri gönlünde mekân tutmuş, zahitler Kevser’i isterken o sevgilinin dudaklarını arzulayan bir âşıktır:

*İste peykânın gönül hecrinde şevkum sâkin it
Susuzam bir kez bu sahrâda menüm’çün are su*

*Men lebün müştâkıyam zühhâd Kevser tâlibi
Nitekim meste mey içmek hôş gelür huşyâre su*

(K. 3/9-10)

Münâcaatlar

Münâcât, edebî bir terim olarak “Allah’a yalvarmak, yakarmak, niyaz ve dua etmek gayesiyle” mensur olarak kaleme alınan örnekleri de bulunduğu gibi, kaside gazel, kıt’a, mesnevi, rubai, terhib-i bend ve terci-i bend nazım şekilleriyle yazılmış manzum örnekleri de bulunan manzumedir. Diğer nazım şekilleriyle kaleme alınan münâcâtlarda doğrudan konuya girilirken kaside nazım şekliyle yazılan bir kısım münâcâtlarda nesib, tegazzül, fahriye bölümleri yer alabilir¹⁴⁶. Tarafımızdan incelenen kasideler arasında nesib bölümüne yer verilen ve hepsinde ben merkezli anlatımla şairin içinde bulunduğu çeşitli hâllerin dile getirildiği dört münâcaat kasidesi tespit edilmiştir. XVI. asır şairlerinden Gelibolulu Âlî, bir münâcaat örneği olan kaside nesiblerinden birinde âdeta bir iç hesaplaşma örneği sergilemiş ve kendisi için zatında tasarruf bulunmayan, kâmil bir insan olmaktan uzak, masivaya kapılmış, bühtan ateşine müstahak, suretten kaçan ifadelerini kullanmıştır:

¹⁴⁵ Fuzûlî Divanı’ndaki naatlar hakkında bir çalışma için bk. Meheddin İspir, “Fuzuli’nin Türkçe Divanı’nda Naat Türü ve İşleniş”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII (2007), S. 2, s. 185-215.

¹⁴⁶ Mermer-Koç Keskin, “münâcât”, *age.*, s. 76-77; Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara 2010, s. 168-169. Ayrıca bk. Muhsin Macit, “münâcât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 31, İstanbul 2006, s. 563-565; Abdülhakim Koçin, “münâcât”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 4, AKM Yayınları, Ankara 2004, s. 452-456.

*Ne zâtumda tasarruf var ne ben kâmil bir insânam
Eger kârum sorarsan mâ-sivâ fikrinde hayrânam*

*Günehdür varlığum ammâ günehkâr oldugum yokdur
Temâşâ bundadur kim müstahakk-ı nâr-ı bühtânâ*

*Vücûd âyînesinde sen fenâ sûretlerin görme
Bana bak zâhidâ ben böyle sûretten girîzânem* (K. 7/1-3)

Şair, küfran-ı nimet ettiği için sinesi kebab olmuştur, ağlayıp inlemektedir, başkalarına baş eğmekten dolayı pişmandır. Herkes sevinçliyen onun her an dert ve meşakatlere, ümitsizliğe, hüsrana düşer olması muhtemelen işlediği bir cürüm yüzündendir:

*Neme yarardı 'âr itmek benüm küfrân-ı ni'metden
Anunçün sîne büryânâ anunçün zâr ü giryânâ*

*Neden dünyâya gelmek gayra baş eğmek diyü her dem
Hilâfım yok durur vallâhi billâhi peşîmânâ*

*İdersem gayra hizmet 'âr u gayret yok mudur yâ Rab
Ne mülkünde şerîkün var ne ben mahlûk-ı sultânâ*

*Bütün dünyâ meserretlerde ben derd ü meşakkatde
Nedür cürmüm ki her dem lâyıkı husrân u hirmânem* (K. 7/9-12)

Gelibolulu Âlî, bir diğer münâcaatında da uykuyla uyanıklık arasında rüyada gördüklerini aktarmıştır. Buna göre şair, iki dünyaya değer, İrem bahçesi¹⁴⁷, cennet ifadeleriyle nitelendirdiği ulu bir sahrada, kendi varlığından kurtulmuş şekilde, تنها bir sohbet, bazen saraydaki tahtında bazen arşta vs.dir:

¹⁴⁷ Âd'ın oğlu Şeddâd tarafından cennete benzetmek amacıyla yapılan bahçe ve köşktür, Onay, age., s. 258.

*Dün gice dîde-i bîdâr ile rü'yâda idüm
Özge sevdâda idüm turfa temâşâda idüm*

*Himmetüm gülşeninün dâne-i haşhaşından
İki dünyâya deger bir ulu sahrâda idüm*

*Bûy-ı gül-berg-i kıdem cûy-ı gülistân-ı İrem
İremez sahnına bir cennet-i Me'vâda idüm*

*Bırakup gitmiş idüm kendü vücûdum şehrin
Bâ'is-i kesret olan sohbet-i tenhâda idüm*

*Geh serâyında olup taht-ı serânun mihmân
Geh ser-i levhadaki 'arş-ı mu'allâda idüm*

(K. 12/1-5)

Gelibolulu Âlî, son münâcaatının nesibinde öncelikle İlahî aşkın ortaya çıktığı, ten elbisesinin yakasıyla eteğini yırttığı bir sahne canlandırmıştır:

*Vücûda geldi nâ-geh küşt-gîr-i 'ışk-ı Sübhânî
Çeküp çâk eyledi tenden girîbân ile dâmânı*

*Libâs-ı 'âriyet lâyık degüldür diyü 'uşşâka
Huzâ kıldı pelâs-ı tenden ol dem şâhid-i cânı*

(K. 15/8)

Şairin gözyaşıyla bütün dünya ilgileri gözünden silinmiş, murat bağında binlerce gül açılmış, gönlünde tecelli eden nurla cihan ağıyardan boş görünmüş, gökyüzü on sekiz bin âlemin cilve yeri olmuş, bir gül bahçesine benzeyen cihanda âdeta bir şair, bir de yâri kalmış, yokluk gecesinin karanlığı kalınca varlığındaki sırdan da haberdar olmuştur:

*'Alâyık har u has gibi süzüldi âb-ı eşkümle
Murâdum bâgınun açıldı yüz bin verd-i handânı*

*Hüviyyet nûrî şol denlû tecellî kıldı gönlümde
Cihân agyârdan hâlî görindi çeşmüme ânî*

*Fezâsı on sekiz bin ‘âlemün bir cilvegâh olmış
Benümle yâr imiş ol gülşenün ancak nigeş-bânı*

*Vücûdumdan haberdâr oldum anladum bu sırrı kim
Şeb-i târ-ı ‘ademden nûr alur her şem’-i nûrânî* (K. 15/9-12)

Bir başka XVI. asır şairi Ravzî ise, münâcaat türündeki kasidesinin nesibinde ömrünün sona ermek üzere olduğunu, fakat yeterince ibadet edemediğini, abdest almakta dahi zorlandığını, hata, yanlışlık ve noksanlarının fazla olduğunu, namaz kılarken rükû ve secdelerinde birçok hata bulunduğunu, bu hâliyle kıyamet günü ahvalinden çok korktuğunu söylemiştir:

*Zamânım âhire irdi ‘ibâdâtımda killet var
Yaraşur bana aglarsam ki ol killetde kesret var*

*Vuzû’ya niyyet eylersem niçe mâni’ zuhûr eyler
Vuzû’dan ger elüm yursam ferâgumda sühûlet var*

*Hatâ vü sehv ü noksân u halelden olmadum hâlî
Namâza ger şürû’ itsem hulûs üzre ne niyyet var*

*Rükû’umda sücûdumda olur sehv ü hatâ zâhir
Îlâhî ne namâzumda sana lââyık tahıyyât var*

*‘Aceb niçe olur hâlüm benüm rûz-ı kıyâmetde
Ki her bir mevkufında gûne gûne havf u haşyet var* (K. 3/1-5¹⁴⁸)

¹⁴⁸ *Ravzî Divanı*, (Nşr.: Yaşar Aydemir), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213618/h/metin.pdf>, Ankara 2009.

Diğer Dinî Türler

Teze ele alınan kasideler arasında yukarıda yer verilen dinî türlerin dışında 7 miraciyye kasidesi ve hilye başlıklı 1 kaside de yer almaktadır. XVIII. yüzyıl şairi Selâmî'nin "Hilye¹⁴⁹" başlıklı kasidesinin nesibinde yaratılış hadisesinden söz edilmiştir. Gizli hazine gibi ezelden kaim ve halkın yaptıklarından müstağni olan Allah, zatının vahdetini göstermek isteyince önce nur dolu bir cevher yaratmış, ruh, akıl ve kalemle ona nişan vermiştir:

*Kenz-i mahfî gibi zâtiyle ezel kâ'im idi
Emr-i künden ne sade nâr u behiştten ne nişân*

*Gerçi mustagnî idi sahten-i halkdan zâtî
Diledi vahdet-i zâtın ide kesretde 'ayân*

*İbtidâ eyledi bir cevher-i pür-nûr ibdâ
Rûh u 'akl u kalem ile ana virildi nişân* (K. 3/3-5¹⁵⁰)

Bir başka XVIII. asır şairi Kâtib-zâde Sâkîb'in kaside nesibinde ise, Hz. Rebûlevvel¹⁵¹, feleğin karşısında tazimle eğildiği, onun iştiağıyla cennet hurilerinin hilâle, güzellerin kaşının kemana döndüğü, ona bakan gözlerin nurla dolduğu vb. bir ay olarak nitelendirilmiştir:

*Habbezâ gurre-i garrâ-yı celîlü'l-'unvân
Ana ham-geşte-i ta'zîm sipihr-i gerdân*

¹⁴⁹ "Bilhassa Hz. Peygamber'in fizikî özellikleri, bunları anlatan edebî eserler ve aynı konuda hüsn-i hatla yazılmış levhalar için kullanılan terim" manasındaki hilye hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Uzun, "hilye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 18, İstanbul 1998, s. 44-47; Muhsin Macit, "hilye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 3, AKM Yayınları, Ankara 2004, s. 300-301.

¹⁵⁰ *Dîvân-ı Selâmî (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Ayşe Kaya), T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1999.

¹⁵¹ Hicrî yılın üçüncü ayı olan Rebûlevvel, İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in doğduğu, hicretin gerçekleştiği, Hz.Ebubekir ile birlikte Sevr mağarasından ayrıldıkları, Mescid-i Nebvî'nin inşaatına başlandığı, bir rivayete göre de Hz. Peygamber'in vefat ettiği bir ay olması itibariyle son derece önemlidir; Hacı Mehmet Günay, "Rebûlevvel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 34, İstanbul 2007, s. 501.

*Habbezâ gurre-i garrâ ki hilâle döndi
İştîyâkından anun cümle-i hûrân-ı cinân*

*Habbezâ gurre-i garrâ ki anun reşkinden
Kad-i ebrû-yı bûtân dönse kemâna şâyân*

*Habbezâ gurre-i garrâ ki anı görmek içün
Muntazır germ-i nigâh ile nice pîr ü cevân*

*Habbezâ gurre-i garrâ ki tulû'ından anun
Oldı pür-nûr ser-â-ser nige-h-i 'âle-miyân*

(K. 2/1-5¹⁵²)

3.1.2. Konularına göre kaside nesibleri

Teze konu olan ve nesib bölümlerine yer verilen 1131 kaside arasında bahariye, hazaniyye, şitâiyye, dâriyye, cülûsiye, verdiyye, rahşîyye gibi türler de yer almaktadır. Her türe ait örnekler ilgili başlıklar altında tezin ilerleyen bölümlerinde verileceği için burada sadece türlerin genel özelliklerinden farklı görünen nesib örneklerine yer verilecektir.

Tabiatı Ele Alan Türler

Kaside nesiblerinde mevsimler, çiçekler, hayvanlar şeklinde tabiata ait unsurlar söz konusu edilmiştir. Buna göre mevsimlerin ele alındığı türler arasında 202 kasideyle en fazla olanı nesibinde baharın ve bahara ait unsurların ele alındığı bahâriyye türüdür. Bahariyyeyi 35 kaside nesibiyle şitaiyye, 15 nesible hazaniyye ve 12 kaside nesibiyle de Temmuziyye takip etmektedir. Diğer taraftan incelenen kasideler arasında 1 cemreviyye ve 8 Nevruziyye tespit edilmiştir. Nesiblerde ele alınan tabiata ait unsurlardan biri de çiçeklerdir. Buna göre incelenen kasideler arasında gülü söz konusu edinen 14 verdiyye ve sümbülü ele alan 10 sünbüliyye kasidesi vardır. Diğer taraftan nesibinde atın tasvir edildiği 6 rahşîyye kasidesi tespit

¹⁵² *Kâtib-zâde Sâkib Dîvânı*, (Nşr.: Mehmet Kırbıyık), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275466/h/katibzade-sakib.pdf>.

edilmiştir. Her türe ait örnekler, tezin ilerleyen bölümlerinde ve kendi başlıkları altında ele alınacağı için, bu kısımda sadece farklı görünen örnekler üzerinde durmayı tercih ettik. XVIII. yüzyıl şairi Hâkim Mehmed Efendi, Hazâniyye başlıklı kasidesinin nesibinde hazan tasvirine yer vermemiş, bunun yerine birinci teklik şahıs ağzından içinde bulunduğu olumlu durumu ve ruh hâlini ifade etmiştir. Şair, burada bütün dilekleri yerine gelmiş bir kimlikte karşımıza çıkmıştır:

Virince çeşmime kuhl-i emel cilâ-yı şühûd

Görindi lem'a-i pür-tâb-ı ârız-ı maksûd

Vücûdum oldu ser-â-pâ garîk-i feyz ü kerem

Hurûş idince yem-i himmet ü mekârim ü cûd

(K. 9/1-2¹⁵³)

Hâkim Mehmed Efendi'ye ait diğer ilginç bir kaside örneği de bahariyye başlığını taşımasına rağmen esasen şitâiyye olan bir kasidedir. Şair, yanan gece mumunun bahar rüzgârının nefesiyle donduğu, çemendeki gülün inzivaya, bülbülün uykuya çekildiği, baharın ziyafet evinin çadır çiçekleri kurulmuşken dönüp gelen bahar padişahı, ağaçların başı açın yalın ayak Hayderî dervişi¹⁵⁴, taze fidanın da elinde katar yükü bulunan bir kimseye benzediği bir kış tablosu çizmiştir:

Çerâğı yanmış iken rûşenî şeb-i tâbın

Dem-i füsürde-i bâd-ı bahâra oldu dûçâr

Gül-i çemen çekilüb inzivâyâ hayret ile

Keşîde ser-te-be-fikr-i gunûde bülbül-i zâr

Şeh-i şitâyâ ne hâl oldu kim dönüb geldi

Çâder çiçekleri necây iken mazîf-i bahâr

¹⁵³ Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin), (Haz.: Yakup Poyraz), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 2008.

¹⁵⁴ Kulaklarına halkalar takan ve ellerine tas alıp gezen Bâtînî dervişleri, Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2001, s. 68.

Dıraht hayderî-yi bîd-pâ-yı bürehne iken
Kalenderî nihâlin elinde bâr-ı katâr

(K. 8/2-5)

Diğer taraftan bu tabloda soğuk hava yüzünden kâkülleri donmuş sümbüller, gönlü tutulmuş toprak, donmuş nehirler, kararsız olan hava, üzerine kar saçılan sümbül ve gül vs. de vardır:

Füsürde kâkül-i sünbül külâle dâr-ı hevâ
Zemîn girifte-dil ü muncemid dem-i enhâr

‘Aceb mi k’ola mizâc-ı bahâr dehr-i şitâ
Olur mı mevsim-i eyyâm-ı rûzgâra karâr

Biraz ısındı deyü tarf-ı бага sünbül ü gül
Birin sogıtdı hezârın hevâ-yı berf-nisâr

(K. 8/7-9)

XVII. yüzyıl şairlerinden Gani-zâde Nâdirî, saydiyye başlıklı kasidesinin nesibinde kışı tasvir etmiştir. Şair, kışın şiddetinden ateş korunun dahi buz tuttuğu, dolu bulutunun kıvılcım dumanıyla dolduğu, şairin gözyaşlarının dahi donduğu, herkesin ağzının buz bağladığı, sevgilinin ıslak dudağının buzlu bir lâl taşına döndüğü kış mevsiminin aynı zamanda bir av mevsimi olduğunu söylemiştir:

Fart-ı şitâdan ahker-i sûzanda oldu yah
Ebr-i tegerk olursa n’ola dûd-ı pür-şerâr

Aynekler oldu dîdede yah bağlayup sirişk
Dört oldu gözlerüm o şitâya olup düçâr

Yah-beste oldu âb-ı dehân-ı cihâniyân
Bir buzlu la’le döndi leb-i âbdâr-ı yâr

*Çün kim basîret ehli bilürler bu hâleti
Kim fasl-ı deyde gâyet ile hûb olur şikâr*

(K. X/9-12¹⁵⁵)

XIX. yüzyıl şairlerinden Zâik Divanı'nda yer alan bahâriyye başlıklı kasidelerden birinin nesib bölümünde ise, yine bahar tasviri yerine şairin ruh hâli anlatılmıştır. Zâik, söz konusu kasidenin nesibinde kendisini gam sıkıntısının sineline binlerce yara açtığı, gül bahçesini andıran her bir yarasının ateş saçan külhana döndüğü, her yarasında yüzlerce bülbülün mekân tuttuğu, Kaknus¹⁵⁶, her yarasının vücudunu şimşek gibi ateş bahçesi ettiği bir kimse olarak takdim etmiştir:

*Gülşene taksîm idince bülbülânı bâgbân
Pâyuna düşdüm senün ben ey gül-i bâg-ı cinân*

*Hârhâr-ı gam hezârân dâg açınca sîneme
Oldı her bir dâg-ı gülşen külhan-ı âteş-feşân*

*Tende cân itmiş terâkim ol kadar kim her nefes
Kur'a-i dâgumdan ervâh-ı mahabbetdür revân*

*Bâg-ı tende hâriku'l-âdetler olmuş lâne-gîr
Tutdı her dâgumda sad feryâd-ı bülbül âşiyân*

*Misl-i kaknûs âşiyânsuz [bir] vücûd olsam yine
Eyler üstâd-ı ezel hâkisterümden ter-zebân*

¹⁵⁵ *Ganî-zâde Nâdirî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserler Dîvânı ve Şeh-nâmesi'nin Tenkidli Metni*, (Haz.: Numan Külekçi), Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1985.

¹⁵⁶ Divan şiirinde bahsi geçen Kaknûs (kuğu), yaklaşık bin sene kadar ömür süren, öleceği zamana yakın bir miktar çalı çırpı toplayıp üstüne oturan, öleceğinden duyduğu hüznle ötmeye başlayan, kendi çıkardığı nağmelerin coşkunuyla kanatlarını çırpıp ve neticede üzerinde oturduğu çalı çırpının tutuşmasıyla yanıp kül olan ve küllerinden bir yumurta meydana gelip yeniden bir yavru çıkan efsanevi ve mitolojik kuşlardan biridir; Kübra Eskigün, *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş 2006, s. 27.

*Şu'lezâr itdi vüçûd iklîmini mânend-i berk
Dilde her bir dâg-ı âteş odı eylerken nihân*

(K. 3/1-6¹⁵⁷)

Toplumsal Konuları Ele Alan Türler

İncelenen kaside nesibleri arasında azil, fetih, sulh, Ramazan, düğün, bayram gibi daha ziyade toplumsal konular olarak değerlendirilebilecek olan 2 azliyye, 1 hammâmiyye, 65 îdiyye/bayramiyye, 2 arzihâl, 8 cülûsiyye, 4 hasbihâl, 12 sûriyye, 4 fethiyye, 32 Ramazaniyye, 1 sulhiyye, 1 sıhhatnâme tespit edilmiştir. Derzi-zâde Ulvî'nin Sultan II. Selim'in tahta çıkışı münasebetiyle kaleme aldığı cülûsiyye¹⁵⁸ kasidesinin nesib kısmında bahar tasvirine yer vermiştir. Şairin tasvirine göre baharın gelişle cihan taze bir gelin gibi olmuş, güller Nevruz hilati¹⁵⁹ giymiş, gül bahçesine güzellerin gamze okuna benzeyen bahar yağmurları yağmış, saba ağaçların yeşil elbisesini suya vermiştir:

*Nev-bahâr irdi cihân oldı yine tâze 'arûs
Oldılar hil'at-ı nevrûz ile güller merbûs*

*Gülşene şöyle letâfetle yagar bârân kim
Nâvek-i gamze-i dilber gibi olmaz mahsûs*

*Câme-i erzak-ı eşcârı suya virdi sabâ
Zâhidâ bunda gerekmez bize zerk ü sâlûs*

(K. 10/1-3¹⁶⁰)

Gelibolulu Âlî de Sultan Murat'ın cülûsu için yazdığı kasidesinin nesib bölümünde benzer şekilde bahar tasvirini söz konusu etmiştir. Şair, aynı zamanda çadır, padişah, cülus, taht, akıncı, divan gibi hükümdarlıkla ilgili unsurlara yer vererek

¹⁵⁷ *Zaik Divanı (Metin, 1b-65a)*, (Haz.: Engin Karakoyun), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

¹⁵⁸ Padişahın tahta çıkışını kutlamak için yazılan kasidelere cülûsiyye denilir; Yaşar Aydemir, "cülûsiyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 1, AKM Yayınları, Ankara 2001, s. 573.

¹⁵⁹ Bir tür kaftan olan hil'at, devlet erkânının bir tür terfi ve taltif sembolü olarak başkalarına giydirdikleri elbisedir; Nihat Öztoprak, "Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 4, İstanbul 2010, s. 132-133.

¹⁶⁰ *Derzi-zâde Ulvî (Hayatı Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni)*, (Haz.: İsmail Çetin), T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, c. I, Elazığ 1993.

Nevruz sultanının çemende kış padişahının gümüş çadırını bozarak zebercet tahtına çıktığı, susenlerin yollarda öncü birlikler gibi saf saf durduğu, her geçen gün bahar ileri gelenlerinin topladığı divanın kalabalıklaştığı, saba rüzgârının gül bahçesi göğünü çerçöpten temizlediği, akarsuların gürül gürül aktığı vs. bir bahar tablosu çizmiştir:

Çemenden çetr-i sîmîn bozup şâh-ı zemistânı

Cûlûs itdi zeberced tahtına nev-rûz sultânı

Yasavullar gibi yollarda saf saf turdı sûsenler

Bahâr a'yânının günden güne germ oldı dîvânı

Fezâ-yı gülsitânı pâk idince hâr u haslardan

Yitişdürdi sabâ ter dökdi vâfir cûy-ı cûyânı

(K. 33/1-3)

Sözle/Şiirle İlgili Konuları Ele Alan Türler

Kaside nesiblerinde zaman zaman söz (şiir) ile ilgili bazı unsurlara da yer verilmiştir. Bu bağlamda, nesib bölümünde doğrudan sözün (şiir) ele alındığı sühaniyye/kelamiyye kasidesi sayısı 18'dir. Diğer taraftan yine şiirle veya sözle ilgili olması sebebiyle, nesib kısımlarında kalem tasvirine yer verilen kalemiyye kasideleri ise, 25 olarak tespit edilmiştir. Sühaniyye/kelâmiyye türüne dâhil edilebilecek olan kasidesinin nesib bölümünde Nâbî, doğrudan söz/şiir konusu üzerinde durmayarak elif harfi, terkip, müfret, çekim, rubai, mücerret, dersane, ciltlenmiş nüsha, mastar fiilleri, mazi, müstakbel, Zeyd, Amr¹⁶¹, haber, kelam, özne, yüklem gibi dilbilgisi terimlerine yer vermiş¹⁶² ve zaman zaman da bu kavramlarla sevgilinin güzellik unsurları arasında ilgi kurmuştur:

¹⁶¹ Osmanlı'da fetvalarda erkekler için kullanılan isimler arasında Zeyd ve Amr da yer almaktadır; Muhittin Eliaçık, "Osmanlı'da Manzum Fetvâlar ve Edebî Değerleri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1, Winter 2012, s. 43.

¹⁶² Osmanlı'da bu ve buna benzer dilbilgisi terimleriyle ilgili eserlerden bazıları için bk. Osman Taştan, *Şeyh Vasfî'nin Nahv-ı Osmanî Adlı Eserinin İncelenmesi*, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009; İlhan Erdem, "Mikyâsu'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân'daki Dil Bilgisi Terimleri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2, Spring 2007, s. 192-216.

*Elif ki encümen-i harfde ser-âmeddür
Per-i Hümâ-yi sa'âdet serindeki meddür*

*Ne denlû sadr-nişîn-i hurûf olursa yine
Hurûf-ı diğer ile rif'ati mümezheddür*

*‘İbâret ü kelimât-ı kitâb-ı ‘âlemde
Ne denlû var ise terkib aslı müfreddür*

*Sutûr-ı nüsha-i taşrif-i ‘âlemün seyr it
Anâsırı da ruba’i vü hem mücerreddür*

*Bu dersihâne-i ‘âlemde zümre-i insân
Bakılsa her biri bir nüsha-i mücelleddür*

*Ne denlû mâzi-i ef’âli masdar-ı sun’un
Köhenlenürse de müstakbeli müceddeddür*

*Hemîşe Zeyd n’ola sâlib olsa ‘Amr üzre
Ki Zeyd mertebe-i ref ile mü’eyyeddür*

(K. 28/1-7¹⁶³)

XVII. asır şairi Nef’î ise, bir kasidesinin nesibinde bir seher vakti söz divanının defteri açılıp söz erkânının yerine geçtiği, akıl münşisini eline fikir kalemini alıp mana iklimine nizam verdiği, söz cevherini nazma dizdiği ifadeleriyle kendisine Ali Bey tarafından Nef’î mahlasının verilmesini anlatmıştır¹⁶⁴:

*Bir seher kim açılıp defter-i dîvân-ı suhan
Geçdi yerli yerine sâhib-i erkân-ı suhan*

¹⁶³ *Nâbî Divanı*, (Nşr.: Ali Fuat Bilkan), c. I-II, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1997.

¹⁶⁴ Nesib bölümü, kaside nazım şeklinin dışında “şiir yazmağa yeni başlayan birisine bir şâir tarafından mahlâs verildiğinde mesnevi, kıt’a-i kebîre, kaside, gazel gibi farklı nazım şekilleriyle kaleme alınan manzume” demek olan mahlâsnamelerde de yer almaktadır; İlhan Genç, “Mahlâsnâme ve Kaside İlişkisi Üzerine Bir Mukayese”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, c. IV. S. 2, İzmir 2006, s. 317-319.

*Hâme-i fikri alıp destine münşî-i hîred
Yazdı ser-nâme-i levh-i dile ünvân-ı suhan*

*Verdi bu resm ile iklîm-i ma'âniye nizâm
Dizdi bu nev'ile nazma güher-i kân-ı suhan*

(K. 60/1-3)

Bu defa nesib kısmında kalemin söz konusu edildiği ve diğer kalemiyye nesiblerinden farklı olarak kaleme karşı olumsuz bir tavrın yer aldığı XVI. asır şairi Kelâmî'nin kalemiyyesi üzerinde durulacaktır. Bahsi geçen kaside nesibinde kalem, ileri gelenlerin mektupları onunla karardığı için yüzünün kara olması bedduasında bulunulan, eğri yürüyüşlü ok, gizli perdedeki müphem işleri dillendiren, sayfa üzerine saçılan mürekkebi nefesinden saçılan kıvılcımlara benzeyen, ahaba keder veren, kimine kılıç, kimine ateş olan ve emel harmanı ile evini yakıp yıkan kimse ifadeleriyle tasvir edilmiştir:

*Yüzün kara ola ey nevk-i kilik-i kec-reftâr
Ki kara senden olur nâme-i ulû'l-ebâr*

*Umûr-ı mübheme-i perde-i hafâda iken
Dil ucına getürüp eylemekdesin ızhâr*

*Sahîfe üzre demünden şerâreler saçılır
Midâd katreleri dime anlara zinhâr*

*Senün ucından olur hâtır-ı ahibbâda
Bu rûzgâr-ı muhâlifde dürlü dürlü gubâr*

*Yıkar yakar revîşün beyt ü hırmen-i emeli
Kimine seyl-sıfatsın kimine âteş-vâr*

(K. 13/1-5¹⁶⁵)

¹⁶⁵ *Kelâmî Dîvânı*, (Haz.: Mustafa Karlıtepe), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Kalemin eğri edalı olmaması için başının kesilip dilinin yarılması münasiptir. Dili çatallanıp ateş saçan yılan, sır tekkesindeki sırları açığa çıkardığı için başı eğik, yüzü kara, belalarla gözüne kara su inen kimse şairin kalemle ilgili diğer tasavvurları olarak karşımıza çıkmaktadır:

*Başun kesilse yarılsa dilün münâsibdür
Ki senden olmaya sâdır edâ-yı nâ-hemvâr*

*Yılana benzemeseydün bu resme her lahza
Çatallanup olımazdı zebânun âteş-bâr*

*Başun aşaga yüzün karadur anunçün kim
Dilün bu hânkah-ı sırda keşf ider esrâr*

*Mahaldür inse belâlarla kara su gözüne
Revâdur olsa senün rûz-ı rûşenün şeb-i târ*

(K. 13/6-9)

Belde veya Mekânları Ele Alan Türler

Nesib ölümlerinde içinde türbe, kasır, cami ve çeşme gibi yapıların da yer aldığı binaları tasvir eden kasidelerin tamamı dâriyye olarak değerlendirildiğinde incelenen kasideler arasında toplam dâriyye sayısı 44'tür. Diğer taraftan aralarında İstanbul, Manisa, Manastır, Şam, Yemen gibi şehirlerin de bulunduğu belde tasvirini söz konusu eden bilâdiyye sayısı, 16'dır. Söz konusu türlere ait nesib örnekleri tezin daha sonraki bölümlerinde ayrıntılı şekilde incelenecektir. Burada sadece diğer dâriyye kaside nesiblerinden farklı görünen ve XVI. asır şairi Gelibolulu Âlî'nin Hoca Sadeddin türbesi için yazdığı ve nesibinde kış tasvirine yer verdiği dâriyyesinden söz edilecektir. Şair, bahsi geçen dariyyesinin nesib bölümünde kible yeli, bulutlu hava, karla kaplı serviler gibi unsurları söz konusu etmiştir:

*Turmadı kible yili esdi bulutlandı hevâ
Sanasın Ka'be tarîkinde katâr oldı cemel*

Kaplanup berf ile her serv-i çemen bezminde
Dikilüp turdı olup şem'a-i kâfûra bedel

(K. 81/3-4)

Nesibdeki kış tasvirinde rüzgârla savrulan çınar yaprağı, karın üstüne yağan yağmur damları vb. de vardır:

El sanur berg-i çenârı götürür toprakdan
Mürşid-i hâkden ammâ ki nesîm almada el

Berfün üstine yagarken katerât-ı bârân
Oldı arz ile semâ kuvveti pür-şehd ü 'asel

(K. 81/8-9)

3.1.3. Diğer türler

Şairler, nesibinde nişan/tuğra tasvirine yer verdikleri 6 tuğraiyye kasidesi kaleme almışlardır. İncelenen kasideler arasında ayrıca nesib bölümüne yer verilen 3 mersiye, 3 tarih, 2 de mehtabiyye kasidesi olarak tespit edilmiştir. Mehtap için yazılmış, başlı başına mehtabı konu edinen manzumelere mehtâbiyye adı verilmektedir¹⁶⁶. Mehtâbiyye tarzı iki kaside kaleme alan Şeyh Gâlib'in ilk kaside nesibinde mehtap, karanlık askeriyle savaşarak gül bahçesi toprağını panterin nakışları gibi eden, beyaz doğan gibi uçtuğunda bulutları turna kanadı, gök gürültüsünü kervan çingırağı, gül bahçesinin havasını tavus gibi rengârenk, beyaz rakıyı ebrî lale gibi iki renkli yapan, sakiyi soyup abdala¹⁶⁷ döndüren, yıldız askerleriyle yaptığı gece baskınıyla zenci diyarını yağmalayan, gecenin toza

¹⁶⁶ Rıdvan Canım, "mehtâbiyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 4, AKM Yayınları, Ankara 2004, s. 323-324.

¹⁶⁷ "Dünya ilgilerinden kurtularak kendisini Allah yoluna adayan ve ricâlü'l-gayb diye adlandırılan evliya zümresi içinde yer alan sûfî veya erenler hakkında kullanılan" bir ifadedir; Süleyman Uludağ, "abdâl" (tasavvuf), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 1, İstanbul 1988, s. 59. Edebiyatta ise, daha ziyade sırtlarında bir tennûre, yalınayak, başı açık, âdeta yarı çıplak şekilde, bellerinde yün örgü bir kuşak, omuzlarında Ebû Müslim nacağı, ellerinde Baba Şücâ' çomağı, kav, çakmak, iki cür'adân, sarı tahta bir kaşık, keşkül, vücutlarında yanık izleri, Zülfikar resmi, Ali isminin bulunduğu dövmeler, elinde def, kudüm, ney, boynuz gibi musiki aletleri bulunan Anadolu abdalları karşılığında kullanılmıştır; Orhan F. Köprülü, "abdâl" (edebiyat), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 1, İstanbul 1988, s. 61.

buladığı felek aynasını silen, yıldızların yolunun başında Kahraman¹⁶⁸ gibi durarak Huşenk'in¹⁶⁹ ordusunu nazarıyla yakıp eriten kimse vb. olarak tasvir edilmiştir:

*O şeb ki leşker-i zulmetle ceng ider mehtâb
Zemîn-i gülşeni nakş-ı peleng ider mehtâb*

*Gelirse cünbiş-i pervâza bâz-ı eşheb-veş
Sufûf-ı ebri katâr-ı küleng ider mehtâb*

*Şemîm-i gül getirir bâga kârbân-ı bahâr
Sadâ-yı ra'dı derâ-yı peşeng ider mehtâb*

*İdip safâ-y-ıla neşr-i füyûz-ı gûn-â-gûn
Havâ-yı gülşeni tâvus-reng ider mehtâb*

*Virip beyâz-ı 'arak-veş gül-i piyâleye tâb
Misâl-i lâle-i ebrî dü-reng ider mehtâb*

*İder hezâr hayâlat-ı bü'l-'aceb izhâr
Surâhî-i meyi kalyon-ı beng ider mehtâb*

*Soyup safâ-y-ıla sâkîyi eyleyip abdâl
Piyâlesin necefi pâlehang ider mehtâb*

*Sipâh-ı encümü cem' eyleyip şebî-hûna
Giceyle gâret-i iklim-i zeng ider mehtâb*

*Sipihri zulmet-i şeb eylese gubâr-âlûd
Silip o âyîne-yi ref'-i zeng ider mehtâb*

¹⁶⁸ Diğer kaynaklarda Pişdadiyan sülalesinden Tahmurs'un oğlu olduğu söyleniyorsa da Şehnâme'de böyle bir bilgi yoktur; Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 208.

¹⁶⁹ Pişdâdiyân sülalesinin ikinci hükümdarıdır, Onay, "Hûşeng", *age.*, s. 64.

*Turur ser-i reh-i encümde Kahramân-âsâ
Nazar-güdâzî-i ceyş-i heşeng ider mehtâb*

(K. 11/1-10¹⁷⁰)

Diğer kasidede ise, omzuna samur kürk giyerek sevgiliye hizmet eden, çemeni nur deryası hâline getiren, ateş dolu bir denize düşen Siyavuş'a¹⁷¹ benzeyen, verdiği parlaklıkla geceyle gündüzü tek renk eden, Şems'in feyziyle dönen Mevlevî dervişi vb. şeklinde tasvir edilmiştir:

*Bir ferve-i semûr geyip dûşa mâhtâb
Hidmetdedir o zülf ü bünâ-gûşa mâhtâb*

*Deryâ-yı feyz-i âlem-i envâr olur 'ayân
Sahn-ı çemende başlayacak cûşa mâhtâb*

*Bir bahr-ı şu'le-zâra düşüp şevk-ı hüsn-ile
Girmiş tamâm tavr-ı siyâvûşa mâhtâb*

*Yek-reng-i 'îş idip şeb ü rûzun bulur safâ
İmdâd iderse rind-i kadeh-nûşa mâhtâb*

*Dervîş-i Mevlevî gibi çarhı tehî midir
Devr itse feyz-i Şems-ile bî-tûşe mâhtâb*

*Da'vâ-yı 'aşk-ı yârda noksânını bilip
Turmuş bu hânkâhda deycûşa mâhtâb*

(K. 12/1-6)

XVII. yüzyıl şairlerinden Mantıkî Ahmed, incelememize konu olan diğer kaside nesiblerinde benzer bir örneğine rastlanmadığı şekilde hezel/hezliyye¹⁷² türünde

¹⁷⁰ Şeyh Gâlib Dîvânı, (Haz.: Muhsin Kalkışım), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

¹⁷¹ Mütercim Âsım Efendi, "Siyâvehş", Efrâsiyâb tarafından öldürülen ve asıl adı İbn-i Keykâvus olan İran hükümdarı, *age.*, s. 692.

¹⁷² Hezel, edebî bir terim olarak "neşe verici bir açıklama ve mazmun içeren şiir veya meşhur deyimle mizahvari ve eğlendirici hikâye ve fıkra" anlamına geldiği gibi, "ciddi bir esere alayımı ve müstehcen bir nazire yazmaya ya da onu gülünç hale sokmaya da hezel ya da tehzil denilmiştir"; Hasan Çiftçi, "Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizah", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Erzurum 1998, s. 145. Hezelin hiciv ve medihle de yakın ilişkisi vardır. Bu konuda geniş bilgi için bk. Zülküf Kılıç,

kaleme aldığı kasidesinin nesibinde sabah ezanının kendisinde uyandırdığı hisleri anlatmıştır. Şair, kulağına bülbül sesli müezzinlerin okuduğu ezan sesi gelince gaflet uykusundan kalkmış, bilhassa da duyduğu ya Hay ve ya Sübhan sedalarından çok etkilendiğinden söz etmiştir:

*Seher ki virdi safâ gûş-ı hûşa bang-ı ezân
Kenâr-ı bister-i gafletden oldı hâb-zenân*

*Dil-i hazînüme kâr itdi nagme-i yâ Hayy
Derûn-ı âteşe virdi sadâ-yı ya Sübhân*

*Figâna başladı bülbül gibi mü'ezzinler
Fezâ-yı gülşene döndi makâm-ı tâ'atıyân*

(K. 3/1-3¹⁷³)

3.1.4. Redifine göre kaside nesibleri

Bilindiği üzere kasideler, nesib kısımlarında ele aldıkları konularının yanında aynı zamanda rediflerine göre de adlandırılırlar. İncelenen ve nesib bölümü bulunan kasideler arasında “sümbül”, “gül”, “su”, “kerem” gibi yaygın rediflerin dışında rediflerle kaleme alınmış kasideler de vardır. Buna göre, “iştîyâk” ve “aşk” redifiyle aşkı konu edinen birer kaside yazılmıştır. Nesib bölümünde hepsinde memduhun zamanından söz edilen “şeref” (1), “sürûr” (1), “rûzgâr” (2), “feyz” (1), “âlem” (1), “kerem” (1) ve “devlet” (1) redifli kasideler de vardır. Şairler, “eger” (1), “arpanun” (1), “cev” (2), “pılav” (1), “rûzgâr” (2), “harâb” (1) ve “kerem” (1) redifiyle kaleme aldıkları kaside nesiblerini ise, zamaneden şikâyet konusuna ayırmışlardır. Diğer taraftan redifte yer alan kavramın nesib bölümünde tasvir edildiği kasideler olarak “âyîne” (2), “çemen/çemenzâr” (4), “servi” (3), “deryâ” (3), “hançer” (4), “hâtem” (3), “kâğıt” (1), “tâvûs” (1), “benefşe” (2), “nergis” (3), “sabâ” (2), “şükûfe” (1), “seher” (1), “livâ” (2), “gonca” (2), “âsumân” (1), “sâgar” (1), “lâle” (1), “güneş/hurşîd/âfitâb” (6),

“Türk Edebiyatında Birbirine Yakın Üç Kelime: Hiciv, Medih ve Hezel”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer Ankara 2012, s. 1741-1750. Hezel hakkında ayrıca bk. İsmail Durmuş, “Hezl” (Arap Edebiyatı), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 17, İstanbul 1998, s. 304-305; İskender Pala, “Hezl” (Türk Edebiyatı), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 17, İstanbul 1998, s. 305-306.
¹⁷³ XVII. Yüzyıl Divan Şairi Mantıkî Ahmet Efendi ve Divançesi, (Haz.: Bilge Kaya), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1991.

“şem’/çerâğ” (2), “tîğ” (3), “tîr” (2) vb. kasideler zikredilebilir. Bu noktada söz edilmesi gereken ilginç bir kaside örneği, “âteş” redifiyle yazılıp nesib kısmında kışın söz konusu edildiği XVI. asır şairi Revânî’ye ait bir şitâiyye kasidesidir. Nesibde ateş, bağı dolaşıp başına alevden bir hazan yaprağı takan rint, dumanın ona perçem olduğu lale yanaklı bir güzel, yanmış ve sürekli figân eden âşıktır:

*Meger kim seyr-i bâğ itmiş olup rind-i cihân âteş
Ki takmış şu’leden başına bir berg-i hazân âteş*

*Yahod bir lâle-ruhdur kim ana perçem duhân olmuş
Ya bir ‘âşık durur yanmış ider dâyim figân âteş*

*Ya her bir şu’le bir altun varakdur hall idüp anı
Şitânun tîğini ister kim ide zer-nişân âteş*

(K. 11/1-3)

Ateş, aynı zamanda kışın zulmünü görüp dumandan yapılmış al zincirini asarak âlemde adaletle hükmetmek isteyen Nuşirevan¹⁷⁴, kış gelinine hediye olarak getirilen al ve kıymetli peçe, gözü ağarmış karın gözüne külden sürme çekmek için dumanı mil¹⁷⁵, ocağı da sürme kabı edinen kimse olarak teşbih ve teşhis edilmiştir:

*Şitâ zulmin görüp asdı duhândan ‘adl zinciri
Diler dâd ide ‘âlemde olup Nûşirevân âteş*

*Yahod bir al vâlâdan tutukdur görinen yalun
Ki sermânun ‘arûsına getürmüş armagân âteş*

*Ağarmış gözi berfün çekmege hâkisterün kuhlın
Duhândan mil idinmişdür ocakdan sürmedân âteş*

(K. 11/4-6)

¹⁷⁴ Adaletiyle meşhur olmuş İran hükümdarlarından olup M.S. 531-579 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır; Tökel, *age.*, s. 242.

¹⁷⁵ Geçmiş dönemde sürmenin süs amaçlı kullanımının yanında göz ağrısı, bulanıklık, göz yaşarması gibi gözle ilgili hastalıkların tedavisinde de kullanılması söz konusudur; Bilal Kemikli, “Dîvan Şiirinde Hastalık ve Tedavi”, *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 16, S. 1, Bursa 2007, s. 31.

Rediflerle ilgili dikkat çeken hususlardan biri de, “iltifat” (1) ve “tevfik” (1) ve “vazîfe” (1) redifli kasidelerde şairlerin taleplerini dile getirmeden önce nesib bölümünde âdeta söz konusu talebin haklılığını ispata çalışmaları ve bu amaçla birtakım kavramları ön plana çıkarmayı tercih etmeleridir. XVI. yüzyıl şairi Kelâmî, aşağıda nesib beyitlerine yer verilen kasidesinde iltifat kavramını redif olarak seçerek memduhundan iltifat beklentisini dile getirmiş ve bir anlamda bu beklentisini bir temele oturtmaya çalışmıştır. Buna göre, iltifat esasen insanın boynuna farz olan, felekte meydana gelen birtakım olumsuz değişimlerden dahi etkilenmeyen, geçmişî yaratılış zamanına dayanan, her hakir zerreyi parlak güneş hâline, toprağı lâl taşına, şairin vücudunu da altına dönüştürebilecek kudrette bir iksirdir:

*Kâdir ki kıldı ‘âleme takdîr-i iltifât
Farz itdi gâyesin bize tedbîr-i iltifât*

*Gerdûn-ı safla tab’ını tebdîl ider velî
İtmek o pâk havsala tagyîr-i iltifât*

*Kasr-ı emel hâlel bulur el-kıssa ger ana
Mi’mâr-ı lutfun eylese taksîr-i iltifât*

*Sehm-i kazâ kemân-ı kaderden atılmadın
Kâr eylemişdi cân u dile tîr-i iltifât*

*Zincir-i keh-keşâna felekler takılmadın
Geçmişdi rûh boynına zincîr-i iltifât*

*Her zerre hakîri dırâhşende mihr ider
Senden yapılsa ‘âleme te’sîr-i iltifât*

*İtse mes vücûdumı altun ‘aceb midür
Toprağı la’l-i nâb ider iksîr-i iltifât*

(K. 7/1-7)

XVIII. yüzyıl şairi Haşmet ise, kendine göre haklı olan gerekçesini dileklerin onunla yerine geleceğini söylediği, hatta onu Hz. Musa'nın asası ve yed-i beyza mucizesiyle ilişkilendirdiği 'tevfik' kavramı etrafında dile getirmiştir:

İtse âyîne-i dil kesb-i cilâ-yı tevfik
Görinür dâde-i maksûda likâ-yı tevfik

Hâr-zâr-ı emeli gülşen-i ikbâl eyler
Bir nefes olsa vezân bâd-ı sabâ-yı tevfik

Sarf-ı sermâye-i sâ mân ile der-dest olmaz
Nakd-i ihlâsla olur bey' u şîrâ-yı tevfik

Tayy-ı feyfâ-yı mahâzir ana yek hatve
Bîm-i lagziş olamaz reh-zen-i pâ-yı tevfik

Gösterür mu'cize-i tavr-ı Yed-i beyzâyı
Olur ejder-küş-i evhâm 'asâ-yı tevfik

Gûşe-i dâmânına dest-i ta'arruz idemez
Zîver-i dûş-ı merâm olsa kabâ-yı tevfik

Sadef-âsâ kef-i ihlâsı açınca bir dil
Dür-nisâr olmadadır ebr-i hevâ-yı tevfik

(K. 14/1-7¹⁷⁶)

Yine bir başka ilginç redifli kaside örneği de XVI. asır şairi Nev'î'nin memduhu İbrahim Paşa'dan bir vazife talebinde bulunduğu ve "vazîfe" redifiyle kaleme alarak nesibinde birinci teklik şahıs ağzından zamaneden şikâyet ettiği kasidesidir. Vazife talebinde bulunmasının hastalığını daha da arttırdığını, isteğinin sürekli ertelenmesinin kendisini öldürdüğünü, hastalığının yanında çok kederli olduğunu, dinar ihtiyacı bulunduğunu, benzinin sarardığını vs. dile getirmiştir:

¹⁷⁶ *Haşmet Dîvânı = Hayatı, Edebî Kişiliği-Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, (Haz.: Mustafa Aslan), T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 1995.

*Arturdu bedende marazum dâ'-i vazife
Öldürdi beni va'de-i ferdâ-yı vazîfe*

*Bir yana beden zahmetinün mihnet ü çevri
Bir yana gam-ı fikr-i mü'eddâ-yı vazîfe*

*Dînârına muhtâc benem şimdi 'ilâcum
Lutf itse anı bari etıbbâ-yı vazîfe*

*Benzüm sararup hasret-i zerden görün âhır
Ne surete koydı beni ma'nâ-yı vazîfe*

(K. XLIII/1-4)

3.2. Nesiblerde işlenen konular

Tezin bu kısmında kaside nesiblerinde ele alınan bazı konular üzerinde durulmuştur. Buna göre nesiblerde aşk, eğlence, hikmet, ilim, şiir, yaratılış, zaman ve zamaneden şikâyet gibi konular işlenmiştir. Diğer taraftan bir kısım nesibler de âdeti sebeb-i telif görünümündedir.

3.2.1. Aşk

Örnekleri aşağıda görüldüğü şekilde, bazı kaside nesiblerinde aşk konusu ele alınmıştır. Söz konusu nesiblerden biri XVII. yüzyıl şairi Vahyî'nin bir naatında yer almaktadır. Şairin nesibde ifade ettiğine göre, içinde temiz aşk bulunan gönül, aralarında Cebrail'in de yer aldığı meleklerin halvet yeri, Kelîm'in Tur'u¹⁷⁷, dördüncü felek katı vb.dir:

*Bir dil ki 'ışk-ı pâk ile halvet-güzîndür
Hem-bezmi kudsiyân ile Rûhu'l-emîndür*

¹⁷⁷ Hz. Mûsâ'nın tecelliye mazhar olduğu dağ olan Tûr, Divan şairleri tarafından bu beyitte olduğu gibi, zaman zaman aşkın aydınlatıcılığını ve yakıcılığını anlatmak üzere kullanılmıştır; Zülfî Güler, *Divan Şiirinde Peygamber Hikâyelerine Telmihler*, Uğurel Matbaası, Malatya 2006, s. 94.

*Bir dil ki nâr-ı 'ışk ola anda şerâre-pâş
Tûr-ı Kelîm sırr-ı kelâm-ı mübîndür*

*Bir dil ki mihr-i 'ışk ana pertev-feşân ola
Sadr-ı pesîni kümgüre-i çârümîndür* (K. 8/1-3¹⁷⁸)

Diğer taraftan aşk nurundan nasibini almamış birisi parlak güneş de olsa esasen karanlığa mahkûmdur. Çünkü aşk, yaratılışın sebebi ve kaynağıdır:

*Envâr-ı 'ışkdan o ki bî-behredür füsûs
Mihr-i münîr olursa da zulmet-rehîndür*

*Asl-ı usûl cümle zuhûrât-ı 'ışkdan
Bîh-i nihâl-i kevn ü mekân u mekîndür* (K. 8/9-10)

Vahyî, bir başka naat kasidesinde de yine aşkı ele almıştır. Aşk, ebedî hazine, âşığa ruh veren, yuvası âşıkların kalbi olan vahdet bahçesinin bülbülü vs.dir:

*'İşk kim genc-i câvidânîdür
'Âşık-ı zâra rûh-ı sâîndür*

*'Andelîb-i riyâz-ı vahdetdür
Kalb-i 'uşşâk âşyânıdur* (K. 9/1-2)

Aşk, aynı zamanda güzel sözlü bir şair, âşıkların kalbinin tercümanı, âşığın gönlünün arkadaşı vb.dir:

*'İşkdur şâ'ir-i bedî'-i beyân
Lübb-i 'uşşâk tercemânıdur*

*Dil ki her dem nedîmdür 'ışka
Hem-dem-i şûh hem-zebânıdur* (K. 9/7-8)

¹⁷⁸ *Vahyî Divanı ve İncelenmesi (Cilt 1)*, (Haz.: Hakan Taş), T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.

Bir başka XVII. asır şairi olan Yahyâ Nazîm, bir kasidesinin nesibinde meydana gelen birçok hadisenin sebebinin aşk olduğunu ifade etmiştir. Şair, hazanla baharı, ayrılıkla vuslatı, gönül kuşunun sevgilinin şahbaz gamzesince avlanmasını¹⁷⁹, gül bahçesinde dikenin gülle arkadaşlık ederken bülbülün ağlayıp inlemesini, gül ve kırağının sevgilinin lâl dudağıyla imtizaç etmesini, gönülde daima muhabbet ateşi bulunmasını vs. hep aşka bağlamıştır:

*‘Aşk oldı hazân ile bahâr olmaga bâ’is
Geh hicr ü gehi vuslat-ı yâr olmaga bâis*

*Hep ‘aşk iledür gamze-i şehbâzına yârün
Murg-ı dil-i âvâre şikâr olmaga bâis*

*Hep ‘aşk iledür bülbül-i şûrîde olup zâr
Gülşende gülün hem-demi hâr olmaga bâis*

*Hep ‘aşk ile âmîziş imiş çün gül ü şebnem
La’l-i leb-i yâr ile dâr olmaga bâis*

*Hep ‘aşk iledür âteş-i câ-gâh-ı mahabbet
Her demde derûn-sûz-ı çenâr olmaga bâis*

(K. 5/1-5¹⁸⁰)

XVIII. asır şairi Neyyir, naat türündeki kasidesinin nesibinde iştîyak kavramı ekseninde aşk konusunu ele almıştır. Şairin nesibdeki ifadelerine göre şifa ve şerh sebebi, eda manası, yaratılışın başlangıcı, âşığın nihayeti, gönül dilinden anlayan kimseye başka bir zevk bahşeden beka çeşnileri, güzellik tecellisinin mazharı, safa Tur’unun Musa’sı vb.dir:

*Bâ’is-i şerh u şifâdur iştîyâk
Ma’ni-i tâmmü’l-edâdur iştîyâk*

¹⁷⁹ Osmanlı’dadoğan, atmaca, şahin, çakır gibi yırtıcı kuşlar tavşan, keklik, yaban kazı, yaban ördeği, kuğu, bıldırcın gibi diğer kuşların avlanmasında kullanılmıştır; Özbay Güven-Gülten Hergüner, “Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 5, Denizli 1999, s. 36.

¹⁸⁰ *Yahyâ Nazîm Dîvânı (III. Dîvân) (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Mehmet Şimşek), T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007.

*İntihâ-yı ‘âşık-ı hayrândur
Mâ-halakdan ibtidâdur iştîyâk*

*Zevk-i dîger bahş ider ehl-i dile
Çâşnihâ-yı bekâdur iştîyâk*

*Mazhar-ı nûr-ı tecellî-i cemîl
Mûsi-i tûr-ı safâdur iştîyâk*

(K. II/1-4¹⁸¹)

XIX. yüzyıl şairi Muhammed Şâkir de bir kasidesinin nesib bölümünde aşkı ele almıştır. Şair, bu kasidesinin kendisine aşk padişahının armağanı olduğunu, aşkın bazen gazel, bazen de kaside şeklinde dile getirildiğini söylemiştir:

*Yazdı Bismillâh varakda başladı ezkâra ‘aşk
Vâridâtlar verdi aklâm-ı dil-i efkâra ‘aşk*

*Bu kasîdem şâh-ı ‘aşkın armaganıdır bana
Hamdülillâh kim getirdi bu dili güftâra ‘aşk*

*Gâh kasîde gâh gazel gâh medh-i pâk oldu işim
Saldı ‘âlem halkının her birisinin bir kâra ‘aşk*

(K. 1/1-3¹⁸²)

Şairin ifadesine göre aşk, bazılarını Leyla, bazılarını Mecnun, bazılarını Şirin, bazılarını Ferhad, bazılarını Gülşâh, bazılarını Varka¹⁸³, bazılarını Ayaz, bazılarını Mahmûd¹⁸⁴, bazılarını Züleyha, bazılarını da Yusuf etmiştir:

¹⁸¹ Neyyir ve Divan’ı: İnceleme, Tenkidli Metin, Sözlük, (Nşr.: Sadık Erdem), Fakülte Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.

¹⁸² Muhammed Şâkir Efendi Hayatı, Eserleri ve Enisü’l-‘Uşşâk Adlı Divanı, (Haz.: Cihat Erol), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995.

¹⁸³ Hz.Peygamber devrinde meydana geldiği kabul edilen aşk hikâyesinin kadın ve erkek kahramanları, Amil Çelebioğlu, Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar), Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 60-62.

¹⁸⁴ Gazneli Sultan Mahmud ile kölesi ayaz arasında geçen hikâyeyi anlatan mesnevidir. Geniş bilgi için bk. Emine Yeniterzi, “Klasik Türk Edebiyatı Ahlâkî Mesnevîlerinde Mevlâna’dan İzler”, Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu 14-16 Aralık Konya 2006 Bildiriler, S.Ü. Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya 2007, s. 17-18. Ayrıca bk. Ahmet Kartal, “Eski Türk Edebiyatında Mesnevî”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c. 5, S. 10, İstanbul 2007, s. 365.

Kimisin Leylâ kılıp hüsniye a'lâ eyledi
Kimisin Mecnûn edip devvâr eder daglara 'aşk

Kimisin Şîrîn-sûretle şeker-leb eyledi
Kimisin Ferhâd-ı bî-dâd etdi vara vara 'aşk

Kimisin Gülşâh edip 'aşk tahtına şâh eyledi
Kimisin bir varak-ı nâ-şâd etdi atdı nâra 'aşk

Kimisin Âyâz edip nâz ile mümtâz eyledi
Kimisin Mahmûd iken koydu ser-i kuhsâra 'aşk

Kimisin etdi Züleyhâ-yı zamân dil-Mısr'ına
Kimisin Yûsuf kılup 'ahd eyledi (...) 'aşk (K. 1/4-8)

Diğer taraftan aşk, sadece insanlara değil, sümbül, nergis, reyhan, gonca, gül gibi çiçeklere de tesir etmiştir:

Sümbülün kökleri çıkmış dūd-ı dilden âh-vâr
Dîde-i hayret açırmış nergis-i bîmâra 'aşk

Egine reyhan yeşil ton giyer 'abbas-vâr
Yâseminin gizlûsün eylemiş âşikâra 'aşk

Dâye kılmış gonca-i tıflına nesîmi bâg-bân
Müşk şâhından düzülmüşdür ona şikâra 'aşk

Eylemiş tâc-ı mücevherden güle serpûşlar
Ne büzürgî şâh imiş gül kaplamış yek-pâra 'aşk (K. 1/19-22)

3.2.2. Eğlence

Taramalar sonucu bazı kaside nesiblerinde düzenlenen bir eğlence meclisinden söz ettikleri görülmüştür. Nâilî-i Kadîm, boyu Tuba'ya¹⁸⁵ ve elindeki parlak şarap kadehiyle Tur ağacına benzeyen sakilerin yer aldığı bir meclisten söz etmiştir:

Dönüp mugbeçelere gilmâna ra'nâ-cilve sâkîler
Verir Tûbâ gınâsın ravza-i dârü's-selâm üzre

Fürûzân câm-ı meyle elde nahl-i Tûr zanneyler
Gören la'îlîn-kabâyı sâkî-i Tûbâ-hırâm üzre

(K. XXIII/8-9)

Böyle bir meclise ne Cemşid¹⁸⁶ ne de Dârâ¹⁸⁷ sahip olabildiği için herkesin böylesi bir devletin şükrünü eda etmesi vaciptir:

Ne Cemşîde müyesser oldu bu meclis ne Dârâya
Edâ-yı şükri vâcibdir bu devrin hâs u âm üzre

(K. XXIII/13)

Bir başka XVII. yüzyıl şairi Yahyâ Nazîm'in bir kaside nesibinde sakisi elest¹⁸⁸ bahçesinin güzeli, sakinleri kâlû bahçesinin¹⁸⁹ gül toplayanları, sofası muhabbet sarhoşlarıyla kadehi aşk şarabıyla dolu, ziyaretçileri riyasız kimseler olan vs. bir meclis anlatılmıştır:

Sakî-i bezmi onun şâhid-i gülzâr-ı elest
Zümre-i meclisi gül-çîn-i riyâz-ı kâlû

¹⁸⁵ Cennette bulunan bir ağaç olduğuna inanılan Tuba, Divan şiirinde dal ve yapraklarının parlaklığı, güzelliği, boyu, gövdesinin kalınlığı, azamet ve ululuğu, kurumayan dalları, dökülmeyen yaprakları, kaybolmayan tazeliği, tükenmeyen meyvesiyle teşbih, temsil ve telmihlere konu olmuştur; Mustafa Uzun, "Tûbâ" (Kültür ve Edebiyat), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 41, İstanbul 2012, s. 318.

¹⁸⁶ Nurettin Albayrak, "Cem", Divan edebiyatında genellikle kadehiyle birlikte ve şarabın mucidi olarak anılan, bezm ve Nevruz vesilesiyle de anılan şahıs; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, c. 7, s. 280.

¹⁸⁷ Ünlü Şehnâme kahramanlarından olup Keyânîyân sülalesinin dokuzuncu ve son padişahıdır; Tökel, "Dârâ", *age.*, s. 150.

¹⁸⁸ İskender Pala, "Bezm-i Elest, Edebiyat", Allah ile ruhlar arasındaki en eski meclis olup âşıkların sevgililerine burada âşık olduğuna inanılır; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 6, İstanbul 1992, s. 108.

¹⁸⁹ "dediler" anlamında bir ifade olup A'râf, 172/7 âyetinde geçmektedir.

*Suffa-i mustabesi mest-i mahabbet ile pür
Sâgar-ı mey-gedesî bâde-i ‘aşk ile tolu*

*Zâ’ir-i gûşe-i kâşânesi bî-‘ayb-ı riya
Âsitân-ı der-i meyhânesi bî-teng-i galû*

(K. 27/7-9)

XIX. yüzyıl şairi Kâzım Paşa’nın bir kasidesinin nesibinde kadehi Mesîh’in nefesi gibi can bahşeden, halis şarabında Hakk’ın nuru görünen, yudumu Cebrail’in akıttığı cennet çeşmelerinden birinin özü, damlası arş tacının düşmesi olan, şarabının zevkine Kevser ve Cemşîd’in dahi talip olduğu bir meclisi anlatmıştır:

*Habbezâ câm-ı revân-bahş elesti kim olur
Neşvesi vâsıl-ı eyyâm-ı şühûr-ı câvid*

*Leb-i câmında nühüfte dem-i enfâs-ı Mesîh
Mey-i nâbında ‘ayân nûr-ı hudâvend-i vahîd*

*Cur’ası mâye-i tesnîm-i revân-ı Cibrîl
Katresi tükme-i iklîl-i sırr-ı ‘arş-ı mecîd*

*‘Alişân zevkine ol bâde-i nâbın olamaz
Tâlib-i Kevser ü dildâde-i câm-ı Cemşîd*

(K. 2/5-8¹⁹⁰)

3.2.3. Denizcilik terimleri

Nesiblerde XVII. yüzyıl şairleri Cem’î, Gani-zâde Nâdirî ve XVIII. yüzyıl şairlerinden Kânî’nin denizcilikle ilgili birtakım tabirleri söz konusu ettikleri görülmüştür¹⁹¹. Cem’î, şimal rüzgârının esmesiyle deryaya çıkan, gemileri Simurg’a benzeyen¹⁹², hilâlin

¹⁹⁰ *Kazım Paşa Hayatı, Eserleri, Şairliği (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Recep Demir), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 1999.

¹⁹¹ XVI. yüzyıl şairlerinden Âgehî, gemici terimleriyle bir kaside yazmak suretiyle Divan şiirinde bir yenilik getirmiş, hatta bir moda başlatmıştır; A. Tietze, “XVI. Asır Türk Şiirinde Gemicî Dili Âgehî kasidesi ve tahmisleri”, *Türkiyat Mecmuası*, C. IX, İstanbul 1951, s. 113. Divan şiirinde gemicilik terimleri hakkında geniş bilgi için bk. Tuncay Tuncel, *Osmanlı Şiirinde Gemicilik Terimleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 2008.

¹⁹² “Otuz kuş büyüklüğünde” anlamındaki Sîmurg, Kaf dağının arkasında yaşadığına inanılan Anka, masal kuşu, Zümrüd-i Anka, Ankâ-yı muğrib denilen, vücudunda her kuştan bir tüy bulunan, yüzü insana benzeyen

sandalı dahi olamayacağı, kanat açtığına felek ejderhasını¹⁹³, toprak öküzünü¹⁹⁴ dahi titreten bir donanmadan söz etmiştir:

*Hamdüli'llâh yine derkâr olup bâd-ı şimâl
Çıkdı deryâya donanmâ-yı hümâyun ikbâl*

*Ne donanmâ ki bu deryâçe-i hadrâda anun
Sandal olmaz birine zevrak-ı zerrîn hilâl*

*Ne donanmâ ki düşer ejder-i çarha lerze
Per ü bâl açsa kaçan her biri sîmurg-misâl*

*Ejder-i çarh degül 'âlemi lerzân eyler
Salsa her biri eger gâv-ı zemîne çengâl*

(K. 7/1-4¹⁹⁵)

Bahsi geçen şairlerden Gani-zâde Nâdirî ise, bir deniz zaferinden söz ettiği kaside nesibinde kadirga, çapa ipi, yelken, fılândıra gibi denizcilikle ilgili terimlere yer vermiştir. Şair, kadirgaların çapa ipini çekmesiyle Hz. Musa'nın elindeki asayı ejdere çevirerek sihir yılanını yok etmesi¹⁹⁶, baştan ayağa bayraklarla donanmasıyla lale bahçesi, yelkenlerini açtığı zamanki görüntüsüyle Rumeli yiğidi¹⁹⁷ arasında ilgi kurmuştur. Yelken Simurg, kadirga ona sarılmış heybetli bir ejderha, aynı zamanda

bir kuştur; H. Dilek Batislam, "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: HÜMÂ, ANKA VE SİMURG", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 1*, İstanbul 2002, s. 202.

¹⁹³ Divan şiirinde felek ile ilgili olarak söz konusu edilen tahayyüllerden biri de yedi başlı ejderdir; Esmâ Şimşek, "Yakınma/Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları", *Milli Folklor*, Yıl: 21, S. 84, 2009, s. 35.

¹⁹⁴ Burada eski Türkler'de dünyayla ilgili olarak dünyanın dört tane öküz üzerinde durduğu, öküzlerin çektiği, çadırı bir arabaya benzediği, bir boz öküzün boynuzları üzerinde olduğu şeklindeki inanışlara telmih vardır; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*, II. Cilt, TTK Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2006, s. 248-249.

¹⁹⁵ *Cem'i Hayatı Edebî Şahsiyeti ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, (Haz.: Birgül Koparan), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995.

¹⁹⁶ Divan şiirinde Hz. Musa ile ilgili yer verilen telmihlerden biri de elindeki asanın bir mucize eseri olarak ejderhaya dönüşmesi ve büyücülerin yılan gibi görünen iplerini yok edip onların sihirlerini boşa çıkarmasıdır; Güler, *age.*, s. 104.

¹⁹⁷ Burada kastedilen "Rumeli'de serhad boylarına yakın yerlerde otururlar ve genellikle yaz aylarında, zaman zaman düşman topraklarına akınlar yapan" akıncılar olmalıdır; Abdülkadir Özcan, "akıncı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 2, İstanbul 1989, s. 249.

kızıl elindeki tabancalarla denizin yüzüne vurup onu yelkeni altına alan bir kimse, küffar ordusu üzerine atılan kırmızı bulut olarak nitelendirilmiştir:

*Tonanmayı çıkarup cânın aldı küffârun
Tonanma olsa serâser memâlik içre sezâ*

*Kadırgalar resen-i lengerin çeküp sandum
Ki mâr-ı sihri be-kâm itdi ejder-i Mûsâ*

*İki cenâhı iki tahta lâle-zâr oldı
Tonandı her biri bayraklar ile sertâpâ*

*Meger ki yelken ile Rûmili dilâveridür
Açup fılandırasın döşü üzre aldı cüdâ*

*‘Aceb degül ser-i küffâra saçsa âteşler
Sehâb-ı sühri ‘azâb oldı anlara gûyâ*

*Kızıl eliyle urur rûyına tabancaları
Ki aldı yelkeni altına bahrı bî-pervâ*

*Fılandıra dümidür oldı yelkeni sîmurg
Kadırga ana sarılmış mehîb ejderha*

(K. XIV/4-10)

Bir diğer şair Kânî, nesib bölümünde deniz, rüzgâr, dümenci, yelkenci, kumanya gibi denizcilikle ilgili terimleri gönlünün durumunu anlatmak için kullanmıştır:

*Gönül oldun suvâr-ı bâd-pây-ı bahri-i deryâ
Selâmet bâd-ı bi’smillâh mecrâha vü mersâhâ*

*Mübârek-bâd pâ-y-endâz mâî atlas-ı emles
Müşerref-bâd-ı mevci şûf-ı sîmin tükme-i hazrâ*

*Dümenci meymenet yelkenci nusret bâ Hudâ tevîk
Kumanya 'âfiyet manka emân-ı hazret-i Mevlâ*

*Hevâdârun nesîm-i lutf-ı Hakk yelkenlerün pür-bâd
Sütûnun mahz-ı te'yîd-i semâvî âsmân-âsâ* (K. 30/1-4¹⁹⁸)

Şair, kaside nesibinde aynı zamanda yelken, rüzgâr, gemi, kürek çektiirmek, geç ü meç, olta, alarga, piyade, liman, mevcdâr, sahil, döğöndi gibi gemicilikle ilgili diğerkelimelele de yer vermiştir:

*Dögöndi virmeden başdan kara olmazdan evvelce
Kemîn-gîrân-ı kûh-ı mevcvârın itmeden yagma*

*Taşın bir sâhil-i pür-emne kim yüz bin sana mânend
Dahı bihter dahı kihter niçe magdûrlar hâlâ*

*O sâhil sâye-i meh-pâresinde mâh-tâb eyler
Ne bîm-i mâlik-i yem ne hirâs-ı şahne-i enhâ* (K. 30/15-17)

3.2.4. Hikmet

Kaside nesiblerinde şairler zaman zaman da dünyanın yaratılışı, feleğın insanlar üzerindeki olumlu veya olumsuz etkileri, her şeyin Allah'ın dilemesiyle gerçekleştiğı vs. şeklinde hikmet içeren ifadelere yer vermişlerdir. Bağdatlı Rûhî, bir kasidesinin nesibinde hikmetin bir gereğı olarak Huda'nın bazılarına dünyevî saadeti zahmet çektiirerek bazılarına zahmetsizce verdiğini, bazılarını rütbe vererek yükseltirken bazılarını toprak gibi alçalttığını, bazılarını halk arasında zelil, bazılarını aziz ettiğini söylemiştir:

*Kimine devlet içün çekdürür Hudâ zahmet
Kimini zahmetle sevk itmeyüp virür devlet*

¹⁹⁸ *Kânî Divânı*, (Nşr.: İlyas Yazar), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292407/h/kani-divani.pdf>.

*Kimine 'izzet idüp pâyesin ider 'âlî
Kimini hâka salup rûz u şeb virür devlet*

*Zelîl-i halk ider anı ki kahra mazhar ider
'Azîz-i 'âlem ider ana kim virür 'izzet*

(K. 19/1-3)

Şair, bir başka kaside nesibinde Hakk'ın bazen Dârâları savruk, bazen savrukları Dârâ, mana âleminde bazılarını çehreye âşık, bazılarını dinar talibi ettiğini, kimini cehalette koyarken kimine bilgi verdiğini, kimine hidayeti rehber edip mümin, kimini sapkınlıkta bırakıp Hristiyan yaptığını, bazen çehresini seyrettirip bazen kör ettiğini, kimine ecel zehri içirip helak ederken kimini abıhayatla dirilttiğini¹⁹⁹ vs. söylemiştir:

*Gâh olur Dârâları Hakk bî-ser ü bî-pâ ider
Vakt olur kim bî-ser ü bî-pâları Dârâ ider*

*'Âlem-i ma'nide kimin 'âşık-ı dîdâr idüp
Sûret-i zahirde kimin tâlib-i dînâr ider*

*Kor cehâletde kimin eyler ma'ârifden beri
Kimine kesb-i ma'ârif itdürüp dâna ider*

*Mü'min eyler kimini idüp hidâyet rehberin
Kimini yine dalâletde koyup tersâ ider*

*Kimi bînâ idüp seyr itdürür dîdârını
Kimini mahrum idüp dîdârdan a'mâ ider*

*Kimine zehr-i ecel nûş itdürüp eyler helâk
Kimini âb-ı hayâta kandurup ihyâ ider*

(K. 23/1-6)

¹⁹⁹ İskender-i Zülkarneyn'in maiyetinde arkadaşı İlyas ile birlikte zulumat ülkesine abıhayatı aramaya giden Hızır ve İlyas, abıhayatı bulup içerek ölümsüzlüğe kavuşmuşlar, fakat İskender bu sudan içememiştir; Güler, *age.*, s. 115.

Birden fazla kasidesinin nesibinde hikmet üzerinde duran Fuzûlî, aşağıdaki nesib beyitlerinde her şeyde bir hikmet bulunduğunu söylemiştir. Goncanın bağır feleğin zulmüyle önce kan olursa da sonradan açılıp gül hâline gelir. Sedefte bir süre hapis kalan yağmur damlası sonunda değerli bir inci olur. Tanenin bir müddet toprakta kalmasının sebebi daha sonra bostanı süslemek içindir. Kişinin başına gelen belalara sabretmesi lütfâ layık olup Yusuf gibi saltanat tahtına çıkmasına²⁰⁰ sebep olur:

*Gonce bağır dehr bî-dâdiyle evvel kan olur
Sonra yüz lutf ile gönlü açılır handân olur*

*Katre-i bâran ki bir müddet sadeh habsin çeker
Yok iken kadri tapar kıymet dür-i galtân olur*

*Dâne toprak içre şiddet çektiği için nice gün
Baş çekip hirmenlenir ârâyîş-i bustân olur*

*Kahrdan ikrâh edenler lutfâ olmaz müstahak
Müsta'idd-i derd olanlar kâbil-i dermân olur*

*Mihnette sabr eyleyen rahat tapar çün Yûsuf'a
Saltanat tahtının evvel pâyesi zindân olur*

*Ger rızâ olsa kazâyâ müşkil olmaz hiç hâl
Ârife sabr ile her müşkil ki var âsân olur*

(K. 7/1-6)

Fuzûlî, aşağıdaki nesib beyitlerinde her şeyin bir vakti ve saati bulunduğu, hiçbir şey vaktinden önce gerçekleşmeyeceği için sabretmenin, sabrın öneminden söz etmiştir:

*Sabr her derde mürûr ile müdâvâ eyler
Sâhib-i sabr bulur her ne temennâ eyler*

²⁰⁰ Divan şiirinde Hz. Yusuf ile ilgili yer verilen telmihlerden biri de Mısır melikinin gördüğü rüyayı yorumlaması neticesinde zindandan çıkarılarak Mısır'a maliye nazırı (aziz) olmasıdır; Güler, *age.*, s. 84.

*Devrden dehrde her maksada bir mev'îd var
Vaktsız gerçi ana tab' tekâzâ eyler*

*Yetmeden vakt murâdını tekâzâ kılmaz
Her muhakkik ki habîrim deyu da'vâ eyler*

*Resm-i devrân-i felektir bu ki ehl-i talebi
Nice gün hayret-i hırmân ile îzâ eyler*

*Sûret-i şâhed-i ikbâli kabûl etmek için
Galibâ âyine-i tab'ı mücellâ eyler*

*Tâlibin devr-i sipihr ile muhâlif revîşi
Ukdeler rişte-i ahvâline peydâ eyler*

*Zâyî' olmaz irişir maksadına sabr kılıp
Kim ki dehr ile medârında müdârâ eyler*

(K. 42/1-7)

Şairin bir kasidesinin nesibinde feleğin dönüşü ve hikmet gereği bazen gece bazen gündüz olduğundan, dertli kimselerin sabırla dermana kavuşacağından, ariflerin sabır, teslim ve tevekkülle hareket edeceğinden, hastaların zamanla şifa bulacağından, muradına erememiş kimselerin mutlaka maksatlarına kavuşacağından vs. söz edilmiştir:

*Felek her devrde bir feyz-i hikmet âşkâr eyler
Tekalîb-i zamân izhar-i sun'-i Kirdigar eyler*

*Karadan ağı fark etmez bu remzin bilmeyen dehrin
Ki niçin geh nehân leyl ü geh leylî nehar eyler*

*Beyaz üzre sevad-i nüsha kim esrar-i hikmettir
Hired her harfini manzur-i ayn-i i'tibâr eyler*

*Esîr-i derd olanlar rûzgârın inkılâbından
Eğer sabr etseler dermanların hem rûzgâr eyler*

*Felek devr etmeği ahvaline vakıf olan arif
Tarik-i sabr ü teslim ü tevekkül ihtiyar eyler*

*Mukarin olsa âsâr-i sa'âdet tîre toprağa
Nesîm-i nev-bahar ol tîre toprağa gâr eyler*

*Mücellâ eyleyip âyine-i tâb'in kudurettten
Kılıp hurrem verip lutf-i tabiat lale-zâr eyler*

*Verir her hastaya elbette devrân-i felek derman
Velî bir kaç zaman bîmar-i derd-i intizar eyler*

*Kılıp her na-muradı akıbet maksuduna vasil
Velî bir nice müddet züll-i hırman ile zar eyler*

(K. 22/1-10)

Fuzûlî, nesiblerinden birinde de dünyevî isteklerin beklemekle gerçekleşeceğini, âlemin düzeni için mutlaka namuslu ve dürüst insanların bulunacağını söylemiştir:

*Ne müşkil olsa kılar çerh rûzgar ile hâl
Mürûr ile açılır tab-i tar-i tul-i emel*

*Gönül muradını tedric ile bulur tâlib
Tahammül olsa yeter damen-i metâlîbe el*

*Nizam-i âlem için eksik olmaz ehl-i salâh
Komaz umûrunu âlem mu'attal ü muhtel*

*Firâset ehli kim olmaz salâh-i millet için
Bu nazm silsilesi eylemez kabûl-i halel*

Cihânı çerh müdebbirden eylemez hâlî

Değil mesalihhi müsta'cel-i cihân mühmel

(K. 23/1-5)

Revânî'nin kaside nesibinde hikmetin bir gereği olarak billur renkli felek bazen timsah bazen panter şekline girmekte, bazen sebze tarlası gibi olmakta, bazen Cem gibi eline süslü kadeh alırken bazen de muganni²⁰¹ gibi bezme def ve çengle²⁰² gelmekte, bazen satranç oyunu düzenleyerek zenci padişahıyla yıldız beydakını oynarken bazen de süslenip her tarafına yıldızlardan zil takmış Hintli bir peyk²⁰³ olmaktadır:

Hikmet nedür ki bu felek-i âbgîne reng

Gâhî neheng şekline girer gehî peleng

Ya sebzêâr-ı çarh semenzâr olup durur

Kim seyre geldi kaldı temâşâda ehl-i reng

Geh Cem misâli câm-ı murassa' alur ele

Gâhî muğanniveş getürür bezme def ü çeng

Oynar sitâre beydakını şâh-ı zeng ile

Şatranc na'tını kuruban çarh-ı heft reng

Yâ peyk-i Hindudur bu felek zînet eyleyüp

Takdı nücûm her yanadan ana nice zeng

(K. 14/1-5²⁰⁴)

Zâtî, hikmet gereği bu dünyanın sadece sefadan ibaret olmadığını, lütfun sonunda bela bulunduğunu, hazineleri ejderhaların beklediğini, birbirine kavuşan birçok yâri

²⁰¹ Mûsikî icrasına sesiyle katılan hânende kelimesinin Arapça ve erkekler için kullanılan karşılığı; Nuri Özcan, "hânende", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 16, İstanbul 1997, s. 27.

²⁰² Türk Mûsikîsi'nde eskiden kullanılan, kanuna benzeyen, dik tutularak çalınan ve Batı mûsikîsi sazlarından harpa benzeyen saz; Ayhan Gültaş, "çeng", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 8, İstanbul 1993, s. 268.

²⁰³ Osmanlı'da haber götüren kimse ya da postacı sınıfına mensup peyklerin çoraplarının giydikleri çakşır denilen kıyafetin bittiği diz altına veya kemerlerine gizli bir görevleri olmadığı zaman, gelişlerini halka duyurmak ve hızlarının kesilmesine engel olmak için çingiraklar asılması âdetine telmih vardır; Zeynep Tarım Ertuğ, "peyk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 34, İstanbul 2007, s. 263.

²⁰⁴ *Revânî Dîvânı*, (Nşr.: Ziya Avşar), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75641/revani-divani.html>.

ayırdığını, şekerle beslenen papağanı²⁰⁵ demir kafeste hapsettiğini, güçlü aslanların başına zayıf karıncaları²⁰⁶, iri cüsseli fillere fareleri bela ettiğini²⁰⁷ söylemiştir:

Sanman bu âheni sâfî safâsı var

Lutfun sonunda kahır vebâlün belâsı var

Garrâ tılısm egerçi ki gencîne-i vücûd

Ezdâd birbiriyle çehâr ejdehâsı var

Bâlâ-nişîn-i suffe-i eyvân-ı hüsn iken

Ayırdı yâri gör ki nice kara yası var

İdüp durur felek yirini habs-i âhenîn

Tûfîlîrün egerçi şekerden gıdası var

Şîr-i jiyân ki yokdur anun nicesin budur

Mûr-ı za'îf elinden anun bin belâsı var

Ol pîl-i kûh-cüsse mu'azzam-vücûd iken

Bir mûşdan sen ana bakasın fenâsı var

(K. 47/1-6²⁰⁸)

* * *

XVII. yüzyıl nesiblerinde de hikmetle ilgili ifadeler yer verilmiştir. Nâbî, kasidesinin nesibinde Allah'ın kudretinin büyüklüğünden söz etmiştir. Huda'nın inayeti bir bendeye erişse rahatlık vasıtaları herhangi bir çaba harcamadan hazır olur. Bir

²⁰⁵ Papağana konuşma öğretilirken bir sözü tekrarladığında ona ödül olarak şeker verilmesi ve bu sebeple papağanın şeker yemeye alıştırılması âdetine gönderme vardır; Zülfi Güler, "Divan Şiirinde Papağan", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, S. 1, Mart 2014, s. 62.

²⁰⁶ Burada, bazı türleri çok saldırgan, hatta uyumakta olan bir leoparın ağız ve burun deliklerinden vücuduna giren, hayvanı ısırılıp zehirleyen ve birkaç günde derisinden başka bütün kısımlarını yiyip bitiren karıncalara işaret olmalıdır; *Büyük Kültür Ansiklopedisi*, "karıncalar", Başkent Yayınları, c. 7, Ankara 1984, s. 2550.

²⁰⁷ Burada fillerin kulağının içine girip çok rahatsızlık vermesi sebebiyle küçük orman faresinden korkmasına telmih vardır; Tahsin Yazıcı, "fil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 13, İstanbul 1996, s. 67.

²⁰⁸ *Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, (Haz.: Orhan Kurtoğlu), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995.

ağacın büyümesini murat etse saadet ırmağı ayağına akar. Bir namuradı arzusuna kavuşturmak isterse saadet kendiliğinden gelir:

*Bir bendeye irişse Hudâ'nun 'inâyeti
Hâzır olur bilâ-ta'ab esbâb-ı rahatı*

*Bir nahlün itse neşv ü nemasın Huda murâd
Câri olur ayagina cûy-ı sa'âdeti*

*Bir nâ-murâdı eylemek isterse ber-murâd
Olur reşide hod-be-hod eczâ-yı devleti*

(K. 20/1-3)

İyileşecek hastanın ilacı gökten, üstelik de İsa tarafından getirilir²⁰⁹. İmareti dilenen bir hanenin mimarı kırk merhale uzaklıktan gönderilir. Bir müşkül vakti geldiğinde mutlaka çözülür. Hak, gözünün açılmasını dilediği kimseye rahmet nurunu yağdırır:

*Bir hastanın ilâcını Îsâ nüzul ider
Tashihine olursa Hudâ'nun irâdeti*

*Mi'mârı çihil merhaleden gönderür Huda
Bir hânenün murâd olunursa imareti*

*Esbâb-ı inhilâline bir emr-i müşkilün
Takdir olur müsâ'idi geldükde sâ'ati*

*Olsa kimün güşâyış-i çeşmi murâd-ı Hakk
Tâb-efgen eyler üstine bir nûr-ı rahmeti*

(K. 20/6-9)

Nâbî, bir başka kaside nesibinde bu dünyanın zıtlıklar üzerine kurulu olduğu, her şeyin ancak vakti geldiğinde gerçekleşeceği şeklindeki ifadelerle yer vermiştir:

²⁰⁹ Hz. İsa ile ilgili yer verilen telmihler arasında onun eliyle sıvazlayarak veya nefesiyle alaca ve cüzzam hastalarını iyileştirme özelliği de vardır; Güler, *age.*, s. 168. Divan şiirinde Hz. İsa'nın hangi açılardan söz konusu edildiği hakkında geniş bilgi için bk. Abdulhakim Koçin, "Divan Şiirinde Hz. İsa", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 19, Sakarya 2009, s. 69-104.

*Zamanı gelmeyecek her işün husûli muhal
Umur vaktine merhûn kelâmı hod meşhur*

*Olur bu menzil-i nâ-ber-karâr-ı süst-esâs
Gehi girive-i matem gehî nişimen-i sûr*

*Tekâtur eylemedükçe sirişk-i dide-i tâk
Olur mı bağ-ı temennada hûşe-i engûr*

*Budur 'atiyye-i dîvân-hâne-i kismet
Gehi pelâs-ı kühen sahi hil'at-ı semmûr*

*Hazâna olmayıcak pay-mâl sahn-ı çemen
İder mi taze bahâr-ı hayât-bahş zuhur*

*Meyûn ne kadri olur cûy-ı huşke dönmeyice
Hurûş-ı mevce-i hamyâzededen leb-i mahmur*

(K. 7/24-29)

Nâilî-i Kadîm, kasidesinin nesibinde insanın davranışlarında ve olan her şeyde bir hikmet bulunduğunu ima etmiştir. İnsan, bazen huzursuz olur, bazen şikâyet eder, bazen çok şükreder. Bazen, felek muradın aksi bir istikamet üzere devreder. Devlet eteğini çok sıkı şekilde tutmamalıdır. Gurur ve kibir kadehiyle sarhoş olan kimse bir iki gün, zilletin sebep olduğu baş ağrısını çeker. Zamanı gelince kemal sahipleri de imtiyaz bulur:

*Evzâ'-i rûzgâra o kim bî-huzûr olur
Gâhî şikâyet eyler ise geh şekûr olur*

*Gâhî düşer ki aks-i murâd üzre gerdişi
Ber-vefk-i müdde'â-yı dil-i nâ-sabûr olur*

*Dâmân-ı devleti o kadar saht tutmasın
Bâzû-yı sa'y-ı himmet-i nâdâna zûr olur*

*Çeksin humâr-ı zillet ol kim bir iki gün
Ser-germ-i câm-ı nahvet ü mest-i gurûr olur*

*Bir gün bu rûzgârdır ehl-i kemâle de
Hengâm-i imtiyâz u mahall-i zuhûr olur*

(K. XXIV/1-5²¹⁰)

* * *

XVIII. asır şairlerinde de nesib bölümlerinde hikmet üzerinde duran kasideler kaleme alanlar tespit edilmiştir. Nedîm, bir hayret, ibret aynası ve hikmet macunu olarak nitelendirdiği dünyanın şaşılacak terkipler üzerine kurulu olduğunu söylemiştir. İnsanların ömrü kendi nefislerini, yeryüzünü, gökyüzünü, güneşi ve ayı bilmeden, anlamadan geçmektedir. Halkın sürekli isimlerini andığı Aristo ve Eflatun dahi basiretten mahrum kimselerdir²¹¹. Şair, onların sözlerini de çok dinlemiş, fakat herhangi bir mana ve netice bulamamış, onların dedikodu, zan, tahmin ve kuru gürültüden ibaret, delili bulunmayan sözler olduğunu fark etmiştir:

*Cihan kim mazhar-ı işrâk-ı envâr-ı hakîkatdir
Aceb âyîne-i hayret ‘aceb mir’ât-ı ‘ibretdir*

*Aceb esrâr-ı hayretdir bu eczâ-yı cihan el-hak
Aceb terkîb olunmuşdur ‘aceb ma’cûn-ı hikmetdir*

*Zemîn ü âsmânı mihr ü mâhı bilmeden geçdik
Kişi öz nefsinin bir hoşça bilmek cana minnetdir*

*Aristolar Felâtunlar ki nâmın yâd ederler halk
Budur zannım ki anlar dahi mahrûm-ı basîretdir*

²¹⁰ *Nâilî Divanı*, (Nşr.: Halûk İpekten), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

²¹¹ Her ikisi de Yunan filozofudur. Aristo, Eflatun’un talebesidir. Divan şiirinde şairler Aristo’yu Eflatun’un öğrencisi olması, akıl ve tedbir timsali oluşu yönüyle ele almışlar, kıyaslamalarda memduhu ondan daha üstün tutmuşlardır; Hakan Yekbaş, “Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-*, Volume: 3, Issue: 15, Ordu 2010, s. 287. Felatun da Divan şairleri tarafından akıl ve zekâyı ilişkilendirilerek ele alınmıştır; Yekbaş, *agm.*, s. 292.

*Katı çok dinledim ben ol güruhun sözlerin âhır
Şunu fehm eyledim kim cümlesi medhûş-ı hayretidir*

*Ki zîrâ sözlerinde bir me'âl ü bir mahassal yok
Netice kil ü kâl ü zann u tahmîn ü şemâtetdir*

*Efendim neylerim ben öyle kîl ü kâli kim anun
Ne bir burhanı var ber-câ ne bir da'vâsı müsbetdir* (K. 15/1-7²¹²)

Şeyhülislâm İshak, insan hayatında bazen keder verici bazen de sevindirici şeylerin olmasındaki hikmeti feleğe bağlamıştır. Felek, bazen insana baş ağrısı verir, bazen de şarap sunar:

*Müdâm böyledir âyîn-i bezm-i dehr-i nigûn
Gehî humâr-ı gam u geh dem-i mey-i gül-gûn*

*Bu bezm-gehde 'aceb mi dem olsa tev'em-i gam
Bu tavra devr ider elbette sâkî-i gerdûn*

*Ne dem ki hâtırı hamyâze-i humâr-ı elem
Sudâ'-ı gamla ide dürd-nûş-ı derd-i derûn*

*İder o demde müheyyâ o bezm-i 'işreti kim
Peyâm-ı vafı olur zevk-bahş-ı her mahzûn* (K. 42/1-4²¹³)

Vak'a-nüvîs Râşid, hikmet konusunu Hakk'ın hikmetiyle toprağa düşen cemrenin havaya ve suya da etki ettiği²¹⁴, bahçedeki bitkiler arasında farklılık olduğu, her şeyde Hakk'ın kudretinin bulunduğu, âşığın sesine bülbül gibi yakıcılık verdiği vs. şeklinde ifadelerle dile getirmiştir:

²¹² Nedim Divanı, (Nşr.: Muhsin Macit), Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

²¹³ Şeyhülislâm İshak Efendi Hayâtı, Eserleri ve Divanı'nın Edisyon Kritiği, (Nşr.: Muhammet Nur Doğan), M.E.B. Yayınları, İstanbul 1997.

²¹⁴ Cemrenin Şubat'ın 21, 28 ve Mart'ın 7'sinde havaya, suya ve toprağa düşerek onları ısıttığına inanılması hadisesine telmih vardır; Mehmet Zeki Pakalın, "cemre", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1983, c. 1, s. 277.

*Eger bir hâke düşse cemre-i feyz-i ezel lâ-büd
Olur peyveste meyl ü i'tidâl âb u hevâsında*

*Bir iken âb u hâki dîde-i 'ibretle bak bâgun
Nedendür bu tefâvüt sebzesinde hindibâsında*

*Zuhûr-ı kudret âsârı degülse ma'deniyyâtun
Nedür vech-i ta'alluk âhen ü âhen-rübâsında*

*Kimi ser-germ iderse neşve-i 'aşk u mahabbetden
Anun bülbül gibi bir özge sûziş kor nevâsında*

(K. III/8-11²¹⁵)

Şair, bir başka kaside nesibinde de bütün İlâhi fiillerde mutlaka bir hikmet bulunduğunu, nergis gibi ibret gözüyle bakanların sırlara vakıf olduğunu, her işe dikkat ve ibret gözüyle bakmak gerektiğini söylemiştir:

*Olmaz ef'âl-i İlâhiyye hikemden hâlî
Çeşm-i 'ibretle bakan vâkıf olur esrâra*

*Nüşa-i nehre bakup medrese-i nâmiyede
Hikmetü'l-'ayn okudur nahl-i ulü'l-ebsâra*

*Nergisün hikmet-i bîdârî-i çeşminde melâl
'Ayn-ı endîşe ile eyleyicek nezzâre*

*Hikmetü'l-'ayn okumak fikrini tutmuş 'illet
Seher-i nergis-i sâhib-nazar-ı bîdâra*

*Böyle bir dür çıkarup gavtageh-i ma'nâdan
Dest-i endîşesi ol gevher-i dizmiş târa*

²¹⁵ Vak'a-nüvis Râşid Efendi ve Divanı'nın Tenkitli Metni, (Haz.: Halit Biltekin), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.

Bundan anlandı ki bârîk-nigâhân-ı kemâl

Böyle sarf-ı nazar-ı 'ibret ide her kâra

(K. XXIX/1-6)

* * *

Nesib bölümlerinde hikmetten söz edilen kaside nesibleri XIX. yüzyılda da kaleme alınmıştır. Yaratılıştan söz ettiği kasidesinin nesibinde Eşref Paşa, âlemin zıtlıklar üzerine kurulu oluşundaki hikmetten söz etmiştir. Her insan, pahalı gevher ve kıymetsiz taşlar gibi muhtelif ayardadır. Kâinatın parçalarının nizamı, çamurla suyun nakışları, gecelerle gündüzler birbirine denk değildir. Bahar hazandan latiftir; ilkbaharın feyzi kışa benzemez:

Efrâd-ı cins-i vâhid olur muhtelif 'ayâr

Gevher girân-ı behâ vü hacârât-ı nâ-şemîm

Yeksân degil nizâm-ı mukâdir-i kâ'inât

Siyyân degil nukûş-ı sûver-gâh-ı mâ vü tıyn

Yer kadr ü kıymet üzre degildir mezârda

Kâlâ-yı kâr-hâne-i terkîb-i ân u 'în

'Ahd u kurûn yek diglerinden bülend olur

Siyyân mıdır leyâl ü nehâr eşher ü senîn

Fasl-ı bahâr vakt-i hazândan latîfdir

Feyz-i rebî'a benzemez âsâr-ı erba'în

(K. XXVI/5-9²¹⁶)

3.2.5. İdeal yönetici (memduh) portresi

Bazı kaside nesiblerinde şairler ideal yönetici/memduh portresine yer vermişlerdir. Fuzûlî'nin nesib kısımlarında ideal yönetici portresine yer verilen iki kasidesi tespit

²¹⁶ Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri), (Haz.: Gülçin Tanrıbuyurdu), T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2006.

edilmiştir. İlk kasidede Fuzûlî, bir hâkimde bulunması gereken özellikleri söz konusu etmiştir. Hâkim, hükmüne kaderin muvafık, emrine kazanın mutabık olduğu, zatında tamah, fiilinde riya bulunmayan kimsedir. Hak'tan inayet ve devlet bulmayan kimseyle adaletsiz hâkimin hükümet davası reva değildir²¹⁷:

*Hâkim oldur ki muvafık ola hükmüne kader
Hâkim oldur ki mutabık ola emrine kaza*

*Hâkim oldur ki anun olmaya zatında tama'
Hâkim oldur ki anun olmaya fi'inde riyâ*

*Şem'den görse ki pervaneye bir zulm yeter
Kese başın dimeye zâyî' olur nef-i ziyâ*

*Bulmayan devlet ü tevîk ü inayet Hakdan
Ne reva kim kıla icra-yi hükümet da'vâ*

*Revîş-i adldedir mertebe-i kurb ü kabûl
Adlsiz hâkime da'vâ-yi hükümet ne revâ*

(K. 20/7-11)

Halkın hayatının ve ölümünün vasıtası hüküm olduğu için hükmünde hata eden, mazlumlara merhametinden mahrum eden, zalimlere kendi faydası için zulmeden hâkim zillete, halktan gafil olmayıp vaktini fukaranın isteklerine ayıran hâkim rahmete layıktır:

*Hükmdür vasıta-i mevt ü hayatı halkın
Vay ol hâkime kim eyleye hükmünde hatâ*

*Kıla mazlumlara merhametinden mahrûm
Vere zalimlere öz nef'i için istîlâ*

²¹⁷ Divan şiirinde adalet kavramı, daha çok kasidelerde memduhun sıfatı olarak zikredilir; Bekir Çınar, "Dîvân Şiirinde Adâlet", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBİAR)*, S. 10, Sivas 2001, s. 313.

Rahmet ol hâkime kim olmaya ilden gâfil
Nakd-i evkâtın ede bezl-i niyaz-i fukarâ

(K. 20/13-15)

Fuzûlî, diğer kaside nesibinde dünyadaki sıkıntıların hepsinden daha müşkül olanın gönül derdinden anlayan bir ehlidilin, uzman ve usta bir hekimin bulunmaması gibi adaletli bir hâkimin bulunmaması olduğunu söylemiştir. Ayrıca, virane bir yerin hâkiminin sevgili gibi gafil ve rakiplere meyleden bir kimse olmaması gerektiğini de ifade etmiştir. Hâkimde olması gereken özellikler ise, güleryüz, bilgili gönül ve cömert bir eldir:

Ne mevcud olmasa esbab-î dünyadan değil müşkil
Bu müşkildir ki mevcud olmaya bir hakim-i adil

Ne derd-i dil ki yüz gösterse devrandan değil mihnet
Budur mihnet ki şerhin kılmağa olmaya ehl-i dil

Marizin olsa bin derdi bu derd anlardan efzundur
Ki teşhîsine olmaya tabîb-i hazik ü kamil

Beladır kim dil-i aşık kimi viran ola kişver
Ola ol halden hakim olan mahbub-veş gafil

Heva-yi nefse tabî' ola ehl-i mülkden fariğ
Kılıp uşşakının terkin rakîbine ola ma'îl

Bina-yi hane-i rahat mürur ile ola viran
Tılsım-i nazm-i cem'îyyet ola terdîc ile batıl

Ne hoşdur ehl-i alem rağbetiyyîn ola hakimde
Ruh-i rahşan leb-i handan dil-i dana kefi bazil

(K. 30/1-7)

XVII. yüzyıl şairi Cevrî'nin bir kaside nesibinde memduhta bulunması gerekli özellikler gönül erbabı olma, doğruluk, saflık, samimiyet, vefalı oluş olarak sıralanmıştır:

*O hâsiyyet ki erbâb-ı dilün sıdkında muzmerdür
Anun âsârı izhâr-ı hulûs olmak mukarrerdür*

*Hulûsa cevher-i kudsî dimiş erbâb-ı hâl el-hak
İder her kalbi hâlis zerresi iksîr-i ekberdür*

*Hulûsun menşe’i sıdk oldı zîrâ şâhid-i subhun
Girîbân-ı kabâsı matla’-ı hurşîd-i enverdür*

*Görünmez degme dilde nûr-ı sıdk u pertev-i ihlâs
Meger ol dilde kim âb-ı hakîkatle muhammerdür*

*Yâ ol sâhib-vefâ merd-i Hudâ tab’ında kim dâyim
Unutmaz âşinâsın ger fakîr ü ger tüvân-gerdür*

(K. XXV/1-5²¹⁸)

XVIII. yüzyıl şairi Arpaemini-zâde Sâmî ise, memduhun özelliklerini cömertlik, lütuf, zayıflara kin ve gazapla değil, yumuşaklıkla muamele etme, günahkârların özürlerini kabul edip hataları örtme, kendisinden yardım isteyene yardımda bulunma, bilhassa kimsesizlerin gönlünü hoş etme vb. olarak sıralamıştır:

*Cûd ü himmet ana dirler ki be-cây-i ta’zîr
‘Afv ile bende-i güstâha ide lutf-i kesîr*

*Sâfdur tab’-i kerem âyîneden kim olmaz
‘Aks-i rûy-i siyeh-i mücrim ile jeng-pezîr*

*Ehl-i rif’atdûr iden cezb-i kulûb-i zu’afâ
Zerre-perverlik olur kâ’ide-i mihr-i münîr*

*Bir vücûdun ki siriştinde ola nûr-i hilm
Zulmet-i gayz ü gazab itmez anı tîre-zamîr*

²¹⁸ *Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, (Nşr.: Hüseyin Ayan), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1981.

*İder a'zâr-i güneş-kârı kabûl ehl-i kerem
Cûş-i âmîziş-i enhârı yem itmez tenfîr*

*Meşreb-i pâk-i hatâ-pûşa tagayyür gelmez
Hâr ü has bahr-i derûn-sâfı ider mi tekdîr*

*Maslahat-bîn-i niyâz-âver olan zâtun ider
Kâr-i düşvârını Allâhu te'âlâ teysîr*

*'Ukde-i hâtıra-i bî-kesi hall eyleyene
Hod-be-hod münhal olur her girih-i emr-i 'asîr* (K. 15/1-8²¹⁹)

XIX. asır şairi İbrahim Râşid'in kasidesinin nesibinde Allah'ın yardımına mazhar olan devlet ve padişahın her bakımdan üstün geleceği ifade edilmiştir:

*Bir pâdişeh ki nâsırı Rabb-i mecîd olur
Seyf-i şerîri düşmenine tavk-ı cîd olur*

*Bir pâdişâh kim ola tevîk-i Hak refîk
Her bir irâdesinde isâbet bedîd olur*

*Bir devletün bekâsını Allâh murâd ide
Şeyhayn-ı a'zamına ricâli mürîd olur*

*Bir dâverün ki yâveri nasr-ı Hudâ ola
Seyfi pül-i hayât-ı 'adû-yı 'anîd olur* (K. 2/1-4²²⁰)

²¹⁹ Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî Dîvân, (Nşr.: Fatma Sabiha Kutlar), Kalkan Matbaası, Ankara 2004

²²⁰ Râşid (?-1310?-1892) ve Dîvânı İnceleme Tenkidli Metin, (Haz.: Kamile Çetin), T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006.

3.2.6. İlim

XVIII. yüzyıl şairi Sünbül-zâde Vehbî ise, bir kasidesinin nesib kısmında ilmin öneminden bahsetmiştir. “Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?²²¹”, “Kulları içinde ancak bilginler Allah’tan gereğince korkarlar²²²” ayetlerine de göndermede bulunan şair, âlimlerin Âdemoğulları içinde imtiyaz sahibi olduğunu söylemiştir:

Bilir tahkîk edenler hikmet-i ta’lîm-i esmâyı

Benî Âdem içinde imtiyâz-ı merd-i dânyâyı

Eder hem nûkte-i hel yestevîden fehm ü istidlâl

Fezâ’il ehlihe mahsûs olan kadr-i mu’allâyı

Me’âl-i nûr-pâş-ı innemâ yahşâda rûşendir

Dil-i dânâda eyler haşyet-i Bârî tecellâyı

(K. 34/1-3²²³)

Vehbî, aynı zamanda “Âlimler peygamberlerin varisleridir²²⁴” hadisine de atıfta bulunarak ilim ehlinin vücudunu cehalet zehrinin mahvedeceğini, âlimin ayağının toprağının dünyanın gözüne sürme olduğunu vs. de eklemiştir:

Verâset kesbi ile ol kadar âbâ-yı ‘ulvîye

Bulur ‘âlim olanlar devlet-i dünyâ vü ‘ukbâyı

Vücûd-ı ehl-i dâniş mahv eder zehr-i cehil ammâ

Ne hâsiyyet ki eyler şemmesi tasmîm a’dâyı

Gubâr-ı pây-ı ‘âlim tûtiyâ-yı ‘ayn-ı ‘âlemdir

Odur kuhlü’l-cevâhir gibi pertev-bahş-ı bînâyı

(K. 34/7-9)

²²¹ Zümer, 39/9.

²²² Fâtır, 35/28.

²²³ *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, (Nşr.: Ahmet Yenikale), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kahramanmaraş 2012.

²²⁴ Buhârî, İlim, 10, *Sahihu’l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul, ty; İbn Mâce, Mukaddime, 17, *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.

3.2.7. Kıyafetler

Dikkati çeken kaside örneklerinden biri de XVIII. yüzyıl şairi Yüsrî'nin nesib kısmında²²⁵ çeşitli kıyafetlerden söz ettiği kasidesidir:

*Gûş tut hâme-i zînet-dih-i endâmı beyân
Naz-ı esmâ-i libâs itse gerek cilve-künân*

*Dest-mâl nigeş-i âz-ı 'arak-çînin iken
Çemen-i gülşen-i âmâlim olur mı reyyân*

(K. IV/1-2²²⁶)

Dest-mal, arak-çîn (kavuk altına giyilen takke), horoz biçiminde taç (bâ-tâc-ı horûs), gül-efser, gömlek, kapama (bir elbise türü), kutni, sade, taraklı şal, alaca, tuman, dâmân, câme, tennure, dolama, kemer-bend, yelek, biniş, ferace (ferrâca), semmûre, don vb. kıyafetler çeşitli tasvir ve edebî sanatlarla şairin kendi ruh hâlini ifadede vasıta olmuştur:

*Uçdı hattıyla yeleklendi hadeng-i hüsnî
Kâmetim kabza-i cevrende dahi şekl-i kemân*

*Nîm-ten kaldı meh-i nev gibi çarh-ı gamda
Şimdi hasret-keş-i ebrûların ey mihr-i cihân*

*Biniş eyler kavî ile câm eger düzd-i elem
Olsa gâret-fiken-i şehri derûn-ı mestân*

(K. IV/33-35)

Şairin yer verdiği kıyafet ve eşyalar arasında terlik, çakşır ve çizme de yer almaktadır:

²²⁵ Divan şiirinde benzer nitelikteki kasidelerden biri, 1 ile 14. beyitler arasında yer alan nesib bölümünde mübalağalı ve mizahî bir üslûpla elbise tasvirinin yapıldığı ve XVI. yüzyıl şairlerinden Cinânî tarafından yazılan *Kasîde-i Câme* başlıklı şiirdir; H. Dilek Batıslâm, "16. Yüzyıl Divan Şairi Cinânî'nin Hediye Konulu İki Şiiri", *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*-XX-, Güz 2006, s. 14.

²²⁶ *Yüsrî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)*, (Haz.: Aşlıhan Yıldız Acar), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001.

*Bâg-ı hüsnün giderek bâd-ı hazânı da eser
Sen bu terlikle mi kalsan gerek ey gonce-dehân*

*İçelim bâdeyi çakşîr-i jeyâna dönelim
Yaralım Zühre-i Sevr-i felegi na're-zenân*

*Çizme pergâr-sıfat ey dil-i pûyân-ı kenâr
Vasat-ı da'ire-i vefk olur kutba mekân* (K. IV/46-48)

3.2.8. Sebeb-i telif görünümündeki nesibler

Kaside nesibleriyle ilgili dikkat çekici tespitlerden biri de bir kısım nesiblerin âdeta esasen mesnevi nazım şekline has bir bölüm olup şairin eserini kaleme alış amacını, hangi sebep veya sebeplerin kendisini bahsi geçen eserini yazmaya yönelttiğini açıkladığı kısım olan sebeb-i telifleri (sebeb-i nazm-ı kitâb, sebeb-i tertîb, sebeb-i tahrîr, tasnif-i kitâb) andıran bir özellik taşımasıdır²²⁷. Bilindiği üzere sebeb-i telifte şair kendisinden önceki üstatları anıp metheder, şiir üslûbuyla ilgili bilgi verir²²⁸. XVII. yüzyıl şairi Kadrî, bir naat örneği olan kasidesinin nesibinde bu naatı yazmasına sebep olan kurmaca bir hadiseyi anlatmıştır. Gönlüne şiir yazma sevdasının düştüğü bir gece şairi gaflet uykusunun bastırmış ve bu esnada peri yankı, gözleri kavgacı, lâl dudaklı, boyu taze fidan gibi olan, işveli, edalı, şuh, nazlı, ay yüzlü bir gaip güzeli görünmüştür:

*H'âb ammâ nice h'âb 'âtîfet-i Rahmânî
H'âb ammâ nice h'âb âyine-i sun'ı-ı kemâl*

*Düşdi ol şeb ser-i endîşeme sevdâ-yı sühen
Çeşmümi aldı velî gaflet ile h'âb-ı hayâl*

²²⁷ İsmail Ünver, "Mesnevî", *Türk Dili Türk Siiri Özel Sayısı*, c. II (Divan Şiiri), S. 415-416-417, Ankara 1986, s. 436-437. Ayrıca bk. Hamdi Birgören, "sebeb-i te'lif", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 5, AKM Yayınları, Ankara 2006, s. 222-223.

²²⁸ Sevdâ Önal, "Sebeb-i Teliflerdeki Ortak ve Farklı Temalar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 35, Erzurum 2007, s. 107.

*İrüşüp sun'-ı meded-kârı-i Feyyâz-ı ezel
Eyledi 'izz u şeref bana o dem istikbâl*

*İş bu demde bana bir şâhid-i gayb oldu 'ayân
Görmedüm cins-i beşerde o perî-rûya misâl*

*Gözleri 'arbede-cû la'l-i lebi mâ'il-i subh
Gül-şen-i bâg-ı cemâl içre kadi tâze nihâl*

*'İşve-ger şûh-ı perî-çehre büt-i nâzende
Mah-rû germ-i nigh gamze zen ü çerb-i misâl*

(K. 1/4-8²²⁹)

Bu güzel, şaire kaşlarını çatarak hışımla bakınca şairin aklı başından gitmiş, daha sonra kendisine gelerek bu güzele kendisini azarlamasının sebebini sormuştur:

*Çeşm-i hışmıyla bakup eyledi ebrûsını çîn
Rahş-ı nâzı beni bir lu'bile itdi pâ-mâl*

*Hele fi'l-cümle derüp hûşımı ikdâm itdüm
Rûy-mâlîde kılup eyledüm ol mâha su'âl*

*Didüm ey milket-i nâz iklîminün sultânı
Bâ'is-i tâb-ı 'itâb olduğuma nîk-me'âl*

(K. 1/11-13)

Bahsi geçen güzel de şaire Hz. Peygamber'i metheden bir şiir yazmaya yönelmediği için bu şekilde davrandığı karşılığını vermiştir:

*Didi bin nâzile 'isyân degül mi bu sana
Midhat-i Seyyid-i kevneyne degülsün meyyâl*

(K. 1/14)

²²⁹ *Kadrî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni*, (Haz.: Mehmet Külahlıoğlu), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1997.

XVIII. yüzyıl şairi Lebîb de, kasidesinin nesib bölümünde eserini yazış sebebini söz konusu etmiştir. Daha önce Hemdemî bütün padişahları yazmak amacıyla yazdığı eserinde bazı padişahlara yer vermemiş veya verseyse de şair görememiştir²³⁰:

*Çü nazm-ı Hemdemî merhûm buldı bunda pââyânı
İşit min-ba'd zeyl-i dil-keş-i münşî-i dîvânı*

*Lebîbâ itmemiş çün bu eserde Hemdemî merhûm
Cülûs-ı hân Muhammed'den ziyâde hâme cünbânı*

*Ya tahrîr eylemişdi biz muzaffer olmaduk yâhud
O esnâlar anun da 'ahd-i 'ömri buldı pââyânı*

(K. 58/1-3²³¹)

Onun vefatıyla eser tamamlanamamış, evinde tertip edilen bir sohbet esnasında İstanbul'un seçkinleri bu esere zeyil yazma görevini şaire vermişlerdir. Marifet ölçücülerin noksanına bakmamalarını ifade ettikten sonra padişahların anlatımına başlamıştır:

*'Aceb bir hem-demi yok mıydı anun eyleye tezyîl
Sitanbul şehri yârânı bu nazm-ı şehryârânı*

*Çü takvîmü't-tevârîh eyler idi ihtisâr üzre
Haberdâr ehl-i meclisden niçe ragbet-güzînânı*

*Bu sohbetler olup bezm-i fakîrânemde çün bir şeb
Hemân tergîbe der-kâr oldı bezmün ba'zı ihvânı*

²³⁰ Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebi (öl. 1068/1657-58), Osmanlı padişahlarının manzum tarihçesi özelliğinde, padişahların tanıtımları, cülûs tarihleri ve saltanat süreleriyle ilgili olarak kaside nazım şekliyle Fihrist-i Şâhân adıyla bir eser kaleme almış ve bu esere Lebîb-i Âmidî ve Mülhem Efendi tarafından birer zeyil yazılmıştır; Söz konusu eserler ve müellifleri hakkında geniş bilgi için bk. İdris Kadioğlu, "Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebinin Fihrist-i Şâhân'ı ve Diyarbakırlı Şairler Lebîb ve Mülhem Efendinin Zeyilleri", *İlmî Araştırmalar* 17, İstanbul 2004/1, s. 115-131.

²³¹ *Lebîb-i Âmidî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, Haz.: İdris Kadioğlu), T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Diyarbakir 2003.

*Bu ‘acz-âlûdeye sevk itdiler kim eylesin tezyîl
O şehden sonra teşrîf eyleyen şâhân-ı zî-şânı*

*Didüm ben nakd-ı nazm-ı kem ‘ayârumçün dirîgum yok
Eger noksâna bakmazsa ma’ârif veznedârânı*

(K. 58/4-8)

Nedîm, esasen Kâğıthane deresinin kenarında XVIII. asrın ilk yarısında yapılan Kasr-ı Sa’dâbâd, Hurremâbâd, Hoşâbâd, Çeşme-i Nevpeyda, Kasr-ı Cenân, Kasr-ı Nişad, Çeşme-i Nev, Cedvel-i Sim, Asr-i Surur, Cisir-i Nuranî gibi saray, köşk, kasır, çeşme, havuz ve bahçelerin inşaidan sonra meşhur olan Sadâbâd’ı²³² tasvir amacıyla kaleme aldığı kasidesinin nesib kısmında kurmaca bir dünya kurup hayalî bir şahıs icat ederek söz konusu kasidesini yazmasının gerekçesini dile getirmiştir. Şair, seher vaktinde gönlünde bir neşeyle uyanıp bir meclise varmış ve o meclisin sahibi kendisinden Sadâbâd’ı tasvir eden bir kaside yazmasını istemiştir:

*Seheri dünki gün oldukça cihan nûrânî
Ruşen etdi seherin haleti çeşm ü canı*

*Bir ‘aceb neş’e tulû’ etdi derûnumdan kim
Bülbül-i şevk u neşât etdi dil-i nâlânı*

*Vardım ol şevk ile bir meclis-i ‘âî-şâna
Nice meclis ki anun mecd ü ‘ulâ erkânı*

*Nâ-gehân eyledi bu bende-i nâ-çîze hitâb
Meclisin sahibi ol cûd u mekârim-kânı*

(K. 20/1-4)

²³² Banu Bilgicioğlu, “Sâdâbâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 35, İstanbul 2008, s. 379; İstanbul, “Sa’dâbâd”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Ana Basım AŞ, c. 6, İstanbul 1994, s. 385. Divan şiirinde bir eğlence mekânı olarak Sadâbâd ve Kâğıthane üzerine yapılmış bir çalışma için bk. Burcu Bolat, *Divan Şiirinde Eğlence Mekânları (Kâğıthane ve S’adâbâd)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2012. Ayrıca bk. Fatma S. Kutlar, “Sa’dâbâd Şiirlerinde Mekân”, *İlmî Araştırmalar*, S. 9, İstanbul 2005, s. 93-118.

Buna göre bahsi geçen kişi, Zahir²³³ ve Örfî'ye²³⁴ benzettiği Nedîm'e eline kalem saçı kalemını alıp Sa'd-âbâd'ı tatlı sözlerle anlatmasını, orada yapılan güzel yapıları bir bir anlatıp yârânı şevke getirmesini istemiştir. Bunun üzerine eline kalem alan Nedîm, Sa'd-âbâd'ı tasvire başladığını söylemiştir:

*Dedi kim ey hüner-âmüz-ı Zahîr ü 'Örfî
Ne durursun ele al hâme-i sihr-efşânı*

*Tatlı sözlerle yazup vasfını Sa'd-âbâdın
Eyle şirin yine gel zâ'ika-i 'îrfanı*

*Anda îcâd olan âsâr-ı cemîlin bir bir
Nâmını yâd kılup şevka getir yârânı*

*Ben de ol emr-i şerîf üzre alup ele kalem
Böyle vasf eyledim ol nev-eser-i zî-şânı*

(K. 20/5-8)

3.2.9. Söz/Şiir

Divan şiirinde söz konusu edilen unsurlar arasında söz de yer almaktadır. Nesib bölümlerinde "söz"den bahseden veya redifi "söz"le ilgili seçilen²³⁵, şiirin söz etrafında kurulmasıyla oluşan ve Divan şairinin şiire ve şaire dair poetikası hükmünde bulunan kasidelere sühaniyye/kelamiyye adı verilir²³⁶. XVI. yüzyılda Bağdatlı Rûhî, bir kasidesinin nesibinde "söz" kavramı üzerinde dumuştur. Şaire göre söz cevherinin revaç bulduğu, kemalin kadrinin bilindiği bir yerde güzel söz

²³³ İran edebiyatının önde gelen kaside şairlerinden Zahîr-i Fâryâbî; A. Naci Tokmak, "Zahîr-i Fâryâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, c. 22, s. 419.

²³⁴ Şiraz'da doğmuş İranlı bir şair olan Örfî-i Şîrâzî, XVII. yüzyıldan itibaren Divan şairleri tarafından da tanınmaya başlamış ve Türk edebiyatında aralarında Nef'î, Nâbî, Nedîm, Cevrî, Şeyh Gâlib'in de bulunduğu birçok şair üzerine etkili olmuş, eserlerine şerhler yazılmıştır; Rıza Kurtuluş, "Örfî-i Şîrâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, c. 34, s. 97.

²³⁵ Eldeki bilgilere göre sühan redifli ilk kaside Nef'î tarafından yazılmış ve XVII. yüzyıldan itibaren ortak bir redif olarak daha çok kullanılmaya başlanmıştır; Şevkiye Kazan, "Divan Şiirinde Önemli Bir Leitmotif: Sühan Redifli Şiirler", *Çankaya Üniversitesi Journal of Art and Science*, c.2, S.2, Aralık 2004, Ankara, s. 75-104.

²³⁶ Aydemir, *agm.*, s. 149-150; Yaşar Aydemir, "sühaniyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 5, AKM Yayınları, Ankara 2006, s. 349-350; Mermer-Koç Keskin, "kelâmiye", *age.*, s. 59.

söylemesini bilen kimsenin susması münasip değildir. Birçok kâmilin bulunduğu bir yerde özür beyan etmeksizin hüner göstermeli, güzel sözler söylemelidir:

*Bir yirde kim revâc bula gevher-i makâl
Lâyık degül ki tab'-ı suhan-perver ola lâl*

*Bir mülkde ki kadr-şinâs-ı kemâl ola
Sedd-i kelâm ola ne revâ şiddet-i kelâl*

*Gûyâlugun zamânıdur ey dil tekellüm it
Tolsun zebân-ı nâtika-i tab'-ı pür-melâl*

*Bir yirdesin ki kâmilinün yok nihâyeti
'Arz eyle var ise hünerün 'özre yok mecâl* (K. 26/1-4)

* * *

XVII. yüzyıl kaside nesiblerinin bir kısmında da söz/şiir kavramı üzerinde durulmuştur. Nef'î, sözün/şiirin özelliklerini sıralamıştır. Şaire göre söz, vahiy veya ilham gibi nâzımın gönlüne zahmetsizce gelmelidir:

*Suhan oldur ki bilâ-vâsıta-i tab'-ı selîm
Ola makbûl-ı dil-i nâdire-sencân-ı fehîm*

*Ya'nî yâ vahy ola mazmûnu anın yâ ilhâm
Bunu fasl etmede ahhâb edeler bahs-i azîm*

*Akd-i gevher gibi manzûm ola tab'a vârid
Çekmeye nâzım olan zahmet-i kayd-ı tanzîm* (K. 7/1-3²³⁷)

²³⁷ Nef'î Divanı, (Nşr.: Metin Akkuş), Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

Ayrıca, söz arif-i billah'ın gönlü gibi ilahi sır cevheriyle dolu olmalı, okuyana Kelîm²³⁸ ve Mesih'in nutku gibi²³⁹ tesir etmelidir:

Silk-i tesbîh-i dil-i ârif-i billâh gibi

Ola pür-gevher-i esrâr-ı hudâvend-i alîm

Kim okursa ede feyz-i nefesi dünyâyâ

Neşr-i âsâr-ı dem-i nutk-ı Mesîhâ vü Kelîm

(K. 7/4-5)

Nesibin daha sonraki beyitlerinde Nef'î, mazmunun sağa sola düşmemesi, manasını yanlış bir lafzın bozmaması, ne eski ne de yeni şiir vadisinin dışında garip bir semte yönelmemesi, nükteşinasların mazmununu anlamakta, şairinin de başkalarına anlatmakta zorlanmaması vs. şeklinde şiirde bulunmaması gereken özellikleri sıralamıştır:

Söz müdür ol ki çep ü râst düşe mazmûnu

Nice ma'nâ-yı dürüstün boza bir lafz-ı sakîm

Düşe bir semt-i garîbe reh-i fikr-i nazmı

Ne tarîk-ı revîş-i tâze ne vâdî-i kadîm

Çeke mazmûnunu fehm etmede bir nükte-şinâs

Ne kadar dikkat ederse o kadar renc-i elîm

Kendi fehm etse de bin fikr ile bir nüktesini

Nutku âciz kala yârâne edince tefhîm

(K. 7/8-11)

²³⁸ Firavun tarafından önüne bir tabak altınla bir tabak ateş getirilen Musa'nın ateşten bir kuru ağzına alması neticesinde yanan eli beyaz olarak kalırken (yed-i beyza) dili de peltek olmuştur; Güler, age., s. 103. Diğer taraftan şair, burada Hz. Musa ile ilgili olarak Kur'an'da zikredilen "dilim dönmez" (Şuara, 26/13) ve "dilimden düğümü çöz" (Taha, 20/27) ayetlerini de hatırlatır şekilde, şiirin etkili olması gerektiğini ifade etmiştir.

²³⁹ Muhtemelen burada kastedilen Hz. İsa'nın "Evlerinizde yediğiniz ve biriktirdiğiniz şeyleri size haber veririm." (Âl-i İmran, 3/49) âyetinde ifade edilen gaipten haber vermesi mucizesidir.

* * *

Nesib bölümlerinden söz/şiiirden bahseden kaside örneklerine XVIII. asırda da rastlanmıştır. Edirneli Kâmî'nin kaside nesibinde hem söz/şiiir hem de şair kavramları üzerinde durulmuştur. Buna göre söz, “mana güzeline işlek yolu, bakire gelinin gerdek odası, gaip tercümanının dili, İlahî söyleme hazinesinin kilidi”dir. Şair de, nağmesiyle yüz Bâdaver hazinesini ortaya çıkaran²⁴⁰, makamı Perviz şahını²⁴¹ kıskandıran, ağız dil mekiğinin tezgâhı olan ve her an yeni bir kumaş dokuyan dokumacıdır:

Suhen kim şâhid-i ra'nâ-yı ma'nâ şâh-râhıdur
Dil-ârâ nev-'arûs-ı bîkr-i fikrûn haclegâhıdur

Suhen-pîrâ zebân-ı tercemânü'l-gayb-ı lâhûti
Kilîd-i genc-i lâ-yefnâ-i intâk-ı İlâhidür

Hevâ-yı savt ile sad genc-i bâd-âver hüveydâdur
Suhenver câhı reşk-i devlet-i Pervîz-şâhîdür

Düzer her demde nessâc-ı tab'ât bir kumâş-ı nev
Dehen gûyâ ki mâkû-yı zebânun destgâhıdur (K. 4/1-4²⁴²)

Edirneli Kâmî, şiiiri söz konusu ettiği diğer kaside nesibinde nükte, mana, inşa, hüsnühat, talik gibi şiiirle ilgili ifadelerle yer vermiş ve bunları sevgilinin ayva tüyleri, beni vb. güzellik unsurlarıyla ilişkilendirmiştir:

Kalem kim nükte-senc-i milket-i ma'nâ vü inşâdur
Bu gûne mû-şikâf-ı dikkat-i mebhasla gûyâdur

²⁴⁰ Hüsrev Pervîz'in sekiz hazinesinden biri olan ve Bâd-âver/Bâd-âverd isimli hazinesidir; Faruk K. Timurtaş, “Türk Edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Hikâyesi”, *TDED*, IX (1959), s. 69.

²⁴¹ Hüzmüz'ün oğlu Hüsrev'in lakabı, Onay, *age.*, s. 65.

²⁴² *Edirneli Kâmî ve Dîvânı*, (Nşr.: Gülgün Erişen Yazıcı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275465/h/kami.pdf>.

*Cemâl-i şâhid-i ma'nâ güzel pâ der-rikâb ammâ
Müsellem hüsn-i hat 'âlemde dâ'im safha-pîrâdur*

*Husûsâ şîve-i hüsn-i hat-ı ta'lîk-i ra'nânun
Ki her bir noktası reşkîn-i hâl-i 'anberâsâdur*

*Nice tercîh olınsun hüsn-i sîret hatt-ı zîbâya
Ta'alluk anda gûn-â-gûn olur bu rûh-efzâdur*

*Egerçi ma'rifetdûr şî'r ü inşâ semti de ammâ
Zekât-ı hüsnî bundan anların kârı temennâdur*

(K. 12/1-5)

Kânî, gönülle söz arasındaki bağlantıdan söz etmiştir. Küçüklerin ve büyüklerin sırdaşı, kadılar kadısına zamanın mahkemesi olan, nadire söyleyen kaleme hükmeden gönülden ortaya çıkan sözlerin sevgilinin lâl dudağı tadında olacağını, her noktasının müphem bir sırra işaret edeceğini vs. söylemiştir:

*Ol dil ki râzdân-ı sığâr u kibâr olur
Kâdi'l-kuzâta mahkeme-i rûzgâr olur*

*Ol dil ki kilik-i nâdire-perdâza hükm ider
Hükm-i mutâ'-ı re'yi rezîn i'tibâr olur*

*Ol dil ki sırrı 'âlem-i gayb armaganıdur
Her nutkı çâşnîde leb-i la'l-i yâr olur*

*Mısrâ'-ı nazmı cem' cem'iden nişân virür
Esrâr-ı farka fâsılası rûy-i kâr olur*

*Her noktası işâret-i bir sırr mübheme
Her nüktesi mühimme-i gayba dü-çâr olur*

(K. 31/1-5)

Şair, devam eden beyitlerde “sanatlı söyleyiş”, “muhayyel mana”, “aşına lafız” gibi edebî terimlere yer vermiştir:

*Ol perde-i musanna'-ı şeb-reng kim ana
Rûz-ı sepîd-i şevkile germ intizâr olur*

*Ol ma'ni-i muhayyel-i nev-zâda nâzdan
Gehvâre-i murassa'-ı zerrîn sitâr olur*

*Ol âşinâ lafızlara ebrû-yı yârveş
Bâlâ-yı çeşm-i ma'nîde vâ-yı karâr olur*

(K. 31/9-11)

Lebîb-i Âmidî, şairleri tenkit etmiştir. Şairlerden bazıları isteğini nazımla dile getirmekte, amel sayfasını yalanla karalamakta, karaağaç, çemen, semen, saba, kâkül, şarap sürahisi, gülfidanına âşık bülbül mazmunlarına yer vermektedir:

*Kimisi nazm ile maksûdına nizâm virüp
Sahîfe-i 'amelin kizb ile ider sevdâ*

*Tefennünât-ı mezâmîn-i şî'rin itmededür
Ya nârven ya çemen ya semen ya bâd-ı sabâ*

*Kimi sûtûn-ı sanevber kimi kad-ı 'ar'ar
Kimi 'amûd-ı sabâh u seherde cilve-nümâ*

*Kimisi perçem-i kâkül kimi surâhi-i mül
Kimi nihâl-i güle oldu bülbül-i şeydâ*

(K. 3/10-13)

Lebîb, önceki padişahları, vaktin sultanlarını metheden, divitini caize ümidiyle hayâsızca Hintli dilencinin²⁴³ şarap kabı gibi yapan, para kesesi için riya ve yalancılıkla cimrilere yaltaklanan, selef menkıbeleri, padişah kasideleri emirler için övgüler kaleme alan şairleri de tenkit etmiştir:

²⁴³ Divan şiirinde devrin dilencilerinin genellikle Hintli kimselere benzetilmesi söz konusudur, Turgay Anar-Fatih Özbay, "Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Osmanlı'dan Günümüze Türk Şiirinde Dilenme ve Dilencilığe Genel Bir Bakış", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 2, Güz İstanbul 2013, s. 16.

*Kimisi medh-i mülûk-ı tavâyıf-pîşîn
Kimi senâ-i selâtîn-i vakt ile gûyâ*

*Kimi devâtını ümmîd-i câ'izeyle ider
Kedû-yı hindû-yı cerrâr nâ-be-şerm ü hayâ*

*Kimisi dâ'îye-i surre ile levhün ider
Lu'âma tahta-i deryûze-i dürûg u riyâ*

*Gehî kasâ'id-i şeh ki menâkıb-ı eslâf
Gehî medâyh-i nâdir ber-â-ber-i ümerâ*

(K. 3/14-17)

Şair, bunları düşünürken bir anda devreye giren iç ses konuşmaya başlamış ve safsata, boş ve manasız söz, gevezelik vs. ifadelerle devrin şiir anlayışını eleştirmiştir:

*Velîk hâtıra geldi bu gûne hâtıra kim
Nedür bu pey-revi-i gâfilâne-i bî-câ*

*Nedür bu safsata-i bî-nihâyet-i evzâ'
Nedür bu maglata-i nâ-be-gâyet-i şî'râ*

*Nedür bu şâyibe-i şirke imtizâc-ı sühan
Nedür bu dagdaga-i nâ-be-kârî-i süfehâ*

*Nedür bu ta'ne-i nâ-dân kesb-i istihkâk
Nedür bu töhmet-i dünyâ kadîha-i 'ukbâ*

(K. 3/22-25)

Muhammed Şerîf, kalemden çok az bir gevheri dahi dünyanın kulağına değen, daha önce benzeri görülmemiş, devranın daha önce bir tanesini dahi Zühre'nin kulağına küpe etmediği, Cevza'nın kemerine koymadığı bir cevher cinsiyle dolu olan şiir hazinesine ulaşmada kendisine rehberlik etmesini istemiştir:

*Gel ey hâme bana rehberlik it bir genc-i vâlâyâ
Ki kemter gevheri olmaya degmiş gûş-ı dünyâyâ*

*O gencîne o gûne cins-i gevherle ola mâlî
Ki gelmiş olmaya bir ferdi bendergâh-ı hülyâyâ*

*Ne gûş-ı zehre mengûş eylemiş hergiz ne vaz' itmiş
Ola bir dânesin devrân-ı netâk pâk-ı cevzâyâ* (K. 2/1-3²⁴⁴)

Böylece letafette dilberin lâl renkli dudağına eşdeğer, birkaçı güneşe asılsa cananın parlak yüzüne vech-i şebek olan, bir tanesi tacını süslese Kisra'nın²⁴⁵ iftiharından Ferkadan'a ulaşacağı, hazine, parlak mazmun güzeline boynuna asılmaya layık gerdanlık, şiir ve inşaya dilberin ayva tüyleri gibi güzellik katan, nükteli, manalı, mazmun nakdiyle dolu vs. bir şiir ortaya çıkacağını söylemiştir:

*Letâfetde safâda âb u tâb u kadr ü kıymetde
Tuta 'âşık berâber her birin la'l-i dil-ârâyâ*

*Bula vech-i şebek ruhsâr-ı tâbişdâr-ı cânâne
Olunsa bir kaçî âvîze mihr-i 'âlem-ârâyâ*

*Ola peyveste fark-ı Ferkadâna iftihârından
Eger bir dânesi zîb-âver olsa tâc-ı kisrâyâ*

*Ne rûtbe bî-bedel dil-ber zuhûr eylerse 'âlemde
O genc içre ana şâyân firâvân ola pirâyâ*

*Ola lâyıık u şâhu's-sadr-ı mümtâz olmaga el-hak
Anun 'ikdi'l-leâlî şâhid-i mazmûn-ı ra'nâyâ*

²⁴⁴ Şeyhülislâm Muhammed Şerîf Efendi'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni, (Haz.: Halit Dursunoğlu), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996.

²⁴⁵ Sâsânî-İran hükümdarlarından Nûşîrevân'ın lakabı, Hüsrev kelimesinin Arapçasıdır; Onay, age., s. 64.

*Midâd eylerse ol gencün zümür-rüd-sûdesin hâme
Vire revnak misâl-i hatt-ı dilber şî'r ü inşâyâ*

*Bu genc ol genc-i nazm u hüsn-i ta'bîr ola kim anun
Nükâtı lafzına zînet vire elfâzı ma'nâyâ*

*Nice mu'ciz-beyân vâsf-ı belîgün ola kânî kim
Biri bin şâ'ire ola bızâ'e medh u itrâyâ*

*Leb-â-leb ola nakd-ı râyic-i mazmûn ile tâ kim
Tehî-destân-ı 'irfânı ola agnâyâ sermâyâ*

(K. 2/4-12)

İki kasidesinin nesibinde söz/şiiirle ilgili ifadelere yer veren Sünbül-zâde Vehbî, kasidelerinin ilkinde daha çok kalemine seslenerek ne zamana kadar suskun kalacağını, güzel edalı şiiirler yazacak kudretinin kalıp kalmadığını, cinas, iham gibi şiiir ıstılahları hakkında bilgisi olup olmadığını sormuştur:

*Nedir ey tab'-ı sũhan-gũy-ı pesendîde kelâm
Bu hamũşîye sebeb yok mu midâd u aklâm*

*Etmez oldun niçũn âyâ dehen-i yârânı
Eser-i ney-şeker-i hâme ile şîrîn-kâm*

*Ne revâ olmaya müşgîn rakamın noktaları
Sâde-rũy-ı varaka hâl ü hat u 'anber-fâm*

*Kudretin kalmadı mı hüsn-i edâ-yı sũhane
Yohsa bilmez misin envâ'-ı cinâs u îhâm*

(K. 17/1-4)

Sünbül-zâde Vehbî, Kelâmiyye başlıklı kasidesinde ise, daha geniş şekilde “söz”ün/şiiir özellikleri ve nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. Söz ayet ve Peygamber şairi Hassan’ın²⁴⁶ şiirleri gibi etkili olmalıdır:

*Sühan oldur ki ola âyet-i kübrâ-yı sühan
Yazıla safha-i i’câzda a’lâ-yı sühan*

*Şâ’ir oldur ki anın kalbine Hassân gibi
Nefha-i Rûh-ı Emîn eyleye ilkâ-yı sühan* (K. 51/1-2)

Diğer taraftan söz mülkünün padişahı olan kimsenin kalemi hayallerin fermanına tuğrasını çekmeli, düşüncesinin parlaklığı Kelîm gibi yed-i beyza göstermeli²⁴⁷, İsa’nın nefesi gibi hayat vermeli, Hızır ve İskender’i²⁴⁸ dahi doyuran abıhayat gibi olmalı, cevher yağdırmalı, söz papağanı parlak ayna gibi olan şair yaratılışından Mantıku’t-Tayr’ı²⁴⁹ okumalıdır:

*Hüsrev-i mülk-i sühan ana denir kim kalemi
Çeke menşûr-ı hayâlâtına tugrâ-yı sühan*

*Eyleye şa’şa’a-i fikreti mânend-i Kelîm
Ceyb-i ma’nâda nümûde yed-i beyzâ-yı sühan*

*Dem-i ‘İsâ gibi enfâs-ı hayât-efzâsı
Ede bir nutk-ı revân-bahş ile ihyâ-yı sühan*

²⁴⁶ “Hz. Peygamber’in şairi olarak tanınan sahâbî” hakkında geniş bilgi için bk. Hüseyin Elmalî, “Hassân b. Sâbit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 16, İstanbul 1997, s. 399-402.

²⁴⁷ Hz. Musa’nın mucizelerinden biri olan bembeyaz ışık saçan eli, (A’râf, 7/108, Taha, 20/22-23, Neml, 27/12, Kasas, 28/32. Divan şiirinde birçok unsurla ilişkilendirilen yed-i beyza, yukarıdaki beyitte olduğu gibi, zaman zaman da aydınlık/parlak söz olarak tasavvur edilmiştir; Güler, *age.*, s. 107.

²⁴⁸ Divan şairleri İskender’i “âyine-i İskender/âyine-i âlem-nümâ” gibi terkiplerle aynası, Yecüc ve Mecüc kavmine karşı yaptığı “sedd-i İskender”i, Hızır ile birlikte aramaya çıktıkları “âb-ı hayât”, iktidar ve güç sahibi bir hükümdar oluşu, onunla münasebeti bulunan birtakım tarihî ve efsanevî kişiler gibi ilgiler çerçevesinde söz konusu etmişlerdir. Divan şiirinde İskender hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Avcı, “Divan Şiirinde İskender-i Zülkarneyn”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 7, S. 29, Ordu 2014, s. 47-69.

²⁴⁹ Divan şairleri tarafından tercüme edilen veya herhangi bir vesileyle şiirde söz konusu edilen Attâr’ın meşhur, tasavvufî hikâyeler ihtiva eden alegorik eseridir; Mustafa Özkan, “Gülşehrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 14, İstanbul, 1996, s. 252. Ayrıca bk. Vesile Albayrak Sak, “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku’t-tayr Tercümeleri”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall Ankara 2012, p. 655-669.

*Hızr u İskender'i sîr-âb ede cûy-ı nazmı
Eylese âb-ı hayâta bedel icrâ-yı sühan*

*Cevher-i nutk-ı güher-bârı ile 'âlemde
Hüsn-i sûret bula efrâd-ı heyûlâ-yı sühan*

*Tab'ı âyîne-i işrâk ola tâ kim andan
Mantıku't-tayr okuya tûtî vü bebgâ-yı sühan*

(K. 51/3-8)

Şair, nesibde şiirde ve şairlikte bulunmaması gereken özelliklerden de söz etmiştir. Şairin hüner deryası olan gönlü gevherler ortaya çıkarmalı, mana gümüşünü endişe kuyumcusunun potasında eritmeli, sözü güzelin yanağını süsleyen allık gibi olmalı vb.dir:

*Nazmına silk-i cevâhir mi denir olmayanın
Dili deryâ-yı hüner tab'ı güher-zây-ı sühan*

*Pûte-i zerger-i endîşede kâl olmayacak
Sîm-i ma'nâ olamaz kâbil-i tamgâ-yı sühan*

*Kimse bakmaz yüzüne tâb-ı hayâl-i rengîn
Olmasa gâze-i ruhsâr-ı dil-ârâ-yı sühan*

(K. 51/9-11)

Ehil olmayanlar bîkr-i mazmunlara mahrem olamayacağı, sedefin marifet deryasında bulunması gibi her gönülde söz incisi bulunmayacağı için şair, hayal gözüyle sapa vadileri seyran etmeli, söz ayağıyla gidilmemiş yola gitmelidir:

*Mahrem-i bîkr-i mezâmîn olamaz nâ-ehlân
Takviyet vermeyicek tab'a mezâyâ-yı sühan*

*Sadef-i sîne-i deryâ-yı ma'ârifde olur
Yohsa her dilde bulunmaz dür-i yektâ-yı sühan*

*Sapa vâdîleri seyrân ederek çeşm-i hayâl
Reh-i nâ-refteyi geşt etmelidir pâ-yı sühan*

(K. 51/19-21)

Şiirle ilim arasındaki münasebete de değinen şair, şiirle uğraşacak kimsenin ilimle, meani ilmiyle²⁵⁰ uğraşması, kinayeler, istiareler, hakikat ve mecaz hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini söylemiştir:

*Talib-i nazm-ı gazel ‘ilme çalışsın evvel
Leyte şi’rî deyü eylerse temennâ-yı sühan*

*‘İlm ü şi’r ikisi ma’nâda mürâdifler iken
Bir midir şâ’ir-i nâdân ile dâ-nâ-yı sühan*

*Evvelâ ‘ilm-i ma’ânîde mahâret lâzım
Bilmege nükte-i serbeste-i ma’nâ-yı sühan*

*İsti’ârât u kinâyât u hakîkatle mecâz
Dâ’imâ olmadadır cârî-i mecrâ-yı sühan*

(K. 51/25-28)

Vehbî, benzetme yönü gibi şiirle ilgili hususlara vakıf olmanın yanında Farsça ve Arapça bilmenin öneminden de söz etmiştir:

*Ahsen-i sûret-i vech-i şebahi bilmeyicek
Neye teşbîh olunur vech-i dil-ârâ-yı sühan*

*Fârisî vü ‘Arabî’den iki şehbâl ister
Tâ ki pervâz-ı bülend eyleye ‘Ankâ-yı sühan*

(K. 51/29-30)

²⁵⁰ “Belâgatın sözün yerinde olma şartlarını inceleyen dalı” olan meânî hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Durmuş, “meânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 28, Ankara 2003, s. 204-206; Mustafa Uzun, “meânî” (Türk Edebiyatı), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 28, Ankara 2003, s. 206-207.

Zamanının şairlerini ve şiir anlayışını da eleştiren Vehbî, bir kısım şairlerin Âşık Ömer²⁵¹ ve Gevherî²⁵² gibi halk şairleri tarzında yazmalarını da tenkit etmiştir:

*İktifâ eylediler meslek-i 'Âşık 'Ömer'e
'Aşk u şevk ile niçe kâfiye-cûyâ-yı sühan*

Gevherî güftesine döndü bugünlerde meded

Güher-i nâdire-i lü'lü'-i lâle-yı sühan

(K. 51/37-38)

Nazmı temelinden yıkan ve aruzu kullanmada son derece başarısız olan bu şairlerin beyitleri viran bir eve, sözlerinin çoğu da karışık hezeyanlara benzemektedir:

*Hâne-i tab'-ı harâbî gibidir yaptığı beyt
Yıkdı nazmı temelinden niçe bennâ-yı sühan*

*Ekseri halt-ı kelâmın hezeyân-ı mahmûm
'Acebâ tutdu mu şâ'irleri hummâ-yı sühan*

*'İllet-i kabz-ı 'arûzîye düçâr olmuşlar
Yetişip tenkîyeler etsin etibbâ-yı sühan*

(K. 51/39-41)

Şaire göre, Bekrî gibi meyhane şarabıyla meyhaneci çırağını yâd eden Türkmen şairleri tarafından “Kayabaşı²⁵³” olarak tabir edilen, secili, kafiye, vezinli, muhammes, murabba, müsenna olan şiirler de gerçek şiir olmaktan uzaktır:

*Ne müsecca' ne mukaffâ ne kelâm-ı mevzûn
Ne muhammes ne murabba' ne müsennâ-yı sühan*

²⁵¹ Şair hakkında geniş bilgi için bk. Şükrü Elçin, *Âşık Ömer*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

²⁵² Şair hakkında geniş bilgi için bk. *Gevherî Divanı: İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya*, (Nşr.: Şükrü Elçin), AKM Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1998.

²⁵³ Kayabaşı, “uzun hava türü, Elazığ yöresinde söylenen Şirvan Hoyratı’nın diğer adı; Kars, Erzurum, Artvin ve Ağrı çevresinde de yaygın olan âşık havası, özel ezgisiyle yanık bir biçimle seslendirilen yaprak”; Mehmet Özbek, “kayabaşı”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 4, AKM Yayınları, Ankara 2004, s. 83. Diğer taraftan Ziya Paşa, “Şiir ve İnşâ” makalesinde Vehbî’nin aksine gerçek şiirimizin Divan şairlerinin ölçüsüz olduğu gerekçesiyle beğenmedikleri avâm şarkıları ve taşrada çöğür şairleri arasında “deyiş”, “üçleme” ve “kayabaşı” diye adlandırılan manzumeler olduğunu söylemiştir, Ali Donbay, “Tanzimat Dönemi Tenkit Anlayışı Çerçevesinde: Ziya Paşa’nın “Şiir ve İnşâ” Makalesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Konya 2001, s. 187-188.

*Kimi mânî kimisi vâdî-i Türkmânîde
Kara oğlan kaya başısı yeellâ-yı sühan*

*Mey-i meyhâne ile mug-beçeyi yâd ederek
Oldular Bekri gibi meykede-pîrâ-yı sühan*

(K. 51/45-47)

Vehbî, Şem ü Pervane, Gül ü Bülbül, Mecnun İle Leyla, Ferhat İle Şirin, Yusuf ile Züleyha gibi bilindik aşk hikâyelerine sıklıkla göndermede bulunan şairleri de eleştirmiştir:

*Sûz-ı pervâne vü şem'e tolaşır lar gâhî
Tutuşur gayret ile şem'-i şeb-ârâ-yı sühan*

*Nevbahâr olsa bahâriyye-i gül bülbül ile
'Âkıbet köhne bahâr oldu ser-â-pây sühan*

*Zülf anılsa uzadır bahs-i cünûn silsilesin
Niçe dîvâne-i ma'nî niçe şeydâ-yı sühan*

*Mültezem menkıbe-i Kays ise bilmem ne demek
İzdivâc etdi mi Mecnûn ile Leylâ-yı sühan*

*Telh olur sohbet-i Şîrîn ile Ferhâd'a dahi
Ba'd-ez-în tâze vü ter olsa da helvâ-yı sühan*

*Hüsnü var mı bu kadar Yûsuf'u telmîh ederek
Çâk ola perde-i nâmûs-ı Zelîhâ-yı sühan*

(K. 51/48-53)

Vehbî'nin tenkit ettiği şairler arasında caize amacıyla tarih, muamma, gazel yazarlar da vardır:

*Câygâh oldu o kâğıdlara battâliyye
Her konakda bulunur bir iki torbâ-yı sühan*

*‘İd-i nev gelse hemân köhne kasîde götürüp
Yeni eski bulur esbâb-ı ‘atâyâ-yı sühan*

*Eyleyip şi’ri varak-pâre-i imsâkiyye
Ramazânda tagıdır halka hedâyâ-yı sühan*

*Bu tarîk ile çöker sofrâ-i hulviyyâta
Nukl-i iftâra getirmiş gibi hurmâ-yı sühan*

(K. 51/67-70)

Sözün sureti bu kadar rüsva olmuşken Vehbî de şair olduğunu söylemekten utanır olmuştur. Zamanın şairleri eskilerin eserlerini haramiler gibi yağmalamış, beceriksizce gizlemeye çalışsalar da başkalarının şiirlerini çalmışlardır:

*Şâ’iriz biz de deyü söylemege ‘âr ederiz
Oldu rüsvâ bu kadar sûret-i zîbâ-yı sühan*

*Kudemânın bulup âsârını gencîne-misâl
Etdiler cümle harâmî gibi yagmâ-yı sühan*

*Selh ü ilmâm u tevârüd deyü sonra çalışır
‘Aybını setre niçe düzd-i tüvânâ-yı sühan*

*Sirkat-i şi’r edene kat’-ı zebân lâzımdır
Böyledir şer’-i belâgatde fetâvâ-yı sühan*

*Öyle har der-vahal-i hayret olan bî-ser ü pâ
Bu revîşle olamaz bâdiye-peymâ-yı sühan*

(K. 51/71-75)

Çiğnene çiğnene eskiyen lafızları sürekli kullanan bu şairler, şiire eski elbiseyle köhne mazmunlar giydirmişler, Farsçayla yazdıkları şiirlerindeki hatalarını görmeyip kendilerini Sâ'ib²⁵⁴ ile Rûknâ²⁵⁵ sanmışlardır:

Agzına almaz eger kand-i mükerrer olsa

Lafz-ı hâyîdeyi tûtî-i şeker-hâ-yı sühan

Köhne mazmûn giyip ol câme-i müsta'mel ile

Şîvesin gösteremez kâmet-i bâlâ-yı sühan

'Acem âhundu gibi ba'zısı da bes ki deyü

Fârisî lehcesi üzre eder inşâ-yı sühan

Vaz'-ı erkân-ı ma'ânîde hatâsın bilmez

'Acemîler geçinir Sâ'ib ü Rûknâ-yı sühan

(K. 51/76-79)

Bir kısım şairler de bildikleri bir iki Çağatayca sözle kendilerini Nevâî sanmışlar, bazıları şiiri oyuncak etmiş, bazıları söz ebesi olmuştur:

Çagatayca iki söz bilse Nevâî geçinip

Deşt-i Kıpçak'da sanar kendini kılgay sühan

Şî'ri bâzîçe-i tıflâne eden eşhâsın

Kimisi söz ebesidir kimi bâbâ-yı sühan

(K. 51/91-92)

Bir zamanlar “kaldırım taşları altında şair var” diyerek devrini eleştiren Sabit, bu zamanı görse daha da öfkelenenecektir. Sünbülzâde Vehbî, bu tarz şairlere elifba

²⁵⁴ Tahsin Yazıcı, “Sâib”, asıl adı Mirzâ Muhammed ‘Alî b. ‘Abd al-Rahîm Tabrîzî olan, Türk asıllı şair olup Farsça ve Türkçe divanlarının yanında, Kandahâr-nâme ve Mahmûd u Ayâz mesnevileri, çağdaşı şairlerden ve kendi şiirlerinden seçilmiş parçaları ihtiva eden Bayâz adlı eseri bulunan, İran edebiyatında Sebk-i Hindî’nin sayılı temsilcilerinden olan şair, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, c. 10, İstanbul 1971, s. 75-76; ayrıca bk. Cengiz Sadıkoğlu, “Sâib-i Tebrîzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 35, İstanbul 2008, s. 541-542.

²⁵⁵ Bayram Ali Kaya, “Neşâtî”, Sebk-i Hindî’nin önemli temsilcilerindendir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 33, İstanbul 2007, s. 18-19.

okumayı ve hocalar tarafından okunmayı tavsiye ederek nesib kısmını tamamlamıştır:

*Bir zamânda yine bu tarza zuhûr eyleyicek
Herze-gerdân-ı ser-i kûçe vü sahrâ-yı sühan*

*Kaldırım taşları altında birer şâ'ir var
Deyü taş urmuş idi Sâbit-i dânâ-yı sühan*

*Şimdi görseydi neler çıkdı o menfezlerden
Kaldırımlarda gezer bir sürü pûyâ-yı sühan*

*Hâceye gitsin okunmaga bu ebced-h^vânlar
Başlasın mektebe varsın da elifbâ-yı sühan*

(K. 51/93-96)

Şeyh Gâlib, öncelikle söz üzerinde durmuş ve sözü ulûhiyet âleminin cevheri, ufukların güzelliğini dile getirdiği ay gibi, perileri kiskandıran, cennet bahçelerini yakan bir güzel, iki mana padişahının şatırı²⁵⁶, mazmun meleklerinin tavafına layık olan can ülkesinin Beyti'ş-Şerefi vb. ifadeleriyle tavsif etmiştir:

*Söz bir güher-i 'ulvî-i lâhût-mekândır
Mebde'le me'âd ana velî gûş u zebândır*

*Ol mehveş-i kudsî ki heme âfâk
Bi'l-cümle anun hüsn-i bedî'ini beyândır*

*İlhâmda hâmûş iken gamze-i câdû
Efsûnda reşk-âver-i perî-menişândır*

*Girdikde harîm-i harem-i gülşen-i fikre
Âteş-zen-i havrâ-yı gülistân-ı cinândır*

²⁵⁶ Merasim ve alaylardaki debdebeyi arttırmak için padişahın maiyetinde giden kimse; Pakalın, “şâtır”, *age.*, c. 3, s. 311.

*Girdikde harîm-i harem-i gülşen-i fikre
Âteş-zen-i havrâ-yı gülistân-ı cinândır*

*Mısra'lar iki şâtır-ı şâhenşeh-i ma'nâ
Ârâyiş-i elfâz-ıla pîşinde devândır*

*Her beyt ki halvetgeh ola ma'nî-i pâke
Ol kûşe-i mihrâb dil-i nükteverândır*

(K. 28/1-7)

Şair, nesib bölümünü ölçülü konuşan, her birisi sözde Kelîm-i Hemedân²⁵⁷ gibi olan birçok kimse bulunduğunu söyleyerek tamamlamıştır:

*Şâbâş o nazm-âver-i rengîn-edâya
Çeşmi gehi dūr-pâş gehî hûn-feşândır*

*Dürdî-keş-i tahkîke virir mestî-i câvid
Her mısra'-ı sengîni birer ritl-ı girândır*

*Çok gerçi sühan-gû vü sühan-fehm ü sühan-senc
Kim her birisi sözde Kelîm-i Hemedândır*

(K. 28/8-10)

Vak'a-nüvîs Râşid, iki kasidesinin nesib kısmında söz/şiir konusuna yer vermiştir. Şair, sözü teşrif müjdesini aldığı bir misafir, adım adım menziline doğru yaklaşan kervan, atlı bir padişah, feyiz yağmurunun damlalarıyla tazelenen fidan, bir süredir hazanla perişan olmuşken feyiz baharıyla eski tazeliğine kavuşan gül bahçesi olarak nitelendirmiştir:

*Hoşâ beşâret-i teşrîf-i mihmân-ı sühan
Kadem kadem geliyor yine kârbân-ı sühan*

²⁵⁷ Dâvud İbrâhimî, "Kelîm-i Kâşân", Melikuşşuarâ Mirzâ Ebû Tâlib, Tâlibâ-yi Kelîm, Hallâku'l-meânî-i Sâni unvanlarıyla da anılan şair, Hemedan'da doğmuş ve öğrenimini uzun süre kaldığı Kâşân'da tamamlamıştır. Yaklaşık 10.000'i divanına ait olmak üzere 25.000 beyit bulunan Küliyyât ve Şan Cihan ile ilgili olayları anlattığı, Şehnâme tarzında yazdığı Pâdşâhnâme adlı eserleri vardır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 25, Ankara 2002, s. 212.

*Temâm menziline gelmege karîb oldı
Katâr-ı kâfile-sâlâr-ı reh-revân-ı sühan*

*Bisât-ı ‘izzet ile eylesün yine tarsî’
Firâz-ı mesned-i ‘îrfân-ı mîzbân-ı sühan*

*İdüp heves cevelângâh-ı evvelin meyle
Kümeýt-ı ‘azmi yine sürdi hüsrevân-ı sühan*

*Yine teraşşuh-ı bârân-ı feyz ile oldı
Karîn-i neşv ü nemâ nahl-i bûstân-ı sühan*

*Biraz zamân idi bu şûregehde olmış idi
Nihâl-i nâtıka pejmürde-i hazân-ı sühan*

*Bahâr-ı feyz hele kıldı terbiyetkârî
Tarâvet-i kühenin buldı gülsitân-ı sühan*

(K. XXVI/1-7)

Vak’a-nüvîs Râşid, sözden bahsettiği diğer kaside nesibinde öncelikle nazımda bulunması gereken özellikleri sıralamıştır. Buna göre nazım, ihamın ince ipliğiyle altın işlemeli ipek kumaşla işlenmeli, efail ipliğine dizilse güzelliği gevherin nizamı gibi meşhur olmalıdır:

*Nazm odur kim hem-tırâz-ı kâle-i zer-târ ola
Rişte-i bârîk-i îhâm ana pûd u târ ola*

*Nazm odur kim dizesler târ-ı efâ’ile anı
Hüsnü sebki çün nizâm-ı gevheri meşhûr*

(K. XXVII/1-2)

Şiir, diğer örneklerden beslense de ihtira mahsulü olmalı, ilham çemeninin beslediği mazmunu güle benzemeli, mine renkli şarap kadehi gibi lafız kadehinden mana şelalesi taşmalıdır:

*Nazm odur kim câm-ı dest-i kârgâh-ı ihtirâ'
Örnekden alup harîf-i mensic-i eş'âr ola*

*Nazm odur sûdegerân-ı ma'rifet alup satup
Kâlesi ser-mâye-i germiyyet-i bâzâr ola*

*Nazm odur kim gül-çemen-perverde-i ilhâm olup
Reng-i mazmûnı gül-i ra'nâ gibi tekrâr ola*

*Nazm odur kim sâgar-ı mînâ-nigâr-ı mey gibi
Câm-ı lafzı âb-şâr-ı ma'nî-i ser-şâr ola*

(K. XXVII/4-7)

Sadesi hayal bezminin aynasına, mazmun dolu beyti rengârenk reyhan bahçesine benzemelidir:

*Nazm odur kim sâdesi âyîne-i bezm-i hayâl
Beyt-i pür-mazmûnı reng-â-rengi reyhânzâr ola*

*Nazm odur kim feyz-i ser-hûş-ı mezâyâsın Fehîm
Görse huşyâr ise mest (ü) mest ise huşyâr ola*

(K. XXVII/8-9)

Şair ise, nazmı efsunlu, kalemi ney ve musikar²⁵⁸ gibi büyüleyici, sözleri cilalanmış kılıç gibi vs. olmalıdır:

*Şâ'ir oldur kim virüp tab'ı nihâl-i nazma âb
Rukye-hân-ı nazm olunca hâmesi sehîr ola*

*Şâ'ir oldur kim tarabgâh-ı tahayyûlden ana
Nagme-sâz endîşe nây-ı hâme mûsikâr ola*

²⁵⁸ Rivayete göre diğer kuşları etkileyip tuzağına düşürmek için çıkardığı seslerle mûsikînin mucidi kabul edilen kaknus/musikar adlı kuş; Elmas Şahin, "Klasik Şiirde Mitolojinin Yeri", *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat-KIRGIZİSTAN, Eylül-Ekim 2013, S. 38, s. 15.

Şâ'ir oldur kim nigâh-ı ihtiyât-ı hasmda
Sözleri şemşîr-i saykal-dâdeden hemvâr ola (K. XXVII/14-16)

Şair, endişe çarşısının kenarında mana dilencisi olan, nazmında ihtilaf bulunan vs. şeklindeki ifadelerle bazı şair geçinen kimseleri de eleştirmiştir:

Şâ'ir olmaz ol ki çeşm-i ahvel-i endîşesi
Sâde sözde tevriye da'vâsına der-kâr ola

Şâ'ir olmaz ol ki bulsa bile dür gevher sanup
Mübtelâ-yı derd-i şâdî merg-i istibşâr ola (K. XXVII/26-27)

Râşid, nesib bölümünü hakiki şiirin ve şairin ayrılması için bir söz müvellasının²⁵⁹ tayin olunmasını isteyerek tamamlamıştır:

Bir müvellâ-yı sühan ta'yîn olınsa sözleri
Hakk- mazlûmân-ı dâniş-hâne-i eş'âr ola

Muhtesib yok zann idüp ma'mûle-i temyîzde
Herkes ister kim o bâzâra terâzûdâr ola

Vay o bâzârı halel-peymâyâ kim böyle anun
Emr-i te'sîri müfevvez-kerde-i is'âr ola

Herkes alursa eper minsâc-ı temyîzi ele
Şübhesizce hem-kumâş-ı kâle-i zer-târ ola (K. XXVII/32-35)

* * *

XIX. yüzyıl şairlerinden bazıları da kaside nesiblerinde şiir ve şiirle ilgili unsurlara yer vermiştir. Eşref Paşa, her şiirin değerli olmadığını, bazı şiirlerin kapı gıcirtısına benzediğini, gerçek şiirin kıymetini ancak ehlinin anlayabileceğini ifade etmiştir:

²⁵⁹ Bazı özel davalara bakmaya tayin edilen hâkim; Pakalın", "müvellâ", *age.*, c. 2, s. 640.

*Olur olmaz suhen şâyân-ı semi'-hurde-dân olmaz
Tanîn-i bâbdan bir gûne ma'nî müstebân olmaz*

*Sorulmaz merd-i kâmil sûk-ı ehliyyetde câhilden
Zer-i mahbûb-ı muhtâc-ı mihekk-i imtihân olmaz*

*Hayâl-i hamdır hamyâze-i üftâde-gân artık
Demiş kim meyve-i gül-bûyum ol serv-i revân olmaz* (K. XXIII/1-3)

Refî' Âmidî kasidesinin nesibinde sözü tarif etmiştir. Söz, tecelli denizinin benzersiz incisi olup dalgıçları ancak eşyanın sırrına vasıl olanlardır. Kur'an'dan da açıkça anlaşıldığı üzere gökten vacibi ispat için inmiştir. Hz. Peygamber'in hadisinde belirtildiği üzere şiir, sihir ve hikmetten ibarettir²⁶⁰:

*Sühan kim dürr-i nâ-yâb yem-i feyz-i tecellâdır
Anun gavgâsı ancak vâsılân-ı sırr-ı eşyâdır*

*Sühan kim vâcibi isbât için gökden nüzûl itdi
Bu nükte âyet-i i'câz Kur'ândan hüveydâdır*

*Sühan kim şi'r dirler sihr ü hikmetden 'ibâretdir
Kim mefhûm-ı hadîs seyyid-i fahrü'l-berâyâdır* (K. 10/1-3²⁶¹)

Keyif, renk ve aşk şarabı olmazsa söz sefa, neşe ve irfandan uzak olan ateştir. Muhabbet ve aşk ateşinden boş olduğunda manasızdır ve orijinal şiir söylemek zordur:

*Sühan kim keyf ü reng bâde-i 'aşk olmaya anda
Safâ vü neşe 'îrfândan ol sûz-ı müberrâdır*

²⁶⁰ “Şurası muhakkak ki beyanda sihir vardır, şurası da muhakkak ki şiirde de hikmet vardır.”; Buhari, Edeb 90; İbnu Mace, Edeb 41, (3755).

²⁶¹ Refî 'Âmidî *Dîvânı (Edisyon Kritik)*, (Haz.: İbrahim Ahmet Aydemir), T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 1999.

*Sühan kim sûziş-i ‘aşk ü mahabbetden ola hâlî
Murâdı rûh-ı ‘anber olsa da bî-bû-yı ma’nâdır*

*Budur asl-ı sühan îcâdı ammâ hayli müşkildir
Ki mahsûs-ı mey-âşâmân-ı ‘aşk hâlet-efzâdır*

(K. 10/4-6)

“Saçının kıvrımı kutsal ruha tuzak olan ruhanî işveyle dolu bir put, çok az bir damlasına dahi arifin can verdiği esrar kadehinin şarabı, Hayyâm’ın²⁶² ruhunun pervanesi olduğu mana mumu” vs. Üsküdarlı Hakkı’nın sözle ilgili kullandığı tarif ve tabirlerden bazılarıdır:

*Ne sühan bir büt-i pür-’işve-i rûhânî kim
Rûh-ı kudsiye olur hep şiken-i turreşi dâm*

*Ne sühan bâde-i pür-neşve-i câm-ı esrâr
Ki verir reşha-i nâcîzine cân-ı ‘ârif-i câm*

*Ne sühan şem’-i şeb-ârâ-yı me’ânî ki sezâ
Olsa pervânesi ger rûh-ı revân-ı Hayyâm*

(K. 8/7-9²⁶³)

Söz, aynı zamanda âlemi aydınlatan güneş, mazmununun lütfuna tabirin mizacının meftun, remzinin Leyla’sına kalemlerin Mecnun olduğu kimsedir:

*Ne sühan mihr-i felek zîb-i mezâyâki bulur
Tâb-ı nûr ile ziyâ ‘âlem-i fehm ü efhâm*

*Lutf-ı mazmûnuna meftûn mizâc-ı ta’bir
Leylî-i remzine Mecnûn derûn-ı aklâm*

(K. 8/10-11)

²⁶² Divan şairleri üzerinde etkili olan İranlı şairlerden biri olan ve zaman zaman bu beyitte olduğu gibi divanlarda şairlikle ve şiirle ilgili olarak zikredilen isimlerden biri olan Ömer Hayyâm’ın rubâilerinin o dönemde Türkçeye aktarılmayıp orijinal diliyle okunmaları söz konusudur; M. Fâtiş Andı, “Türkçede Rubâiyyât-ı Hayyâm Tercümeleri”, *İlmî Araştırmalar*, nr. 7, İstanbul 1999, s. 9-12; ayrıca bk. M. Fâtiş Andı, “Müstecâbîzâde İsmet’in Münteşab Rubâiyyât-ı Hayyâm Tercümeleri Adlı Eseri”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, nr. XXIX, İstanbul 2000, s. 1-12.

²⁶³ *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvânı İnceleme-Metin*, (Haz.: Arzu Yıldırım), T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2006.

3.2.10. Zaman

Şairler, övgü kısmına geçmeden önce bazı kaside nesiblerinde bazen içlerinde bulundukları devirden söz etmişler, bazen devirle ilgili olumlu ifadeler kullanıp müspet sahneler, tablolar çizerken bazen de tam tersi bir tavır sergilemişlerdir. Her devirde örneğine rastlanan bu kaside nesibleri azımsanmayacak bir miktardadır. Âşık Çelebi, şeref kavramı etrafında devirle ilgili son derece olumlu ifadelere yer verdiği nesibinde devlet sabahından âlemi nurla dolduran parlak şeref güneşinin doğduğunu, yeşeren seçkinlik bağında al güllerin bittiğini, şeref gülünün gül gibi açılıp güldüğünü, şeref ummanı dalgalanıp coşmasıyla birçok inci ortaya çıktığını vb. söylemiştir:

Subh-ı devletden togup hurşîd-i rahşân-ı şeref
‘Âlemi pür-nûr idüp irişdi devran-ı şeref

Al güller bitdi ser-sebz oldı bâg-ı ıstifâ
Gül gibi güldi açıldı verd-i handân-ı şeref

Lücce-i deryâda kalmış nice dürr izhâr idüp
Mevc urup cûş eyledi deryâ-yı ‘ummân-ı şeref (K. 8/1-3²⁶⁴)

İki kasidesinin nesib kısmını zaman konusuna ayıran Bağdatlı Rûhî, aşağıdaki nesib beyitlerinde Hakk’ın lütfuyla cihanın şenlendiği, herkesin düşman kınaması ve feleğin eziyetinden aman bulduğu, her tarafın sevinçle dolduğu bir zamanı anlatmıştır:

Lutfuna yüz hamd ü şükr ey melik-i müste’ân
Kim yeni başdan yine oldı cihân şâdmân

Oldı dil-efkârlar ta’n-ı ‘adûdan emîn
Buldı sitem-dîdeler cevri-i felekden amân

²⁶⁴ Âşık Çelebi *Dîvânı*, (Nşr.: Filiz Kılıç), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213614/h/asikcelebidivanifilizkilic.pdf>.

*Gussa gamın çekmesün kimse ki şimden girü
Gussaya yer kalmadı toldı safâdan cihân*

(K. 11/1-3)

Şair, diğer kasidesinde fesat ve kargaşanın ortadan kalktığını, küçük büyük herkesin sevindiğini, eski sıkıntılı zamanların sona erdiğini, herkesin değerine göre muamele gördüğünü vs. söylemiştir:

*Hamdülillah ref' olup hengâme-i şûr u fesâd
İntizâm-ı mülkden a'lâ vü ednâ oldu şâd*

*Gitdi ol devr-i muhâlif kim iderdi havfdan
Hıfz-ı nâm u neng içün ednâya a'lâ inkıyâd*

*Rûzgâr oldu muvâfık geldi ol eyyâm kim
Herkesün mikdârı ma'lûm ola ger kem ger ziyâd*

(K. 18/1-3)

Gelibolulu Âlî de iki kasidesinin nesib bölümünde zamandan söz etmiştir. Devrindeki olumlu gelişmeleri felek merkezinde dile getirdiği kasidesinin nesibinde feleğe yıldızının uğurlu olduğunu, gözlerinin aydın olmasını, çünkü başına güneş doğduğunu vs. söylemiştir:

*Eyâ sipihr-i şeref-behre sa'd-ı kevkeble
Kârin-i kevkebe-i mihr ü mâh-ı rahşân ol*

*Hemîşe gözlerün aydın misâl-i şems ü kamer
Çerâğ-ı bezm-i sa'âdet gibi fûrûzân ol*

*Bir âftâba yitişdün hezâr müjde sana
Zavallı başuna gün gibi togdı tâbân ol*

(K. 37/4-6)

Nesibin devam eden beyitlerinde şair, feleğe aksi dönüşten vazgeçmesini, gönlü susamışlara cömertlik bulutundan lütuf zülâli yağdırmasını, doğru yola girmesini vb. tavsiye etmiştir:

*Bizümle ‘ahdüne tur ey felek sakın dönme
Yiter hilâfına döndün yiter peşîmân ol*

*Güzîn-i zıll-ı Hudâ’dur salan sâye sana
Bu fahr ü nâziş ile haşr olunca handân ol*

*Zülâl-i lutfuna dil-teşnedür felek-zedeler
Sehâb-ı cûd u sehâdan şitâda bârân ol*

*Zamâna bir dahi kec-revlik itme ferzîn ol
Tarîk-i râsta gir bârî ehl-i ferzân ol*

(K. 37/7-10)

Şair, diğer nesibinde güneşin doğuşuyla rızık dağıtan dergâhın açıldığını, yeryüzüne nehir ve denizlerin aktığını, gül bahçesine infak ayetinin yazıldığını²⁶⁵, Rezzak’ın kudret sofrasından âleme birçok nimet saçıldığını söylemiştir:

*‘Ale’s-sabâh kılup cilve Husrev-i âfâk
Açıldı ‘âleme dergâh-ı maksemü’l-erzak*

*Olinca hıttâ-i gabraya nehr ü bahr-ı revan
Yazıldı tarf-ı gülistana ayet-i infak*

*Simat-ı kudreti sükkân-ı ‘âlem itsen eger
Garîk-i bahr-ı neval itdi mün’im-i Rezzak*

(K. 83/1-3)

Kelâmî, birden fazla kasidesinin nesib bölümünde içinde bulunulan zamandan söz etmiştir. Şairin gönlüne gam kıvılcımları ve elem tozu düşmüşken sonunda felek aksi dönüşünden vazgeçip ölü bedenine abıhayat vermiş, yeniden sevinç ve eğlence zamanı gelmiş, gönlüyle canı cennet ve ayna gibi olmuştur:

²⁶⁵ “Allah’ın hoşnutluğunu kazanma niyetiyle harcamada bulunma” manasına gelen infak, Kur’an’da “ir âyette ‘yoksul düşme’ (el-İsrâ 17/100), yetmişe yakın âyette ise ‘harcama yapma’ anlamında geçmektedir”; Mustafa Çağrıcı, “infak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 22, İstanbul 2000, s. 289.

*Lillâhilhamd ki devr-i felek-i kec-harekât
Yine virdi beden-i mürdemüze âb-ı hayât*

*Sîneden 'ıyş ü tarab 'âlemi fevt olmuş idi
Şükr kim geldi yine vakt-i kazâ-yı mâ-fât*

*Câna düşmüşdi şerâr-ı sitem ü gam yir yir
Dile konmuşdı gubâr-ı elem-i vehm kat kat*

*Ol biri oldı şe'af birle mu'allâ firdevs
Bu biri oldı safâ birle mücellâ mir'ât*

*Anda her dem mütecellî sıfat-ı şâhid-i gayb
Bunda her dem mütecellî suver-i 'âlem-i zât*

(K. 8/1-5)

Kelâmî, devrindeki olumlu atmosferi çizmeyi tercih ettiği kasidelerinden birinin nesibinde kutlu bir kuşun uçuşuyla gönüllerin rahatladığını, ufuklarda kurulan bezmde âşıklar için emel kâselerinin dönmeye başladığını vs. söylemiştir:

*Yine bir tâyir-i ferhunde-fer açdı per ü bâl
Ki hümayûn kademinden oluruz fârig-i bâl*

*Yine devr eylemege başladı 'işretler ile
Bezm-i âfâkda 'uşşâka ku'ûs-ı âmâl*

*Yine bir bezm kuruldı ki olur feyzinden
Hayta-i sîne-i erbâb-ı düvel mâl-â-mâl*

(K. 19/1-3)

Şair, bir başka kaside nesibinde içinde şarap, saki, çengi²⁶⁶, kanun gibi bezmle alâkalı unsurların bulunduğu bir meclisten söz etmiştir:

²⁶⁶ Avuçlarının içine çarpâre (kaşık, maşa) veya iki parmaklarına takılı çifte zillerle rakeden kadın, genç kız veya kızçocukları için kullanılan bir tabir; Yılmaz Öztuna, "çengi", *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, c. 1, İstanbul 1969, s. 143.

*Eyledi tıbk-ı murâd üzre felek devrû'l-hâl
Toldı maksûd-ı şarâb ile ku'ûs-ı âmâl*

*Sâkıyâ bâde-i rengîn yürüt meclisde
Mutribâ sâz-ı tarab-sâzı hoş-âheng ile çal*

*Eyle müstagni dil-i 'ârif[i] kâl ehlinden
Nagamât eylemege başla ki tâ kesb ide hâl*

*Çengî kânûn-ı safâ ile sen elden salma
Ayagı bâde-i nâb ile sen it mâl-â-mâl*

(K. 20/1-4)

Kelâmî, bir diğer nesibinde de Hakk'ın lütfuyla feleğin aksi dönüşünden vazgeçmesiyle talihinin parlak olduğunu, bütün dileklerinin yerine geldiğini söylemiştir:

*Şükr kim mebde'-i feyyâzdan oldu el'ân
Müdde'â üzre tekâlib ü tesârîf-i zamân*

*Şükr kim tıbk-ı murâd üzre tecellî kıldı
Her ne âyîne-i hâtırda iderdi halecân*

*Şükr kim ed'iyemüz nâveki geldi hedefe
Buldı bir bir yirin anlar ki virilmişdi nişân*

*Şükr kim tav' ile terk eyledi kec-revligini
Râst devr eyledi pergâr-ı sipihr-i gerdân*

*Şükr kim evc-i sa'âdetde tulû' eylediler
Necm-i lem'ân meh-i tâbân ile mihr-i rahşân*

(K. 28/1-5)

Nâtîkî, devirle ilgili olumlu gelişmeleri adalet kavramı ekseninde ele almıştır. Şair, adalet nuruyla akşam karanlığının kalktığını, adalet havasıyla kışın bahara döndüğünü, âlemin yeniden canlanıp âdeta cennet gibi olduğunu vs. söylemiştir:

*Bihamdillah ki merfû' oldu yirden şâm-ı zulûmânî
Tulû' itdi 'adâlet maşrıkından subh-ı nûrânî*

*Hevâ-yı ma'delet böyle cihânı hurrem itdi kim
Bahâr eyyâmına döndürdi bu fasl-ı zemistânı*

*Bulup neşv ü nemâ her bir tarafda münîre 'âlem
Safâ kesb eyleyüp oldu vilâyet cennet-i sâî*

(K. 5/1-3²⁶⁷)

Rızâyî, her tarafın yeşil yapraklarla dolduğu işret mevsimi olan, sitem, elem ve gam değer kaybederken sefanın değer kazandığı, ihsan, sevinç ve murat kadehinin dönmesi, nimetlerin saçılması gereken ve bahara benzeyen bu devrin kendisinin de lütuf ricasında bulunduğu bir zaman olduğundan söz etmiştir:

*Recâ-yı lutf iderüz fasl-ı nevbahâr-ı keremdür
Ki her taraf yine pür-berg-i sebz ü 'işret ü demdür*

*Recâ-yı lutf iderüz mevsim-i revâc-ı safadur
Hasâd-ı her elem ü kaht-ı gam-güsâr-ı sitemdür*

*Recâ-yı lutf iderüz sûr-i pür-sürûr-ı vefâdur
Dem-i nisâr-ı pey-â-pey zamân-ı feyz-i be-hemdür*

*Recâ-yı lutf iderüz 'îd-i devlet-i dil ü cândur
Libâs-ı 'îd ile etfâle köhne resm-i keremdür*

*Recâ-yı lutf iderüz sâgar-ı murâd sürülsün
Dem-i neşâta pey-â-pey zamân-ı devlet-i Cem'dür*

*Recâ-yı lutf iderüz her kesün murâdı görülsün
Geh-i nisâr u salâ-h'ân-ı sîmât-ı ni'amdur*

(K. 2/1-6²⁶⁸)

²⁶⁷ *Nâtûkî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*, (Haz.: Sait Özer), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.

²⁶⁸ *Dîvân-ı Rızâyî (Tenkitli Metin)*, (Haz.: Mümin Topçu), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1997.

Birden fazla kasidesinin nesib kısmında zaman anlatımına yer veren şairlerden biri de Sabrî Mehmed Şerîf'tir. Şairin ifadesiyle felek ekseninde olumlu gelişmeler meydana gelmiş, herkese adaletli şekilde muamele edilmiştir:

*Geçdi kılıçdan fiten-i rûzigâr
Seyf-i yedu'l-lâhı olup âşikâr*

*Nakş-ber-âb oldu cihânda yine
Zâhir olan fitne çü hatt-ı 'izâr*

*Şâhid-i mülk oldu şükufte cemâl
Hüsn-i 'adâletden olup behredâr*

(K. 2/1-3²⁶⁹)

Zamanın talihinin açılmasıyla baht aynası da tozdan, kederden kurtulmuştur:

*Tâli'-i eyyâm açıldı yine
Hem-çü girîbân-ı bût-i bâde-h^vâr*

*Oldı yine çîn-i kederden beri
Cebhe-i baht-ı felek âyîne-dâr*

(K. 2/5-6)

Şair, aşağıdaki nesib beyitlerinde sitemle bunalmış cihan halkına inayet rüzgârının estiği, rahmet zülâlinin âlemi suya kandırdığı, felek terazisinden ihsan ve lütuf suyunun geldiği, devranın işret kadehi sunarak irfan ehlini sevindirdiği, her tarafın Cem'in bezmine döndüğü, kazânın cihandan cimri ve cahil kimseleri uzaklaştırdığı bir zamandan bahsetmiştir:

*Esüp sabâ-yı 'inâyet teneffüs itdi cihân
Hevâ-yı germ-i sitem sıkılmış iken insânı*

²⁶⁹ Sabrî Mehmed Şerîf Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin), (Haz.: Hasan Köşk), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1990.

*Zülâl-i rahmet ile etdi 'âlemi sîrâb
Sehâb-ı 'âtıfet-i bârgâh-ı Sübhânî*

*Gelürse şimdi gelür çeşme-i recâ-yı dîle
Terâzû-yı felegün âb-ı lutf u ihsânı*

*Sunarsa şimdi sunar câm-ı 'işreti devrân
Ederse şimdi eder şâd ehl-i 'îrfânı*

*Zamân zamân-ı kerem devr devr-i sâki-i cûd
Mekân mekân-ı Cem ü bezm bezm-i rûhânî*

*Hudâ getürdi tarab-gâh-ı feyze dâniyi
Kazâ götürdi cihândan le'îm ü nâdânı*

(K. 4/11-16)

Şair, bir diğer kaside nesibinde ikbal güzelinin yüzünün güldüğü, isteklerin yerine geldiği, her tarafta sevinç kadehlerinin bulunduğu devri ferah zamanı olarak nitelendirmiştir:

*Meger dem-i ferah-engîz-i lutf-ı devrândur
Ki rûy-i şâhid-i ikbâl şimdi handândur*

*Açıldı humm-ı temennâ-yı kâ'inât yine
Zamâne sâki-i meclis-fürûz-i ihsândur*

*Pür oldı bir mey ile câm-ı dil ki bir kandan
Fezâ-yı sînede şîrân-ı gam girîzândur*

*Nedür bu devr-i tarab kim neşât-ı sâgardan
Sema 'iyân-ı safâ şimdi rûy-gerdândur*

*Nedür bu 'ahd-ı ferah kim leb-i hamûş-ı ümîd
Misâl-i câm-ı lebâleb tebessüm-efşândur*

(K. 5/1-5)

Sabrî Mehmed Şerîf, aşağıdaki nesib beyitlerinde sitem zamanının geçtiği, herkesin isteğine kavuştuğu, himmet ve bahtın açık olduğu vs. şeklindeki ifadelerle yine olumlu bir zaman tablosu çizmiştir:

*Geçdi ol devr-i sitem kim çarh-ı güncişk-i dili
Mübtelâ-yı çeng-i kahr eylerdi mânend-i 'ikâb*

*Erdi ol rûz-i temennâ kim bulur mûr-ı heves
Cüst ü cûy-ı dâne etse hirmen-i lû'lü-yi nâb*

*Der-küşâde genc-i himmet bî-kilid-i ferr-i baht
Ceyb-i dâmân-ı recâ pür-gevher-i feyz-i nisâb*

(K. 6/6-8)

Sabrî Mehmed Şerîf, aşağıdaki kaside nesibinde Yusuf'un sultan olması, Yakup'un gözünün açılması²⁷⁰, Hüma kuşunun gölgesi²⁷¹, Cem'in devri gibi olumlu telmihlerden istifade etmiştir. Bu zaman, ikbal Yusuf'unun hüküm sürdüğü, temenni Yakup'unun gözünün nur saçtığı bir vakittir:

*Bu demde Yûsuf-ı ikbâl-i devrân kâr-fermâdur
Bu demde çeşm-i Ya'kûb-ı temennâ nûr-peymâdur*

(K. 7/1)

Baht, Cem'in bahtı gibi yiyip içmeye müsaitken zaman şenlik ve şarap kadehinin devrettiği bir dönemdir:

*Müsâ'id 'ayş ü nûşa baht baht-ı Cem gibi şimdi
Zamân 'ahd-ı neşât ü devr devr-i câm-ı sahbâdur*

*Felek peymâne-i himmet ümîd ü kâm hem-sohbet
Kerem sâkî-i bî-minnet emel bezm-i müheyyâdur*

(K. 7/4-5)

²⁷⁰ Yusuf'un kaybıyla gözleri âmâ olan Hz. Yakup'un gözleri, Yusuf'un kıtlık yıllarında gelen kardeşlerine verdiği gömleği yüzüne sürmesiyle açılıp yeniden görmeye başlamıştır; Güler, *age.*, s. 86.

²⁷¹ Eskiden bir hükümdar ölünce halk bir meydanda toplanır, Hüma kuşu kimin başına konarsa o kişi hükümdar seçilir, Hüma kuşunun uçarken üzerinden geçtiği veya gölgesinin düştüğü kişinin taç giyeceğine ya da yüksek bir makama ulaşacağına inanılırdı; Batislam, "Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hüma, Anka ve Simurg", *agm.*, s. 187.

Muradına ulaşamamış kimselerin elinde Cem'in gül saçan kadehi ve başında Dârâ'nın tacı vardır:

Yine her nâ-murâdun zîver-i dest ü seri şimdi

Gül-efşân sâgar-ı Cemdür dür-efşân tâc-ı Dârâdur (K. 7/6)

Süheylî, devrindeki olumlu atmosferden bahsederken felek ve diğer gök cisimlerinden yararlanmıştır. Parlak bir ay doğmuş, uzun zamandır perde altında gizlenen feleğin dokuz peçeli geliniyle maksat güzelinin yüzü görünmüştür:

Hudâya minnet ü hamd eyle iy dil-i şeydâ

Sipîhr-i sa'de tulû' itdi bir meh-i garrâ

Misâl-i neyyir-i lâmi' be-dîd olup nâ-gâh

Çıkup bu tâk-ı mukarnesde eyledi me'vâ

Hezâr şükr ü sipâs ol kerîm-i Hallâk'a

Cihâna şâhid-i maksûdum itdi 'arz-ı likâ (K. 14/1-3²⁷²)

Üsküplü İshak Çelebi, sevinç kavramı ekseninde olumlu zamanı söz konusu etmiştir. Şair, seher vakti cihana müjde veren rüzgârı, içi içine sığmayan gönlü, gözlerinden dökülen gözyaşlarını, müjdeyi sevinçle ilişkilendirmiştir:

Seher nesîm-i beşâretten irdi câna sürûr

Ki şemmesinden irişür iki cihâna sürûr

Diler sürûr-ı dil-i şâdmânı şerh ide dil

Ne denlû vasf ide sığmaz velî beyâna sürûr

Safâ vü şevk ile yaşum semâ'a girmişdür

Neden gelür acabâ çeşm-i dür-feşâna sürûr

²⁷² Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân, (Nşr.: M. Esat Harmancı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215254/h/girismetin.pdf>.

Meğer ki sıhhat-i küllî beşâretin virdi

Dil-i şikeste-i bî-sabr u nâ-tüvâna sürür

(K. 4/1-4²⁷³)

Zâtî'nin kaside nesibinde İskender'in dünyayı gösteren aynasına²⁷⁴ telmihte bulunulan kadeh, neyzen gibi unsurların yer aldığı bir eğlence meclisi, şairin kabul olundan duası söz konusu edilmiştir:

Gel ey Sikender-i dil gör 'âlem-i safâyı

Aldı eline sâkî câm-ı cihân-nümâyı

Cûş itdi ehl-i meclis girdi kadeh semâ'a

Ney-zen eline aldı meclisde yine nâyı

Şâd olduguma hikmet budur bugün cihânda

Sundı ferah fakîre bir câm-ı cân-fezâyı

Çok çok şükür Hudâya bugün kabûl oldu

El götürüp iderdüm ben rûz u şeb du'âyı

(K. 28/1-4)

* * *

Diğer asırlara göre kaside nesiblerinde zaman anlatımına daha çok yer veren XVII. asır şairleri zamanla ilgili olumlu tablolar çizmişlerdir. Azmî-zâde Hâletî, Yusuf u Züleyhâ hikâyesine telmihte bulunarak Yusuf'a benzeyen adalete kavuşan yaşlı dünyanın gençleştiği, her köşeden emniyet müjdesinin duyulduğu, isteklerin yerine geldiği vs. son derece olumlu bir zaman anlatımını söz konusu etmiştir:

Bir dem ki pîre-zâl-i kühen-sâle-i cihân

Oldı visâl-i Yûsuf-ı 'adliyle nev-civân

²⁷³ *Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan Tenkidli Basım*, (Nşr.: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri), Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989.

²⁷⁴ Hint hükümdarının hediye ettiği ve Aristo'nun yaptığı söylenen, İskenderiye şehrinde deniz kıyısında bulunan yüksek bir binanın üstüne konulan ve gelen gemileri çok uzaktayken dahi gösteren, hatta güneş ışığının yansıtılmasıyla düşman gemisini yakan aynadır; Güler, *age.*, s. 129.

*Her bir tarafda zâhir olup cilve-i zafer
Her kûşeden irişdi yine müjde-i emân*

*Güller gibi açılsa n'ola dîde-i emel
Oldı nesîm-i subh-ı sa'âdet yine vezân*

(K. 16/1-3²⁷⁵)

Şair, bir başka kasidesinin nesib bölümünde Allah'ın lütfuyla cihanın nurla zamane pazarının süs, baha ve himmetle dolduğunu söylemiştir. Felek kubbesi sefayla dolunca uzun zamandır güneşsiz kalan âleme kerem güneşi ışık saçmıştır:

*Gün gibi eyledi her cânibi pür-nûr u ziyâ
Düşdi dünyâyâ yine pertev-i eltâf-ı Hudâ*

*Hamdû li'llâh ki zuhûr itdi metâ'-ı himmet
Oldı bâzâr-ı zamâne yine pür-zîb ü bahâ*

*Herkese sûret-i ikbâl nümâyân oldı
Buldı şol denlû safâ günbed-i çerh-i mînâ*

*Şimdi hurşîd-i kerem 'âleme pertev saldı
Katı bî-mihr idi hakkâ ki sipihr-i bâlâ*

(K. 24/1-4)

Azmi-zâde Hâletî, diğer kaside nesibinde ikbal, ümit ve cömertliği merkeze alarak olumlu zaman anlatımına yer vermiş, sitemin yok olduğunu söylemiştir:

*Dest ü destâr-ı emel pergel-i ikbâl oldı
Açılup bâg-ı ümîde yine yir yir medhal*

*Geldi bâg-ı keremün bâd-ı seher-gâhları
Toldı berg-i gül-i ihsân ile her ceyb ü bagal*

²⁷⁵ Azmî-zâde Hâletî Divanı, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni, (Nşr.: Bayram Ali Kaya), Harvard Üniversitesi, Doğu Dilleri Yayınları 2003.

*Harem-i Ka'be-i ikbâlde envâr-ı kerem
Eyledi zulmet-i cevî-i sitemi müste'sal*

(K. 40/4-6)

Bosnalı Sâbit, kaside nesibinde Rüstem²⁷⁶, Bijen²⁷⁷, Hüma telmihlerinden yararlanmış, ikbal Rüstem'inin gönül Bijen'ini mihnet kuyusundan çıkardığı, baht atının Hüma'nın tüyünden kanat edindiği, temenni meclisinin sakisinin gönle kalbi ferahlandıran bir kadeh sunduğu ifadeleriyle içinde bulunulan devri anlatmıştır:

*Dest-gîr-i kemend-i Rüstem-i ikbâl ile
Bîjen-i dil oldu kayd-ı çâh-ı mihnetden berî*

*Ser-firâz itsem 'aceb mi şeh-süvâr-ı bahtumun
Sâye-i ferruh-pey-i bâl-i Hümâdur şehperi*

*Sâkî-i bezm-i temennâ dest-i ümmîd-i dile
Sundı hoş geldün diyü bir sâgar-ı cân-perveri*

(K. X/4-7²⁷⁸)

Sâbit'in nesib kısmında içinde bulunduğu devri anlattığı bir başka kaside nesibinde gönüllerden kederin gidip yerine şevk, rahatlık ve inayetin geldiğinden söz edilmiştir:

*Gidiyor kâfile-sâlâr-ı keder hâtırdan
Gerd-i şeh-bender-i şevk oldu nümâyân geliyor*

*Haylîden gitmiş idi râhile-i râhat-ı cân
Hâliyâ nâka-i mahmil gibi nâzân geliyor*

*Süpürülsün harem-i sîne gubâr-ı gamdan
Keyf dirler dile bir turfalı mihmân geliyor*

*Dârû-yı himmet ü tiryâk-ı 'inâyet dirler
Zahm-ı ef'î-i gamun derdine dermân geliyor*

(K. XII/4-7)

²⁷⁶ Sam'ın torunu, Zâl'in oğlu, Sührab ve Feramurz'un babası, Bijen'in dedesi; Tökel, *age.*, s. 247.

²⁷⁷ Giv'in oğlu, Rüstem'in torunu; Tökel, *age.*, s. 123.

²⁷⁸ *Bosnalı Alaeddin Sabit Divan*, (Nşr.: Turgut Karacan), Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1991.

Sâbit, bir diğer kasidesinde yer alan aşağıdaki nesib beyitlerinde feleğin yanlış dönüşünden vazgeçtiği, felek değirmeninin²⁷⁹ istenilen şekilde döndüğü, feleğin gönül erbabına dokunmadığı, kemal erbabının felek tarafından dikkate alınmadığı eski zamanların gittiği vb. bir atmosfere yer verilmiştir:

*Hamdüli'llâh gitdi devr-i nâ-savâb-ı rûzgâr
Döndi ber-vefk-i temennâ âsiyâb-ı rûzgâr*

*Devre-i ma'kûsasından döndi dölâb-ı felek
Bir tarafdur gerdiş-i pür-inkılâb-ı rûzgâr*

*Şimdiden sonra tokunmaz çarh erbâb-ı dile
Anı göstermez mi ya bu ictinâb-ı rûzgâr*

*Gitdi ol demler ki saymazdı kemâl erbâbını
'Add olunmaz şimdi evvelki hisâb-ı rûzgâr*

(K. XVIII/1-4)

Bosnalı Sâbit'in kasidelerinden birinin nesib beyitlerindeki anlatımına göre baht güneşi doğunca karanlık akşam bayram sabahı gibi aydınlanmış, devranın Cem'i seher vakti içinde dolu billur kadehlerin, yanan parlak mumların yer aldığı, bir yudumundan feyiz alanın bir daha şarabı dahi kendisine haram edeceği vb. bir işret meclisi tertip edilmiştir:

*Seher kim maşrık-ı ikbâl-i bahtun mihr-i pür-nûr
Sabâhü'l-hayr-i 'îd-i ekber itdi şâm-ı deycûr*

*Cem-i devrân yine tertîb idüp bir bezm-i gam-fersâ
Yürütdi çîn-seherden sâgar-ı ser-şâr-ı billûr*

*Ne meclisdür bu meclis kim ferîd-i iştîyâkından
Getürdi mihr-i subh-ı pür-ziyâ bir şem'-i kâfûr*

²⁷⁹ Divan şiirinde feleğin dönüşü itibariyle benzetildiği unsurlardan biri de değirmendir; Sevim Birici, "Klasik Türk Edebiyatında Âsiyâ", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 17, S. 1, Elazığ 2007, s. 112.

*Bu bezm-i 'işretün teh cur'asından feyz alan meşreb
Harâm eyler mezâk-ı cânına telh-âb-ı engûrî*

(K. XXI/1-4)

Şairin kasidelerinden birinin nesib bölümünde de baht yıldızının uğursuzluktan vazgeçip şeref burcuna yükseldiği, kutsal şarabın feyziyle neşelenen gönlün sakiye de, daha öncekilere de minnet duymadığı, içinde ikbalin ve ilahî feyizlerin yer aldığı vb. bir zaman anlatımı söz konusu edilmiştir:

*Necm-i bahtum olup idbâr-ı nühûsetden sâf
İtdi ikbâl ile bürc-i şeref üzre işrâf*

*Neş'e-dâr oldu gönül feyz-i mey-i kudsîden
Hîç ne minnet-i sâkî ne temennâ-yı sülâf*

*Turre-i şâhid-i ikbâli açup bâd-ı ümîd
Bûy-ı vuslat getirür hâtıra çün nefha-i nâf*

*Böyle kalursa füyûzât-ı İlâhiyye döner
Tâze gül-desteye her tûde giyâh-ı etrâf*

(K. XXXVII/1-4)

Birden fazla kasidesinin nesib bölümünde zaman anlatımını söz konusu Cem'î, aşağıdaki nesib beyitlerinde saba rüzgârı, gül bahçesi gibi unsurların da bulunduğu bir işret ve eğlence zamanını anlatmıştır:

*Ne devr-i pür-tarab u 'ayşdur bu kim oldu
Safâ-dih-i reşk-i deh-devr-i câm-ı gam-fersâ*

*Bu devr-i şevk-fezânun peyâm-ı teşrîfin
İletse sahn-ı gülistana ger nüvîd-i sabâ*

(K. 8/4-5)

Söz konusu zamanda her hanede hamt, şükür ve övgü sesleri duyulmaktadır:

*Nedür bu devr-i ferah-rîz-i 'âlem-i 'işret
Nedür bu mevsim-i revnak-firûz-ı bezm-i safâ*

Nedür bu hâne-be-hâne sadâ-yı hamdu'llâh

Nedür bu gûşe-be-gûşe sadâ-yı şükr ü senâ

(K. 8/8-9)

Cem'î, nesib kısmında anlatımına yer verdiği zamanda Cem'in bezmine benzer eğlenceler tertip edilmesi gerektiğini söylemiştir:

Hem bir dem-i pür-feyz ile seng-i reh-i bahtın

Câm-ı tarab-efrûhte-i bezm-i Cem itsün

(K. 11/5)

Diğer taraftan herkes isteğine kavuştuğu için vaizin cenneti övmesine, hiç kimsenin de İrem bağını düşünmesine gerek kalmamıştır:

Dünyâyı koyup vâ'iz-i hod-rây bu demde

Medh eylesün cenneti lutf u kerem itsün

Dil-h'âhını âmâde bulurken bu cihânda

Âdem niçe endîşe-i bâg-ı İrem itsün

(K. 11/7-8)

Cem'î'nin aşağıdaki nesib beytinde zamanın etkisiyle gam ölüsünün Mesih rütbesine eriştiği ifade edilmiştir:

Zihî zamân-ı revân-bahş u hâlet-efzâyî

Ki buldı mürde-i gam rütbe-i Mesîhâ'yı

(K. 12/1)

Aynı kasidenin aşağıdaki nesib beyitlerinde Zâl gibi²⁸⁰ olan felek pirinin Züleyha gibi gençleşip güzelleştiği²⁸¹, cihanın sevinç kadehiyle Cem'in bezmini kıskandırır hâle getirdiği söylenmiştir:

Zihî letâfet-i 'âlem ki pîr-i Zâl-i felek

Revâdur itse bu dem da'vî-i Züleyhâ'yı

²⁸⁰ Doğduğunda saç, kirpikleri ve kaşları beyaz olan, babası Sam tarafından oğlu olmadığı gerekçesiyle bir dağa atılan, orada Sîmurg tarafından beslenen Rüstem'in babası Zâl'dir; Onay, *age.*, s. 65.

²⁸¹ Yûsuf u Züleyha mesnevilerinin ortak motiflerinden biri de Züleyha'nın tövbe edip gençleşmesidir, Ahmet Yeşil-Nasır Nikubaht, "Abdurrahman Cami, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darir, Hamdullah Hamdi ve Taşlıcalı Yahya Yusuf ve Züleyha Mesnevilerinde Yer Alan Tema ve Motiflerin İncelenmesi", *Doğu Araştırmaları Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2013/1, İstanbul 2014, s. 21.

Cihân bu müjde ile reşk-i bezm-i Cemşîd'i
Felek bu devr ile câm-ı neşât-peymâyı

(K. 12/3-4)

Şair, bir diğer kasidesinde yer alan aşağıdaki nesib beyitlerinde cihanın ve feleğin şevkle dolduğu bir zaman tablosunu söz konusu etmiştir:

Ne devr-i şevk-fezâdur bu kim unutturdı
Cihâniyân-ı gama devr-i câm-ı sahbâyı

Nedür cihânda bu âvâze-i mübârek-bâd
Nedür felekde bu gülbâng-i şevk-bahşâyî

(K. 13/5-6)

Cem'î'nin bir başka kasidesinden alınan şu nesib beyitlerinde gamı yok eden, saba rüzgârı gibi dünya bağını şenlendiren, Mesih'in nefesine benzeyen bir nağmeden söz edilmiştir:

Nedür bu nagme-i dilkeş ki halk-ı 'âlemden
Cihân cihân gamı bir demde eyledi berbâd

Ne nagme-i tarab-engîz olur bu kim kıldı
Misâl-i bâd-ı sabâ bâg-ı dehri hurrem ü şâd

Bu nagmedâr ise nutk-ı Mesîh'dür ki bu dem
Açıldı anun ile çeşm-i bî-fürûg-ı fu'âd

(K. 15/2-4)

Felek, aksine dönüşünden vazgeçerse ancak bu zamanda vazgececektir:

Dönerse şimdi döner ber-murâd-ı 'âlemyân
Sipihr-i kec-harekât-ı zamâne-i bîdâd

(K. 15/12)

Cem'î, bir diğer kaside nesibinde felek pergelinin²⁸² murat üzere dönmesiyle dünyanın Cem'in kasrını dahi kıskandırır olduğunu vs. söylemiştir:

*Li'llâhi'l-hamd ki pergâr-ı sipihr-i a'zam
Yine devr eyledi ber-vefk-i murâd-ı 'âlem*

*Şükr-i Bârî ki yine gamkede-i dehr oldı
Reşk-i kasr-ı ferâh-âbâd u tarab-hâne-i Cem*

*Bu peyâm ile dil-i gûşe-güzîn-i gamda
Şevk-ber-şevk u ferâh-ber-ferâh u dem-ber-dem* (K. 16/1-3)

H. Süleyman devrini andıran söz konusu işret ve eğlence zamanında dünya güneşe ihtiyaç duymayacak kadar nurla dolmuştur:

*Pertev-i sâgar-ı sahâ-yı meserretle bugün
Yine bir mertebe rûşen-dil olupdur 'âlem*

*Ki degül emr-i muhâl eylese deryûze-i nûr
Dîde-i şeb-pereden mihr-i dırahşende-'alem*

*Demidür 'âlem-i 'işretde Süleymânîg idüp
Rind-i peygûle-nişîn-i harem-i derd ü elem* (K. 16/4-6)

Cem'î, aşağıdaki nesib beyitlerinde Kadir gecesine benzeyen ve bütün isteklerin gerçekleştiği bir zamandan söz etmiştir:

*Hamdüli'llâh ki yine dâmen-i ceyb-i âmâl
Oldı gül-berg-i neşât ile bugün mâl-â-mâl*

²⁸² Divan şiirinde felek-pergel benzetmesi hakkında geniş bilgi için bk. Gülay Durmaz, "Pergelin Bir Ayağı Şair, Diğer Ayağı Hayal Dünyası: Divan Şiirinde Pergel", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/9, Summer 2013, s. 1253-1256.

*Hamdüli'llâh ki şeb-i Kadr'e irüp buldı yine
Bahr-i telhâb-ı emel çâşnî-i âb-ı zülâl*

(K. 21/1-2)

Birden fazla kasidesinin nesib bölümünü zaman anlatımına ayıran şairlerden biri de Cevrî'dir. Şair, kaside nesiblerinden birinde Hakk'ın lütfuyla bütün gönüllerin açılıp sevindiği, müşkül hiçbir işin kalmadığı, hasret gözyaşlarının Nisan yağmuruna döndüğü, âşıkların dahi mutlu olup şükrettiği bir zamandan bahsetmiştir:

*Açılmadık dil kalmadı ümmîde ha'il kalmadı
Bir kâr-ı müşkil kalmadı Hak cümle âsân eyledi*

*Bir dilde yok gamdan eser bir hâtıra gelmez keder
Lutf-ı hakm-i çâre-ger her derde dermân eyledi*

*Tagyîr idüp mâhiyyeti virdi 'aceb hâsiyyeti
Tûfân-ı eşk-i hasreti bârân-ı nîsân eyledi*

*Yok kimsede gamdan gile şükr üzredür 'âşık bile
Dâg-ı derûnı feyz ile gül-berk-i handân eyledi*

(K. IV/4-7)

Cevrî, aşağıdaki nesib beyitlerinde ise, Mısır'da mevcut bulunan olumlu atmosfere yer vermiştir:

*Müjde ey Mısır-ı mu'azzez ki sipihr-i ikbâl
Döşedi mesnedine sâye-i ferr-i iclâl*

*Müjde ey mülk-i mükerrem ki şükûh-ı devlet
Şevket-i mertebeni itdi yine 'âlû'l-'âl*

*Müjde ey Nîl-i mübârek ki sehâb-ı himmet
Eyledi dâmenüni gevher ile mâl-â-mâl*

(K. XIX/1-2)

Aşağıdaki nesib beyitlerinde ise, bahtın uyandığından, âlemin nizam ve intizama kavuştuğundan söz etmiştir:

*Minnet Allâha yine bîdâr olup baht-ı cihân
Gördi âsâr-ı nizâm-ı 'âlemi çeşme-i zemân*

*İntizâm-ı mülk için gerdûna hâcet kalmadı
Kendü lutfın sâz-kâr itdi Hudâ-yı müste'ân*

(K. XXII/1-2)

Cevrî, bir başka kaside nesibinde de emniyet, güven, himmet ve cömertlik vakti olan bir zamandan bahsetmiştir:

*Bu dem ki mevsim-i emn ü dem-i emânıdur
Zemâne kâm-nisâr olsa ger zamânıdur*

*Bu dem ki mâ-hasal himmet-i sabûrânıdur
Dem-i husûl-ı ehl-i vakt-ı kâm-rânıdur*

*Bu dem ki müntazırân-ı 'inâyet-i Hakka
Mübeşşir-i kerem ü lutf-ı nâ-gehânîdür*

(K. XXXIV/1-3)

Devir şairlerinden Fasihî ise, olumlu bir zaman tablosu çizerken tabiat unsurlarından yararlanmıştır. Buna göre, saba rüzgârı Hakk'ın kudretinin bahçesine hikmetin çiçek bahçesinden sefa kokusu getirirken esen ilahî lütuf rüzgârı da ruha bahar feyzi getirmiş, âlem bundan sonra bir daha asla akşamı görmeyecek kadar aydınlanmıştır:

*Riyâz-ı kudret-i Bârîye bir bâd-ı sabâ geldi
Şükûfezâr-ı hikmetden dile bû-yı safâ geldi*

*Nesîm-i lutf-ı Rabbânî vezân olup bu bâg içre
Bahârından dimâg-ı rûha feyz-i ihtidâ geldi*

*Felek bu hâleti seyr eyleyince devr idüp ol gün
Götürdi âfitâbın 'âlem-i garba mesâ geldi*

*Ne mümkindür dilâ gayrı münevver olmamak 'âlem
Şeb-i zulmât-ı dehre bir çerâğ-ı rûşenâ geldi*

(K. II/2831-4)

Fevzî, esen rüzgârın bütün sert düğümleri açtığı gibi, gönül bahtının goncasının da açtığı şeklinde bir tasavvurla zaman anlatımını söz konusu etmiştir:

*Gonçe-i baht-ı dil neden tâ bu kadar besîm olur
'Ukde-i âhenîn açar bu ne kavî nesîm olur*

(K. 1/1²⁸⁴)

Bütün isteklerin yerine geldiği bu zamanda gamın yerini de ferah almıştır:

*Virdi dile zamâne el geldi ferah gama bedel
Târ-ı güsiste-i emel rişte-i ebr-i sîm olur*

(K. 1/4)

Gani-zâde Nâdirî, Hakk'ın Mesih'e benzeyen keremiyle ruh üfleyerek bütün dünyayı ölüyken dirilttiği şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

*Nefh-i rûh itdi Mesîh-i kerem-i Rabbânî
Eyledi mürde iken cümle cihânı ihyâ*

Diğer taraftan şair, bir dev tarafından hileyle alınan Hz. Süleyman'ın kaybolan yüzüğüne de²⁸⁵ telmihte bulunmuştur:

*Hâtemin itdi Süleymân-ı sa'âdet tahlîs
Anı bir mekr ile ahz itmiş iken dîv-i belâ*

(K. XXXII/3-4)

²⁸³ *Fasîhî Divanı: İnceleme-Metin*, (Haz.: Halûk Gökalp), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2001.

²⁸⁴ *Fevzî (17. yy) Dîvânı Tenkidli Metin-İnceleme*, (Haz.: Fazilet Çöplüoğlu), T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2006.

²⁸⁵ Hz. Süleyman'ın üzerinde ism-i a'zâmın yazılı olduğu, onunla insanlara, cinlere, kuşlara ve bütün varlıklara hükmettiği yüzüğü Süleyman kıyafetine giren bir şeytan Hz. Süleyman'ın hanımından almış, uzun süren mücadelelerden sonra Hz. Süleyman yüzüğünü ve tahtını yeniden elde edebilmiştir; Güler, *age.*, s. 141-143.

Nesiblerde şairin telmihte bulunduğu zamanlardan biri de cehaletin ortadan kalktığı, nûr-ı Muhammed'in²⁸⁶ zahir olduğu Hz. Muhammed devridir:

*Hamduli'llâh ki zemânında Muhammed hanun
Geçdi eyyâm-ı cehâlet irişüp fazl-ı Hudâ*

*Nitekim olduğu dem nûr-ı Muhammed zâhir
Mahv idüp zulmeti virmişdi Ebû Cehle fenâ*

(K. XXXII/6-7)

Hüsâm-zâde Feyzî, kasidesinin nesibinde olumlu bir zaman tablosu çizerken feleğin yanında bahar ve bahara ait unsurlardan da yararlanmıştı. Kavuşma sabahı olunca ayrılığın karanlık gecesi gitmiş, âlemin bağında maksat goncası açılmış, gönül bülbülü gül bahçesine benzeyen dünyada dinlenmiştir. Felek, gönül erbabına eziyet ve sitemden vazgeçmiş, gamı ve inlemeyi bir tarafa bırakan âşıklar kavuşma bezminde dilberle işret kadehi içmişlerdir:

*Subh-ı vasl oldu yine gitdi şeb-i hecr-i zalâm
Eyledi şâhid-i ikbâl sa'âdetle hırâm*

*Bâg-ı 'âlemde yine gonce-i maksûd açulup
Gül-şen-i dehrde dil bülbülü kıldı ârâm*

*Felek erbâb-ı dile cevri sitemden döndi
Dilerüz gerdiş-i sâbit ola tâ rûz-ı kıyâm*

*Ne gam-ı dehrin aglar ne felekten inler
Bezm-i vasl içre iden dil-ber ile 'işret-i câm*

(K. 2/1-4²⁸⁷)

²⁸⁶ Hz. Muhammed'e mahsus nur, nübüvvet nuru manasındaki nûr-ı Muhammedî, Hz. Peygamber'in bütün kemâl, fazilet ve güzel hasletlerin başlangıcı, menşei olduğu ifade için kullanılan bir terimdir; Mehmet Demirci, "Nûr-ı Muhammedî", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I*, İzmir 1983, s. 239-240.

²⁸⁷ Hüsâm-zâde Feyzî *Dîvânı İnceleme-Metin*, (Haz.: Özlem Gülnar), T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1996.

Mezâkî, felek Zâl'inin ve zaman ihtiyarının gençleştiği bir zaman diliminden söz etmiştir:

Kesb-i şebâb eyledi Zâl-i felek

Ber-taraf oldu herem-i rûzgâr

(K. 4/4²⁸⁸)

Bu zamanda dünyanın her tarafı Cem'in bezmi gibi eğlenceyle dolmuştur:

İtdi tarab-hâne-i Cem 'âlemi

'Ayş ü dem-i dem-be-dem-i rûzgâr

(K. 4/8)

Einde Cem'in kadehi bulunan kimse İskender'in aynasına bakma ihtiyacı duymaz:

Kim bakar âyîne-i İskendere

Elde iken câm-ı Cem-i rûzgâr

(K. 4/11)

İki kasidesinin nesibinde zamandan söz eden Nâbî, aşağıdaki nesib beyitlerinde âleme şevk ve sevinç veren, talih ve bahtı yücelten, gaip sahrasından erişen yardımla cihanı saadet eserleriyle dolduran bir müjdeden söz etmiştir:

Zihî beşâret-i âvâze-i mübârek-bâd

Ki itdi sâmi'a-i dehri şişe-i kannâd

Bu müjde 'âleme bir şevk virdi kim oldu

Felek neşât ile raksân zamane hurrem ü şâd

Hoşa beşâret-i 'uzmâ ki oldu gûş idicek

Hisar u emn u emân kârgâh-ı kevn ü fesâd

Görindi tâli'-i 'âlemde i'tilâ-yı su'ûd

Bulundu baht-ı memâlikde irtikâ-yi güşâd

²⁸⁸ *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, (Nşr.: Ahmet Mermer), AKM Yayınları, Ankara 1994.

Cihâna itdi sirayet sa'âdet âsârı

İrişdi 'âleme sahrâ-yı gaybdan imdâd

(K. 14/1-5)

Nâbî, diğer kaside nesibinde âlemlere sefa meclisinin kurulduğu, ümit gülünün açıldığı, arzu şarabının hazır, keder sancağının baş aşağı olduğu, zevk ve sefanın arttığı, feleğin sevgi gösterdiği vs. bir zaman anlatımına yer vermiştir:

Eylesün sâgar-ı hurşîdini gerdûn ihdâ

Sahn-ı 'âlemlere kuruldı yine bezm-i safâ

Gül-i ümmid güşâde mey-i kâm âmâde

Âlet-i şevk ziyâde gam-ı dil nâ-peydâ

Râyet-i gussa nigûn zevk u safâ rûz-efzûn

Çerh-i dûn mihr-nümûn devr-i felek kâm-revâ

(K. 24/1-3)

Şair, devam eden beyitlerde âleme sevinç bayramı geldiği için elem ve kederin dahi şevk elbisesiyle dolaştığı, ezel sakisinin hükmünü icra etmek için bir kadehle âlemi sevinç sarhoşu ettiği, gözlerden dökülen hasret gözyaşının âlemin meclisinde kadeh neşesine benzediği vb. ifadelerle zamanı anlatmaya devam etmiştir:

Âleme îd-i sürûr irdi olurlarsa n'ola

Kisvet-i şevk ile endûh u elem cilde-nümâ

İtdi bir sagar ile 'âlemi ser-mest-i sürûr

Saki-i feyz-i ezel eyledi hükmin icra

Dîdelerden dökilen girye-i hasret virdi

'Âkibet meclis-i 'âlemde neşât-ı sahbâ

(K. 24/6-8)

Nazîf, cihanın feyizle sevindiği, niyaz ehlinin gani olduğu, zamanın keder evinin gül bahçesine döndüğü, maksat goncasının açıldığı vs. ifadelerle içinde bulunduğu zamanı anlatmıştır:

*Elhamdülillâh oldu cihân şâdümân-ı feyz
Semt-i recâda dââyir olup âsumân-ı feyz*

*Elhamdülillâh ehl-i niyâz oldılar ganî
İtdi zuhûr ‘âleme genc-i nihân-ı feyz*

*Meştâ-yı bahl iken bu keder-hâne-i zamân
Elhamdülillâh oldu yine gülistân-ı feyz*

*Oldı küşâde gonce-i maksûdı ‘âlemin
Gülzâr-ı dehri terbiyet itdi zamân-ı feyz* (K. 9/1-4²⁸⁹)

Nef’î, birden fazla kasidesinin nesib bölümünü zaman anlatımına ayırmıştır. Şair, aşağıdaki nesib beyitlerinde Behram’ın kılıcı²⁹⁰ arşın kubbesine asıldığı ve için felek kubbesinde devlet kösünün²⁹¹ çalındığı için feleğin korkuyla titremesine şaşırmamak gereken, müjde sesinin her tarafı doldurduğu, her yandan evliyanın yardımının ulaştığı, temenni kasrına işret vasıtalarının döşendiği, ikbal kulesine yardım sancaklarının dikildiği bir zamanı anlatmıştır:

*Acep mi titrese havfi ile çarhın endâmı
Asıldı küngüre-i arşa tîg-ı Bahrâmı*

*Çalındı bâm-ı felekde nekâre-i devlet
Pür etdi debdebe-i müjde gûş-ı eyyâmı*

*Yetişdi her yanadan evliyânın imdâdı
Takaddüm eyledi ammâ Hudânın in’âmı*

²⁸⁹ *Nazîf Dîvânı (Transkripsiyonlu Çeviri ve Metin-İnceleme)*, (Haz.: Murat Darıcık), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.

²⁹⁰ Sâsânî hükümdarlarından olan Behrâm, kuvveti, cesareti ve adaletiyle meşhurdur; Levend, *age.*, s. 162; Behrâm, Divan şairleri tarafından elinde bir kılıç veya hançerle tasvir edilerek feleğin başkomutanı olan Merih yıldızı anlamında da kullanılmıştır; Pala, *age.*, s. 285. Divan şiirinde Behrâm için ayrıca bk. İsa Işık, “Divan Şairinin “Behrâm”a Bakışı Üzerine Düşünceler”, *The Journal of Academic Social Science Studies Jass International Journal of Social Science*, Volume 6, Issue 1, January 2013, pp. 875-888.

²⁹¹ “Daha çok Osmanlı mehter mûsikisinde kullanılan büyük ebatta vurmali çalgı” demek olan kös, hükümdarlık alametlerinden olup savaşta ordunun hareketini düzenleme, askerleri coşturma, düşmanları yıldırıp korkutma fonksiyonuna sahiptir; Haydar Sanal, “köş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 26, Ankara 2002, s. 270-271.

Döşendi kasr-ı temennâya işret esbâbı

Dikildi kulle-i ikbâle nusret a'lâmı

(K. 21/1-4)

Şairin aşağıdaki nesib beyitlerinde anlattığı zaman, muratların hayırla neticelendiği, cihanın ferah ve şen bir hâl aldığı, ilahî lütuflarla bütün varlıkların gönlünün açıldığı, bahtın açılmasıyla talih aynasında murat nakşının görüldüğü, zamanenin sefanın çokluğuyla görülmemiş bir devlete kavuştuğu bir zamandır:

Zihî netîce-i hayr-ı mukaddemât-ı murâd

Ki kıldı lutf-ı zuhûru cihânı hurrem ü şâd

Zihî talî'a-i feyz-i sa'âdet-i tâlî'

Ki oldu mazhar-ı âsârı bende vü âzâd

Zihî latîfe-i gaybiyye-i İlâhiyye

Ki buldu ins ü perî andan inşirâh-ı fu'âd

Açıldı bahtı yine rûzgâr-ı nâkâmın

Göründü âyîne-i tâlî'inde nakş-ı murâd

Zamâne görmediği devlete erişdi n'ola

Ederse fart-ı safâdan vukû'un istib'âd

(K. 29/1-5)

Nefî'nin aşağıdaki nesib beyitlerinde Kerim olan Allah'ın lütuf kapısının açıldığı, âleme ebedî hayat müjdesinin ulaştığı, korku ve gamın uzaklaştığı, cömertliğin arttığı, adaletin üstün gelmesiyle sitemin yok olduğu, muratların yerine geldiği, cihanın şen, herkesin mutlu olduğu ve dünyanın cenneti dahi kıskandıran bir hâl aldığı vs. bir zamandan söz edilmiştir:

Nedir bu feyz-i cihângîr u bu neşât-ı amîm

Meger açıldı der-i lutf-ı kirdgâr-ı kerîm

*Erişdi âleme yâ müjde-i hayât-ı ebed
Yâ oldu dehre berât-ı müselleme teslîm*

*Neşât-ı zuhre-şikâf-ı derûn-ı sîne-i gam
Ümîd-i ukde-güşâ-yı kemend-i gerden-i bîm*

*Kerem sirâyet-i feyz ile gün gibi meşhûr
Sitem tegallüb-i adl ile muhtefî vü adîm*

*Ricâ müsâ'ade-i mekrümetle müstağnî
Heves husûl-ı murâd ile pür-gurûr u za'îm*

*Cihân müferreh ü dil-keş cihâniyân hurrem
Zamân şükûfte zemîn reşk-i bûstân-ı na'îm*

(K. 32/1-6)

Şair, kaside nesiblerinden birinde her tarafta zevk ve şevk vasıtalarının hazır, gamın Anka gibi görünmez olduğu, feleğin içki kadehine, cihanın Cem'in işret sarayına döndüğü, adalet ve intizamın her tarafa hâkim olduğu, feleğin sefa vasıtalarından kaçacak olsa kaza tarafından engellendiği son derece kıymetli bir zamandan bahsetmiştir:

*Zihî ikbâl-i baht-ı kâm-rân u tâlî-i hurrem
Ki oldu muğtenem esbâb-ı zevk u şevk ile âlem*

*Pür etdi âlemi gül-bang-ı kûs-ı müjde-i devlet
Görünmez oldu Ankâ gibi âlemde vücûd-ı gam*

*Bu denli şevk-bahş olmaz dil-i nâ-şâda ger olsa
Felek peymâne-i sahbâ cihân işret-serâ-yı Cem*

*Zemîn feyz-i neşât-ı adl ile ma'mûr u nâzında
Zamâne ârzû-yı intizâm-ı hâl ile hurrem*

*Ne fevt eylerse esbâb-ı safâdan devr-i çarhı dûn
Kazâ hüsn-i tedârikle telâfî etmede her dem*

*Bu dem bir özge demdir böyle ferhunde zamân olmaz
Nice şâd olmasın âlem nice kâm almasın âdem*

(K. 38/1-6)

Şairin aşağı'daki nesib beyitlerinde ise, bahsedilen zaman, cömertlik vakti, herkesin nimetlere kavuştuğu, gamın yok olduğu, mübarek, cihanda karanlığın kaybolmasıyla sefanın ortaya çıktığı, sefa vasıtaları artarken gamın azaldığı, âlemin sevinçle dolduğu, feleğin Cem'in kadehine benzediği vs. bir vakittir:

*El-minnetü li'llâh ki zamânı ahd-i keremdir
Ebnâ-yı zamân mugtenem-i nâz u ni'amdir*

*Def'-i gama devrân-ı müsâ'id bu zamândır
Âzâdelere mevsim-i ferhunde bu demdir*

*Âgâz-ı dem-i subh-ı cihân-tâb-ı safâdır
Encâm-ı şeb-i tîre vü târîk-i elemdir*

*Esbâb-ı safâ va'de-i dilber gibi vâfir
Gam sabr-ı dil-i âşık-ı şeydâ gibi kemdir*

*Âlem o kadar feyz-i neşât ile lebâleb
Gûyâ ki felek câm-ı tarab-hâne-i Cemdir*

(K. 59/1-5)

Birden fazla kasidesinin nesib beyitlerinde zaman anlatımına yer veren şairlerden biri de Neşâtî'dir. Hilekâr felek sonunda bahtla yaptığı vaadi yerine getirmiş, gönül yarasına merhem olmuş, cefa telafisine başlamış, temenni hazinesinin kapıları açılmıştır:

*Hamdülü'llah ki yine çarh-ı deni vü kec-baz
Eyledi bahtum ile itdüğü va'di incaz*

*Oldı ol denlü müsa'id yine tali' ki felek
Olmada zahm-ı ciger-suz-ı dile merhem-saz*

*Barek'allah zihi devr-i safa-güster kim
Felek itmekde telafi-i cefaya agaz*

*Levhaşa'llah zihi kevkebe-i tali' kim
Der-i sad genc-i temenna-yı muhal olmada bâz* (K. 14/1-4²⁹²)

Neşâtî, aşağıdaki nesib beyitlerinde âlemin aynasında keder kalmadığı için gönüllerin sevindiği, coşkulu bir şevk sesinin bulunduğu, gam, çenk ve tambur²⁹³ nağmelerinin sevinçle aynı perdede çalındığı, cihanda tek harap olan kimsenin sarhoş olduğu bir zamandan söz etmiştir:

*Kalmadı gerd-i keder ayine-i 'âlemde
Olsa diller n'ola şad şevk ile şimdi mesrur*

*Yine bir mertebe var cuş u hurûş 'âlemde
Yine avaze-i şevk itmede o denlü zuhur*

*Şimdi bir perdede olmakda hem-avaz-ı neşat
Nevha-i matem-i gam nagme-i çeng u tanbur*

*Mest-i sahabdur eger var ise 'âlemde harab
Ol kadar oldı cihan emn ile şimdi ma'mur* (K. 16/4-7)

Şair, bir diğer kasidesinde âlemin cennet bahçesine benzediği, her köşenin sevinçle dolduğu, her yerden sefa nağmesinin duyulduğu, şen, keder tozundan eser kalmayınca âlemin sefa aynasına döndüğü bir zamanı anlatmıştır:

²⁹² *Neşâtî Divanı*, (Nşr.: Mahmut Kaplan), Akademi Kitabevi, İzmir 1996.

²⁹³ Klâsik Türk Mûsikîsi'nin en bilinen çalgısı olan, mızraplı sazların en güzeli ve en zarifi olup son zamanlarda sadece Türk Mûsikîsi'nde yer almış ve âdeta Türk Mûsikîsi'nin sembolü olmuş sazlardan biridir; Yılmaz Öztuna, "tanbur", *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, Millî Eğitim Basımevi, c. 2, İstanbul 1976, s. 300-301.

*Bir mertebe olmakda füzun ziver-i 'âlem
Kim gülşen-i cennet olamaz hem-ser-i 'âlem*

*Her kuşe tarabzar-ı safa ehl-i memalik
Ferhunde-derun gül gibi hurremter- i 'âlem*

*Bir kuşe mi var gelmeye guş-ı dil ü cane
Avaz-ı safa nagme-i can-perver-i 'âlem*

*Bir devr-i safa-bahş ile devr itmede gerdun
Kim her demi olmakda neşat-aver-i 'âlem*

*Yok gerd-i küduretden eser şimdi cihanda
Mir'at-ı safadur yine ser-ta-ser-i 'âlem*

(K. 20/1-5)

Neşâtî, aşağıdaki nesib beyitlerinde akarsu kenarlarının yemyeşil olduğu, her köşede şenlik meclislerinin kurulduğu, gamlı gönüllerin açıldığı bir zamanı söz konusu etmiştir:

*Nedür bu her leb-i cûda çemen çemen halet
Nedür bu kuşe-be-kuşe cihan cihan 'âlem*

*Nedür bu cüşiş-i sahba-yı şevk dillerde
Derunda kalmadı mikdar-ı zerre gerd-i elem*

*Nedür bu devr-i safa kim olursa şimdi olur
Kemal-i şevk ile üşkûfte hatır-ı pür-gam*

(K. 21/3-5)

Şair, bir diğer kaside nesibinde feleğin ehlidile sitemden çekindiği, bahtın uyanık, fitneninse uykuda olduğu bir zamanı anlatmıştır:

*Olur mı halet-efza böyle bir eyyam-ı şadi kim
Felek ehl-i dile şimdi sitemden ictinab üzre*

*N'ola ehl-i dilün bidar olursa bahtı kim olmuş
Ser-i aşub ber-balin ü çeşm-i fitne hab üzre*

(K. 23/4-5)

Neşâtî, bir başka kasidesinde yer alan aşağıdaki nesib beytinde gönlün sevincini anlatırken Cem'in bezmine telmihte bulunmuştur:

*Nedür bu gerdiş-i nevle fûrug-ı cam-ı murad
Ki oldı reşk-i tarabgah-ı Cem dil-i na-şad*

(K. 24/1)

Fakat bahara benzeyen bu zamanı hazana benzeyen Cem'in devrine teşbih dahi hatadır:

*Bu devre devr-i Cemi kimdür eyleyen teşbih
Dem-i bahar hiç bir midür zaman-ı hasad*

(K. 24/6)

Nitekim böyle bir zamanı Cem düşünde dahi görmemiş, bu sefa bezminin zevkini İskender hatırına dahi getirmemiştir:

*Düşünde görmedi Cem böyle devri 'ömrinde
Bu zevki bezm-i safada Sikender itmedi yâd*

(K. 24/7)

Neşâtî, bir diğer kaside nesibinde de saba rüzgârının beldeleri dolaşarak iletği şevk ve sefa dolu, cihanı neşelendiren bir müjdeden bahsetmiştir:

*Nedür bu hay-huy kim istima'ı canı şad eyler
Safa-yı şevk-i müjdeyle saba geşt-i bilad eyler*

*Ne müjde müjde-i halet-feza kim feyz-i te'siri
Cihanı neşve-yab-ı şevk idüp hürrem-nihad eyler*

(K. 25/1-2)

Nev'î-zâde Atâyî, birden fazla kasidesinin nesib bölümünü zaman anlatımına ayırmıştır. Aşağıdaki beyitlerde şair, hidayet Hızır'ının ve ruh bahşeden Mesih'in geldiği bir zamandan söz etmiştir:

*Müjde ey güm-kerde-râh-ı vâdi-i cevri ü sitem
İrişüp Hızr-ı hidâyet itdi kalbün şâd-mân*

*Müjde ey pejmürde-dil geldi Mesîh-i rûh-bahş
Şâd ol ey dil-haste cân irdi tabîb-i mihr-bân*

(K. 3/2-3²⁹⁴)

Nev'î-zâde Atâyî'nin aşağıdaki nesib beyitlerinde söz konusu ettiği zaman talihin mübarek olduğu, ilahî ihsanın yaklaştığı, sefa rüzgârının esmesiyle rahmet damlasının saçıldığı, emel goncasının açıldığı, şimal rüzgârından aldığı haberle mumun şevkinden başındaki tacı havaya attığı, gülün jale incisini bu habere karşılık olarak vereceği vs. bir vakittir:

*Zihî muvafakat-ı tâlî-i hümayûn-fâl
Hoşâ mukârenet-i fazl-ı İzîd-i müte'âl*

*Saçıldı reşha-i rahmet esüp nesîm-i safâ
Açıldı gonca-ı ra'nâ-yı gülbin-i âmâl*

*Atardı tâcını başdan hevâya şevkindan
İletse şem'a bu peygâmı ger nesîm-i şimâl*

*Virürdi dürr-i bînâgûş-ı jâle-i müjde
Tokınsa gûş-ı güle bu nüvîd-i ferrûh-fâl*

(K. 13/1-4)

Şair, bir başka kasidesinin nesib beyitlerinde misk kokulu ve âlemi sevindiren rüzgâr, açılan ümit hatırı, uyanan emel gözü, gül yaprağına benzeyen ve her tarafa yayılan arzu kokusu, sefa baharının feyziyle şenlenen dünya vs. ifadelerle içinde bulunduğu zamanı anlatmıştır:

*Seher-geh gonca-sıfat kıldı 'âlemi dil-şâd
Nesîm-i müşg-dem-i müjde-i mübârek-bâd*

²⁹⁴ Nev'î-zâde Atâyî *Dîvânı*, (Nşr.: Saadet Karaköse), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275469/h/nevi-zade-atayi.pdf>, Malatya 1994.

*Açıldı hâtır-ı ümmîd uyandı çeşm-i emel
Yayıldı nefha-ı gül-berg-i ârzû-yı fu'âd*

*Şeneldi feyz-i bahâr-ı safâ ile 'âlem
Tonandı sûr-ı sūrûr eyleyüp bilâd u 'ibâd*

(K. 21/1-3)

Râmî de birden fazla kasidesinin nesib kısmında zaman anlatımına yer veren şairlerdendir. Şair, sevinç bahşeden, kutlu, mesut, cihanın yeniden canlandığı, dünya bezminin neşeyle dolduğu, ikbalin işret kasrının feleklerle eş olduğu, feleğin billur camının akşamın dokuz kubbesine ışık saçtığı vs. bir zamandan söz etmiştir:

*Zihi 'ahd-i meserret-bahş-ı sa'd-ı baht-ı destûr
Hoşâ vakt-i mübârek tâli'-i mes'ûd mansûr*

*Cihan bir mürde iken itdi ihyâ reşha-i kudret
Nümüvv-i inti'âşe oldı ba's-i feyz-i mebrûr*

*Şu denlû neşve virdi bezm-i dünyaya safâsı kim
Sūrûr-ı zevkile tab'-ı gamun gam oldı menfûr*

*Sihiphre hemser oldı kasr-ı 'işret-hâne-i ikbâl
Ziyâ-pâş oldı şâm-ı nüh-revâka câm-ı billûr*

(K. 14/1-4)

Şair, bir başka kaside nesibinde yedinci kat felekten ikbalin parladığını, ayın Hamel burcunda Müşteri ile yakınlaştığını, dördüncü kat feleğin dönüşüyle kutlu saatin geldiğini vs. söylemiştir:

*Bir seher kim neyyir-i ikbâl-i çarh-ı heftümîn
Oldı bâlâ hâne-i beytû's-şerefde kâmbîn*

*Müşteriyle iktiran itdi Hamel burcında mâh
Cem'-i sa'din eyledi devr-i sipihr-i çârümîn*

*Bir yere cem' oldu âşûb-ı felek Pervin-misâl
Gûşe-gir oldu çü mengûş-ı bûtân-ı nâzenîn*

(K. 19/1-3)

Râmî, aşağıdaki nesib beyitlerinde feleğin istenilen şekilde dönerek dünyevî sıkıntıları giderdiği, zamanenin yanlış kararından döndüğü bir atmosferi resmetmiştir:

*Netice virmese mâ-fi'-z-zamîrüne gerdûn
'Arûs-ı devlete olmazdı hâtırum meftûn*

*Girih-güşâ-yı felek 'akd-i dehri eyledi hal
Ki döndi vefk-i murâd üzre çarh-ı bukalemûn*

*Hayâl-i zılla meger haymedür züyûl-i felek
Ki oynadur suver-âsâ şuhûsı dest-i menûn*

*Zamâne eyledi 'avdet meger dalâlınden
Ki buldı eski karârın yine bugün her dûn*

(K. 24/1-4)

Rûz-nâmecî Şînâsî, bir seher vakti sabanın hoş kokusuyla yüz yıllık ölünün canına can kattığını, her tarafın cennet bağı olduğunu, elemelerin bir köşeye çekildiğini, can ve gönlün gam bendinden kurtulduğunu söylediği bir zamanı anlatmıştır:

*Bir seher itdi mu'attar kâm-ı dünyâyı sabâ
Oldı bûyî mürde-i sad-sâle kâne cân-fezâ*

*Her vezân itdükçe bir gûne neşât-efzâ olur
Kûh ü deşt ü gülşen oldu bâg-ı cennet gûyiyâ*

*Cüst-ü-cû itdi cihânı ser-be-ser tebşîr ile
Oldı peygûle-nişînân elem-i cümle verâ*

*Lerze virdi 'âleme hengâme-i zevk ü sürûr
Bend-i gam oldı şikeste cân u dil buldı rehâ*

(K. 2/1-4²⁹⁵)

Şair, diğer kaside nesibinde Bağdat'ta meydana gelen olumlu atmosferi suyun ve toprağın misk gibi koktuğu, dikenlerin dahi gülü kışkandırır bir hâl aldığı, kalplerdeki kederlerin yok olduğu, hatırları perişan olan marifet ehlinin İrem bağı güzellik bulduğu, feyziyle ölü gönüllerin dirildiği baharı merkeze alarak anlatmıştır:

*Bir seher kişver-i Bagdâda sabâ itdi güzâr
Eyledi 'âlemi hurrem çü dem-i 'ıyd-ı bahâr*

*Bûy-ı müşkîni mu'attar idüp âb u hâki
Oldı reşk-âver-i gül her ser-i hâr dîvâr*

*Giderüp sath-ı kulûb üzre olan ekdârı
Kalmadı âyine-i hâtıra 'âlemde gubâr*

*Hâtır-ı ehl-i ma'ârif gibi pejmürde iken
Oldı çün bag-ı İrem her biri bir nakş u nigâr*

*Eyleyüp feyzi ile mürde-dilânı ihyâ
Oldı bîdâr halâyık yine çün sırr-ı bahâr*

(K. 3/1-5)

Birden fazla kasidesinin nesib bölümünü zaman konusuna ayıran şairlerden biri de Simkeş-zâde Feyzî'dir. Şairin anlattığı zaman, her anı saadete geçen, hüner sahiplerinin ve kemal ehlinin kadrinin bilindiği bir zamandır:

*Zihî zamân-ı sa'âdet-nişân ki her lahza
Ziyâd-ı kadr-i hüner-pîşe-gân hüveydâdur*

²⁹⁵ Rûz-nâmecî Şinâsî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkîdli Metni, (Haz.: Şerife (Cengiz) Akpınar), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Konya 2000.

*Zihî zamân-ı letâfet-sirişte kim gerdûn
Nîtâk-ı beste-i dergâh-ı rûtbe-pîrâdur*

*Zihî zamân-ı mer'ut-ı nihâd kim sa'deyn
Edâ-yi hizmet-i ehl-i kemâle cûyâdur*

(K. VIII/2-4²⁹⁶)

Şair, aşağıdaki nesib beyitlerinde can burnuna istek gülünün kokusunun geldiği, gönlün gonca gibi açıldığı, yârin kâkûlünün hayalinin gönlü cennet bağına çevirdiği, arştakilerin dahi yeryüzündeki tazeliğe gıpta ettiği, feleğin bütün istekleri yerine getireceği kıymetli bir zaman dilimini anlatmıştır:

*Meşâm-ı câna resân oldı nûkhet-i gül-kâm
Garîk-i müşg-i 'atâ oldı sanki bâd-ı nesîm*

*Şüküftedür yine dil gonce-sâ letâfetden
Hayâl-i kâkûl-i yâr itdi cânı bâg-ı na'îm*

*Tarâvetine bu vaktün hezâr gıpta ider
İşitse vasfın eger hâmilân-ı 'arş-ı 'azîm*

*İrişdi vakt-i felek dest-i kâm (u) nâ-kâma
Zimâm-ı tevsen-i gerdûnı eylesün teslîm*

(K. XI/14-17)

Simkeş-zâde Feyzî'nin aşağıdaki nesib beyitlerinde bahsi geçen zaman; ehilidin, işinde usta, liyakat sahibi ve bir köşede inzivaya çekilmiş kimselerin itibar gördüğü, uzun zamandır revaçtan düşen hüner elbisesinin yeniden rağbet bulduğu, ilim ehlinin başı göklere ererken cahillerin zillet altında ezildiği bir vakittir:

*Göründi rûy-ı dil-i i'tibâr-ı haysiyyet
Anınçün ehl-i dile bâ'is-i şetâretdür*

²⁹⁶ *Simkeş-zâde Feyzî Dîvânı (İnceleme-Metin-İndeks)*, (Haz.: Ali Osman Coşkun), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1990.

Harîf-i gûşe-nişînân-ı inzivâ-ülfet
Bu demde şöhre-i şehir olsa pür-liyâkâtüdür

Kesâde irmiş idi hayli dem libâs-ı hüner
Hudâ'ya hamd ki şimdi zamân-ı ragbetdür

Bu dem irişdi seri ehl-i 'ilmün eflâke
Cehâletün yiri tahte's-serâ-yı zilletdür (K. XIII/4-7)

Şairin aşağıdaki nesib beyitlerinde ehlidilin gamdan kurtulup sefayla dolduğu, sevinç gününün gelmesiyle elemin uzun gecesinin kaybolduğu, güzel sedanın arş kubbesine ulaştığı vs. bir zamandan söz etmiştir:

Seherî nâzır olup çarh-ı harâb-âbâda
Pür-safâ buldı gönül ehl-i dili dünyâda

Câ-be-câ sîneleri şâdi ile mâl-â-mâl
Kayd-ı âlûde keyd-i gamdan olup âzâde

Döndi devri felegün cevri nihâyet buldı
Oldı her gûşede bin bezm-i sürûr âmâde

İrişüp rûz-ı tarab sahn-ı dile reşkinden
Şeb-i yeldâ-yı elem varını virdi bâda

İreli küngüre-i 'arşa sadâ-yı ahsent
İltifât eylemez erbâb-ı himem feryâda (K. XVI/1-5)

Subhi-zâde Feyzî, iki kasidesinin nesibinde devir anlatımına yer vermiştir. Aşağıdaki beyitlerde istekler üzerine dönen felek, felek aynasında görünen bahtiyarlık yüzü, devranın müsait şekilde esen rüzgârıyla açılan ümit gülü, güneşten daha parlak şekilde yanmaya başlayan emel mumu gibi ifadelerle resmedilen son derece olumlu bir zaman anlatımı yer almaktadır:

*Zihânda zâhir olup feyz-i lutf-ı bir tâyyı
Müsâ'id itdi Hudâ devr-i çarh-ı gerdânı*

*Ümîd olur mı bu âyîne-i felek içre
Hele müşâhede olundı rûy-ı şâdânı*

*Vezîde oldı nesîm-i müsâ'id devrân
Gül-i ümîdümüzün geldi vakt-ı handânı*

*Füsûrde şem'-i emel buldı tâbiş-i ikbâl
Olurdu zerresi bir âfitâb-ı rahşânı*

(K. 7/1-4²⁹⁷)

Şaire ait aşağıdaki nesib beyitlerinde Hakk'ın lütfuyla feleğin istenilen şekilde döndüğü, cihan bağının aydınlandığı, gül bahçesine benzeyen dünyada açılmamış gonca kalmadığı, baharın geldiği bir zaman anlatımı vardır:

*Bi-hamdi'llah şeref viridi cihâna lutf-ı Yezdânı
Müsâ'id eyledi eltâf-ı Hak bu çarh-ı gerdânı*

*Cihân bâğına pertev-efgen oldı âfitâbâsâ
Tulû' itdi yine burc-ı şerefden mâh-ı rahşânı*

*Gülistân-ı dehrde nâ-şügüfte kalmadı gonçe
Riyâz-ı 'âlemi pür-zîb kıldı lutf-ı Yezdânı*

*Şitâ eyyâmı gitdi şimdi vakt-i nevbahâr oldı
Gider şâm-ı elem zâhir olunca subh-ı nûrânî*

(K. 8/1-4)

²⁹⁷ *Subhî-zâde Feyzî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)*, (Haz.: Erol Gündüz), T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1997.

İki kasidesinin nesibinde zamandan bahseden Vahyî, bir kasidesinden alınan aşağıdaki beyitlerde anlatımını kerem kavramını merkeze alarak oluşturmuş²⁹⁸, cömertliğin her tarafa yayıldığından söz etmiştir:

Müjde ey dil kesb-i feyz idüp gülistân-ı kerem
Tâzelendi ser-te-ser ezhâr-ı bostân-ı kerem

Tâ'ib oldu hisset-i dîrîneye 'asr-ı la'îm
İtdi mihman-hâne-i dünyâyı pür-h'ân-ı kerem

Meşk-i lutf-âlûd debîr-i çarhdan şimdi cihan
Oldı ebnâ-yı zaman zîb-i debistân-ı kerem

Ravza-i ümmîd olursa sebz ü hurrem vaktidür
'Âleme oldu tarâvet-bahş-ı bârân-ı kerem

(K. 34/1-4)

Vahyî, aşağıdaki nesib beyitlerinde de dostların cemal feyzine mazhar, düşmanların celal kahrına gark olduğu, feleğin sitem kadehinin kırılarak ihsan ve lütuf kâsesinin ağzına kadar dolduğu, ilme verilen değer arttığı, bir gül bahçesine benzeyen dünyaya tazelik geldiği son derece olumlu bir zaman tablosuna yer vermiştir:

Demdür ki dost mazhar-ı feyz-i cemâldür
Düşmen garîk-i lücce-i kahr-ı celâldür

Demdür ki sâgar-ı sitemin çarh idüp şikest
Leb-rîz-sâz-ı kâse-i lutf u nevâldür

Demdür ki sûk-ı 'ilme gelüp nevbet-i revâc
Mergûb-ı nâs şimdi metâ'-ı kemâldür

²⁹⁸ Kerem kasideleriyle ilgili olarak bazı çalışmalar için bk. Hikmet İlaydın, ““Kerem” Kasideleri”, *Makaleler*, (Yayına Haz. Nihal İlaydın), Aydın Kitabevi, Ankara 1999, s. 79-97; Mehmet İrkılata, *Nazire Geleneği İçinde Kerem Kasideleri*, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2007; Zehra Göre, “Kerem Kasidelerine Dair”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı)*, Erzurum 2009, S. 39, s. 919-957.

*Gülzâr-ı dehre gelse tarâvet ‘aceb degül
Feyz-âşnâ-yı nâmiye-i i’tidâldür*

(K. 35/1-4)

* * *

XVIII. yüzyılda da bir kısım kasidelerin nesib kısmı devir anlatımına ayrılmıştır. Birden fazla kasidesinin nesib kısmında Arpaemini-zâde Sâmî, aşağıdaki nesib beyitlerinde emel çarşısının kapanıp sevinç dükkânının açıldığı, âlemin Rıdvan bahçesini, yani cenneti kıskandırır olduğu, sevincin her tarafa yayıldığı, halkın tebessüm ettiği vs. ifadelerle içinde bulunduğu zamanı resmetmiştir:

*Olup kesâd ile der-beste çâr-sûy-i emel
Açıldı teng-i metâ'-i dükân-i şâdânî*

*Zamân sirâyet-i feyz-i neşât ile hurrem
Zemîn meserret ile reşk-i bâg-i Rıdvânî*

*Hücûmı var o kadar inbisâtun ‘âleme kim
Olur neşât dahı leb-gezâ-yi hayrânî*

*Cihân güşâde vü ‘âlem şüküfte halk besîm
Bu demde ‘âmdur âyîn ü resm-i handânî*

(K. 4/3-6)

Şairin aşağıdaki kaside nesibinde anlatıldığına göre âlemin şen olduğu, düğümlerin açılıp gamların perişan, zulümle viran olan gönüllerin mamur olduğu, köhne sitem binasının yıkıldığı, önceleri yüz bin parça olan kalp aynalarının her birinden lütuf yüzünün parladığı vs. bir zaman gelmiştir:

*Geldi ol demler ki ‘âlem şâd ü handân olmada
‘Ukdeler açılmada gamlar perişân olmada*

*Zulm ile vîrân olan diller olup ma’mûrezâr
Köhne-bünyân-i sitem hâk ile yeksân olmada*

*Gerçi yüz bin pâre olmuşdı merâyâ-yi kulûb
Her birinden şimdi rûy-i lutf tâbân olmada*

(K. 5/1-3)

Şair, diğer kaside nesibinde Ferhat'ın deldiği dağın tambur kâsesine, taşının tellerine, külüngünün mızraba döndüğü, felek sevinçle yerinde duramaz olunca gezegenlerin de civa damlası gibi olduğu, bahtı kara kimseler için ümit güneşinin doğduğu, mihnet gecesinin karanlığının kaybolduğu, sevinç kumaşı yeryüzünü süsleyince gam kumaşının değerinin kalmadığı vs. bir zamandan söz etmiştir:

*Bezm-i 'âlem o kadar pür-negam-i behcet kim
İtse Ferhâd bu eyyâmda nâhun-kârî*

*Sûret-i kâse-i tanbûra dönüp kûh-i girân
Tîşe mızrâb ü reg-i seng olur evtârî*

*Sâbitât oldu misâl-i katarât-i sîm-âb
Bî-karâr eyledi şâdî felek-i devvârî*

*Tîre-bahtâna tulû' eyledi mihr-i ümmîd
Muzmahil oldu zalâm-i şeb-i mihnet-kârî*

*Zîver-i rûy-i dükân oldu metâ'-i şâdî
Ba'd ez-în kalmadı kâlâ-yi gamun mikdârî*

(K. 8/11-14)

Birden fazla kasidesinin nesib bölümlerinde zaman anlatımına yer veren Edirneli Kâmî, aşağıdaki nesib beyitlerinde Hakk'ın lütfuyla irfan ve ilim erbabının sevindiğini vs. söylemiştir:

*Zihî ferhunde-dem kim zâhir oldu lutf-ı Yezdânî
Görindi ma'rifet şâd eyledi erbâb-ı 'irfânî*

*Nice şâd olmasun erbâb-ı dâniş hayli demlerdür
Ma'ârif ehlinün 'âlemde yokdur şöhret ü şânı*

(K. 8/1-2)

Aşağıdaki beyitlerde ise şair, son derece kıymetli, Mesih'in nefesi gibi cihana can bağışlayan vs. bir müjde ekseninde olumlu bir zaman diliminden söz etmiştir:

*Felek bu müjde-i cân-bahş için zemîne eger
Cihânı virmege gelse yine ziyâna gelür*

*Bu müjdenün ne bilür müjdegânesi ne deger
Cihân bahâsı degüldür o bî-bahâ ne gelür*

*Ne müjde müjde-i sad-sâle istimâ'ından
Hayâtı mağza gelür mağzı üstühâna gelür*

*Ne müjde 'ömr-i girân-mâye-bahş-ı 'âlemdür
Dem-i Mesîh ile da'vâ-yı imtihâna gelür*

(K. 10/3-6)

Birden fazla kasidesinin nesib kısmında zaman anlatımına yer veren Kâtib-zâde Sâkıb, bir kasidesinin nesibinde cihânı sevinç, şevk ve neşeyle dolduran, feleğin her türlü hareketini mazur gösteren bir haberin sebep olduğu olumlu bir atmosferden söz etmiştir:

*Sepîde-dem ki fûrûg-ı ruh-ı peyâm-ı sürûr
Cihân-fürûz-ı sımâh oldı çün eşî'a-i hûr*

*Hoşâ peyâm-ı ferah-zâ ki oldı şevkinden
Reg-i semâ'-ı cihân hem-çü târ-ı şem'a-i sûr*

*Haber ki neşve-i şevk ile toldı bezm-i cihân
N'ola ayaga urılsa metâ'-ı câm-ı bilür*

*Haber ki şevk-i vürûd ile raksa geldi cihân
Ne gûne gerdiş iderse felek bu dem ma'zûr*

(K. 3/1-4)

Şair, bir başka kaside nesibinde de kederi defeden, gam mecalisizi olan gönlü şevkle raksettiren, gamın aklını perişan eden bir haberden, bir müjdeden söz etmiştir:

*Yine dil bir haber-i şevk ile şâdân oldu
Eyledi def'-i keder gül gibi handân oldu*

*Yine bir tâze peyâm-ı ferah-efzâ ile dil
Bî-mecâl-i gam iken şevk ile raksân oldu*

*Yine bir müjde ile toldı cihân ser-tâ-ser
Anı gûş itdi gamun 'aklı perîşân oldu*

(K. 5/1-3)

Söz konusu haber taze bahar gibi cihanı gül bahçesine döndürmüş, elem ölülerine hayat vermiş, gamın yaralı sinesine derman olmuş, herkes bu sevinçle şarkı söylemeye başlamıştır:

*Ne haber feyz-resân hem-çü bahâr-ı tâze
Ki cihân neşve-i şevk ile gülistân oldu*

*Ne haber mürde-dilân-ı eleme virdi hayât
Sîne-rîşân-ı gamun derdine dermân oldu*

Ne haber 'âleme âvâze-i şâdî saldı

Ser-be-ser halk-ı cihân nagme-serâyân oldu

(K. 5/4-6)

Kâtib-zâde Sâkıb, aşağıdaki nesib beyitlerinde ise, elemin uzaklaştığı, gonca gibi açılmış, nurlarla parlayan, ayna gibi parlak, keder alametleri kalmayan, ahenkle rakseden ifadeleriyle gönlünü merkeze alarak zamanı olumlu şekilde resmetmiştir:

*Hamdû li'llâh ki yine itdi gönül def'-i elem
Hûn iken gonca gibi açılup oldu hurrem*

*Hamdû li'llâh ki yine tâb-ı ruh-ı şâhid-i kâm
Oldı bahşende-i envâr-ı dü çeşm-i pür-nem*

*Hamdû li'llâh ki mücellâ olup âyîne gibi
Kalmadı zerre kadar hâtır-ı pür-şevkde gam*

*Nice şâd olmaya gam-dîde gönül kim anda
Zerrece kalmadı âsâr-ı keder jeng-i dijem*

*Nice pür-dâg gönül itmesün âheng-i tarab
Olmaya ney gibi feryâdı neşât ile nagam* (K. 7/1-5)

Lebîb-i Âmidî, zaman konusunu felek üzerinden anlatmayı tercih ettiği kasidesinin nesibinde yıldız ilmini bilen kimselerin anlayacağı üzere yıldızların yaklaşmasıyla ferahlık alametlerinin ortaya çıktığını söylemiştir:

*İktirânât-ı sa'îdiyyeyle istidlâl idüp
Bir ferah var dirdi lâ-büdd tab'-ı tencîm-âşnâ* (K. 5/5)

Nitekim güneş yuvarlağı ve hilâl de eziyeti bırakan gökyüzünün yemin için koyduğu ekmek ve kılıçtır²⁹⁹:

*Kurs-ı mihr ile hilâl anlar gören ammâ degül
Cevri terk ü hulf içün etmek kılıç koydu semâ* (K. 5/6)

Kinci felek istek üzere devredip her tarafta şenlik sebepleri, ferahlık vasıtaları görünmüştür. Gök gürlemesi irfan erbabına bayram topu gibi seda verirken rintlerle riya ehlinin arası da düzelmiştir³⁰⁰:

*Hayr ola bir başka yüz gösterdi çarh-ı kînever
İtmede ber-vakf-ı h^vâhiş devre zîrâ ibtidâ*

²⁹⁹ Türkler'e ait yemin etme şekillerinden biridir; İlhami Durmuş, "Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Hususlar", *Millî Folklor*, Yıl: 23, S. 89, 2011, s. 103.

³⁰⁰ Divan şiirinde en sık sözü edilen hususlardan biri de rintle zahidin çekişmesidir. Bu konuda yapılmış bir de doktora tezi vardır; Gülay Durmaz, *Dîvân Şiirinde Rind ve Zahid Çekişmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa 2003; ayrıca bk. Gülay Durmaz, "Dîvân Şiirinde Rind", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 6, S. 8, Bursa 2005/1, s. 57-76.

*Var bu esnâda bir iş Hak bed-nazardan saklasun
Sû-be-sû olmakda esbâb-ı şetâret rû-nümâ*

*Cümle mahsûsât-ı 'âlem inbisât esbâbıdur
Hüsn-i me'lûfından itdi i'tirâ gûyâ kuvâ*

*Bu ne hikmetdür ki dehşet-bahş olan âvâz-ı ra'd
Tûb-ı 'îdâsâ virür erbâb-ı 'îrfâna sadâ*

*Birbiriyle kasr-ı emn-âbâdda hüccetleşür
Buldu âsâyış miyân-ı rind ile ehl-i riyâ*

(K. 5/7-11)

Şair, bir diğer kaside nesibinde zaman anlatımını adalet kavramı ve tavşancıl kuşunun serçenin yuvasında hizmetçi oluşu gibi zıtlıklar üzerine şekillendirmiş ve her tarafta sevinç alametlerinin görüldüğünü söylemiştir:

*Bu ol rûz-ı 'adaletdür k'olur 'ukkâb 'usfûrun
Fenâ'-ı lânesinde karaveş hidmetle pâ-ber-câ*

*Bu ol rûz-ı telâfîdür ki zi'bün bürre-i agnâm
Emer kanın misâl-i şîşe-i haccâm-ı istidvâ*

*Bu ol eyyâm u rûz-ı mes'adettür kim her ân içün
Hezârân kebş-i 'îd-i ekberün kurbân ider edhâ*

*Bu ol hengâm-ı sa'd u meymenetdür kim ba'îd olmaz
Olursa beydasından bûme ger ferruh hümâ peydâ*

(K. 23/6-9)

Lebîb-i Âmidî, bir diğer kaside nesibinde ferahlık ve sevinç dolu, herkesin birbiriyle merhabalaştığı olumlu bir zaman anlatımına yer vermiştir:

*Cihân cihân-ı şetâret zamân ferah-zâdur
Amân amân bu ne ferhunde 'ahd-i zîbâdur*

*Müferrehâta mübeddel mükedderât-ı enâm
Mihen lûgatde bile şimdi nâ-be-ma'nâdur*

*Kulûb-ı nâs musâfât-ı incilâda tamâm
Gubâr-ı gayzdan âyîneveş musaffâdur*

*Biri birine senâ-h^vân u merhabâ-gûyân
Hoş-âmedî diyü bezm ehli hep ahibbâdur* (K. 24/1-4)

Üç kasidesinin nesib kısımlarında olumlu zaman anlatımlarına yer veren Nedîm'in aşağıdaki kasidesinin nesibinde feyiz yağmurları, şevk ve devlet güneşi ifadeleriyle içinde bulunulan devir olumlulanmıştır:

*Âlemin gördüm ki ebr-i feyz-i bârân üstüne
Şevk müstevlî tamâm ecza-yi ekvân üstüne*

*Mihr-i devlet baht-ı erbâb-ı dile âyînedir
Perde-keş subh-ı vatan şâm-ı gariban üstüne* (K. 3/1-2)

Bu olumlu atmosfer içinde felek atı şairlerin dizginindedir, Hüma'nın kanadı ırfan erbabına gölgeliktir. İrfan meyhanesinde şenlik vardır, divanlarda hep gülden ve gül bahçesinden bahsedilmektedir:

*Zir-i ran fersân-ı nazma tevsen-i tünd-i felek
Sâyeban perr-i hümâ erbâb-ı 'ırfan üstüne*

*Şimdi sahbâ-hâne-i 'ırfandadır rûh-ı neşât
Can verir muğ-beççeler telkîn-ı îmân üstüne*

*Nazm-ı rengindir gül-i rûy-ı sebed bu meclise
Şimdi dîvanlar müraccahdır gülîstân üstüne* (K. 3/3-5)

Olumlu sahneleri bir süre daha anlatmaya devam eden Nedîm, nesib bölümünün 13. beytinde sahneye çıkmış ve kendisini âdeta karikatürize eder tarzda tasvir

etmiştir. Buna göre, şevkten külahının kenarı kıvrılmış, gözleri hayran, elinde şarap ve Câmî³⁰¹ ile Neşâtî divanları bulunduğu hâlde bir içki meclisi tertip ettiğinden bahsetmiştir:

*Ben dahi bir bezm-i nûş-â-nûş tertîb eyleyüp
Harf atardım sâkî-i meh-rû-yı tettân üstüne*

*Şevk ile tarf-ı külah eşkeste vü hârir-dürüst
Dîdeler hayran hat-ı câm-ı dırahşân üstüne*

*Elde mey divân-ı Câmî vü Neşâtî der-miyân
Beyt okurken şîve-i nâhid-i şahşân üstüne*

(K. 3/13-15)

Nedîm, bir başka kasidesinde yer alan aşağıdaki nesib beyitlerinde sefa, barış ve emniyet alametlerinin cihanı kapladığını, rezmin yerini içinde sakinin, elinde keman bulunan çalgının bulunduğu bezmin aldığını ifade etmiştir:

*Bi-hamdi'llah yine feyz-i safa şâmil cihan üzre
Cihan âsâr-ı hükm-i sulh ile emn ü âmân üzre*

*Zamân-ı rezm geçdi şimdi vakt-i bezmdir söylen
Çemen nakş eylesin nakkaşlar püşt-i keman üzre*

*Dem-i nev-bâve-çînî-i tarabdır geçdi vakt-i rezm
Murabba' şakk urulsun ba'd-ezin nevk-i sinân üzre*

*Bu ol demdir ki bâlîn-i siperden penbeyi sâkî
Çıkarup vaz' ede ser-şîşe-i sahbâ-keşân üzre*

³⁰¹ Z. Velidi Togan, "Câmî", asıl adı Nûr al-dîn 'Abd Al-Rahmân b. Ahmed (1414-1492) olan, Timurlular devrinde yetişmiş İran'ın büyük şair ve âlimlerindendir, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, c. 3, İstanbul, s. 15-16. Şairin üç divanından başka Bahar-nâme adlı mesnevisi, edebî ilimlere dair eserleri, şerhleri, gramere dair eserlerive tasavvufî eserleri vardır; H. Ritter, "Câmî" "Eserleri", *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, c. 3, İstanbul 1963, s. 18-20.

*Bu ol demdir ki esbân-ı neberdin perçemin mutrib
Koparup bend ede destindeki çûb-ı keman üzre*

(K. 6/1-5)

Şair, bir diğer kaside nesibinde feyzin tesiriyle gönül bağının gül bahçesi gibi olduğu, kışın bahara, sümbülün cananın saçına benzediği ve feleğin daha önce benzerini görmediği uğurlu bir zamanı resmetmiştir:

*Hey ne şâdîdir ki dil bağı gülistan eyledi
Tab'ı mânend-i gül-i şâd-âb-ı handan eyledi*

*Hey ne şevk-ı dil-güşâdur kim kemâl-i feyz ile
Bu şitâ eyyamını fasl-ı bahârân eyledi*

*Habbezâ hurrem behâr-ı zevk u şâdî vü tarab
Kim bu helva bezmini reşk-i çırâgan eyledi*

*Habbezâ şâdî ki bu rûz-ı tarabla sünbülü
Zülf-i anber-rîz-i cânân ile yeksan eyledi*

*Böyle bir rûz-ı sa'îdin mislini az gördü çarh
Gerçi kim çokdan zemîn üstünde cevân eyledi*

(K. 26/1-5)

Üç kasidesinin nesib bölümünde zaman anlatımına yer veren Neylî, aşağıdaki nesib beyitlerinde cömertlik, lütuf, ihsan zamanı olan, herkesin mutlu olduğu, baharda güllerin açılması gibi gönüllerin açıldığı, bütün isteklerin yerine geldiği bir devir anlatımına yer vermiştir:

*Yine 'ahd-i kerem hengâm-ı feyz-i lutf u ihsandır
Zamâne bu zamâne dem bu dem devran bu devrandır*

*Ne devran her dil-i derd-âşnâ mânende-i deryâ
Nesîm-i şevkıla bu demde cûşân u hurûşandır*

*Ne devran nev-bahâr-ı feyz-i ümmîd ü emânî kim
Derûn-ı hâtır-ı erbâb-ı dil gül gibi handandır*

*Zihî devr-i tarab kim her dil-i nâ-dîde maksûdın
Yine rûy-ı emel mir'ât-ı bahtında nümâyandır*

(K. 7/1-4³⁰²)

Şairin bir diğer kaside nesibinde kederlileri sevindiren, gönül ve canı cennetteki gül bahçesine döndüren, insanı hayran bırakan bir feyiz vaktinden söz edilmiştir:

*Te'âlallah zihî feyz-i nesîm-i lutf-ı Yezdânî
Getürdi cûşa deryâveş derûn-ı müstmendânı*

*Ne feyz ebr-i çemen-zîb-i gülistân-ı emânî kim
Behiştâsâ müzeyyen kıldı gülzâr-ı dil ü cânı*

*Ne feyz âyîne-i sûret-nümâ-yı feth ü nusret kim
Olur şevk-ı temâşâsında hayran 'akl-ı insânî*

(K. 9/1-3)

Aşağıdaki nesib beyitlerinde ise Neylî, cihanın İrem bağını kışkandıracak bir güzelliğe kavuştuğu, gönüllerin sevinip şenlendiği, gamdan eser kalmayan bir zamandan söz etmiştir:

*Habbezâ 'ahd-i mübârek dem-i ferhunde-kadem
Oldı gülzâr-ı cihan reşk-i çemenzâr-ı İrem*

*Eyledi dehre yine 'ahd-i meserret 'avdet
Oldı diller yine sad şevk ile şâd u hurrem*

*Oldı leb-rîz sürûr ile cihan ser-tâ-ser
N'ola ârâma mahal bulmasa bir gûşede gam*

(K. 11/1-3)

³⁰² *Mirza-zâde Ahmed Neylî Dîvânı*, (Neşr.: Atabey Kılıç), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.

Sünbül-zâde Vehbî, aşağıdaki nesib beytinde olumlu bir zaman diliminden söz ederken birtakım telmihlerden yararlanmıştır. Aşağıdaki beyitte o devirde cömertlik ve ihsanın arttığı söylenirken Hatem'e³⁰³ telmihte bulunulmuştur:

Sehâya mâ'il oldu tab'-ı dünü belki gerdûnun
Hemân Hâtemlenir her bî-nevâ bezl-i 'atâyâda (K. 4/7)

Aşağıdaki beyitlerde Leyla-Mecnun, Ferhat-Şirin hikâyelerine telmih yapan şair, artık âşıkların cananlarına kavuşma vaktinin geldiğinden söz etmiştir:

Perîşân perçem-i cânân için mecnûn olup 'uşşâk
Tagıtmış 'aklını gûyâ ser-i gîsû-yı Leylâ'da

Mezâkın eylesin icrâ gelip şîrîn leblerden
Kenâr-ı cûy-ı şîri beklemek lâyük mî Ferhâd'a (K. 4/12-13)

Meydana gelen sevinç atmosferi dolayısıyla üstat nakkaşın kalemi Çin atölyelerini kıskandırır olmuş, tasvirler dahi canlanıp konuşmaya başlamış, Mânî³⁰⁴ ve Behzat'a laf atacak hâle gelmiştir:

Bu demde nutka gelmiş sûret-i zîbendeler gûyâ
Nezâketlerle harf-endâz olur Mânî vü Behzâd'a

Bu sûretde nigâristân-ı Çin'in revnakın bozmuş
Niçe tahsîn olunmaz hâme-i nakkâş-ı üstâda (K. 4/17-18)

Şairin diğer nesib beyitlerindeki anlatımına göre önceleri değerleri bilinmeyen irfan ve hüner sahipleri şimdilerde pek çok cömertlik ve ihsana nail olmuştur:

Böyle cûş etdikçe cûy-ı rahm u şefkat sû-be-sû
Teşne-leb kalmaz suyun elbet kerem-cûyân bulur

³⁰³ Arapların Tay kabilesinden cömertliğiyle meşhur, Hâtem-i Tâî ve Hâtem-i Tay olarak da tanınan Abdullah b. Mes'ûd'un oğlunun unvanıdır; Onay, *age.*, s. 237.

³⁰⁴ Onay, "Mânî-i Nakkaş", *age.*, Zerdüştlikle Hristiyanlığı birleştirerek yeni bir din kuran, resimlerini mucize diye gösterip peygamberliğini ilan eden, Erteng, Erjeng, Engelyûn ve Nigâr adı verilen şiir mecmuası bulunan kişidir, s. 319.

*Gerçi zâyî' eylemişdi kadrini ammâ felek
Vaktidir şimdi revâcın kâle-i 'îrfân bulur*

*Bu ne hengâm-ı meserretedir ki erbâb-ı hüner
Yoklasa künc-i derûnun hürrem ü handân bulur*

(K. 18/6-8)

Sünbül-zâde Vehbî, aşağıdaki nesib beyitlerinde olumlu zaman sahnesi çizerken dünyadaki gam oruçlularının mükâfata kavuştuğundan, cömertlik yağmurunun âlemi gül gibi tazelediğinden, cihanda ihsana kavuşmayan kimse kalmadığından vs. söz etmiştir:

*Mükâfât etdi devrân rûzedârân-ı gam-ı dehre
Zamâne döndü rûz-ı hürrem-i 'îd-i dü-bâlâyâ*

*Tarâvet bulmasın mı tab'-ı 'âlem gül gibi şimdi
Ki revnak verdi bârân-ı kerem bâg-ı temennâyâ*

*Niçe bî-vâyeler oldu sezâ-yı ni'met-i ihsân
Cihân şükr etmesin mi bu kadar yagmâ-yı na'mâyâ*

(K. 29/6-8)

Şair, bir diğer kaside nesibinde feleğin istidat erbabına yâr ve yaver olduğunu, marifet ehlinin başında güneşten daha kıymetli bir tacın bulunduğunu, hünerli kimselerin baht yıldızının Pervin'den de, Zühre'den parlak olduğunu vs. dile getirmiştir:

*Felek erbâb-ı isti'dâda şimdi yâr u yâverdir
Ser-i ehl-i ma'ârif tâc-ı hurşîde berâberdir*

*Begenmez ser-bürehne bir hünerdir efser-i mihri
Külâh-ı iffihârı belki fark-ı 'arşa hem-serdir*

*Meh-i nev bedr olur şimden geri bî-minnet-i hurşîd
Kemâl erbâbının âfâka rüchânı bugünlerdir*

*Hünermendân-ı 'asrın necm-i bahtı ol kadar rûşen
Ki çeşm-i Zühre vü Pervîn o tâlî'den münevverdir*

(K. 41/1-4)

Sünbül-zâde Vehbî, bu zamanda şiir, nazım ve bilginin de hak ettiği değeri bulduğundan vs. söz etmiştir:

*Kumâş-ı nazm ile yıldız kadardır müşterî şimdi
Sipihrin atlası duşunda kalmış hâk-ber-serdir*

*Sühan buldu revâcın rûz-ı bâzâr-ı hünerdir bu
Harîdârı anın bir kadr-dân-ı nükte-perverdir*

*Bu demde câh ile fahr etmesin zerrîn-kabâ câhil
Libâs-ı ma'rifet dûş-ı hünerverde serâserdir*

*Safâ yok sîne-i nâ-sâf u ma'kûsunda nâdânın
Dil-i dânişverân mahsûd-ı mir'ât-ı Sikender'dir*

(K. 41/5-8)

Şeyhülislâm İshak'ın kaside nesibinde lütuf rûzgârı esince cihanın cennetleri kısıktandırır olduğu, dilencilerin de, hükümdarların da sevinip neşelendiği, emel kadehinin kederi defeden şarapla ağzına kadar dolduğu söylenmiştir. Felek, önceden yaptığı uygunsuz tavırlara pişman olup gönlü saf ve şair yaratılışlılara şefkatle muamele etmiş, marifet pazarı kızışıp emel metayı ucuzlamıştır:

*Hoşâ dem kim nesîm-i lutf-ı Yezdânî vezân oldu
Cihân ser-tâ-be-pâ bu lutf ile reşk-i cinân oldu*

*Ne lutf-ı zevk-bahşâdır ki te'sîr-i safâsından
Keder-sencân-ı dehr-i kîne-peymâ şâd-mân oldu*

*Budur ol devr kim mesrûr olup ser-cümle-i 'âlem
Gedâlar neşve-yâb-ı mâye-i zevk-i keyân oldu*

*Olup câm-ı emel leb-rîz-i sahbâ-yı keder-fersâ
Derûna neşve-i ser-şârı keyf-i câvîdan oldı*

*Mukaddem itdigi evzâ'-ı nâ-sâza olup nâdim
Olup dil-sâf gerdûn ehl-i tab'a mihr-bân oldı*

*Yine germ oldı bâzâr-ı ma'ârif tâlib-i kâma
Metâ'-ı ârzû cins-i emel hep râygân oldı*

(K. 18/1-6)

Nesib bölümlerinde zaman konusunu ele alan birden fazla kasidesi bulunan Vak'a-nüvîs Râşid, aşağıdaki nesib beyitlerinde fitnenin ortadan kalktığını, feleğin aksine dönüşten vazgeçtiğini, adalet terazisinin eski dengesine kavuştuğunu, hilekâr feleğin fesatlıktan el çektiğini ifade etmiştir:

*Oldı istâde gubâr-ı fitne vermekden keder
Rûy-ı kârın hatt-i hûbân gibi hüsn ü ânına*

*Eyledi âgâz çerh-i merdüm-âzâr olmaga
Ma'zeret-h'âh-ı kusûr evzâ'-ı nâ-çesbânına*

*Oldı sencîde terâzû-yı nizâm ile umûr
Çâr-sûy-ı 'adlün irmişken hâlel mîzânına*

*Fitne-cûlıkdan ferâgat eyleyüp 'ayyâr-ı dehr
El uzatmakdan kesildi şimdi mekr enbânına*

(K. VI/4-7)

Şairin diğer kaside nesibinde bütün dertlere çare bulunulan, bütün maksatların yerine getirildiği, herkese durumuna ve kabiliyetine göre verilmesi gerekenlerin verildiği vs. bir zaman anlatımı söz konusudur:

*Tabîb-i çâre-sâz-ı derd ma'cûn-ı telâfiyle
Kulûba takvîyet 'unsurlara tâb u tûvân virdi*

*Kalem-cünbânî-i is'âf ile meşşâta-i takdîr
Cemâl-i şâhid-i maksûda el-hak başka ân virdi*

*Felek her fırkanun tatyîbine idüp mühim-sâzî
Kef-i rinde kadeh zühhâda izn-i taylesân virdi*

(K. VIII/6-8)

Vak'a-nüvîs Râşid, aşağıdaki nesib beyitlerinde keder zamanının gidip sevinç zamanının geldiği, âlemin emniyet yeri olduğu, gönüllerin sevindiği, harp zamanının sona erip dünyaya rahat ve asayiş geldiği vs. şeklinde olumlu bir zaman anlatımına yer vermiştir:

*Levhaşa'llâh yine hengâm-ı meserret geldi
Gidüp eyyâm-ı keder yirine râhat geldi*

*Ser-te-ser 'âlem olup cilvegeh-i emn ü emân
Dillere feyz-i safâ-güster-i behcet geldi*

*Fitne-i dagdaga-i harb sükûn bulmağ ile
Dehre âsâyış ü ârâm-ı ferâgat geldi*

(K. XI/1-3)

Şair, bir başka kasidesinin nesibinde içinde bulunduğu zamanı resmederken tabiat unsurlarından yararlanmış, kışın bahara benzediğini, herkesin rahata erdiğini, her tarafta adaletle hükmedildiğini söylemiştir:

*Bi-hamdi'llâh yine zevk u safânun geldi hengâmı
Açıldı gonçe-i ne'sküfte-i gülzâr-ı nâ-kâmı*

*Rebî' âsârını gördük nümâyân mevsim-i deyde
Bahâra gâlib oldu feyz-i vaktiyle kış eyyâmı*

*Sükûn-ı hây u hûy-ı harb ile olup cihân râhat
Kulûbun oldu temkîn-bahş-ı itminân u ârâmı*

Temâşâ nakş-ı dil-keş çekdi levh-i kâ'inât üzre
Bu günlerde Nigâristân-ı 'adl ü dâd ressamı

Nesîm re'y ü tedbîriyle buldı inkişâf el-hak
Gubâr-ı şûr u âşûb eylemişken pür nüh ecrâmı (K. XII/1-5)

Şairin bir diğer kasidesinin nesib beyitlerinde anlatıldığına göre insafa gelen gelen felek, uygunsuz davranışlarından vazgeçmiş, fitne tufanı dinmiştir:

Li'llahi'l-hamd yine çerh idüp insâf temâm
Eyledi gerdiş-i nâ-sâz-ı hilâfın itmâm

Döndi evzâ'-ı şütür-gürbe ile gerdişden
Virdi kânûn-ı halel-yâfte-i 'adle nizâm

Buldı tûfân-ı hurûşende-i âşûb sükûn
Oldı zevrakçe-i âmâle muvâfık eyyâm (K. XVI/1-3)

Önceden yaptığı eziyetleri telafi etmek isteyen baht da uykusundan uyanmıştır:

Mesned-i şîve-i âzâra ku'ûd itmiş iken
İtdi etvâr-ı mükâfât-ı telâfiye kıyâm

Kıldı peydâ eser-i reşh-i gül-âb-ı takdîr
Hele açıldı biraz dîde-i baht-ı nüvvâm (K. XVI/4-5)

Vak'a-nüvîs Râşid'in bir başka kaside nesibinde sevinç cilasıyla dolan cihanın âmâ gözün dahi zerreleri sayabileceği kadar aydınlık olduğundan, nimetlerin çoğaldığından, cihanda mihnetin yok olup yerine adaletin geldiğinden vs. söz edilmiştir:

Cihân cilâ-yı safâ ile öyle rûşen kim
İder bu vaktde ta'dâd-ı zerre çeşm-i zarîr

*Yine zehâ'ir (ü) emvâl râygân oldı
İdüp musa'ir-i bendergeh-i ezel tes'ir*

*Zemîne hâsiyet-i feyz eyledi sereyân
Görindi hâk-i siyehde 'alâyim-i iksîr*

*Cihânda kalmadı âsâr-ı târî-i mihnet
Ki oldı 'adl ile rûşen misâl-i subh-ı ahîr*

(K. XVII/3-6)

Şair, aşağıdaki nesib beyitlerinde içinde bulunulan olumlu zaman dilimini şimdilerde ümitsizliğin ricaya başladığı, feleğin baş aşağı olmuş kadehinin neşe şarabıyla dolduğu vs. ifadelerle anlatmıştır:

*Temâm gelmiş idi ye's başladı şimdi
Recâ-tırâzî-i âmâle her dil-i mahzun*

*Mey-i neşât ile leb-rîz-i behcet oldı yine
Hemîşe olmuş iken sâgar-ı sipihr nigûn*

*Hücûm-ı behcet-i şâdî o rûtbe kim oldı
Zihâm-ı şevk ile pür-tehniyet sarây-ı derûn*

*Hevesgerân-ı emânî kemâl-i şevkenden
Ümîd-i bîm ile ol denlû itdi kesb-i cünûn*

(K. XVIII/3-6)

Şairin kaside nesiblerinden birinde de kederin gidişiyle zevk ve sefa zamanının geldiğini, aşk padişahının yazdığı fermanla güzellerin âşıklara eziyet etmelerini yasakladığını, asayiş vakti gelince eziyet zamanının bittiğini, İlâhî cömertlik mutfağından açgözlüler için bir sofranın kurulduğunu ifade etmiştir:

*Hakk'a şükr olsun dem-i lutf-ı Hudâ hengâmıdur
Geçdi eyyâm-ı keder zevk ü safâ hengâmıdur*

*Şah-ı ‘aşk itdi bûtâna hatt ile cevri yasag
Müjdeler ‘uşşâka kim mihr ü vefâ hengâmıdur*

*Fursat-ı âsâyiş el virdi cihâna ser-te-ser
İnkızâ-yı müddet-i renc ü ‘anâ hengâmıdur*

*Çekdi devrâna matbah-ı cûd-ı İlâhîden simât
Hâzır olsun gürsine-çeşmân salâ hengâmıdur*

(K. XXII/1-4)

* * *

XIX. yüzyılda da nesib bölümünde bahsedilen zaman, olumlu özellikleriyle öne çıkan bir unsur durumundadır. Ali Emirî Efendi, olumlu bir zaman tablosu çizdiği kasidesinin nesibinde mekân olarak Diyarbakır'ı seçmiştir. Şehirde herkesin şevk içinde olduğu, kandillerle aydınlatılan gecenin gündüzden ayrılmadığı, âdeta felekde yıldızın avize, zamanın ayna olduğu bir şenlik düzenlendiği vs. söylenmiştir:

*Bugün oldı ‘ayân âsâr-ı lütfi hazret-i mevlâ
Bugün oldı nümâyân çehrelerde nûr-i şevk-efzâ*

*Bu şeb kandillerle bahr u ber öyle münevverdir
Sanır insân ‘gurub itmiş değil şems-i cihân-ârâ*

*Degil birbirine tercîh-i kâbil rûz ile leyî
Sâbah-ı a'lâdan leyâl-i rûzdan zîbâ*

*Degil encüm-i felekde eylemiş gûyâ şehr-i âyîn
Nücûm-ı âvîze-i ‘ibzâ zemîn âyîne-yi bâlâ*

(K. 6/1-4³⁰⁵)

³⁰⁵ *Diyarbakırlı Ali Emirî Divanı, İnceleme-Metin*, (Haz.: Sefer Serin), T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2007.

Eşref Paşa'nın nesibinde anlattığına göre söz konusu zamanda gam ve mihnet manasız boş bir söz olarak kalırken hüzn ve elem de sadece bir kelam olarak kalmıştır. Cihanda huzur, eğlence ve sevinç vardır:

*Güzâf-ı mihnet ü gam kaldı lafz-ı bî-ma'nî
Makâl-ı hüzn ü elem oldu huşû mahz-ı kelâm*

*Zamân zamân sürûr zemîn zemîn hubûr
Cihân cihân huzûr 'âlem 'âlem ârâm*

(K. XIX/18-19)

İkbal ve devlet binası sağlamlaşmış, yücelik sarayı cenneti kışkandırır olmuştur. Bu zamanın gündüzleri bayram, geceleri kadirdir:

*Serâ-yı rif'at ü iclâl oldı reşk-i behişt
Bînâ-yı devlet ü ikbâl buldu istihkâm*

*Nehârı 'ıyd-ı şetâret leyâli kadr-i sa'îd
Bu 'ahd-i feyz-nümâdır güzîde-i a'vâm*

(K. XIX/20-21)

İbrahim Râşid, devletin başındaki belaların savuşturulduğunu, fitne nehirlerinin önüne set çekildiğini, Firavun'un üzerine ejder asasıyla hücum etse de devlet asasının galip geldiğini³⁰⁶ vb. söylemiştir:

*Fikr ü ârây-ı müşîrân ile rûzân u şebân
Mündefî' olmada bin dürlü belâ-yı devlet*

*Gelse enhâr-ı fiten cûşa çeker sedd-i sedîd
Hüsn-i tedbîr ile elbet 'ukalâ-yı devlet*

*Ejder-âsâ ne kadar itse Fir'avn hamle
Hakkun 'avnıyla olur gâlib 'asâ-yı devlet*

(K. III/4-6)

³⁰⁶ Kur'an'da yed-i beyza ile birlikte Firavun ve adamlarına karşı verilen mucizelerden biri de asadır; Kasas, 28/32.

Meşhûrî, zamanı güzelce giyinip süslenmiş bir dilbere benzettiği kasidesinin nesibinde gönül aynalarından gam pasının silindiği, halkın düğün ve bayrammış gibi eğlendiği vb. bir zamandan söz etmiştir:

*Verip endâmına nev-câme ile zînet-i tâm
Katı mahbûb göründü yine devr ü hengâm*

*Def' edip gerd-i gamı âyîne-i dillerden
Yine tahsîl-i safâ eyledi bi'l-cümle enâm*

*Câ-be-câ âyîn-i cem'iyyet edip etmede halk
Kimisi sûr u kimi resm-i bihîn-i bayram*

(K. 11/1-3³⁰⁷)

Hızır'ın yardımıyla herkes istediği menzile ulaşmış, kemal ehli layık olduğu değerini bulmuş, felek âdetinin tersine fazilet sahiplerine cömertlik göstermiştir:

*Reh-nümalıkla bu dem âleme Hızır-ı tevfiğ
Herkesi etdi yine vâsıl-ı ser-menzil-i kâm*

*Siyemmâ ehl-i kemâlin güher-i kadri yine
Kıymetin buldu olup her biri mümtâz u benâm*

*Yine gösterdi sehâsın fuzalâya gerdûn
De'bi arz etmek iken ekseri evzâ'-ı liâm*

(K. 11/12-14)

Sutûrî, âlemin zevk ve şevkle raksettiği, karanlık gam gecesinin gidip hatırdan keder ve hicranı uzaklaştıran gündüzün geldiği, Yakup'a sabah rüzgârından gelen hoş kokuyla beytülhazanın³⁰⁸ Meva cennetine benzediği şeklinde ifadelerle içinde bulunulan zamanı anlatmıştır:

³⁰⁷ *Meşhûrî Divanı (Tenkitli Metin)*, (Nşr.: Yaşar Aydemir-Halil Çeltik), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83433/meshuri-divani.html>, Ankara 2009.

³⁰⁸ Yusuf'u kaybeden Yakup'un halktan uzakta kendisine yaptığı, oraya kapanıp ağlaya ağlaya gözlerinin kör olduğu "külbe-i ahzân, külbe-i gam, beyt-i ahzân, külbe-i zâr u hazin, beyt-i ahzân, beyt-i hazen, beyt-i l-hazen, mahzen-i ahzân" olarak da ifade edilen kulübesidir; Güler, *age.*, s. 71.

*Dilâ şehir-i vücûda zâhir oldu lutf-ı Yezdânî
Bu 'âlem zevk u şevkindan ider raksile cevânî*

*Şeb-i deycûr-ı gam gitdi irüb rûz-ı ferah-fersâ
Sürüb pâk itdi hâtırdan küdüret gussa hicrânı*

*Nesîm-i subhdan hôş bû irişdi cân-ı Ya'kûb'a
Müşâbih oldu me'vâya makâm-ı beytül'-ahzânı* (537/1-3³⁰⁹)

Üsküdarlı Hakkı, birden fazla kasidesinin nesib beytinde zaman konusuna yer vermiştir. Aşağıdaki nesib beyitlerinde fetih ekseninde İslâm askerlerinin Hakk'ın yardımıyla galip olacağı, ülkenin her yerinin mamur hâle geleceği ifade edilmiştir:

*Geldi ol dem kim cenâb-ı Hâlık-ı cân-âferîn
Ede ceyş-i müslimîni mazhar-ı feth-i mübîn*

*Geldi ol dem kim berâ-yı nusret-i İslâmiyân
Fevc-i ervâh-ı mücerredle tola rûy-ı zemîn*

*Geldi ol demler ki âheng-i şitâb-ı rezm ede
Husrevân-ı milket ma'mûre-i hakka'l-yakîn* (K. 4/1-3)

Şairin aşağıdaki nesib beyitlerinde Allah'ın lütfuyla âlemin sevindiği, eziyeti âdet hâline getiren zamanın murat üzerine döndüğü vb. söylenmiştir:

*Hamdülillah yine lutf-ı Hudâ-yı müte'âl
Eyledi 'âlemi mesrûr dil-i ferruh-fâl*

*Hamdülillah yine feyz-i celîl-i feyyâz
Verdi âfâka ser-â-ser-i şeref-i 'âl-el-'âl*

³⁰⁹ *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, (Haz.: Emine Adaş), T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2008.

*Rûzigâr oldu müsâ'id yine ber-vefk-i murâd
Cevr u âzârı edinmişken ehem işgâl*

(K. 9/1-3)

Şair, bir başka kaside nesibinde feleğin istenilen şekilde dönmesiyle dünyanın yenilenip mamur hâle geldiğini vs. söylemiştir:

*Hamdüli'llâh gerdişe âgâz idüp çarh-ı metîn
İtdi kevni gayret-i ma'mûre-i huld-i berîn*

*Habbezâ neşât-ârâ ki feyz-i nâ-gehi
Virdi köhne kâr- gâh-ı dehre üslûb-ı bihîn*

*Böyle bir feyze müsâdif olmadı kevn ü fesâd
Devre âgâz ideli mînâ-yı serây-ı heftümîn*

(K. 11/1-3)

Üsküdarlı Hakkı, aşağıdaki nesib beyitlerinde ise, Hakk'ın lütfuyla isteklerin yerine geldiği, âlemin keder pasından kurtulduğu, baht yıldızının güneşi kışkandıracak kadar parlak bir hâl aldığı vs. ifadelerle olumlu bir zaman diliminden söz etmiştir:

*Müjdele âfâka kim feyz-i Kâdir-i lâ-yenâm
Etdi hâli 'ale't-tahvîl be-vefk-i merâm*

*Müjde halk-ı 'âleme envâr-ı feyz-i lâ-yezâl
Kıldı kevni ser-te-ser âzâde-i jeng-i zalâm*

*Sad-hezârân hamd u minnet kevkeb-i baht-ı cihân
Oldu reşk-i mihr-i enver gayret-i bedr-i tamâm*

(K. 18/1-3)

3.2.11. Zamaneden şikâyet

XVI. asrın sonuyla XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Veysî'nin divanında yer almayan ve İstanbul merkez olmak üzere, çağın ahlâksızlıklarından, devletin idare kademelerinde bulunan kimselerin bilgisizliğinden, entrikalarından, vicdan yoksunu

olmalarından ve rüşvetten söz ettiği kasidesinde olduğu gibi³¹⁰, kasideler övgü şiiri olmanın yanında aynı zamanda arzihâl, dilekçe, şikâyetnâme olma özelliği de taşırlar³¹¹. Tespitlerimize göre, şairlerin kaside nesiblerinde yer verdikleri konulardan biri de zamaneden şikâyetdir. Bağdatlı Rûhî, söz mücevherine talip olan ve rağbet eden kimsenin bulunmadığından, yüce kimselerin zillet belasına esir olurken alçakların yüksek rütbelerde ve sefada olduğundan vs. şikâyet etmiştir:

Meger az musîbet mi bu kim bulunmaz

Suhan cevherine ne tâlib ne râgıb

E'âlî esîr-i belâ-yı mezellet

Edânîdedür hep 'ulûvv-ı merâtib

Arâzil safâda e'âlî belâda

Zihî nâ-muvâfık zihî nâ-münâsib

(K. 29/3-5)

Bâkî, zamanenin sözünde durmadığından, devrana güvenilemeyeceğinden, feleğin isteğin aksine döndüğünden söz ederek zamaneden şikâyetini dile getirmiştir³¹²:

Aldanurdum gül-bün-i 'ömrün yüze güldüğüne

'Ahdine tursa zamâne dönmese devrân eger

H'âr u zâr olmazdı bülbül hâre yâr olmazdı gül

'Aksine devr itmeyeydi günbed-i gerdân eger

(K. 13/1-4³¹³)

Bursalı Rahmî'nin nesibde çizdiği olumsuz tabloya göre cihanda ne sadık bir mert ne yaver bir yâr vardır; halk vefasız, felek alçak, zamane soysuzdur. Aşağılık

³¹⁰ Günay Kut (Alpay), "Veysî'nin Divanında Bulunmayan Bir Kasidesi Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1970, Ankara 1989, s. 169. Bahsi geçen kasidenin tam metni için bk. Kut (Alpay), *agm.*, s. 171-175.

³¹¹ Erkan Akalın, *Klâsik Türk Şiirinde Şâir-İktidar İlişkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırıkkale 2011, s. 159.

³¹² Bir çalışmada Bâkî'nin söz konusu kasidesindeki nesib beyitlerinin hasbihâl özelliği taşıdığı söylenmiştir. Bk. Fazile Eren Kaya, "Bâkî'nin Hayatını Kasidelerindeki Hasbihâl Beyitlerinden Okuma Denemesi", *Prof. Dr. F. Tulga Ocak'a Armağan*, Ankara 2013, s. 283.

³¹³ Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

kimseler cevher gibi kıymetli ve muazzezken büyükler hor ve hakirdir. Sitemkâr dünyanın vurduğu tekmeyle kırılmadık bir ayak veya baş bulmak mümkün değildir:

*Cihânda bulunmaz refik olmag-içün
Ne bir merd-i sâdık ne bir yâr-ı yâver*

*Cihân halkı bed-'ahd gerdûn dündür
Zamâne denîdür felek sifle-perver*

*Edânî erâzil mu'azzez cihânda
E'âlî ahâlî olupdur muhakkar*

*Yiri nev'-i sâfil misâlidür esfel
Şu kim cins-i 'âlî durur misl-i cevher*

*Leked-kûb-ı dehr-i sitemkâr oluban
Şikest olmaduk kanı bir pâ vü yâ ser*

(K. 2/6-10³¹⁴)

Fuzûlî, feleğin başkalarına lütufta bulunurken kendisine zulmettiğini, hatta bu zulümler sebebiyle gözyaşının Nuh tufanı gibi olduğunu, feleğin gam ordusuyla mamur gönlünü viran ettiğini vs. söylemiştir:

*Lik gayette ta'accüb kılarım kim ne için
Men-i mahrumu hemîn haste-i hırman eyler*

*Gayra ihsanı çok ü lutfu öküş lîk bana
Sitemi vafir ü bi-dadı firavan eyler*

*Kaş bağırmı kaza su ede göz yaşı için
Çeşme tek durmayuban çün beni giryan eyler*

³¹⁴ *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*, (Nşr.: Mustafa Erdoğan), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2011, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292396/h/bursali-rahmi-divani.pdf>.

*Kaş cismimi felek taş ede bi-dade düzem
Ma'den-i la'l kimi çün ciğerim kan eyler*

*Yer yüzünden götürülmekde gümanım dahi yok
Böyle kim ten çürüyüp göz yaşı tuğyan eyler*

*Bî-haberler bilemez eşk-i revanım ne için
Gerçi tenbîhine dil nale vü efgan eyler*

*Ehl-i tuğyana eser eyleyemez girye-i Nuh
Gerçi her dem olan vakıf-i tufan eyler*

*Ey felek bu ne revadır ki sipah-i sitemin
Dil-i ma'murumu yağma ile vîran eyler*

(K. 32/17-24)

Gelibolulu Âlî, kasidesinin nesib bölümünde feleği “süfli isteklerin düzenbaz dünyası; zalim; figan dolu kubbe; ateş çadırı, baş aşağı olmuş zehir kadehi” vb. olarak nitelendirmiştir:

*Zihî dehr-i mekkâr-ı süflî-metâlib
Zihî çerh-i gaddâr-ı rûşen-ma'âyib*

*Zihî gerdiş-i kîne-cûy-ı sitem-ger
Zihî künbed-i pür-figân u mesâyib*

*Zihî âhenin-meclis-i nâle-peyvend
Zihî âteşîn-i çetr-i ahker-i cevânib*

(K. 24/1-3)

Şair, şikâyetlerine ekâbirde gurur ve kibir, saygıdeğer kimselerde oyunlar bulunduğunu, mürüvvet kapısının alçak olduğunu, dünyadaki herkesin mala taptığını, ümmetin yalancı sarrafa benzeyen alçaklara sığındığını vs. söyleyerek devam etmiştir:

*Ekâbirde kibr ü gurûr ile nahvet
Efahimde sevdâ-yı 'îş u melâyib*

*Denâ'at mürüvvet kapusını yapmış
Cihân mâla tapmış mürâyî muhâsib*

*Ehâliden artuk melâz-ı ümemdür
Edâniden eşhâs-ı sarrâf-ı kâzib*

(K. 24/10-12)

Şair, zamaneden ziyade Yusuf Sinan Paşa'dan şikâyet ettiği kasidesinin nesibinde ise, Süleyman'ın mührünün bir dev tarafından çalınması hadisesine atıfta bulunarak yönetime layık olmayan birinin geçmesinden yakınmıştır. Söz konusu Paşa'yı, boş konuşan, Müslümanlara eziyet eden, adı Yusuf olmasına rağmen dünyayı âdeta beytülahzana çeviren biri ifadeleriyle nitelendirmiştir:

*Yine bir dîv-i 'anîdin yavu kıldı dîvân
Girdi dest-i melike mühr-i Süleymân-ı zamân*

*Bir pelîd oldu yine ravza-i erkâna cüdâ
Yine güldürdi cihân bâgını bir serv-i revân*

*Lâfa geldükçe yılan ile yalanlar bir idi
Çog idi laklakası laklaka benzerdi hemân*

*'Âlemün deyr-i mükâfât idügin anlamayup
Ehl-i İslâma cefâ didi misâl-i ruhbân*

*Yûsuf iken adı Ken'ân'ı diyen mesnedle
Az kalmışdı ide 'âlemi Beytül-hazân*

(K. 50/1-5)

Kelâmî, aşağıdaki nesib beyitlerinde feleğin kendisini üzüp incittiğinden, isteklerini yerine getirmediğinden yakınmıştır:

*Derdâ ki kılmış ben zârı âhir
Gerdûn-ı dâyr âzürde-hâtır*

*Mir'ât-ı tab'-ı 'âlem-nümâya
Cevr-i havâdis olmuş mükeddir*

*Maksûm üzre devr itmemişdür
Çarh-ı müşa'bid gerdûn-ı dâyr*

(K. 11/1-3)

Şair, sakiyi merkeze alarak zamaneden şikâyet ettiği diğer kasidesinin nesibinde gam, fitne ateşi, şer vb. gibi unsurları zikretmiş ve sakiden kendisini bunlardan kurtaracak olacak şaraptan sunmasını istemiştir:

*Sâkıyâ bâde getür kim bize gam eyledi zûr
Âteş-i fitneye su sep ki yana gerd-i fütûr*

*Bir kadeh sun ki bizi yakdı şarâb-ı gam-ı vehm
Bir meded kıl ki bizi yakdı şerâr-ı şer ü şûr*

*Niçe bir münharif olsun gam u derd ilde mizâc
Bir 'ilâc eyle ki dönsün yürüsün câm-ı sürûr*

(K. 12/1-3)

Kendisine isnat edilen bir suçtan dolayı suçsuzluğunu dile getirmek üzere kaleme aldığı kasidesinin nesibinde Mânî, hem içinde bulunduğu olumsuz ruh hâlinde hem de buna etkili olan düşmanlar, felek gibi dış faktörlerden şikâyet etmiştir³¹⁵. Buna göre şair, hatır bağı bela hazanı görmese onda mana gülünün zahir olacağı, gönül aynası tozlanmasa nadir mana kızlarının suretini yansıtacağı, ihsan yağmuru yağsa şair yaratılışın cevherler saçacağı, böylece kendisinin Nizâmî³¹⁶ ve Zahir ayarında

³¹⁵ Geniş bilgi için bk. Şener Demirel, “16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî'nin Bir Kasidesi Üzerine Psikanalitik Çözümleme Denemesi”, *Prof. Dr. Mine MENGİ Adına TÜRKOLÖJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana 2012, s. 95-108.

³¹⁶ Ahmed Ateş, “Nizâmî”, asıl adı Camâl Al-dîn Abû Muhammed İlyâs b. Yûsuf b. Zakî b. Mu'ayyad Nizâmî (1150?-1214?) olan, Divanı'ndan başka Mahzenü'l-esrâr, Hüsrev ü Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Heft-peyker (Behrâm-nâme/Heft günbed), İskender-nâme (Sikender-nâme) isimli mesnevîlerden oluşan Hamse'si de bulunan, İran ve Türk şairleri üzerinde etkili olan Azerbaycan ve İran'ın önde gelen şairlerindendir; *İslâm*

bir şair olacağı vb. şeklinde şiir yazma kabiliyetinin önündeki engelleri dile getirmiştir:

*Hazân-ı belâ görmese bâg-ı hâtır
Olurdu ma'âni güli anda zâhir*

*Ger olmasa âyîne-i dil mükedder
Vire sûret ebkâr-ı ma'nâ-yı nâdir*

*Eger yagsa bârân-ı nisân-ı ihsân
Cevâhir saçâ tab'-ı deryâ-makâtır*

*Zuhûrum olurdu Nizâmî gibi çak
Cihânda bana bir Zahir olsa zâhir*

(K. 1/1-4³¹⁷)

Bununla birlikte âlemde mahir sarraf gibi şiir kıymetini bilen kimse yoktur, dünyayı söz dinlemez düşmanlar ve hasetçiler kaplamıştır:

*Suhan kıymetin fehm ider kimse yokdur
Kanı şimdi 'âlemde sarrâf-ı mâhir*

*Sözün dinlemez kimse tutmuş cihânı
'Adû-yı mu'ânid hasûd-ı mükâbir*

(K. 1/15-16)

Nev'î, Reisülküttap Hamza Bey'den at talebinde bulunduğu ve sürekli atla ilgili ifadelerle yer verdiği kasidesinin nesibinde at isteğini birinci teklik şahıs ağzından zamaneden şikâyet ederek dile getirmiştir. Zamane, şairi bir oyunla mat etmiş,

Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA), c. 9, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1970, s. 318-327.

³¹⁷ *Mânî Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa (İnceleme-Metin)*, (Nşr.: Şener Demirel), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-281558/h/mani-divani-sener-demirel-.pdf>.

feleğin cefa taşı nalı bayram hilâli³¹⁸, saç Berat gecesi³¹⁹, kendisi zulmette Hızır'a rehberlik eden abıhayat olan, hızı saba rüzgârı, gidişi Dicle ve Fırat nehirlerine benzeyen atının ayağını sakatlamıştır:

*Nat'-ı murâdum üstine sürüp hemîşe at
Bir lu'b ile ider beni devr-i zamâne mât*

*Leng itdi pâ-yi esbümi seng-i cefâ-yı çarh
Sâbit-kadem kodı beni bu dehr-i bî-sebât*

*Bir at idi ki olmuş-idi 'izz ü kadr-ile
Na'li hilâl-i 'îd ü saç Leyle-i Berât*

*Sûretde at u ma'nîde Âb-ı hayât idi
Zulmetde Hızır'a olur-idi rehber-i necât*

*Tab'-ı latîf ü vaz'-ı şerifinde var-idi
Seyr-i sabâ ile revîş-i Dicle vü Furat*

(K. VII/1-2³²⁰)

Kütahyalı Rahimî, “arpanun” redifli bir ve Ravzî, “-yı cev” redifli iki kasidesini zamaneden şikâyet konusuna ayırmıştır³²¹. Kütahyalı Rahimî, arpayı³²² gamı boyunu orak eden, ömrünü solduran, yuvası yokluk Kaf'ının³²³ doruğu olduğu için düşünce Simurg'unun dahi ulaşamadığı, bir tanesine dahi erişilemeyen, ancak

³¹⁸ İslâmî gelenekte aralarında oruç, namaz, hac, bayram namazları gibi birçok vaktin tayin edilmesinde kamerî ayların esas alınması sebebiyle bu ayların başlangıç zamanının doğru bir şekilde tespiti son derece mühim olduğundan hilâlin görülmesi son derece önemli bir hadise olarak kabul edilir; İrfan Yücel, “hilâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 18, İstanbul 1998, s. 2.

³¹⁹ Şaban ayının on beşinci gecesi olan ve Müslümanların Allah'ın affıyla günahlarından kurtulacakları gece olduğuna inanılan gece; Halil Ünal, “Berat Gecesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 5, İstanbul 1992, s. 475.

³²⁰ *Nev'î Divanı*, (Nşr.: Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

³²¹ Necâtî'nin tımar elde etmek amacıyla arpa hakkında yazdığı kasidesi de dâhil olmak üzere Divan şiirinde bu tür kasideler, örneklerine pek rastlanmayan “sapma” şiirler olarak değerlendirilmiştir; Turgut Karabey, “Dîvân Şiirinde “Sapma”lar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 32, Erzurum 2007, s. 29; Güler-Yaşar, *age.*, s. 300.

³²² Burada kastedilen “memurlara bir nevi munzam tahsilat ve azil, yahut tekadüdilen mülkî ve ilmî memurlara mazuliyet ve takaüt maaşı kabîlinden verilen şey”; Pakalın, “arpalık”, *age.*, c. 1, s. 84.

³²³ Dünyayı kaplayan, zebercet renginde, zümrüt bir kaya üzerinde durduğuna inanılan, Anka'nın mekânı olarak bilinen mitolojik dağdır, Bilge Seyidoğlu, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*, Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2010, s. 46-48.

dillerde destanı söylenen, âlemin Mısır'ında kuyuya düşen Yusuf olarak tasvir etmiştir:

Dâs idüp kaddüm gam-ı bâr-ı girânı arpanun
Kiştzâr-ı ömri soldurdu hazânı arpanun

Yüksek uçar iremez sî-murg-ı fikret seyrine
Kulle-i kâf-ı ademdür âşiyânı arpanun

Kiştzâr-ı vaslına bir dâne irmiş kimse yok
Söylenür dillerde ancak dâsitânı arpanun

Ey azîzüm çâha düşmüşdür meger Yûsuf-misâl
Mısır-ı âlemde anunçün yok nişânı arpanun

(K. 6/1-4³²⁴)

Diğer taraftan şair, bir tanesini bin akçeye alanın dahi ucuza almakla övüneceği kadar pahalı hâle geldiğini de söylemiştir:

Ögünür bir dânesin bin akçeye aldum diyen
Vaslına tâ kim irişdüm râyegânı arpanun

(K. 6/5)

Buğday renkli dünya, şairin ömür harmanını yele vermiş, yani şair ömrünün son demlerine gelmiş, buna mukabil bir türlü arpanın zamanı gelmemiştir:

Yile virdi hırmên-i ömrüm hevâsın mâ-hasal
İrmedin ey mâh gendüm-gûn evânı arpanun

(K. 6/9)

Bununla birlikte şair, arpa dilencisi değil, yalnızca derdine derman olduğu için arpa talebinde bulunan bir kimsedir:

Kendimün derdi durur bu derde dermân umdugum
Sanma ömrüm hâsılı cerrâr-hânı arpanun

(K. 6/10)

³²⁴ *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*, (Nşr.: Ahmet Mermer), Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, İstanbul 2004.

Ravzî, kasidesine uzun zamandan beri herkesin arpa için kavga ettiğini, fakat kimseye ayağının dahi dokunmadığını, bela yağmuru yağdığı için ekilen tohumların hiçbirinin çıkmadığını söyleyerek başlamıştır:

Gerçi ‘âlem halkı eyler ser-be-ser gavgâ-yı cev

Yine degmez bin cidâl iden kişiye pâ-yı cev

Yagdı bârân-ı belâ çok tohm ekildi bitmedi

Hâsılı olmadı hâsıl ol semen-sîmâ-yı cev

(K. 6/1-2)

Halk, adı ancak dillerde kalmış, kendisi görünmeyen, Kaf Dağı’na giden Anka, güneş ve ay gibi başı göğsü ermiş, meskeni İkizler burcu, herkesin başına konmayan Hüma, şairi görünce başını eğmeyen, yüce kimselerin de yolunu gözlediği bir dilber olan arpa için keder tekkesinde inzivaya çekilip isimlerini okumaktadır:

Adı ancak dilde kalmışdur görünmez kendüsü

Gitdi kûh-ı Kâf’a sâkin olmaga ‘Ankâ-yı cev

Hânekâh-ı gussa vü gam içre olup münzevî

Cümle ‘âlem halkı cem’ olmuş okur esmâ-yı cev

Kadr ile başı sipihre irdi mihr ü meh-sıfat

Mesken ü me’vâ idindi menzil-i cevzâ-yı cev

(K. 6/3-5)

Şair, devam eden beyitlerde padişahın bulunması için tuğra yazdırmasına rağmen arpanın bulunamadığı, belki mekânının yokluk sahraları olduğu, yine de onun yeniden görüneceğine dair inancın kaybolmadığı, eskiden kimseler yüzüne bakmazken şimdilerde herkesin ona sevdalandığı vs. şeklindeki ifadeler de yine arpaya ulaşmanın imkânsızlığını anlatmak üzere kullanılmıştır:

Ey fakîr-i bî-nevâ sana ne vardı geldi kim

Pâdişâh-ı ‘âleme kalmışdur istignâ-yı cev

*Aradılar kâ'inâtı bulmadılar habbesin
Yazılup şeh cânibinden her yire tigrâ-yı cev*

*Kalmayupdur var ise ey dil ana hergiz vücûd
Gâlibâ oldı 'adem sahrâları mesvâ-yı cev*

*Umaruz kim bir gün ola kendin izhâr eyleye
Matla'-ı subh-ı safâdan tal'at-ı zîbâ-yı cev*

*Bir zamân idi yüzine kimseler bakmaz idi
Şimdi bir demdür ki düşdi 'âleme sevdâ-yı cev*

(K. 6/8-12)

Şair, uzun uzun arpanın ele geçmeyişinden yakındıktan sonra bir gün kendisinin de arpa talebiyle bir kapıya gittiğini, fakat oradan istediği olumlu cevabı alamadığını, bunun üzerine de bir daha asla böyle bir istekte bulunmayacağını söyleyerek nesib bölümünü tamamlamıştır:

*Vardum ehl-i fazl olan 'allâmesine 'âlemün
Hâk-i pâyine sürüp yüz itdüm istiftâ-yı cev*

*Virmedi ben hasteye lutf ile bir şâfi cevâb
Eyledüm hayli tevakkuf çıkmadı fetvâ-yı cev*

*Tevbeler olsun [ki] hergiz itmeyem 'âlemde hîç
Kaht elinden âh u feryâd eyleyüp şekvâ-yı cev*

(K. 6/27-29)

Ravzî'nin diğer kaside nesibinde de müptelası çok olduğu hâlde tanesi dahi bulunmayan, fiyatı çok yükselen, ulaşılmazlığı itibariyle Süreyya yıldızına³²⁵ benzeyen, şairin her tarafta aramasına rağmen bir türlü bulamadığı arpa ekseninde zamaneden şikâyet edilmiştir:

³²⁵ Türkçe adı Ülker, Farsça adı Pervîn olan parlak yıldız kümesinin adı olup Divan şairleri tarafından yıldız kümesi manasının yanında, tek bir yıldız adı olarak da zikredilmiş, uzaklığı, yüksekliği, parlaklığı vb. sebebiyle birçok unsurla ilişkilendirilmiştir; Mustafa Uzun, "Süreyyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 38, İstanbul 2010, s. 162-163.

*Çokdur cihânda gerçi şehâ dânehâ-yı cev
Âlemde bî-nihâye velî mübtelâ-yı cev*

*Cevden lezîz nesne bulunmaz behâyime
Ammâ n'idem ki artuga çıkdı behâ-yı cev*

*Degme gedânun irmez eli gökde seyr ider
Çak fark-ı ferkadâna döker şimdi pâ-yı cev*

*Oldı 'ıyân evc-i Süreyyâ'ya çıkdı
Bâlâda görinür bize hayli sehâ-yı cev*

*Şöyle dükendi kalmadı at yemi serverâ
Kim gelmez oldı hâtıra hiç mâsivâ-yı cev*

*Gezdüm cihânı kendüm eyâ şâh-ı kâmrân
Ne yirde var ola diyü 'işret-fezâ-yı cev*

*Sahrâ-yı fikrete niçe kez eyledüm sefer
Bir kimse bulmadum ide bana 'atâ-yı cev*

(K. 7/1-7)

İlginç bir kaside örneği de yine Ravzî'nin nesib kısmında pilav dolayısıyla zamaneden şikâyet ettiği kasidesidir. Elbette şairin asıl amacı içinde bulunduğu zor durumu anlatmaktır. Şairin anlatımına göre pilav; ruhun gıdası, can, gizli hazine, Karun'un yeregeçen malı³²⁶, irfan sahiplerinin gıdası, Horasan³²⁷ padişahı, gül yaprağı, güzel şuh, şairin onu her gün görmek istediği ve lütfedip bir kere meclise gelse yârânın hepsinin onu ortaya almak isteyeceği canan, parlak sahandaki güneş, felek sofrasındaki aydır. Ravzî, pilav uzun süredir görünmeyince aç, muhtaç, zayıf ve nasipsiz kaldığı, onun hasretiyle benzinin zerdeye döndüğü, kanının kuruyup bir

³²⁶ Pala, "Karun", *age.*, Kur'ân-ı Kerîm'de (Mü'min, 40/24) adı geçen Karun, rivayete göre Hz. Musa'nın kavminden, hatta akrabalarından zengin, fakat çok cimri bir kimse olup zekâtını vermemesi sebebiyle Musa'nın duası sebebiyle servetiyle birlikte yere geçmiştir; s. 230.

³²⁷ Kuzeydoğu İran'da bir eyalet olan Horasan, ticarî, tarihî ve ilmî bakımdan önemli bir merkezdir. Geniş bilgi için bk. Osman Çetin, "Horasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 18, s. 234-241.

damla kanının kalmadığı şeklinde mübalağalı ifadelere de yer vermiştir. Bu arada pilavın hammaddesi olan pirincin Çin'de yetişmesinden de söz etmiştir:

*Kanda gitdün ey gıdâ-yı rûhum ey cânım pilav
Haste-i cev'um gel ey dermân-ı cev'ânım pilav*

*Kaldum aç u zâr u muhtâc u zebûn u bî-nevâ
Pây-mâl-i leşker-i cev' itme sultânım pilav*

*Mâl-ı Kârûn gibi nâ-geh yire mi geçdün 'aceb
Görmez oldum ben seni ey genc-i pinhânım pilav*

*Cân dimâğın âh kim bûy-ı dil-âvîzün tutar
Hânesinde gâh geh yidükce hayrânım pilav*

*'Ârzû eyler seni zîrâ gönül sultândur
Görmedi gerçi benüm emsâl ü akrânım pilav*

*Benzümi zerdeye dönderdi teb-i hecrün senün
Kurıdı kalmadı tende katrece kanım pilav*

*Degme nâ-dân agzına lâyık degülsin hak budur
Ey gıdâ-yı cân-fezâ-yı ehl-i 'irfânım pilav*

*Dâr-ı Çînîler ekilmiş hûb kab-ı nevlere
Mâ'ilin gâyetde ey şâh-ı Horasân'um pilav*

*Gayrı yimekler senün yanunda gülmez yüzlüdür
Şûh-ı ra'nâsın sen ey gül-berg-i handânım pilav*

*Yüzünü gün gibi görsem her sabâh u şâmda
Can katardun cânuma 'âlemde cânânım pilav*

*Lutf u ihsân eyleyüp bir kerre gelsen meclise
Alsa ortaya seni mecmû'-ı yârânum pilav*

*Şol mücellâ sâhanun içinde sipihr süfrede
Hâle içre mâhsın ey mihr-i rahşânum pilav*

(K. 11/1-12)

Süheylî, kendisini İmran'ın oğlu Musa³²⁸ ve Bel'am-ı Bâ'ûr³²⁹ olarak nitelendirmiş, ayrılıktan, sevgiliye duyduğu öldürücü muhabbetten, cananın arı iğnesine benzeyen gamzesinden şikâyet etmiştir:

*Hemîşe ceng ü cidâli hevâ ile rûhun
Misâl-i Mûsî-i 'İmrân ü Bel'am-ı Bâ'ûr*

*Sehâb-ı gayret-efrâz çü tünd-bâd-ı belâ
Hevâ-yı fûrkat-i bârân çü sarsar-ı bâhûr*

*Hücûm-ı mihr ü mahabbet peleng-i merdüm-küş
Belâ-yı gamze-i cânân çü neşter-i zenbûr*

*Dil-i cefâ-keşi mihnet şu hâle salmış kim
Gözinden ayru o yârun çü merdüm-i meshûr*

Bana bu denlû sitemler sezâ durur zîrâ

Ne bir fakîr-i sabûrem ne bir ganiyy-i şekûr

(K. 24/4-8)

İki kasidesinin nesib bölümünü zamaneden şikâyet konusuna ayıran Taşlıcalı Yahyâ, nesiblerinden birinde sazendelerin tutuştuğu, heves ehlinin dağıldığı, kemençenin kırıldığı, udun ateşte yandığı, çenk sancağının yıkıldığı, fesatçının

³²⁸ Beyitte bazı İslâm âlimlerinin İmrân'ın Musa ve Harun peygamberlerin babası olduğuna dair görüşlerinden kaynaklanan bir anlatım söz konusudur. Bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "İmrân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c.22, İstanbul 2000, s. 232.

³²⁹ İbadet ve iyilikleriyle başını kaldırıp göğe bakınca arşı görecek bir mertebeye erişmiş bir veliyken dünya nimetlerine meylettiği ve Hz. Musa'ya karşı geldiği için Allah tarafından köpek hâline getirilip huzurdan kovulan kimsedir; Hidayet Aydar, "Kur'an'da Geçen "El-Hayâtü'd-Dünyâ" Kavramı Üzerine Mülâhazalar (II)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. VI, İstanbul 2002, s. 46-47.

kanının boş kadeh gibi kuruduğu, rebabın³³⁰ yıkılıp döküldüğü, defin Mecnun'un kâsesi gibi iki parça olduğu vs. bir meclis sahnesinden yararlanarak zamaneden şikâyetini dile getirmiştir:

*Tutuşdı âteşe sâzendeler neyistânı
Tagıldı ehl-i hevânun gürûh-ı 'isyânı*

*Kemânçenün sanemi sındı yandı âteşe 'ûd
Yıkıldı yerlere çengün livâ-yı şeytânı*

*Rebâbun eylediler hâlini harâb u yebâb
Kuruldu câm-ı tehî gibi fâsıkun kanı*

*Def oldu kâse-i Mecnûn gibi iki pâre
Sifâl-i seg gibi câmun dürüldi devrânı*

(K. 6/1-4³³¹)

Şair, aşağıdaki nesib beyitlerinde ise, içindekilerin nimet yerine sefer kederi yediği hayâlî bir mutfak kurgusuna yer vermiştir. Nesibin ilerleyen beyitlerinden anlaşıldığı üzere söz konusu bu mutfak, şairin oldukça sıkıntı çektiği anlaşılan yabancı bir diyar, yani gurbettir:

*Bir matbaha irişdi yolum eyledüm nazar
Ni'met yirine halkı sefer gussasını yer*

(K. 25/1)

Nesibin devam eden beyitlerinde bu yer, dibi kalafat için dibi yukarı dönmüş boğaz gemisi, açlıktan ağzını poyraza açan fil yavrusu veya ejderha, suyu çekilmiş değirmen, adamları birbirinin ağzına bakan, ayrılık ateşiyle kül olmuş âşık, dağlardaki mağaralar kadar korkunç bir yer vs. şeklindeki ifadelerle tasvir edilmiştir:

*Gûyâ bogaz gemisine benzerdi ol hemân
Dönmiş dibi yukarı kalafat için meğer*

³³⁰ Kemeçe ve kemanın atalarından sayılan, kemeçe gibi dize dayayarak çalınan, çok yaygın telli ve yaylı bir sazdır; Öztuna, "rebâb", *age.*, c. 2, s. 171.

³³¹ *Yahyâ Bey ve Divânı (Tenkidli Basım)*, (Nşr.: Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.

*Bir pîl-beççe gibi ya hûd ejdehâ gibi
Açlıktan agzını sanasın poyraza açar*

*Benzerdi resmi suyu sogulmuş degirmene
Âdemleri biri birinin agzına bakar*

*‘Âşık mıdur ki nâr-ı firâk ile kûl olup
Kalmamış anda zerre kadar âhdan eser*

(K. 25/2-5)

Her tarafa hâkim olan bir kıtlıktan söz eden şair, felekteki dolunayı göz hakkının kaldığı sofraya, açlığı ok ve yayla yürüyen çeriye benzetmiş, elinde bazlamadan siperi olsa bu askerlere karşı koyabileceğini söylemiştir. Diğer taraftan Resûl’ün sünnetini icra eden gökler dahi açlıktan bağırklarına güneş ve aydan taş bağlayacak hâle gelmiştir³³²:

*İrmezdi kurs-ı bedre sipihr üzre inkisâr
Bakdukça ana hakk-ı nazar kalmasa eger*

*Açlık çerisi tîr ü kemân ile yürüdi
Bir bazlamaç olaydı iderdüm ana siper*

*Bagrına taş bagladı mihr ile mâhdan
Gökler Resûl sünnetin icrâ ider meger*

(K. 25/9-11)

Şair, nesib bölümünü herkesin sadece kendi nefsiyle meşgul olup birbirlerine selam dahi vermediklerini, yiyecek et kalmadığını söyleyerek tamamlamıştır:

*Halkun biri birine selâmı kelâmı yok
Her kişi kendü nefsine meşgûl olup gider*

*Ey ben za’îfe bu sefer ahvâlini soran
Acıyla söyleşür acılı olan el-hazer*

³³² Buhari, Menakıb, 25; Müslim, Eşribe, 143.

Et kalmadı ki kalmadı kalmalı olıcak

Kuşlar havada muntazır olup göz ile yer

(K. 25/20-22)

Usûlî, kasidesinin nesibinde³³³ öncelikle feleğin aralarında Rüstem, Zâl, Lokman gibi kimselerin de bulunduğu birçok kimseye eziyet ettiğini, şairin katline el uzattığını vs. söylemiştir:

Ey nice Rüstemleri gûra koyup âlemlere

Eyledi destan bu Zâl-ı bî-vefâ-yı rüzgâr

Dürlü emraz ile âhir dehr-i hâyin öldürür

Fi'l-mesel Lokman olursa lokmahâ-yı rüzgâr

Cevr eliyle katlimize el uzatmakdır hemân

lyd-i şâdide bizimle merhabâ-yı rüzgâr

(K. 1/11-13³³⁴)

Daha sonra da birinci teklik şahıs ağzından feleğin kemal ehline yaptığı gibi, onun da tenini mihnet kılıcına, canını bela okuna nişan ettiğini, uzun senelerdir devlet atına binmek için koşsa da bir türlü yetişemediğini, mihnet köşesinde helak olduğunu, şifa bulamadığını vs. söyleyerek felekten şikâyetlerine devam etmiştir:

Bî-nişân etdi tenimi tîg-i mihnet âh kim

Gelmez illâ canıma tîr-i belâ-yı rüzgâr

Kaldırıp alçakları ehl-i kemâli pest eder

Her dem uşşâka muhalifdir nevâ-yı rüzgâr

Şehsüvâr-ı devletin bir zerre gerdin görmedim

Nice yıl yeldim bu yolda çün hevâ-yı rüzgâr

³³³ Bu kasideyle ilgili yapılan bir çalışma için bk. Muhammet Kuzubaş-Muhammet Özdemir, “Usûlî’nin Rûzgâr Kasidesi”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 1, 2010, s. 113-121.

³³⁴ *Usûlî Divânı*, (Nşr.: Mustafa İsen), Akçağ Yayınları, Ankara 1990.

*Günc-i mihnetde helak oldu Usûlî derdmend
Âh kim açılmadı dârü's-şifâ-yı rüzgâr*

(K. 1/25-28)

* * *

Kasidelerinin nesib bölümlerini zamaneden şikâyet konusuna ayıran XVII. şairlerinin hemen hepsi zamaneden şikâyetlerini felek ekseninde dile getirmişlerdir. Azmi-zâde Hâletî, zamanenin boylarını keman ettiği fazilet ehlinin her birini bela okuna hedef ettiğini, kâfire dahi merhamet gösterirken gönül ehline aman vermediğini, fazilet ehlini toprakla bir ederken alçakları göklere çıkardığını vs. söylemiştir:

*Fazl ehli oldılar hedef-i nâvek-i belâ
Kıldı zamâne her birinün kâmetin kemân*

*Kâfir dahı emân dilese yok dimez velî
Virmez felek dil ehline hiç zulmden emân*

*Her ehl-i fazlî hâk ile yek-sân idüp felek
Her dünü kıldı gerdiş-i gerdûn felek-mekân*

(K. 19/2-4)

Şair, feleğin demir topuzunun daima hüner ehlinin başına indiğini, faziletini gösteren ehilidin dilinin belasına uğradığını, feleğin kendisinin hatırını da kırdığını ekleyerek nesib bölümünü tamamlamıştır:

*Kûpâl-i kahr-ı dehr iner turma başına
Kılsa 'aceb mi ehl-i hüner dem-be-dem figân*

*Kendü dili belâsına ugrar zamânede
Şol ehl-i dil ki sözde ide fazlını 'ıyân*

*Hâmem gibi şikeste kılup hâtırum felek
Olmışdı beste gerçi devâtum gibi dehân*

(K. 19/9-11)

Nâbî, güneş ve ayla birlikte dönen feleği muhtesibe benzetmiş, vuslatın sonunda ayrılık ihtimali bulunduğu için âşığın cananla görüşmemesinin daha doğru olduğunu söylemiştir:

Gerdiş-i gerdûn-ı dûn mihr ü meh-i rahşân ile
Farkı yokdur muhtesib devr itmeden mîzân ile

İhtimâl-i cevri gâlibdür ümîd-i vuslata
Âşıka yegdür mülâki olmamak cânân ile (K. 21/1-2)

Nâilî-i Kadîm, birden fazla kasidesinin nesib kısmını zamaneden şikâyet konusuna ayırmıştır. Şairin aşağıdaki nesib beyitlerinde şikâyeti felekten ve bahttandır:

Kerem tasavvur eder çarh-ı dûn itâbında
Ki haml-ı minnet eder cevri bî-hisâbında

Zihî mükâbere kim efdal-i ibâdetde
Eziyyet-i urefâ mezheb ü zehâbında

O zümrenin biri de Nâ'îlî-i bîkesdir
Ki rûy-ı dil göremez baht-ı pür-itâbında (K. III/1-3)

Şair, bir nesibinde feleğin yanında, kaza ve kaderden de şikâyet etmiştir:

Bu rûzgâr-ı siyeh-dil kalırsa böyle anîd
Çerâğ-ı mihrini söndürmemek değil mi ba'îd

Kazâ ki mânî-i tevîk-i ehl-i dânişdir
Husûl-i kâm u ümîde olur mu sa'y müfîd

Kader ki perde-i halvet-serây-ı hikmetdir
Ne mâverâsı hüveydâ ne perdedârı bedîd (K. VII/1-3)

Nesibin devam eden beyitlerinde şair, birinci teklik şahıs ağzından içinde bulunduğu olumsuz durumu ve ümitsizliği dile getirmiştir:

*Tamâm geldi banâ kâm-ı dilden istiğnâ
Vifâkı bahtdan oldum vücûh ile nevmîd*

*Refâh-ı hâli tasavvur futuvvetimde harâm
Vefâ-yı ahdi tevehhüm tasavvurumdan ba'id*

*Melâletim mütemâdî meserretim ma'dûm
Neşiyyetim müte'assîr meşakkatim câvîd* (K. VII/14-16)

Nâilî-i Kadîm, aşağıdaki nesib beyitlerinde kazanın yanında aynı zamanda devlet yönetimine liyakatsiz kimselerin gelmiş olmasından dolayı da mustariptir:

*Mecrûh idik Allah bilir tîr-i cefâdan
Bir gûşe görürdük ham-ı ebrû-yı kazâdan*

*Sâzın yere çalmışdı görüp meclisi hâlî
Nâhîd-i felek zenzeme-i gûş-resâdan*

*Bu meclis-i pür-vahşet-i bîdâdda ancak
Mazlûmlar âhıydı gelen guşa hafâdan*

*Bî-râbîta-i emn ü emân nüsha-i devlet
Olmuşdu ibâret bir iki ehl-i hevâdan* (K. XIII/1-4)

Şair, aynı kasidenin devam eden nesib beyitlerinde söz konusu şahısların yaptığı zulümler yüzünden meydana gelen olumsuz tablodan “mahşer yeri, gökten yağan zulüm oku” gibi ifadelerle söz etmiştir:

*Mâhiyyeti ma'lûm olan eşhâs-ı erâzil
Bâlâter idi mertebede necm-i Sühâdan*

*Olmuşdu hele şehrimizin mahşer-i âşûb
Her gûşesi pür-şûr u şagab ehl-i şekâdan*

*Bir nâveg-i bîdâd idi nâveg-i ciğer-dûz
Her katre ki bâride olur cevî-i semâdan*

*Bu muzdahim âbâd-ı sitemde ne çekerdik
Bir iki fûrû-mâye-i zîbende-kabâdan*

*Hiç gitmez idi gerd-i keder hâtırımızdan
Eşkeste idi âyînemiz seng-i cefaden*

(K. XIII/5-9)

Nâilî-i Kadîm, bir başka kasidesinin nesib beyitlerinde de felekten kaynaklanan olumsuz durumun sona erip ermeyeceğini soran bir kimlikle karşımıza çıkmaktadır:

*Böyle kalır mı felek olmaz mı yâ Rab kârger
Mutrıbın nâlişleri pîr-i mugânın himmeti*

*Bir dahi olmaz mı sâkî destine sâgar alıp
Şâhidân-ı meclisin âyînedâr-ı tal'atı*

*Ey tabîb-i rûzgâr olmaz mı bir gün çâresâz
İllet-i bîmâr-ı zühde bâdenin hâsiyyeti*

(K. XXXIV/9-11)

Nazîf, zamaneden şikâyet ettiği kasidesinde aynı zamanda kendisiyle ilgili temennilerini de dile getirmiştir. Şair, istek definesi ortaya çıkmazsa âlem atölyesinin harabe olmasını, uzun zamandır bakışından uzak olan emel gelinini gam denizinde kucaklamasını, murat çölünde yolunu kaybetmişken ümit Kabesi'nin görünmesini temenni etmiştir:

*Eger defîne-i kâmım zuhûr itmez ise
Bu kâr-hâne-i 'âlem harâbe-zâr olsun*

*Yeter 'arûs-ı emel durdur nigâhımdan
Bu bahr-i gussada demdir ki der-kenâr olsun*

*Yeter bu bâdiyede gümreh-i murâd olduk
Dem oldı ka'be-i ümmîd âşikâr olsun* (K. 6/3-5)

Şair, gamın tutulmasıyla kararan gönül güneşinin sevinç nuruyla aydınlanması, sitem kışından incinmiş olan gönül bülbülüne mukabil emel gülünün açması temennisindedir:

*Küsûf-ı gamla yeter mihr-i dil siyâh oldu
Dem oldı nûr-ı meserretle tâb-dâr olsun*

*Yeter hezâr-ı dil âzürde-i şitâ-yı sitem
Yeter gül-i emelim zahm-nâk-i hâr olsun* (K. 6/7-8)

Nef'î, felekten şikâyet ederken Cem'in kadehi elde olsa dahi kederden kurtulunamayacağını söylemiştir:

*Bana gerekmez kerem-i rûzgâr
Olmasa tek dilde gam-ı rûzgâr*

*Def'-i gama çâre mi var olsa ger
Elde kadeh câm-ı Cem-i rûzgâr*

*Derd bu kim kor mu kadeh tutmaga
Keşmekeş-i dembedem-i rûzgâr* (K. 42/1-3)

Şair, nesibi Felatun'a benzeyen rintlerin feleğin eziyetlerine aldırmayacağını, kederlenmeyeceğini söyleyerek bitirmiştir:

*Gam mı çeker devlet-i dünyâ için
Rind-i Felâtûn-hikem-i rûzgâr*

*Az-çok ehl olana vermez keder
Kayd-ı gam-ı bîş ü kem-i rûzgâr*

(K. 42/16-17)

Simkeş-zâde Feyzî, feleğin anlayış erbabına zulmederken alçakları koruyup kolladığından söz etmiştir:

*Ne dem kasd-ı sitemle kâmetin gerdûn kemân eyler
Dil-i erbâb-ı fehmî tîr-i cevrine nişân eyler*

*Açılmaz lâle-âsâ tab'-ı dâniş-ver mukarrerdür
Olursa dürr-i bî-hemtâ dahi kadrin nihân eyler*

*Edânî perverîdür şân-ı tab'-ı kec-revî ma'lûm
Kemâlin zu'm idüp ammâ cefâyı nüktedân eyler*

(K. XIV/1-3)

Vahyî, ümitsizlik rûzgârının suyunu kuruttuğu emel bahçesinin çoraklaştığını, heves postacısının nihayetsiz ümitsizlik hançeriyle şehit edildiğini, sevinç şarabıyla dolu olan gönül kadehinin zehirli su kâsesiyle kırıldığını, gözyaşının coşup taşmasıyla işret yerinin heba olduğunu, gam ve keder ateşinin kıvrım kıvrım bir yılan gibi olduğunu vs. söyleyerek zamaneden şikâyetlerini dile getirmiştir:

*Figan ki gülşen-i âmâl şûrezâr oldı
Nesîm-i sarsar-ı ye's âbı inkisâr oldı*

*Figan ki peyk-i heves reh-neverd-i h'âhiş iken
Şehîd-i hancer-i hırmân-ı bî-kenâr oldı*

*Figan ki sâgar-ı dil pür-şarâb-ı behcet iken
Şikeste kâse-i zehr-âb hârhâr oldı*

*Figan ki cûşîş-i seyl-âb-ı eşk-i hasretten
Esâs-ı bîniş-i 'işret hebâ-şî'âr oldı*

*Figan ki şu'le-i cevvăleveş gam u endûh
Hemm-âgûş oldu bir ef'î-i pîçdâr oldu*

(K. 12/1-5)

Yahyâ Nazîm, ümidin yerini ümitsizliğin aldığı, ay ve güneşin dahi kaybolduğu, gamın bin mihnetle, saadetin bela köşesinde mekân tuttuğu vs. bir zamandan bahsetmiştir:

*Şahs-i ümîd o mertebe bîmar-ı ye's kim
Dârû-yı kâmi mâye-i renc ü 'anâ bilür*

*Ne fikret-i şühûr ne endîşe-i sinîn
Ne feyz-i mihr ü mâh ne subh u mesâ bilür*

*Olmış hezâr mihnet ile kûşe-gîr-i gam
Peygûle-i sa'âdeti künc-i belâ bilür*

(K. 11/20-22)

* * *

XVIII. yüzyılda da bazı şairler bir kısım kaside nesiblerinde zamaneden şikâyet konusunu işlemiştir. Ferrî Mehmed'in kaside nesibinde, felekte melek kadar güzel bir dilber halka cemalini gösterirken şairin bahtı tam tersi bir durum içindedir:

*Bahr-ı nîl-gûn-ı hevâda bü'l-hevesler çeşmine
Bir melekse şekli ile çarhı çenber gösterür*

*Bâ-husûs âyîne-rû'yân-ı cihân 'aşkına
'Aksini mir'at-ı istignâya mazhar gösterür*

*Şâhid-i bahtum benüm nâz ile pîrâyîş bulup
Her zamân etvârını ben zâra mugber gösterür*

(K. VI/5-7³³⁵)

³³⁵ Ferrî Mehmed Hayatı, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni, (Haz.: Mehmet Kırbıyık), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Eski Türk Edebiyatı), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1994.

Hâkim Mehmed Efendi, şikâyetlerini gönül ekseninde dile getirmiştir. Kâbe'ye benzeyen gönül, sitem seliyle harap olmuştur:

Harâb-ı seyl-i sitem nâ-kabûl-i âbâdı

Gönül ki Ka'be-i nûr-ı şühûd (u) mazhardur

(K. 11/2)

Felek, gönle eziyet balından içirerek damağını acıtmış, yani onu kederlendirmiştir:

Sipîhr hanzal-ı cevır ile telh-kâm itdi

Gönül ki zehr-i firakında hem-çü şekkerdür

(K. 11/6)

Lebîb, cehaletle fitnenin sebep olduğu kargaşadan ve fitneden söz ettiği kasidesinin nesibinde düşüncesini desteklemek için la-terkenû³³⁶, lâ-tusîbenne'l-lezîn³³⁷ ayetlerini de iktibas etmiştir:

Hayf kim lâ-terkenû nehyin emir zann eyleyüp

Eyledi bu dâr-ı 'ilmi cehl-i dîn-fersâ harâb

Hâkimi irzâ için terk-i rızâ'ullâh iden

Anlamaz mı kasr-ı dîni oldığın âyâ harâb

Câhil-i tanzîr-i nass-ı lâ-tusîbenne'l-lezîn

Fitne-i tefrîk saldı itdi ser-tâ-pâ harâb

Bî-muhâbâ takviyet virmekde zulm-ı zâlîme

Uydılar şeytâna sehven iki üç me'vâ harâb

(K. 45/3-6)

Vak'a-nüvîs Râşid, kasidesinin nesibinde felek dolabının muradın aksine cevir ve inat üzere döndüğünü, sevinç devrinin vuslat gibi çabuk geçerken gamın hicran vakti misali uzadığını, sefa ve şevkin arasına tefrika girdiğini söylemiş, nesib kısmını baht kapısının kilitlendiğini ve feleğe güvenilemeyeceğini söyleyerek bitirmiştir:

³³⁶ Hûd, 11/113.

³³⁷ Kasas, 28/47.

*Yine dûlâb-ı gerdûn dönmeüyüp vefk-i murâd üzre
Tesebbût itdi kendi gerdiş-i cevri ü 'inâd üzre*

*Birisi âfet-i sâ mân u sabr iken gönül n'itsün
Ki hem-reng oldu vaz'-ı çerh tâli' ittirâd üzre*

*Sebük-rev oldu hayfâ devr-i şâdî çün dem-i vuslat
Gam oldukça misâl-i vakt-i hicrân imtidâd üzre*

*Safâ vü şevke oldu tefrika-bahş-ı perîşânî
Olaldan cevride baht u sitâre ittihâd üzre*

*Kilîd-i sa'y olur mı kârger bu kâra olmuşken
Mutalsam dahmeveş dervâze-i baht insidâd üzre*

*İder mi i'timâd evzâ'-ı çerh-i cevri-mu'tâda
Bilenler şîve-i nâ-sâza anı i'tiyâd üzre*

(K. XXV/1-6)

Yüsrî, nesibde “kerem mertlerinin düşmanı olan alçak”, “vefa ehlini kahreden” ifadeleriyle felekten şikâyet etmiştir:

*Nedür ey çarh-ı denî düşmen-i merdân-ı kerem
Hisset-âmûz-ı cihân-bîn-i debistân-ı kerem*

*Dil-nüvâz-ı lü'emâ kahr-kün-i ehl-i vefâ
Sarsar-ı bâd-ı hevâ berk-ı gülistân-ı kerem*

*Şâhid-i 'ömre veda' eyleyecek vakt oldu
Olmadan üstümüze micmere-gerdân-ı kerem*

(K. III/1-3)

* * *

Nesib kısmının zamaneden şikâyet konusuna ayrıldığı kaside nesibleri XIX. asırda da tespit edilmiştir. Ali Emîrî Efendi, memleketin her tarafında karışıklık ve kavga

bulunduğunu, gök gürültüsü ve rüzgârın dert mazmunu olduğunu, dalgaların karışıklık anlamına geldiğini vs. söylemiştir:

*Cihân kesb eylemişdi bir zamândır hâl-i gam-fersâ
‘Ayândı kişverin her cânibinde şuruş u gavgâ*

*Nukûş-ı cevher-i âyîne-i âfâka bakdıkca
Olurdu dîdeye yek-pâre zâhir sûret-i şekvâ*

*Bütün mazmûn-ı derd u gamdı ra’d u bâdın âvâzı
Bütün ma’nâ-yı şevreşd-i hutût-i mevce-i deryâ*

(K. 7/1-3)

Şair, şikâyetlerine asayiş memurlarının rüşvete saptığını, zabitlerin alçaklar ve sefihlerle arkadaşlık ettiğini, dehşet ve korkudan gecelerin âdetâ şeb-i yelda olduğunu, ne mahşer ne Allah korkusu kaldığını vb. söyleyerek devam etmiştir:

*Tarîk-i rüşvete sapmışdı me’mûrân-ı âsâyîş
İşrâ eylemezdi kimseden endîşe-i verdâ*

*Kemâl-i havf u dehşetinden nazargâhında mazlûmun
Leyâlin her demi olmuşdı sanki bir şeb-i yeldâ*

*Sîmân-âşînâ-yı zâbitân-ı şehir-i âsâyîş
Sefîhân âmirân-ı bî-hayâyâ mahrem ü hempâ*

(K. 7/6-8)

Enderûnlu Vâsıf, felekten ve zamaneden şikâyet etmekte, ilmin ve hünerin kıymetinin bilinmediğinden, kötülere rağbet edildiğinden yakınmaktadır:

*Ger harâb olsa yeridir bu sipihrün çarhı kim
Gerdiş-i ‘aksi cihânı cândan bîzâr eder*

*Görse tel ehline ip takmaz resen-bâz-ı felek
Bulsa bir nâdânı ammâ ‘âleme serdâr eder*

*Bir devirde 'âleme geldik ki 'ayb oldu hüner
Bu vakitde cehli sermâye edenler kâr eder*

*Ben de eylersem n'ola cühhâl ile bey' ü şîrâ
Hevl-nâk olan bezîrgân ne ziyân ne kâr eder*

*Ne hüner kadrin bilir var ne ma'ârif-âşînâ
Şimdi ebnâ-yı zamâne ragbet-i eşrâr eder*

*Bir alay nâdâna dûş olduk ki ehl-i dânişi
Suhre vü tavr-ı sefîh-âneyle istihkâr eder*

*Bulsa cühhâl-i zamâne nussha-yı mergûbeyi
Hatt-ı butlân gibi vaz'-ı rahne-i dîvâr eder*

(K. 26/19-25³³⁸)

Şairin şikâyetlerinden biri de artık şiire ve şairlere rağbetin azalması, şiirden anlayan kimselerin bulunmayışı vs.dir:

*Kim okur kim dinler eş'ârı kim alur kim satar
Şimdi dûnân iddihâr-ı pâye-i bisyâr eder*

*Bir varakda görse farzâ şî'ri zann eyler şa'îr
'Öşr-i ma'şârını hulyâsında der-anbâr eder*

*Beyt yâd olsa bezimde kâbil-i süknâ mı der
Nazm anılsa intizâm-ı hâlden ahbâr eder*

*Allâh Allâh etdiler cüdâ sefâhat tesmiye
Bu nasıl bühtândur ki hâsid-i gaddâr eder*

(K. 26/26-29)

Meydana gelen bütün talihsizliklerin sebebi baht ve feleğin olumsuz tavırlarıdır:

³³⁸ Enderunlu Vâsıf Divanı, (Nşr.: Rahşan Gürel), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

*Necm-i bahtı d n u menh s olmasun bir kimsenün
 deme n'eylerse z r  baht-ı n -hem-v r eder*

*B -vef lık gerçi   nından degül amm  velev
Gam fer m   eylemek kasd etse baht iht r eder*

*' detidir gerçi çarhun günde bin vaz'-ı gir n
Ehl-i tab'a b r eder amm  bana her-b r eder*

(K. 26/38-40)

Eşref Paşa, nesibinde feleğin bahar  hazana çevirdiği, kader sakisinin bir mecliste ittihat görürse hemen ihtilaf kadehi sunacağı, felek sarrafının canlı bir alışveriş görse o pazar  bozaca ı, şimdilerde durumun daha da kötü bir h l aldığı ifadeleriyle yine felekten  ik yet etmiştir:

*Der-h l eder haz na mübeddel bah r n 
Bir b gda görürse felek reng-i imtid d*

*P -m l edip a ılmaga koymaz bu bagda
Bir goncadan alırsa kaz  b y-ı itt r d*

*Sahb -y  ihtil f sunar s k -i kader
Bir bezmde ederse tem   -y  ittihad*

*Sarraf-ı dehr germi-i b   r n  bozar
Bir   r-s da olsa rev c-ı sit d u d d*

*Yokdur  mm d kim bula evvelki h let n
 s r-ı ihtil l-i cih n oldu bir ziy d*

(K. XVII/12-16)

Eşref Paşa'nın anlatımına göre, feleğin k inatın intizamının devam edeceğine dair ettiği yeminden dönmesiyle i ler tersine şekilde ilerlemeye ba lamı ,  lah  lütuf denizi dalgalanırken gam kasırgası kopmuş, felek servet sahibi insanları gördükçe hasedinden yakasını yırtar h le gelmiştir:

*Ta'ahhüd etmiş iken intizâm-ı ekvânı
Felek dirîg ki nakş etdi 'ahd ü peymânı*

*Hücûm-ı keşmekeş-i tünd-bâd-ı gam kopdu
Temevvüc eyler iken bahr-ı lutf-ı rahmânî*

*Dü-rûze servet ü sâ mân görürse 'âlemde
Hasedle çarh-ı denî çâk eder girîbânı*

(K. XXI/1-3)

Felek, insanı gülerken ağlatmış, felek kadehi mihnet şarabıyla dolmuş, tembellik kadehi sevinç kadehiyle yer değiştirmiş, sefa bezminin kadehi dağılmış, maksat güzeline alnı kırışmış, himmet defteri, lütuf mektubu dürülmüştür:

*Sipihr-i kîne-verin el-hazer ki mekrinden
Gülerken 'âkıbet aglatdı nev'-i insânı*

*Pür oldu sâgar-ı gerdûn şarâb-ı mihnet ile
Piyâle-gerd-i felek bozdu sevk-i rindânı*

*Çekildi câm-ı kesel sâgar-ı neşâta bedel
Tagıldı bezm-i safânın piyâle-gerdânı*

*Dürüldü defter-i himmet büküldü nâme-i lutf
Göründü şâhid-i maksada çîn-i pîşânı*

(K. XXI/4-7)

İbrahim Râşid ise, kasidesinin nesibinde Ramazan'da oruç tutmayan, yalan söyleyen, vecitten değil dilberin sevdasından titreyen, düştüğü zan sebebiyle din ve imanını şeytana kaptırma ihtimali olan, keramet adı altında halkı kandıran şeyhleri eleştirmiştir:

*Vecde haml eyleme hâlidür anun pek bayılır
Şu giden dil-beri gördi hafakânı tutdı*

*Çaldırur mı anı şeytâna ider belki külâh
Dîn ü îmânı gibi sîne gümânı tutdı*

*Halka yutdurdı ne dirsün bu kerâmetlerine
Ramazânı yedi gizlüce a'yânı tutdı*

(K. 4/4-6)

Osman Nevres, sefa bezminde eğlenecek yer kalmayan, herkesin riyakârlaştığı, içlerinin başka dışlarının başka olduğu vs. ifadelerle zamaneden şikâyetini dile getirmiştir:

*Kalmamış bezm-i safâda tarab u 'ayşa mahal
Himmet sen dahi ey dil çek ayagından el*

*Beste-i habl-i riyâdır bütün ebnâ-yı zamân
Açma esrârını ol kavme sakın balgama bel*

*Gerçi zâhirleri ârâste-i sıdk u safâ
Lîk bâtınları pîrâste-i mekr ü hiyel*

(K. 12/1-3³³⁹)

³³⁹ Osman Nevres ve Dîvânı (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Türkçe Şiirleri, Bazı Mektupları, Perî ile Civân ve Destâr-ı Hayâl Mesnevîleri) İnceleme-Metin, (Nşr.: Bayram Ali Kaya), Akçağ Yayınları, Ankara 2010.

4. NESİBLERDE TESPİT EDİLEN ANLATIM TEKNİKLERİ

Bilindiği üzere üslûp; “belli bir duyuş, görüş ve birikime sahip olan sanatçının hayatı boyunca edindiği tecrübe ve tavırlarla seçtiği konuyu, biçim ve içeriğin belirlediği vasıta ve yöntemler kullanarak kendisine has anlatımından doğan bir edebî değer unsuru ve ölçüsü”dür³⁴⁰. Tezimizde inceleme konusu yaptığımız hususlardan biri de şairlerin nesiblerde hangi anlatım tekniklerine yer verdikleridir. Tespitlerimize göre kaside nesiblerinde tasvir, tahkiye, ben merkezli anlatım, nasihat, diyalog ve monolog anlatım tarzlarından istifade edilmiştir. Mevsimler; bahçe, çemen, derya, ırmak gibi tabiata ait mekânlar; hayvanlar; kuşlar; çiçekler; astronomik unsurlar; sabah ve akşam; objeler; mekânlar; şahıslar gibi çok geniş unsurların tasvire konu edildiği görülmüştür. Bayram, düşün, fetih, Ramazan, rezm gibi sosyal hayata dair unsurlar ise, hikâye edilerek, yani tahkiyeli anlatımla nesiblerde yansıma bulmuştur. Şairler, ben merkezli anlatımla içlerinde bulundukları ruh hâllerini veya durumlarını dile getirmişlerdir. Af, aşk, dünyaya dair ve dinî-tasavvufî olmak üzere nasihat, monolog ve diyalog anlatım teknikleri de nesiblerde yerini almıştır.

4.1. Tasvir

Arapça “suvera” kökünden türemiş bir kelime olan tasvir, “bir nesnenin benzerini resmetmek, şekillendirmek”, “resmini yapma, resmini yapar gibi anlatma, yazıyla tarif etme³⁴¹”, “nesneyi okuyan veya dinleyen zihninde estetik duygular uyandıracak şekilde tarif etme³⁴²” anlamına gelir. Resim sanatına has ifade şekillerinden olmakla beraber, bütün edebî eserlerde yaygın şekilde kullanılan³⁴³ ve kelime kadrosu, edebî sanatlar, dilin müzikalitesi, *teşbih*, *mübalağa*, *teşhis* ve *intak* sanatlarından yararlanılan tasvirde³⁴⁴ okuyucunun göremeyeceği, fakat hayal

³⁴⁰ Ahmet Çoban, *Edebiyatta Üslûp Üzerine: Sözüñ Tadını Dilde Duymak*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 10.

³⁴¹ Varlıkların durumlarını, özelliklerini, kelimelerle resim çizer gibi anlatma ve okuyucunun gözünde canlandırmadır; Enise Kantemir, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Engin Yayınları, Ankara 1995, s. 216.

³⁴² Ahmet Atilla Şentürk, XVI. *Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 21; İsmail Soyyiğit, *Bâkî'nin Kasidelerinde Edebi Tasvirler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan), İstanbul 2006, s. 10.

³⁴³ İsmail Çetişli, *Metin Tahillerine Giriş/2 Hikâye-Roman-Tiyatro*, Akçağ Yayınları, I. Baskı, Ankara 2004, s. 99-100.

³⁴⁴ Safiye Akdeniz, “Betimleyici Anlatım: Tasvirî “descriptif” Metinler”, www.ege-edebiyat.org/docs/319.doc, s. 6 (25.07.2011), s. 1-2.

edebileceği yer, kişi veya nesne şeklindeki bir imge ayrıntılı olarak, tablo veya fotoğraf şeklinde tanımlanır, sergilenir³⁴⁵.

Kaside nesibleri tasvir ağırlıklı bölümlerdir. Önceleri mevsim, herhangi bir tabiat unsuru, durum, yer, mekân tasviri yapılırken devam eden yüzyıllarda soyut kavramların tasviri de yapılmaya başlanmıştır³⁴⁶. Çalışmamızda kaside nesiblerinde içinde mevsimler, çiçekler, hayvanlar ve kuşlar gibi tabiattan kasır, saray, türbe gibi binalara, şehirlerden şahıslara, objelere vs. kadar uzanan geniş bir perspektifte tasvirî ifadelerle rastlanılmıştır.

4.1.1. Tabiat tasvirleri

Divan şairlerinin şiirlerine malzeme yaptıkları unsurlar arasında tabiat ve tabiata ait birçok unsur da yer almaktadır. Divan şiirinde tabiat tasvirleri müstakil şiir örnekleri şeklinde olmayıp kaside ve gazel gibi nazım şekilleri içinde ele alınmıştır³⁴⁷. Bazı araştırmacılara göre ise, Divan edebiyatında gerçek anlamda bir tabiat algısından

³⁴⁵ Doğan Günay, *Metin Bilgisi*, Multilingual Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul 2007, s. 240-242.

³⁴⁶ Mengi, “Kasîde Nesîpleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *age.*, s. 170.

³⁴⁷ Mustafa Çınar, “16. Yüzyıl Divan Edebiyatında Bahçe Tasviri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 26, Erzurum 2004, s. 157-158.

ve tabiat tasvirinden söz etmek mümkün değildir³⁴⁸. Bununla beraber Cem Dilçin³⁴⁹ ve Ömer Faruk Akün³⁵⁰ gibi tam tersi görüşe sahip olan araştırmacılar da vardır³⁵¹.

“[Kaside] eski şiirin peyzaj, tarihi hadise, mevsimler, hulasa en ferdi şeklinde bile hayata ve tabiata hatta estetik mülahazalara açılmış kapısı”³⁵² olduğu için nesiblerde mevsim, olay, manzara, çiçek vb. herhangi bir şeyi tasvir eden şairler, tasvir ettikleri şeyle ilgili somut görüntüleri bilgisinin ve kültürünün elverdiği ölçüde yorumlayıp anlamlandırmışlardır³⁵³. İsmail Ünver’in, Fuzûlî ile Bâkî’nin şitâiyye kasidelerini karşılaştırdığı yazısında da ifade ettiği üzere, şairlerin tabiatı, dış

³⁴⁸ “Bizim edebiyatımıza gelince: Bizde bu duygunun uyanması daha da geç olmuş ve tabiatın güzelliğini anlamamız için bile Fransız edebiyatından, özellikle romantiklerden esinlenmemiz, bunun için de Tanzimat edebiyatını, daha doğrusu 1870 yıllarını beklememiz gerekmiştir. Bizim 600 yıllık Klâsik edebiyatımız ve Divan şairlerimiz için de, bugünkü anlamda bir tabiat güzelliği, bir tabiat duygusu yoktur. Divan edebiyatımız, güzelliği yalnız iç âlemde bulduğu için, tabiatı seyretmeye lüzum bile görmemiştir. Tevhit, nât ve kaside gibi uzun manzumelerin baş tarafında genellikle bir nesib yani tasvir bölümü bulunur. Şair burada, bir tabiat, bir zaman, bir olay., vb. tasviri yapar. Bu bölümlerde, pek çok gazelde ve daha başka manzumelerde gül, gülşen, servi, gülzar, bağ, çemen, çenar, lâle..vb. gibi bazı tabiat parçalarından söz edilir ama bunlar sadece birtakım işaret ve semboller durumundadır. Bunların belli bir zaman ve mekânla ilgisi yoktur. Yani somut değildir bunlar. Sözgelisi bir “gülzar” yani gül bahçesi, bir “hane” denir ama bunlar nerededir? Neyin yanındadır? Ayırıcı vasıfları var mıdır? Varsa nelerdir? Bunlar ve benzeri pek çok soruya cevap bulamayız. Yani bunlar gözle görülüp elle tutulmazlar. Ayırıcı özellikleri yoktur. Fakat her Divan şairi, aşağı yukarı aynı şekilde, hep kullanır bunları. Gene Divan edebiyatının sözde baharı anlatan “Bahariye” ve kıştan söz eden “Şitaiye”lerinde tasvir edilen, sözü geçen renk, ses ve kokularda duyguların payı yoktur. Divan şairleri bunları bize sadece fikir ve kavram halinde vermişlerdir. Divan edebiyatımız, dış âleme bütün pencerelerini kapamış ve kendi içinde oluşmuş, gelişmiş, kapalı bir edebiyattır. Gerçek tabiat da rengi, kokusu ve sesiyle edebiyatımıza Tanzimatın açtığı pencereden girdi (...)”; Cahit Kavcar, “Romanda Tasvirin Psikolojik Rolü”, *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, C. V, S. 1, Ankara 1973, s. 141-142. Siyavuşgil de, Nedîm’i ayrı tutmakla beraber, Divan şiirinde reel tabiat tasvirlerinin bulunmadığını söyler: “Divan şiirinin tabiat tasvirlerinde şu veya bu peyzajı birbirinden ayırt edemezsiniz. Şair, size bildiğiniz bir tabiat köşesini tasvir etmez. [...] Belki Nedim müstesna. Onun bazı şarkılarında Sa’dabad’ı görür gibi oluruz. Fakat umumiyetle Divan şiirinde mahalli renge pek rastlanmaz.”; Sabri Esat Siyavuşgil, “Türk Halk Şiirinde Tabiat”, *Türk Edebiyatında Tabiat* (Haz. Şükrü Elçin), AKM Yayınları, Ankara 1993.

³⁴⁹ “Divan şairi için dış dünyadaki her türlü olay, durum, eylem, iş, olgu kendi iç dünyasını anlatabilmek için birer somut örnektir. Divan şairi, kendi dışındaki çevreye duygu ve düşüncelerini somutlaştıran bir araç gözüyle bakar. Bunları yaparken türlü örnekseme yollarına başvurur. İç dünyasının ruhsal görünümünü, dış dünyadaki beş duyuyla algılayabilen şeylerin çağrıştırdığı niteliklerle özdeşleştirerek ve bunlarla somut bağlar kurarak anlatır. Bunun için divan şairi, dolayısıyla onun ürünü olan divan şiiri, gerçek hayattan sanıldığı gibi uzak değildir. Yanlış olarak yerleşmiş ve yaygınlaşmış olan bu kanının değişmesi gerekir.”; Cem Dilçin, “Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri”, *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 196.

³⁵⁰ Akün, “Divan Edebiyatı”, *agm.*, s. 421-422.

³⁵¹ Divan edebiyatındaki tabiat konusunda ayrıca şu kaynaklara da bakılabilir: Mehmet Kaplan, “Bâkîden Beyitler ve Mısralar III Tabiat”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, Üçüncü Baskı, Ekim 1995, s. 206; Kaplan, “Nedim’in Şiirlerinde Mimarî, Eşya ve Kıyafet”, *age.*, s. 241; Abdülkadir Karahan, “Klâsik Türk Şiirinde Tabiat”, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1980, s. 56-58; M. Nejat Sefercioğlu, “Divan Şiirinin Çevreye Bakışı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Tarih ve İslâm Araştırma Vakfı, İstanbul 2000, s. 68 vb.

³⁵² Ahmet Hamdi Tanpınar, *19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1997, s. 16.

³⁵³ Çavuşoğlu, *agm.*, s. 21.

dünyayı görüp yaşayabildikleri ölçüde şiirlerine aktarmış olmaları muhtemel olduğu ve hayal gücü şairin duyularıyla sınırlı olduğu için, Divan şiirinde coğrafî bölgeler, iklim, bitki örtüsü gibi alanlardaki verilerin tespiti ve sentezi önemlidir³⁵⁴. Tabiatın Divan şiirinde yansması ve söz konusu şiirin yüzyıllar içinde geçirdiği değişim ve dönüşüm, çoğu kere konusu doğrudan tabiat olduğu için, nesib bölümlerinin incelenmesiyle ortaya çıkarılabilir³⁵⁵. Nitekim nesiblerde mevsimlerden tabiata dair mekânlara, hayvanlardan ağaçlar ve çiçeklere, kozmik unsurlara kadar uzanan geniş bir yelpazede tabiat konusunun ele alınması söz konusudur.

Mevsim Tasvirleri

Kaside nesiblerinde bahar başta olmak üzere yaz, sonbahar ve kışın da dâhil olduğu bütün mevsimler tasvire konu olmuştur.

Bahar

Bahar, hem genel olarak Divan şiirinde³⁵⁶ hem de nesiblerde en sık sözü edilen mevsimdir. Nesib bölümünde bahar konusunun işlendiği, bahar tasvirinin yapıldığı kasidelere *bahâriyye/rebî'iyye* adı verilir. Bahâriyyelerde baharın güzelliği çiçekler, tabiata ait çeşitli manzaralar eşliğinde anlatılır³⁵⁷. Esasen, kasidenin yanında *kıt'a*, *terci-i bend* ve *mesnevi* gibi nazım şekilleriyle de yazılabildiği için bahâriyyenin tanımını “çoğunlukla baharın gelişi münasebetiyle memduhun baharını kutlamak

³⁵⁴ İsmail Ünver, “Farklı Coğrafyalarda Yaşamış İki Şairin “Şitâ’iyye”lerinde Kış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)-XVIII-/2005-Güz*, s. 201.

³⁵⁵ Nurdan Tuhfe Toçoğlu, *Necati Bey, Bâkî, Nef’î ve Nedim’de Doğadan Mekâna Dönüşüm*, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ağustos 2008, s. 4.

³⁵⁶ “Eski şiirimizde tek bir mevsim vardır, o da bahardır. Bazı mesnevilerde ve bilhassa kaside nesiplerindeki kış ve yaz tasvirleri bir tarafa bırakılacak olursa, bu şiir tek ve yekpâre bir mevsim içinde yaşardı, denebilir. Doğrusu istenirse bu biricik mevsim de itibarî idi. Yani, şâirlerimizi onu her zaman tabiatla olduğu gibi söylemezlerdi. O daha ziyade ruhlarda, muayyen bir estetiğin icaplarına göre açılan bir bahardı. Dilleri de, bizim bugün kullandığımız lirizmin mukabili olan “şevk”in iklimi idi. Eski şiir, bu tek mevsimden hâtırası hepimizde bir lezzet hâlinde yaşayan, çok güzel şeyler çıkardı. Kâh bir minyatür ustası veya kuyumcu gibi onu inceden inceye, her parçasını ayrı bir dikkatle işleyerek terennüm etti: Yaprak, çiçek, çemen, servi, sabah saatlerini ören üveyik kuşu ve kumru sesleri gülün ve lâlenin alevden kadehleri, goncanın hicabı, menekşenin tevazuu, erguvanların meşalesi, bülbülün efsanevî aşkı bu şiirde bir oya itinası ile aksetti. (...)”; Ahmet Hamdi Tanpınar, “İki Sonbahar Şiiri”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul Eylül 1998, s. 182.

³⁵⁷ Mermer-Keskin, “bahâriye”, *age.*, s. 13; Keskin, *agt.*, s. 28; Çakıcı, *agt.*, s. 43; Kâzım Yetiş, “bahâriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 4, İstanbul 1991, s. 473; Yaşar Aydemir, “bahâriye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 1, AKM Yayınları, Ankara 2001, s. 315-318; Yaşar Aydemir, “Kasidede Muhteva Unsurları”, *G.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, S. 1, Ankara 1996, s. 140-143.

amacıyla yazılan, içinde bahar tasvirinin yer aldığı şiirler” olarak genişletmek gerekir³⁵⁸. Fakat konumuz gereği sadece kaside nazım şekliyle yazılan bahâriyyelerle sınırlı kalınacaktır. Bahâriyye nesiblerinde baharın hangi bakımlardan tasvire malzeme yapıldığı seçilen örnek beyitlerle de desteklenmek suretiyle dikkatlere sunulmaya çalışılacaktır.

Canlı ve Hareketli Bahar Tabloları

XVI. asır kaside nesiblerinde şairler bazen bahar ve bahara ait unsurları bilhassa teşbih ve teşhis sanatları vasıtasıyla ön plana çıkararak tasvir edip canlı ve hareketli tablolar çizmişlerdir. Âşık Çelebi, içinde bağı donatan çiçeklerin, goncaların, yaka yırtan âşık gülün, çalgıcı bülbülün, rakseden fidanların, hayran servinin, kör bir esrarkeşe benzeyen nergisin, elinde şarap dolu kadeh tutan sarhoş lalenin, ayakta hizmet eden çınar ve servinin yer aldığı bir bahar tablosunu söz konusu etmiştir:

Şehr-i bâğı tonadup bir yire geldi ezhâr

Oldı ‘âlem ferah u şâdîyle mâl-â-mâl

Gonceler derisine sığışamaz şevkından

Yaka çâk eyledi gül ‘âşık-ı şûrîde-misâl

Eyledi mutrib-i bülbül güle karşı âheng

Başladı nâz ile raks itmege her tâze nihâl

Serv hayrân ugut nergis ise kör bengî

Lâle kanzîl kadehin elde tutar pür-mey-i âl

Bir ayag üzre turup hizmet ider serv (ü) çenâr

Yıl yöpük oluban eser savurur bâd-ı şimâl

(K. 6/5-9)

Bağdatlı Rûhî, Koç burcunun gelişile bağda gonca ve gülün güneş gibi açıldığı, Nevruz hilati giyen fidanın çemende nazla salındığı, Nevruz’da ak giymek âdet

³⁵⁸ Kalender, *agt.*, s. 8.

olduğu için semenin ak giydiği³⁵⁹, taze gülün onunla bahtiyar olduğu tabağını ağzına kadar altın ve gümüşle doldurduğu, lale ve nergisin seher vakti bağda eğlence tertip ettiği vb. bir bahar sahnesi canlandırmıştır:

*Döndi burc-ı hamele gonca vü andan gül-i âl
Fer virüp bâga tulû' eyledi hurşîd-misâl*

*Tursa salınsa 'aceb mi çemenün üstine kim
Râst gördi kaddine hil'at-i nev-rûzı nihâl*

*Nola ak sâdelere girse semen kim halka
Resmdür ak giye nevrûzda çün sâl-be-sâl*

*Sîm ü zerle tabakın itdi lebâleb gül-i ter
Kim görüp bülbül-i zâr ola anunla hoş-hâl*

*Gün toğınca seheri bâgda 'ıyş itmekîçün
Nergis ü lâlenün olmuş kadehi mâlâmâl* (K. 20/1-5)

Bâkî'nin kaside nesibinde içinde güneşin, gül kokularının, bülbülün, goncanın, Kur'an hatmeden mektep çocuklarına benzeyen kuşların, bahar bulutunun yer aldığı bir bahar tablosu söz konusudur:

*Micmer-i zerrin-i mihri çarh gerdân eyledi
'ûd u 'anber kıymetin bûy-ı gül erzân eyledi*

*Bülbül-i şûrîde-dil kıldı niyâz-ı 'âşıkân
Gonca-i gannâc nâz-ı nâzenînân eyledi*

*Çıkdı bir yirden sadâ vü sîf-ı mürgân-ı çemen
Gûyiyâ etfâl-i mekteb hatm-i Kur'ân eyledi*

³⁵⁹ Ak, Nevruz'da giyilen ve Türk kültüründe bazı sembolik anlamları bulunan renklerden biridir; Geniş bilgi için bk. Hayrettin Rayman, "Nevruz ve Türk Kültüründe Renkler", *Millî Folklor Üç Aylık Uluslar Arası Halkbilimi Dergisi*, Yıl: 14, S. 53, Bahar 2002, s. 11-12.

*Mehd-i gül-zâr üzre geldi dâye-i ebr-i bahâr
Tıfl-ı gonca agzın açdı meyl-i pistân eyledi*

(K. 7/1-4)

Bursalı Rahmî'nin kaside nesibinde ezel terzisinin gül bahçesinde baharın gelişi münasebetiyle yeşil elbiseler diktiği çemen güzelleri, yeniden canlanıp gençleşen dünya, bitki çocuklarını besleyip büyüten güneş vardır:

*Nev-bahâr irdi diyü gülşene hayyât-ı ezel
Şâhidân-ı çemene dikdi niçe sebz-i hulel*

*Haşr irüp pîr cüvân olmagı îmâ eyler
Âhir-i devr-i şitâ oldı bahâr-ı evvel*

*Leben-i mihr akıcak burc-ı hamelden hâke
Tıfl-veş meyl ider evce nebât-ı esfel*

(K. 4/1-3)

Fuzûlî, gül kökünün sebzeye yeşil taht diktiği, gülün her tarafta mumlar yaktığı, nesteren, susen, gül, lale, nergis, nesrin, sümbül, reyhan gibi çiçeklerin bulunduğu, gök gürültüsünün ardından gelen yağmurun cevherler saçtığı, gonca çocuğu sünnet edilince gül bahçesine kanların saçıldığı bir bahar tasvirine yer vermiştir:

*Bisat-i sebzeye gül-bün yeşil serîr dikip
Yakıp çerağların her taraf gül-i handan*

*Yığıldı nesteren ü susen ü gül ü lale
Dizildi nergîs ü nesrîn ü sünbül ü reyhan*

*Nefîresiyle hem-avazdır nekare-i ra'd
Kılar nisar-i mükerrer cevahirin baran*

*Çemende eylediler tıfl-ı gonceyi mahtun
Saçıldı gül-şene gül gül cerahatinden kan*

(K. 29/8-11)

Gelibolulu Âlî'nin nesibinde baharın gelişiyle toprağın bezenip cennet meydanına

döndüğü, tüyünü düzen³⁶⁰ çemenin topraktan baş çıkardığı, yaseminin gümüşe batan bir zengine benzediği, eline lâl renkli buhurdanını alan lalenin gül padişahına hoş koku sunduğu bir bahar tasviri söz konusudur. Bahar tablosu içinde çemendeki işret yerinde oturup efsunlu şarapla dolu kabaktan içen goncalar, çemene saçılan ve felekteki yıldızları andıran çiçek yaprakları, bağı nazikçe dolaşan akarsu vb. de vardır:

*Fasl-ı bahâr irişdi bezendi yine zemîn
Sahn-ı bihişte döndi hemân ravza-i güzîn*

*Düzdi tüyini baş çıkarup hâkden çemen
Gark oldı şimdi sîme gınâ buldı yâsemîn*

*Aldı eline micmere-i la'l-fâmını
İtdi meşâmm şâh-ı güli lâle-'anberîn*

*Mey nûş ider kabagı tolu gül-füsûn ile
'İşret-geh-i çemende olup goncalar mekîn*

*Berk-i şükûfe şöyle saçıldı çemende kim
Evc-i felekde sanma kevâkib durur hemîn*

*Nâzûklik ile bâgı gezer hârını virür
Tahsîn cûybâra vü sad-bâr âferîn*

(K. 23/1-6)

Nâtîkî'nin kaside nesibinde çiçek askerleri tarafından ele geçirilen dünya ve bu durumu ilan etmek için fermana benzeyen akarsular, gül bahçesi tahtına geçen lale hükümdarı, dile benzeyen susen, nergisin gözüne sürme çekmek için saba rüzgârı tarafından kırmızı yakutla doldurulan sürme kabına benzeyen lale vs. vardır:

*'Asker-i ezhara teshîr oldı hep dünyâ diyü
Cûylar her biri bir menşûr olub oldı revân*

³⁶⁰ Tanyeri, "tüyü düzmek", kendine çekidüzen vermek, *age.*, s. 235.

*Tâc-dâr oldu yine lâle serîr-i gülşene
Bî-zebân iken çemende sûsen oldu deh zebân*

*Lâle sanma nergisün çeşmin mükahhal itmege
Eyledi yâkût-ı ahmerden sabâ bir sürmedân* (K. 3/8-10)

Nev'î, yıldırım sesi ve şimşek korkusu sebebiyle çemendeki uykusundan uyanan nergis, elinde kargı ve başında miğferle sefer için hazırlanan sümbül, çemen dövüşçüleri olan ve birisi kılıç, birisi şeşper kuşanmış nergis ve susen, bahar padişahı, bağlanıp satılan sümbül, gül, nergis vb. unsurların yer aldığı bir bahar tablosunu söz konusu etmiştir:

*Sadâ-yı sâ'ika vü bîm-i berk ile nergis
Firâş-ı sebze de bî-hâb u mübtelâ-yı seher*

*Sefer yarağını ihzar ider meğer sünbül
Elinde nîze vü başında âhenîn migfer*

*Mübârizân-ı çemen ya'nî nergis ü sûsen
Birisi tîg kuşanmış biri tutar şeşper*

*Vilâyet açdı yeniden meğer ki şâh-ı bahâr
Ki bağlanup satılur sünbül ü gül ü 'abher* (K. XVI/9-12)

Kütahyalı Rahimî'nin kaside nesibinde mutedil hava, yüzü gülen âlem, cennet bahçesine dönen toprak, sabah vakti gül bahçesinde sevinç Sûr'u³⁶¹ üfleyen saba, dirilen nebat ölüleri, gül goncası gelince başını kaldırıp gözünü açarak ona bakan nergis, çemen sahrasına altın sancak diken çiğdem vb. olmak üzere bahara dair pek çok unsura yer verilmiştir:

*Bu dem ki itidâl-i nev-bahârıyla cihân hurrem
Zemîn gülzâr-ı adn oldu vü güldi çihre-i âlem*

³⁶¹ İslâm inancına göre İsrâfil'in birinci defa çaldığında kıyamet kopacağı, ikinci defa çaldığında da bütün ölülerin dirileceği boynuzdan yapılmış borusu; Onay, *age.*, s. 409.

*Bahârun makdemi cân virdi emvât-ı nebâtâta
Meger sûr-ı sūrûr urdı sabâ gülzâra subh-dem*

*Gelüp gül-gonca baş kaldırdı bakdı göz açup nergis
Çemen sahrâsına zerrîn-alem dikdi çıkup çigdem* (K. 5/1-3)

Rızâyî'nin nesibinde bahar, gönlün yârin şevkiyle neşelendiği, bülbülün baharın lütfuyla terennüm ettiği, emelin hazan görmüş eski dalının çiçeklendiği, bahar rüzgârının bülbülün eline sevinç yaprağını ulaştırdığı, bir yıldır ayrılık ve dikenin eziyetine maruz kalan gülün nazik yaprağından özür dilenmesi gereken vs. bir zamandır:

*Demdür ki nagme-senc ola dil şevk-i yârdan
Bülbül terennüm eyleye lutf-ı bahârdan*

*Demdür ki köhne şâh-ı hazân-dîde-i emel
Gül gül ola müsâ'de-i rûzgârdan*

*Demdür ki vasl-nâme-i berg-i neşât ire
Dest-i hezâra kâsıd-ı bâd-ı bahârdan*

*Demdür ki berg-i nâzük-i gül i'tizâr ide
Yek-sâle hecr ü rencişi-âzâr-ı hârdan* (K. 1/1-4)

Rızâyî, diğer nesibinde ilahî feyiz rüzgârının esmesiyle gül bahçesi meydanını süsleyen kimse, sultan Nevruz'un meclisinde hırkasından ateş dolu bir tas çıkaran hokkabaz goncanın, mavi kâğıtlara nakşedilmiş donanmaya benzeyen su üzerindeki gülün, yakasından bostanı ve bağı sümbül bahçesine çeviren buhurdan çıkaran lalenin yer aldığı vb. bir bahar tablosu resmetmiştir:

*Bi-hamdî'llâh vezân oldu nesîm-i feyz-i rabbânî
Açıldı goncalar zeyn itdi gül sahn-ı gülistânı*

*Yine bir tâs-ı pür-âteş çıkardı hırkadan gonca
Olupdur tâs-bâz-ı meclis-i nev-rûz-ı sultânî*

*Tonanma nakş olinmış zan iderler mâ'i evrâka
Görenler câ-be-câ âb üzre 'aks-ı verd-i handânı*

*Çıkardı âstînden micmerin çün gonca-ı lâle
Duhânı sünbûlistân itdi sahn-ı bâg u bostânı*

(K. 6/1-4)

Sehmî, bahar rüzgârının ağaçları ve çiçekleri kımıldattığı, sabanın Nevruz'un geliş müjdesini iletince bağda bir eğlence meclisi tertip edildiği, çemenin hoş çiçek kokularıyla dolduğu, lale buhurdanının gül bahçesi meydanını aydınlattığı vs. bir bahar tablosu resmetmiştir:

*Nesîm-i nev-bahârî başlayup tahrîke eşcârı
Çıkardı başdan ebkâr-ı tarab-cûyân-ı ezhârı*

*Peyâm-ı makdem-i nev-rûzı ırgürdi sabâ bâga
Zamâne n'ola tezyîn itse 'işretgâh-ı gülzârı*

*Çemen salup tarabı hâk-i 'anber-bâr-âlûda
Nümâyân eyledi her nahl-ı pür-çetr-i jengârı*

*Fürûzân itdi micmer-i lâle yir yir sahn-ı gülşende
Hevâ kıldı mu'attar dâmen-i ebr-i güher-bârı*

(K. 15/1-4³⁶²)

İki kasidesinin nesibinde bahar tasvirine yer veren Süheylî'nin nesiblerinden birinde ötüşen kuşlar, gül bahçesinde açılan yasemin, servi güzeli, her taraftan akan ırmaklar, hurileri kiskandıran çiçekli taze fidanlar, çemen meydanında gül renkli çadırlar kuran laleler, eline altın kadeh alan nergisler, misk kokulu zülfünü dağıtan sümbül, Çin güzellerine benzeyen Nevruz ve bahar vardır:

³⁶² *Sehmî Divanı İnceleme, Metin, Dizin*, (Haz.: Elif Dirican), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

*Başladı sîr ü sadâya yine mürgân-ı çemen
Şâhid-i serv ile gülşende açıldı yâsemîn*

*Her taraftan akdî cûylar gülşene mânend-i seyl
Her nihâl-i pür-şükûfe oldu reşk-i hûr-i 'în*

*Lâleler sahn-ı çemende kurdı gülgûn haymeler
Aldı nergis destine her biri bir câm-ı zerîn*

*Sünbül-i ter zülf-i miskînin perîşân eyledi
Nâle vü feryâda âgâz itdi mürgân-ı hazîn*

*Bir yana fasl-ı bahâr ü bir yana nev-rûzdur
Safha-i gabrâ tonandı çün nigâriyân-ı Çîn*

(K. 33/4-8)

Süheylî, diğer nesibinde baharın gelişyle şevk erbabını eğlenceye davet eden bülbüller, bayramın geliş müjdesiyle lebbeyk³⁶³ diye seslenen hacılar, sabanın süslediği ve cennet bahçesini kışkıandıran, gül, lale, erguvan³⁶⁴ gibi çiçeklerin açıldığı gül bahçesi gibi unsurlara yer vermiştir:

*Fasl-ı bahâr irişdi diyü 'andelîbler
Erbâb-ı şevk da'vet iderler tarab-künân*

*'İyd-i sa'îd irişdi bu demde 'aceb midür
Tutsa cihânı gulgul-i lebbeyk-i hâciyân*

*Nüzhet-serâ-yı gülşeni tezyîn idüp sabâ
Reşk-i riyâz-ı huld-i berîn oldu gülistân*

³⁶³ Hac ve umre ibadeti esnasında ihrama girenlerin söylediği zikir cümlelerinin giriş ifadesi olup söz konusu zikir cümlelerine telbiye adı verilir; Salim Ögüt, "telbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 40, İstanbul 2011, s. 396.

³⁶⁴ Divan şiirinde erguvan konusunda yapılmış bir çalışma için bk. Şener Demirel, "Divan Şiirinde Erguvân", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8, Fall 2009, s. 995-1014. Ayrıca bk. Şener Demirel, "Türk Şiirinde Erguvan" Üzerine Bir Deneme", http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/sener_demirel_erguvan_deneme.pdf, s. 1-13. (Erişim Tarihi: 22.02.2011).

*Ezhâr ile müzeyyen olup gülşen-i tarab
Açıldı her tarafda gül ü lâle ergavân*

(K. 34/7-10)

Taşlıcalı Yahyâ, her yaprağı binlerce ilim ve hikmetten dem vuran çiçekleri İskender'in aynasına, nergisi Pervin'e, gülü güneşe, goncayı yıldıza, yasemini tevazu ehli âşığa, serviye sevgiliye, saba rüzgârıyla salınan çınarı elinden tespih düşmeyen sofuya, gülleri yakasını yırtmış hâl ehli kimselere, lale bahçesini evliyanın kan dolu gözyaşına teşbih etmiştir:

*Minnet ol Mennâna kim mânend-i hatt-ı rûy-ı yâr
Giceyi gündüze katdı geldi irişdi bahâr*

*Her çiçek âyîne-i 'âlem-nümâdur 'âleme
Her varak bir 'ilm ü hikmetden olur gevher-nisâr*

*Gökdeki Pervîne benzer sebzedede zerrîn-kadeh
Her açılmış gül güneş her gonca necm-i tâbdâr*

*Yâsemen ehl-i tevâzu' 'âşık-ı üftâdedür
Şevket ile oldı her serv-i sehî bir togrı yâr*

*Zikr ider başın salar bâd-ı sabâ ile müdâm
Sôfîler gibi düşürmez elde tesbihin çınâr*

*Ehl-i hâletler gibi güller yakası çâk çâk
Evliyânın eşk-i pür-hûna dönmiş lâlezâr*

(K. 11/1-6)

Yakînî, rüzgârla canlanan çiçeklerin uykudan gözlerini açtıkları, çemenin bağın haremine bülbülün gülle işret yapması için yeşil ipek döşediği, rüzgârın içinde birçok altın bulunan gonca kesesindeki altın kırıntılarını dahi bulduğu, gül bahçesinin yeşil ağaçta biten narla Tur vadisine benzediği, goncaların açılıp güllerin yaka yırttığı bir bahar sahnesine yer vermiştir:

*Olup yine eser-i bâd-ı feyz-bahş 'ayân
Hayât-ı nev bulup ezhâr açdılar a'yân*

*Harîm-i bâga döşendi harîr-i sebz-i çemen
Ki 'andelîb ile 'işret kıla gül-i handân*

*Çemende bâd-ı hevâ buldı niçe hurde-i zer
Kim itdi gonca-i gül kîse içre anı nihân*

*Fezâ-yı gülşeni vâdî-i tûr'a benzetdüm
Olalıdan şecer-i ahzar üzre nâr 'ayân*

*Hezâr gunc ile güldi açıldı gonca-i bâg
Yakasını niçe çâk itmesün gül-i handân*

(K. 3/1-5³⁶⁵)

Zâtî, gül bahçesindeki çiçekleri gökteki parlak yıldızlar, bostanı mamur tekke, semeni bu tekkenin şeyhi, nergisi ona bakan kimse, menekşeyi de gömgök tere batmış hâlde ve bir müjde haberiyle gelen postacı olarak tasavvur etmiştir:

*Gül bigi açıl gülşene kim eyledi Kâdir
Ezhârı yine encüm-i enver gibi zâhir*

*Ezhârı gören sandı ki gökden yire cümle
Döküldi kıyâmet kopuben encüm-i zâhir*

*Dehr itdi yine tekye-i bôstânı 'imâret
Şeyh oldı semen nergis-i şehlâ ana nâzır*

*Gömgök dere müstagrağ olup geldi benefşe
Düşinda biter nite ki bir peyk-i mübeşşir*

(K. 17/1-4)

³⁶⁵ Yakînî [ö. 1568], *Dîvân, Tenkitli Metin-Tetkik-Dizin*, (Haz.: Ömer Zülfe), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2004.

* * *

Bahar XVII. yüzyıl nesiblerinde de son derece canlı tasvirlerle ele alınmış bir mevsim olma özelliği taşımaktadır. Azmi-zâde Hâletî için bahar, goncanın açıldığı, gam düğümünün eriyen kar gibi çözüldüğü, güzellerin dolaşmaya çıktığı, yeryüzünün cennet gibi olduğu, lale ve nergisin kadehe döndüğü, gül kadehini gören bülbülün çılgınlaştığı, sultanın adaletiyle her tarafın ferahlık verici bir hâl aldığı, cana can kattığı bir mevsimdir:

*Yine fasl-ı bahâr oldu açıldı gonce-i ra'nâ
Bi-hamdi'llâh çözüldi 'ukde-i gam çün yah-ı sermâ*

*Yine havrâ vü şân-ı şehir çıkdı geşt-i gül-zâra
Yine rûy-ı zemîn oldu misâl-i cennetü'l-me'vâ*

*Yine hem-kâse oldu birbiriyle lâle vü nergis
Yine câm-ı gül-i ra'nâyı gördi bülbül-i şeydâ*

*Cevânib oldu sultân-ı bahârun i'tidâliyle
Ferah-bahş u safâ-güster neşât-engîz ü rûh-efzâ* (K. 8/1-4)

Şairin bir başka kaside nesibinde de riyakâr bir kimseye benzeyen iki renkli güle gönül verdiği için figan eden bülbül, çemeni dolaşmak kendisine yetmeyince etrafı seyretmek için duvara tırmanan yasemin, havayı sümbülî havaya³⁶⁶ döndüren sümbüller, kader nakkaşının kalemiyle siyah üzerine nakşettiği sarı yazıya benzeyen güneş ışıkları ve ağaç gölgeleri vardır:

*Figân itsün ko bülbül ana lâzım mı gönül virmek
Derûnıyla birûnı bir degülken verd-i ra'nâyâ*

*Kanâ'at kılmayup seyr-i çemenle yâsemen şimdi
Çıkar dîvâr-ı bâg üstüne sahrâyı temâşâyâ*

³⁶⁶ Sümbüllerin sevdiği bulutlu ama yağmursuz havadır, Şeyh Galib, *Hüsni ü Aşk* (Metin, Nesre Çeviri, Notlar ve Açıklamalar) (Nşr.: Muhammet Nur Doğan), Ötüken Yayınları, İstanbul 2002, s. 137.

*Çıkup sünbülleri bâgun cihân sünbül-hevâ oldu
Bahârun irdi feyî-i himmeti a'lâ vü ednâya*

*Sevâd itmiş zer üzre kilik-i nakkâş-ı kader sandum
Düşünce pertev-i mihr üstine eşcârdan sâye*

(K. 10/5-8)

Beyânî, gül bahçesinde altın işlemeli kadehe benzeyen ve bülbülleri mest eden güllerin açıldığı, havayı yumuşatan seher rüzgârının esmesiyle feyze mazhar olan uyanık goncaların yer aldığı, çemenliğinin örtüsünün çiçeklerin ziynetiyle süslendiği bir bahar tablosu resmetmiştir:

*Lutf-ı sabâdan açıldı gül-i gülzârlar
Bülbülü mest eyledi sâgar-ı zer-kârlar*

*Mu'tedil oldu hevâ esdi nesîm-i seher
Mazhar-ı feyz oldılar gonça-i bîdârlar*

*Erdi dem-i nev-bahâr oldu müzeyyen yine
Zînet-i ezhâr-ıla ferş-i çemenzârlar*

(K. 8/1-3³⁶⁷)

Diğer taraftan bu tabloda cebi çiçek dirhemleriyle dolu gül bahçesi, sümbül ve laleyle dolu dağ etekleri, sürmeye benzeyen saba rüzgârıyla yokluk uykusundan gözünü açan hasta nergisler, her dalı yaprak ve çiçekle süslü ve Sidre'ye³⁶⁸ benzeyen ağaçlar da vardır:

*Ceyb-i gülistân pür dirhem-i ezhâr-ıla
Sümbül ü lâleyle hem dâmen-i kuhsârlar*

*Kuhl-nümâyı sabâ çekdügi dem açdılar
H'âb-ı 'ademden gözin nergis-i bîmârlar*

³⁶⁷ 17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı İnceleme-Tenkitli Metin, (Haz.: Fatih Başpınar), T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

³⁶⁸ Kur'anda da (Sebe, 34/16; Vâkıa, 56/28) adı geçen, gölgesi uzun, leziz ve hoş kokulu meyveleri bulunan kiraz ağacı, Nihat Uzun, "Kur'ân'da Üç Ağaç Türü Yahut Bazı Âyetlerin Anlamlarını Yeniden Düşünmek", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 11, S. 3, 2011, s. 135-136.

*Berg ü şükûfeyle her şâhı murassa' olup
Sidre-misâl oldılar nahl-i direm-dârlar*

(K. 8/4-6)

Bosnalı Sâbit'in kaside nesibinde zambak goncası elinde tomar tutan, gül bülbülle yemin etmek için Kur'an çıkaran kimse, lale Kelîm'in asası, gonca, çiy ve gül suyu dolu şişesini serpen, beyaz gül de onun altına gümüş küçük tabak tutan biri vb. olarak tasvir edilmiştir:

*N'ola bırakmasa tûmârı gonca-i zanbak
Neşât gösterür ahkâm-ı tâze-i takvîm*

*Olup hezâr ile şîrâze-bend-i 'ahd ü emân
Çıkardı verd yemîn itmege kelâm-ı kadîm*

*Çemende lâleyi seyr eyleyin bu hey'et ile
Tahavvül itdi sanur ejdere 'asâ-yı Kelîm*

*İdince şîşe-i goncayla jâle reşş-i gülâb
Gül-i sefîd tutar altına tabakçe-i sîm*

(K. XXXV/15-18)

Cevrî, baharı yaratmanın sürekliliğine ve Hakk'ın kudretine işaret eden, esen sabah rüzgârıyla güllerin açıldığı, gül bahçesini dolaşma vakti olduğu, gülün elbisesini, goncanın yakasını yırttığı, bülbülün ağlayıp inlediği, bayramı andıran bu zamanda her çiçeğin süslü bir elbise giydiği can bağışlayan rüzgârla âlemin yeniden hayat bulduğu bir mevsim olarak resmetmiştir:

*Yine esdi nesim-i subh-dem-i fasl-ı bahârîdür
Yine ezhâr açıldı vakt-ı seyr-i sun'-ı bârîdür*

*Yine her kûşe zînet buldı güllerle temâşâdur
Yine sahn-ı gülistânun dem-i geşt ü güzâridur*

*Yine çâk eyledi gül câmesin gonca girîbânın
Hezârun mevsim-i şevkı zamân-ı âh u zâridur*

*Geyindi her şükûfe bir münâsib câme-i zîbâ
Ki hengâm-ı bahâr eyyâm-ı 'ıyd-ı kâm-kârîdür*

*Bu mevsimde hayât-ı nev bulur 'âlem ki her demde
Nesîm-i cân-fezâ mânend-i rûh ecsâma sârîdür*

(K. XII/1-5)

Mantıkî'nin kaside nesbiinde bahar, çiçeklerle yeryüzünün yıldızlarla dolu göklere benzediği, geceyle gündüzün eşit olduğu, çiçek yaprağının gülün ayağının toprağına düştüğü, mumu gören pervanede karar kalmadığı, çemen çarşısının gül yanaklılarla süslendiği, bülbülün her köşeden ötmeye başladığı, bulutun âşığın gözyaşı gibi ağladığını gören gülün yârin lâl dudağı gibi gülümsemeye başladığı bir mevsimdir:

*Döndi sipihre encüm-i ezhâr ile zemîn
Nev-rûzda berâber olur leyl ile nehâr*

*Berg-i şükûfe düşdi gülün hâk-i pâyine
Şem'i görünce kalmadı pervânede karâr*

*Zeyn oldı çârsû-yı çemen gül-ruhân ile
Her gûşeden mu'âmeleye başladı hezâr*

*Giryân olunca dîde-i 'âşık gibi sehâb
Gül nûş-hande başladı mânend-i la'l-i yâr*

(K. 2/3-6)

Nef'î, gül bahçesine kattığı güzellikle yeryüzünü gökyüzünü dahi kiskandırır hâle getiren, lalenin amber mumu yakmasıyla çıkan dumandan bostanın üstünde amber saçan bulutun oluştuğu, gül endamlı servilerin, erguvan fidanına sarılan yaseminin, sefa yârânını çemenlikteki eğlenceye davet için serviler üzerinde ötüşen kuşların yer aldığı, bağıın akıllara durgunluk veren bir güzelliğe kavuştuğu vs. bir bahardan söz etmiştir:

*Bahâr erdi yine düşdü letâfet gülsitân üzre
Yine oldu zemînin lutfu gâlib âsumân üzre*

*Yine her lâle bir şem'-i mu'anber yakdı dûdundan
Sehâb-ı anber-efşân oldu peydâ bûstân üzre*

*Yine çıkdı beyâza nakş-ı her serv-i gül-endâmın
Sarıldı yâsemen şâh-ı nihâl-i ergavân üzre*

*Çekilse nola yârân-ı safâ seyr-i çemen-zâra
Salâya başladı murg-ı çemen serv-i çemân üzre*

*Hired meftûn olur nakş-ı bahâr-ı revnak-ı bâğa
Nazar hayrân kalır âsâr-ı sun'-ı müste'nâ üzre*

(K. 5/1-5)

Şairin bir diğer bahariyye nesibinde bağa döşenen yeşil örtü, gül bahçesindeki tahtına teşrif eden gül sultanı, gül bahçesine İsa'nın nefesi gibi koşarak gelerek çiçekleri ve ağaçları diriltten saba rüzgârı, cevher saçan ve karanlıktan eser bırakmayan bahar bulutu, dağlarda açan ve güneşe çekilmiş kılıçla ateşe benzeyen laleler vs. vardır:

*Bahâr erdi yine bâğa döşendi nat'-ı jengârî
Yine sultân-ı gül etdi müşerref taht-ı gülzârı*

*Yine bâd-ı sabâ üftân u hîzân erdi gülzâra
Dem-i Îsâ-veş ihyâ eyledi ezhâr u eşcârı*

*Letâfetden zemîn ferş-i münakkaş oldu aksiyle
Murassa' sâye-bân edince çarh ebr-i güher-bârı*

*Erişdi pertev-i feyz-i bahâr âyîne-i çarha
Acep mi şimdi olsa jeng-i ebr-i tîreden ârî*

*Değildir lâle yer yer zâhir oldu andan âteşler
Zamâne tutdu çarh-ı âfitâba tîg-ı kuhsârı*

(K. 49/1-5)

Neşâtî'nin resmettiği bahar tablosunda kuş sesleri, çemende coşkun şekilde akan akarsular, buhurdan yakan laleler, gül suyu saçan bulut, eteğini ve yakasını pervasızca yırtan goncalar, al kıyafetli gülü görünce sevince kapılan bülbül, cennet bahçesini kiskandıran çemen, ruhanî sefayla dolu hava yer almaktadır:

*Bahardur yine gör hay u huy-ı murganı
'Aceb mi eylese cular çemende tugyanı*

*Bahardur yine her lale yakdı bir micmer
N'ola nisar-ı gülab itse ebr-i nisanı*

*Bahardur yine mestane çak idüp bi-bak
Bir ol dı gonçelerun damen u giribanı*

*Bahardur yine bülbüllerün sürürin gör
Kaba-yı al ile seyr eyle verd-i handanı*

*Çemen taravet ile reşk-i gülşen-i cennet
Heva letafet ile pür-safa-yı ruhani*

(K. 11/1-5)

Nev'î-zâde Atâyî'nin tasvirine yer verdiği bahar tablosunda bahar rüzgârıyla bulanık akarsular, yeşil yaprakta bulunan ve sanatla sırça şişeye konulan elmaya benzeyen gonca, her türlü bahar kumaşının ona çeyiz olduğu, değerli bir kumaş sarıyan gül gelini³⁶⁹, iki renkli güle dokunduğu için çemen fakirlerine kırmızı sarı altınlar döküp saçan saba, Huda'nın lütuf rüzgârından pay aldığı için derisine sığamayan³⁷⁰ gonca yer almaktadır:

*Bulandı bâd-ı bahâr ile cûylar gûyâ
Nefes tokındı bir âyine-i mücellâya*

³⁶⁹ Geçmiş dönemde gelin, bir atın üzerine oturtulur, üstü tamamen altından, ipek kumaştan yapılmış değerli şeylerle bezenmiş bir cibinlikle örtülen, değerli taşlar üzerinde en göz alıcı giysileriyle vs. kocasının evine götürülmüştür; Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*, YKY Yayınları, İstanbul Ocak 2011, s. 147.

³⁷⁰ "derisine sığmamak": heyecan fazlalığından kabına sığmamak, içi içine sığmamak; M. Ali Tanyeri, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 2, AKM Yayınları, Ankara 2002, s. 131.

*Çemende goncayı seyr eyle berg-i sebz içre
Konıldı san'at ile sîb sanki mînâyâ*

*Cihâzdur ana her gûneden kumâş-ı bahâr
'Arûs olup gül-i ter girmiş âl-i vâlâyâ*

*Döküp saçar zer-i surhı çemen gedâlarına
Meger tokındı sabâ câm-ı verd-i ra'nâyâ*

*Çenâr el açsa nola teng-dest idi hayli
Saçınca sîm nesîm-i bahâr dünyâyâ*

*Sığışmaz oldu safâ ile kendüye gonca
Nesîm-i lutf-ı Hüdâvend'den alup pâye*

(K. 12/9-14)

Şairin bir başka bahâriyyesinde seher rüzgârı çiy tanesi getirdikçe ağız açan kırlangıç yavrularına benzeyen, kırağıyla dolduğunda bülbüle karşı işve eden ve cıva bardağına benzeyen goncalar, kulağı diken iğnesiyle delinmiş, çiy damlasından yapılmış birçok inci ve cevher takan gül kızı, inci saçan bulutun nasihat cevherini saçtığı yüz yapraklı gül, rüzgârla havaya yükselen ve sanki uçurtma uçuran çocuklara benzeyen çiçek yapraklarının yer aldığı bir bahar sahnesi resmedilmiştir:

*Goncalar ağız açar sanki piristû-beççe
Dâne-i jâle getürdükce nesîm-i eshâr*

*Ne jîve bardagıdur gonca-ı pür-jâleyi gör
Bülbüle karşı nice 'işveler eyler her-bâr*

*Katre-i jâle nice dürr ü cevâhir takdı
Delicek duhter-i verdün kulagın sûzen-i hâr*

*Bülbüle yüz urmaz idi gül-i sad-berg-i çemen
Güher-i pendini bezl itmese ebr-i dür-bâr*

Kâgıd uçurmasını oynadı gûyâ etfâl

Çıkdı bâd ile hevâyâ yine berg-i ezhâr

(K. 14/4-8)

Nev'î-zâde Atâyî'nin bir diğer bahâriyye nesibinde goncaların yakasını bir araya getirerek bülbüle güllerin cüzdanını göstermediği, rüzgârın yeşil elbisesini açtığı zambak çocuğunun gümüş kalemlik ucunu açtığı vs. bir bahar tablosu söz konusudur:

Goncalar şöyle kavuşdurdı girîbânı ucın

Güllerün bülbüle göstermedi cüzdânı ucın

Sebz-gûn câmesinün bâd açaldan ceybin

Tıfl-ı zanbak çıkarur sîm-i kalemdân-ı ucın

(K. 29/1-2)

Nî'metî, seher rüzgârının etkisiyle bütün bitkilerin dirildiği, bağıın çiçek kokularıyla dolduğu, çemenin lale, gonca, yasemin, gül, şebboy³⁷¹ gibi türlü çiçeklerle donandığı, gönüllerin açıldığı, aralarında bülbülün de yer aldığı kuşlar topluluğunun ahenkle ötüştüğü bir bahar manzarasını söz konusu etmiştir:

Feyz-bahş oldu nebâtâta nesîm-i eshâr

Eyledi bâğı mu'attar yine bûy-ı ezhâr

Lâleler gonceler açıldı güzellendi çemen

Yine ezhârla zeyn oldu fezâ-yı gülzâr

Yâsemen lâle vü gül sünbül ü şebbû nergis

Her biri kalbümüz açdı nitekim fasl-ı bahâr

³⁷¹ Çeşitli kültür türleri bulunan ve ilkbahar-yaz aylarında çiçek açan şebboyun, dallarının ucunda başaksı kümeler oluşturan keskin, hoş kokulu, pembe, kırmızı, krem, açık sarı, portakal renginde veya mor çiçekleri vardır. Çiçeklerinden parfüm sanayisinde koku verici olarak kullanılan uçucu bir yağ çıkarılır; M. Günnehir Oğuz-Ahmet Yayıntaş, *(Yardımcı Ders Kitabı) Park ve Bahçelerimizin Süs Bitkileri*, E.Ü. Fen-Fakültesi Baskı İşleri, İzmir 1987, s. 15; Yücel, *age.*, s. 98; Tırman, *age.*, s. 212; *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "şebboy", c. 20, İstanbul 2004, s. 280.

*‘Âlemi tutdı yine nâle-i murgân-ı seher
Güllerün şevkı ile başladı feryâda hezâr*

(K. 5/1-4³⁷²)

Râmî'nin kaside nesibinde gül bahçesinde esen rüzgârın çiçeklere hoş koku verdiği, rüzgârın bahar yükünü açarak Hint sahrasını hoş kokuyla dolduran³⁷³ tüccara benzediği, ağaçların yeniden canlandığı, çemende cesetlerin, çürümüş kemiklerin dahi elbiseler giydiği, çemen sarayının altın işlemeli örtüsünün altın ve gümüşle dolduğu, gül bahçesinin ihtişamlı tazelik ve naz bezmi olduğu bir bahar tablosu vardır:

*Sahn-ı gülşende müşk-sây-ı nesîm
Oldı ezhâra inbisât-ı ‘amîm*

*Açdı bâr-ı bahârı tâcir-i bâd
Oldı sahrâ-yı Hind sath-ı şemîm*

*Feyz-i eltâf-ı subhgâh-ı bahar
Virdi eşcâra neşve-i teccîm*

*Haşr-ı ecsâd olup çemende yine
Hulleler giydi hep ‘izâm-ı remîm*

*Nâdirü'd-dehr olan sarây-ı çemen
Ferş-i zer-târi oldı pür-zer ü sîm*

*İhtişâm-ı mülûk-i gülzâre
Oldı gûyâ ki bezm-i nâz u na’îm*

(K. 15/1-6)

Sahhaf Rüşdî'nin kaside nesibinde bahar, bahar rüzgârının gonca tomarını ve güllerini açtığı, gül padişahının gül bahçesine teşrif ettiği, bülbülün şevkinin arttığı,

³⁷² *Ni'metî Divanı*, (Haz.: Gülden Esra Ersöz), T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2007.

³⁷³ Divan şairleri Hindistan'ı daha çok kumaşı, ticareti, misk, nâfe gibi güzel kokuları, mücevherleri, papağanları gibi ilgiler içinde söz konusu etmişlerdir; Yusuf Çetindağ, "Edebiyatımızın Kaynaklarından Doğu Edebiyatı ve Metinleri", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/I-II, Winter 2009, s. 2074.

yeşil elbise giyen her ağacın bayramda birbiriyle merhabalaşan kimselere benzediği, gül bahçesindeki akarsuların Zümer Sûresi'nin 25. âyetindeki³⁷⁴ nükteyi aşikâr ettiği, rahmet bulutunun âlemi doyurduğunu gören akarsuyun şükrederek toprak örtüsüne yüzünü sürdüğü, gül hasretiyle zayıflayan bülbülün yeni hayat bulduğu bir zaman dilimidir:

*Gonce-i tûmârun açub dest-i nesîm bu bahâr
Gülşene şâh-ı gülin teşrîfin itdi âşkâr*

*Gülleri açdı gelüb gülzâra bâd-ı nev-bahâr
Vaktidür olsa eger şevki hezârun sadd-hezâr*

*Birbirine merhaba itdi ki gûyâ 'ıyd idüb
Câme-i sebzın giyüb her bir dıraht-ı sâyedâr*

*Sû-be-sû gülşende cûlar akdığun seyr eyle kim
Nükte-i "min tahtihe'l-enhâr" oldu âşkâr*

*Ebr-i rahmet 'âlemi sîr-âb idünce şevk ile
Şükr idüb sürdi yüzün ferş-i zemîne cûybâr*

*Makdem-i nev-rûz ile buldı hayât-ı nev yine
Eylemişken hasret-i gül bülbülü zâr ü nizâr*

(K. 3/1-6³⁷⁵)

Simkeş-zâde Feyzî'nin kasidesinde gülü gören çılgın bülbülün inlemeye başladığı, gül bahçesinde gülü gören servi ve yaseminin hizmete bel bağladığı, gülün çiçeklere muallim olduğu, yanında talebelerinin bulunduğu, gülün gül bahçesi meclisine bin nazla geldiği, sarı yüzünü rintlere göstermek için şehla nergisin nazar ettiği bir bahar tasviri söz konusudur:

³⁷⁴ "onun altından nehirler", Zümer, 39/20.

³⁷⁵ *Sahhâf Rüşdî ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, (Haz.: Hatice Ekici), T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2006.

*Âşikâr oldığı demde gül-i hamrâ yer yer
Nâleye başlar o dem bülbül-i şeydâ yer yer*

*Gülü gülşende görüp müjde idüp bir birine
Hıdmete bağladı bir serv ü semen-sâ yer yer*

*Gûyiyâ zümre-i ezhâre mu'allimdür gül
Derilüp yanına etfâl-i murabbâ yer yer*

*Meclis-i gülşene bin nâz ile teşrîf itdi
Açılup gûşe-be-gûşe gül-i hamrâ yer yer*

*Rûy-ı zerdin güle göstermekiçün rindâna
Nazar eyler güzelüm nergis-i şehlâ yer yer*

(K. III/1-5)

Şair, bir başka kaside nesibinde ise baharı, âlemin aydınlandığı, geceyle gündüzün eşitlendiği, feleğin yeryüzünü kışkandığı, havanın cennete, akarsuyun Kevser çeşmesine benzediği, bağda akarsu kenarında bulunan çam fıstığı gölgesini gören İkiizler burcunun dahi kıskançlıkla ikiye ayrıldığı, gül bahçesindeki her servinin bahar bayramına erişince yeni ve yeşil elbise giyen güzellere benzediği bir mevsim olarak resmetmiştir:

*Te'al-Allah yine bî-gaym-ı gam 'âlem münevverdür
Bahâr u necmile çerhün şebile rûzi yek-serdür*

*Nigâh idüp zemînün câ-be-câ berg ü bahârına
Derûn-ı çerhi nâr-ı reşk ile pür-dâg-ı ahkerdür*

*Hevâsı sahn-ı sahrânun safâsı cûy-ı gülzârun
Nümûdâr-ı miyân-ı cennet ü tesnîm ü kevserdür*

*İden gıbtayile dü-pâre burc-ı cevzâyı
Kenâr-ı cûy-bâr-ı bâgda zıll-ı sanavberdür*

İrüp 'ıyd-ı bahâra câmesin sebz-i cedîd itmiş

Hemân her serv-i gülşen bir nihâl-i nâz-perverdûr

(K. VI/1-5)

Subhi-zâde Feyzî'de bahar, gül bahçesinde gülün açıldığı, âlemin çiçeklerle süslendiği, buhurumeryem çiçeğinin³⁷⁶ hoş kokusuyla kendisini gökteki İsa'ya gösterdiği, lale, sümbül ve menekşenin açıldığı, bülbülün iki renkli güle muhabbetini sunduğu, çemen bezmindeki nergisin sırça kadehten daha güzel olduğu bir mevsimdir:

Bahâr oldu gönül gül gülsitân-ı hâlet-efzâyâ

Şükûfiyle müzeyyen oldu 'âlem var temâşâyâ

Zemîn-i gülsitânda cilve-endaz oldu 'anber bû

Buhur-ı meryemi gösterdi kendün gökde 'îsâyâ

Aceb mi lâle sünbül dâg-ı zahmın âşikâr itse

Benefşe kâmet-i ham-geşte 'arz eyledi dünyâyâ

Degil beyhûde zâr-ı bülbülün bu gülsitân içre

Hezârân itmede arz-ı mahabbet vird-i ra'nâyâ

Bu vakt-ı nevbahâr-ı ta'ne-endâz olsa şâyeste

Yine zerrîn kadeh bezm-i çemende câm-ı mînâyâ

(K. 10/1-5)

Şehrî'nin nesibinde bahar, toprağın baharın verdiği nezaketle sabadan ve güneş ışınlarından dahi incinir hâle geldiği, havanın tesiriyle ümitsizliğin kuru fidanının yeşerdiği, yer ve göğün nura gark olduğu, güzellerin eline düşen ışığın kınadan ayırt edilemediği şeklinde ifadelerle tasvir edilmiştir:

Şu denlü virdi nezâket zemîne lutf-ı bahâr

Ki pâ-y-bâd-ı seherden bile olur efgâr

³⁷⁶ "buhûr-i Meryem", Meryemana eli de denilen ve rivayete göre Hz.Meryem'in doğum sırasında tutunması sebebiyle şekli beş parmağa benzeyen bitki, Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katî*, (Haz.: Mürsel Öztürk-Derya Örs), TDK Yayınları, Ankara 2000, s. 96.

*Nihâd-ı hâk letâfetden oldı dîde-mizâc
Virür hutût-ı mihir nîşter-sıfat âzâr*

*Hevâ şu resme yübûset-zidâ-yı imkân kim
Nihâl-i huşkî-i hırmân dahı rutûbetdâr*

*Tıbâ'-ı şu'le-mizâcân-ı âsmân u zemîn
Safâdan oldılar ol gûne muhtelit- envâr*

*Ki düşse pertev-i hûrşîd dest-i hûbâna
Mufârakat idemez ihtilât-ı hınnâvâr*

(K. 3/1-5³⁷⁷)

Şeyh Mehmed Nazmî, baharı güneşin doğduğu, gül bahçesinde seher rüzgârının estiği, cihanın tazelendiği, her tarafta gül, sümbül ve menekşenin açıldığı, hançere benzeyen susenin eline cerrah gibi neşter aldığı, elinde sarı ve dolu kadeh bulunan sarhoş nergisin yer aldığı bir bahar sahnesi canlandırmıştır:

*Bu demde burc-ı şerefden tulû' idüb hurşîd
Bu demdür ol ki esüb gülşene nesîm-i seher*

*Cihâna virdi yine bir tarâvet-i tâze
Ki gül güşâde vü sünbül benefşedür her yer*

*Olurdı feyz-i bahâr ile hançer-i sûsen
Alınca destine fessâd deşne-i neşter*

*Feyz-i safâ ile ser-şâr kâse-i zerrîn
Elinde nergis-i mest-ânenün tolu sâgar*

(K. 1/24-27³⁷⁸)

³⁷⁷ Şehrî, Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili, (Nşr.: Şener Demirel), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213661/h/girisvemetin.pdf>, Elazığ 1999.

³⁷⁸ Şeyh Mehmed Nazmî Dîvânı (Edisyon Kritik, İnceleme), (Haz.: Halime Bektaş), T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005.

Vahyî, baharı kış padişahının saray perdesini yırtan hançer, gül bahçesinde kanat açan Anka, sarı güle çiy incisi koyarak altın kadehi zarafetle süsleyen kuyumcu, altın üsküf³⁷⁹ giyerek bağın kapısında elinde değnekle bekleyen kapıcı, kış okundan vücudunu korumak için çınar yaprağını siper edinen yiğit, yaprak çalan hırsız avlamak için çemen padişahı tarafından bağa gönderilen asker vb. olarak nitelendirmiştir:

*Çâk-i sūrâdik-i dey idüp hancer-i bahâr
‘Ankâ-yı gülşen açdı yine şeh-per-i bahâr*

*Zer câm verd-i zerde dūr-i jâle vaz’ idüp
Tezyîn ider zarâfet ile zerger-i bahâr*

*Zerrîn bâg üsküf-i zerrîn ile olur
Derbân-ı çûb-ı deste-be-dest-i der-i bahâr*

*Hıfz itmege sihâm-ı şitâdan vücûdını
Berg-i çenârı itdi siper server-i bahâr*

*Düzd-i harîf-i berg-rubâyı şikâr için
Gönderdi bâga şâh-ı çimen leşker-i bahâr* (K. 28/1-5)

* * *

XVIII. asırda da canlı bahar tasvirleri söz konusudur. Arpaemini-zâde Sâmî, yağmurun yağdığını gören çiçeklerin gülümseyerek yeryüzüne çıktıklarını, dağların etrafındaki akarsuların zümrüt kaşlı yüzüğe benzediğini, yağmurun gümüş teller taktığı gülün kırmızı peçeli bir gelin olduğunu, al çuhadan yapılmış latif bir örtü döşediğini³⁸⁰, gül goncası çocuğunun ağzındaki çiyin esasen bülbülün sesini aniden

³⁷⁹ Pakalın, “üsküf”, kenarları sırmalı Yeniçeri borkü, *age.*, c. 3, s. 560.

³⁸⁰ Burada eski dönemde gelinlerin al gelinlik giyip al duvak takmaları, yüzlerine allık sürmeleri ve saçına gümüş teller takmaları âdetine gönderme vardır. Divan şiirinde gelinin kıyafeti, süslenmesi ve gelinle ilgili diğer unsurlar, gelinin davranışları hakkında geniş bilgi için bk. Nesibe Yazgan, “Şiiri Gibi Düğünü de Bir Başkadır Divan Şâirinin”, *Merhaba*, Kubbealtı Adademi Mecmuası Yayınları, İstanbul, Kış 2011, s. 39-41.

duyunca korkudan çıkan uçuk olduğunu, zambak goncasının gümüş sürme kutusuna, nergisin de altın işlemeli mile benzediğini söylemiştir:

*Mey gibi virdi safâ reşha-i bârân-i bahâr
Çıkıldılar hande-kunân rûy-i zemîne ezhâr*

*Cûylar halka-i hâtem olup etrâfında
Görinür fass-i zümürrüd gibi şekl-i kuhsâr*

*Tutuk-i surhı ‘arûs-i gül idince ser-pûş
Sîm telden ana âvîzeler eyler emtâr*

*Al saya çukadan hâke döşer ferş-i latîf
Pertev-i sâye-i rengîn ile verd-i gülzâr*

*Tıfl-i gül-gonçenün agzında degüldür şeb-nem
Bâng-i nâ-geh-res-i bûlbûlden olur âbiledâr*

*Sîmden mükhüledür gonçe-i zanbak gûyâ
Dîde-i nergise ‘arz itmede mîl-i zer-kâr*

(K. 16/1-6)

Edirneli Fâ'iz için bahar, güllerin açıldığı, bûlbûlün güle karşı türlü ve hoş nağmeler söylediği, diğer kuşların da ötüşleriyle bu ahenge canlılık kattığı, Nisan bulutunun kuru fidandan taze gül bitirdiği, goncanın buhurdana, yeşil yapraklar arasındaki gülün ateşe benzediği, menekşe bahçesinin bahar padişahının gül bahçesinde yaptığı tütsünün dumanı olduğu bir mevsimdir:

*İrişdi mevsim-i gül faslıdur gülistânun
Nevâ-yı dil-keşini dinle ‘andelîbânun*

*Hezâr nagme-zen-i şevk-i bezm germ-â-germ
Düzeldi dâ'iresi hayli verd-i handânun*

*Misâl-i deste-i gül bir yire gelür etrâfa
Salâ-yı 'ıyş gelür savtı şimdi mürgânun*

*Nihâl-i huşk bile şimdi tâze gül virdi
Bu demde tâ okudur feyzi ebr-i Nîsânun*

*Çemende micmere-i gonce-i güli seyr it
İçinde berg-i gül-i âli âteşi anun*

*Şeh-i bahâr ider bezm-i gülşeni tebhîr
Benefşezârı degül belki dûdîdur anun*

(K. 5/1-6³⁸¹)

Haşmet'in bahariyye nesibinde açılan güller, öten bülbüller, gül bahçesinde tertip edilen işret meclisleri vardır:

*Güller ne dem ki revnak-ı bâg-ı cihân olur
'Âlem o demde râh-rev-i gül-sitân olur*

*Bülbüllerin figânı güle nâ-be-câ mıdır
Bir gül yanaklı âfet için terk-i cân olur*

*Kat kat kumâş-ı berg-i gül olunca âşikâr
Nakd-i sirişk-i bülbül o dem der-miyân olur*

*Ser-mestî-i hezâra meyr-i reng ü bûy ile
Her bir nihâl sâkî-i sâgar-keşân olur*

*Bülbül hevâ-yı gülşen ile girye-rîz-i 'ışk
Gül-gonceler o hâle tebessüm-künân olur*

(K. 9/1-5)

Kânî, oldukça uzun bir nesib kısmının bulunduğu kasidesinde ağaçların yapraklarının ve dallarının bahar bulutuyla yeniden yeşerdiği, gümüş kemerlerin

³⁸¹ Edirneli Fâiz Divanı İnceleme-Metin-Dizin, (Haz.: Tarık Demir), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

çiçeklerle süslendiği, çiyin Mânî'nin nakşı olduğu, bahar müsvettesinin temize çekildiği şeklinde bir sahneye yer vermiştir:

*Yine ter oldu berk u şâh-ı eşcâr
İder ebr-i bahâr-ı bâgbânı*

*Olup çiçekli bil simin kemerler
Bugün tutdı gümüşden kârvânı*

*Yolun elması buzlu sanma âbun
'Akûs-ı jâledür çün nakş-ı Mânî*

*Beyaza çekdi tesvîd-i bahârı
Nezâketle sile virdi hazânı*

(K. 41/4-7)

Nakşî'nin tahayyülüne göre zambak başına kanat takmış çiçek bahçesinin padişahı olan Cem, saba maşıta, çemen firuze tarak, akarsu ayna, yasemin sevgilinin ayva tüylerinin âşığı, sümbüller misk kokulu zülûf, saba geçidin temizleyicisi, dağlardaki bülbüllerin sesi gülbank, yağmurlarla beslenip güçlenen akarsular abıhayat, menekşe, sümbül ve şebboy yârin saçlarını kıskanan kimselerdir:

*Zanbak şükûfe-zârun gûyâ ki pâdişâhı
Başına per takunmuş ser-dâr-ı Cem-vakârdur*

*Meşşâta-i sabâya pîrûze şâne çemen
Gîsû-yı zülfikâra âyîne cûy-bârdur*

*Hatt-ı nigâr-ı yâre dil-beste yâsemenler
Sümbülleri bu bâgun ol zülf-i müşg-bârdur*

*Dem-sâz olup hezâra bezminde gül-sitânun
Bâd-ı sabâ-yı 'âlem-farrâş-ı reh-güzârdur*

*Hâlet virür seherde gül-bank-ı ‘andelîbân
Eşcâr ile müzeyyen gûyâ ki kûh-sârdur*

*Âb-ı hayâta benzer lezzetde cûy-bârı
Feyz-i hevâdan enhâr bî-sabr u bî-karârdur*

*Zülf-i siyâh-ı yâre hayrettedür benefşe
Şeb-bû-yı tâze-sünbül hoş yâr-ı gam-küsârdur* (K. IV/9-15³⁸²)

Neyyir'in kaside nesibinde sevinen çiçekler, şenlenen gönüller, saltanat tahtına geçen Nevruz, ayak öpen çiçekler, kıyam eden serviler, nur memleketinden gelerek karanlık defedip âlemi diriltten abıhayat vardır:

*Nev-rûz ile berâber olup gurre-i sıyâm
Eşkûfeler şikûftelenüp oldu şâd-kâm*

*Hengâm-ı rûze mülket-i dilhâ-yı ‘âleme
Bir zevk-i dîger ile yine kıldı ihtimâm*

*Nev-rûz-ı taht-ı saltanata geçdi beg gibi
İklîm-i nev-bahâr-ı safâya virüp nizâm*

*Çün mâh-ı rûze oldu nümâyân itdiler
Taktbîl-i pâ şikûfeler ü servler kıyâm*

*Nev-rûz vasf-ı hâl-i sıyâmı idüp didi
Buldu ‘arûs ne-çemen-i bâg-ı i’tisâm*

*Âb-ı hayât-ı memleket-i nûrdur gelen
İhyâ-yı ‘âlem itdi hemân def’ olup zalâm* (K. III/1-6)

³⁸² *Nakşî Divanı*, (Haz.: Emrah Ayhan), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000.

Râzî'nin bahar tasvirinde insanları kışın şiddetinden kurtaran Nevruz sultanı, seher vakti uyanarak bağla bostanda aheste aheste salınan saba, amber kokusu dünyayı dolduran toprak hazinesi, çemenliği dolduran ve ellerinde altın tabaklarla Nisan bulutunu gözleyen laleler, sümbüller, nergis ve nesrinler vb. söz konusu edilmiştir:

*Bi-hamdi'llâh ve'l-cenneh irüp nevrûz-ı sultânî
Halas itdi şitânun şiddetünden rûh-ı insânı*

*Seher-hîz-i saba âheste âheste idüp reftâr
Kudûmiyle müşerref eyledi bag ile bûstânı*

*Zeminün gencini feth itdi bû-yı 'anber-efzâsı
Açıldı mahzen-i kudret göründi sun'-i Yezdânî*

*Çemenzâre pür itdi lâle sünbül nergis ü nesrîn
Tutup zerrîn tabaklar elde gözler ebr-i nîsânı*

(K. V/1-4³⁸³)

İki kasidesinin nesibinde canlı bahar tablolarına yer veren Sürûrî'nin bir bahariyyesinde Nevruz sabahı bülbülün okuduğu ezanla uyanan goncalar, ateşe benzeyen gülleri görünce gül bahçesi şehrinin tutuştuğunu sanarak etrafa nida eden bülbül bekçileri vs. yer almaktadır:

*Subh-ı nev-rûzun ezânın okudı bülbül-i zâr
Gonçeler h'âbına gaybdan oldı bî-dâr*

*Gül degüldür kızaran şehr-i gülistân tutuşup
Pâsbânlar gibi etrafa nidâ kıldı hezâr*

*Tuydı bu vak'ayı der-hâl gelüp bâd-ı seher
Eyledi üstine teskîn içün ilkâ-yı gubâr*

(K. 21/1-3³⁸⁴)

³⁸³ Râzî (Abdüllatif) (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tertibi), (Haz.: Atike (Kodaz) Okur), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1994.

³⁸⁴ Sürûrî Divanı Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni, (Haz.: Atilla Batır), Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 2002.

Şair, diğer nesibinde bahar seyrânını görmek için gözünü açmışken gül bahçesindeki güzellikleri görünce hayran kalmış nergise, gülle susenden kılıç ve siper yaparak kış ordusunu kaçırarak bahar yiğitlerine, gül bahçesi memleketine yürüyen bahar atlılarına, bahar beldelerinde güven ve huzur olduğu için dirilip gelen nebat halkına vb. yer vermiştir:

Nergis açmışdı gözin itmege seyrân-ı bahâr

İtmiş ârâyış-i gülşen anı hayrân-ı bahâr

İtdi şemşîr ü siper sûsen-i gülden peydâ

Ceyş-i sermâyı kaçırdı yine şüc'ân-ı bahâr

Rehzen-i berd-i güzergâh-ı cihândan gitdi

Yüridi memleket-i gülşene rûkbân-ı bahâr

Dirilüp gelmez idi bunca berâyâ-yı nebât

Mecma'-ı emn ü emân olmasa büldân-ı bahâr

(K. 27/1-4)

Şeyhülislâm İshak, baharın ebedî hayat zamanı olduğunu, âlemin gül gibi gülüp açıldığını, baharın dünyaya bayram güzelliği verdiğini, feleğin gül bahçesine yıllıkını verince çiçeklerin kimisinin gül renkli kimisinin beyaz renkli elbise giydiğini, akarsuların gül bahçesi levhasının kenarına gümüş cetvel çektiğini ve servinin ayağına edepsizce sarıldığını, sudaki söğüt yaprağının şeklinin hançere benzediğini dile getirmiştir:

Zihî zamân-ı bahâr u zihî dem-i câvîd

Ki güldi gül gibi 'âlem açıldı verd-i ümîd

Zihî bahâr-ı neşât-âver-i hayât-efzâ

Ki her dem-i ferahı virdi dehre revnak-ı 'îd

Virince şâhid-i gülzâra çarh yıllıkını

Geyindi câme-i gül-gûn kimi kimisi sefîd

*Kenâr-ı levh-i gülistâna çekdi cedvel-i sîm
Çemende sanma ki cûy oldu câ-be-cây bedîd*

*Sarıldı bî-edebâne ayagina servin
'Aceb mi cûlara olursa dâl hançer-i bîd*

(K. 15/5)

Şair, diğer kaside nesibinde saba nakkaşının Nevruz feyziyle gül bahçesine tasvir çizdiğini, baharın çemen güzellerine yıllığını verince bazılarının gül, bazılarının da yeşil elbise giydiğini³⁸⁵, gül bahçesini dolaşan akarsuların gümüş zincirle çekilen cetvellere benzediğini söylemiştir:

*Feyz-i nevrûz ile oldu yine nakkâş-ı sabâ
Safha-i gülşene tasvîr-keş ü çihre-güşâ*

*Şâhidân-ı çemene yıllığını virdi bahâr
Kimi gül-gûn u kimi geydi kabâ-yı hadrâ*

*Cû-yı mevvâc degildir tolaşan gülzârı
Çekdi zincire-i sîmîn ile cedveller ana*

(K. 16/1-3)

Vak'a-nüvîs Râşid'in nesibinde cennete benzeyen, gül bahçesinde bülbülün şevkle öttüğü, rüzgârın gülü açtığı, hoş havanın ve feyiz yağmurlarının her tarafı yeşile boyadığı, güle gülme bülbüle figan düştüğü bir dünya tasviri vardır:

*Zihî zamân-ı bahâr-ı neşât-bahşâyî
Ki itdi feyzi nümûdâr-ı huld-ı dünyâyı*

*Olup tarabkede-i gülsitân leb-â-leb şevk
Hezârı eyledi ser-germ-i nagme-pîrâyî*

³⁸⁵ Nevruz bayramlarında giyilen ve Türk kültüründe birtakım anlamlar yüklenen renkler arasında kırmızı, sarı ve yeşil de vardır. Geniş bilgi için bk. Rayman, *agm.*, s. 12-14; Salim Koca, "Eski Türklerde Bayram ve Festivaller", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 3, Ankara 2002, s. 55.

*Şügüfte itdi nesîm-i hayât-güster-i feyz
Gül-i musavver-i bî-reng ü bûy-ı dünyâyı*

*Hevâ-yı dil-keş ü bârân-ı feyz-bârı ider
Nemâ-pezîr-i tarâvet nebât-ı hadrâyı*

*Basît-i arza bahâr oldı sanki kur'a-fiken
Ki düşdi hande güle bülbüle figân-zâyî*

(K. XIX/1-5)

Şair, bir başka kaside nesibinde fidanların karla dolu elbiselerini çıkarıp çiçeklerle süslü türlü renklerde elbiseler giydiği, akarsuyun nilüfere su dibasından bir elbise biçtiği, çemenin gül bahçesine yeşil küçük halı döşettiği, baharın iştret yerininin yeşil ipek örtüyle hazırlandığı şeklinde tasavvurları söz konusu etmiştir:

*Çıkardı delk-i berf-âgendesin ezhârdan her nahl
Murassa' câme-i elvân giyüp zîbende-bâlâdur*

*Kad-i nilüfere biçse n'ola cû bir su dîbâsı
Bu vaktün pûşîş-i ma'hûdı zîrâ sûf u hârâdur*

*Çemen kâlîçe-i hadrâ döşetdi gülşene şimdi
Bisât-ı bezmgâh-ı nev-bahârî sebz-dîbâdur*

(K. XV/11-13)

* * *

XIX. yüzyıl şairleri de geleneğin bir devamı ve gereği olarak canlı bahar tasvirleri çizmişlerdir. Fatin, şenlik ve sevinç zamanı olan Nevruz ile gül bahçesi meydanının cennete benzediğini, gül padişahının çemen meydanına otağını kurduğunu, bülbülün vefa kokusu aldığını, sümbülün sevgilinin saçı gibi kıvrım kıvrım olarak şehla nergise sabah akşam güzelliğini gösterdiğini, servinin akarsuların ayağına düştüğünü, bülbülün gül bahçesinde feryada başladığını söylemiştir:

*Bârekallah mevsim-i şâdî vü hengâm-ı safâ
Nevhaşallah makdem-i nevrûz-ı ferhunde-likâ*

*Geldi fasl-ı nev-bahâr irdi yine ürd-i behişt
Sahn-ı gülşen benzedi semt-i behişte câ-be-câ*

*Şâh-ı gül sahn-ı çemende kurdu otagın yine
Bülbül-i âşufte-hâl ise n'ola bûy u vefâ*

*Sünbül-i ter zülf-i dilber gibi ham-der ham olup
Nergis-i şehîlâya 'arz-ı hüsn ider subh u mesâ*

Düşdü cûlar serv-i âzâdın yine ayagina

Başladı gülşende feryâda hezâr-ı bî-nevâ

(K. 4/1-5³⁸⁶)

Leylâ Hanım, baharı tasvir ederken türlü nağmelerle öten bülbülleri, cenneti kıskandıran gül bahçelerini, âşıkların gözyaşları gibi coşup taşan akarsuları, ırmak kenarında güzellerin boyuna benzeyen serviği, dilberin sinesi gibi olan yaseminleri, güzellerin saçını andıran şebboy çiçeğini, sevgilinin yanağına benzeyen ve her biri insana başka bir zevk veren laleleri, gülleri ve karanfilleri zikretmiştir:

Bahâr eyyâmı geldi başladı bülbüller efgâna

Nola reşk eylese cennet bu mevsimde gülistâna

Akarsular sirişk-i 'âşıkân-âsâ hurûş itdi

Leb-i cûda görünce servi benzer kadd-i hûbâna

Ne ra'nâ yâsemenler sîne-i dilber gibi ammâ

Hele pek benziyor şeb-bû da gîsû-yı cüvânâna

Ruh-ı dildâra benzer lâleler güller karanfüller

Muhassal her biri bir zevk bahş itmez mi insâna

(K. 4/1-4³⁸⁷)

³⁸⁶ *Fatîn Divanı İnceleme-Metin*, (Haz.: Uğur Soldan), T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2005.

³⁸⁷ *Leylâ Hanım Divanı*, (Nşr.: Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

Muhammed Şâkir, baharın gelişiyle gülle bülbülün gül bahçesini süsleyen, gamlıları gamdan kurtaran, toprağın yüzünü güldürüp ezelde şevk ehline vaat edilen zevk vaadini yerine getiren, şairane yazılmış yeni şiirleri okutan, sazı, neyi ve mizmarı konuşturan kimseler gibi olduklarını ifade etmiştir:

Bahâr erdi müzeyyen kıldı gülzârı gül (ü) bülbül

Halâs eyledi gamdan cümle gam-hârı gül (ü) bülbül

Şitâ' ü berd gitdi kıldı bârân giryeden ârâm

Hele güldürdü vech-i arzı envârı gül (ü) bülbül

Ezel bezminde va'd etmişdi şevk ehline bu zevk

Getirdi yerine bu va'd-ı ikrârı gül (ü) bülbül

Kılıptır sûret-i bülbül bûy-ı gül uşşâka istikbâl

'Acep râst geldi nîm rehde âsâr-ı gül (ü) bülbül

Bu demde geldiler cûş (u) hurûşa nagme-hânlar hep

Okutdu şâ'irâne tâze eş'ârı gül (ü) bülbül

Makâmâta yetişdi ehl-i diller oldu hep gûyân

Getirdi nutka sâzı nâyı mizmârı gül (ü) bülbül

(330/1-6)

Şeref Hanım'ın kaside nesibinde çiçeklerin donandığı yeryüzünün cennete benzediği, gonca ve gülün âlemi süslediğini gören çılgın bülbülün figana başladığı, sümbül ve şebboyun cihana Nevruz'un geliş müjdesini verdikleri, civanperçemiyle³⁸⁸ zülfüaruz³⁸⁹ çiçeklerinin birbirleriyle kavgayı bırakmaları gerektiği, hezaren³⁹⁰ ile

³⁸⁸ Latince adı *Achillea millefolium* olan bitki adını, Yunan Tanrılarında Achilles, yaralarını söz konusu bitkiyle tedavi ettiği için ondan almıştır. Yaz aylarında açan civanperçeminin küçük, beyaz renkli ve şemsiye biçimli çiçekleri vardır. Civanperçeminden süsleme amaçlı yararlanıldığı gibi, çeşitli hastalıkların tedavisinde de istifade edilir; Oğuz vd., *age.*, s. 1; Yücel, *age.*, s. 32; *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, "civanperçemi", c. 6, s. 28; Ayhan Yalçın, *A'dan Z'ye Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*, Geçit Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul 1993, s. 527-528.

³⁸⁹ *Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük*, "zülfaris veya zülfaruz", güzel kokulu, mor-beyaz renkli, saçlulesi görünümünde kıvrıntılı çiçekleri olan bir süs bitkisidir, MİLLİYET Gazetecilik AŞ (Türkiye), BERTELSMANN (Almanya), MONDADORİ (İtalya) Ofset Baskı Tesisleri, c. 6, 1993, s. 2496.

³⁹⁰ Açık mavi, pembe veya beyaz renkli, salkım biçiminde, gösterişli çiçekleri bulunan ve Haziran-Ağustos aylarında çiçek açan hezeran, süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bitkinin zehirli olma özelliği de vardır; Yücel, *age.*,

hüsnüyusuf³⁹¹ çiçeklerinin açtığı, yaseminin toprakla bir olduğunu gören buz çiçeğiyle³⁹² kartopu çiçeklerinin³⁹³ donup kalmasına şaşmamak gerektiği şeklinde tahayyüllere yer verilmiştir:

*Bahâr irişdi yine oldı gülşen âbâdan
Cihân donandı şükûfeyle oldı misl-icinân*

*Açıldı gonca vü gül oldı zîver-i ‘âlem
Çemende bülbül-i şûrîde eylemez mi figân*

*Tuyunca sünbül ü şeb-bû cihâna nev-rûzun
Yetişdi müjde-i teşrîfin itmege i’lân*

*Kosun nizâ’ı cûvân perçemiyle zülf-i ‘arûs
Hezâren ile çıkup oldı hüsn-i yûsuf ‘ayân*

*‘Aceb mi buz çiçeği kar topı tonup kalsa
Görünce yâsemeni bâgda hâk ile yek-sân*

(K. 21/1-5³⁹⁴)

s. 128; Tırman, *age.*, s. 75; *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, “hezeran”, c. 11, İstanbul 2004, s. 23; *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, “hezaren”, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, c. 5, s. 816.

³⁹¹ Bazı türleri bahçelere süs bitkisi olarak dikilen hüsnüyusuf, şemsiye şeklinde, pembe, kırmızı, beyaz ve menekşe rengine çiçekleri bulunan, ilkbahar-yaz aylarında çiçek açan bir bitkidir; Yücel, *age.*, s. 128; Tırman, *age.*, s. 140; *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, “hüsnüyusuf”, c. 11, İstanbul 2004, s. 333; *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, “hüsnüyusuf”, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, c. 6, s. 96.

³⁹² Çok parlak çiçekleri bulunduğu için “parlak çiçek” de denilen buz çiçeği, saksı çiçeği olarak kullanılmanın yanında park ve bahçeleri süslemek amaçlı da dikilen bir bitkidir. Pembe-siklamen renkli olan çiçekleri ilkbahar-yaz aylarında açar. Botanik bakımdan çok yıllık, yayılıcı gövdeli, çok dallı, çalimsı, dip kısmı odunsu bir bitkidir. Çiçekler tek, taç yapraklar ince uzun dar, dilsî ve çok sayıdadır; Oğuz vd., *age.*, s. 82-83; Yücel, *age.*, s. 204.

³⁹³ Adını kartopunu andıran beyaz renkli ve gösterişli çiçeklerinden alan kartopu çiçeğinin Nisan-Mayıs aylarında açan, kirli beyaz renkli, şemsiye gibi salkım hâlde bulunan çiçekleri vardır; *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, “kartopu”, c. 13, İstanbul 2004, s. 51; Ersin Yücel-Faik Yaltırık-Münir Öztürk, *Süs Bitkileri (Ağaçlar ve Çalılar)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1995, s. 153; Tırman, *age.*, s. 120; *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, “kartopu”, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, c. 7, s. 42.

³⁹⁴ *Şeref Hanım Divanı*, (Nşr.: Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.

Bahar-Sultan-Ordu Münasebeti

Esasen, Divan şiirinde ağaçlardan ve çiçeklerden oluşan ordusuyla bahar sultanının kış padişahıyla savaş hâlinde düşünülmesi “geleneksel” bir tasavvurdur³⁹⁵. Nitekim Divan şairleri kasidelerinin nesib kısımlarında da, bilhassa da bahariyye ve şitaiyye kasidelerinde kış ve bahar arasındaki zıtlığı padişah, komutan gibi temsilî aktarımlarla aktarmışlar; bu sebeple zaman zaman münazara anlatım tarzından da istifade etmişlerdir³⁹⁶. XVI. asır kaside nesiblerinde bazı şairler bahar tasviri yaparken baharı kış ordusunu yenen bir sultan olarak teşbih ve teşhis etmişler, bu arada mülk, ordu, asker gibi unsurlarla bahar arasında ilgi kurmuşlardır. Bağdatlı Rûhî, gül bahçesine teşrif eden gül padişahı, lale tuğu ve servi sancağıyla kış ordusunun üzerine yürüyen bahar sultanı tahayyüllerine yer verdiği kasidesinde baharı Türk padişahı, kışı da Acem hükümdarı olarak nitelendirmiştir. Şairin tahayyülüne göre sebze de, çemen mülkünün bahar sultanının hükmünü icra etmek üzere toprak levhasına yazdığı yazılardır:

*Şâh-ı gül basdı yine sahn-ı gülistâna kadem
Oldı teşrîf-i kudûmıyla müşerref ‘âlem*

*Yüridi cünd-i şitâ üstine sultân-ı bahâr
Lâle tugın getürüp serv-i sehî çekdi ‘âlem*

*Oldı ser-’asker-i zî-şân-ı bahâra maglûb
Nitekim pâdişeh-i Türk şehinşâh-ı ‘Acem*

*İtmege hükmini sultân-ı bahârun icrâ
Sebz kılmış bu hatı levh-i zemîn üzre rakam*

*Ki çemen mülkini feth eyledi sultân-ı bahâr
Hep anundur bu mübârek eser-i feyz-i kadem*

(K. 25/1-5)

³⁹⁵ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*, Ötüken Yayınları, Ankara 1997, s. 28.

³⁹⁶ Mehmet Aça vd., *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, Kriter Yayınları, İstanbul 2009, s. 371.

Bâkî'de bahar, kılıcı andıran bahar yağmuru ve susen yaprağıyla kış ordusunu dağıtıp bağı fetheden bir padişaktır:

*Tagılup cünd-i şitâ feth oldı mülk-i bâg u râg
Leşger-i ebr-i bahârî tîr-bârân eyledi*

*'İrkını kat' eyledi cünd-i şitânun nev-bahâr
Berg-i sūsen hidmet-i şemşîr-i bürrân eyledi*

(K. 7/5-6)

Sabrî Mehmed Şerîf'in kaside nesibinde seher vakti kış ordusunu dağıtıp gül bahçesindeki nehirleri buz hapsinden kurtaran gül komutanı, bahar, ateş saçan kılıcını heybetle çekerek kış Zühre'sini yırtan güneş Behram'ı, gül serdarı gül bahçesini fethedince fethedince ona kılıç olarak susen yaprağı gönderen Nevruz sultanı vardır:

*Seher ser-leşker-i gül dagıdup cünd-i zemistânı
Yine kurtardı habs-i yahdan enhâr-ı gülistanı*

*'Aceb mi heybet ile zühresin çâk eylese berfün
Yine Behrâm-ı hâver çekdi tîg-i âteş-efşânı*

*Degüldür berk-i süsen feth edince mülk-i gülzârı
Kılıç gönderdi serdâr-ı güle nevrûz sultânı*

(K. 16/1-3)

Diğer taraftan nesibdeki bahar tablosu içinde dağdaki lale saba rüzgârının kış askerinin burada olduğunu bildirmek için yaktığı ateş, gül bahçesi tahtına henüz gül padişahı geçmediği için çemen mülkünde çılgınca akan nehirler, havadaki pasla dolan susenin kılıcını kırağı taşıyla temizleyen sabah rüzgârı da yer almaktadır:

*Degül lâle dahi kuh üzredür ceyş-i şitâ deyü
Der ü deşte sabâ âteş yakup i'lâm eder anı*

*Serîr-i gülşene şâhenşeh-i gül geçmedi dahi
'Aceb mi olsa enhârun çemen mülkünde tugyânı*

*Nesîm-i subh anı açdı ser-â-pâ seng-i jâleyle
Hevâdan süsenün pür-jeng idi şemşîr-i bürrânı*

(K. 16/4-6)

Şairin bir başka bahariyye nesibinde daldaki gonca mızraklardaki kanlı başlara, gül askere, bülbül kış ordusunun hücumuna karşı bağı sabaha kadar bekleyen kimseye, akarsudaki nilüfer altın işlemeli kılıca, erguvan dalındaki çiy damlaları âşığın yara dolu dirseğindeki temrene benzetilmiştir:

*Degül şâh üzre gonca nîzelerde kanlu başlardur
Şitâyî leşker-i gül bozdu sahn-ı gülsitân üzre*

*Hücum-ı cünd-i deyden bâğı bekler subha dek bülbül
Nola her şeb sadâ eylerse burc-ı âşiyân üzre*

*Temâşâ kıl habâbın cûy-ı pür nilüferün bir bir
Cevâhirdür görünür sanki tîg-i zer-nişân üzre*

*Döner peykâna yer yer sâ'id-i pür-dâg-ı 'âşıkda
Düşünce katre katre jâle şâh-ı erguvân üzre*

(K. 18/3-6)

Süheylî, sabah rüzgârını Behmen'in³⁹⁷ ordusunu kıran Firuz³⁹⁸ askerine, kışı orduya, gülü elinde goncadan yapılmış ve çiçeklerin ordusuna komutan olacağına dair ferman tutan padişaha, hilâli elem seferinden dönen ve gül bahçesine dün gece Siroz'dan³⁹⁹ gelen kimseye teşbih etmiştir:

*Bâd-ı subh esdi fenâ virdi şitânun hayline
Cünd-i Behmendür ki sındı 'asker-i Fîrûzdan*

³⁹⁷ Keyâniyân sülalesinden Küştâşb'ın torunu, İsfendiyyar'ın oğlu olan Erdşîr'in lakabı; Tökel, *age.*, s. 114.

³⁹⁸ Irak emiri Hüseyin Firuz (?/H. 450/M. 1058-59), K.V. Zetterstéen, "Hüseyin Fîrûz", *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, Milli Eğitim Basımevi, c. 4, İstanbul 1977, s. 606.

³⁹⁹ Birçok meyve ve sebzenin yetiş verimli toprakları, bahçeleri, mesire yerleri bulunan ve Selanik vilayetini oluşturan üç sancaktan biridir; Şemseddin Sâmî, "Siroz", *Kâmûsu'l-A'lâm*, c. 4, Tıpkıbasım/facsimile, Kaşgar Neşriyat, Ankara 1996, s. 2755-2757.

*Yahçelerle kıldılar cünd-i şitâyı müşt-feşâr
Böyle emr oldu [semâya inkisâr dîr]ûzdan*

*Gâh nây ü nâle-i mutrib gehî savt-ı hezâr
Sahn-ı gülşende geçilmez oldu sâz ü sözden*

*Husrev-i gülden elinde gonçenün menşûrı var
Leşker-i ezhâra serdâr olmaga imrûzdan*

*Mihnet ile kılmış âlâm-ı sefer kaddin hilâl
Mâh-ı nev dün gice gelmiş gülşene Sîrôz'dan*

(K. 43/2-6)

Taşlıcalı Yahyâ'nın tahayyülüne göre çiçekler asker, servi sancak, bahar harp araçlarıyla gelen pehlivan, menekşe ağır gürz, kırmızı gül siper, susen kılıç duası⁴⁰⁰ okuyup kılıcını kuşanan kimse, çiçeklerle ağaçlar çadırdır:

*Gazâya gitmege şâh-ı cihân ile gûyâ
Çemende 'asker-i ezhâra oldu serv livâ*

*İrişdi âlet-i harb ile pehlevân-ı bahâr
Benefşe gürz-i girândur siper gül-i hamrâ*

*Kuşandı tîgını sûsen du'â-yı seyf okuyup
Bile çalışmaga gâzîler ile rûz-ı gazâ*

*Uzatdı her tarafa şâhsârdan atnâb
Şükûfe ile şecer bârgâh-ı bî-hemtâ*

(K. 12/1-4)

⁴⁰⁰ Savaşlarda kılıç darbelerinden korunma, kılıçların daha keskin olması ve düşmanın öldürülmesi için okunan duadır; Hakan Yekbaş, "Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 20, S. 1, Elazığ 2010, s. 167.

Bülbül Fetih sûresini⁴⁰¹ su gibi ezberinden okuyan kimse, akarsudaki nilüfer kılıç, zümrüt dağ servisi Musa'nın asası ve yilandilli mızrak, nergis düşmanın haberini aldığı için sabah akşam gözü yolda olan kimsedir:

*Su gibi Sûre-i Fethi revân okur ezber
Miyân-ı mahfil-i gülşende bülbül-i şeydâ*

*Görinür âb-ı revân içre şekl-i nîlûfer
Nite ki tîg-ı dilîrân ile ruh-ı a'dâ*

*Görün ki 'ar'ar-ı mînû 'asâ-yı Mûsâ-veş
'Adûya karşu yılan dillü nîzedür şeklâ*

*Salığın aldı gülistânda düşmanın nergis
Anunçün iki gözi yolda oldu subh u mesâ*

(K. 12/6-9)

Akarsular kılıfından çıkarılan kılıç, derya zırhlar giyinen kimse, lalelerin üzerine düşen kış güneşi şehitlere gökten inen nur, saba rüzgârı da yardıma koşan gaip erleridir⁴⁰²:

*Çıkardı tîgini âb-ı revân gılâfından
Bu kârzâra zırhlar geyindi her deryâ*

*Şehîd olanlara gûyâ ki nûr iner gökden
İrişse lâleler üzre şu'â-ı şems-i duhâ*

*Mu'âvenet kıluban turmayup yeler yöpürür
Ricâl-i gayb gibi her nefesde bâd-ı sabâ*

(K. 12/10-12)

⁴⁰¹ İstek veya temennilerin yerine gelmesi için okunan sûrelerden biri olan Fetih Sûresi, Kur'an'ın 48. Sûresi olup 29 âyettir.

⁴⁰² "Arapçada "ricâlü'l-gayb", Farsça'da merdân-ı gayb, merdân-ı Hudâ; Türkçe'de gayb erenleri, üçler yediler kırklar şeklinde ifade edilen tasarruf sahibi gizli ve âşikâr velîler topluluğu"dur; Süleyman Uludağ, "ricâlü'l-gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 35, İstanbul 2008, s. 81. Ayrıca bk. Muhittin Eliaçık, "gayb erenleri", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 3, Ankara 2004, s. 16.

Zâtî'nin tasavvuruna göre gül bahçesi altın topla fethedilen gümüş bir kale, Nevruz güneşten yapılmış kılıcını çekerek Behmen'in ordusunu yarıp geçen Rüstem, su felekten üzerine ok yağdığı için zırh giyen asker, susen gönül ülkesinden gam ordusunu sürmek için tuğuyla beraber gelen ve kılıç çeken kimsedir:

*Top-ı zer ile kal'a-i sîm oldı revân feth
Dükkânını gül-zâr n'ola itse müzeyyen*

*Tîğın güneşün çekdi gelüp Rüstem-i Nev-rûz
Anı aradı geçdi geçüp leşker-i Behmen*

*Çarh okunı yagdurdı matar üstine anun
Geyse n'ola ger âb-ı çeri egnine cevşen*

*İster ki süre cünd-i gamı milket-i dilden
Tuğın getürüp tîğını çekdi yine sûsen*

(K. 24/3-6)

* * *

XVII. yüzyıl kaside nesiblerinde de baharın sultan-ordu münasebeti bağlamında ele alındığı görülmektedir. Azmi-zâde Hâletî'nin kasidesinde Nevruz, seher vakti ortaya çıkarak kış ülkelerini yağmalayan orduya, ağaçlar önceleri beyazken şimdilerle yapraklarla yeşile boyanan çadırlara, susen hançeri beline takıp kılıçlarını söğüde asan kimseye, dikenler sineleri delip geçen oka, sabah rüzgârıyla kımıldayan dallar yaya teşbih edilmiştir:

*Seher-geh leşker-i Nev-rûz çıkdı sahrâya
Şitâ memâlikî ser-cümle vardı yagmâyâ*

*Sefîd idi şecerün gerçi haymesi evvel
Boyandı berg-i bahâr ile şimdi ha'râyâ*

*Yine takındı miyânına hançerin sûsen
Yine kılıçlarını asdı bîd-i bâlâyâ*

*Hadeng-i sîne-güzâr oldı hârlar gûyâ
Nesîm-i subh ile her şâh benzedi yaya*

(K. 2/1-4)

Nesibdeki tasvirlerine devam eden şair, gül goncasını başına miğfer giyen kimse, baharı güle siper veren padişah, zambak goncasını gümüş kuburuna ok koyan kimse, bûlbûlleri sabah içilen şarapla sarhoş olup birbirleriyle kavgaya başlayan kimseler olarak nitelendirmiştir:

*Çemende gonce-i gül aldı başına migfer
Şeh-i bahâr siper virdi verd-i ra'nâyâ*

*Gümüş kubûrına zerrîn hadeng vaz' itdi
Alınca gonce-i zanbak bu fasldan vâye*

*Niteki mest-i sabûhî bu demde bûlbûller
Biribiri ile başladı ceng ü gavgâyâ*

(K. 2/5-7)

Azmi-zâde Hâletî'nin bir başka nesib beytinde bahar, karın üstüne ordu göndererek onun dağa kaçmasına sebep olan padişaktır:

*Bu fasl içinde kaçup berf düşdi küh-sâre
Çekince şâh-ı bahâr üstine anun leşker*

(K. 25/2)

Beyânî, Nevruz'u gül bahçesine çadır kurarak çemen meydanına konan padişahın askeri, baharı dokuz tabakalı felek⁴⁰³ gibi tahtına geçen sultan, gülü çerez tabağını altın taneleriyle doldurarak şahane bir meclis hazırlayan padişah, çiçekleri de bu mecliste hizmet edecek kimseler olarak nitelendirmiştir:

*Kondı sahn-ı çemene leşker-i şâh-ı nev-rûz
Kurdılar gülşene bir hayme-i 'âlf-şerefât*

⁴⁰³ Eski anlayışa göre dünyanın etrafını çevreleyen felek, dokuz tabakalıdır; Muhsin Macit, "dokuz eflâk", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 2, AKM Yayınları, Ankara 2002, s. 222.

*Geldi sultân-ı bahâr eyledi şevketle nüzûl
Geçdi tahtına misâl-i felek-i nüh-tabakât*

*Şâh-ı gül meclisi şâhâne müheyyâ etdi
Tabakın eyledi gül nuklini zerrîn-habbât*

*Etdi ezhârı meger hıdmet-i bez[mi]ne yakîn
Oldılar cümle edâ-kerde-i emr-i hıdemât*

(K. 4/7-10)

Şair, bir diğer kaside nesibinde de bahar çanının ovada fırtına kopardığı bir atmosferde gülü katarı gül bahçesine çekilen padişah, Nevruz'u bahar sancağını kaldırarak ordusu gül bahçesine yayılan sultana teşbih etmiştir:

*Gülşene turma çekilmekte katâr-ı şâh-ı gül
Gulgule-endâz-ı deşt oldı derây-ı nev-bahâr*

*Leşker-i nev-rûz sultânı yayıldı gülşene
Gördiler efrâşte olmuş livâ-yı [nev-bahâr]*

(K 6/7-8)

Bosnalı Sâbit'in kaside nesibinde bahar, seher vakti gül bahçesinde esen ve donup kalmış çiçeklere taze can veren saba rüzgârının teşrifini müjdelediği, kendisi için çadır çiçekleri renginde sayvan kurulan, çemen meydanına tuğa benzeyen şah tuğu çiçekleri dikilen, otağ getirilen ve gelişi şerefine çemen ahalisine yeşil ipek kumaştan yapılmış elbise verilen bir padişah olarak nitelendirilmiştir:

*Seher ki gülşene bâd-ı sabâ vezân geldi
Füsürde kâleb-i ezhâra tâze cân geldi*

*Getürdi şâh-ı bahârın peyâm-ı teşrifin
Nesîm nâm berîd-i haber-resân geldi*

*Kurıldı pâdişeh-i nev-bahâr içün yir yir
Çadır çiçekleri renginde sâye-bân geldi*

*Dikildi sahn-ı çemen-zâra tug-ı şâhîler
Otag-ı hüsrev-i nevrûz-ı kâmrân geldi*

*Cenâb-ı hüsrev-i nevrûz-ı nev-bahârîden
Ahâlî-i çemen sebz-perniyân geldi*

(K. XXXIV/1-5)

Nev'î-zâde Atâyî, baharı Behmen şahı olan kışla savaşı ordu, laleyi kana boyanmış dağın kılıcı, çiçekleri kış ordusuyla karşı karşıya gelen kimseler, rüzgârı sabah vakti bu ordunun geçişine engel olmak için nehirlerden zincir çeken biri şeklinde tasavvur etmiştir:

*Yine hayl-ı bahâr itdi şeh-i Behmen'le peygârı
Degüldür lâle hûn-âlûde kıldı tîg-i kühsârı*

*Yine oldı mukâbil leşker-i sermâyile ezhâr
Önine çekdi bâd subh-dem zencîr-i enhârı*

(K. 8/1-2)

Şair, bir başka bahariyyesinin aşağıdaki nesib beytinde baharı gül bahçesini mülkünü fetheden ve bunun üzerine çemen şehrinin süslenerek temaşaya çıktığı bir padişah olarak resmetmiştir:

*Meger ki şâh-ı bahâr aldı mülk-i gülzârı
Tonandı şehir-i çemen çıkdılar temâşâyâ*

(K. 12/2)

Râmî, gülü feleğin çarkına kılıca benzeyen dağını tutarak kış şahından gül bahçesi mülkünü alan padişah, Nevruz'u tuğuşahi çiçeğinin tuğu, ağaçların çadırları, susenin sancaktarı olduğu, hasta saba rüzgârının onun teşrifi sebebiyle düşe kalka gül bahçesine geldiği, ağaç yapraklarının ayağına saçı olarak saçıldığı⁴⁰⁴, seher vakti gül kökünde bulunan tahtına çıkararak çiçeklerin ileri gelenleriyle divan toplayan hükümdar olarak nitelendirmiştir:

⁴⁰⁴ Divan şiirinde saç geleneğiyle ilgili geniş bilgi için bk. Orhan Kurtoğlu, "Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği", *Milli Folklor*, Yıl: 21, Sayı: 81, 2009, s. 89-99.

*Zaman tutsa nola çarh-ı sipihre tîg-i kühsârı
Şeh-i deyden şehenşâh-ı gül aldı mülk-i gülzârı*

*Dikildi tug-ı şâhî kurdı yir yir haymesin eşcâr
Olinca şâh-ı nevrûzun yine sûsen 'alem-dârı*

*Sabâ bimâr iken üftân u hizân geldi gülzâre
Kudûmi itdi dest-efşân serâpâ berk-i eşcârı*

*Cülûs idince taht-ı gülbüne şâhenşeh-i nevrûz
Seher divân idüp cem eyledi a'yân-ı ezhârı*

*Sipâh-ı nevbahârın evvelâ geldi çemenzâre
Kurıldı nâr-venden sâye-bân-ı çetr-i jengârı*

(K. 18/1-5)

Şairin bir başka bahariyye nesibinde sabah vakti kış ordusunun mağlubiyetini görmek için sahraya temaşaya çıkan çiçekler, tebaası çemene yönelen ve kış ülkelerini yağmalayan Nevruz padişahı, gül bahçesi şehri fethedilince zemine döşenen atlas ve ipek, Cem'in düşünde dahi görmediği ve daha önce kimsenin sahip olmadığı güzellikte bahar padişahı için kurulan bir eğlence meclisi tablosuna yer verilmiştir:

*Sepîde dem ki şükûfe-fezâ-yı sahrâya
Şikest-i cünd-i deye çıkdı hep temâşâyâ*

*Mevâkib-i şeh-i nevrûz idince 'azm-i çemen
Şitâ memâlikini urdı cümle yagmaya*

*Tonandı şehir-i gülistân olinca feth ü zafer
Döşendi atlas u hârâ zemin-i pehnâyâ*

*Kurıldı bezm-i dil-âviz-i pâdişâh-ı bahar
Neşât virdi safâsı fezâ-yı gabrâyâ*

Düşinde görmedi Cem böyle meclis-i 'âli
Kimesne olmadı mâlik bu bezm-i zîbâya

(K. 20/1-5)

Sahhaf Rüşdî, öncelikle kış ordusu tarumar olunca salkımsöğüdün başını açarak yüzünü yerlere sürdüğü⁴⁰⁵ şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

Başun açdı bîd-i Mecnûn yerlere sürdi yüzün
Tâ olunca leşker-i sermâ cihândan târmâr

(K. 3/9)

Sonra da kış ordusundan geriye kalan çerçöpü yakmak için lale bahçesinin çemende ateş denizinin dalgasına benzediği, ellerini kaldırıp çok dua eden çınarın sonunda duasının kabul edilerek kış ordusunun dağıldığını söylemiştir:

Yakmaga hâr u hâs ceyş-i şitâyı gûyiyâ
Mevc-i bahr-i âteşîn olmuş çemende lâlezâr

Târ u mâr itdi hele ceyş-i şitâyı 'âkıbet
Kaldırup dest-i du'âyı çok niyâz itdi çenâr

(K. 3/14-15)

Şeyh Mehmed Nazmî, baharı gül bahçesi meydanına asker göndererek kış ordusunu kıran padişah, suseni dili kesilmiş makas ve baharın gelişi üzerine hızlıca hançer çeken kimse, gül ve goncayı baharın gelişi şerefine ceplerindeki altını saçan kişiler olarak tahayyül etmiştir:

Cünûd-ı şiddet-i sermâyı itdi işkeste
Şeh-i bahâr çeküp sahn-ı gülşene leşker

Zebân-bürîde-i mîkrâs-ı dili olan sûsen
Çeker şitâbla kudûm-ı bahâr ile hançer

O zer ki cîb-i gül ü goncada nühüfte idi
İder nisâr-ı kudûm şübhe-i bahâr ider

(K. 1/5-7)

⁴⁰⁵ Baş açmak Türkler'de dua, yas teslim ve itaat sembolüdür; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları", *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, S.Ü. Türkiyat Enstitüsü Yayınları, Konya 2013, s. 403.

* * *

XVIII. asır şairleri de baharı anlatan sultan-ordu ilgisinden yararlanmışlardır. İbrahim Hanîf, kasidesinin nesibinde şah olarak hitap ettiği bahara seslenmiştir.

Bin nâz ederek makdemi ol şâh-ı bahârın

Tarh-ı gül-i gülzâra ‘aceb feyz-resândır

(K. 13/2)

Daha sonra da bahar şahına gönlün uzun zamandır Ramazan hilâli gibi ona hasret duyduğunu, seher vakti ağır elem uykusunun esiri olan nergislerin bulunduğu gül bahçesine letafet vermesini, ayrılıkla hâli yaman olan divane gönlü teselli etmesini, ayağının tozunun ehlidilin gözüne sürme olacağını, gül bahçesini teşrif etmesini vs. söylemiştir:

Etmiş idi hicrinle safâya gönül imsâk

Gûyâ ki teselsülde hilâl-i Ramazândır

Gel bâd-ı seher gülşene ver ‘ayn-ı letâfet

Nergisler esîr-i elem-i hâb-ı girândır

Bulsun kademinle yine tesliyet-i hâtır

Hicrân ile hâl-i dil-i dîvâne yamandır

Gel bâga ki ey müjde-i teşrîf gubârın

Kim sürme-i çeşm-i dil-i her muntazırândır

Gel eyle kerem gülşene ey nûkhet-i vuslat

‘Arz-ı kademin kim şeref-i muhteremândır

(K. 13/4-8⁴⁰⁶)

Neylî, sultan Nevruz’un ahkâmını icra etmek için çemende gül bahçesi divanı tertip ettiğini söylemiştir:

⁴⁰⁶ *İbrahim Hanîf Divanı*, (Haz.: Cemal Aksu), T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

Yine ahkâmın icrâ kılmaga nevrûz-ı sultânî
Çemende eyledi tertîb dîvân-ı gülîstânî

(K. 12/1)

Şairin tahayyülüne göre gül bahçesinde parlak mum olan gülle lale de Nevruz sultanının gelişi münasebetiyle şenlik düzenlemiştir:

Çerâgân eylediler makdem-i sultân-ı nevrûza
Gül ile lâle gülzârın olup şem'-i fûrûzânı

(K. 12/4)

Sünbül-zâde Vehbî, Nevruz'u gül bahçesindeki tahtına çıkan, bülbüllerin onun için gülfidanından gölgelikler kurduğu, bahar bulutunun gölgesi olduğu, gül bahçesi meydanında padişah tuğu çekerek Hindistan'da bulunan Cihanabat'tan Gülpayegân'a⁴⁰⁷ kadar sefer eden, kartoplarını bir bir Mihrican⁴⁰⁸ askerine atarak taburunu bozan bir padişah olarak nitelendirmiştir:

Şeh-i nevrûz çıkdı tahta sahn-ı gülsitân üzre
Kuruldu nahl-i gülden sâye-bânlar bülbülân üzre

Degil ebr-i bahârın sâyesi sultân-ı nevrûzun
Felek kurdu bu mevsimde otağın bûstân üzre

O günde tûg-ı şâhı çekdirir dârâ-yı gülşende
Sefer etmiş cihân-âbâddan Gülpâyegân üzre

Geçirdi âb-ı berf-âsâ zemîne bozdu tâbûrun
Atıp kar topların bir bir sipâh-ı mihricân üzre

(K. 15/1-4)

Sürûrî, bahar sultanı gül bahçesi tahtına cûlus edince baharın büyük sofasının yeşil döşekle döşendiğini, çemenlikte Nevruz padişahının ordu kurduğunu, bahar meydanını çadır çiçeğiyle süslediğini, bülbüllerin gül varakına arzuhalini yazarak

⁴⁰⁷ Zağros dağlarının eteğinde ve Kum vadisinde bulunan bir İran şehridir; *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, “Gülpâyegân”, M.E.B. Yayınları, c. 4, İstanbul 1997, s. 835.

⁴⁰⁸ Mütercim Âsım Efendi, “mihrgân”, sonbahar, aynı zamanda da İranlılar'ın Nevruz'dan sonra gelen en büyük bayramlarıdır; *age.*, s. 521.

bahar divanı olduğunda verdiklerini, gül camiinde gül kökünün mimberine çıkan bülbülün bahar hakanının hutbesini okuduğunu, akarsulara dökülen zambak goncasının her tarafa bahar fermanı gönderdiğini söylemiştir:

*Nat'ı sebz ile döşendi yine eyvân-ı bahâr
Taht-ı gülşende cülûs eyledi sultân-ı bahâr*

*Ordusun kurdu çemenzârda şâh-ı nev-rûz
İtdi çadur çiçegin ziver-i meydân-ı bahâr*

*'Arzuhâlin varak-ı verde yazup bülbüller
Virdiler olduğu hengâmda dîvân-ı bahâr*

*Minber-i gülbine gül câmi'inün sahnında
Çıkdı bülbül okıdı hutbe-i hâkân-ı bahâr*

*Gonçe-i zambak olup cûylar üzre rîzân
Şimdi her sûya revân olmada fermân-ı bahâr*

(K. 13/1-5)

* * *

XIX. yüzyılda bahar-sultan-ordu münasebetine yer verilen nesib örnekleri Refi' Âmidî ve Zâik'te tespit edilmiştir. Refi' Âmidî, bahar gelince Nevruz padişahının gül bahçesine konarak kışın ordusunun üstüne yürüdüğünü söylemiştir:

*Bahâr oldı şeh-i nevrûz kondı gül-sitân üzre
Olup fîrûz-ı cündi ceyş-i dey-veş bâg-bân üzre*

(K. 14/1)

Zâik, kış askerini bozup dağıtması ve sürmesi için eline çemen hattı verilen bahar padişahının ordusunun seraskeri olup Rum'a kadar kış ordusunu kovaladığı, kar yağdının hararet korkusuyla eriyip naçar olduğu, korkusundan dağa çıktığı şeklinde tasavvurlara yer vermiştir:

*Bozup tagıtmaga tâ 'asker-i zemsitânı
Şeh-i rebî'-i bahârı idüp sipehsâlar*

*Diyâr-ı Rûma kadar tâ idüp firistâde
İde cünûd-ı şitâyı mükedderü'l-etvâr*

*Yedine hatt-ı şerîf-i çemen virilüp anun
Berâ-yı nefy-i cünûd-ı şitâ olup tesyâr*

*Görince berf-i dilâver bu emr ü fermânı
Eridi bîm-i harâret ile olup nâ-çâr*

*'Aceb ki tâ bu kadar çâbüük ü cesûr iken
Ser-i cibâle çıkup itdi anda istikrâr*

(K. 15/4-8)

Bahar-Dinî Unsurlar

XVI. asırda bir kısım bahariyye nesiblerinde şairlerin tasvirlerini dinî-tasavvufî ilgiler içinde şekillendirdikleri görülmüştür. Söz konusu ilgilerden biri baharın yaratma fiilinin en açık biçimde tecelli ettiği mevsim oluşudur. Bâkî'nin kaside nesibinde Hakk'ın kudretiyle cennete benzeyen ve yeni gelin gibi tazelenip süslenen bir yeryüzü imgesi vardır ve şair, muhatabından bu durumdan gafil olmamasını, can gözünü açıp seherde çemen bülbülleriyle Mevla'yı zikretmesini istemektedir:

*Cihân bâğına virdi revnak-ı fırdevs-i a'lâyı
Temâşâ eyle sun'-ı Hazret-i Bârî Te'âlâyı*

*Uyandur çeşm-i cânı h'âb-ı râhatdan seher-hîz ol
Çemen bülbülleriyle subh-dem zikr eyle Mevlâyı*

*Cihâna zîb ü fer virdi yine meşşâta-i kudret
'Arûs-ı nev gibi ârâyış itdi kühne dünyâyı*

(K. 15/1-3)

Şair, başka bir bahariyye nesibinde baharın tesiriyle bağın cenneti dahi kıskandıracak bir güzelliğe kavuştuğunu söylemiştir:

*Bâga reşk itse revâ ravza-i firdevs-i berîn
Şol kadar zînet ü fer virdi yine Ferverdîn*

*İrişür bâd-ı seherden nefehât-ı cennât
Mevsim-i Ürdibihişt irdi bihişt oldı zemîn*

(K. 26/1-2)

Bursalı Rahmî, baharda kudret kaleminin çemen sayfasına dünyanın yaratılışına dair birçok delil yazdığını söylemiştir:

*Sepîde-dem yine ibdâ'-ı 'âlem-i imkân
Vücûd hil'atını itdi nâmeye ihsân*

*Sahîfe-i çemene yazdı hâme-i kudret
Hudûs-ı dehre delîl olmaga niçe bürhân*

(K. 8/1-2)

Fuzûlî'nin bir bahariyye nesibinde gül, bahçe, sebze gibi bahara dair bütün unsurların Hakk'ın kudretinin tecellileri olduğu ifade edilmiştir:

*Safâ-yi âlem için şâhed-i inâyet-i Hak
Riyâz-i dehrde arz eyledi gül-i ruhsâr*

*Sahife-i çemene yazdı hâme-i sebze
Hat-i delâ'il isbât-i îzid-i Cebbâr*

*Mezâhir-i eser-i rahmet etti her tarafı
Kemâl-i kudret-i Hak fenzurû ûlû'l-ebsâr*

(K. 17/4-6)

Hayâlî Bey'in bahariyye nesibinde gaflet uykusundan uyanıp Hakk'ın kudretine bakan çiçekler, çiçekleri ağız, yaprakları dil olan ve hâl diliyle Hâlik'i zikreden ağaçlar, üstünde ot biten taşlar gibi canlanması beklenen taş yürekliler vardır:

*Hâb-ı gafletde iken oldu göz açıp bîdâr
Kudret-i Hakka nazar kıldı uyûn-ı ezhâr*

*Her şükûfe dehen ü berg zebândur gûyâ
Zikr eder Hâlikini hâl diliyle eşcâr*

*Gönlü katılara erse yeridir neşv ü nemâ
Bu fusûl içre ki sebze bitiriptir ahcâr*

(K. 2/1-8⁴⁰⁹)

Hüdâyî-i Kadîm'in bir bahariyye nesibinde baharın gelişiyle canlanan cihan, Hakk'ı zikreden yumuşak sözlü kimselere benzeyen çemen yaprakları, Hakk'ın emriyle "fânzur ilâ" ayetinden⁴¹⁰ izler taşıyan ağaçları ve Adn cennetlerini⁴¹¹ şerh için taze fidanlardan kalemlerin aşikâr olduğu gül bahçesi tasviri vardır:

*Nev-bahâr irdi bi-hamdullah cihân kesb itdi cân
Zikr-i hakda oldu her berg-i çemen ratbü'l-lisân*

*Virdi emr-i hakkıla her bir dırahtı gül-şenin
Âyet-i "fânzur ilâ" âsâr-ı rahmetden nişân*

*Her nihâl-i tâzedden oldu kalemler âşikâr
Hâzihi cennât-i 'adni itmege şerh u beyân*

(K. 2/1-3⁴¹²)

Hakk'ın sanatını görmek isteyen güldeki renk ve kokuya bakmalı, gül bahçesine gelip yanlışıyla değiştirilmiş olan ve bülbülün okuduğu sümme vechullah⁴¹³ ayetini gülden dinlemelidir. Çemen çiçekleri ilahî gerçeği kavrayan ruh gibi dolaşırken her

⁴⁰⁹ *Hayâlî Bey Divanı*, (Nşr.: Ali Nihad Tarlan), Akçağ Yayınları, Ankara 1992.

⁴¹⁰ Rûm, 30/50.

⁴¹¹ Tâhâ, 20/78.

⁴¹² *Hüdâyî-i Kadîm Dîvânı (Edisyon Kritik-Metin-İnceleme)*, (Haz.: Hakan Yekbaş), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005.

⁴¹³ Bakara, 2/115.

gözün kökü cennet bahçesindeki tavusun⁴¹⁴ kuyruğu gibi olmuştur. Münkir mahşer günü gafil olmamalı, gözünü açmalı, bostan ölülerinin nasıl dirildiğini görmelidir:

*Goncenin himinde gül bu reng ü bûya kıl nazar
San'atullâhın sana tâ eyleye sırrın 'ayân*

*Mahfel-i gül-şende gûş it musahhaf gülden gelüp
Semm ü hubbullah okur her bülbül-i şîrîn-zebân*

*Rûh-ı kudsîler gibi cevân-ger ezhâr-ı çemen
Her şecer-i 'ayn düm-i tâvus-ı gül-zâr-ı cinân*

*Gâfil olma aç gözin ey münkir yevmü'n-nüşûr
Gör nice haşr oldu emvât-ı riyâz-ı bûstân* (K. 2/4-7)

Hüdâyî-i Kadîm, bir başka bahariyye nesibinde de İbrahim Sûresi'nin 41. ayetini iktibas etmiş⁴¹⁵ ve çemenin dirilen ölülerinin kıyamet gününü hatırlattığını söylemiştir:

*Emvât-ı bî-şümâr-ı çemen haşr olup kamu
Virdi nişâne "yevme yekûmu'l-hisâb"dan* (K. 5/3)

Şair, yeşil çadırlar olarak tahayyül ettiği ağaçlar topluluğunu da Mescid-i Aksâ'daki⁴¹⁶ kubbelere teşbih etmiştir:

*Gül-zâra kurdı hayme-i sebzini her diraht
Toldı derûn-ı beyt-i mukaddes kîbâbdan* (K. 5/7)

Taşlıcalı Yahyâ'nın kaside nesibinde nebatın sırmayla işlenmiş hulle giydiği Firdevs'e dönen dünya, bağda Kevser sakisi gibi elinde altın tas bulunan ve hurilerin

⁴¹⁴ Burada, tavusun "cazibesinin ilâhî güzelliği yansıttığı ve görenleri kendisine hayran bıraktığı kabul edildiği için cennet kuşu olarak da bilinmesine" işaret vardır; Ömür Ceylan, "tavus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 40, İstanbul 2011, s. 184.

⁴¹⁵ "hesap olunacağı gün", İbrahim, 14/41.

⁴¹⁶ Beyitte bir adı da Beytülmakdis olan ve "Müslümanların ilk kiblesi, en kutsal sayılan üç mescidden biri" olan Mescid-i Aksâ'ya gönderme vardır. Mescid-i Aksâ hakkında geniş bilgi için bk. Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 29, Ankara 2004, s. 268-271.

gözüne benzeyen nergisler, goncaya yelpaze olmak için Cebrail'in kanadına dönen fidanlar vardır:

*Yine zeyn oldu cihân mânend-i Firdevs-i berîn
Hulle-i istebrakın geydi nebâtât-ı zemîn*

*Sâkî-i Kevser gibi destinde altun tası var
Bagda zerrîn-kadehler oldu 'ayn-ı hûr-ı 'ayn*

*Gonca hayrû'l-âldür ana mekes-rân olmaga
Her nihâl oldu misâl-i şehper-i Rûhü'l-emîn*

(K. 13/1-3)

Prizrenli Şem'î, servinin suya düşen gölgesini gümüş levhaya yazılmış besmeleye, bülbülü çemen ileri gelenlerini gaflet uykusundan uyandırmak için “fenzurû⁴¹⁷” ayetini tekrar eden kimseye, kırmızı güllerle bezenmiş yeşil gül kökünü Yasin Sûresi'nde yer alan “yeşil ağaçtan bir ateş” ayetindeki⁴¹⁸ rumuzun tefsirine, gül yaprağını kudret kâtibinin al varağına, serviye elife, nergisi de nun harfine teşbih etmiştir:

*Sûret-i besmeleye levha-i sîmîn eyler
Sâye-i serv-i revâna idicek âb güzâr*

*Hâb-ı gafletden uyansa nola a'yân-ı çemen
“Fenzurû” âyetini eyledi bülbül tekrâr*

*Gülbün-i sebz bezendi gül-i hamrâlar-ıla
Oldı tefsîr rumûz-ı “şeceri'l-ahdarı nâr”*

*Berg-i gül al varak serv elif nergis nûn
Kâtib-i kudreti gör kim neler eyler izhâr*

(K. 7/4-7⁴¹⁹)

⁴¹⁷ Rûm, 30/50.

⁴¹⁸ Yâsin, 36/80.

⁴¹⁹ *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*, (Nşr.: Murat Ali Karavelioğlu), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219046/h/girisprizrenlisemi.pdf>.

Taşlıcalı Yahyâ, Nevruz'un gelişiyle kış Haccac'ının⁴²⁰ zulmünden kurtulan sebze seyitlerinin, hâl diliyle hamt eden yaprakların vs. bulunduğu bir tabloya yer vermiştir:

Gitdi nevrûz ile Haccâc-ı şitânun zulmeti
Seyyidân-ı sebzenün var idi andan zahmeti

Hamde meşgul oldu yapraklar zebân-ı hâl ile
Ha Ta'âlanun cihânda toğdı şems-i rahmeti (K. 28/1-2)

Devam eden beyitlerde şair, kudret yazısıyla bağ, gül bahçesi ve ovadaki bitkilerin yaprak açtığını, süslenen çemenin Hakk'ın birlik sırrının görüldüğü elife benzediğini, baharın lezzetinin Müslümanlara önceki eziyetleri unutturarak âdeta cennete girmişçesine sevindirdiğini söylemiştir:

Bâğ u gülşen cümle yapraklandı zeyn oldu çemen
Yazılarda Tanrının yazıldı hatt-ı kudreti

Her çemen gûyâ elifdür kim olur andan 'ayân
Kâdir-i Perverdigârın sırr-ı vahdâniyyeti

Cennete girmiş gibi oldu müselmânlar hemân
Çekdügi derdi unutturdı bahârın lezzeti (K. 28/9-11)

* * *

XVII. yüzyıl kaside nesiblerinde de baharın yaratmanın devamlılığına işaret eden en belirgin mevsimlerden biri oluşundan söz edilmiş ve bu bağlamda baharla dinî birtakım unsurlar birlikte ele alınmıştır. Adnî Receb Dede'nin kaside nesibinde İrem, Çin atölyesi telmihlerine yer verildikten sonra baharın Hakk'ın kudretinin bir yansıması olduğu ifade edilmiş ve bu hâli ancak arif kimsenin idrak edebileceği belirtilmiştir:

⁴²⁰ Asıl adı Haccâc b. Yûsuf olan ve Haccâc-ı Zâlim sıfatıyla da tanınan Emevî ve Abbasiler döneminde valilik görevinde bulunmuş bir devlet adamıdır; H. Lammens, "Haccâc", *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, Milli Eğitim Basımevi, c. 4, İstanbul 1977, s. 18-20.

*Zemîn latîf zamân bî-bedel hevâ hoş-dem
Bahâr mevsimidür bâg-ı 'âlem oldı İrem*

*Nigârâne-i Çîn dehre reşk iderse n'ola
Bu dem ziyâdedür andan tefâvüt-i 'âlem*

*O harf-i kîlk-i beşerdür bu kudret-i Bârî
Nice mukâbele-i sun'-ı Hak ider Âdem*

*Hemân bu sun'-ı bedî'i görince 'ârif olan
Gerekdür eylesün 'ibretle seyre bezm-i himem* (K. 23/1-4⁴²¹)

Azmi-zâde Hâletî, Hakk'ın kudreti ve yaratma gücünün seher vakti kılıca benzeyen dağ çiy incisiyle süslediği şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

*Seher-geh kim yine üstâd-ı sun' u kudret-i Bârî
Murassa' kıldı dürr-i jâle birle tîg-i kûh-sâr* (K. 32/1)

Kırımlı Rahmî, baharı ovaların ve dağların tazelenip yeşillendiği, kuru bitkilerin yaratılışın devamlılığına kesin delil olmak üzere canlandığı, akarsuların gümüş cetvel çektiği çemen meydanının ilahî yaratılış nüshası olduğu, her tarafta Hakk'ın kudretinin görüldüğü bir mevsim olarak anlatmıştır:

*Minnet Hudâya geldi yine fasl-ı nev-bahâr
Dilcû-ter oldu tâzelenip deşt-i kûh-sâr*

*Buldu hayât-ı tâze yine her giyâh-ı huşk
Oldu delîl-i i'âde-i ma'dûme sebze-zâr*

*Sahn-ı çemen ki nüsha-i sun'-ı İlahdır
Çekmiş ana cedâvil-i sîmîn cûybâr*

⁴²¹ 'Adnî Receb Dede, *Hayatı ve Eserleri*, (Haz.: Zehra Göre), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2004.

*‘İbret gözüyle eyle nazar kûh u deşte kim
Her yerde oldu cilve-nümâ sun’-ı Kird-gâr*

(K. 9/1-4⁴²²)

Simkeş-zâde Feyzî, Hakk’ın feyziyle Nisan bulutunun benzersiz inci yaptığını⁴²³, toprağın dirildiğini, sümbül bahçesinin cennete benzediğini, ilâhî hattın ehilidilin gönül levhasını yıkayınca gönül ve canın güzelin yanağına döndüğünü, gül bahçesindeki serviye seyredenlerin gılman ve huriyi dahi unuttuğunu söylemiştir:

*Te’al-Allah zihî feyz-i ‘adîmü’l-misl-i Yezdânî
Ki ser-cümle dür-i pâkîze kıldı ebr-i nisânı*

*Ne feyz-i bî-bedeldür buna hâki eyleyüp ihyâ
Nümû-dâr-ı behişt itdi ser-â-ser sünbülistânı*

*Yuyup levh-i zamîr-i ehl-i dilden hatt-ı ilâhî
‘Îzâr-ı şâhid-i zîbâya döndürdi dil ü cânı*

*Nigâh-endâz olursa ger miyân-ı serv gülzâre
Ferâmuş eyler âdem fikr-i kadd-i hûr u gilmânı*

(K. X/1-4)

* * *

XVIII. yüzyıl kaside nesiblerinde de baharın Hakk’ın kudretinin açıkça tecelli ettiği bir mevsim olarak ele alınması ve dinî birtakım unsurlara yer verilmesi söz konusudur. Arpaemini-zâde Sâmî, baharın gelişiyile süslenen çemenle dünyanın cennetten daha güzel bir yer olduğundan, hakikat gözüyle temaşa eden arifin her çemen yaprağının Hakk’ın cemaline mazhar olduğunu göreceğinden, feleklerin

⁴²² *Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, (Haz.: Sevgi Elmas), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1997.

⁴²³ Bu ifadede midye ve istiridyenin Nisan yağmurunda ağzını açtığı ve içine bir damla Nisan yağmuru düşerse inci olacağı inanişına telmih vardır; Nail Tan, “Türk Folklorunda Nisan Yağmuru Motifi”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar, G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1982, s. 476.

Allah'ın kudretiyle firuze renkli küpe benzemesiyle nebatların her elbisesinin farklı renkte olduğundan bahsetmiştir:

*Bahâr irdi yine sahn-i çemen pür-zînet ü ferdür
Bihişt-i câvidânîden cihânun lutfi berterdür*

*Bilür çeşm-i hakîkatle temâşâ eyleyen 'ârif
Cemâl-i Hakka her berg-i çemen bir gûne mazhardur*

*Feleklerdür hum-i fîrûzefâm-i sıbgatu'llâhî
Nebâtâtun anunçün her libâsı levn-i dîgerdür* (K. 11/1-3)

Ni'metî, gül bahçesinde kudret elinin inci ve yakutla süslediği narağacını görmek ve böylece Hakk'ın yaratma kudretine nazar etmek gerektiğini ifade etmiştir:

*Temâşâ it yed-i üstâd-ı kudret sûr-ı gülşende
Dürr ü yâkûtle kılmış müzeyyen na'l-i rümmânı*

*Gelüp nâz ile gülzâra nazar kıl sun'-ı Settâra
Gezüp seyr it gülistânı hırâmânı hırâmânı* (K. 8/7-8)

Şeyh Gâlib, çemende bulunan ve suret ehlinin temaşasından uzak olan birçok esrarın kendisinin Hakk'ı gören gözüne görüldüğünü, çemende yeşil elbiseleriyle kat kat duran ağaçların melekût âlemine⁴²⁴ benzediğini, yeşil giymiş ruhlar topluluğunun yüksek sesle gülbanklar okuduğunu söylemiştir:

*Nigâh-ı ehl-i suverden nihân temâşâsı
Göründü dîde-i Hak-bînime niçe esrâr*

*Çemende cem' olup eslâk-ı 'âlem-i melekût
Yeşil libâs-ıla saf saf durur katâr katâr*

⁴²⁴ “Gayb âlemini veya vücûd mertebelerinden birini ifade eden tasavvuf terimi” olan melekût hakkında geniş bilgi için bk. Nihat Azamat, “melekût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 29, Ankara 2004, s. 47-48.

*Gürûh-ı hazret-i ervâh sebz-pûş olmuş
Dem-i bülend-ile gül-bânglar olur tekrâr*

(K. 16/23-25)

Şeyhülislâm İshak, Hakk'ın feyziyle dünyanın cennete benzediğini ve her tarafın lale bahçeleriyle donandığını dile getirmiştir:

*Feyz-i Hak nâmiye-bahşâ-yı cihân oldu yine
Çemenistân-ı cihân sahn-ı cinân oldu yine*

*Kuvvet-i nâmiye ol mertebe feyz-âver kim
Sû-be-sû sahn-ı cihân lâle-sitân oldu yine*

(K. 23/1-2)

Vak'a-nüvîs Râşid, baharın cennet ahkâmını icra etmesiyle gül bahçesi meydanını cennete döndürdüğünü, her tarafın Bakara Sûresi 284. ayette yer alan “yeryüzünde bulunan şeyler⁴²⁵” feyzinden hissedar olduğunu söylemiştir:

*Mevsim-i ürd-i behişt ahkâmın idüp âşikâr
Sâha-i gülzârı döndürdi behişte nev-bahâr*

*Revnakın buldı yine ser-tâ-be-ser rûy-ı zemîn
Feyz-i “نـى الارض”dan her cânib oldu hissedâr*

(K. IX/1-2)

* * *

XIX. yüzyıl şairlerinden Şeref Hanım da, diğer yüzyıl şairlerinde olduğu gibi, bir bahariyyesinde yer alan aşağıdaki nesib beytinde her tarafın türlü çiçeklerle süslendiği baharla esasen Hakk'ın kudretinin bir kere daha âşikâr olduğunu ifade etmiştir:

*Donandı her taraf üşkûfe-i elvân ile yer yer
Yine sun'-ı Cenâb-ı Kird-gârî âşikâr oldu*

(K. 22/2)

⁴²⁵ Bakara, 2/284.

Bahar-Telmihler

Şairler baharı tasvir ederken çoğu kere bazı telmihlere yer vermişlerdir. XVI. yüzyıl şairleri tasvirlerinde telmihlerden geniş şekilde istifade etmişlerdir. Hz. Yusuf'un pazarda satılması⁴²⁶ hadisesine telmihte bulunan Bağdatlı Rûhî, gülü Hz. Yusuf olarak nitelendirmiştir:

*Misk alup lâle neden geldi seherden çemene
Var ise eyledi gül Yûsufını bâd mezâd*

*Yine gül Yûsufına mâlik olup h'âce-i bâg
Eyledi serv-i ser-efrâzı çemende âzâd*

(K. 14/2-3)

Şair, aynı kasidesinde rüzgârın çemen levhasına nakşettiği gül bahçesini gören bülbülü Behzat'a⁴²⁷ benzetmiştir:

*Bâd nakş itdi çemen levhine bir gülşen kim
Şevkden bülbül eger görse olurdu Bihzâd*

(K. 14/14)

Bağdatlı Rûhî, bir başka bahariyye nesibinde bahar rüzgârıyla rengârenk gülün açıldığı bağı İrem bağına kıskandırdığını, bitkilere hayat veren bahar rüzgârına İsa'nın nefesi denilmesinin münasip olacağını ifade etmiştir:

*Açılup bâd-ı bahâr ile gül-i rengâreng
Sahn-ı bâg oldu yine reşk-i gülistân-ı İrem*

*Dem-i cân-bahşı ile irdi nebâtâta hayât
Nola ger bâd-ı bahâra dir isem 'Îsî-dem*

(K. 25/8-9)

Şair, baharın işret mevsimi oluşu dolayısıyla Cem'e de telmihte bulunmuştur:

⁴²⁶ Kardeşlerinin Yusuf'u kuyuya attıktan sonra oradan geçen bir kervan tarafından kurtarılarak Mısır'da köle pazarında satılması hadisesine telmih vardır; Güler, *age.*, s. 73.

⁴²⁷ 16. yüzyılda yaşamış bir ressam olup Divan şiirinde meşhur ve eşsiz bir ressam olarak anılır; Dursun Ali Tökel, "Bihzâd", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 1, Ankara 2001, s. 429.

Var bir 'âlemi bezm-i çemenün kim gelse
Cür'a-nûş oluridi şevkden ol bezmde Cem

(K. 25/13)

Baharın iştret zamanı oluşundan bahsettiği bir diğer bahariyye nesibinde Bağdatlı Rûhî, âlemin güzelleştiği sefa mevsimi olan baharda gülü elinde altın kadeh tutan Cem'e teşbih etmiştir:

Elinde tutar dâ'imâ câm-ı zerrîn
Şeh-i gülde olsa nola rütbe-i Cem

Güzellendi 'âlem safa mevsimidür
Çeker mi bu mevsimde 'âkil olan gam

(K. 27/14-15)

Bâkî, Hintli kimselere benzeyen menekşelerin açıldığı İstanbul'un Semerkant ve Buhara uğruna feda edilebilecek kadar güzelleştiğini söylediği⁴²⁸ kasidesinde Meryem-İsa, Yusuf-Züleyha telmihlerine de yer vermiştir. Buna göre buhurumeryem çiçeğinin topraktan göklere ulaşan kokusu gökte İsa'nın eteğini hoş kokuyla doldurmuş, Züleyha'nın hilesiyle benzeyen rüzgârla gül Yusuf'unun gömleği yırtılmıştır:

Zamâne hâl-i Hindû-yı benefşe zînetin görsün
Nisâr itsün Sîtânbûla Semerkand ü Buhârâyı

İrîşdi hâkden bûy-ı bahûr-ı Meryem eflâke
Mu'attar eyledi göklerde dâmân-ı Mesîhâyı

Gülün pîrâhen-i Yûsuf gibi dâmânı çâk olmuş
Nesîm-i perde-der kıldı meger mekr-i Zelîhâyı

(K. 15/4-5-6)

⁴²⁸ Bu beyitte, Hâfız'ın meşhur *Eger ân Türk-i Şîrâzî be-dest âred dil-i mârâ Be-hâl-i hindüyeş bahşem Semerkand ü Buhârâ-râ* (Muhammed Kâzvîni, *Divan Hâfız Şîrâzî*, G. 3/6, Kum 1379), “Şayet o Şirazlı sevgili gönlümüzü ele alır yani bize iltifat eder ve bizi görüp gözetirse onun siyah benine Semerkand ve Buhara’yı bağışlarım”, (İbrahim Kaya, “Konevî'nin Hâfız Divanı Şerhi ve Tasavvufî Yorumu Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1 Winter 2011, s. 1470) beytine gönderme vardır.

Bâkî'nin bir başka bahariyye nesibinde lale, gül meclisinde Cem'in meclisine benzeyen bir işret bezmi tertip etmiştir:

Gül meclisinde lâle yine kıldı âşikâr

Âyîn-i bezm-i 'işret-i Cemşîd-i kâm-kâr

(K. 17/1)

Aynı bahariyyenin aşağıdaki beyitlerinde ise, renk ilgisine dayanan bir benzetmeyle semen-Rum, menekşe bahçesi-Habeş ülkesi, lale-Bedahşan vilayeti⁴²⁹ telmihlerine yer verilmiştir:

Döndi diyâr-ı Rûma semenlerle sahn-ı bâg

Gûyâ sevâd-ı mülk-i Habeşdür benefşe-zâr

Sahrâyı kıldı lâle Bedahşân vilâyeti

Gül-zârı itdi tâze çemen mülk-i sebze-zâr

(K. 17/3-4)

Bâkî, bir başka bahariyye nesibinde⁴³⁰ bahar rüzgârını çiçekleri yokluk uykusundan uyandırması, cihanı tazelemesi ve bitkilere hayat vermesi özelliğiyle Mesih ile ilişkilendirmiştir:

Rûh-bahş oldu Mesîhâ-sıfat enfâs-ı bahâr

Açdılar dîdelerin h'âb-ı 'ademden ezhâr

Taze cân buldı cihân irdi nebâtâta hayât

Ellerinde harekât eyleseler serv ü çenâr

(K. 18/1-2)

Aynı kasidesinin aşağıdaki nesib beytinde de şair, çemen mülküne akın düzenleyen bahar bulutunu yağmacı özellikleriyle bilinen Tatar halkına⁴³¹ teşbih etmiştir:

⁴²⁹ Mütercim Âsım Efendi, "Bedehşân", Hindistan ile Horasan arasında bulunan, lâl ve altın madenleriyle meşhur vilayet, *age.*, s. 55.

⁴³⁰ Şairin bu bahariyyesiyle Nef'î'nin "*Bahâr erdi yine düşdü letâfet gülsitân üzre/Yine oldu zemînin lutfu gâlib âsumân üzre*" matlâlı bahariyyesinin karşılaştırıldığı bir çalışma için bk. Sibel Üst, "Bâkî ve Nef'î'ye Ait İki Bahariyyenin Karşılaştırılması", *International Journal of Languages' Education and Tecahing*, Volume 2/2014, s. 135-149.

⁴³¹ Divan şiirinde Tatar kelimesi mecazen "akılcı, çapulcu, zalim, gaddar, merhametsiz, postacı" karşılığında kullanılmıştır; Pala, "Tatar", *age.*, s. 385; Onay, "Tatar", *age.*, s. 434.

*Leşger-i ebr çemen mülkine akın saldı
Turma yagmada yine niteki yağı Tâtâr*

(K. 18/5)

Bursalı Rahmî'nin bir bahariyye nesibinde Molla Câmi'nin meşhur eseri Baharistan'a⁴³² telmihte bulunulmuş ve gül bahçesi mektebinde muallim olan saba rüzgârının gonca çocuklarına Baharistan'ı öğrettiği şeklinde bir hayale yer verilmiştir:

*Mu'allim oldu sabâ mekteb-i gülîstânda
Okıtdı goncanun etfâline Bahâristân*

(K. 8/11)

Aşağıdaki nesib beyitlerinde Bursalı Rahmî, bülbülü Züleyha, gülü Yusuf, akarsuyu da İskender'in dünyayı gösteren aynası olarak tasavvur etmiştir:

*Bülbül ider figânı Züleyhâ gibi her ân
Mısr-ı çemende Yûsuf-ı gül 'arz ider likâ*

*Gülşen içinde âb-ı revânı gören sanur
Âyîne-i musaykal-ı câm-ı cihân-nümâ*

(K. 11/4-5)

Bursalı Rahmî, aşağıdaki nesib beytinde başına tac giyip zebercet tahtta oturan laleyi Keyânî hükümdarlarından Dârâ olarak nitelendirmiştir:

*Her lâle geyer başına bir tâc-ı Keyânî
Ol reng-i zebercedde yine niteki Dârâ*

(K. 13/7)

Aynı kasidede yer alan bir başka nesib beytinde ise şair, goncayı Azrâ, hasretle inleyen bülbülü de Vâmık olarak tahayyül etmiştir⁴³³:

*Bülbül iniler hasret ile niteki Vâmık
Gonca kızarup nâz ider niteki 'Azrâ*

(K. 13/10)

⁴³² CL. Huart, "Baharistan", Molla Câmi tarafından Sa'dî'nin Gülistan'ı örnek alınarak manzum-mensur karışık olarak yazılan, ravza adı verilen 8 bölüme ayrılan, Şeyh Cüneyd ile diğer mutasavvıf, şair ve filozofların hayatlarına dair menkıbe ve kıssalar içeren Farsça eser, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 2, İstanbul 1970, s. 222.

⁴³³ Leylâ ile Mecnûn, Ferhat ile Şirin gibi meşhur aşk hikâyelerinden biridir; Onay, *age.*, s. 455.

Derzi-zâde Ulvî, bir bahariyesinde yer alan aşağıdaki beyitte “fenzûr” (bak) ifadesiyle Rum sûresi 50. ayete⁴³⁴ telmihte bulunmuştur:

Ziynet-i dehre n'ola baksa 'uyûn-ı ezhâr

فانظر âyetini okudı gülşende hezâr

(K. 18/1)

Aynı kasidenin bir başka nesib beytinde ise, İsrâfil'in Sûr adı verilen borusuyla bütün ölülerin yeniden dirilmesi hadisesine telmih vardır:

Gulgul-ı bâd-ı seher oldı dem-i İsrâfil

Cümle emvât u nebâtâta hayât irse ne var

(K. 18/3)

Fuzûlî, çemeni Mısır, gülü Yusuf, laleyi de ağırlığınca lâl ve misk döküp gül Yusuf'unu satın alan kimse olarak nitelendirmiştir:

Bahâr tâciri Mısır-i çemen ganîlerine

Bıraktı Yûsuf-i gül arz eyleyip gavgâ

Bu zevk saldı Züleyhâ-yi lâleye bir şevk

Ki lâ'l ü müşğ döküp verdi ağırınca bahâ

(K. 1/13-14)

Fuzûlî'nin bir başka bahariyye nesibinde gül bahçesi İrem bağından üstün tutulmuştur:

İrişti vakt ki gül basa busitana kadem

Cihânı eyleye lutf-i bahâr reşk-i îrem

(K. 16/1)

Aynı kasidenin aşağıdaki beytinde çemende esen rüzgârla Mesih'in nefesi ve Meryem'in eteği⁴³⁵ arasında bir ilgi kurulmuştur:

⁴³⁴ Rûm, 30/50.

⁴³⁵ Meryem, Cebail'in eteğine üflemesiyle hamile kalmıştır; İlhan İşler, “Bir Mazmun Olarak Dîvân Şiirinde Hz. Meryem”, *Yağmur Dergisi*, Temmuz-Ağustos-Eylül 2013, <http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/yazdir/bir-mazmun-olarak-divan-siirinde-hz-meryem>, s. 2. (Erişim Tarihi: 08.05.2014)

Sahîfe-i çemen üzre tereddüd ede nesîm

Mesîh cilve-gehi ola dâmen-i Meryem

(K. 16/5)

Bir başka bahariyye nesibinde Meryem'in Cebrail'in nefesiyle hamile kalması hadisesine⁴³⁶ telmihte bulunan Fuzûlî, aynı zamanda İsa'nın ölüleri diriltmesine de atıf yapmış ve baharın İsa'nın dönemini dahi unutturacak kadar âleme hayat verdiğini söylemiştir:

Baddan goncelere hamile oldu gül-bün

Öyle kim îsî'ye Cibrîl deminden Meryem

Dem-i can-bahşını gûyâ yele vermiş İsa

Ki bulur can ü ten eşcar deminden her dem

Sebze-hîz oldu nevâdan ölüler toprağı

Sebze her levh-i mezara bu hatı kıldı rakem

Dem bu demdir bu demi hoş göregör ey arif

Anma îsî demini urma geçen demden dem

(K. 24/5-8)

Fuzûlî, bir başka kaside nesibinde gülün goncadan çıkmasıyla Yusuf'un zindandan çıkıp Mısır'a sultan olması, nergisin topraktan çıkmasıyla Yakup'un Beytülâhzan'dan çıkması hadiseleri arasında ilgi kurmuştur:

Çemen bezmine revnak vermeğe gül gonceden çıktı

Müzeyyen kılmak için Mısır'ı Yusuf çıktı zindandan

N'ola çeşm-i ter ile çıksa habs-i hakden nergis

N'ola ger çıksa Ya'kub-i bela-keş Beytü'l-ahzan'dan

(K. 25/10-11)

Aynı kasidede yer alan bir diğer beyitte ise, topraktaki bütün sebze ölülerini diriltten yağmur damlası Hızır'ın abıhayatına teşbih edilmiştir:

⁴³⁶ Bu hadise Kur'an'da Âl-i İmran, 3/47'de anlatılmaktadır.

Ser-â-ser kıldı ecza-yi zemîn emvatını ihyâ

Meğer her katre ab-i Hızr idi bir katre barandan

(K. 25/13)

Aşağıdaki nesib beyitlerinde Fuzûlî, Hızır, İsa/Mesih ve Meryem telmihlerini söz konusu etmiştir:

Nebatat emvatına vermiş ihya

Heva-yi Hızr-haslet ü îsevî-dem

Mesih-i şükufe zuhuruna mutlak

Saba atse-i Adem ü şah Meryem

(K. 27/2-3)

Gelibolulu Âlî, zambağı yed-i beyza gösteren ve asasıyla denizi ikiye bölen Musa olarak nitelendirmiştir:

Kelîmâsâ yed-i beyzâsın izhâr eyledi zanbak

İki böldi 'asâ-yı cûy-ı ber bahr-ı firâvânı

(K. 33/6)

Şairin tasavvuruna göre, bir tarafta lalenin bir tarafta menekşenin bulunduğu ve gül padişahının hükmüne giren gül bahçesi Karaman diyarı, ah eden bülbül Baharistan'ı, Bostan'ı⁴³⁷ ve tevriyeli bir kullanımla Gülistan'ı⁴³⁸ nakleden bir kimse durumundadır:

Benefşe bir tarafda lâle bir cânibde zeyn olmuş

San olmuş şâh-ı gül mülk-i Karamâniyyü'l-âmânı

Bâhâristân'ı yâhod Bûstân'ı nakl ider gûyâ

Gülistân içre bülbül eyledükçe âh u efgânı

(K. 33/8-9)

⁴³⁷ Abdülbâki Gölpinarlı, "Bustan", Sâdî'nin H. 657/M. 1257'de Farsça ve manzum olarak kaleme aldığı, "adalet, ihsan, sevgi, tevazu, rıza, kanaat, terbiye, şükür, münâcat ve hâtîme" bölümlerinden oluşan, zaman zaman başından geçenleri de anlattığı, Türkçe tercüme ve şerhleri bulunan, başka dillere de çevrilen eseri, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 2, İstanbul 1970, s. 823.

⁴³⁸ Tahsin Yazıcı, "Sa'dî", Sa'dî'nin Gülistan adlı manzum-mensur karışık yazılmış olan bu eseri hükümdarların hâl ve hareketleri, dervişlerin ahlâkı, dervişlerin fazileti, susmanın faydası, aşk ve gençlik, takatsizlik ve ihtiyarlık, terbiyenin tesiri, sohbet adabı olmak üzere 8 babdan oluşmakta olup her babda o babla ilgili hikâye ve fıkralar bulunmaktadır, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 10, İstanbul 1971, s. 38.

Şair, aşağıdaki beytinde parlak akarsuya düşen çiçeklerin nakşını Mânî'nin cila üzerinde sanatını icra etmesiyle ilişkilendirmiştir:

Mücellâ cûybâra 'aksi düşmüş nakş-ı ezhârun

Cilâ-yı pâkden gösterdi gûyâ san'atın Mânî

(K. 33/12)

Gelibolulu Âlî'nin aşağıdaki beyitlerinde ifade edildiğine göre, akarsular abıhayat, ova ve çemen Hızır gibi yeşil örtüyle örtünmüş kimseler, zambak yed-i beyzasını çıkarıp gül bahçesini tecelli nurlarıyla dolu Eymen vadisine döndüren Musa'dır⁴³⁹:

Âb-ı hayvânı ayagina akıtdı her cûy

Sebz-pûş oldu yine Hızır gibi deşt ü çemen

Yed-i beyzâsını zanbak çıkarup Mûsâvâr

Eyledi gülşeni envâr-ı tecellî Eymen

(K. 59/1-2)

Gelibolulu Âlî'nin gülle İsfendiyar⁴⁴⁰, susen yaprağıyla Sührab⁴⁴¹ ve Dârâb⁴⁴² arasında ilgi kurduğu bir başka nesib beyti şöyledir:

Sifend-i yâr gül-i bâga berg-i sûsenden

Çekildi hançer-i Sührâb u muhzeb-i Dârâb

(K. 65/8)

Şair, bir başka bahariyye nesibinde İsrail, Yakup, Yusuf ve Baharistan telmihlerine yer vermiştir. Bülbüller İsrail'in Sûr'u gibi çiçek ölülerine hayat kokusu ulaştırmıştır:

İrişür emvât-ı ezhâra yine bûy-ı hayât

Sûr-ı İsrâfîlveş bülbüller urdukça safîr

(K. 78/3)

Toprak, kaybolmuş Yusuf'unu bulan Yakup gibi olduğu için feleğin de âmâ gözünü

⁴³⁹ Hz. Musa'nın tecelliye mazhar olduğu Tûr dağı yakınındaki Eymen vadisidir; Güler, *age.*, s. 94.

⁴⁴⁰ Zerdüş tarafından büyü suyla yıkandığı ve Hz. Davut'un zırhını taşıdığı için silah ve ok işlemeyen, Şehnâme'de Rüstem ile olan kavgası ve kahramanlığıyla söz konusu edilen Efsnaevî İran kahramanlarından; Tökel, *age.*, s. 182-186.

⁴⁴¹ Rüstem'in kendi oğlu olduğunu bilmeden öldürdüğü kahraman; Tökel, *age.*, s. 264.

⁴⁴² İsfendiyar'ın torunu, Erdşîr'in nikâhsız kadından doğan oğlu Dârâb (Darius); İbrahim Alâettin Gövsa, *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*, s. 536.

açmasının vakti gelmiştir:

Yûsuf-ı güm-geştesin buldı yine Ya'kûb-ı hâk

Vaktidür çeşm-i 'alîlin açsa çerh-i müstedîr

(K. 78/5)

Toprak, kalemi elinde göz nuru dökerek Baharistan'ı anlatan nergise benzemiştir:

Nakş ider vasf-ı Bahâristân'ı göz nûrın döküp

Hâmesi destinde gûyâ 'abher olmışdur zemîn

(K. 78/8)

Hayâlî Bey, sesleri Davud'un sesine⁴⁴³ benzeyen sarhoş bülbüller, Musa gibi yed-i beyza gösteren gül, rüzgârla kımıldayıp nefesini tutarak biraz da musikar çalan ney tasavvurlarına da yer vermiştir:

Çekti âvâze-i Dâvûdunu her bülbül-i mest

Yed-i Beyzâsını arz eyledi gül Mûsâ-vâr

Bâd tahrîk edicek nâyı sadâ eyle deyu

Nefesin tutdu o dem çaldı biraz mûsikâr

(K. 2/4-5)

Hüdâyî-i Kadîm'in kaside nesibinde bahar ağaçları Musa'nın Tur'unu, narçiçeği de innî ene Allah⁴⁴⁴ ayetindeki ateşi, muhtelif şekiller İsa'nın kilisesini, bülbülün sesi de orgu çağrıştırmaktadır:

Tûr-ı Mûsâdan numûne Tûr-ı eşcâr-ı bahâr

Anda gül-nâr âteş "innî ene Allah"dan nişân

Deyr-i 'Îsâdır yahûd bu muhtelif eşkâller

Erganûn ol deyre savt-ı bülbül-i âb-ı revân

(K. 2/8-9)

Kelâmî, fidanları gül bahçesinde yeşil elbiseyle salınan güzellere ve Hızır'a, çemendeki tatlı suyu da abıhayata teşbih etmiştir:

⁴⁴³ Hz. Davut, sesinin güzelliğiyle birçok telmihe söz konusu edilmiştir; Güler, *age.*, s. 134.

⁴⁴⁴ Kasas, 28/30.

*Libâs-ı sebz ile gülşende her huceste nihâl
Hırâma başladı nâz ile Hızr-ı zinde-misâl*

*Hevâ bu nev' ile hûb oldu kim letâfetde
Hayât çeşmesine ta'n ider cemende zülâl* (K. 21/1-2)

Şair, bir başka bahariyye beytinde narçiçeklerini meşaleye ve Hz. Musa'nın Tur dağında gördüğü ateşe teşbih etmiştir:

*Gülnâr oldu meş'âle-efrûz şâm-ı 'ıyş
Gösterdi nâr-ı Musî'yi şâh-ı enârdan* (K. 26/5)

Nev'î, Hz. Süleyman'ın üstünde ism-i azam yazılı mührüne ve tahtının rüzgârlar tarafından taşınmasına telmihte bulunarak gül bahçesinin güzelliğini mührün süsüne, gülü tahtını rüzgârların taşıdığı bir padişaha teşbih etmiştir:

*Gülşenün her kıt'ası mühr-i Süleymân nakşidur
Yaraşur şâh-ı gülün tahtın götürse rûzgâr* (K. XVI/2)

Aynı kasidenin bir başka beytinde ise, nergis, Cem/Cemşit zamanından yadigâr kalan dolu bir kadeh olarak tahayyül edilmiştir:

*Gel tehî görme çemen bezminde câm-ı nergisi
Kim kalupdur ol niçe Cemşîd ü Cem'den yâdigâr* (K. XV/8)

Nev'î, bahariyye nesiblerinin birinde de Hz. Yusuf'un pazarda satılması hadisesine telmihte bulunarak bülbülün gül Yusuf'unu almak istediğini çemen erbabının pazarı kızıştırdığı şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

*N'ola germ eylese erbâb-ı çemen bâzârı
Oldı gül Yûsufın almaga harîdâr hezâr* (K. XVIII/5)

Prizrenli Şem'î'nin kasidesinde dünya cennete, çam fıstığı ağacı papağana, su Hızır'ın abıhayatına ve Kevser'e, sabah rüzgârı İsa'nın nefesine benzetilmiştir:

*Yine âlem bahâr-ıla bu gün Firdevs-i ekberdür
Sanevber bâğda tûtî zülâl-i Hızr Kevserdür*

*Dem-i İsî gibi olmuş nesîm-i subh cân-perver
Sabâ hoş-bû havâyıla dimâğ-ı cân muattardur* (K.10/1-2)

Şairin tasavvuruna göre gül bahçesi ve bağdaki akarsu Selsebil⁴⁴⁵ ve Kevser'e dönmüştür:

*Nitekim gülşen ü bâğ u bahârun cûy-bâr oldı
Cihânun âb-ı rûyî Selsebîl ü âb-ı Kevserdür* (K. 10/7)

Şairin bir başka bahariyyesinde gül bahçesi gelininin kulağını süsleyecek olanların inciye benzeyen yaseminle Bedahşan lâli gibi görünen goncalar olduğu söylenmiştir:

*Zeyn olursa yaraşur gûş-ı arûs-ı gûlsitân
Goncalar la'l-i Bedahşân yâsemîn dürr-i semîn* (K. 14/6⁴⁴⁶)

Çin nakkaşında bahar nakkaşının yaptığı gülden şemselerin bir yaprağını dahi tasvir edecek kudret yoktur. Diğer taraftan nergisin gamzesi “Ebedî olarak kalmak üzere oraya girin⁴⁴⁷” ayetini işaret etmektedir:

*Şemseler resm itdi gülden ana nakkâş-ı bahâr
Cânı yok tasvîr ide bir bergini nakkâş-ı Çîn*

*Gamze-i nergîs işâret eyledi gülşende kim
Hâzihî cennâtü adnin “fe’dhulûhâ hâlidîn”* (K. 14/9-10)

⁴⁴⁵ “Bir çeşme ki, ona selsebil denir”, İnsân, 76/18.

⁴⁴⁶ Bu kaside, şairin divanda 13 şiir numarasıyla gösterilen ve Farsça olarak yazdığı kasidesinin bir kısım beyitlerinin Türkçe olarak ifadesi görünümündedir.

⁴⁴⁷ Zümer, 39/73.

Baharda kurulan bezmdeki kadeh “yuhyi'l-izâm, azm-i ramîm⁴⁴⁸” ve İsa nefesiyle ilişkilendirmiştir:

Nûş idüp “yuhyi'l-izâm”un şerbetin azm-i “ramîm”

Câm-ı bezm-i rûh içer İ  deminden mâ' u t n (K. 14/12)

G l buda ı cennet tavusu, susen de Cebrail'in kanatları olarak nitelendirilmiştir:

Cilve-i t vus-ı cennet gösterür her   h-ı gül

B l açup arz itdi s sen  eh-per-i R h 'l-em n (K. 14/14)

Prizrenli  em' , gülü Hz.Peygamber, Süleyman devri olan baharda g l bahçesinde bülbüllerin Davud  na melerle açıp okuduğu Zebur olarak nitelendirmi tir⁴⁴⁹:

Yine g l Ahmedine  yet 'l-hak eyleyüp n zil

Per-i hoş[ n] açup s sen h m y n itdi bost n 

Zeb r-ı gül açıldı mahfil-i gülşende her bülbül

S leym n devridür g y  ider D v d  elh n  (K. 15/2-3)

Aynı kasidenin aşağıdaki beytinde hava İsa'nın nefesi, gonca Meryem,  emenler dudakları abıhayat olan Hızır, bülbül h l diliyle “fe'nzur⁴⁵⁰” ayetini okuyan kimse olarak tahayyül edilmiştir:

Hev  İ -nefes gonca dem urur nefh-i Meryemden

 emenler Hızr sundı lebleri   n  b-ı hayv n 

Zeb n-ı h l-ile bülbül okurdi  yet-i “fe'nzur”

Yine  s r-ı rahmetden bel rdi fazl-ı Yezd n  (K. 15/5-6)

⁴⁴⁸ “kemikleriniz çürüyüp da ılmı  h ldeyken kim onlara can verecek?”, Y sin, 36/78  yetinde yer alan iki ifadedir.

⁴⁴⁹ Kur'an'da (S d, 38/19) ve (Sebe, 34/10) kuşların da Hz. Davut ile birlikte tespih ettikleri söylenmektedir. Divan  airleri bülbülün sesini Davut'un güzel sesine benzetmi lerdir; Güler, *age.*, s. 134.

⁴⁵⁰ R m, 30/50.

Revânî'nin kaside nesibinde gül bahçesi meydanında toprak ölülerine taze hayat veren saba İsa'nın nefesi, çemen Kâbe, akarsu zemzem olarak resmedilmiştir:

*Mürde-i hâk bu dem buldı yine tâze hayât
Sahn-ı gülşende sabâ oldı meger 'Îsî-dem*

*Hâcılar gibi gelün bâğı tavâf eyleyelüm
Ka'bedür sahn-ı çemen âb-ı revândur zemzem*

(K. 20/2-3)

Şair, bir başka bahariyye nesibinde çemen nakkaşının nakşettiği ve Çin'e benzeyen gül bahçesindeki bir yaprağının dahi Çin nakkaşının kıl kalemle yazamayacağını söylemiştir:

*Yine nakş itmiş çemen nakkâş-ı bir gülzâr-ı Çîn
Kıl kalemle yazamaz bir yaprağın nakkâş-ı Çîn*

(K. 23/2)

Diğer taraftan bağ cennet, saki huri, havuz Kevser, kadeh mey, susen yaprağı da Cebrail'in kanadıdır:

*Bâğ cennet hûr sâkî havz kevser câm mey
K'anda her bir berg-i sûsen şeh-per-i Rûhu'l-Emîn*

(K. 23/6)

Revânî, başka bir kasidesinde yer alan aşağıdaki nesib beyitlerinde cihan nakkaşının dünyaya verdiği suretle gül bahçesinin Çin atölyesi gibi olduğunu, sarayında akarsuyun adalet zinciri olduğu gül padişahının bostanda Nuşirevan'a⁴⁵¹ benzediğini ifade etmiştir:

*Virdi bir sûret yine dünyâyâ nakkâş-ı cihân
Kim nigâristân-ı Çîn oldı bu demde gülsitân*

*Bostânda gûyiyâ Nûşinrevândur şâh-ı gül
Kim sarâyında 'adil zencîridür âb-ı revân*

(K. 24/1-2)

⁴⁵¹ Adaletiyle meşhur olmuş İran hükümdarlarından olup M.S. 531-579 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır; Tökel, *age.*, s. 242.

Diğer bir kaside nesibinde Revânî, bahar bulutunu şimşek ışınlarıyla yed-i beyza gösteren Hz. Musa olarak tasavvur etmiştir:

Hazret-i Mûsâ durur gûyâ ki ebr-i nev-bahâr

Kim şu'â'-i berki gösterdi yed-i beyzâ yine (K. 30/2)

İsa nefesli saba rüzgârıyla çemendeki gonca hamile Meryem gibi olmuş, kırmızı gülün renkli şemseler yazdığı bostan Çin nakkaşhanesine benzemiştir:

Gonca Meryem gibi olmuştur çemende hâmile

Zâhir olmuştur sabâdan nefha-i 'Îsâ yine

Hâne-i nakkâş-ı Çîn olmuş bu demde bostân

K'anda rengîn şemseler yazmış gül-i hamrâ yine (K. 30/4-5)

Bir başka bahariyye nesibinde Revânî, laleyi kırmızı kumaşa Tatar miski⁴⁵² saran Hotenli⁴⁵³ bir tacir olarak resmetmiştir:

Meger ki mülk-i Hoten tâciri durur lâle

Ki sardı kırmızı vâlâya misk-i Tâtârı (K. 32/11)

Diğer taraftan destarında yeşil alamet bulunan beyaz gülün de Hz. Peygamber'in ailesinden olma ihtimali vardır:

Gül-i sepîd eger olmasa idi âl-i Resûl

Yeşil 'alâmet ile olmaz idi destârı (K. 32/13)

Seherde çiçeğin Şeyh Attar⁴⁵⁴ olduğu bağa Mantıku't-tayr'ı dinlemek için gitmelidir:

⁴⁵² Asya'daki Mançurî, Moğol ve Çoykar ahularından çıkarılan misklere nâfe-i Tatar, müşg-i Tatar denilmektedir; Onay, *age.*, s. 434.

⁴⁵³ Pala, "Huten", Doğu Türkistan, *age.*, s. 193.

⁴⁵⁴ Helmuth Ritter, "Attâr", asıl adı Farid al-Dîn Muhammed b. Abî Bekr İbrâhîm (1199?-1193?) olan İranlı şair ve mutasavvıf olup birçok eseri vardır ve en meşhurlarından biri de Mantıku't-tayr mesnevisidir, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 2, İstanbul 1970, s. 7-8; ayrıca bk. M. Nazif Şahinoğlu, "Ferîdüddîn Attâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, c. 4, s. 95-98.

Seherde gel berü gûş eyle Mantıku't-Tayrı
Şükûfedür bu diyârun çü Şeyh 'Attârı

(K. 32/17)

Rızâyî, bitkileri diriltten bahar rüzgârıyla dilsiz bülbülü konuşturan gülü Mesih olarak nitelendirmiştir:

İhyâ-yı nebât eyledi enfâs-ı bahârı
Söyletdi Mesîh-i gül-i ter bülbül-i lâli

(K. 17/4)

Şairin tasavvuruna göre laleye düşen çiy, kuyuda bulunan ve güneşe benzeyen Yusuf gibidir:

Üftâde olup şeb-nem-i ter lâle-i bâga
Andırdı çehi Yûsuf-ı hûrşîd-misâli

(K. 17/8)

Bağdaki hoş kokulu goncalar misk kokulu Hoten ahularının kokusundan çok daha kıymetlidir:

Her gonca-ı hoş-bûy-ı Hoten bâgda şimdi
Bî-kıymet ider nâfe-i müşgîn-i gazâlî

(K. 17/10)

Şair, bahariyyelerinden birinde Yusuf-Züleyha telmihinin yanında, Heştbehişt sarayına⁴⁵⁵, Cengiz istilasına⁴⁵⁶ ve Özbek askerlerine de atıfta bulunmuştur. Saba rüzgârının gülleri açması, havadan çiy dökülmesi Yusuf'un tutulduğu Züleyha'nın kasrını çağrıştırmaktadır:

Gülleri açdı sabâ oldı hevâ şebnem-rîz
İtdi çün kasr-ı Züleyhâ çemeni Yûsuf-hîz

(K. 19/1)

Yeşil alametlerle lalelerin seyitler gibi olduğu gül bahçesinin kasrı Tebriz'de bulunan

⁴⁵⁵ Şah Süleyman (1667-1694) tarafından yaptırılan ve İran'da bulunan bu Safevî sarayının sekiz odası, bahçeye bakan revaklarıyla birçok kapı ve penceresi vardır; *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, "Heşt Behişt sarayı", Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, c. 5, s. 806.

⁴⁵⁶ Cengiz istilasını hakkında geniş bilgi için bk. H. Ahmet Özdemir, "Cengiz İstilasını", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 8, Ankara 2002, s. 312-323.

Heştbehişt sarayına dönmüştür:

Lâle sâdâtı turur sebz ‘alâmetler ile

Kasr-ı gülzâr olup heş-behişt-i Tebriz

(K. 19/5)

Çiçekler, kış ülkesini Cengiz gibi istila eden çekik gözlü Özbek askerlerine benzetilmiştir:

Teng-çeşmân-ı şükûfe çü sipâh-ı Özbek

Getürür mülk-i şitâ başına şûr-ı Cengiz

(K. 19/9)

Sehâbî, kış ordusunun bahar askeri tarafından yenildiği ve Behmen haydudunun hor ve ümitsiz bir şekilde çemenden gittiği şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

Münhezim kıldı şitâ haylin sipeh-dâr-ı bahâr

Reh-zen-i Behmen çemenden gitdi h'âr u nâ-ümîd

(K. 8/1-4⁴⁵⁷)

Şairin tahayyülüne göre çemendeki söğüt ağacı Tuba'ya, akarsu da Kevser'e benzer olmuştur:

Oldı Tûbâ'dan ‘alâmet virdi Kevser'den nişân

Sâhat-i gül-zârda âb-ı revân u pâ-y-ı bîd

(K. 8/1-7)

Süheylî, baharın âdeta ölü gibi olan bitkilere hayat vermesiyle Mesih arasında ilgi kurmuştur:

Kurutmuş idi şitâ kâr idüp nebâtâtı

Bahâr def'ine anun Mesîhvâr gelür

(K. 20/9)

Şair, bir başka bahariyye nesibinde de İsa ve Gülşen-i Râz⁴⁵⁸ telmihlerine göndermede bulunmuştur. Çiçekleri uykudan uyandıran seher rüzgârı İsa'nın nefesi

⁴⁵⁷ *Sehâbî Hüsâmü'd-dîn bin Hüseyin Sehâbî Dîvânı*, (Nşr.: Cemal Bayak), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83437/sehabi-divani.html>.

⁴⁵⁸ H. Ahmet Sevgi, "Gülşen-i Râz", Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) birçok şerhi de yapılan tasavvufî mesnevisi *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 14, İstanbul 1996, s. 253-254.

gibidir:

Dem-i 'Îsâ gibi çün erdi nesîm-i eshâr

Başladı yir yir açılmaga 'uyûn-ı ezhâr

(K. 22/1)

Rüzgâr bağa sebzedden yapılmış yeşil seccadesini sermiştir, bahar üstadı da goncaya Gülşen-i Râz okutmaktadır:

Sebzedden bâga salup bâd yaşıl seccâde

Gülşen-i Râz okıdur gonçeye üstâd-ı bahâr

(K. 22/18)

Süheylî, bahar tasvirine yer verdiği kaside nesiblerinden birinde öncelikle sabah vaktini tasvir etmiş ve bu arada Efrâsiyâb⁴⁵⁹, Bijen, Gîv⁴⁶⁰, Peşen⁴⁶¹, Tehmeten⁴⁶², Behrâm, Yakup, Züleyha, Yusuf telmihlerine de yer vermiştir:

Gitdi firû ser ber-âb mehçe-i Efrâsyâb

Çıkıdı çeh-i gussadan Bîjen-i zerrîn-mecen

Kıldı küleh-kûşe-i Gîv-i ser-âmed zuhûr

Oldı o dem nâ-bedîd çetr-i siyâh-Peşen

Behmen-i zerrîn-kabâ sürdi dilîrâne rahş

Dîv-i sefid üstine ber-sıfat-ı Tehmeten

Savlet-i Behrâm-ı rûz eyledi nâ-geh bürûz

Oldı nigûn-sâr o dem râyet-i hân-ı Hutun

Zülf-i Züleyhâ-yı şeb agarup oldı sefid

Dîde-i Ya'kûbveş hasret ile giryeden

⁴⁵⁹ Efsanevî Turan hakanı; Tökel, *age.*, s. 156.

⁴⁶⁰ Rüstem'in damadı, Bijen'in babası olan meşhur kahramanlardan olup bilhassa Efrâsiyâb'ın elinde esir olarak bulunan Keyhüsrev'i Çin'den İran'a 7 yıl süren bir maceradan dolayı getirmesiyle zikredilir; Tökel, *age.*, s. 175.

⁴⁶¹ Pala, "Peşeng", *age.*, Efrâsiyâb'ın babası olan İran hükümdarı, s. 325.

⁴⁶² Pala, "Tehmeten", *age.*, İran kahramanı Rüstem'in lakabı, s. 388.

*Kıldı Züleyhâ-yı şâm peykerini çü nihân
'Arz-ı cemâl eyledi Yûsuf-ı gül-pîrehen*

(K. 5/6-11)

Süheylî, bahariyye kasidelerinden birinde baharın gelişini bildirmek için zümrüt sancak kaldıran servi, lâl renkli bir elbise giyen lale, bağın yüzlerini gösteren lale yanaklı güzellerini gören ve süslenen gonca, kanlı kefen giymiş laleyi diriltten ve Mesih'e benzeyen saba rüzgârı vb. yer alan bir bahar sahnesi resmetmiştir:

*Serv-i zümür-rüd-livâ kıldı bahâra salâ
Lâle-i la'îlîn-kabâ bülbül-i Dâvud-fenn*

*Lâle-'izârân-ı bâg 'arz-ı cemâl itdiler
Başladı ârâyîşe gonçe-i nâzûk-beden*

*Mu'cize-i 'îsevî oldı sabâdan be-dîd
Kesb-i hayât eyledi lâle-i hûnîn-kefen*

(K. 5/19-21)

Şairin bir diğer kaside nesibinde yer alan tasavvuruna göre Mesih'in nefesinden dem vuran bahar nebata can vermiştir:

*Cân virüp yine nebâtâta bahâr-ı hurrem
Urdı hâsiyyet-i enfâs-ı Mesîhâ'dan dem*

(K. 32/1)

Bahar rüzgârıyla rengârenk gülün açıldığı bağ, İrem bahçesini kiskandırır olmuştur:

*Açılup bâd-ı bahâr ile gül-i rengâreng
Sahn-ı bâg oldı [yine reşk-i gülistân-ı İrem]*

(K. 32/7)

Süheylî'nin bahariyyelerinde telmihte bulunduğu unsurlar arasında çemenin cennet bağına dönmesiyle abıhayat, Kevser de vardır:

*Âb-ı kevser gibi gülzâra akup âb-ı hayât
Bâg-ı cennet gibi zeyn eyledi sahn-ı çemeni*

(K. 41/2)

Diğer taraftan kanlı kefen giymiş laleyi diriltten saba rüzgârı İsa'nın nefesiyle

ilişkilendirilmiştir:

Nefes-i bâd-ı sabâ sanki dem-i 'Îsâ'dur

Her seher zinde ider lâle-i hûnîn-kefeni

(K. 41/11)

Kasidesine baharla birlikte dünyanın cennete, bağdaki nergislerin elinde altın tas tutan Kevser sakisine döndüğünü söyleyerek başlayan Taşlıcalı Yahyâ, bahariyyesinde Cebrail, Mantıkuttayr, Baharistan, Câmî, yed-i beyzâ, Musa, Rum, Çin telmihlerine de yer vermiş, taze fidanların yelpaze olmak için Cebrail'in kanadına benzediğini, bülbülün Mantıkuttayr ve Câmî'nin Baharistan'ını okuduğunu söylemiştir:

Yine zeyn oldu cihân mânend-i Firdevs-i berîn

Hulle-i istebrakın geydi nebâtât-ı zemîn

Sâkî-i Kevser gibi destinde altun tâsı var

Bâgda zerrîn-kadehler oldu 'ayn-ı hûr-ı 'în

Gonca hayru'l-âldür ana mekes-rân olmaga

Her nihâl oldu misâl-i şehper-i Rûhü'l-emîn

Mantıku't-tayr u Bahâristân-ı Câmî okıyup

Bülbül-i gülzâr ile bezm ehli oldu hem-nişîn

(K. 13/1-4)

Şair, ak çiçekli fidanı da Musa'nın yed-i beyza mucizesine teşbih etmiştir:

Göreyin dersen Yed-i Beyzâ-yı Mûsâdan misâl

Ak şükûfeyle nihâle nâzır ol 'ayne'l-yakîn

(K. 13/10)

Usûlî'nin bahariyye kaside nesibinde Hakk'ın lütfuyla yeniden canlanan dünya, bitki ölümlerini yeryüzüne çıkaran ve İsrail'in Sur'una benzeyen saba, çiçekler, dokuz aydır kısır olan ve İsa'nın ve Cebrail'in nefesine benzeyen saba rüzgârıyla çiçek açan ve Meryem'e teşbih edilen ağaç dalları vardır:

*Hamdülillâh kim erişdi geldi eyyâm-ı bahar
Taze can verdi yine dünyâyâ lutf-ı girdkâr*

*Sûr-ı İsrâfil ürür sankim dem-i bâd-ı sabâ
Kim nebat emvâtı yer yer çıkdı yerden aşikâr*

*Döndü eyyâm-ı bahar ile cihâne yeryüzü
Encüm ezhârıyla yine gömgök oldu sebzezâr*

*Lutf ile İsa demi geldi gedâlar şad olun
K'eyledî bâd-ı sabâ arzın künûzın aşikâr*

*Meryem-i şah idi nüh-mâhâ akîm ü neykine
Urdu Cibrîl-î sabâ bir demde verdi ana bâr*

(K. 3/1-5)

Kasidede aynı zamanda Yakup'un âmâ gözüne benzeyen ve gül Yusuf'unun gömleğinin kokusunu alınca gözü açılan nergis imajı da vardır:

*Aldı bu gül Yûsufun pîrâheninden şöyle kim
Nergis a'mâ iken açıldı gözü Ya'kûb-vâr*

(K. 3/9)

Yine şairin tahayyülüne göre Tatar miski gibi kokan sümbül ve menekşenin kapladığı, karınca ve yılanın dahi görünmez olduğu, Rum diyarına benzeyen çemende miskiyle meşhur Çin'in adını anmak dahi hatadır:

*Bağladı hatt-ı benefşe zülf-i sünbül yer yüzün
Şöyle kim görünmez olmuşdur çemende mûr u mâr*

*Rûm içinde Çin adın anmak hatâdır şimdi kim
Her kenara râyegân olmuş durur müşk-i tatar*

(K. 3/12-13)

Zâtî'nin nesib beyitlerinde gül Yusuf'u Mısır padişahına, yeni gelin gibi süslenen yaşlı yeryüzü Züleyha'ya, bitki ölülerini diriltten bahar rüzgârı İsa'nın nefesine ve nur ayetiyle gelen Cebrail'e, bülbül gülün didarını görünce sabır Tur'u yıkılan Kelîm'e,

göl bahçesinde sevgiliyi gören bülbül “Bunlar Adn cennetleridir; ebedî kalmak üzere girin buraya⁴⁶³” ayetini okuyan kimseye benzetilmiştir:

*Nevbahâr irdi şeref buldı yine rûy-ı zemîn
Makdem-i fahr-i cihândan nitekim ‘arş-ı berîn*

*Yûsuf-ı gül pâdişâh oldu tarâvet Mısrına
Nev-’arûs oldu Züleyhâ-veş agarmışken zemîn*

*Buldu cân anun deminden cümle emvât-ı nebât
Nefha-i bâd-ı bahâr enfâs-ı ‘îsîdür hemîn*

*Şöyle yıkdı Tûr-ı sabrın kim kelîm-i bülbülün
‘Arz-ı dîdâr eyleyüp gül sad-hezârân-âferîn*

*‘Âlemi bâd-ı bahâr irüp pür-envâr eyledi
Âyet-i nûrıyla gûyâ geldi Cibrîl-i emîn*

*Gülsitândan bülbül-i gûyâ seni görüp okur
Hâzihi cennâti ‘adnin fedhulûhâ hâlidîn*

(K. 6/1-6)

Şairin tahayyülüne göre susen, nergise Hz. Ali Zülhumar’a Zülfikar çekmiş gibi⁴⁶⁴ karşı çıkmaktadır:

*Sûseni gör nergise karşı çıkıpdur gûyiyâ
Zü’l-humâra zül’l-fikârını emîrû’l-mü’minîn*

(K. 6/8)

Zâtî’nin aşağıdaki bahariyyesinde yeşil ağaçlardan ateşe benzeyen güller bitince Kelîm’e benzeyen bülbülün gül bahçesinde didarı gördüğü, minareye benzeyen

⁴⁶³ Zümer, 39/73.

⁴⁶⁴ Âşık Çelebi’nin Garib-nâme adlı eserinde yer alan “Saldı kâfir boynına ol Zü’l-fikâr zü’l-fikâr’dan dü nîm oldu Zü’l-humâr” beytinden de anlaşılacağı üzere Zülhumar, Hz. Ali’nin Zülfikar adlı kılıcını vurduğu kâfirlerden birinin adıdır; Âşık Paşa, *Garib-nâme, (Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma)*, (Haz. Kemal Yavuz), c. I/1, TDK Yayınları, İstanbul 2000, s. 55. Ayrıca bk. Bayram Ali Kaya, “Garib-nâme’de Ölüm ve Ölümsüzlük”, *Osmanlı Araştırmaları, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu’na Armağan-III*, XXVII, İstanbul 2006, s. 205.

ağaç dallarında nur-ı Muhammedî'nin yandığı, bitki ölülerinin yeniden dirildiği bağın kıyameti andırdığı, gül bahçesinin Tur'a benzediği bir bahar anlatımı vardır:

*Yine ahdar şecerden güller izhâr eyleyüp nârı
Kelîm-i bülbüle 'arz eyledi gülşende dîdârı*

*Çerâğı pertev-i nûr-ı Muhammedden yakarlar hep
Menâr-ı şâhda gör kim nice berk urur envârı*

*Nebât emvâtını görsün nice ihyâ ider muhyî
Temâşâ eylesün bâğı erenler haşre inkârı*

*Yüri bir yâr ile dîdâr bakış Tûr-ı gülşende
Kelîm-i bülbülün hakkâ budur ma'nâ-yı güftârı* (K. 8/1-4)

Şairin bir başka bahariyye nesibinde gül bahçesi Mısır, goncadan çıkan gül gömleğinden sıyrılan Yusuf, bülbül yeşil ağaçta kırmızı gül bittiğini görünce sabır Tur'u yıkılan Kelîm, bahar ölülerini diriltten rüzgâr İsa, ağaç dalları ağırlığınca altın edecek kadar güzel, nazik ve gümüş tenli Yusuf, gül Hüsrev⁴⁶⁵, bülbül Şirin⁴⁶⁶, bahar bağ mülkünü kış Ehremen'inden alan Süleyman'dır:

*Mısır-ı gülşende yine gül oldu peydâ goncadan
Çâhdan gûyâ ki çıkdı Yûsuf-ı gül-pîrehen*

*Tûr-ı sabrın yakdı ser-tâ-ser Kelîm-i bülbülün
'Arz-ı dîdâr itdi gül ahdar şecerde gonceden*

*Makdeminden buldı cânı cümle emvât-ı bahâr
Yine bâd enfâs-ı 'İsîden eser olsun esen*

⁴⁶⁵ Efsanevî İran hükümdarlarından olan Hüsrev, Nuşirevan'ın torunu, Hüsrev ü Şirin mesnevisinin erkek kahramanı; Tökel, *age.*, s. 176.

⁴⁶⁶ Mustafa Erkan, "HÜSREV ve ŞİRİN", Altın Orda şairi Kutb'un Nizâmî'den yaptığı tercümeyle Türk edebiyatına giren ve ilerleyen yüzyıllarda Fahrî, Şehrî, Nevâî, Muîdî, Hayâtî gibi isimlerin de bulunduğu birçok şair tarafından yeniden kaleme alınan mesnevi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, c. 19, İstanbul, s. 55.

*Bâga gel kim hâce kim cümle budak Yûsuf bigi
Ağır altun deger nâzûk güzeldür sîm-ten*

*Bülbülü bugün kenâr-ı bâgda gördüm didüm
Oturun var husrev-i gül tâlib ey şîrîn-suhan*

*Aldı mülk-i bâğı ser-tâ-ser Süleymân-ı bahâr
Tîg-i hurşîd ile kahroldı şitâ-yı ehremen* (K. 19/2-7)

Zâtî, bir başka kasidesinde bulunan aşağıdaki beytinde Hay sıfatının açık biçimde yansıdığı mevsim olan baharın bitki ölümlerini diritmesiyle Hz. İsa arasında ilgi kurmuştur:

*İtdi emvât-ı nebâtı yine Hay faslı bahâr
Gösterüptür nitekim hazret-i 'İsî-yi i'câz* (K. 20/2)

Aynı kasidenin bir başka beytinde bülbülü Hicaz makamıyla⁴⁶⁷ temcîd okuyan⁴⁶⁸ Kâbe müezzinlerine teşbih etmiş, bu mevsimde gecelerin uzun olmasını Rum ordularının Şam askerini yenmesi olarak ifade etmiştir:

*Virdi gülşende safâ nâle-i bülbül bana san
Okıdı Ka'be mü'ezzinleri temcîd-i Hicâz*

*Giceler üstine günler yine oldu gâlib
Rûmiyân leşkeri şâmı sıdı gûyâ kodı az* (K. 20/4-5)

Zâtî'nin tahayyülüne göre baharın gelişiyile saba rüzgârı Mesih'e, bülbül de Kelîm'e, yani Hz. Musa'ya benzemiştir:

⁴⁶⁷ Dinî Türk Mûsikîsi'nde de kullanılan, Türk Mûsikîsi'nde yer alan bir perde ve makamın adıdır; İsmail Hakkı Özkan, "Hicaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 17, İstanbul 1998, s. 440.

⁴⁶⁸ Kelime anlamı itibarıyla "büyüklemek, ululamak" manasına gelen temcîd terim olarak ise; "kutsal gecelerde genellikle sabaha karşı, ramazan aylarında ise sahurdan sonra, birkaç müezzin tarafından, minarelerde, bazı yerleri solo, bazı yerleri koro halinde okunan, çoğu Arapça Cenâb-ı Hakk'ı yücelten kısa ve açık ifadelerle dolu olan bir Câmi Mûsikîsi formu"dur; Yavuz Demirtaş, "Türk Din Mûsikîsi Formları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14: 1, Elazığ 2009, s. 217.

*Mesîh-i bâd-ı sabâya gök oldu yine mesîr
Kelîm-i bülbüle ahdar şecer olup mi'râc*

(K. 23/2)

Şairin bir başka bahariyye nesibinde baharın yüzünü gören gönül bülbülünün kararının kalmayacağı, onun karar Tur'unun yanması olarak ifade edilmiştir:

*Gördi yine yüz lutf ile didâr-ı bahârı
Dil bülbülün yansa n'ola Tûr-ı karârı*

(K 29/1)

Zâtî, bir başka bahar kasidesinde baharı Hakk'ın kudretiyle gül bahçesi mülküne hayat veren Mesih, ağaç dallarını Tur, kumru ve bülbülü Kelîm, bahar rüzgârını da İsa ile ilişkilendirmiştir:

*'Âleme âsâr-ı hikmet itdi izhâr ol hakîm
İrdi lutfından hayâta cümle ecsâm-ı remîm*

*İ'tidâl-i rûh-perver mülk-i gülşende Mesîh
Bülbül-i gûyâ vü kumri tûr-ı şâh üzre Kelîm*

*Cünbüşi âhestesinden mürdeler bulur hayât
Yaraşur enfâs-ı Îsîden dem ursa ger nesîm*

(K. 32/1-3)

* * *

Baharı birtakım telmihlerden yararlanarak anlatma özelliği XVII. Yüzyıl kaside nesiblerinde de söz konusudur. Adnî Receb Dede, bahar yapraklarına verilen güzellikle Hz. Yusuf, bağla da Mısır arasında ilgi kurmuştur:

*Mısır-ı bâgun Yûsuf-ı çend müşterîsidür bu gün (?)
Lutf-ı Hak hüsn ü bahâ virmiş bahâr evrâkına*

(K. 9/3)

Azmi-zâde Hâletî, sebzeliğin meydanını gönülleri gam deryasından kurtarmak için dünyaya teşrif eden Hızır olarak nitelendirmiştir:

Deryâ-yı gamdan eylemege dilleri halâs

Dünyâya Hızır irişdi bugün sahn-ı sebze-zâr

(K. 6/3)

Azmi-zâde Hâletî, başka bir bahariyyesinde bülbülü çemen beşiğinde konuşan çocuk, gülü Yusuf'un gömleği gibi eteği yırtılan kimse olarak tasavvur etmiştir:

Revâdur söylese mehd-i çemende beççe-i bülbül

Gülün pîrâhen-i Yûsuf gibi çâk oldu dâmânı

(K. 20/13)

Şair, baharı tasvir ettiği bir diğer kaside nesibinde Çin'in miskiyle meşhur bir ülke olmasına telmihte bulunarak saba rüzgârını Çin'den misk getiren bir tüccara teşbih etmiştir:

O h^vâcedür ki sabâ şimdi Çîn'den geldi

Çemende açsa n'ola gonce nâfesin yir yir

(K. 25/8)

Azmi-zâde Hâletî, bir başka bahariyye kasidesinde gülü seher vakti divan kurup zümrüt renkli tahtına geçerek kuşları söyleten Süleyman⁴⁶⁹ olarak tasavvur etmiştir:

Süleymân-ı gülün turdı seherden yine dîvânı

Geçüp taht-ı zümürrüd-fâmına söyletdi murgânı

(K. 33/1)

Aynı kasidenin bir başka beytinde de Çin nakkaşlarının nakışlarındaki güzelliğe telmihte bulunarak saba rüzgârının akarsuya yazdığı nakşın Çin nakkaşlarını dahi hayran bırakacak bir güzellikte olduğunu söylemiştir:

Sabâ bir nakş-ı dil-keş yazdı kim âb-ı revân üzre

Eger seyr eylese nakkâş-ı Çîn olurdu hayrânı

(K. 33/6)

Bosnalı Sâbit, baharla yedi âlemin cennetin yedi bağına benzediği, bahar bulutunun su yerine gümüş harcadığı, nergisin gözünün nurunu çiy gibi toprağa döken, eli asalı

⁴⁶⁹ Kur'an'da Süleyman'ın kuş dilini bildiğinden (Neml, 27/16) söz edilmektedir.

âmâ, gül Yusuf'unun gömleğini yüzüne sürerek gözleri açılan Yakup olduğu şeklinde bir tahayyül söz konusudur:

*Şu feyzi gör ki ekâlîm-i seb'a-i 'âlem
Olur letâfet ile heşt-bâg-ı hulde nazîr*

*Saçup su yirine harcandı sîm-i mudherîn
Yetişdürince bir iki şükûfe ebr-i matîr*

*Misâl-i jâle döküp hâke nûr-ı bâsırasın
Fırâkı itmiş iken bir eli 'asâlî darîr*

*Sürünce pîrehen-i Yûsuf-ı güli yüzine
Açıldı dîde-i Yak'ûb-ı nergis oldu karîr*

(K. XI/6-9)

Cem'î, bir bahariyyesinde yer alan aşağıdaki beyitlerde Hüsrev ve Cem telmihlerini söz konusu etmiştir.

*Virdi zılâl-i erguvân şekvâ-yı Husrev'den nişân
Demdür ki her şîrîn-zebân 'azm-i gülistân eylesün*

*Çün bezm-i ehl-i şu'bede hâlî kalup her meykede
Rahş-ı kadeh günbed-zede gülşende cevân eylesün*

*'Ârif çeküp câm-ı Cem'i gülşende def' itsün gamı
Hem gonca-i pür-şebnemi bezme nemekdân eylesün*

(K. 18/13-15)

Gani-zâde Nâdirî, feleği daireye, güneşi onun noktasına teşbih ettikten sonra Rüstem'in kemanının bahar üstadının pergeli olduğunu söylemiştir:

*Felek bir dâyire hûrşîd-i hâver noktası anun
Kemân-ı Rüstem üstâd-ı bahârun oldu pergârı*

(K. VII/2)

Şair, aynı kasidesinin bir başka beytinde baharı Süleyman, gül yaprağını da Belkıs'a⁴⁷⁰ teşbih etmiştir:

Süleymân-ı bahârun berk-i gül Belkısıdur gûyâ

'Aceb mi eylese mînâ-yı âb üstinde reftârı

(K. VII/6)

Şairin bir başka kaside nesibinde sümbülü Sadi⁴⁷¹ olarak nitelendirdiği görülmüştür:

Gül-i bâdâmı döküp sünbül-i Sa'diye tuyûr

Şeyh Sa'diye saçar sanki melâ'ik envâr

(K. XXII/17)

Mantikî, her dalı yed-i beyza gösteren Musa, çiçek bahçesini Eymen vadisi, rûzgârı da Mesih olarak tahayyül etmiştir:

Her şâh gösterüp yed-i beyzâ Kelîm-vâr

Oldı misâl-i vâdî-i Eymen şükûfe-zâr

Fasl-ı şebâbdan dem urup rûzgâr-ı pîr

İtdi nesîm-i sırr-ı Mesîhâyı âşkâr

(K. 2/1-2)

Mezâkî, seher vakti esen ve elem ölümlerine ruh bahşeden bahar rûzgârını Meryem'in oğlu İsa'nın nefeslerine, cihanı İrem bağına dahi kışkırtan bir bahçeye teşbih etmiş, aynı zamanda baharın bir işret zamanı oluşundan söz ederek Cem'e telmihte bulunmuştur:

Muzmer ancak nesîm-i dil-keşde

Feyz-ı enfâs-ı 'İsî-i Meryem

Her seher ki vezân olınca olur

Rûh-bahşâ-yı mürde-gân-ı elem

⁴⁷⁰ Hz. Süleyman'ın imana davet ettiği, sonrasında da âşık olup evlendiği Sebâ melikesi; Güler, *age.*, s. 149.

⁴⁷¹ Fars edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Sa'dî-i Şîrâzî'nin en meşhur eserleri Bostan ve Gülistan'dır; Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 35, İstanbul 2008, s. 405-406.

*Demidür şimdi olsa bâg-ı cihân
Tâ'na-endâz-ı gül-sitân-ı İrem*

*Demidür şimdi olsa pîr ü civân
Hisse-dâr-ı safâ-yı 'işret-i Cem*

(K. 5/7-10)

Nazîf'in kaside nesibinde kelime anlamından da yararlanılarak Câmi'nin Baharistan adlı eserine telmihte bulunulmuştur:

*Nigâh-endâz-ı sû-yı lâle-zâr olsun bu mevsimde
Bahâristân-ı Câmi 'ârifin olmazsa meşhûd*

(K. 12/10)

Nev'î-zâde Atâyî'nin nesibindeki tahayyülüne göre üzerine ağaç fidanlarının gölgesi düşen ve hızla akan akarsular Hızır'ın yeşil kamçısı⁴⁷² dokunmuş gibidir:

*Hızrun tokındı sanki yeşil tâziyânesi
Cûlar ki sür'at eyledi 'aks-i nihâl ile*

(K. 16/4)

Râmî, seher vakti esen ve çemende, kırdâ ve sahradaki ölüleri, bitkileri diriltten rüzgârı Mesih olarak nitelendirmiştir:

*Olup nesîm-i seher-geh Mesîh-i rûh-efzâ
Çemende eyledi enfâsı mürdeler ihyâ*

*Dirildi yine nebâtât deşt ü sahrâda
Füyûz-ı nâmiye oldı bahâra çehre-güşâ*

(K. 4/1-2)

Numan'ın şakayıkının bulunduğu dağlar, Bedahşan şehrinin sahrasına benzemiştir:

*Dökildi ceyb-i hayâle şakâyık-ı nu'mân
Fezâ-yı şehir-i Bedahş oldı kûhlar gûyâ*

(K. 4/12)

⁴⁷² Hızır'ın söğüt ağacından yapılmış, yeşil çuha parçalarıyla süslenmiş olan asası; Ögel, *age.*, s. 92.

Şair, başka bir bahariyyesinde bağı gül ateşinin tecelli ettiği ve Kelîm'in geldiği Tur olarak tasavvur etmiştir:

Âteş-i gül tecelli itdi yine

Geldi san Tûr-ı бага şimdi Kelîm

(K. 15/10)

Simkeş-zâde Feyzî, ölü çemenin dirilip hayat bulmasıyla İsa'nın henüz beşiğindeyken konuşması arasında ilgi kurmuştur:

Niçe dem olmışiken mürde çemen buldı hayât

Oldı icrâ sanasın nutk-ı Mesîhâ yer yer

(K. III/9)

Şairin bir başka kaside nesibinde susen elinde hançer tutan çemenliğin bekçisi ve Neriman'a⁴⁷³, her tarafın tozu İsfahan sürmesinden daha kıymetli olan sürmeye⁴⁷⁴ benzetilmiştir:

Nigeh-bân-ı çemen-zâr oldugın iş'âr ider gûyâ

Ki sûsen hançerile gösterür tarz-ı Nerîmânı

Gubâr-ı rûşenâ-yı çeşm-i dildür şimdi her câyun

Nola âdem gözine almasa kuhl-ı Sıfâhânı

(K. X/12-13)

Simkeş-zâde Feyzî'nin bir başka bahariyye kasidesindeki tasavvuruna göre bahar, Mecnun'un hatrına Leyla'nın zülfünü getiren, Azra'nın yanağının hayaline benzeyen kırmızı gülün Vâmık'ın sabır ve kararını yok ettiği, goncanın ismet eteğinin yırtıldığını görerek feryat eden bülbülün akla Yusuf ve Züleyha'yı getirdiği vs. bir mevsimdir:

Zarûrî itdi yine reh-neverd-i deşt-i cünûn

Getürdi hâtır-ı Mecnûn'a zülf-i Leylâ'yı

⁴⁷³ Sam'ın babası ve Zâl'in dedesi olan Neriman, meşhur Şehnâme kahramanlarından biridir; Tökel, *age.*, s. 240.

⁴⁷⁴ Kadın süs malzemelerinden biri olan sürme, aynı zamanda en iyi sürmenin burada elde edildiğine inanılan İsfahan köylerinden birinin de adıdır; Abdülkadir Gürer, "Dîvân Edebiyatında Sürme ve Nâ'ilî'nin Bir Gazeli", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türkoloji Dergisi*, XII. cilt, S. 1, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1997, s. 119.

*Nedür bu gerdiş-i dil-h^vâh-ı ehl-i dil ki felek
Koyup libâçe-i sürhîye verd-i hamrâyı*

*Giderdi Vâmık-ı zârun karâr u sabr-ı dilün
Tasavvur ile hayâl-i 'izâr-ı 'Azrâyı*

*Görünce gonceyi dâmen-derîde 'ismetden
Hezâr âh ile hod 'andelîb-i gûyâyı*

*Tahammül etmemeye var mîdur mecâl-i hîred
Bu hoş mu'âmeleden Yûsuf u Züleyhâ'yı*

(K. XV/22-26)

Şair, başka bir bahariyyesinde çemeni bahara hasret duyan külbe-i ahzan, sümbülü onu goncanın vuslatından haberdar eden kimse olarak nitelendirmiştir:

*Çemen ki külbe-i ahzân olupdı firkatden
Visâl-ı gonce ile sünbül itdi bâgı habîr*

(K. XX/3)

Aynı kasidenin bir başka beytinde şair, çınarın “olduğu zaman ona dua etti⁴⁷⁵” ayeti kadar el açıp gülün devleti için seher vakti dua ettiğini, gonca kitabının açılıp gül sayfasının okunduğunu ve hoş sesli bülbüllerin mimberlerde tefsir ettiklerini söylemiştir:

*Îzâ de'âhu münîfince açdı dest çenâr
Du'â-yı devlet-i virde seherde bî-taksîr*

*Açıldı gonce kitâbı okındı safha-i gül
Menâbir üzre idüp bülbülân-ı hoş tefsîr*

(K. XX/10-11)

Yahyâ Nazîm, sümbül, lale, reyhan ve gülün açıldığı dünya bahçesi İrem bağına teşbih etmiştir:

⁴⁷⁵ Neml, 27/62.

Küşâde sünbül ü reyhân şüküfte lâle vü gül
Numûne-i İrem oldu hadîka-i dünyâ

(K. 2/14)

* * *

XVIII. asır şairleri de kaside nesiblerinde baharı anlatırken birtakım telmihlere yer verme yoluna gitmişlerdir. Arpaemini-zâde Sâmî, ezel üstadının gül levhasına yaptığı nakş Bihzad'ın kalemiyle tasvir edemeyeceğini söylemiştir:

Öyle nakş eyledi levh-i güle üstâd-i ezel
Cânı var mı k'ide tasvîr anı kilik-i Bih-zâd

(K. 3/4)

Şairin tasavvuruna göre suya yansıması düşen nilüferin hoş kokusu İsa'nın nefesi gibi kalpleri açmaktadır:

Hey'et-i 'aksi olup ser-zede çün nîlûfer
Bûyı eyler dem-i 'İsâ gibi tefrîh-i fu'âd

(K. 3/15)

Şairin bir başka bahariyyesindeki tahayyülüne göre kudret kâtibi bağın levhasına akarsuların zincirleme ve parlak halkalarla ona mıstar olduğu Baharistan'ı kaleme almıştır:

Bahâristânı yazdı levh-i bâga kâtib-i kudret
Müsel-mevc-i bârîk ile cûlar ana mıstardur

(K. 11/9)

Lale, kokusuyla buhurumeryem çiçeğine Mesih gibi ebedî hayat bahşeden yakut bir buhurdandır:

Mesîhâsâ şemîmi mâye-bahş-i zindegânîdür
Bahûr-i Meryeme her lâle bir yâkût micmerdür

(K. 11/18)

Arpaemini-zâde Sâmi'nin bir başka bahar kasidesinin nesib bölümünde beyaz gül beyaz Çin kâsesi, içindeki çiy de cennet sütüne⁴⁷⁶ benzetilmiştir:

Gül-i sefîd misâl-i beyâz kâse-i Çîn

İçinde jâle çü şîr-i bihişt-i feyz-âsâr

(K. 20/9)

Şair, aşağıdaki beyitte kendi kabındaki suyla açan dikensiz gülün Bedahşan lâline benzediğinden söz etmiştir:

Olur sifâl-i nigîn içre kendü âbından

Şükûfte la'l-i Bedahşândan gül-i bâ-hâr

(K. 20/17)

Tecelli ateşinin görüldüğü kırmızı gülfidanı Kelîm'in Eymen vadisi gibi olarak nitelendirilmiştir:

Kelîm-i tab'a olur hem-çü vâdî-i Eymen

Firâz-i nahl-i gül-i surhdan tecellî-i nâr

(K. 20/19)

Hoş kokusuyla çiğdem ve buhurumeryem çiçekleri İsa gibi rüzgâra ruh veren Mesih'in mucizelerine benzemektedir:

Şemîm-i çiğdem-i 'Îsâ bahûr-i Meryem ile

Nesîme rûh virür mu'ciz-i Mesîhâvâr

(K. 20/23)

Haşmet, her gülün bir şarap kadehine benzediğini söylediği gül bahçesinin Cem'in işret yerinden daha güzel olduğunu dile getirmiştir:

Gülşenin her güli bir sâgar-ı sahbâya dönüp

Oldı revnak-şiken-i sahn-ı tarab-hâne-i Cem

(K. 17/2)

Suların taşıp coşması Necef⁴⁷⁷ deryasının coşkunluğundan daha fazladır:

⁴⁷⁶ “Kötülükten korunanlara (müttakilere) va’dedilen cennetin temsili şöyledir: Orada bozulmayan temiz sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve saf süzme baldan ırmaklar vardır (...).”, Muhammed, 47/15.

⁴⁷⁷ Pala, “Necf”, *age.*, Küfe civarında Hz. Ali’nin türbesinin bulunduğu yerdir; s. 312.

Âb-ı huşk itmede vâdî-i rutûbetde hurûş

Oldı deryâ-yı Necef ta'ne-zen-i cûşîş-i yem

(K. 17/8)

Ni'metî, beyaz gül, fesleğen, lale, sümbül, erguvan, susen, menekşe, yasemin çiçeklerinin ve karaağaç gibi ağaçların bulunduğu çemenin her köşesinin İrem'e benzediği şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

Verd-i sefîd ü zamîrân cân-bahş u rûh-efzâ-yı cân

Lâle vü sünbül erguvân hâlet-res-i cümle ümem

Sûsen-i benefşe narven hem yâsemen hem nesteren

Açıldı zeyn oldı çemen her kûşe gülzâr-ı İrem

(K. 7/11-12)

Sümbül-zâde Vehbî'nin tahayyülüne göre saba rüzgârının aheste aheste kımıldattığı gonca, rüzgârda uçan Süleyman'ın tahtına benzemektedir. Diğer taraftan Âdem, cihanın cennete döndüğü bu zamanda bağı cennete tercih edecektir:

Sabâ tahrîk edince gonçeyi âheste âheste

Gören taht-ı Süleymân'dır sanar bâd-ı vezân üzre

Dem-i ürd-i behişt erdi çıkar mı bâgdan âdem

Bu revnakla cihân tercîh olunmaz mı cinân üzre

(K. 15/5-6)

Şair, bir başka bahariyyesinde bahar rüzgârının amber, sümbül kokularıyla Hoten miskinden dem vurduğu baharda her tarafta İrem bağının kokusunun duyulduğunu söylemiştir:

Bâd-ı bahâr-ı dil-küşâ feyz-âver-i bûy-ı İrem

'Anber gibi sünbül hevâ müşg-i Hoten'den urdu dem

(K. 22/1)

Aynı kasidesinin aşağıdaki beytinde ise yeşilbaşı servi, sultan Nevruz'un önünde Hızır gibi sancak kaldırıp yürüyen, her tarafı kılıç ve baltayla dizilmiş, altın kemerli, elinde hançer bulunan susen ise Muhteşem'in⁴⁷⁸ habercisi olarak nitelendirilmiştir:

Serv-i bülend-i sebz-i ser ref'-i livâ etmiş meger
Sultân-ı nevrûzun çeker pîşinde Hızr-âsâ 'alem

Sûsen dizilmiş her taraf tîg ü teberle saf-be-saf
Zerrîn-kemer hancer-be-kef mânend-i peyk-i Muhteşem (K. 22/3-4)

Gül bahçesinde gül padişahın elinde şarap kadehi tuttuğu ve bağda bülbülü mest etmek için kurulan meclis Cem'in bezmi gibidir:

Seyr eyle kim şâh-ı gülü elde tutar câm-ı mülû
Mest etmek için bülbülü bâga kurulmuş bezm-i Cem (K. 22/6)

Sünbül-zâde Vehbî, kasidelerinden birinde duyulan sümbül kokusunun saba rüzgârının Çin ve Ferhar'ı⁴⁷⁹ dolaştığının bir göstergesi olduğu, çemenliğin Rıdvân'ın dahi seyretmekten keyif alacağı cennete benzediği şeklinde bir tahayyüle yer vermiştir:

Dem-â-dem müşg-bûy olmakda çîn-i turre-i sünbül
Sabâ geşt eyleyip gelmiş meger kim Çîn ü Ferhâr'ı

Yine ürd-i behişt erdi gelip seyr eylese Rıdvân
Behişt-ender-behişt olmuş sanar sahn-ı çemenzârı (K. 30/2-3)

Şairin aynı kasidesinin bir başka beytinde amber kokulu ve dilberin yeni çıkan ayva tüylerine benzeyen menekşenin bu hâliyle Tatar miskini kışkırdığından söz edilmiştir:

⁴⁷⁸ Rıza Kurtuluş, "Muhteşem-i Kâşânî", Şemsü's-suarâ Kemâlüddin Alî b. Ahmed Kâşânî (ö. 996/1588) İranlı şairdir, bilhassa kasideleri, mersiyeleri, tarih ve muammalarıyla meşhurdur, yedi bölümden oluşan bir külliyyatı vardır, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 31, İstanbul 2006, s. 77-78.

⁴⁷⁹ Pala, "Ferhâr", *age.*, Türkistan'da Hıta ile Kaşgar arasında bulunan, güzelleriyle meşhur bir şehirdir; s. 139.

*Ter ü tâze hat-ı nev-hîz dilber gibi 'anber-bû
Bu revnakla benefşe oldu reşk-i müşg-i Tâtârî*

(K. 30/2-7)

Sünbül-zâde Vehbî, bir başka bahariyyesinde gül bahçesine hayat veren bahar rüzgârını İsa'nın nefesi, saba rüzgârını "nasıl diriltir?⁴⁸⁰" sırrından dem vuran bir kimse, nehirler "her canlıyı sudan yarattık⁴⁸¹" ayetini su gibi okuyan kimseler, Nisan'ı Hızır olarak tasavvur etmiştir:

*Dem-i Mesîh'e bedeldir bu demde bâd-ı bahâr
Hayât gülşenine bâdı isr eder izhâr*

*Sabâ dem urdu meger sırr-ı keyfe yuhyîden
Ki oldu râhat-ı ervâh-ı gülbün ü gülzâr*

*Zebân-ı nâmiye mecrâ-yı külli şey'in hayy
Okur su gibi anı sû-be-sû leb-i enhâr*

*'Aceb ifâzası var rûz-ı Hızr'a nîsânın
Ki hazravâta eder âb-ı zindegî îsâr*

(K. 50/1-4)

Diğer taraftan Mantiku't-tayr'ı ezberleyen bülbüller artık Gülistan okumaya başlasa şaşmamalıdır:

*Kitâb-ı Mantık-ı Tayr'ı tamâm edip ezber
'Aceb mi şimdi Gülistân okursa cümle hezâr*

(K. 50/8)

Sürûrî, bülbülün gülü ihya eden nefesini İsa'nın nefesine teşbih etmiştir:

*Dem-i 'Îsî gibi itdi gülü ihyâ nefesi
Bülbül oldu sebab-i zindegî-i cân-ı bahâr*

(K. 13/16)

⁴⁸⁰ Rûm, 30/50.

⁴⁸¹ Enbiyâ, 20/30.

Aynı kasidede yer alan aşağıdaki beyitte gül sofrası, gül bahçesi Gülşenî Tekkesi'nin sofrası kurulan meydanı, bülbül de bu sofrada baharın misafiri olarak nitelendirilmiştir:

Gülşenî Tekyesi sahnında açuk sofrası gül
'Andelib olsa 'aceb mi yine mihmân-ı bahâr (K. 13/18)

Aynı kasidenin aşağıdaki beytinde bahar, insan ve perinin onun rüzgârla uçarken gördüğü Süleyman'a⁴⁸² benzediği söylenmiştir:

Didiler anı havalarda görüp ins ü perî
Rûzgâr ile revân oldu Süleymân-ı bahâr (K. 13/28)

Şair, bir başka bahar kasidesinde çiçeklerin süslediği gül bahçesinin çiçekli Hint kumaşından daha güzel olduğu dile getirilmiştir:

Gülistâna şükûfe şöyle revnak virdi kim itmez
Çiçekli kâle-i Hind ol kadar zîbende bâzârı (K. 17/9)

Bülbülü harekete geçiren seher rüzgârı İsa'nın nefesi gibi tahayyül edilmiştir:

Dem-i 'Îsîle sandum şebpere rûh-ı revân oldu
Olinca bâdî-i cünbiş-i hezâr bâd-ı eshârı (K. 17/13)

Diğer beyitte ise, kış karında yeryüzü meydanına dikilen kudret elinin Baharistan'ı müsveteye çekmek için çiçekleri sürdüğü şeklinde bir tahayyül söz konusudur:

Dikildi berf-i kışda dest-i kudret safha-i arza
Bahâristânı tesvîd itmege sürmüşdi ezhârı (K. 17/15)

Sürûrî'nin bir başka bahariyyesinden alınan aşağıdaki beytinde bahar, gül bahçesi Yakup'unun gözünü açan Yusuf'un gömleğine teşbih edilmiştir:

⁴⁸² Süleyman'ın tahtı rüzgârla taşınmaktadır; Güler, *age.*, s. 140.

*Ya'ni Ya'kûb gibi gülşenün açdı çeşmin
Vuslat-ı pîreheh-i Yûsuf-ı Ken'ân-ı bahâr*

(K. 27/12)

Sürûrî, bir diğer kaside nesibinde gül bahçesindeki suyu abıhayat, suya düşen ağaçların gölgesini de zulûmat olarak nitelendirmiştir:

*Mâ-ı hayvândur akan su harem-i gülşende
Zıll-ı eşcârdur ol âb-ı hayâta zulûmât*

(K. 47/2)

Şeyh Gâlib, duvar ve kapının yeşerdiği Nevruz'da dünyayı Bîcân'ın⁴⁸³ aşkı gibi bir keyfiyet tuttuğundan bahsetmiştir:

*Cihanı tutdu bu keyfiyyet 'aşk-ı Bîcân-veş
Yeşerdi neşve-i Nevruz-ıla der ü dîvâr*

(K. 16/4)

Şair, bir diğer bahariyyesinde ise, sümbül, şakayık ve fesleğen çiçeklerinin açtığı gül bahçesinin İrem bağına benzediği, cenneti dahi kıskandıracak bir güzelliğe kavuştuğu şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

*Zeyn oldu sahn-ı gülsitân sünbül şakâ'ik zamîrân
Bir tâze sûretdir cihân ez-cümle bu Bâg-ı İrem*

*Bâg-ı İrem kim lâ-nazîr hem dil-nişîn hem dil-pezîr
Reşk-âver-i çarh-ı esîr enmûzec-i Huld-ı nagam*

(K. 19/4-5)

Şeyh Gâlib'in tasavvurları arasında gül goncasının Meryem, bülbüllerin kanat açmış ve ona ruh üflemiş Cebrail olarak nitelendirilmesi de söz konusudur:

*Gül-gonca Meryemdir meger kim nefh-i rûh itmiş eser
Bülbüller açmış bâl ü per çün Cebre'îl-i zinde dem*

(K. 19/7)

⁴⁸³ Komisyon, "Ahmed Bîcân", XV. asrın ilk yarısında yaşamış, Bayramiyye tarikatı müntesibi, Envârü'l-Âşıkîn, Dürr-i Mekkûn gibi eserleri bulunan, züht ve riyazet sebebiyle son derece zayıf olduğu için Bîcân denilen Türk müellifi, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 1, İstanbul 1978, s. 181-182.

Şeyhülislâm İshak'ın tasavvuruna göre çemendeki kalbi ölmüşleri diriltten bahar rüzgârı İsa'nın nefesini dahi kışkandıran bir özellik kazanmıştır:

Nesîm-i dil-keşi reşk-i dem- Mesîhâdır

Ki zinde eyledi dil-mürde-i çemen-zârı

(K. 12/6)

Şairin bir başka bahariyye beytinde bahar padişah, gül Mevlevi dervişi, bülbül okuyucu, gül bahçesi de tekke olarak tahayyül edilmiştir:

Kudûm-ı mevleviyân-ı gül ile şâh-ı bahâr

Hezârı tekye-i gülşende eyledi kârı

(K. 12/10)

Vak'a-nüvîs Râşid, aşağıdaki nesib beytinde Hakk'ın atölyesinin kâtibinin çemen kitabesine Rûm Sûresi'nde yer alan "eserlere bak"⁴⁸⁴ ifadesinin yazdığını söylemiştir:

Debîr-i kârgah-i lem-yezel yine yazdı

Kitâbe-i çemen "fenzur" u "îlâ âsâr"

(K. IV/2)

Ağaçlar bağdaki asma kütükleri gibi nem damlatınca "biz her şeyi canlı sudan yarattık"⁴⁸⁵ ayeti zuhura gelmiştir:

Zuhûra geldi "mine'l-mâ'i külli şey'in hayy"

Kürûm-ı bâg gibi nem-çekân olup eşcâr

(K. IV/12)

Vak'a-nüvîs Râşid, çemenin altın kadehle Cemşit'in bezmini kışkandırdığından, gül bahçesinin buhurumeryem çiçeğiyle İsa'nın beşiğine benzediğinden söz etmiştir:

Çemen zerrîn kadehle reşk-i 'işret-hâne-i Cemşîd

Buhûr-ı Meryem ile gülsitân mehd-i Mesîhâ'dur

(K. XV/15)

⁴⁸⁴ Rûm, 30/50.

⁴⁸⁵ Enbiyâ, 21/30.

Şair, bir başka kasidesinde ilkbahar rüzgârının toprağı Tatar miskine döndürdüğünü söylemiştir:

Terbiyetkârî-i te'sîr-i nesîm-i nev-bahâr

Hâke hâsiyyet-dih-i müşk-i Tatar olmakdadur

(K. VII/8)

* * *

XIX. yüzyıl nesiblerinde de baharın anlatımında telmihlere yer verilmiştir. Muhammed Şâkir, baharla her köşenin bir İrem bağı olduğunu söylemiştir:

Gelicek fasl-ı gül her gûşe bir bâg-ı İrem oldı

Bihamdillâh erişdirdi Hudâ 'uşşâka amâlin

(328/2)

Şair, ayrıca baharda tertip edilen içki meclisleriyle Cem'in kadehi arasında bir ilgi kurmuştur:

Bileydi câm-ı Cem keyfiyetin ol zâhid-i nâdân

Varıp mecden rahl etmezdi mey-nûşânın ahvâlin

(328/9)

Refî' Âmidî, âşıkların sesini bastıran kuş civıltılarını İsfahan üzerine hücum eden Afgan askerleri, çemende kurulan, altın kadehlerin, gül renkli şarabın bulunduğu meclisi Cem'in bezmi olarak nitelendirmiştir:

Nevâ-yı âh-ı mûrgân nagme-i 'uşşâkı basdırdı

Hücûm-ı leşker-i Efgâniyân-veş İsfahân üzre

Çemende encümenler yer yer encümden füzûn oldı

Felek reşk eyler elbette bu bezm-i Cem-nişân üzre

Kuruldı bezm-i Cem zerrîn kadehler oldı âmâde

Mül-i gül-gûn olur nûş-ı revân sahbâ-keşân üzre

(K. 14/9-11)

Şair, bir diğer kasidesinde baharın cana can katan havasıyla cihanın Rıdvan'ın gül bahçesini kışkandıracak bir güzelliğe kavuştuğunu dile getirmiştir:

*Bahâr oldı hevâlar hôş bu demde cân katar câna
Cihân reşk-âver oldı şevk ile gülzâr-ı Rıdvâna*

(K. 16/1)

Şair, aynı zamanda bitkileri diriltten rüzgârla Mesih'in nefesi, kudret kaleminin gül bahçesine yazdığı çiçeklerin gölgesiyle Çin atölyesi arasında bir münasebet kurmuştur:

*Virüb neşv ü nemâ her bir kiyâha rûh-bahş oldı
Nesîm ihyâ-yı emvât eyledi hakkâ Mesîhâna*

*Düşünce sâye-i ezhâr gûyâ hâme-i kudret
Nigâr-istân-ı Çîni yazdı etrâf-ı gülistâna*

(K. 16/3-4)

Zâik, salkımsöğütlerin (Mecnun'un söğüdü) çamfıstığı ağacı boylu güzelleri görünce "ya leylî (Leyla) yâr" diyerek şevkle raksa başladığını söylemiştir:

*Ra'ş'e sanma bîd-i Mecnûn raksa girdi şevk ile
Her sanavber-kadlere âheng olup yâ leylî yâr*

(K. 11/3)

Diğer taraftan baharda kurulan meclisler de İrem bağında tertip edilen bezmlere benzemiştir:

*Bu nice sûr-ı mesâr-âsâr kim bezm-i İrem
Gâlibâ bundan ider tertîbe kesb-i iktidâr*

(K. 11/9)

Bahar-Nasihatler

XVI. asırdan Bağdatlı Rûhî, Bâkî, Derzi-zâde Ulvî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Hüdâyî-i Kadîm, Prizrenli Şem'î, Revânî, Sabrî Mehmed Şerîf, Süheylî, Zâtî ve XVII. yüzyıl şairi Azmi-zâde Hâletî'nin bazı kaside nesiblerinde bahar ekseninde bazı nasihatlere yer verilmiştir. Bağdatlı Rûhî'nin kaside nesibindeki anlatımına göre bağ, baharda sofunun aramakla dahi kusur bulamayacağı cennete dönmüştür. Böyle bir durumda sofu, sabah vakti içilen şaraptan içerek gözünü açmalı, riya şarabının mahmurluğundan kurtulmalı, seher vakti tambur nağmelerinin geldiği gül bahçesine

gitmelidir. Nitekim baharda muhabbet ehli, gül seyrinin yapıldığı çemenden uzak olmamalıdır:

*Bahâr ravza-i bâğı bihişte döndürdi
Bulunmaz arasan ey sûfî bir birinde kusûr*

*Mey-i sabûhdan iç kim biraz gözün açıla
Şarâb-ı zerk seni nice bir ide mahmûr*

*Ne zevkdür bu ki gülşende olasın seheri
İrişe gûşuna mestâne nagme-i tanbûr*

*Bu fasl-ı hûbda kim mümkün ola gül seyri
Mahabbet ehli çemenden revâ degül ola dûr* (K. 10/12-15)

Bâkî'ye göre, lalenin sahrayı Bedahşan ocağı ettiği, çiyin gül bahçesine inci saçtığı baharda şarap kadehinin katrelerini mercan tespih edip istiğfar etmeli, feleğin gözünü nergis gibi gümüş ve altınla boyamasına fırsat vermemelidir.

*Güher-i fırsatı aldurma sakın devr-i felek
Sîm ü zerle gözünü boyamasun nergis-vâr*

*Câm-ı mey katreleri sübha-i mercân olsun
Gelünüz zerk u riyadan idelüm istigfâr*

*Lâle sahrâyı bu gün kân-ı Bedahşân itdi
Jale gül-zâre nisâr eyledi dürr-i şeh-vâr* (K. 18/23-25)

Derzi-zâde Ulvî, beyaz gülün yeşil kalemle çemene Baharistan ve Gülistan levhasına nazar etmek, ömür hızla geçerken kendisine ecel kadehi sunulmadan

evvel menekşe şarabı⁴⁸⁶ içmek gerektiğine dair nasihatler yazdığı şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

*Hâme-i sebz ile yazdı çemene verd-i sefîd
Ey esîr-i hat-ı sebz-i tû heme sîm-rân*

*Kıl nazar levh-i gülistân u bahâristâna
Varak-ı sebz çeker cedvel-i sîm âb-ı revân*

*İç benefşe nazar it gül gibi zerrîn kadehe
Sunmadan câmin ecel virme gam-ı zehre amân*

*Devr-i dâyim gibi gelmiş tatalum kim sana çarh
'Ömrinün sâ'ati olmakda degül mi güzerân* (K. 22/7-10)

Fuzûlî, yılda bir kere renkli elbiseler giyerek dünyaya gelen çiçeklerin gafillere gurur, ariflere itibar kaynağı olduğunu, yeryüzünde bir süre kaldıktan sonra yokluğa gitmelerinin bu dünyanın toprağı ve havasının nazeninlerin yaratılışına uygun olmadığına işaret ettiğini söylemiştir:

*Ey dil-i gafil değil bî-hûde teşrîf-i rebi'
Andadır muzmer kemal-i kudret-i Perverdigâr*

*Galibâ takdirden sükkan-i halvet-gâh-i hak
Ruhsat almışlar kim edip sırr-i hikmet aşkar*

⁴⁸⁶ Menekşe şarabının Osmanlı'da aralarında bazı hastalıklarının da bulunduğu bir kısım rahatsızlıkların tedavisinde kullanıldığı bilinmektedir: “**el-Veremu'l-hârr fi'r-re's** ya'nî **başda sıcak şiş olmak**. Bunun sebebi balgamî veyâ safrâvî demdir. Sebeb sâbıkî havânın harâretidir veyâ ma'sûmun emdiği sütün harâretidir. **'Alâmeti:** hummâsı olur. Şiş zâhir olup yüzi kızarmaktır. **el-'ilâc:** hukne'i leyyine ile bedeni tenkiye ideler veyâ gül şarâbı veyâ benefşe şarâbı içüreler.”; Ahmet Aciduman-Önder İlgili, “XVIII. yüzyılda Osmanlı tıbbında çocuk hastalıkları ile ilgili bir bölüm içeren önemli bir Türkçe eser: Nüzhetü'l-Ebdân fî Tercemet-i Gâyeti'l-İtkân”, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, c. 55, S. 2, Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi A.Ş., Ankara 2012, s. 120. Yine çocuklarda bağırsak solucanlarına karşı önerilen tedavi yöntemleri arasında menekşe şarabı da zikredilmektedir: “Bu devâdan içürmek dahî gâyet nâfi'dir: ayrık suyu otuz iki dirhem, ağaç kavunu ekşisi şarâbı sekiz dirhem, benefşe şarâbı dört dirhem, ruh-i zâc üç katre”, Aciduman-İlgili, *agm.*, s. 123.

*Cümle-i ezhar halvette giyip rengîn libas
Eyleyip her yılda bu dünyaya bir nevbet gûzar*

*Edeler gafillere tekmîl-i esbab-i gurur
Olalar ariflere manzur-i ayn-i i'tibar*

*Tutalar bir dem karar ammâ yine dil-gîr olup
Edeler ser-menzil-i ma'huda dünyadan firar*

*Dâr-i dünya öyle ser-menzil değildir kim ola
Nazeninler tab'ına ab ü hevası saz-kar*

(K. 28/12-17)

Hayâlî Bey'in kaside nesibinde bahar tasvirlerinden sonra sahneye gaip hatifi⁴⁸⁷ çıkmış ve gece felaket döşeğinde yatan şairin kulağına can gözünü açmasını, nergis gibi başına altın taç giymek istiyorsa iki âlemi bir nazarla görmesini, gül bahçesinde goncayı kısacık ömür için yüreği dar gören narların ağızlarını açıp güldüğünü söylemiştir:

*Gece bâlîn-i ferâgatde yatarken nâgeh
Hâtif-i gayb dedi sem'ime cân gözün uyar*

*Bir nazarla gör iki âlemi nergis-mânend
Başına ister isen giymege tâc-ı zerkâr*

*Bu kadar ömr için goncayı dil-teng görüp
Sahn-ı gülşende eder ağız açıp hande enâr*

(K. 2/6-8)

Hüdâyî-i Kadîm, baharın işret zamanı oluşundan söz ettiği beyitlerde lalenin içindeki çiyle sakinin kadehi arasında ilgi kurmuş ve sofuya baharda içmenin gerekliliğine dair nasihatlerde bulunmuştur:

⁴⁸⁷ “Gaip”ten seslenen anlamında daha çok tasavvufta kullanılan bir terim”dir; Süleyman Uludağ, “hâtif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 16, İstanbul 1997, s. 467.

*Toldı jâle lâle-i bî-dürr-i hoş-âbla
Sâkî pür eyle sâgarı la'l-i müzâbdan*

*Başı göge iren bu dem içmezse sebzedde
Sûfî ne farkı var göge çıkmış devâbdan*

(K. 5/9-10)

Prizrenli Şem'î, gonca ağızlı sakinin elini şarap kadehinin aksiyle kınaladığı gül vaktinde işrete başlanması, ömür sermayesinin boş yere harcanmaması, başta daima zülüfleri yasemin kokan güzellerin sevdasının bulunması, zahidin seccadesini, ün ve namını suya bırakıp⁴⁸⁸ mey içerek halka keramet göstermesi, şarabın herkese helal olduğu bu zamanda sakinin eline gül renkli şarap kadehi alması tavsiyelerinde bulunmuştur:

*Aks-i câm-ı mey-ile ıyd u bahâr oldı diyü
Sâkî-i gonca-dehenler elini eyledi al*

*Vakt-i gül irdi gönül işrete âgâz idelüm
İtme sermayesini ömr-i azîzün pâymâl*

*Ser ki ölmez heves-i zülf-i semen-sâlar-ıla
Yiridür taşlara çalsan nitekim kurı sifâl*

*Zâhidâ mey içüben halka kerâmet göster
Yüri seccâdesini nâm-ıla nengün suya sal*

*Devr-i gül geldi geçer kimseye küymez sâkî
Ne turursın elüne câm-ı mey-i gül-reng al*

*Dirliği gökçek olur hâne-i işretde müdâm
Sâkiyâ her kime kim duhter-i rez ola helâl*

(K. 8/16-21)

⁴⁸⁸ Hızır (Cemâl Kurnaz, "Hızır" (Edebiyat), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 17, İstanbul 1998, s. 412), Sarı Saltık (Yalçın Çakmak, "Tunceli-Dersim'de Sarı Saltık Kültü ve Ocağı", *Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri* (Ed.: Erdal Gezik-Mesut Özcan), Kalan Yayınları, Ankara 2013, s. 358) gibi şahıslarla ile ilişkilendirilen bir keramet motifidir.

Revânî, sofuya sebzenin mescit, çengin tespih, kadehin kandil, yârin yüzünün mihrap olduğu gül bahçesi köşesini seçmesini, gönlüne de gonca dudaklılarla arkadaş olmasını, gül gibi bütün varını yoğunu şarap kadehine vermesini tavsiye etmiştir:

*Sûfî safâ-yı hâtır ise zühdden garaz
Su gibi eyle gûşe-i gülzârı ihtiyâr*

*Mescid kenâr-ı sebze vü tesbîh zülf-i çeng
Kandîl câm-ı bâde vü mihrâb rûy-ı yâr*

*Ey dil çemende gonca dehenlerle hem-dem ol
Gül mevsiminde olma sabâ gibi bî-karâr*

*Gül gibi kâr u bârunı câm-ı şarâba vir
Kesb-i safâ-yı bâtın idüp âbgînevâr* (K. 4/11-14)

Diğer taraftan bezmin lale bahçesi gibi olduğu ve zevk ü sefasıyla feleği dahi kıskandırdığı bu zamanda nergis gibi elden kadehi düşürmemeli, seher vakti Araf'a⁴⁸⁹ benzeyen bağa ve cenneti andıran gül bahçesine gitmelidir:

*Elden koma piyâleyi nergis gibi müdâm
Cur'a-feşânlık eyle ki bezm ola lâlezâr*

*Bir 'ıyş kıl ki reşk ide dâyim ana felek
Bir meclis eyle kim kala hayretde rûzgâr*

*Gûyâ kıyâmet oldı bahâr ile kâyinât
Hak ehli geldi cümle vücûda tutup karâr*

⁴⁸⁹ Komisyon, "A'râf", cennetle cehennem arasında bulunan ve sevaplarıyla günahları eşit olanların tutulduğu yer; *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, Milli Eğitim Basımevi, c. 1, İstanbul 1978, s. 549.

*A'râfı görmek ister isen bâğa gel seher
Uçmağa girmek ister isen gülsitâna var*

(K. 4/15-18)

Revânî, bir diğer bahariyyesinde öğüt veren kimseye her zaman ele geçmeyecek olan gül mevsimini hoş görmesi, sakiye Cem'in onu gam define çare olarak bulduğu kadehten sunması, gönlüne peri yüzlü güzellerle gül renkli şarap içip çalgıcının sözünü dinlemesi, gül gibi yakalar yırtıp eğlenmesi nasihatlerine yer vermiştir:

*Bu demi hoş görelüm irmiş iken tâze bahâr
Nâsihâ mevsim-i gül çün ele girmez her dem*

*Sâkiyâ gel berü sun câm-ı sürûr-encâmı
Çâre-i def'-i gam içün çü bulupdur anı Cem*

*İçelüm bâde-i gül-rengi perî-rûlar ile
Mutribün kavlini gûş eyleyelüm hey âdem*

*Yakalar çâk idelüm gül gibi 'ıyş eyleyelüm
Gam degüldür bize sûfî ger iderse verhem*

(K. 20/5-8)

Gül padişahı çemen mülküne ordu gönderince zahit, züht metainı yağmalamıştır. Badenin zühtle düşman olduğu baharda menekşe, cenk için sahrada sancak dikse şaşmamalıdır. Diğer taraftan arif de bugün cengi bırakıp çenge uymalı, sazı duyarak susmalıdır:

*Eyledi zühdi metâ'in yine zâhid yağmâ
Çekdi gül şâhı çemen mülkine çün hayl-i haşem*

*Bâde çün zühd ile kan yağı kızıl düşmendür
Cenk içün dikse benefşe nola sahrâda 'alem*

*'Ârif oldur ki koya cengi uya çenge bugün
Sâz âvâzını gûş eyleyüp ola epsem*

(K. 20/9-11)

Sabrî Mehmed Şerîf'e göre, el ve gönül şimdi lezzet sevincinden boş olmamalı, her an şarap küpünden sarhoş olan goncaya bakıp kuş nağmelerini dinlemeli, sarhoşun şarap şevkiyle her gün yakasıyla eteği lale gibi kıpkırmızı olmalıdır:

*Sürûr-ı gamdan hâlî gerekmez dest ü dil şimdi
Nazar kıl goncaya gûş eyle murg-ı tâze elhânı*

*Birinün kârı her dem tâze humdan bâde-peymâyî
Birinün sonu her lahza sılâ-yı 'ayş-ı mestânî*

*Hoş ol sermest-i sâgar-keş ki şevk-i neyyir-i meyden
Bir ola lâle-veş her gün giribânıyla dâmânı*

(K. 16/13-15)

Feleğin hilesinden haberdar olmayıp hilâl ve parlak yıldızı çanak, çömlek ve kırıntı taşı sanmamalıdır. Arif, elinde kadeh tespihi tevhit bezminin halka başı olmalı, akıllılık günlerinde geçen beyhude vakitlerini teessüfle sayıp mercan tespihini çekmelidir:

*Haber-dâr olmayıp nakş-ı felekden etmeye idrâk
Sifâl ü rûze sengiyle hilâl ü necm-i rahşânı*

*Odur 'ârif ki destinden komayup sübha-i câmı
Ola ser-halka-i emz-i mey-i tevhi'd-i sübhânî*

*Geçen eyyâm-ı hûş-yârîde key beyhûde evkâtın
Te'essüfle sayup bir bir çeke tesbîh-i mercânı*

(K. 16/16-18)

Süheylî'nin rüzgârın İsa'nın nefesine benzediği, gül bahçesinin İrem'i kışkandıracak bir hâl aldığı baharda işretten uzak kalmamak gerektiğine dair nasihatlerde bulunduğu şahıs zahittir:

*Cân virüp yine nebâtâta bahâr-ı hurrem
Urdı hâsiyyet-i enfâs-ı Mesîhâ'dan dem*

(K. 32/1)

Açılıp bâd-ı bahâr ile gül-i rengâreng

Sahn-ı bâğ oldı [yine reşk-i gülistân-ı İrem]

(K. 32/7)

Zahit, böyle bir zamanda rintler meclisine dâhil olmalı, bir iki gün de olsa bu yokluk diyarında Cem gibi saltanat sürmeli, her köşesi cennete benzeyen, ağaçların Nevruz hilatiyle bezendiği, güneşin yolları ışıkla döşediği bağa gelmelidir:

Dâhil-i meşreb-i rindân olacak demlerdür

Zâhidâ gel berü 'ayş eyleyelüm bir nice dem

Ele câm al nice bir dagdaga-i câh ü celâl

Tut ki oldun bir iki gün bu fenâ milkine Cem

Bâga gel bâga ki her kûşesi bir cennetdür

Kâ'in-i künc bu mevsimde degüldür âdem

Bâga gel gör ki çemenzâra ne sûret virmiş

Eser-i feyz-i safâ-bahş-ı bahâr-ı hoş-dem

Bezeyüp hil'at-i nev-rûz ile eşcâr-ı bahâr

Döşedi yolları [ziyâ-y-ile] mihr-i a'zam

(K. 32/8-12)

Zâtî, bülbülün ağzından baharda yiyip içmek, goncaya benzeyen güzellerle hoş vakit geçirmek nasihatlerini dillendirmiştir:

Şevk ile şu'bede nev-rûza ser-âgaz idüben

Okıdı bunu revân bülbül-i nâzük-âvâz

Yiyüp iç nakşı güzel gonçeler ile hoş geç

Geçmeden nakşı sana bu felek-i şu'bede-bâz

(K. 20/11-12)

Şairin nasihatleri arasında bülbülün Şehnaz makamıyla⁴⁹⁰ terennüm ettiği ve padişah hükmünde olan sevgilinin teşrifinin arzulandığı bir bezm tertip etme de vardır:

*Gülsitânda yine bir bezm idelüm kim biz ana
Çevrile döne döne bulmaga yol urdun vekâz*

*Gülsitân meclisine gelsün o şeh nâz iderek
Dinlesün bülbülü görsün nice oldı şeh-nâz* (K. 20/16-17)

Zâtî, diğer kasidesinde sofuya kederden kurtulmak için kadeh alıp sakiyle beraber bülbüllerin sesinin duyulduğu, goncanın açtığı, iştret meclisinin tertip edildiği gül bahçesine gitmesi tavsiyesinde bulunmuştur:

*Gül-zâra götür ayagı sâkî ile sûfî
Gamdan sen eger ister isen melce' ü me'men*

*Sûfî yüregün nice döye itmeyesün cûş
Bülbüllerün âvâzı ile bezm olur âhen*

*Yüz gonçla didi gülerek gonce-i nâzük
Nâzüklere gülşen demidür kim ola mesken*

*Gülşen kim açar gonce-i kalbini cihânun
Bir gönli açuk yâr ile ger olmasa külhan*

*Olmasa bile bir deheni gonce yüzi gül
Her gonce gelür 'âşika bir seng-i felâhan*

*Hicrânı eger olmasa kâlâ-yı visâlün
Derd ile niçün hâce-i bülbül ide şîven* (K. 24/12-17)

⁴⁹⁰ Türk mûsikîsindeki birleşik makamlardan biri olan Şehnaz hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı Özkan, "Şehnaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 38, İstanbul 2010, s. 458-459.

XVII. asır şairi Azmi-zâde Hâletî, servi boylu bir güzeli kucaklayan kimsenin zamanının akarsu gibi sefayla geçeceğini söylemiştir:

*Kim ki bir servi kenâra getüre şimdi ider
Cûy-veş 'ömrinün eyyâmı safâ ile güzâr*

(K. 18/2)

Bir Sevinç ve İşret Zamanı Olarak Bahar

Kaside nesiblerinde bahar tasvir edilirken aynı zamanda onun bir işret ve eğlence mevsimi oluşu da söz konusu edilmiştir. XVI. yüzyıl kaside nesiblerinde bu türden bahariyye örneklerine rastlanmıştır. Bağdatlı Rûhî, bağın meyhane, gülün rakı ve bade olduğu bir zaman oluşundan bahsetmiştir:

*O dem irişdi ki meyhâne gibi zeyn ola bâg
Bir ayag evde ola bâgda olup bir ayag*

*Gül-i ter ola 'arak-rîz ü bâde ola gül-rîz
Gülâb râyahasından mu'attar ola dimâg*

Bu fasl-ı hûbda kesb-i safâ ne cüz'idür

Hemân gelinceye degdür meyân-ı bezme ayag

(K. 7/1-2-3)

Gökyüzü işret için sahrada kurulan mavi renkli otağa benzetilmiş, kederden kurtulmak için kadeh alıp çemene gelinmesi çağrısında bulunulmuş, bu arada baharda deliliğin arttığı şeklindeki inanişâ da⁴⁹¹ telmih yapılmıştır:

*Dem-i bahârda sahrâda 'ıyş idenler içün
Kurulmuş evc-i hevâda bu nîl-reng otag*

Açıldı tab'ı zemînün safâsı var çemenün

Bizümle def'-i melâl eyleyen getürsün ayag

⁴⁹¹ Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk. Zehra Göre, "Divan Şiirinde "Cünûn Eyyâmı" Olarak Bahar", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/3, Summer 2007, s. 282-295.

Hevâ-yı 'ıyşî bahârûn cünûna bâdîdür
Başunda var ise 'aklun çemenden olma ırag

Safâ-yı bâde ile cilve idecek demdür
Safâ anun ki ola cilve-gâhı bezm-i ferâg

(K. 7/5-6-7)

Bağdatlı Rûhî, bir diğer bahariyye nesibinde de çemendeki çiçeklerin sefa verdiğini, yarın endişesini giderdiğini, goncanın sevinç tuzağına benzediğini, zahitler hariç herkesin işrette bulunduğunu söylemiştir:

Cem'iyye-i ezhâr-ı safâ-bahş-ı çemenzâr
Oldı sebab-i tefrîka-i fikr-i gam-endûz

Her gonca-i ter bâgda bir dâm-ı tarabdur
Nitsün 'acabâ bülbül-i cân tarab-âmûz

'İşretde takâzâ-yı zamâne göre zindân
Zühhâdda endîşe-i ferdâ-i gam-endûz

(K. 24/5-7)

Gelibolulu Âlî'nin tahayyülüne göre, çemene süslü, firuze renkli örtüler döşenmiş, her taraf amber kokularıyla dolmuş, taze gül, üzerinde kırağının hava kabarcığı olduğu sabah vakti içilen şarap kadehine dönmüş, akarsu kenarındaki servi çenk, dolap def olmuş, su ve felek de raksa başlamış, bülbül ney ve rebapla aynı perdede inleyip kamışlığı dönmüştür⁴⁹²:

Zihî bisât-ı murassa' neşîmen-i şâd-âb
Pür oldı hurde-i fîrûze sahn-ı anber-i nâb

Çemende câm-ı sabûhiye döndi verd-i tarî
Turur yüzinde anun katre katre jâle habâb

⁴⁹² Etkileyici sesiyle âşığın inlemesine benzetilen ney'in Divan şiirindeki kullanımı hakkında yapılmış bir çalışma için bk. Gencay Zavotçu, "Ney'in Öyküsü ve Dîvân Şiirinde İşleniş", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*, S. 39, Erzurum 2009, s. 719-751.

*Revân usûline âb uydı devr usûline çerh
Kenâr-ı cûyda serv oldı çeng ü def dolâb*

*Dönüp miyân-ı neyistâna zâr olup bülbül
İşiden anladı hem-perde oldı nâya rebâb*

(K. 65/1-4)

Prizrenli Şem’î, kılıcıyla gelen güneşin çemen ülkesini açmasıyla dünyanın ağzına kadar sevinç ve zevk sefa askeriyle dolduğu, züht askeriyle savaşmaya giden susenin eline topuzunu alıp zırhlar giydiği bir işret tablosu çizmiştir:

*Tîg-ıla geldi güneş açdı çemen milketini
Leşker-i ıyş u tarab oldı cihân mâl-â-mâl*

*Şeşperin aldı ele geydi zırhlar sûsen
Eyle benzer kim ider leşker-i zühd-ile kıtâl*

(K. 8/11-12)

Rızâyî, güzellerin sahrada dolaşmaya çıktığını, bayram hilâli gibi görünen zambak goncasının işret erbabını içki içmeye çağırdığını söylemiştir:

*Gönüller akdı cûlar gibi geşt-i deşt ü kûhsâra
Açıldı tâzeler mânend-i gonca seyr-i sahrâya*

*Hilâl-i ‘îdveş yir yir görindi gonca-ı zanbak
Bu günden başladı erbâb-ı ‘işret nûş-ı sahbâya*

(K. 18/2-3)

Bu zamanında efkârından kurtulmak isteyen rindi içki kadehine muhtaç etmeyen gül vardır:

*Ne hengâm-ı safâdur kim kesel def’ itmede rindi
Hele muhtâc itmez verd-i ra’nâ câm-ı sahbâya*

(K. 18/9)

Süheylî, baharı kışın soğuk nefesiyle işretten soğuyan âlemin yeniden gül şevkiyle işrete ısındığı, sefa zamanının gelip gam ve mihnetin gittiği, sebzenin çemene kilim döşediği, kırağının gonca şişesini doldurduğu bir mevsim olarak resmetmiştir:

*Dem-i serd ile şitâveş sovuyup 'işretten
Nice gün geçmiş idi zevk ü safâdan 'âlem*

*Oldılar hep yine gül şevki-y-ile 'işrete germ
Geldi hengâm-ı safâ gitdi dem-i mihnet ü gam*

*Döşeyüp sebze çemenzâra bisât-ı 'işret
Gonçe mînâsını toldurdi şarâb-ı şebnem* (K. 32/4-6)

* * *

XVII. yüzyıl nesiblerinde de baharın bir işret zamanı ve sevinç vakti oluşundan söz edilmiştir. Azmi-zâde Hâletî'nin tahayyülüne göre baharda gül bahçesine altın işlemeli kadeh getiren dokuz kişi, mahmurluktan gözlerini açamayan çiçekler, zevk ve sefa ehlinin geceyi gündüze katmasıyla uzayan günler, bir tuzak halkası kurarak zevk ve sefa kuşunu avlayan içki düşkünün rintlere vardır:

*Ezhâr-ı bâga göz açdurmayup humâr
Nüh kes getürdi gül-şene bir câm-ı zer-kâr*

*Erbâb-ı 'ıyş giceyi gündüze katdılar
Fasl-ı bahâra düşse n'ola atvel-i nehâr*

*Bir dâm kurdı halka rindân-ı mey-perest
Ayakdan itdi zevk ü safâ murgını şikâr* (K. 5/1-3)

Söz konusu tabloda aynı zamanda sesi hâl ehline fenalık veren, ağacı raksettiren bahar rüzgârı, sabah rüzgârıyla ahenge başlayan ve defin etrafındaki küçük çingiraklara benzeyen gül evrakı da vardır:

*Ney gibi ehl-i hâle sadâsı fenâ virür
Raks itdürürse nahli n'ola bâd-ı nev-bahâr*

*Evrâk-ı gül celâcil-i defdûr ki bâd-ı subh
Depretse anı nagmeye âheng ider hezâr*

(K. 5/1-6)

Cem'î, iştret ve eğlence zamanı olan baharda çemen meydanının cennet bağından daha güzel bir hâl aldığını söylemiştir:

*Bahâr irişdi yine vakt-i 'ayş u 'iştredür
Safâda sahn-ı çemen reşk-i bâg-ı Cennetdür*

(K. 14/1)

Şair, devam eden beyitlerde çemende şişe şişe şarap, kadehler, gül bahçesinde bir kenara çekilen şarap testisi, âşıkların peri yüzlülerle içki içtiği bağda kurulan iştret yeri gibi ifadelere yer vermiştir:

*Çemende şimdi hemân şişe şişe duhter-i rez
Kusûr-ı cennet ile hûrdan 'ibâretdür*

*Bütân-ı şişe n'ola der-dehân-ı câm olsa
Bu demde seyr-i çemen muktezâ-i hayretdür*

*Sebû gibi çekilüp bir kenâra gülşende
Sücûd-ı şükr-i safâ eylemek 'ibâdetdür*

*Perî-ruhân ile hem-câm olup yine 'uşşâk
Fezâ-yı bâg bu gün bezmgâh-ı 'iştredür*

(K. 14/6-9)

Cevrî, ferahlık ve sefa verici yerlerin çemendeki ırmak kenarı, lale bahçesi, çiçekleriyle cennete benzeyen bahçe olduğunu ifade etmiştir:

*Bu demlerde müferrih kûşe ce vâ-yı safâ hakkâ
Çemen sahnında bir cûy-ı musaffânun kenâridur*

*Bu demde ehl-i tab'un eyleyen güftârını rengin
Fezâ-yı 'âlemün feyz-ı safâ-yı lâle-zâridur*

*Bu dem ezhâr ile her bagçe bir cennet olmuştur
Nice ârâm ider âdem ki vakt-ı bî-karârîdür*

(K. XII/10-12)

Nef'î, nesib boyunca sakiye seslenerek kışın ardından gelen baharda âşıklara fitne sebebi olan, içinde her damlası canlara değen bir cevher olan şarabın bulunduğu sevinç kadehinden sunmasını söylemiştir:

*Devrân-ı güldür sâkiyâ dönsün yine câm-ı tarab
Uşşâka bülbüller gibi ol bâ'is-i şûr u şegab*

*Devr-i kadeh yâ devr-i gül devrân budur gayrı değil
Ammâ ki devr-i câm-ı mül devr-i safâdır cümle heb*

*Açıldı bağın gülleri feryâd eder bülbülleri
Sun sen de câm-ı mülleri durma peyâpey der-akeb*

*Mey gibi kanı bir güher her katresi cânlar değer
Hakkâ ki câna cân katar yâr ile olsa leb-â-leb*

*Dey faslının encâmıdır zevk u safâ hengâmıdır
Ya'nî bahâr eyyâmıdır nûş edelim âb-ı ineb*

(K. 62/1-5)

Neşâtî'nin nesib beyitlerinde bağda kurulan, sarhoş ve gömleği yırtık güllerin, elinde kadeh bulunan başları açık lalelerin, şarkı türkü söyleyen şuh bülbülün, yeşil elbiseli bir dilbere benzeyen servinin yer aldığı bir işret meclisinden söz edilmiştir:

*'İşret-geh-i bağı gör ki bi-bak
Hep gülleri mest pirehen-çak*

*Her lale çemende cam ber-dest
Sad şevk ile cümle baş açık mest*

*Her bülbül-i şuh-ı nagme-perdaz
İtmekde birer nevaya agaz*

*Her serv-i çemen-tıraz-ı ziba
Bir dilber-i sebz-puş-ı ra'na*

(K. 6/2-5)

Râmî'nin kaside nesibinde gül bahçesinde düzenlenen, çemen padişahının sefa ve zevk bezmi için gerekli olan her şeyi hazırladığı, kabak kabak⁴⁹³ gül renkli şarabın çekildiği, yeşil sofranın tabak tabak mezeyle dolduğu, seher vaktinde al şarapla doldurulan kadehten içip sarhoş olan ve şarkı türkü okumaya başlayan bülbülün yer aldığı, içki kadehinin bezmi güneş misali dolandığı, sarhoşların bağırış çağırış seslerinin göklere çıktığı bir eğlence meclisinden söz edilmiştir:

*Bu hâle vâkîf olup pâdişâh-ı mülk ü çemen
Tedârik eyledi esbâb-ı bezm-i 'ayş u safâ*

*Kabak kabak mey-i gülgûn çekildi gülzâra
Tabak tabak mezeden toldı sofra-i hadrâ*

*Pür oldı bâde-i âlile camlar seheri
Figâna başladı yir yir hezâr-ı nagme-serâ*

*Tolandı sâgar-ı mey çarh-ı bezmi germâgerm
Misâl-i sâgar-ı hurşîd-i âsuman-pâye*

*Sipihre çıkdı sadâ-yı gırıvv nûş-â-nûş
Nevâ-yı 'ayş u tarabla pür oldı tâk-ı kazâ*

(K. 4/40-44)

Subhi-zâde Feyzî'nin kaside nesibinde bahar, içkiye meyledilecek, şarap kadehi anılsa dahi neşelenilecek, çiçeklerle süslenen gül bahçesinde, bağda dolaşılacak, sefa ehlini zevk ve sefada gören zahitlerin züht hanesini harap edecek bir mevsimdir:

⁴⁹³ İçi oyularak kullanılan ve içine şarap, esrar gibi maddeler konulan su kabağı; Hüseyin Ağca, "kabak", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 4, Ankara 2004, s. 3.

*Her kim bu demde mâ'il-i sahbâ-yı tâb olur
Yâd eyler ise câm-ı mey-i neşve-yâb olur*

*Ezhâr ile müzeyyen olup bâg-ı gülsitan
Zevk ehlinün dili yine pür âb u tâb olur*

*Fasl-ı bahâr seyr-i riyâz eylesem revâ
Hem-hâne-i sürûr-ı safâ feth-i bâb olur*

*Zühhâd görse ehl-i safâ zevk-i 'ayşda
Bil kim anun da hâne-i zühdi harâb olur*

(K. 6/1-4)

Yahyâ Nazîm, baharı gül bahçesinde, çemende şevk ve zevk vasıtalarının hazır olduğu, her tarafta sohbet meclislerinin kurulduğu, harap gönüllerin mamur olduğu, zalim zamanenin cefaya tövbe ettiği, rintlerin kadeh duasını ezberlediği⁴⁹⁴, çemendeki şimşir ağacının dahi yürüyeceği bir zaman olarak resmetmiştir:

*Nedür bu gülşen gülşen çemen çemen ülfet
Ki dâ'im olmada esbâb-ı zevk ü şevki ziyâd*

*Nedür bu 'âlem 'âlem cihân cihân sohbet
Ki her harâb gönül şimdi olmada âbâd*

*Tebârek-Allâh ey devr-i 'ayş ü 'işret kim
Gönül hemîşe ferahnâk u gussadan âzâd*

*Îrüşdi 'ahd-i safâ müjde mey-perestâna
Ki tövbe itdi cefâyâ zamâne-i bî-dâd*

⁴⁹⁴ Dua mecmualarında bulunmayan, ancak halk arasında Hz. Peygamber'e Miraç gecesi gökyüzünde yeşil bir kadeh görmesi üzerine öğretildiğine inanılan duaya kadeh duası denilir; Ömür Ceylan, "kadeh duası", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 4, AKM Yayınları, Ankara 2004, s. 6. Kadeh duası hakkında ayrıca bk. Suat Donuk, "Şerh-i Du'â-yı Kadeh ve Kadeh Duası Mazmunu", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall Ankara 2012, p. 1599-1629.

*Zamân-ı zevk-i tarabdur ki zümre-i rindân
Kadeh du'âsını eyler zamîme-yi evrâd*

*Bahâr-ı 'ayş ü safâdûr ki feyz-i nâmiyeden
Hırâm iderse çemende 'aceb degül şimşâd*

(K. 9/4-9)

* * *

XVIII. yüzyıl şairleri için de bahar sevinç ve eğlence zamanıdır. Arpaemini-zâde Sâmî, İstanbul'un bahar havasıyla İrem bahçesini kışkandıracak bir itidal bulduğunu ifade etmiştir:

*Ahsente i'tidâl-i hevâ-yi Sitanbula
K'olmuş hacâlet ile nihân gülşen-i İrem*

(K. 10/8)

Her tarafta içinde rakı bulunan altın kadehi gören nergise bütün tahtalar Cem'in tahtı gibi gelmektedir:

*Zerrîn kadehle jâle-i terden 'arak görür
Her tahte oldu nergise şâhâne taht-i Cem*

(K. 10/16)

Şair, bir diğer bahariyye nesibinde akarsu kenarındaki her taze bitkiyi seher rüzgârının çaldığı saz, serviden kalkıp asma kütüğüne konan fâhteyi⁴⁹⁵ rast makamında asma karar eden⁴⁹⁶ mûsikîşinas, bülbülün yuvasını periye benzeyen şekliyle musikârın dahi oradan uçacağı tambur kâsesi, bülbülü diğer kuşların onun nağmesinin binde birini edemeyeceği bir kuş olarak nitelendirmiştir:

*Sâzdur her giyeh-i tâze kenâr-i cûda
Bâdî-i nagme olup ana nesîm-i eshâr*

⁴⁹⁵ Kelime anlamı güvercin olan ve burada da şair tarafından bu manasını da çağrıştıracak şekilde kullanılan fâhte, aynı zamanda Türk Mûsikîsi'nde büyük usullerden birinin de adıdır; Öztuna, "fâhte", *age.*, c. 1, s. 212.

⁴⁹⁶ Türk Mûsikîsi'nde bir perde ve makam olan rast, asma kararlar bakımından da zengindir; İsmail Hakkı Özkan, "rast", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 34, İstanbul 2007, s. 461.

*Servden tâke konup fâhte itdükde makâm
Râstdan eyledi bir şu'be ile asma karâr*

*Bülbülün lânesidür kâse-i tanbûra bedel
Tayerân itse olur şekl-i perî mûsîkâr*

*Gayrı murgân idemez nagmesinün binde birin
Hüsn-i savt ile olup vâhidu ke'l-elf hezâr*

(K. 16/17-20)

Şair, aşağıda beyit örneklerine yer verdiğimiz kasidesinde gülün elinde kadeh tuttuğunu, çemen meydanında bezmin kurulduğu bağda rindin mey içmekten geri kalmaması gerektiğini, sakinin eline kadeh alarak lâl renkli şaraptan doldurmasını, gül üzerinde bulunan ve Kevser'den haber veren çiyi seyretmek vakti olduğunu söylemiştir:

*Tutmuş elinde gül ayag sahn-i çemen bezm-i ferâg
Rind olana gül-geşt-i bâg içmezse mey olsun harâm*

*Sâkî ayag al destüne ihsân-i tâm it mestüne
Bakma firâz ü pestüne toldur şarâb-i la'lfâm*

*Bu dem durur 'işret demi gör feyz-i vakt-i hurremi
Gül üzre seyr it şeb-nemi virmekde kevserden peyâm*

(K. 17/5-7)

Esrâr Dede için bahar şarap içilen, bülbüllerin ney, çenk ve rebap gibi ahenk ettiği, sakisinin çağrısını duyan rintlerin elde kadeh gül bahçesine koştukları vs. bir mevsimdir:

*Meger bu nûş-i meye nev-bahâr imiş bâ'is
Anunçün olmuş o âfet bu denlû mest ü harâb*

*Ne nev-bahâr ki teşrifi 'iyd-i fitre düşüp
Sezâdur eylese iftârı mey ile ahbâb*

*Peyâm-ı 'ıyd virüp nev-bahâra bülbüller
Nevâsı oldı hem-âheng-i nây ü çeng ü rebâb*

*Salâ-yı sâki-i meclisle zümre-i rindân
İderler elde kadeh semt-i gül-sitâne şitâb* (K. 13/7-10⁴⁹⁷)

Haşmet, sevinç zamanı olan baharda keder çerçöpünün gittiği, gül mevsiminde dünyanın yüzünün güldüğü, Nevruz'un gelişiyle gam soğğunun mahvolduğu, maksat bahçesine tazelik geldiği şeklinde ifadelere yer vermiştir:

*Seyl-i pür-cûş gibi feyz-i meserret geldi
Hâr u hâşâkı keder gitdi letâfet geldi*

*Gül gibi güldi yüzi mevsim-i gülde dehrin
Çîn-i ebrû-yı kesel gitdi beşâşet geldi*

*Geldi nev-rûz-ı safâ serdî-i gam mahv oldı
Çemen-i ravza-i maksûda nadâret geldi* (K. 15/1-3)

Ni'met, baharı saki ve mutribin yer aldığı bağdaki güzelliği zahidin harem şeyhi olsa dahi kıskanacağı, eline çârpâreler⁴⁹⁸ alan ay yüzlü güzellerin rakedeceği, fiskiyelerden suların fışkıracağı, dilberin şuh ve yumuşak, âşığın sarhoş, bülbülün şarap içtikçe pervasızlaştığı, sakinin bir kadehle meclisteki herkesi sevindirmesi gereken bir mevsim olarak nitelendirilmiştir:

*Sâkî vü mutrib ser-be-ser virmekde bâga zîb ü fer
Rindâna zâhid reşk ider ger olsa da şeyhu'l-harem*

*Der-dest ola çâr-pâreler raks eyleye meh-pâreler
Cûş eyleye fevvâreler girmez ele bir böyle dem*

⁴⁹⁷ *Esrâr Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Karşılaştırmalı Metni*, (Haz.: Hasan Ali Köşk), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1996.

⁴⁹⁸ Türk Mûsikîsi'nde dört parça sert tahtadan yapılmış, iki parçası bir avucun, ikiparçası da diğer avucun içine geçirilerek daha ziyade çengî ve köçekler tarafından çalınan bir sulu vurma aleti; Öztuna, "çâr-pâre", *age.*, c. 1, s. 141.

*Dilber de şûh u nerm ola âşûfte vü ser-germ ola
Bûlbûl gibi bî-şerm ola nûş eyledikçe bâde hem*

*Ey sâkî-i dil-keş-hırâm şevk-âver-i bezm-i müdâm
Bir câm ile eyle bekâm lutfunla olsun mugtenem*

(K. 4/5-8)

Şeyh Gâlib, sefa zamanı olan baharda kıymetli lâl ve yakutun narçiçeğine yemin ettiği, bir elinde yasemin dalı, bir elinde sırça kadeh bulunan çemen çocuklarının rint meşrep, şuh ve şen olduğu bir bahar manzarasını resmetmiştir:

*Bir gûne kim reng-i safâ tasdîk ider ehl-i nühâ
Yâkût u la'l-i pür-bahâ eylerdi gülnâra kasem*

*Olmuşlar etfâl-i çemen rindâne-meşreb şûh u şen
Bir elde şâh-ı yâsemen bir elde mînâ-yı bakam*

(K. 19/11-12)

Bahar-Şairin Şahsî ve Psikolojik Durumu

Bazen şairler, nesib bölümlerinde bahar tasviri yaptıktan sonra kendi durumlarını anlatmak için baharı bir vesile olarak kullanmışlardır. XVI. yüzyıl şairleri Bağdatlı Rûhî, Derzi-zâde Ulvî, Nev'î, Prizrenli Şem'î ile XIX. asır şairi Zâ'ik'in bazı kaside nesibleri böyle bir özelliktedir. Bağdatlı Rûhî'nin bir bahariyye kasidesinde kurguladığı itibarî âleme göre şair, baharda kederinden kurtulmak için dolaşmaya başladığı çemenlikte karşılaştığı manzaraları aktarmıştır. Buna göre her tarafta salınan güzellerin, her birinde bûlbüllerin oturup şiir okudukları gülfidanlarının, bahar tüccarının saçmak için gül tabaklarını sevinç incisiyle doldurduğu tabakların, çemenin yeryüzünü döşediği yeşil kadifenin yer aldığı bir çemen manzarası resmedilmiştir:

*'Ale's-sabâh çemen-zâra uzanup vardum
Ki gussa def'in idüp kesb idem safâ vü sürûr*

*Garîb seyre sataşdum ki hayret aldı beni
Ne yana bakdum ise gördüm anda zümre-i hûr*

*Nihâlden gül-i ter bile nahlleri gördüm
Ki her birinde nice ‘andelîb oturmuş okur*

*Nisâr kılmagîçün h’âce-i bahâr itmiş
Gülün tabaklarını tolu lü’lû’-i mesrûr*

*Yeşil kadîfe ile yer yüzün çemen döşemiş
Kim ola ehl-i safâ vü huzûra nat’-ı huzûr* (K. 10/16-20)

Bağdatlı Rûhî, bir başka bahariyye nesibinde de benzer şekilde kurmaca bir âlemden söz etmiştir. Şair, bir seher vakti gamını, kederini def etmek için gül bahçesine gitmiş ve orada tefekküre dalmıştır. Tam bu esnada ağlayıp inleyen bülbül, rüzgâra gülü daima perişan ettiği, goncayı kederlendirdiği için bir daha çemenliğe ayak basmaması tehdidinde bulunmuştur:

*Çîn seher gülşene vardum ki idem def’-i elem
Bir ‘aceb seyre sataşdum beni aldı efkâr*

*Bir dahi basma ayak sahn-ı çemen-zâra deyü
Bâda tehdîd ile virdi bu sözi bülbül-i zâr*

*Ki güli sensin iden böyle perîşân dâ’im
Goncanun senden irür hâtır-ı pâkına gubâr* (K. 15/15-17)

Bir başka bahariyye kasidesinde herkesin sevinçli ve şen olduğu, gül bahçesinde dolaşmaya çıktığı bir zamanda gam ve mihnet zaviyesinde itikâfta⁴⁹⁹ kalmış, son derece üzgün bir şekilde yokluk çölünün yoluna düşmüş Bir Bağdatlı Rûhî vardır:

*Böyle demlerde k’ide her kişi ‘ıyş u ‘işret
Böyle mevsimde ki herkes ola şâd u hurrem*

⁴⁹⁹ “İbadet niyetiyle camide kalmak anlamında bir fıkıh terimi” olan itikâf hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Şener, “i’tikâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 23, İstanbul 2001, s. 457-459.

*Gayrılar seyr-i gülistân ide gül şevki ile
Ben olam mu'tekif-i zâviye-i mihnet ü gam*

*Dün bu efkâr beni şöyle melûl eyledi kim
Eyledüm kasd tutam râh-ı beyâbân-ı 'adem*

(K. 25/14-16)

Bahar gelmesine rağmen mihnet sakisinin her an hicran kadehi sunduğu, hem gurbet derdi hem de gam çeken Derzi-zâde Ulvî'nin eline bir gül dahi girmemiş, ömrünün bağında bir türlü maksat gülü açılmamıştır:

*Bahâr irdi dirîgâ kim elüme girmedi bir gül
Bana her dem sunar sâkî-i mihnet câm-ı hicrânı*

*Gül-i maksûdum açılmadı gitdi bâg-ı 'ömrümde
Temâşâ eylenüz sînemde yir yir dâg-ı hırmânı*

*Ne hâletdür bu kim bir kişi hem gurbet çeker hem gam
Ne denlü olsa mesrûr ol garîbün kalb-i mesrûrı*

(K. 23/6-8)

Nev'î, bir bahariyyesinde yer alan şu beyitlerde sabah vakti gamdan uzaklaşmak için gül bahçesine gittiğini, yüz niyazla sabırsız ve kararsız bir şekilde bülbülün kendisine baktığını gören ve bin nazla cemalini gösteren gülü görünce ahın ve niyazın güle tesir ettiğini anladığı şeklinde kurgusal bir anlatıma yer vermiştir:

*Subh-dem kılmag-içün def'-i gam-ı eyyâmı
Eyledüm bâd gibi sûy-i gülistâna güzâr*

*Gördüm itmiş niçe bin nâz ile gül 'arz-ı cemâl
Yüz niyâz ile bakar bülbül-i bî-sabr ü karâr*

*Bülbülün güldeki te'sîr-i niyâzın gördüm
Bunu bildüm ki eser eyler-imiş nâle vü zâr*

(K. XVIII/12-14)

Prizrenli Şem'î, öncelikle bulutların ağlamasıyla sevinip gülen çemenden, gül gülünce ağlayan bülbülden, yeşil elbisesini giyerek yeni gelin gibi süslenen felek Zâl'inden, herkesin her tarafta yâriyle dolaştığı bir bağ sahnesinden söz etmiştir:

*Ebr ağladukça hurrem ü handân-ıdı çemen
Gül güldüğince olur-ıdı andelîb zâr*

*Nâz itdüğince bülbüle ebkârı goncanun
Bâd-ı sabâ görüp güle eylerdi i'tizâr*

*Geymişdi sebz hullesini pîr-i Zâl-i dehr
Tonanmış-ıdı zînet-ile nev arûs-vâr*

*Geşt ider-ıdı her kişi yâriyle her taraf
Gâhî miyân-ı bâğ u gehî kûşe-i kenâr*

(K. 9/6-9)

Bundan sonra kendi hâlini anlatmaya geçen şair, kendisini ayrılık gamı ve derdiyle memleketini terk etmiş, hem yârinden hem de vatanından ayrı düşmüş dertli, arkadaşı, dostu ve yâri bulunmayan bir kimse olarak takdim etmiştir:

*Ben derdmend düşmüş-idim yârdan cüdâ
Derd ü gam-ı firâk-ıla terk eyleyüp diyâr*

*Cânân firâkı bir yana gurbet belâsı hem
Ne mûnis ü musâhib ü ne yâr-ı gam-güsâr*

(K. 9/10-11)

XIX. asır şairi Zâik, baharın gelişiyle kışa eyvallah etmeyeceğini, onunla merhabalaşmayacağını, kış her şeyi dondurmuşken çiçekleri açan bahara hayır dua edeceğini, kış bağından henüz kurtulmuşken yazın sonuna kadar inziva köşesine çekilmeyeceğini, fakat gül bahçesine hızla gelen bahara da pek fazla güvenip dayanmayacağını söylemiştir:

*Bahâr irdi şitâya tab'-ı germi âşinâ itmem
O bîgâneyle 'ahd olsun beş on gün merhabâ itmem*

*Şitâ kim eylemişken münce mid envâ'-ı eşyâyı
Bahâr itdi şükûfte yâ niçün hayr-ı du'â itmem*

*Bahâr ile şitâ kurbân idince vakt-i 'âzerde
Olur germâ müvellid bunda hîç çûn u çerâ itmem*

*Henûz bulduk rehâ bend-i şitâdan ba'd-ez-în ey dil
Hitâm-ı sayfa dek pâ-bend-i taraf-ı inzivâ itmem*

*Sebûk-cân itdi teşrîf-i bahâr ol rûtbe gülşende
Çü bûlbûl bâliş-i gül-berg-i sayfa ittikâ itmem*

(K. 1/1-5)

Bahar Temennisi

XVI. asır şairleri Gelibolulu Âlî ve Kelâmî ile XVII. yüzyıl şairleri Cem'î ve Nazîf'te örneğine rastlandığı şekilde bazı kaside nesiblerinde bahar temennisi yer almaktadır. Gelibolulu Âlî, bağa bir gül yanaklı güzelin teşrif edeceği, rûzgârın gönülden kederi sileceği, sofuların tekkeyi terk edip bağa geleceği, bağda kurulan meclistekilere cennet ehlinden hediye olarak çiçeklerin gönderileceği, bûlbûlün herkesi gül bahçesinde dolaşmaya çağıracağı bir bahar beklentisi içindedir:

*Sevin ey dil bahâr gelse gerek
Bâga bir gül-'izâr gelse gerek*

*Çeker alur gubârı gönülden
Yine bir rûzgâr gelse gerek*

*Terk idüp hâne-kâhı sûfîler
Bâga bî-ihdiyâr gelse gerek*

*Bezm-i insâna cennet ehlinden
Her çiçek ber-güzâr gelse gerek*

Seyr-i gülzâr vakti irdi diyü

Bir dem içre hezâr gelse gerek

(K. 20/1-5)

Şairin gelmesini temenni ettiği baharda o bezme kadeh kadeh çekilen hoş tatlı şarap, ağaçların ayağına çarpan akarsular, serviye salınmasını öğreten, goncayı utandıran işveli güzeller, altın kadehten şarap içerek mahmurlaşan servi, kırmızı rengiyle kadehe benzeyen lale, gündüze benzeyen yaseminler, geceye benzeyen menekşeler de vardır:

Çekilüp ayag ayag ol bezme

Bâde-i hoş-güvâr gelse gerek

Akışup hâk-i pâ-y-ı şimşâda

Kef-zenân cûybâr gelse gerek

Serve reftâr semtin öğredici

Bir bölük şîvekâr gelse gerek

Döşürüp kendini tedârük idüp

Goncalar şermsâr gelse gerek

Câm-ı zerden tolu içüp vâfir

Nergis-i pür-humâr gelse gerek

Lâle akdâhını tehî sanman

Humreti pâydâr gelse gerek

Yâsemenler benefşe seyrin iden

Bâga leyl ü nehâr gelse gerek

(K. 20/6-12)

Kelâmî, baharın gelerek her tarafın yemyeşil olması, gül bahçesinde güle karşı bülbülün inlemesi, çiçeklerin saçılmasıyla gül bahçesinin yıldızlarla dolu gökyüzüne

benzemesi, gülün can aynası bülbülün de yeşilbaşı papağan olup konuşması⁵⁰⁰, gonca gelinine sabanın maşıta, gülün allık, suyun ayna tutan kimse olması, çemenin buz bendinden kurtulması, güllerin açılması, definelerin yeryüzüne çıkması temennisindedir:

*Bahâr irse yine etrâf ‘âlem-i mürğ-zâr olsa
Gül-i ra’nâya karşı gül-sitânda mürğ zâr olsa*

*Şükûfe sebze-i nev-reste-i gül-zâra saçılsa
Zemîne âsmân-ı şâhdan encüm nisâr olsa*

*Çemende tûti-i ser-sebz gibi gelse güftâra
Gül-i ter sûreti âyîne-i cân-ı hezâr olsa*

*‘Arûs-ı goncaya zîb-i cemâl arturmaga yir yir
Sabâ meşşatâ gül gül-gûne âb âyîne-dâr olsa*

*Çemen kurtulsa kayd-ı bend-i yahdan güller açılsa
Defâ’in yir yüzine çıksa yir yir âşikâr olsa*

(K. 29/5)

Cem’î, gül mevsiminde gamlı kimselerin ellerine kadeh alıp gül gibi sevinip gülmesi, pervasız sarhoşların çiy gibi ırmak kenarında yuvarlanması, sabah içkisi içmekte usta olanların gül bahçesinde yaseminler gibi perişan olması, gam kalesinin kardan yapılmış hisar gibi Nevruz padişahının zaferiyle viran olması, bağdaki gül kökünün kar elbisesini çıkarıp gül renkli elbiselerle salınması vs. temennilerinde bulunmuştur:

*Fasl-ı güldür yine her gam-zede şâdân olsun
Ele peymâne alup gül gibi handân olsun*

*Yine her mest-i ser-endâz misâl-i jâle
Çemenistân-ı leb-i cûyda galtân olsun*

⁵⁰⁰ Eskiden papağanları konuşturmak için kafeslerine birer küçük ayna asılması, ayna ardına gizlenen bir kimsenin kuşun söylemesini istediği kelimeleri tekrar etmesiyle kendi aksini konuşan bir başka kuş sanarak kendisine söylenenleri tekrar etmesi hadisesi; Onay, *age.*, s. 118.

*Yine destâr-ı harifân-ı sabûhî-nişân
Yâsemenler gibi gülşende perîşân olsun*

*Kal'a-i gam yine mânend-i hisâr-ı berfîn
Dest-bürd-i şeh-i nevrûz ile vîrân olsun*

*Kâgadın came-i berfi çıkarup gülbün-i bâg
Yine gülrîz-i kabâlarla hırâmân olsun*

(K. 9/1-5)

Cem'î, bir başka bahariyyesinde de baharın gül padişahının gül bahçesinde divan toplaması, bülbüllerin soğuk hava yüzünden figân etmesi, yaseminin destârının çemen toprağında yuvarlanması, sümbülün zülfünü perişan etmesi, güneş nakkaşının taze gül levhasına altın saçması vb. gereken bir mevsim oluşundan bahsetmiştir:

*Demdür ki şâh-ı gül yine gülşende dîvân eylesün
Serdî-i tab'-ı bâddan bülbüller efgân eylesün*

*Destârın itsün yâsemen galtîde-i hâk-i çemen
Zülfin şiken-ender-şiken sünbül perîşân eylesün*

*Nakkâş-ı mülk-i hâveri der-kâr idüp kilk-i zeri
Ser-levha-i verd-i teri yer yer zer-efşân eylesün*

(K. 18/1-3)

Nazîf, goncanın açıldığı bu mevsimde gurbette kendisini uzun zamandır ağlatan, türlü eziyet ve mihnetler eden feleğin yüzüne bir kere gülmesini, taleplerini yerine getirmesini istemiştir:

*Dem-i üşkûftegî-i goncedir bu faslda bârî
Felek bir kerre rû-yi bahtımı şâdân göstere*

*Ne sûretdir beni gurbetde nâlân itdi yetmez mi
Ki gûn-â-gûn cevri ü mihnet elvân göstere*

'Aceb müstagnî-i 'âlemdir ol merd-i tevekkül-kâr
Dimez mir'at-i matlab sûret-i imkân göstereün

(K. 2/15-17)

Baharla İlgili Diğer Unsurların Tasviri

Tezin bu bölümünde baharla ilgili unsurlar olması sebebiyle Nevrûziyye ve Cemreviyye kasidelerindeki Nevruz ve cemre tasvirleri üzerinde durulmuştur.

Nevruz

Bilindiği üzere, Türk kültüründeki önemli kabul edilen zaman dilimlerinden biri de Nevruz'dur⁵⁰¹. Klâsik Türk edebiyatında Nevruz konusunu ele alan ve Nevruz bayramını kutlamak için çeşitli nazım şekilleriyle yazılan nazım türüne Nevruzîyye adı verilir⁵⁰². Müstakil bir tür olabileceği gibi, bahariyyeler içinde de yer alabilir. Başta gazel ve kaside olmak üzere hemen bütün nazım şekilleriyle yazılmış Nevruzîyyeler vardır. Bununla birlikte Nevruz, genellikle kasidelerin nesib kısımlarında ele alınır⁵⁰³. XVII. yüzyıl şairi Vahyî'nin Nevruzîyyesi'nden alınan aşağıdaki beyitlerinde örneği görüldüğü üzere şairler, bu tür nesiblerde bahariyye nesiblerinde olduğu gibi, canlı tasvirlerle yer vermişlerdir. Şair, bütün ağaçların toprağa yaprak ve çiçek saçtığı Nevruz'da sümbülün zülfü, nergisin gözü, ayva tüylerinin menekşesi, yanağının gül olduğu bir sevgili ve ahı bülbüle, yarası goncaya, parçası laleye, gözyaşı ırmağa, vücudu bütününüyle gül bahçesine benzeyen bir âşık tipi çizmiştir:

*Her dıraht evrâk u ezhârı idüp hâke nisâr
Oldı kemhâ-yı gülistân-ı fezâ nev-rûzdur*

⁵⁰¹ Geniş bilgi için bk. Ahmet Pirverdioğlu, "Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 3, Ankara 2002, s. 44-50; Muzaffer Tepekaya, "Türk Kültüründe ve Tarihinde Nevruz", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 3, Ankara 2002, s. 600-608 vd.

⁵⁰² Pala, "nevrûziyye", *age.*, s. 315; Mermer-Keskin, "nevrûziyye", *age.*, s. 84. Divan şiirinde Nevruz konusuyla ilgili yapılmış bir çalışma için ayrıca bk. İrfan Aypay, "Klasik Türk Şiirinde Nevruzun İşleniş", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, c. VII, S. 2, Afyon Aralık 2005, s. 1-12. Divan şiirinde Nevruz konusunda yapılmış bir çalışma için bk. Şenay Özcan, *Klâsik Edebiyat'ta Nevruz ve Bahar Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001.

⁵⁰³ Saadet Karaköse, "Eski Türk Edebiyatında Nevruz ve Nevruzla İlgili Unsurlara Genel Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 23, Bahar 2008, s. 173.

*Zülf sünbül çeşm nergis hat benefşe rûy gül
Vakt-i hüsn-i yâr şimdi gûyiyâ nev-rûzdur*

*Âh bülbül zahm gonçe şerha lâle eşk cûy
Gülsitân-ı cism-i 'âşık dâ'imâ nev-rûzdur*

(K. 31/9-11)

XVI. yüzyıl şairi Arşî'nin kaside nesibinde Nevruz ile birlikte havanın ısınmasından söz edilmiş, varlık ölüsünü diriltten ve çiçekleri yokluk uykusundan uyandıran bahar rüzgârı İsa'nın nefesine benzetilmiştir:

*İdüp burc-ı hamelden gün gibi 'arz-ı likâ nev-rûz
Zalâm-ı berd nâ-bûd itdi gösterdi ziyâ nev-rûz*

*Memât-ı kevni ihyâ kıldı enfâs-ı nesîminden
İrüp 'îsâ-sıfat âsâr birle cân-fezâ nev-rûz*

*'Arûs-ı dehr pejmürde kalmışdı bürûdetden
Eger germiyyet izhâr itmeyeydi sûretâ nev-rûz*

*Açılmazdı gözi h'âb-ı 'ademden hayli ezhârun
Haberci salmasa peyk-i sabâyı câ-be-câ nev-rûz*

(K. X/1-4⁵⁰⁴)

Şairler Nevruz'u tasvir ederken baharda olduğu gibi bazı telmihlerden yararlanmışlardır. XVI. asır şairlerinden Bursalı Rahmî'nin nesibinde Nevruz; Hızır, Yecüc⁵⁰⁵ için çekilen İskender seddi⁵⁰⁶ ve Cem ile ilişkilendirmiştir:

*Sahn-ı garrâyı gelüp eyledi zîver nevrûz
Oldı hadrâda meger Hızır ile hem-ser nevrûz*

⁵⁰⁴ *Arşî Divânı'nın Tenkidli Metni I-II*, (Haz.: Bahattin Kahraman), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1989.

⁵⁰⁵ Kehf Sûresi 88. ayet ile Enbiyâ sûresi 96. ayette Me'cûc ile birlikte adı geçen. Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan gelen kabilenin adıdır; Pala, "Ye'cuc", *age.*, s. 416.

⁵⁰⁶ Burada Ye'cüc ve Me'cüc kavmiyle insanlar arasına set çeken İskender'e (Zülkarneyn) işaret vardır; Güler, *age.*, s. 129.

*Cûylar sanma ki gülzâre sihr oldı revân
Çekdi Ye'cûc diye sedd-i Sikender nevrûz*

Lâle sanma ki dūr-i jâle ile zeyn oldı

Cem gibi aldı ele câm-ı mücevher nevrûz

(K. 7/1-3)

Bursalı Rahmî, Nevruz'u aynı zamanda bir nefesle ölü çemeni diriltmesi özelliğiyle İsa olarak nitelendirmiştir:

Bir nefesle çemene mürde iken virdi hayât

Oldı 'Îsî gibi bir rûh-ı musavver nevrûz

(K. 7/8)

Şair, Nevruz'u Rüstem'in elbisesi gibi yeşil giyen servi ve çınarın eteğini rüzgârla silkeleyip dilencilik yapan bir kimse, gül bahçesi Kâbesi'ni yılda bir kere gelip tavaf ve say eden⁵⁰⁷, nur görmüş hacı olarak da tasavvur etmiştir:

Rüstemî câme-i ser sebz giyer serv ü çenâr

Cerr idüp bâd ile dâmânını silker nevrûz

Yılda bir kerre ider Ka'be-i gülzârı tavâf

Sa'y idüp nûr gören hâcıya benzer nevrûz

(K. 7/12-13)

XVII. asır şairi Cevrî, Nevruz'u altın kadehle Cem gibi işret etmek için bağın meclisini hazırlayan kimse, ağaçları Sidre ve Tuba hâline getiren ifadeleriyle nitelendirmiştir:

Câm-ı zerrîn ile 'ayş itmege Cemşîd gibi

Meclis-i bâgı yine kıldı müheyyâ nev-rûz

Nev-bahâr irdi yine cennete döndi gül-zâr

Eyledi her şeceri sidre vü tûbâ nev-rûz

(K. VIII/5-6)

⁵⁰⁷ Hac veya umre esnasında Safa ile Merve arasında gidip gelmek suretiyle yapılan, Safa'dan başlanan hafif meyille düz kısma varılıp işaretli bölüme gelindiğinde, adına herrele denilen koşar gibi gidilen, bu bölüm bitince tekrar normal yürüyüşe geçilen, meyilli bir alandan sonra Merve'ye varılan ve adına şavt denilen, bu şekilde dört gidiş üç geliş, toplamda yedi kereden oluşan ve Merve'de sona eren yürüyüş; Salim Ögüt, Hac (Hac İlgili Fıkıhî Hükümler), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 14, İstanbul 1996, s. 395.

Bir başka XVII. yüzyıl şairi Tıybî, Nevruz'un bir eğlence zamanı olduğundan bahsederken Cem'in kadehine de telmihte bulunmuştur:

İhtiyâr itsün elem şâm-ı 'adem nevrûzdu

Tâzelensün köhne devr-i câm-ı Cem nevrûzdu

(K. 1/1⁵⁰⁸)

Nevrûziyye nesiblerinde tıpkı bahâriyyelerde olduğu gibi şairler Nevruz'u sultan ve ordu münasebeti içinde ele almışlardır. XVI. asır şairlerinden Livâyî'nin tahayyülüne göre Nevruz, ağaçların dallarına nurlu yeşil elbise giydiren, halk onu sükûnetle seyretsin diye nergis çavuşunun eline sarı boz doğan aldığı⁵⁰⁹, çiçeklerin ordusunu nizama sokup ihsanlarda bulunan bir sultandır:

Kudûm-ı nev-bahâr-ile gelüp nev-rûz-ı sultânî

Geyürdi şâh-ı eşcâra kabâ-yı sebz-i nûrânî

Ele zer boz dogan alup yüridi çavuş-ı nergis

Edeple seyre çıksunlar deyü nev-rûz-ı sultânî

'Atâlar eyleyüp neşv ü nemâdan cünd-i ezhâra

Müheyyâ eyledi saf saf düzetti rûy-ı meydânî

(K. 10/1-3⁵¹⁰)

XVII. asır şairi Feridun'un nesibinde çemen ülkesine ordusuyla ayak basan gül sultanı, gül bahçesi meydanına sancağını diken dağ servisi, bağa bu bölgeyi fethetmek için yeşil renkli bir elbise gönderen bahar sultanı, felek pehlivanına

⁵⁰⁸ *Tıybî ve Türkçe Dîvânı*, (Haz.: Sabiha Tak), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

⁵⁰⁹ Osmanlı sarayındaki avcı kuruluşlarından olan Doğancı Koğuşu (Bölük Şahinciyan-ı Enderun) denilen koğuşun üyeleri arasında bulunan ve görevi, taşra doğancılarından, yabancı ülkelerden ve Mısır'ın Doğan Hazinesi ile Kahire'den gelen doğanları yetiştirmek, padişahla ava çıkıldığında padişahın önünden ve yanından giderek istediği zaman doğan uçurmak olan iç doğancıları kastedilmiş olmalıdır; Âtîf Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 1995, s. 193-195.

⁵¹⁰ *Livâyî Dîvânı (Metin-İnceleme)*, (Haz.: Köksal Seyhan), T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.

Nevruz bahşı⁵¹¹ olarak kılıçla altın bir siper veren bahar Cemşit'i, sebze renkli parlak kılıç çekerek gül silahtarı olan susen vardır:

*Leşker-i sultân gül basdı çemen iklîmine
Dikdi sahn-ı gülşene 'ar'ar livâ nevrûzda*

*Bâga sultân bahârîden bu 'arâ feth için
Geldi ahzar-ı kıtfdan bir nev-kabâ nevrûzda*

*Sanma gönder pehlevân-ı çarha Cemşid-i bahâr
Tîgle bir zer-siper itdi atâ-i nevrûzda*

*Var ise sûsen silahdâr-ı gül oldı kim yine
Çekdi sebzâ-reng tîg-i pür-cilâ nevrûzda* (K. 6/8-11⁵¹²)

Nevruziyye nesiblerinde de şairler tıpkı bahariyye nesiblerinde olduğu gibi Nevruz'u dinî birtakım unsurlarla ilişkilendirmişlerdir. Feridun, Hakk'ın feyziyle her yeşil sebzenin Nevruz'da "Arzı öldükten sonra nasıl diriltir?"⁵¹³ ayetini tefsir ettikleri şeklinde bir hayale yer vermiştir:

*Feyz-i hakdan görünce tefsîr ider her berg-i sebz
"Keyfe yuhyi'l-arza ba'de mevtiâ" nevrûzda* (K. 6/14)

Kadrî, gönüllerden kederin gidip sefanın geldiği Nevruz'da Hakk'ın dünya aynasına cila verdiğini, âleme rahmet ayetlerinin indiği, havanın ruh bahşettiğini söylemiştir:

*Gitdi dillerden keder geldi safâ nev-rûzda
Virdi Hakk âyine-i dehre cilâ nev-rûzda*

⁵¹¹ Osmanlılar döneminde Nevruz sebebiyle devlet ricali tarafından verilen ve adına 'Nevruz pişkeşi' de denilen süslü atlar, kıymetli silahlar ve pahalı kumaşlardan oluşan hediyelerdir; Ahmet Arif Turan, "Nevruz Bayramı ve Kültürümüzdeki Yeri", *Millî Folklor Dergisi*, C. 6, Yıl: 12, S. 45, Ankara Bahar 2000, s. 68.

⁵¹² *Ferîdûn Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin)*, (Haz.: Kadriye Şimşek), T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2002.

⁵¹³ Rûm, 30/50.

Âyet-i âsâr-ı rahmet nâzil oldu 'âleme

Rûh-bahş oldu dem-i feyz-i hevâ nev-rûzda

(K. 11/1-2)

Bazı Nevrûziyye nesiblerinde daha çok Nevrûz'un eğlence ve işretle olan münasebetinden, Nevrûz zamanı gül bahçesinde tertip edilen içki ve mûsikî meclislerinden söz edilmiştir⁵¹⁴. Kadrî, çemen meydanında laleler tarafından gül renkli çadırların kurulduğu, tellalların eğlenceye çağırdığı, gül renkli sakinin eline kadeh aldığı, bülbüllerin terennüm ettiği, çalgıcıların farklı makamlarla ahenk ettiği, içinde rengârenk kıyafetli güzellerin yer aldığı işret ve mûsikî meclisleri tertip edilmiştir. Kişiye düşen de bu zamanda yanına şuh bir güzel alarak şarap içmektir:

Kurdi gül-gûn haymeler sahn-ı çemende lâleler

Eyledi 'ıyşa münâdîler nidâ nev-rûzda

Ehl-i 'ışka dem-be-dem bir sâkî-i gül-çehreden

Bûs-ı la'l-i câm-ı meydûr müdde'â nev-rûzda

Câm-ı mey zerrîn kadeh def'-i zer-efşân oldu gül

Bülbülân-ı bâg eylerler nevâ nev-rûzda

Nergisün çeşmin açar gül goncasın handân ider

Feyz-bahşâ-yı dem-i bâd-ı sabâ nev-rûzda

Eyledi râmiş-gerân-ı bezm-i halvet-gâh-ı bâg

Râstdan bir nagme-i dil-keş sadâ nev-rûzda

Fâhte serv üzre zîra rind-i 'âlem-sûzı hep

Bezm-i 'ıyşa her nefes eyler salâ nev-rûzda

Ana dirler iş bu demde gav-tab' u har-nijâd

Çekmeye bir şûhla câm-ı safâ nev-rûzda

(K. 11/5-11)

⁵¹⁴ Divan şiirinde mûsikî konusu hakkında geniş bilgi için bk. Ayşegül Nair, *Divan Şiirinde Musiki ve Makamlar*, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 1999.

Tıybî'nin kasidesinde de Nevruz, daha çok bir eğlence ve işret vakti oluşu özelliğiyle yer bulmuştur.

*‘Âşıkân sâgar-be-kef ‘azm-i gülistân eylesün
Gülsün açılsun yine her gonca-fem nevrûzdur*

*Sâkiyâ gel bezme muhtâc-ı sabûhîdür gönül
Bâde bahş it sen de vakt-i subh-dem nevrûzdur*

*Mutribâ demsâz-ı savt- na’ra-i mestân olup
Gûş olunmaz nagme-i kânûn-ı gam nevrûzdur*

*Tâb virsün çehreye hûbân tagılsun turalar
Ber-arafdur şâm-ı gam şimdi bu dem nevrûzdur* (K. 1/2-5)

Vahyî, gül padişahının çiçeklerden tertip ettiği ve içinde saba rüzgârının nergis kadehini döndürdüğü gül bahçesinde hicrana alışmış gamlı âşığın sevgiliyi düşünerek dolaşması nasihatinde bulunmuştur:

*Şâh-ı gül bezm-i şükûfe tarh idüp gülzârda
Sâgar-ı nergisle devr itsün sabâ nev-rûzdur*

*Fikr-i rûy-ı yâr ile seyr-i gülistân eylesün
‘Âşık-ı gam-nâk-i hicrân-âşnâ nev-rûzdur* (K. 31/1-2)

Cemre

Divan şairlerinin cemre düşmesi sebebiyle devrin büyüklerine sunmak üzere yazdıkları, örneklerine pek fazla rastlanmayan, cemreyle memduh arasında çeşitli yönlerden ilgi kurulan, cemrenin memduh için uğurlu olması temennisinde bulunulan, bahariye niteliği taşıyan kasidelerine cemreviyye denir⁵¹⁵. Kasideleri

⁵¹⁵ Yazı Kurulu, “cemreviyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 1, Ankara 2001, s. 532; Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, M.E. B. Yayınları, İstanbul 1996, s. 11.

incelenen şairler arasında sadece XVII. yüzyıl şairi Bosnalı Sâbit, bir kasidesinin nesib bölümünde cemreyi konu edinmiştir. Şair, deryanın cemreyle güzellik bulması gibi gönlün de muhabbet ateşiyle feyiz bulacağını, heves Nil'ine düşen cemreyle muhabbet serabının şarap, kırmızı yakut parçası olan buz tutmuş şarabın kan olacağını, karla cemrenin uyumunun ateşle pamuğun kıssası⁵¹⁶ gibi olduğunu söylemiştir:

*Dil âteş-i mahabbet ile feyz-i âb olur
Deryâ gibi ki cemrede pür-âb ü tâb olur*

*Nîl-i hevâya düşdi bu gün nokta cemreden
Şimden gerü serâb-ı mahabbet şarâb olur*

*Da'vâ-yı imtizâcına berf ile cemrenün
Ateşle penbe kıssası faslû'l-hitâb olur*

*Yah-beste mey ki pâre-i yâkût-i sürh idi
Te'sîr-i cemreden yine la'l-i müzâb olur* (K. XIII/1-4)

Cemre, kar devini eriten kıvılcım, yaşlı fidanları tazeleyip gençleştirme özelliği bulunan, gül goncasının buhurdanına düşünce kokusu ambere benzeyen, kırağıyı gül suyu yapan, gülün bülbülü kebab etmesi için onun yatak odasına bıraktığı ateştir. Âlemde cemrenin lutfunu gönlüne ateş düşen ıstırap dolu çimen kuşu bilir:

*Bir hamlesine tâb-ver olmaz erir gider
Dîv-i sefîd-i berfe de cemre şihâb olur*

*Kalmaz şu feyz-i cemre ile nev-bahâra dek
Her nahl-i köhne tâze ve her şeyh şâb olur*

⁵¹⁶ Hoca Ahmed Yesevî'nin sohbetlerine müritlerinin kadın-erkek karışık oturmaları sebebiyle yapılan suçlamalar üzerine rivayete göre, "Horasan ve Maverâünnehir'e bir kap içine ateş ve pamuğu birlikte koyarak göndermiş, oradaki ulema kabı açtıklarında içindeki ateş ve pamuğun birbirine tesir etmediğini, yani ateşin pamuğu yakmadığını görünce de kendilerine verilen dersi bütün açıklığı ile anlamışlardı.", Seyfullah Korkmaz, "Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, Kayseri 2001, s. 333.

*Düşdükçe cemre micmere-i gonca-ı güle
Nûkhet şemîm-i 'anber ü şebnem gül-âb olur*

*Cemreyle hâb-gâhına âteş bıraktı gül
Bülbül döne döne ocagında kebâb olur*

*'Âlemde lutf-ı cemreyi murg-ı çemen bilür
Âteş düşer derûnına pür-ıztırâb olur*

(K. XIII/5-9)

Kış

Divan şiirinde bahar kadar olmamakla birlikte kış konu edinen şiirler de yazılmıştır. Bu mevsime pek itibar edilmemesini, şairlerin pek çoğunun mekânı olan İstanbul'da bu mevsimin şiddetli geçmemesi, Osmanlı toplumunda uzun kış gecelerinin bir eğlence ve eğitim zamanı olarak değerlendirilmesi, şairlerin bu mevsimi dinlenerek ve bahara hazırlık yaparak geçirmeleri gibi sebeplerle izah etmek mümkündür⁵¹⁷. Bununla birlikte Divan şairleri "kış" veya "şita" redifli gazellerde ve nesib kısmında kış tasvirlerinin yapıldığı şitâiyye kasidelerinde son derece canlı kış tabloları çizmişlerdir⁵¹⁸. Kış anlamına gelen şitâ kelimesinden gelen şitâiyye nesib bölümünde kışın anlatıldığı kasidelerdir⁵¹⁹. Şitâiyyelerde kıştan, soğuktan, kardan, saçaklarda oluşan buzlardan, karda düzenlenen av merasimlerinden, yağmurdan, rüzgârdan, güzellerin dışarı çıkıp istedikleri gibi salınamamasından vs. söz edilir. Kışın anlatılmasından maksat daha çok, memduhun makama gelmesinden önce var olan sıkıntılı durumu anlatmaktır. Memduh makama gelince kış etkisini kaybedecek ve bahar hâkim olacaktır. Bazen şitâiyyelerde kış, olumlu yönüyle de⁵²⁰ ele

⁵¹⁷ Vedat Ali Tok, "Şairler Sultanının Gözüyle Kış", *Bercest Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, S. 103, Ocak 2011, <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1496> (Erişim Tarihi: 08.07.2012).

⁵¹⁸ Mahmut Kaplan, "Divan Şairinin Penceresinden Kış Manzaraları", *Bercest Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, S. 103, Ocak 2011, <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1496> (Erişim Tarihi: 08.07.2012); Döndü Akarca, "Şitâiyyelerde Kış Betimlemeleri", *Bercest Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, S. 103, Ocak 2011, <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1508> (Erişim Tarihi: 08.07.2012).

⁵¹⁹ Mermer-Koç Keskin, "şitâ'îye", *age.*, s. 95; Yaşar Aydemir, "şitâiyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 416-417. Şitâiyye hakkında ayrıca bk. Hasan Aksoy, "Şitâiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 39, İstanbul 2010, s. 216; Ali Özer, "Şiirin Kışı Kışın Şiri: Şitâiyyeler", *Yağmur Dergisi*, İstanbul Kasım-Aralık-2011, s. 1-8.

⁵²⁰ "(...) bu mevsimin, Nâilî'nin muhayyilesindeki görünümü oldukça neşelidir ve bahar mevsimi ile kıyaslandığında ondan hiç de geri kalır bir yanı yoktur. Hele hele bu mevsimin yaşandığı coğrafya, cennet

alınmıştır⁵²¹. Şitâiyyeleri kaleme alındıkları şartlar çerçevesinde yorumlamak lazımdır⁵²². Diğer taraftan gazel, mesnevi, kıt'a gibi nazım şekilleriyle ve hatta mensur şekilde yazılan şitâiyye örnekleri de bulunduğu için, şitâiyyenin tanımını, tıpkı bahariyye de olduğu gibi "kış ve soğuk tasvirine yer veren metinler" olarak genişletmek daha doğru görünmektedir⁵²³. İncelenen nesiblerde aşağıda geniş şekilde ele alınacağı üzere şairler kışı tasvir ederken canlı ve hareketli kış tabloları çizmişler, kışı bahar sultanını mağlup edip çoğu kere her tarafı yağmalayan bir hükümdar olarak tahayyül etmişler, kışla ilgili bazı telmihlere yer vermişler, kış eğlencelerinden söz etmişler, kışla kendi durumları arasında ilgi kurmuşlardır. Bazen kışı müspet, bazen de olumsuz bir mevsim olarak tasvir eden şairler, bazen kışı ironik bir şekilde ele almışlar, bazen de ateş gibi kışla ilgili diğer unsurları söz konusu etmişlerdir. Sonuç olarak kış, nesiblerde çok farklı tasavvur ve tahayyüller bağlamında tasvir edilmiştir.

Canlı ve Hareketli Kış Tabloları

XVI. asır şitâiyye nesiblerinde kış tasviri yapılırken tabiatta ve insanlarda meydana gelen değişimi canlı kış tabloları hâlinde sunulmuştur. Bâkî, karla kaplı taze fidanı sinesindeki yaraya pamuk yapıştırmış abdal, karı rüzgârla toprağa dökülen ve sahranın eteğiyle dağların cebini dolduran akçe, zamane doğramacısının dağa ve kıra döktüğü talaş, feleğin bulut eteğiyle toprağa saçtığı ve taze fidanın onu görünce yere eğildiği gümüş, yeryüzüne çıkan define olarak tasavvur etmiştir:

olarak nitelendiğinde ve oraya bir hükümdar teşrif buyurduğunda; hünerini göstermek ve taleplerini iletebilmek arzusuyla yazılan bir şiirde, son derece mutlu bir tablonun çizilmiş olması doğaldır. Bu anlamda, sanatkârlarda farklı duyarlılıkla işlenen kış mevsimine ait kimi görüntülerin, o şiirin yazılmasına vesile olan şartlar bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.", Özer Şenödeyici, "Cennette Kış-Nâilî'nin Şitaiyyesi'nin Düşündürdükleri-", *Berceste Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, S. 103, Ocak 2011, <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1516> (Erişim Tarihi: 08.07.2012).

⁵²¹ Aydemir, *agm.*, s. 148; Ayrıca bk. Döndü Akarca, "Şitâiyyelerde Sosyal Yaşantı", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 14, S. 1, Adana 2005, s. 3-11. Burhanettin Çakım, "Şitaiyye", *Ahenk Aylık Fikir, Kültür ve Edebiyat Dergisi*, S. 7, Ocak 1999, s. 27.

⁵²² Meryem Yıldız Akagündüz, *Klasik Türk Edebiyatında Şitâ'îyyeler*, T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2009, s. 43. Şitâiyye nesiblerinin dil, anlatım ve muhteva özellikleri üzerine yapılmış bir tez için bk. Döndü Akarca, *Şitâiyye Nesiplerinde Dil, Anlatım ve Muhteva Özellikleri*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2003.

⁵²³ Bu konuda geniş bilgi ve mensur bir şitâiyye örneği için bk. Hakan Yekbaş, "Tırnakçı-zâde Mehmed Sa'îd Zîver Bey ve Mensur Şitâiyyesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 3, İstanbul 2009, s. 147-184.

*Agardı berf île yir yir çemende cism-i nihâl
Niteki penbe-i dâg ile sîne-i abdâl*

*Zemîne bâd-ı hevâdan çok akçe düşdi yine
Pür itdi dâmen-i sahrâyı toldı ceyb-i cibâl*

*Meger ki hokka-i çarhûn zamane harrâtı
Döker tırâşesini kûh u deşte berf-misâl*

*Zemîne dâmen-i ebr ile saçdı sîmi felek
Bu hâleti göricek mâ'îl oldu taze nihâl*

*Bu fasl içinde şu kim sabrı kaldı ser-mâye
Olur nihâl-i çemen gibi gark-ı mâl u menâl*

*Cihânı berf ile yah tutdı kış kıyâmetdür
'Aceb mi yir yüzine çıksa hep defâ'in-i mâl*

(K. 21/1-6)

Gelibolulu Âlî'nin şitâiyyesinde bulut şahininin kanatlarını dağıttığı güvercin, üzeri karla kaplı servi gül bahçesindeki ırmağın ona ayna verdiği beyaz sakallı zahit olarak tahayyül etmiştir:

*Her bulut sanki bir kebûter idi
Perr ü bâlin tağıtdı bâz-ı hevâ*

*Serve ak düşdi rîş-i zâhidvâr
Sundı âyîne cûy-ı gülşen ana*

(K. 80/3-4)

Şair, kışla ilgili olarak yüce atölyesinde nakkaşın akarsulara cila verdiği, bir kâsede ezdiği üstübeçe⁵²⁴ beyazdan başka bütün renkleri yok ettiği, soğuktan elin ayağın tutmaz olduğu, sefa ehlinin kahve⁵²⁵ içtiği ifadelerine de yer vermiştir:

*Yine nakkâş-ı kârgâh-ı berîn
Virdi her cûybâra pâk cilâ*

*Ezdi bir kâse içre esfîdâc
Resm-i elvânı kıldı nâ-peydâ*

*El ayak tutmaz oldu sermâdan
Kahve nûş oldu cümle ehl-i safâ*

(K. 80/6-8)

Kelâmî, yeryüzünün karla kaplandığını anlatırken ortalığın karıncanın gözünün dahi görüneceği, zerrece karalığın görünmediği kadar ağardığını, karla kaplı taşların güzel elbiseler giyen kimselere benzediğini söylemiştir:

*Şöyle agardı berfile yir kim
Sâye salsa ana şeb-i yeldâ*

*Dîde-i mûr ola 'uyûna 'ayân
Giceden kalmaya eser aslâ*

*Göremez oldu zerrece karayı
Şöyle agardı dîde-i dünyâ*

⁵²⁴ Divan şiirine yansıyan kadına ait makyaj malzemelerinden olan üstübeç, yüzü beyazlatmak için kullanılan aklıktır, Ülkü Çetinkaya, “Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (13), Ankara 2010, s. 72.

⁵²⁵ Osmanlı’da keyif verici maddelerden kabul edilen ve hatta zaman zaman içilmemesiyle zaman zaman da faydalı bir içecek olduğu için içilmesiyle ilgili fetvaların dahi verildiği kahvenin Osmanlı’ya kesin olarak ne zaman girdiği hususu tartışmalıdır. Bununla birlikte XVII. yüzyılda resmî devlet erkânının toplantılarında kahve ikram edilmeye ve kahvenin merasimlerde önemli bir yer tutmaya başlamasından sonra kahve tüketimi oldukça artmıştır; İdris Bostan, “kahve”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 24, İstanbul 2001, s. 203-204. Ayrıca bk. Namık Açığöz, “kahve”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 4, AKM Yayınları, Ankara 2004, s. 20-21.

Berfden bâg u râgda yir yir
Giydi her hâre bir güzel hârâ

(K. 3/11-14)

Nev'î, güneş Yusuf'u kaybolunca çemenin Yakup'un gözü gibi ağardığını, felek pirinin soğuktan nezle olduğunu, üzerinde buz parçaları bulunan çerçöplerin şişeye hünerle konulmuş şekillere benzediğini, dallarda soğuktan donmuş kuşların kebab şişindeki kuşları kiskandığını, çam fıstığı ağaçlarının kemana döndüğünü, saba rüzgârının hallaç, karın pamuk olduğunu vs. söyleyerek kışı tasvir etmiştir:

Sefîd oldu çemen çün çeşm-i Ya'kûb
Güm oldu Yûsuf-ı hurşîd-i hâver

Bürûdet pîr-i çarhı itdi mezkûm
Olup âb-ı dimağından zemîn ter

Konulmuş şişede san'atle eşkâl
Degül yah-pârelerde har ü hasler

Kebâb-ı sîh olan mürga ider reşk
Ser-i şah üzre her bir mürg-ı bî-fer

Sabâ hallâc oldu berf penbe
Keman şeklinde her şâh-ı sanevber

(K. XX/3-7)

Şair, diğer bir şitaiyyesinde içinde gökten yağan karın, vakar sahibi bir pire dönen çemen delikanlılarının, zamanın hürmetsiz ettiği Nevruz'un, aslana benzeyen kocakarı soğuğunun yer aldığı, cemreyle değil Halil'in ateşiyle dahi⁵²⁶ tenlerin ısınmadığı bir kış anlatımına yer vermiştir:

Nevrûza karşı saçdı felek berf-i bî-şümâr
Lâyıkdur akça saçmaga hakkâ ki nevbahâr

⁵²⁶ Nemrut, Hz. İbrahim'i ateşe attırdığı zaman "Biz: "Ey ateş, İbrahim'e karşı serin ve selamet ol" dedik." (Enbiyâ, 21/69) âyetiyle ifade edildiği üzere Allah, ateşe İbrahim'i yakmaması emrini vermiş, neticede ateşin ortasında içinde pınarların aktığı bir gül bahçesi meydana gelmiştir; Güler, *age.*, s. 54.

*Meşhûrdur ki kimseye kış hürmet eylemez
Kar oldu hep cûvân-ı çemen pîr-i zû'l-vakâr*

*Nevrûz kim bu bezm içine yılda bir gelür
Hürmetsüz itdi anı da bu köhne rûzgâr*

*Düşdi nazîre berd-i 'acûza şitâ'-i ner
Ne turfa nazm ider dahl gör dehr-i nâ-bekâr*

*Bir cemre düşmedük dahi 'unsur mı var dakı
Nâr-ı Halîl olursa ısıtmaz ten-i nigâr*

(K. XXVI/1-5)

Nev'î, bir diğer şitâiyye nesibinde devran şişesinin kırılmasıyla cihan bağının kırık cam parçalarıyla dolduğu, soğuk yüzünden nezle olan ve gözleriyle burnundan su akan feleğin yer aldığı, zamanın divitinin soğuk hava yüzünden donmasıyla gül bahçesi kitabına çemen yazısının yazılamadığı, sabah soğuk havada dallarda duran kuşların sahrada avlanan kuşlara imrendiği vb. ifadelerle kış tasvirine yer vermiştir:

*Meger şitâda şikest oldu şişe-i devrân
Pür oldu hurde-i mînâ harîm-i bâg-ı cihân*

*Bürûdet-ile felek mübtelâ-yı renc-i zükâm
Akıtsa dîde vü binisi tan mı âb-ı revân*

*Kitâb-ı gülşene yazılmaz oldu hatt-ı çemen
Havâ-yı serd-ile tondı meğer devât-ı zamân*

*Şikâr olanlara sahrada tîr-i sayyâda
Dem-i seher ser-i şah üzre reşk ider mürgân*

(K. XXXVIII/1-4)

Taşlıcalı Yahyâ, yerle göğün birbirlerine soğuk davrandığı, nebatların sırmalı

kumaştan yapılmış elbiselerini çıkardığı, kış rüzgârının ağaçları kara çullarda⁵²⁷ bıraktığı, gökyüzünün soğuktan gömgök olduğu, ateşin başından ayrılmamak gerektiği, karın dünya kadınının yüzüne sürdüğü aklığa benzediği, toprağın sakalı ağarmış bir ihtiyara döndüğü, çınarın elinin düştüğünü görünce kuşluk güneşinin buluta girdiği, gül bahçesini kargaların yurt edindiği ifadeleriyle kışı tasvir etmiştir⁵²⁸:

*Cihân içinde bürûdet bırakdı fasl-ı şitâ
Biri birine sovuk deprenür zemîn ü semâ*

*Çıkardı hulle-istebrakın nebâtâtun
Şecerleri kara çullarda kodı bâd-ı şitâ*

*Kenâr-ı nârı duhân gibi terk idem dimenüz
Ki gömgök oldu sovukdan bu demde rûy-ı semâ*

*Bürüdi yer yüzini seyri dün yagan karı
Süründi aklığını yüzine zen-i dünyâ*

*Dem-i bahârda gûyâ ki nev-hat idi zemîn
Agardı mihnet ü cevri-i şitâ ile hayfâ*

*Semâda gerd-i sehâbun içine girdi hemân
Görüp çınârun eli düşdüğini şems-i duhâ*

(K. 26/1-6)

Üsküplü İshak Çelebi'nin şitâyesinde kar, güneşin perdedarı, kış haberini getiren rüzgârın ayağına saçılan gümüş para, tozdan temizlenmiş ayna, güneş örümceğini görünmez kılan sayısız sivrisinek, dünyayı gözüne dar ederek güneşte halka

⁵²⁷ “Bir felaket dolayısıyla siyah örtü bağlanmak, siyah elbise giymek; yas tutmak; bir durumdan dolayı pek çok üzülmek”; Hasan Kaya, “Emrî Divanı’nda Deyimler”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. 6, İstanbul 2011, s. 104.

⁵²⁸ Şairin bu şitâiyyesi ile XV. Yüzyıl şairi Mesihî'nin bir şitâiyyesinin mukayese edildiği bir çalışma için bk. Yasemin Ertek Morkoç, “Mesihî ve Yahyâ Bey'in Şitâiyyelerindeki Anlatım Teknikleri Çerçevesinde Kış İmgesi”, Prof. Dr. Mine MENGİ Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri, Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana 2012, s. 118-129.

görünecek yüz bırakmayan kimse, münafika kıyamet korkusu göstermek için pamuk gibi atılan dağlar⁵²⁹, gümüşten yapılmış hisar olarak tasvir edilmiştir:

*Mihr-i münîre olmağ için perdedâr berf
Oldı havâ yüzinde yine âşikâr berf*

*Fasl-ı şitâ peyâmın irürdi yine nesîm
Pâyına nakd-i sîmîni itdi nisâr berf*

*Âyîne gibi oldı musaffâ kamu zemîn
Dünyâ yüzinde komadı aslâ gubâr berf*

*Gitdi görünmez oldı yine ankebût-ı mihr
Çün zâhir oldı peşşe gibi bî-şümâr berf*

*Halka görünmeğe güneşün kalmadı yüzi
Dünyâyı eyledi gözine teng ü târ berf*

*Göstermeğe münâfika hevl-i kıyâmeti
Benzer ki kûhdur atılan penbe-vâr berf*

*Bu denlû nakd-i sîme ki çün iktidârı var
Olmaz aceb yaparsa gümüşden hisâr berf*

(K. 9/1-7)

* * *

XVII. asır şairlerinden bir kısmı tıpkı bir önceki asırda olduğu gibi kışla birlikte yeryüzünde meydana gelen değişiklikleri tasvir yoluyla resmetmişlerdir. Azmi-zâde Hâletî, kışın kar ve bulutla yeryüzünü ve gökyüzünü kâfur ve miskle doldurduğu, karın sabah rüzgârıyla göğe çıkıp şimdilerde yere inen çiçek yaprakları olduğu, bağdaki servilerin gümüş tenli güzellere benzediği, buz parçalarının yeryüzü

⁵²⁹ Dağlar ufalanıp savrulduğu zaman; Mürselâr, 77/10 ayetine telmih vardır.

potasına parça parça konulan halis gümüşe döndüğü şeklindeki ifadelerle kışı tasvir etmiştir:

*Bir seher kim berf ü ebrin eyleyüp sermâ 'ıyân
Ser-be-ser kâfûr u müşk oldı zemîn ü âsmân*

*Berg-i ezhârı çıkarmışdı sipihre bâd-ı subh
Şimdi hep oldur inen rûy-ı zemîne bî-gümân*

*Şimdi itsün bahs iderse sîm-tenlerle eger
Sahn-ı bâg-ı 'âlem içre her turan serv-i revân*

*Pûte-i gabrâya kondı pâre pâre sîm-i nâb
Şûşe-i yah sanmanuz oldı sebîke râygân* (K. 39/1-4)

Bosnalı Sâbit, baharın latif vücudunu soğuğun üşütüp mizacını bozduğunu, zayıf fidanın baharın üstüne titreyip durduğunu, baharın yeşil padişahının kışlak tarafına göç ettiğini, çadır çiçeklerinin kalkıp yazlık yerin bozulduğunu, taze gülün savrulup eziyet dikenlerine battığını, lale bahçesinde ne gül ne diken kaldığını, nefes darlığı rahatsızlığına yakalanan bahar rüzgârının nahif ve zayıf şekilde yattığını söylemiştir:

*Üşitdi cism-i latîf-i bahârı berd-i harîf
Mizâc-ı nâzın idüp i'tidâldan tahrîf*

*Şitâda reh-zene soygun viren bürehne gibi
Bahârun üstine ditrer turur nihâl-i za'îf*

*Göç itdi cânib-i meştâya şâh-ı sebz-i bahâr
Çadır çiçekleri kalkup bozuldı cây-ı masîf*

*Savuldu verd-i teri rence batdı hârları
Bu lâle-i zârda ne gül kalur ne hâr-ı harîf*

Olup nesîm-i rebî' mübtelâ-yı zîk-i nefes
Yatur mecâl-i teneffüsde yok za'îf ü nahîf

(K. IX/1-5)

Gani-zâde Nâdirî'nin şitâiyyesinde kar, güneş kılıcıyla yüz parça edilen yeryüzünün vücuduna feleğin deva için saçtığı tuz⁵³⁰, felek pirinin tıraş ettiği Merih'in başındaki beyaz saçlar, gümüş telli yeşil bir kumaş olan feleğin eskiyip dökülen telleri, donmuş ve nar tanesine benzeyen şarap yudumları üzerine serpilen şeker⁵³¹, soğğun bulutun yüzünden yanışını kazıyınca dökülen talaş, toprağa dökülen yıldız olarak tasavvur edilmiştir:

Tîg-i hûrşîd ile sad çâk itdi cism-i gabrâ
Nemek-i berfi saçup itdi felek ana devâ

Pîr-çarhun serini eyledi Mirrîh tıraş
Berf sanman ki ider mûy-ı sefidin ilkâ

Eskiyüp telleri bir bir dökilür berf degül
Felek olmışdı gümüş tellü yeşil hârâ

Cür'anun dâne-i nâr oldı tonan katreleri
Sükker-i berfi saçarsa n'ola üstine sabâ

Berfi seyr eyle ki mânend-i tıraşa dökilür
Yanışın hakk idicek safha-i ebrün sermâ

Kış kıyâmetdür olursa n'ola herkes lerzân
Berf sanman dökilür hâke nücûm-ı zehrâ

(K. XXVIII/1-6)

Nev'î-zâde Atâyî, sabah vakti dağların doruğunda görünen bulutları kışın bastığını haber veren duman, kışı akarsudan geçerek gül bahçesi ülkesini yağmalayan ordu, ağaçları gül bahçesi tekkesinde soyunup omuzlarına beyaz ihram giyen kimseler,

⁵³⁰ Divan şairlerinin bir kısım beyitlerinden anlaşıldığı üzere, eskiden kanamayı dindirmek için yaranın üzerine örümcek ağı batırılması veya tuz saçılması söz konusudur; Kemikli, *agm.*, s. 30.

⁵³¹ Şaraba şeker katma âdetine gönderme vardır; And, *age.*, s. 171.

karı pamuğun içindeki amber gibi toprağı kuşatan kimse, güneşi kışın şiddetiyle kapanan küçük kapı, feleği rüzgârla yanağı göğermiş biri, buzun arasında donup ırmağa saçılan damlayı feleğin taştta yaptığı lâl olarak nitelendirilmiştir:

Sepîde-dem ser-i kühsârda zalâm-ı gulâm
Duhâne döndi ki kış basdugın ider i'lâm

Tökince cûyî çemen geçdi leşker-i sermâ
Yine memâlik-i gülzârî gâret itdi temâm

Soyındı tekye-i gülşende şimdi hep eşcâr
Bürindi her biri engine bir beyâz ihrâm

İhâta itdi yine kûy-ı hâki berf-i sefîd
Derûn-ı penbede oldı misâl-i 'anber hâm

Kapandı şiddet-i deyden derîçe-i hurşîd
Gögerdi bâd ile rûy-ı sipihr-i erzâk-fâm

Meyân-ı yahda tonup cûya saçılan cür'a
Derûn-ı sengde la'l itdi gerdiş-i eyyâm

(K. 10/1-6)

* * *

XVIII. asır kaside nesiblerinde daha ziyade kışın tabiatla meydana getirdiği değişimleri gösteren tasvirler dikkat çekmektedir. Kânî, hazanın vücutları sararttığını, kışın gönülleri buz damına döndürdüğünü, insaf hamamındaki halveti kapatan ve sefanın soğuk odasında bulunan feleğin züğürt yaylasına⁵³² döndüğünü, kar ve buzla araları soğuk olan güneşin uzun zamandır yüzünü göstermediğini,

⁵³² Züğürt Yaylası, İstanbul'da fakir kulübelerinin bulunduğu bir yer; Eremya Çelebi Kömürciyan, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, (Tercüme ve Tahşiye Eden: Hrand D. Andreasyan), (Yeni Notlarla Yayına Haz.: Kevork Pamukciyan), Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şirketi, İkinci Baskı, İstanbul 1988, s. 70..

soğuk sebebiyle tabiatlerin buz tuttuğunu, suların dahi artık akamaz olduğunu söylemiştir:

*Cismimüz fasl-ı hazân itmiş iken zerd-i hazân
Dey gelüp dilleri buz tamına döndürdi hemân*

*Kapayup halvet-i germâbe-i insâf yine
Şimdi serdab-ı safâsında sipihr-i gerdân*

*Döndi pehnâ-yı felek pâk zügürt yaylasına
Aldı yaylasını ammâ fukarâ-yı deverân*

*Berf ü bârânla araya sovucluk buragup
Niçe gündür ki görünmez bize mihr-i rahşân*

*Tondı buz gibi bürûdetle tabî'atlar hep
Âb da eylemez oldı bu hevâda cereyân*

(K. 32/1-5)

Lebîb-i Âmidî, kışın dünyayı kabzasına aldığı, güneşin dahi titrediği, seher vakti kum taneleri gibi görünen yıldızların gökyüzünün sabah vakti işlediği hasır, karın felek köşkünden dökülen siva, güneş ve ayın da şal olduğu ifadeleriyle kışı tasvir etmiştir:

*Cihânı kabzaya aldı bu sâl o rütbe şitâ
Ki düşdi pençe-i hurşîde lerziş-i sermâ*

*Keşîde kâhkeşân sanma şukka oldı bedîd
Ham-ı sipihre ton atdurdı iştidâd-ı havâ*

*Degül seher görinen şekl-i iştibâk-ı nücûm
Sabâh olunca hasır işledi açıkda semâ*

*Zemîne berf degüldür düşen vefret ile
Sivasın eyledi kâşâne-i felek ilkâ*

*Degül bu sâ'ir olan cirm kurs-ı mihr ü kamer
Savuklar eyledi nîl-i felekde şâl icrâ*

(K. 8/1-5)

Nedîm, ateşteki semenderin⁵³³ dahi soğuktan uçacağı, hatta soğuk yüzünden buzlanmasın diye kor yakutun bir parça pamuğa konulsa münasip olacağı, rüzgârın gözüne nazar değdirdiği nergisin çemende şehla gözünü açamaz olduğu, bu hâli gören gül bahçesindeki su kanalının donup kaldığı, taze fidanın kılıç gibi esen rüzgâr yüzünden buzdan yapılmış demir miğfer giyse şaşmamak gerektiği, harap hanelerin çatısının akmasa da damlayacağı şeklinde ifadelerle kışı resmetmiştir:

*Uçar soğukdan efendi semender âteşde
Bir iki gün dahi böyle eserse bu sarsar*

*Bürûdet öyle ki buzlanmasın deyü lâyık
Konulsa penbeye yakut pâreveş ahker*

*Açılmaz oldu çemenlerde çeşm-i şehlâsı
Degürdi nergise de çeşm-i rüzgâr nazar*

*Görüp bu hâli gülistanda dondu cedvel-i âb
Bahara dek duramaz korkarım kenar çizer*

*Kılıç gibi esiyor sarsar-ı zemistânî
Nihâl giyse n'ola yahdan âhenin miğfer*

*Kesâdı yok hele kış günleri 'akâr-ı gamın
Harâb haneler akmazsa da yine tamlar*

(K. 13/8-13)

Vak'a-nüvîs Râşid'in şitâiyyesinde rüzgârla karın, soğuyan havanın zahidin gönlüne ve sinesi yanık âşıkları kederlendiren güzellerin soğuk tavrına benzediği, güzellerin

⁵³³ Bilhassa erkek semenderin ağaç veya odun aralarında yaşaması ve bunlar yakıldığında semenderin can havliyle dışarı çıkması semenderin ateşten peyda olduğu ve ateşten etkilenmediği şeklinde bir inanişe sebep olmuştur; Hayriye Durkaya, "Fehîm -i Kadîm Divanı'nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı* -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-, c. 3, S. 15, s. 25.

ahdinin binasının buz üstünde durduğu, soğuğun zamanenin mizacını bozduğu bir kış tablosu söz konusudur:

*Sipîde-dem ki esüp yagdı dehre berf ile bâd
Görindi lâzime-i fasl-ı dey mübârek bâd*

*Hevâ-yı serd-i zemistân zamâneyi kıldı
Nümûne-i vera'-ı bârid-i dil-i zühhâd*

*Mükedder eyledi 'uşşâk-ı sîne-sûhteyi
Ki serd mihrî-i hûbâna eyledi imdâd*

*Bakılsa şimdi ser-â-pâ buz üzre kâ'imdür
Binâ-yı 'ahd-i bütân-ı sitemger-i bî-dâd*

*Vücûd-ı kevne harâret medâr-ı sıhhat iken
Bürûdet itdi mizâc-ı zamâneyi ifsâd*

(K. XIII/1-5)

* * *

XIX. asır şairleri de şitâiyye nesiblerinde kışın insan ve tabiat üzerindeki etkileri, yol açtığı değişimleri canlandırdıkları kış tablolarına yer vermişlerdir. Enderûnlu Vâsıf'ın şitâiyye nesibi bilhassa deyimler üzerine kurulmuş tasvirleriyle dikkat çekmektedir. Aralarında ülfet bulunan yazla şairin arasına giren kış ve soğuk, pişmiş aşı soğuk su katmıştır. Karın çarpmasıyla baştan ayağa titreyip donan çemen çiçekleri sararıp solmuş hastalardır. Gülfidanları abdala dönerken hülyalı bülbülün eli böğründe kalmıştır:

*Germ idi ülfetimiz sayf ile geldikde şitâ
Girdi mâbeynimize oldu Bürûdet peydâ*

*Şöyle kızdırmış idi beynimiz 'akd-i ülfet
Teb-i hurşîd-i mahabbetle yanardık gûyâ*

*N'eyleyem katdı soguk su yine pişmiş aşı
Geldi o zât-ı şerîfe o münâfık sîmâ*

*Sararıp soldu 'aceb hastadır ezhâr-ı çemen
Sadme-i berf ile titrer donarak ser-tâ-pâ*

*Döndü soygun veren abdâla nihâl-i güller
Eli bögrinde kalıp bülbülün eyler hulyâ* (K. 17/1-5)

Yeşil olarak sadece şimşir kalmışsa da, meselde söylendiği gibi bir çiçekle yaz olmaz. Dünya şimşirle dolsa dahi yine atasözünde sözylendiği şekilde kel başa şimşir tarak yakışmaz:

*Zînet-i sebz olarak kaldı hemân bir çemşîr
Bir çiçekle yaz olur mu bu meseldir farazâ*

*Tutalım 'âlemi çemşîr ile pür eyleseler
Yakışır mı yine hiç kel başa çemşîr ammâ* (K. 17/6-7)

Fatin'in kaside nesibinde ise, İstanbul'da oldukça şiddetli geçen bir kış tasviri yapılmıştır:

*Özge bir sayf-ı bedîd oldu Sitanbulda bolsa
Bulmadı sebze-çemen tâzelenüp neşv ü nemâ*

*Mevsim-i berf geçüp fasl-ı bahâr olmuş iken
İrmedi gâyete bir sûret ile vakt-ı şitâ*

*Görmedük lutf-ı hevâdan çimenistânda eser
Tuymadık gülşen-i 'âlemde henüz bûy-ı safâ* (K. 1/1-3)

Sümbüllerin incindiği, goncanın ayakaltında kaldığı kışta âşık bülbül, henüz gülün açılmadığı gül bahçesinde beyhude yere feryat etmekte, güneş ve ay sabah akşam bahar bulutunun geçtiği yeri aramaktadır:

*Şiddet-i berdden âzürde olub sünbüller
Pâyâm olmuştı idi gonce-yi pâkîze-edâ*

*Bülbül-i dilşode beyhûde iderdi feryâd
Açmamış idi gülistânda verd-i ra'nâ*

*Kangı iklîme güzer itdi diyu ebr-i bahâr
Cüst-cû eyler idi şems ü kamer subh u mesâ*

(K. 1/4-6)

Kış-Sultan-Ordu Münasebeti

XVI. asır şitâiyye nesiblerinde de kışın tıpkı baharda olduğu gibi sultan-ordu münasebeti içinde ele alındığı örneklere rastlanmıştır. Mânî'nin kaside nesibinde kış, çemen vilayetine hükmedince bütün ağaçlara ipek elbise giydiren, kar tarafından ayağının altına nakışlı kumaş döşenen bir padişah durumundadır:

*Vilâyet-i çemene hükm idince şâh-ı şitâ
Geyürdi cümle dırahtâna câme-i dîbâ*

*Döşendi şâh-ı şitânun ayağı altına
Harîm-i bâgda kar yagdı nakş-ber-kemhâ*

(K. 3/1-2)

Şitaiyyenin aşağıdaki nesib beyitlerinde kış, gül bahçesi avlusuna kardan ak çadır kurarak bağa akın düzenleyen, gece baskınıyla çemen diyarını yağmalayan, ağaçları kırıp geçiren, cihana yokluk veren ordu olarak tahayyül edilmiştir:

*Kuruldu berfden ak hayme sahn-ı gülzâra
Diyâr-ı bâga akın saldı leşker-i sermâ*

*İrişdi cünd-i şitâ bir gice basak düşdi⁵³⁴
Çemen diyârını kış basdı eyledi yagma*

⁵³⁴ M. A. Tanyeri, "basak düşmek": basıvermek, ansızın basmak, baskın vermek; *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 1, AKM Yayınları, Ankara 2001, s. 341.

*Gelince hışm ile kırdı geçürdi eşcârı
Kılıç gibi kış irişdi cihâna virdi fenâ*

(K. 3/10-12)

XVII. yüzyıl şitâiyelerinde de kışın ordusu bulunan bir sultan olarak tahayyülü söz konusudur. Yahyâ Nazîm, şiddetli savaş maksadıyla yola çıkan kış ordusunun suyla ateşin arasında savaş çıkardığını, neticede su ordusunun soğuk gazabının galip gelerek ateş ordusunu kül öksüzü⁵³⁵ gibi ettiğini, ikbal sahibi olan kış padişahının sabah padişahını yendiğini, Behmen askerinin gül bahçesini talan ettiğini söylemiştir:

*Yine sipeh-bed-i sermâ idüp murad-ı kıtâl
Miyân-ı âteş ü âba düşürdi cenk ü cidâl*

*Bürûdet-i gazâb-ı ceyş-ı âb olup gâlib
Sipâh-ı âteşi itdi kül öksüzü fi'l-hâl*

*Bırakdı derd ile sultân-ı subhı edbâra
Şeh-i şitâya bu gün yüz dutup yine ikbâl*

*Haşârat eyledi gül-zârı leşker-i Behmen
“Gözümde kaldı” o revnak misâl h'âb u hayâl*

(K. 24/1-4)

Kış-Telmihler

Şairler, şitâiye nesiblerinde kış tasvir ederken bazı telmihlere de yer vermişlerdir. Bu bağlamda XVI. asır şitâiyelerinde şairlerin birtakım telmihlere yer verdikleri görülmüştür. Gelibolulu Âlî'nin şitâiye nesibinde kış, güneş Yusuf'unu kaybetmiş pir (Hz. Yakup), gökyüzü bulanık görme hastalığına yakalanmış kimse, kar, felek Hüsrev ve Behmen'in kurduğu ve feleğin altın sancağını görünmez eden gümüş çadır, güneşle zerrenin arasında soğukluğa sebep olan kimse, dökülen hazan

⁵³⁵ M. Ali Tanyeri, “kül öksüzü”, hem anası hem babası olmayan, yetim, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 190.

yaprakları Şeddâd'ın kasrı⁵³⁶ olarak nitelendirmiştir. Şair, ayrıca daha çok kışın açan buhurumeryem çiçeği vesilesiyle Meryem ve Hz. İsa'nın eşeği telmihlerine de yer vermiştir:

*Güm eyledükde güneş Yûsuf'ını pîr-i şitâ
Sebel-pezîr idi berf ile dîde-i mînâ*

*Kurınca Husrev ü Behmen hıyâm-ı sîmînin
Sipihrün olmuş idi zer-livâsı nâ-peydâ*

*Güneşle zerre ne hoş hem-dem idi berf ile ger
Aralarına bürûdet bırakmayaydı hevâ*

*Nümûnedür diyü germ oldu kasr-ı Şeddâd'a
Hazân varaklarını berf-rîz idince semâ*

*Bu fasl içinde eger yirde olsa vallâhi
Buhûr-ı Meryem olurdu har-ı Mesîha gıda* (K. 74/1-5)

Şair, kışın kürk giyilmesi ve ateş başında ısınılmasından söz ederek ateşi Hz. İbrahim'in atıldığı ateş, karla kaplı serviye felek pirinin aba giydirdiği çemeni Kâbe olarak tasavvur etmiştir:

*Hezâr kimse egnine kakım u sincâb
Hoş andururdu şitâ âteş-i Halil'i ana*

*Mücâvir-i harem-i Ka'be-i çemen göricek
Giyürdi pîr-i felek serv-i berf-rîze 'abâ* (K. 74/9-10)

⁵³⁶ Pala, "Şeddâd", Hûd Peygamber zamanında yaşamış olup Yemen'deki Âd kavminin hükümdarı olan ve aralarında Bâğ-ı İrem'in de bulunduğu birçok bina yaptıran, kibirlenip Tanrılık iddiasında bulunan kişidir; *age.*, s. 369.

Gelibolulu Âlî, bir başka şitâiyye nesibinde kible yelinin estiği bulutlu havayı Kâbe yolundaki deve katarları şeklinde tasavvur edilmiştir:

Turmadı kible yili esdi bulutlandı hevâ

Sanasın Ka'be tarîkinde katâr oldu cemel

(K. 81/3)

Kar ve hazan yaprakları Şeddad'ın kasrını inşa eden gümüş kerpiçler durumundadır:

Sîm kadar hışta dönüp berf ile evrak-ı hazân

Kasr-ı Şeddâd'a bıraktı şitâ yine temel

(K. 81/5)

Şairin tahayyülüne göre yağın kar da esasen felek Zâl'inin tel tel yolduğu sakallarıdır:

Karlar yağdı sanur halk velî berd-i 'acûz

Sakalın yolmadadur Zâl-i sipihrün tel tel

(K. 81/10)

Mânî, karın hızla erimesi çok zengin bir adam olan Karun'un malıyla birlikte yeregeçmesi olarak ifade etmiştir:

Eğerçi artug idi berf mâl-i Kârûn'dan

Bir iki günde yire geçdi oldu nâ-peydâ

(K. 3/6)

XVII. yüzyıl şairlerinin de şitâiyyelerinde bazı telmihlere yer verdikleri tespit edilmiştir. Azmi-zâde Hâletî, karın yağışını cihan pazarının hallacının pamuk atarken Rüstem'in kemanını kullanması olarak ifade etmiştir:

Hâl-i 'âlem böyledür tan mı kemân-ı Rüstem'i

Kullanursa penbeye hallâc-ı bâzâr-ı cihân

(K. 39/7)

Bosnalı Sâbit, havuzun boşluğuna su dolduğunu anlatırken Beydaba'nın⁵³⁷ ayaklarından çeşme açmayı tarif ettiği şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

Su toldı cevfine havzun ki Bîdpây-ı hakîm

Ayaklarından ider çeşme açmagı ta'rîf

(K. IX/11)

Gani-zâde Nâdirî, gökten dökülen kar tanelerini devrin Zâl'inin felek öküzünü sağarken kabının kırılması sonucu dökülen süt damlalarına teşbih etmiştir:

Zarf-ı leben sınıp katarat oldı rîhte

Gâv-ı sipihri sagmış idi Zâl-i rûzgâr

(K. X/4)

Şair, bir başka şitaiyyesinde buzda kayan dilberi görünce hatırına sırça sarayında oturan ve güzelliğiyle meşhur olan Belkıs'ın geldiğini ifade etmiştir:

Buz kayan dilbere bakdukça gelür hâtıruma

Behcet-i tal'at-ı Belkıs ile ferş-i mînâ

(K. XXVIII/17)

Nev'î-zâde Atâyî, kışı gökte Behram'ı korkudan titreten Rûyinten'in⁵³⁸ Behmen'ine⁵³⁹ benzetmiştir:

Cihâne Behmen-i Rûyîn-ten-i şitâ gelicek

Görüp mehâbetini gökde ditredi Behrâm

(K. 10/7)

XVIII. yüzyıl şairi Nedîm, Mahmud u Ayaz hikâyesinin kahramanlarından Ayaz'ı zikretmiş ve bülbülün aklında gül, sabaha kadar Ayaz kıssasını ezberlediğini söylemiştir:

Düşüp bu gece tevârîhe fikr-i gülle hezâr

Ayaz kıssasın etdi sabaha dek ezber

(K. 13/14)

⁵³⁷ Kelîle ve Dimne adlı meşhur siyaset ve ahlâk kitabını Sanskritçe olarak Debşelîm adlı Hint kralına sunan Beydebâ veya Bidpâ olarak bilinen isimdir; Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, (Çeviri-İnceleme: Said Aykut), 2. Baskı, Şule Yayınları, İstanbul 2003, s. 3.

⁵³⁸ İran şahlarından İsfendiyar'ın oğlu olup Keyânîyân sülalesindendir ve Zaloğlu Rüstem ile yaptığı savaşlarla meşhurdur; Pala, "Ruyinten (Rûyinten)", *age.*, s. 283.

⁵³⁹ Keyânîyân sülalesinden Küştâsb'ın torunu, İsfendiyar'ın oğlu olan Erdşîr'in lakabı; Tökel, *age.*, s. 114.

Kış-Nasihatler

XVII. asır şairi Nazîf'in bir şitâiyye nesibinde görüldüğü üzere, bazen de kış tasviri yapılırken bu dünyanın fani oluşundan ve bu dünyaya güvenilmemesi gerektiğinden de söz etmiştir. Şair, çınar ve gül kökünü çıplak gören kimsenin eninde sonunda dünyanın yok olacağını, buz parçası şeklini görenin de feleğin ne kadar hilekâr ne kadar düzenbaz bir kimse olduğunu anlayacağını söylemiştir:

Çenâr u gülbüni 'üryân gören bilür âhir
Bu haşr-gâhda yeksân olur vazî' vü şerîf

Felek ne âyineci olduğunu fehm eyler
Gören bu şeklile yâh-pâreyi latîf ü şağîf

(K. 13/11-12)

Kış Eğlenceleri

Şairler, kış tasviri yaparken zaman zaman da kışın bir eğlence vakti oluşundan söz etmişlerdir. XVI. yüzyıl şitaiyye nesiblerinde kış, tıpkı bahar gibi işret ve eğlence mevsimi olarak da söz konusu edilmiştir. Revânî, önceden sahra ve kırlar sohbet yeriyeen şimdilerde sohbetlerin kapalı yerlerde yapılır olduğunu, arifin bostan ve bağda dolaşmak isterse eline gül gibi tatlı şarap alması gerektiğini söylemiştir:

Kanî şol demler ki sohbetgâh idi sahrâ vü deşt
Şimdi devlet-hâneler olmuş durur dârü'l-karâr

Hâtırun isterse 'ârif seyr-i bâğ u bostân
Al elüne gül gibi câm-ı şarâb-ı hoş-güvâr

(K. 8/8-9)

Servi sürahi, kırmızı lale kadeh, çınarın eli uddur. Meydan bugün gül renkli şaraba gümüştan nal vuran sakinindir. Cevhere ancak sarrafın itibar edeceği gibi zevk ehli de yakut renkli kadehe müşteri olmuştur:

Serv-i ra'nâdur surâhi lâle-i ahmer kadeh
Zâhirâ 'ûdun olupdur pençesi dest-i çenâr

*Çün kadeh urdı gümüşden na'li gülgûn meye
Sâkiyâ meydân senün sensin bugün çâbü-k-süvâr*

*Şol mey-i yâkût-rengi müşterîdür ehl-i zevk
Cevhere sarrâf olan elbette eyler i'tibâr*

(K. 8/10-12)

Akıllı ve arif olan kimse bu zamanda meyden de, servi boylu bir güzeli kucaklamaktan da kaçınmaz. Nitekim ağzından köpükler saçan felek devesi de sarhoş olmuşa benzemektedir:

*'Âkıl oldur k'itmeye meyden bu demde ictinâb
'Ârif oldur kim ide bir serv kaddi hoş kenâr*

*Mest olupdur gâlibâ bu üştür-i gerdûn yine
Kim dehânından köpükler oldı yine âşikâr*

(K. 8/13-14)

* * *

XVII. yüzyıl şitaiyelerinde de şairler kış eğlencelerinden söz etmişlerdir. Kışın aynı zamanda bir av mevsimi oluşundan söz eden Gani-zâde Nâdirî, halkın ağzının suyunun buz tutmasıyla yârin dudağının buzlu bir yakuta döndüğü kışta avlanmanın bir başka zevki olduğunu ifade etmiştir:

*Yah-beste oldı âb-ı dehân-ı cihâniyân
Bir buzlu la'le döndi leb-i âbdâr-ı yâr*

*Çün kim basîret ehli bilürler bu hâleti
Kim fasl-ı deyde gâyet ile hûb olur şikâr*

(K. X/11-12)

Râmî'nin şitâiyye nesibinde kış padişahının muhtesibi⁵⁴⁰ çemen şehrine gelerek gül bahçesi işretini haram etmiştir. Elemler ordusu bağın meclisini dağıtmış, gül

⁵⁴⁰ Sanat erbabının narhlarına bakmak, kile, arşın vb. ölçülerle terazi ve kantarları kontrol edip düzgün ölçü kullanmayan veya hileli satışta bulunanları cezalandırmakla görevli memur; Pakalın, "muhtesip", *age.*, c. 2, s. 572.

bahçesinden kadehin ayağını kesmiştir. Gül meclislerinden lezzet alan kimseler böyle bir duruma sabretmekte zorlanır:

*Geldi şehir-i çemene muhtesib-i şah-ı şitâ
Herkesi itdi yine işret-i gülzârı harâm*

*Kesdi gülşenden ayagın giderek sâgar-ı mey
Meclis-i bâğı şikest itdi sipâh-ı âlâm*

*Nice sabreylesün âlâma gel insâf idelüm
Bezmgâh-ı gül-i ra'nâdan alan lezzet-i kâm*

(K. 22/7-9)

Kışın kederini defetmek için ele gül renkli ve güle benzeyen şarap kadehini almak gerekir. Bilhassa kış gecelerinde tertip edilen içki meclisleri insana sefa verir, muma benzeyen kadeh gönül hanesinden karanlığı uzaklaştırır:

*Meselâ itmek için def-i küdûret-i şitâ
Gül gibi elde gerek câm-ı şarâb-ı gül-fâm*

*Şeb-i sermâda safâdur ola bezm-i bâde
Hâne-i dilden ide şem'-i kadeh ref'-i zalâm*

(K. 22/10-11)

Bu sebeple sürâhinin sesi daima kulağa küpe olmalı, peri yüzlü sakinin elinde ağzına kadar dolu kadeh bulunmalıdır. Eğlence ve işret vakti olduğu için sabah akşam mest olan rint gibi fırsatı kaçırmamalı, badeyle neşelenmelidir:

*Dembedem savt-ı sürâhi ola gûşa mengûş
Dest-i sâki-i peri-rûda lebâleb ola câm*

*'İyş u işret demidür fursatı fevt itme sakın
Rind olan mest olur elbette sabâh u ahşâm*

*Neşve-i bâde ile fikre safâ vir ki ide
Nakd-i gencine-i ma'nâyâ hücûm u ikdâm*

(K. 22/12-14)

Vak'a-nüvîs Râşid, ancak arif olanların anlayabileceği üzere cihanın kar şekerleriyle dolmasının zevk erbabına helva sohbetinin⁵⁴¹ vaktini çağrıştırdığını söylemiştir:

Mu'ammâ zann ider ahkâm-ı vakte olmayan 'ârif
Görüp çıkmadugın zîr-i lihâf-ı lafzdan ma'nâ

Cihânun şeker-i berf ile memlû olması eyler
Mezâk erbâbına îmâ-yı vakt-i sohbet-i helvâ

(K. XXI/8-9)

* * *

XIX. yüzyıl şairi Enderûnlu Vâsıf'ın şitâiyyesinde kış, helva sohbetlerinin yapıldığı, ava çıkıldığı, içilen şarapla hem bedenlerin hem de gönüllerin ısıtıldığı bir mevsim olma özelliği de taşımaktadır:

Gehi hum-hânede reşk-âver-i câm-ı bâde
Gâhi de hânede ahhâb ile zevk-ı halvâ

Geh şikâra çıkalım dâ'ire-i kuhsâra
Diyelim taziya tut tavşana hem kaç ammâ

Beççe-i tavşanı tavşan kanı bâdeyle hemân
Taş yatur sayd edelim kâm alalım subh u mesâ

Geyelim câme-i rindâneleri şâm ü seher
Dondurur yoksa bizi şiddet-i berd ü sermâ

(K. 17/22-25)

⁵⁴¹ Onay, “helva sohbeti”, *age.*, Türklerde tarihi oldukça eski olan ve en şaşıla örneklerine Lale Devri'nde rastlanan helva sohbetleri, birkaç arkadaşın kış gecelerini eğlenceli şekilde geçirmek için aralarında topladıkları parayla helva yapıp yedikleri sohbet akşamlarıdır; s. 243. Ayrıca Osmanlı'da kışın padişah veya vezir sarayları veya büyük konaklarda da bu tür helva sohbetleri tertip edilmiştir; Alev Özbil, “Edirne'nin Gaziler Helvası ve Helva Sohbetleri”, *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, “Kültürümüzde Arıcılık”, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun), Yıl: 3, S. 1/1, Ocak 2011, s. 59.

Kış-Şairin Şahsî ve Psikolojik Durumu

Şairler zaman zaman kışla kendi şahsî ve psikolojik durumları arasında ilgi kurmuşlardır. XVII. yüzyıl şairi Nâtîkî, kışın kendisini kederlendirdiğini, bazen gözünün bulutundan gözyaşı seli dökülürken bazen de gönlünün mehtabına melal bulutunun perde olduğunu, yıldırım gibi yanarak baştan ayağa ateş olduğunu söylemiştir:

*Beni hem çarh-veş itmişdi mükedder hâtır
Gam-ı dildâr-ı elem devr-i tekâzâ-yı 'ıyâl*

*Seyl-i eşki gehi tökmekde sehâb-ı çeşmim
Gehi mehtâb-ı dile perde idi ebr-i melâl*

*Berk-veş olmuş idim sûz ile mahzâ âteş
Sînede na'râdan olmuşdı dilim ra'd misâl*

(K. 2/11-13)

XIX. yüzyıl şairi Enderûnlu Vâsîf, kışı kendisine gam ve keder veren bir mevsim olarak nitelendirmiş, şikâyetlerini dile getirmiştir. Buna göre şair, sonbaharın kendisini kasıp kavurduğunu, ardından gelen kışın esip savurduğunu söylemiş, karı gama benzetmiştir. Uzun zamandır yumuşaklık görmediği söyleyen Vâsîf, eski zamanlara olan özlemini dile getirmiştir:

*Kasdı kavurdu bizi gerçi kim eyyâm-ı harîf
Esdi savurdu şitâ da bizi âhır güyâ*

*Beynimizde bu sogukluk kalır ise böyle
Selc-i gam 'âleme eyler bizi elbet rüsvâ*

*Rûzgâr olsa müsâ'id bize bir dem bârî
Görsek evvelki nüvâzişlerini ahyânen*

*Görmez olduk katı çokdan beridir nermiyyet
O havâlar dem-i sermâ ile hep oldu hebâ*

(K. 17/9-12)

Bir başka XIX. asır şairi Zâik'in kaside nesibinde şairin ifadesine göre, soğuk hava, fakirlikten şikâyeti bulunmayan şairin vücudunu zayıflatmıştır. Kışla ve felekle arası çok soğuk olan şair, kürk istemeye kalksa onu kürek mahkûmu yapacakları endişesindedir:

*Yokdur şikâyetüm elem-i fâkadan fakat
Cismüm nizâr eyledi serdiyyet-i hevâ*

*Kürk istesem sükûnumı tahrîk ider felek
Ya'nî kürekdeyem bana yok sâhil-i rehâ*

*Çokdur bürûdetüm bu aralık şitâ' ile
Çok iş kesüp bürehne kurı itmeme iftirâ*

(K. 16/6-8)

Yeryüzü ve dağlar beyaz elbise giyerken deryanın sinisinin çıplak kaldığı kışta şairin vücudu deniz gibi titremekte, soğuk kelamla nutku tutulduğu için beyitlerinin bulunduğu sayfa buz bağlamakta, mazmunları çözmek güçleşmektedir:

*'Arz u cibâle giydiricek câme-i sepîd
'Uryân kaldı sîne-i deryâ misâl-i mâ*

*Mânend-i bahr itdi vücûdumı lerze-nâk
Berf-ile gerçi idemez ilbâs-ı bahr-sâ*

*Nutkum tutuldu hâsılı bârid kelâmla
Turkun getürdi çarh-ı tabî'at çü âsiyâ*

*Buz bagladı sahîfe-i ebyât-ı nazmumı
'Usretli oldu hall-i mezâmîn-i câ-be-câ*

(K. 16/9-12)

Olumsuz Bir Mevsim Olarak Kış

Kış, bazen şairler tarafından olumsuz bir mevsim olarak tasvir edilmiştir. XVI. asır şairi Zâtî, kışın güneşi kındaki kılıç gibi gizleyerek halka karanlık gösterdiğini söylemiştir:

Kılsa ‘aceb mi halka şitâ zulmeti ‘ayân

Tîgîn gılâf-ı ebrde mihr eyledi ‘ayân

(K. 40/1)

Kış mevsiminin rüzgârından gelen soğuk haber şairin boyunu keman gibi eğmiş, insafsızca halkı korkuyla titretip kendisinden soğutmuştur:

Çün virdi bâd-ı fasl-ı şitâdan soyuk haber

Ok bigi saldı kâmetimüz eyledi kemân

Ditrettdi halkı havf ile soyutdı kendüden

İrişdi heybetiyle zemistân-ı bî-amân

(K. 40/7-8)

XVII. asır şairi Vahyî kışı, zevk ve sefanın gizlendiği, vefa ve muhabbet ehlinin yatıp uyduğu, gülün, bülbülün, gül kokusu getiren seher rüzgârının, şimdilerde Anka kuşu gibi görünmez olan goncanın, menekşenin, kırmızı gülün, yeşil çimenin yer aldığı ve bağda kurulan gösterişli meclisten eser kalmayan bir mevsim olarak tasavvur etmiştir:

Nühüfte zevk ü safâ hufte ehl-i mihr ü vefâ

Bu demde mîr ü gedâ itdi meclis-ârâyı

Kanı o nâziş-i gül yâ nevâziş-i bülbül

Ne hâle geldi gönül gör o bezm-i zîbâyı

Kanı nesîm-i seher yâ şemîm-i gülden eser

Hafâda gonçe-i ter geçdi şahs-ı ‘ankâyı

*Hemîşe cilveger-i tarf-ı bâg iken âyâ
Benefşe şimdi neden oldu böyle hercâyî*

*Bozuldu sürhî-i gül sebzî-i çimen şimdi
Ne yüzden eyleye 'uşşâk def'-i sevdâyî* (K. 32/9-13)

Olumlu Bir Mevsim Olarak Kış

Şitaiyye nesiblerinde şairlerin zaman zaman kışı olumlu ifadelerle tasvir ettikleri de görülmektedir. XVII. yüzyıldan Simkeş-zâde Feyzî, hoş bir zaman olarak nitelendirdiği kışı her tarafta Numan'ın kasrı gibi köşkler peyda eden, feleğin zemheri sarayından cihana kar döktüğü, toprağın ateş saçtığı, göğün cömertçe yağmurlar yağdırdığı şeklinde daha çok olumlu ifadelerle resmetmiştir:

*Te'al-Allah ne hoş demdür bu dem vakt-i zemistândur
Ser-â-ser gûşe-i kâşâne hem-çün kasr-ı Nu'mândur*

*Hevânun i'tidâlin gerçi bozdu çerh-i kîn-âver
Serây-ı zemherîrinden cihâna berf rîzândur*

*Degül ma'lûmı gâfildür dahi tarz-ı tekâbülden
Zemîn-i ma'delet-pîrâ deminde âteş-efşândur*

*Egerçi âsumân etmekde cûd-ı feyz-i bârânı
Nazar kılmazlar ammâ hâlen 'atâsında giryândur* (K. XVII/1-4)

XVIII. yüzyıl şair, Vak'a-nüvîs Râşid'e göre kış, sıcaklık ve hararetin sükûn bulduğu, içinde başka bir feyiz bulunan, bahar günlerindeki kırmızı lale ve diğer çiçeklere mukabil ateşin yer aldığı, çok yağmur yağdığı için suya rağbet kalmayan bir mevsimdir:

*Bi-hamdi'llâh yine olup resîde mevsim-i sermâ
Sükûn buldı harâret-bahş olan tâb u tef-i germâ*

*Hudâ her fasla bir gûne tecellî eylemiş el-hak
Bahâr u sayfa söz yok deyde vardur başka feyz ammâ*

*Şitâda revnak-ı âteş dahı üşkûfeden kalmaz
Bahâr eyyâmı vardur dirler ise lâle-i hamrâ*

*Ocak kânûn-ı evvel minkâli kânûn-ı sâîdûr
Temûz eyyâmı geçdi âba ragbet kalmadı zîrâ* (K. XXI/1-5)

Kış İronileri

XVII. yüzyıl şairi Ruz-nâmecî Şinâsî, diğer şitâiyye nesiblerinden farklı olarak kış değil, kışın soğuşunu anlatmak için ironik bir anlatımla evini tasvir etmiştir. Şair, evle ilgili olarak baykuş viraneliği, dünyadan daha eski, ne kapısı ne çatısı ne duvarı bulunan, ortasına Ok Meydanı⁵⁴² denilse uygun olan, penceresinden Tufan'ın menkıbesi su gibi akan, Kafdağı, fincanının kahvesi boşluğa konulsa yüz parça olacak kadar soğuk vb. ifadelerine yer vermiştir:

*Sevk idüp gurbete devrân dil-i nâlânı
Bûm-veş itdi (bu) mesken bize bir virânı*

*Niçe mesken ki olur sâhası içre nâ-bûd
Ana nakl eyleseler tâ'ife-i iskânı*

*Habbezâ hâne-i vîrâne-i berbâdeş kim
Ne der ü bâmı var anun ne cidâr-ı bânı*

*Ana dünyâ dir idüm lîk dahi eskidür
Belki işidüp (ise) incine bu bühtânı*

⁵⁴² Fatih'in İstanbul'u aldıktan sonra okçulara tahsis ettiği, günümüze üç tanesi ulaşabilmiş olan kitabeli on dokuz sınır taşıyla sınırları belirlenen, zamanla halkın çevgân ve cirit oyunları tertiplediği, büyük kutlamalar ve felâketlerde toplandığı meydan; Filiz Gündüz, "Okmeydanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 33, İstanbul 2007, s. 339. Ok Meydanı hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Ünsal Yücel, "İstanbul Okmeydanı", *Türk Okçuluğu*, AKM Yayınları, Ankara 1999, s. 68-116; Kahraman, *age.*, s. 246-351.

*Kimi kavs-i kuzah-ı rûkni dahi bir heyhât
Râstdur ortasına der isem Ok Meydânı*

*Çifte dâd olsa sezâ rûy-ı cidâr-ı dehre
Dest-i cürmiyle Kâf tagına olup sânî*

*Resen-i revzeni gördüm gözüm ile diyerek
Su gibi câri okur menkabet-i Tûfânı*

(K. 8/1-7)

Şair, evin soğukluğunu anlatmak üzere testiye konulan kahve fincanının dahi yüz parça olacağını, orman kırılrsa dahi ısıtılamayacağını, dışarıdan yanar hâlde gelen korun bu eve girince soğuğun şiddetiyle taş gibi kaskatı kesileceğini vs. söylemiştir:

*Öyle bârid ki koysan cevfine sad-pâre olur
Kûzesi içre bes kahve leb-i fincânı*

*Diyüp ehl-i nefesün biri ocagun sönsün
Anı germ eyleyemez kırsan eger ormanı*

*Gelse hâricden eger ahger-i sûzende dahi
Şiddet-i serd ile olur hacet-i seyrânî*

(K. 8/9-11)

Bu ev, günahkârın ateşten yaratılmış bir varlık olan şeytanı dahi anamayacağı, hırsız devlerin âdemi kapıp götürceği, şairin ipe kuruması için astığı yeni kaftanını soğuğun uçurduğu, boşluktan içeriye su gireceği, inci olması beklenen Nisan yağmurunun taşlaşacağı vs. kadar soğuktur:

*Zıddıdur ‘unsurının germege yokdur cânı
Anamaz bunda günehkâr olan şeytânı*

*İşte bu evde kapar âdemi dîv-i sürekâ
Yok yere nâmını çekdirmede Kattân Hânı*

Tagdan kâğıd uçurmak degül iş rişte ile

Bunda ben ipden uçurdum bir yeni kaftanı

(K. 8/16-18)

Hazan

Divan şiirinde diğer mevsimlere göre daha az ele alınan bir mevsim olan hazan⁵⁴³, şairler tarafından hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle ele alınmıştır⁵⁴⁴. Farklı şiir örneklerine hazan ve hazanla ilgili unsurların ele alınmasının yanında müstakil olarak nesib bölümünde sonbaharla ilgili unsurların ele alındığı kasidelere hazâniyye denilmektedir⁵⁴⁵. Şair, hazâniyyelerde dua ederken daha çok memduhun bahtının bahar, düşmanın ömrünün hazan olmasını ister. Memduhun düşmanlarıyla yaptığı savaşta onları sonbahar yaprağı gibi titreteceğini söyler. Hazanın olumsuz etkilerinin memduhtan uzak kalmasını temenni eder⁵⁴⁶. Divan şiirinde hazan hastalık, yalnızlık, yaşlılık, mutsuzluk gibi olumsuz durumların temsilcisi olmuştur. Şairler hazanın bir hasat mevsimi⁵⁴⁷, dünya hayatının gelip geçiciliğini hatırlatması itibariyle bir ibret örneği oluşuna da dikkat çekmişler⁵⁴⁸, hazanla kendileri⁵⁴⁹ ve kâinat arasında bir ilgi kurarak anlatımlarını desteklemek üzere birtakım benzetmelerden yararlanmışlardır⁵⁵⁰. Hazâniyye nesiblerinde şairler, canlı hazan tabloları çizme, hazanı bahara karşı ordusuyla mücadele edip üstün gelen bir hükümdar olarak tasavvur etme, hazanı birtakım dinî unsurlarla ilişkilendirme, bazı telmihlerden yararlanma, hazan merkezli nasihatlerde bulunma, hazanı olumlulayarak tasvir etme, hazan-bahar tezatına yer verme şeklinde tasarruflarda bulunmuşlardır.

⁵⁴³ Cafer Mum, “Divan Şiirinde Hazâniye ve Bâkî’nin Hazâniyesi”, *Türkiyat Araştırmaları Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, S. 4, Bahar 2006, s. 131.

⁵⁴⁴ Mum, *agm.*, s. 149.

⁵⁴⁵ Mum, *agm.*, s. 127.

⁵⁴⁶ H. Dilek Batıslâm, “Divan Şiirinde Hazan”, *Diriözler Armağanı Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*, (Haz. Yrd. Doç. Dr. M. Fatih Köksal-Ahmet Naci Baykoca), Bizim Büro Basımevi Yayın Dağ. San. Tic. Ltd. Şirketi, Ankara 2003, s. 172.

⁵⁴⁷ Bu konuda Nev’î’nin *Hazaniyye-i Latife* isimli kasidesi örnek verilebilir; Abdülkadir Erkal, “Divan Edebiyatında Hazaniyye ve Nev’î’nin ‘Hazaniyye-i Latife’ İsimli Kasidesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (Prof. Dr. Sadi Çöğenli Özel Sayısı), S. 18, Erzurum 2001, s. 107-152.

⁵⁴⁸ Batıslâm, *agm.*, s. 173.

⁵⁴⁹ Vedat Ali Tok, “Şiirimizde Hazan”, *Diyanet Aylık Dergisi*, S. 263, Ankara Kasım 2012, s. 58.

⁵⁵⁰ Batıslâm, *agm.*, s. 163.

Canlı ve Hareketli Hazan Tabloları

XVI. asır kaside nesiblerinin bir kısmında hazan, teşbih ve teşhis sanatlarının ağırlıkta olduğu sonbahar tabloları şeklinde resmedilmiştir. Bâkî, hazan rüzgârının altın yapraklarla süslediği gül bahçesini yaldızcı dükkânına, yağmuru gümüş tele, bulutu telkâri ustasına, yerle göğü iki çarka, akarsudaki söğüt yaprağını kınından çıkmış altın işlemeli kılıca, sarı yaprakların döküldüğü bağın geçidini altın tepsiler konmuş padişah sofrasına, hortumla savrulan yaprakları bostanı dolaşmaya inmiş gezegenlere teşbih ve teşhis etmiştir:

*Gül-şene altun varaklar zeyn idüp bâd-ı hazân
Güyyîâ zer-kûblar dükkânı oldı gül-sitân*

*Rişte-i bârân gümüş tel sim-keş ebr-i harîf
İki çarha döndiler gûyâ zemîn ü âsmân*

*Berg-i bîdi bâgda âb-ı revân üzre görüp
Didiler akmış gılâfindan bu tîg-i zer-nişân*

*Reh-güzâr-ı bâga ser-tâ-pâ dökilmiş berg-i zer
Sandum altun tebsiler konmuş simât-ı husrevân*

*Bâgda gerdân ider evrâkı sanman gird-bâd
İndiler seyyâreler kılmaga seyr-i bûstân*

(K. 22/1-5)

Bâkî, renkli yapraklarla süslü ağaçları geçip gitmiş bir güzele, kırağıyı sebzeliğin yüzüne soğuk su serpen kimseye, seher vakti nehirlerin üzerindeki kabarcığı buzluğa, Ağustos gülünü ağaçların ona yapraktan kestiği sarı filoriye, hazan yapraklarını nesrin gülüne, nergis bahçesindeki her dalı nahılbende, ağaçları sahrada kurulmuş nohut renkli çadırlara, çiçekleri çadır çiçeğini dürmüş askerlere, servideki hazan yaprağını saba rüzgârının soğuk nefesiyle titremeye başlayan naçar kimseye teşbih ve teşhis etmiştir:

*Berg-i rengîn ile zeyn oldu ser-â-ser eşcâr
Bir güzeşte güzele döndi hemân köhne bahâr*

*Sebzezârun yüzine sepdî sovuk su şeb-nem
Seheri buzluga döndürdi habâb-ı enhâr*

*Gül-i nesrîn n'ola dökülse saçılsa yâra
Kesdi yaprakdan ana sarı filorî eşcâr*

*Verd-i nesrîn mi ki her berg-i hazânı şecerün
Nahl-bend eyledi her şâhını yâ nergiszâr*

*Nohûdî hayme olupdur her ağaç sahrâda
Dürdi çadır çiçeğin çünkü sipâh-ı ezhâr*

*Virdi bârid nefesi serve sabânun lerze
Turdı ditremege gör berg-i hazânı nâ-çâr*

(K. 20/1-6⁵⁵¹)

Emrî, hazan yaprağını cihan damadının dal gelinine astığı altın levha, bostan ve bağ kuyumcusunun leğene benzeyen hava kabarcığı örtüsüne dizmek için hazırladığı altın pul, ağaçları serviye kapılıp dövme yapan çıplak abdal, gençken yaşlanmış kimse, ahı dallara ulaştığında aleve dönüşen biri ifadeleriyle hazanı ve bu tabloda yer alan diğer tabiat unsurlarını resmetmiştir:

*Görinen berg-i hazân sanma 'arûs-ı şâhun
Levh-i zer asdı yine boynına dâmâd-ı cihân*

*Yâ habâbun legeni örtüsüne dizmegiçün
Pûl-ı zer hâzır ider zer-ger-i bâg u bûstân*

*Her şecer serv-i hırâmânun olup abdâlî
Âteşin dâg yakup cismini kılmış 'uryân*

⁵⁵¹ *Bâlî Çelebi Divanı (2b-35a) İnceleme Metin*, (Haz.: Betül Sinan), Boğaziçi Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

*Regleri n'ola 'ıyân olsa teninde bergün
Zerd-rûluk anı pîr eyledi ey tâze civân*

*Bülbülün dûdı ki peyveste idi her şâha
Şu'le-i âteşe tebdîl olupdur o duhân*

(K. 1/18-22⁵⁵²)

Şair, yağmurları feleğin gökkuşağından attığı oklar, hazan yaprağını da bu oklardan korunmak için altın kalkan alan kimseler, dalın ucundaki hazan yaprağını bülbülün onu görünce uçtuğu okun ucundaki altın temren, saba rüzgârını söğüdün elinden altın işlemeli hançerini alan kimse olarak tasavvur etmiştir:

*Tîr-bârân idicek kavs-i kuzahdan gerdûn
Aldı her berg-i hazân üstine zerrîn kalkan*

*Şâhda berg-i hazân gördi vü uçdı bülbül
Sandı ol tîr ucında anı zerrîn-peykân*

*Zer-nişân hançerini aldı elinden bîdûn
Sokmayınca vire mi düzd-i sabâ ana emân*

(K. 1/23-25)

Rızâyî, üzerindeki sarı yapraklarla servinin bülbülün ahıyla tutuşup dumanı tüttüğünü, bazısı sarı bazıları kırmızı olan yaprakların çemen atölyesinden çıkmışa benzediğini, rüzgârın indirdiği ve kılıca benzeyen söğüt yapraklarını görünce çemen ordusunun yerinden kalktığını sandığını, çemende akan suların ah gibi hızlı hareket ettiğini söylemiştir:

*Berg-i zer ile serv degül bülbül idüp âh
Yir yir görinenler şerer-âlûde duhândur*

*Evrâk-ı zerün kimisi surh oldı kimi zerd
Güyâ ki çemen kâreh-i reng-i rezândur*

⁵⁵² *Emrî Divanı*, (Nşr.: M.A. Yekta Saraç), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128327/h/giris-emridivani.pdf>

*Bâd indiricek bîdlerin asılı tîgin
Bildüm ki çemen ceyşi yirinden güzerândur*

*Bir sür'ati var cûylarun sahn-ı çemende
Bir mertebede âh şedîdü'l-cereyândur*

(K. 15/13-16)

Sehâbî'nin kaside nesibinde çemenin hâline merhamet eden bulutun ah, gök gürültüsünün figan ettiği, şimşekten korktuğu için yüzü sararan çemenin devran tarafından kar üstübeçiyle beyazlatıldığı, kışın sesini rüzgârdan duyan akarsuyun yerinde kuruyup kaldığı, ateşin soğuk harbi görüp korkudan mermer ve demir hisara saklandığı, cihan halkının Mecûsî milletine tabi olarak ateşe taptıkları şeklinde ifadelerle hazan tasvirine yer verilmiştir:

*Sehâb u ra'd çemen hâline terahhum idüp
Birisi aglayup eyler birisi âh u efgân*

*Çemen yüzün ki sararmışdı berk havfından
Sefîd kıldı sefîdâc-ı berf ile devrân*

*Sadâ-yı sıyt-ı zemistânı bâddan işidüp
Yirinde kuruyı kaldı o demde âb-ı revân*

*Neberd-i berdi görüp havfdan nihân oldı
Hisâr-ı âhen u hârâda âteş-i sûzân*

*Ocağı kible idüp nâra tapdılar gûyâ
Mecûs milletine tâbi' oldı halk-ı cihân*

(K. 7/6-10)

Zâtî, söğütlerin altında altın balıklarıyla akan akarsuyun, suyun üzerine birçok nakışlar çizen saba nakkaşının, yâre duyduğu aşkla kan rengi alan sebze bahçesinin, saba rüzgârıyla yerden göğe çıkan hazan yapraklarının, feleklere yansması düşmüş şafağa benzeyen ve üzerinde hazan yaprakları bulunan dağların yer aldığı bir sonbahar tablosu çizmiştir:

*Söğütlerin olup durur altında ser-be-ser
Zerrîn semekleriyle yine cûybâr nakş*

*Vay nice hoş eli sulı nakkâş olur sabâ
Tahrîr itdi su yüzine âbdâr nakş*

*Kavlini kesmediyse seher yâr 'ışkına
Ya kandan oldı kanla bu sebze-zâr nakş*

*Yirden göge çıkardı hazân yapragın sabâ
Encümden oldı fûlk-i bî-karâr nakş*

*Eflâke düşdi 'aksi görenler şafak sanur
Berg-i hazândan oldı yine kûhsâr nakş*

(K. 30/11-15)

* * *

XVII. asır kaside nesiblerinde de hazanın canlı tablolar hâlinde tasvir edildiği görülmüştür. Nev'î-zâde Atâyî'nin kaside nesibinde sarı yaprakların döküldüğü çemende yapraklarla dolu akarsu Samanyolu, çemen ağaçları boyayıp kumaşını kurutan boyacı, felek sürekli altın harcayan kimse olarak nitelendirilmiştir:

*Zerd oldı dökildi çemenün bergi hazândur
Evrâk ile pür cûy-ı revâ kâh-keşândur*

*Eşcâr koyup renge kurutmakda kumâşın
Gûyâ ki çemen kârgah-i reng-rezândur*

*İksîrî-i gerdûn 'amel-i şems ile şimdi
Harc eyledügi hep zer-i pür-tâb-ı revândur*

(K. 11/1-3)

Ağaç dalları gerden ve pazısına altın levha asılan çocuklar, fidanın yaprağına damlayan çiğ Feridun'un⁵⁵³ sancağı, yapraklarla süslenen ve üzerinde güneşin parıldadığı ağaçlar salıncak olarak teşbih ve teşhis edilmiştir:

*Zer-levh asılup gerden ü bâzûsına yir yir
Etfâl-sıfat şâh-ı şecer cılve-künândur*

*Gevherli direfş itdi Ferîdûn-ı hizâne
Şeb-nem ki nihâl üzre olan berge çekândur*

*Zeyn oldı varaklarla salıncak gibi eşcâr
Mihrün tokınup şa'sa'ası pür-leme'ândur* (K. 11/4-6)

* * *

XVIII. yüzyılda da canlı hazan tasvirine yer verilen nesib örnekleri tespit edilmiştir. Edirneli Kâmî, gül bahçesine döşenen altın varak, bostana baştanbaşa çekilen altın cetvel, gül bahçesinde ateş gibi görünen güller, aleve benzeyen erguvan fidanları, gül bahçesi bezminden el ayak çeken ve bunun suçunu bahçivana atan sarhoşlar vs. unsurlarla hazanı tasvir etmiştir:

*Gelüp ser-mâ döşendi zer varak her gülsitân üzre
Çekildi câ be-câ zerrîn-cedvel bûsitân üzre*

*Görindi gülşen-i kânûn içinde âteşin güller
Sarıldı her 'alev gûyâ nihâl-i ergavân üzre*

*Döşendi bî-bahâ kâliçeler her cây-ı meştâyâ
Hasîrûn neydi bu çîn-i cebîn-i merdümân üzre*

*Çekildi bezm-i gülşenden ayağı mey-perestânun
Günâh-ı 'ıyş u nûşı saldılar hep bâğbân üzre* (K. 19/1-4)

⁵⁵³ Pişdadiyan sülalesinin altıncı hükümdarı olan Feridun, Dahhâk'ı mağlup ettikten sonra İran tahtına geçip 500 yıl hükümdarlık yapmıştır; Tökel, *age.*, s. 166.

Şairin sonbahar sahnesiyle ilgili olarak yer verdiği unsurlardan biri de kaplıcaların sıcaklığına alışmış olan ve bu sebeple elbiselerini çıkarıp hazan evrakı üzerine koyan ağaçlardır:

Alışmış gâlibâ germ-âbeler germiyyetin eşcâr

Kabâsından soyındı koydı evrâk-ı hazân üzre

(K. 19/12)

Hazan-Sultan-Ordu Münasebeti

Fuzûlî, Kütahyalı Rahîmî ve Rızâyî olmak üzere XVI. asır şairleri bir kısım kaside nesiblerinde hazanı ordusu, askeri bulunan bir hükümdar olarak tasvir etmişlerdir. Fuzûlî, hazan mevsiminin ağaçları su gibi hareket ettirdiği bir mevsim olduğunu söyledikten sonra kış ordusunun hücum ederek lale ve gül vasıtalarını yağmaladığını dile getirmiştir:

İrişti vakt ki fasl-ı hazân-i nâ-hemvâr

Kıla su tek harekâtın müzâhim-i eşcâr

Sipâh-i behmen ü dey lâle vü gül esbâbın

Hücûm eyleyüben gâret eyleye ne ki var

(K. 6/1-2)

Kütahyalı Rahimî'nin kaside nesibinde hazan, bahar padişahının üstüne ordu göndererek gül bahçesi meydanını sarartan, toprağa altın renkli örtü döşeyen, yeşil meydana lale renkli çadır kuran asker, ağaçların omzuna nurlu elbise giydiği esnada altın renkli tahtına döşek koyarak yerleşen padişah olarak nitelendirilmiştir:

Çekdi şâh-ı nev-bahârun üstine asker hazân

Dutdı sahn-ı gülşeni misli beni asfer hazân

Rûy-ı hâke gün gibi bast itdi bir zerrîn-bisât

Sâha-i hazrâda kurdı lâle-gûn çâder hazân

Egnine nûrânî hılat geydi fevka'l-had şecer

Tahtına vaz itdi zer-gûna anun pister hazân

(K. 3/1-3)

Rızâyî, üzerine hazan yapraklarının bulunduğu çemen yazısını hazan padişahının altın işlemeli tuğrası olarak tahayyül etmiştir:

Hatt-ı çemen üzre nazar it berg-i hazâna
Tugrâ-yı zer-endûd-ı şehenşâh-ı hazândur (K. 15/4)

Hazan-Dinî Unsurlar

Hazanla ilgili, daha çok XVI. asır kaside nesiblerinde örneklerine rastlanan hususlardan biri de hazanın bazı dinî unsurlarla ilişkilendirilmesi, bazı ayetlerin iktibas edilmesidir. Bâkî, çemeni sabah rüzgârının altınla yaldızladığı rahmet ayetlerine benzetmiştir:

Şöyle benzer kim hat-ı âyât-ı rahmetdür çemen
Bâd-ı subh itmişdür altun hail ile yir yir nişân (K. 22/14)

Derzi-zâde Ulvî, hem hazanın hem de baharın Hak kudretini gösterdiklerini ifade ettikten sonra hazanla baharın “eserlere bak⁵⁵⁴” ayetini izhar ettiğini söylemiştir:

Hazânun eyleyüp ihyâ bahâr mürdelerin
Hazân bahâr ile hak sun'ın itdiler izhâr

Kemâl-i sun'-ı bahâr u hazânı seyr it kim
Hazân bahâr iledür fenzurû ilâ âsâr (K. 12/5-6)

Gelibolulu Âlî, gül bahçesinde hazan alametleri görününce bahçıvanın “her şey helak olucu⁵⁵⁵” mazmununu okuduğunu dile getirmiştir:

Zâhir oldı yine gülzâr içre âsâr-ı hazân
Küllî şey'in hâlikün mazmûnın okur bâğbân (K. 22/1)

Şair, su yerine çiy nakdinin harcandığı yokluk bağında her gülün bir pula muhtaç olduğunu, bülbülün yuvasını ummana götüren akarsuların gül bahçesinin

⁵⁵⁴ Rûm, 30/50.

⁵⁵⁵ Kasas, 28/88.

faniliğinden nişan verdiğini, her birisi zühdü seçen altın işlemeli ağaçların tecrit hırkasına girdiğini, her yaprağın rûzgârın şiddetini ve dünyanın faniliğini bildirmek için Huda'dan armağan gelen bir nüsha olduğunu da söylemiştir:

*Gör fenâ bâgını her gül bir pula muhtâcdur
Su yirine harcanurken jâle nakdin râygân*

*Âşiyân-ı bülbülü 'ummâna iltür cûylar
Ya'nî kim virür gülistânun fenâsından nişân*

*Hırka-i tecrîde girdi ser-be-ser eşcâr-ı bâg
İhtiyârı zühd idüp her biri oldı zer-nişân*

*Rûzgârın şiddetin dehrün fenâsın bilmege
Her varak bir nüshadur geldi Hudâ'dan armagan*

(K. 22/4-7)

Gelibolulu Âlî, bir başka hazaniyye nesibinde kudret kaleminin her varaka renkli yazılarla "bütün kişiler, bütün bilinçli varlıklar, bütün insanlar ve bütün cinler, herkes fanilik üzeredir, yok olucudur⁵⁵⁶" ayetini yazdığı şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

*Meger ki yazmış imiş kil-k-i sun' her varaka
Hutût-ı renge ile küllü men-'aleyhâ fân*

(K. 45/8)

Hazan-Telmihler

Daha çok XVI. asırda örneklerine rastlanıldığı üzere şairler bir kısım hazaniyye nesiblerinde hazanla ilgili bazı telmihleri söz konusu etmişlerdir. Gelibolulu Âlî, yeşil örtülü cihan bağının kara çullar giydiğini söyledikten sonra çemen köşkünün Hz. Yakup'un beyt-i ahzân olarak anılan evine döndüğünü ifade etmiştir:

*Beyt-i Ahzân oldı eyvân-ı tarabgâh-ı çemen
Kara çullar giydi hazrâ-püşken bâg-ı cihân*

(K. 22/9)

⁵⁵⁶ Rahmân, 55/26.

Şair, bir başka hazaniyye nesibinde de hazan rüzgârının saba rüzgârını şiddetle sarstığı gül bahçesini yine külbe-i ahzan olarak tasavvur etmiştir:

Görüp nişîmen-i gülzârı külbe-i ahzân

Sabâyı şiddet ile sarsar oldu bâd-ı hazân

(K. 45/1)

Aynı hazaniyyenin bir diğer nesib beytinde siyah yüzlü karga Âdem'e dane için gülen İblis'e teşbih edilerek Âdem'in cennetten şeytan tarafından buğday tanesi vaadiyle kandırılmasına telmihte bulunulmuştur⁵⁵⁷:

Gülerdi dâne için sanki Âdem'e İblîs

Gurâb-ı rû-siyeh ol ortalıkda hande-künân

(K. 45/6)

Şair, sonbaharda servinin dışında diğer ağaçların yapraklarını dökmesi gerçeğinden yola çıkarak serviyi kuşlara sığınak olan Hızır olarak tasavvur etmiştir:

Sığındılar ana ancak o kaldı câme-be-dûş

Hızır yitişdi gürûh-ı tuyûra serv-i revân

(K. 45/16)

Gelibolulu Âlî'nin ifadesine göre hazan Efrasiyab'ın hazinelerini göstermiştir:

Kalur sonuna deyü zer sevenlerün varı

Hazân hazâ'in-i Efrasiyâb'ı kıldı 'ayân

(K. 45/36)

Daha önceleri Sebzevar⁵⁵⁸ ve Gürgân⁵⁵⁹ eyaletleri gibi olan bağ, şimdilerde sonbaharla birlikte kurtlarla dolu Kirman⁵⁶⁰ harabesine dönmüştür:

⁵⁵⁷ Âdem ve Havva'nın şeytana uyup yasak meyveyi yemelerinin ve cennetten atılmaları hadisesi; Güler, *age.*, s. 28.

⁵⁵⁸ Enver Konukçu, "Beyhak", İran'da bulunan, yeşil bitki örtüsü, madenleri, değerli taşları ve mermer yataklarıyla meşhur olan tarihî bir şehir ve bölge olan Sebzevâr'ın eski adı Beyhak'tır; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 6, İstanbul 1992, s. 57.

⁵⁵⁹ W. Barthold, "Gürgânc", Harezm'in kuzey bölgesinde bulunan bir şehirdir, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 4, İstanbul 1997, s. 846.

⁵⁶⁰ J.H. Kramers, "Kirman", İran'da bir eyalet ve bu eyaletin bugünkü merkezinin ismi, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 6, İstanbul 1967, s. 815.

Ezel ki gayret-i gürgân u sebzevâr idi bâg
Bu dem harâbe-i Kirmân'a döndi pür-kirmân

(K. 45/41)

Kütahyalı Rahimî, dağ ve bağdaki sebze bahçesi Hızır gibi yemyeşil olmuşken hazanın İskender gibi ağaçların çiçek açtığı tarafa yöneldiğini dile getirmiştir:

Tane-i hızır olmuş iken sebzezâr-ı bâg u râg
Çekdi taraf-ı îşa ser mânend-i İskender hazân

(K. 3/11)

Zâtî, hazaniyye kasidesinin nesibinde rûzgârdan, zamandan Musa gibi kimya öğrenen bağların Karun'dan daha çok altın topladıklarına dair bir hayale yer vermiştir:

Bâglar Kârûndan artık cem' itmişler zeri
Kimyâ öğretti Mûsî-veş meger kim rûzgâr

(K. 45/6)

Hazan-Nasihatler

Hazanı merkeze alarak nasihat edilen hazaniyye örneklerine XVI. asırda rastlanmıştır. Bâkî'ye göre, dünyanın faniliğini anan âşıkların padişahı tozla kederin bulaştığı sarı yüzüne kanlı gözyaşı dökmüştür. Saltanat tacını giyen kimse mağrur olmamalıdır, çünkü hazan rûzgârı birçok sultanın börkünü almıştır:

Kanlu yaş dökmüş ruh-ı zerd ü gubâr-âlûdına
Var ise dehrün fenâsın andı mîr-i 'âşıkân

Saltanat tâcın geyen 'âlemde magrûr olmasun
Nice sultân börkin almışdur begüm bâd-ı hazân

(K. 22/8-9)

Kütahyalı Rahimî, her bitkinin dil uzatarak ve hâl diliyle zamanın ömrün baharını sonunda hazan edeceğini söylediği, hazanın hileyle yüzünden ışığını aldığı gül bahçesinin güzelliğinin kaybolduğu, kişinin nergis gibi ibretle gözünü açıp bağa baktığında hazanın baharın faniliğini arz edeceğini göreceği ifadeleriyle sonbaharla ilişki kurarak nasihatlerde bulunmuştur:

*Dil uzadup dir zebân-ı hâl ile her bir giyâh
Rûzgâr ömrün bahârın âkıbet eyler hazân*

*Zâyil oldu gülşenün ârâyış ü zîb ü ferî
Al idüp alıyla aldı ârızından fer hazân*

*Aç gözün nergis gibi ibretle tarf-ı bâğa bak
Sana arz ider fenâsını bahârun her hazân*

(K. 3/7-9)

Zâtî, kişinin hazanın bağı şehrini yağmaladığı bu zamanda sefa vasıtalarından ve zevk levazımından payına düşeni alması, ecel onu bulmadan kudret nakkaşının bağı kasrını temaşa etmesi gerektiğine dair nasihatlerde bulunmuştur. Diğer taraftan bağdaki sarı yaprakların ömrün baharının ebedî olmadığına dair haber verdiğini dile getirmiştir:

*Şehr-i bâğı eyledi yagma hazân var alıgör
Sen de raht-ı zevk ü esbâb-ı safâdan yâdigâr*

*Geçmeden sana ecel nakşî temâşâ ide gör
Kasr-ı bâğı eyledi nakkâş-ı kudret zergâr*

*Bâgda berg-i nîk (?) benzi anunçün sarıdur
Kimseye bildi bahâr-ı ‘ömr olmaz pâydâr*

(K. 45/12-14)

Hazan-Şairin Şahsî ve Psikolojik Durumu

XVI. yüzyıl şairi Fuzûlî, kasidesinin nesibinde hazanla içinde bulunduğu olumsuz koşullar ve ruh hâli arasında bir ilgi kurmuştur. Şair, kendisini serseri, sitem ve bela tuzağının esiri, garip, ne vücudunda pergel gibi hareket edecek kuvvet ne de nokta gibi duracak hâl bulunan biri olarak nitelendirmiştir:

*Benim bunun kimi eyyâmında serasime
Esîr-i dâm-i belâ vü sitem garîb-i diyâr*

*Ne seyr kılmaya pergâr tek tenimde tûvân
Ne nokta tek bir arada oturmağa yer var*

(K. 6/11-12)

Binlerce kederin üstüne hücum ettiği Fuzûlî'nin ne bir dert ortağı ne de derdine derman olacak bir tabibi vardır. Hazanda havanın kendisine kırıklık verdiği çıplak ve hor kalmış bir gül budağı gibidir. Dost dediği düşman çıkmış, yâr dediği ağyar olmuştur. Bu fakirlikle rahata ve huzura erişmesi çok zor görünmektedir:

*Hezâr gam müteveccih bana bu hem bir gam
Ki yok durur gam-i dil zâhir etmeğe gam-hâr*

*Ne bir refîk ki hem-derd olam men-i miskîn
Ne bir tabîb ki derd-i dil eyleyem izhâr*

*Hazân içinde kalan gül budağımı ki hevâ
Bana şikest verip kalmışım bürehne vü hâr*

*Kimi ki dost dedim çıktı düşmen-i cânım
Kimi ki yâr dedim oldu âkıbet ağyâr*

*Bu fakr ilen ki benim rahâtım durur müşkil
Bu hâl ilen ki benim dirliğim durur düşvâr*

(K. 6/13-17)

Olumlu Hazan Tasvirleri

XVII.yüzyıl şairi Neşâtî, diğer birçok Divan şairinden farklı olarak sonbaharı daha çok olumlu ve çemene güzellik getiren bir mevsim olarak tasvir etmiştir. Hazan üstadı hazinesini açtığı için çemendeki ağaçların altı altın doludur. Sonbahar, çemene her köşesi sema meydanının güzelliğini alt edecek bir süs vermiştir. Her çemen dalı, düzgün endamlı, bazen yeşil, bazen sarı kıyafet giyen bir şühtür. Gül bahçesindeki yapraklar altın, akarsular ise gümüş cetveldir:

*Her zir-i dırahtı çemenün olmada pür-zer
Üstad-ı hazan var ise gencine-güşadur*

*Bir zinet-i nev virdi çemenzare hazan kim
Her kuşesi revnak-şiken-i sahn-ı semadur*

*Her şah-ı çemen hüsn ile bir şuh-ı sehi-kad
Kim geydügi geh sebz ü gehi zerd kabadur*

*Evrak-ı gülistanı hazan kıldı zer-efşan
Culardan ana cedvel-i sim olsa sezadur*

(K. 12/2-5)

Hazan-Bahar Tezâtı

XVI. asır şairi Derzi-zâde Ulvî'nin kaside nesibinde hazan baharla birlikte ele alınmıştır. Bahar, lale yanaklı maşukken hazan da sarı yüzlü âşıktır. Hazan, melul ve hüznülyken bahar sevinçli ve şendir. Bahar sümbül gibiyken hazan perişan hâllidir:

*Misâl-(i) 'âşık u ma'şûk olup hazân u bahâr
Hazân sarardı vü oldı bahâr-ı lâle-'izâr*

*Hazân melûl u hazîn ü bahâr hürrem ü sâl
Bahâra hande virilmiş hazâna girye vü zâr*

*Bahâr sünbül gibidür hazân perîşân hâl
Hazân teb-i gama düşmüş bahâr hem-dem bahâr*

*Bahâra karşı hazân itdi hâsılın ber-bâd
Hazâna karşı bahâr açdı var ise ruhsâr*

(K. 12/1-4)

Yaz

Divan şiirinde ve dolayısıyla kaside nesiblerinde yer alan mevsimlerden biri de yazdır⁵⁶¹. Yaz, müstakil olarak nesib kısmında yazdan, yazın sıcağından ve Temmuz'dan bahseden *Temmûziyye* kasidelerinde ele alınmıştır. Bu kasidelerde

⁵⁶¹ Şentürk, *age.*, s. 239.

Temmuz'un sıcağı, sıcaklığın sebep olduğu bunaltı, sıkıcılık, susuzluk dile getirilir. Daha sonra, genelde medhiyeye girizgâhta, bu sıkıntıları ortadan kaldıracak olanın memduhun lutfu, ihsanı, âb-ı zülâli olduğu söylenir ve memduhun övgüsüne geçilir⁵⁶². Divan şairlerinin Temmûziyye türüne pek rağbet etmedikleri görülmektedir⁵⁶³. Remizler, manalar ve mazmunlar ateş, ışık, hararet, alev, sıcaklık etrafında gelişir. Dört unsurdan toprak, hava ve su, ateşin hükümranlılığı altında ezilmektedir. Diğer taraftan sıcak, insanlar üzerinde de birtakım olumsuzluklara sebep olmaktadır. Âşık-maşuk ilişkisinde, güçsüz düşen, sıcağın tesiriyle kızan ve bu yüzden daha da hırçınlaşan maşuğun bu tavrı karşısında âşığa düşen sabretmek veya bu duruma sebep olana beddua etmektir⁵⁶⁴. İncelenen nesiblerde yazı mübalağalı ifadelerle tasvir eden şairler, bazen yazla ilgili telmihleri söz konusu etmişler, bazen yazla şahsî durumları arasında ilgi kurmuşlar, bazen de yaz tasviri ekseninde esasen sevgiliyi tasvir etmişlerdir.

Mübalağalı Yaz Tasvirleri

Şairler hemen her asırda yazı mübalağalı ifadelerle tasvir etmişlerdir. XVI. yüzyıl şairi Nâtîkî yazı, Temmuz kumandanının görünmesiyle reyhanların bir bir yıldızlar gibi bozguna uğradığı, sıcaklıkla âdeta halkın üstüne ateş döküldüğü, gönül hararetinin dağları dahi erittiği, felek kalburundan âleme eteş elendiği, kılıca benzeyen sıcağın devrandan elem soğuşunu kazıdığı ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Oldı leşker-keş-i temmûz nümâyân çü subh
Münhezim oldı reyâhin çü kevâkib yek yek*

*İrdi germiyetle sâhir-i eflak-i seher
Seherle halk-ı cihân üstüne âteş tökerek*

*Kâr-ger oldı harâret-i dil kûha ki eger
Su degerse ola yüz pâre çü seng-i ahek*

⁵⁶² Aydemir, *agm.*, s. 151-152.

⁵⁶³ Abdulkadir Erkal, "Divan Edebiyatı'nda Temmuziyye ve Mustafa Sâmî'nin Temmuziyyesi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 24, Erzurum 2004, s. 44.

⁵⁶⁴ Mehmedin İspir, "Fehîm-i Kadîm Divanı'ndaki Temmûziye Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/6, s. 339-340.

*Böyle gırbâl-i felek 'âleme âteş eledi
Güldi âb içre dolu dagdan a'zâ-yı semek*

*Harf-i insâf gibi hiddet-i tîg-i germâ
Eyledi berd-i elemin nüsha-i devrândan hak*

(K. 1/15-19)

Bir başka XVI. asır şairi Sehmî, Temmuz güneşinin hararetiyle saba rüzgârının dahi sıcak olarak estiğini, yağmur bulutunun ateş saçtığını, sıcak havanın insanda gezecek hâl bırakmadığını, akarsuyun dahi aheste aheste aktığını vs. söylemiştir:

*Tef-i hurşîd temmûz ile sabâ oldu vezân
İrdi ol dem ki şerer-bâr ola ebr-i bârân*

*Cür'et-i seyr idemez havf-ı hevâdan kaldı
Kûşe-i çeşm-i temennâda nigâh-ı im'ân*

*Eyledi ebleh-i pâ-yâb-ı bisât-ı gabra
N'ola âheste hırâm eyler ise âb-ı revân*

(K. 10/1-3)

Hava, güzellerin sarhoş gamzesi vefalı âşıkların gönlünü parçalamak için cefa kılıcı çekse yağmur damlaları göğe çıkıp sonra toprağa dökülecek, felek gül bahçesinin güzelliğini yok edecek, güneş âlemin başına ateş saçacak kadar sıcaktır:

*Kasd-ı çâk-ı dil-i 'uşşâk-ı vefâ-âyîne
Çekse şemşîr-i cefâ gamze-i ser-mest-i bûtân*

*Feyz-i te'sîr-i hevâyile dönüp semâyâ
Dökilür hâke misâl-i katarât-ı bârân*

*Eyleyüp devr-i felek revnak-ı gülzârı şikest
Şu'le-bâr oldu ser-i 'âleme mihr-i rahşân*

(K. 10/10-12)

* * *

XVII. yüzyılda da bu yazın mübalağalı ifadelerle tasvir edildiği kaside nesibleri vardır. Azmi-zâde Hâletî, aşırı sıcaklığın tesiriyle ummanı susuzluktan dilini dışarı çıkaran kimseye, sıcaklığın etkisiyle herkesin elbise ve gömlekten sıyrıldığı feleğin kümbetini hamama teşbih etmiştir. Diğer taraftan havanın sıcaklığının oldukça arttığını söyleyen şair, çılgın âşığın sinesindeki soğuk ahın sıcak gözyaşından üstün olduğunu, bu mevsimdeki sıcaklığı gören cehennem ehlinin kendilerini zemheride sanacaklarını da eklemiştir:

*İrdi hengâm-ı temûz oldu yine germ cihân
Teşnelikten dilini taşra çıkardı 'ummân*

*Her kişi oldu cüdâ câme vü pîrâhenden
Döndi germâbeye bu günbed-i çerh-i gerdân*

*Âteş-i germ-i hevâ hayli bülend olmuştur
Elini tutsa ırakdan n'ola mihr-i rahşân*

*Sîne-i 'âşık-ı şeydâdaki âh-ı serdün
Eşk-i germ üstüne oldu yine rûchânı 'ıyân*

*Baksa dünyâya bu fasla irişen halka göre
Zemherîr içre sanur kendüyi ehl-i nîrân*

(K. 14/1-5)

Azmi-zâde Hâletî yazı, çemenin benzinin Temmuz'un hararetiyle sarardığı, sıcak yüzünden kırmızı çiçekler açan erguvan ağacının teninde zerrece kan kalmadığı, akarsuyun gül bahçesinden ayağının kesildiği, çemenlikte seher rüzgârının görünmez olduğu, sıcak sıcak esen rüzgârın ağaçlardan yaktığı ateşle çemende suların kaynamaya başladığı, gül bahçesi tüccarının mallarını yağmalamak için vücut şehrine ateş bıraktıkları şeklinde ifadelerle tasvir etmiştir:

*'Aceb degül çemenün benzi zerd olursa eger
Mizâc-ı 'âleme tâb-ı temûz kıldı zarar*

*Hevâ-yı bed şu kadar bozdu ergavân nahlin
Teninde kalmadı anun yiriyle kandan eser*

*Kesildi âb-ı revânun ayagı gül-şenden
Görünmez oldu çemen-zârda nesîm-i seher*

*Meger ki eyledi âteş yakup ağaçları bâd
Çemende kaynamaga başladı sular yir yir*

*Metâ'-ı h^vâce-i gül-zârı kılmaga yagma
Meger ki şehir-i vücûda bıraktılar âzer*

(K. 28/1-5)

Fehîm-i Kadîm, yaz tasviri yaparken cıva damlası gibi bir yerde toplanan yıldızların eriyip gümüş parçası gibi külçe haline geldiğini, üzerinde kabarcıklar bulunan denizin güneşin hararetiyle basiret ehli tarafından şişehane sanıldığını, güneşin hararetiyle cihanın yed-i beyza mucizesini dahi itibarsız hâle getirdiğini, havanın sıcaklığı dört unsurdan biri olan ateşi eritince gökyüzünde görünen parlak yıldızların esasen onun akan alevine benzediğini söylemiştir:

*Katre-i sîm-âb-veş bir yirde idüp ictimâ'
Külçe oldu rîze-i sîm ahterân olup müzâb*

*Şişe-hâne zann ider ehl-i basîret şübhesüz
Kızdı tâb-ı mihrdan ol denlü bahr-ı pür-habâb*

*Olsa i'câz-ı yed-i beyzâ n'ola bî-i'tibâr
Tâb-ı mihr itdi cihânı ol kadar pür-tef ü tâb*

'Unsur-ı nârı eritdi germi-i tâb-ı hevâ

Şu'le-i seyyâlesidür görinen yer yer şihâb

(K. V/4-7)

Nâilî-i Kadîm, havanın hararettten ateş tabiatına girdiğini, şafağın esasen feleklerin eteğinde parlayan alev olduğunu, denizin güneşin hararetiyle ateş fırınına döndüğünü, denizin üstünde uçan kuşların dahi kebab olduğunu, sıcak askerinin

hücumuyla harap olan suyolunun kesildiğini, denizdeki suyun dahi azaldığını söyleyerek yazın hararetini ifade etmiştir:

*Girip tabî'at-ı nâra hevâ harâretten
Fürûgu şu'le-zen-i penbe-i sehâb olmuş*

*Şafak değil o perâkende şu'leden filhâl
Tamâm-ı dâmen-i eflâk lem'a-tâb olmuş*

*Tenûr-ı nâre dönüp tâb-ı mihirden deryâ
Fezâ-yı bahra murgâniyân kebâb olmuş*

*Tarîk-i âb kesilmiş bu lücceler yekser
Hücûm-ı leşger-i germâ ile harâb olmuş*

*Bu dem ki kaht-ı nemâ âmdır değil deryâ
Ki âb-ı çeşme-i hûr mahv-ı iltihâb olmuş* (K. XVIII/5-9)

Nev'î-zâde Atâyî, kaside nesibinde feleğin billur levhasından dokunan güneş ışığının gül bahçesindeki çiçekleri pamuk gibi yaktığı, güneşin yakıcı ateşiyle bulutun su verdiği, kılıca benzeyen dağların suyunu aldığı, sarı renkli yaprakta hastalık alametleri gördüğü için çemen şehrinde kaçan bülbüllerin, elinde altın işlemeli kılıç tutan güneş üstüne yürüdüğü için korkudan kuruyup dudağı yarılan ırmak kenarının yer aldığı bir yaz tasvirine yer vermiştir:

*Tokındı levh-i billûr-ı felekden pertev-i hurşîd
Misâl-i penbe sûzân eyledi gülşende ezhârı*

*Suyın aldı bu demde âteş-i sûzânı hurşîdün
Sehâb itmişdi gerçi âb-dâde tîg-i kühsârı*

*Tuyup anı hemân şehr-i çemenden kaçdı bülbüller
Ruh-ı zerdi-i varakda gördi çün âsâr-ı bîmârı*

*Leb-i cû huşk olup yarılmasun mı havf ile şimdi
Yürür üstine hurşîd elde yalın tîg-i zer-kârı*

(K. 5/2-5)

Râmî, kasidesinin nesibinde Temmuz ayında feleğin ejderhaya dönmesiyle âlem sarayının tutuştuğunu, sıcak hava yüzünden zemin ve zamanın sıcaklığının her gün biraz daha artarak âdeta hamama döndüğünü, çiyin hararetle terleyen gökyüzünden dökülen ter olduğunu, güneşin hararetiyle dağın kılıcının eridiğini, sıcaklık yüzünden toprağın ayak basan herkesin ayağını ateş gibi yaktığını söylemiştir:

*Erişdi fasl-ı temuz oldu çarh-ı ejder-dem
Tutuşdı tâbile sahn-ı serâçe-i 'âlem*

*Hevâ-yı germ ile gûyâ ki oldu germâbe
'Aceb zemin ü zaman kızdı gün-be-gün muhkem*

*Sipîhr derledi ol tâbile bu fasl içre
'Arakdur andan inen bâga sanmanuz şebnem*

*Eritdi tigrini kûhun harâret-i hurşîd
Odur akan su degüldür cibalden her dem*

*Şu denlû oldu mü'essir harâreti hâke
Yakar şerâre gibi kim iderse vaz'-ı kadem*

(K. 23/1-5)

* * *

Mübalağalı yaz tasvirleri XVIII. asırda da söz konusu edilmiştir. Arpaemini-zâde Sâmi'nin anlatımına göre Temmuz'un gelişiyle dünya sıcağa boğulunca toprak, havanın hararetiyle gül yanaklıların terinden çekilmiş gül suyu olmuştur:

*Temûz irişdi cihân gark-i tef ü tâb oldu
Zemîn harâret ile vakf-ı pîç ü tâb oldu*

İdüp kemâl ile germiyyet-i hevâ te'sîr
Çekîde-i 'arak-i gül-ruhân gül-âb oldu

(K. 6/1-2)

Temmuz'un sıcaklığının şiddetiyle denizdeki balıklar kebab, dünyadaki zerrelere her biri güneş küresi, yağmur damlası harareten iltihapla dolan dünyanın potası, bulutlar erimiş çelik külçesi, yanan kuşlar da karga gibi olmuştur. Deryada görünen hava kabarcığı, esasen onun teridir:

Düşince pertev-i hurşîd ka'r-i deryâya
Derûn-i yemde olan mâhiyân kebâb oldu

O denlû şiddet-i tâb-i temûz kim zerrât
Cihânda her biri bir kurs-i âftâb oldu

Bu demde katre-i bârân degül harâretten
O denlû pûte-i gerdûn pür-iltihâb oldu

Siyeh gamâmı güdâzendegî-i hurşîdî
Misâl-i külçe-i fûlâd eritdi âb oldu

(K. 6/3-6)

Sürûrî'nin kaside nesibinde yazla ilgili olarak serinlemek için hamama girilmesi, sıcaktan öfkelenen ve çeşme başında kavga eden insanlar, iyice azalan akarsular gibi unsurlara yer verilmiştir:

Künc-i dellâk ile germ-ülfet olanlar kışda
Sogıdı dem-be-dem efzûn olalı şiddet-i sayf

Girerüz sâha-i hammâma serinlenmek için
Şehri külhan gibi pür-tâb ideli vefret-i sayf

İrişenler ana şerminden olur hûygerde
Ne mehâbetli imiş meclis-i cem'iyyet-i sayf

*Çeşmelerde su için teşneler eyler gavga
Kızdırup nâsı olur cenge sebeb 'illet-i sayf*

*Katı inceldi akan sular iderken tугyân
Sürinüp gitmege tâkat komadı zahmet-i sayf*

(K. 26/4-8)

Yaz-Telmihler

Şairler, yazı tasvir ettikleri bir kısım kaside nesiblerinde bazı telmihlere de yer vermişlerdir. XVII. asır şairi Azmi-zâde Hâletî, rüzgâr Yusuf'un gömleğinin kokusuyla geçse dahi Yakup'un hüzünler evinin kapısını açmayacağı kadar sıcak bir yazdan söz etmiştir:

*Bûy-ı pîrâhen-i Yûsuf'la güzâr eylese bâd
Der-i beytül-hazeni açmaya pîr-i Ken'ân*

(K. 14/6)

Diğer taraftan şairin tahayyülüne göre bu mevsimde güneşin harareti, kınından çıkan kılıcı ve Hz. Davut gibi demiri eritecek⁵⁶⁵ kadar sıcaktır:

*Nerm idüp şem'-sıfat âheni tâb-ı hurşîd
Gösterür mu'cize-i Hazret-i Dâvûd'ı zamân*

(K. 14/8)

Bir başka XVII. asır şairi Fehîm-i Kadîm, Temmuz'un hararetiyle güneşin toprağı Kerbela çölünü kiskandıracak hâle getirdiğini, feleğin altın kanatlı ve ateş nefesli kaknus kuşunun ateşte kebab hâline gelmesine şaşmamak gerektiğini ifade etmiştir:

*El-'ataş geldi yine tâb-ı temûz-ı şu'le-tâb
Reşk-i deşt-i Kerbelâ itdi zemîni âfitâb*

*Âteşin-dem olmadan kaknûs-ı zerrîn-bâl-i çarh
Kendü de olsa 'aceb mi şu'lesi içre kebâb*

(K. V/1-2)

⁵⁶⁵ Hz. Davut'un mucizelerinden biri de demiri eritmektir; Pala, "Dâvud", *age.*, s. 101.

Yine XVII. yüzyıl şairlerinden Nef'î, sıcak havayı anlatmak için feleğin böyle havada Firavun'u suda boğsa cehennemi andıran kuyunun dibine ısınacağı şeklinde bir hayale yer vermiştir:

Isınırdı yerine ka'r-ı çeh-i dûzahda

Etse Fir'avnı felek böyle hevâda gark-âb

(K. 31/10)

Bir diğer XVII. yüzyıl şairi Nev'î-zâde Atâyî, Temmuz'un hararetiyle sararan yaprakların ve ateş saçan ağaçların bulunduğu dağların hepsinin Tur dağına döndüğünü söylemiştir:

Yine tâb-ı temîzî zerd idüp evrâk u eşcârı

Dönüp her kûh-ı Tûr'a itdi peydâ her şecer-bârı

(K. 5/1)

Güneşe baktığından gözleri ateşle dolacağı için İskender, bundan sonra aynası yerine koysa münasip olacaktır:

Sikender şimdi vaz' itse gerekdür mîl-i mir'âti

Olup mihr ile pür-âteş olurdu nûr-ı ebsârı

(K. 5/16)

Yine XVII. yüzyıl şairlerinden Râmî, bu demde ansızın ateş saçan rüzgârın al atı gelse ve Yusuf'tan haber getirse dahi Kenan'ın⁵⁶⁶ pirinin kapısını açmayacağı ifadesiyle sıcaklığın şiddetini anlatmayı tercih etmiştir:

El-kıssa eger bu demde nâgeh

Yekrân-ı nesim-i âteş-efşân

Yusuf haberin getürse gelse

Açmazdı derini pîr-i Kenân

(K. 21/19-20)

⁵⁶⁶ Ahmet Kartal, "Diyâr-ı Ken'an", bugün Filistin'de Sayda, Sur dolaylarıyla Suriye'nin bir kısmını içine alan Hz. Yakup'un memleketi, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 2, AKM Yayınları, Ankara 2002, s. 214.

XVIII. yüzyıl şairi Sürûrî, yazın ağırlığıyla halkın sersem olup Mecnun gibi dağlara düştüğü şeklinde bir tahayyüle yer vermiştir:

Memleket halkını bî-hûş kılup sıklet-i sayf

Düşürür taglara Mecnûn gibi hâsiyet-i sayf

(K. 26/1)

Yaz-Şairin Şahsî ve Psikolojik Durumu

XVII. aır şairi Fehîm-i Kadîm, bir kaside nesibinde yazla kendi şahsî ve psikolojik durumu arasında ilgi kurmuştur. Şair, cehennem sıcaklarını andıran havada bütün halka değil sadece kendisine eziyet ettiği için güneşe evinin barkının harap olması bedduasında bulunmuştur:

Böyle bir dûzah-eser nârî tabî'at faslda

Aglamazdum halk-ı 'âlem çekse bin dürlü 'azâb

Âh ammâ neyleyim dâg itdi bu âteş beni

Âfitâbâ hânümânun ola gün günden harâb

(K. V/17-18⁵⁶⁷)

Yaz-Sevgili Tasviri

XVII. sır şairi Fehîm-i Kadîm, 19 ila 25. beyitler arasında, işveli, nazlı, gül gibi nazik bedenli, aydınlıktan incinen, sıcaklığın tesiriyle saf ateş hâline gelen ve âşıklarının onu hararetle arzuladığı, ay yüzlü, güneşte terleyen yanağı gül suyuna, yüzündeki ter damlaları çiğ tanesine benzeyen bir sevgili tasviri yapmıştır:

'İşve-kârum nâz-perverdüm gül-i nâzük-tenüm

Şu'le-âsâ tâbdan itdün serâpâ ıztırâb

Mahz-ı âteş eyledi te'sîr-i germâ ol mehi

Olsa ger ma'zûrdur 'âşıklara germ-i 'itâb

⁵⁶⁷ Fehîm-i Kadîm (Hayatı, Sanatı, Dîvan'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi), (Nşr.: Tahir Üzgör), AKM Yayınları, Ankara 1991.

‘Ârız-ı hûy-rîzini seyr eyle tâb-ı mihirden
Görmedünse çıkdugın gül-berg-i âteşden gül-âb

Katre katre hûy degül berg-i gülingen mevc-zen
Şebnem-âsâ âb oldu şu’le-i reng-i hicâb

Huşk ise ger la’li âb-ı Hızr’dan bir katredür
Bu hevâda çeşme-i âb-ı hayât olur serâb

Eylemez çün tâbiş-i hurşîd hurşîde eser
Anun içün âfitâbum cilve eyler bî-nikâb

(K. V/19-25)

4.1.2. Tabiata ait mekân tasvirleri

Tezinbu bölümünde şairlerin kaside nesiblerinde söz konusu ettiği bahçe, çemen, derya ve ırmak tasvirleri üzerinde durulacaktır.

Bahçe

İçlerinde rengârenk çiçeklerin yetiştirildiği Osmanlı bahçeleri aynı zamanda ihtişamlı eğlencelere de ev sahipliği yapmıştır⁵⁶⁸. Bağ (bahçe) her biri bir metafor hâline getirilmiş çiçekleri, ağaçları, kuşları, ırmakları, havuzlarıyla Divan şiirinin temel mekânlarından biri durumundadır. Bağın çiçek kadrosunda gül başta olmak üzere, lale, sümbül, gelincik, zambak, susen, çiğdem, şebboy, hatmi, reyhan, menekşe, leylak, nilüfer gibi çiçekler yer alır⁵⁶⁹. Kaside nesiblerinde de şairlerin zaman zaman

⁵⁶⁸ “Eski Osmanlıların ziraat hayatında bahçe, çiçek safâlarının büyük olduğu kadar dil-rübâ, müzeyyen bir mevkii vardı. Ecdadımız öyle zannedildiği gibi ibtidaî kaba bir hissin meftunu olarak -ehemmiyetsizce, fidan, çiçek, bahçe deyip geçmezlerdi.(...) Osmanlı Türk bahçeleri bütün ma’nâsıyla zarif, gûnâgûn çiçeklerle süslenerek şenlendi. İsimleri kadar hoş çiçekler veren fidanlarla donandı. Her devri müteakip, zamanına göre mahir birçok usta bahçıvanlarımız, çiçek yetiştiricilerimiz zuhûr etti.”; Nâzım Hikmet Polat, “Eski Osmanlılarda Ziraat Hayatı Bahçe Safâları, Lâle Eğlenceleri, Çiçek Şiirleri”, *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, s. 77-78. Osmanlı bahçeleri ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bk. Nurhan Atasoy, *Hasbahçe Osmanlı kültüründe bahçe ve çiçek*, AYGAZ A.Ş., 1. Basım, İstanbul 2002, “2. bölüm: Osmanlı bahçelerinin özellikleri”, s. 25-53, “6. bölüm: Osmanlı saray bahçeleri”, s. 219-269, “7. bölüm: İstanbul’un saraylar dışındaki hasbahçeleri”, s. 271-329; ayrıca bk. Beşir Ayvazoğlu, “Bahçeler”, *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür*, İz Yayınları, c. IV, İstanbul 1999, s. 100-101.

⁵⁶⁹ Ömür Ceylan, “Taşranın Altın Çiçeği Safran”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu’na Armağan II*, İstanbul 2005, s. 2.

bahçe tasvirine yer verdikleri görülmüştür. Buna göre XVII. asır şairi Hayâlî Bey, XVII. yüzyıldan Râmî ve Va'dî ile XVIII. yüzyıldan Lebîb-i Âmidî kasidelerinin nesiblerinde bahçe tasvirini söz konusu eden şairlerdir. Hayâlî Bey, kaside nesibinde bahçeyi her fidanı bir nazım, meddahı ve bûlbülü şair, çiçek dolu yolu feleğin kemeri, Rum denizinin gönül verdiği ve cennet bahçesinden daha güzel olan, balıkların makas olup deryaya layık mavi elbise hazırladıkları bir bahçe nitelermeleriyle tasvir etmiştir:

*Merhabâ ey ravza-i âlî nazargâh-ı güzîn
Dâğdârındır senin gülzâr-ı Firdevs-i Berîn*

*Her nihâl-i nâzenînin oldu bir nazm-ı bülend
Bûlbül ü destân serâyın şâir-i sihr-âferîn*

*Aks-i râh-ı pür şükûfendir miyân-bend-i felek
Zill-i kasrın çihre-i eyyâma hâl-i anberîn*

(K. 23/1-3)

Şairin tahayyülüne göre, bahçenin eteğini tutmaya gelen gönlü yanık lale dışarıdan geldiği gerekçesiyle kovulan bir kimsedir. Bu bahçede el sallayarak âşıklara “Hâzihi cennâtü adnün fedhulûhâ hâlidîn⁵⁷⁰” ayetini söyleyen melek yüzlü güzeller vardır. Ay yüzlü, ay alınlı güzellerin aşına olduğu havuzu dolunaya benzeyen bahçede ellerinde yelpaze bulunan dilberler dolaşmaktadır:

*Lâle-i dil-sûhte tutmağa geldi dâmenin
Dediler bunda yaramazsın sen ey sahrâ-nişîn*

*El salıp âşıklara derler melek-manzarları
Hâzihi cennâtü adnün fedhulûhâ hâlidîn*

*Havzıdır bir mâh-ı bedr içinde her mâhı hilât
Âşinâ olmuş ana mâhî?-tenân-ı meh-cebîn*

⁵⁷⁰ “Adn cennetleri ki, altlarından ırmaklar akar, orada ebedi olarak kalacaklardır.”, Tâhâ, 16/76.

*Mirvehayla oldu dilberler havâdârı bunun
Sen dem urma ey sabâ bu bâğda tek dur hemîn*

(K. 23/7-10)

Nef'î, kaside nesibinde Kandilli Bahçesi'ni⁵⁷¹, yani reel bir bahçeyi tasvir etmiştir. Döşemesi Hitâyî ipeği gibi resim ve nakış dolu, tarhı Firdevs'ten güzel olan, çiçekleri yaz kış açılan bu bahçenin üstadını Rıdvân görse çok beğenir:

*Habbezâ bağçe-i pâdişeh-i rûy-ı zemîn
Görse Rıdvân eder üstadına yüzbin tahsîn*

*Ferşi dîbâ-yı Hitâyî gibi pür-nakş ü nigâr
Tarhı revnak-şiken-i ravza-i firdevs-i berîn*

*Yaz u kış açılır ezhârı tefâvüt etmez
Ne dem-i ürd-i behişt ü ne meh-i ferverdîn*

(K. 46/1-3)

Bu bahçe, daima taze ve iç açıcı olan çemeninde nergisleri altın kadeh tutan, bülbülü gazelhan sermest âşık gibi şuh, gülleri kaşlarını çatmış dilber, lalesi ve gülünün rengi methini düşünenin edasını renklendirecek kadar güzel renkli olan bir bahçedir:

*Dâ'imâ hurrem ü şâdâb u müferrih çemeni
Tutsa nerkisleri elde n'ola câm-ı zerrîn*

*Bülbülü âşık-ı ser-mest-i gazel-hân gibi şûh
Gülleri dilber-i ra'nâ gibi pür-çîn-i cebîn*

*Reng-i ruhsâr-ı gül ü lâlesi bir mertebe kim
Medhini fikr edenin olur edâsı rengîn*

(K. 46/4-6)

⁵⁷¹ Evliyâ Çelebi'ye göre Kânunî Sultan Süleyman, bazı kaynaklara göre de Sultan III. Murad tarafından yaptırılan Osmanlılar devrinin dikkate değer hasbahçelerinden biridir; Atasoy, *age.*, s. 319.

Cennete benzeyen bu bahçenin lalesi dilberin yanağındaki beni kaparken sümbülü misk kokulu zülfünden vergi alır, rüzgâr estikçe feleğin eteğini sümbül, yasemin ve nesrin kokusuyla doldurur:

*Lâlesi hâl-i rübâyende-i rûy-ı dilber
Sümbülü bâc-ı sitânende-i zülf-i müşgîn*

*Dâmen-i çarhı mu'attar eder esdikce nesîm
Nûkhet-i yâsemen ü sümbül ü bûy-ı nesrîn*

*Cennet altında yâ üstünde demek câ'iz idi
Bir letâfetde eğer cennet olaydı ta'yîn*

(K. 46/7-9)

Râmî, gönül ve hatır goncasını açan, Rıdvan'ın bahçelerini kiskandıran, bûlbülleri hazanı görmeyen bir gül bahçesini tasvir etmiştir:

*'Aceb şükûfte gülistâna ugradum k'anda
İder baharı hacel ravzahâ-yı Rıdvânı*

*Kadem-keşân u hurûşân girüp o gülzâre
Be-resm-i seyr-i misâl-i nesim-i bostânı*

*Açıldı kesb-i hevâ itdi anda gonca-i dil
Pür eyledi sadef-i tab'ı ebr-i nisânı*

*Şükûfte oldu gönül gül gibi safâsından
Açıldı gonca-i hâtır çü subh-ı nûrânı*

*'Aceb baharı olurmuş o nev-gülistânun
Hezârı görmez imiş hiç hazân-ı ahzânı*

(K. 16/10-14)

Şair, söz konusu bahçenin sebzesini namuslu bakirelere ve maşıtaya, yeni açılmış ateş yanaklı gülünü güneşe, havasını adaletli ve itidal üzere bulunan bahara, zülâlini

ilahî bulutun membaina, çemenini üzerindeki zincire benzeyen nehirlerle cetvele vs. benzetmiştir:

*Gel imdi dinle biraz vasfını 'ale'l-icmâl
Ki işidüp olasın sen de deng ü hayrânı*

*'Arûs-nâmeye meşşata-veş safâ-perver
Bisât-ı sebze çü ebkâr-ı pâk-dâmânı*

*Şükûfte-nev gül-i handân-ı âteşîn-ruhsâr
Çü âfitâb-ı cihân-gerd-i subh-ı pişânı*

*Hevâsı ma'delet-i i'tidâl tab'-ı bahâr
Zülâli menba'-ı ebr-i matir-i Yezdânı*

*Sahife-i çemeni pür-selâsil-i enhâr
Misâl-i cedvel-i pür pîç ü tûlânı*

(K. 16/14-19)

Va'dî'nin nesibinde devrin padişahı Sultan Mehmed'e ait reel bir bahçenin tasviri söz konusudur. Bu bahçenin rüzgârı dünyayı cennet kokusuyla doldururken havuzu Kevser'e, çeşmesi şebneme, kendisi alnını kırıştırmış gazaplı bir güzele, güzellerin taze çehresine, cennet ve İrem bağına teşbih edilmiştir:

*Habbezâ bâgçe-i dâver-i ferhunde-siyer
Ki çemen suffa degül nakş-ı cihân ana nazar*

*Bâg-ı ferhunde ki enfâs-ı nesîm-i seheri
Bû-yı cennet gibi dünyâyı mu'attar*

*Nüzhet-âbâd ü safâ-bahş dil-ârâ k'olmuş
Çemenistân tahayyül gibi pür-zînet ü fer*

*Dil-güşâ gülşen-i hurrem ki safâ-yı havzı
Gayret-i çeşme-i şebnem ü zülâl-i Kevser*

*Sel-sebîlinde olan hâleti virmez şebnem
Gül-i sad-bergden âheste olan olsa eger*

*Gazab-âlûde meger bir sanem-i dil-cûdur
Ki virür çîn-i cebîn ana hüsn-i diger*

*Bârek-Allah zihî gülşen-i zibâ ki virür
Nûkhet-i hâki meşâm-ı dile bû-yı ‘anber*

*Levhaş-Allah zihî ravza-i huld-âsâ kim
Lutf-ı ta’rîfi degül kâbil-i idrâk-ı beşer*

*Dir idüm bâg-ı İrem çehre-i hûbân gibi
Dâ’imâ bâg-ı İrem olsa eger tâze vü ter*

*Gülşen-i huld gibi yine nazîr olmaz ana
Olsa her bâg eger tâze vü ter her ne kadar*

(K. 6/1-10)

Şair, 20. beyitten itibaren bahçedeki çiçeklerin özelliklerini, zor olsa da, anlatacağını söylemiştir:

*Gerçi âsân degül na’t-ı gül ü reyhânı
Vasf-ı zerrînini itmekdedür ammâ ki hüner*

*Silk-i güftâra çeküp gevher-i endîşe gibi
Her birin ismi ile eyle beyân ü defter*

(K. 6/20-21)

Vahyî, nesibin ilerleyen beyitlerinden son beytine kadar bu bahçede bulunan çiçekleri ve onlara verilen *hekim başısı Süleymani* gibi özel adları da zikrederek mübalağalı ifadelerle, koku, renk ve şekilleri itibariyle tasvir etmiştir:

*Birisi zînet-i gül-zâr-ı bihişt-ârâ kim
Oldı perverde-i mevlûdi-i ferhunde-siyer*

*Oldı gûyâ ki bir âyîne-i zîbâ ki ana
Bulmadı devlet-i 'ahdinde zafer İskender*

*Nedür ol berg-i hoş-âmîz o mevzûn kadeh
Nedür ol serv-i kad-i efrâhte Allah ekber*

*Birisi dahi hekîm başısı Süleymânî
Ki sabâ eyleye buyın tuhaf-ı 'âlem eger*

*Hâk-i kabrinde Felâtûn'a virüp tâze hayât
Bu 'âlî niçe mürde dili zinde ider*

(K. 6/22-26⁵⁷²)

Lebîb-i Âmidî'nin kaside nesibinde tasviri yapılan gül bahçesi hayâlî bir mekândır. Bahsi geçen bahçe, diyanetin bahçıvan, uğur ve ikbalin kapıcısı olduğu, toprağı yârin perçemini dahi kıskandıracak şekilde sümbül ve amber koktuğu, lalesinin karalığı sevgilinin lâl renkli benine Sûdân⁵⁷³ ahkâmını icra ederken nergisi güneş aynasından daha parlak olan bir bahçedir:

*Vezân oldı nesîm-i cân-fezâ-yı 'avn-i Yezdânî
Tarâvet virdi gülşen kesdi kûh u deşt ü 'imrânı*

*Ne gülşen gülşen-i nusret ki ta'rîf-i nuhustîni
Diyânet bâgbânı yümn ü ikbâl iki derbânı*

*Ne gülşen gülşen-i behcet ki bûy-ı perçem-i yâra
Hased-bahş oldı hâk-i 'anberîn-i sünbûlistânı*

*Ne gülşen gülşen-i devlet ki hâl-i la'l-i dildâra
Sevâd-ı lâlesi icrâ ider ahkâm-ı sûdânı*

⁵⁷² *Va'di Divânı (Tenkitli Metni)*, (Haz.: Mahmut Yücel), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2001.

⁵⁷³ Sözlük manası "siyah" olan Arapça "sûd" kelimesinin çoğulu olan Sûdân, bilindiği üzere Orta Afrika'da bulunan bir İslâm ülkesidir; Ahmet Kavas, "Sudan" (Tarih), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 37, İstanbul 2009, s. 459.

*Ne gülşen gülşen-i rif'at ki itmez nergisi hergiz
Nigâh-ı çeşmine âyîne-i hurşîdi erzânî*

(K. 13/1-5)

Çemen/Çemenzâr

Divan edebiyatında çok kullanılan unsurlardan biri olan çemen, içinde akarsu, bulut, çiçek gibi unsurların bulunduğu, daha çok baharla ilişkilendirilen seyir, temaşa, işret yeridir⁵⁷⁴. Hepsi de XVI. yüzyıldan Bâlî, Emrî, Nev'î, Revânî ve Üsküplü İshak Çelebi, nesib bölümlerinde çemeni tasvir eden kasideler kaleme almışlardır. Bâlî, çemeni bahar gelince “Keyfe yuhyî'l-'arza ba'de mevtihâ⁵⁷⁵” diyen, çiçek askerlerini kondurmak için mehter olup çadır çiçeği kuran, bostanda gûy u çevgân oynayan⁵⁷⁶, güle Nevruz hilati dikmek için İdris Nebî'den⁵⁷⁷ iğne alıp gelen, Mart'ın başında kar defterini kapatan kimse olarak tasvir etmiştir:

*Nev-bahâr irdi yine kaldurdı yirden ser çemen
“Keyfe yuhyî'l-'arza ba'de mevtihâ”dir her çemen*

*Nev-bahârun 'asker-i ezhârını kondurmaga
Kurdı çadır çiçegini oluban mehter çemen*

*Jâle sanman görinen meydân-ı sebzezârda
Bir yeşil çevgân ü sîmîn-top-ile oynar çemen*

*Dikmek-içün hulleveş gül hil'at-i nevrûzını
Sûzen aldı geldi İdrîs-i Nebî'den her çemen*

⁵⁷⁴ Filiz Hançerlioğlu Kılıç, “çemen”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 2, Ankara 2002, s. 25.

⁵⁷⁵ “(Allah) yeri, ölümünden sonra nasıl diriltiyor?” Bu ifade *Kur'ân*'da pek çok sûrede geçmektedir: Bakara, 2/164 ve 259; Nahl, 16/65; Ankebut, 29/63.

⁵⁷⁶ Asya kıtasında oynanan ve geçmişi oldukça eskiye dayanan gûy (ağaç top) u çevgân (değnek) oyunu, atlar üzerinde ve biner kişilik iki takım arasında oynanan ve ağaç topun rakibin kalesine atılmasıyla takımlardan birinin galip geldiği bir oyundur. Klâsik edebiyatta da söz konusu edilen oyunlardan biridir, hatta bu oyunu konu alan tasavvufî mesneviler yazılmıştır; Turgut Karabey, “Evliyâ Çelebî Seyâhatnâmesinde Gûy u Çevgân Oyunu”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1, Winter 2012, p. 85.

⁵⁷⁷ Pala, *age.*, “İdrîs”, terzilerin piri sayılır, s. 204.

*Mîr-i mîrân-ı bahâr olmuş durur gûyâ ki ol
İbtidâ-i mârtâda berfün defterin kapar çemen*

(K. 6/1-5)

Şair, ayrıca çemeni yeşil atlas dokuyan bahar üstadının ipi ve atkısı, kırağılarla tazelenen, gölgesiyle her servi boylunun azade olduğu, bir kılla sümbülü bağlayan, kırağı simsarını baş üstünde tutan, yerden çıkmasına rağmen asla hakir olmayan kimse olarak da tasavvur etmiştir:

*Sâyesiyle her boyı servün turur âzâdedür
Jâleler başına binmekden düşüpdür ter çemen*

*Sümbül-i gül-bûnı bağlar bir kıl-ile bâgda
Rişteveş gülşende her gül-deste(y)i sarar çemen*

*Oldı nergisler mubassır satmaga halka bahâr
Sîmsâr-ı jâle(y)i baş üstine tutar çemen*

*Bülbül-i şûrîde(y)i daldan dala kondurdu gül
Gerçi yirden çıkdı ammâ olmadı ahkar çemen*

(K. 6/10-13)

Emrî'nin kaside nesibinde de birçok unsura teşbih ve teşhis edilerek tasvir edilen çemen, Hızır'ın kaymakamı olmak için gül bahçesine yemyeşil seccade seren, gül bahçesinde yere sapladığı gönderle kış ordusunu kaçıran, serviyi sancak edip yeşil bayraklı ordu göndererek gül bahçesi şehrine emir olmuş kimse, gül bahçesine konan zümrüt kanatlı, yakut gagalı, yeşilbaşlı dudu kuşu vb.dir:

*Saldı gülşende yine seccâde-i ahdar çemen
Olmaga kâim-makâm-ı Hızr peygamber çemen*

*Kaçurup cünd-i şitâyı fârig oldı cengden
Kûşe-i gülşende şançupdur yire gönder çemen*

*Servden sancak çeküp çekdi yeşil bayraklu ceyş
Şehr-i gülzâra emîr olmuş durur benzer çemen*

Kondı gülzâra yine bir tûtî-i ser-sebz kim

Goncadur minkâr-ı yâkûtı zümürüd-per çemen

(K. 2/1-4)

Çemen, aynı zamanda sevgilinin ayva tüyleriyle savaşmak istediği için başına kırağıdan gümüş miğfer takan, servinin yeşil elbisesini parça parça görünce dikmek için yemyeşil iplik getiren kimse, bağın güzelinin yanağındaki amber kokulu ben, sümbüllerin tarağının firuze dişleri, goncanın sudaki aksini lâl sandığı için suya dalan kimse vb. olarak da teşbih ve teşhis edilmiştir:

Hatt-ı dil-dâr ile ceng itmek diler var ise ger

Başına şebnemden urmuş bir gümüş miğfer çemen

Câme-i sebzini servün gördi pâre pâredür

Dikmege anı getürdi rişte-i ahdar çemen

Şâhid-i bâgun 'izârında temâşâ eyle kim

Zülf-i müşgîn sünbül olmışdur hat-ı 'anber çemen

Şâne içün zülf-i müşg-efşânına sünbüllerün

Eylemiş pîrûzeden dendân-ı müstahzar çemen

Âb yanına gelicek suya taldıysa n'ola

Goncanun 'aksin sanupdur anda la'l-i ter çemen

(K. 2/10-14)

Nev'î, gülün serdarı olduğu, çiçek askerlerinin şarka çekildiği, defterinin açılmasıyla ufuklara oldukça yüklü bir vergi kesen bahar padişahının yer aldığı, gül askerine tomarının verildiği, kıyametteki yeniden dirilişi hatırlatır şekilde nehirlerin ölümlere can verdiği, sahilinden çıkardığı amberi lale tabağına koyan bir aktara benzediği vb. bir çemenlikten söz etmiştir:

Gülşende olup gül yine serdâr-ı çemenzâr

Şarka çekilür leşker-i ezhâr-ı çemenzâr

Âfâka ‘aceb virgisi var şâh-ı bahârun
Açıldı meger defter-i tûmâr-ı çemenzâr

Mahsûlini hep bagladılar bâd-ı havadan
Virildi sipâh-ı güle tûmâr-ı çemenzâr

‘Arz itmelidir ‘ibret için münkir-i haşre
Cân virdüğünü mürdeye enhâr-ı çemenzâr

‘Anber çıkarup sâhil-i deryâ-yı çemenden
Koydı tabak-ı lâleye ‘attar-ı çemenzâr

(K. XIX/1-5)

Revânî, çemeni başına lale tacını takmış cihan padişahı, lale renkli elbiseli, yanında hançer bulunan sipahi dilberi, elinde asa, yeşil elbiseli, kırağıdan destarı bulunan Hızır, menekşenin çapası olduğu ve su kenarında duran lale gemisi, gül bahçesinin mimarı olan gülün gül bahçesi sarayına döşediği yeşil mermer, sahrada kan tutan lale için eline hançer almış cerrah olarak tasvir etmiştir:

Lâleden başına urundı yine efser çemen
Pâdişâh oldu cihânı tutdı ser-tâ-ser çemen

Bir sipâhî dil-berîdür lâle rengîn câmelü
Kim anun yanında olmuşdur yine hançer çemen

Jâleden destâr urınmışdur tutar elde ‘asâ
Sebz-pûş olmuş nitekim Hızr Peygamber çemen

Su kenârında sanasın lâle bir keştî durur
Kim benefşeden ana ihzâr ider lenger çemen

Sanki gül gülzâr mi’mârı durur kim zeyn için
Döşedi gülşen sarâyında yeşil mermer çemen

*Şöyle benzer lâleyi sahrâda kan tutmuş durur
Kim ana fessâd olup almış ele hançer çemen*

(K. 22/1-6)

Lalelerle çehresi kızarmış, rintlere benzer şekilde kırmızı şarap içen, eline nergis kadehi almış, hâl diliyle bahar zamanının, gül vaktinin geçeceğini, gafil olmamak gerektiğini söyleyen, gül bahçesinde goncanın kalesini fethetmek için Rum askeri gibi âleme ordu gönderen kimse şairin çemen tasvirinde yer verdiği diğer teşhislerdir:

*Bostânda gül gül olmuş lâlelerden çihresi
Nûş ider rindâne benzer kim mey-i ahmer çemen*

*Şîşelerdür lâleler gûyâ şarâb ile tolu
‘İyş ider nergisden almışdur ele sâğar çemen*

*Gâfil olman kim bahâr eyyâmı gül vakti geçer
Sana bu sırrı zebân-ı hâl ile söyler çemen*

*Gülsitânda goncanun feth itmegiçün kal’asın
Çekdi şâh-ı Rûm gibi ‘âleme leşker çemen*

(K. 22/9-12)

Üsküplü İshak Çelebi’nin kaside nesibinde çemenle ilgili olarak gül mevsiminde ordusuyla toprak ülkesini tutan, eliyle zebercet sandığın kilidini açan zengin padişah, kırmızı şarap içmek için bostana zümrüt renkli bir kilim döşeyen, sabah vakti eline lale kadehini alan kimse teşhislerine yer verilmiştir:

*Mevsim-i gülde yine arz eyledi leşker çemen
Kışver-i rûy-ı zemîni tutdı ser-tâ-ser çemen*

*Açdı dest-i cûd ile dürc-i zeberced kuflini
Mesned-i izzet serîrinde olup server çemen*

*Saldı sahn-ı bûstâna bir zümür-rûd-gûn bisât
Sebzede nûş itmeğe câm-ı mey-i ahmer çemen*

Şâhid-i gül şevkine câm-ı sabûhı çekmeğe

Subh-dem aldı eline lâleden sâgar çemen

(K. 13/1-4)

Mine renkli feleklerle aynı renk yapmak için toprağın omzuna yeşil atlas bırakan, servi boylu, lale yanaklı, gül yüzlü güzelleri hatırlatmak maksadıyla kendisini renkli çiçeklerle süsleyen, âleme çiçek hazinesini bahşetmek istediği için dağ eteğini cevher ve inciyle dolduran, bahar hazinesinden dökülmüş firuze parçası, gülün gelişini haber veren sabanın üstüne titreyen kimse vb. şairin çemen tasvirinde zikrettiği diğer teşbih ve teşhislerdir:

Çarh-ı mînâ-fâm ile benzer ki hem-reng itmeğe

Düşına saldı zemînün atlas-ı ahdar çemen

Serv-kâmet lâle-had gül-ruh güzeller yâdına

Kendüye rengîn şükûfeyle virür zîver çemen

Âleme ister ki bahş ide şükûfe gencini

Dâmen-i kühsârı itdi pür dür ü gevher çemen

Gevher-efsân oldı benzer hâzin-i genc-i bahâr

Rîze-i pîrûzedür yer yer dökülmüş her çemen

Makdem-i gülden haber virdi meğer gülşende kim

Gördüğince bâd-ı subhun üstüne dîtrer çemen

(K. 13/5-9)

Derya

Derya, Divan şiirinde inci, mercan, sedef gibi kıymetli madenler bulunması, genişliği, sonsuzluğu, büyüklüğü simgelemesi, âşığın gözyaşına benzemesi, gemiler, kayıklar, girdaplar bulunması vs. yönleriyle söz konusu edilmiştir⁵⁷⁸. Derya, kaside

⁵⁷⁸ Yakup Çelik, “deniz”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 2, Ankara 2002, s. 127. Divan şiirinde deniz imgesiyle yapılmış bir çalışma da vardır. Geniş bilgi için bk. Betül Mutlu, *Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2012.

nesiblerinde söz konusu edilen tabiata ait mekânlardan biri durumundadır. Bu bağlamda XVI. şairleri Bursalı Rahmî, Derzi-zâde Ulvî ve Zâtî, birer kaside nesibinde derya tasvirine yer vermişlerdir. Bursalı Rahmî'ye göre derya, dişleri inci, lâl dudaklı bir güzeli sevdiği için gözyaşı döken perişan meşrepli, kararı olmayan âşık, saba rûzgârıyla dalgalanan heves ehli, içi lâl, yakut ve mercanla dolu görünse de esasen rûzgâr elinden kan yutmuş bir kimsedir:

*Meger bir dişleri dür la'l-leb dilber sever deryâ
Derûn-ı dilden inler gözden acı yaş döker deryâ*

*Karârı yok hevâ ehli gibi şûrîde-meşrebdür
Sabânun cûş idüp tahrîkine her dem uyar deryâ*

*Şu denlû rûzigârın acısın tatlusın itmiş zevk
Ne denlû tîz olsa yine âyende geçer deryâ*

*Derûnı la'l ü yâkût ile mercân ile pür sanman
Benüm gibi elinden rûzgârın kan yutar deryâ* (K. 6/1-4)

Derya, bazen sincabî, bazen mavi menevişli kumaşlar giyen, yaş tabiatlı güzel, toprak hazinesinin bekçisi olan yedi başlı ejderha, sabanın zincir vurduğu ve sevgiliyi görünce kendinden geçen gömgök deli⁵⁷⁹, içi gevher ve inciyle dolu, dışı yemyeşil olan derya sevgilinin lâl renkli dudağı gibi ferahlık verici ve halistir:

*Degüldür huşk-leb bir ter-tabî'at hûbdur gûyâ
Gehî sincâbi gâhî mâ'i hârâlar geyer deryâ*

*Zemîn gencîne-i zerdür ki hikmetle tılısm olmuş
Nigehbânı anun bir ejdehâ-yı heft-ser deryâ*

*Sabâ zencîr urup gömgök delü dîvâne olmuşdur
Görince kef geçer cânânı kendinden geçer deryâ*

⁵⁷⁹ M. Ali Tanyeri, "gömgök deli", zızzır deli, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 3, Ankara 2004, s. 82.

*İçi pür-dürr ü gevherdür taşı ser-sebze-i terdür
Leb-i dil-ber gibi cân-perver ü pâkîze-ter deryâ*

(K. 6/5-8)

Derzi-zâde Ulvî'nin nesibinde şairin sele benzeyen gözyaşıyla balıkların kimini kılıç kimini siper yaparak savaştan, kanlı yaş gibi baskın yapıp her tarafı yakıp yıkan, yollar kesen, rüzgârla dalgalandığında âdeta buluttan nem kapan kimseye dönen, güzelleri avlamak için çalkalanıp dalgalanan, gemiyi başının üstünde tutan, çok kıymetli bir inciye sevdiği için gece gündüz yüzünü yere sürüp figan eden, diller dökerek yasemin yüzlü güzelleri kucaklayan, âşığın gönlü gibi mercan dallarıyla dolu olduğu için yârin lâl dudağına karşı âşığın kanlı ciğerine benzeyen bir derya nitelendirmesi vardır:

*Meger seyl-âb-ı eşke çeşmüm ile ceng ider deryâ
Kimin tîg eyledi mâhîlerün kimin siper deryâ*

*Sirişke dîde-i gam gibi kanluya benzer
Niçe olur basup yıkar niçe yollar keser deryâ*

*Görüp bârân-ı ebr-i rûzgârı hiddete geldi
Katî nâzûk mizâc ancak bu dilden nem kapar deryâ*

*Nesi var ise çalkar hûblar saydına uslanmaz
Hevâ ehli gibi dâyim hevâsına uyar deryâ*

*Sütûnunu meger benzetdi sen serv-i ser-efrâza
Anun çün cümle keştiyi başı üzre tutar deryâ*

*Gice gündüz yüzün yire sürüp aglar figân eyler
Meger var ise bir dürr-i girân-mâye sever deryâ*

*Semen-sîmâları diller döküp her dem kenâr eyler
Deniz mâliklerin gûyâ ki pehlûya çeker deryâ*

*Dil-i zârum gibi pürdür derûnı şâh-ı mercândan
Olupdur la'l-i yâre 'âşık-ı hûnîn-ciger deryâ*

(K. 15/1-8)

Doğrudan derya tasviri yapmaktan ziyade kendi ruhsal durumunu anlatan Zâtî, gözyaşı tufanıyla ortaya çıktığını, kalbindeki ateşi görse kuruyacağını, sevgilinin lâl dudağının bir damla salyasıyla şeker gibi tatlanacağını söylediği deryayı, gözyaşını kıskandığı için dövünüp yaş döken, kendisi gibi vefasız bir güzele tutulan kimse olarak tasvir etmiştir:

*Gözüm yaşına itmişdür meger 'aynüm nazar deryâ
Anunçün şet-i bâd ile döğünüp yaş döker deryâ*

*Felekde âh-ı âteş-i derûnumdan şerer hurşîd
Zemîn üzre benüm tûfân-ı eşkümden eser deryâ*

*Görinen mevcler sanman ayaglu üstühânıdur
Vefâsız dil-rübâ sevmiş benüm bigi meger deryâ*

*Derûnumdan benüm ey meh bir âteş yaktı mihrün kim
Yerinde kırı kalur idi görse ey ger (?) deryâ*

*Lü'âb-ı la'l-i nâbundan eger kim kimse bir katre
Lezîz ola revân ucdan uca gûyâ şeker deryâ*

(K. 42/1-5)

Nehir (Nil)

Bazı kaynaklarda XVI. yüzyılın şâirlerinden Âşık Çelebi'nin Tuna redifiyle kaleme aldığı kasidenin Divan şiirinde örneği görülmeven sapma örneklerinden olduğu söylenmiştir⁵⁸⁰. Tespitlerimize göre XVII. yüzyıl şairi Fehîm-i Kadîm de, bir kasidesinin nesibinde Nil'i tasvir etmiştir. Nil, zaman zaman taşan, kendisi aynaya, kabarcıkları da hayran birer göze, ağlayan âşığa benzeyen bir nehirdir:

⁵⁸⁰ Karabey, *agm.*, s. 30.

*Nigâh it dîde-i 'ibretle hüsn-i lutf-ı Yezdân'a
Getürdi şevk-i dîdâriyla cûy-ı Nîl'i tугyâna*

*Nice eyyâm idi seyr-i tecellî iştîyâkıyle
Dönerdi kendi mir'âta habâbı çeşm-i hayrâna*

*Bihamdillâh düşüp mikyâsa nokta kilik-i kudretten
Misâl-i merdüm-i çeşm oldu ol müştâk-ı giryâna* (K. VII/1-3)

Hakk'ın güzelliğine bakacak kudreti bulunca coşup dalgalanan Nil, “zincir de, divane de benim” diyen, şevkle kendinden geçip çöle ve sahraya düşmüş, vücudu pis delilere, gönlü aynaya benzeyen kimseye, dalgaları deveye binen insanlara benzemiştir:

*Bulup dîdâra isti'dâd-ı nazra oldu mevc-engîz
Ki ya'nî işte zencîr ü menem min-ba'd dîvâne*

*Derûn-ı cezbe-i şevkı ile cûş u hurûş oldu
'Aceb mi bî-muhâba düşse sahra vü beyâbâna*

*Egerçi sûretâ dîvâne-veş âlûdedür cismi
Dilin âyîne-âsâ mazhar itdi zevk-ı vicdâna*

*O denlü itdi tугyân kim nice tûfân-ı feyz-âsâr
Süvâr oldu misâl-i nâka her yer mevc-i galtâna* (K. VII/4-7)

Nil, aynı zamanda ağzından saçtığı salyalarıyla bostan ölülerine yeniden hayat veren ejderdir:

*Çıkup ejder gibi pür-pîç-i ham genc-i îlâhî'den
Lu'âb-efşân olup girdi hıyâbândan hıyâbâna*

*Zihî hikmet ki te'sîr-i lu'âbından be-'aks-i emr
Hayât-ı tâze virdi cümle-i emvât-ı bûstâna* (K. VII/8-9)

Nil'in üzerindeki her hurma fidanı sanki suda yüzen perişan kâküllü bir dilberdir:

Miyân-ı Nil'de her nahl-i hurmâ benzedi gûyâ

Şinâverlik iden bir dilber-i kâkûl-perîşâna

(K. VII/12)

Nil'in dalgalarını gören çiftçiler tohum saçmışlar, yarasa da tuzakla tohum tanelerini avlamaya hazırlanmıştır:

Görüp emvâc-ı Nil'i cümle dihkân oldu tohm-efşân

Şikâra murg-ı 'Îsâ hâzır oldu damla dâna

(K. VII/13)

Nil, aynı zamanda kılıfına sığmayacak derecede büyüyüp sonunda kınama dilini Umman Denizi'ne kadar uzatmış bir kimse olarak da tahayyül edilmiştir:

O denlû oldu bâlîde ki sığmaz oldu zarfına

Dırâz itdi zebân-ı ta'nı âhır Bahr-ı 'Ummâna

(K. VII/14)

4.1.3. Diğer tabiat unsurlarının tasviri

Tezin bu bölümünde nesiblerde çiçekler, hayvanlar, rüzgâr, bahçe, çemen, derya, ırmak olmak üzere tabii mekânlara dair tasvirler üzerinde durulacaktır.

Hayvanlar ve Kuşlar

Kaside nesiblerinde tasviri yapılan unsurlardan biri de hayvanlardır. Bu bağlamda taranılan divanlarda yer alan bazı kasidelerin nesib bölümlerinde at ve tavus tasvirlerinin yapıldığı tespit edilmiştir.

At

Divan şiirinde at, müstakil olarak Türk edebiyatına has bir tür olan⁵⁸¹ ve birçok kaynakta “nesib bölümünde atın anlatıldığı, atın adlarını ve vasıflarını konu alan, atın övüldüğü, at için yazılan kaside ve mersiye” olarak tanımlanan

⁵⁸¹ Orhan Bilgin, “Türk Edebiyatında Rahşiyeler”, *Türk Kültüründe Çağdaş At ve Atçılık*, (Editör: Emine Gürsoy Naskali), Resim Matbaacılık A.Ş., İstanbul 1995, s. 276.

rahşiyye/esbiyye/feresnâme kasidelerinde ele alınmıştır⁵⁸². Tezde incelenen divanlardan XVI. asırdan Revânî ve Sabrî Mehmed Şerîf, XVII. yüzyıldan da Bosnalı Sâbit, Nefî ve Şehrî divanlarında nesib bölümlerinde at tasvirine yer verilen birer kaside tespit edilmiştir. Revânî'nin kaside nesibinde tasviri yapılan at, seher rüzgârının tozuna dahi erişemeyeceği kadar hızlı, dursa ateş, yürüse su gibi akan, kâh divane gibi zincire çekilen kâh akıllı gibi insana rehber olan, kâh yâr gibi dik başlı kâh âşık gibi dert ve eleme sabreden kimse, dili yılan, ağzı ejdere benzeyen bir attır:

*Nedür ol kim tozına irişemez bâd-ı seher
Od olur kılsa sükûn yürise su gibi akar*

*Gâh zencîre çekerler anı dîvâne gibi
Gâh 'âkıl gibi insâna olur ol rehber*

*Gâh ser-keşlik ider yâr-ı cefâkâr gibi
Gâh 'âşık gibi derd ü eleme sabr eyler*

*Âşikâr itse zebânını gören mâr sanur
Ağzın açsa görinür halk gözine ejder*

(K. 10/1-4)

Kâh derviş olup ayağına zincir takan kâh rintler gibi ağzına altın alan, kâh keklik gibi sahrada yürüyen kâh tavus gibi evlerde duran, kâh güzeller gibi ayağına kına yakıp saçlarını taraklarla süsleyen, kâh kişiyi kaldırıp yere vuran, faydayla zarar vermede inatçı felek gibi olan şairin atla ilgili kullandığı diğer nitelendirmelerdir:

*Gâh dervîş oluban pâyına zencîr takar
Rindler gibi dehânına alur geh geh zer*

⁵⁸² Pakalın, "rahşiyye", *age.*, c. 3, s. 5; Yaşar Aydemir, "rahşiyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 121-122; S. Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, Yelken Matbaası, 3. Baskı, İstanbul 1983, s. 643; Bilgin, *age.*, s. 276; Ali Abbas Çınar, *Kazak ve Türkiye Türklerinde At Kültürü ve Atın Rolü*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996, s. 101; Pala, "rahşiyye", *age.*, s. 327; Mermer ve Keskin, "rahşiyye", *age.*, s. 85. Divan şiirinde at konusuyla ilgili olarak bir de yüksek lisans tezi hazırlanmıştır; Bülent Kaya, *Divan Şiirinde At*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

*Gâh keklik gibi sahrâda yürür yola düşüp
Gâh tâvûs gibi idinür evlerde makar*

*Geh güzeller gibi hınnâ yakuban ayağına
Saçların şâneler ü zülfine virür zîver*

*Kaldurur geh kişiyi geh göresin yire urur
Çarh-ı ser-keş gibidür eylemede nef' ile dar*

(K. 10/5-8)

Sabrî Mehmed Şerîf, bahsi geçen atı tasvir ederken alnında beyaz lekesi bulunan, kır renkli, kara yağız gibi reel ifadelerin yanında, çoğu kere mübalağanın da eşlik ettiği, Süleyman'ın rüzgârını andıran, ayağından çıkan toz güneşin gözüne sürme çeken, amber saçlı, gümüş alınlı, ahu gözlü, parlak nalı ay ve güneşin gönlünü yaralayan, hızıyla feleği dahi terleten, kımıldadığında dünyaya altın saçan altın nalı ayağı altın kaleme benzeyen vb. ifadelerle de yer vermiştir:

*Te'âla'llah zihî rahş-ı sabâ-seyr-i Süleymânî
Ki ana subh-ı nusretdür sabâhü'l-hayr pîşânı*

*Zihî rahş-ı sebük-pey kim gubâr-ı cünbiş-i germi
Çeker çeşm-i gazâl-i âfitâba kuhl-ı hayrânî*

*O çâbük âhû-yı sîmîn-cebîn-i 'anberîn-mû kim
Dil-i hurşîd ü mâhe dâgdur her na'l-i tâbânı*

*O hink-i lâ-mekân-peymâ ki âgâz itse cevâlâne
Sipihri hây-efşân eyler hicâb-ı teng-meydânı*

*O hink-i lâ-mekân-peymâ ki âgâz etse cevâlâne
Sipihri hây-feşân eyler hicâb-ı teng-meydânı*

*O zerrîn na'l ile her pâyi gûyâ hâme-i zerdür
Ki eyler vakt-i cünbiş safha-i dehre zer-efşânî*

(K. 1/1-5)

* * *

XVII. yüzyılda yazılan kaside nesiblerinde at hem şeklî özellikleri hem de sürati itibariyle tasvir edilmiştir. Bosnalı Sâbit, nesibinde atı, Deylem⁵⁸³ güzellerinin saçının kıvrımının ayağının ipi olmaya münasip olduğu, Biyurasb'ın⁵⁸⁴ dahi böyle hızlı bir ata binmediği, tasvirini Kavus⁵⁸⁵ ile Cem'in dahi seyretmediği, şimşek gibi sıçrayan, Rüstem'i Şigad'ın⁵⁸⁶ kuyusundan dahi sıçratacak kuvvette ifadeleriyle nitelendirmiştir:

Yiridür olsa sıtablında şikâl-i pâyı

Şiken-i zülf-i mutarrâ-yı bütân-ı Deylem

Biyurasb olmadı böyle sebük-pâyâ süvâr

Belki tasvîrini seyr itmedi Kâvus ile Cem

Olsa bu berk-i cehende eger altında anun

Sıçradurdu çeh-i has-pûş-ı Şigâdı Rüstem

(K. XVII/3-5)

Bahsi geçen at, o kadar hızlıdır ki, arkasından gelen at, Anka olsa dahi ona yetişemez:

Hasmı 'Ankâya süvâr olsa yine kurtulamaz

İrişür hışm ile mânend-i kazâ-yı mübrem

(K. XVII/13)

Üç kasidesinin nesibinde at tasvirine yer veren Nef'î, Sultan IV. Murad'ın zaman zaman adlarını da zikrederek atlarını tasvir ettiği ve aşağıda nesib kısmından örnekler aktardığımız kasidesinde daha çok bahsi geçen atları birtakım telmihlerle ilişkilendirerek tasvir etmiştir. Şair, Tayyâr olarak nitelendirdiği atlardan birinin hız itibariyle hem kuştan hem de bir hadiste cennette kendisine iki kanat verilerek

⁵⁸³ Ahmed Ateş, "Deylem", İran'ın kuzeyinde bugünkü Gilan eyaleti içinde yer alan dağlık arazinin ve burada yaşayan, bilhassa da IX.-X. yüzyıllarda İslâm tarihinde mühim bir rol oynayan *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 3, İstanbul 1988, s. 567-568.

⁵⁸⁴ Şehnâme kahramanlarından Dahhak'ın diğer adı; Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, (Çev.: Zâkir Kadirî Ugan-Ahmet Temir), Şark-İslâm Klasikleri, c. I, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1991, s. 256.

⁵⁸⁵ Şehnâme' de adı geçen on ikinci İran padişahı Keykavus olup Keykubad'ın oğlu, Siyavuş'un babası, Keyhüsrev'in dedesidir; Tökel, *age.*, s. 221.

⁵⁸⁶ "Mütercim Âsım Efendi, "Şegâd", Rüstem'in kardeşidir, *age.*, s. 717.

uçacağı söylenen Cafer-i Tayyâr⁵⁸⁷, Anka ve Hüma'dan daha hızlı olduğu şeklinde bir tahayyüle yer vermiştir⁵⁸⁸:

*Kuş yetişmez der idim olmasa Tayyâr eger
Eremez gerdine zîrâ ki ne sarsar ne sabâ*

*Nice Tayyâr o sebük-pây-ı cihân-peymâ kim
Ana hem-seyr olamaz hîç ne Ankâ ne Hümâ* (K. 17/5-6)

Aşağıdaki nesib beytinde adı “Saçlı Doru” olan atın tek kanadıyla dahi uçabilen bir Anka olduğu söylenmiştir:

*Nice Saçlı Doru bir bâl-güşâ Ankâ kim
Bir kanadıyla uçar uçduğu dem bî-pervâ* (K. 17/12)

Atlardan Evren isimli at, yine sürati itibariyle ayaklarından ateş çıkan ejderhaya ve Anka'ya, binicisi de Zâl-i Zer'e teşbih edilmiştir:

*Bu da Evren gibi pertâb-ı bülend etse olur
Râkibi Zâl-i zer ü kendisi gûyâ Ankâ* (K. 17/14)

Diğer taraftan padişahların atları, onları gören Mecnun'un bir daha hatırına Leyla'nın güzelliğini getiremeyeceği kadar güzeldir:

*Görse ger bunları Mecnûn-ı melâmet-dîde
Yâdına gelmez idi bir dahî hüsn-i Leylâ* (K. 17/21)

⁵⁸⁷ K. V. Zetterstéen, “Câfer”, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in oğlu olup İslâmiyet'i ilk kabul eden Müslümanlardır, Bizanslılar'a karşı yapılan savaşta, Mu'ta civarında şehit düşmüştür, lakabı Al-Tayyâr'dır; *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 3, İstanbul 1963, s. 7.

⁵⁸⁸ Söz konusu kasideyle ilgili yapılmış bir çalışma için bk. Muhsin Macit, “Söz Meydanının Usta Binicisi Nef'î”, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 21, Ankara 2010, s. 14-27.

Nesib bölümünde tasvirine yer verilen padişah atlarından birinin güzelliği anlatılırken ondaki cilve ve naz, Behram'ın atında olsa Zühre'nin gökten inerek ona yoldaşlık edeceği söylenmiştir:

Olsa bu cilve bu nâz Aşkar-ı Behrâmda ger
Zühre gökden iner olurdu dil-ârâm ana (K. 17/33)

Namı “Dağlar Delisi” olan atlardan birisi perçemi sümbüle, alını Hıta ipeğine benzeyen bir ahu gibidir:

Nâmı Dağlar Delisi kendisi Âhû-yı harem
Perçemi sünbül-i çîn cephesi dîbâ-yı Hîtâ (K. 17/38)

Şair tarafından bahsi geçen padişah atlarından biri hürmeti hak eden cennet Burak'ı⁵⁸⁹ olarak tasavvur edilmiştir:

Yaraşır dersem eger ana Burâk-ı cennet
Ki revâdır buna ta'zîm o kadar kim farzâ (K. 17/51)

Nef'î, tasvirine yer verdiği atı gerdanı ve kuyruğu kınaya ihtiyaç duymayan Gülgûn, ölçülü yüzünü ve yürüyüşünü görenin hayran kaldığı, nazla dolaşıp salınan güzel yüzlü, al örtünmüş sevgiliye, hızlı koştuğunda kırmızı tüyleri al ipek kumaşa benzeyen ifadeleriyle tasvir etmiştir. Behram, böyle bir ata sahip olsa Dilârâm'ı⁵⁹⁰ koyup Aşkar'a⁵⁹¹ meyleder:

Te'âlallâh zihî rahş-ı hümayûn-ı hü mâ-sâye
Ki tasvîr-i dil-ârâsı yeter eğlence dünyâya

Ağa Alcası ol gülgûn-ı hoş-endam u ra'nâ kim
Değildir perçem ü yâl ü dümû muhtâc hınnâya

⁵⁸⁹ “Mi‘rac gecesinde Hz. Peygamber’i taşıdığı rivayet edilen binek”; Mustafa Öz, “Burak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 6, İstanbul 1992, s. 417.

⁵⁹⁰ Akı ve güzelliğiyle meşhur olup Behram-ı Gûr’un sevgilisidir; Onay, “Dil-ârâm”, *age.*, s. 170.

⁵⁹¹ Battal Gazi’nin atıdır; Pala, “aşkar”, *age.*, s. 43.

*Nedir ol şîve-i reftâr ile ol peyker-i mevzûn
Gören hayrân kalır âsâr-ı sun'-ı Hakk Te'âlâya*

*Ne dem kim nâz ile cevlân edip meyl-i hırâm eyler
Döner bir dil-rübâ-yı al-pûş-ı hûb-sîmâyâ*

*O denlû surh u rahşân mûy-ı endâmı ki lâyıkdır
Kabâ-yı cisini ger benzedirsem âl dîbâyâ*

*Arak mevc ursa gâhî şiddet-i sur'atle cisminde
Döner ol demde bir mevvâc u rengîn âl hârâyâ*

*Dilârâmı koyup Behrâm olurdu Aşkara mâ'il
Eger mâlik olaydı böyle reftâr-ı dilârâyâ*

(K. 18/1-7)

Bu at, ayağını vurunca toprak öküzünün başını kırar, sıçrayan mihî Süreyya'ya kadar çıkar, şimşekle rüzgâr onun yıldırımını andıran süratiyle yarışamaz:

*Şikest eyler ser-i gâv-ı zemîni sadme-i pâyı
Çıkar şiddetle pertâb etdiği mîhî süreyyâyâ*

*Olur mu böyle bir âteş-inân-ı sâ'ika-cünbiş
Ki cür'et edemez anınla berk u bâd da'vâyâ*

(K. 18/14-15)

Yerden zirveye ok ve ateş gibi sıçrar. Burak⁵⁹² gibi topraktan feleklere yönelse süratte ah okuna ulaşır, yolu yedi deryaya düşse yedisinde de ayağı nemlenmeden geçer. Böyle bir atı tasvir etmek Nef'î gibi bir şair için dahi zordur:

*Cehende âteş-i bâlâ-devân derdim eger âteş
Zemînden ok gibi pertâb edeydi evc-i a'lâyâ*

⁵⁹² Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e, oradan göğe yükselirken Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar gittiği, ışık hızında gidebilen, at biçimindeki binit; Güler, *age.*, s. 190.

*Burak-âsâ zemînden ger azîmet etse eflâke
Eder sür'atde sebkat tîr-i âh-ı arş-peymâya*

*Yedisinde güzâr eylerdi nem-nâk olmadan pâyi
Yolu düşse eger yel gibi gâhî heft-deryâya*

*Erişmez gerdine peyk-ı serîü's-seyr-i endîşem
Kasîde nice mümkün böyle bir rahş-ı sebük-pâya* (K. 18/16-19)

Şairin diğer rahşiyyesinde tasviri yapılan at, âşıklara yâri unutturacak kadar güzel, Ferhar güzellerine, tavırları bir güzele, bakışı güzellerin gamzesine benzeyen, cennet Burak'ının müptelası olduğu, Tatar ahusunun bakışlarına tutulduğu vs. son derece güzel bir attır:

*Zihî semend-i mülâyim ki hüsn-i reftârı
Unutturur dil-i uşşâka cilve-i yârı*

*Tamâm gösterir etdikçe nâz ile cilve
Usûl-i tarz-ı bütân-ı tırâz-ı Ferhârı*

*Olurdu halk-ı cihân ser-nihâde-i revîşi
Ger olsa bir sanem-i dil-rübâda etvârı*

*Nigâhı gamze-i hûbân gibi tecessüs eder
Hırâm-ı dil-keşine dil veren giriftârı*

*Fütâde-i ser-i râhı Burâk-ı firdevsî
Esîr-i dâm-ı nigâhı gazâl-ı Tatârî* (K. 45/1-5)

Nesibde söz konusu atın hızını anlatırken saba, nehirleri dalgalandırma, ayağının tozuyla fırtına koparma, hareketiyle dağları sarsma vs. şeklinde ifadelere yer verilmiştir:

*Gelince bâd-ı sabâ gibi hurde reftâre
Yol üzre tarh eder eşkâl-i mevc-i enhârı*

*Bu denli şûh u mülâyim-hırâm iken gâhî
Ne'ûzü bi'l-lâh eğer etse tünd-reftârî*

*Gubâr-ı pâyı verir bâd-ı sarsara temkîn
Hevâ-yı cünbişi sarsar nihâd-ı kûhsârı*

(K. 45/11-13)

Şehrî, kasidesinin nesibini daha çok tasvirine yer verdiği atın hızlı oluşu üzerine şekillendirmiştir. Şair, atın hızını anlatmak için sabır, vehim gibi ifadelerden yararlanmıştır:

*Bî-tevakkuf çü müjde-âver-i dost
Bî-tehammül çü sabr-ı müştâkîn*

*İtse şahs-ı zamânı ser-gerdân
O kümeýt-i vehm-tekî der-zîn*

*Lâ-muhâle olurdı bir demde
Vâsıl-ı 'arsagâh-ı bâz-pesîn*

*O serî'ü's-seyir ki şübhe-zenân
Eylese kasd-ı tayy-ı sath-ı zemîn*

*Gâyet-i menzile bulurdı vusûl
Olmadın sem'ine sadâsı karîn*

*O tevehhüm-reviş ki itmez iken
Üzerinde karâr fikr-i metîn*

(K. 8/11-16)

Tavus

XVI. yüzyıl şairi Üsküplü İshak Çelebi, taranılan divanlar arasında başka bir örneğine rastlanmayan şekilde, “tâvûs” redifiyle kaleme aldığı kasidesinin nesib kısmında tavus tasvirine yer vermiştir. İshak Çelebi, tavusu cennet ehlinden olan kimse, altın nakışlı ipek elbise giyen, kabarık tüyleri gölgeliklere, kanatlarını açtığında aynacı dükkânına benzeyen, İskender’in kadehi, kuyumcunun demir kafesi, başını kanadının altına sokunca gül bahçesinde avucundaki aynayı siper eden bir mübariz⁵⁹³ vb. olarak nitelendirmiştir:

*Mazhar-ı behcet-i hüsn oldı ser-â-ser tâvûs
Cennet ehliyduğı ma'lûm u mukarrer tâvûs*

*Geyüben eğnine altunlu münakkaş dîbâ
Yine yüz şîve ile cilveler eyler tâvûs*

*Tâ ki irgürmeye hûrşîd-i cihân-tâb gezend
Sâyebânlar götürüp seyr ider ekser tâvûs*

*Per açup sûret-i zîbâ ile cevlân idicek
Sanki âyîneci dükkânı olur her tâvûs*

*Gösterür cümle cihân nakşını bir devrinde
Nitekim âyine-i câm-ı Sikender tâvûs*

*Dürlü gevherler ile kendüyi tezyîn eyler
Görinür çün kafes-i âhen-i zerger tâvûs*

*Sahn-ı gülşende salup keffine âyîne siper
Bir mübâriz gibi başına sokar per tâvûs*

(K. 11/1-7)

⁵⁹³ Kavgacı, bahadır kimse manasına gelen mübariz, savaşta karşı karşıya gelen iki ordunun birbirleriyle çarpışmak üzere iki talep ettiği kimselerdir. Mücadele neticesinde üstün gelen mübarizin mensup olduğu ordu muzaffer sayılmıştır; Pakalın “mübariz”, *age.*, c. 2, s. 591.

Ağaçlar (Servi)

Daha çok sevgilinin boyuyla ilişkilendirilen, elbette sevgilinin kendisine üstün tutulduğu, ayrıca meyvesiz bir ağaç oluşu, hareket edemeyişi gibi özellikleriyle şairler tarafından şiire malzeme yapılan servi⁵⁹⁴, XVI. yüzyılda “servi” redifiyle kaleme alınan bazı kasidelerin nesib bölümlerinde müstakil olarak söz konusu edilmiştir. Hayâlî’nin nesibinde servi, boyunu sevgilinin boyuna benzeten, gül bahçesinde gülün sevgili karşısında yaka yırttığını görünce incinip başını sallayan kimse ve meyvesiz bir ağaçtır:

*Kaddine benzedir özünü ey nigâr serv
Kendiyi iken aşırı yüksek tutar serv*

*Gördü ki gül yakasını karşında etti çâk
Gülşende incinip ana başın salar serv*

*Sen kaddi nahl bana vefâ etmesen nola
Bâğ-ı cihânda olduğu yok meyve-dâr serv* (K. 11/1-3)

Servi, Revânî’nin nesibinde çemende bahar bezmi kurmak için rintler gibi duran kimse, çemende laleden Tatar miski açmış Hotenli bir tüccar, tuğunun menekşe, sancağının lale olduğu çiçek askerinin hükümdarı, başındaki yuvayla çemen tahtındaki taç sahibi hükümdar, rüzgârın gonca kalesini fethettiğini görünce gül bahçesinde zümrüt hisar yapan kimse şeklinde teşbih ve teşhislerle tasvir edilmiştir:

*Yine çemende kılmağa bezm-i bahâr serv
Rindâne bâğ içinde kılupdur karâr serv*

*Bir hâce-i Hoten gibidür lâleden yine
Açmış çemende nâfe-i müşg-i Tatâr serv*

⁵⁹⁴ Servi ve Divan şiirindeki kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. Yavuz Bayram, “servi”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 279-282.

*Tûğın benefşe sancağını lâleler çeker
Olup şükûfe leşkerine şehriyâr serv*

*Başında sanmanuz görinen âşiyân durur
Taht-ı çemende oldı yine tâcdâr serv*

*Gördi ki gonca kal'asını feth ider nesîm
Gülzâr içinde yapdı zümürüd hisâr serv* (K. 27/1-5)

Diğer taraftan şairin tahayyülüne göre servi, çemenin bülbülde gül adına hutbe okuduğu gül bahçesi camiinin minaresi, gölgesi keramet göstermek için seccadesini suya bırakan Hızır, elinden tespihi düşmeyen vakar sahibi bir sufi, dünyadan el çekip bir köşeye çekilmiş riyazet ehli, gül bahçesi dükkânının pişekârı⁵⁹⁵ vs.dir:

*Bülbül çemende hutbeyi gül adına okur
Çün câmi'inde gülşenün olmuş menâr serv*

*'Arz-ı kerâmet itmek içün sâyeden yine
Seccâdesini suya salar Hızrvâr serv*

*Tesbihini düşürmese elden 'aceb degül
Takındı sûfiler gibi çünkim vakâr serv*

*Ehl-i riyâzet oldı ta'allukdan el çeküp
Bir gûşeyi idindi bugün ihtiyâr serv*

*Gazzâz gibi tükmeleler asmış dükânına
Bâzâr-ı gülsitânda olup pîşekâr serv* (K. 27/6-10)

⁵⁹⁵ Kavuklu ile beraber Ortaoyununun temel direği sayılan, oyunun onlar arasındaki çekişmeye dayandığı, ortalama insanı temsil eden Kavuklu'ya mukabil, yarı eğitilmiş sayılabilen oyun karakteri, Aygül Uçar-Cezmi Koca, "Gülme Düzleminde Komedi Dükkânı İle Ortaoyunu Arasındaki Bağ ve Dilsel Komik (Söz Komiği) Açısından Bir Karşılaştırma", *Dil ve Edebiyat Dergisi*, c. 8, S. 2, Mersin 2011, s. 46.

İshak Çelebi'nin nesibinde servi, çemen mülkünün padişahı olmak için yeşil sancak diken, başına bülbüllerin yuva yaptığı padişah, süpürge gibi gölgesinin düştüğü yerlere zerrece toz kondurmayan kimsedir:

Olmağa milket-i çemene şehriyâr serv

Dikdi livâ-yı sebz-i hilâfet-şîâr serv

Bülbüller âşiyânına başında yir ider

Mülk-i çemende olmuş iken tâcdâr serv

Cârüb gibi sâyesi düşdüğü yerlere

Kondurmaz oldı zerrece hergiz gubâr serv

(K. 10/1-3)

Yine de sevgilinin boyuyla kıyaslanamayacak kadar değersiz, kalbinde yanlışı düşünce bulunan biri vb.dir:

Nakkâş-ı sun' yazmadı kaddün gibi senün

Mecmû'a-i zamânede bir yâdigâr serv

Kaddün gibi bulınmaya gülşende râstî

Serdâr u ser-firâz u bülend-iktidâr serv

Doğrusı olmasa idi kalbinde rây-ı kec

Bulurdı istikâmet ile i'tibâr serv

(K. 10/4-6)

Çiçekler

Türklerde çiçek sevgisi, bilhassa yerleşik hayata geçildikten sonra, günlük hayatla sınırlı kalmayıp sanat eseri seviyesinde de ifade bulan unsurlardan biri durumundadır⁵⁹⁶. Tarihimizde çiçek ve çiçek sevgisi denildiğinde ilk akla gelen ise,

⁵⁹⁶ Mehmet Kaplan, "Yunus Emre ve Nebatlar", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, c. I, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 117-130; "Yunus'un Gül Bahçesinde", *age.*, s. 131-153; Atasoy, "4. Bölüm: Osmanlıda çiçek", *age.*, s. 60-207; Sabiha Tansuğ, *Türklerde Çiçek Sevgisi ve "Sümbülname" (The Turkish love of flowers and "Sümbülname")*, Grafik Sanatlar Matbaacılık A.Ş., 1988, s. 1. Osmanlı devrinde bahçecilik ve çiçekçilikle ilgili pek çok şükûfename (çiçek risalesi); müstakil lale risaleleri, karanfilname risaleleri vb. kaleme alınmıştır. Bu eserler hakkında geniş bilgi için bk. Atasoy, *age.*, "9. bölüm: bahçecilik ve çiçek risaleleri", s. 341-352;

Osmanlı devridir⁵⁹⁷. Bunda tabiatın aralarında çiçeklerin de bulunduğu bütün unsurlarıyla birlikte Hakk'ın bilhassa cemal sıfatının bir yansıması olduğuna inanılması şeklindeki görüş de etkili olmuştur⁵⁹⁸. Edebiyattan süsleme sanatlarına, giyim-kuşamdan mezar taşlarına varıncaya değin çiçeklere son derece önem veren Osmanlı'da aynı zamanda, bir çiçek dili ve edebiyatı da oluşturmuştur⁵⁹⁹. Divan şairleri daha soyut ve mecazî bir yaklaşımla şiire malzeme yaptıkları çiçeklere diğer bitkilerden daha çok yer vermişlerdir⁶⁰⁰. Nitekim Divan şiirinde rediflerini oluşturan çiçekleri tanıtmalarının yanında akla getirdikleri farklı çağrışımlar ve konu oldukları edebî sanatlarla şairlerin şiir kabiliyetlerinin değerlendirilmesinde de ölçüt olarak kullanılabilecek olan⁶⁰¹ ve doğrudan çiçek adlarıyla rediflenmiş kasideler de mevcuttur⁶⁰². Divan şiirinde çiçeklerle ilgili olarak söylenmesi gereken hususlardan biri de şekil, renk ve kokularıyla şiirlere malzeme olan ve sembolik anlamlar yüklenen çiçeklerin birer fotoğraf çiçeği olmaktan öte şairler tarafından tabiatın gözlenen çiçekler durumunda olmalarıdır⁶⁰³. Kaside nesiblerinde de tasvirine yer verilmiş tabiat unsurları arasında çiçekler de yer almaktadır. XVI. yüzyıl şairlerinden Sehâbî'nin "şükûfe" redifli kasidesinin nesibinde genel anlamda çiçek tasvirine yer verilmiştir. Diğer taraftan gül, sümbül, nergis, lale, menekşe, karanfil de nesiblerde tasvir edilen diğer çiçekler olarak tespit edilmiştir. Sehâbî, çiçeği çemen meydanına

ayrıca şükûfenameler için bk. Beşir Ayvazoğlu, "Şükûfenameler", *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür*, c. III, İz Yayınları, İstanbul 1996, s. 268-269.

⁵⁹⁷ "Çiçek sevgisi ve çiçek merakı bütün Osmanlı Türklerinde, köylüsünde, kentlisinde ortak ve yaygın bir tutkudur. Bunu, onun bütün hayatında buluyoruz. Evinde, bahçesinde, manilerinde, türkülerinde, şiirlerinde. Çiçek günümüzde olduğu gibi pek bir ticaret metâi da değildir; musiki gibi, şiir gibi bir sevdâ işidir. Çiçeklerle ilgili kitaplarda yer tutan yüzlerce adın, ne iş yaptıklarına baktığımız zaman, devrin padişahından başlayıp sadriazamlara, vezirlere, kapudanıderyalara, şeyhülislâmlara, tanınmış bilginlere, tarikat reislerine, şairlere, zenaat ehline, bütün halka kadar sıralandığını görüyoruz. Bu sevdaya tutulmuş olan insanlar, tıpkı bir kitabın yazarı gibi, buldukları, yetiştirdikleri lale, gül, karanfil, sümbül, zerrin gibi çiçek adlarıyla ün salmışlardır."; Orhan Şaik Gökyay, "Divan Edebiyatında Çiçekler I", *Güçlük Nerede? (Seçme Makaleler 3)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 55.

⁵⁹⁸ Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Ali Yıldırım, "İslamın Tabiat Anlayışı ve Divan Şiirine Yansımaları", *İlmi Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi*, S. 17, Bahar 2004, s. 155-173.

⁵⁹⁹ "Bugün biz o dili, artık okur-yazarlarımızın da, okutanlarımızın da anlamadığına bakarak ve her konuda kütüphaneler dolusu eserlerimizin anahtarını taşıdıklarını kâle almadan, dilde yeniden yer tutacağı vehmine kapılarak tevahhuş ettiğimiz bir dilin, bu Türkçe'nin bir tek çiçeği, yalnızca laleyi anlatırken nerde ise bir Lale Sözlüğü yarattığını görüyor ve hayretimiz hayranlığa dönüşüyor" Gökyay, "Divan Edebiyatında Çiçekler II", *age.*, 69. Bu konu ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bk. Ayfer Balaban, "Çiçeklerin Dili", *Diyanet Aylık Dergisi*, Ağustos 2003, S. 152, s. 7-12.

⁶⁰⁰ Yavuz Bayram, *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Divân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*, Basılmamış Doktora Tezi, c. 1, Samsun 2001, s. 1055.

⁶⁰¹ Gökyay, "Divan Edebiyatında Çiçekler III", *age.*, s. 91.

⁶⁰² Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk. Demet Gür, *Çiçek İsimleriyle Rediflenmiş Kasideler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2003.

⁶⁰³ Muhsin Kalkışım, "Klasik Türk Şiiri'nde Çiçekler", *Akademik Bakış*, Bahar 1997, S. 1, s. 37; Bayram, *agt.*, s. 1057.

çadır kuran, gül bahçesine asker gönderen, Hüsrev⁶⁰⁴ gibi kuru nesneden yapılmış tahtına geçip başına taç koyan, divan toplayıp defter açarak bahar ordularına ihsanda bulunan hükümdar, her tarafa gümüş saçarak reyhan ordusuna kumandan olmuş biri olarak tasvir etmiştir:

*Yine çekdi gül-zâra ‘asker şükûfe
Çemen sahnına kurdı çâder şükûfe*

*Geçüp taht-ı çûpîne mânend-i husrev
Kodı başa şâhâne efser şükûfe*

*Meger eyler ihsân cüyûş-ı rebî’a
Ki dîvân idüp açdı defter şükûfe*

*Saçup sîmini her yana oldı âhir
Cünûd-ı reyâhîne ser-ver şükûfe*

(K. 6/1-4)

Çiçek, aynı zamanda bağ haremini aydınlatan güneş, yeşille gül bahçesine dönen ve güneşin sarı gül olduğu felekte yıldız, kadeh kaldıran rint, gül bahçesini aydınlatan mum vs.dir:

*Tulû’ itdi hurşîd-mânend kıldı
Şebistân-ı bâğı münevver şükûfe*

*Sipihr oldı sebz ile gül-zâr u anda
Gül-i zerd hurşîd ü ahter şükûfe*

*Ele sâkıyâ gül gibi al ayagı
Ki kaldurdu rindâne sâgar şükûfe*

⁶⁰⁴ Nûşirevân’ın oğlu Hürmüz’ün çok zayıf olduğu için Behram-ı Çûpin olarak anılan veziridir. Azılı bir Türk düşmanı olarak bilinen Çûpin, önceleri padişahlık iddiasına kapılıp Hürmüz’ün oğlu Hüsrev’i yenip tahta geçmiş ve daha sonra sığındığı Çin hakanınca öldürülmüştür; Tökel, *age.*, s. 119.

*Ne hâcet şeb-i 'ayş-ı gül-şende şem'a
Ki bir şem'-i tâbendedür her şükûfe*

*Bu emr-i 'acîbe nazar kıl ki olur
Gehî beyza geh beyza-perver şükûfe*

(K. 6/5-9)

Gonca

XVI. yüzyıl şairlerinden Hayâlî Bey ve Revânî “gonca” redifiyle yazdıkları kasidelerinin nesib bölümlerinde goncayı çok farklı açılardan tasvir etmişlerdir. Hayâlî Bey'in nesibinde gonca, gül yaprağından diliyle yâri anlatmak için ağız açan, gülün avucunda kan görünce bülbülü kimin helak ettiğini anlayan, lâl taşından yaptığı şarap kadehini altınla işleyen kimse, çemende gül yüzlü yâr olmadığı zaman şaire mızrak gibi görünen bir çiçek ve bülbüle her gün hutbe okutarak sultan olmuş bir kimsedir:

*Berg-i gülden edip zebân gonca
Vasf-ı yâra açar dehân gonca*

*Bildi bülbül kimin helâkidir
Kef-i gülde görünce kan gonca*

*Bana sensiz çemende ey yüzü gül
Tîğdir sûsen ü sinân gonca*

*Bâdeye lâ'lden düzüp sâgar
İçini kıldı zer-nişân gonca*

*Bülbüle hutbe okutup her gün
Oldu sultân-ı kâm-rân gonca*

(K. 13/1-5)

Gonca, aynı zamanda sikkesi gül yaprağı olan, zümrüt tahta çıkmış, bülbülün kanadını gölgelik yapmış, sabayı elçi olarak hazırlamış ve onunla Rum padişahına

paha biçilemeyen yakut bir kutuyu ve gümüş bir sürmedanı armağan olarak göndermiş bir sultandır:

*Berg-i gülden yürüttü sikkesini
Hükmünü eyledi revân gonca*

*Çıktı taht-ı zümüründe perini
Bülbülün kıldı sâyebân gonca*

*Elçi düzdü sabâyı gönderdi
Husrev-i Rûma armağân gonca*

*Bir nice dürc bî-bedel yâkût
Bir güzel sîm sürmedân gonca* (K. 13/6-9)

Revânî, goncayı çemen şehrine diken kılıç, gülü siper yaparak seferde bulunmuş, gül bahçesi kalelerine karşı zafer kazanmış bahar ordusunun serdarı, çiçeklerin yeniçeri, lalelerin azap⁶⁰⁵ olduğu askerleriyle yeryüzünü fethetmiş, gül bahçesine çiğ tüfekleri yağınca gülü siper edinmiş bir kimse vb. olarak tahayyül etmiştir:

*Meger ki şehir-i çemende kılur sefer gonca
Ki hârı tîg ü güli eylemiş siper gonca*

*Bahâr leşkerinün olmasaydı serdârı
Kılâ'-ı gülşene bulmaz idi zafer gonca*

*Şükûfe yiniçeri lâleler 'azablardur
Bu 'asker ile cihân yüzini tutar gonca*

*Tüfenklerin ki gülistâna yağdurur şeb-nem
'Aceb degül güli ger idine siper gonca* (K. 28/1-4)

⁶⁰⁵ “Kendilerinden farklı işlerde istifade edilen askerler için kullanılan bir tabirdir”; Pakalın, “azab”, *age.*, c.1, s. 123.

İçini şarapla doldurduğu şişeleri asarak gül bahçesini meyhaneye, astığı kandillerle de gülfidanını cami minaresine çeviren kimse, aynası gül olan çemen gelini, hasta bülbül için gül yaprağıyla kırağıdan yapılmış gülşeker pişiren kimse şairin gonca tasvirinde yer verdiği diğer teşhislerdir:

*Ya şimdi hâne-i hammâr olup durur gülşen
Ki pür mey eyleyüben asdı şişeler gonca*

*Menâr-ı câmi' olupdur nihâl-i gül sanasın
Ki zeyn idüp ana kandîller asar gonca*

*Yahod 'arûs-ı çemendür ki güldür âyinesi
Turup yüzine sürer subh-dem meker gonca*

*Çemende şeb-nem ile berg-i gül degül görinen
Bişürdi bülbül-i bîmâra gül-şeker gonca*

(K. 28/8-11)

Gül

Bilindiği gibi Divan şiirinde en çok yer verilen çiçek güldür. Gül, başta Hz. Muhammed olmak üzere diğer din ve devlet büyüklerinin, sevgilinin yanağı, dudağı, yüzü gibi güzellik unsurlarının, cennet, Kur'ân-ı Kerîm, ümit, muhabbet, şiir gibi olumlu ve soyut kavramların, bahar, Nevruz, şebnem, yıldızlar, bülbül gibi tabiat unsurlarının veya süs, ayna, tâc gibi eşyaların sembolü durumundadır. Bilhassa da bahar ve Nevruz konulu metinlerde gül tasvirlerin merkezindedir; bahçenin en seçkin güzeli ve burada yer alan bütün unsurların sevgilisi, hatta sultanıdır. Gül renk, şekil, koku, kısa ömürlü oluşu gibi özellikleriyle teşbih başta olmak üzere birçok edebî sanata malzeme edilmiştir⁶⁰⁶. Ayrıca Divan şiirinde gülü konu edinen ve gülün rengi, kokusu, şekli, güzelliğiyle hem redifte hem de nesib bölümünde ele alındığı ve daha çok sevgiliyle ilgili benzetmelere konu olduğu, verdiyye denilen kasideler

⁶⁰⁶ Cemal Kurnaz, "Gül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 14, İstanbul 1996, s. 219-222; Yavuz Bayram, "Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, Fall 2007, s. 211-212; Abdullah Eren, "Hüsn ü Aşk'ın Tasvirlerinde Gül (Rose In The Hüsn ü Aşk's Depictions)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/11, Spring 2010, s. 245-24.

de vardır⁶⁰⁷. Bu kasidelerde şairler gülü bütün yönleriyle ele almışlar, hayal ve tasavvurun sınırlarını zorlayarak sanat anlayışlarını ve edebî şahsiyetlerini ortaya koymuşlardır⁶⁰⁸. Tarafımızdan tespit edilen verdiyye nesiblerinde gül, rengi, şekli ve kokusuyla birçok unsura teşbih ve teşhis edilerek tasvir edilmiş, bu arada gülle ilgili birtakım telmihler de söz konusu edilmiştir.

Gül Tasvirleri

XVI. asır şairleri kaside nesiblerinde gülü hem şekli hem rengi hem de kokusu itibarıyla tasvir etmişlerdir. Fuzûlî, gülü yeşil perdeden yüzünü göstererek kalp aynasından kederi kaldıran kimse, sakinin bizzat kendisi ve elindeki kadehi, gül bahçesinde çiçekler safının en önünde bulunan serdarı vb. olarak tasavvur etmiştir:

*Çıktı yaşıll perdeden arz eyledi ruhsâr gül
Saldı mir'at-i zamîr-i pakden jengâr gül*

*Câm dut sakî ki gül-bünler gül izhâr ettiler
Sen dahi bir gülbün-i ra'nâsın et izhâr gül*

*Geldi ol dem kim ola izhârî hikmet kılmağa
İnşirâh-i sadr ile sadr-i saf-i ezhâr gül*

*Yetti ol mevsim ki açmağa gönüller mülkünü
Ola gül-şende reyâhin hayline ser-dâr gül*

(K. 9/1-4)

Hayâlî Bey, gülü çiçeklerin serdarı, bülbülün yuvasına tekrar tekrar ateş bırakan kimse, bülbülün potasında goncayı kulağına küpe yapsın diye halis altın yaptığı bir güzel, tecrit ehli sırlar sahibi kimse vs. olarak tasvir etmiştir:

*Bâgda olup şükûfe haylına serdâr gül
Od bıraktı hânümân-ı bülbüle tekrâr gül*

⁶⁰⁷ Aydemir, *agm.*, s. 151.

⁶⁰⁸ Abdullmuttalip İpek, *Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler*, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2008, s. 173.

*Pûtesinde goncanın zer hâlis eyler andelîb
Gûşvâre etmege kulağına zerkâr gül*

*Cür'adânın goncanın açmaz meger râz ehline
Olalı tecrîd içinde sâhib-i esrâr gül*

(K. 12/1-3)

Livâyî'nin nesibinde gül, gül bahçesi meydanında açtığı dükkânda bahar nakdiyle pazarcılık yapan kimse, çemen çarşısında bülbülün müşterisi olduğu aktar, güneştopuyla kışın burç ve kale duvarını yıkıp gül bahçesi hisarına muhafız olarak bülbülü diken kimse, servinin ayağa kalkarak baş eğip hürmet gösterdiği, daldaki tahtına geçen ve gonca kadehinden şarap içen hükümdardır:

*Sahn-ı gül-şende dükân açdı olup der-kâr gül
Eyledi nakd-i bahâr ile yene bâzâr gül*

*Çâr-sûy-i bâg u râga seyre gel bâzârdur
Müşterî bülbüldür anda misk-bû 'attâr gül*

*Top-ı hâverle şitânun burc u bârûsın yıkup
Bülbül dikdi hisâr-ı gül-şene diz-dâr gül*

*Serv ayag üstine geldi baş egüp ta'zîm-çün
Sâkin oldu taht-ı şâh üzre geçüp şeh-vâr gül*

*Gonca ol demde götürdi ayagı yâ Hû deyüp
Sundı anı nûş edince sâgarı tekrâr gül*

(K. 5/1-5)

* * *

XVII. yüzyıl şairleri de gülü birtakım teşbih ve teşhislerden yararlanarak tasvir etmişlerdir. Kadrî, gülü bülbülün ahını aldığı için berhudar olmamış kimse, âşığın sinesindeki yara, cefa dikeninin hançeriyle bağı delinen bülbülün aşk derdini iyileştirmeyen, gül bahçesinde her an gülüp oynayan, gonca kızlarıyla arkadaşlık

ettiğini öğrendiği bülbülü azarlayan, gül bahçesi bezminde bülbülün hâlini sormayan kimse ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Aldı âh-ı subh-gâhın bülbül-i dil-dâdenün
Anun içün olmadı gül-şende ber-hurdâr gül*

*Gam degül baş göster(ür)se sîneden dâg-ı derûn
Kande kim ey gonce-fem olavirür gül-zâr gül*

*Deldi bagrın ‘andelibün hançer-i hâr-ı cefâ
İtmedi bîmâr-ı derd-i ‘ışkına timâr gül*

*Bülbül-i şûrîdeye ragmen ne hûnîdür gözün
Gül-şen içre hârile her dem güler oynar gül*

*Gonca ebkârıyla nâ-geh saflığın gûş eylemiş
Ol sebebdendür ki eyler bülbüle âzâr gül*

*Bezm-i gül-şende nedür feryâduna bâ’is deyu
‘Andelîbün itmedi hâlinden istifsâr gül*

(K. 3/2-7)

Va’dî, gülü kırağı şarabından keyiflenmiş, lale gibi gönlü yaralı, çiğ cevherlerinden yaptığı küpeyle gonca gelinini süsleyen, servi boylu bir güzelin esiri olduğu için gül bahçesinde akarsular gibi salınan kimse olarak tasvir etmiştir:

*‘Arz itdi lâle gibi dil-i dâg-dâr gül
Jâle-i meyden oldu meger neşvedâr gül*

*Virdi ‘arûs-ı gonceye hüsn ü bahâ yine
Şebnem güherlerinden idüp gûşvâr gül*

*Olmuş esîri bir boyı servün ki gülşene
Cûlar gibi salınsa olur bî-karâr gül*

(K. 3/1-3)

* * *

XVIII. asır şairleri de gülü çeşitli bakımlardan tasvir etmişlerdir. Edirneli Fâiz, gülü kadeh, sevgilinin cemalini görmek için şevkle bekleyip gülen, güzelliği geçici olan, sevgilinin geliş haberini bekleyen kimse vb. olarak nitelendirmiştir:

*Aceb mi 'arz-ı cemâl itse sebzezârda gül
Ki buldı neşv ü nemâ devlet-i bahârda gül*

*Zamân-ı zevk ü tarabdur sezâ degül mi eger
Olursa câm-sıfat dest-i i'tibârda gül*

*Koma bu demde gül-i câmı elden ey sâkî
Ne denlû anlata fikr it dem-i bahârda gül*

*Nihâl-i kaddüne dil-dâde serv-i bâg ammâ
Güler cemâlüne şevk ile intizârda gül*

(K. 6/1-4)

Ferrî Mehmed, gülü ayva tüyleri arasında yâr gibi yanağını gösteren, vücudu, gömleği ve elbisesi gül olan sevgili, kendisini yârin yanağına benzetmek gibi bir hataya düşmemesi gereken kimse, tebessüm bağının goncası, kör işler yaptığı için sümbüllerle arkadaş olması mümkün olmayan biri vb. ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Gösterüp mâ-beyn-i hatda rûyını san yâr gül
Nev-bahâr eyyâmı elbet 'arz ider dîdâr gül*

*Geymiş ol gül-ruh ser-â-ser egnine gül-gûn kabâ
Cismi gül pirâheni gül câme gül ruhsâr gül*

*Güldürür ezharı sonra başına çok iş açar
Rûy-ı yâra kendüsin benzetmesin zinhâr gül*

*Gül midür bu gonce-i bâg-ı tebessüm mi k'olur
'Aks-i handi ile tasvîr üzre nakş-ı hâr gül*

*Böyle gül-tıynet görüp üftâdegân itdükçe âh
Gül-bün-i nâz içre ey gonçe-dehen hem-vâr gül*

*Şâh-bâzum idelüm geşt-i çemen gül devridür
Sünbüle nagmeyle hem-reng ola mı kûr-kâr gül*

(K. V/1-6)

İki kaside nesibinde gülü tasvir eden Sünbül-zâde Vehbî'nin aşağıdaki kasidesinde gül, baharda inci kırağısıyla süslü taciyla bağdaki tahtına çıkarak hüküm süren, kış ordusunu tarumar etmek için bağa Nevruz askerini sevk eden bir hükümdar vb. olarak tasavvur edilmiştir:

*Evreng-i bâga çıkdı gelip tâc-dâr gül
Şevket-nümâlık etmede sâhib-vakâr gül*

*Şebnem degil nümûde mülûkâna zeyn eder
Tâc-ı murassa' üzre dür-i şâhvâr gül*

*Şâhâne çâr-bâga murabba'-nişîn olup
Fasl-ı rebî'i hükmüne kılmış medâr gül*

*Çarh-ı felekke kar topunu zeyn edip çeker
Gülpâyegân'a leşker-i encüm-şümâr gül*

*Sevk etdi bâga 'asker-i nevrûzu bagteten
Cünd-i şitâbı kılmag için târumâr gül*

(K. 37/1-5)

Vehbî, diğer kasidesinde gülü yanağının rengiyle lale ve erguvanı utandıran güzel, sarhoş olup gül döşeğinde naz uykusuna yatan ve bülbülün inlemesine rağmen sabaha kadar uyanmayan kimse, Çin, Hıta ve Tatar miski gibi hoş kokan, üzerindeki çiy damlaları bülbülün gözyaşı veya güneşin gelişi şerefine saçılan inciye benzeyen vb. bir çiçek olarak resmetmiştir:

*Lâle sürh olmuş kızarmış hacletinden ergavân
Tâb-ı reng-i rûy-ı alin eylemiş izhâr gül*

*Mest olup gül-bisterinde nâz ile h'vâbîdedir
Nâle-i bülbül'den olmaz subha dek bîdâr gül*

*Çîn-i zülf-i dil-rübâdan mı Hatâ'dan mı gelir
Almış enfâs-ı sabâdan nâfe-i Tâtâr gül*

*Katre katre jâleler mi eşk-i bülbül mü 'aceb
Makdem-i hurşîde eyler dür gibi îsâr gül* (K. 38/10-13)

Gül-Telmihler

Gül, XVI. asır kaside nesiblerinde Hz. Peygamber başta olmak üzere birçok tarihî şahsiyetle ve eserle ilişkilendirilmiştir. Âşık Çelebi'nin tasavvuruna göre gül, tecelli sabahında didara dayanamayıp Musa'nın Tur'u gibi kendisini parça parça etmiş, sabah vakti Enelhak sırrından dem vurduğu için Mansur gibi darağacına asılmış kimsedir⁶⁰⁹:

*Döymeyüp subh-ı tecellîde dem-i dîdâra gül
Tûr-ı Mûsâ gibi kendin itdi pâre pâre gül*

*Subh-dem dem urmasa sırr-ı Ene'l-hakdan eger
Gâlibâ Mansûr-veş asılmaz idi dâra gül* (K. 4/1-2)

Diğer taraftan cennete benzeyen gül bahçesinde dalın köşkünde nurdan kanatla dolaşan Cafer-i Tayyar, Düldül'ü⁶¹⁰ rüzgâr, önünde yürüyen menekşenin Kamber⁶¹¹ olduğu, kırmızı yanaklı Haydar-ı Kerrar⁶¹², başına yeşil sarık dolamış ehl-i beyt⁶¹³,

⁶⁰⁹ Bilindiği üzere Mansûr, "Enel Hak" (Ben Tanrıyım) dediği için asılmış, başı kesilmiş, bedeni yakılarak külleri Dicle'ye atılmış ünlü mutasavvıftır; Hallac-ı Mansur, *Tavasın "Enel Hak"* (Çev.: Yaşar Günenç), Yaba Yayınları, 3. Basım, İstanbul 2002, s. 9.

⁶¹⁰ Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali'ye bahşedilen katır; Onay, *age.*, s. 87.

⁶¹¹ Hz. Ali'nin kölesi; Mehmet Dalkılıç, "İbn Hazm'a Göre Şîa", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14, İstanbul 2006, s. 167.

⁶¹² Döne döne hamle eden aslan manasında Hz. Ali'nin lakabıdır; Onay, *age.*, s. 86.

⁶¹³ Mustafa Sabri Küçükbaşcı, "Seyyid", erken dönemlerden itibaren İslâm dünyasında seyyid ve şeriflere asaletlerinin bir göstergesi olarak yeşil renk uygun görülmüş, mesela Abbâsî halifesi Harûn Reşîd, seyyid ve şeriflerin yeşil cübbe ve yeşil sarık kullanmaları kuralını getirmiştir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 37, İstanbul 2009, s. 42.

önceleri dinar sahibiyken sonraları yamalı hırka giymeyi seçen Mâlîk-i Dînâr⁶¹⁴, bülbüle bazen Gülistan okutarak Sa'dî'yi bazen de Mantiku't-tayr okutarak Attar'ı taklit eden bir kimsedir:

*Cilve eyler nûrdan şehperle kâh-ı şâhda
Cennet-i gülşende benzer Ca'fer-i Tayyâra gül*

*Bâd Düldüldür benefşe önce yürür Kanberî
Surh-ruhsâr oldu döndi Haydar-ı Kerrâra gül*

*Berg sanma sebz ile eyler 'alamet başına
Benzeyelden hayr-ı âl-ı Ahmed-i Muhtâra gül*

*Mâlîk-i Dînâr gibi mâlik-i dînâr iken
Jende-pûş oldu giyüp bir hırka-i sad-pâre gül*

*Bülbüle geh Gülsitân geh Mantiku't-tayr okıdur
Gâh Sa'dîye ider taklîd geh 'Attâra gül*

(K. 4/5-9)

Fuzûlî'nin kaside nesibinde gül, hapisten çıkıp Mısır sultanı olmuş, kapalı goncayken Züleyha halvetindeyken oradan eteğini yırtarak çıkmış Yusuf, seher rüzgârıyla yırtılıp açılmasıyla Cebrail'in nefesiyle açılmış Hz. Peygamber'in kalbi, hoş kokusunu Hz. Peygamber'in yanağından almış kimsedir:

*Habsden Yûsuf çıkıp Sultân-i Mısr olmuş kimi
Oldu açıp goncesin ârâyış-i gül-zâr gül*

*San Züleyhâ halvetidir gonce-i der-beste kim
Çıktı andan dâmen-i çâkiyle Yusuf vâr gül*

*Çâk olup bulmuş safâ bâd-i seherden sanasın
Bâddır Cibrîl ü kalb-i Ahmed-i Muhtâr gül*

⁶¹⁴ Mâlîk b. Dînâr (Mâlîk-i dînâr/Ebû Yahyâ el-Basrî), Basralı olup Kur'an-ı Kerîm yazarak geçimini sağlayan meşhur âlim ve zahitlerdendir; Onay, *a.ge.*, s. 473.

*Şeb-nem-i gül-zâr-i ruhsâr-i Resûlu'llah'dır
Neşr-i itrîyle kılar her dem anı iş'âr gül*

(K. 9/7-10)

Hayâlî Bey'in tasavvuruna göre bülbül, çemen çocuklarına Mantıku't-tayr'ı okuttururken gül de Attar gibi onun her faslını şerhetmektedir:

*Mantıku't-Tayr okutur bülbül çemen eftâline
Şerh eder her faslın anın nitekim Attâr gül*

(K. 12/4)

Şair, aynı kasidenin aşağıdaki nesib beytinde goncayı Mahzen-i Esrar⁶¹⁵, gülü de Matla-ı Envar⁶¹⁶ olarak nitelendirmiştir.

*Her varak bir nükte'dir gülşende fehm et olalı
Mahzen-i Esrâr gonca Matla-ı Envâr gül*

(K. 12/6)

Kelâmî, gülü satılmak için sokak ve pazara düşen, Züleyhası'nın bülbül olduğu gül bahçesi Mısır'ının Yusuf'u, bülbülü Musa gibi mest eden ateş, tecelli nuruna mazhar olduğu için kendisini parça parça etmiş Tur, ateş vadisinde inni enallah⁶¹⁷ demesi yüzünden darağacına çekilmiş Mansur olarak nitelendirmiştir:

*Yûsuf-ı Mısır-ı gülistândur Züleyhâ bülbülü
Düşeli satılmağîcün kûçe vü bâzâra gül*

*Eylemezdi bülbülü Mûsî-sıfat vâdîde mest
Şûh-ı ahdardan özin benzetmeseydi nâra gül*

*Mazhar olmuş Tûr-veş gûyâ tecellî nûrına
Anun içün kendin itmiş böyle pâre pâre gül*

*Âteş-i vâdî gibi innî enellâh söylemiş
Cürmden Mansûr-veş gûyâ çekilmiş dâra gül*

(K. 18/8-11)

⁶¹⁵ Hüsrev-i Dihlevî'nin manzum eseridir; Onay, *age.*, s. 297.

⁶¹⁶ İran şairi Nizâmî'nin eseridir; Onay, *age.*, s. 297.

⁶¹⁷ Kasas, 28/30.

Şair, gülü ayrıca üzerine ateş gibi yanakların aksettiği aynaya benzeyen gül kökünün tepesindeki Matla-ı Envar, goncadan yapılmış şarap kabıyla bülbüleri hayran eden Mahzen-i Esrâr'a teşbih etmiştir:

*Âldür girmiş anunçün gonce yaşıl hırkaya
İntisâb itmiş cenâb-ı Ahmed-i Muhtâr'a gül*

*Âteşin ruhsâreler 'aksin olan âyîne-veş
Evc-i gülbün üzre dönmiş matla'ü'l-envâra gül*

*Cür'a-dân-ı gonce hayrân eylemiş bülbüleri
Yiridür teşbîh olınsa mahzenü'l-esrâra gül*

(K. 18/13-15)

Kütahyalı Rahimî, çemeni süsleyen ve daldan yüzünü gösteren gülün bu hâliyle yed-i beyza mucizesi gösteren Hz. Musa'ya benzediğini söylemiştir:

*Şâhdan arz itdi ruhsârın çemen-ârâ-yı gül
Mucize izhâr ider gûyâ yed-i beyzâ-yı gül*

(K. 1/1)

Şairin tasavvuruna göre gül, aynı zamanda dikenin elinden eteğini kurtaran Yusuf gibidir:

*Pâk-dâmendür yaka kurtardı dest-i hârdan
N'olaYûsuf gibi tutsa mülk-i istignâyı gül*

(K. 1/3)

Revânî, gülü yed-i beyza mucizesi gösteren Musa, Hz. Peygamber'in güzelliği, menekşenin Hz. Ali'nin kölesi Kamber, susenin Zülfikar olduğu bağda kırmızı giyinmiş Haydar-ı Kerrâr⁶¹⁸ telmihlerine yer vermiştir:

*Yine gösterdi yed-i beyzâyı Mûsîvâr gül
Eyledi gülşen içinde mu'cize izhâr gül*

⁶¹⁸ Alevîliğin yazılı kaynakları durumundaki Buyruklar'dan birinde "(...) Ve Hazret-i Resul'e inen tâc beyaz idi, İmam Ali'ye inen tâc kırmızı idi" şeklinde bir cümle yer almaktadır; Doğan Kaplan, "Alevilikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş Ya da İki Sembolizminin Kültürel Temeli", *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı I-II*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2011, c. 1, s. 150.

*‘Arş kandîlin gül-âbâ şîşe eylen oldu çün
Şeb-nem-i bâğ-ı cemâl-i Ahmed-i Muhtâr gül*

*Bâğda Kanber benefşe sûsen oldu Zülfekâr
Sûrh-pûş olmuş nitekim Haydar-ı Kerrâr gül*

(K. 15/1-3)

Revânî nesib bölümünde gül tasvirine yer verdiği bir diğer kasidesinde gülü elinden kadehini bırakmayan ve daima eğlencede bulunan Cem olarak nitelendirmiştir:

*Elden komadı câmını ‘ıyş eyleyüp müdâm
Kodı cihanda Cem gibi nâm ü nişân gül*

(K. 16/6)

Şairin gülle ilgili tasavvurlarından biri de üzerindeki gülün yuvaya benzediği gül kökünü başında kuşların yuva yaptığı Mecnun ile ilişkilendirmiş olmasıdır:

*Şimdi çemende gülbüni Mecnûn sanur gören
K’olmuş durur başında anun âşiyân gül*

(K. 16/9)

* * *

XVII. ve XVIII. asır kaside nesiblerinde de gülle ilgili bazı telmihler söz konusu edilmiştir. XVII. asır şairi Kadrî’nin nesibinde gül, Hz. Peygamber’in kokusuyla ilişkilendirilmiştir:

*Geldi sahn-ı bâga gösterdi yine ruhsâr gül
‘Âleme ‘arz itdi bû-yı Ahmed-i Muhtâr gül*

(K. 3/1)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Sünbül-zâde Vehbî, Nevşâd'dan⁶¹⁹ bahar seferine çıkıp Nişabur⁶²⁰ ve Çin'e kadar giden, altın kadehle erguvan şarabı⁶²¹ içen Cem ve Nuşirevan'a teşbih etmiştir:

*Bâgî eder zemîn-i Nişâbûr u Çîn'e dek
Nevşâd'dan edip sefer-i nevbahâr gül*

*Zerrîn kadehle nûş-ı mey-i ergavân eder
Nûşinrevân-hükûmet ü Cem-iktidâr gül*

(K. 37/6-7)

Şair, diğer kaside nesibinde zamanı Züleyha, gülü pazara güzellik katan Yusuf olarak tasavvur etmiştir:

*Tâzelense vechi var şimdi Zelîhâ-yı zamân
Oldu hüsn-i Yûsuf-âsâ revnak-ı bâzâr gül*

(K. 38/8)

Karanfil

Karanfil, Divan şiirinde eskiden kavukla sarık, sarıkla fes arasına konulan ya da yakaya takılan çiçekler arasında yer alması, şarap kokusunu gidermek için yenmesi, bazı macunların terkinde bir baharat olarak kullanılması gibi özellikleriyle söz edilen bir çiçek olmanın yanında, bazen de kırmızı rengi sebebiyle sevgilinin yanağına teşbih edilmiştir⁶²². Taranılan divanlar arasında sadece XVI. asır şairlerinden Bursalı Rahmî'nin bir kasidesinin nesib bölümünde karanfil tasvirine yer verildiği tespit edilmiştir. Şair, karanfili gül bahçesinde padişahlara layık taç giyen, hakanın tacına baş eğmemiş, sinesine dağ üstüne dağ vurmuş ve goncaya âşık

⁶¹⁹ Türkistan'da bulunan ve güzelleriyle meşhur olan bir şehirdir; Mütercim Âsım Efendi, "Nevşâd", *age.*, s. 558.

⁶²⁰ E. Honigmann, "Nişâpûr", Merv, Herat ve Belh ile birlikte Horasan'ın dört büyük şehirden biri olan Nişapur, aynı zamanda İran'ın da en büyük şehirlerindendir, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 9, İstanbul 1964, s. 302.

⁶²¹ Eski tıbbi göre erguvan tabiatı soğuk ve kuru bir madde olarak değerlendirilmiştir. Şerbeti sarhoşları ayıltmakta ve mahmurluğu gidermekte kullanılmıştır; şarabının ise ferahlık verme özelliği vardır; Onay, *age.*, s. 194.

⁶²² Mehmed Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001, s. 290.

olmuş, sevgili gibi baştan ayağa kana girip gül renkli firengilerle⁶²³ cilve eden kimse, her goncası yakaya dikilebilecek birer yakut düğme olarak tasvir etmiştir:

Gülşende geyüp efser-i şâhâne karanfûl

Baş egmedi tâc-ı ser-i hâkâna karanfûl

Dâg üstine dâg urdı yakup sîne kat kat

‘Âşık gibi bir gonca-i handâna karanfûl

Gülgûni firengîler ile cilveler eyler

Dil-ber gibi boyınca girüp kana karanfûl

Her goncası bir düğme-i yâkûta dönüpdür

Dikse n’ola ger anı girîbâna karanfûl

(K. 12/1-4)

Devam eden beyitlerde karanfil, zamanın zarif güzelleri gibi başına ak bir hilâl takan⁶²⁴, başındaki gül renkli destarla Samirî⁶²⁵ veya Hristiyan çocuğu, bazen kat kat kırmızı atlaslar, bazen de sade giyinen, çemen mülkündeki zebercet tahtında Dârâ gibi hükümrânlık süren kimse, her yaprağı yeşil ve kanlı bir hançer, kendisi de beline hançer takmış Neriman vb.dir:

Şiveyle sokup başına bir ak hilâli

Hûbân-ı zamân gibi zarîfâne karanfûl

San sâmirîdür gülgûnî destâr-ile yâhûd

Tersâ-beçedür gelmedi imâna karanfûl

⁶²³ “Osmanlı piyasasında tutulan ince yünlü kumaş türleri genellikle Avrupa’dan geldiği için bunlara “frenğî kumaş, frenğî akmişe”, türüne göre de “frenğî kemha, frenğî kadife” adı veriliyordu. Bu adlandırmanın erken tarihlerden beri Osmanlı piyasasında var olduğu bilinmektedir.”; Mahmut H. Şakiroğlu, “Frenk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 13, İstanbul 1996, s. 198.

⁶²⁴ Başa hilâl takılması ifadesiyle muhtemelen Osmanlılar döneminde hanımların saçlarını ördükleri zaman saç örgülerini çiçekler veya çeşitli şekillerdeki türlü mücevherlerle süslemeleri âdetinden söz edilmiştir; Zülal Kılıç, “Kadın Yaşamı” (Osmanlılar Dönemi), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Ana Basım AŞ, c. 4, İstanbul 1994, s. 363.

⁶²⁵ “Hz. Mûsâ Tûr’a çıktığında İsrâiloğulları’nı altından yaptığı buzağıya tapmaya sevkeden kişi” olan Samirî hakkında geniş bilgi için bk. Mahmut Salihoğlu, “Sâmirî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 36, İstanbul 2009, s. 78-79.

*Geh gâh geyer kırmızı atlasları kat kat
Ger sâde geyer niteki cânâne karanfûl*

Evreng-i zebercede yine niteki Dârâ

Hükm itdi çemen mülkine mîrâne karanfûl

(K. 12/5-8)

Lale

Lale, Divan şiirinde gerek rengi gerekse şekli bakımından birçok benzetmeye konu olan ve şiirlerde sıklıkla görülen çiçeklerden biridir⁶²⁶. Ayrıca XVIII. yüzyıldan itibaren “esâmî-i lâle” denilen, laleyi konu edinen, lale çeşitlerinin sıralandığı, her mısra veya beytin bir lale ismine tekabül ettiği şiirler de kaleme alınmıştır⁶²⁷. Lale, kasideler de konu olmuş⁶²⁸, cemreviyye, nevrüziyye, temmuziyye, bahariyye gibi türlerde bahçe tasvirleri yapılan kısımlarda, mevsimi ve tabiatın tasvir edildiği bölümlerde lale ve lale bahçeleri zengin anlam ilişkileri çerçevesinde verilmiştir. Diğer taraftan lale, bahariyye kasidelerinin nesiblerinde hem bir bitki hem de süsleme unsuru olarak geniş ve zengin çağrışımlara konu olmuştur⁶²⁹. XVII. yüzyıldan sonra lale bahçelerinin tasviriyle lale çeşitlerine yer veren daha çok örnek kaleme alınmıştır⁶³⁰. İncelenen kasideler arasında lale, Gelibolulu Mustafa Âlî’nin “lâle” redifiyle kaleme aldığı kasidesinin nesibinde ve Şeyhülislâm İshak’ın bir bahariyyesinde yer alan bazı beyitlerde birçok unsurla ilişkilendirilerek tasvir edilmiştir. Gelibolulu Mustafa Âlî’nin nesibinde lale, lâl renkli tacıyla Kayser⁶³¹ ile arkadaş olup çiçeklere başkan olmuş, gül bahçesine ödağacıyla dolu buhurdan getirip gül padişahının meclisini ele geçirmiş, eline gül renkli kadeh alıp tek ayak

⁶²⁶ Ahmet Kartal, *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 65-151. Ayrıca bk. Turhan Baytop-Cemal Kurnaz, “lâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 27, Ankara 2003, s. 79-81.

⁶²⁷ Sevda Önal, “Klâsik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 891.

⁶²⁸ Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk. Serpil Akgül, “Hayâlî’nin Kasidelerinde Lâle Motifi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı, c. 9, S. 2, Ekim 2011, s. 333-340.

⁶²⁹ Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınevi, Erzurum 2006, s. 26.

⁶³⁰ Önal, *agm.*, 919-922.

⁶³¹ Pala, “kayser”, *age.*, Eski Roma ve Bizans imparatorlarının lakabı, s. 234.

üzerinde içerek işveler etmiş, seherde kara bağrına çiğ güzelini çekip ağız açmayan kimse, gül bahçesine yeşil atlas otağı daha o gelmeden kurulan padişaktır:

*Tâc-ı lal ile olup hem-ser-i Kayser lâlê
Hayl-i ezhar olursa n'ola server lâle*

*Şah-ı gül meclisini yine musahhar kıldı
Getürüp 'ûd ile pür gülşene micmer lâle*

*Bezm-i gülşende alup destine câm-ı gülfâm
Bir ayak üzre çeker şîveler eyler lâle*

*Agız açmaz kara bagrına çeküp rindâne
Her seher bir sanem-i jale-i hoşter lâle*

*Kurılır gülşene otağı yeşil atlasdan
Gelmedin kendüsi gûyâ şeh-i kişver lâle*

(K. 68/1-5)

Delilik kadehinden içmiş, gül bahçesini dolaşan kızıl divane, kırağı gümüşüyle süslediği lâl fitilini gül bahçesi tekkesine dikmiş kimse, gül bahçesinin camii, kendisini sevgilinin yanağıyla bir tutan biri vs. de şairin laleyle ilgili olarak zikrettiği diğer teşbih ve teşhisler arasında yer almaktadır:

*Seyr ider deşt-i gülistânı kızıl dîvâne
Câm-ı sahbâ-yı cünûn içdi mukarrer lâle*

*Tekye-i gülşene dikdi yine bir la'l çerâg
Sîm-i şebnemle idüp zînet ü zîver lâle*

*Varak-ı günbed-i kâşî vü boyı sebz-i menâr
Câmi'-i gülşen olupdur sanasın her lâle*

*Yâduma geldi gülistânda bu beyt-i rengîn
Tutıcak kendüyi haddünle berâber lâle*

(K. 68/6-9)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Şeyhülislâm İshak da, bir bahariyesinde yer alan aşağıdaki beyitlerde laleyi şarapla dolu kadeh ve turuncu rengiyle gönle ateş saçan, sevgilinin alnı gibi sefa aynası, çeşmibülbül⁶³² şişesini süsleyen, binlerce bülbülün meftunu olduğu gül, güzelliğiyle diğer çiçekleri kıskandıran, sevgilinin yanağına olan benzerliğiyle âlemi süsleyen dilber olarak tasavvur etmiştir:

*Lâledir sâgar-ı la'îlîn-i mey-i şevk-engîz
Ki olur reng-i turuncîsi dile âteş-bâr*

*Lâle bir sâgar-ı gülşen-geh-i şâdîdir kim
Oldı mir'ât-ı safâ hemcû cebîn-i dildâr*

*Lâledir zîb-dih-i şişe-i çeşm-i bülbül
Olsa lâyık gül-i zîbâ gibi meftûnı hezâr*

*Hüsn-ı dil-keşle görüp behcet-i vâlâ-şânın
Lâleye nîze-keş-i dâg-ı haseddir ezhâr*

*Lâle der-dest idicek nîze-i rümmânîsin
Oldı gül-rîz-i ferâh pençe-i hayyâl-i bahâr*

*Dönse her lâle n'ola dilber-i 'âlem-zîbe
Vechi var olsa da yek-reng 'izâr-ı dildâr*

(K. 22/7-12)

Menekşe

Divan şiirinde adı geçen çiçeklerden biri de menekşedir. Şairler, menekşeyi yere yakın oluşu, boyunun eğriliği gibi şeklî özellikleri ve hoş kokusu dolayısıyla ele almışlardır. Bu bağlamda, menekşe ile “zülf”, “hatt”, (ayva tüyleri/yazı), “hâl (ben)”, “gece”, “attâr”, “Mecnûn”, “âşık”, “kalender”, “mürît”, “kadeh”, “çanak”, “gûş” (kulak), “anber”, “hokka” gibi unsurlar arasında benzerlik kurmuşlar⁶³³, ayrıca “benefşe”

⁶³² “Küçük billur kadeh; bir çeşit işlemeli kumaş”; Muhsin Macit, “çeşmibülbül”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 2, Ankara 2002, s. 33.

⁶³³ Pala, “menekşe”, *age.*, s. 269.

redifli kasideler de yazmışlardır⁶³⁴. Tarafımızdan yapılan tespitlere göre her ikisi de XVI. yüzyıl şairi olan Revânî ve Zaifî “menekşe” redifiyle yazdıkları kasidelerinin nesib bölümlerinde menekşeyi birçok unsurla ilişkilendirerek tasvir etmişlerdir. Revânî’nin nesibinde menekşe, gül bahçesi levhasına birçok yaprak döşeyen nakkaş, semen bahçesinin evrakına nakşetmek için bir ipliğe Rûmî⁶³⁵ ve Hıtâyî nakışlar çizmiş, bulutu çemen levhasına yazmış, gül bahçesinde gül padişahı için tuğ diken, işret kapısını açmak için anahtar getirmiş kimse, eline külüngünü alarak dağın zirvesine yönelmiş Ferhat’tır:

Nakkâş oluban levha-i gülzâra benefşe

Döşedi nice yaprağı hemvâre benefşe

Bir ipligün üstinde çeker Rûmî Hıtâyî

Nakş itmege evrâk-ı semenzâra benefşe

Yazmış buludı nakş-ı çemen safhasına tâ

İş göstere bu günbed-i devvâra benefşe

Gülşende kurar gül şehine lâle otağı

Tûğın dikeli gûşe-i gülzâra benefşe

‘İşret kapusın açmağa miftâh getürmiş

Hem-sâye gibi hâne-i hammâra benefşe

Ferhâd mıdur kim eline tîşesin almış

Dağlara düşüpdür yine bî-çâre benefşe

(K. 29/1-6)

Menekşe, ayrıca çemende ela gözlü, benli bir dilberken kederli âşığa dönmüş kimse, külâhını kıvırıp pazara dolaşmaya çıkmış bir rint vs.dir:

⁶³⁴ Aynur Koçak, “Necati Bey’in “Menekşe Kasidesi” Ekseninde Menekşenin Öyküsü”, *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan 2009 “Ölümünün 500. Yılında Necâtî Beğ Anısına”*, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli 2009, s. 43.

⁶³⁵ Osmanlı’da nebati karakterleri tezyinat üsluplarındandır; Doğanay, *agm.*, s. 81-82.

*Bir benli güzeldür gök ala gözlü çemende
Dönmiş ne için 'âşık-ı gam-hâre benefşe*

*Ya rind-i cihândur ki külâhını kıvırmış
Girmiş yine seyrân ide bâzâra benefşe*

(K. 29/7-8)

Zaifî'nin nesibinde menekşe, sancağını dağ başına dikmiş çemen bahçesinin başkomutanı, sarhoş gibi eğri külâhıyla çiçeklerin başkanı, gül bahçesinin hükümdarıdır:

*Ser-leşker olup şâh-ı semenzâra benefşe
Dikdi 'alemi kule-i kuhsâra benefşe*

*Çak kellede mestâne koyup bir küleh-i kej
Baş oldu yine zümre-i ezhâra benefşe*

*Misk-i Hotanı gice girift itmez idi ger
Şâh olmasadı kişver-i gülzâra benefşe*

(K. 5/1-3⁶³⁶)

Geceleri bir an dahi göz yummayan, siyah giymiş bir gece bekçisi, Gâve'nin⁶³⁷ isyan bayrağını çekerek Dahhâk'ı⁶³⁸ gelinciğe döndüren Ferîdûn, Şîrîn dudaklı Hüsrev'e gönül verdiği için dağları mesken edinmiş Ferhat, gömleğini yırtıp başı açık olarak dağlara düşmüş Mecnun vb. menekşe tasvirinde yer verilen benzetmelerden bir kısmıdır:

*Gûyâ karavuldur ki geyüb câme-i şeb-reng
Yummaz giceler gözini bir pâre benefşe*

*Demdür 'alem-i Gâv serini çü Ferîdûn
Dahhâkı şakâyıka çeke vara benefşe*

⁶³⁶ *Rumelili Za'îfî Divanı (Tenkidli Metin)*, (Nşr.: Kâmil Akarsu), Berikan Elektronik Basım Yayım, Ankara 2011.

⁶³⁷ Dahhâk'ın devrilerek Feridun'un tahta geçmesine yardımcı olan demirci; Tökel, *age.*, s. 17.

⁶³⁸ Cemşid'i öldürdükten sonra tahta geçen efsanevî İran hükümdarı; Tökel, *age.*, s. 142.

*Bir Hüsrev-i Şîrîn-lebe dil virmiş anuñcün
Ferhâdlayın kıldı yerin hâre benefşe*

*Bir Leylîye Mecnûn olalı câme idüb çâk
Düşdi baş açup taglara taşlara benefşe*

(K. 5/4-7)

Nergis

Nergis, Divan şiirinde en çok söz edilen çiçeklerden biridir. İnce bir sap üzerinde, boynu eğik bir vaziyette duran, yapısında uyuşturucu maddeler bulunan, taç yaprakları sürekli açık olduğu için bir uykusuzluk hâli sezilen, şiirlerde hastalık, mahmurluk ve şehlâlık sıfatlarının, sevgilinin gözlerini düşünüp ona âşık olan, kıskanç, hasta, sakat, boynu eğri, ağlamaktan, uykusuzluktan gözleri kızarmış âşığın sembolüdür. Diğer taraftan nergis, kızıl rengiyle altına, sarraf dükkânına, altın ve gümüşle dolu keseye vb. de benzetilir.⁶³⁹ Nergis, nesiblerde de tasvirine yer verilen bir çiçektir. XVI. yüzyıl şairleri Bursalı Rahmî, Derzi-zâde Ulvî ve Nev'î, nesib bölümlerinde nergisi tasvir eden birer kaside kaleme almışlardır. Bursalı Rahmî, nergisi her tarafa asker gönderen ve zebercet meydanda kurduğu tahta oturmuş çemen mülkünün padişahı, başına altın suyuna batırılmış bir miğfer giymiş, cariyeye gibi yeni gül gelininin ardına düşerek başının üstünde altın getiren, etrafını buz parçalarıyla süslediği kadehinden şarap içen kimse, çemenin bayram yerinde başına altın teller takınan çocuk, çemen pazarında dükkânını altın tasla süslemiş berber vs. olarak tasvir etmiştir:

*Yine olmaga çemen mülkine server nergis
Çekdi her cânibe 'arz eyledi leşker nergis*

*Taht urup sahn-ı zebercedde karâr eyleyeli
Oldı mülk-i çemenün şâhı mukarrer nergis*

*Kurdı gülşende seher-geh tenefi kırmızı gül
Başına geydi bir altun sulu migfer nergis*

⁶³⁹ Mustafa Kutlu, "Nergis", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler (TDEA)*, c. 7, İstanbul 1990, s. 14-15.

*Nev-'arûs-ı gülün ardınca düşüp câriye-vâr
Getürür başının üzre gün zer nergis*

*Kadeh etrâfına yâh pârelerin zeyn itmiş
Nûş ider gâhi hakîmânece sâgar nergis*

*Îd-gâh-ı çemen içinde yine tıfl gibi
Takınur başına altunluca teller nergis*

*Tas-ı zerrînle ârâyış-i dükkân itdi
Oldı bâzâr-ı çemende yine berber nergis*

(K. 9/1-7)

Derzi-zâde Ulvî'nin nesibinde nergis, sarı rengiyle altın varağa, riyazetle benzi sararıp asaya dayanmış, eline kırağıdan yapılmış gevher tespih almış, çemen çarşısında dükkân açmış kimseye, kâsebaza, altın kadehini şarapla dolduran birine vb. benzetilmiştir:

*Eline aldı çemende varak-ı zer nergis
Vasf-ı sultân-ı güli yazmaga ister nergis*

*Benzi sarardı riyâzetle 'asâyâ tayanup
Jâleden aldı ele sübha-i güher nergis*

*Çâr-sû-yı çemen içinde açup dükkânın
Câm-ı tası ile zeyn eyledi yir yir nergis*

*Sahn-ı sarây-ı çemen tâk-ı zeberced gibidür
Gül kamer lâle şafak mihr münevver nergis*

*Kâse-bâzı olalı sor şeh-i gülzârun
Bâgdan her dem ider sîm ile zer cer nergis*

*Kâse-der-kâse idüp oynamaga geldi yine
Sanma gülşende açılmış ola katmer nergis*

*Mey-i şebnemle pür itse n'ola zerrîn kadehin
Teb-i gamdan sararupdur degül asfâr nergis*

(K. 25/1-7)

Nev'î'nin kaside nesibinde nergisle ilgili yer verdiği tasavvurlar, altın taç giyen yeniçeri, çemende gül gelinin önünde başında küçük leğenle yürüyen kullukçu⁶⁴⁰, sabaha kadar gözünü yummadığı için başında uyku ağırlığı bulunan ve gül bahçesinde gülün sesi yüzünden sabahları sıkıntı duyan kimse, bahar padişahının yeniden vilayet açmasıyla pazarda satılan esir, bir yıldır seferde olduğu için yüzü sarı, vücudu zayıf kimse, elinde asası ve tacı bulunan, elindeki kadehten henüz içmiş ak saçlı pir vb.dir:

*Kızıl külâh ile devşürmedür gül ü lâle
Geyer yeniçeriler gibi tâc-ı zer nergis*

*Gider önünce 'arûs-ı gülün çemenlerde
Başı legençelü kullukçıdur meger nergis*

*'Aceb mi subh olıcak ser-girân-ı hâb olsa
Ki yummadı gözini gice tâ-seher nergis*

*Pür oldı zezeme-i 'andelîb-ile gülşen
Çekerse tan mı eger zahmet-i seher nergis*

*Vilâyet açdı yeniden meger ki şâh-ı bahâr
Esir olup satılır şimdi der-be-der nergis*

*N'ola sararsa yüzi cismi lâgar olsa eger
Ki bir yıl oldı çeker mihnet-i sefer nergis*

*Henûz içker kadehi gitmemiş havası dahi
'Asâ vü tâc ile pîr-i sefîd-ser nergis*

(K. XXVIII/5-11)

⁶⁴⁰ Pakalın, "kullukçu", eskiden kulluk denilen karakollarda görevli olan yeniçeri, *age.*, c. 2, s. 320.

Sümbül

Divan şiirinde en sık sözü edilen çiçeklerden biri olan sümbül⁶⁴¹, kasidelerde redif olarak gülden sonra en çok kullanılan ve daha çok sevgilinin saçlarına teşbih edilen bir çiçektir. Redifleri sümbül olan ve nesib kısmında sümbül konusunun işlendiği kasidelere *sünbülüye* adı verilir⁶⁴². Şairler sümbülü çok geniş hayallere konu ederken aynı zamanda çiçeğin reel gerçek özelliklerine de çeşitli göndermelerde bulunmuşlardır⁶⁴³. İncelenen nesiblerde sümbül, çok değişik şekillerde tasvir edilmiş, birçok telmihlerle de ilişkilendirilmiştir.

Sümbül Tasvirleri

Şairler, XVI. yüzyıl şairleri kaside nesiblerinde sümbülü birçok bakımdan tasvir etmişlerdir. Bâkî'nin nesibinde sümbül, başına mücevher bir taç takarak çemen ülkesinin tahtına çıkmış hükümdar, külahını kıvrımış, göğsünün düğmelerini çözmüş bir genç, güzelliğiyle gül bahçesini saçları kıvrım kıvrım olan bir güzele döndüren kimse, amber kokulu kıvrıcık saç, halkı meftun etmek için miskle yazdırdığı muskayı boynuna, çiylenden yaptığı gevher küpeyi de kulağına takarak gül bahçesine gelip yüzünü göstermiş bir dilberdir:

Urınup farkına bir tâc-ı mücevher sünbül

Oldı iklim-i çemen tahtına ser-ver sünbül

Şeh-levendâne şikest eyledi taraf-ı külehin

Göğsinün düğmelerin çözdü ser-â-ser sünbül

Oldı gül-şen yine bir dil-ber-i müşgîn mergûl

Şol kadar virdi ana zînet ü zîver sünbül

⁶⁴¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Saadet Karaköse, “sünbül”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 357.

⁶⁴² Aydemir, *agm.*, s. 151; Yaşar Aydemir, “sünbülüye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 358.

⁶⁴³ Gülay Karaman, “Perişân Çiçek Sünbül ve Klâsik Türk Şiirinde İşleniş”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, c. 1, S. 2, 2012, s. 297-298.

*Çihre gül sîne semen çeşm-i mükehhal nergis
Hat çemen gonca dehen ca'd-ı mu'anber sünbül*

*Yazdurup müşğ ile boynına hamâ'il takdı
Kendüye itmek için halkı musahhar sünbül*

*Sahn-ı gül-zâra gelüp eyledi arz-ı dîdâr
Jâlelerden takınup gûşına gevher sünbül* (K. 24/1-6)

Derzi-zâde Ulvî'nin kaside nesibinde sümbül, saba rüzgârıyla salındıkça çemen meydanını deryaya çeviren, çemen çarşısında rüzgâr tüccarına amber satan aktar, Süreyya'nın gerdanlığı, havra, zülûf, gül padişahının lacivert tuğrası vb.dir:

*Mevc urur bâd-ı sabâ ile seher seyr itdüm
Açılup itdi çemen sahnını deryâ sünbül*

*Çâr-sû-yı çemen içinde dönüp 'attâra
H'âce-i bâda satar 'anber-i sârâ sünbül*

*Şimdilik sahn-ı çemen tâk-ı zeberced gibidür
Gül kamer lâle şafak 'ikd-ı süreyyâ sünbül*

*Gülsitân cennet olup bâd-ı sabâ oldu berrâk
Gonçe gilmân u çemen hulle vü havrâ sünbül*

*Gülsitân serv ile bir dilber-i bâlâ-kaddür
Çeşmi nergis ruhi gül zülfî semen-sâ sünbül*

*Şeh-i gül cûya didi gülşeni teftîş eyle
Lâcüverd ile yazar hükmüne tugra sünbül* (K. 19/4-9)

Gelibolulu Âlî'nin nesibinde sümbül, tuğuşahi çiçeği gibi başını yerden kaldırıp gülün önüne düşmüş rehber, çemen mülküne Nevruz müjdesi getirmiş biri, çemen denizindeki çapa, Nevruz hilatinin düğmesini çözüp soyunmuş, bahar nakşına

nergisin koyduğu sarı noktalara mukabil lacivert nokta koymuş kimse, zayıf vücutlu şair vb.dir:

*Tug-ı şâhî gibi yirden götürüp ser sünbül
Önine düşdi gülün nite ki rehber sünbül*

*Salınup müjde-i nev-rûz ile mülk-i çemene
Dil gibi zâhir olup virdi haberler sünbül*

*Gerçi kim yelken açar zevrakı zerrîn kadehün
Bıragur turma çemen bahrına lenger sünbül*

*Düğmesin çözdü soyup hil'at-ı nev-rûzîsin
Sanma kim oldu hazân ile müdevver sünbül*

*Yazdı zer noktaların nakş-ı bahârun nergis
Lâciverdin kosa anun n'ola yir yir sünbül*

*Ebedî köklemedi sanki çemen sahnında
Görinür cism-i nizârum gibi lâgar sünbül*

(K. 29/1-6)

Nev'î, sümbülü gül bahçesi meclisinde sarhoş olup çiçeklerle kavga eden, sarığı dağılan, yiğitçe eteğini beline dolayıp gül bahçesini temaşa eden kimse, lalelerin kor olduğu gül bahçesi ocağında kül, derya vb. olmak üzere birçok benzetmeyle tasvir etmiştir:

*Bezm-i gülşende olur mıydı perîşân-destâr
Mest olup itmese ezhâr ile gavgâ sünbül*

*Der-meyân itdi levendâne çeküp dâmenini
Sahn-ı gülzârı gelüp kıldı temâşâ sünbül*

*Lâleler gülşen ocağında yatur ahgerdür
Oldı hâkister ana şekl-ile gûyâ sünbül*

*Şöyle pür eylediler sebze vü sünbül bâğı
Oldı san berg-i çemen mâhî vü deryâ sünbül*

(K. XXX/6-9)

* * *

XVII. yüzyıl kaside nesiblerinde de sümbülle ilgili birçok tasvir yer almaktadır. Bosnalı Sâbit'in nesibinde gül bahçesi ülkesini hatla alan çemenin fermanına çektiği tuğra, Nevruz valisine susen kılıcıyla gül kaftanı götüren kişi, gül bahçesine salkım salkım gölge saldığında cennet bahçesinin üzümü vs.dir:

*Hatt ile aldı çemen memleket-i gül-zârı
Çekdi menşûrına tugrâ-yı mu'anber sünbül*

*Gördigün sûsen ü gül sanma kılıç kaftândur
Götürür vâlî-i nev-rûze mukarrer sünbül*

*Sâye-endâz olıcak gülşene salkım salkım
İneb-i bâğçe-i cennete benzer sünbül*

(K. VIII/3-5)

Sümbül aynı zamanda şaşırtıcı oyunlar sergileyen felek hokkabazının biraderi, külâhının kenarına çingiraklar asmış güzel, bir soğanla geçinip etrafındaki misk kokulu siyah kâseleri beslerken bütün nakdini yeme içmeye vermiş, mavi püsküllü boş kesesini silkeleyen kimsedir:

*Dün temâşâda 'aceb şu'bedeler gösterdi
Hokka-bâz-ı felegün kendü birâder sünbül*

*Çınkıraklar idüp âvîhte tarf-ı külehe
Ki latîfeyle açâ gülleri kaşmer sünbül*

*Bir soganla geçinürken yine etrâfına
Bunca miskîn-i siyeh-kâseyi besler sünbül*

Kadeh-i 'ayşe komış gibi olanca nakdin
Mâyî sünbüllü tehî-kîseyi silker sünbül

(K. VIII/10-13)

Vahyî'nin nesibinde sümbül, gülle birlikte ele alınmıştır. Sümbülle gül, gül bahçesinde açtıkları zaman diğer çiçeklere şaşılabacak işve gösteren, sefa ve zevk meyiyle sarhoş olmuş kimseler, sevgilinin zülfüyle yanağına âşık olmuş iki avare, yara ipliği ve yara olarak tasavvur edilmiştir:

Gülşene zîb-dih oldukda dilâ sünbül ü gül
Oldı ezhâra 'aceb 'işve-nümâ sünbül ü gül

Devr idüp câm-ı sabûhî ile sâkî-i ziyâ
Oldı medhûş-ı mey-i zevk ü safâ sünbül ü gül

Zülf ü ruhsârûna 'âşık iki âvârendür
Ey şeh-i tahtgeh-i hüsn ü bahâ sünbül ü gül

'Âşık-ı zâra gülistân-ı gam-ı hecründe
Rîşe-i zahm-ıla dâg oldı şehâ sünbül ü gül

(K. 29/1-4)

Sevgilinin zülfü ve ağzı yanında sümbülle gül, ancak çerçöp hükmünde kalacakları için ancak zahide layıktırlar; şairin payına düşense sevgilinin yanağı ve saçlarıdır:

Ser-i zülfü leb-i pür-handeni seyr eyleyenün
Çeşmine hâr u has olursa sezâ sünbül ü gül

Zâhidâ bîhûde ta'n eyleme ihsân eyle
Bana gîsû vü ruh-ı yâr sana sünbül ü gül

(K. 29/5-6)

* * *

XVIII. yüzyıl kaside nesiblerinde de şairler sümbülle ilgili birçok tasviri söz konusu etmişlerdir. Hâkim Mehmed Efendi'nin nesibinde sümbül; sancağını kaldırarak tuğunu çemene diken muzaffer padişah, bahar meydanı servetine dar gelince

ufuklara şamata veren, elinde eğri değneği ve şeşper püskülüyle nilüfer ordusu tertip edip gezen, çemene gûy u çevgân oyununu çıkaran, mor püsküllü mavi ipek telinin bükümünü beline asan, kıvrımlı zülfünün amber kokusuyla sakalı yeni çıkmaya başlayan genci dahi kıskandıracak güzellikte olan kimse vb. olarak nitelendirilmiştir:

Dikdi tûgun çemene şâh-ı muzaffer sünbül
'Alem-efrâz-ı sipeh nâmiye-perver sünbül

Teng olup muhteşid-i servetine sahn-ı bahâr
Virdi âfâka 'aceb gulgule dâver sünbül

Ceyş-i nîlûferi tertîb idüp gezer be-dûş
Elde çevgân-ı şiken zülfe-i şeş-per sünbül

Gûy (u) çevgân oyunın kendi çıkardı çemene
Lu'bet-i çînî vü tannâz ü tekâver sünbül

Mor püsküllü şiken-târ-ı harîr-i nîlî
İtdi âvîze miyân bendine hançer sünbül

'Anber-i zülf-i müca'adle sezâdur olsa
Reşk-i hûbân dil-ârâ-yı hatt-âver sünbül

(K. 6/1-6)

Haşmet, sümbülü, tuğuşahi çiçeği gibi ayakta durarak Nevruz padişahına konakçılık eden, bağa sancak gibi dikilip çemenlikteki çiçeklerin ordusunu gölgesine çeken, her bir yaprağını bahar bezminin süsü yaparak sapıyla sakiye kadeh gösteren, kandillerini fener kulesine dizerek çırağanın geniş avlusuna ışık veren kimse olarak tasavvur etmiştir:

Tûg-ı şâhî gibi îstâde ser-â-ser sünbül
Şâh-ı nev-rûza konakçılık ider her sünbül

'Alem-âsâ dikilüp bâga çeker sâyesine
Ceyş-i ezhâr-ı çemen-zârı berâber sünbül

*Revnak-ı bezm-i bahâr eyledi her bir varakın
Gösterür sâkı ile sâkîye sâgar sünbül*

Dizdi bâlâsına kandîllerin şekl-i menâr

Sahn-ı pehnâ-yı çerâgâna virür fer sünbül

(K. 21/1-4)

Sümbül, aynı zamanda gül bahçesi tekkesinde gece külâhı veya kalenderin küpesi, çemen hokkabazlığında hokkalarını çıkartıp cübbe gibi kışın soğuğunu kaybeden, sarhoş nergisin altın kadehini görünce gül bahçesinde gökkandile⁶⁴⁴ dönen kimsedir:

Yere düşmezdi ebed tekye-geh-i gülşende

Şeb-külâh olsa ya mengûş-ı kalender sünbül

Hokka-bâzî-i çemende çıkarup hokkaların

Cübbe-veş serdî-i sermâyı güm eyler sünbül

Gördi zerrîn-kadeh-i nergis-i mest-i bâğı

Döndi gök kanzile gülşende ser-â-ser sünbül

(K. 21/5-7)

Sümbül-zâde Vehbî'nin nesibinde sümbül; mavi atlaslı güzel, ayrıca nergisin nazarından çok sakındığı için başına sarıklar takan yeni yetişmiş çocuk, bağından kopup sevgilinin zülfüne bağlanan âşığın sevdaya tutulmuş gönlü, bir yerde yüz türlü piyaz eden laleye mukabil tekellüfle geçinen kimse vs.dir:

Mâ'î atlaslı güzeller gibi hep fevc-â-fevc

Mevc mevc oldu leb-i cûda ser-â-ser sünbül

Başına takdı 'amâyim nazar-ı nergisden

Tıfl-ı nev-reste gibi pek hazer eyler sünbül

⁶⁴⁴ Kendini bilemeyecek kadar sarhoş; M. Ali Tanyeri, "gökkandil", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 3, AKM Yayınları, Ankara 2004, s. 79.

*Baglanır zülf-i nigâr üzre kopup bâğından
Dil-i sevdâ-zede-i 'âşıkâ benzer sünbül*

*Lâle sad gûne piyâz etse yine bir yerde
Geçinir tarh-ı tekellüfle berâber sünbül*

(K. 42/5-8)

Baldırını sıvayıp bir ayağıyla bezme kadehler süren saki, akşamdan kalmış olmasına rağmen baş ağrısını gidermek için elinde dolu lacivert kadeh tutan biri, yemyeşil denize benzeyen çemendeki siyah dalga, gül padişahından bir iki gonca istediği için karşısında dikilip duran, 'Efendim, bir çiçekle bahar olmaz' diyerek tablalarla çiçek getirip dizden kimse vb. şairin sümbülle ilgili diğer teşbih ve teşhislerdir:

*Sâk-ı sâkî gibi teşmîr edeli gayret ile
Bir ayağıyla sürür bezme kadehler sünbül*

*Subh-dem böyle görünmezdi siyeh-mest-i harâb
Çekmeseydi geceden bir iki sâgar sünbül*

*Böyle gök kandil iken def'-i humâr etmek için
Lâciverdî kadehin hep tolu saklar sünbül*

*Cûşîş-i sebze ile yemyeşil oldukça çemen
Görünür mevc-i siyâh-ı yem-i ahdar sünbül*

*Karşısında dikilip turdugunun aslı nedir
Şâh-ı gülden bir iki gonçe mi ister sünbül*

*Bir şükûfeyle bahâr olmaz efendim diyerek
Tablalarla getirip dizdi çiçekler sünbül*

(K. 42/15-20)

Sürûrî'nin nesibinde sümbül, Nevruz padişahının önüne buhurdan koyarak gül camiini tütsüleyen kimse, gül sultanının Habeşî kölesi, kış ordusunu mahveden, baş

açık yalın ayak yerden kalkarak âlemi mahşer yerine döndüren kimse, feleğin saçtığı çiy daneleriyle gül bahçesi meydanına toplanan güvercin vs.dir:

*Mu'cize kevne idüp rema hassâ-yı şebnem
Ceyş-i sermâyı bu şeb itdi müdemmer sünbül*

*Baş açuk yalın ayak cümlesi kalkup yerden
'Âlemi eyledi hemhâlet-i mahşer sünbül*

*Dâne-i jâleyi saçdukça felek cem' oluyor
Câmi'-i gülşene mânend-i kebûter sünbül* (K. 20/5-7)

Kaside nesibinde sümbül, ayrıca sevgilinin fesinin altından görünen püsküllerine teşbih edilmiş ve yârin perçemi gibi âşıkların başına musallat olan püsküllü bela, sevgilinin perçeminin gamıyla zayıflayıp perişan olmuş ve bu dertle çok uzun yaşamayacağı anlaşılan bir kimse olarak da nitelendirilmiştir:

*Fesi alnında gören püskül o ser-keş şûhun
Sandı kim lâlenün üstinde biter ter sünbül*

*Perçem-i yâr gibi 'âşık-ı sevdâzededenün
Oldı püsküllü belâ başına yek-ser sünbül*

*Gam-ı perçemle za'îf oldı perîşânlığı var
Olamaz çok da bu derd ile mu'ammer sünbül* (K. 20/20-22)

Sümbül-Telmihler

XVI. asır şairleri sümbülü tasvir ederken bazı telmihlere de yer vermişlerdir. Bâkî'nin kaside nesibinde yer alan aşağıdaki beyitte kış Firavun ordusu, sümbül de bu orduya karşı elindeki asasını ejder yapan Musa olarak tasavvur edilmiştir:

*Yine Fir'avn-ı şitâ ceyşine Mûsâ-mânend
Eyledi elde 'asâsını bir ejder sünbül* (K. 24/12)

Benzer bir tahayyül Derzi-zâde Ulvî'nin bir nesib beytinde de söz konusu edilmiştir:

Nâ-gehân eyledi destinde 'asâsın ejder

Olsa Fir'avn-ı şitâya n'ola Mûsâ sünbül

(K. 19/2)

Gelibolulu Âlî ise, sümbülü kanaat Kaf'ının eteğinde bir piyazla nice yıllar geçiren bir kimseye teşhis etmiştir:

Dâmen-i Kâf-ı kanâ'atde mi bitdi bilmem

Bir piyâz ile geçindi niçe yıllar sünbül

(K. 29/11)

XVII. yüzyılda şairleri sümbülü tasvir ederken bazı telmihlerden istifade etmişlerdir. Bosnalı Sâbit'in nesibinde sümbül, sancak kaldırıp çemen Dârâsı'nın ordusuna rehber olmuş, Rüstem gibi gürzle kışın cemiyetini dağıtıp askerini döndürmüş kimsedir:

Kaldırıp bir 'alem-i besmelede-peyker sünbül

Oldı Dârâ-yı çemen ceyşine rehber sünbül

Rüstem-âsâ tagıdup gürz ile cem'iyyetini

İtdi ser-'asker-i sermâyı müdevver sünbül

(K. VIII/1-2)

Sümbülün bazı telmihlerle söz konusu edildiği örnekler XVIII. yüzyıl nesiblerinde de rastlanmıştır. Sünbül-zâde Vehbî sümbülü, İsa'nın nefesine benzeyen bahar rüzgârından "nasıl diriltecek?"⁶⁴⁵ ayetinden alamet isteyen bir kimse olarak resmetmiştir:

Dem-i 'İsâ'ya bedeldir nefes-i bâd-ı bahâr

Keyfe yuhyi deyü andan eser ister sünbül

(K. 42/3)

Sürûrî, çemeni Hızır edinerek siyah rengin zulmetinde abıhayat arayan İskender, nefesiyle ömür arttıran ve göklere çıkan İsa telmihleriyle söz konusu etmiştir:

⁶⁴⁵ Rûm, 30/50.

*Zulmet-i reng-i siyehde arıyor âb-ı hayât
Çemeni Hızır idinüp oldu Sikender sünbül*

*Feyz-i buy-ı dem-i 'İsî gibi ruh-efzâdur
Ne 'aceb eylese göklerde çıkup yer sünbül*

(K. 20/3-4)

Rüzgâr

Divan şiirinde şairlerin sevginin veya memduhun özelliklerini anlatmada sıklıkla istifade ettikleri unsurlardan biri de hemen hemen her şair tarafından çeşitli özellikleriyle kullanılan saba rüzgârıdır⁶⁴⁶. Saba, gündeğusundan esen hafif ve latif ilkbahar rüzgârı olup nesîm de aynı manada kullanılmıştır⁶⁴⁷. Fuzûlî'nin nesibinde saba, sebzedden dilberin ayva tüylerinin vasfını nakletmek için su levhasına dalgadan mıstar çekmiş, kırağı incisini kıymetiyle almak için yaseminden gümüş, semenden altın dökmüş, sevgilinin goncaya benzeyen ağzını açıp sırlarını ifşa etmek için türlü hileye başvuran, sevgilinin atından hızlı olduğu için gizli gezen, kimseye görünmeyen kimse vs.dir:

*Âb levhi üzre çekmiş mevcden mîster sabâ
Sebzedden nakl etmeğe vasf-i hat-i dil-ber sabâ*

*Almak için kıymetiyle sebzedden şeb-nem dürün
Yâseminden sîm dökmüş yâ semenden zer sabâ*

*Ağzın esrârın diler fâş ede açıp goncenî
Gör ne reng ile kılar izhâr-i her muzmer sabâ*

*Encümenler seyr edip nesrin beyâzın gezdirir
Hüsn-i hulkunda dürüst etmek diler mahzer sabâ*

⁶⁴⁶ H. Dilek Batıslâm, "Divan Şiirinde Sabâ", *Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI*, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II, İstanbul 2005, s. 96.

⁶⁴⁷ Osman Horata, "sabâ", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 181.

İnfi'âl etmiş meger sür'atte rahşından senin

Kim gezer mahfî görünmez kimseye micmer sabâ

(K. 5/1-5)

XVII. asır şairi Beyânî'nin nesibinde saba, sabah vakti çayırı gevher saçan derya gibi dalgalandıran, yaseminle gül yaprağı saçtığı gül bahçesi meydanını sedefkârî levha yapan, bir seher vakti küme küme çiçeklerin dirhemini gül bahçesi ülkesine dağıtan, bağa çiçeklerin ağrıyan gözü için sevgilinin yolunun toprağını getiren, dolaşırken gözü hasta sevgiliyi gördüğü için mecalsiz kalıp aheste aheste esen kimse, tablasını açıp misk dökerek gül bahçesini bahar kokusuyla dolduran, bütün goncalarını açıp onu Firdevs'i kışkandıracak kadar süsleyen bir aktar olarak tasavvur edilmiştir:

Subh-dem mazhar-ı feyz etdi çemenzârı sabâ

Mevc-rîz eyledi deryâ-yı güher-bârı sabâ

Gülşene berg-i gül ü yâsemeni etdi nisâr

Eyledi sahnını bir levh-i sadef-kârî [sabâ]

Bir seher milket-i gülzâra perîşân etdi

Tûde tûde görinen dirhem-i ezhârı [sabâ]

Çekmege çeşm-i remed-dîde-i ezhâra seher

Getürür bâga gubâr-ı reh-i dildârı [sabâ]

N'ola âheste vezân olsa dem-i cevîânı

Bî-mecâl oldu görüp ol gözi bîmârı [sabâ]

Gülşeni bûy-ı bahâr ile mu'attar etdi

Müşk-bîz oldu açup tabla-i 'attârı [sabâ]

Açdı hep gonçaların etdi Beyânî tezyîn

Reşk-i Firdevs-i berîn eyledi gülzârı [sabâ]

(K. 7/1-7)

XVII. yüzyıl şairi Adnî'nin kaside nesibinde nesim, seher vakti cihan çemenlerini gezerek Mesih'in nefesi gibi ölüleri diriltten, nefesiyle çemenleri menekşe bahçesine döndüren, aktarlar çarşısı gibi her yeri amber kokusu ve ah dumanıyla dolduran kimse olarak tasvir edilmiştir:

*Nesîm ki seheri fâ'iz-i cihân oldı
Cihân çemenleri nüzhetgeh-i cinân oldı*

*Nesîm ki seheri dahme-hâ-yı mevtâya
Hüceste bir dem-i cân-bahş ile revân oldı*

*Gubâr-ı 'azm-i remîme taraf taraf evvel
Mesîh-i müjde-res-i 'ömr-i câvidân oldı*

*Nesîm ki nefesinden çemenleri dehrün
Benefşezâr hissetinden yine nişân oldı*

*Derûn-ı hâne-i zenbûrda 'asel yirine
O denlü 'anber-i sârâ-yı râygân oldı*

*Kesâd-ı vehmi ile çârsû-yı 'attârân
Pey-â-pey âhile müstagrak-ı duhân oldı*

(K. 36/1-6)

Bir başka XVII. asır şairi Nâilî-i Kadîm, "hoş geldin" hitabıyla seslendiği nesimi seher vakti İsa'nın nefesi gibi can verip gam ölülerini diriltten, devlet gülünün taze fidanından haber vermiş kimse, ikbal güzelinin maşıtası, sevgilinin gül cemalinin kokusunu getirerek meclisi cennet bağı gibi yapan biri olarak nitelendirmiştir:

*Ey nesim-i seher-i müjde-resân hoş geldin
Vey peyâm-âver-i düstûr-ı cihân hoş geldin*

*Cân verip mürde-dilân-ı gamı ihyâ etdin
Dem-i îsî misin ey bâd-ı vezân hoş geldin*

*Verdin ol tâze nihâl-i gül-i devlet haberin
Ey surâg-ı dil-i gümgeşte düân hoş geldin*

*Turra-i şâhid-i ikbâlin olup şâne-zeni
Komadın hîç dil-i pür-helecân hoş geldin*

*Gül-i sadberg-i cemâlinden olup bûy-âver
Eyledin meclisimiz bag-ı cinân hoş geldin* (K. XXVII/1-5)

4.1.4. Kozmik unsurlara dair tasvirler

Divan şiirinde yer verilen unsurlar arasında kozmik unsurlar da vardır⁶⁴⁸. Tespitlerimize göre şairler kaside nesiblerinde “gökyüzü”, “ay”, “güneş” ve “hilâl” olmak üzere kozmik unsurlar da söz konusu edilmiştir.

Gökyüzü

Gelibolulu Âlî, feleği baş aşağı olmuş zindana, hilâli Hz. Yusuf’a, şafağı nil renkli sahrada açılmış gelinciğe veya çemende üzerinde çiylere bulunan bir güle, kan saçan ve elindeki neşteri cihan halkına vuran cerraha, feleği kambur ve yaşlı bir kadına, yıldızları onun dişlerine veya yıldız nakitleriyle dolu heybesindeki paralarını sayan bir sarrafa teşbih etmiştir:

*Felek bir ser-nigûn zindâna benzer
Meh-i nev Yûsuf-i Ken’ân’a benzer*

⁶⁴⁸ Divan şiirinde kozmik unsurlarla ilgili yapılmış bazı çalışmalar için bk. Sabahat Deniz, *16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nev’î-Yahyâ Beğ)*, Basılmamış Doktora Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul 1992; Mümtaz Caran, *Divan Şiirinde Kozmik Unsurlar (15, 16, 17 ve 18. Yüzyıl Şâirlerinden Ahmet Paşa, Necatî Bey, Fuzulî, Baki, Nef’î, Na’îlî, Nedim ve Şeyh Galib’in Kasidelerinde Kozmik Unsurlara Bakış ve Kozmik Unsurları Kullanış Tarzlarının Karşılaştırılması)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003; Jule Yentür, *17. YY Şâirlerinden Fehim, Na’îlî ve Neşatî Divanlarında Kozmik Unsurlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ 2003; Nurefşan Kapal, “Zâtî Divanı’nda Kozmik Unsurlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, S. 24, Kış 2013, s. 160-170; Saadet Karaköse, “Kozmik Âlemde Nef’î’nin Seyri”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, Denizli 2012, s. 29-48 vb.

*Şafak bu nîl-gûn sahrâda her dem
Açılmış lâle-i nu'mâna benzer*

*Veyâhod jâle-rîz olmuş ser-â-pâ
Çemende bir gül-i handâna benzer*

*Cihân halkına olmuş nişter-zen
Hemân fassâd-ı hûn-efşâna benzer*

*Felek mûnhanî olmuş 'acûze
Kevâkib cây-ı dendâna benzer*

*Şumâr eyler yâhod sarrâf-ı 'âlem
Nukûd-ı necm ile hemyâna benzer*

(K. 19/1-6)

Zâtî'nin nesibinde gökyüzü firuze levhaya gevher saçarak eteğini kırmızı lâl taşıyla dolduran, akşam vakti asker toplayıp Rum mülküne giden padişah, kayan yıldız okunu hışımla atıp Hayber savaşı⁶⁴⁹ yapan kimse, eteğinin altında oyunla altın dolu tas gizleyen hokkabaz, omzundaki altın çanak düşünce eteği şarapla dolan kişi vb. olarak teşhis edilmiştir:

*Levha-i firûzeye saçmışdı gevher âsumân
Eylemişdi dâmenin pür la'i-i ahmer âsumân*

*Mülk-i Rûmun üstüne yap yap giderdi şâh-vâr
Şâmda cem' eyleyüp mîr-âne leşker âsumân*

*Turmayup atardı hışmiyle şihâbun tîrini
Eyleyüp itmeseler heycâ-yı Hayder âsumân*

⁶⁴⁹ Hicaz'da Medine-Suriye yolu üzerinde bulunan eski bir ticaret ve ziraat merkezi olan Hayber, İslâm tarihinde 7.yılda (628) Hz. Peygamber komutasında yapılan savaştan sonra meşhur olmuş, bu savaşta bilhassa Hz. Ali'nin gayretiyle Kamûs Kalesi alınmış, daha sonra diğer kalelerin de alınmasıyla şehir İslâm ordusunun hâkimiyetine geçmiştir; Muhammed Hamîdullah, "Hayber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 17, İstanbul 1998, s. 20-22.

*Nitekim bir tâs-bâz itmişdi pinhân lu'b ile
Dâmeni altında bir tâs-ı pür-zer âsumân*

Yire düşmüşdi anun düşündaki zerrîn çanak (?)

Eylemişdi dâmenin pür râh-ı ahmer âsumân

(K. 10/1-5)

Güneş

Güneş, “güeş, gün, âfitâb, şems, hûr, hûrşid, mihr” gibi adlarla karşılanan, sıcaklık ve ısı kaynağı oluşu, aydınlık vericiliği, gökteki yeri, burçlar ve gezegenlerle münasebeti, bitkiler ve madenler üzerindeki etkisi gibi birçok özellikleriyle Divan şiirinde yer verilen kozmik unsurların en başında gelmektedir. Beyit düzeyinde ele alınmasının yanında, “güneş, âfitâb, şems” redifleriyle kaleme alınmış birçok kaside ve gazel vardır⁶⁵⁰. Şairler, tabiatın bir parçası olan güneşi hem benzetilen hem de benzeyen olarak ve genellikle sevgilinin güzelliğini veya memduhun vasıflarını anlatmak için⁶⁵¹ şiirlerinde konu etmişlerdir⁶⁵². Divan şiirinde bir tabiat hadisesi olan güneş tutulması da geniş şekilde yer almıştır⁶⁵³. İncelenen divanlarda “güneş”, “hurşid”, âfitâb” redifiyle yazılan kasideler⁶⁵⁴ yanında bir kısım kaside nesiblerinde de güneşin farklı tahayyül ve tasavvurlarla tasvir edildiği görülmüştür.

XVI. yüzyıl nesiblerinde şairler güneşle ilgili birçok tasvirlerle yer vermişlerdir. Derzi-zâde Ulvî'nin nesibinde güneş, bir seher Maşrık diyarından asker göndererek Şam ve Mısır'ı fethetmek için doğu hükümdarı, altın feleklerle beline elmas kılıç kuşanan, seher vakti başına miğfer giyen, ay yüzlü, sırma saçlı melek simalı bir güzel, elinde

⁶⁵⁰ Atâyî, Ahmet Paşa, Lâmiî Çelebi, Hayâlî, Usûlî ve Ârifî gibi birçok şair güneş redifli kaside kalem alan isimler arasında zikredilebilir; Murat A. Karavelioğlu, ““Güneş Kasidesi” Bağlamında Ahmet Paşa'nın Lâmiî Çelebi'ye Etkisi”, *Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi*, (Editör: Bilal KEMİKLİ-Süleyman EROĞLU), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2011, s. 204-205.

⁶⁵¹ Geniş bilgi için bk. Sabahattin Küçük, “Divan Şiirinde “Güneş” Üzerine Bir Deneme”, *Mehmet Kaplan İçin*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 149-176.

⁶⁵² Güneşin sultan olarak ele alınışı, güneşle memduh veya sevgili arasındaki münasebet ve benzetildiği unsurlar hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Ahmet Atillâ Şentürk, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 90, Haziran 1994, s. 159-162.

⁶⁵³ Geniş bilgi için bk. M. Fatih Köksal, “Klasik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili Âdet ve İnanışlar”, *Millî Folklor Üç Aylık Uluslar Arası Halk Bilimi Dergisi*, Cilt: 7, Yıl: 14, S. 53, Bahar 2002, s. 115-123.

⁶⁵⁴ Güneş redifli kasidelerle ilgili yapılmış bir çalışma için bk. Abdülkerim Gülhan, “Güneş Redifli Kasideler ve Övgülerinde Hükümdar Tiplemleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Araştırmaları Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU'na ARMAĞAN-II*, XXVI, İstanbul 2005, s. 297-328.

süngüsü bulunan, başına altın tel takan bir yiğit⁶⁵⁵, küffâr diyarını yağmalamak için geceye seher vakti asker gönderen Rum padişahı vb. olmak üzere birçok unsura teşbih edilmiştir:

*'Azm-ı feth-i Mısır u Şâm idüp şeh-i hâver güneş
Bir seher Maşrık diyârından çeker leşker güneş*

*Kuşanup zerrîn sipihr ile beline elmâs tîg
Başına geydi seher-geh şevk ile migfer güneş*

*Mâh yüzli sırma saçlı bir melek-sîmâdur
Şa'sa'a sanman görinen tâk-ı nûr-ı hançer güneş*

*Bir dil-âverdûr takınmış başına altunlu tel
Nîzesin almış eline dâyima tutar güneş*

*Gâret-i küffâr içün 'azm itdi gûyâ şâh-ı Rûm'a
Ger şeb-i târîke salsa bir seher 'asker güneş* (K. 26/1-5)

Şair, aynı zamanda güneşle ilgili olarak dördüncü kat gökte bulunması ve ışığıyla âlemi ihya etmesi özelliğiyle onun Mesih'ten dem vurduğunu, şairin bahtının yıldızının Behram ile yaptığı cenk neticesinde şafak vakti kana batmış kırmızı bir baş olduğunu da söylemiştir:

*Çarh-ı çârûmda Mesîhâ'dan dem urur var ise
Pertevinden 'âlemi ihyâ ider yek-ser güneş*

*Kevkeb-i bahtum çıkup Behrâmla ceng eyledi
Kana gark oldı şafakda başdur ahmer güneş* (K. 26/10-11)

⁶⁵⁵ Beyitte Osmanlılar döneminde imtiyaz simgesi olarak başa altın tel, turna, balıkçıl teli takılması âdetine (Reşad Ekrem Koçu, "tüy", *Türk Giyim Kuşanma ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları, Ankara 1969, s. 235; Neslihan Koç Keskin, "Osmanlı Şiirinde İftihar ve İmtiyaz Simgeleri", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4, Fall 2007, s. 507; Işıl Pınar Özlük, "Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basit Divanı'nda Giyim Unsurları", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, S. 2, Kırıkkale Temmuz 2011, s. 104) telmihte bulunulmuştur.

Hayâlî, güneşi her sabah gece kargasını uçurup avlayan doğunun altın şahbazı, gece kargasının kanadı altına aldığı yumurtadan çıkan altın kanatlı tavus, felek ormanında felek panterini kaçıran erkek aslan, omzunda nurdan seccadesiyle felek tekkesinde dolaşan nurânî bir mürşit, ay buhurdanıyla dilencilik eden gece Hintlisine her gün bir kızıl altın veren kimse olarak tasvir etmiştir:

*Olalı maşrık ilinde şâhbâz-ı zer güneş
Her seher zâğ-ı şebi uçup şikâr eyler güneş*

*Zâğ-ı şeb meh beyzasın alınca zîr-i bâline
Doğdu andan çin seher tâvûs-ı zerrîn-per güneş*

*Gâra girdi kulle-i çarhın pelengi doğdu çün
Bîşe-i eflâkden mânend-i şîr-i ner güneş*

*Hânîkâh-ı çarhda bir mürşid-i nûrânîdir
Nûrdan seccâdesin dûşunda seyr eyler güneş*

*Hindû-yı şeb micmer-i mâh ile şeylillâh eder
Bir kızıl altın ana her gün verir benzer güneş* (K. 15/1-5)

Güneş ayrıca; her sabah felek fırınından sıcak bir çörek çıkarıp âlemi doyuran kimse, Tanrı'nın yaktığı mumu kimsenin söndüremeyeceğine dair açık delildir:

*Bu ne hikmetdir ki tennûr-ı felekten her seher
Çıkarıp bir kurs-ı germi âlemi toylar güneş*

*Tanrı yaktığı çırâğ kimse söyündürmedi
Ger delîl-i rûşen istersen sana yeter güneş* (K. 15/6-7)

Nâtıkî'nin kasidesinde güneş tasvir edilirken kutsal vadiye eren salike Hz. Musa gibi şeb-i yelda kandilinin ışığını veren, felek gemisinde zulmet denizinde kalana şefkatle denizci gibi fener gösteren, cömertliğini göstermek için cihanın etrafında altın ve

gümüş sular akıtan, Habeş kalelerini fethetmek için sağına soluna silah takınan yiğit kimse ifadelerine yer verilmiştir:

*Vâdi-i kudse iren sâlike mânend-i kelîm
Şeb-i yeldâdan ider 'arz-ı fûrûg-ı mıs bâh*

*Bahr-ı zulmetde kalan câna fûlk feleginde
Gösterür şefkat ile gâh fener çün mellâh*

*Gehi göstermekçün halka sehâ-yı tab'ın
İder etrâf-ı cihân içre zer ü sîm miyâh*

*Taht salmak içün feth-i kıla'-ı Habeş'e
Saga sola tokunur gâh dilrâne silâh*

(K. 4/4-7)

Her seher seyyarelerin gözbebeğini hazırlamak için Nil üzerinde timsah gibi dalgıçlık eden, bazen bezm ehline şefkatle cennet sofrası açan bazen de saki gibi eline şarap kadehi alan kimse, bu yokluk dünyasının kızıl mangıra değmediğini görünce terk ve tecridi seçen seyyah, gecenin karanlığı halkı hüznlendirdiğinde beyaz kıyafetiyle ferahlık elbisesi giydiren kimse, devrandan siyah kargayı sürmek için her sabah etrafta kanat açan şahin şairin güneşi tasvirde kullandığı diğer teşbih ve teşhislerdir:

*Her seher düzmek içün merdüm-i seyyârelerin
Bahr-ı Nil üzre şinâverlik ider çü timsâh*

*Gehi bezm ehline şefkatle açar hân-ı na'îm
Gehi sâkî-veş alur destine bir kâse-i râh*

*Gördi degmez bu fenâ menzil-i fûls-i ahmer
Terk ü tecrîdi kabul eyleyüp oldı seyyâh*

*Halkı ahzâne bıraktıkda sevâd-ı şeb-târ
Geydirür lebs-i beyâzıyla kabâ-yı efrâh*

Sürmege zâg-ı siyâhı çemen devrândan

Bâr-veş açmada etrâfda her subh ü cenâh

(K. 4/8-12)

Usûlî'nin tasvir ettiği güneş, doğu diyarından gönderdiği orduyla Şamlılar'ın her şeyini alan, altıntopu ve nur askeriyle Zengibar kalesini fetheden, altın taç giyip zümrüt tahta geçen, şarktan garba her yere hükmeden İskender, ay yüzlü, sırma saçlı, sağına soluna gamze hançerlerini takınan, Şemsî tülbent sarıp altınlı elbise giyen bir güzel vb.dir:

Subh-dem maşrık diyarından çekip leşker güneş

Gâret etdi varını şâmîlerin yekser güneş

Zengbârın kal'asın feth etdi altun tob ile

Leşker-i nur ile yağma kıldı sertâser güneş

Tâc-ı zerrin urunup geçti zümürürd tahtına

Hükm kıldı şarka garba hemçü İskender güneş

Mâh yüzlü sırma saçlı bir güzel mahbûbdur

Saglu sollu gamzelerden takunur hançer güneş

Şems-i dülbendîni sardı geydi altunlu kaba

Göstere tâ kim cihan halkına zîb u fer güneş

(K. 2/1-4)

Zâtî'nin kasidesinde güneş; felek minarelerinden gösterdiği cemaliyle hacılara Mustafa'nın nurunu hatırlatan, Nil'e asa vurarak gece Firavun'unun ordusunu bir anda helak eden Musa, altın kaleye sancak diken Süleyman, seher vakti ışıklarının üstüne âlemi gösteren bir ayna koyan İskender gibi, cihana Zülfikar'a benzeyen ışınlarını gösteren kimse vs.dir:

'Arz idüp halka cemâl-i cân-fezâyı âfitâb

Andurur huccâca nûr-ı Mustafâyı âfitâb

*Halka rûşen gösterür bir gün menâr-ı çarhdan
Şîvehâ-yı nûr-ı fahr-i enbiyâyı âfitâb*

*Leşker-i Fir'avn-i şeb bir arada oldu helâk
Urdı çün Mûsî gibi Nîle 'asâyı âfitâb*

*Şâh-ı dehr olup Süleymân gibi tan mı dikdi çün
Kal'a-i fîrûzeyeye zerrîn-livâyı âfitâb*

*Şâh-ı İskender gibi meyl-i şu'â' üzre seher
Kodı bir âyine-i gîfî-nümâyı âfitâb*

*Subh-dem tîg-i şu'â'ından cihâna kıldı 'arz
Zü'l-fikârı pâdişâh-ı evliyâyı âfitâb*

(K. 16/1-6)

* * *

XVII. asır kaside nesiblerinde de güneşin tasvir edildiği örneklere rastlanmıştır. Râmî'nin kasidesinde güneş; altın taç giyen ve feleğin dördüncü katında bulunan Kayser, yıldızların ordusunu yok eden muzaffer bir hükümdar, bulunduğu yüce noktadan en sefillere dahi nazar eden, siyah taşı yakut, toprağı amber kokulu yapan, sedefi inci hâline getiren kimse vb.dir:

*Giyse zerden n'ola bir tâc-ı mücevher hurşîd
Oldı zîrâ felek-i râbî'a-kayser hurşîd*

*Bî-vücûd olsa n'ola cem'-i sipâh-ı encüm
Olmada mevkib-i subhile muzaffer hurşîd*

*Bârgâh-ı feleke hüsrev-i 'âli-mikdâr
Sâha-i hâke veli tantana-güster hurşîd*

*Gerçi kim 'âlem-i ulvide olur leyl ü nehâr
Nazarın şâm u seher esfele eyler hurşîd*

*Feyz-bahş olsa ider seng-i siyâhı yâkut
Sâyesi düşse ider hâki mu'anber hurşîd*

*Ebr-i nisan ki düşe hâke ider mâye-i rûh
Sadefe düşse ider dürr-i müdevver hurşîd*

(K. 6/1-6)

* * *

Güneş tasvirine yer verilen kaside nesibleri XVIII. yüzyılda da tespit edilmiştir. Sünbül-zâde Vehbî, güneşle sevgilinin güzellik unsurları arasında ilgi kurmuştur. Şairin tahayyülüne göre zerre âşık, güneş de sevgili kimliğindedir. Güneşin çiyi kendi katına çıkarması gibi âşık da sevgilinin kendisini yanına alması temennisindedir:

*Zerre-i nâcîz-veş pertev-gedâ-yı âfitâb
Bir gün olmaz mı karîn-i incilâ-yı âfitâb*

*Şebnem-i üftâde-veş pâ-mâl-i bâg-ı hüsnünü
Cezb eder bâlâya mihr-i dil-rübâ-yı âfitâb*

*Zerreden şebnemden etmez nûr-ı ihsânın dirîg
Olsa eflâke sezâdır i'tilâ-yı âfitâb*

(K. 35/1-3)

Sevgilinin gözüne aşına olan güneş, tıpkı Zühre gibi başka güzellere nazar etmeyen, ayrıca gülümsediği zaman ufuklardan siyah bulutun gözyaşını defeden bir kimsedir:

*Zühre-veş olmaz nazar-bâz-ı cemâl-i dîgerân
Dîde-i hirbâ gibi çeşm-âşinâ-yı âfitâb*

*Girye-i ebr-i siyâhı def' eder âfâkdan
Handeler etdikçe rûy-ı dil-küşâ-yı âfitâb*

(K. 35/4-5)

Şeyh Gâlib, güneşi bayram sabahı omzuna gül ve gök renkli, üzerinde yıldızlardan çiçekleri bulunan bayramlık elbise giymiş, omzuna siyah samur almış, heybetle

tahtına oturmuş ve Zühre, Bercis⁶⁵⁶ ve Behram'ın karşısına dizildiği, gül endamlı bir padişah olarak resmetmiştir:

*Sabâhu'l-îd gördüm şâh-ı hûrşîd-i gül-endâmı
Geyinmiş düşünce bir câme-i gülgûn-ı bayrâmî*

*Şafakdan germsûd-ı âl kaplanmış ser-â-ser hem
Siyeh semmûr idip reng-i şeb-i Kadr-i siyehfâmı*

*Oturmuş tahtgâh-ı subha pür-şevket mehâbetle
Dizilmiş karşusunda Zühre vü bercîs ü behrâmı*

*Benekli bir kabâ-yı âsumângûnu olup lâbis
Kevâkibden 'aceb üşkûfezâr olmuşdu endâmı*

(K. 18/1-4)

Güneş ve Ay

Hepsi de XVII. yüzyıl şairi olan Fehîm-i Kadîm, Nazif, Neşâtî, Subhi-zâde Feyzî, Yahyâ Nazîm ile XVIII. yüzyıldan Şeyh Gâlib ve XIX. yüzyıl şairi Refî' Âmidî "rûz u şeb" redifiyle kaleme aldıkları naatlarında güneş ve ayı birlikte tasvir etmişlerdir⁶⁵⁷. Fehîm-i Kadîm, güneşle ayı gece gündüz bir aynadan güzelliklerini dünyaya gösteren iki dilber, âşığın gönlünden çıkan dumanın alevi, âşıkların felekleri kat kat dağlayan kıvılcımları vb. olarak tasvir etmiştir:

*Cirm-i mihr ü meh degül çarh üzre bir âyîneden
'Arz iderler dehre hüsnin iki dilber rûz u şeb*

*Mihr ü meh mi şu'le-i dûd-ı dil-i 'âşık mîdur
Ney ki bu manzûr olan cirm-i münevver rûz u şeb*

⁶⁵⁶ Mütercim Âsım Efendi, "bercîs", Müşteri yıldızı, *age.*, s. 68.

⁶⁵⁷ Fehîm-i Kadîm, Neşâtî ve Şeyh Gâlib'in kasideleriyle ilgili olarak şekil ve içerik bakımından yapılan bir mukayese çalışması için bk. Zülfî Güler, "Ruz u Şeb Redifli Üç Na't", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı, S. 39, Erzurum 2009, s. 553-578.

*Mihr ü meh sanma şerâr-ı dūd-ı âh-ı ‘âşıkân
Dâg-dâr itmekdedür eflâki yer yer rûz u şeb*

(K. I/5-7)

Nazîf'in kasidesinde güneşle ay, gece gündüz dünyayı dolaşan iki dilber, Hakk'ın lütuf rüzgârıyla açılan iki taze gül, âlem bezminde yanan iki parlak mum, feleğin rengini müştereken zapt eden iki hükümdar, sevgilinin sunduğu hançere sinesini nişan yapan iki âşık, hasret derdini daha da arttırmak için aşk rindine her gün işret kadehi sunan iki kişi vs.dir:

*Mihr ü meh kim bâg-ı dehri geşt ederler rûz u şeb
Gûyiyâ seyr-âşinâdır iki dilber rûz u şeb*

*Mihr ü meh sanma nesîm-i feyz-i lütf-ı Hak ile
Bu çemende açılur iki gül-i ter rûz u şeb*

*Mihr ü meh zan itme nûr-ı sun' ile yanmaktadır
Bezm-i 'âlemde iki şem'-i münevver rûz u şeb*

*Mihr ü meh itme kıyâs o reng-i çarhı emr ile
Müsterek zabt eylemekde iki dâver rûz u şeb*

*Mihr ü mâh nev misâl 'âşık u dildâr-ı mest
Sînesin eyler mukâbil sunsa hançer rûz u şeb*

*Mihr ü meh efzûnê derd-i tahassür itmege
Rind-i 'aşka câm-ı 'işret 'arz iderler rûz u şeb*

(K. 3/1-6)

Neşâtî'nin tasavvuruna göre güneşle ay, başları sevda ateşiyle kızgın şekilde dünyayı gezerek gümüş ve altın dağıtan kimseler, seyahati âdet hâline getirmiş kâfur ve amber satan iki tüccar, felek meclisinde dolaştırılan iki kadeh, feleğin gül bahçesine güzellik katan sarı gül ve nergis, dünya terazisinin iki kefesi vs.dir:

*Mihr ü meh ser-germ-i sevda kim gezer her ruz u şeb
Sim ü zer isar iderler dehre yek-ser ruz u şeb*

*Mihr ü meh kim iki suda-ger seyahat-pişedür
‘Arz iderler ‘aleme kafur u ‘anber ruz u şeb*

*Mihr ü meh sanma be-sad nukl-ı kevakib ber-tabâ
Devr ider bezm-i felekde iki sagar ruz u şeb*

*Mihr ü meh biri gül-i zerd ü biri nergis midür
Kim virürler gülşen-i eflake ziver ruz u şeb*

*Mühre-i mihr ü mehün gerdun derun-ı hokkadan
Birini izhar idüp birini gizler ruz u şeb*

(K. 2/1-5)

Subhi-zâde Feyzî'nin kasidesinde güneşle ay, gece gündüz âlemi aydınlatan iki kandil, iki gevher, felek köşkünü süsleyen iki altın sancak, iki mum, felek çeşmesinin altın lûleleri, iki kova vs.dir:

*Mihr ile meh ‘âleme olur ziyâver rûz u şeb
Nûr-bahşâdur iki misbâh-ı enver rûz u şeb*

*Mihr ü meh pertev-fezâdur âsmândan seyr idün
Misli nâ-dîde nümâyân iki gevher rûz u şeb*

*Kâh-ı çarha mihr ü meh gûyâ iki zerrin ‘alem
Buldı bu kasr-ı felek anunla zîver rûz u şeb*

*Şem'alardur mihr ü meh fânûs-ı minâdur felek
Ma'nide zâhirdür eşkâl-i suver rûz u şeb*

*Çeşmesâr-ı çarha zerrin lûlelerdür mihr ü meh
Neşr-i feyz eyler cihân içre ser-â-ser rûz u şeb*

*Âsmânda çâhda mihr ile meh mânend-i delv
Gülsitân-ı ‘âlemi perverde eyler rûz u şeb*

(K. 1/1-6)

Yahyâ Nazîm, güneşle ayı avucunda kadehle gece gündüz dolaşan iki saki, endişe güzelinin amber ve misk kokulu zülfü ve yanağı, kimyager feleğin şafak potasında erittiği gümüş ve altın, felek şekercisinin yaptığı iki kelle şeker kamışı, oyuncu feleğin oynadığı iki elma, nalı ve dövmesi bulunan iki abdal vs. olarak nitelendirmiştir:

*Mihr ü mehdür sanma bezm-i çarhda her rûz u şeb
İki sâkî câm-ı ber-kef devr iderler rûz u şeb*

*Mihr ü meh rûy u cebîn-i şâhid-i endîşedür
‘Ârızıyle zülf-i müşgîn ü mu’anber rûz u şeb*

*Mihr ü mâhı pûta-ı nâr-ı şafakda kâl idüp
Sîm ü zer harcar sipihr-i kîmyâger rûz u şeb*

*Mihr ü meh olmuş dükkân-ı çarha iki kelle kand
Kim anı kannâd-ı dehr eyler mükerrer rûz u şeb*

*Sanma mihr ü mâhdur bâzîgeh-i eflâkda
Çarh-ı lu’bet-bâz iki sîb ile oynar rûz u şeb*

*Mihr ü mâh-ı nev degül abdâl olup pîr-i felek
Cüst ü cûda dâg-ı ber-ser na’lîdür ber rûz u şeb*

(K. 3/1-6)

Şeyh Gâlib’in kaside nesibinde güneş ve ay, yıldızlar ve çiyden tespih yapan kimseler, küfür ve iman, Celâl ile Cemâl’in bendesi, kulağı küpeli iki köle, övgü kitabının şemsesi olarak tahayyül edilmiştir:

*Mihr ü meh kim ‘âlemi pür-nûr ider her rûz u şeb
Encüm ü şebnemle hûş tesbîh iderler rûz u şeb*

*Küfr ü îmân hem Celâl-ile Cemâlin bendesi
Mihr ü meh mengûş-ı gûşî iki çâker rûz u şeb*

*Mihr ü mehdîr şemse-i cildi kitâb-ı hamdînin
Kudretinden muhtasar bir hûşca defter rûz u şeb*

(K. 1/1-3)

Diğer taraftan ay, güneş çeşmesine giderek dünyanın gül bahçesini Kevser suyuyla sulayan sefa sakasına teşhis edilmiştir. Bir kerem denizi olan gökte gece gündüz nöbetleşe Hakk'ın nimetini taşıyan güneş gemi, ay da sandaldır. Bazen kaybolup bazen de gurub eden güneş ve ay, bu dünyanın bir sonu bulunduğu işaret eden iki delil vb.dir:

*Mâh sakkâ-yı safâdır çeşme-i mihre varıp
Gülşen-i dehri ider irvâ-yı Kevser rûz u şeb*

*Mihr keştî mâh sandal âsumân bahr-ı kerem
Nakl iderler ni'met-i Yezdânı yek-ser rûz u şeb*

*Mihr ü meh gâhî ufûl ü geh gurûb-ıla geçip
Dâ'imâ bürhân-ı innîye virir fer rûz u şeb*

(K. 1/4-6)

Refî' Âmidî'nin tahayyülüne göre güneşle ay, her gün ufukları aydınlatan, varlıklara feyiz veren kimseler, hokkabaz feleğin onlarla sanat gösterdiği iki top, ay yıldızlardan, güneş de zerrelerden oluşturduğu ordusuyla kinci felekle savaşan kimselerdir. Diğer taraftan güneş, gül bahçesindeki bitkileri beşikteki çocuğu besler gibi besleyen dadiyken ay da onların lalasıdır:

*Mihr ü meh kim eyler âfâkı münevver rûz u şeb
Ser-te-ser eşyâya feyz-âver olurlar rûz u şeb*

*Mihr ü meh sanma iki tûp ile çarh-ı hokka-bâz
Gösterir san'at bu lu'bet-gehde yekser rûz u şeb*

*Meh kevâkib mihr zerrât ile leşker-keş olup
Bu sipihr-i kîneverle rezm iderler rûz u şeb*

Mihr dâye mah lâlâdır kiyâh-ı gülşeni

Kûdek-âsâ mehd-i 'âlem içre besler rûz u şeb

(K. 1/1-4)

Güneşle ay, aynı zamanda kader elinin altın işlemeli kumaşa benzeyen dokuz feleğe vurduğu damga, feleklerin divanhanesini süsleyen iki avize, kudret nakkaşının felek atlasına nakış yaparken kullandığı iki ip vs.dir:

Mihr ü meh gûyâ ki tamgadır urur dest-i kader

Nüh felek bir kâle-i zer-befte benzer rûz u şeb

Mihr ü meh dirler iki âvîzedir kim oldılar

Tâk-ı dîvân-hâne-i eflâke zîver rûz u şeb

Târ-ı nûr-ı mihr ü mehden atlas-ı gerdûnda

Nakş idüp nakkâş-ı kudret gösterir her rûz u şeb

(K. 1/5-7)

Hilâl

Divan şiirinde ay da çeşitli teşbih, teşhis, telmih, tasavvur ve tahayyüllerle geniş şekilde söz konusu edilen kozmik unsurlardandır⁶⁵⁸. Bu durumun bir yansıması olarak nesiblerde tasvirine yer verilen kozmik unsurlar arasında ayın yeni ay şekli olan hilâl de yer almaktadır⁶⁵⁹. XVI. yüzyıl şairleri Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Revânî, Nev'î, Sehâbî, Taşlıcalı Yahyâ ve XVIII. asır şairlerinden Abdî birer kasidesinin nesib bölümünde hilâl tasvirine yer vermişlerdir. Bâkî'nin kaside nesibinde yıldızlar içindeki hilâl ayağına mücevher halhal takmış bir güzel, feleğin boynuna takılmış inci gerdanlık, güneşin ay mumuna diktiği filori, bir tarafı sarı bir tarafı kırmızı elma olarak tasavvur edilmiştir:

Ne hôş yaraşdı sipihre kevâkib içre hilâl

Takında pâyine gûyâ ki cevherî halhâl

⁶⁵⁸ Geniş bilgi için bk. Âmil Çelebioğlu, "Kültür ve Edebiyatımızda Ay", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, M.E.B. Yayınevi, İstanbul 1998, s. 677-687.

⁶⁵⁹ Divan şiirinde zengin mazmunlara malzeme olan hilâl, aynı zamanda birçok teşbihe de konu olmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bk. Cemal Kurnaz, "hilâl" (Türk Edebiyatı), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 18, İstanbul 1998, s. 11-13.

*Tulû' idince ufukdan miyân-ı encümde
Takıldı gerdên-i gerdûna sanki 'ikd-ı le'âl*

*Çerâğ-ı mâha yine bir filori dikdi güneş
Gören kimesne kenârın meh-i nev itdi hayâl*

*Şu sîb şekline girdi şafakda cirm-i kamer
Güzellenüp ola bir yanı sarı bir yanı al*

(K. 20/1-4)

Fuzûlî, güneş çıkınca kaybolduğu için sevgilinin kaşlarının daha değersiz olduğunu söylediği hilâli, gece görünüp gündüz görünmediği için eksikliğinden utanan, utancından kenarda duran, zayıflayıp güçsüz düşen, herkesin onu birbirine gösterdiği bir kimse olarak teşhis etmiştir:

*Ey hilâl-i iyd gâlibdir sana ebrû-yi yâr
Hüsn-i sûret sende bir var ise anda iki var*

*Yâr ebrûsuna benzetmen seni ey mâh-i nev
Sen güneş birle görünmezsın sana ne i'tibâr*

*Kaşlarındandır hacil gûyâ hilâl-i 'iyd kim
Gece eksik görünür gündüz çok olmaz âşkâr*

*Cilve eyler mâh-i nev il karşısında şâm-i iyd
Sen girip ortaya kaşın göster ol tutsun kenâr*

*Nâ-tüvan gördüm hilâl-i iydi dün yârim kimi
Ol dahi gûyâ ki za'f-i rûzeden olmuş nizâr*

*Yeni ayı kaşların sevdâsı rüsvâ eylemiş
Gösterirler birbirine anı ehl-i rûzgâr*

(K. 41/1-6)

Hayâlî'nin nesibinde hilâl, yeni doğmuş çocuğa, İmran'ın kızının yetimine, şifada felek Yakup'una, sefada Kenan'ın Yusuf'una, cennet köşkünden dünyaya açılmış

Rıdvan'ın penceresine, Behram'ın hançerinden dem vururken Rüstem'in kemanına, gönül aynasının pasını temizleyen cila aletine, dişlere benzetilmiştir:

Felek gehvâre-i sıbyâna benzer
Meh-i nev dün doğan oğlana benzer

Sararmış inhinâ bulmuş felekte
Yetîm-i duhter-i İmrâna benzer

Şifâda aynıdır Ya'kûb-ı çarhın
Safâda Yûsuf-ı Kenâna benzer

Veyâ hod kasr-ı cennetten cihâna
Açılmış revzen-i Rıdvâna benzer

Ururken hânçer-i Behrâmdan dem
Kemân-ı Rüstem-i Destâna benzer

Gönül mir'âtının pasın eder pâk
Oluptur miskala insâna benzer

Komaz dişte ilişir lokma-i şek
Bu halka râhat-ı dendâna benzer

(K. 18/1-7)

Nev'î, Ramazan bayramında görünen hilâli şafaktaki görüntüsüyle kırmızı varağa yazılmış gümüş renkli tuğra, güneş Yunus'u kaybolunca deryanın kenarından görünen gümüş balık⁶⁶⁰, keskin hançer, iki büklüm, zayıf ve hasta gönüllü âşık, dünya bostanında kuru bir ot, orucun harareti onu susattığı için menzili deniz kenarı olup suya ağız açan kimse vs. olarak tahayyül etmiştir:

⁶⁶⁰ Hz. Yunus'un kendisine inanmayan halkına duyduğu öfke yüzünden bulunduğu yerden ayrılmak üzere bindiği geminin hareket etmemesi üzerine atılan kur'a neticesinde suçlu bulunarak gemiden atılması, sonra da bir balık tarafından yutulması, orada dua, zikir ve tövbe etmesi, sonunda da balık tarafından karaya çıkarılması (Saffat, 37/139-145) hadisesine telmih vardır.

*Hilâl-i 'îd-i felek gösterüp şafakda likâ
Yazıldı san varak-ı sūrha sîm-gûn tuğrâ*

*Göründi mâhî-i sîmîn kenâr-ı deryadan
Şafakda Yûnus-ı hurşîd olunca nâ-peydâ*

*Olursa hançeri mâh-ı nevün n'ola bârîk
Niçe dem oldu tutar anı çarha dest-i kazâ*

*Zamâne var-ise dûr itdi âfitâbından
Kim oldu 'âşık-ı dil-haste-veş za'îf ü dü-tâ*

*Giyâh-ı huşke dönüp sebze-zâr-ı dehr içre
Benüm gibi kadin itmiş hamîde bâd-ı fenâ*

*Yâhûd idüpdür anı tâb-ı rûze leb-teşne
Ki suya agız açar menzili leb-i deryâ*

(K. I/1-6)

Üç kasidesinin nesib kısmında hilâli tasvir eden şair Revânî, aşağıdaki beyitlerde hilâli felek meclisinde şimal rüzgârının eğdiği mum alevi, felek aslanının avladığı ahu, gece Hintlisinin bayram yerinde üzerine binmek için başına çengel vurduğu felek fili, Zühre'nin eline aldığı çenk, ayın kâsebaz gibi eline aldığı feleğin yeşil çinisini tek parmağıyla çevirdiği kâse, badeyle dolu gümüş kadehe vb. teşbih etmiştir:

*Bezmgâh-ı felek içinde görinen meh-i nev
Şu'le-i şem'durur k'egmiş anı bâd-ı şimâl*

*Ya ider şîr-i felek gördüğü âhûyı şikâr
Kim bu sahrâda anunçün görünür şâh-ı gazâl*

*'İydgâh içre süvâr olmağa yâ Hindu-yı şeb
Fîl-i çarhun başına yine urupdur çengâl*

*Ya bu dem aldı ele zühre-i zehrâ çengin
Ta ki bezm ehli görüp 'ıyşa ide isti'câl*

*Kâse-bâz oldu ya bir barmağı üzre çevirür
Felegün çîni-i sebzini kamer kâse misâl*

(K. 17/2-6)

Şair, diğer kaside nesibinde hilâli felek okuna nişan olarak dikilen külah, felek sandukasına yıldız okunu atmak için feleğin eline aldığı gümüş tozlu keman, mutribin tırnağıyla figân eden çenk, zaman mimarının feleğin yeşil tâkını süslemek için ak mermerle bağladığı kemer vb. olarak nitelendirmiştir:

*Sanmanuz cânib-i gerdûnda hilâl oldu 'ayân
Mâh-ı nev çarh okına dikdi külâhını nişân*

*Çarh sandûkasına tîr-i şihâb atmağ için
Ya felek almış ele yine gümüş tozlu kemân*

*Pür sadâdur bu felek tâkı hilâl ile yine
Çengdür sankim ider nâhun-ı mutrible figân*

*Ya yeşil tâkını zeyn itmek için gerdûnda
Ak mermerle kemer bağladı mi'mâr-ı zamân*

(K. 25/1-4)

Revânî'nin diğer kaside nesibinde bayram hilâli feleğin bayramın vasıflarını halka anlatan dili, zümrüt levhaya yazılmış felek reyi, gökyüzünün nunu, altın işlemeli kemere asılmış kandil, felek papağanının gagası, bayram Ankası'nın yuvası, yedi başlı felek ejderhasının açılmış ağzı, felek deryasındaki ay gemisine karşı açılmış yelken olarak tasavvur edilmiştir:

*Evsâf-ı 'ıydı halka yine kılmağa beyân
Olmış dehân-ı çarha bu dem mâh-ı nev-zebân*

*Ya levha-yı zümürürde yazıldı rây-ı çarh
Yahod kenârdan görinen nûn-ı âsümân*

*Bu tâk-ı zer-nigâra ya kandîl asar hilâl
Kim eyledi şihâbı ana çarh rismân*

*Tûtî-i çarha oldı ya minkâr mâh-ı nev
'Ankâ-yı 'ıyd içün yahod olmışdur âşiyân*

*Bir ejdehâ durur görinen çarh-ı heft-ser
Şimdi hilâl-i 'ıyddan açmış durur dehân*

*Deryâ-yı çarh içinde meger keştidür kamer
K'açmış hevâya karşı hilâl ana bâdbân*

(K. 26/1-6)

Sehâbî, hilâli dal ve nun harfleri, şiirdeki hayal, garp diyarında mal sevdasının belini bûktüğü kimyager bir pir, örümcek ağı vs. olarak tasvir etmiştir:

*Hired kitâb-ı felekden kec ile açdı fâl
Bakup mülâhaza kıldum göründi 'aynuma dâl*

*Sipihr levhine yazıldı harf-ı nûn gûyâ
Benât-ı encüme virdi debîr-i çerh misâl*

*Hilâl kendüyi gösterdi zulmet-i şebde
Sevâd-ı şi'rde benzer ki zâhir oldı hayâl*

*Diyâr-ı garbda san pîr-i kîmyâ-gerdür
Ki bükdi bilini sevdâ-yı mâl u fikr-i menâl*

*Görindi gizleneli 'ankebût kâh-ı sipihr
Hamîde kâmet ile târ-ı 'ankebût-misâl*

(K. 11/1-5)

Taşlıcalı Yahyâ'nın tasavvurlarına göre hilâl, gazilerle beraber savaşmak için felekte eline İslâm'ın kılıcını alan, oruç ayı girdiğinden beri riyazetle zayıflayıp melekler gibi kanat açarak göklere uçan kimse, yed-i beyzasını göstererek cihanı aydınlatan

Musa, bayram günü elini uzatıp peri yüzlülerle merhabalaşan kimse, taze karanfillerle dolu gümüş çanak vs.dir:

*Seyf-i İslâmı ele aldı sipihr üzre hilâl
Bile çalışmaga gâzîler ile rûz-ı kıtâl*

*Mâh-ı rûze ireli oldu riyâzetle nahîf
Göklere uçdı melekler gibi açdı per ü bâl*

*Yed-i beyzâsını Mûsâ gibi gösterdi ayân
Nûr-ı i'câzı ile oldu cihân mâl-â-mâl*

*Rûz-ı 'îd oldu perî yüzliler ile görüşüp
Merhabâ kıldı mübârek elin uzatdı hilâl*

*Âdemün gönlin uçar mâh-ı nev ile encüm
Hûbdur tâze karanfüller ile sîm sifâl*

(K. 14/1-5)

Abdî'nin nesibinde hilâl, bade içenlere neşe bahşeden güneş kadehine, devran sakisinin elindeki büyük kadehin kenarına, feleğin çemberine, oruçlular için kurulan ziyafet sofrasının yarısına teşbih edilmiştir:

*Hilâl-i 'ıyd döndi sâgar-ı hûrşîd-i rahşâna
Şu'â-i neş'e-bahş olmakda şimdi bâde-nûşâna*

*Hilâl-i nev degüldür sâkî-i devrân gösterdi
Kenâr-ı kâse-i ritl-ı girânı mey-perestâna*

*Hilâl-i nev degül kazâsı bâde çenberin atdı
Füyûzât-ı neşât-ı meyle tâ gerdûn-ı gerdâna*

Hilâl-i nev degüldür cânib-i Hakdan gelüp ni'met
Göründü nîme-i kurs-ı ziyâfet rûze-dârâna

(K. 1/1-4⁶⁶¹)

4.1.5. Zamanla bağlantılı tasvirler

Tezin bu bölümünde kaside nesiblerinde geniş şekilde yer verilen, güneş ve ayın hareketine bağlı olarak ortaya çıkan sabah ve akşam tasvirleri ele alınacaktır.

Sabah

Divan şiirinde en çok kullanılan ifadelerden biri olan ve teşbih, mübalağa gibi edebî sanatlara ve değişik hayallere konu olan seher, “seher vakti/vakt-i seher, dem-i seher, hengâm-ı seher, seher-gâh” gibi şekillerde hem bir zaman unsuru hem de ‘tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit’ anlamında kullanılmaktadır⁶⁶². Seher vakti, göklerin kapısının açıldığı, rahmet yelinin estiği, ibadet, zikir, dua, tövbe ve istiğfarların samimi şekilde ve gözyaşları içinde yerine getirildiği, tabiatın canlanıp çiçeklerin açtığı vs. bir zaman dilimi veya tabiat hadisesidir⁶⁶³. Divan şiirinde nesib kısmında sabahın, seher vaktinin dile getirildiği tan yerinin ağarması, güneşin yavaş yavaş dünyayı aydınlatması, karanlığın gitmesiyle gökyüzünün masmavi renge bürünmesi vs.nin söz konusu edildiği, adına *seheriyye* denilen kasideler de vardır⁶⁶⁴. Tespitlerimize göre, hemen her asırda nesib kısmında sabah tasvirine yer verilen kasideler kaleme alınmıştır. Söz konusu kasidelerin nesib bölümlerinde şairler sabah tasvirine yer vermenin yanında sabahı geceyle savaşıyor bir hükümdar olarak ele almışlar, sabahla bazı hayvanlar arasında ilgi kurmuşlar, sabah tasvirinde bazı dinî unsurlar ve telmihlere yer vermişler, sabahı kendi durumlarını anlatmada bir vasıta olarak söz konusu etmişlerdir.

⁶⁶¹ *Subhizâde Abdî (Abdullah) Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Metin-İndeks)*, (Haz.: Hakan Yalap), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2007.

⁶⁶² Güftâ, *agm.*, s. 93-94.

⁶⁶³ Güftâ, *agm.*, s. 133-134.

⁶⁶⁴ Aydemir, *agm.*, s. 148; Yaşar Aydemir, “seheriyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 5, AKM Yayınları, Ankara 2006, s. 245.

Doğrudan Sabah Tasvirleri

Süheylî'nin tahayyülüne göre sabah, güneş güzelini kucağına alan, altın kanatlı şahbazını ava salan, gece hayalbazının akşam perdesini açarak varlık şekillerini gösteren kimse, ağzında altın mühre mührüyle felek sandukasında bulunan yılan, üzerinde hazan yaprağına benzeyen kış güneşiyle bir akarsu, felekte altın yularlı deve, ahir zamanda Şam şehrinde İsa'nın ineceği Ak minare⁶⁶⁵, Karadeniz ve Akdeniz'i ortaya almış padişah kasrı vb.dir:

Devr-i kamerden olalı rûşen-sitâre subh
Çekdi felekde şâhid-i mihri kenâre subh

Ser-pençesine aldı güneş zâg-ı zulmeti
Şeh-bâz-ı zer-cenâhını saldı şikâre subh

Açdı hayâl-bâz-ı şebün şâm perdesin
Eşkâl-i kevni itdi yine âşikâre subh

Agzında şâh-mühre-i zerrîn mühr ile
Sandûka-i felekde döner şekl-i mâre [subh]

Hûrşîd-i tâbdâr-ı felek sanma deştde
Berg-i hazân ile döndi hemîn cûybâre subh

Oldı lü'âb-ı şa'sa'a zerrîndâr-ı mihr
Döndi felekde üştür-i zerrîn-mehâre subh

Âhir zemânda oldı meger şehr-i Şâm'da
Îsîyi zemîne inmek-içün Ak menâre subh

⁶⁶⁵ Hristiyan kültüründen İslâm'a geçen motiflerden biridir; Emrullah Fatîş, "Hz. İsa'nın Mehdi ve Deccalle İlişkilendirilmesi Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 33, Samsun 2012, s. 181.

*Bahr-ı sefîd ü bahr-i siyâh almış ortaya
Benzer fezâ-yı kasr-ı şeh-i kâmkâre subh*

(K. 17/1-8)

Sabah-Hükümdar-Gece Savaşı

XVI. asır kaside nesiblerinde sabah tasviri yapılırken sabahla gece arasında meydana gelen bir savaş söz konusu edilmiştir. Âşık Çelebi, sabahı tasvir ederken seher vakti mine renkli kalede bulunan, mavi bir ipek hilat giyip altın renkli kır atına binen, ışınlarından yıldırım çıkan kılıç çekip omzuna sancak alan, felek kubbesinde savaşıp yüz ağartan Hüsrev imgesinden yararlanmıştır:

*Seher-geh Hüsrev-i mesned-nişîn-i kal'a-ı mînâ
Geyindi bir zemînî âsumânî hil'at-ı dîbâ*

*Süvâr-ı hînk-ı zerrîn zeyn olup itdi 'alem ber-dûş
Şuâ'ından çeküp bir tîg-i âteş-tâb u berk-âsâ*

*Neberd itdi fezâ-yı çarh-ı târemde yüz agartdı
Girîzân oldı ceyş-i reng-bârû oldı nâ-peydâ*

(K. 1/1-3)

Figânî'nin kaside nesibinde yıldız padişahıyla savaşı, felek kalelerine sığınan, sonunda yenilen karanlık gece ve bu savaş neticesinde felek tahtına çıkan yıldız padişahı, akşam askerini bozguna uğratıp felek tahtına yerleşen güneş vb. vardır:

*Şeh-i nücûm ile âheng-i rezm idüp şeb-i târ
Kılâ'-ı târem-i mînâ-nümâyı itdi hisâr*

*Yaşındı kalb ü cenâhı sipâh-ı deycûrun
Şeh-i kevâkib idince sipihri câ-yı karâr*

*Topını kurdı tamâm atmaga 'adû remye
Bürûca çıkdı kevâkib kim eyleye peykâr*

*Sipâh-ı zengî-i deycûra itmege şeb-hûn
Pusuya girmiş idi şehriyâr-i bâliş-i çâr*

*Bozuldı 'asker-i şâmun neberd ü heycâsı
Çü hôr geçüp yine evreng-i çarha itdi karâr*

(K. 5/1-5⁶⁶⁶)

Bursalı Rahmî, yıldız askerleriyle doğuya yerleşen Rum sultanı, seher vakti eline dünyayı gösteren ayna alan İskender, keskin bir kılıç çekerek felek burçlarında yıldız askeriyle savaştan bir hükümdara benzeyen güneş, başında altın tel ve elinde kalkanı bulunduğu hâlde Habeş ordusuyla dövüşen sabah pehlivanı, felek mağarasında güneş Rüstem'inin Şam zencisinin kanını dökmesiyle kanla dolan eteğinin şafak, sabah vakti Zengibar kalelerini fetheden, zümrüt kalede ve başında altın külahla oturan güneş benzetmeleriyle geceyle sabah arasındaki savaşı tasvir etmiştir:

*Şeh-i gabrâ sipihr üzre nitekim Rûm sultânı
Kevâkib 'askeriyle menzil itdi hâveristânı*

*Ele âyîne-i gîti-nümâ alup seher eflâk
Sikender-vâr tâ andan temâşâ ide devrânı*

*Kırân itdi sitâre 'askeriyle burc-ı çarh üzre
Çeküp sâhib-kırân gibi güneş bir tîg-i bürrânı*

*Neberd içün seher cünd-i Habeşle pehlevân-ı subh
Sokundı nice zerrîn per yanında çarhî kalkânı*

*Şafak sanman ki gâr-ı çarh içinde Rüstem-i hurşîd
Döküp zengî-i Şâmun kanını al oldı dâmânı*

*Zümürüd kubbenün zerrîn külâhı mihr-i 'âlem-tâb
Kılâ'-ı zeng-bârı subh-dem feth eyledi anı*

(K. 1/1-6)

⁶⁶⁶ Kanuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figanî ve Divançesi, (Nşr.: Abdülkadir Karahan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1966.

Revânî'nin tasavvuruna göre seher; vakti güneş altın işlemeli sancağını çekip altın işlemeli kılıcını alınca yıldız askeri ıstıraba kapılmış, gece Hintlisi süslü kıyafetini çıkarmış, lacivert renkli kale kapısını kılıçlayıp başına yün takmış, Rum padişahı için dokuz kazığa bağlanan çadır ipi ve altı mihli çadır kurulmuş, altın kürsü konulmuştur:

Çekdi seher livâ-yı zer-endûdı âfitâb

Düşdi sitâre leşkeri içine ıztırâb

Hindû-yı şeb bırakdı murassa' kabâsını

Çün tîg-i zer-nişânı ele aldı âfitâb

Bu lâciverdi kal'a kapusın kılıçlayup

Yünler sokındı başına mihr-i cihân-tâb

Zerrîn kürsi kondı şehenşâh-ı Rûm için

Kuruldu çün bu hayme-i şeş mîh u nüh tînâb

(K. 1/1-4)

Revânî, bir diğer kaside nesibinde de feleğin Rum padişahının çadırı için elinde ne var ne yoksa bütün incilerini saçtığını söylemiştir:

Nisâr-ı çetr-i şehenşâh-ı Rûm kıldı felek

Ne denlü var ise destinde lü'lü'-yi menşûr

(K. 7/4)

Süheylî, doğu hükümdarı olan güneşin gece arsasında mekân kurduğu, gece renkli atına altın üzengi vurduğu, gecenin kanlı kılıcını kuyudan ateş saçan bir ejderha gibi çektiği, gece ordusunun hem sağ hem de sol kanadını bozduğu, Utarit'in Kavs burcundan keman aldığı ifadeleriyle bir savaş sahnesini canlandırmıştır:

'Arsa-i şeb üzre kurdı dâver-i [maşrık mekân]

Zeyn-i zerrîn urdı şebrengine [oldı rahş-rân]

Tîg-ı hûn-âşâmını çekdi miyânından şebün

Çıkdı gûyâ çâhdan bir ecder-i âteş-feşân

*Yasayup kalb ü cenâhı cünd-i şâmî ol gice
Eyledi cevîlângehini geh zemîn geh âsmân*

*Ol gice âheng-i rezme tîri bârân itmege
Destine aldı 'utârid kavs burcından kemân* (K.8/1-4)

Savaş tasvirine devam eden şair, Zengibar ordusu Rum askeri üzerine hücum edince doğu hükümdarının gizlendiğini, doğu askerinin sanki zulümden kaçan Anadolu halkı gibi dördüncü kat gökteki hisara girdiğini, havai fişekler her tarafta ateş saçınca sanki büyük meleklerin feleğin çatısına çıktığını, yıldız ordusuyla hücum eden akşam ordusunun doğuluların kalesini aldığını vs. söylemiştir:

*Leşker-i Rûm'a hücûm itdükde ceyş-i Zengibâr
Şâh-ı hâver eyledi bir lü'b ile kendin nihân*

*'Asker-i hâver o dem girdi hisâr-ı çârüme
San girîzân oldılar zulm ü sitemden Rûmiyân*

*Her taraftan âsmânîler olup âteş-feşân
Çıkıldılar gûyâ sipihrün bâmına kerrûbiyân*

*Eyleyüp cünd-i nücûm ile hücûmı ceyş-i şâm
Hâverîler kal'asın almışdı cünd-i bî-kerân* (K. 8/5-8)

Şair, bir diğer nesibinde dördüncü kat gökteki lacivert tahtında bulunan bir hükümdar olarak tasavvur ettiği güneşin gece ordusunu dağıtıp karanlık ülkesini Sencer⁶⁶⁷ ve İskender gibi fethettiğini söylemiştir:

*Husrev-i çârüm-serîr-i lâciverdî bir seher
Eyledi zulmet-serâ-yı 'âlemi pür-nûr ü fer*

⁶⁶⁷ Mehmed A. Köymen, "Sencer", Melikşah'ın oğlu olan Büyük Selçuklu hükümdarı, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 10, İstanbul 1966, s. 486-493.

Dagıdup cünd-i şebi feth itdi milk-i zulmeti

Subh-dem ceng-âver-i İskender-i Sencer-zafer

(K. 26/2)

Süheylî, tahta çıkan ve felek divanının kâtibinin resmî yazısını yazdığı, feleğin evrak defterinin yenilerek olup bitenlerin arz edildiği bir doğu padişahı tasavvuruna yer vermiştir:

Subh-dem husrev-i hâver kılıcak tahta cülûs

Eyledi kâtib-i dîvân-ı felek kayd-ı rû'ûs

Kılınup defter-i evrâkı sipihrün tecdîd

'Arz olındı yine ahvâl-i re'îs ü rû'ûs

(K. 27/1-2)

Süheylî, bir diğer nesibinde de zümrüt renkli tahtına geçen bir doğu hükümdarından söz etmiştir:

Husrev-i hâver geçüp taht-ı zümürüdfâmına

Ser-te-ser zeyn eyledi kasr-ı hümâyûn-manzeri

(K. 37/5)

Benzer bir tahayyülün yer aldığı aşağıdaki beytinde ise Süheylî, zümrüt tahtına geçip kutlu bir çadır kurduğu şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

Husrev-i hâver geçüp taht-ı zümürüdfâmına

Çın seher zeyn eyledi çetr-i hümâyûn-rif'ati

(K. 40/3)

Zâtî, sabah vakti gümüş kuleye altın sancak diken, Hint ülkesini ateş gibi yalın kılıçla fetheden, Şam kalesini yerle bir eden, dağ kulesinde âlemi gösteren ayna koyan Rum padişahı tasviri çizmiştir:

Çekdi cünd-i mülk-i Rûma pâdişâyı subh-dem

Dikdi sîmîn kulleye zerrîn-livâyı subh-dem

Milket-i Hindi yine od bigi yalun tîg ile

Feth kıldı Husrev-i kişver-küşâyı subh-dem

*Pâdişâh-ı Rûm kıldı kal'ayı Şâmı harâb
Eyleyüp pertâb bir top-ı hevâyı subh-dem*

*Kule-i kûh üzre gün sultân-ı İskender bigi
Kodı bir âyine-i gîtî-nümâyı subh-dem* (K. 13/1-4)

* * *

XVII. yüzyıl kaside nesiblerinde de sabah tasviri yapılırken savaş ve hükümdarla ilgili unsurlardan istifade edilmiştir. Azmî-zâde Hâletî, seher vilayetine doğru giden akşam ordusunun yolunu kılıcıyla kesen doğu hükümdarından, yani güneşten söz etmiştir:

*Seher vilâyetine cünd-i şâm iderdi güzer
Yolunı kesmese şemşîr-i husrev-i hâver* (K. 4/1)

Feridun'un anlatımına göre sabah vakti altın sancaklı Hüsrev, kılıfından parlak kılıcını çekerek Rüstem'le İsfendiyar'ın⁶⁶⁸ geçtikleri yoldan geçip Kahraman'ın⁶⁶⁹ bulunduğu savaş yerine yönelmiş, zulmet ordusu ateşten keskin kılıçtan geçmiş, doğu arsası kana gark olmuş, kılıç gibi parlak güneşten korkan karanlık felek kalesinin altından kaçmıştır:

*Subh-dem sâhib-kırân-ı Hüsrev-i zerrin-i 'alem
Şeb niyâmundan çeküp tîg-i mücellâyı dü dem*

*Kahramâna tîg-i der-keff azm-ı heycâ-gâh idüp
Heft-hânından güzâr kıldı yel-i Rüstem-şiyem*

*Ceyş-i zulmet tîg-i tîz-i âteşîninden geçüp
'Arsa-i hâver-zemîn olursa ser-â-pâ gark dem*

⁶⁶⁸ İran'ın efsanevî kahramanlarından biri olup Keyâniyân sülalesinden Güştasb'ın oğludur. Rüstem ile beraber Heft-hân denilen son derece tehlikelei yolu geçmeyi başaran iki kişiden biridir; Tökel, *age.*, s. 182.

⁶⁶⁹ Diğer kaynaklarda Pişdadiyan sülalesinden Tahmurs'un oğlu olduğu söyleniyorsa da Şehnâme'de böyle bir bilgi yoktur; Tökel, *age.*, s. 208.

Sadme-i şemşîr-i âteş tâbi-i hûrşîdden

Kaçdı zîr-i kal'a-i gerdûndan çend-zulem

(K. 4/1-4)

Gani-zâde Nâdirî, felek cellâdının eline altın işlemeli kılıç alarak yıldızları semaya saçtığı, felek hüccetine altın işlemeli mührünü vurarak gök mahkemesindeki yerine oturduğu, Hintli bekçinin akşam vakti geldi diyerek meşalesini yedinci burcun en tepesine diktiği şeklinde tahayyülleri söz konusu etmiştir:

Nat'-ı semâya rîg-i nücûmı nisâr idüp

Cellâd-ı çarh aldı ele tîg-ı zer-nişân

Urdı kabâle-i felege mühr-i zer-nigâr

Mesned-nişîn-i mahkeme-i âsümâniyân

Hengâm-ı şâm irişdi diyü dikdi meş'alın

Bâlâ-yı burc-ı heftüme hindû-yi pâsbân

(K. XXI/6-8)

Bu esnada ansızın Rum padişahının yıldızı gelmiş, zenci ülkesinin cengâverleriyle şiddetli bir savaşa tutuşmuş, güneş, elindeki değirmen taşını yontan aleti döndürünce sefa sabahına yıldızların tohumu saçılmıştır:

Nâgeh irişdi kevkebe-i pâdişâh-ı rûm

Cengâverân-ı kişver-i zeng oldu bir girân

Dest-âsiyâ-yı pençe-i hurşîd devr idüp

Oldı dakîk-i subh-ı safâ tohm-ı ahterân

(K. XXI/10-11)

Nev'î-zâde Atâyî'nin tasavvuruna göre, sabah vakti doğu padişahının yoluna yıldızlar bir tabak altın saçmıştır:

Subh-dem kim geldi maşrıkdan şeh-i hâversitân

Bir tabak altun nisâr itdi yolına ahterân

(K. 7/1)

Şeyhülislâm Yahyâ ise, dördüncü kat gökte ikamet eden, dokuz ülke sahibi hükümdarın seher vakti Şam diyarını fethettiği, felek atına binerek mağribe⁶⁷⁰ dek sefer ettiği, felekte altın kanatlı Hüma görününce kulede oturan karganın yokluk diyarına gittiği ifadeleriyle sabahı tasvir etmiştir:

Seher şehin-şeh-i çârum serîr-i nüh kişver
Diyâr-ı Şâm'ı alup itdi nice feth ü zafer

Tekâver-i felege oldı devletiyle süvâr
Sevâd-ı magribe dek ide tâ ki 'azm-i sefer

Adem diyârına gitdi gurâb-ı kulle-nişîn
Bedîd olunca felekde hümâ-yı zerrîn-per (K. 4/1-3⁶⁷¹)

Sabah-Eğlence

XVI. asır kasidelerinden bazılarında sabah bir düğün sahnesi içinde tasvir edilmiştir. Figânî, güneşi sabah vakti felek duvağından binlerce cilveyle görünen gelin, feleği onun atının ayağına yıldız cevherlerini saçan damat, şafağı güneş gelininin kırmızı abası, feleği atı, hilâli de atının eğeri olarak tasavvur etmiştir:

Bir subh-dem felek tutukından 'arûs-vâr
Oldı hezâr cilve ile mihr âşikâr

Saçdı süm-i semendine encüm cevâhiri
Dâmâd-ı çarh varın ana eyledi nisâr

Oldı şafak 'abâ-yı surh hilâl zîn
Subhun 'arûsı olmaga çarh atına süvâr (K. 6/1-3)

⁶⁷⁰ “Doğu İslâm dünyasının (Meşrik) sınırı kabul edilen Mısır’dan Atlantik Okyanusu’na kadar uzanan Kuzey Afrika bölgesi ve Güney Sahrâ İslâm kaynaklarında Mağrib adıyla anılmaktadır.”; İbrahim Harekât, “Mağrib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 27, Ankara 2003, s. 314.

⁶⁷¹ *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*, (Nşr.: Hasan Kavruk), M.E.B. Yayınları, Ankara 2001.

Helâkî'nin kaside nesibinde güneş maşıta, felek şafağın al gömleği ve altın elbisesi, mehtabın başörtüsü, Pervin'in inci gerdanlığı, hilâlin gümüş halhalı, güneşin yüzünü süsleyen altın suyu, şafağın yanağının düzgünü, Zühre'nin çengisi, ayın defi olduğu bir gelindir:

*Meger bir subhdem meşşâta-i mihr
'Arûs-ı çarha virdi zîb ü tezyîn*

*Şafakdan geydürüp pîrâhen-i âl
Bırakdı egnine bir câme zerrîn*

*Salup dûşına mi'cer nûr-ı mehtâb
Takup gögsine lûlû 'ıkd-ı Pervîn*

*Büküp kaddin meh-i nev halka-mânend
Düşüp payına halhal oldu sîmîn*

*Yazup ruhsârın âb-ı zerle hurşîd
Gönülden 'arz kıldı ana mihrin*

*Şafakdan eyleyüp gülgûne-i rûy
Cemâli bagın itdi gülşen-âyîn*

*Olup bu 'urs-ı hasa Zöhre çengi
Felek raks urdı meh def tutdı ta'yîn*

(K. 2/1-7⁶⁷²)

Şemsî Paşa'nın nesibinde çizilen sahnede güneş altın ipli çadır kurmuş ve mehter tertip etmiş bir kimse, rüzgâr hizmete bel bağlayıp oraya buraya koşuşturan biri, bulut yeryüzüne su serpen sakadır:

*Bir subh-dem ki mehter olup dehr-i âfitâb
Saldı bisât-ı zer dõşedi çetr-i zer-tınâb*

⁶⁷² Helâkî: *Dîvan Tenkidli Basım*, (Nşr: Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.

*Bâd-ı nesîm hidmete bil bağlayup yiler
Sakkâ misâl yiryüzine su seper sehâb*

(K. 2/1-2)

Seher rüzgârı cihana ruh bağışlamış, su âleme hayat kaynağını göstermiş, cihan halkına şevk vermek için güneş altın kâse, şafak lâl renkli şarap, toprak da eline içinde türlü meyveler bulunan bir tabak almıştır:

*Esdî cihâna bâd-ı seher rûh-bahş olup
İzhâr kıldı 'âleme 'ayn-ı hayâtı âb*

*Halk-ı cihâna şevk-ıla hâlât virmege
Zer-kâse oldu mihr şafak la'l-gûn şarâb*

*Envâ'-ı meyve-hâ-y-ıla lutf-ıla zeyn idüp
Aldı eline tablasını 'arz idüp türâb*

(K. 2/3-5⁶⁷³)

* * *

XVII. asır kaside nesiblerinin bir kısmında da sabah, sevinç zamanı olarak tasvir edilmiştir. Hüsam-zâde Feyzî'nin anlatımıyla bir sabah vakti güneş göğün dördüncü katından görünüp ateşi altın gibi saçmış, feleğin gözü nura batmış, cihan aydınlanmış, gecenin karanlığı gitmiş, sefa ve rahat demi gelip hüzn, elem ve cefa gizlenmiştir:

*Bir subh-dem ki zâhir olup mihr-i âsumân
Rû(y)-ı zemîne kıldı şu'lesini zer-feşân*

*Gark oldu nûra buldı ziyâ dîde-i felek
Gün perteviyle oldu münevver bugün cihân*

*Gitdi zalâm-ı şeb seheri geldi âfitâb
Gösterdi kendin evc-i çehârumda nâgehân*

⁶⁷³ Şemsi Paşa Divânı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin), (Haz.: Mehmet Akkaya), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

*Minnet hüdâya geldi dem-i râhat ü safâ
Hüzn ü elem ü cefâ ta'ab oldılar nihân*

(K. 6/1-4)

Sabahı sevinç zamanı olarak tasvir eden şairlerden biri de Nehcî'dir. Şair, saba rüzgârını ve sabahı tebessüm eden kimseler olarak teşhis etmiştir. Seher sayfası gecenin karanlığından kederi dağıtan kadeh aynası gibi açılmış, sabahın cemali gece perdesinden çıkmış, nur aynası gizli mahfazasından çekilmiş, böylece mana güzeli çehresinden peçesini kaldırmış ve ehlidile sefa sureti görünmüştür:

*Tebessüm eyledi subh u teneffüs itdi sabâ
Nüvîd-i vuslat ile nitekim dil-i şeydâ*

*Açıldı zulmet-i şebden sahîfe-i seheri
Kederden öyle ki mirât-ı câm-ı gam-fersâ*

*Cemâl-i subh yine çıkdı perde-i şebden
Çekildi âyîne-i nûrdan gılâf-ı hafâ*

*Görüldi ehl-i dile sûret-i safâ ki meger
Hicâb-ı çehreyi ref itdi şâhid-i manâ*

(K. 4/1-4⁶⁷⁴)

Gümüş kollu sabah sakisi cihan meclisini idare etmek için kadehini doldurmuş, şarap yıldızlarının mezesi dökülmüş, iştret minderi sabah erkenden hazırlanmıştır:

*Müsemmer eyledi sâkî-i subh-ı sâid-i sîm
İdâre itmege bezm-i cihân-ı câm-ı tılâ*

*Dökildi nukl-i kevâkib-i mey şafak hâzır
Bisât-ı ayş-ı müheyyâ sabûha oldı salâ*

(K. 4/8-9)

⁶⁷⁴ XVII. Yüzyıl Divan Şairi Nehcî: Hayatı, Eseri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni, (Haz.: Neslihan İlknur Koç), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

Râmî, gam gecesinin ardından sevinç sabahının geldiğini, cana can katan rüzgârın sefa kapısını açtığını, bu aydınlık sabahın feleğin uyanık gözüne benzediğini, saadet güneşinin doğduğunu, feleğin yeşil denizinde bir inci ortaya çıktığını dile getirmiştir:

*Şeb-i gam mahv olup subh-ı meserret olıcak peydâ
Der-i kasr-ı safâyı açdı nâgeh bâd-ı rûh-efzâ*

*Ne subh ol subh-ı rûşen kim sipih-rûn çeşm-i bidârı
Ne subh ol rûh-ı sâni kim hayât-geştedür gûyâ*

*Ne subh ol subh devlet-i matla'-ı mihr-i sa'âdet kim
Yem-i hadrâ-yı gerdûn içre oldı bir dür-i yektâ* (K. 12/1-3)

Sabah-Hayvanlar

Sabahın tasvir edildiği nesiblerde ortak bir kullanım da birtakım hayvanlara, bilhassa da kuşlara yer verilmesidir. Bâlî'nin nesibinde ay, doğunun avladığı gümüş kanatlı, yıldız da güneş tarafından avlanan altın kanatlı kuş olarak nitelendirilmiştir. Şair, İskender ve Kaf telmihine yer verdiği diğer beytinde ise, şahin ve Anka kuşlarına yer vermiştir:

*Kebg-i sîmîn-bâl-mâhı idicek hâver şikâr
Oldı tâb-ı mihre necm-i murg-ı zerrîn-per şikâr*

*Çâr gûşe saydgâhun şâhinün 'Ankâ'ya sal
Kâf'dan Kâf'a cihânı itdi İskender şikâr* (K. 17/1-2)

Revânî, sabahı kuşçu, güneşi onun eline aldığı şahbaz, geceyi de güneş şahbazını görünce kaçan karga olarak nitelendirmiş, feleği güneşin ona altın zil olduğu ve keklîğe benzeyen yıldızları avlayan kartala teşbih etmiştir:

*Şahbâz-ı mihri aldı ele bâzdâr-ı subh
Gördüğü gibi uçdı yirinden şeb-i gurâb*

Bir bir sitâre kebkini sayd eylese ne var
Çün zeng-i zerdür ana güneş çarhdur 'ukâb

(K. 1/6-7)

Süheylî, siyah yüzlü karganın garbın ötesine uçtuğunu, altın işlemeli karga yavrusunu yuvasından uçurduğunu, parlak kanatlı kuşun garba uçtuğunu, tavusun feleğin ötesinde dolaştığını söylemiştir:

Uçurdi lânesinden beççe-i zâg-ı zer-endûdî
Verâ-yı garba pervâz eyledi zâg-ı siyeh-peyker

Fezâ-yı garba pervâz eyledi mûrg-ı mülemma'-bâl
Verâ-yı çarha cevlân itdi tâvus-ı murassa'-per

(K. 25/3-4)

Yakînî'nin kaside nesibinde şahin, kaplan, panter gibi hayvanların sabah tasvirinde söz konusu edildikleri görülmektedir. Sabah aydınlığında dolaşmaya çıkan altın kanatlı şahinin kutlu gölgesi fezaya düşmüştür:

Fezâ-yı dehre salup sâye-i hümâyûn-fâl
Sepîde-dem cevelân itdi bâz-ı zerrîn-bâl

(K. 1/1)

Felek fezasına uçan beyaz şahin, vakit kaybetmeden akşam kargasına hücum etmiştir:

Fezâ-yı çarha çü pervâz saldı bâz-ı sefîd
Gurâb-ı şâma hücûm itdi kılmayup ihmâl

(K.1/4)

Altın renkli kaplan, pençesini açınca felek ormanının panteri yokluk fezasına kaçmıştır:

'Adem fezâsına kaçdı peleng-i bîşe-i çarh
Açınca pençe-i pür-çengi bebr-i zer-timsâl

(K. 1/5)

* * *

XVII. asır şairleri de sabahı tasvir ederken bazı hayvanları da söz konusu etmişlerdir. Azmi-zâde Hâletî'nin nesibinde altın kanatlı şahbaz ava çıkınca kargalar dünyanın av yerine dağılmış, parlak ay süt gibi görünmüş, güneş pençesi şahinin çengeline düşmüştür:

Tagıldı zâg u zagan sayd-gâh-ı dünyâya
Şikâra çıkmag ile şâh-bâz-ı zerrîn-per

Düşerdi pençe-i hurşîd bâz-ı çengâle
Misâl-i şîre görünmese meh-i enver

(K. 4/2-3)

Şair, diğer kaside nesibinde altın kanatlı şahbazın sabah vakti karanlık kargasını yüz parça ettiğini söylemiştir:

Sepîde-dem ki çıkup şâh-bâz-ı zerrîn-bâl
Gurâb-ı zulmeti sâd-pâre eyledi fi'l-hâl

(K. 21/1)

Azmi-zâde Hâletî, kaside nesiblerinden birinde sabahı altın kanatlı kuşun zümrüt yuvasından kanat açınca her tarafı bir aydınlık kaplaması olarak tasavvur etmiştir:

Bir hüveydâ kalmadı hergiz bu denlü beyzadan
Bâl açınca murg-ı zerrîn-per zümür-rûd-âşiyân

(K. 36/4)

Şair, aşağıdaki beytinde de feleği vaktin seyisinin sabahtan hazırlayıp gezmeye alıştırdığı kır bir ata benzetmiştir:

Hınk-i çerhün hak budur zîbâ alışdurmuş derin
Gezdürüp anı seherden râyiz-i devr-i zamân

(K. 36/8)

Sabah-Dinî Unsurlar

Gelibolulu Âlî, güneş ışığının Nur sûresi⁶⁷⁵ olduğundan, hilâlin de onu şerh ederek kelimelere med çektiğinden söz etmiştir:

Meger ki sûre-i Nûr idi pertev-i hûrşîd

Hilâli şerh idüben çekdi ana medd-i mütûn

(K. 14/2)

Diğer taraftan güneşin kudret eliyle yaralandığını veya ezel levhasına kün-fe-yekûn⁶⁷⁶ nurunun yazıldığını ifade etmiştir:

Yaradurur ki figâr oldı dest-i kudretle

Yazıldı levh-i ezelde ya nûn-ı kün-fe-yekûn

(K. 14/5)

Hüdâyî-i Kadîm'in tahayyülüne göre sabah güneşi, Hz. Muhammet'in nuru gibi pencerelerden görünmüş, nazenin sabah hocası siyah peçesini açınca ufukları onun yüzünün parlaklığı kaplamış, cihan Mevla'nın zikriyle sefa bulmuş bir mümine dönmüştür:

Görindi neyyir-i a'zam bu kasr-ı mînâdan

Misâl-i nûr-ı Muhammed cenâb-ı buthâdan

Siyeh nikâbın açup nâzenîn hace-i subh

Müşerref eyledi âfâkı rûy-ı zîbâdan

Kılup mü'min-i rûşen-i revâna döndi cihân

Kim ide kesb-i safâ zikr-i pâk-i mevlâdan

(K. 7/1-3)

⁶⁷⁵ Medine'de inmiştir, 64. ayetten oluşmaktadır, 24. suredir ve adını 35. ayette geçen "Allah göklerin ve yerin nurudur (...)" ifadesinden almıştır.

⁶⁷⁶ "Onun emri bir şeyi dileyince ona sadece "Ol!" demektir. O da hemen oluverir"; Yâsîn, 36/82.

Yeşil kemer altından çıkan güneş Havva'nın alnından çıkan Âdem'in parlak nuruna⁶⁷⁷, dolaşmaya çıkmış Rum padişahına, Hz. Yusuf'a veya göklere çıkan Hz. İsa'ya benzemiştir:

*Güneş mi şu'le viren bu revâk-ı ahzardan
Ya nûr-ı tal'at-ı Âdem cebîn-i Havvâdan*

*Ya seyre çıkdı şeh-i kâmurân kişver-i Rûm
Ya geldi yâr temâşâ-yı deşt ü sahrâdan*

*Ya çıkdı hazret-i Yûsuf derûn-ı meclisden
Ya agdı göklere 'Îsâ bu sahn-ı gabrâdan*

(K. 7/4-6)

Sabahtan söz eden kaside nesibleri arasında Üsküplü İshak Çelebi'nin kasidesi diğer şiirlere göre daha farklı bir özellik taşımaktadır. Zira şair, nesibde seherin duaların kabul edildiği kıymetli bir zaman dilimi oluşundan söz etmiştir:

*Âhumla açılur bu dil-i mübtelâ seher
Şol gonca gibi kim açâ bâd-ı sabâ seher*

*Pâk eyleyüp küdûret-i mekr-i zamânedan
Virür gönüller âyinesine cilâ seher*

*Ko hâb-ı gafleti gözün aç gâfil olma kim
Meftûh olur hazîne-i lutf-ı Hudâ seher*

*Rûşen-zamîr pîr-i mübârek-nefes durur
Her niçe hâcetün ola eyler revâ seher*

*Gitmez duâ-yı nûr dilinden sabâha dek
Ger müstecâb-ı da'vet olursa n'ola seher*

⁶⁷⁷ Beyitte “Hz. Âdem’de tecelli edip daha sonra diğer peygamberlere ve nihayetinde Hz. Peygamber’e intikal eden, vefatından da sonra da devam eden ve kâinatın varlığını onunla sürdürdüğü hakikat-i Muhammediyye veya nûr-ı Muhammedî”ye göndermede bulunulmuştur; Mehmet Demirci, “hakikat-i Muhammediyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 15, İstanbul 1997, s. 180.

*Her dem güşâde-hâtır olursa aceb midür
Bir mihr-i pür-vefâ iledür dâyimâ seher*

(K. 8/1-6)

Sabah-Telmihler

Gelibolulu Âlî, felek Zâl'inin hilâl parasını eline almasıyla birçok gizli hazinenin ortaya çıktığını söylemiştir:

*Külend-i mâh-ı nevi aldı deste Zâl-ı felek
Zuhûra gelse 'aceb mi hazîne-i medfûn*

(K. 14/4)

Diğer taraftan şair, hilâli felek atını bir nefes dahi dinlenmesi için bırakmayan felek Zâl'inin elindeki kamçısı olarak nitelendirmiştir. Güneş mumunun toprağın altına inmesiyle de halka Karun'un definesininin görüldüğünü söylemiştir:

*Elinde Zâl-i sipihrün yâ tâziyânesidür
Kümeýt-i çerhe komaz bir nefes mahall-i sükûn*

*İrince zîr-i zemîne çerâg-ı mihr-i münîr
Görindi halka ser-â-ser defîne-i Kârûn*

(K. 14/6-7)

Süheylî, sabahı gurub kuyusunda kaybolan Yusuf'un görünmesi ve böylece nazar erbabının Yakup'un gözü gibi aydın olması şeklinde tasvir etmiştir:

*Zâhir oldı Yûsuf-ı güm-geşte-i çâh-ı gurûb
Rûşen oldı dîde-i Ya'kûb-ı erbâb-ı nazar*

(K. 26/4)

Süheylî, bir başka kaside nesibinde yer alan aşağıdaki beyitte de şafağı şarap vaktinin geldiğini söyleyerek kadehi dolaştıran Kavus'un döktüğü al şarap olarak tahayyül etmiştir:

*Görinen anda şafak sanma dökülmiş mey-i al
Dost-kâmî demidür diyü çü devr itdi Kâvüs*

(K. 27/3)

Zâtî, güneşi eline sabah vakti altın asa olarak Firavun'un askeri gibi yıldızları Nil'e gark eden Musa olarak tasavvur etmiştir:

Leşker-i Fir'avn-veş gark itdi Nîle encümi
Destine alup güneş zerrîn-âsâyı subh-dem (K. 13/5)

Aynı kasidenin aşağıdaki nesib beytinde ise, eline Zülfikar olarak padişahın askerini tarumar eden bir kimseden söz etmiştir:

İtdi şâhun leşkerini târ u mâr alup ele
Zü'l-fikâr-ı pâdişeh-i evliyâyı subh-dem (K. 13/7)

* * *

XVII. yüzyıl nesiblerinde de sabah tasviri yapılırken şairlerin birtakım telmihlerden yararlanmaları söz konusudur. Adnî Receb Dede, seher vakti parlak güneşin dünyaya zulmetten abıhayat çıkardığı tasavvuruna yer vermiştir:

Seher takdîr pertev-pâş idince mihr-i rahşânı
İletdi dehre zulmetden çıkardı âb-ı hayvânı (K. 6/1)

Azmi-zâde Hâletî, bir kasidesinin nesibinde sabah atına binen doğu hükümdarıyla Şebdz'e binip firar eden yıldızların padişahı imgesini söz konusu etmiştir:

Husrev-i encüm firâr itdi binüp Şeb-dîz'ine
Eşheb-i subhı idince şâh-ı hâver zîr-rân (K. 36/2)

Nev'î-zâde Atâyî'nin kaside nesibinde güneş, feleğin daha evvel misk karşılığı sattığı, fakat bugün felek Mısır'ına sultan olmuş Yusuf olarak teşbih edilmiştir:

Yûsuf-ı hurşîdi gerçi miske satmışdı felek
Mısır-ı gerdûnda bu gün oldu 'azîz-i kâm-rân (K. 7/7)

Simkeş-zâde Feyzî, kara yüzüne bakmayıp lafı bırakmayan ve Rüstemlik davasına kalkışan bir felek tasvirine yer vermiştir:

*Bakmayup rûy-ı siyâhına bırakmaz lâfı
Da'vi-i Rüstem ider itsen eger istintâk*

(K. II/1-10)

* * *

XVIII. yüzyılda Esrâr Dede, sabahı güzellik Hüsrev'i Şeb-dîz'ine binince Gül-gûn şafakla⁶⁷⁸ Şirin güneşin görünmesi olarak nitelendirmiştir:

*Nümâyân oldu gülgûn şafak ile mihr-i şîrîni
Binince Husrev-i mâh-ı sabâhat esb-i Şeb-dîze*

(K. 10/2)

Sabah-Şairin Şahsî ve Psikolojik Durumu

XVI. yüzyıl şairi Nev'î, güneş ve şafağın içki kadehine döndüğü, yaşlı genç herkesin keyifli olduğu sabah vaktinde sadece kendisinin isteklerinin yerine gelmediğini, boyunun akranın gayretiyle kemana döndüğünü, seher vakti ettiği ah ve gözyaşlarının daima süratle devranın ehlidile yaptıklarını, eziyetlerini, belalarını bir bir şikâyet etmek üzere divanın kapısına gittiğini söylemiştir:

*Bade vü sâğar-ı rez şekli tutup mihr ü şafak
Neş'e-dâr idi bu hâlât-ile hep pîr ü cüvân*

*Almayup lîk benüm tîr-i murâdum menzil
Kâmetüm gayret-i akrân-ile olmışdı kemân*

*Der-i dîvâna güzer eyler-idi sür'at ile
Muttasıl âh-ı seher-hîz ile bu eşk-i revân*

*Kılmaga ya'nî varup şaha şikâyet bir bir
Zümre-i ehl-i dile neyledügin bu devrân*

⁶⁷⁸ Gülgûn, Şirin'in bindiği açık doru, Şebdîz de Hüsrev'in bindiği yağız attır ve bu iki at, kardeşler; Onay, age., s. 210.

*Ne cefâ topların urdugını gûy-i zemîn
Ne belâ tîrlerin atdugını kavs-i zamân*

(K. XI/5-9)

Gece

Şairlerin kaside nesiblerinde yer verdikleri tasvirlerden biri de gece tasvirleridir. Söz konusu nesiblerde bazen içinde ay, yıldız gibi gök cisimlerinin yer aldığı gece tasvirleri yapılmış, bazen gece gündüzle savaşıyor bir hükümdar olarak tasvir edilmiş, bazen geceyle bazı dinî unsurlar arasında ilgi kurulmuş, bazen geceyle ilgili telmihlere yer verilmiş, bazen gece bir eğlence zamanı olarak değerlendirilmiş, bazen geceden şairin psikolojik durumunu anlatmada bir araç olarak istifade edilmiştir.

Doğrudan Gece Tasvirleri

Şairler geceyi tasvir ederken ay başta olmak üzere birçok gök cismini teşbih ve teşhislerine malzeme yapmışlardır. Bâkî, yıldızlarla süslenen gökyüzü köşkünün kubbesi, yıldızların içinde yanan ay meşalesi, sema meydanını aydınlatan Samanyolu, yıldızların kalemine el vuran felek kâtibi, felek bezminde saza dokunan Zühre, devir usulünü tutup çehresini gizleyen güneş defçisi ifadeleriyle geceyi tasvir etmiştir:

*Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kasr-ı âsmân
Zeyn olmuş idi şu'lelenüp şem'-i ahterân*

*Hayl-i kevâkib içre yanup meş'al-i kamer
Sahn-ı semâda rûşen idi râh-ı keh-keşân*

*Dest urmuş idi kilik-i şihâba debîr-i çarh
Tugrâ-nüvîs-i hükm-i Hudâvend-i ins ü cân*

*Bezm-i felekde urmuş idi Zühre sâza çeng
'Ayş u safâda hurrem ü handân u şâd-mân*

Bu çarh-ı çenberîde tutup devr usûlini

Deffâf-ı mihr kılmış idi çihresin nihân

(K. 1/1-5)

Hayâlî'nin kaside nesibinde gece cemalinde ben bulunan felek Zâl'i, güneş toprak vadisine sığınmış ahu, felek panter, hilâl toprak kuyusuna düşmüş felek kovasını çıkaran çengel, nal, gökyüzü yıldız dövmeleriyle semaya giren abdal, felek yıldız mücevherleriyle eteğini doldurmuş kimse ifadeleriyle tasvir edilmiştir:

Şu dem ki kendüyi arz eyledi cihâna hilâl

Şeb olmuş idi cemâlinde zâl-i dehrin hâl

Gazal-i mihr sığınmıştı vâdi-i hâke

Dönüp dururdu pelenge sipihr-i bed-ef'al

O gece düşmüş idi çâh-ı hâke delv-i sipihr

K'anı çıkarmağa olmuştu mâh-ı nev çengâl

Hilâl na'l idi ve dağlar teninde nücûm

Semâa girmiş idi âsumân olup abdâl

Nücûmdan güher-i şeb çerâğ ile o gece

Sipihr dâmenin etmiş idi malâmâl

(K. 9/1-5)

XVII. yüzyıl şaiti Azmi-zâde Hâletî, geceyi güneşten ve dolunaydan daha nurlu, Kadir gecesinden kıymetli, din gözünün karalığı, yakîn gözünün nuru vb. ifadelerle tasvir etmiştir:

Bir şebân-geh ki turre-i şeb-i târ

Yir yüzün eylemişdi cây-ı karâr

Nice şeb rûz-ı rûşene benzer

Nice rûz âftâbdan enver

*Komadı kadrini şeb-i Kadrün
Muzmahil kıldı nûrını bedrün*

*Gice ammâ sevâd-ı dîde-i dîn
Zulmet ammâ ki nûr-ı ‘ayn-ı yakîn*

(K. 4/1-4)

XVIII. adır şairlerinden Şeyhülislâm İshak, Hz. Peygamber’in doğumunu anlattığı kasidesinin nesibinde öncelikle doğumun gerçekleştiği geceyi tasvir etmiştir. Söz konusu gece, aydınlığıyla sabahı kıskandıran, felek buhurdanının amberi, hurilerin misk kokusu, dünya annesinin misk ve sümbül kokulu zülfü, vaktin yanağının amber kokulu beni, mine renkli feleğin gözbebeği, ufukların omzunu süsleyen siyah samur vb.dir:

*Habbezâ şâm-ı rûşenâ-bahşâ
Reşk-endâz-ı subh-ı nûr-efzâ*

*‘Anber-i micmer-i sipihr-i berîn
Müşk-sây-ı meşâm-ı hûr-îl-în*

*Nâfe-mânend-i âhuvân-ı zemen
Şâhbâz-ı şeref-şikâr-efgen*

*Mâder-i dehre kâkül-i müşgîn
Sümbül-i bûy-bahş-ı ‘izz-i bihîn*

*‘Anberîn hâl-i ‘ârız-ı eyyâm
Merdüm-i çeşm-i çarh-ı mînâ-fâm*

*Dûş-ı âfâka bir siyeh semmûr
Oldı zîb-âver-i bahâ vü sürûr*

(K. 11/1-6)

Gece-Hükümdar-Savaş

XVI. asır kaside nesiblerinde şairler geceyi tasvir ederken geceyle gündüz arasında yapılan bir savaştan söz etmişlerdir. Derzi-zâde Ulvî, ayı o gece yıldızlardan oluşan ordusuyla felek kalesini kuşatan kimse olarak tahayyül etmiştir:

Meger ol şeb kamer hayl-ı nücûmıyla hücûm itmiş

İhâta kılmag için kal'a-ı gerdûn-ı gerdânı

(K. 7/3)

Şairin tahayyülüne göre ay, aynı zamanda al kumaştan yapılmış sancağı, yıldız askerleri bulunan, altın kemerini kuşanıp miğfer giyen, yıldızlardan zırh takınan ve meydanı boş bulduğunu sanarak ortaya atılan bir kimsedir:

Livâdur al vâlâdan şafak mâh-ı şeb-efrûza

Aceb midür pür olsa leşker-i encümle her yanı

Meh-i nev tîg-i zerrînin kuşandı miğferin giydi

Degil encüm zırh-pûş oldu devrân göricek anı

Mukâbil olmak istermiş meger hurşîd-i rahşâna

Kamer ortaya çıkdı hâlî buldum sandı meydânı

(K. 7/6-8)

Figânî'nin nesibinde feleğin kale burçlarında akşam ordusuyla cenk eden gökyüzü, eline kılıç alıp felek suruna çıkmış Behram, surları korumak için bekçi olmuş Zuhal, kâinatı haberdar etmek için felek kulesinde ateş yakan güneş, topla felek kalesini yıkmak isteyen akşam ordusu, eline ışıklardan yapılmış altın işlemeli kılıç alıp felek atına binen ve sancağı görünen doğu hükümdarı, ordusunun sağ cenahı ve kalbi tarumar olunca yokluk ülkelerine revan olan gece yolcuları vardır:

Bir dün ki cünd-i şâm ile ceng itdi âsumân

Oldı burûc-ı kal'a-i gerdûnda çok kıran

Aldı eline tîgını Behrâm-ı dâr ü gîr

Bârû-yı çarha çıkdı neberd itmege hemân

*Hıfz itmege kılâ'ını kat kat feleklerün
Ol gice bâm-ı çarha Zuhâl oldu pâs-bân*

*Etrâf-ı kâ'inâta haber kılmaga güneş
Od yakdı evc-i kulle-i gerdûnda nâgehân*

*Top almış idi kal'a-i gerdûnu cünd-i şâm
Oldı livâ-yı husrev-i hâver hemân 'ıyân*

*Bindi tekâvür-i felege 'azm-i rezm idüp
Aldı eşi'adan eline tîg-i zer-nişân*

*Kalb ü cenâh-ı meymenesi târmâr olup
Oldı 'adem memâlikine şeb-revân revân*

(K. 3/1-7)

Figânî, bir diğer nesibinde akşam Hintlisinin ordusu cihanı alınca sancağı baş aşağı olmuş doğu hükümdarı, daha sonra tahta geçip cihana gizli hazinesinden altın saçmıştır:

*Cihânı almış idi cünd-i Hindû-yı şâmî
İrince husrev-i hâver livâsın itdi nigûn*

*Geçüp oturdı çü tahta o husrev-i gîfî
Cihâna saçdı zer açup defîne-i medfûn*

(K. 4/4-5)

Gelibolulu Âlî, doğu hükümdarının pusuda olduğunu görünce çatısında bulunan akşam Hintlisinin ateş yaktığı şeklinde bir hayale yer vermiştir:

*Husrev-i hâver pusuda oldugın gördi meger
Câ-be-câ âteş-fürûzân eyledi Hindû-yı bâm*

(K. 73/8)

Hayâlî, zenci hükümdar ay sancağını dikince lacivert bir tahta benzeyen feleğin yıldız askerleriyle dolduğunu söylemiştir:

Livâ-yı mâhı çü dikti sipihre husrev-i zeng
Sipâh-ı encüm ile doldu lâciverd evreng

(K. 7/1)

Mânî, bir gece zenci sultanının felek kalelerine gece baskını düzenlediği, feleğin yüzeyine şafağın kanı dökülünce her tarafın kızıl kara kanla dolduğu, neticede feleğin baştanbaşa Zengibar padişahı tarafından fethedildiği şeklindeki ifadelerle geceyi tasvir etmiştir:

Meger ki bir gice sultan-ı zengî-i şeb-i târ
Kıla'-ı çarha şebîhûne eyledi ilgar

Dökildi safha-ı şeb-gûn-ı çarha hûn-ı şafak
Akup kızıl kara kan ile toldı dâr u diyâr

Musahhar oldu şeh-i zengibâra ser-tâ-ser
Kıla'-ı şeş-der-i nüh-tak-ı târem-i devvâr

(K. 4/1-3)

Zâtî, güneşin ordusuyla beraber gelip Rum diyarını yağmaladığı, tecelli ayının harmanına ateş bıraktığı, şemse ve altının siyah sandıkta gizlendiği, zümrüt kubbede gümüş evrakların süslendiği ifadelerine yer vermiştir:

Gelüp ceyş iklîm-i Rûmı virdi yagmaya
Güneş âteş bırakdı hırmî-i mâh-ı tecellâya

Nihân oldu siyeh sandûk içinde şemse vü zerrîn
Zümürüd kubbede evrâk-ı sîmîn oldu pirâyê

(K. 43/1-2)

* * *

XVII. asır şairi Nev'î-zâde Atâyî, gümüş cevşenle altın kılıcını çıkaran zamanenin altın düğmeli, telli, siyah elbisesini giydiği, felek ordugâhının yıldızların önüne zincir çektiği, yıldızların fitilini yakıp fındıklarını hazırladığı şeklinde ifadelerle geceyi tasvir etmiştir:

*Giderdi cevşen-i sîmîn ile şemşîr-i zerrînin
Zemâne giydi altun tûgmeli telli siyeh hârâ*

*Şihâb ögine zencîrin çeküp leşkergeh-i çarhun
Fitilin yakdı funduk hâzır itdi encüm-i garâ*

(K. 1/3-4)

Şair, yıldız padişahının akşam ülkesini zaptettiği, gök meydanının baştanbaşa onun askerleriyle dolduğu, felek Zal'inin güneş kılıcını kılıfına koyduğu gümüş kabzasının hilâl gibi görüldüğü şeklindeki ifadelerle gece tasvirine devam etmiştir:

*Musahhar eyledi şâh-ı kevâkib mülket-i şâmı
Sipâhından pür oldu yine gök meydânı ser-tâ-pâ*

*Niyâmına kodı zâl-i felek şemşîr-i hurşîdi
Görinen kabza-ı sîmînidür anun hilâl-âsâ*

(K. 1/14-15)

Gece-Dinî Unsurlar

Gelibolulu Âlî, Regaip gecesini tasvir ettiği kasidesinin nesibinde meleklerin tahtlarını süslediği, hilâlin müjde ateşine alev olduğu bu geceye meleklerin, insanların ve cinlerin rağbet ettiği şeklinde ifadelere yer vermiştir:

*Şa'ban'a 'ayn olur Ramazan'a keşîde nûn
Râ itse evvelâ Receb'e n'ola anı Rabb*

*Hayl-i melâ'ik eyledi tezyîn erâ'iki
Oldı beşâret âteşine mâh-ı nev leheb*

*Olmış şeb-i Regâyib'e ragbet-künân kamu
Kerrûb u ins ü cin cüyûş-ı sürûş hep*

(K. 34/5-7)

Şair, bir başka kaside nesibinde hilâlin yıldızlarla felek sayfalarına baştanbaşa nun ve'l-kalem⁶⁷⁹ ayetini nakşettiğini söylemiştir:

Nakş eyledi sahâyif-i gerdûna ser-be-ser
Her bir şihâb ile meh-i nev nûn ve'l-kalem (K. 71/2)

XVII. yüzyıl şairi Gani-zâde Nâdirî, miraciyye kasidesinin nesibinde sevinç akşamı olan bu gecenin “sübhân ellezî esrâ⁶⁸⁰” sırlarının mazharı olduğunu söylemiştir:

Te'âla'llâh zihî şâm-ı surûr-encâm-ı gam-fersâ
Ki oldı mazhar-ı esrâr-ı sübhân ellezî esrâ (K. I/1)

Şair, yıldızların altın noktaları, şafağın kırmızıyla imla ettiği baş sûresi olduğunu söylediği bu gecedeki siyahlığın Leyl sûresinde geçen ve'l-leyl ifadesi⁶⁸¹ olduğunu ifade etmiştir:

Sevâdı sûre-i ve'l-leyl ana zerrîn nikat encüm
Şafak ser-sûredür kim eylemişler surh ile imlâ (K. I/15)

Bir başka XVII. yüzyıl şairi Va'dî'nin aşağıdaki nesib beytinde miraç akşamının sübhân ellezî esrâ mazmununu tahkik ettiği dile getirilmiştir:

Hoşâ ki Allâh zihî şâm seher feyz-i ferah-efzâ
K'anı tahkîk ider mazmûn-ı Sübhân-ellezi isrâ (K. 1/1)

Gece Telmihleri

XVI. yüzyılda şairler gece tasvirlerinde bazı telmihlere yer vermişlerdir. Bâkî, eline hançer alan Behram'ın intikam için İslâm ve din düşmanlarına kastettiği şeklinde bir hayale yer vermiştir:

⁶⁷⁹ “nun ve kaleme and olsun”; Kalem, 68/1.

⁶⁸⁰ Bütün noksanlıklardan münezzeh olan Sübhan o gece yürüttü.”; İsrâ, 17/1.

⁶⁸¹ Leyl, 92/1.

Behrâm eline hançer alup kasd ider ya hod
A'dâ-yı dîn ü düşmen-i İslâma intikâm

(K. 23/9)

Derzi-zâde Ulvî'nin kaside nesibinde her tarafın karardığı, göz gözü görmez olduğu cihan mülkünün Nuh Tufanı'na⁶⁸² gark olduğu tahayyülü vardır:

Karardı cümle 'âlem görmez oldu göz gözi hergiz
Cihân mülkini gark itdi sanasın Nûh Tûfânı

(K. 7/2)

Gelibolulu Âlî'nin nesibinde hilâlin eline altın işlemeli değnek aldığı, feleğin dönüşüyle güneş topunu toprağa bıraktığı şeklinde bir tasavvur söz konusudur:

Top-ı hûrşîdi salup hâke bu şeb gerdiş-i Zâl
Aldı çevgân-ı zer-endûdın ele sanma hilâl

(K. 69/1)

Şair, geceyi aynı zamanda halenin siyah destarı, hilâlin misvakı olduğu Hz. Bilâl'e benzetmiştir:

Hâle destâr-ı siyâhı meh-i nev misvakı
Şeb-i târik zuhûr eyledi mânend-i Bilâl

(K. 69/8)

Gelibolulu Âlî, bir başka kasidesinde kayan yıldızı kılıfından çıkan keskin kılıca, güneşi de felek Zâl'inin kapmak için eğildiği topa teşbih etmiştir:

Top-ı mihri kapmaga benzer egildi Zâl-i dehr
Görinen sanman şihâb akdı gılâfından husâm

(K. 73/9)

Hayâlî'nin bir nesibinde güneşi kuyuya düşen Yusuf, feleği de gözyaşı döken Yakup olarak tahayyül etmiştir:

Çün oldu Yûsuf-ı mihrin mekânı çâh nola
Olursa gözyaşı Ya'kûb-ı çarha heft-evreng

(K. 7/4)

⁶⁸² Divan şairleri kutsal metinlerde olduğu gibi Nuh'u tufanla birlikte ele almışlardır. Divan şiirinde Nuh tufanının şarapla birlikte ele alındığı bir çalışma için bk. M. Esat Harmancı, "Bir Eskatoloji Miti Olan Tufandan Klasik Türk Şiirinde Şarap Metaforuna", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 7, İstanbul 2011, s. 57-68.

Şairin bir başka kaside nesibinde felek Kaf'a, hilâl de zulumattaki abıhayat çeşmesine benzetilmiştir:

Kâf-ı gerdûnda ayân oldu o dem ayn-ı hilâl

Zulûmât içre olan çeşme-i Hayvân şekil

(K. 8/3)

Güneş Yusuf'u arzin kuyusuna düşünce felek Yakubu'nun ayı külbe-i ahzan gibi olmuş, yıldızların ihvanı ona sabahın kanlı gömleğini getirmiştir:

Çâh-ı arza düşicek Yûsuf-ı mihr oldu o dem

Mâh-ı Ya'kûb-ı felek külbe-i ahzân şekil

Pîr-i nûrâniye nâgeh gelip ihvân-ı nücûm

Subh pîrâhenin ergüdü edip kan-şekil

(K. 8/4-5)

Nev'î, kaside nesibinde ay Hüsrev'inin Şebdiz'e binerek felek çimenliğini dolaştığı şeklinde bir tahayyül söz konusu etmiştir:

Husrev-i mâh olup bir gice Şebdîz'e suvar

Sebze-zâr-ı feleği eyler-idi geşt-ü-güzâr

(K. XXIII/1)

Şair, aynı kasidenin bir başka nesib beytinde de yıldızın ay Leylası'nın mahfesini çekmek için felek devesine yular olduğu şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

Çekmeğe mahmilini Leylî-i mâhun ol şeb

Üştür-i çarha şihâb olmuş-idi şekl-i mehâr

(K. XXIII/3-3)

Zâtî'nin kaside nesibinde yıldızların nakşettiği felek kubbesinin güzelliğine benzer bir güzelliğin kıyamete kadar binlerce Erjeng tarafından yazılamayacağı söylenmiştir:

Nücûm kubbe-i eflâki şöyle itdi ki nakş

Misâlini yazamaz haşre dek hezâr Erjeng

(K. 27/5)

Şairin tahayyülüne göre zenci ordusu Rum mülküne hücum edince felek İskender'i de zulmet ülkesine yönelmiştir:

Sikenderi felegün 'azm-i zulmet itmişdi

Hücûm kılmış idi mülk-i Rûma leşker-i zeng

(K. 27/9)

* * *

Gece tasvirlerinde telmihlerden yararlanma XVII. yüzyıl nesiblerinde de görülmüştür. Azmi-zâde Hâletî'nin nesibinde Behram'ın kılıcını gören felek Zâl'inin korkunca titremeye tutulup omzundan siperini düşürdüğü şeklinde bir tasavvur söz konusudur:

Tîg-i Behrâm'ı görünce Zâl-i gerdûn havf idüp

Lerze tutdı şol kadar kim düşdi düşündan siper

(K. 31/5)

Şair, gezegenlerin kayan yıldızları ip yapıp güneş Yusuf'u için arzın feleğine sarkıttıklarını söylemiştir:

Çâh-ı arza sarkıdurlar Yûsuf-ı hurşîd için

Rîsmân idüp şihâbı dem-be-dem seyyâreler

(K. 31/10)

Bosnalı Sâbit, geceyi gündüz Keyhüsrev'inin ülkesini ele geçirdiği için çok sevinen ve şenlikler tertip eden Efrâsiyâb olarak nitelendirmiştir:

Yed-i teshîre almış kişver-i Keyhüsrev-i rûzî

İder mum şenligin Efrâsiyâb-ı leyle-i zulmâ

(K. 1/8)

Diğer taraftan şairin tahayyülüne göre gece, siyah çarşafı bir Arap güzeli ve felek Kays'ını sevdıyla dolduran Leyla'dır:

Degül şeb bir siyeh-çerde 'Arab mahbûbıdur şâmun

Ya Leylîdür ki hüsni Kays-ı çarhı kıldı pür-sevdâ

(K. 1/21)

Gani-zâde Nâdirî, feleği sema yaparken gözyaşı yıldızlarıyla şal örtünen ve Şems'ten ayrılan Mevlana ile hemhal olan bir kimse olarak nitelendirmiştir:

Semâ' içre saçup eşk-i nücûmı şâl-pûş oldu

Firâk-ı Şems ile gerdûn olup hem-hâl-i Mevlânâ

(K. I/11)

Şaire göre güneş ve şafak, kanı taşıp Şam diyarını tutan Hz. Yahya'nın nur dolu başıdır⁶⁸³:

Degül mihr ü şafak galtân olunca fark-ı pür-nûr

Taşup iklim-i Şâm'ı tutdı hûn-ı Hazret-i Yahyâ

(K. I/14)

Misk kokulu ve ay yüzlü Leyla lâle renkli duvağından çıkınca felek Kays'ının dimağını sevda aşüftesi etmiştir:

Çıkup la'îlî tutukdan Leylî-i meh-rû-yı müşkîn-mû

Dimâg-ı Kays-ı çarhı eyledi âşüfte-i sevdâ

(K. I/16)

Felek, güneşin mührünü çalınca Süleyman'ın kahrına uğrayarak Şam devine sırça kafes olmuş, İbrahim Edhem gibi altın tacını terk ederek⁶⁸⁴ kalbine "nûr-ı siyeh"⁶⁸⁵ yerleştirmiştir:

Çalınca mühr-i mihri ugradı kahr-ı Süleymâna

Sipihr oldu meger kim dîv-i şâma mahbes-i mînâ

Felek tâc-ı zerrîn terk itdi İbrâhim Edhem-veş

Derûnında 'aceb mi eylese nûr-ı siyeh me'vâ

(K. I/18-19)

⁶⁸³ İsrailoğulları'nın reisi olan bir kimse, kardeşinin kızını almak istemiş, Hz. Musa'nın şeriatı üzere nikâh yapılmasını Hz. Yahya'ya teklif etmiş, o da Hz. İsa'nın şeriatına göre bunun haram olduğunu kabul etmemiş ve neticede başı kesilerek şehit edilmiştir; Ahmed Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya-I-* (Haz.: Mahir İz), T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, Neyyir Matbaacılık, Ankara 2000, s. 39-40.

⁶⁸⁴ Künyesi Ebû İshak olan İbrahim Edhem, Belh hükümdarının oğluyken tacı, tahtı ve saltanatı terk edip riyazet ve ibadet yolunu seçmiş bir tasavvuf büyüğüdür; Onay, "Edhem", *age.*, s. 183.

⁶⁸⁵ Nûr-ı siyah, tasavvufta bütün ışıkların son bulduğu noktadır; Ömür Ceylan, "renk", *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 260.

Nehcî, sabahı tasvir ederken Musa, yed-i Beyza, Musa'nın esasının yılan şeklini alması, Tur dağında kendisine didarın tecelli etmesi telmihlerinden yararlanmıştır:

*Cihâniyâne seher Mûsî-yi hidâyetdür
Ki ceyb-i gaybdan izhâr ider Yed-i Beyzâ*

*Bulına tâ renh-i sıdk u sevâb-ı künc-i yakîn
Bırakdı mâr-ı şeb-i târa gör ufukdan asâ*

*Dem ursa pertev-i Tûr-ı tecellîden nola ger
Ki oldı mazhar-ı feyz-i yakîn nûr-ı safâ* (K. 4/5-7)

Nev'î-zâde Atâyî'nin bir nesibindeki şu beyitte yüksek kubbesi buğdaya benzeyen yıldızlarla dolan felek Mısır'ının Yusuf'unun altın ölçeğinin kaybolduğu şeklinde bir tahayyül vardır:

*Güm oldı Yûsuf-ı Mısr-ı sipihrûn sâ'-ı zerrîni
Tolınca gendüm encüm ile zarf-ı târem-i vâlâ* (K. 1/11)

Güneş, İskender gibi zulmet denizinde dolaşmaya çıkınca parlak yıldızlar dışarıya birçok yakut çıkarmıştır:

*Sikender-vâr idince mihr-i seyr-i bahr-ı zulmâtı
Çıkardı taşra vâfir şeb-çerâg-ı encüm-i zehrâ* (K. 1/13)

Râmî, geceyi Siyavuş'un kanıyla dolu leğeni getirmiş ve bu sebeple eteği ciğer kanıyla bulaşmış bir kimse, felek kalesine yerleşen Hintli, yıldızlarla ayı da onu bekleyen kimseler olarak tasavvur etmiştir:

*Taşt-ı pür-hûn-ı Siyâvuşı getürdi zıll-i şeb
Oldı andan dâmeni âlûde-i hûn-ı ciger*

*Kal'a-i gerdûnı Hindû-yı şeb itdükçe mekân
Subha dek bekler anı yir yir kevâkible kamer* (K. 7/15-16)

Va'dî, güneş ve şafağı feleğin leğende kana batırdığı Siyavuş'un başına teşbih etmiştir:

Degül mihr ü şafak bir taşt içinde kana mustagrak

Felek fark-ı Siyâvûş'ı nümâyân eyledi gûyâ

(K. 1/9)

Altın benekli sıkma bir kaftan giyen felek Zâl'i kendisini oldukça müstesna bir güzel olarak takdim etmiştir:

Giyüp altun benekli perçemi bir sıkma haftânı

Yine zâl-ı felek gösterdi kendin hayli müstesnâ

(K. 1/13)

Şairin tahayyülleri arasında ayın etrafındaki haleyi mücevhere, feleğin dokuz tabakasını zırha, feleği de Behram'ın hançerinden çekinmeyen kimseye teşbih de vardır:

Gılâle hâle-i meh cevherî nüh-tâ zırhdur yer

N'ola gelmezse çerhe hancer-i Behrâm'dan pervâ

(K. 1/19)

Gece-Eğlence

Şairlerden bazıları geceyi bir eğlence zamanı olarak tasvir etmişlerdir. Bâkî, sevinç ve şenlik zamanı olan bayram gecesinde felek çalgıcısının eline musikar aldığı, feleğin başına eğri tacını giyerek bayram namazına hazırlandığı, feleğin halka eziyetleri için istiğfar etmek amacıyla eline kehribar tespih aldığı ifadeleriyle gece tasvirini söz konusu etmiştir:

Mevsim-i 'ayş u tarabdur şeb-i 'îd irdi diyü

Mutrib-ı çarh eline aldı meger mûsikâr

Gûyiyâ hâzır olur ırte salât-ı 'îda

Dâl tacın başına geydi sipihr-i gaddâr

Keh-rübâ sübhasın aldı ele çarh-ı sâlûs

Halka cevri eylemeden ya'nî ider istigfâr

(K. 25/5-7)

Bu gece, sefa ve şenlik kuşunu avlamak için hilâlin yıldız darılarını döküp tuzak kurduğu, feleğin Ramazan susamışlarını saka gibi sulamak için bir parça buzu altın işlemeli tasa koyduğu bir gecedir:

*Mâh-ı nev dâm kurup dökdi kevâkib erzen
Umaruz k'ola yine 'ayş u safâ mürgi şikâr*

*Kodı bir pâre yahı tâs-ı zer-endûda felek
Sıvara tâ Ramazân teşnelerin sakkâ-vâr*

(K. 25/12-13)

XVIII. yüzyıl şairi Neşâtî'nin tasavvuruna göre felek, bir gece parlak yıldızların süs olduğu bir şenlik düzenleyip her yeri aydınlatmıştır. Dünya, renkli elbise giymiş, zamane amber dolmuştur. Felek üstadının el çabukluğu ve büyücülüğüyle dünya, bir süre güneşin altın renkli mühresini gizlemiştir:

*Bir şeb ki felek idüp çeragan
Zeyn olmuş idi nücûm-ı rahşân*

*Geymişdi cihan libas-ı müşgin
Olmışdı zamane 'anber-igin*

*Üstad-ı felek be-hokka-bazi
Ba-şu'bede vü fûsun-tırazi*

*Bir demde cihan be-dest-i devran
Zer-mühre-i mihri kıldı pinhan*

(K. 4/1-4)

Gece-Şairin Şahsî ve Psikolojik Durumu

Bazı kaside nesiblerinde şairler, geceyi kendi şahsî ve psikolojik durumlarını anlatmada bir vasıta olarak kullanmışlardır. Âşık Çelebi, ileri gelenlerin onun hâlini görünce çehrelerini çatmasıyla yedinci katta bulunan felek aynasının dahi karardığını söylemiştir:

Hâlûmi bilüp 'abûsü'l-vech olmışdı recül

K'oldı 'aksinden siyeh mir'ât-ı çarh-ı heftümîn

(K. 11/5)

Şair, kendisini kara yazılı olarak nitelendirmiş ve Utarit'in onun hâlini yazarken şaşkınlıkla dividineki mürekkep dökülünce feleğin siyah renge büründüğü, ahının ayı dahi kararttığı şeklinde tasavvurlarına devam etmiştir:

Ben kara yazulunun hâlin 'Utârid yazmada

Dökdi hayretten devât oldı siyeh çarh-ı berîn

Şeş-der-i gerdûnda âhum mâhı itmişdi kamer

Bulmayup bahtum gibi ol da küşâd oldı hazîn

(K. 11/10-11)

Şairin tahayyülüne göre matemî gök ehline ulaşınca Sümbüle, sümbüle benzeyen saçlarını çözüp dağıtmıştır:

Mâtemüm şâm-ı mezelletde irüp gök ehline

Sünbûlin idüp perîşân Sünbüle çözdı saçın

(K. 11/14)

Hayâlî, dünyada sadece kendisinin eğrilmiş boyuyla inleme teline çenk gibi arkadaş, canının ve gönlünün elemde, bela yolunda keder yüküyle şaşkın, çan gibi başı aşağıda olduğunu ifade etmiş ve esasen bu durumdan artık kurtulmak istediğini ima etmiştir:

Velî ben olmuş idim târ-ı nâleye dem sâz

Hamîde kaddim ile inlemekte niteki çeng

Elemde idi bu cân u gönül ki niceye dek

Reh-i belâda beni bâr-ı gussa eyleye deng

Bu gamdan asılı kaldım derâ-yi deyr gibi

Başım aşağıda dilim güft ü gûda niteki zeng

(K. 7/7-9)

Hayâlî, bir başka kaside nesibinde de herkesin sevinçle gülümsediği bir durumda sadece kendisinin melal denizinde boğulduğunu söylemiştir:

*Zamâne âdemisi cümle hurrem ü handân
Velîk olmuş idim ben garîk-i bahr-i melâl* (K.10/5)

Geceyle Gündüzün Beraber Ele Alınması

XVIII. yüzyıl şairi Hâkim Mehmed Efendi'nin nesibinde sabahla akşam birlikte tasvir edilmiştir. Şairin tasavvurlarına göre sabahla akşam, felek padişahına arzuhal eden, birbirine âşık iki mahbuptur:

*Dâğını subh ü mesâ kim 'arz ider şâm ü seher
'Arzuhâl eyler şeh-i gerdûna her şâm ü seher*

*Gûyiyâ subh ü mesâ çerhin iki mahbûbıdur
Birbirine ikisi dil-besteler şâm ü seher* (K. 2/1-2)

Sabah Kayser'iyle⁶⁸⁶ akşam Habeşistan hükümdarı Necaşi⁶⁸⁷ birbiriyle savaşan iki padişah, akşam, sabaha servet sunan ve felek yıldızlarından altın saçan ordunun padişahı, sabah eğri değnek, akşam top, akşam feleğin kapısına âlemi aydınlatmak için altın top asan padişah, akşam sabahın zenci kölesi vb.dir:

*Kayser-i subh ile rezm ider Necâşî-yi mesâ
İki server birbiriyle ceng ider şâm ü seher*

*Subha servet 'arz ider şâhen-şâh-ı cünd-i mesâ
Ahterân-ı çerhden altun saçar şâm ü seher*

*Gûy-ı subh olmuş mesâ çevgânının destinde hâm
Felege emlâk-veş gerdân-ı ser şâm ü seher*

⁶⁸⁶ Pala, "kayser", *age.*, Eski Roma ve Bizans imparatorlarının lakabı, s. 234.

⁶⁸⁷ Levent Öztürk, "Necâşî Ashame", muhacirleri himaye eden ve Hz. Peygamber'in davetini kabul ederek Müslüman olan Habeşistan kralı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 32, İstanbul 2006, s. 476.

*Şâh-ı subh asmış der-i gerdûna tâ vakt-i mesâ
‘Âlemi tenvîr için bir gûy-ı zer şâm ü seher*

*Bendesi subhun mesâ bir kemterîn zengî-gulâm
Şem’-i kef bir kef turur gitmez bedr şâm ü seher*

(K. 2/4-8)

4.1.6. Obje tasvirleri

Figürlerin, cisimlerin, fiziksel niteliklerin, dıştan görünüşün tasviridir⁶⁸⁸. Bu kısımda şairlerin redif olarak yer verdiği veya nesib kısmında birtakım objelerin söz konusu edildiği kasideler üzerinde durulmuştur. Nesiblerde ayna, hançer, yüzük, kâğıt, kalem, kitap, mektup, nişan/tuğra, sancak, sürâhi, mum, şerbet, kılıç, ok, tuğ ve sandal tasvir edilmiştir. Obje tasvirleri arasında en çok yekûnu oluşturan kalemdir. Şairler kalemi tasvir etmenin yanında bazı telmih ve dinî unsurlarla birlikte ele almış, bazen kalemi olumsuz şekilde tasvir ederken bazen de kaleme seslenmişlerdir.

Âyîne (Ayna)

Ayna, Divan şiirinde oldukça fazla ilgi gören objelerden biridir⁶⁸⁹. XVI. asır şairi Rızâyî ile XVII. yüzyıl şairlerinden Nev’î-zâde Atâyî’nin birer kasidelerinin nesib bölümünde ayna tasvirine yer verilmiştir. Rızâyî’nin tasvirine göre ayna; gönlüne dilberin ayva tüylerini nakşeden, sevgilinin Mushaf’a benzeyen cemalini ezberleyen kimse, ateş renkli yanakla süslenmiş ve içinde mum bulunan fanus şişesi, üzerine yanağın yansımasıyla suyu ve ateşi bir araya getiren büyücü, kendisini sevgilinin yanağına benzettiği için ona karşı çıkma cesaretini gösteren, bu hadsizliğinin bir neticesi olarak yakında nefese uğrayıp artık sevgilinin yanağını da göremez hâle gelecek kimse vb.dir:

*Gönlünde itdi nakş hat-ı dil-ber âyine
Kıldı cemâl-i mushafını ezber âyine*

⁶⁸⁸ Akdeniz, *agm.*, s. 3.

⁶⁸⁹ Divan şiirinde ayna konusunda yapılmış bir çalışma için bk. M. Nejat Sefercioğlu, “Divan Şiirinde Tarak Ayna”, http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siiri_tarak_ve_ayna.pdf (Erişim Tarihi: 12.01.2013). Ayrıca bk. Zülfi Güler, “Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 1, Elazığ 2004, s. 103-121.

*Gûyâ ki oldı şîşe-i fânûs şem'-dâr
Ruhsâr-ı âteşinle olup zîver âyine*

*Cem' itdi âb u âteşi 'aks-i 'izâr ile
Nakş-ı nigârda hele sihr eyler âyine*

*Karşu kor oldı haylice ruhsâr-ı dil-bere
Kendin ber-â-ber anlar ana benzer âyine*

*Ammâ ki rûy-ı dil-beri de göremez olur
Yakında korkarum nefese ugrar âyine*

(K. 7/1-5)

Nev'î-zâde Atâyî'nin nesibinde ayna öncelikle yârin yüzünün özelliklerini ezberlerken ona âşık olmuşa benzeyen kimse olarak nitelendirilmiştir. Sevgili latif alnı, parlak sinesi, pak endamıyla baştan ayağa kadar ayna görünümündedir. Şair, ayrıca berber aynalarıyla pazarda satılan aynalara da yer vermiştir. Aynanın üzerindeki buğu, nefesten değil, şairin ahlarını duyunca tere batması yüzündendir:

*Evsâf-ı rûy-ı yâri ider ezber âyine
Dil-beste oldı 'ârızına benzer âyine*

*Cebhe latîf sîne mücellâ 'izârı sâf
Endâm-ı pâkine nazar it her yir âyine*

*İtdi nigâr-hâne-i Çîn 'aks-i ruhleri
Dükkâne câ-be-câ dizüp ol berber âyine*

*Bâzâr-ı hüsnün âyine cinsinden it hazer
Evvel nazarda sînesini eyler âyine*

*Âh eylesem hicâb ile gark-ı 'arak olur
Gûyâ nefes tokınmagıla derler âyine*

(K. 9/1-5)

Top aynalardan da söz eden şair, İskenderin dünyayı gösteren aynasından önce ah dumanının felek aynasına ulaştığı şeklinde bir tahayyüle yer vermiştir. Aynaların altınla süslenmesi gibi şairin sarı sinesine de sevgilinin yarası yakışır. Ayna, ünlü nakkaş ve ressam Mânî'ye ve gelinleri süsleyen kadına da teşbih ve teşhis edilmiştir:

Benzetdi zülfi halkasına kendin enebin

Hışm idüp ana itse nola çenber âyine

Mir'at-ı çarha olmuş idi deste dūd-ı âh

Mîl üzre yapmadın dahi İskender âyine

Dag-ı nigâr sîne-i zerdümde yaraşur

Pervâzı zer olursa bulur zîver âyine

Nakşın çıkardı pâk-cilâda güzellerün

Mânî-misâl olalı sûret-ger âyine

Meşşâta-ı 'arûs-ı murâd olsa vechi var

Şol dem ki ola ana ruh-ı dil-ber âyine

(K. 9/6-10)

Hançer

Diva şiirinde hançer, diğer savaş aletleriyle birlikte savaş sahneleri içinde söz konusu edildiği gibi, sevgilinin gözü, gamzesi ve kirpiği, diken, hilâl, parmak, söğüt yaprağı, susen, şafak, dil, ayrılık gibi unsurlarla da ilişkilendirilerek anlatılır⁶⁹⁰. Bilhassa kasidelerde savaş aletleri olan hançer, tîr, tîğ gibi kelimeler redif olduğu zaman, söz konusu kavramların teşbihten ziyade birtakım sembolik ve metaforik manalar yüklenmesi söz konusudur⁶⁹¹. Tespitlerimize göre hançer, XVI. yüzyıl şairlerinin kaside nesiblerinde tasvir edilen bir objedir. Figânî'nin tasavvuruna göre hançer, savaşta er olarak geçinen, cihanı baştanbaşa kabzasına alan, dişini bileyen,

⁶⁹⁰ İlhan Genç, "hançer", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 3, Ankara 2004, s. 222.

⁶⁹¹ Muhsin Macit, "Garip Şair: Necatî", *Dil ve Edebiyat Dergisi*, s. 26.

Kur'ân ayeti gibi her yerde sözü geçtiği için el üstünde tutulan, savaşta düşmanın kanını içmeye aş yeren kimsedir⁶⁹²:

*Geçerse 'arsa-i heycâda nola er hançer
Cihânı kabzasına aldı ser-te-ser hançer*

*Akar suya tayanur kim tayanur ise ana
Geçerse toğrı inanma dışın biler hançer*

*Sözi geçer ne yana varsa nass-ı kâti'dür
El içre anun için oldu mu'teber hançer*

*Şu denlü keskin olur iştihâsı rezmünde
'Adûnun içmege hûnını aş yirer hançer*

(K. 7/1-4)

Hançer, aynı zamanda düşman ordusu sayıca üstün olsa dahi yüzünü çevirmeyen ve düşman saflarını yarıp geçen, yedi taştan geçen zehir gibi felek Zâl'inin dahi zırhından geçen, İskender gibi Yecüc'e set çeken, Sam⁶⁹³ ve Neriman'ı dahi yenen kimsedir:

*Hezâr olursa da a'dâ yüzini döndürmez
Cenâh u kalbe tokınur yarar geçer hançer*

*Tokınsa Zâl-i felek cevşeninde eglenmez
Şu sem gibi yidi tâsdan ider güzer hançer*

*Çekerse nola o Ye'cûc-ı fitneye seddi
Cihânda buldı Sikender gibi zafer hançer*

⁶⁹² Divan şiirinde hançer ve şairin söz konusu kasidesiyle ilgili yapılan bir çalışma için bk. Hanife Koncu, "Klasik Türk Şiirinde Hançer ve Figânî'nin Hançer Redifli Kasidesi Üzerine", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 23, İstanbul 2010, s. 99-130.

⁶⁹³ Neriman'ın oğlu, Zâl'in babası, Rüstem'in dedesi olan Sam, Şehnâme'de bahsi geçen kahramanların en önemlilerindendir; Tökel, *age.*, s. 258.

Olursa Sâm u Nerîmân anı basar darbı

Peleng-i kulle-i perhâş u şîr-i ner hançer

(K. 7/5-8)

Fuzûlî, hançeri tasvir ederken sevgili ve kaş, göz, gamze, bel, bilek gibi ona ait güzellik unsurlarıyla ilişkilendirmiştir. Buna göre hançer; merhametsiz güzeller yanında her saat şairin öldürülmesi gerektiğini hatırlatan dil, diken, sevgilinin gamzesi ve kirpikleri, iki sarhoş Türkmene benzeyen kaşlarıyla gözleri, şairin kemikleri vb. olarak tahayyül edilmiştir:

Çeker bî-rahmlar yanında her sa'at zebân hançer

Günahım sâbit eyler ölmegim hâtır-nişan hançer

Zülâl-i vaslına leb-teşneyim bir Türk-i bed-hûyun

Kim andan katre-i âb istesem tartar revân hançer

Verir pervâne öz cânın sana çün ihtiyâr ile

Ne hacet şu'leden ey şem' çekmek her zamân hançer

Hazer kıl gezme çok pervâsız ey bülbül ki katlin'çün

Dikenden dâmeni altında kılmış gül nihan hançer

Müjen kanım döküp gamzen alır cânım aceb sanma

İşitir dökse kan ok âdetidir alsa can hançer

Kaşınla gözlerindir her taraf yatar nizâ üzre

Çekiptir birbirine iki ser-hoş Türkman hançer

Hayâl-i gamzen ile bes ki râhat gitti cismimden

Sanarsın pehlû-yi canımdadır her üstühan hançer

(K. 4/7-10)

Revânî, bir nesibinde hançeri sevgilinin gamzelerinden aman dileyen kimse, dil, sevgilinin beline taktığı, zırh, baş kesici kan dökücü zalim, sevgilinin gamzesi, şeker kamışı vs. olarak tasvir etmiştir:

*Meger ki gamzeleründen diler amân hançer
Ki başdan ayağa olmuş durur zebân hançer*

*Zırh gibi gözedür bin göz ile ‘âşıklar
Kaçan dakına diyü yâr-ı nev-cüvân hançer*

*Ne başlar kesici kan dökücü zâlimdür
Yanunda turmasun ey yâr-ı mihribân hançer*

*Kamusı hançere düşdi cefâ-yı gamzen için
Takındı sanma begüm Türk ü Türkmân hançer*

*Nihâl-i kaddi letâfetde ney şekerdür kim
Yanında bergi durur var ise hemân hançer*

(K. 9/1-5)

Üsküplü İshak Çelebi hançeri, gümüş kılıcından çıkıp dünyayı aydınlatan güneş, devlet mumunun alevi, uçsuz bucaksız deryanın dalgası, nereye yönelse orayı açan yardım hazinesinin kilidinin dili, kün fe-kân⁶⁹⁴ mazharı olmuş kimse, gurura kapılmayan tecerrüt ehli vb. olarak nitelendirmiştir:

*Seher eline alup mihr-i âsumân hançer
Çeker zemîn ü zamân ehline revân hançer*

*Sepîde-dem ki çıkar ol niyâm-ı sîmînden
Cihânı rûşen ider uşbu zer-nişân hançer*

*Meğerki şu’le-i şem’-i çerâğ-ı devletdür
Ya mevc-i lücce-i deryâ-yı bî-kerân hançer*

*Cihân münevver olur bir dem içre ser-tâ-ser
Olalı mazhar-ı âsâr-ı kün fe-kân hançer*

⁶⁹⁴ “Onun emri bir şeyi dileyince ona sadece “Ol!” demektir. O da hemen oluverir”; Yâsîn, 36/82.

*Yahôd hazîne-i nusrat kilidinün dilidür
Ki feth olur neye azm itse nâgehân hançer*

*Tecerrüd ehli sebük-rûh merd-i sâf mîdur
Gurûr-ı sîm ile olmaya ser-girân hançer*

(K. 12/1-6)

Hâtem

Hem kadın hem de erkekler tarafından kullanılan, Osmanlılar döneminde erkeklerin ok atarken kullandıkları zehgir ve mühür yüzük gibi çeşitleri de bulunan, şairlerin hem sevgilinin güzellik unsurlarından biri oluşu manasında şiirlerinde yer verdikleri objelerdendir⁶⁹⁵. Hâtem, XVI. asır kaside nesiblerinde tasvirine yer verilen bir obje durumundadır. Bâkî'nin tasavvuruna göre hâtem; altın ve gevherle süslü taç takan Kayser, İskender'in tacı, Cem'in kadehine sahip kimse, geceyi aydınlatan gevher, ayın meşalesi, elmas ayna ve altın tarağıyla halka işveler eden bir kız, firuze yüzük taşıyla altın kafesteki dudu kuşu, kader mimarının yaptığı saadet kasrının kemeri, kadeh halkası, gül ve lâl renkli şarap, dolu kadeh, sevgilinin lâl dudağına duyduğu kıskançlıkla kanı kuruduğu için zayıf düşen, sarı yanaklı, çember boylu, zayıf tenli âşık, vücuduna nal kesip başına dâğ vuran, zalim ve genç bir yâri seven boynu bükük pir vb.dir:

*Zer ü gevherle kılup zîver-i efser hâtem
Zîb ü zînetde geçer hem-ser-i Kayser hâtem*

*Nâm ile tutdı cihan mülkin olursa tân mı
Mâlik-i Câm-ı Cem ü tâc-ı Sikender hâtem*

*Meş'al-i mâhdur ol gevher-i şeb-tâb meger
Geçinür çenber-i gerdûn ile hem-ser hâtem*

⁶⁹⁵ Gül İrepoğlu, "Bir İmparatorluğun Görkemi Osmanlı Mücevheri", *P Dergisi Sanat Kültür Antika* (17), 2000, s. 109. Divan şiirinde yüzük konusunda yapılmış bir çalışma için bk. Melek Dikmen-Kamile Çetin, "Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları", *Bilig*, S. 61, Bahar 2012, s. 87-88.

*İdüp elmâsdan âyîne vü zerden şâne
Gösterür halka yine şîve-i duhter hâtem*

*Fass-ı pîrûze ne hôş yaraşur anda seyr it
Oldı bir tûtîye gûyâ kafes-i zer hâtem*

*Tâ ki bennâ-yı kader yapdı sa'âdet köşkün
Oldı ol tâk-ı felek-rif'ate manzar hâtem*

*Halkadur devr-i kadeh la'l şarâb-ı gül-gûn
Rind-i mey-h^vâreye hôşdur tolu sâgar hâtem*

*Reşk-i la'l-i leb-i dil-dâr kurutmış kanın
N'ola ger böyle nahîf olsa vü lâgar hâtem*

*Cismine na'l kesüp farkına bir dâg urmuş
Var ise sevdi meger yâr-ı sitem-ger hâtem*

*Vâdî-i 'aşka düşüp taze cevân sevdi meger
Bükdi kaddin nitekim pîr-i mu'ammer hâtem*

(K. 19/1-10)

Revânî'nin nesibinde hatem; yüreği dar, bağı delik âşık, gözüne ağlamaktan kan oturmuş lâl, başına lâl taşından kırmızı gül takınan, dudağı gonca, beli ince güzel, bir sözle âlemi kendisine kul eden Süleyman, oku yüzükten sanatla geçiren okçu, kaşı gözü kara bir dilber, boyu kambur âşık, âşığın hasret gözyaşıyla dolu gözü, yüzü ak, alını açık, gümüş bedenli güzel, güzellerin elindeki şarap kadehi olarak tasvir edilmiştir:

*Dehenünden sanemâ oldı mükedder hâtem
Teng-dil bağı delük 'âşıka benzer hâtem*

*Kan oturmuş gözine ağlamadan la'lün içün
Sanma yâkût ile bulmuş ola zîver hâtem*

*Bir lebi gonca beli ince güzeldür sankim
La'lden başına takmış gül-i ahmer hâtem*

*Dehenün bir söz ile 'âlemi kul itdi sana
Kıldı dünyâyı Süleymâna musahhar hâtem*

*Okı san'atla yüzükden geçürür tîr-endâz
Olalı âh okına çarh-ı müdevver hâtem*

*Kaşı gözi kara bir nakşı güzel dil-berdür
Pâdişâhum sana lâyük k'ola çâker hâtem*

*'Âşıka benzer idi kadd-i hamîdeyle eger
Taş bağırl'olmasa ey yâr-ı semen-ber hâtem*

*Eşk-i hasretle tolu dîde-i 'âşık gibidür
Dürlü gevherler ile bulalı zîver hâtem*

*Yüzi ağ alını açık sîm-beden ra'nâdur
Kadr ü kıymet anun içün bulur ekser hâtem*

*Ellerinde yaraşur hûblarun câm-ı şarâb
Nitekim şevket ile takına begler hâtem*

(K. 19/1-10)

Üsküplü İshak Çelebi, hâtemi Süleyman mülkünü ele geçirerek başına lâlden taç takan, bir tılsımla cihan hazinesini korumak için mumdan İskender seddi hazırlayan kimselere teşhis etmiştir:

*Eyledi mülk-i Süleymânı müsahhar hâtem
Urunursa yaraşur la'lden efser hâtem*

*Bir tılsım ile cihân gencini hıfz itmek içün
Mûmdan düzse olur Sedd-i Sikender hâtem*

(K. 6/1-2)

Kâğıt

XVIII. yüzyıl şairi Sünbül-zâde Vehbî, bir kasidesinin nesib kısmında kâğıdı tasvir etmiştir. Şairin tasavvuruna göre kâğıt, levh ve kalem sırrına mazhar olduğu için âlemi yazıyla zapt eden, sade yanaklılar gibi berrak ve beyazken sakalları yeni çıkmaya başlayınca güzelliği kalmayan, bir tarafının mührlenmesiyle âlemde bir sürü çile çeken, kalem yanağındaki ayva tüylerini tozla doldurduğu için ehline küsen, kâmil münşi görmesin diye kat kat bükülüp yeni yetişen kâtibin ayıbını örten, sahip olduğu bütün mal varlığını kaybedip sonunda eli boş kalan, yarasıyla hâlini anlatan kimsedir:

*Olmasa levh ü kalem sırrına mazhar kâğıd
‘Âlemi hatt ile etmezdi müsahhar kâğıd*

*Sâde-rûlar gibi berrâk u sefid idi velî
Kalmadı revnakı kim oldu hat-âver kâğıd*

*Bir yüzü mührlenince ne çeker ‘âlemde
Vechi var kalsa eger mûhre be-şesş-der kâğıd*

*Pür-gubâr eylemese hatt-ı ‘izârın rîkdân
Belki olmazdı kalem ehline mugber kâğıd*

*Görmesin münşî-i kâmil deyü kat kat bükülüp
Kâtib-i nev-hevesin ‘aybını örter kâğıd*

*Rû-siyâhî-i emel ile kalır sıfru’l-yed
Cümle emvâle dahi olsa da defter kâğıd*

*Hâtemin nakşın alıp ‘arz-ı niyâz eyleyerek
Hâlin i’lâma eder dâğını mazhar kâğıd*

(K. 47/1-7)

Şairin tahayyülüne göre kâğıt, aynı zamanda kâtiplerin kaleminin gıcirtısıyla alinyazısını okuyup şikâyetler eden, sırlarını sadece sır bilene açan kimse, gamlı

gönlün müsvettesi, zamanın perişan ettiği ve içinde şairin şiirlerinin yer aldığı eski mecmuanın üzerine titreyen, sitem makasının gözüne kestirerek sinisini kırptığı, şairin yüzündeki heves nakışlarını okuyan, dilsiz olsa da yine hâlini söyleyen kimsedir:

*Sanma bîhûde sarîr-i kalem-i küttâbı
Ser-nüviştin okuyup şekveler eyler kâğıd*

*Açılırsa yine bir râz-şinâsa açılır
Yohsa esrârını hep sînede saklar kâğıd*

*Gâhî baht-ı siyehinden hat-ı butlân çekilir
Rûy-ı müsvedde-i hâl-i dile benzer kâğıd*

*Rûzgâr eyleyeli böyle perîşân evrâk
Köhne mecmû'amızın üstüne ditrer kâğıd*

*Çile-keşdir deyü gûyâ gözüne kesdirmiş
Şimdi mikrâz-ı sitem sînede kırkar kâğıd*

*Dil-i gam-horde gibi nakş-ı emel hakkinden
Dâg-ber-dâg eder cismine yer yer kâğıd*

*Okunur safha-i rûyumda nukûş-ı hevesim
Bî-zebân olsa da hâlin yine söyler kâğıd*

(K. 47/8-14)

Kalem

Divanşiiirinde ele alınan objelerden biri de kalemdir. Kalem redifiyle yazılan ve nesib bölümünde kalemin özelliklerinin anlatıldığı kasidelere *kalemiyye* denilir. Bu şiirlerde kalem, düşünceleri kâğıda dökmesi, nükteli oluşu, şivesi, cızırtısı, iki dilliliği, sihri, sırdaş oluşu vs. özellikleriyle tasvir edilir⁶⁹⁶. Kalemiyyelerde şairler, kalemi merkeze

⁶⁹⁶ Aydemir, *agm.*, s. 148; Mermer-Koç Keskin, “kalemiye”, *age.*, s. 55.

alarak, hamisini veya başta Hz. Peygamber olmak üzere, Osmanlı padişahları, vezîr-i azamlar, şeyhülislâmlar, reisü'l-küttâblar gibi saygı duyduğu şahsiyetlerin övgüsünü yaparlar⁶⁹⁷. Diğer nazım şekillerinde de zaman zaman kalemle ilgili beyitlere veya mazmunlara yer verilmiştir⁶⁹⁸. Birçok Divan şairi tarafından kalemiyye kasidesi yazılmıştır⁶⁹⁹. Daha önce de belirtildiği üzere obje tasvirleri arasında sayıca en çok olanlar kalemiyye kasideleridir. Şairler, kalemi çok çeşitli açılardan tasvir etmişler, telmihlere yer vermişler, birtakım dinî unsurlarla ilişkilendirmişler, bazen kalemi olumsuz bir şekilde tasvir ederken bazen de kalemi muhatap alarak ona hitapta bulunmuşlardır.

Kalem Tasvirleri

XVI. asır kalemiyye nesiblerinde kalem, şekli, yazısı ve sesi itibariyle farklı şekillerde tasvir edilmiştir. Fuzûlî'nin nesibinde kalemde mürekkep kullanılması kara bahtlılık, vaktini kara günde geçirmek ifadeleriyle dile getirilirken, kalemin kesilerek yazabilir hâle getirilmesi de halka gizli sözleri bildirdiği için diliyle başına sürekli bela getirmek şeklinde ifade edilmiştir⁷⁰⁰:

Siyah-bahtlığı yazmış alnına takdîr

N'ola geçirse kara günde rüzgar kalem

Diliyle öz basına muttasıl bela getirir

Ki halka gizli sözü eyler aşkar kalem

(K. 33/11-12)

Helâkî, kalemi başlar üzere yer edinen hüner ehli, can levhasına nakışlar yazan meşhur kimse, düşmanları zemme başladığında dili zehir akıtırken ahababı övdüğünde şekerler saçan, başı kesilmeyince konuşmayan ve sırrını sinede

⁶⁹⁷ Necdet Şengün, "Klâsik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri (Kalemiyyeler)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/4 Summer 2008, s. 744.

⁶⁹⁸ Şengün, *agm.*, s. 736-737.

⁶⁹⁹ Geniş bilgi için bk. Aysun Sungurhan, "Nâbî ve Sâbit Divanı'nda Kalem", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 4, S. 17, Bahar 2011, s. 149; Şengün, *agm.*, s. 739-741. Ayrıca bk. Halil Ersoylu, "Kaside-i Kalem", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara 1992, s. 149.

⁷⁰⁰ Şairin bu kasidesiyle ilgili bir şerh çalışması için bk. Muhammet Nur Doğan, "Fuzulî'nin Kasîde-i Kalemiyye'sinin Şerhi", *Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN'ın Anısına Uluslararası Dîvân Edebiyatı Sempozyumu 27-28 Mayıs 2008*, Beykoz Belediyesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 119-130.

saklayan sır ehli, bir parmakla cümle âlemi hesap eden ve bütün cihanı elinin altına alan kimse olarak nitelendirmiştir:

*Ey başlar üzre yir iden ehl-i hüner kalem
Vey levh-i câna nakş yazan nâmver kalem*

*A'dâyı zemme başlasa zehr akıdur dili
Ahhbaba medh okusa şekerler saçar kalem*

*Her kişinün ki sırrın ide sînede nihân
Kat' olmayınca başı dimez hayr u şer kalem*

*Bir barmag ile 'âlemi cümle hisâb ider
Taht-ı yedine alsa cihânı ne var kalem*

(K. 1/1-4)

* * *

En çok kalemiyye kasidesi yazılan XVII. yüzyılda şairler, kalemi şekli, yazılarının rengi ve sesi gibi bakımlardan tasvir etmişlerdir. Gani-zâde Nâdirî kalemi, misk kokulu elbisesiyle ince keten bezi örten yârle arkadaş olan, fazilet bağında parmak budağına aşî yaparak gönül çekici meyveler yetiştiren kimse⁷⁰¹, yeni yetişen, sakalı yeni yeni çıkmaya başlayan kara yağız bir genç, yeri süveyda olan, bazen misk kokulu kahveye rağbet ederken bazen de kırmızı bade çeken rint⁷⁰², kan almak için eline neşter alan cerrah, evrak gül bahçesine iki budak vuran kimse, sadece siyah yazılar yazmayıp yanağı kızardığında kırmızıya dönüşen, mana güzelini ele geçiren kimse vb. olarak tasvir etmiştir:

*Eyleyüp câme-i müşkînini der-ber hâme
Geçinür yâr-ı kasab-pûş ile hem-ser hâme*

⁷⁰¹ Divan şairlerinin reel hayattan aldıkları unsurlardan biri de ağaçlara yapılan aşî uygulamasıdır. Divan şiirinde aşî konusuyla ilgili yapılmış bir çalışma için bk. Yaşar Aydemir, "Divan Şairi Aşîdan Ne Anlar", *Osmanlı Araştırmaları XXVI, Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU'na ARMAĞAN-II*, İstanbul 2005, s. 85-94.

⁷⁰² Divan şairleri zaman zaman kahveyle badeyi mukayese etmişlerdir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Neslihan Koç Keskin, "Kahve İle Bâde Âresinde 17. Yüzyıl Divân Şairlerinden Yükselen Sesler", *Türk Kahvesi Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 1-14, https://www.academia.edu/5270362/Kahve_Ile_Bade_Aresinde (Erişim Tarihi: 30.04.2014)

*Bâg-ı fazl içre olur meyve-i dil-keş peydâ
Şâh-ı engüşte kaçan kim kalem aşlar hâme*

*Bir siyeh-çerde sehî kâmet-i nev-hâstedür
Çok tıraşı yogiken oldu hat-âver hâme*

*Sırrını söyler iken cümle devâtun ne ‘aceb
Ki süveydâ-yı derûnunda kıla yir hâme*

*Gâh olur kahve-i müşkîne ider ragbetler
Gâh rindâne çeker bâde-i ahmer hâme*

*Akıdur nevki reg-i likâ-i surhun kanın
Fasd için aldı meger destine neşter hâme*

(K. XXX/1-6)

Kırımlı Rahmî, kılıç ve kalemi birlikte ele aldığı kasidesinin nesibinde kılıçla kalemi serkeşleri ve hasmı susturan senet, birçok müşkül meseleyi bir işaretle şerh ve beyan ettikleri için hem yaşlı hem de gençlerle arkadaş olan kimseler, mülk nizaında düşman hançer hançere düşse onları ayıran, sûreten zıt gibi görünmelerine rağmen manen ikiz olan, bir afetin kaşına aşüfte oldukları için her zaman üryan ve ağlayıp inleyen şekilde dolaşan kimseler vb. olarak tasvir etmiştir:

*Etmede ilzâm-ı hasm u ser-keşân seyf ü kalem
Hakk bu kim bürhân-ı kat’ıdır hemân seyf ü kalem*

*Halli müşkil-ter hezâr emr-i metîn etse zuhûr
Bir işâretle eder şerh ü beyân seyf ü kalem*

*Çünkü eyler hiddet-i hûy-ı gazab celb-i meşîb
Olsa hemvâre nola pîr ü cevân seyf ü kalem*

*Düşse hançer hançere düşmen nizâ’-ı mülkile
Aralar mânende-i zahm-ı hûn-feşân seyf ü kalem*

*Mahv u isbâta bakılsa gerçi kim azdâddır
Oldular ama ki ma'nen tev'emân seyf ü kalem*

*Var ise bir âfetin ebrûsuna âşüftedür
Geşt eder 'uryân u giryân her zamân seyf ü kalem* (K. 8/1-6)

Neşâtî, kalemi rastık çeken mana gelini, inşanın gerdek odasını süsleyen, hayal yolunu sihirle kat eden, hayal güzeline tutkun ve başında aşk deliliğiyle sevda hevesi bulunan kimse vs. olarak tasavvur etmiştir:

*Kalem ki nev-'arus-ı vesme-keş-i ma'nadur
Hemişe zib-dih-i haclegah-ı inşadur*

*Kalem ki sihr ile kat'-ı reh-i hayal eyler
Egerçi silsile-i hat hemişe der-padur*

*Kalem ki şifte-i şahid-i tahayyüldür
Cünun-ı 'ışk ile ser-der-heva-yı sevdadur* (K. 15/1-3)

* * *

Kalemin birtakım ifadelerle tasvir ve tavsifi XVIII. asır kaside nesibleri için de geçerlidir. Edirneli Fâiz, kalemi sürekli marifet ehliyle konuştuğu için muhterem olan, kerem hazinesinin kapısına anahtar olduğu için cihana inci ve cevher saçan kimse, sevgilinin şaraba benzeyen dudağına gönül verdiği için daima gözyaşı döken âşık vb. şeklinde tahayyül etmiştir:

*Eyler müdâm ehl-i ma'ârifle güft ü gû
Olmış hemîşe anun için muhterem kalem*

*N'ola cihâna dürr ü güher eylese nisâr
K'olmuş mefâtiḥ-i der-i genc-i kerem kalem*

*Dil-dâdedür ana mül-i dil-dâra şübhesüz
Yaşlar döker firâk ile dem-be-dem kalem*

(K. 7/5-7)

* * *

XIX. yüzyıl şairi Eşref Paşa'nın kasidesinde kalem, belagat nakdine ölçü, söz gevheri, inci mizanı, fermanın hikmet ve feyiz ülkesine ileten sırlar ülkesinin padişahı, hatların reisi vs. olarak tasavvur edilmiştir:

*Nakdîne-i belâgate mu'ayyârdır kalem
Mîzân-ı dürr ü güher-i güftârdır kalem*

*İklîm-i feyz ü hikmete fermânın işledir
Kim şehriyâr-ı kişver-i esrârdır kalem*

*Uymuş merâmına o kadar ser-nüvişti kim
Saf-ı hutûta kâfile-sâlârdır kalem*

(K. XV/1-3)

Kalem-Telmihler

XVI. yüzyıl şairleri kalemi bazı telmihlerle söz konusu etmişlerdir. Âşık Çelebi'nin kaside nesibinde kalem, Hızır'a benzeyen ayva tüylerinin sevdasını rehber edip İskender gibi zulmet ülkesine giren kimse olarak nitelendirilmiştir:

*Eyleyüp sevdâ-yı Hızır-ı hattunı rehber kalem
Girdi mülk-i zulmete mânend-i İskender kalem*

(K. 7/1)

Kalem, aynı zamanda, küntü kenz⁷⁰³, yani gizli hazineyi korumak için ejderha yüzü tılsım, parmağından halka marifet zülâli akıtan Hz. Muhammet'in mucize gösteren

⁷⁰³ Bilindiği üzere, tamamı “Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım.” şeklindeki kutsî hadistir; el-Aclûnî İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Mûzîli'l-İlbâs Amma's-Tehere Mine'l-Ehâdisî alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut 1351, c. II, s. 132.

parmağı, nefahtu fîhi min rûhîden⁷⁰⁴ dem vurarak henüz beşikteyken konuşan Mesih'tir:

*Künt-i kenzenden nümûne genc-i mahfîdür kemâl
Hıfz için anı tılısm-ı ejdehâ-peyker kalem*

*Barmagından akıdur halka zülâl-i ma'rifet
İsbi'-ı mu'ciz-nümâ-yı Ahmedi ohşar kalem*

*Ger nefahtu fîhi min rûhîden urmaz ise dem
Mehd-i mahberden Mesih-âsâ niçün söyler kalem* (K. 7/5-7)

Kalemin benzetildiği unsurlar arasında livaülhamd⁷⁰⁵, cennet Tubası, başı üzere asılmış Babil büyücüsü de⁷⁰⁶ vardır:

*Cem' olur zîr-i livâsına ümem gibi hutut
Nâme mahşerdür livâü'l-hamde hem benzer kalem*

*Tûbî-i cennet dūrūr ki dâim olur ser-nigûn
Sâhir-i Bâbildür asılmış yâhûd ber-ser kalem* (K. 7/9-10)

Fuzûlî, kalemi misk döken ve tarzı Tatar ahusuna benzeyen kimse, zaman zaman abıhayat içmek için zulûmata geçen Hızır olarak tasavvur etmiştir:

*Ne yerde kim yügürür nafe nafe müşğ döker
Tutup durur revîş-i ahu-yi Tatar kalem*

⁷⁰⁴ “(...) ona ruhumdan üflediğim zaman (...)”, Hicr, 15/29; “(...) ona ruhumdan üfledim (...), Sad 38/72.

⁷⁰⁵ Salih Sabri Yavuz, “livaülhamd”, Hz. Peygamber’in kıyamet gününde sahip olacağı ve müminleri onunla himayesi altına alacağı manevî sancak, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 27, Ankara 2003, s. 200.

⁷⁰⁵ Bayram Ali Kaya, “Neşâtî”, Sebk-i Hindî'nin önemli temsilcilerindendir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 33, İstanbul 2007, s. 18-19.

⁷⁰⁶ Babil'de derin bir kuyuda bulunan ve kuyuya yaklaşanlara sihir öğreten Hârût ile Mârût kastedilmiş olmalıdır; Onay, “Bâbil Kuyusu”, *age.*, s. 111.

Huceste Hızr'dır Ab-i Hayat içmek için

Zaman zaman zulemata kılar gûzar kalem

(K. 33/6-7)

Gelibolulu Âlî, takdirin bir gereği olarak bazılarının eline kalem bazılarının eline kılıç verildiğini, fakat şimdilerde âdeta Kahraman'ın eline kalem sunulduğunu söylemiştir:

Kimine hâme virildi kimine tîg ammâ

Sunıldı sanki bu dem dest-i Kahraman'a kalem

(K. 72/6)

XVII. asır şairleri de kalemi birtakım telmihlerle birlikte ele almışlardır. Gani-zâde Nâdirî, kalemi Ruyinten'in⁷⁰⁷ gözünü fersiz eden iki temrenli ok olarak nitelendirmiştir:

Çeşm-i bedh'âhda şol tîr-i dü-peykândur kim

Eyledi dîde-i Rûyînten'i bî-fer hâme

(K. XXX/10)

Nâilî-i Kadîm, inşa ve nazım feleklerinin Hürmüz'ü ve hikmetli söz söylemesi bakımından da Aristo olarak nitelendirdiği kalemin dilinden Ebû Ali (İbni Sina⁷⁰⁸) ve Farâbî'nin⁷⁰⁹ dahi anlayamayacağını söylemiştir:

Zebânın anlayamaz Bû-Alî vü Fârâbî

Kalem ki Hürmüz-i eflâk-i nazm u inşâdır

Seza değil mi husûsâ bu denlû ta'rife

Ki hem-zebân-ı Aristô-yı hikmet-ârâdır

(K. XXI/7-8)

Nâilî-i Kadîm, bir diğer kaside nesibinde kalemi Felatun, Aristo ve Bercis ile ilişkilendirmiştir:

⁷⁰⁷ Pala, "Rûyînten", *age.*, İran padişahlarından İsfendiyar'ın lakabıdır; s. 333.

⁷⁰⁸ "İslâm Meşşâî okulunun en büyük sistemci filozofu, Ortaçağ tıbbının önde gelen temsilcisi"dir. Geniş bilgi için bk. Ömer Mahir Alper, "İbn Sinâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 20, İstanbul 1999, s. 319-322.

⁷⁰⁹ "İslâm felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofu"dur. Geniş bilgi için bk. Mahmut Kaya, "Farabî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 12, İstanbul 1995, s. 145-162.

*Bî-nutk velî humm-ı devât içre Felâtûn
Hâmûş velî velvele-endâz-ı cihânsın*

*Gelsen urefâ bezmine Bercîs ü Aristô
Nâ-ehle karîn olsan eger hîç ne-dânsın*

(K. XXV/6-7)

Neşâtî, kaleme divit kuyusuna efsun okuyarak nazım Mısır'ının Yusuf'unu bu kuyudan çıkarması hitabında bulunmuştur:

*Gel çah-ı devata eyle efsun
Kıl Yusuf-ı mısır-ı nazmı birûn*

(K. 3/12)

XVIII. yüzyıl şairi Edirneli Kâmî, kalemi inşa ve şiir vadisinde hoş ve ahenkli sözler terennüm eden, mürekkebinde âdetâ Hızır özelliği bulunan bir araç olarak nitelendirmiştir:

*Kalem kim nağme-perdâz-ı neşîd-i şî'r ü inşâdur
Neşât-efrûz-ı raksı cûş-ı harf ü rûh-ı ma'nâdur*

*Saîr-i rûh-bahşâsıyla sîr olmaz likâsıyçûn
Dem-i raksında her sûrâh-ı ney çeşm-i temâşâdur*

*Midâdı Hızr ile dem-sâz ider her harf-i dil-cûsın
Bu ma'nâ şübhesüz "el-hattu bâkî"den hüveydâdur*

(K. 14/1-3)

XIX. yüzyıl şairi Eşref Paşa, kalemi beytülhazanda kalbe teselli bahşeden vefalı bir yâr nitelendirmesiyle anlatmıştır:

*Beytü'l-Hazanda tesliye-bahş-ı derûn olur
Dil-haste-gâna yâr-ı vefâkârdır kalem*

(K. XV/9)

Kalem-Dinî Unsurlar

XVII. yüzyıl şairi Kırımlı Rahmî, kılıçla kalemi şهادet parmağını kaldırıp din telkin eden ve böylece birçok kâfiri Müslüman yapan kimselere benzetmiştir:

Ref'-i engüşt-i şehâdetle edip telkîn-i dîn

Çok küfür-perdâzı eyler Müslümân seyf ü kalem

(K. 8/8)

XIX. asır şairi Eşref Paşa, sırdan haberdar olan, hakikat gaibi, aşkın gizli sırrından haberdar, kün-fekân manasını işaret eden haberler âleminin habercisi ve postacısı, hayırlı kimselerin hayrını isteyen, vahdet davasını ispat eden, ikrara bel bağlamış ifadeleriyle kalemi tasvir etmiştir:

Âgâh-ı sırr u gayb-ı hakikat desem n'ola

Râz-ı nihân-ı 'aşka haber-dârdır kalem

Manâ-yı Kün-Fekânı işâret eder zihî

Peyk ü berîd-i 'âlem-i ahebârdır kalem

Cây-ı âmân u câde-i tahkîki gösterir

Kim hayr-h^vâh-ı zümre-i ahyârdır kalem

İsbât eder vücûh ile da'vâ-yı vahdeti

Gâyet miyân-beste-i ikrârdır kalem

(K. XVI/4-7)

Şairin Kaleme Hitap Etmesi

Bazen şairler kaleme hitap etmişlerdir. XVI. yüzyıl şairi Rızâyî, kaleme nadir manalar bulma, sefa meclisinde menkıbeler anlatma, can ve gönüldeki acılığı giderip lezzet verme, âşık bülbül gibi nağme etme vb. şeklinde hitap etmiştir:

Ey hâme olup nâdire-pîrây-ı ma'ânî

Bir bezm-i safânun yine ol menkabe-h^vânî

Geh tûti-i gûyâsı olup nükteleründen

Şîrîn ide gör telh-i mezâk-ı dil ü cânı

Geh bülbül-i şeydâsı nagmeleründen

Rengin ide gör rûy-ı gül-i bâg-ı cinânı

Geh levha-ı sîm üzre sevâd eyle midâdı

Gâhî tabak-ı kâgıda it müşk-feşânı

(K. 4/1-4)

* * *

Kaleme hitap edilen kalemiyye örneklerine XVII. asırda da rastlanmıştır. Cevrî, kaleme seslenirken sultan ve dilencinin hâlini hep ona anlattıklarını, âşık, gönül, can ve maşukun sırlarına mahrem, dostla dost arasındaki lisan olduğunu söylemiştir:

Yine ey hâme senünle açalum nutka zebân

İdelüm her birimüz hâlümüzi şerh u beyân

Evvelâ dinle benüm kavl-i selâset-eserüm

Ki ide sonra senün çeşme-i nutkun cereyân

Sensen ol mahrem-i esrâr-ı derûnî ki ider

Sana sultân u gedâ hâlini izhâr u 'ıyân

Levh-ı maksûda anun nâmı olunmaz tahrîr

Eylese senden eger râzını bir kimse nihân

Sırrını sana açar 'âşık eger kim ma'sûk

Sana muhtâcdur el-hak dil ü cân u cânân

'Arz-ı ihlâsa seni vâsıta eyler ahbâb

Sensin el-kıssa ki dost meyânında lisân

(K. XXIV1-6)

Nâilî-i Kadîm, kaleme siyah elbiseli, iki dilli, eğri gidişlilerin yoluna kin saçan, hakikat çadırının casusu, satırların dalgalarına hükmü geçen, beyan ve mana sancağını kaldıran vb. hitaplarla seslenmiştir:

Ey kill-i siyeh-câme egerçi dû-zebânsın

Ammâ ki hasek-rîz-i reh-i kec-revişânsın

*Çift olsa zebânın siyeh olsa n'ola câmen
Câsûs-ı serâperde-i tahkîk-i gümânsın*

*Cârî ise hükmün n'ola emvâc-ı sutûra
Râyet-keş-i ma'nî alem-efrâz-ı beyânsın*

(K. XX/1-3)

Simkeş-zâde Feyzî, kalemden Cebrail ve İsa gibi mana suretine can vermesini istemiştir:

*Cân vir sûret-i ma'nâyâ sühan-perver olup
Kendüni hem-dem-i Rûhü'l-Kudüs-i 'İsi-dem it*

(K. I/9)

Aynı kasidenin aşağıdaki nesib beytinde ise şair, kaleme gam köşesine oturup Cem'in kadehini unutmasını tavsiye etmiştir:

*Seyr kıl la'l-i dürer-bâr ü şeker-güftâre
Sâkin-i künc-i gamı nâsi-i sahbâ-yı Cem it*

(K. I/11)

Neşâtî'nin kaside nesibinde kaleme mana sözünü süsleyen, mananın gizli hazinesini açan kimse, şarkı türkü söyleyen şuh bülbül, düzgün ve nükteli söz söyleyen papağan, gaip müterciminin temiz beyanlı kimsesi, gıcırtısıyla feleklerdeki melekleri raksettiren ifadeleriyle hitap edilmiştir:

*İy kıl-k-i sühan-tıraz-ı ma'ni
Gencine-güşa-yı raz-ı ma'ni*

*İy bülbül-i şuh-ı nagme-perdaz
V'ey tuti-yi nükte-senc-i i'caz*

*Pakize-beyan-ı mütercim-i gayb
İcra-kun-ı şad zeban bila-rayb*

*Şad şevk ile ol sarir bi-bak
Raks-aver-i kudsiyan-ı eflak*

(K. 3/1-4)

Râmî'nin nesibinde kaleme hitap edilirken altın işlemeli bir kemere benzeyen feleğin dönüşünü, alçak âlemdeki güzelliğinin sebebini, vücuda arazi kaim edenin, ateşe ışığı gerekli kılanın kim olduğunu idrak etmesi vs. ifadeler yer verilmiştir:

Gör nedendür gerdiş-i tâk-ı zer-ender-zer müdâm

Gör nedendür 'âlem-i süflîde her dem âb u tâb

Cisme kimdür eyleyen a'râzı kâ'im dâ'imâ

Nâre kimdür lâzım iden nûrî vakt-i iltihâb

(K. 8/5-6)

Simkeş-zâde Feyzî, kaleme sabah vakti inlemesi, yakasını yırtıp derdini söylemesi, servi gibi salınıp işveler ederek her tarafa misk saçması, kalbindekileri bir bir anlatması, aşk erbabına dert kitabını açıp sözüne ateşe vermesi, bunun için çok çalışması vb. nasihatlerde bulunmuştur:

Gel ey hâme özün nâle-zen-i subh-dem it

Safha-i kevne döküp eşküni müşgîn-rakam it

Nutka gel inliyerek çâk-i girîbân eyle

Söyleyüp derd-i derûnun yine 'arz-ı sakam it

Her yana cilveler it nâz ile müşg-efşân ol

Serv gibi salınup şîveler it def'-i gam it

Her ne var ise zamîründe beyân it bir bir

Sa'y kıl şâm u seher hâsılı şekker ni'am it

Açup erbâb-ı gam-ı 'ışka kitâb-ı derdi

Sûz vir sözde sözde çalış sa'y-ı umûr-ı ehem it

(K. 1/1-5)

Subhi-zâde Feyzî, kaleme mucize nefesli, çabuk imlalı, belagat cevheri saçan, hayal elinin hızlı hareket edeni, beğenilen mucizeler gösteren vs. diyerek seslenmiştir:

Merhabâ hâme-i mu'ciz-dem ü çâpük-implâ
Habbezâ kilik-i güherriz-i belâgat-pirâ

Merhabâ hâme-i çâpük-reviş-i dest-i hayâl
Habbezâ kilik-i hôş-âyende-i i'câz-nümâ (K. 4/1-2)

* * *

XVIII. asır kalemiyye kasidelerinden bazılarında da şairler kalem tasviri yaparken ona bazı hitaplarla seslenmişlerdir. Arpaemini-zâde Sâmî, kaleme Allah'ın övgüsünü yapması, Huda'nın adını sözüne baş tacı etmesi, ilham hazinesinin kapısını açması, mağribî gibi efsun okuyarak hakikatlerin tılsımını açması, düşünce külüngüyle feyzin gizli hanesine giriş bulması hitaplarıyla seslenmiştir:

Olup ey hâme senâ-kâr-i hudâvend-i ezel
Eyle ser-tâc-i suhan nâm-i Hudâyı evvel

Olasın kufl-güşâ-yi der-i genc-i ilhâm
Mazhar-i cûd ide tâ kim seni Hak 'azze ve cel

Magribî gibi sarîrûnle 'azîmet-hân ol
Kim ola feth-i tılsımât-i hakâyık eshel

Sa'y kıl kâviş-i ser-tîşe-i endîşe ile
Bulmaga keşf-i nihân-hâne-i feyze medhal (K. 24/1-4)

Hafîd, kaleme lafı bırakıp tövbe etmesini, amellerinin defterini yalanla karartmamasını, mecazi aşk yolunda vücudunu yok etmekten vazgeçmesini, ne güzellerin ayva tüylerinden ne de dilberin beninden manevi bir kazanç elde edebildiğini, gönlünden masıvayı çıkarıp kalbini kin ve hileden temizlemesini söyleyerek öğüt vermiştir:

Nice bir ma'siyetle olasın âlûde terk eyle
Reh-i 'aşk-ı mecâzîde vücûdun eyledin ifnâ

*Ne bitdi hatt-ı hûbândan ne çıkdı hâl-i dilberden
Ne oldı hâsılın söyle dükenmez mi ne bu sevdâ*

*Bırak gönlünde terk it koyma kalsun mâsivallâhı
Derûnun gıll u gışdan pâk idüp kıl hakdan istihyâ*

(K. 1/3-5⁷¹⁰)

Nedîm, kaleme gonca gibi susmayıp bülbül gibi söylemesini, nazmını şeker gibi lezzetli etmesini, tambur gibi telinin kırık, dilinin Bebgâ (papağan⁷¹¹) gibi peltek⁷¹² olup olmadığını sormuş, cevherini sedefte gizlemesini, sevgili gibi nazlanmamasını, aşka düşmesini vs. söylemiştir:

*Söyle ey kilik-i sühanver bülbül-i gûyâ gibi
Böyle hâmûş olma naks-ı gonca-i dîbâ gibi*

*İyd vaktinde şeker bahşâyışı mu'tâddır
Nazmın olsun lezzet-âver kand-i müstesfâ gibi*

*Oldu mu yohsa meğer tanbûrveş târın şikest
Lüknetin mi var zebanında yahud bebgâ gibi*

*Sûk-ı isti'dâd germ-â-germ iken böyle neden
Tutmak enbân-ı sadefde gevherin derya gibi*

*Gül-fürûşan bûstânımdan gül istersen ise
Böyle istiğna satarsın dil-ber-i ra'nâ gibi*

⁷¹⁰ 18. Yüzyıl Şairi Hafîd'in Divanı'nın Transkripsiyonlu Karşılaştırmalı Metni, (Haz.: Şenay Özkan), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2003.

⁷¹¹ Kelime anlamı papağandır. Durmadan başkalarına ait söz ve bilgileri tekrarlayan şahıslar için “kelâmü'l-bebgâ” (papağan sözlü) denilir. Bebgâ, aynı zamanda XI. asırda yaşamış, Suriye’de hüküm süren Hamdanî hükümdarı Seyfî'd-devle’nin sarayında bulunmuş, onun ölümünden sonra da hayatını seyahatle geçirmiş, sefalet içinde ölmüş bir arap şairidir. Şairler, “bebgâ”yı hem papağan hem de söz konusu şairi hatırlatacak şekilde kullanmışlardır; Komisyon, “Bebgâ”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, Dergâh Yayınları, c. 1, İstanbul 1977, s. 369.

⁷¹² Beyitte geçen “lüknet” ifadesi, edebî bir terim olarak “ibarede kelimelerin düzensizliğinden ileri gelen ve ancak kulluk zevkiyle anlaşılabilen kusur” manasına gelmektedir; Cemal Kurnaz, “Lüknet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 27, Ankara 2003, s. 255.

*Bari dūş olsan yine bir aşka zîrâ kim senin
Nûkhetin sûzişle hoşdur ‘anber-i sârâ gibi*

(K. 18/1-6)

Vak’a-nüvîs Râşid, kalemi zarafet erbabının bezminin latifecisi, vuslat niyazı, naz meclisinin nedimi, nezaket meclisini süsleyen, dost düşman demeyip herkesle konuşan, emri yanına harf katmadan ulaştıran sır emini⁷¹³ vb. olarak nitelendirmiştir:

*Kalem kim bezle-gûy-ı bezm-i erbâb-ı zarâfetdûr
Nedîm-i meclis-i nâz u niyâz-ı ‘âşk-ı vuslatdur*

*Leb-i hamûş ile bezm-i efâzılda kitâbâsâ
Sühan-senc-i hakâyık meclis-ârây-ı nezâketdûr*

*Olur herkesle gerçi hem-zebân-ı ittihâd ammâ
Yine bu dost bu düşmen dimez yek-reng-i ülfetdûr*

*Sadâ-yı mahrem itmez güft-gû itdükçe âdemle
Sözi mânende-i işrâkiyân bir özge sohbetdûr*

*Yanından harf katmaz eyler ancak emrünü inhâ
Emîn-i râz-ı merdümdür sezâ-yı mahremiyyetdûr*

(K. XXIV/1-5)

Kitap (Mesnevî)

XIX. yüzyıl şairi Refi Âmîdi, bir kasidesinin nesibinde Mevlânâ’nın meşhur eseri Mesnevî’yi aşk feleğinin kutsal ışıklı güneşi, canın kuvveti, âşıkların gözünün nuru, her bir beyti huri ve Kevser’in bulunduğu mana cenneti, her harfi ariflerin dersi olan ifadeleriyle nitelendirmiştir:

*Habbezâ ey çarh-ı ‘aşkun mihr-i kudsî-pertevi
Fâtih-i gencîne-i esrâr-ı nûr-ı Mesnevî*

⁷¹³ Fikret Sarıcaoğlu, “Sır Kâtibi”, “Padişahların özel kâtibi konumunda bulunan ve kâtib-i esrâr da denilen bu görevlinin Osmanlı saray teşkilâtında ne zaman ortaya çıktığı kesin şekilde tesbit edilememektedir.”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 37, İstanbul 2009, s. 117.

*Mesnevî hakkâ ki her bir harfi ders-i 'ârifân
Nüktesi bi'l-cümle râz-ı ma'neviyi muhtevi*

*Magz-ı Kur'ân kuvvet-i cân nûr-ı çeşm-i 'âşıkân
Mâye-bahş-ı reh-nümâyân-ı tarîk-ı uhrevî*

*Mesnevî hakkâ ki her beyti cinân-ı ma'nidir
Hûr ü Kevser anda bîkr-i fikr ü feyz-i Mevlevî*

(K. 8/1-4)

Livâ (Bayrak)

Taranılan divanlar arasında sadece, asker kökenli bir şair olmasının da bunda etkili olduğunu düşündüğümüz, Taşlıcalı Yahyâ Divanı'nda nesib bölümlerinde livâ (bayrak⁷¹⁴) tasvirine yer verilen iki kaside tespit edilmiştir. Şair, kaside nesiblerinden birinde bayrağı gaza meydanında miğferi ve asasıyla savaşan bir mert, evliya ve asfiyanın başının tacı olduğu için dua gibi el üstünde tutulması gereken, düşmanın kargısından kendisine dil değmesin diye gerdanına gümüş muskalar takan, şarap yerine düşmanlarının kanını içmek için tek ayaküstünde duran ve elinde kadeh tutan kimse, yeşil elbiseli, altın üsküflü, boylu boslu, düzgün endamlı bir dilber, gazilerin mızrağı, düşmanın gözüne ejderha gibi görünen Hz. Musa'nın asası olarak vb. olarak nitelendirmiştir:

*Merd-i meydân-ı gazâ gibi geyûb miğfer livâ
Gazilerle cenge togruldur âsâyı her livâ*

*Tutalum anı du'â gibi el üstünde 'azîz
Evliyâ vü asfiyâyâ oldu tâc-ı ser livâ*

*Nîzesinden düşmanun dil degmeye diyü meger
Gerdnine takınur sîmîn hamâyiller livâ*

⁷¹⁴ Genel anlamda diğer Türk devletleri ve Osmanlılar'da bayrak konusunda geniş bilgi için bk. Orhan F. Köprülü, "bayrak", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 5, İstanbul 1992, s. 247-254.

*Nite kim haşır olsa 'arş olur penâh-ı müzminîn
'Asker-i İslâmı kendüye ider münce livâ*

*Câme-i sebz ile tezyîn eylemiş endâmını
Altın üsküflü sehî-kad dilbere benzer livâ*

*Kanını düşmânlarun mey yirine nûş itmege
Bir ayağ üzre turub elde tutar sâgar livâ*

*Hazret-i Musa âsâsı gibi rumh-ı gâziyân
Görinür 'ayn-ı 'adûya ejdehâ-peyker livâ*

(K. 15/1-7)

Şair, diğer kaside nesibinde bayrağı serasker, dua gibi el üstünde tutulması gereken, yeşil pervaneye benzeyen İrem bağının papağanının süslü aynası, gaza günü kâfire iman telkin etmek için parmağını kaldıran kimse, servideki parlak ay, düşmanın kargısından korunmak için gerdanına gümüş muskalar takan kimse, gül bahçesinin gaza meydanı, goncaların bayraklar, kargıların servi, güllerin siper olduğu durumda dağ servisi vb. şekillerde tasavvur edilmiştir:

*'Âlemi feth itmeğe gün gibi ser-tâ-ser livâ
Oldı âyât-ı zaferle şimdi ser-asker livâ*

*Tutalum anı duâ gibi el üstinde 'azîz
Çünkü manzûr-ı ulû'l-ebsâr olupdur her livâ*

*Tûtî-i bâğ-ı İrem gûyâ yeşil pervânedür
Oldı ana fi'l-mesel mir'ât-ı pür-zîver livâ*

*Kaldurur rûz-ı gazâ içre şehâdet parmağın
Kâfire telkîn-i imân itmek için her livâ*

*Sanuram inmiş ser-i serv üstine bedr-i münîr
Tâc-ı zerrîn ile görünse kaçan yek-ser livâ*

*Nîzesinden düşmânun dil değmeye diyü meğer
Gerdenine takınur sîmîn hamâyiller livâ*

*Goncalar bayraklar u gülzâr meydân-ı gazâ
Nîzeler serv ü siper güller durur 'ar'ar livâ*

(K. 17/1-7)

Mahmil (Mahfe)

İlginç bi örnek olan XVI. yüzyıl şairi Bağdatlı Rûhî'nin bir kaside nesibinde Osman Paşa'ya ait bir mahfenin tasvirine yer verilmiştir. Şair, mahfeyi Kaf dağında kanat açmış Anka, cennet tavusunun kuyruğu, peçe altındaki ay yüzlü bir melek, saba rüzgârıyla salınan cennet fidanı, Yesrib (Medine) ve Batha sancağı, yıldızlar içindeki ay vb. ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Kûh-ı Kâf üstinde bâl açmış turur 'ankâ mıdur
Nâka üzre yâ müzeyyen mahfel-i zîbâ mıdur*

*Mahmil-i zerrîn dem-i tâvûsa dönmişdür meger
Nâka tâvûs-ı harîm-i cennetü'l-me'vâ mıdur*

*Mahmil-i zerrîn midür girmiş münakkaş perdeye
Yâ nikâb altında bir mâh-ı melek-sîmâ mıdur*

*Nahl-i cennet mi ki tahrîk-i sabâ virmiş hırâm
Salınur nâzile yâ bir kâmet-i bâlâ mıdur*

*Sâye salmış 'âleme evc-i sa'âdetden yahûd
Râyet-i mesned-nişîn-i Yesreb ü Bathâ mıdur*

(K. 8/1-5)

Mektup

XVII. yüzyıla ait bazı kaside nesiblerinde tasvir edilen objeler arasında mektup da vardır. Ganizâde Nâdirî mektubu cisme can muskası, cana aman hattı, hüner şekeri, lezzet dolu şarap, felek Nahit'ini raks ettiren ney, hüner hareminin bakiresi, tomarı

gümüş sürmedan, beyaz postlu misk ahusu⁷¹⁵, yazısı misk, satırları amber kokulu mum ve satırları dumansız mum olan, Hz. Musa'nın sihir yılanlarıyla dolu asası, mühür damgası ve nakışlı kumaşıyla cihan tüccarının kıymetini bileceği kadar değerli vb. ifadelerle tasvir etmiştir:

*Olmaz bu resme nâme-i cân-bahş-ı dil-sitân
Kim cisme hırz-ı cân ola câna hat-ı amân*

*Tûmâr-ı dil-keşi kasabü's-sükker-i hüner
Kâm-ı revâna şerbet-i pür-lezzeti revân*

*Tahrîr-i dil-pezîr ile ol nây-ı hoş-nevâ
Nâhîd-i çarhı raksa getürdi tarab-künân*

*Gözden geçürdi satrını dil meyl-i sürme-veş
Tûmârı kuhl-ı hatta olup sîm-i sürme-dân*

*Yâ nâfedür ki pôstı olmuş sefid anun
Misk-i sevâd-ı dil-keşi 'itr-ı dimâg-ı cân*

*Olmış sûtûr içinde yehûd 'anberin fetîl
Tûmârı bezm-i ma'rifete şem'-i bî-duhân*

*Mârân-ı sihr ile içi memlû degül sûtûr
Gûyâ 'asâ-yı hazret-i Mûsâdur ol hemân*

*Tamga-yı mühr ile o kumaş-ı münakkaşı
Görse bilürdi kıymetini hâce-i cihân*

(K. XXIX/1-8)

Nefî'nin mektubu tasvir ederken kullandığı ifadeler, güzel beyanlı, ince mazmunlu, abıhayat, süslü işlemeleri ve nükteleri karşısında aklın hayrete kapıldığı, nükteli, yazısı perinin kaşlarına veya hurinin saçına, kalemi ambere, şeker kamışına ve

⁷¹⁵ Bilindiği üzere misk, misk geyiğinden elde edilen güzel kokulu bir maddedir; Turhan Baytop-Nebi Bozkurt, "Misk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 30, İstanbul 2005, s. 181.

gezdiği yerleri bahçeye döndüren Hızır'a benzeyen, yeşil kesedeki beyaz fitilli yeşil mumu yaprak içinde açılmamış kıvrım kıvrım zambak goncası vb.dir:

*Ne nâmedir bu ki hüsn-i beyân-ı unvânı
Eder güşâde dil ü tab'-ı mestmendânı*

*Ne nâmedir bu ki keyf-i rahîk-ı mazmûnu
Verir mülâhazaya bir neşât-ı rûhânî*

*Ne nâmedir bu ki feyz-ı edâ-yı pâki sunar
Dehân-ı sâmi'a-i câna âb-ı hayvânı*

*Nazar rubûde-i nakş-tırâz-ı menşûru
Hired esîr-i nikât-ı dakîk u pinhânî*

*Yâ ebrûvân-ı perîdir yâ turra-i hûrî
Sevâd-ı hatt-ı müselsel-nümâ-yı pîçânî*

*Gören ibâret-i şîrîn ü dil-keşini sanır
Ki ney-şekerden ola kilik-i anber-efşânı*

*Acep mi hâmesine Hızr-ı pey-huceste desem
Ki gezdiği yeri etmiş riyâz-ı Rıdvânî*

*Erince kise-i sebz ile destime sandım
Ki şem-i sebz sepîde fitîl ola ânı*

*Ya nâ-şükûfte berk içinde zanbakdır
Ki gonca iken ola pîç pîç ü tûlânî*

(K. 30/1-9)

Nefî'nin nesib bölümünde mektup tasvirini söz konusu ettiği bir diğer kaside nesibinde⁷¹⁶ bazı telmihlere yer verdiği görülmüştür. Buna göre bahsi geçen mektup, Cebrail'in sözleri olup akl-ı küllün tercüme ettiği bir mektuptur:

Ne nâme güft ü gûy-ı Rûh-ı kudsî

Ki kılmış akl-ı küll anı mütercem

(K. 48/3)

Siyah yazılarında vahdet nurunun ışığı, harflerinde ism-i azamın nitelikleri bulunurken mürekkebi Keşmir güzellerinin rastığı, satırları Deylem Türkleri'nin saçlarına benzemektedir. Manasında şarap zevki, edasında zemzem sefası bulunan, baştan başa muhabbet ve sevgi müjdesi olan bu mektup, okudukça insana zevk vermektedir. Cennet şarabına benzeyen mazmunlarını Ebu Cehil dahi bir kez görse içinde bulunduğu cehennemi cennet sanacaktır. Hâl böyleyken hakiki söz sahipleri, yani şairlerde gam, keder bırakmayacaktır:

Sevâdında fûrûğ-ı nûr-ı vahdet

Hurûfunda havâss-ı İsm-i a'zam

Midâdı vesme-i hûbân-ı Keşmîr

Sütûru turra-i Türkân-ı Deylem

Ma'ânîsinde zevk-i keyf-i bâde

Edâsında safâ-yı âb-ı zemzem

Serâpâ müjde-i mihr ü mahabbet

Okundukça safâ kesb eyler âdem

Ne keyfiyyet ne hâlet ne eser var

Rahîk-i feyz-i mazmûnunda bilmem

⁷¹⁶ Bir çalışmada Nefî'ye ait bu iki kaside manzum mektup olarak değerlendirilmiştir. Geniş bilgi için bk. Elif Aydın, *Divanlardaki Manzum Mektuplar*, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2007, s. 9.

*Ki Bû Cehl okusa ömründe bir kez
Safâsından behişt olur cehennem*

*Ebû Cehle edince böyle te'sîr
Dil-i sâhib-suhande kor mu yâ gam*

(K. 48/6-12)

Neşâtî, mektubu tasvir ederken içinde gizli sırların, temiz tabirlerinde yüzlerce ruhanî zevkin gizlendiği, yazısının nüktelerine Aristo'nun dahi hayran olduğu, her satırı nükte dolu, noktaları sevgilinin benine benzeyen, güzel yazıları ruha sevinç veren, edası hoş, manalarındaki letafet neşesi Hızır'a abıhayat zevkini unutturacak kadar çok, temiz manalı, zengin edaları Bedahşan lâlinden daha kıymetli olan ifadelerini kullanmıştır:

*Ta'ala'llah zihi mektub-ı pür-esrar-ı pinhani
Ki her ta'bir-i pakinde nihan şad zevk-i ruhani*

*Nikat-ı hattı kim sermaye-i 'akl-ı Aristodur
Ne mümkün olmamak derkinde diller deng ü hayranı*

*O denlü pür-tahayyül her sütün-ı nükte amizi
Çeker zencir-i fikre fart-ı hayretle dil ü canı*

*Letafet le müzeyyen ol kadar her nokta-i paki
Ferauş itmemek mümkün mi 'âşık hal-ı cananı*

*Fürug-ı hüsn-i hattı behcet-efza-yı ruh-ı şadi
Eda-yı dil-keşi halet-fürüz-ı zevk-i vicdani*

*Ma'anisinde var bir neş'e kim fart-ı letafetden
Unutdursa 'aceb mi Hızra zevk-i ab-ı hayvanı*

*Nedür ol ma'ni-i pakize ol zengin edalarla
Şikest itse 'aceb mi kıymet-i la'l-i Bedehşanı*

(K. 13/1-7)

Nişân/Tuğra

Kelime anlamı “tuğraya dair, tuğrayla ilgili” olan tuğraiyye tabiri, edebî bir terim olarak; “daha çok kasidelerin nesib bölümlerinde işlenen bir türün ismi”dir. Nişân veya tuğra redifiyle kaleme alınan tuğraiyyelerde nesib kısmında daha çok olmak üzere, şiirin tamamında medhiye için bir teşbih unsuru durumunda olan tuğra, çeşitli özellikleriyle tavsif edilir⁷¹⁷. Tuğrayı bir resim ve muamma olarak algılayan şairler, tuğranın genel görünüşünden içinde yer alan harflere kadar en küçük ayrıntıyı dahi manalandırmışlardır. Divan şiirinde tuğra konulu ilk şiir *Necâtî Bey* tarafından yazılmıştır⁷¹⁸. Çalışmamıza konu olan kasidelerden bir kısmı da tuğraiyye örneği durumundadır. XVI. yüzyıl şairi Âşık Çelebinin nesibinde nişân; sultanın ismi üzerinde bulunduğu için kıymetli, başına altın işlemeli taç takan padişah, Süleyman’ın mührü, yedi ülkenin yanında yedi küme toprak kadar değersiz, üzerindeki üç elif üç sancağa, satırları saf saf askere benzeyen, yeni gelinin parmağına takılan yüzük, kenarında Ülker yıldızı nakşının bulunduğu zemini ak iki renkli kumaş, insanları ve cinleri büyülemek için Süleyman’ın adını ezberleyen kimse, padişah hazinesini hüküm tılsımıyla korumak için kuyruğunu çember etmiş cansız ejder vb. olarak nitelendirilmiştir:

İtmeseydi ism-i sultânı eger der-ber-nişân

Sadr-ı yarlıg-ı belîgi eylemezdi yer nişân

Olmasaydı hükm-i şâhî bir şeh-i kişver-küşây

Başına tâc olmaz idi zer-nigâr efser-nişân

Tâbi’ ü fermân-berîdür halk-ı ‘âlem hikmetün

Yiridür mühr-i Süleymâna disem benzer nişân

⁷¹⁷ Ahmet Mermer, “Divan Şiirinde Tuğra Tavsifleri”, *Bilig Dergisi*, S. 14, Yaz 2000, s. 89. Tuğraiyyeler hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Ahmet Topal, “Klâsik Türk Şiirinde Tuğra ve Bir Edebi Tür Olarak Tuğraiyye”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2 Winter 2009, s. 1008-1024.

⁷¹⁸ Bu şiirle ilgili yapılmış bir çalışma için bk. Ahmet Mermer, “Necâtî Bey’in Nişân Kasîdesi”, *İlmî Araştırmalar*, S. 5, İstanbul 1997, s. 199-218.

*Heft kişver şâh-râh-ı taht-gâh-ı hükmine
Yidi tûde hâke benzer ki kona yer yer nişân*

*Üç 'alemdür üç elif olsun muzaffer dâ'imâ
Der-pençe satrdan saf saf 'asker nişân*

*Almaga bir kişveri bir halka-i tevkî' bes
Nev-'arûsa nitekim hâtem olur ekser nişân*

*Hükm-i şâhi bir zemîni ak kemhâdur dü-reng
Vâkı' olmışdur kenârında anun Ülker nişân*

*Dâire çekmiş ki ins ü cinni teshîr eyleye
Eyleyüp dilde Süleymân nâmını ezber nişân*

*Genc-i emr-i şâhiyi hıfza tılsım-ı hükm ile
Ejder-i bî-cândur itmiş kuyrugın çenber nişân*

(K. 10/1-9)

Bir başka XVI. asır şairi Kelâmî, tuğrayı ay, hurilerin saçı, güneş, yed-i beyza, Ali'nin Zülfikâr'ı, Yakup'un önceleri kör olan fakat sonraları Yusuf'un kokusuyla gözleri açılan sırça ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Olmış ay sadr-ı müdâdunla mutarrâ tugrâ
Hem-ser-i silsile-i tura-yı hûrâ tugrâ*

*Baht-ı bîdârını seyr itmege göz göz olmuş
'Ayn-ı 'akl-ı 'ukalâ gibi ser-â-pâ tugrâ*

*Âsmân üzre degül mihr ki altun halden
Nâme-i kadrüne çekmiş yed-i beyzâ tugrâ*

*Zülfikâr-ı 'Alî'ye olsa müşâbih yiridür
Nass-ı kâtı' gibi hükmin ider icrâ tugrâ*

*Kilk-i nakkâş-ı fezâ levh-i kader üstünde
Çekmemiş böyle dil-âvîz ü dil-ârâ tigrâ*

*Gurra-ı subh-ı bidâyetde ile'l-ân bir göz
Görmemiş böyle biraz müje vü garrâ tigrâ*

*Çeşm-i Ya'kûb gibi gözleri agarmış iken
Bûy-ı Yûsuf ile oldu yine mînâ tigrâ*

(K. 2/1-7)

Yine XVI. yüzyıl şairlerinden Taşlıcalı Yahyâ'nın nesibinde bahsi geçen nişan, üstünde Süleyman'ın mührünün bulunduğu, Hz. Peygamber'e kanat açmış Cebrail, Kâbe, altınoluk, Zülfikar, harfleri Kâbe'ye yönelen Yemen Araplar'ına, satırları Kâbe'ye giden kafilelere benzeyen ifadeleriyle tasvir edilmiştir:

*Şâh-ı zemâne hükmüne tâbidür ins ü cân
Menşûrî üzre möhr-i Süleymândur ol nişân*

*Cibrîldür ki geldi Resule kanad açup
Güyâ nişân-ı hükm-i şehenşâh-ı kâmrân*

*Tâbende re'y ile meselâ ol nişân-ı hûb
Yâ Ka'bedür beriyyede itmiş durur mekân*

*Altun olukdur ol görinen şekl-i Zülfikar
Müminlere su yirine envâr olur revân*

*Güyâ Yemen 'arablarıdur cümleten hurûf
Tesbîh ile teveccüh ider Ka'beye revân*

*Bak 'ayn-ı cân ile sanasm Kâ'beye gider
Cümle sutûrî kafileler gibi bî-gümân*

(K. 27/1-6)

XVII. yüzyıl şairlerinden Bosnalı Sâbit'in kaside nesibinde tuğra, kanat açmış Anka olarak tahayyül edilmiştir:

*Cihân-bân-ı sipihr-'unvân-ı devrâna yeter halâ
Nişân-ı şân ü şevket hey'et-i matbû'a-ı turgâ*

Alup zîr-i cenâha beyze-i tâvûs-ı iclâlî

Güşâd itmiş yine şeh-perr-i 'izz ü câhı ol 'Ankâ

(K. XXXVIII/1-2)

Şairin söz konusu kaside nesibinde tuğrayla ilgi kurduğu unsurlardan biri de Şirin'in kasrıdır:

Yazılsa hall ile benzer murassa' kasr-ı Şîrîne

Olup hatt-ı sefid-i hançere mîzâb-ı şîr-âsâ

(K. XXXVIII/9)

Sâbit, nesibin devam eden beyitlerinde tuğrayı tasvir ederken Hz.Peygamber'in parmağıyla dolunayı ikiye bölmesi, Zülfikar, ashâb-ı Kehf⁷¹⁹, Hüma telmihlerine yer vermiş, süslü saçaklarını hayretten eli böğründe kalmış âşık olarak tasvir etmiştir:

Miyânından dü-pâre itdi bedr-i beyzenün resmin

Benân-ı Ahmed-âsâ şekl-i şemşîr-i zafer-bahşâ

'Aceb mi Zü'l-fikâr-ı hancere sell itse şemşîrin

'Adûya beyzesi gürz-i girânın çekdi bî-pervâ

Mutarrâ zülfelerde hüsnine dil-beste olmuşdur

Eli bögrinde hayretten misâl-i 'âşık-ı şeydâ

N'ola hıfz itse bâb-ı Kehf-i şer'-i fahr-ı ebrârı

Hümâ-yı bürc-i kânûndan çıkan ol beyze-i beyzâ

(K. XXXVIII/16-19)

XVIII. yüzyıl şairi Arpaemini-zâde Sâmî, tuğrayı altın yuvasındaki alaca renkli papağan, devlet halkasının püskülünün ipine bağlı olduğu, hükümleri daima

⁷¹⁹ Kur'an-ı Kerîm'de (Kehf, 18/1-110) hikâyeleri anlatılan ve "yedi uyurlar" olarak bilinen kişilerdir. Divan şiirinde bir telmih unsuru olan kullanımı hakkında geniş bilgi için bk. Elif Ayan Nizam, "Divan Şiirinde Bir Telmih Unsuru Olarak "Ashab-ı Kehf", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/13, Fall Ankara 2013, pp. 483-499. Ayrıca bk. Hakan Yekbaş, *Divan Şiirinde Ashâb-ı Kehf ve Râşih'in Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

satırların dalgası üstünde akan, yelken açmış adalet gemisi, püskülü adalet zinciri, dostlara kucak açıp düşmanlara hançer çeken, düşmanı aslan olsa da yüz merhale mesafeden pençesine alan ok ve yay, cennet tavusu, omzuna ağır gürz alarak kargaşalık başını ortadan kaldıran Tehemten vb. ifadelerle tavsif etmiştir:

*Ne dem surh ile olsa revnak-ârâ-yi nişân tugra
Döner tûtî-i ala k'ola zerrîn-âşyân tugra*

*Anun merbût-i târ-i zülfesidür halka-i devlet
Ruh-i ikbâle oldu turre-i 'anber-feşân tugra*

*Olur ahkâmı cârî dâ'imâ mevc-i sutûr üzre
Güşâde eyleyüp keştî-i 'adle bâdbân tugra*

*Elifler i'tidâl-i istikâmetden 'ibâretdür
Virür zülfeyle zencîr-i 'adâletden nişân tugra*

*Hayır-hâhân-i dîne açmada âgûş-i ta'zîmin
Olupdur hancereyle düşmene hancer-keşân tugra*

*İder şîr olsa da hasmı zebûn sad merhale yerden
Alup ser-pençe-i pür-zûrına tîr ü kemân tugra*

*Müzehheb nakş-i zîbâ-yi musanna'la olur gûyâ
Zemîn-i safhada hem-reng-i tâvûs-i cinân tugra*

*Tayansun kelle-i gerden-keşân-i 'arsa-i âşûb
Tehemten gibi der-püşt eylemiş gürz-i girân tugra*

(K. 23/1-8)

Aynı asırda Nedîm tuğrayı, kanat açtığında gölgesi İran ve Turan'a düşen Hüma, Kaf'taki altın pençeli Simurg, sütunları sancağa benzeyen, tavustan daha güzel, hançere benzeyen şekli Sührab'ı dahi korkutan vs. ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Zihî pâkîze tuğrâ-yı hümâyûn-ı mülûkâne
Ki vâcib mücebince 'âmil olmak cümle şâhâne*

*Zihî vâlâ hümâ-yı evc-pervâz-ı celâlet kim
Düşer bâl açdığınca sayesi îrân u Tûrâna*

*Zihî sîmurg-ı zerrin-pençe-i kâf-ı mehabet kim
Gelür hem-çün piristû heybetinden lerze hâkâna*

*O perçem zülfeler kim dönmüş amin pîşgâhında
Ser-i Kisrî ham-ı çevgâna düşmüş gûy-ı galtana*

*Ya ol 'âlî sütunlar kim anun her birisi güya
Birer vâlâ 'âlemdir leşker-i te'yîd-i Sübhâna*

*O dil-keş beyzâyı arz etseler tâvûs-ı kudsîye
Gelirdi sad meserret ile etrafında cevlâna*

*O hançer şeklini göstereceler Sührâba başlardı
Aman şevketlü hünkânı deyü feryâd u efgâna*

(K. 17/1-7)

XIX. asır şairlerinden Enderunlu Vâsîf'ın kasidesinde tuğra, şevket ve şan kanatlarıyla nam kuşunu avlamak için süzülen devlet ankası, Hüma, cennet tavusu, dünyanın perişan zülfüne tarak, üzerindeki cevherden yapılmış ye harfi maksat gülünün çiyi, sürmesinin milinin mimi halkın gözüne sıhhat Anka'sı olan vs. ifadeleriyle nitelendirilmiştir:

*Kıyâs etme cenâheyn-i nişân-şân ü şevketdir
Süzülmüş sayd-ı murgı nâm içün 'ankâ-yı devletdir*

*Hümâdır der-kafes nâm-ı hümâyûn zeylde yâhod
Nukûş-reng-i gûn-â-gûn ile tâvûs-ı cennetdir*

*Perîşân-zülf-i dehre şânedir dendâne-i sîni
Ki üstün lâmi kasr-ı şâna bâdî-i metânetdir*

*Dü zîbâ cevher-i yâsı gül-i maksûda şebnemdir
Çü mîl-i sürme mîmi çeşm-i halka 'ankâ-yı sıhhatdir* (K. 13/1-4)

Sâgar (Kadeh)

XVI. asır şairi Derzi-zâde Ulvî, kadehi; lâl renkli, mücevher bir taç giyen zevk ve sefa mülkünün reisi, nazar ehline mağrip ve maşrıkı seyrettiren Cem'in kadehi veya İskender'in aynası, şehrin dik başlı güzellerini dahi âşığa boyun eğdiren, sakinin boyunu görünce kıyamet olduğunu sanarak şarap yudumlarından birçok yıldız döken kimse, sevgilinin köpeğinin çanağı, sevgilinin hummadan titreyen çene çukuru, işret ehlini tuhaf bir âleme göndererek dilenciye padişah, padişahı da dilenci eden biri vb. ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Olalu zevk u safâ mülkine server sâgar
La'lden geydi yire tâc-ı mücevher sâgar*

*Magrib ü Maşrık'ı seyr itdürür ehl-i nazara
Câm-ı Cem oldı ya mir'ât-ı Sikender sâgar*

*Ser-keş olsa ne kadar şehrimüzün mahbûbı
Râm ider 'âşıkına anı mukarrer sâgar*

*Göricek kâmet-i sâkîyi kıyâmet sandı
Cür'adan dökdi yire bir nice ahter sâgar*

*Sohbet-i câm-ı Cem'i 'aynuma almam sâkî
Olalu bana sifâl-ı seg-i dilber sâgar*

*Tâb-ı tebden n'ola zerd olsa zenehdân-ı nigâr
Bezm-i şâhîde olursa yaraşur zer sâgar*

*Niçe dervîşi şeh eyler n'îçe sultânı gedâ
 'Îşret ehlini 'aceb 'âleme ilter sâgar*

(K. 11/1-7)

Fuzûlî'nin kasidesinde şarap şişesi/kadeh; yakut şarap madeni, bal hokkası, marifet incisinin kutusu, üzümün kızının dadısı ve perdedarı, şarap sultanının mahremi, el tutup düşmüşleri ayağa kaldırmak için her gün gönüller açmaya varını sarfeden, ahaba kanlar yutturan nazenin dilber, dertle gözyaşı döken âşık, cevher, bazen meclisi tazeleyen bazen de özürle eğilerek halka saygı gösteren kimse vs. olarak tahayyül edilmiştir:

*Ey safa-yi şişe-i cevleri-i firuze-fam
 Ma'den-i yakut-i sahba gül-bün-i gül-berg-i cam*

*Gonce-i gül-zar-i hikmet hokka-i şehd-i gına
 Dürc-i dürr-i ma'rifet mi'yar-i idrak-i tamam*

*Perde-dar-i duhter-i rez daye-i bintü'l-'ineb
 Mahrem-i sultan-i mey matbu'-i ebna-yi kiram*

*El tutup düşmüşleri bir bir ayağa durgurup
 Sarf eden varın gönüller açmağa her subh u şam*

*Nazenin dil-ber kimi ahaba kanlar yutturan
 Derd ilen âşık kimi kanlar döken gözden müdam*

*Veh ne cevhersin ki bilmez hiç kim hasiyyetin
 Acz evsafındadır taksîre kabil akl-i tam*

*Geh gelip kahkah ter eylersin dimağın meclisin
 Geh eğilip halka özr ile kılarırsın ihtiram*

(K. 35/1-7)

Sûrahi

Fuzûlî'nin bir kaside nesibinde sûrahinin tasvir edilmesi söz konusudur. Şair,

sürâhiyi sevinç ve neşe veren, servi boylu, yanağı mum gibi parlak olan, sevinç bağının gül kökü, ferah gül bahçesinin goncası, kırmızı gül, bazen ciğeri kanlı âşıklar silsilesini boyunlarına delilik zinciri takarak çeken çılgın bazen âşıkları hiç merhameti olmaksızın sarhoş ve harap eden kimse, dört bir tarafında yiğitlerin bulunduğu ve altın işlemeli kaftan giyen mirza, daima secdede bulunan içi temiz bir sofi olarak tasvir etmiştir:

*Bu sürâhi meselâ bir sanem-i ra'nâdır
Ki dem-â-dem tarab-engîz ü neşât efzâdır*

*Serv tek kâmet-i dil-cûyile uşşâk-firib
Şem tek pertev-i ruhsâr ile bezm-ârâdır*

*Gül-bün-i bağ-i tarab gonce-i gül-zâr-i ferah
Gül kim andan açılır câm-i mey-i sahbâdır*

*Reng-i zerdim ile surhun görüp eyler hayret
Ki hazân içre aceb bu ne gül-i hamrâdır*

*Gâh hem-silsile-i âşık-i hûnin ciğeri
Boynu zencîr-i cünûn kaydı çeken şeydâdır*

*Gâh yüz âşık-i şeydânı kılıp mest ü harâb
Eylemez hiç terahhum işi istiğnâdır*

*Bezm için her tarafın turfa igitler tutmuş
Sanasın hil'at-i zer-beft ile bir mirzâdır*

*Bâtın-i sâf ile bir sôfiye benzer ki müdâm
Secdesinde eser-i sıdk u safâ peydâdır*

(K. 38/1-8)

Şarap

Divan şiirinde bezmin vazgeçilmez unsurlarından olan ve şairler tarafından birçok hayale konu edilen şarabı⁷²⁰ XVII. yüzyıl şairi Nazîf, bir kasidesinin nesibinde şarabı; irfan badesi, hikmet şerbeti, aşk hastasının şifası, kadehinin içi feyiz güneşinin görüldüğü yer olan, insanı gamdan kurtarıp neşelendiren ifadeleriyle tasvir etmiştir:

Ne feyz ol feyz kim sermâyesidir bâde-i 'irfân

Ne bâde muktezâ-yı keyfi anın kec-külâhıdır

Ne bâde şerbet-i hikmet sirişt-i rûh-perver kim

Zülâl-i katresi bin haste-i 'aşkın penâhıdır

Ne bâde nûr-ı maşrıkı o subh-ı nüktedânı kim

Derûn-ı sâgarı hûrşîd-i feyzin cilve-gâhıdır

Olan ratbü'l-lisân neşvesi bî-kayddır gamdan

Anınçün böyle dil sermest-i feyz-i bî-tenâhîdir

(K. 10/2-5)

Nef'î'nin kaside nesibinde gönül kanı, gül, abıhayat, cennetten haber getiren, Nehşep⁷²¹ ayı, Mesih vs. şarapla ilişkilendirilen kavramlardır:

Meşreb-i ehl-i mahabbetden alan lezzet-i kâm

Hûn-ı dil nûş eder olmazsa şarâb-ı gül-fâm

Gül gibi oldu husûsâ ola câm-ı pür-mey

Aklı başında olan ârif eder mi ârâm

Başka bir âlemi var bezm-i meyin kim anda

Görünür rind-i cihân-dîde-i huşyâra müdâm

⁷²⁰ Geniş bilgi için bk. Rıdvan Canım, “şarâb”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 372-373.

⁷²¹ W. Minorsky, “Nahşeb”, Buhara’da bulunan bir şehirdir, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, M.E.B. Yayınları, c. 9, İstanbul 1964, s. 39-40.

*Mâye-i feyz-i hayât-ı ebedî neşve-i mey
Menşe-i hikmet-i devr-i ezeli gerdiş-i câm*

*Bâdedir zevkini idrâk edene Âb-ı hayât
Mu'terifdir buna Hızır ile Sikender de tamâm*

*Ola ben istediğim bâde-i pür-feyz ammâ
Ki neşâtı getirir cânê cinândan peygâm*

*Nice mey tâb-ı fûrûğ-ı ruh-ı mâh-ı Nehşeb
Nice mey pertev-i envâr-ı dil-i ârif-i câm*

*Nice mey dest-i Mesîhâda çeker sâgarını
Kalem alsa ele sûret-ger-i deyr-i ifhâm*

(K. 50/1-8)

XIX. asır şairlerinde Refi' Âmidî, kasidesinin nesibinde can verme özelliğiyle Cebrail'in dahi ona tazim ve kıyam ettiği, cihanı aydınlatan, feyiz usturlabı, mana kubbesini gösteren, Eflatun'u dahi sersem etme özelliği bulunan, ilham güneşinin nuru, parlaklığıyla aklı dahi yakıp kül eden vs. bir şaraptan söz etmiştir:

*Bâ-husûs ola o hâlis mey-i cân-perver kim
Görse Rûhü'l-Kuds eyler ana ta'zîm ü kıyâm*

*Nice mey câm-ı cihân-tâbı sûturlâb-ı füyûz
Gösterür târüm-i ma'nâ-yı derûnunda temâm*

*Nice mey hâk-i humı 'unsur-ı pâk-i 'ârif
Derk-i keyfinde Felâtun-ı hikem de sersâm*

*Nice mey lem'a-i huş-sûz-ı ziyâ-güsteridür
Pertev-i nûr-ı tecellâ-yı şümûs-ı ilhâm*

(K. 11/13-16)

Şem'/Çerâğ (Mum)

Arapçası şem' ve Farsçası çerâğ olan ve “bir fitilin üzerine erimiş balmumu, iç yağı, stearik asit veya parafın dökülüp genellikle silindir biçiminde doldurulan ışık aracı; balmumu” manasına gelen ve Divan şairleri tarafından birçok hayale malzeme yapılan mum⁷²², nesiblerde tasvir edilen objelerden biri durumundadır. Revânî'nin kaside nesibinde fitilini sevgilinin gül yanağından yakan, bilmezlikle sevgilinin lale yanağına öykünüp kendisini ortaya atan kimse, sevgilinin yanağı, mihnet gecesinde şairin dert ortağı olduğu için el üstünde tutulan kişi, nergis, sevgilinin güzelliği, lale bahçesi vb. mum tasvirinde kullanılan ifadelerdir:

Dâyim ruhunla kılsa nola ıftihâr şem'
Andan yakar çerâğı çün ey gül-'izâr şem'

Bilmezlik ile lâle 'izâruna öykünüp
Ortaya atdı kendüzini ey nigâr şem'

Şevk-i ruhunla ben ölice ay ile güneş
Kabrümi bekleye yaka leyl ü nehâr şem'

'İzzet idüp el üzre tutarsam 'aceb midür
Mihnet şebinde oldı bana gam-güzâr şem'

Gösterdi bu nezâket ile şekl-i nergisi
Meclisde keffine alup ol şivekâr şem'

Saklar çerâğ-ı hüsnini yaşumdan ol nigâr
Olmaz suya tokınsa bilür şu'ledâr şem'

Gündüz çerâğlar yakuban bulımaz seni
Yir yir uyarduğı bu durur lâlezâr şem'

(K. 12/1-7)

⁷²² Geniş bilgi için bk. Aysun Sungurhan-Eyduran, “Şem”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 5, AKM Yayınları, Ankara 2006, s. 392-393.

Şeyh Gâlib'in kaside nesibinde Bedahşan taşı, bülbülün ahının alevi, gonca, iman cevheri, kadeh, saki, yara, bir tecellide güzelliği cihanı memnun eden kimse vs. mumla ilişkilendirilen kavramlardır:

*'Aşk kim eyledi hûrşîd-i dirahşânı çerâg
Nazar-ı feyzi ider seng-i Bedahşânı çerâg*

*Pertev-i sûzişi gör şu'le-i âh-ı bülbül
Bir şerâreyle ider gonca-i handânı çerâg*

*Lutf-ı te'sîr-i mahabbetle dil-i sengînin
Bezm-i tahkîke olur gevher-i î mânı çerâg*

*Meşreb-i cûduna bak sâkî-i âteş-destin
İtdi bir şu'le ile sâgar-ı gerdânı çerâg*

*Bezme humlarla gelip bâde kadehler gitsin
Kirm-i şebtâb idemez halka-i rindânı çerâg*

*Al fânûs-ıla rez duhterin itsin teşrîf
Eylesin pîr-i mugân sâkî-i mestânı çerâg*

*Bende-perverligi yokdur diyemem hançerinin
İtdi her sînede bin zahm-ı nümâyânı çerâg*

*Bir tecellîde ider hüsnü cihânı memnûn
Gark-ı nûr itmededir cümle-i mihmânı çerâg*

(K. 14/8)

Şerbet

XVIII. yüzyıl şairlerinden İhyâ, bir kasidesinin nesibinde padişahın derdine deva olan şerbeti söz konusu etmiştir⁷²³. Bu şerbet, takdir tabibinin âlemin hastalıklarına şifa olsun diye sulh ve salahtan hazırladığı, âlemin tabiatına iyi gelen, ondan içenlerin düşmanlarıyla şeker ve süt gibi oldukları, usta hekimlerin benzerini Kevser şifahanesinde dahi bulamayacakları, onunla dolu olan gönül testilerinden halis dostluğun sızacağı vb. bir şerbettir:

Şerbet-i sulh u salâh ile tabîb-i takdîr

Eyledi emzice-i 'âleme hüsn-i tedbîr

Nice şerbet şeker-âmiz-i beşâretidir bu

Nûş idenler olur a'dâsı ile şeker ü şîr

Nice şerbet ki şifâ-hâne-i Kevser içre

Bulamaz zümre-i huzzâk ana mânend ü nazîr

Nice şerbet k'ola pür-kûze-i diller andan

Mütereşşih olur elbette musâfât-ı kesîr

(K. 1/1-4⁷²⁴)

Tîğ (Kılıç)

Türklerde en eski savaş aletlerinden biri olan kılıç⁷²⁵, kaside nesiblerinde de tasvir edilen objeler arasında yer almaktadır. Gelibolulu Âlî kılıcı, kalleş ve namerde el vermeyen, düşmanı kırıp geçiren, savaş ateşi esnasında dile benzeyen, kuşağına el vurup yürüyen bir pehlivan ve kahraman, kılıç ustasının elinde yana yana yapıldığı için ateş saçan bir ejder, siyah kesesinde cevherlerini saklayan ve gece vakti

⁷²³ Osmanlı'da şerbet, lezzetinin yanında şifa amaçlı da kullanılmış bir içecektir; Tahir Tekin Öztan, "Geleneksel şerbetimiz ne zaman dondurulup sorbe oldu?", *Gıda Teknolojisi Derneği Gıda Dergisi*, Haziran 2010, s. 76.

⁷²⁴ *İhyâ Divanı (Transkribe Edilmiş Metin)*, Ali İpek, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 1990.

⁷²⁵ Geniş bilgi için bk. Nurettin Demir, "kılıç", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 4, Ankara 2004, s. 121-124.

yıldızlarla dolu gökyüzü, derya gibi sağa sola akarak Boğaz'daki hisarları derkenar eden kimse vs. olarak nitelendirmiştir:

*El virmedi muhannese yitmez mi bu hüner
Yakışmadı cihâna gelelden zamâna tîg*

*Kırdı gürûh-ı düşmeni bir dil çıkartmadı
Rezm âteşine olsa 'aceb mi zebâne tîg*

*Âhen-dil olmayaydı el urup kuşagina
Yan basmaz idi rezimde her pehlevâna tîg*

*Dem çekdügince ejder-i âteş-efşân olur
Seyyâf elinde çerhe girüp yana yana tîg*

*Her dem siyeh niyâmda saklar cevâhirin
Döndi şeb içre necm ile pür âsmâna tîg*

*Gûya Bogaz hisârların der-kenâr ider
Deryâ gibi olunca rezimde revâne tîg*

(K. 27/11-16)

Hayâlî, kılıcı daha ziyade bir savaş aleti oluşu özelliğiyle söz konusu etmiştir. Şairin kaside nesibinde kılıç, kınındayken ininde uyuyan yılan, avcı tuzağı, cevherleri üstünde olan bir akarsu, savaşta vücut mülkünü yakıp kül eden alev, yumurtadan çıkar çıkmaz uçarak düşmanın başını yuva eden bir kuş, devletin kır atının kırbacı, cevherini satmak isteyen Hintli bir tüccar vb. olarak tasvir etmiştir:

*Dursa niyâm içinde kaçan kim yegâne tîğ
Benzer ininde uykuya varmış yılana tîğ*

*Cevherleri yüzünde çü sayyâd dâmıdır
Döndü fenâ yolunda bir âb-ı revâna tîğ*

*Mülk-i vücûdu yaktı serâser kül eyledi
Olalı rezm âteşi içre zebâne tîğ*

*Bir murgdur ki çıkdığı dem beyzadan uçar
Fark-ı adûyu eyler o dem âşiyâne tîğ*

*Anı geçerci eblak-ı eyyâm-ı fitne-cûy
Olmasa hıng-i devlete ger tâziyâne tîğ*

*Bir hindî hâcedir ki diler cevherin sata
Sadr-ı adûda geçdigi budur dükâna tîğ*

(K. 6/1-6)

Kelâmî, kılıcı sevgili ve sevgiliye ait güzellik unsurlarıyla ilişkilendirmiştir. Kılıfındayken ininde uykuya varmış yılan, ehlidilin kanını kana kana içen, sevgilinin gamzesi gibi kana susayan, imtihan aynasına yüz kere bakmışsa da sevgilinin gamzesi kadar kan dökücü kimseyi görmeyen kimse, sevgilinin gözleri, gamzesi ve kirpikleri vs. şairin kılıçla ilgili yer verdiği teşbih ve teşhislerdir:

*Tursa niyâm içinde kaçan kim yegâne tîğ
Benzer ininde uykuya varmış yılana tîğ*

*Gamzen misâli olmasa leb-teşne kana tîğ
İçmezdi kanın ehl-i dilün kana kana tîğ*

*Hûn-rîz-i gamzene sanemâ görmemiş nazîr
Yüz kerre bakmış âyine-i imtihanâna tîğ*

*Şemşîr-bâz-ı gamze-i hûn-rîz-i çeşm-i yâr
Nevk-i müjeyle urdı dil-i nâ-tüvâna tîğ*

(K. 15/1-4)

Şeyh Gâlib'in kaside nesibinde kılıç, güneşle ilişkilendirilmiştir. Kılıç, doğu sultanının sabah vakti cihanı onunla aydınlattığı, saltanat bahçesinin şimşegi, güneşin pençesi, elmas kalem, al kanatlı haber güvercini, üzerinde yardım ayetinin yazılı

olduğu⁷²⁶ ve şark hükümdarının ufukları onunla fethettiği, zabitlerin günlere onunla hükmettiği vb. kılıçtır:

'Ale's-sabâh ki sultân-ı hâver itdi zuhur
Elinde tîg-i cihân-tâbı dehre salmada nûr

Ne tîg berk-ı bahârı riyâz-ı saltanatın
Ne tîg pençe-i hûrşîd-i bâmdâd-ı kûsûr

Ne tîg hâme-i elmâs-ı huccet-i kat'î
Ki cevherinde vücûb-ı mutâva'at mestûr

Ne tîg al kanadlı kebûter-i peygâm
Nüvişte zîr-i perinde helâk-i düşmen-i 'ûr

Kılıçla feth ider âfâkı dâver-i maşrık
Kılıçdır âyet-i a'lâ-yı râyet-i mansûr

Elinde olmasa şemşîr-i gırra-i garrâ
Tahakküm idemez eyyâma zâbitân-ı şühûr

(K.20/1-6)

Eşref Paşa, sabah vakti gördüğünü söylediği kılıcı nuranî bir yüz, Tur'daki ateş, ilâhî sır, güzelliğiyle İskender'in gönül aynasını dağlayan, Hızr-ı Şeybânî'nin dahi eteğini çektiği ateş⁷²⁷, güzelliğiyle Kenan ayı olan Yusuf'u dahi kiskandıran bir kimse olarak nitelendirmiştir:

Şebân ki zâhir oldı çeşmime bir rûy-ı nûrânî
Kıyâs etdim ki berk-i Tûrdur yâ sırr-ı sübhânî

⁷²⁶ Beyitte hükümdarların kılıç ustalarına kılıçların üzerine altın ve gümüş kakmalarla zafer ve saadet dilekleri, kelime-i tevhit, ayet ve hadislerin işletmeleri hadisesine telmih vardır; Nebi Bozkurt, "Kılıç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 25, Ankara 2002, s. 407.

⁷²⁷ Beyitte Şeybânî hanlarından Şibanî İskender (968-991/1560-1583)/İskender Han b. Canbeg'e telmih vardır. Bahsi geçen hükümdar hakkında geniş bilgi için bk. Mehin Fehimi, "Safevi Şahları İle Astrahani Hanedanı Arasındaki Siyasi İlişkiler", (Çeviri: M. Bilal Çelik), *History Studies International Journal of History*, Volume 2/2, 2010, s. 511-512; ayrıca bk. İsmail Türkoğlu, "Şeybânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 39, İstanbul 2010, s. 46.

*Ne rûy ârâyîşi dâg-ı dil-i mir'at-ı İskender
Ne berk âteş gibi dâmenkeş eyler Hızr-ı Şeybânî*

*Nedir âyâ o rûy-ı tâb-nâk-ı i'câz-ı kudret mi
Kemâl-i hüsnüdüre reşk-i cemâl-i mâh-ı Ken'ânî* (K. XXIV/1-3)

Şairin anlatımlarından anlaşıldığı üzere kabzasında Fetih sûresi yazılı olan bu kılıç, Horasânî cevherle cilalanmış⁷²⁸, devranın onun ortaya çıktığını duysa elinden Behram'ın kılıcını düşüreceği, Keyvan'ın demir topuzunun mahvolacağı kadar korkutucu bir kılıçtır:

*Nümâyân kabzasında Sûre-i Feth âyet-i nusret
Fûrûzân saykalında cevher-i mevc-i Horâsânî*

*Zuhûrun tuysa devrân tig-i Behrâmî düşer elden
Hurûcun görse gerdûn mahv olur kupâl-i Keyvânî* (K. XXIV/8-9)

Değeri son derece yüksek olan bu kılıca karşılık olarak felek Zâl'inin hilâli dahi değersiz kalır:

*Behâ-yı müjdesi olmaz hilâli Zâl-i gerdûnun
O seyf-i sâtı'ın ol rütbedir kadr-i firâvânî* (K. XXIV/11)

Tîr (Ok)

Ok, "kamış ve ağaçtan yapılmış, (66-70 cm) uzunluğunda ve (4-5 dirhem-12.8, 16 gram) ağırlığında bir çubuk olup yay ile uzağa atılarak düşmanı ve hayvanları yaralamak için, spor olarak da uzağa atmak, sert ağaçlara saplamak ve bir nişanı vurmak amacıyla kullanılan⁷²⁹ alettir. Divan şiirinde söz konusu edilen ve daha çok sevgilinin kirpiği, gamzesi gibi güzellik unsurlarıyla ilişkilendirilen ok⁷³⁰, kaside

⁷²⁸ Kılıçları meşhur olan yerlerden biri de Horasan'dır; Bozkurt, *agm.*, s. 407.

⁷²⁹ Kahraman, *age.*, s. 361.

⁷³⁰ Divan şiirinde ok ve okçuluk konusunda yapılmış bazı çalışmalar da vardır; İsmail Hakkı Aksoyak, "Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sivas 1995, S. 1, s. 81-94; M. Fatih Köksal, "Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri"ne Ekler", *TÜBİAR-X*, 2001, s. 234-253; Abdullah Bulut, "Rasih'in Okçulukla

nesiblerinde de tasvir edilen objelerden biridir. Bursalı Rahmî, oku bir savaş aleti oluşu yönüyle söz konusu etmiş ve oku ince yılan, kuş, ateş dilli ejder; asla avını kaçırmayan demir gagalı yırtıcı şahin, savaşta kaçan düşmanı parmağıyla işaret eden, kemana arka verip dayanan, hasmına hemen ulaşacak kadar çevik vb. kimse olarak nitelendirmiştir:

*İrdi ‘adûya rezm deminde yegâne tîr
Benzer revîşde atılan ince yılana tîr*

*Bir murgdur ki açsa kaçan perr ü bâlini
Kalb-i ‘adûyî eyler o dem âşiyâne tîr*

*Kîmuht gâr içinde dehânın açup yatur
Benzerse n’ola ejder-i âteş-zebâne tîr*

*Minkâr-ı âhenîn ile derrinde bâzdur
Alur şikârını kaçan olsa revâne tîr*

*Barmagıyla gösterüp eyler işâreti
Rûz-ı vegâda kaçsa ‘adû cân-sitâne tîr*

*Alur elin yabâne atar bî-vefâ durur
Arka virüp tayanmasun eydün kemâna tîr*

*İrür yiter garîmine çâlâk ü cüstdür
Meydân virür önince egerçi kaçana tîr*

(K. 5/1-7)

Taşlıcalı Yahyâ ise, oku aynı zamana sevgili ve sevgilinin güzellik unsurlarıyla ve âşığın ahıyla vs. de ilişkilendirmiştir. Ok, şaire dokunmadan geçen, sevgilinin kayın ağacından yapılan kirpiği gibi ilgisiz olan, gül bahçesindeki servi, gönül kuşunu

avlayan sevgilinin keman kaşları ve gözleri, vb. birçok unsura teşbih ve teşhis edilmiştir:

*Bîgâne oldı şimdi müjen gibi câna tîr
Tokınmadın geçer yine ben bî-nişâna tîr*

*Ey kaşları kemân görinen servler degül
Kavs-i felekden irdi kamu gülsitâna tîr*

*Çîn itme yâ kaşunı gönül murgını görüp
Atmak revâ mı bülbül-i kuds-âşiyâna tîr*

*Kan itmesün hadengünü irgürme çeşmüne
Sunma hemîşe mest-i mey-i ergavâna tîr*

*Uçmaga kûyuna sanasın kol kanad olur
Meydân-ı sînemi pür idüp irse câna tîr*

*Bir gezden oklamaga cihân halkını yine
İrgürdi çeşmi hışm ile ey dil kemâna tîr*

(K. 21/1-6)

Tuğ

Tuğ, “Türk devletlerinde siyasî ve askerî otoriteyi temsil eden bayrak ve sancak benzeri alâmet” manasına gelir ve Osmanlılar zamanında sefere çıkılacağı zaman padişah tuğlarından, bilhassa da daha önce zafer görmüş iki tuğun meydana çıkarılması, ilk konak alanına götürülüp burada otağ-ı hümayûnun önünde dikilmesi geleneği mevcuttur⁷³¹. İncelenen nesibler arasında Hayâlî Bey’in bir kaside nesibinde tuğ tasvirine yer verdiği görülmüştür. Şairin tahayyülüne göre tuğ, velayet sahibi tarikat ehli, perişan zülüflü, nazlı ve servi boylu bir güzel, gökyüzünün şemsî

⁷³¹ Tülin Çoruhlu, “Tuğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 41, İstanbul 2012, s. 330-331.

tülbendine takılmaya layık duhânî lale, kara zülfüyle Karaman ülkesini esir eden,
Acem'de birçok âşığı bulunan bir güzel, izzet doruğunun Hüma'sıdır:

*Tarîkat ehlidir sâhib-vilâyet tuğ-ı Sultânı
Hidâyet yolların göstermeğe gönderdi Hak anı*

*Ve ya hod bir nigâr-ı serv kadd-i nâz-perverdir
Gönüller cem'ine bâ'is ser-i zülf-i perîşânı*

*Duhânî lâledir sahrâ-yi izz ü nâzda bitmiş
Götürsün şemsî dülbendinde her gün âsumân anı*

*Acemde cezbe-i dîdârının şûrîdesi bîhad
Esir etmiş kara zülfü de iklim-i Karamanı*

*Hümâ-yı evc-i izzettir salarsa üstüme sâye
Çekem pehlûya sancak adlı bir serv-i hırâmânı* (K. 21/1-5)

Zevrak (Sandal)

Zevrak, “kayık, sandal, küçük gemi” anlamlarının yanında şekil benzerliği sebebiyle de “şişe, testi, kadeh, külah, hacılara zemzem suyu dağıtan görevlilerin elindeki zemzem dolu testi, ayağın üst kısmı, kayığın çapasının bağlandığı burun, çiçek kadehi” manalarında kullanılan bir kelimedir⁷³². XVI. asır şairlerinden Sabrî Mehmed Şerîf ve Fuzûlî'nin birer kaside nesibinde tasviri yapılan objeler arasında zevrak da vardır. Fuzûlî'nin nesib kısmında zevrak (sandal) tasvirine yer verdiği kasidesindeki⁷³³ tahayyülüne göre zevrak, ağzı açık ama sesi çıkmayan, ayağı olmadığı hâlde yürüyen, ancak can gözüyle görülebilecek bir kuş, sağlam bir hisar,

⁷³² Selami Turan, “Divan Şâirlerinin “Zevrak” Etrafında Oluşturdıkları Benzetme Dünyası”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 1010. Divan şiirinde “zevrak” konusunda geniş bilgi için bk. Turan, *agm.*, s. 1007-1039.

⁷³³ Esasen, Fuzûlî'nin bu kasidesinin nesib bölümü kaside üslûbunda değişiklik yapmak amacıyla lugaz biçiminde ve üstelik de başarıyla düzenlenmiştir; Cem Dilçin, “Fuzulî'nin Nesib Bölümü “Lugaz” Olan Bir Kasidesi”, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 39, S. 1-2, Ankara 1999, s. 86. Bu kaside, “gerek divan edebiyatında bağımsız olarak yazılan şugazlerin, gerek anonim halk edebiyatı ürünlerinden olan bilmecelerin tür olarak taşıdığı özelliklerin hemen hepsinin görüldüğü” bir lugazdır; Cem Dilçin, “Fuzulî'nin Kasideleri Üzerine Kısa Notlar II”, *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul Mayıs 2010, s. 332.

yeni ay, kanatları olmadan uçabilen bir kuş, bazen Zekeriya⁷³⁴ bazen Azer'in putu⁷³⁵ vb.dir:

*Veh nedir ol ta'ir-i ferhunde-bal ü tîz-per
Kim olur bir turfa ayin içre her dem cîlve-ger*

*Ağzı açık çıkmaz avazı ayağı yok yürür
Can iledir seyri amma demek olmaz can-ver*

*Bir demirden taşlı dîvar ile müstahkem hisar
Bir esası kayd ilen ka'im bina-yi muteber*

*Bir demirden taşlı dîvar ile müstahkem hisar
Bir esası kayr ilen ka'im bina-yi muteber*

*Yengi aydır hey'eti amma yeni aylar kimi
Bedir olmaz nice kim gök üzre ser-gerdan gezer*

*Âdeti uçmaktır amma kuşların aksi müdam
Uçabilmez muttasıl bal ü peri olmasa ter*

*Geh Zekerya kimi çekmiş çok cefalar bıçkıdan
Geh Büt-i Azer kimi olmuş giriftar-i teber*

(K. 34/1-6)

Nuh zamanından kalma, boyu bükük bir pir, yağın yağmurda başını açıp elbisesini suya batırmış, çok hâlsiz olmasına rağmen halkın isteklerini yerine getirmek için bazen aşağı bazen yukarı koşturan kimse, başında Süleyman tahtını gezdiren ve göğsünde kıymetli gevher saklayan dev de şairin söz konusu zevrakı benzettiği diğer unsurlardır:

⁷³⁴ İnanmayanlardan Yahya'yı kurtarmak istediği için takip edilince Beyt-i Makdes'e bağlı olan bahçedeki bir ağaç kütüğüne saklanan ve kendisini takip edenler tarafından içine gizlendiği ağaçla birlikte testereyle kesilen peygamber; Onay, *age.*, s. 457-458.

⁷³⁵ Yapıp sattığı putlarından birinin ismi Âzer olduğu için kendisine bu lakap verilen Hz. İbrahim'in babası Târâh veya amcası; Onay, *age.*, s. 110.

*Ger bükülmüştür kadi ayb eylemen bir pîrdir
Nuh devrinden verir bir bir su'al etsen haber*

*Baş açıp yağmurlara suya batırmış kisvetin
Yaş uşaktır levhi sade hiç bilmez hayr ü şer*

*Canı yok lakin rıza-yi halk hâsıl kılmağa
Geh aşağı geh yukarı segridip canlar çeker*

*Dîve benzer gezdirir başda Süleyman tahtını
Yoksa kandır saklanır göğsünde kıymetli güher*

(K. 34/11-14)

Sabrî Mehmed Şerif, sandalı parlak ay, güneş, feleğin altın sandalı, yelkeninin altında ateş dolu top bulunan, ejderha, dağ, gül renkli bayrağı kırmızı laleye benzeyen, parlak gül, gül donanması, yeşil renkli sütunlarındaki nakışlarla üzerinde yuva bulunan servi vb. ifadelerle tasvir etmiştir:

*Sâhil-i deryâda zerrîn zevrak-ı pâşâ mıdur
Yâ kenâr-ı âsumânda gurre-i garrâ mıdur*

*Atlas-ı çarh üzre cürm-i neyyir-i a'zam mı yâ
Zevrak-ı zerrîn ile ol şukka-i vâlâ mıdur*

*Fülke-i zerrîn mi ol fülk-i felek cünbişde yâ
Burc-ı âbî üzre hurşîd-i cihân-ârâ mıdur*

*Tûb-ı pür-âteş mi zîr-i bâd-bânında 'aceb
Yâ çekilmiş ebr ile bahr üzre ejderhâ mıdur*

*Fark olunmaz nîlgûn tenteyle etdükçe karâr
Kûh mı ebr ile yâ keşti-i kûh-âsâ mıdur*

*Câ-be-câ üstindeki gül-renk bayrak mı yahûd
Pâre-i kûh üzre yer yer lâle-i hamrâ mıdur*

*Hayretinden gül donanması sanur anı gören
Bayrak-ı gülgûn mıdur bilmez gül-i ra'nâ mıdur*

*Ol sütûn-ı sebz-gûn üzre münakkaş fülke mi
Âşiyân ile ya bir serv-i sehî-bâlâ mıdur*

(K. 11/1-8)

4.1.7. Mekân tasvirleri

Yer tasviri, bir dağın, ovanın, şehrin, köyün, evin, bahçenin tasviridir⁷³⁶. Çoğu kere resim sanatına has mekân düzenlemelerini yansıtan edebî tasvirlerde⁷³⁷ mekân, gerçek bir yer dahi olsa az veya çok hayaldir. Mekânın tasviri, ele alınışı, tabii görünümü, düzenleniş biçimi her metinde farklı şekilde olduğu için aynı gerçek mekân dahi iki metinde işlev ve tasvir bakımından birbirinden farklı olabilir. Mekân bazen kısaca, bazen ayrıntılı şekilde tasvir edilirken bazen de sadece adı verilmekle yetinilir. Edebî eserlerde mekân tablo şeklinde verilebilir, görsel bir öge olarak sunulabilir, metindeki eylemlerin dekoru işlevinde kullanılabilir⁷³⁸. Her edebî gelenek gibi, Divan şiirinin istifade ettiği unsurlardan biri de eser, şehir, memleket, nehir ve dağ isimleri gibi coğrafi yer adlarıdır⁷³⁹. Şairler, ortak gelenekten gelen yer adlarının yanı sıra gezip gördükleri veya herhangi bir münasebetle bir müddet yaşadıkları ülke ve şehir adlarına da şiirlerinde yer vermişlerdir⁷⁴⁰. Diğer taraftan Divan şiirinde yer alan mekânların tabii mekânların ötesinde simgesel özellikler taşıyan yerler olduğuna dair görüşler de vardır⁷⁴¹. Bu durumda şairler Çin, Hutun (Hitâ), Rûm, Mısır, Hint, Yemen gibi yer adlarını estetik amaçlı ve beyitteki diğer kelime seçimlerini de etkileyecek şekilde kullanmışlardır⁷⁴². Divan şairleri yer adlarını Fuzûlî'nin Bağdat'ı, Nefî'nin Edirne'yi, Nedim'in İstanbul'u tasvir ettiği kaside nesiblerinde olduğu gibi, doğrudan coğrafi işlevleriyle yer vermenin yanında *istiare*,

⁷³⁶ Akdeniz, *agm.*, s. 3.

⁷³⁷ Akdeniz, *agm.*, s. 8.

⁷³⁸ Günay, *age.*, s. 170-171.

⁷³⁹ Emine Yeniterzi, "Metin Şerhiyle İlgili Görüşler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 5, Bahar 1999, s. 60-61.

⁷⁴⁰ H. Dilek Batıslâm, "Divan Şairinin Benzetme Dünyasında Mısır ve Nil", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011*, s. 204.

⁷⁴¹ Mehmet Narlı, *Şiir ve Mekân Cumhuriyet Dönemi (1920-1950) Türk Şiirinde Şiir-Mekân İlişkisi*, Hece Yayınları, Ankara 2007, s. 36.

⁷⁴² İsmail Arıkoğlu, "Divan Şiirinde Şehir Adlarının Tevriyeli Kullanımı Aydın-Tire Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar, S. 23, Konya 2008, s. 138.

telmih, tenasüp, tezat, tevriye, cinas gibi edebî sanatlara da malzeme yaparak yani mazmun hâline getirerek ele almışlardır⁷⁴³. Kaside nesiblerinde şairler aralarında Antep, Bağdat, İstanbul gibi şehirleri, kasır, camii, saray gibi binaları tasvir etmişlerdir. Tezin ilerleyen kısımlarında geniş şekilde ele alınacağı üzere mekân tasvirlerinde gerçekçi ifadelerin yanında mübalağalı anlatımlara da yer vermişler, zaman zaman da bazı telmihleri söz konusu etmişlerdir.

Şehir Tasvirleri

Türk edebiyatında şehirleri konu alan mensur ve manzum birçok eser yazılmıştır⁷⁴⁴. Mesela, XVII. yüzyıl şairlerinden Dürrî, “Gümülcine Şehrengizi” dışında “Der-Medh-i Yaylak-ı Gümülcine” başlığıyla kaleme aldığı 75 beyitten oluşan kasidesinde Gümülcine yaylasını⁷⁴⁵, Âşık Çelebi ise, “Tuna” redifli kasidesinde Tuna’yı tasvir etmiştir⁷⁴⁶. Şehrengizlerin yanında nesib kısmında bir şehrin tasvir edildiği, Birrî Divanı’nda yer alan ‘Mağnisa’ redifli kasidede olduğu gibi⁷⁴⁷, genellikle şehir adının redif olarak seçildiği kasideler⁷⁴⁸ ve müstakil olarak yazılmış gazeller de vardır. Diğer taraftan şehir veya yer adlarını konu alan bir başka tür de, “belde” kelimesinin çokluk hâli olan “bilâd” veya “büldân”dan hareketle “*bilâdiye, kasîde-i büldân, esmâ-i büldân*”⁷⁴⁹ şeklinde adlandıran bilâdiyyedir. Baştan sona belde adlarının tevriyeli

⁷⁴³ Cem Dilçin, “Divan Şiirinde Çağrışım Ögesi Olarak yer Adları”, *Tunca Kortantamer İçin*, Ege Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Yayın No: 6, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir 2007, s. 108-109.

⁷⁴⁴ Bu eserlerden biri de şehir redifli gazellerdir. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk.H. Dilek Batıslâm, “Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ’nın Edirne Gazelleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı), Erzurum 2009, s. 483-498. 19. yüzyıl şairlerinden Ârifî ve Pesendî de gazel nazım şekliyle yazdıkları şiirlerinde Kütahya şehrini methetmişlerdir; Kadir Güler, “XIX. Asır Şuarâsından Ârifî ve Pesendî’nin Kütahya Methiyeleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 7, Kayseri 1996, s. 279-285; Mustafa Erdoğan, “Gözden Kaçmış Bir XVI. Asır Şâiri; Celâl-zâde Mustafa’nın Oğlu Mahmûd Efendi ve Konya, İstanbul ve Edirne Medhiyeleri”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* c. 10: S. 2, Manisa 2012, s. 300-325.

⁷⁴⁵ İlyas Yazar, “Dürrî’nin Şehrengizinden Gümülcine’ye Bakış”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2, Spring 2007, s. 773.

⁷⁴⁶ Şairin Tuna nehrinin güzelliklerini övdüğü bu kaside ve incelemesi hakkında geniş bilgi için bk. Filiz Kılıç, “Tuna Kasidesi’nin Düşündürdükleri”, *Klasik Türk Edebiyatının Peşinden*, Grafiker Yayınları, Ankara 2010, s. 217-238.

⁷⁴⁷ Kenan Erdoğan, “Birrî Divanı’nda Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 37, Erzurum 2008, s. 70.

⁷⁴⁸ Böyle bir kaside örneği hakkında geniş bilgi için bk.Cemâl Kurnaz, “Seyyid Mehmed Rızâ’nın Kızanlık Kasidesi”, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 253-260.

⁷⁴⁹ Bu tarz örneklerden biri 40 beyitlik nesib bölümüyle 2 beyitlik dua kısımlarından oluşan Ferdî’nin “Esmâ-yı Büldân Ber-vech-i İmâ vü Rümûz” başlıklı eseridir; Özlem Ercan, “Arayıcızâde Ferdî ve Eserleri Hikâye-i Erdeşir ü Şâpûr ve Esmâ-yı Büldân”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 8, S. 12, Bursa 2007/1, s. 86.

kullanımıyla yazılan bilâdiyyeler⁷⁵⁰, Osmanlı siyasî coğrafyasına ve bu coğrafyayla ilgisi bulunan bölgelere ait yer adlarını ihtiva etmesi itibariyle de önemlidir⁷⁵¹. Divan şiirinde şehirlerle ilgili kaleme alınan eserlerin büyük kısmında şehrin insanları, güzelleri veya mekânları övülür⁷⁵². Bunun yanında sayıları fazla olmamakla birlikte, hiciv, hezel, zem, tehzil gibi türlerde kaleme alınmış ve şehirleri yermek amacıyla yazılmış şiirler de vardır⁷⁵³. Tarafımızdan incelenen kaside nesiblerinde aralarında Antep, Bağdat, Edirne, Halep, İstanbul, Manisa, Manastır, Şam ve Yemen'in övgü dolu ifadelerle tasvir edildikleri tespit edilmiştir.

Antep

XVII. asır şairi Kadrî, Antep'i⁷⁵⁴ çeşitli özellikleriyle tasvir etmiştir. Çok güzel bir şehir olan Antep'in civanları nazlı şuh kimseler, rüzgârı insanı ferahlatan, bostanları ve bağları sefa bahşeden, peri yanaklıklarla dolu her köşesi şenlik yeri, semen kokulularla dolu her kapısı gılman pazarı, akarsuyu Kevser'i, yemyeşil gül bahçesi İrem'i kiskandıracak güzellikte olan, goncası havanın lütfuyla gömleği yırtılmış, saba rüzgârının eliyle sümbül bahçesi karışmış, gül bahçesi, bülbülleri, Mecnun'u mecalsiz bırakan Leyla'nın semtine benzeyen bir şehirdir:

Hezâr ahsente hâk-i 'Ayntâb-ı behcet-âbâda

'Aceb nâzende-şûh-ı 'âlem-ârâdur civânânı

⁷⁵⁰ Cemâl Kurnaz, "Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi'nin Bilâdiyyeleri", *Divan Edebiyatı Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 230-232; Diğer taraftan Klâsik Türk Edebiyatı'nda şehir adlarının başka şiir örneklerinde de tevriyeli olarak kullanılması söz konusudur. Bu konuda yapılan bir çalışma için bk. İsmail Arıkoğlu, "Divan Şiirinde Şehir Adlarının Tevriyeli Kullanımı Aydın-Tire Örneği", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, S. 23, Bahar, s. 137-144.

⁷⁵¹ Kurnaz, *agm.*, s. 239.

⁷⁵² Bu konuda bk. Selami Turan, "Mihrî Hatun Divanı'nda Şehir Methiyesine Bir Örnek: Lâdik", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, Volume: 3, Issue: 10, Winter 2010, s. 597-604; Muvaffak Eflatun, "Şehir Medhiyelerine Bir Örnek: Akşehir Medhiyesi", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2003, S. 26, s. 273-278; Antalya ile ilgili XVI. yüzyıl şairlerinden Ahmed-i Rıdvân tarafından biri mesnevi, diğeri kaside şeklinde yazılmış iki şiir metni ve geniş bilgi için bk. İsmail Ünver, "Ahmed-i Rıdvân'ın Antalya Üzerine İki Şiiri", *Türk Dili Dergisi*, S. 386, Ankara 1984, s. 77-82.

⁷⁵³ Fatma Sabiha Kutlar, "Klâsik Türk Şiirinde Şehir Hicivleri ve Arpaemînî-zâde Mustafa Samî'nin Edirne Kasidesi", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2, Spring 2011, s. 2.

⁷⁵⁴ Osmanlılar devrinde bir sancak hâline getirilmiş, önce Arap vilayeti adıyla oluşturan beyliğe, daha sonra Dulkadir beylerbeyliği oluşturulunca buraya katılmış, XIX. asırda ise Halep'e bağlanan Antep, eski dönemlerden itibaren yetiştirdiği ilim adamları ve şairlerle "Küçük Buhara" olarak anılan bir ilim ve kültür merkezi olmuştur; Hüseyin Özdeğer, "Gaziantep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 13, İstanbul 1996, s. 469.

*Neşât-engîz ü cân-perver nesîm-i râhat-efzâsı
Safâ-bahş u sürûr encâm-ı tarh-ı bâg u bostânı*

*Perî-rûlarla her bir gûşesi reşk-i tarab-hâne
Semen-bûlarla her dervâzesi bâzâr-ı gılmânî*

*Kenâr-ı cûy-bârı dâg-ı reşk-i gûşe-i Kevser
Dil-âşûb-ı İrem ser-sebz-i gül-zâr-ı hıyâbânı*

*Derîde pîrehen lutf-ı hevâdan gonçe-i bâgı
Göre pîçîde hem dest-i sabâdan sünbül-istânı*

*Hemîşe nagme her dervâze-i gül-geşt ü sahrâsı
Hemîşe sâz-kâr-ı tab'-ı hâtır bülbül-istânı*

*Mecâl olmaz olur elbette Mecnûn-ı belâ-dîde
Perî-rûlarla seyrân eyleyenler semt-i Leylâyı*

(K. 5/1-7)

Antep, aynı zamanda kapısı ve duvarı Zuhal'den daha yüksek, en kuru çerçöpü dahi Rıdvan'ın bağının gülü olan, güzelleri insanın aklını başından alan bir şehirdir:

*Der ü dîvârınun kim pâyesi ser-sûde-i keyvân
Has u hâşâkînün en huşk-ı verd-i bâg-ı rıdvânî*

*O denlü 'ışk-bâz-ı nagmedür kim pîr-i fertûdı
O denlü cân-fedâ-yı zevk-i meydür kim civânânı*

*Alur bin câna ol bir nagme-i 'uşşâk-ı pür-sûzı
Virür bu nîm-câme hâtem-i mühr-i Süleymânı*

(K. 5/8-10)

Bağdat

XVI. asır şairi Fuzûlî, Bağdat'ı⁷⁵⁵ söz konusu ettiği kasidesinin nesibinde şehrin Dârü's-selâm⁷⁵⁶, içinde bulunan evliya mezarlarıyla Evliyâ Burcu olarak da isimlendirilen kıymetli bir şehir olduğunu dile getirmiştir⁷⁵⁷:

*Münşi-i kudret ki çekmiş hâme-i hikmet-nigâr
Safha-i eyyâma kılmış sebt-i vaf-i her diyâr*

*Buk'a-i Bağdâd'ın etmiş vafını Dârü's-selâm
Kim ana teslîm ü tahsîn ede her kişver ki var*

Evliyâ Burcu demiş zirâ ki hâk-i eşrefi

Buk'a buk'a evliyâu'llaha olmuştur mezâr

(K. 11/1-3)

Bağdat, Hz. Muhammed'in mucizelerinin nişanının, Kısra'nın Tâk'ının⁷⁵⁸, Hz Ali ve Kerbela şehidi Hz. Hüseyin'in mezarı bulunduğu, Rum sultanının gaza kılıcını burada bağladığı, İmam-ı Azam'ın⁷⁵⁹ feyzinin, şariat ilminin kıssasının buradan yayıldığı Bağdat Maruf'a⁷⁶⁰ baş menzil, Cüneyd'e⁷⁶¹ cılve yeri, Behlül'e⁷⁶² delilik zinciri, Mansur'a darağacıdır; binlerce Nuşirevan tahtı, binlerce Hatem buradadır.

⁷⁵⁵ İslâm medeniyetinin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Bağdat'ın bu yönü hakkında geniş bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, "Bağdat", "Kültür ve Medeniyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 4, İstanbul 1991, s. 437-441. Yusuf Halaçoğlu, "Bağdat", "Osmanlılar Dönemi", Osmanlılar'a geçmeden çok önce İslâm dünyasındaki önemli merkezlerden biri olma özelliğini kaybeden Bağdat, Osmanlılar zamanında Fuzûlî, Fazlî ve Ahî gibi isimlerle yeniden bir ilim ve edebiyat merkezi hâline gelmiştir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 4, İstanbul 1991, s. 436.

⁷⁵⁶ Esenlik yurdu manasına gelen kelime, iki ayette (el-En'âm, 6/127; Yûnus, 10/25) cennetin adı olarak zikredilmiştir; Bekir Topaloğlu, "Cennet" (Cennetin İsimleri), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 7, İstanbul 1993, s. 377.

⁷⁵⁷ Şairin söz konusu kasidesi üzerinde yapılmış bir çalışma için bk. Gamze Demirel, "Fuzûlî'nin "Bağdâd Kasidesi" ve Düşündürdükleri", *Bu Alâmet İle Bulur Beni Soran Fuzûlî Kitabı Fuzûlî Hakkında Seçme Makaleler ve Bibliyografya Denemesi*, (Haz. Hanife Koncu-Müjgân Çakır), Kesit Yayınları, İstanbul Ağustos 2009, s. 201-208.

⁷⁵⁸ Medâyinde yapılan ve Kısra'ya ait olan bu tâk, Hz. Peygamber'in doğduğu gece kendiliğinden yıkılmıştır; Pala, "tâk", *age.*, s. 380.

⁷⁵⁹ Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", asıl adı Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (öl. 150/767) olan Haneî mezhebinin imamı, büyük müçtehit, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 10, İstanbul 1994, s. 131.

⁷⁶⁰ asıl adı Ebû Mahfûz Ma'rûf b. Firûzân olan ve Ma'rûf-ı Kerhî olarak bilinen meşhur mutasavvıf; Pala, "Ma'rûf", *age.*, s. 262.

⁷⁶¹ Cüneyd-i Bağdâdî olarak tanınan meşhur mutasavvıf; Pala, "Cüneyd", *age.*, s. 89.

⁷⁶² Asıl adı Ebû Vehb Ömer Sayrefî olan Behlül, garip hâlleri ve devrin halifesi Harun ile olan maceralarıyla tanınmış, arif ve ermiş bir meczuptur; Pala, "Behlül", *age.*, s. 62.

Şialar burada ün kazanmıştır. Sahrasında binlerce Leyla ve Mecnun dolaşmakta, dağında binlerce Ferhat ve Şirin şarap içmektedir:

*Bundadır bâkî nişân-i mu'cîz-i Hayrû'l-beşer
Tâk-i Kîsrâ nüsha-i mülk-i mülûk-i kâm-kâr*

*Bunda olmuş hucet-i hükm-i hilâfet muntavî
Bundadır hâk-i hilâfet-hîz-i hatm-i Çâryâr*

*Bunda bağlanmış gazâ şem-şîrini Sultân-i Rum
Bunda salmış sâye-i ikbâl Şâh-i Zü'l-fekâr*

*Bunda kılmış sırr-i Hak zâhir şehid-i Kerbelâ
Bundadır tahkîk-i sidk ü kizb için dârü'l-'ıyâr*

*Bunda olmuş münteşir feyzi îmâm-i A'zâmın
Bunda bulmuş behre-i ilm-i şeri'at intişâr*

*Bundadır Ma'ruf'a ser-menzil Cüneyd'e cilve-gâh
Bundadır Behlûl'e zencir-i cünun Mansûr'a dâr*

*Destin etmiş seyr bin Hâtem kimi sahra-nişin
Şehrin etmiş taht bin Nuşirevân tek şehir-yâr*

*Bunda olmuş sıyt-i ihsân ü kerem âfâk-gîr
Bunda bulmuş ma'delet resmi şiyâ' ü iştihâr*

*Sahn-i sahrâsında bin Leylî vü Mecnûn cilve-ger
Kûh-sârı üzre bin Ferhâd ü Şirin bâde-hâr*

(K. 11/6-14)

Edirne

XVII. asır şairlerinden Nâilî-i Kadîm, kasidesinin nesibinde kış mevsiminde cennete benzeyen Edirne'nin⁷⁶³ coşup çağlayan akarsuları zincirini sürükleyen Samanyolu'na, sabah üstübeciyle cilalanmış toprağı gümüş göğüslülerin terlemiş sinesine, şehir naz ve yücelik kucağındaki dilbere, akarsuları da beline el uzatmış sarhoşlara, sonbaharı cennete, kışı gülleri yakut madeni gibi gösteren güzel havaya, bağları gül bahçesi yaprağına vs. teşbih edilmiştir:

*Hurrem şitâda Edrine şehri cinân gibi
Sârî letâfeti ten-i hikâye cân gibi*

*Olmuş urûk-ı hâk-i zemîn ile cûyları
Âmihte-i vücûd ile rûh-i revân gibi*

*Etmîş cünûn-ı âbını efzûn kuhen-bahâr
Zencîrini sürürse n'ola kehkeşân gibi*

*Bulmuş tîlâ' zemîni sefîdâc-ı subhdan
Hôy-kerde levh-i sîne-i sîmîn-berân gibi*

*Mestâne cûylar el uzatmış miyânına
Âgûş-ı izz ü nâzda bir dilsitân gibi*

*Bir haddedir letâfeti ki nâ-revâcdır
Cennet kuhen-bahârına nisbet hazân gibi*

*Lutf-ı hevâ-yı hurremi hâk içre gösterir
Fasl-ı şitâda gülleri yâkût-ı kân gibi*

(K. X/1-7)

⁷⁶³ Şehir, Osmanlılar döneminde, bilhassa da XVI. ve XVII. asırlarda, bazı Osmanlı padişahlarının da burada ikamet etmesi sebebiyle, âdeta ikinci başşehir hâline gelmiştir, M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 10, İstanbul 1994, s. 426.

XVIII. yüzyıl şairi Edirneli Kâmî ise, Edirne'nin gül bahçelerindeki⁷⁶⁴ havayı cennet havasına, goncaları saba dadısının büyüttüğü çocuklara, bülbülünü onları öven kimseye, gülleri hem değeri hem de muhtemelen kırmızı renkleriyle ateş bahasına, Sakız gülünü⁷⁶⁵ bülbülün çiğnediği sarı sakıza, suyu ve latif havasıyla Tibet ve Bulgar'a dek bir benzerinin bulunmadığı bir beldeye benzetmiştir:

*Ey dil-rübûde bâğ-ı bihiştün hevâsına
Gel gülsitân-ı Edrene'nün gül safâsına*

*İtmiş henûz nâmiye etfâl-i gonceyi
Teslîm-i dest-i dâye-i bâd-ı sabâsına*

*Gül-gonce nev-resîde dahı şimdi başlamış
Bülbül hezâr nağme-i medh ü senâsına*

*Tahsîn-hânı bülbül olur gül kulak çeker
Bu gülşenün tarâvet-i neşv ü nemâsına*

*Erzân egerçi bir pula sad nagme-i hezâr
Ammâ tokınma güllere âteş bahasına*

*Sakız güline sarı sakız oldu 'andelîb
Almaz mısun 'akîdeyi miski bahâsına*

*El-hak bu gül-zemîn-i çemenzâr-ı 'âlemün
Olmaz bahâ letâfet-i âb u hevâsına*

*Yokdur nazîri Tübbet ü Bulgâr'a dek velî
İtlâk olınsa hâme geçer mâ-verâsına*

(K. 22/1-8)

⁷⁶⁴ Edirne'deki gül bahçeleri hakkında bk. Mehmet Karakuyu-Faruk Sariusta, "Evliya Çelebiye Göre 17. Yüzyılda Edirne'nin Şehir Coğrafyası ve Kültürel Hayat", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 24, İstanbul Temmuz 2011, s. 125.

⁷⁶⁵ Osmanlı saray bahçelerinde yetiştirip sarayın tüketimine sunulan çiçekler arasında sakız gülü de yer almaktadır; İzzet Sak, "Osmanlı Sarayının İki Aylık Meyve ve Çiçek Masrafı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 25, S. 40, Ankara 2006, s. 149.

Halep

XVIII. yüzyıl şairi Lebîb-i Âmidî nesib bölümünde Halep'i⁷⁶⁶ havası cana can katan, kalemini mest eden, layıkıyla anlatmanın mümkün olmadığı, küçük bir kasrı dahi İrem bağına bedel olan, toprağı açık arttırmaya çıksa Müşteri'nin güneşi altın pey akçesi⁷⁶⁷ olarak vereceğı, rüzgârı meleklerin şehri hıfzetmek için sürekli okuyup üfürdükleri efsuna benzeyen, cennet hurileri kadar saf bir mermer veya ayna, yanında Necef toprağının aynacı olduğı, sefası mey neşesi gibi dile dökülemeyen, ezgisi ruhları rahatlatan ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Ne gûne vasf olunur şehr-i cân-fezâ-yı Haleb
Ki mest ider kalem-i şâ'iri havâ-yı Haleb*

*Kemîne kasrının evvel mezâdı bâg-ı İrem
Hizâne zîb-i ta'akkul degül binâ-yı Haleb*

*Virürdi pey-zer-i hurşîdi müşterî-i felek
Mezâda çıksa eger hân mân-serâ-yı Haleb*

*Nesîm-i garbî degül rukye-h'ân olup hıfza
Müdâm okur üfürür kudsiyân berây-ı Haleb*

*'Aceb mi safvet ile hûriyân-ı Firdevs'e
Secencel olsa ruhâm-ı beden-nümâ-yı Haleb*

*Bakılsa âyînecidür yanında arz-ı Necef
Cilâ-yı mîskale-i feyzdür binâ-yı Haleb*

⁷⁶⁶ Osmanlı döneminde Halep, birçok bakımdan en parak dönemine ulaşarak hem bir eyalet merkezi hem ticarî bir merkez hâline gelmiş ve şehrin bu durumu XVIII. asra kadar devam etmiştir. Osmanlılar devrinde şehirde mimarî özellikleri itibariyle dikkate değer birçok bina inşa edilmiştir; Bruce Masters, "Halep" (Osmanlılar Dönemi), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 15, İstanbul 1997, s. 244-247.

⁷⁶⁷ "Klasik İslâm hukuk terminolojisinde satım veya icâre akdinde müşterinin, sözleşmeyi tamamlaması halinde toplam fiyattan düşülmesi, feshetmesi durumunda ise akidden dönmenin karşılığında yaptırım özelliğini de taşıyan bir hibe olarak mal sahibinde kalması şartıyla yaptığı ön ödemeye denir."; Cengiz Kallek, "Kaparo", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 24, İstanbul 2001, s. 339.

*Görilmedikçe bilinmez misâl-i neş'e-i mey
Beyâna gelmez imiş vâkı'â safâ-yı Haleb*

*Hevâ-yı bâg-ı 'Irâkî Hicâze kısmında
Hemîşe râhatu'l-ervâh imiş nevâ-yı Haleb*

(K. 33//1-8)

İstanbul

Kaside nesiblerinde en çok tasviri yapılan şehir İstanbul ve burada bulunan birtakım yerlerdir⁷⁶⁸. XVII. yüzyıl şairi Şehrî'nin kaside nesibinde günümüzde İstanbul'un Sarıyer ilçesi sınırları içinde bulunan Uskumruköy⁷⁶⁹, gülleri, çiçek açmış çemeni, suları, gece-gündüz yaşayan bir mekân oluşu, bülbülleri, Kevser'e benzeyen suyu, akarsuları vb. ile son derece güzel ve hoş bir yer olarak tasvir etmiştir:

*Habbezâ hoş-fezâ-yı Uskumrî
Ki odur gül-zemîn-i bâg-ı cihân*

*Kûhsârı sitân-fütâde-i zevk
Çün siyeh-mestiyân-ı lâ-kaydân*

*Sebzezâr-ı şigüfte-i şûhı
Dil-firîbende-i nesîm-i cinân*

*Gülsitân ceyb çün dil-i pür-dâg
Lücce dâmen çü dîde-i giryân*

*Rûzı vakt-i sehergehî tâ-şeb
Şebi âbisten-i sehergâhân*

⁷⁶⁸ Divan edebiyatında/şiirinde İstanbul hakkında geniş bilgi için bk. İskender Pala, "İstanbul" (Kültür ve Edebiyat/Divan Edebiyatında İstanbul), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 23, İstanbul 2001, s. 284-289. Ayrıca bk. Asaf Halet Çelebi, *Dîvân Şiirinde İstanbul*, Hece Yayınları, Ankara 2002.

⁷⁶⁹ Bilhassa yazları çok ziyaret edilen Çırçır suyu, Hünkâr suyu, Fındık ve Kestane suları gibi kaynakları bulunan ve Osmanlılar döneminde büyük bahçelerin yer aldığı Sarıyer'de yer alan bir mekândır; *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, "Sarıyer", Meydan Yayınevi, c. 11, İstanbul 1988, s. 12.

*‘Andelîbi müdâm zemzemenâk
Çün dil-i vuslat- ârzû-yı bûtân*

*Hoş-güvârî-i lezzet-i âbı
El’ataş-hîz-i zevk-ı Kevseryân*

*Safvet-i cûybârını gör kim
İtse nezzâre ‘âşık-ı hayrân*

(K. 9/1-8)

Çayırıları ve verimli toprağıyla İstanbul’un fethinden itibaren gezi ve eğlence yeri olarak kabul gören Kâğıthane’den en geniş şekilde XVII. yüzyılda istifade edilmeye başlanmıştır⁷⁷⁰. XVII. yüzyıl şairi Vahyî’nin nesibinde Kâğıthane, ehilidin dinlenme yeri olan, gönül aynasını temizleyen, rüzgârı cehennemî dahi cennete çevirecek kadar mülayim, suyu Kevser’e benzeyen, Rum güzellerinin, servi boylu, Yusuf yüzlü, gül gömlekli güzellerin gezinti yeridir:

*Sahn-ı Kâğıd-hânedür ehl-i dile cây-ı karâr
Kim komaz nezzâresi âyîne-i dilde gubâr*

*Bir zemîn-i pâki var neşr olsa tohm-ı hâr eger
Hüsn-i te’sîri ider gülzâr-ı ra’nâ âşkâr*

*Bir nesîm-i sâfı var kim dûzâha itse güzêr
Cennetâsâ i’tidâl-ile bulurdu iştihâr*

*Katre-i cûyı eger olsa çekîde Kevsere
Cûş idüp şevkinden eylerdi cihânı hissedâr*

⁷⁷⁰ Ahmed Refik Altınay, *Lâle Devri*, (Baskıya Haz. Haydar Ali Dirioz), M.E.B. Yayınları, Ankara 1973, s. 29. Ayrıca bk. Münir Aktepe, “Kâğıthane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 24, İstanbul 2001, s. 166-169; İstanbul, “Kâğıthane”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Ana Basım AŞ, c. 4, İstanbul 1994, s. 380. Ayrıca bk. Ahmet Refik, *Eski İstanbul*, (Yayına Haz., Sami Önal), İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1998, s. 27-31. Kâğıthane’de Osmanlılar döneminde düzenlenen eğlenceler hakkında geniş bilgi için bk. Uğur Göktaş, “Kâğıthane Âlemleri”, İstanbul, “Sa’dâbâd”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Ana Basım AŞ, c. 4, İstanbul 1994, s. 382.

Habbezâ cevlangêh-i hûbân-ı pâk-iz'ân-ı Rûm
Kim sabâ-yı zevki eyler zûlf-i hecri târmâr

Serv-kâmetler temâşâgâhıdur olmaz ba'îd
Reh-güzârında kıyâm itse niçe bâlâ çenâr

Yâ kenâr-ı cûyda ol kasr-ı rûh-efzâ nedür
Bir cûvân-ı al-pûş-i meh-cebîn ü gül-'izâr

Seyr iden Yûsuf-likâ gül-pîrehen dil-berlerin
Nice kîtûn-ı Züleyhâyı satup itmez nisâr

Sad hased ol mihr-i baht-âşüfteye kim mâhını
Eyleyüp der-hâle-i âguş ide zevk-i kenâr

Kasr-ı ra'nâ sâye-i râhat-nümâ âb u hevâ
Kûh u sahrâ dil-berân-ı pür-vefâ vakt-i bahâr

(K. 30/1-10)

Divanında birçok mimari tasvire yer veren Nedîm'in bu konuda en dikkati çeken şiirlerinden biri de İstanbul Kasidesi'dir⁷⁷¹. Söz konusu kasidesinde birkaç beyitle İstanbul'un tabii güzelliklerinin tasvirine yer veren şair, şiirin bütününde daha çok İstanbul'a ait medenî ve mimarî eserlere yer vermiştir⁷⁷². İstanbul paha biçilemeyecek kıymette, bir taşına Acem mülkünün feda edileceği, iki deniz arasındaki benzersiz ve güneşle tartılması münasip olan inci, nimetler madeni, İrem bağı, hoş suyu ve havasıyla cenneti andıran, her bahçesi letafet çemeni, her köşesi sefa ve feyiz dolu meclis, dünyalara değişilmeyecek olan, gül bahçelerini cennete

⁷⁷¹ "İstanbul Kasidesi" yazan bir başka şair de Üsküplü Veysî'dir. Söz konusu kasideyle ilgili yapılan bir çalışma için bk. Fadıl Hoca, "Veysi Üskübi'nin Kasideleri ve "İstanbul Kasidesi"nin Değerlendirilmesi", *Hikmet İlmi Araştırma Dergisi*, ADEKSAM Yayınları, Gostivar-Makedonya Mayıs 2006, s. 117-125. Divan şiirinde İstanbul ile ilgili yapılmış bir çalışmada Nedîm'in İstanbul Kasidesi de söz konusu edilmiştir; Esra Egüz, "İstanbul'a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysî, Nedim, Râmî ve Süheylî'nin İstanbul'a Dair Birer Manzumesi", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XL, İstanbul 2009/1, s. 45-47.

⁷⁷² Mehmet Kaplan, "Nedim'in Şiirlerinde Mimârî, Eşya ve Kıyafet", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Üçüncü Baskı, Dergâh Yayınları, Üçüncü Baskı, İstanbul Ekim 1995, s. 237.

teşbihin hata olduğu, dergâhları rica erbabının sığınağı olan, sokaklarına marifet kumaşı satılan, âlimler ve ilim madeni, hüner pazarı bir şehirdir:

*Bu şehir-i Stanbul ki bî-misl ü bahâdır
Bir sengine yek-pâre 'Acem mülkü fedadır*

*Bir gevher-i yektadır iki bahr arasında
Hurşîd-i cihan-tâb ile tartılsa sezadır*

*Bir kânı-ı ni'amdır ki anun gevher-i ikbâl
Bir bâg-ı İremdir ki gülü 'izz ü ulâdır*

*Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ
El-hak bu ne halet bu ne hoş âb u havadır*

*Her bağçesi bir çemenistân-ı letafet
Her gûşesi bir meclis-i pür-feyz ü safadır*

*İnsâf değildir anı dünyâya değişmek
Gülzârların cennete teşbih hatâdır*

*Herkes erişir anda muradına anunçün
Dergâhları melce-i erbâb-ı recâdır*

*Kâlâ-yı ma'ârif satılır sûklarında
Bâzar-ı hüner ma'den-i 'ilm ü 'ulemâdır*

(K. 22/1-8)

Camileri tecelli dağı, kandilleri ay gibi ışık saçan mescitlerinin her biri nurlar denizi, çeşme başları can bağışlayıcı, hamamları cana sefa, vücuda şifa olan bir şehirdir:

*Camilerinin her biri bir kûh-ı tecelli
Ebrû-yı melek andaki mihrâb-ı du'âdır*

*Mescidlerinin her biri bir lûcce-i envâr
Kandilleri meh gibi leb-rîz-i ziyadır*

*Ser-çeşmeleri olmada insâna revan-bahş
Germ-âbeleri cana safa cisme şifâdır*

(K. 22/9-11)

İstanbul'un halkı zariftir; sadece güzelleri biraz vefasızdır. Yeni yapılan Sadâbâd'ı, dağları, bağları ve kasırlarıyla zevk, şevk ve sefa dolu bir şehirdir:

*Hep halkının etvârı pesendîde vü makbul
Derler ki biraz dil-beri bî-mihr ü vefadır*

*Şimdi yapılan 'âlem-i nev-resm-i safânın
Evsâfı hele başka kitâb olsa sezadır*

*Nâmı gibi olmuşdur o hem sa'd hem âbâd
İstanbula sermâye-i fahr olsa revadır*

*Kûhsârları bağları kasrıları hep
Gûyâ ki bütün şevk u tarab zevk u safadır*

(K. 22/12-15)

XVIII. asır şairi Sürûrî, kasidesine bulunduğu şehirden çıkıp İstanbul'a düşen insanın anne rahminden dünyaya henüz gelmiş çocuğa benzediğini söyleyerek başlamıştır. İstanbul'un o devirde de çok göç aldığını anlatmak üzere şair, başka iklimden bu denli akıp gelen nesnenin deryada peyda olmayan nehirlerle benzediğini, her bir köşesinin âşıkları dilber seyrinden alıkoyacak güzellikte bir eğlence yeri olduğunu, mesire yerlerinin güzellerle dolu olduğunu, camilerinin, kuşlarla dolu gül bahçelerinin, kütüphanelerinin bulunduğunu söylemiştir:

*Sitanbula düşen âdem çıkup olduğu kişverden
Yeni dünyâya gelmiş tıfla benzer rahm-ı mâderden*

*İrüp deryâya nâ-peydâ olan enhâra benzer hep
Bu denlü nesne kim akup gelür iklîm-i âherden*

*Berîd-i çâpük-endîşe kim büldânı devr eyler
Haberdâr itmedi halkı bunun mâmendi kişverden*

*‘Aceb zîbende mülk-i ‘âlem-ârâ kim temâşâsı
Ferâgat-bahş-ı tab’-ı ‘âşıkândur seyr-i dil-berden*

*Teferrücgâhdur her kûşesi cevlâne hâcet yok
Niçe emr-i ‘acîbin seyr idersin turdugun yirden*

*Sakinsun sahn-ı seyrângâhlarda kendüsin ‘âşık
İder kim izdihâm-ı dil-rübâyân-ı semenderden*

*Gerek câmi’de tullâbı gerek gülşende murgânı
Temâşâ eyler kim yokdur birinün farkı digerden*

*Yeter dâru’l-kütüb erbâb-ı ‘ilme mevki’-i seyrân
Görinür cânib-i ‘irfân u cây-ı behcet-âverden*

*Hulasâ görmek ister bu diyâr-ı vâcibü’s-seyri
Degüldür nutkla tefhîmi kâbil sana ezberden*

(K. 25/1-9)

Şeyh Gâlib, nesib kısmında Galata Mevlevî-hânesi’nden⁷⁷³ söz ederek aynı zamanda kendi psikolojik yapısını, iç dünyasını, ruh hâlini anlatmış, bu arada somut ve soyut mekân başarılı şekilde harmanlanmıştır⁷⁷⁴. Söz konusu Mevlevihane, aşk mimarının yaptığı, çatısı, duvarı mamur bir ev, Çin ve Ferhar ressamlarının gıpta ettiği kederden kırılan sırlar aynası, Aristo’nun gözlemevi gibidir:

*Gönül bir beyt-i ma’mûr u safâdır ‘aşk mi’mârı
Yatır ammâ ki şimdi başka bâmı başka dîvarı*

⁷⁷³ “Galata’da 1491’de kurulan İstanbul’daki en eski Mevlevî âsitânesi”, M. Baha Tanman, “Galata Mevlevîhânesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 13, İstanbul 1996, s. 317.

⁷⁷⁴ Mengi, *agm.*, s. 128.

*Şikest olmuş kederden öyle bir âyîne-i esrâr
İderken gıpta-keş sûretgerân-ı Çîn ü Ferhârı*

*Rasadgâh-ı Aristodan nümûdâr olmuş ol hâne
Ki ya'nî seyr ider sükkânı seyr-i çarh-ı devvârı*

(K. 15/1-3)

Şair, devam eden beyitlerde mübalağa ve hatta ironiden de istifade ederek Mevlevihane'nin viran hâlini tasvir etmiştir. Çivisi ve mihî Müşteri ile Zühre olan, döşemesinin tahtası oyulmuş, perdeleri örümcek ağları olan, birçok gediği bulunan, tamamı fenaya ermiş, ney ve kudüm nağmesiyle titreyip dans eden, yağmurun dahi çok yağıp yük olmasından endişe edilen, düz bir yeri kalmamış yaycı dükkânına dönmüş vb. bir viranedir:

*Bulunmaz zîr-i sakf-ı âsumânda böyle vîrâne
Ser-â-ser müşterîdir zühredir gülmîh ü mismârı*

*O rûtbe hurdegâr oymuş ki kirmân tahta-i ferşin
İder pür-neng ü noksân dest-i fahrî-i makaskârı*

*Ne vîrân dîde-i ehl-i basîret'dir ana revzen
'Aceb mi 'ankebûtî perdelerden olsa astârı*

*Habâb-âsâ giderdi seyl-ile deryâya bî-şübhe
Eger sûrâhlarından olmasaydı menfez-i cârî*

*İdip te'sîr hakkâ sohbeti 'uşşâk-ı bî-nâmın
Tamâm irmiş fenâya kalmamış hestînin âsârı*

*Olur nây u kudûmun nagmesinden ditreyip raksân
Velî ifşâ-yı esrârından eyler h'îştendârî*

*Telâşım şimdi dâ'im kesret-i bârândandır hep
Meger vîrân binâyâ bâr olurmuş rahmet-i Bârî*

*Ser-â-ser yaycı dükkânına dönmüş zîr u bâlâsı
Egilmiş bir taraftan kalmamış bir cây-ı hemvârı*

(K. 15/4-11)

Manastır

XVII. yüzyıl şairi Şehrî'nin anlatımıyla Manastır⁷⁷⁵, şiir ehline dolaşması şaraptan daha fazla keyif veren, sabahı hayırlı, akşamı nurlu, her yeri yeşil ve ferah olan, akarsuyu sevinç veren, akarsu kenarındaki saf saf servileri suda salınan Tuba'nın aksine benzeyen, hazmı hoş suyu ve gönül açan havasıyla Rumeli'nin Şam'ı denilse münasip olan, suyu âşığın gözyaşı gibi sabah akşam her taraftan çağlayarak akan, dağları felekten ve su burcundan yüksek, çeşmesi abıhayattan kıymetli vb. bir şehirdir:

*Manastır şehrini seyr eyleyüp medh eyleyen 'ârif
Bilür rûy-ı zemîn üzre nedür ol sun'-ı Yezdânı*

*Nice medh itmesün sahib-nazar ol cây-ı zîbâyı
Ki feyz-i meyden artuk ehl-i tab'a keyf-i seyrânı*

*Dem-i subhî varınca Şâm'a hep vakt-i sabâhü'l-hayr
Mahall-i şâmı tâ subha irince kadr-i nûrânî*

*Nedür ol sebz ü hurrem olıcak suffa- nesîmenler
Nedür ol mâ'-i cârî-i neşât-efzây-ı rûhânî*

*Nedür ol servler saf saf kenâr-ı cûybârında
Ki Tûbâdur derûn-ı mâda san 'aks-ı hırâmânı*

*O âb-ı hoş-güvâr u ol hevâ-yı dil-güşâsıyla
Dinilse Rûm ilinün Şâmıdur hakka ki erzânî*

⁷⁷⁵ Makedonya Cumhuriyeti'nde tarihî bir şehir olan Manastır, Osmanlılar zamanında XVI. yüzyıldan itibaren açılan medreselerle önemli bir eğitim ve kültür merkezi hâline gelmiştir; Kırıtaç Prıfto, "Manastır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 27, Ankara 2003, s. 562-563.

*Sirişk-i dîde-i ‘âşık gibi subh u mesâ durmaz
Akar her sû-be-sûdan çağlayup âb-ı firâvânî*

*Mu’allâ kûhsârı şevketinden çarha baş egmez
Musaffâ çeşmesi ‘aynıne almaz Âb-ı Hayvânı*

*Nedür ol berke-i ‘uzmâ-yı kudret fark-ı kûhında
Ki olmaz burc-ı âbî-i felek bir mevc-i galtânî*

(K. 10/1-9)

Manisa

XVII. yüzyıl şairi Nâbî, kaside nesibinde Manisa’nın⁷⁷⁶ ve buradaki lale bahçelerinin tasvirine yer vermiştir. Şehrin baharı güzel, rûzgârı mülayim, havası nazik, akarsuyu zülâlden daha güzeldir. Bahçeleri üzerine feleğin çiy saçtığı, şöhreti cennet de dâhil birçok beldeye ulaşan, benzersiz, cenneti dahi kiskandırıp utandıran, birer yakut yüzük kaşına benzeyen laleleri bulunan, perişan kâkülünü dağıtmış işveli ve ay yüzlü vb. bir güzeldir:

*Zihî tarâvet-i fasl-ı bahâr-ı Mağnisâ
Zihi mülâyemet-i rûzgâr-ı Mağnisâ*

*Bu sahn-ı dil-keş ile bu hevâ-yı nâzûk ile
Ne mümkün olmaya hatır şikâr-ı Mağnisâ*

*Zülâle çîn-i cebin gösterür temevvüden
Safâ-yı bâtın ile cûybâr-ı Mağnisâ*

*Memâlik-i Anâtoli’da misli nâdirdür
Ale’l-husûs ki ol lâlezâr-ı Mağnisâ*

⁷⁷⁶ Manisa, Osmanlılar döneminde bilhassa da XV. Ve XVI. yüzyıllarda şehzadelerin ikamet ettiği bir şehir olması itibarıyla önemli bir sancak durumundayken XVII. yüzyıldan itibaren şehzadelerin sancağa çıkma geleneğinin kaldırılması, Celâlî isyanları, kötüleşen ekonomik koşullar, liman şehri İzmir’in yükselişi gibi sebeplerle gücünü kaybetmeye başlamıştır; Feridun Emecen, “Manisa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 27, Ankara 2003, s. 579-580.

*O lâlezâr ki yokdur nazîri ‘âlemde
Hak eylemiştir anı hâss-ı diyâr-ı Mağnisâ*

*Görüp letafetin ol lâlezâr-ı dil-keşinün
Sipihr şebnemin eyler nisâr-ı Mağnisâ*

*Cihanı kevkebe basdurdı lâlezârı ile
Tefâhur itse sezâdur diyâr-ı Mağnisâ*

*Bilâda itdi tefevvuk o lâlezâr-ı latif
Bihişte oldu resâ iştiâhâr-ı Mağnisâ*

*O âb u tâb ile ol lâlezârı gördükçe
Bihişt olursa sezâ şermsâr-ı Mağnisâ*

*Tağıtdı her tarafa kâkûl-i perişanın
Misâl-i mâh-ı ruh-ı şivekâr-ı Mağnisâ*

(K. 22/1-10)

Şam

Bağdatlı Rûhî, Şam'ı⁷⁷⁷ suyu, havası, bahçeleri, bostanları cennet bahçesi, her köşesi Çin puthanesini, bağının her salkımı Süreyya'nın gerdanlığını kiskandıran, her ağacı pir, her fidanı hoş yürüyüşlü, servi boylu bir güzel gibi olan, sebzesi yıldızların gözünün sürmesi, lalesi karanlığın cilası, sümbülü gerdanlık, gülleri dolunay olan bir şehir olarak nitelendirmiştir:

*Âdeme cânlar virür âb u hevâsı subh u şâm
Ravza-i cennet midür bu yâ sevâd-ı mülk-i Şâm*

*Şehrinün her kûşesi reşk-i nigâristân-ı Çîn
Bâğınun her hûşesi 'ikd-ı süreyyâ-intizâm*

⁷⁷⁷ Osmanlılar devrinde “Şâm-ı şerif” unvanıyla anılan Şam'ın imarı için padişahların ve valilerin gayretleri neticesinde şehre birçok eser kazandırılmıştır; Abdüsselâm Uluçam, “Şam”, (Mimari), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 38, İstanbul 2010, s. 322.

*Her dıraht-ı sâye-dârı fi'l-mesel bir pîr-i vakt
Her nihâl-i dilkeşi bir serv-kadd-i hoş-hırâm*

*Sebze-i nevhîz-i deşti sürme-i çeşm-i nücûm
Lâle-i sîrâb-ı kûhı saykal-ı jeng-i zalâm*

*Tâze tâze sünbüli rahşende çün îkd-ı berîn
Deste deste gülleri tâbende çün mâh-ı tamâm* (K. 30/1-5)

Şair, devam eden nesib beyitlerinde Şam'ı havası ve suyu insana her an sağlık verdiği için lakabı Dârü's-selâm olan, dünyanın pek çok yerinden gelenlerin toprağına yüz sürdüğü, insanın kolay kolay bırakıp gidemeyeceği kadar güzel vb. ifadeleriyle anlatmıştır:

*Âdemi âb ü hevâsı rûz u şeb sâlim tutar
Gâlibâ olmuşdur anunçün lakabı dârü'-selâm*

*Reh-revân-ı Ka'be kim etrâf-ı 'âlemden gelür
Yüz sürer lâbüd bu hâka ger havâs u ger 'avâm*

*Kande gitsün böyle ibâ kûşeyi âdem koyup
Kande var insâf idince böyle bir 'âlî-makâm* (K. 30/9-11)

Yemen

XVII. yüzyıl şairi Cevrî, Yemen'i⁷⁷⁸ cennet bahçesi kadar güzel, toprağı misk kokulu, çiçekli bağı Rıdvan'ın bahçesinden daha güzel vb. ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Âlemi bâd-ı seher-hîz ki seyrân eyler
Varsa milk-i Yemene her nefesin cân eyler*

⁷⁷⁸ Arap yarımadasının güneybatısında bulunan bir ülke olan Yemen, Osmanlılar devrinde birçok isyan ve karışıklığa rağmen mamur bir hâle getirilmeye çalışılmış, hatta San'a'nın batı kesiminde Osmanlı memurları için içinde bahçeli evlerin yer aldığı bir Türk mahallesi kurulmuştur; İdris Bostan, "Yemen" (Osmanlı Dönemi), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 43, İstanbul 2013, s. 412.

*Ne Yemen lutf-ı hevâsıyla vezân olsa sabâ
Neşr-i bûy-ı dem-i cân-perver-i rahmân eyler*

*Ne Yemen hıttâ-i pâkîze-i bî-hemtâ kim
Gülşen-i cennet ile da'vi-i rûchân eyler*

*Bulsa ger zerre kadar hâkini havrâ-yı cinân
Müşg-i ter gibi koyup koynına pinhân eyler*

*Görse ârâyış-i ezhâr ile bâgın âdem
Terk-i fikr-i heves-i ravza-ı Rıdvân eyler*

(K. XXIX/1-5)

Yemen, aynı zamanda İsa'yı dahi hayran bırakan, San'a'n'ın⁷⁷⁹ bulunduğu yer, dağ ve sahrası maden ocağı olan bir ülkedir:

*Çıkırsa tahrîre kazâ memleket-i dünyâyı
Şehr-i San'âyı ser-i defter-i büldân eyler*

*Âsumâna n'ola ol şehr ile nâzitse zemîn
Ki temâşâsı dil-i 'Îsâyı hayrân eyler*

*Olsa bir kişver eger mazhar-ı sun'-ı kudret
Kûh u sahrâsını hep ma'den ider kân eyler*

(K. XXIX/12-14)

Bina Tasvirleri

Divan şiirinde memduhla ilgili yapılan övgüler arasında, onlar tarafından yaptırılan camii, köşk gibi görkemli binaların mübalağalı şekilde methedilmesi de söz konusudur. Zira memduhun kendisi kadar, ona ait olan her şey de değerlidir ve bu bakımdan övülmeye layıktır⁷⁸⁰. Nesib bölümlerinde cami, köşk, köşk, saray, yalı gibi çeşitli binaların yapımından ve çeşitli özelliklerinden söz eden kasidelere veya

⁷⁷⁹ Yemen'de bulunan bir şehir; Onay, *age.*, s. 394.

⁷⁸⁰ Çetinkaya, *agm.*, s. 68.

kıt'alara *dâriyye* adı verilir⁷⁸¹. Yapının güzelliği ve çeşitli özelliklerinin dile getirildiği *dâriyyelerde* amaç, bina yapımı vesilesiyle memduhu övmektir⁷⁸². Diğer taraftan klâsik *dâriyye* kasidelerinden farklı olarak fakirlik, eskilik, viranelik ve yokluğun anlatıldığı Cinânî, Mostarlı Ziyâ'î ve Şeyh Gâlib'in kaleme aldığı *dâriyyeler* ise, türün ilginç örnekleri olarak dikkati çekmektedir⁷⁸³. Yapılan taramalar sonucu şairlerin kaside nesiblerinde camii, kasır, saray ve türbe gibi bazı yapıların tasvirine yer verdikleri tespit edilmiştir.

Camii

Şairler cami tasviri yaparken içindeki sütunlar, avizeler gibi bütün kısımları tasvire konu etmişler, bazen de birtakım telmihlere göndermede bulunmuşlardır. Bâlî, Muhammet sırrının imamete geçtiğini söylediği caminin sütunlarını kamete kalkmış serviye, minarelerini kibleye yönelen kimselere, kubbesini feleğe, mihrabının resimlerini rahmet kapılarına, mimberini arşa, kemerlerini gökkuşağına benzetmiş, cemaatinin arasında meleklerin bulunduğunu, Kâbe nurlarının bu camiye ziyaret ettiğini, bilhassa Cuma günü Hz. Bilal'in burada Cuma selası okusa münasip olacağını vs. söylemiştir:

Bir câmi' itdi Kudsveş ol şâh ümmete

Sırr-ı Muhammed anda geçüpdür imâmete

N'ola yönelse kibleye karşı minâreler

Yir yir sûtûnı serv gibi kaldı kâmete

Kubbe olupdur ana felek câmları nücûm

Mihrâbı resmi benzedi ebvâb-ı rahmete

⁷⁸¹ Mesnevi nazım şekliyle yazılmış ve binalardan söz eden eserler de vardır. Bu türe örnek verilebilecek eserlerden biri H. 1132/M. 1719-1720 tarihinde kaleme alınan *İstanbulnâme* adlı eserdir; Orhan Aydoğdu, "İstanbul Hakkında Bilinmeyen Bir Mesnevi: İstanbulnâme", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/7, Fall 2009, s. 160.

⁷⁸² Mermer-Keskin, "dâriye", *age.*, s. 23; Aydemir, *agm.*, s. 148; Yaşar Aydemir, "dâriyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 2, AKM Yayınları, Ankara 2002, s. 95-96.

⁷⁸³ Müberra Gürgendereli, "Üç "Vîrân Hâne" Kasidesi", *Turkish Studies Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/1, Winter 2010, s. 1091-1092.

*Ol câmi' içre sanma ki il sâye saldılar
Halk arasında turdı melekler 'ibâdete*

*Bir minber itdi şu'le-i mihr ana 'arş-misâl
Âvâze saldı hâtif-i gaybî hitâbete*

*Eflâke döndi şöyle mutabbak cevânibi
Kavs-i kuzah kemerler atup evc-i rif'ate*

*'İzz ü şerefle olduğu-çün mahrem-i harem
Envâr-ı Ka'be anı gelüpdür ziyârete*

*Bir cum'a oldı şöyle ki câmi' cevâmî'i
İtsün salâ Bilâl-i Habeş ehl-i tâ'ate*

(K. 4/1-8)

Şair, etrafı fazilet, ilim ve kıraat ehliyle dolu olan bu caminin Ashab-ı Suffe'nin⁷⁸⁴ burada ikamete niyet edeceği kadar geniş olduğunu da eklemiştir:

*Kurrâ vü 'ilm-i fazl-ile toldı cevânibi
İtdiler ehl-i sünneti anda cemâ'ate*

*Kendin içinde yitirüben gayb erenleri
Ashâb-ı Suffe eyledi niyyet ikâmete*

(K. 4/9-10)

Bâlî, camii tasvirinde güneşle ayın iki gümüş ve altın mum, cihanın onun pervanesi, gören bülbül kürsülerde kıraate başladığı kandilleri kırmızı güle benzeyen, dört tarafındaki kapılarına hilâlin halka olduğu vb. ifadelere de yer vermiştir:

*Mihr ü meh olup ana iki sîm [ü] zer çerâg
Pervâne oldı halk-ı cihân şevk ü hâlete*

⁷⁸⁴ Pala, "Ashâb-ı Suffe", *age.*, Hz. Peygamber zamanında Medine'deki Mescid-i Nebevî bitişiğinde bulunan "Suffe" denilen misafirhanede ihtiyaçları giderilen Müslümanlardır, s. 40.

*Kandîli sandı kırmızı gül nâr-ı şevk-ile
Kürsîler üzre başladı bülbül kırâ'at*

*Açıldı dört yanasına kutlu kapuları
Mah-ı nev oldu halka o bâb-ı sa'âdete*

(K. 4/11-13)

Nev'î, tasvirini yaptığı caminin bugüne kadar bir benzerinin yapılmadığını anlatmak üzere, bezm-i elest, kâlû belâ, 'alleme'l-esmâ⁷⁸⁵ telmihlerine yer vermiştir:

*Turaldan mecma'-ı kâlû belâ milk-i elest içre
Çıkaldan minber-i 'arşa hatîb-i 'alleme'l-esmâ*

(K. IV/2)

Bahsi geçen caminin hatibi nefesiyle ruh bahşeden Mesih, mahfilinden duyulan Kur'an sesleri Hz. Davut'un sesiyle ilişkilendirilmiştir:

*Hatibi minber üzre san ki göklerde Mesîhâ'dur
Deminden bahş ider gûş idene enfâs-ı rûh-efzâ*

İderler mahfilinde cem' olup elhân-ı Dâvûdî

Bu gün Kur'ân okunmak anda hatm olmuş durur mahzâ

(K. IV/8-9)

Nesib bölümünde camii tasvirine yer veren iki kasidesi bulunan Taşlıcalı Yahyâ, kasidelerinden ilkinde reel olmaktan ziyade daha çok övgü dolu tasvirlerle yer vermeyi tercih etmiştir⁷⁸⁶. Şair, cemaatinin çokluğunun insan denizine benzediğini, kutluların makamı, münacat ehlinin menzili olduğunu, ak tûlbentli salihler ordusunun sefa deryasına benzediğini, takva ashabının mesnedi, hâl ehlinin mekânı, sadık sultanın mabedi olduğunu, kubbelerinin yüksekliğinin göklere ulaştığını, evliya ve lütuf ehlinin makamı, ümmetin meclisi olduğunu vb. ifade etmiştir:

*Mescid-i cem'iyyet-i âdem denizidür bize
Her yanadan su gibi sâfî akar tâlib afla*

⁷⁸⁵ “ona (Âdem'e) isimleri öğretti”; Bakara, 2/31.

⁷⁸⁶ Bu iki kaside hakkında yapılmış bir çalışma için bk. İ. Güven Kaya, “Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 30, Erzurum 2006, s. 39-56.

*Menzil- ehl-i münâcât u makâm-ı sâ'idân
Eşref ü zîbâ kemâl-i hüsnine olmaz bahâ*

*Anda ak dülbend ile yer yer cünûd-ı sâlihîn
Yümn ile emvâc-ı deryâ-yı safâdur vâkı'â*

*Mesned-i ashâb-ı takvâ vü mekân-ı ehl-i hâl
Ma'bed-i sultân-ı sâdık cân-fezâ vü dil-güşâ*

*Câmi'-i ahhâb-ı takvâ mevki'-i ehl-i niyâz
Ka'be-i cân menzil-i maksûd u cây-ı ilticâ*

*Kubbesi gökler gibi bâlâ vü ra'nâ hem celîl
Cây-ı pâki bî-bedel bî-misl ü bî-çun u çerâ*

*Ehl-i şevkun 'âlem-i envârı cây-ı Lâ-yezâl
Meclis-i ümmet makâm-ı ehl-i lutf u evliyâ*

(K. 3/8-14)

Taşlıcalı Yahyâ, diğer kaside nesibinde tasvirine yer verdiği camiye minareleriyle beraber can Kâbesi olarak nitelendiren şair, aynı zamanda askerî birlik olan solaklar ile⁷⁸⁷ birlikte duran Osmanlı ailesine de teşbih etmiştir:

*Minârelerle bu câmî' ki Ka'be-i cândur
Solaklar ile turur sanki Âl-i 'Osmândur*

(K. 4/1)

Caminin içi rahmet harmanı, dışı Tur dağı ve Zuhal burcu, içindeki kürsüleri kıraat ehli bülbüle benzeyen devlet yuvası, haremli Kâbe, sütunlarının kimi Hennan kimi Mennan, beyaz gülden ve güneşten berrak oluşları itibariyle Hicaz'da bulunan Nurdağı⁷⁸⁸, minareleri din hanesinin direkleri, imamları Çihâr Yâr⁷⁸⁹ vs.dir:

⁷⁸⁷ Pakalın, "solak", Yıldırım Bayezit zamanında kurulan askerî bir teşkilat olup Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 60, 61, 62 ve 63. ortalara verilen addır, *age.*, c. 3, s. 254.

⁷⁸⁸ Hz. Muhammed'e ilk vahyin geldiği mağaranın bulunduğu ve Cebelinûr adıyla da bilinen dağ; Fuat Günel, "Hira", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 18, İstanbul 1998, s. 121.

⁷⁸⁹ Hz. Muhammed'e en yakın olan dört kişi ve ilk dört halifedir; Güler, *age.*, s. 196.

*Derûnı hırmıen-i rahmet misâli bîrûnı
Cibâl-i Tûr-ı münâcât u bürc-i Keyvândur*

*İçinde kürsîleri âşiyân-ı devletdür
Kırâ'at ehli ki var bûlbûl-i hôş-elhândur*

*Haremleri meselâ 'ayn-ı Ka'be-i 'âlem
Sütûnının kimi Hannân u kimi Mennândur*

*Gül-i sefîdden ak âfitâbdan berrâk
Hicâzda Cebel-i Nûr ile bu yeksândur*

*Menârı hâne-i dînün direkleri gibidür
Çihâr Yâr gibi muktedâ-yı a'yândur*

(K. 4/9-13)

XVII. yüzyıl şairi Gani-zâde Nâdirî, tasvirini yaptığı camiyle Kâbe ve Tur arasında ilgi kurmuştur:

*Habbezâ câmi'-i ferhunde-fer-i Ka'be-misâl
Bârekallah zihî beyt-i Hudâ-yı müte'âl*

(K. XV/1)

Hac esnasında şeytan taşlama hadisesine atıfta bulunan şair, altın sancaklı kubbelerinin Nurdağı, kemerinin de fazilet ordusunun güzergâhı olduğu şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

*Altıyı aldı yuyup darbını şeytân-ı racîm
Şeş cihetden urıcak altı menârı kûpâl*

*Cebel-i Nûr olup ol kubbe-i zerrîn-i a'lâm
Kemerı oldu güzergâh-ı cünûd-ı efdâl*

(K. XV/4-5)

Şair, camiye püskülü ışıklar, zinciri hilâl olan güneşin şemse, feleğin top ayna olduğu, duvarlarındaki Kâşân⁷⁹⁰ nakışlarıyla hayal fanusuna benzediği, kubbesinin beyaz fil

⁷⁹⁰ İlk çiniler Orta Asya'da Kâşân'da imal edilmiştir; Yeniterzi, *agm.*, s. 319.

üstündeki çadıra benzediği, altı minaresinin dünyayı irşat eden Altıparmak⁷⁹¹ olduğu, kubbesinin yarısının elma, yarısının arş gibi görüldüğü, mermer havuzunun gümüş kutu, mermer kubbesinin de gümüş kapak olduğu vb. ifadelerle tasvir etmiştir:

*Şemse-i mihr ile top ayinedür çarh anda
Püsküli şa'sa'adur halka-i zinciri hilâl*

*Suver-i nakşı görüp Kâşî-i dîvârında
Ber-karâr olmasa dirdüm ana fânûs-ı hayâl*

*Çetr imiş kubbesi bir pil-i sepîd üstinde
Fîl-pâsından olur fark-ı dalâlet pâ-mâl*

*Şeş menâr ile turup 'âlemi irşâd eyler
Altı parmakdur ider mev'izası def'-i vebâl*

*Kubbe-i dil-keşidür yarısı bir elmanun
Yarısı dahi anun kubbe-i 'arş-ı müte'âl*

*Bir gümüşden kutı farz eyle o mermer havzı
Kubbe-i mermerini sîm kapak eyle hayâl*

(K. XV/10-15)

Çeşme

XVI. yüzyıl şairi Taşlıcalı Yahyâ ve XVIII. asrın önde gelen şairlerinden Şeyh Gâlib, birer kasidelerinin nesib bölümlerinde çeşme tasvirine yer vermiştir. Taşlıcalı Yahyâ, tasvirini yaptığı çeşmeyi selsebil, Rabbânî varidat, cihanı cennete döndürüp halka hayat veren ikinci Kevser, minel-mâ'i külli şey'in hayy⁷⁹² tefekkürü, kemal ehlinin

⁷⁹¹ Burada İstanbul Fatih Camii'nde uzunca bir süre hadis, tefsir, fıkıh dersleri ve vaazlar da veren, çeşitli eserleri de bulunan, vefat ettiği Kahire'de bugün dahi "Mescidu Altıparmak" olarak bilinen camiin avlusuna defnedilen âlim, şair, mutasavvıf, şeyh ve müellif gibi çeşitli vasıfları da bulunan Altıparmak Mehmed Efendi'ye (Atabey Kılıç, "Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/3, Summer 2007, s. 333-334) işaret edilmiştir;

⁷⁹² "(...) her şeyi (her canlıyı) sudan yarattık(...)", Enbiya, 21/30.

gizili ilimleri gibi asla suyu kesilmeyen, kalple dinlendiğinde Sübhan'ın zikri, her haneye giren nurlu güneş vb. ifadelerle nitelendirmiştir:

*İrişdi şâhumuzun şehre nehr-i ihsânı
Velîlere nitekim vâridât-ı Rabbânî*

*Cihânı cennete döndürdi virdi halka hayât
Bu selsebîl-i musaffâ bu Kevser-i sâni*

*Tefekkür-i ve mine'l mâ'î külli şey'in hayy
Makâm-ı hayrete irgürdi 'akl-ı insânı*

*Hemîşe ardı kesilmez bu 'ayn-ı a'yânun
Nite ki ehl-i kemâlün 'ulûm-ı pinhânı*

*Salâh u zühd ü tilâvetde 'aynı eyle 'uyûn
Safâ-yı kalb ile gûş eyle zikr-i Sübhânı*

*Ne nehr olur bu ki her hâneye duhûl eyler
Misâl-i şa'sa'a-i âfitâb-ı nûrânî*

(K. 5/1-6)

Şair, ayrıca söz konusu çeşmeyi Tuba, gözünü secdeden ayırmayan güneş, yâr-ı gâr⁷⁹³ vb. kavramlarla da ilişkilendirmiştir:

*Bu şehir cennete döndi bu nehr Tûbâya
Uzandı cümlesinün hânesine agşânı*

*Gözini secdeden ırmaz bu çeşmeler her bâr
Misâl-i çeşme-i hurşîd-i dehr-i zulmânî*

⁷⁹³ “Hz. Ebû Bekir’in, hicret yolculuğunun başında Hz. Peygamber ile Sevr mağarasındaki arkadaşlığına işaret eden lakabı”, Mustafa Uzun, “yâr-ı gâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 43, İstanbul 2013, s. 324.

*Bu âb-ı rahmeti ben yâr-ı gâra benzedürin
Ki anun ile şeref buldı 'âlem-i fânî*

(K. 5/13-15)

Şeyh Gâlib, üzerine mehtabın aksettiği çeşmenin sincap veya kakımın üzerindeki dalgalı nakışlara benzediğini söyleyerek kasidesine başlamıştır. Fıskiyesi su dolu iki göze benzeyen, servi boylu sevgilinin ayağına inci döken, gül bahçesinden lâl çiyin aksini alarak goncayı susuz bırakan, her lülesi hoş geldin diyen dil olan, ahbabın sevinç gözyaşını andıran, cıva damlasını ayna yapan, bahar bulutuyla tatlı uykuya dalsa böylesi bir feyzi rüyasında dahi göremeyecek olan kimse, gıdası abıhayat olan vb. ifadelerle çeşmeyi tasvir etmiştir:

*Memzûc idip zülâle-i mehtâbı selsebîl
Gösterdi mevc-i kâkum u sincâbı selsebîl*

*Bu havz-ı pür-safâya olup girye-hîz-i reşk
Fevvâre itdi dîde-i pür-âbı selsebîl*

*Ol serv-kaddi kollamaga rû-be-râh olup
Dökdü ayagina dür-i şâd-âbı selsebîl*

*Gülşenden 'aks-i şebnem-i la'lini ahz idip
Leb-teşne kıldı gonca-i sîr-âbı selsebîl*

*Her lülesi zebân-ı hoş-âmed-nisâr olup
Andırdı eşk-i şâdî-i ahhâbı selsebîl*

*Hayrân olup bu kasra bu havz-ı murassa'
Âyîne kıldı katre-i sîm-âb-ı selsebîl*

*Virmez neşât u neşve-i jengâr-ı nakşını
Keşmîrin olsa sebze vü sîm-âbı selsebîl*

*Rü'yâda görmez idi bu feyz-i küşâyîşi
Ebr-i bahârın olsa şeker-h^vâbı selsebîl*

*Olmazdı âb-şârı dem-â-dem gıdâ-yı rûh
Âb-ı hayâtın olmasa gark-âbı selsebîl*

(K. 21/1-9)

Şairin tahayyülüne göre, güzel sesini Farabî⁷⁹⁴ duysa hayran kalacak olan bu çeşme, aynı zamanda kanlı suyu yakuta dönüştürme özelliğine sahiptir:

*Kesmekle ‘ırk-ı gussayı itdi ‘arak-nisâr
Ebrû-yı nâz-ı tîg-i siyeh-tâbı selsebîl*

*Bu gülbün-i letâfete bakdıkça çok mudur
Yâkût iderse reşk-ile hûn-âbı selsebîl*

*Mebhût iderdi görse eger hüsn-i savt-ıla
Üstâd-ı nagme-perver-i Farâbı selsebîl*

(K. 21/13-15)

Kale

XVI. yüzyıl şairi Revânî'nin nesibinde kale, halka feleğin hisarını hatırlatan, fetih Hüması'na yuva olan, gökyüzü, ay burcuna çıkmak için konulmuş merdiven, her köşesinde gizli hazine bulunduğu için ağızından ateş saçan ejder olarak nitelendirilmiştir:

*Hisâr-ı çarh-ı gerdûndan virür halka nişân kal'a
Hümâ-yı fethe olmuşdur meger kim âşiyân kal'a*

*Nice feth olmasun maşrık yüzinden kal'a-yı gerdûn
Hevâyî tûpa dönmişdür güneş bu âsümân kal'a*

*Kemend atmak diler kavs-i kuzahdan kal'a-i çarha
Kamer burcına çıkmağa komış ya nerdübân kal'a*

⁷⁹⁴ Alâeddin Jebrini “Fârâbî”, “Mûsiki”, felsefe dünyasında Muallim-i Sâni olarak bilinen Fârâbî, mûsikîde de Muallim-i Evvel olarak tanınan bir mûsikî nazariyatçısı, aynı zamanda da bizzat icrada bulunan bir mûsikî sanatkarıdır. El-Mûsîka'l-kebir, Kitâbü İhsâ'î'l-îkâ'ât, Kitâb fi'l-îkâ'at Fârâbî'nin mûsikîyle ilgili eserleridir, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), TDV Yayınları, c. 12, İstanbul 1995, s. 162-163.

*Eger her künci içinde anun genc olmasa medfûn
Bugün olmazdı ejderhâ gibi âteş-feşân kal'a*

(K. 31/1-4)

Kasır

Şairler, kaside nesiblerinde kasır veya kâşâne olarak adlandırılan memduhlarının yaptırdıkları köşklerin tasvirine de yer vermişlerdir⁷⁹⁵. Hatta bina tasvirleri içinde, taranılan divanlar bazında bakıldığında, en geniş kısmın kasırlara ayrıldığı görülmüştür. Nesiblerde bazen kasırlar iç ve dış özellikleriyle çoğu kere de mübalağalı şekilde tasvir edilmiş, bazen kasır tasvirleri yapılırken bazı telmihler söz konusu edilmiştir.

Doğrudan Kasır Tasvirleri

Kasırları mübalağalı ifadelerle tasvir eden XVI. asır şairleri kasırların hem iç hem de dış mekânlarının tasvirine yer vermişlerdir. Nev'î, tasvirine yer verdiği kasrı süslü, yüksek, zemini parlak ve nakışlı, suyu Kevser'e benzeyen, toprağı temizliğiyle Süreyya'yı kıskandıran, içi cevherle dolu sedef veya derya kenarına çıkmış cevher gibi olan vb. ifadelerle nitelendirmiştir:

*Zihî kasr-ı zibâ zihî tâk-ı a'lâ
Zemîni mücellâ zamânı mutallâ*

*Zemîninde nakş-ı zamânı görünmüş
Ne sâfî zemîn ü ne nakş-ı dil-ârâ*

*Miyâhı letâfetde mahsûd-ı kevser
Serâsı nezâfetde reşk-i süreyyâ*

*Sadefdür pür olmuş güherlerle yâhûd
Güherdür ki almış kenârına deryâ*

(K. II/1-4)

⁷⁹⁵ Esasen “”hükümdarların kullanımına ayrılmış saray, saraya bağlı veya müstakil yapı” manasına gelen kasırlar hakkında geniş bilgi için bk. Yaşar Çoruhlu, “Kasır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 24, İstanbul 2001, s. 555-558.

Rizâyî, kasrın çatısına asılan berrak atlası gökkuşağı, göze inen perde, mermer sütunlarını felek kemerinin kıskançlıkla takatının azalması, havuzunu âşıkların gözüne benzeyen dolu kadeh vb. olarak nitelendirmiştir:

Felekde sanma bedid oldı şekl-i kavs-ı kuzeh
Asıldı bâmına bir nice atlas-ı berrâk

Makarr-ı ‘ayn-ı dü çeşm-i zamânedür yaraşur
Sırr-ı evkâtın iderlerse perde-i ahdâk

Sütun-ı mermeri hizmetde istikâmet ile
Bu reşk ile kemer-i çarhun oldı tâkatı tâk

Safâ-yı havzı misâl-i safâ-yı ehl-i derûn
Hemîşe pür kadehi hem-çü dîde-i ‘uşşâk

(K. 13/6-9)

Sâid Giray, kasrın üzerindeki gök renkli nakışları akarsu ve çemenliğe, sabah güneşinin vurduğu camlarının geceleri mum aleviyle ışık veren güneşe, üzerlik⁷⁹⁶ vadisine, altın suyuyla yazılmış tuğraya benzetmiş ve önünde son derece geniş ve güneş bir sofası bulunduğundan vs. söz etmiştir:

Oldı her nakş-ı kebûdı sanasın âb-ı revân
Ana yir yir mahal-i sebzi çemenzâr-ı safâ

Subh-ı hurşîd ile revnak-deh olur câmları
Şu’le-i şem’ ile şeb virmede gün gibi ziyâ

Nedür ol hüsn-i dil-âvîz o vâdi-i sipend
Âb-ı zer ile gören dir ki çekilmiş tigrâ

⁷⁹⁶ Bilindiği üzere üzerlik, bazı hastalıkların tedavisinde ve nazara karşı kullanılan bir ottur. Geniş bilgi için bk. Şükrü Halûk Akalın, “Üzerlik”, *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Adana 1993, s. 247-260.

Pîşe-gâhında ya ol suffice-ı hûb-ı vâsi'

Ne 'aceb hûb yakışmış nice düşmüş hakkâ

(K. 3/8-11⁷⁹⁷)

* * *

XVII. yüzyıl nesiblerinde de kasırlar oldukça mübalağalı ifadelerle kasır tasvirlerine yer veren şairler, sadece kasrı değil, bahçesi, havuzu gibi dış mekâna ait özelliklerin tasvirini de söz konusu etmişlerdir. Azmi-zâde Hâletî, dünyada daha önce benzerinin görülmediğini söylediği altın işlemeli kasrı yüksekliği itibariyle güneşin altın kement atarak dahi çıkmayı başaramadığı felek kalesinin burçlarına, namuslu bir güzele vb. benzetmiştir:

Bünyâd-ı dehre dest uralı sun'-ı Kird-gâr

Yapılmadı bunun gibi bir kasr-ı zer-nigâr

Evc-i bürûc-ı kal'a-i gerdûn gibi bülend

Hısn-ı hasîn-i çerh-i felek gibi üstüvâr

Hergiz o kasra çıkmaya bir çâre bulmaya

Zerrîn kemendin atsa güneş ger hezâr bâr

Benzer o dil-rübâyâ ki ter-dâmen olmaya

Olmaz meger ki 'âşık-ı dîdâra der-kenâr

(K. 26/1-4)

Şair, kasrın içinde bulunan ve yıldızlarla güneş ışınlarıyla dokunmuş küçük halısının felek atlasından daha güzel olduğunu vs. de söylemiştir:

Kâlfîçesine öykünemez atlas-ı felek

Ana şihâb u şa'sa'adan olsa pûd u târ

(K. 26/20)

Azmi-zâde Hâletî, bir diğer kaside nesibinde ise, kasrın mermerlerini güzellerin gümüş sinesi, akarsuyu muhabbet erbabının kalbi, şadırvanını feleğin sebze

⁷⁹⁷ *Sa'id Giray Dîvânı*, (Nşr.: Saadet Karaköse), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292419/h/said-giray-divani.pdf>, Denizli 2001.

bahçesini sulayan bir çeşme, altın işlemeli çatısına yansıyan suyu gümüş suyuyla yazılmış işleme vb. olarak nitelendirmiştir:

*Her ruhâmı sîne-i sîmîn-i dil-berden latîf
Mâ-i cârî kalb-i erbâb-ı mahabbetden nişân*

*Bir dem içre sebze-i bâg-ı felek olurdu huşk
Âb-ı şâdırvânı ger su sepmeseydi her zamân*

*Gûyiyâ zencîredür kim yazdılar sîmâb ile
Sakf-ı zer-kârında ‘aks-i âb olur sanman ‘ıyân*

(K. 27/8-10)

Şairin nesib kısmını kasir tasvirine ayırdığı kasidelerinden birinde de, revakı ve kemerleri yüksek, perdesi Zühre’nin öveceği ve cennet hurilerini dahi kiskandıracak kadar güzel vb. bir kasrı tasvir etmiştir:

*Zihî revâk-ı mu‘allâ vü tâk-ı bî-hem-tâ
Safâsı nâ-mütenâhî çü cennetü'l-me'vâ*

*İnerdi rişte-i mihri tutup bu eyvâna
İşitse vasfını sükkân-ı ‘âlem-i bâlâ*

*Hezâr perdede medhün terennüm eylerdi
Göreydi perde-serâsını Zühre-i Zehrâ*

*Yolardı sünbülîni dem-be-dem tahassürden
Bileydi turre-i zîbâsını eger havrâ*

(K. 34/1-4)

Gani-zâde Nâdirî, son derece güzel bir bina olduğunu söylediği kasrın çatısının gökyüzünden, altın işlemeli kemerinin hilâlden, havuzundaki suyun yansımasının nurlar membaı olan güneşin pınarından üstün olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan şair, her tarafı billurla kaplı olan bu kasrın toprağın gözüne, Narkisos'u⁷⁹⁸

⁷⁹⁸ Nergis çiçeğine de adını veren ve Ekho ile aralarındaki aşk bağlamında kendi kendine hayran olup ölen âşık; Azra Erhat, “Narkissos”, *Mitoloji Sözlüğü*, 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, s. 211-212.

hatırlatacak bir ifadeyle daima deniz aynasına bakarak kendi güzelliğine hayran olmuş bir güzele benzediğinden vs. de bahsetmiştir:

Habbezâ 'işret-gehi zîbâ-makâm-ı dil-pezîr
Bâreka'llâh menzil-i şâhâne kasr-ı bî-nazîr

Sakf-ı matbû'ına nisbet âsümân bî-i'tibâr
Tâk-ı zer-kârı yanında mâh-ı nev gâyet hakîr

'Aks-i âb-ı havzıdur sakf-ı felekde lerze-nâk
Menba'-ı envâr olan ser-çeşme-i mihr-i münîr

Her taraf billûr ile rûy-ı zemînün çeşmidür
Anda olsa merdüm-i bînâ 'aceb mi cây-gîr

Bir güzeldür kim bakar mir'at-ı bahre dâyimâ
Kendü şekl-i hûbına benzer ki olmuşdur esîr

(K. XXXV/1-5)

Mezâkî, yüksek kubbelerindeki süslerin arşa örtü döşediği, her bir camının İskender'in aynasına, pencerelerinin benzersiz bir seyir yerine benzediği, yüksek kemerindeki şemsenin ayı, kapısındaki halkanın hilâli kıskandırdığı vs. bir kasrı tasvir etmiştir:

Şol kadar 'âlîdür el-hak kubbe-i vâlâsı kim
Turresi 'arş-ı berîn üzre döşer ferş-i zılâl

Her müdevver câmı bir âyîne-i 'âlem-nümâ
Her münevver revzeni nezzâre-gâh-ı bî-misâl

Şemse-i tâk-ı münîfi reşk-i mâh-ı âsumân
Halka-i bâb-ı şerîfi gayret-i şekl-i hilâl

(K. 6/4-6)

* * *

Benzer kasır tasvirleri XVIII. yüzyıl nesiblerinde de vardır. Edirneli Kâmî, yedi diyarın ona hayran olduğu, rüzgârdan vasıflarını işiten dünyanın dört cennetinin uğrunda feda olduğu, kıymetli inciye, ejder tarafından bekçiliği yapılan bir hazineye⁷⁹⁹ vs. benzeyen bir kasır tasvirine yer vermiştir:

*Varup ol cây-ı neşâtı görüp ol demde didüm
Senün âşüfte-i dîdârun olur heft iklîm*

*Cennet-i erba'ası sana fedâ dünyânun
Götürür anlara evsâfunı elbette nesîm*

*Nedür ol sende olan kasr-ı şehinşâh-nişîn
Ki deger görmesi dünyâ tolusı dürr-i yetîm*

*Kasr zann itme odur genc-i neşât u şâdî
Pâsbânıdur anun ejder-i pür-hevl ü şekîm* (K. 26/3-6)

Nedîm, tasvirini yaptığı kasrı ilkbahar, parlak ay, kemal maşitasının uğurlu kalemiiyle kaşlarını altınla işlediği feyiz gelini vb. olarak nitelendirmiştir:

*Ey 'âlem-i misâlin seyyâh-ı hûşyârı
Hiç kasr suretinde gördün mü nev-bahârı*

*Gel görmedinse seyr et amma sakın galatdan
Tâbende gurre sanma ol cüft-i zer-nigârı*

*Ebruların zer-endûd etmiş 'arûs-ı feyzin
Meşşâta-i kemâlin kilik-i hucestekârı* (K. 39/1-3)

⁷⁹⁹ Burada, hazineleri korumak için eskiden tılsım olarak yılan kullanması sebebiyle hazineleri yılanların beklediğine dair inancı (Yekbaş, "Klâsik Türk Şiirinde Bazı Halk İnanışları", *agm.*, s. 159; ayrıca bk. Pertev Naili Boratav, *Türk Halk Bilimi II 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, Gerçek Yayınevi, Üçüncü Baskı, İstanbul 1994, s. 61) telmih vardır.

Şeyh Gâlib'in tasvir ettiği kasır ise, parlak güneşin burcu, ete kemiğe bürünmüş ruh, nakışlarında güneş ve ayın kullanıldığı, yıldız deryası vb.dir:

Bâreke'llâh burc-ı hurşîd-i münevverdir bu kâh

Hâlet-âver 'âlem-i rûh-ı musavverdir bu kâh

Sarf olunmuş nakşına şems ü kamer hal-gerdesi

Âfitâb-ı san'at-ı iksîre hâverderdir bu kâh

Bir çerâgân-ı güher farz it bu sâhil-hâneyi

Ol çerâgân içre deryâ-yı ahterdir bu kâh

(K. 23/1-3)

Kasır-Telmihler

XVI. yüzyıl şairleri kasır tasvirinde Sinimnar, Havernak⁸⁰⁰, Mânî, Behzad, Beyt-i Ma'mûr⁸⁰¹, Çin, Hıtâ, İrem bağı, cennet gibi telmihlerden de istifade etmişlerdir. Nev'î, tasvirine yer verdiği kasrı cennet köşkü, İrem bağı, gül bahçesi, Kâbe, gökyüzü olarak tasvir etmiştir:

Kasr-ı cennet mi bu yâ bâg-ı İrem yâ gülsitân

Yâ harîmü'l-kuds ü yâ beytü'l-harem yâ âsmân

(K. XXXVII/1)

Diğer taraftan kasrın kandilleri Enverî Divanı⁸⁰², camının mısraları Câmi'nin divanıyla ilişkilendirilmiştir:

Pertev-i mişkâtı beyt-i Enverîden muktebes

Câminun mısra'ları Dîvân-ı Câmi'den nişân

(K. XXXVII/8)

⁸⁰⁰ İran hükümdarlarından Numan b. Munzir'ın mimar Sinimnâr'a yaptırdığı ve adı Havernak olan köşküdür; Onay, *age.*, s. 240.

⁸⁰¹ Pala, "Beytü'l-Mamûr", *age.*, yedinci kat gökte, Firdevs cennetinde Kâbe'nin üstüne denk gelen ve Kâbe'ye benzeyen, meleklerin kıblesi olan yerdir, s. 69.

⁸⁰² Gazel, kaside ve kıt'a nazım şekillerinde, bilhassa da methiye ve hicviyede XII. asrın önde gelen İranlı şairlerindendir; Hakan Yekbaş, "Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 1168.

Rızâyî, tasvirine yer verdiği kasrın kapısında “girin ona bir selam ile⁸⁰³” ayetinin yer aldığını söylemiş, ayrıca etrafının güzelliğini anlatmak için birçok ayette geçen ve ebedî anlamına gelen “hâlidîn” ifadesine yer vermiştir:

Kitâbe-i der-i cilâli “udhulû bî-selâm”

Mücâvirân-ı tarabgâhı “hâlidîn”-eşvâk

(K. 13/1)

Şair, bahsi geçen kasrı cennetle Araf’ın toplamından daha geniş bir kasır olarak nitelendirmiştir:

Şu denli vüs’ati var kim ona nazîr olamaz

Eğerçi cennete a’râfı itseler ilhâk

(K. 13/14)

Bahçesinde birçok güzel çiçek bulunan kasrın gülünü Yakup bir kere koklasa Hz. Yusuf’un gömleğini koklama ihtiyacı duymayacaktır:

Sahih hâceti kalmazdı bûy-ı pîrehene

Gülini eylese Ya’kûb bir kez istinşâk

(K. 13/17)

Said Giray’ın kaside nesibinde yer alan aşağıdaki beyitte tasviri yapılan kasrın nakışlarının Behzâd ve Mânî’yi dahi kıskandıracak güzellikte olduğu dile getirilmiştir:

Nakş-ı reşk-âver-i rûh kalem-i Bihzâdı

Remîde cân-ı hased-kerde-i Mânî ammâ

(K. 3/7)

Şair, aşağıdaki beytinde ise Hıtâ üstadının kasrın tasvirlerinin resmini alıp Çin’e armağan olarak götürmesinin münasip olacağını söylemiştir:

Armağan gitse olur Çîne eger tasvîri

Resmini alsa da tuhfe idüp üstâd-ı Hıtâ

(K. 3/12)

⁸⁰³ Kaf, 50/34.

Kasırları birtakım telmihlerle birlikte tasvir etme XVII. yüzyıl nesiblerinde de söz konusudur. Azmi-zâde Hâletî, saba rüzgârının Çin ile Maçin'i dolaşsa dahi böyle nakışları güzel bir kasır göremeyeceği, havasının bazen İsa'nın nefesine benzerken bazen de abıhayat çeşmesinde Hızır ile arkadaş olduğunu söylemiştir:

*Bâd-ı sabâ ki Çîn ile Maçîn'i geşt ider
Bulmaz cihânda nakşî güzel böyle bir nigâr*

*Olur hevâsı gâh Mesîh ile hem-nefes
Geh çeşme-i hayâtta Hızr ile yâr-ı gâr* (K. 26/5-6)

Cevrî'nin kasidesinde tasvire konu olan kasır için İrem bağından, cennetten, cennetteki gül bahçesinden daha güzel ifadelerine yer verilmiştir:

*Habbezâ cây-ı ferah-küster-i bî-misl ü nazîr
Bâg-ı cennetdür eger var ise bir böyle mesîr*

*Merhabâ menzil- hurrem ki olur yanında
Revnağ-ı sahn-ı gülistân-ı İrem pest ü hakîr*

*Gören ol kasr ile o cây-geh-i bî-bedeli
Yaraşur eylese gülzâr-ı cinâna tanzîr* (K. XXXIX/1-3)

Şairin tasvirini yaptığı kasırla arasında ilgi kurulduğu yapılardan biri de Beyt-i Mamur'dur⁸⁰⁴:

*Beyt-i ma'mûr gibi çarha çıkarsam öğerek
Yine vâfında ider tab'um o kasrun taksîr* (K. XXXIX/10)

⁸⁰⁴ Yedinci kat gökte, Firdevs cennetinde Kâbe'nin üstüne denk gelen ve Kâbe'ye benzeyen, meleklerin kıblesi olan yerdir; Pala, "Beytü'l-Mamûr", *age.*, s. 69.

Gani-zâde Nâdîrî, kasrın üzerinde inşa edildiği arsayı baht ve yücelik göğüne, kasrı da Beyt-i Mamur'a teşbih etmiştir:

'Arsa-i ferhunde-fâlı âsümân-ı 'izz ü baht
Anda gûyâ Beyt-i Ma'mûr ol sarây-ı dil-pezîr (K. XXXV/13)

Mezâkî, cennette dahi böyle güzel bir revak bulunmadığını söylediği kasrın önünde bulunan havuzun da tatlı suyla dolu olduğunu ifade etmiştir:

Var mîdur cennetde âyâ bir rivâk-ı dil-sitân
Kim ola pîşinde böyle havz-ı pür-âb-ı zülâl (K. 6/3)

Şair, mermer sütunlarının yüksekliğini anlatırken onun boyunu kıskanan alçak felek Zâl'inin dal harfi gibi iki büklüm olduğunu söylemiştir:

Bâr-ı reşk-i kadd-i bâlâ-yı sûtûn-ı mermeri
Âhir itdi kâmet-i Zâl-i sipîhr-i dûnı dâl (K. 6/10)

Diğer taraftan saba rüzgârının kapısının toprağını Çin'e ulaştırırsa orada misk ahusundan yapılan miskin değerini düşüreceği şeklinde bir anlatıma da yer vermiştir:

Tûde-i hâk-i derin ger Çîne ilteydi sabâ
Bî-revâc olurdu anda nâfe-i müşg-i gazâl (K. 6/13)

Nefî, Edirne'yi gül bahçesi, buradaki padişah kasrını cennet, Beyt-i Mamur ve Kâbe olarak tahayyül etmiştir:

Edrine şehri mi bu yâ gülşen-i me'vâ mîdır
Anda kasr-ı pâdişâhî cennet-i a'lâ mîdır

Beyt-i ma'mûr-ı felek mi ol fezâda ol sarây
Yâ zemîni cennet olmuş Ka'be-i ulyâ mîdır (K. 6/1-2)

Şair, içinde birçok Tuba ağacına benzer ağacın bulunduğu kasrın bahçesini Rıdvan'ı dahi ikilemde bırakacak olan cennete, cennetten ayrılmış gül bahçesine teşbih etmiştir:

*Bir dıraht-ı ser-firâzı var mı bâğ-ı cennetin
Yohsa ancak vâ'ızın medh etdiği Tûbâ mıdır*

*Bunda Tûbâdan kalır mı müşk-i bîd-i ser-nigûn
Yâ gubâr-ı berk-i Tûbâ anda müşk-âsâ mıdır*

*Habbezâ cây-ı neşât-efzâ ki Rıdvân görse ger
Hayretinden derdi bu cennet midir dünya mıdır*

*Sun'-ı Hakk yâ gülşen-i cennetden ifrâz eylemiş
Başka bir cây-ı tarab-engîz ü gam-fersâ mıdır* (K. 6/8-11)

Nef'î, bir diğer kasidesinde tasvir ettiği kasrın Kâşân çinilerinin yer aldığı duvarın aynadan parlak, kasrın da felekte bulunan Beyt-i mamurdan daha yüksek olduğunu söylemiştir:

*Mu'allâ Beyt-i ma'mûr-ı felekden ferş-i eyvânı
Mücellâ sîne-i âyîneden kâşî-i dîvârı* (K. 13/3)

Şairin kasır tasvirinde yer verdiği bir başka telmih de Yusuf ile Züleyha'dır. Şairin tahayyülüne göre, bu kasırdaki güzellik ve sefa Züleyha'nın kasrında bulunsa Yusuf onun canı gönülden alıcısı olacaktır:

*Olaydı ger bu revnak bu safâ kasr-ı Züleyhâda
Dil ü cândan olurdu seyr için Yûsuf harîdârı* (K. 13/11)

İçinde türlü ve lezzetli meyvelerin bulunduğu bahçesi de Firdevs'e benzemektedir:

*Ne bûstân reşk-i feyz-âbâd-ı Firdevs-i ma'ânî kim
Leb-i dilberden a'lâ meyve-i şîrîn-i eşcârı* (K. 13/14)

Gül bahçesindeki çiçekleri Tatar ve Çin misklerinden daha güzel kokmaktadır:

Sabâ dellâl-i bender-gâh-ı Çin olmuş mezâd eyler

Meyân-ı çarsû-yı gülşeninde müşk-i Tâtârı

(K. 13/18)

Ayrıca toprağı da Çin ve Ferhar güzellerinin misk kokulu saçlarından daha hoş kokuludur:

Gubârı ol kadar hoş-bû ki andırmaz dem-i subha

Abîr-i ceyb-i gîsû-yı bûtân-ı Çîn ü Ferhârı

(K. 13/20)

Kasrın havasındaki rutubet insanın vücuduna abıhayat gibi sirayet etmektedir:

Hevâsında rutûbet ol kadar kim her dem urdukça

Olur Âb-ı hayât-âsâ vücûd-ı âdeme sârî

(K. 13/23)

Nef'î, bir diğer kaside nesibinde tasvirini yaptığı kasrı ikinci cennet, Kâbe, Beyt-i mamur olarak tasavvur etmiştir:

Zihî firdevs-i sâni kim olur sâlis anıldıkça

Zemînın Ka'be-i ulyâsı çarhın Beyt-i ma'mûrı

(K. 34/2)

Şairin tahayyülüne göre felek bezminde Fağfur'un kâsesi olan kasrın mimarı kaza, merdiveni Sidre'dir:

Ne mümkün böyle bir âlî-binâ bir dahi ger olsa

Kazâ mi'mârı Sidre nerdübânı çarh müzdûrı

Cihân sahnında bir âmâde bezm-i has-ı şâhâne

Felek bezminde bir şen-kâse-i yektâ-yı Fağfûrî

(K. 34/4-5)

Baharda gül bahçesi Firdevsî-i Tûsî⁸⁰⁵, bezminde buhur yakan da Attar-ı Nişâbûrî olan kasır içindeki buhurdan dumanını hurilerin saçının dahi kısılandığı cennet köşkü, içinde türlü nimetler bulunan sofrası ve meclisiyle ebedî cennettir:

*Bahâr-ı gülşeni endîşe-i Firdevsî-i Tûsî
Buhûr-efrûz-ı bezmi rûh-ı Attâr-ı Nişâbûrî*

*Safâ-yı soffası âb-ı ruh-ı kâşâne-i cennet
Duhân-ı micmeri gîsû-yı ham-ender-ham-ı hûrî*

*Dem-â-dem sofrâ-i ni'met gûşâde meclis âmâde
Behîşt-i câvidân derdim eger olmasa mahzûrî*

(K. 34/13-15)

Nef'î'nin yine bir kasır tasviri yaptığı bir başka kaside nesibinde söz konusu kasrın cenneti kısılandıran bir yapı, Babil'in eşliğinden daha yüksek⁸⁰⁶, cennetten daha aydınlık ve güzel olduğu söylenmiştir:

*Bârekallâh ey behîşt-âbâd u ey reşk-i cinân
Sânekallâh ey serây-ı dilgûşâ vü dilsitân*

*Südde-i Bâbile pâyende esâs-ı kâ'inât
Tarh-ı matbû'ıyla nâzende zemîn ü âsumân*

*Görmemiştir çarh-ı çârümla behîştî seyr eden
Böyle bir rûşen-makâm u böyle bir hurrem-mekân*

(K. 52/1-3)

Bahsi geçen kasrın kapısının toprağı Çin miskinden daha hoş kokuludur:

*Misk-i ezfer yerine korlardı anı nâfeye
Ger sabâ hâk-i derin ileteyidi Çine armağan*

(K. 52/10)

⁸⁰⁵ Mehmet Kanar, "Firdevsî", İran'ın millî destanı Şâhnâme'nin müellifi olup Tûs şehrine bağlı Tâberân'ın Bâj (Bâz) köyünde doğmuştur, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 13, İstanbul 1996, s. 125.

⁸⁰⁶ Beyitte Mezopotam'yadaki geleneksel mabet kuleleri olan zigguratların en büyüğünün bulunduğu Babil'e, Babil kulelerine (Sargon Erdem, "Bâbil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 4, İstanbul 1991, s. 393) telmih vardır.

Yerdeki mermerleri İskender'in dünyayı gösteren aynası kadar parlaktır:

Her ruhâm-ı ferşi bir âyîne-i âlem-nümâ
Her gezen ferrâşı bir İskender-i gîfî-sitân (K. 52/16)

Söz konusu kasrın gül bahçesinde yer yer Hz. Süleyman'ın mühründen izler de yer almaktadır:

Bir mülûku gül-sitândır nüsha-i gülzârı kim
Câ-be-câ mühr-i Süleymân resmidir ana nişân (K. 52/25)

Nev'î-zâde Atâyî, nesib kısmında tasvirini yaptığı kasrı Havernak'ın kasrına teşbih etmiştir:

Hoşâ revâk-ı Havernak nişân-ı zerrîn-tâk
Ki sâk-ı 'arş olamaz cûft-i zer nigârîne sâk (K. 6/1)

Şair, aynı zamanda üzerindeki kitabeleri seb'a-i muallâkaya benzettiği kasrı âşıkların Kâbesi ve Cem'in kadehi olarak nitelendirmiştir:

Meger kitâbeleri seb'a-ı mu'allakadur
O kasr-ı hûba nola dinse Ka'betü'l-'uşşâk

Safâ-yı câmını kasr-ı cihân-nümâsında
'Aceb mi câm-ı Cem'e benzedürse ehl-i mezâk (K. 6/9-10)

Kasır, övgüsünü yapan şairlere Şeyh Sadi gibi altın işlemleri kubbelerinden tabakla nur saçmaktadır:

Medîha-gûylara anda Şeyh Sa'dî-vâr
Tabakla nûr saçar âsumâne-i zer-tâk (K. 6/16)

Vahyî, nesib bölümünde tasvirine yer verdiği Saatçi Paşa Köşkü'nün güzellik itibariyle İrem bağından daha üstün ve daha değerli olduğu şeklinde bir tasavvuru söz konusu etmiştir:

Vasfında 'âcizdür kalem medhinde kâsırdur rakam
Bâg-ı İrem olmaz harem Sâ'atçı Paşa Köşğine

(K. 36/12)

* * *

Kasır tasvirlerinde telmihlere yer verme geleneği XVIII. asırda da devam etmiştir. Beylikçi İzzet, nesib bölümünde tasvirine yer verdiği kasrın mimarının Havernak'ı inşa eden Sinimnar⁸⁰⁷ olduğunu söylemiştir:

Eyleyip sâha-i vafında Sinimnâr-ı hayâl
Şevk ile bir nice ebyât-ı ma'ânî inşâ

(K. 6/5⁸⁰⁸)

Edirneli Kâmî, Sadâbâd'ı tasvir ettiği kasidesinde Sadâbâd kasrını Naim cennetine teşbih etmiştir:

Hâtıra düşdi o dem dâ'îye-i Sa'd-âbâd
Ki odur şimdi temâşâgeh-i gül bâğ-ı na'îm

(K. 26/2)

Nedîm, Sadâbâd'ın tasvirine yer verdiği kaside nesibinde böyle bir kasrın daha önce bir benzerinin görülmediğini anlatmak için Hoten hakanı, Kısra, Firdevsî'nin Şehnâme⁸⁰⁹, Gaffârî'nin Nigâristan⁸¹⁰ adlı eseri, Kâvûs ve Cem telmihlerinden yararlanmıştı:

Sizde böyle müşk olur mu deyü hâkenden biraz
Âh gondersem sabâyile Hoten hakanına

⁸⁰⁷ Havernak adlı güzel binayı yapan mimar; Tökel, *age.*, s. 459.

⁸⁰⁸ *Beylikçi İzzet Bey Divanı (İnceleme, Metin)*, (Haz.: Fatma Meliha Şen), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

⁸⁰⁹ İranlı Firdevsî ile onun meşhur eseri Şeh-nâme'nin Türk edebiyatındaki tesirleri hakkında geniş bilgi için bk. Bekir Şişman-Muhammet Kuzubaş, *Mitik, Destanî, Masalsı, Efsanevi ve Tarihi Unsurlar Açısından Şeh-nâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007; Hasan Gültekin, "Firdevsî, Şeh-nâme, Şeh-nâmecilik ve Meşâhîr-i İslâm'da Firdevsî Maddesi", *The Journal of Academic Social Science Studies Jass International Journal of Social Science*, Volume 6, Issue 3, March 2013, pp. 239-261.

⁸¹⁰ Sâdık Seccâdî, "Gaffârî", İranlı edip ve tarihçi olan Gaffârî'nin eserlerinden biri de tarihi hikâye ve olayları ihtiva edenve Türkçe'ye de tercüme edilen Nigârîstân (Târîh-i Nigârîstân) adlı eseridir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 13, İstanbul 1996, s. 280.

*Cedvel-i Sîm içre âdem binse bir zevrâkçeye
İstese mümkün varılmak cennetin tâ yanına*

*Olsa Kistrîler zamanında ya Firdevsî anı
Eylemez miydi şeref Şeh-nâmenin ‘unvanına*

*Olsa ger kasrındaki nakş u nigâra bir şebîh
Anı yazmaz mıydı Gaffarî Nigâristânına*

*Gûş kıl ey rûh-ı Kâvûs ey revân-ı Cem işit
Ben kapılmam ehl-i târihin sühun-sencânına* (K. 21/11-15)

Nedîm, diğer kaside nesibinde tasvirini yaptığı kasrı cennete, Kısra'nın takının⁸¹¹ babası, Şirin'in kasrının annesi olduğu yeni doğmuş bir çocuğa teşbih etmiştir:

*Rûh-ı Eflatun dedi yok yok halâ etdin hatâ
Âlem-i câh u celâlin bu yeni dünyasıdır*

*Dâr-ı huldun bir musanna' beytidir yahûd dedim
Dedi Rıdvan yok bu beyt-i cennetin ma'nâsıdır*

*Dâr-ı mihnetdir cihan amma bunun hâk-i deri
Ol kıyâsın sûret-i illâ-yı istisnâsıdır*

*Tâk-ı Kistrî Kasr-ı Şirindir peder mâder ana
Bu ikisinin dahi bir tıfl-ı nev-peydâsıdır* (K. 38/3-6)

Neylî, kasrın çiçek bahçesinin süslemesinde kullanılan çinilerinin Fağfur'un başına taç olacak kadar güzel olduğunu dile getirmiştir:

⁸¹¹ “Divan edebiyatında yüksekliği ve ihtişamıyla anılan Sâsânî sarayı ve kemeri” demek olan tâk-ı Kistrâ hakkında geniş bilgi için bk. Vildan S. Coşkun, “tâk-ı Kistrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 39, İstanbul 2010, s. 450-451.

*Hezâr ikbâlile olsa sezâ tâc-ı ser-i fagfûr
Şükûfezârına tarh olunan her çini-i zîbâ*

(K. 13/7)

Şeyh Gâlib, tasvirine yer verdiği kasrın nakışlarını ve tasvirlerini anlatırken Behzad, Bedahşan telmihlerinin yanında sırmayla işlenmiş şemsesinin güneşten daha parlak, rengârenk ve dalga dalga tasvirlerinin cennet tavusundan daha güzel olduğu şeklinde ifadelere de yer vermiştir:

*Niçe pür-şîve olmaz nergisi ol bâg-ı tasvîrin
Elinde hâmesi Bihzâdının müjgân-ı hûbândır*

*Müzeyyen laceverd ü la'l-ile bir tâze kişverdir
Felek gûyâ ki ol kişverde bir kûh-ı Bedahşândır*

*Cevâhir genci bir altun kafesdir zerger-i subha
Müzerkeş şemsesi müstagnî-i şems-i dirahşândır*

*Görenler mevc-i reng-â-reng-i tasvîrin bilirler kim
Per-i tâvûs-ı Cennet hâkrûbu olsa şâyândır*

(K. 22/4-7)

Şeyhülislâm İshak'ın kasır tasvirinde yer verdiği telmihler arasında diğer şairlerden farklı olarak Süleyman'ın tahtı da vardır:

*Zihî kasr-ı hümâyûn-ı nevîn-bünyân-ı şâhâne
Ki oldı gıpta-fermâ taht-ı vâlâ-yı Süleymâna*

(K. 33/1)

Şair, ayrıca kasrın nakış ve tasvirlerinin güzelliğini anlatırken Behzad ve Mani telmihlerine de yer vermiştir:

*Nukûş-ı nâzûk-i Mânî-pesend ü reşk-i Bihzâdî
Olur güm-geşte-sâz-ı zîb-i tasvîr-i sanem-hâne*

*'Aceb kasr-ı müferrihdir ki görse nakş-ı rengînin
Olur engüşt-i hayret-bâ-dehân Bihzâd-ı ferzâne*

(K. 33/16-17)

Kemer

Edirneli Kâmî, kasidenin nesibinde Sultan Mustafa tarafından inşa ettirilen kemerleri tasvir etmiştir. Zamanın şairlerinin hep onları anlattığı kemerler cennet bahçesi veya İrem bağı gibidir, yükseklikleriyle Kısra'nın kemerini kıskandırırken cenneti andıran havası da can bağışlamaktadır:

Bu ne vâdî-i cennet-âsâdur

Bu ne dil-keş bihişt-i ra'nâdur

Bu midur yohsa gülsitân-ı İrem

Ne 'aceb cây-ı râhat-efzâdur

Ne müferrih mekân olur el-hak

Ferah-efzâlugı temâşâdur

Bu kemerler midür ki vasfıyla

Şu'arâ-yı zamâne gûyâdur

Bu kemerler midür ki rif'atde

Her biri reşk-i tâk-ı Kısra'dur

Bu ne cennet hevâ-yı pür-feyzi

Dil-i gamgîne rûh-bahşâdur

(K. 9/1-6)

Kemerlerde hepsi de cennetteki Reyha havuzunu kıskandıran, Zerka'nın gözüne benzeyen⁸¹² Göksu⁸¹³, Valide Sultan kasrı⁸¹⁴ gibi her birini layıkıyla anlatmanın zor olduğu birçok değerli yapı da vardır:

⁸¹² Görme kuvvetiyle meşhur olup Yemâme memleketinde bulunan Zerka-i Yemâme (gök gözlü) adlı kadındır; Pala, "Zerka-i Yemâme", *age.*, s. 425.

⁸¹³ Küçükusu kasrı da denilen Boğaziçi'nin Anadolu yakasında XVIII. yüzyılda yapılan ve XIX. yüzyılda bugünkü şeklini alan kasırdır; Semavi Eyice, "Küçükusu kasrı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 26, Ankara 2002, s. 530.

⁸¹⁴ Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Kandilli'nin Boğaz'a en hâkim yerlerinden biri olan noktada Sultan Abdülmecid'in kız kardeşi Adile Sultan için yaptırılan sultan sarayı, Semavi Eyice, "Âdile Sultan Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 1, İstanbul 1988, s. 383.

*Göge çıkmışdı Göksu'yun vasfı
Fi'l-hakîka o 'ayn-ı zerkâdur*

*Çifte havzun kemâl-i vâfında
Tek turur mı o dil ki gûyâdur*

*Mâl sarf it akıt Gümüştuyını
Bunda zevk it yalancı dünyâdur*

*Biri de kasr-ı Vâlide Sultân
Ana suyunda hoş temâşâdur*

*Bunları lâyıkınca vasf itmek
Gerçi ta'bîrden müberrâdur*

*Her biri bir âb u tâbla ammâ
Reşk-fermâ-yı havz-ı Reyhâ'dur*

(K. 9/11-16)

Saray

Kaide nesiblerinde tasvirine yer verilen binalardan biri de memduha ait saraylardır. Şairler bazen sarayı iç ve dış özellikleriyle bazen mübalağalı, bazen de gerçekçi ifadelerle tasvir ederken zaman zaman da bahsi geçen sarayla bazı edebî eserler arasında ilgi kurmuşlar, saray tasvirinde birtakım telmihlere yer vermişlerdir.

Doğrudan Saray Tasvirleri

XVI. asır şairi Bâkî, gül renkli pencerelerini gören bülbüllerin güllerle süslü kafes sanarak ahenkle örmeye başladığı, çatısının köşesindeki gümüş ve altın saçan avizelerin tarağa, atlas ve ipekle süslü kapısı ve duvarıyla güzel elbiseli, gümüş endamlı bir güzele benzediği vb. bir saray tasvirine yer vermiştir:

*Görüp ol câm-ı gül-rengi seherden eyler âhengi
Sanur güllerle zeyn olmuş kafesdür bülbül-i şeydâ*

*Nedür ol gûşe-i bâmındaki âvîzeler dirsən
O zîbâ turraya bir şânedür kim itdiler peydâ*

*Dem-â-dem sîm ü zer micmer kılur ol turraya hem-ser
Duhân-ı 'ûd u 'anberden kemend-i zülf-i müşg-âsâ*

*Libâs-ı hüsn ile bir şûh-ı sîm-endâma dönmişdür
Der ü divârı zeyn olmuş ser-â-ser atlas u dîbâ*

(K. 27/6-9)

XVII. yüzyıl şairi Nefî'nin kaside nesibinde rengârenk nakışları, güzel bir havuzu, ayna kadar parlak mermerleri, insanın içini açan bir bahçesi, son derece güzel bir havası vs. bulunan bir saray tasviri söz konusudur:

*O tarh u vaz'-ı garîb ol nukûş-ı rengârenk
O havz-ı pâk u latîf ol ruhâm-ı âyîne-gûn*

*Harîm-i gülşeni dârü'l-karâr iken câna
Komaz hevâ-yı temâşâsı dilde sabr ü sükûn*

*O denli hurrem ü behcet-fezâ ki bir dem eğer
Açılsa feyz-i nesîmiyle bir dil-i mahzûn*

*Olurdu gonca-i gül gibi tâ kıyâmete dek
Güşâde-çehre vü handân-leb ü şükûfte-derûn*

*Hevâsı nûkhet-i cân gibi rûh ile memzûc
Fezâsı halvet-i dil gibi feyz ile meşhûn*

(K. 58/9-13)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Sürûrî, saray perdesi olmak için utançtan şafağın yüzünün kızardığı, bulutun bekçi esasına benzediği, son derece yüksek olan vb. bir saray tasvirine yer vermiştir:

*Meger kim anda serâ-perde olmak itdi niyâz
Hicâbdan şafakun oldu böyle çehresi âl*

*Sehâba benzer elinde 'asâ-yı derbânı
Ki dûrdur o der-i dil-küşâyâ diyü melâl*

*Meger kurulsa bu dergâha tâk-ı kâhkeşân
İrüşmez ana kıyâmetde rahne-i zülâl*

(K. 3/4-6)

Saray-Edebî İfadelerle Tasviri

Saray tasvirlerinde ilgi çekici bir durum da şairlerin saraylarla birtakım edebî türler ve eserler arasında ilgi kurmalarıdır. XVI. asır şairi Bâkî'nin aşağıdaki nesib beytinde değme divanda bulunmayacak olan sanatlı bir beyit, yanındaki iki mısraı (kapısı) ölçülü bir güzel olan, parlak bir matla olan bir saray tasviri vardır:

*'Aceb beyt-i musanna'dur bulunmaz degme dîvânda
Ferah-bahş u safâ-güster neşât-engîz ü rûh-efzâ*

*İki mısra' iki yanında hôş mevzûn u dil-keşdür
Der-i devlet-sarây-ı dil-güşâ bir matla'-ı garrâ*

(K. 27/2-3)

XVII. asır şairi Gani-zâde Nâdirî, tasvirini yaptığı sarayın muntazam kubbesinin Nizâmî'nin Penç-Genc'ine⁸¹⁵ pençe vurduğunu söylemiştir:

*O penç kubbe-i hûbun nizâmını seyr it
Ki Penç-Genc-i Nizâmîye oldu pençe-zenân*

(K. XX/2)

Diğer taraftan şair, sarayı aynı zamanda her beyti bir divana değen muhammese ve hamseye de benzetmiştir:

*Gör ol muhammes-i mevzûnı anla san'atını
Ta'accüb eyleme her beyti değse bir dîvân*

⁸¹⁵ Klâsik edebiyatta ilk hamse, Nizâmî-i Gencevî (öl./608/1211-12?)) tarafından Penc-genc adıyla kaleme alınmış olup Mahzenü'l-esrâr, Hüsrev ü Şîrîn, Leylâ vü Mecnûn, Heft Peyker, İskender-nâme adlı mesnevilerinden oluşmuştur; Tahsin Yazıcı- Cemal Kurnaz, "Hamse", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, s. 499-500. Ayrıca bk. Orhan Kemal Tavukçu, "Klâsik Edebiyatta Hamse Geleneği ve Şeyyâd Hamza", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/7, Fall 2009, s. 593-602.

*Nedür o kubbeler üstinde penc zer-fânûs
Ki hamse-i mütehayyir cemâline hayrân*

(K.XX/4-5)

Nefî'nin dünyada bir eşi ve benzerinin daha bulunmadığını söylediği söz sarayı bir kasidede yer alan mazmunu nadir beyte teşbihi söz konusudur:

*Acep mi olmasa âlemde misl ü mânendi
Kasîdede bir olur beyt-i nâdirü'l-mazmûn*

(K. 58/8)

XVIII. asır şairi Vak'a-nüvis Râşid'in ifadesine göre bahsi geçen sarayın beyitlerini ve dört köşe köşkünü görenler Hillî'nin⁸¹⁶ bediileriyle Hayyam'ın rubailerini anmaz:

*Gören her beytini her çâr gûşe kasrını anmaz
Bed'îyyât-ı Hillî vü rubâ'îyyât-ı Hayyâm'ı*

(K. XXIII/4)

Şairlerin hayali ve âşîğın vehimleri duvarının aynasına nispetle sadedir:

*Suverden sâdedür âyîne-i dîvârına nisbet
Hayâl-i şâ'irân u şahs-ı sevdâyînün evhâmı*

(K. XXIII/10)

Mevzun ve matbu penceresi murabba satırla tarh edilmiş Câmi divançesi gibidir:

*Görince revzen-i matbû' u mevzûnın sanur şâ'ir
Murabba' satr ile matrûh bir Dîvânçe-i Câmi*

(K. XXIII/12)

Bahsi geçen saray gibi içinde birçok iham ve nükte barındıran böylesi bir beyte bir divanda veya mecmuada rastlamak mümkün değildir:

*Bu gûne beyt bir mecmû'a bir dîvânda yokdur kim
Bulur endîşe her birinde çok nükte çok îhâmı*

(K. XXIII/28)

⁸¹⁶ Irak'ın Hille şehrinden olduğu için el-Hillî olarak bilinen şairin adı Abdulazîz b. Serâyâ b. Ali b. Ebi'l-Kâsım b. Ahmed b. Nasr b. Ebi'l-İzz b. Serâyâ et-Tâî'dir, Nejdî Gürkan, "Iraklı Şair El-Hillî ve Hz. Peygamber'e Methiyesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2007/1, S. 18, s. 27.

Saray-Telmihler

Şairler saray tasvirleri yaparken bahsi geçen sarayı cennete benzetmek gibi mübalağalı ifadelerin yanında Cem, İrem Bağ, lale-i Numan'a⁸¹⁷, Hüma, Karun⁸¹⁸, Hz. Süleyman, Hz. İsa, Nigâristan, Erjeng, Leyla ile Mecnûn, Vâmık u Azra vb. telmihlerdende yararlanmışlardır. XVI. asır şairi Bâkî, sarayda tertip edilen şahane bir meclisi Cem'in rüyasında dahi görmediğini söylemiştir:

Murassa' câmlarla bir 'aceb şâhâne meclisdür

Düşinde görmedi Cem böyle 'işret-hâne-i zîbâ

(K. 27/5)

Bâkî, ayrıca söz konusu sarayın İrem bağından daha kıymetli olduğunu, çeşmesinin Kevser'e, havasının da cennete benzediğini söylemiştir:

İrem bağı ana nisbet degül bir taşına kıymet

Egerçi kıymeti taş iledür bünyâdı ser-tâ-pâ

Zülâlinden 'ibâretdür nesîminden kinâyetdür

Safâ-yı çeşme-i Kevser hevâ-yı Cennetü'l-me'vâ

(K. 27/11-12)

XVII. asır şairleri de nesib kısmında saray tasviri yaparken bazı telmihlere yer vermişlerdir. Gani-zâde Nâdirî, tasvirini yaptığı sarayın kubbelerdeki fenerlerini tepelerde açılmış lale-i Numan'a teşbih etmiştir:

Görüp fenerlerini kubbelerde sandum kim

Açıldı püşteler üstinde lâle-i nu'mân

(K. XX/6)

Nefî, sütunları Sidre'ye, eşiği feleğe benzeyen, görse cennetin meftun olacağı bir sarayı tasvir etmiştir:

⁸¹⁷ Gelincik çiçeği, Onay, *age.*, s. 312.

⁸¹⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de (Mü'min, 40/24) adı geçen Karun, rivayete göre Hz. Musa'nın kavminden, hatta akrabalarından zengin, fakat çok cimri bir kimse olup zekâtını vermemesi sebebiyle Musa'nın duası sebebiyle servetiyle birlikte yere geçmiştir; Pala, "Karun", *age.*, s. 230.

Zihî sarây-ı felek-âsitân-ı Sidre-sütûn

Ki tarh u vaz'ını görse behişt olur meftûn

(K. 58/1)

Diğer taraftan şair, söz konusu sarayın inşasına harcanan miktarın fazlalığını anlatmak üzere Karun'a da telmihte bulunmuştur:

Ederdi harc-ı esâsına sarf anı mi'mâr

Kifâyet eylese nakd-ı hazâin-i Kârûn

(K. 58/7)

Şair, bahçesinin Rıdvan dolaşma izni karşılığında cennetin anahtarını vereceği kadar güzel olduğunu söylediği sarayı Beyt-i Şerif ile de ilişkilendirmiştir:

Teferrüc etmeğe sahn-ı riyâzını Rıdvân

Gelince olmasa hüsn-i rizâyile me'zûn

Bahâ-yı ruhsat içün kordu bâğbânında

Hezâr-özü ile miftâh-ı cenneti makrûn

'Aceb mi kulzüme dönse o havz-ı tûlânî

Yanında Beyt-i Şerîf oldı kasr-ı çâr-erkân

(K. 58/14-16)

Saray tasvirine yer verilen nesib örneklerinde bazı telmihlere yer verme XVIII. asırda da vardır. Sünbül-zâde Vehbî, tasvirine yer verdiği sarayı yüksekliği ve manevi havası itibariyle Beyt-i Mamur ve Kâbe ile kıyaslamıştır:

Bâreka'llâh hâne-i mes'ûd-ı rif'at-irtisâm

Mehbit-i envâr-ı feyz etmiş anı Rabbü'l-enâm

Beyt-i ma'mûr-ı felek mi Ka'be-i 'ulyâ mıdır

Kible-i ins ü melâ'ik secdegâh-ı hâs u 'âm

(K. 45/1-2)

Yüksek çatısında evde beslenen kuşların yanında Hüma da mesken tutmuştur:

Tâ'ir-i rif'at ser-i bâmında mürğ-i hânegî

Evc-i tâkında Hümâ-yı mes'adet tutmuş makâm

(K. 45/4)

İçinde gül, sümbül ve şebboy gibi türlü çiçeklerin bulunduğu bahçesi Rıdvan'a cenneti hatırlatacak, Çin güzellerine de asıl güzel kokuların burada bulunduğunu haber verecek kadar güzeldir:

*Görse Rıdvân fehm edip dünyâda cennet oldugun
Güllerin hûr-ı cinâna eyleye 'itr-ı meşâm*

*Fasl-ı gülde nagme-i nevrûz ile eyler karâr
Hoş-nevâ bülbülleri etdikçe tebdîl-i makâm*

*Bûy-ı müşgün şemm edip şebbûyunun peyk-i saba
Sünbül-i hûbân-ı Çîn'e her seher versin peyâm* (K. 45/12-14)

Vak'a-nüvîs Râşid, mühendislerin kitaplarını dahi hayrette bırakan bu sarayın Havernak'ın kasrından daha üstün olduğunu söylemiştir:

*Hoşâ devlet-serây-ı bî-bedel nüzhetgeh-i sâmi
K'olur erbâb-ı dil meftûn-ı tarh-ı dil-keş-endâmı*

*Anun bünyâdın itsün vasf şimden sonra şâ'irler
Unutsun ba'd ez-în kasr-ı Havernak şöhet ü nâmı* (K. XXIII/1-2)

Ayrıca şair, nakışlarının güzelliğini ve başarılı tasvirlerini Çin Nigâristan'ı ile Erjeng'in nakışlarına benzetmiştir:

*Nigâristân-ı Çîn ta'bîri nakl itdi bu me'vâya
Çekildi nakş-ı Erjeng'e hat-ı butlân-ı güm-nâmı* (K. XXIII/15)

Diğer taraftan suyu abıhayat, havası da İsa'nın nefesi olarak tasavvur edilmiştir:

*Nümâyândır suyında çeşme-i hayvânun âsârı
Hüveydâdur hevâsında dem-i 'İsâ'nun* (K. XXIII/27)

XIX. asır şairi Üsküdarlı Hakkı, Çırağan Sarayı'nı⁸¹⁹ tasvir ettiği kasidesinde kün fe-kân⁸²⁰ ziyneti yaratıldığından beri âlem böyle yüksek bir saray görmediğini söylemiştir:

Görmemişdür çeşm-i 'âlem böyle eyvân-ı refî'

Halk u îcâd olalı zînet-serâ-yı kün-fe-kân

(K. 6/1-3)

Şair, sarayın bahçesindeki şimşir ağaçlarını Azra'nın Vamık'ı, karaağaçları da Leyla ile Mecnun destanı olarak nitelendirmiştir:

Anda her şimşâd bir 'Azrâ-yı Vâmıkı sûz-ı dehr

Anda her bir nârven Leylâ-yı Mecnûn-ı destân

(K. 6/21)

Sultanî söğüdünün kokusu rüzgârla Adn cennetine esse Tuba'nın yapraklarını sonbahar yaprağı gibi edecek kadar tesirlidir:

Esse 'Adne şemme bû-yı müşk-i bîd ile nesîm

Nahl-i Tûbânın olur evrâkı çü berg-i hazân

(K. 6/23)

Türbe

Nesiblerde tasviri yapılan binalardan biri de, bilhassa din büyüklerine ait türbelerdir. Şairler türbe tasviri yaptıkları kaside nesiblerinde İrem bağı, Tur, Musa gibi telmihlere yer vermişler, bu arada bahsi geçen türbenin cennete benzediğini söylemişlerdir. Adnî Receb Dede, tasvirine yer verdiği türbenin her tarafa güzel koku yayan İrem bağı ve Rıdvan'ın bahçesi olduğunu söylemiştir:

Sensin ol bâg-ı İrem feyz-i çemenzârun senün

'Âlem-i imkâna lutf-ı ravza-i Rıdvân virür

⁸¹⁹ Selda Ertuğrul, "Çırağan Sahilsarayı", İstanbul'da Beşiktaş ile Ortaköy arasında Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılan saray, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 8, İstanbul 1993, s. 304.

⁸²⁰ "Onun emri bir şeyi dileyince ona sadece "Ol!" demektir. O da hemen oluverir"; Yâsîn, 36/82.

Ravza-i Rıdvânsın enfâs-ı nesîmün her taraf
Fevc fevc 'itr-ı meşâm-ı âlem-i imkân virür

(K. 27/3-4)

Şairin türbeyle ilgili tasavvurları arasında bahçesindeki ağaçlarıyla birlikte Hz. Musa'ya didarın tecelli ettiği Tur da vardır:

Tûrdur ol kubbe kim elbette eşcâra ne dem
Sâye-i ferhundesinden zıll-ı nûr-efşân virür

Her şecer bergin tecellî-nâme-i dîdâr idüp
'Âşıkâna ıztırâb-ı Mûsî-i 'Ümrân virür

(K. 27/6-7)

Kasidesinin nesib bölümünde Mevlana'nın türbesini tasvir eden Neşâtî'nin tahayyülüne göre Kâşân çinisinden yapılan mezar, ışık yayan matbu süslemesiyle Hz. Yusuf zamanında Mısır'da geçirilen yedi kurak yılın⁸²¹ parlaklığını kırmıştır:

Bareka'llah zihi merkad-i kaşi-bünyad
Eylemiş tarh-ı esasında tekellûf üstad

'Alem-i zerle ziya-güster-i fark-ı 'alem
Tarh-ı matbu' ile revnak-şiken-i seb'-i şîdad

(K. 7/1-2)

Işık saçan camlarıyla bilhassa geceleri Tur Dağı'na benzeyen türbenin neyleri de ateşin nağmeleriyle İsrail'in sûrunu hatırlatmaktadır:

Şecer-i Tur gibi şu'le be-serdür her şeb
Ca-be-ca sebz-i kaba-şem' çü serv-i azad

Halet-i sur-ı Sirafili nümayan eyler
Ateşin nagme ile eylese neyler feryad

(K. 7/5-6)

⁸²¹ Hz. Yusuf'un Firavun'un gördüğü bir rüyayı yorumlamasına göre Mısır'da yedi süren bereket döneminden sonra yedi yıl kıtlık dönemi geleceğini söylemesi, bunun sonucunda alınan tedbirler neticesinde Mısır'da herhangi bir problem yaşanmaması, zindana atılan Yusuf'un zindandan çıkarılıp maliye nazırı yapılması hadisesi de (Yûsuf, 12/43-56) Divan şiirinde telmihte bulunan olaylar arasındadır,

Şair, içinde türlü çiçeklerin bulunduğu bahçesinde esen rüzgârın İsa'nın nefesinden daha üstün olduğunu söylemiştir:

*Nedür ol bagçe-i dil-keş ile ol ezhar
Nedür ol havz-ı latif ol harem-i feyz-abad*

*Bu hayat-ı ebedi-bahş o can-bahş-ı dü dem
Nefes-i 'İsi ile bir midür ol ravzada bad* (K. 7/10-11)

Hız. Peygamber'in ravzasını tasvir eden Arpaemini-zâde Sâmi, bu bahçenin Rıdvan'ın bahçesinden daha kıymetli olduğunu, rüzgârının Hız. İsa'nın nefesine, güzel ve hoş kokulu gülünün Kenan'ın ayına, ırmağının abıhayata benzediğini söylemiştir:

*Resîde oldu nâ-geh çeşmi bir gülzâr-i ra'nâya
K'ider nev-bâve-çîn-i bâg-i hayret seyr Rıdvânı*

*Güli dâg-i derûn ü sünbülü dūd-i dil-i 'âşık
Dıraht âlûde-i hûn-i ciger çün şâh-i mercânî*

*Nesîm-i cân-fezâsı feyz-i enfâs-i Mesîhâyî
Reg-i bûy-i güli mevc-i nigâh-i mâh-i Ken'ânî*

*Siyeh hâki sevâd-i çeşm-i meh-tâb-i tecellâyî
Cebîn-i cûybârı çîn-fürûş-i âb-i hayvânî* (K. 2/15-18)

Türbenin tavanı levh-i mahfuz⁸²², koridorunun canfes kumaştan yapılan perdesi Cebail'in kanadıdır. Veliler ve nebiler hizmetine bel bağlamıştır, ön kapısında melekler tavaf etmektedir:

*Kalem nây-i hasîri levh-i mahfûz-i ezel sakfı
Per-i Cibrîl dîbâ-perde-i dihlîz-i eyvânı*

⁸²² Yusuf Şevki Yavuz, "levh-i mahfûz", bütün nesne ve olaylara ilişkin ilâhî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu kitap, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 27, Ankara 2003, s. 151.

Gürûh-i enbiyâ vü evliyâ saf-beste-i hidmet

Tavâf itmekde ser-der-pîş-i haclet kudsiyân anı

(K. 2/24-25)

Edirneli Fâiz, tasvirine yer verdiği türbeyi Yezdan'ın nurlarının inecek yeri, mübarek bir yer, ilâhî feyiz taliplilerinin sarayı, mana taliplerinin marifet bağı, irfan ehlinin mektebi olarak nitelendirmiş, zakirlerinin bülbüller, tevhit halkasının yüz yapraklı gül olduğunu söylemiştir:

Zihî cây-ı mübârek mehbit-i envâr-ı Yezdânî

Zihî devlet-serây-ı tâlibân-ı feyz-i Sübhânî

Zihî bâğ-ı ma'ârif feyz-bahş-ı tâlib-i ma'nâ

Sezâdur dirsem ana ehl-i 'irfânun debistânı

Hoşâ gülşen gül-i sad-berg anda halka-i tevhîd

Ki zâkirlerdür anun 'andelîbân-ı hoş-elhânı

(K. 4/1-3)

Şahıs Tasvirleri

Portre, canlı bir varlığın fizikî ve ruhî niteliklerinin tasviridir⁸²³. Buna göre, kişilerin uzuvları, hareketleri, giyim tarzı gibi dış görünüşüne ait, yani fizikî özelliklerini tasvirine fiziksel; karakter, mizaç, düşünce, duygu gibi ruhsal yapılarını, psikolojilerini tahlil eden portrelere de moral/tinsel/ruhsal portre adı verilir⁸²⁴. Divan şiirinde yer verilen şahıslar, tarihî süreç içinde ve kendi toplumlarında birtakım olumlu/olumsuz özellikleriyle ön plana çıkmış veya çıkarılmış kimseler olup benzetme, ilgi kurma gibi yöntemlerle öğretme, yönlendirme, eğlendirme gibi işlevlerle yer verilen birer şiir malzemesi durumundadırlar⁸²⁵. Divan edebiyatının en önemli tipleri arasında âşık⁸²⁶, sevgili ve rakip vardır. Diğer taraftan şairler bazı devlet görevleri, kasaplık, hamamcılık, berberlik, sarraflık, terzilik, hallaçlık,

⁸²³ Akdeniz, *agm.*, s. 3.

⁸²⁴ Nurullah Çetin, "portre", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 110.

⁸²⁵ Metin Akkuş, "Tarihî ve Edebî Bir Kişilik Olarak Nevaî (Herat, 1441-1501) ve Nevaî'nin Eserlerinde İnsan Problemi", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 19, Erzurum 2002, s. 124.

⁸²⁶ Mehmet Kaplan, "Leyla ve Mecnun", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri Türk Edebiyatında Tipler*, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2007, s. 129.

zergerlik, nakkaşlık, atarlık, memurluk gibi mesleklerle alâkalı bazı kelimelere çeşitli benzetme ve anlam ilgileri içinde şiirlerinde yer vermişlerdir⁸²⁷. Nesiblerde şairler âşık ve sevgili tipinin yanında mugbeçe (meyhaneci çırağı), mutrib (çalgıcı) gibi şahısların tasvirine de yer vermişlerdir. Buna mukabil, bir bütün hâlinde rakibin tasvir edildiği herhangi bir nesib örneğine ise rastlanmamıştır.

Âşık

Divan şiirinde sevgiliden sonraki ikinci önemli karakter durumunda bulunan ve çoğunlukla şairi temsil eden, aşk hikâyesinin onun ağzından anlatıldığı tip âşıktır. Aşk hastalığına yakalanmış, hasta, zelil, hakir ve dertli âşığın bütün şiirlerdeki ortak özellikleri, canı da dâhil her şeyini sevgili için feda etmesine rağmen vuslata erememesi, padişah sevgilinin kölesi, dilencisi olması, tıpkı sevgili gibi cinsel bir kimliğinin bulunmaması, sevgilinin her türlü nazına ve eziyetlerine kayıtsız şartsız tahammül göstermesi vb. olarak sıralanabilir⁸²⁸. Şairler, kaside nesiblerinde zaman zaman da âşık tasvirine yer vermişlerdir. XVII. yüzyıl şairi Nazîf'in kaside nesibinde hırsıza ve kılıca benzeyen bir bakışıyla bin canın şahadetini talep eden bir güzelin âşığı olan, gönlü yara ve ateş dolu, ah eden, deli, arkadaşları sine, ah ve gönül olan gam padişahı olarak nitelendirilen bir âşıktan söz edilmiştir:

Ol sîne-i pür-sûz ki pür-dâg-ı fenadır

Hem külhan ü hem gülşen ü hem gonce-nümâdır

Ol âh ki berbâd-kün-i keştî-i dildir

Mevc-efgen-i bahr-i şegaf-i ehl-i vefâdır

Ol dil ki heveskârî-i zülf-i sanem eyler

Seyyâh-ı reh-i şâm-ı cünûn olsa revâdır

⁸²⁷ Yunus Kaplan, "Divan Şiirinde Kasaplık", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl: 3, S. 2, "Kültürümüzde Kasaplık", Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilâl Oytun Altun, Temmuz 2011, s. 90. Ayrıca bk. Murat Öztürk, "Divan Edebiyatı Aynasında Memurlar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, S. 43, Erzurum 2010, s. 213-228.

⁸²⁸ Vildan Serdaroglu, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İSAM Yayınları, İstanbul 2006, s. 55; Koç Keskin, *agm.*, s. 410-413; Hüseyin Gönel, "Divan Şiirinde Sevgiliye Dair", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3, Summer 2010, s. 211-212; Meheddin İspir, "Bâkî Dîvânı'nda Âşık İle İlgili Bazı Anlam Unsurları", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3, Summer 2010, s. 282.

*Ol sîne vü âh ol dil-i pür-feyz hemîşe
Şâh-ı gam olan ‘âşık-ı zâra nûdemâdır*

*Ol ‘âşık-ı nâ-şâd ki gâret-ger-i sabrı
Ma’şûk-ı Nazîf gibi bî-çûn ü çirâdır*

*Ma’şûk ki bir nazra-i düz-dîde-i çeşmi
Revnak-dih-i germiyyet-i bâzâr-ı kazâdır*

*Mahbûb ki bir cünbiş-i şemşîr-i nigehe
Bin cânı şehâdet taleb eylerse sezâdır*

(K. 5/1-7)

Bahsi geçen âşık zevk ve sefa talep etmekten dahi uzak, sevgiliden gelen her şeye razı bir Mecnun’dur:

*Ben ‘âşıkam ü ‘âşık olan sûk-ı tarabda
Bî-gâne-i cins-i taleb-i zevk ü safâdır*

*Ben sâdıkam ü sâdık olan kûy-i talebde
Peymâne-i teslîm-keş-i bezm-i rızâdır*

*Sevdâ-yı gamı zûlfi çün itdi bizi Mecnûn
Ekdâr-ı hîred çekdiğimiz yâ ne belâdır*

(K. 5/8-10)

Bir başka XVII. asır şairi Yahyâ Nazîm, âşığı bir anlamda tanımlayarak tasvir etmiştir. Ona göre âşık, hicranda da vuslatta da gözyaşı dinmeyen, ne seferde ne de dururken huzurlu olan, gözyaşı dünyayı tutarken seherde yaptığı ahlara feleklerin perde olamadığı, elinde gümüş olarak gözyaşı, altın olarak da sarı yüzü bulunan, hırka, tac, örtü ve kemerde gözü olmayan, aşk gamının sırlarıyla dolu ve sürekli yârin yanağına hayran şekilde dolaşan, sadık, dünya süslerinde gözü olmayan sultan yaratılışlı bir kimse vs.dir:

*Dinmez dem-i hicrân u visâl eşkle âhı
Yok ‘âşıkâ râhat ne seferde ne hazırda*

*Eşk-i ter-i 'uşşâk dutar rûy-ı zemîni
Eflâk olamaz âh-ı seher-gâhına perde*

*'Uşşâk yeter nakd-ı sirişki ruh-ı zerdî
Ne sîmdedür 'ayn-ı temennâsı ne zerde*

*Dîvâne-i 'aşk istemez esbâb-ı tecemmül
Ne hırka vü ne tâc ü ridâda ne kemerde*

*Esrâr-ı gam-ı 'aşkla abdâl-ı mahabbet
Hayrân-ı ruh-ı yâr olur gezdüğü yerde*

*Sultân-meşreb olur 'âşık-ı sâdık
Olmaz nazarı zîver ü ârâyış-i ferde*

(K. 28/4-9)

Âşık, aynı zamanda çocuk gibi gözü Mushaf'ta, gönlü başka yerde olmayan, gönlünden mecazı çıkarıp aşkla doldurmuş, gönlü yanık bir kimse olmalıdır:

*'Âşık dimem ol be'l-hüme kim ola çün tıfl
Mushafda gözi gönli velî cây-ı digerde*

*Bir yerde mecaz ile hakikat nice mümkün
Meşhûr misâldür ki "hüner bir olur erde"*

*Tahkîke çalış terk-i mecâz it ki bulunmaz
Zîrâ ne zarar nefi'de ne nefi' zararda*

*Ser-menzil-i maksûda yûri pîr ü 'aşk ol
Kim bedrekadur lâzım olan râh-ı nûrda*

*'Aşk eyledi te'sîr-i kıyâs itme süveydâ
Yandı gönül ol âteş-i cân-sûz-ı şererde*

(K. 28/19-23)

XVIII. asır şairi Edirneli Kâmî'nin nesibinde âşık, gönlünde servi boylu güzellerin bulunduğu, gönlü dağ servisini dahi gül bahçesine döndüren bir kimsedir:

‘Âşık ki serv-kadleri hâtır-nişân ider

Sahn-ı derûnı ‘ar’arı çün gülsitân ider

(K. 23/1)

Şair, aynı kasidenin aşağıdaki beyitlerinde gönlünde gizlediği aşk ateşiyle akıl harmanını kundaklayan, sevgilinin lâl dudağını iki berceste mısra yaptığında beyitteki mazmunu şeker kamışı yapan bir âşıktan söz etmiştir.

Kundak bıraktı hırmên-i mahsûl-i hûşına

Ol kim dilinde âteş-i ‘aşkı nihân ider

La’l-i lebûn dü mısra’-ı ber-ceste eyleyen

Mazmûn-ı beyti kand-i nebât-ı zebân ider

(K. 23/4-5)

Mugbeçe

İncelenen kasideler arasında sadece XVII. yüzyıl şairi Kelîm’in bir kaside nesibinde mugbeçeyi (meyhaneci çırağı) tasvir ettiği tespit edilmiştir. Şair, muğbeçeyle seher vakti omzunda ihram, elinde vahdet kadehi tavaf ederken karşılaşmıştır:

Seherî eyler idüm tavr-ı harem-gâh-ı hurûş

Câm-ı vahdet be-kef ihrâm-ı ‘ibâdet ber-dûş

Hâsılı olmuş idim ‘âzim-i terk-i dünyâ

Geldi bin nâz ile bir mugpeçe-i bâde-fürûş

(K. I/1-2⁸²⁹)

Meyhaneci çırağı, bakışları şahine ve ahuya benzeyen, şuur doğanını avlayan, akıl panterini yıkan, beni akli kapan, kâkülü meleklerin kösteği olan, kaşı hilâle tazelik

⁸²⁹ *Kelîm Hayatı, Eserleri ve Dîvânı’nın Tenkidli Metni*, (Haz.: Ahmet Çelen), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1994.

veren, yanağı seyyare askerlerinin padişahına ışık veren, ayva tüyleri ayete benzeyen⁸³⁰ bir güzel olarak tasvir edilmiştir:

*Nigehi bâz-ı şikâr-âver-i şehbâz-ı şu'ûr
Âhu-yı çeşm-i sihir-sâzı peleng-efgen-i hûş*

*Dâne-i hâli rubâyende-i 'akl-ı âdem
Halka-i kâküli pâ-bende-i mürgân-ı sürûş*

*'Aks-i ebrûsı tarâvet-dih-i kavs-i meh-i nev
Ruhı nûr-efgen-i rûy-ı şeh-i seyyâre cüyûş*

*Hatt-ı nev-hastedür sanma nümâyân olmuş
Âyet-i mihr-i vefâ levh-i ruhunda menkûş*

(K. I/3-6)

Mutrib

İncelenen kaside nesiblerinden sadece XVII. yüzyıl şairi Kırımlı Rahmî'nin bir kasidesinde mutribi⁸³¹ tasvir ettiği görülmüştür. Şair, mutribi kutlu yıldızlı, yanağının güzelliği ve edası Zühre'den çekici, hatta Zühre'nin onun kapısında ancak def halkası olabileceği, mûsikî üstadı Farabî'nin nağmelerinde kıl kadar kusur bulamayacağı⁸³², bir başka mûsikî üstadı İbni Sina'yı⁸³³ dahi hayran bırakan, gonca ve lâl dudaklı, nefesi misk kokulu, zahidin kaşının kıvrımına mimberi feda edeceği vb. bir güzel olarak tasvir etmiştir:

⁸³⁰ Bilindiği üzere, Divan şiirinde sevgilinin yanağı sayfa veya burada olduğu gibi “yazılı şey” olarak tasavvur edildiğinde ayva tüyleri de buraya yazılmış ayetler veya sûrelere teşbih edilir.

⁸³¹ Mutrib; çalgı çalıp şarkı söyleyen (güzel)dir, bezmin vazgeçilmez bir parçası olup daha çok Zühre ile birlikte ele alınır., elinde kanun, çeng, ûd, şeştâ gibi mûsikî aletleri bulunur; Rıdvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve İşretnâme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 14-15.

⁸³² Farâbî'nin mûsikî yönü, mûsikî çalışmaları, mûsikî konusundaki görüşleri, icrakârlığı, çalgı ve nota mucitliği, besteleri, mûsikîyle ilgili eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Etem Ruhi Güngör, “Ortaçağ'dan İki Musikî Öncümüz: İlk Bilinen Halk Ozanımız Dede Korkut ve En Eski Musikî Âlimimiz Türkistanlı Türk Fârâbî”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 6, Ankara 2002, s. 148-160.

⁸³³ Ahmet Hakkı Turabi, “İbn Sînâ”, “Mûsikî”, eş-Şifâ' ve en-Necât adlı eserinde mûsikîye dair bilgiler bulunan ve mûsikîyi ri'yâzî ve eğitici bilimler arasında sayan İbn Sînâ, Farâbî'nin mûsikî sistemini genişleterek kendi sistematığı içinde incelemiş, zaman zaman da mûsikî konusunda tenkîdî bir yol izlemiştir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 26, İstanbul 1999, s. 336.

*Bârek-Allah zihî duhter-i sa'd-ahter kim
Zühre mânendi-i def halka-be-gûş-ı bâbı*

*Zühreden gerçi ki dil-keşdir edâsı ammâ
Hüsn-i rûyu gibi ahsen revîş ü âdâbı*

*Bulamaz kıl kadar elhân-ı dürüstünde kusûr
İstimâ' etmiş usûlün tatalım Farâbî*

*Başlasa nâv-ı 'Alî kârına gülşende eğer
Döndürür bâğ-ı behište çemen-i şâdâbı*

*Kâr edip hâsılı heyheyleri ol gonce lebin
Hancer-i nâzı dü-nîm etdi dil-i bî-tâbı*

*Kâr-deşt erzeni gûş etse leb-i la'linden
Şevk-ı hâtırla olur h'âce gulâm-ı bâbı*

*İstimâ' etse olurdu nefes-i müşgînin
'İtrî dil-beste-i zülf-i siyeh-i pür-tâbı*

*Sühan-ı râst bu kim görse cemâlin zâhid
Ham-ı ebrûsına eylerdi fedâ mihrâbı*

(K. 20/1-8)

Bahsi geçen mutrib, Nahit gibi Acem raksına başlasa akranlarını ney gibi hayrette bırakacak, feleği dahi susturacak, çenk ve rebap ustalarını kendisine meftun edecek, tavrı Hüma'ya benzeyen, hatıra Behmen'in kızının Dârâb⁸³⁴ ile olan kıssasını akla getirecek, Şirin nağmeleri Hüsrev'i hayran bırakan, bütün perdelere

⁸³⁴ İsfendiyar'ın torunu, Erdşîr'in nikâhsız kadından doğan oğlu Dârâb (Darius); İbrahim Alâettin Gövsa, *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*, s. 536.

vakıf bir peşrev, gamzesi cana Sührab'ı⁸³⁵ nakşeden, sahip olduğu mûsikî istidadıyla Antabî⁸³⁶ ve Tosunzade'yi⁸³⁷ kendisine hayran bırakacak bir güzeldir:

*Çıksa amma ki 'Acem raksına nâhid-misâl
Ney gibi şahısü'l-ebşâr kalır etrâbı*

*Böyle kalırsa olup nakşına dil-beste felek
Hep giriftârı olur çeng ü rebâb erbâbı*

*Getirir hâtıra tavrı o hümâ-menkabenin
Kıssa-i duhter-i Behmen-saded-i Dârâbı*

*Gûş edeydi o gülün nagme-i şîrîn-kârın
Husrevin vâzı'-ı sî lahn-ı bîhîn elkâbı*

*Fehm edip pîş-rev-i perde-şinâsân idügin
Terbiyet sâzına arz eyler idi mızrâbı*

*Tuhfe-i merheme etdikçe ser-âgâz o peri
Nakş eder gamzesi câna sadet-i Sührâbı*

*'Asel-i sâf ile dûşâbı ederdi temyiz
Dinlese nagme-i şîrînin eğer 'antâbı*

*Kuhl-i hâk-i kademin bulsa Tosun-zâde eğer
Sûde eylerdi ana dîde-i pür-hûn-âbı*

⁸³⁵ Rüstem'in kendi oğlunu bilmeden öldürdüğü kahraman; Tökel, *age.*, s. 264.

⁸³⁶ Asıl adı Mehmed olup Anteplidir. Çoğunu kârların oluşturduğu 100'den fazla eser bestelemiştir, Emine Hilâl Çırak, *18. YY. 'da Yazıldığı Tahmin Edilen Bir Yazmadaki Güfteler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul 2007, s. 16.

⁸³⁷ III. Ahmed'in müezzınbaşı olan Türk bestekârı olup 200'den fazla dinî ve lâ-dinî eser bestelemişse de günümüze sadece 5 tanesi kalmıştır, *Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*, "Abdullah Efendi, Tosunzâde", c. 2, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, s. 19.

*Nice tahsîn-i belîg olmaz o isti'dâda
Ki kodu mevkif-i hayretde zevi'l-elbâbı*

(K. 20/17-25)

Sâki

Divan şiirinde eğlence meclislerinin en önemli aktörlerinden biri olan sâkinin tasvir edildiği nesib beyitlerine incelenen kasideler arasında sadece XVII. yüzyıl şairi Gani-zâde Nâdirî'nin bir kaside nesibinde rastlanmıştır. Şair, sakiyi yeni çıkmış ayva tüyleri misk kokan, lâl renkli dudağı şeker ve süt tadında, kadeh potasına kibritiahmer⁸³⁸ koyarak her işini altın eden, gözleri bade dolu kadehten daha çekici, kâkülleri sümbülden daha hoş olan vb. bir dilber olarak tasvir etmiştir:

*Sakâk'allah ey sâkî-i rûh-perver
Ayaklandı lutfunla diller*

*Ruh-ı nev-hatun 'aksini sal şarâba
Şarâb-ı gül olsun mümessek mükerrer*

*Eger şîre-i tâke la'lün tokınsa
Virür 'âşika lezzet-i şîr ü sükker*

*Senün sûretün gösteren câm-ı sahbâ
Gelür hayl-i rindâne rûh-ı musavver*

*Mukarrer işün cümle altun idersin
Salup bûte-i câme kibrît-i ahmer*

*Senün çeşm-i mestün gibi dil-keş olmaz
Eger bâdeden perveriş bulsa 'abher*

⁸³⁸ Eski kimyacılar tarafından kabul gören ve adına kükürt-cıva kuramı denilen düşünceye göre madenlerive cevherleri meydana getiren unsurlar kükürt ve cıvadır; E. Wiedemann, "Kibrit", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, MEB Yayınları, c. 6, İstanbul 1977, s. 805. Divan şiirinde kibrît-i ahmer teriminin yansımalarıyla ilgili bir çalışma için bk. Mehmet Korkut Çeçen, "Eski Kimyada Kibrît-i Ahmer Teriminin Klasik Türk Şiirine Yansımaları", *Turkish Studies International For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer Ankara 2012, s. 759-780.

*Olur gerçi âb içre sünbül mutarra
Velî bâdede kâkülün 'aksi hoş-ter*

(K. V/1-7)

Sevgili

Sevgili, Divan şiirinin önde gelen tiplerinden biridir. O, bazen hayatın içinde karşılaşılabilen bir insan, bazen sultan veya herhangi devlet büyüğü, tabip, Hz. İsa, panzehir, Kâbe, cennet, Kevser, âşığına sürekli naz ve eziyet eden, merhametsiz, zalim, kimseyi sevmediği hâlde herkes tarafından sevilip kıskanılan, öldürme tasarrufunu dahi elinde bulunduran, uzakta ve erişilmez olduğu için asla yaşlanmayan vs. bir kimsedir⁸³⁹. Hasibe Mazıoğlu'nun da belirttiği üzere Divan şiirinde sevgiliyle ilgili olarak yapılan benzetmeler esasen şairlerin duygu ve hayal gücünü arttırmak amacıyla kullandıkları araçlar durumundadır⁸⁴⁰. Hemen her nazım şeklinde rastlanabilen sevgili tipinin dışında şairler, zaman zaman sevgiliyi tasvir eden kasideler de kaleme almıştır⁸⁴¹. Sevgili tasvirine yer verdikleri kaside nesiblerinde şairler, bazen sevgiliyi kaşları, kirpikleri, gözleri, yanağı, endamı gibi bütün güzellik unsurlarıyla birlikte tasvir ederken bazen de dudağı, ayva tüyleri gibi

⁸³⁹ Geniş bilgi için bk. Saadet Karaköse, “sevgili”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 284-287. Divan şiirinde sevgili konusuyla ilgili bazı çalışmalar için bk. Mehmet Pektaş, *XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Sevgiliye Dair Benzetmeler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2011; Hüseyin Gönel, *15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara 2010; Hülya Bulut, *Yeniliklerle Dolu Yüzyıldan İki Yeni İsim: Nedim-Levni Eserlerindeki Sevgili Figürleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Bilkent Üniversitesi, Ankara Haziran 2001; Serdaroğlu, *age.*, s. 51-52; Saadet Karaköse, “Divan Şiirindeki Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı*, Volume 3, Issue: 15, s. 177. Ayrıca bk. Neslihan Koç Keskin, “Maşûk, Âşık ve Rakip Arasındaki Hiyerarşik İlişkiler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3, Summer 2010, s. 406; Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek*, (Çev. Tansel Güney), İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2008, s. 115; H. Dilek Batıslâm, “Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm”, *Folklor/Edebiyat halkbilim. etnoloji antropoloji. tarih edebiyat*, c. IX, S. 34, s. 186-199.

⁸⁴⁰ “(...) Divan şiirindeki bu benzetmeler, birer araç olup duygu ve hayal gücünü arttırmak için kullanılmıştır. Elbette servi kadar uzun bir insan olamaz, ancak uzun ve endamlı bir boyun düzgün bir serviye benzetilmesi, şairane güzel bir hayat yaratmanın aracıdır. Kirpiklerinin oka, kaşın yaya, saçın yılana benzetilmesi bunların âşık üzerinde yaptıkları etkinin derinliğini anlatabilmek içindir. Sanatın, gerçeğin bir kopyası olmadığını, özellikle, resim sanatının tarihî gelişmesinde izlemek mümkündür. (...); Hasibe Mazıoğlu, “Türk Edebiyatı, Eski”, *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, M.E.B. Yayınları, Ankara 1983, s. 134.

⁸⁴¹ Böyle bir kaside örneği hakkında geniş bilgi için bk. Hüseyin Güfta, “Mehmed Niyâzi'nin “Taraflı Cânândan Uşşâka Hitâb Olarak Kasîde” Adlı Eseri Üzerine Bir Deneme”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum 2009, s. 25-34.

tek bir yönünü tasvir etmeyi tercih etmişlerdir. Sevgili tasvirlerinde dikkat çeken hususlardan biri de şairlerin birtakım telmihlere yer vermeleridir.

Bir Bütün Olarak Sevgili Tasvirleri

XVI. asır kaside nesiblerinde Divan şiiri geleneğindeki klâsik sevgili tipinin bütün unsurlarıyla tasviri söz konusudur. Bâkî, ayva tüyleri misk kokan, gonca gibi taze, dudakları şeker lezzetinde, dişleri süt kadar beyaz, gamzesi hilekâr olan vb. bir güzeli tasvir etmiştir:

Hat-ı müşg-fâmunla ey gonca-i ter
Şekerdür o lebler mümessek mükerrer

Ne zibâ yaraşmış o leblerle dendân
Ne hûb imtizâc eylemiş şîr ü şeker

Gönül nakdini aldı 'ayyâr-ı gamzen
Gamundan virüp câna dârû-yı hüş-ber (K. 3/1-3)

Şairin bir başka kaside nesibinde tasvirini yaptığı sevgili saçları misk kokulu, boyu servi, Tuba veya erguvan fidanı, teri çiy gibi olan bir güzeldir:

Dökilmiş zülf-i müşg-âsâ o kadd-i dil-sitân üzre
Döşenmiş sâye-i Tûbâ bihişt-i câvidân üzre

Ten-i pâki 'arak-rîz olmuş ol serv-i gül-endâmun
Dökilmiş katre-i şeb-nem nihâl-i ergavân üzre (K. 8/1-2)

Bâkî, kaside nesiblerinden birinde de güzelliği ve cemali ayna kadar parlak olan, mahallesi avlanmanın yasak olduğu Kâbe'ye benzeyen bir güzel tasvirine yer vermiştir:

Hüsnün ziyâsı pertev-i nûr-ı kıdem gibi
Rûşen cemâlün âyinesi subh-dem gibi

*‘Âlem harîm-i hürmet-i kûyunda muhterem
Vaslun harâm ‘âşıka sayd-ı Harem gibi*

(K. 16/1-2)

Fuzûlî'nin kasidesinde sevgili, al yanağında ayva tüyleri bulunan, yanağı kâfurdan, beni amberden daha kıymetli olan, ayva tüyleri aynanın pasına veya lâl dudakların hazinesine hücum eden âşıklara karşı misk ve amberden hisar çeken bir güzeldir:

*Safha-i çihre âl üzre sevâd-i hat-i yâr
Dil-i pür-hûnumun âyînesine saldı gubâr*

*Ey izâr ü hatına anber ü kâfûr gulâm
Dem-be-dem safha-i kâfûra hatın anber-bâr*

*Hat-i sebz ile füzun oldu letâfet ruhuna
Kim görüptür vere âyineye revnak jengâr*

*Saf-i uşşâk hücûm etti meğer kim hüsnün
Lâ'l gencînesine gâliyeden çekti hisâr*

(K. 40/1-4)

Gelibolulu Âlî, bazen cefayı bazen vefayı âdet edinen, esasen kendisine vefa yakışan, vefa göstermezken cefadan da usanmayan, cefası dikene, sevgisi ve vefası güle benzeyen vb. bir güzel tasvirini söz konusu etmiştir:

*Yârumun ‘âdetidür gâh vefâ gâh cefâ
Garazı bana belâdur ne vefâdur ne cefâ*

*Gül-i gülzâra vefâ hâra cefâ-bahş oldu
Ol vefâ eylese agyâr cefâ itse n'ola*

*Ne vefâ itmege başlar ne cefâdan usanur
Bir gelür ana cefâyile vefâ vâveylâ*

*Hâridur cevri ü cefâ mihr ü vefâ bir güldür
Gencdür mihr ü vefâ anda cefâ ejdehâ*

(K. 88/1-4)

Şair, bir diğer kaside nesibinde lale yanaklı, işveli, nazlı bir güzelden bahsetmiştir:

*Zînet itse n'ola ol lâle-ruhı şîve vü nâz
Şîvedür nâm viren nâzdur iden mümtâz*

*Güzele şîve virildi dil-i 'uşşâka sabr
Dilbere nâz sunuldu dil-i gamgîne niyâz*

*Şîvesi dikmesidür sînedeki nîze-i âh
Nâzınun yakmasıdur dilde olan sûz u güdâz*

*Dil-i bî-tâkate nisbet görinen şîvesi çok
Zîver-i hüsne göre itdüğü nâz azdan az*

(K. 90/1-4)

Sehmî, padişah sevgiliyi beni tuğraya, saçları sümbüle, yanağı kırmızı güle benzeyen, âşığını katletmek isteyen gamzesine izin vermeyen, mahallesinde atının ayakları altında çiğnenmeyi isteyen âşığının bu arzusunu yerine getirmeyen, yanağındaki ayva tüyleri güzellik ayetini özet şekilde tasvir eden kalem gibi olan ifadeleriyle nitelendirmiştir:

*Tagıdup sünbül-i 'ârız-ı per-i hâl üzre
Çekdi tugrayı o şeh berg-i gül-i âl üzre*

*Katlüme ragbet olur gamzeye ruhsat virmez
Niyyet-i hayra niçün tîre-nûr ihmâl üzre*

*Sakınur na'l-i semend himmetümüz at sürmez
Ser-i kûyunda olan 'âşık-ı pâ-mâl üzre*

*Hat degüldür ger dilinde görinen kilik-i kıssa
Âyet-i hüsnini tefsîr ider icmâl üzre*

(K. 9/1-4)

Süheylî'nin aşağıdaki nesibinde gece renkli ayva tüyleri ve zülfüyle amber, reyhan ve misk kadar güzel kokan, dudağı mercan, gözü badem, gönlü taş, ölçülü endamı

mermer, inciği gümüş, uyluğu ve dirseği beyaz kâfur, dudağı cevher hokkası olan bir güzel tasviri vardır:

*Hat-ı şebgûnun ile kâkül ü gîsû-yı zülfünden
Perîşândur 'abîr ü 'anber ü reyhân ü müşk-i ter*

*Fem ü çeşm ü dil ü endâm-ı mevzûnun görenler dir
Zihî mercân zihî [bâdâm] zihî hârâ zihî mermer*

*Nigârâ sâk u rân ü sâ'id ü nakş-ı femûn hakkâ
Bilûr ü sîm-i hâm kâfûr-ı ebyaz hokka-i gevher* (K. 49/7-9)

* * *

Benzer sevgili tasvirleri XVII. asır kaside nesiblerinde de tespit edilmiştir. Âgâh, gözü naz ve gaflet, bakışları remiz ve ima dolu, bazen meclisten bazen de kiliseden görünen güzelliği muma benzeyen şuh, yanağı güneşi dahi hayran bırakan vb. bir güzel tasavvuruna yer vermiştir:

*Kemîn-i sad-cihân nâz u tegâfûl gûşe-i çeşmi
Nigâh-ı rahmet-engîzi leb-â-leb remz ü îmâdan*

*Ne hüsn-i şûhdur ol şem'-i bezm-ârâda hayrânam
Ki geh mescidden eyler cılve vü gâhî kîlisâdan*

*Degül şebnem kadar tâb-âver-i mihr-i ruhun hurşid
Niçe hayrân-ı vaslun seyr-i çeşm olsun temâşâdan* (K. 1/2-4⁸⁴²)

Şairin diğer kaside nesibinde yanağı güneş, kaşları oruç ayı, bakışları neşe veren, şuh gamzesi kan dökücü, saçının kıvrımına âşıkların müptela olduğu, gözleri daima naz sarhoşu olan bir güzel resmedilmiştir:

⁸⁴² Âgâh Dîvânı ve İncelenmesi, (Haz.: Şerife Akpınar), T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2006.

*Ruhı hurşîd-i zerre-sûz ammâ
Mehdûr ebrûsı lîk mâh-ı sıyâm*

*Nigehi neş'e-bahş-ı rûsvâyî
Gamze-i şûhı hûn-ı dil-âşâm*

*Çîn-i zülfinde mübtelâ-âşûb
Künc-i çeşminde nâz-ı mest-i müdâm*

(K. 2/4-6)

Azmi-zâde Hâletî, yeşil elbiseli, güzellik bağının goncası ve gülü olan, kirpikleri âşığın zayıf gönlünü öldürmek için birbirine giren bir sevgili tasvirini söz konusu etmiştir:

*Yeşil câmesi ol gül-i bâg-ı hüsnün
Açar gonce-i nahl-i ümmîd-i cânı*

*Biribirine girdi müjgân-ı çeşmün
Hedef kılmaga bu dil-i nâ-tüvânı*

(K. 38/5-6)

Bosnalı Sâbit, gül bahçesinde naz uykusuna yatınca üzerine çiy serpmeyince uyanmayan, gül yanaklı, ayva tüyleri amber kokan, naz fidanına benzeyen boyuyla yürüme özelliği bulunmayan serviden daha kıymetli, olan, yanağındaki tıraş edilmiş ayva tüyleri dikensiz güle benzeyen bir güzeli tasvir etmiştir:

*Hâb-ı nâza varıcak ol gül-i ter gülşende
Jâle su sepmeyicek üstine bîdâr olmaz*

*Âb ol misket-i gül-rû vü kiyâh anber-bû
Âhû-yı hüsne hatun gibi çerâ-zâr olmaz*

*Nahl-i nâzum nice teşbih ideyüm kâmetüne
Servde cünbiş olur şîve-i reftâr olmaz*

Görmesem tâze tırâş-ı hatunı sultânım

Bu çemen-zârda dirdüm gül-i bî-hâr olmaz

(K. V/2-5)

Kırımlı Rahmî, kendisine ah etmenin dahi mümkün olmadığı ay yüzlü bir güzelden söz etmiştir:

Hûrşîdi yakardı dil-i sûzân nefesiyle

Âh eylemek olsaydı o meh-rûya vesîle

(K. 14/1)

Diğer taraftan bu ay yüzlü sevgili, başındaki destarıyla güzellik kafesinde şeker yiyen papağana benzemektedir:

Destâr-ı müşebbekle görüp sandım o mâhı

Tûtî-i şeker-hâ-yı melâhat kafesiyle

(K. 14/4)

Nâilî-i Kadîm, saçları yasemin kokan ve eteğini avucunda tutan, pak yanağı güle benzeyen, siyah saçları amber gibi hoş kokulu vs. bir sevgiliden söz etmiştir:

Ey dil yerin ol zülf-i semen-sâ mı değildir

Aşüfteliğin kâbil-i inhâ mı değildir

Farz eyle ki girdâb-ı yem-i hayrete düşdük

Dâmen-be-kef-i zülf-i dilârâ mı değildir

Bak revzene-i turradan ol ârız-ı pâke

Nezzâre-gehin ol gül-i ra'nâ mı değildir

Kıl meclis-i ervâhı mu'attar nefesinden

Müştâk-ı demin meclis-i havrâ mı değildir

Sen âteş-i mahz eylediğin âh duhânı

Ol zülf-i siyeh anber-i sârâ mı değildir

(K. XV/1-5)

Nef'î, ayva tüyleri fitneci, yanağı Hz. Osman'ın Mushaf'ındaki güzellik ayetleri olan, gül suyuna ihtiyaç duymayan, zülfünün her kıvrımında binlerce gönlün bulunduğu için tarağın dahi yanmaktan korktuğu, aynadaki aksine hayran bir güzeli tasvir etmiştir:

*Her ne fitne kim zuhûra hayyiz-i imkân bulur
Vech-i imkân-ı zuhûrın ol hat-ı fettân bulur*

*Hat değil âyât-ı hûbîdir ki anınla ruhu
Ziynet-i tahrîr-i satr-ı Mushaf-ı Osmân bulur*

*Yâ sevâd-ı nüsha-i sun'-ı İlâhîdir ki dil
Dikkat etse anda sırr-ı âyet-i Kur'ân bulur*

*Nola olmazsa gülâba ihtiyâcı ol hatın
Her ser-i mûyunda şâne bir dil-i giryân bulur*

*Şâne sûzân olmadan korkar dolaşmaz zülfüne
Neylesin her bir hamında bin dil-i sûzân bulur*

*Böyle sâhib-hüsn olan etmez safâ âyîneden
Aksini gördükçe zîrâ kendüyi hayrân bulur*

(K. 8/1-6)

Neşâtî'nin söz ettiği sevgili tipi, işvenin meclisinin sakisi, fitnenin hizmetçisi olduğu, dudağı naz tebessümüyle terlemiş, kirpikleri niyaz aşinası olan, saçının eteğinde müslümanların evini barkını yakma özelliği gizlenen, kaşlarının kıvrımına birçok canı düşüren, dudağı şarabın hararetiyle üzerine çiy bulaşmış güle benzeyen vs. bir güzeldir:

*İşve saki-i meclis-i nazı
Fitne hidmet-güzar-ı fermanı*

*Lebi hu-gerde-i tebessüm-i naz
Aşina-yı niyaz-ı müjgânı*

*Damen-i turrasında be-nühüfte
Hanman-suzi-i müselmani*

*Düşürür ebruvan-ı çindarı
Piçiş ü taba rişte-i canı*

*Olsa gahi hararet-i meyden
Şeb-nem-alüde verd-i handanı*

(K. 8/3-8)

Rûz-nâmecî Şinâsî, aşağıdaki nesib beyitlerinde gonca gibi taze, mahmur gözlü, beninin üzerindeki ayva tüyleri kudret kâtibinin kenarına ayet yazdığı Mushaf'a benzeyen, el ve ayak parmakları kınalı bir güzelden söz etmiştir:

*Niçün ol gonçe-i ter türş-rûlukla şikâr eyler
Anunla çeşm-i mahmûrî meger def-i humâr eyler*

*Ser-â-ser gerd-i hatunda nümâyân hâldür sanma
O mushafdur debîr-i kudret âyet ber-kenâr eyler*

*Hınâdur sanma pâyında hayâli çeşme geldükçe
Anı her pençe-i hûnîn-i müjgânum nigâr eyler*

(K. 5/1-3)

Simkeş-zâde Feyzî'nin kaside nesibinde tasvir ettiği sevgili zülfü amber kokulu, ayva tüyleri karanlık akşam, yüzü güneşi kışkıandıran, ay yüzündeki kaşları hilâl, lâl dudağındaki beni yüzük üzerine ezel üstadının kudretinin yazıldığı mühür vb. olan bir güzeldir:

*Olunca cılve-ger dîdem o zülf-i 'anberîn üzre
Açıldı mû-be-mû esrârı fehm-i hurde-bîn üzre*

*Ruhun vasf eyledüm irince hatt-ı şâm-ı târîki
Hayâsından kızardı şems çerh-i çârümîn üzre*

*Didiler seyr idenler şekl-i ebrûsın tahayyürden
Zihî sâni' ki göstermiş hilâl ol meh ta'yîn üzre*

*Görenler hâtem-i la'linde nutkun didiler yârun
Hüveydâ itmiş üstâd-ı ezel sun'ın nigîn üzre*

(K. IX/1-4)

Şehrî'nin kaside nesibinde gamzesi binlerce gönlü aldatan, birçok kimsenin aşkının esiri olduğu, şarabı zayıf vücutlu âşıkların afeti olan, görüldüğü yerlerin toprağı secde edenlerin alnını yakan, temiz gönüllü didar ehline Hakk'ın güzelliğini hatırlatan bir güzelden söz etmiştir:

*Hezâr gamze-i hâtır-firîbe âmâde
Esîr 'aşkına her bir nigâh-ı pinhânî*

*Mey-i müşâhede-i âfet-i tenük-zarfı
Gubâr-ı cilvegehi secde-sûz-ı pîşânî*

*Mezâk-ı sâf-zamîrân-ı ehl-i dîdâre
Virür mülâhazası zevk-ı hüsn-i Yezdânî*

(K. 2/2-4)

Şeyh Mehmed Nazmî, aşağıdaki nesib beyitlerinde siyah saçlarını yüzüne örtü yapmasa güneşin gözlerini dahi yakacak, âşıktan kaçmasıyla periyi andıran, nazikliği ve tazeliğiyle cennet örtüsü kendisine gecelik olsa yaraşacak olan bir güzeli tasvir etmiştir:

*Sevâd-ı zülfün eger olmasa nikâb sana
Yanardı itse nazar çeşm-i âfitâb sana*

*Fezâ-yı sînede eylerken ey perî cilve
Yine nedir bu kadar bizden ictinâb sana*

*O denlü nâzik ü tersün ki eyler âzürde
Firâş-ı cennet-i 'adn olsa câme-h'âb sana*

(K. 3/1-3)

Va'dî'nin nesibindeki tasvire göre sevgili, gevher saçan dudağı aşk hastalarını, aşk ölülerini diriltten veya iyileştiren, aşktan gönlü yanmışları susuzluktan kurtaran cennet şarabı olan, dudakları cevher saçan bir güzeldir:

*Bûs-i lebi ki mürde-i 'aşka revân virür
Ammâ ki bûs idince dil-i hasta cân virür*

*Gûyâ rahîk-i bâg-ı cinândur ki bî-dirîg
Dil-teşnegân-ı 'aşka 'ataştan amân virür*

*Meftûnı eylemez mi bu hüsn-i mu'âmele
Nakd-ı revân olur leb-i gevher-feşân virür*

(K. 2/1-3)

Nesibin ilerleyen beyitlerinde bu güzel sabaha dahi aydınlık veren ay yüzlü, şehla nergise benzeyen sarhoş gözlerine güneş aynasına bakarak sürme çeken, güzelliğini seyretmeye meleklerin dahi can attığı vb. bir güzel olarak da tasvir edilmiştir:

*Ol mâh-ı âsumân-ı letâfet ki pertevi
Ruhsâr-ı tâb-nâk-ı gül-i subha şân virür*

*Hengâm sürme nergis-i şehlâyı mestine
Âyînesin ki husrev-i hâversitân virür*

*Âşûb-ı nakş-ı hüsnî virüp kudsiyâne şevk
Seyr-i cemâle her biri nakd-ı revân virür*

*Yok yok 'arûs-ı hüsnîni tezyîn içün gehi
Ol âfitâb-ı nâzuna âyine ân virür*

(K. 2/10-13)

* * *

Nesib bölümünde sevgili tasvirine yer verilen kaside örneklerine XVIII. asırda da rastlanmıştır. Belîğ Mehmed Efendi, nesibinde sevgiliyi kaşının en güzel beyit

olduğu, kaşları, ayva tüyleri, dudağı kıt'a olan, kırmızı lâl dudakları konuştuğunda nun ve şın harfleri sadır olan tenvine, ayva tüyleri güzellik aynasında yansıması kalmış süveyda noktasına benzeyen vb. ifadelerle tasvir etmiştir:

*İki kaşıyla hat u leb o çâr-ebrûnun
Egerçi kıt'adur ebrûsı beyt-i a'lâdur*

*Dü la'li sûrh ile tenvîne benzer ammâ kim
Tekellüm ile dehen nûn u şın olur sâdır*

*Cemâlün ayînesi üzre 'aksi kaldı meger
Degül bu hâl-i siyeh nokta-i süveydâdur*

(K. V/3-5⁸⁴³)

Edirneli Kâmî, Çağatay Türkçesiyle yazdığı kasidesinin nesibinde şuh, gözleri yağmacı, gamzeleri etkileyici, parlak yüzüyle âşığın aklını başından alan, lâl renkli ve şeker dudaklı, zincire benzeyen saçlarıyla âşığın canını ve gönlünü esir eden bir güzeli resmetmiştir:

*Çağatâyâ yine bir şûh-meniş dil-ber-i şeng
Közleri kımacı itkey dil-i zâra nîreng*

*Tohtadı 'ışkı derûnumga çakup gamzeleri
İltiradukça yüzi hûşumı eyler pür jeng*

*Lebi tiprense tolar nice tagar-ı sükker
La'li utkansa n'ola irmes anunla hem-reng*

*Yavuk itken meni sıpaguçı zülfün câna
Esegen tek tolanurmin serâsime vü deng*

(K. 25/1-4)

⁸⁴³ 18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil), (Haz.: H. Gamze Demirel), Basılmamış Doktora Tezi, 1. Cilt, Elazığ 2005.

Lebîb-i Âmidî, kaside nesibinde kaşlarına âşıkların meylettği, bakışları fitne sebebi olan bir sevgiliden söz etmiştir:

*Cevr-i 'uşşâkda yokdur ser-i mû ihmâlî
Olma ey dil didüm ebrûlarının meyyâlî*

*Nigeh-i 'arbede-fermâsı anun sag olsun
Fitne-cûlıkdan eger olsa da hâlî hâlî*

(K. 21/1-2)

Sevgilinin elinde kadeh, parmağında yüzük, ayağında halhal vardır ve hasta gözleriyle gamzesi kan dökücü bir özelliğe sahiptir:

*Sâkıyâ sâgarı tut devre-i engüşt üzre
Sâk-ı peymânede göster o gümüş halhâlî*

*Çeşm-i bîmârını da kana şerîk eyledün âh
Hem-dem idüp ana gamzem didüğün kattâlî*

(K. 21/4-5)

Nî'metî, Mevlânâ için ve "semâ" redifiyle kaleme aldığı kasidesinin nesibinde sema eden bir güzelden söz etmiştir. Bahsi geçen güzel, sema etmeye başladığında binlerce canın ruhunu Hakk'a teslim edeceği, işveli, nazlı, cilveli, şairi meftun ve mecnun eden, onun semaini gören felekleri kiskandıracak kadar güzel bir afettir:

*Dest-efşân idicek ol yâr-i vâlâ-şân semâ'
Hakka cân teslîm idüp eylerdi yüz bin cân semâ'*

*Cilve-i merdüm-güdâz-ı şîve-i mümtâzla
İtdi niçe nâzla ol âfet-i devrân semâ'*

*Şîve-i raksun beni meftûn u mecnûn eyledi
Eylerem sahrâ-yı 'aşkun içre ser-gerdân semâ'*

*Biribirine girüp reşk ile raks eyler felek
H'ânkâh-ı 'aşk içinde eylesün bir ân semâ'*

(K. 4/1-4)

Şeyh Gâlib'in kaside nesibinde sevgilinin kaşları bismillah yazısına konulmuş med işaretî, ayva tüyleri Fetih Sûresi⁸⁴⁴, buse yağması için çıkarılmış fetva, kaza kaleminin hükmü kaldırılmış ayete ilhak ederek güzellik beratının tuğrasına çektiği zülfedir:

*Sûre-i Feth oldu hatt levh-i ruh-ı zîbâsına
Medd-i ebrû medd-i bismi'llâhdır bâlâsına*

*Hat degil da'vâların isbât idip erbâb-ı 'aşk
Sûret-i fetvâ çıkarmış bûsenin yağmasına*

*Âyet-i mensûha ilhâk eyleyip kilik-i kazâ
Zülfeler çekmiş berât-ı hüsnünün tuğrasına*

(K. 27/1-3)

* * *

XIX. yüzyıl nesiblerinde de geleneksel sevgili tasviri vardır. Enderûnlu Vâsıf'ın kaside nesibinde sevgili, gül endamının üzerine renkli şal bağlamış, kırmızı gonca, hilekâr, âşıklara göz süzen, pergelle bağrımlarını delen bir güzeldir. Diğer taraftan şekerle balın aynı lezzette olmaması gibi onun gül dudağını öpmenin zevki de diğer güzelleri öpmeye benzemez. Tadı süzölmüş şeker kamışına benzeyen dudağındaki ayva tüyleri, hoş kokusu ve latif rengiyle amberden yapılmış gül şerbeti gibidir:

*Gül gibi açılmış endâmın bu rengin şâl ile
Başka sûret bağlamış hüsnün bu şâl-ı al ile*

*Kime bu îmâ-yı çeşm ey gonca-i zîbâ-yı al
Kimün aldun aldayıp gönlin yine bu al ile*

*Göz süzüp 'uşşâka böyle etme mestâne nigâh
Delme bu çağında bagr-ı 'âşıkı pergâl ile*

⁸⁴⁴ 48. sûre olup 29 ayettir.

*Benzemez hûbân-ı gayra zevk-ı bûs-ı gül-femün
Olamaz hem-çâşnî lezzetde sükker bal ile*

*Lezzeti kand-ı musaffâ bûyu hoş rengi latîf
‘Anberîn gül şerbeti gûyâ lebün bu hâl ile*

(K. 21/1-5)

Meşhûrî’nin nesibinde cemalinin billur aynadan farkı olmayan, yanağı mehtap, zülfü karanlık gece, tuğraya benzeyen kaşlarıyla nur dolu yanağı süslü bir ferman gibi olan bir güzel tasvir edilmiştir. Lâl renkli dudakları gül tatlısını andıran bu güzeli gören gönüllerde cennet ve huri arzusu kalmaz:

*Aksimi hüsnünde görseydim aceb mi dûrdan
Yok cemâlin farkı hiç âyîne-i billûrdan*

*Rûyun ayn-ı mâh-ı tâbândan nişâne resm eden
Bir numûne eylemiş zülfün şeb-i deycûrdan*

*Kaşların tuğralarıyla rûy-ı pür-envârının
Farkı yokdur bir muvaşşah safha-i menşûrdan*

*Sevdiğim gül-kand-i la’linle revâkı leblerin
Sor ne şîrîn olduğun öğren dil-i zenbûrdan*

*Edeli kûyun cemâlinle temâşâ gönlümüz
Etdi def’-i ârzû gûyâ behişt ü hûrdan*

(K. 10/1-5)

Osman Nevres, yüzü aynaya ve Kâbe’ye, beni Bilâl’e⁸⁴⁵ benzeyen, nazlı, işveli, yanağı gül renkli, omzunda Keşmir şalı⁸⁴⁶ bulunan vb. bir güzel tasvirini söz konusu etmiştir:

⁸⁴⁵ Hz. Peygamber’in ilk müezzini olan Habeş asıllı sahâbîsi Bilâl-i Habeşî hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Fayda, “Bilâl-i Habeşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 6, İstanbul 1992, s. 152-153.

⁸⁴⁶ Genelde XVIII. asırda yoğun olarak dokunmaya başlanan Türk şallarının meşhurlarından biri de Keşmir şalıdır, Fikri Salman, “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Sanat Dergisi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi*, S.6, Erzurum, 2004, s. 39.

Saldı 'aks âyîne-i ruhsâra hâlin sûreti
Resm olundu Ka'be'ye gûyâ Bilâl'in sûreti

İstedim rûyun tahayyül etmek ancak nâzdan
Sıgmadı âyîne-i çeşme hayâlin sûreti

Bulamaz mir'ât-ı ruhsârında nâz u şîve yüz
Kim hicâbından erir anda delâlin sûreti

Neş'e gül mevc urur leb-rîz olur reng-i safâ
Düşse ger âyîneye ol rûy-ı âlin sûreti

Penbelik kendi kumaşıdır diyâr-ı hüsnünün
Hoş düşer âyîne-i Keşmîr'e şâlin sûreti

(K. 1/1-5)

Sevgiliye Ait Herhangi Bir Güzellik Unsurunun Tasviri

XVI. yüzyıl şairi Derzi-zâde Ulvî'nin kaside nesibinde Rüstem'i aciz bırakan bir kemankeş olan, âşığın gönlüyle canını hedef alan, kaşları keman, kirpikleri ve gamzesi ok ve okçu olan kan dökücü bir sevgili tasviri söz konusudur:

Dest-i kudret sanma kaşların itdükde kemân
Tîr-i müjgânuna karşı hedef oldu dil ü cân

Baş açık yürür gider tîr-i müjen meydânun
N'ola ey kaşı kemân dirsem ana toz koparan

Görmedüm nâvek-i gamzen gibi bir tîr-endâz
Ya kaşun gibi kemân-keş kanı ey tâze cevân

Ebruvânun ne kemândur ki ana yoktur zıh
Gamzenün tîrine zâhirde nitekim peykân

*Şol kemândur ki kaşın çekmede Rüstem-i 'âciz
Gamzen ol tîrdürür kim ana durmaz kalkan*

*O kemânı çekmez sencileyin kimse velî
Sînelerden dökimez kimseler ol tîr ile kan* (K. 13/1-6)

Bir başka XVI. asır şairi Gelibolulu Âlî ise, sevgilinin ayva tüylerini duman, Cebrail'in kanadı, siyah destar sarınan Kâbe, abıhayat olan dudağın etrafını kaplayan karanlık gece, aynaya benzeyen yanağa âşığın gönlünden ulaşan dumanın pası, sevdaya uğramış bir bölük Hintli vb. olmak üzere birçok unsura teşbih ederek tasvir etmiştir⁸⁴⁷:

*Defter-i hüsni dürüp âteşe yakdı dil-dâr
Dûdudur zâhir olan sanma hat-ı 'anber-bâr*

*Yâ meh-i burc-ı letâfetdür o ruhsâr-ı güzîn
K'eylemiş anda nişân-ı per-i Cibrîl karâr*

*Ya meger Ka'be-i 'ulyâ-yı cemâl-i yâri
Sarınur dest-i melâmetle siyeh bir destâr*

*Şâhid-i hüsni ya mâtem-zededür cânânun
Bir siyeh şal ile hıfz eyledi dest-i Settâr*

*La'l-i can-bahşı durur var ise âb-ı hayvân
Aldı etrâfını anun sanasın kim şeb-i târ*

*Ruhı bir âyînedür 'işve-nümâdur yâhod
Jeng irişdürmüş ana dûd-ı dil-i 'âşık-ı zâr*

⁸⁴⁷ Divan şiirinde sevgilinin ayva tüyleri üzerinde yapılmış bir çalışma için bk. Kürşat Samil Şahin, "Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 5, S. 23, Güz 2012, s. 386-408.

*Bir bölük Hindû-yı sevdâ-zedelerdür ki meger
Anlarun câygehi oldı harîm-i gülzâr*

(K. 77/1-7)

XVIII. asır şairlerinden Şeyh Gâlib'in tahayyülüne göre sevgilinin üzerinde ayva tüyleri bulunan dudakları içinde âşıkların sürüleceğine dair bir tane dahi nun harfi bulunmayan bir mektup, ayva tüyleri malumu ima eden mim dudağa atılmış imzadır:

*Nefy-i 'uşşâk eyleyen bir nûn yok ya'nî dehen
Dikkat itdim mû-be-mû ol nâmenin imlâsına*

*Hat degil bir rik'adır ma'lûmu î mâ eylemiş
Vaz' idip mîm-i dehânın mevkî'-ı imzâsına*

(K. 27/4-5)

Sevgili-Telmihler

XVI. yüzyıl şairleri sevgili tasvirlerinde birtakım telmihlere yer vermişlerdir. Derzi-zâde Ulvî, sevgiliyi tasvir ederken bir benzeri ne Rum ne Şam'da bulunan, güneş yüzlü, hilâl kaşlı, bir peri kadar güzel ifadelerinin yanında sevgiliyi Mesih olarak da nitelendirmiştir:

*Ne Rûm u Şâm içinde var ne yirde gökde mânendün
Güneş yüzlü hilâl-ebrû Mesihâsın perî-peyker*

(K. 8/10)

Şair, aynı kasidenin bir başka nesib beytinde ise, sevgiliyi Şirin dudaklı, Leyla saçlı, Azra yüzlü, Yusuf ifadeleriyle tasvir etmiştir:

*Lebi Şîrîn saçlı Leylâ özi Yûsuf yüzi 'Azrâ
'Aceb zîbâ 'aceb ra'nâ 'aceb garrâ 'aceb hoş-ter*

(K. 8/16)

Fuzûlî'nin kasidesinde sevgili, gözleri her hareketinde etrafa misk saçan Çin ahusudur:

*Hat ü gül zâhir olan âhu-yı Çin'dir çeşmin
Her taraf cünbişe geldikçe kılar müşğ nişâr*

(K. 40/7)

Süheylî, leff ü neşr sanatından da yararlanarak misk kokulu ayva tüylerinin bulunduğu yanağı cennet bahçesi, boyu Tuba, tatlı ve lâl renkli dudağı Kevser olan bir güzeli tasvir etmiştir:

Ruhunla hatt-ı müşkînün kadûnle la'l-i şîrînün

Riyâz-ı ravza-i rıdvân nihâl-i tûbâ vü Kevser

(K. 49/6)

Şairin leff ü neşr sanatından istifade ettiği aynı kasidenin aşağıdaki nesib beytinde sevgili yanağı, ayva tüyleri, kan saçan gözü ve bütün olarak güzelliğiyle Rum, Şam, Sint ve Hint diyarına hükmeden bir kimsedir:

Hat u hâl ü cemâl-i bâ-kemâl ü çeşm-i hûn-rîzûn

Diyâr-ı Şâm u Rûm iklîm-i Hind ü Sind'e hükm eyler

(K. 49/10)

* * *

Sevgilinin telmihlerden yararlanarak tasvir edildiği nesib örneklerine XVII. yüzyılda da rastlanmıştır. Azmi-zâde Hâletî, sevgilinin yanağını asla hazan görmeyen İrem bahçesi ve gül bahçesine teşbih etmiştir:

Kanı rûy-ı cânân gibi tâze gül-şen

Ki olmaya anun İrem-veş hazânı

(K. 38/3)

Cem'î, sevgiliyi tasvir ederken onu zamanın yüzlerce Süleyman'ının kapısında köle olduğu bir peri şeklinde tasavvur etmiştir:

Niçe dilber o perî-zâd ki dergâhında

Sad Süleymân-ı zamân bende-i fermânberdür

(K. 25/3)

Kadrî, sevgilinin her teli cennet bağının sümbülünü kiskandıran kıvrım kıvrım saçlarını işve Hoten'i olarak nitelendirmiştir:

Pür-çîn-i zülf kim Hoten-âbâd-ı 'işvedür

Her târı reşk-i sünbül-i bâg-ı cinân ider

(K. 7/4)

Sevgilinin ateşe benzeyen yanağındaki Hintli beni züht erbabını Berhemen hâline getirecek güzellihtedir:

Hindû-yı hâl-i şû'le-i nâr-ı 'izârda
Erbâb-ı zühdi Berhemen-i bâniyân ider (K. 7/7)

Nef'î, sevgilinin gözlerini amansız ve gazaplı Kahraman olarak nitelendirmiştir:

Çeşmin o Kahramân-ı gazab-nâkdir senin
Kim hışmı zâ'il olsa dahî bî-emân olur (K. 28/2)

Sevgili, Hızır olsa dahi âşıklarına naz ve işve gösterdiğinde onları canlarından dahi vazgeçirecek bir özelliktedir:

Hızır olsa âşıkın sebeb-i terk-i cân olur
Sen böyle nâz u şîve satınca gedâlara (K. 28/7)

Sevgilinin zülüfleri gizli hazinenin bekçisi ve Hüma kuşunu avlayacak bir şahbazdır:

Kim pâsbân-ı genc-i nihân-ı miyân olur
Yâhûd Hümâ şikâr edici şâhbâzdır (K. 28/16)

Nehcî, sevgilinin dudağının kenarındaki ayva tüylerini can çeşmesini bekleyen Hızır'a teşbih etmiştir:

Hat-ı gird-i lebün kim mazhar-ı feyz-i hayât olmuş
Hemânâ Hızrdur kim bekler ol ser-çeşme-i cânı (K. 6/4)

Nev'î-zâde Atâyî'nin tasavvuruna göre sevgili eline Cem'in kadehini alınca neşeyle dolan gonca dudaklı bir güzeldir:

Ol gonca-leb alınca ele sâgar-ı Cem'i
Berg-i gül-i neşât ile leb-rîz olur femi (K. 24/1)

Va'dî, can verme özelliğiyle konuştuğu zaman Mesih'e dahi ders verebilecek özellikte bulunan bir güzelden söz etmiştir:

Gâhi helâk-i çeşmine lutf-ı tekellümi

Nutk-ı Mesîh'e sebkat ider tâze cân virür

(K. 2/15)

* * *

Sevgili tasvirlerinde birtakım telmihlerden yararlanılan nesib örneklerine XVIII. yüzyılda da rastlanmıştır. Belîğ Mehmed Efendi, sevgilinin yanağındaki Hintli'ye benzeyen beninin afyon tanesinden daha çok keyif verdiğini⁸⁴⁸ söylemiştir:

Seherde habb-i afyon neşesinden bî-niyâz eyler

O şûhun safha-i hâtırda nakş-ı hâl-i Hindûsı

(K. III/11)

Bütününü naz yasemini olan sevgili, âdetâ Mânî'nin yaptığı tasvirlerle benzemektedir:

Semen-i nâzınun tasvîridür üstâd Mânînün

Eger her mûda sûret gösterürse esb-i câdûsı

(K. III/18)

Şair, bir başka kaside nesibinde sevgiliyi siyah zülûfleriyle kendisini Mecnun eden Leyla, kirpikleri secde eden hacılara, siyah gözü Kâbe'ye benzeyen bir güzel olarak tasavvur etmiştir:

O fitne ger beni Mecnûn iderse Leylâdur

Başumda silsile-i kayd-ı zülfi sevdâdur

Sevâd-ı merdûmek-i çeşmi Ka'bedür ammâ

Taraf taraf müje huccâc-ı secde-pîrâdur

(K. V/1-2)

⁸⁴⁸ Divan şiirinde keyif verici maddeler arasında zikredilen unsurlardan biri de afyondur. Geniş bilgi için bk. Abdulkadir Erkal, "Divan Şiirinde Afyon ve Esrar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 33, Erzurum 2007, s. 25-61.

Hâzık, sevgilinin gamze şehitlerine hayat veren lâl renkli dudağını ölüleri diriltme mucizesine sahip olan Mesih'e teşbih etmiştir:

*La'lin hayât verse şehîdân-ı gamzeye
Gûyâ Mesîh mürde-i sad-sâle cân verir*

(K. 3/2)

Lebîb-i Âmidî, sevgilinin siyah gözlerini Hıta ülkesinin güzel gözlü ahularına benzetmiştir:

*Yâd idüp çeşm-i siyâh ile olur tehniye-sâz
Gözün aydın diyü birbirine âhû-yı hıtâ*

(K. 11/4)

Diğer taraftan sevgilinin can bahşeden dudakları Bedahşan lâlinden, elmaya benzeyen çene çukuru ise İsfahan elmasıyla abıhayattan daha kıymetlidir:

*Diline kan oturur lal-i Bedehşân'un ger
Kafes-i fikrine girse o leb-i cân-bahşâ*

*Olamaz sîb-i zenahdânı gibi cân-perver
Bulsa sîb-i Sıfahân âb-ı hayât ile nümâ*

(K. 11/6-7)

Nakşî, sevgilinin sarhoş gözünü Cem'in kadehinden, lâl renkli dudağını da İskender'in aynasından üstün tutmuştur:

*Çeşm-i mestin seyr idüp la'l-i lebin yâd eyleyen
Anmasun câm-ı Cem'i âyîne-i İskender'i*

(K. VI/2)

Neylî, güzelliği Allah vergisi olan ve bir put kadar güzel olan sevgiliyi görenlerin Behzad'ın nakışlarını övmeyi hatırlarından çıkaracakları şeklinde bir tasavvura yer vermiştir:

*Görenler ol büt-i ra'nâda bu hüsn-i Hudâ-dâdı
İderler levh-i hâtırdan sûtûde nakş-ı Bihzâdı*

(K. 8/1)

Diğer Tasvirler

Şairler, kaside nesiblerinde zaman zaman da oruç, bayram gibi toplum hayatına dair hususları tasvir etmişlerdir. XVII. yüzyıl şairlerinden Yahyâ Nazîm, kasidesinin nesibinde orucu, gündüzü bayram, gecesı Kadir olan orucun iftar müjdesine bayramın feda edilebileceği, oruç tutanın bayramının daimi olduğu vs. şeklinde olumlu ifadelerle tasvir etmiştir:

*Geçdi sad-rûze vü 'iyd oldı nice 'iyd-i siyâm
Ruze-i 'iyd-i mahabbet dahı bulmaz itmâm*

*Nice rûze ki anun rûz u şebi kadr ile 'iyd
Nice rûze ki ola 'iydi anun subh ile şâm*

*Nice rûze ki feda müjde-i iftârına 'iyd
Nice rûze ki dem-i 'iydi seher-gâh-ı kıyâm*

*Nice rûze ki ider mâtemi 'iyd-i şâdî
Nice rûze ki virür 'iyd-i safâdan peygâm*

*Habbezâ rûze-i dildâr zihî 'iyd-i cemâl
Ki dutan rûzesini itmededür 'iyd-i müdâm* (K. 25/1-5)

XVIII. asır şairi Kânî'nin kaside nesibinde ise, Kurban bayramı vuslat zamanı olarak tasvir edilmiştir:

*Zi'l-hicce rûz-i saht-ı sefid-i visâldür
Kurbân mevsimi dem-i 'îd-i visâldür*

*Gül-bûse-i mu'âyede minnet mi istesün
Allah bu rûz rûz-i sa'îd-i visâldür* (K. 33/1-2)

Bir başka XVIII. yüzyıl şairi Nâşid de, bayramı sultan ve hakan olarak nitelendirmiştir:

Tahtgah-ı şehre geldi yümn ile sultan-ı 'id
Dehre tenfiz eyledi ahkâmını ferman-ı 'id

Gördüğün şekl-i hilâl gurre-i garra degül
Çekdi şemşirin niyamından yine hakan-ı 'id

(K. 2/1-2⁸⁴⁹)

4.2. Tahkiye

Tahkiye, anlatıcının birtakım olayları ve bu olaylar çevresindeki insanları, belli bir mekân ve zaman çerçevesinde dinleyici/okuyucuya naklettiği, anlatılan olayların geçmiş zaman dilimiyle, zincirleme olarak ve hareket ögesiyle gerçekleştiği anlatım tarzıdır. Tahkiye daha çok roman, hikâye gibi anlatma esasına bağlı türlere hâkim olmakla beraber şiir, mensur şiir, tiyatro vb. edebî türlerde de görülebilir⁸⁵⁰. Bir kısım şairler, şiirlerini “öykülü şiir” olarak tanımlanan, vak’anın ön planda olduğu, zaman, mekân ve şahısların somut şekilde varlıklarını hissettirdiği, şekil ve ahenk bakımından ise, şiirin tesirinin söz konusu olduğu şiirlerini tamamen tahkiye üzerine kurmuşlardır⁸⁵¹. Tahkiyeli metinlerde hâkim anlatıcının sözü kahramana vermesiyle renklenirken özellikle ayet ve hadislerle yapılan göndermeler, iktibaslar ve telmihler aracılığıyla geriye dönüş tekniğinden de istifade edilir⁸⁵². Divan şiirinde tahkiye tarzı anlatım daha ziyade mesnevi nazım şekliyle yazılan eserlerde, bununla birlikte zaman zaman gazellerde⁸⁵³, konunun verilışı ve anlatım tekniği itibariyle mesneviye ve manzum küçük hikâyeye yaklaştırılmış bir kısım kaside nesiblerinde⁸⁵⁴ de

⁸⁴⁹ *Dîvân-ı Nâşid İnceleme-Tenkitledi Metin*, (Haz.: Lütfi Alıcı), T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 1998.

⁸⁵⁰ Öyküleme veya tahkiye bir dizi olayı, gerçeği hikâyeye ederek anlatma ve bunlar arasında bir bağlantı kurma anlamında kullanılmaktadır; Hasan Boynukara, *Modern Eleştiri Terimleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997, s. 187; Çetişli, *age.*, s. 93-95; Kantemir, *age.*, s. 198; Selçuk Çıkla, “Şiir ve Hikâyeye Çevresinde Oluşan İki Tür: Manzum Hikâyeye ve Öykü Şiir”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)* –XXV-/Bahar 2009, s. 63

⁸⁵¹ Servet Tiken, *Ebubekir Eroğlu’nun Şiiri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum 2007 s. 71; Memet Fuat, “Öykülü Şiir”, *Dağlarda Yüreğim*, Adam Yayınları, İstanbul 1996, s. 234; Çıkla, *agm.*, s. 68-69.

⁸⁵² *Lârendeli Şânî Gülşen-i Efkar (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Cengiz Veli Kurmuş), Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Adana 2010, s. 118-119.

⁸⁵³ Saadet Karaköse, “Divan Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Tahkiye”, *İlmî Araştırmalar*, S. 18, 2004, s. 45-59; Aydın Kırmızı, “İki Gazellik Bir Hikâyeyi Duygu Unsurları Bakımından Okumak-Dehhânî’nin ‘Olur’ ve ‘Eyledi’ Redfili Gazelleri”, *Turkish Studies/Türkoğlu Araştırmaları*, Volume 2/3, Summer 2007, s. 353.

⁸⁵⁴ Mengi, *agm.*, s. 133-138; Osman Ünlü, “Modern Araştırmacının Klâsik Hikâyeye Bakışı Üzerine Değerlendirmeler”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 29, 2011, s. 468; Hasibe Mazıoğlu, *Nedim’in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, s. 82-85; Mazıoğlu, *age.*, s. 410; Kortantamer,

kullanılmıştır. Tarafımızdan yapılan tespitlere göre nesiblerde azil, bayram, düğün, fetih, hac, hamam sefası, mevlit, miraç, Ramazan, rezm, sel, sulh ve toplumda yaşanan bazı olayların anlatımında şairler tahkiye tekniğinden yararlanmışlar, bu durumda tasvirden ziyade olay ve hareketi ön plana çıkarmışlardır.

4.2.1. Azil

Arapça “azil” kelimesinden gelen azliyye, “işten çıkarılan bir kimsenin içine düştüğü olumsuz durumları ve kendisini bu işten uzaklaştıran kimseye karşı duyduğu öfke ve kırgınlığı dile getiren eserler”dir. Söz konusu eserlerde felekten ve zamaneden şikâyetin yanında, kişinin toplumda kazandığı şöhret ve itibarın ansızın elden gitmesiyle ortaya çıkan psikolojik durumu da ortaya konulur. Bazı şairler ise, yaşadıkları azil hadisesini doğrudan anlatmazlar; fakat bazı beyitlerindeki şikâyet ve üzüntü hâli bu durumun hissedilmesine sebep olur⁸⁵⁵. İncelenen kaside nesibleri arasında azliyye örneğine Taşlıcalı Yahya Divanı ile Nâbî Divanı’nda rastlanmıştır. Taşlıcalı Yahyâ, Ramazan ayı gibi kadrinin bilinmediğinden, her gününün bin dertle geçtiğinden, Bilal-i Habeşî gibi taşlandığından, azledildiğinden beri fakirlik ve yoksulluğun boyunu eğdiğinden, altın ve gümüşünün hazan yaprağı gibi çürüyüp elinde ne var ne yoksa hepsini kaybettiğinden, gözünden akan kanlı yaşla dost ve düşman herkesin hâinden haberdar olduğundan, mansıbı elinden gidince etrafındaki dostlarının da kaybolduğundan vs. yakınmıştır:

*Günümüz gün gibi bin dürlü zeval ile geçer
Kadrümüz bilmediler niteki mâh-ı ramazân*

*Gam degül hak sözümi dinlemese ehl-i nifâk
Fâsıkı muztaribü’l-hâl ider âvâz-ı ezân*

*Taşladılar beni mânend-i Bilâl-i Habeşî
Başuma geldüğünü eyleyeyim bâri beyân*

“Nedim’in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler”, *age.*, s. 338; Kortantamer, “Nedim’in Manzum Küçük Hikâyeleri”, *age.*, s. 391-412.

⁸⁵⁵ Bülent Şığva, “Arayan-Aranan İlişkisi İçinde Bâkî ve Nef’î’nin Azliyyeleri”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Winter 2009, s. 963-964.

*Fakr ile fâka benüm kâmetümi lâm itdi
'Ayn-ı 'azl ile bana nâzır olaldan a'yân*

*Çürüdi berg-i hazân gibi olan sîm ü zerüm
Kalmadı mâl ü menâlüm ne nihân u ne 'ayân*

*Âh kim gözden akan kanlu yaşum gibi bu dem
Dosta düşmâna düşkünügümüz oldu 'ayân*

*Sebeb-i 'izzet olan mansıb imiş dünyâda
Gitdi ol âlet-i hengâme tagıldı yârân*

(K. 22/4-10)

Nâbî, ilk 16 beyitte mevki makamın geçiciliğinden, feleğe güvenilemeyeceğinden, her ikbalin bir sonu olduğundan vs. söz etmiştir:

*Kimdür ol kim mey-i mansıbla olup şîrîn-kâm
Ana hamyâze-i 'azl olmaya âhir encam*

*Çend rûze gül-i ikbâl-i çemenzâr-ı fena
İder elbette dimâğ-ı dile îrâs-ı zükâm*

*Bezm-i ikbâlde ser-mest olanun hâli budur
Gâh peymâne çeker gâh humâr-ı âlâm*

*Olsa ârâste bir dem yine ber-çîde olur
Bir karâr üzre degüldür tarab-ı gerdiş-i câm*

*Zîn-i hûrşîd ü rikâb-ı meh olur çîde yine
Zîr-i rân olsa eger tevsen-i çarh-ı bed-râm*

(K. 12/1-5)

Nâbî, devam eden beyitlerde kendi isteğiyle azledilmiş olsa da her insan gibi kendisinin de üzüldüğünü söylemiştir:

*Kendü ahvâl-i dil-i ber-zede sâ mânumdur
İtdüğüm ma'raz-ı vâlâ-yı kirâma i'lâm*

*Ki çıkup kal'a-i dilden sipeh-i şevk-âmûz
Dikdi bürc-i emele ceşş-i ferâgat a'lâm*

*Ragbet-i hâtır ile tevsen-i mansıbdan inüp
Gayrının itmiş iken destine teslîm-i zimâm*

*Rûzgâr âyîne-i kalbe virüp yine keder
Dili pür-hûn ider evzâ-ı ciger-sûz-ı 'avâm*

*İhtiyârî ise de 'azl 'aceb hâlet imiş
Dile elbette virürmiş keder-i bî-hengâm*

*Âdemün hâne-i temkînin idermiş vîrân
İ'tibârât-ı keder-hîz gam-engîz-i li'âm*

(K. 12/17-22)

Esasen şairi üzen kötü karakterli kimselerin soğuk davranışlarıdır; yoksa o, bir makama atanmakla mutlu olacak veya azil yüzünden çok üzülecek bir kimse değildir:

*Gerçi kim kişver-i virâne-i kalbümde benüm
Azl ü nasb eylemez icrâ-yı rüsûm-ı ahkâm*

*Lik kem-fursatî-i bed-menişândan feryâd
Ki virür vaz'ları serdi-i deyden peygâm*

*Li'llâhi'l-hamd degüldür dil-i gam-mu'tâdum
Nasb ile kasr-ı safâ azl ile künc-i âlâm*

(K. 12/23-25)

Nâbî, nesibin devam eden beyitlerinde azledilmesinden sonra evdekiler de dâhil, herkesin kendisine karşı olan tavırlarının değiştiğini, kendisini azilden ziyade bu

durumun üzdüğünü söylemiştir. Buna göre eskiden “kulunum” diye etrafında pervane olanlar şimdi verdiği selamı dahi almamakta, o mecliste var diye edebinden oturmayanlar şimdilerde şairin geldiğini gördükleri hâlde yerlerinden dahi kalkmamakta, eskiden onu gördüklerinde iki büklüm eğilip temenna edenler artık söyledikleriyle kalbini yaralamakta vb.dir:

*Kanı kendü kulunam diyü perestişler iden
Eylemez yolda düçâr olsa bile redd-i selâm*

*Kanı ol terk-i edeb diyü ku'ûd eylemeyen
Eylemez şimdi mecâlisde bulundukça kıyâm*

*Kanı gördükçe kemânveş hâm iden kâmetini
Zahm açar tîr-sıfat şimdi sudûr itse kelâm* (K. 12/27-29)

Evde de tablo son derece olumsuzdur. Mesela önceleri şairin sofrasında türlü türlü nimetler bulunurken şimdi tam tersi bir durum söz konusudur:

*Zîver-i h'ân iken evvel ni'am-ı gûn-â-gûn
Eyledi kesretini vahdete tahvîl eyyâm*

*Sîr olur mı nazar-ı âzı tehî-tab'ânun
Sahn-ı vahdetde ider cîlve-i nâ-puhte ta'âm*

*H'ânumuz sufre-i gerdûn gibi yek kâse iken
Nice dursun bir alây gürsine-çeşmân-ı hevâm*

*Gitdi masraf gibi âmed-şud-ı hâcet-mendân
Hânedan pâyını îrâd gibi çekdi enâm* (K. 12/52-55)

4.2.2. Bayram

Hilâlin görünmesiyle başlayan ve eğlence amaçlı günlerden biri kabul edilen bayram, Osmanlılar zamanında merasimle kutlanmış, Fatih tarafından hazırlanan

bir kanunnâmeyle resmî bir nitelik kazanmıştır⁸⁵⁶. Bayram, Divan şiirinde de yansıma bulmuş ve kelime anlamı “bayramlık, bayram bahşışı” olan, “nesib bölümlerinde Ramazan, Kurban, Nevruz gibi bayramların anlatıldığı ıydiyye/bayramiyye kasideler”inde işlenmiştir⁸⁵⁷. Bu kasidelerde Ramazan anlatılıyorsa, hilâl, oruç, orucun etkisi, rint-oruç münasebeti, orucun bitip bayramın gelişi ve bunun doğurduğu sevinçten söz edilir. Bahsi geçen bayram Kurban bayramı ise, bayram sevinci, bayram eğlenceleri, bayramlaşma merasimleri, güzellerin gezintiye çıkması vs. gibi hususlardan bahsedilir. Bu kasidelerde şair, bayram vesilesiyle memduhunun bayramını tebrik ederken ondan talep ettiği isteğini de dile getirir⁸⁵⁸. Hem Kurban hem de Ramazan bayramları tarafımızdan incelenen kaside nesiblerinde de en geniş biçimde yansıma bulan zaman dilimlerindenidir. Şairler, bayramı hilâl gibi gök cisimlerinden yararlanarak hikâye etmişler, bayramın bir sevinç ve eğlence zamanı olduğundan söz etmişler, bu arada bazı bayram âdetlerine de yer vermişlerdir.

Bayramı Gök Cisimleriyle Hikâye Etme

XVI. asırda Ramazan bayramının söz konusu edildiği kaside nesiblerinde başta bayram hilâli olmak üzere, birçok gök cismi bayramla ilişkilendirilmiştir. Bağdatlı Rûhî'nin kaside nesibindeki anlatımına göre, bayram hilâli oruç ayına hançer çekip onu uzaklaştırmış, feleğin altın külçesini çalmış, felekte Nahit'in eline mızrabını, sakinin kadehini aldığı bir eğlence meclisi kurulmuştur:

Mâh-ı sıyâma noldı 'aceb k'oldı nâ-bedîd

Hançer mi çekdi üstine yohsa hilâl-i 'îd

Çarhun bu gice çaldı bir altun sebîkesin

Peyk-i zamâne ırgüricek 'ıyddan nûvîd

⁸⁵⁶ Serdaroğlu, *age.*, s. 340-341.

⁸⁵⁷ Divan şiirinde aynı zamanda kıt'a, gazel ve az da olsa musammat nazım şekliyle yazılmış ıdiyye/bayram şiirleri de vardır; Aysun Sungurhan, *Klasik Türk Edebiyatında İdiyye Bayram Şiirleri (İnceleme-Şiirler)*, Grafik Yayınları, Ankara 2011, s. 89.

⁸⁵⁸ Mermer-Koç Keskin “ıydiyye”, *age.*, s. 42; Aydemir, *agm.*, s. 147; Akkuş, *agm.*, s. 76; Mustafa Uzun, “ıydiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 19, İstanbul 1999, s. 222-224; Yaşar Aydemir, “ıydiyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 3, Ankara 2004, s. 336-337.

*Mızrâbın aldı destine nâhîd-i nagme-sâz
Meclis kurup getürdi şafakdan felek nebîd*

*Bilmem elinde sâkî-i dehrün piyâle mi var
Olmış yahûd hum-ı felegün kalbidür bedîd*

(K. 13/1-4)

Ateşte beyazlaşmış sahte altın olan veya felek sandığını açmak için bir parça nalı ateşe koyup anahtar yapan hilâl, bayram günü dilenmek için eline pergel alıp daire çizmiştir:

*Perkâr alup eline neden dâyre çizer
Cerr eylemek meger ki diler halkı rûz-ı 'îd*

*Ayâ şafakda zâhir olan mâh-ı nev midür
Âteşde kalb-i zer midür olmuş yahûd sefid*

*Sandûk-ı çarh kuflını açmaga rûz u şeb
Bir pâre na'li oda salup kıldı yâ kilîd*

(K. 13/7-9)

Bursalı Rahmî'nin nesibindeki anlatımına göre felek, bayramda bayram güzeline kendisini seyrettiği parlak ve mücevher bir ayna gibi olmuş, altın tabakta görünen ve parmağı kınalı horoza dönen hilâl, bayram gelinini gördüğü için firuze tabaktaki birçok inciye yağmalamış veya felek Mısır'ında bayram Yusuf'una Züleyha gibi yüzünü göstermiştir:

*Didâr-ı felek oldu çü cevher mir'ât-ı mücellâ
Ruhsârını 'îd itdi yine anda temâşâ*

*Zerrîn tak içre görinen şekl-i meh-i nev
Döndi şu horûsa k'ola engüşti muhannâ*

*Çün gördi 'arûs-ı meh-i nev 'îd-cemâlün
Pîrûze tabakdan niçe dürr eyledi yagma*

*Ya Mısr-ı felekde meh-i nev Yûsuf-ı 'îde
'Arz eyledi ruhsârını mânend-i Züleyhâ*

(K. 10/1-4)

Aynı kasidenin devam eden nesib beyitlerinde hilâlin altın damgası olduğu kırmızı atlas bir elbise giyen şafak, feleğe altın yakalı bir gömlek giydirmiştir. Aksakallı bir pir olan felek, cihana şarap içme vaktinin geldiğini ima ederken bayram güzeli bir iki günlüğüne de olsa bütün mahlûku giydirip süslemek için gelmiştir:

*'îd oldı diyü geydi şafak kırmızı atlas
Kim olmuş ana mâh-ı nev altun-ile tamga*

*Hüsnün felege na'l-i zeri urdı meh-i nev
Mihr ola süvâr eylese tâ 'îdi temâşâ*

*Altunlu girîbânla gûyâ ki sipihrün
Geydürdi şafak egnüne pîrâhen-i vâlâ*

*Nûş eyle meyi sürh diyü kıldı cihâna
Pîr-i felek eylerdi sepîdi ile imâ*

*Hercâyî güzeller gibi geldi bir iki gün
Mahlûkı tonatmaga yine 'îd-i dilârâ*

(K. 10/5-9)

Gelibolulu Âlî'nin nesibdeki anlatımına göre, seher postacısından bayram müjdesi gelince meleklerin sesi göklerin kulağını sağır etmiş, hilâl zebercet köşkte kutlu kimselerin sefa şarabını içeceği altın kadehe dönmüş, bu bezmin şarkıcısı olan Nahit eline hilâlle musikar almıştır:

*Ker itdi gûş-ı semâvâtı hây hûy-ı sürûş
İrince peyk-i seherden sadâ-yı müjde-i 'îd*

*Hilâl kâh-ı zebercedde döndi câm-ı zere
Safâ şarâbın içe tâ ki merdümân-ı sa'îd*

Eline almaz idi mâh-ı nevle mûsikâr

O bezm-i dil-keşe hunyâger olmasa Nâhîd

(K. 18/3-5)

Nev'î, nesibde hilâlin oruç vaktinin bitip bayramın gelişine işaret ettiğini, hilâlin denizin dalgalanmasıyla kenara çıkan gümüş balığa benzediğini, karanlık balığının güneş yunusunu yutmasıyla hilâl oltasının derya sahiline bırakıldığını vs. söyleyerek bayramı hikâye etmiştir:

Vakt-i şikest-i rûzeye eyler işareti

Çeng-i hamîde-şekl ile güya meh-i sıyâm

Çıkdı kenara mâhî-i sîmîn degül hilâl

Benzer temevvüc itdi bu deryâ-yı nîl-fâm

Şest-i hilâli sâhil-i deryaya saldılar

Çün yutdı mihr yûnusını mâhî-i zalâm

(K. XXXIII/3-5)

Şairin diğer îdiyye nesibinde insanın Ramazan ayında kıldığı namazlar ve oruçlarla derece itibariyle melekleri geçtiğini, hilâlin felekte nurdan çengel olup sadıkların yaptığı hayır ve ihsanı yukarılara çıkardığını, şafağın meye, hilâlin gümüş kadehe döndüğü feleğin yârâna rintler bezmini talim ettiğini, zamanenin akşamın amber kokulu saçına gümüş sırma takıp yaşlı feleği yeni gelin gibi süslediğini söyleyerek bayramı anlatmıştır:

Tecerrüd kesb idüp savm u salât-ile Mesîh-âsâ

Feleklerde melekden geçdi şimdi kadr-i insanî

Felekde nurdan kullâb olupdur mâh-ı nev güya

Çeker bâlâya ebrâr itdüğü hayrat u ihsânı

Şafak mey mâh-ı nev bir sâgar-ı simine dönmişdür

Felek ta'lîm ider yârana şekl-i bezm-i rindânı

*Gümüş sırma takup gîsû-yı 'anber-bârına şâmun
Zamane nev-'arûs itdi 'acûz-ı çarh-ı gerdânı*

(K. XLIX/5-8)

Zâtî'nin nesibinde, Bursalı Rahmî'nin yukarıda örnek verilen nesib beyitlerine son derece benzer şekilde, şafak bayram geldiği için hilâlin altın damgayla damgaladığı kızıl atlastan yapılan bir elbise giymiş, hilâl şafağa feleğin altınlı yaka olduğu bir gömlek giydirmiş, bayram birkaç günlüğüne de olsa hercai güzeller gibi bütün mahlûku donatıp süslemeye gelmiştir:

*'İyd oldı diyü giydi şafak bir kızıl atlas
Ki urmuş ana mâh-ı nev altun ile tamga*

*Altunlu girîbân meh-i nev ana sipîhrün
Geydürdi şafak egnine pirâhen-i vâlâ*

*Hercâyî güzeller gibi geldün bir iki gün
Mahlukı tonatmaga yine 'ıyd-ı dil-ârâ*

(K. 44/4-6)

Şair, bir diğer bayram kasidesinde ayın şafak ateşine üzerinde mübarek yazıların bulunduğu sayfasını tuttuğu, altın nun harfinin Kaf'tan Kaf'a benzeri aransa bulunamayacak olan bir ayın harfi yazdığı, ayın gece bir harf yazıp şafak ateşine bıraktığı, bayram güzelinin seher vakti âleme cemalini gösterdiği, güneş kuyumcusunun şafak ateşinde bayram kızının ayağına altın halhal hazırladığı vb. ifadelerle bayramı anlatmıştır:

*Varakın tutdı kamer şâmda nâr-ı şafaka
Yine yazıldı ana dâl-ı mübârek der-fâl*

*Nûn-ı zer yazdı yine ol 'ıyde bir 'ayn
Kâfdan kâfa arayan bulmaz ana misâl*

*Gice bir harf yazup saldı şafak nârına meh
Şâhid-i 'ıyd-ı seher 'âleme 'arz itdi cemâl*

Zerger-i mihr-i felek nâr-ı şafakda düzdi
Yine dûşîze-yi 'ıyd ayagina zer halhâl

(K. 46/2-5)

* * *

XVII. yüzyıl şairi Gani-zâde Nâdirî'nin nesibinde felek minaresi bir dizi kandille donanmış, yeni ay, felek ibriğinin lülesine, şafak Cemşit'in kadehine benzemiştir. Hilâl, yıldızlarla dolu felek sırçasına bir kelle şeker koymuş, bükülmüş beli ve sarı yüzüyle tevhit ışığına gark olan güneş hilâlin nişan yaptığı gümüş yüzüğüne oklarını atmıştır:

Tonandı bir dizi kandîl ile menâr-ı felek
Bu hâl egerçi şeb-i 'ıyd içinde hayli ba'îd

Meger ki lûle-i ibrik-i çarhdur meh-i nev
Ki âb-ı çeşme-i hûrşîd andan oldu bedîd

(K. XXXIV/3-4)

Şair, diğer bayram kasidesinin nesibinde bayramı gece yarısı şafağın arasından doğan hilâlin bayram sevinciyle al bir elbise giydiği, gülümseyen feleğin lâl dudaklarının arasından halka benzersiz güzellikteki dişlerini gösterdiği ifadeleriyle hikâye etmiştir:

Hengâm-ı şeb miyân-ı şafakdan togup hilâl
Giydi neşât-ı 'ıyd ile gûyâ kabâ-yı âl

Handân olunca la'l-i felek şevk-i 'ıyd ile
Gösterdi halka rişte-i dendân-ı bî-misâl

(K. III/1-2)

* * *

XVIII. asır şairleri de bayramı anlatırken başta bayram hilâli olmak üzere diğer gök cisimlerinden yararlanmışlardır. Neylî, bayramın gelişiyile rahatı kaçan hilâlin bükülmüş boyuyla halka veda ettiğini, çalınan bayram davulunun kulağına göç davulu gibi gelmesiyle ayağa kalktığını, birçok misafirlerin ağırlandığı bayram

sofrasını görünce bir gün önce herkesin bayramını tebrik edip bir yıllık yola gittiğini söyleyerek bayramı hikâye etmiştir:

*Makdem-i 'îd ile bî-ârâm olup mâh-ı sıyâm
Kâmet-i ham-geştesiyle kıldı tevdî'-i enâm*

*Bâng-i kûs-ı 'îd oldu gûşına kûs-ı rahîl
Kalmayup bir dem karârı itdi âheng-i kıyâm*

*Mîz-bânânın ider gitdikde seyr-i h^vân-ı 'îd
Böyle bir zayf-ı kerîmin kadrini bilsün kirâm*

*Gitdi bîm-i izdihâm ile reh-i yek-sâleye
Bir gün evvel eylenüp tebrîk-i 'îd-i hâs u 'âm*

(K. 14/1-4)

Sünbül-zâde Vehbî, Şevval hilâlinin bilhassa ehli dili sevindiren bayramın gelişini müjdelediğini ifade etmiştir⁸⁵⁹:

*Cebhe-i 'îd-i sa'îd üzre edip 'arz-ı cemâl
Ham-ı ebrûsunu gösterdi hilâl-i şevvâl*

*Ne hilâl ehl-i dilin câm-ı hilâli âsâ
Sînesin cûş-ı neşât ile eder mâl-â-mâl*

(K. 24/1-2)

Şair, diğer bayramiye kasidesinde feleği ufuklara karşı cilve eden bir güzel, ayı cananın kaşları, Şevval ayını oruç ehline ima eden hilâl kaşlı bir güzel olarak nitelendirmiştir:

*Cünbiş-i ebrû-yı cânân mı meh-i garrâ mıdır
Çarhdan bu şîveler âfâka istignâ mıdır*

⁸⁵⁹ Beyitte, “Ramazan bayramının birinci günü olan şevval ayının ilk gününde oruç tutmanın haram oluşu”na (M. Kâmil Yaşaroğlu, “Şevval”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 39, İstanbul 2010, s. 34) telmihte bulunulmuştur.

*Böyle bir kaşı hilâli gösterip bin nâz ile
Gurre-i şevvâli ehl-i rûzeye îma mıdır*

(K. 46/1-2)

Bir Sevinç ve Eğlence Zamanı Olarak Bayram

Oruç ayının bitmesiyle gelen Ramazan bayramı yiyip içip eğlenme vakti, birtakım tatlıların hazırlandığı, süslü elbiselerin giyildiği, güzellerin bayram gezmesine çıktığı, davulların çalındığı, bayram yerlerinin hazırlandığı vs. bir zaman dilimi oluşu vb. yönleriyle de nesiblerde söz konusu edilmiştir. Mesela Gelibolulu Âlî'nin anlatımıyla bayram, herkesin yolunu gözlediği, âşıkların maşuklarının cemalini gördüğü, taliplere ümit kapılarının Kâbe gibi açıldığı, gonca dudaklı güzellerin kapısındaki toprağın kurban kanıyla kış vakti âlemi gül bahçesine döndürdüğü bir zamandır:

*Münselik hidmet-i teşrîfine şevk ile kamu
Muntazır mes'ûdına ikrâr u 'abîd*

*Görinür 'âşıka ol günde cemâl-i ma'sûk
Açılır Ka'be gibi tâlibe ebvâb-ı ümîd*

*Hûn-ı kurbân ile her gonca-lebün hâk-i deri
Fasl-i sermâda kılur 'âlemi gülzâr-ı nüvîd*

(K. 43/9-11)

Prizrenli Şem'î, bayramı türlü nimetlerin bulunduğu sofraların kurulduğu, gül suyu, misk ve amber gibi hoş kokuların saçıldığı vs. bir zaman olarak hikâye etmiştir:

*Cihân hân-ı cemâliyle çü cennât-ı naîm oldı
Melekler hûr u gılmânı şarâbı âb-ı Kevserdür*

*Gülâb u misk ü anberle cihân gül gibi hoş-bûdur
Ser-â-ser mağz-ı âlem ol hevâyıla muattardur*

*Hevâ müşğîn deminden yir yüzin gülzâr-ı Çîn itdi
Gülâba ta'n ider âbı muattar hâki anberdür*

(K. 1/4-6)

Aynı zamanda şair, bayramın elma, nar gibi meyvelerin yenildiği, badem şekeri, gülbeşeker tatlısı⁸⁶⁰ gibi türlü tatlıların hazırlandığı bir zaman oluşundan da söz etmiştir:

*Cemâli ıydgâhında bezenmiş şâhid-i ıydun
Şeker bâdâm-ıla sîb ü enâr u gül-be-şekkerdür*

*Temâşâ eyledüm bâzâr-ı hüsnin ol dil-ârânun
Zenahdânı şeker-sîb ü lebi kand-ı mükerrerdür*

*Dimâğın her melek-sîmâ muattar itdügi budur
Sipend encüm şafak âteş hilâl ol bezme micmerdür* (K. 1/8-10)

Revânî, bayramın ferahlık ve sevinç zamanı olduğunu, her tarafın bayram gezmesine gelen güzellerle dolduğunu söylemiştir:

*Bu ne ferruh-dem bu nice 'ıyd-ı ferah-efzâ olur
Bu ne hoş sâ'at bu nice gurre-i garrâ olur*

*Geldi bir 'ıyd-ı mübârek irdi bir vakt-i şerîf
Kim güzellerle cihânun tal'atı zîbâ olur* (K. 5/1-2)

Sehâbî, bayramın gönül aynasından kederi sildiğini, işret ehlinin oruç kandilini kadeh yaptığını söylemiştir:

*İtdi bir saykal nümâyân çerh-i zengârî yine
Kim gönül âyînesinden mahv ide jeng-i melâl*

*Kıldılar peymâne kandîl-i sıyâmı ehl-i 'ayş
Çün şafak-gün bâde içre gördiler rengîn sifâl* (K. 5/5-6)

⁸⁶⁰ Gül petallerinin şeker ve suyla kaynatılmasıyla yapılan gül reçelidir; Turhan Baytop, *Türkiye'de Eski Bahçe Gülleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 31.

Sehmî, savaş aletlerinin ortadan kalktığı, bunun yerine âlemin sevinç sarhoşu olduğu, elinden hançerini alan zamane ehlinin felek çatısından halka hâlihazırdaki durumu gösterdiği bir bayram sahnesi çizmiştir:

*Yâhud 'âlem bisât-ı 'îd ile mest-i sürûr iken
Ne lâzımdur deyu esbâb-ı harb u darb-ı kîtâli*

*Alup ehl-i zamâne hançer-i hayrânı destünden
İder bâm-ı felekden halka ifşâ sûret-i hâli*

(K. 4/6-7)

Şair, felek çatısından görünen Şevval ayının boş bir kadehle âlemi sarhoşlukla doldurduğu bayramda zahitlerin dahi bayram neşesinden etkilendiklerini söylemiştir:

*Eyledi bâm-ı felekden yine mâh-ı şevvâl
Bir tehî sâgar ile 'âlemi mest-i âmâl*

*Neş'e-i himmet-i kâm-ı heves-i zâhidden
Bezî ider cilve-i hûbân hezâr-ı istikbâl*

(K. 12/1-2)

Şairin diğer kaside nesibinde Cem telmihinden yararlanılarak hilâlin susuzluktan bunalan halka kadeh gibi görüldüğü, her tarafı bayram sevincinin kapladığı ifade edilmiştir:

*Tarh-ı esbâb-ı tarab kıldı yine 'âleme 'îd
Câm-ı Cemşîd-i felek mevsimidür olsa bedîd*

*Turfe hâlet ki mehi sâgar iken böyle vire
Neş'e-i sâgar-ı sahbâ vü neşve-i câvid*

*Şevket-i hüsrev-i 'îd irdi diyü her yirden
Saldı âfâka sadâ zemzeme-i güft ü şenîd*

*Halk eger câm-ı melâle nigerân olsa n'ola
Dilleri eyledi tefsîde fûrûg-ı hurşîd*

(K. 17/1-4)

Süheylî, davulların, boruların çalındığı, köslerin vurulduğu, içinde renk renk elbiseleriyle güzellerin salındığı bayram alanından vs. bahsetmiştir:

*Çalınup tabl ü nefîr uruldı yir yir kûsler
Tutdı sahn-ı kâ'inâtı yine hûy ü hây-ı 'ıyd*

*Nakş-ı gûn-â-gûn-ı 'aks-i câme-i hûbân ile
Döndi sahn-ı lâlezâra kûşe-i sahrâ-yı 'ıyd*

*Şol kadar zeyn oldı hûbân ile sahn-ı kâ'inât
Reşk-i Firdevs-i berîn oldı safâda cây-ı 'ıyd*

(K. 19/3-5)

Zâtî, bayramın herkesin türlü türlü bayram elbisesi giydiği bir zaman oluşundan söz etmiştir:

*Geldi sa'âdetiyle yine dil-küşâ-yı 'ıyd
Giydürdi halk-ı 'âleme dürlü kabâ-yı 'ıyd*

(K. 11/1)

Diğer taraftan bayramın kutlu bir zaman oluşuna işaret eden şair, bütün Hüma kuşlarının bayram yerine doğru kanat açtığını söylemiştir:

*Uçmaga 'ıydgâha per açdı kamu hümâ
Bâl açdı sâye saldı cihâna hümâ-yı 'ıyd*

(K. 11/7)

* * *

Bayram, XVII. asır şairleri için de eğlence ve işret zamanıdır. Adnî Receb Dede'nin anlatımıyla bayram, bilhassa da içkiye düşkünlükleri malum olan rintler için yiyip içip eğlenme, kederden uzaklaşma zamanıdır. Bayram, aynı zamanda her tarafta türlü nimetlerle dolu sofraların kurulduğu, buhurdanların yakıldığı, artan cömertlik yüzünden dilencilerin dahi dilenme ihtiyacı duymadıkları bir zamandır:

*Fasl-ı bahâra düşdi müsâdif zamân-ı 'îd
Oldı derûn-ı halk-ı cihân şâd-mân-ı 'îd*

*Gördi yine bu def'a yeşil yapragın cihân
'Âlemlere çekildi bütün armagân-ı 'îd*

*Rindân-ı 'ıyş u nûşa salâdur irişdi çün
Hengâm-ı şevk-bahş-ı meserret-resân-ı 'îd*

*Demdûr cihânda rind-i sebûk-rûhı dûr ide
Bâr-ı elemden 'âlem-i ritl-ı girân-ı 'îd*

*Fasl-ı bahâra câm-ı hilâlile çıkdılar
Bu devri düşde görmedi sâgar-keşân-ı 'îd*

*Memhûr ise n'ola dehen-i âz-ı her gedâ
Dünyâya tutmada kerem-i râygân-ı 'îd*

*Her tabla-h^vâra 'ıyş u tene'üm zamânıdur
Her gûşede döşenmede sad-gûne h^vân-ı 'îd*

*Her bezmün ehli şimdi mu'attar dimâgdur
'İtr-ı meşâm-ı micmer-sûz oldı şân-ı 'îd*

(K. 32/1-8)

Bosnalı Sâbit'in kaside nesibinde bayramın gam oruçlularını kederden azat edip cihanı şad ettiği, rindin gamdan uzaklaştığı, riyakârlığın ortadan kalktığı, iştret zamanı olan vb. bir zaman olduğundan söz edilmiştir:

*'îd geldi 'âlem-ârâ kim cihânı şâd ider
Rûze-dârân-ı gamı endûhden âzâd ider*

*Geldi ol devr-i ferah-rîz-i neşât-engîz kim
Rind-i savm-endiş-i gamdan mihneti ib'âd ider*

*Geldi ol âteş-zen-i hirmen-geh-i sâlûsiyân
Kâr ü kesb-i kişt-zâr-ı zerk-i hark-âbâd ider*

*Geldi ol vakt-i şigîbâ-sûz-ı cân-ı mey-keşân
İçmese gönlünde sad nâr-ı cahîm îkâd ider*

(K. XXXII/1-4)

Fehîm-i Kadîm, bayramda içki ve eğlence meclislerinin hazırlandığını, şehirde güzellerin dolaşmaya çıktığını ve mahbupların âşıklarına türlü lütuflarda bulunduğunu, içki meclislerine hoş bakmayanların dahi bu meclislere dâhil olduğunu vs. ifade etmiştir:

*İd oldı 'âlem her taraf peymâne-i şâdî be-kef
Her gûşe pür-şûr u şegaf her yerde bir sûr-ı 'azîm*

*Şehre salındı hûblar hûbân-ı şehir-âşûblar
Uşşâkına mahbûblar itmekde eltâf-ı 'amîm*

*Mahbûb u meydûr râh-zen kıldum ferâgat cümleden
Âhir nedâmetdür diyen meclislere oldı nedîm*

(K. VI/2-4)

Kadrî, bayramın işret vakti, sevgilinin elini öpme, bayram yerine gidip güzelleri seyretme, renkli kıyafetler giyerek süslenme ve yârle vuslat zamanı olduğunu söylemiştir:

*Dem-i îd irdi vakt-i işretdür
Heves-i dest-bûsı yâr idelüm*

*Varalum îd-gâha mest-âne
Seyr-i dil-dâr-ı şîve-kâr idelüm*

*Cismümüz sebz ü sürh-i câme ile
Gül-bün-i gül gibi nigâr idelüm*

(K. 8/1-3)

Kırımlı Rahmî, bayramın içinde kadehlerin, sakinin, süslü bayram elbiseleri giyen güzellerin yer aldığı bir zaman oluşundan söz etmiştir:

*Meymenetlerle yine 'îd-i meserretedir gelen
Mevsim-i şâdî zamân-ı şevk ü behcetdir gelen*

*Ayagı yer mi basar hasret-keş-i câmin yine
Kâse-ber-kef sâkî-i dil-cû-yı 'îşretedir gelen*

*Şehre zînet-bahş olup mâh-ı cihân-ârâ gibi
Şâhid-i zîbâ-yı 'îd-ı pür-beşâretedir gelen*

(K. 3/1-3)

Şair, bir başka bayram kasidesinde oruçla epeyce bunalan ve Ramazan'da Ayasofya'da ellerinden tespîh düşmeyen rintlerin şarap renkli bayramlık elbiseler giyerek yeniden kadehe, meyhaneye yöneldiklerini, kendisinin de yanına sevgilisini alıp dolap gibi çeşitli bayram eğlencelerinin düzenlendiği bayram yerine gitme arzusunda olduğunu söylemiştir:

*Hezârân müjde ey dil 'andefîb-i tab'-ı yârâna
Müsâdif geldi yine 'îdimiz vakt-i gülistâna*

*Bir aydır yıldızı düşküdü rind-i bâdenin ammâ
Ayaklandı yine nûş eyleyip bir iki peymâne*

*Ayasofiyyede tesbîh-der-dest idi hep yârân
Alınmaz şimdi ammâ ellerinden câm-ı meyhâne*

*Görenler sûretin fehm etdiler keyfiyyetin şeyhin
Şerâbî câme giymiş egnine 'îdiyye rindâne*

*Alup ol serv-i hoş-reftârı tenhâda salındırsak
Rakîbe 'îd-gehde bir dolab etsek zarîfâne*

(K. 4/1-5)

Nef'î için bayram, dünyanın başka bir güzellik kazandığı, gamın gittiği, sarhoşların zahitlere galip geldiği, rintlerle vaizlerin aynı yerde durup hilâl kadehine baktıkları, yârânın içinde büyük kadehlerin bulunduğu eğlence meclisleri tertip ettiği, bütün gam ve dertlere içkili sohbet meclislerinin çare olduğu vs. bir zamandır:

*Gam gitse acep mi yine ıyd-ı ramazândır
ıyd-ı ramazân revnak-ı bâzâr-ı cihândır*

*Mestân-ı harâbâta salâdır ne dururlar
Zühhâde tagallüb edecek dem bu zamândır*

*Zîrâ ne demekdir bu ki rindân ile vâ'ız
Bir yerde durup câm-ı hilâle nigerândır*

*Şimdengeri yârân-ı sebük-rûha düşer iş
Tertîb-i bisât-ı tarab-ı rıtl-ı girândır*

*Şimdengeri bîçâre-i derd ü gama çâre
Feyz-i eser-i sohbet-i peymâne-keşândır*

(K. 9/1-5)

Şairin diğer kasidesinde bayramın her anının Meryem'in Mesih'inin devrini kıskandıracak bir güzelliğe kavuştuğu, bayramın başının Cemşit'in kadehini, sonunun da Cem'in meyhanesini kıskandırdığı, İstanbul'un bayramdaki güzelliğinin Âdem'e cenneti unutturacağı vs. söylenmiştir:

*O meh-i mu'teber-eyyâm-ı mübârek-dem kim
Reşk eder bir demine devr-i Mesîh-i Meryem*

*Gurresi fâtiha-i gerdiş-i câm-ı Cemşîd
Selhı târîh-i şikest-i hum-ı meyhâne-i Cem*

*Misl ü mânendi bulunmazdı o mâhiyyet ile
Olmasa bunculayın şehr-i latîfe tev'em*

*Şehr-i hoş-âb u hevâ ya'nî Stanbul kim eğer
Tarhını görse behiştî unutturdu Âdem*

(K. 51/10-13)

Şeyh Mehmed Nazmî, bayram sabahının kalbe bahar şarabı gibi sevinç verdiği, her köşenin işret bağı olduğu, zahitlerin camilerinin boşaldığı, gönüllerden elemin gittiği ifadeleriyle bayramı hikâye etmiştir:

*Sabâh-ı 'ıyd-ı mübârek virir derûna neşât
'Ale'l-husûs rahîk-ı bahâr ider evrâd*

*Bahâr-ı 'ıyd ile her kûşe bâg-ı 'işret olup
Mu'attal oldu yine hep cevâmi'-i zühhâd*

*Kudûm-ı 'ıyd ile gitdi elem gönüllerden
Ziyâ-i mihr ile olmaz be-hem vücûd-ı sevâd*

(K. 4/6-8)

Vahyî'nin bayramiyye kasidesinde yeme içmenin serbest olduğu bayramın gelişinin herkesi sevindirdiği, güzel havanın da etkisiyle İstanbul'da güzellerin bayram gezmesine çıktığı, etrafta şekercilerin dolaştığı bir bayram anlatımı söz konusudur:

*Bâreka'llâh zihî 'îd-i şerîfû'l-eyyâm
K'oldı mesrûr kudûmiyle dil-i hâs u 'avâm*

*Lev haşa'llâh zihî rûz-ı ferah-zây-ı latîf
Buldı teşrîfi ile zevk ü safâ kalb-i enâm*

*Oldılar şevk-ile şeb'ân-ı na'îm-i Mevlâ
İştihâ-yâb-ı meh-i savm olan erbâb-ı sıyâm*

*Rûzedârân-ı firâk eylesün iftâr-ı visâl
Güzerân itdi meh-i rûze irişdi bayrâm*

*Yevm-i 'îd oldu hevâ mu'tedil 'âlem pür-şevk
İtse hûbân-ı Sitanbûl n'ola nâz ile hırâm*

*Geşt idüp kand ile kannâdlar etrâfı dilâ
Fikr-i bûs-ı leb-i dildâra iderler ikdâm*

(K. 22/1-6)

Şairin diğer kaside nesibinde de benzer şekilde bayramın sevinç zamanı olduğundan, bayram gezmesine çıkan güzellerden söz edilmiştir:

*Cem' olup hûr-likâyân u perî-ruhsârân
İtdiler şehrimüzi hak bu ki mânend-i cinân*

*Bir yana haste-dilan bir yana agyâr u bûtan
Seyr-i ezdâd murâd eyleyen olsun nigeran*

*Şevk hem sünnet ü hem 'âdet ü hem hurmetdür
N'ola olursa bu eyyâmda diller şâdan*

(K. 23/3-5)

* * *

XVIII. yüzyıl şairleri için de bayram sevinç ve neşe zamanıdır. Edirneli Kâmî, Ramazan bayramının oruç ayıyla sersem olan harabat ehlinin eğleneceği, otuz gündür bunalan insanların meyhaneye yöneleceği, şarap içip eğleneceği bir zaman olduğundan söz etmiştir:

*Sad müjde gelen 'âleme 'ıyd-ı Ramazândur
'ıyd-ı Ramazân eşref-i eyyâm-ı cihândur*

*Sersâm-ı meh-i rûzedür erbâb-ı harâbât
Tahsîl-i dimâg eyleyecek dem bu zamândur*

*Si rûze geçen derd-i serün çâresi ancak
Rû-mâl-i der-i meykede-i pîr-i mugândur*

*Zîrâ ne dimekdür bu ki si rûze mey-âşâm
Cem'den berü eglencesi câma nigerândur*

*Müşkil bu ki mu'tâdı ola câm-ı sabûhî
Vakti gelicek necm-i seher lem'a-feşândur*

(K. 24/1-5)

Haşmet, kasidesinin nesibinde gül yanaklı sakinin eline kadeh aldığı, âşığın dilberle kucaklaştığı bir işret meclisi kurulduğunu, her yerin Adn cennetine benzediğini söylemiştir. Şair, bayram yerine güzelleri seyre gittiğinde nazla salınan peri gibi bir güzel gördüğünü söyleyerek nesib bölümünü tamamlamıştır:

*Şöyle pertev-bahş-ı sûr oldu cihâna 'îd kim
Dehri itdi zulmet-i şâm-ı küdûretten berî*

*Bâde-nûşân eyledi tertîb bezm-i 'işreti
Destine sâkî-i gül-ruhsâr aldı sâgarı*

*'Âşık-ı dâg-âşinâ ol sîne-i sad-çâkine
Sardı merhem yirine kâfûr-ı cism-i dilberi*

*Gûşe gûşe ihtizâzından o serv-kadlerin
Gülşen-i 'Adne mümâsil rûy-ı arzın her yeri*

*Îd-gâhda ben de cân atdım güzel seyrânına
Nâz ile reftâr ider gördüm o yerde bir perî*

(K. 11/3-7)

Sünbül-zâde Vehbî'nin nesibinde bayramda içki içenlerin kanını içecek kadar öfkelenen vaiz, gül renkli kadehe bakıp kan yutarken oruçta kadeh kıran zahit de, şimdi gelip yeminlerin nasıl bozulduğunu seyretmelidir. Bayram, fidan boylu güzellerin yeşil renkli bayramlık elbiselerini giyerek serviyi dahi kiskandırdıkları bir zamandır:

*Bu demde kan yutar vâ'iz bakıp sahbâ-yı gül-fâma
İçer belki gazabla bulsa hûn-ı mey-perestânı*

*Ederdi rûzede mînâ-şikenlik zâhid-i bed-hû
Gelip seyr eylesin şimdi şikest-i 'ahd ü peymânı*

*Kabâ-yı sebz-i 'îdiyye giyip şûh-ı sehî-kadler
Şikeste-kadr eder gülzârda serv-i hırâmânı*

(K. 21/8-10)

Sürûrî, bir aydır camilerde vaizlerin sesi duyulurken üç günlüğüne de olsa cihanı bayram sarhoşlarının sesinin doldurduğu, bayram namazı kıldırın nâsihin yârin boyunu görünce namaz kıldırırken tekbiri şaşırdığı, oruç şeyhinin meclisinin dağıldığı, her tarafta rintlerin irfan meclisi kurduğu bir bayram sahnesi canlandırmıştır:

*Neydi câmi'lerde bir aydur sadâ-yı vâ'izân
Tutsun üç günde cihânı na'ra-i mestân-ı 'îd*

*Halka ta'lîm-i salât itdükde yârun kâmetin
Gördi tekbîrin şaşırdı nâsih-i nâdân-ı 'îd*

*Şeyh-i şehir-i rûzenün bezmi perâkende olup
Kurdı her mevki'de rindân meclis-i 'îrfân-ı 'îd*

(K. 22/13-15)

Sürûrî'nin diğer bayram kasidesinde ise, bayramın gönüllerden kederi sildiği, sevinç ve şenlik kapısının açıldığı, gamın kaybolup sevinç ve şevk mevsiminin geldiği söylenmiştir:

*Vâdî-i dillerde cem' oldıysa hâşâk-ı gumûm
Ugradı sildi süpürdi cûş idüp sîl-âb-ı 'îd*

*Hânumân-ı kıssayı der-beste kıldı rûzigâr
Bâd-ı şâdî vü neşât ile açıldı bâb-ı 'îd*

*Gam olup kumgeşte geldi mevsim-i şevk ü sürûr
Ya'ni 'âlem oldı bi'l-cümle meserreyât-ı 'îd*

(K. 23/9-11)

* * *

XIX. yüzyılda kaside nesiblerinde de bayram bir eğlence zamanıdır. Mehmed Fâzıl'ın anlatımıyla Şevval hilâlinin görünmesiyle mübarek bayram ve bahar gelmiş, Nisan bulutu toprağa feyiz vermiş, gam ve kederi ortadan kaldırmış, Bosna halkına âdeta bayram üstüne bayram olmuştur:

*Yine ‘îd-i mübârek geldi irdi lutfı Yezdânî
Hilâl-i şehr-i şevvâlin göründi cism-i nûrânî*

*Yetişdi mevsim-i evvel-i bâhar sâl-i ferrûh-fâl
Ne a’lâ feyz-i yâb itdi zemini ebr-i nisânî*

*Cihâna taze revnak viridi bu hengâm-ı fevz encâm
Yeniden itdi bir bir şâd u hurrem cümle insânî*

*Ta’âlallâh zihî ‘îd-i mübârek mevsim-i şâdî
Gam u endûhiden âzâde kıldı fikr ü ezhânî*

*Bî-hamdi'l-lah irişdi müjde-i nev-şehr-i nisânda
Cihânda kalmadı hiç olmayan mesrûr u handânî*

*Meserretle o rütbe ‘îd bir bâlâ-yı ‘îd oldı
Tecelli itdi Bosna halkına lutf-ı cihân-bânî*

*Bu demde ‘andelîbin nâlesi şâdi bi-nakl itdi
Dehân-ı gonçeden gûş eyledim ben de bu destânı* (K. 22/1-7⁸⁶¹)

Muhammed Şâkir, davul çalınınca bayram hünkârının gelerek hükmünü icra ettiğini, bütün şehirlerin Mısır, Şam, Hind, Tatar gibi olduğunu, her tarafın al ve yeşil sancaklarla süslendiğini, top ve tüfek seslerinin duyulduğu bayram alaylarının⁸⁶² kurulduğunu vs. söylemiştir:

*Çalınıp tabl beşâret geldi bir hünkâr-ı ‘ıyd
Hükmün icrâ etdi dehre hâkim (ü) cebbâr-ı ‘ıyd*

⁸⁶¹ Mehmet Fazıl Efendi Divan’ındaki Kaside ve Tahmislerin Transkripsiyonlu Metni, (Haz.: Emre Karakoyun), T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2004.

⁸⁶² “Osmanlı padişahlarının bayram namazlarını kılmak için saraydan camiye gidiş ve dönüşleri sırasında yapılan merasim” anlamına gelen bayram alayları hakkında geniş bilgi için bk. Özdemir Nutku, “Bayram” (Bayram Alayı), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 5, İstanbul 1992, s. 265-266; Necdet Sakaoğlu, “Bayram Alayı”, *Dünden Bugüne İstanbul Andiklopedisi*, Ana Basım AŞ., c. 3, İstanbul 1992, s. 99-101.

*Geldi şâhâne çekip tîg-i hilâl ol âfitâb
Hikmet (ü) gam cündünü katl eyledi serdâr-ı 'ıyd*

*Oldu şehre şeh-r-bânular gibi her şerhler
Mısr u 'ıyd u Şâm u 'ıyd u Hind u 'ıyd Tâtâr-ı 'ıyd*

*Kal'a-i burc üzre zîbâ yaraşur sancak 'alem
Al yeşil câm ile zeyn etdi der ü dîvâr 'ıyd*

*Na'ra-i top (u) tüfenk her gûşda mengûşe-veş
Eyleyip bir hoş alay dirler budur âsâr-ı 'ıyd*

(346/1-5)

Diğer taraftan nesibde bayram namazı için minarelerden çağrıda bulunulmasına, gece gündüz tespih ve tehlil çekilmesine de göndermede bulunulmuştur:

*Yetdi maksuduna her kim ki ne etdi arzu
Döktü hâke sîm ü zer mikdârını bâzâr-ı 'ıyd*

*Eyledi Allahu ekberle münâdiler nidâ
Her minâre üzre eyler bir kulu envâr-ı 'ıyd*

*Her mekân her beyt Beytullâh-veş pür-nûrdur
Rûz u şeb tesbîhde tehlîlde ebrâr-ı 'ıyd*

(346/13-15)

Kurban Bayramı

Divan şiirinde Ramazan bayramının yanında Kurban bayramı da söz konusu edilmiştir⁸⁶³. Nesiblerde Kurban bayramını da söz konusu eden şairler, koyun, koç gibi hayvanların kurban edilmesi, kurban kanının gök cisimlerine teşbihi, Hz. İbrahim, İdris, Hızır telmihleri gibi hususların yanında bayramın bir sevinç ve şenlik zamanı olduğundan da söz etmişlerdir. Nesib bölümünde Kurban bayramını anlattığı

⁸⁶³ Bu konuda yapılmış bir çalışma örneği için bk. Şerife Uzun, *Türk İslam Edebiyatında Hac ve Kurban Motifleri (Şair Sultanlar Örneği)*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2007.

kasidesinde Âşık Çelebi, kurban kanı, Kâbe gibi kavramların yanında bayramın eğlence vakti oluşundan söz etmiştir. Şairin tahayyülüne göre sabah vakti görülen şafak, kurban edilen Hamel'in kanı veya cihan gelininin yanağına sürdüğü düzgündür. Diğer taraftan ihramı güneş ışınlarından oluşan zamanın Zâl'i Kâbe'yi tavaf için hazırlanmıştır:

*Sefîde-dem ki şafak âsumânda oldu 'ayân
Döküldi hûn ki sanasın hamel olup kurbân*

*Yahûd şafakdan idüp 'arızına gül-gûne
Özine 'îdde zînet virür 'arûs-ı cihân*

*Şu 'â-ı şemsden idindi kendüye ihrâm
Tavâf-ı Kâ'beye kasd eyledi bu zâl-ı zemân* (K.9/1-3)

Kurban bayramı insanın zamanenin zararından uzak olduğu kıymetli ve değeri bilinmesi gereken bir vakittir:

*İrişdi 'îd-i ganîmet bilün bu fırsatı kim
Kişiye degmede virmez zemâne emn ü emân* (K. 9/5)

Gelibolulu Âlî, iki kasidesinin nesib bölümünde Kurban bayramının anlatımına yer vermiştir. Şair, Kurban'ın Zilhicce ayında kutlandığından söz ettiği aşağıdaki kasidesinin nesibinde aynı zamanda Hz. İbrahim'e de telmihte bulunmuştur:

*Mâh-ı Zi'l-hicce ki zer-hâme ile oldu bedîd
Kıldı ebrî varakın çarh-ı berînün tesvîd*

*Yazdı bu matla'-ı garrâyı zer-âb ile hilâl
Oldı mazmûnı anun kâ'ide-i 'îd-i sa'îd*

*Ya yalun hançeridür kabza-i İbrâhîm'ün
Eylemiş gerdem-i ferzendine ilka'-i şedîd* (K. 43/1-3)

Şair, diğer kaside nesibinde ise, koç, koyun gibi hayvanların kurban edildiğinden, kurban kanının alna sürülmesi gibi âdetlerden söz etmiş, ayrıca Habil'e göndermede bulunmuştur. Gelibolulu Âlî'nin anlatımına göre Kurban bayramının gelişini müjdelemek için bir koç kurban eden feleğin eteği şafak vaktinde kanla dolmuş, kaza cerrahı olan Merih seher vakti ayın alnına bir damla kan sürmüş, güneş ahusu ise, Habil'in kestiği kurbana⁸⁶⁴ benzemiştir:

*Yine kebş-i felek kıldı beşâret 'îd-i kurbâna
Şafakdan dâmenin gark itdi çerhün subh-dem kana*

*Kazâ fassâd-ı hûn efşân olup Mirrîh şeklinde
Seher bir katre kan sürdi cebîn-i mâh-ı tâbâna*

*Gazâl-i mihr-i 'âlem-tâbı gördüm tâba yüz tutmuş
'Aceb benzerdi Hâbil kesdüğü kurbân-ı sûzâna*

(K. 31/1-3)

Hayâlî, Kurban bayramını anlattığı kasidesinde bayramın halkı sevindirdiğini, gonca dudaklı dilberleri güldürdüğünü, felek çarkının bayram için şafak öküzünü kurban ettiğini, bayram yerinin âşıkları nur görmüş hacı gibi inleyen, örtüleri Kâbe'ye benzeyen güneş yüzlü güzellerle dolduğunu vs. söylemiştir. Ayrıca ay ve güneşe benzeyen güzellerin bindiği bayram dolabının kurulduğundan bahsetmiştir:

*Îd-i kurbân erdi halkı yine şâdan eyledi
Gonca leb dilberleri gül gibi handân eyledi*

*Sanmanız gül-gûn şafak oldu ufuktan âşikâr
Îd için çarh-ı felek sevrini kurbân eyledi*

*Ka'be-veş mestûr olan dilberler oldu âşikâr
Nûr görmüş hâcî-veş uşşâkı nâlân eyledi*

⁸⁶⁴ Hz. Âdem'in küçük oğlu olup diğer oğlu Kâbil tarafından öldürülen oğludur; bir kurban kestiği ve kabul olduğuna dair gökten ateş inip kurbanı yaktığı rivayetleri de vardır; Onay, "Hâbil-Kâbil", *age.*, s. 228.

*Ay ü günle yere inmiştir felek sanır hemîn
Gerdiş-i dolâb-ı îdi kim ki seyrân eyledi*

(K. 17/1-4)

Prizrenli Şem’î, Kurban bayramını söz konusu ettiği kasidesinin nesibinde bayramın bir eğlence zamanı olduğundan bahsederken aynı zamanda Hızır ve Musa telmihinden de⁸⁶⁵ yararlanmıştır:

*Hidâyet kevkebi toğdı yine burc-ı inâyetden
Felek fülki halâs itdi bizi girdâb-ı mihnetden*

*İrer Mûsâ-sıfat dil cevher-i iksîr-i maksûda
İçüp âb-ı hayât-ı himmeti bir Hızr-sîretten*

*Safâ vü zevk-ıla irdük sürûr-ı ıyd-ı cân-bahşâ
Bi-hamdillâh ki mahrûm olmaduk bu izz ü devletden*

*Şular kim ıyd-ı Adhâ-yı vefâda itdi cân kurbân
İçüp câm-ı safâyı buldılar cân bezm-i vahdetden*

(K. 3/1-4)

Revânî, Kurban bayramını her tarafta mey sohbetlerinin yapıldığı, mûsikî ve eğlence meclislerinin tertip edildiği bir zaman olarak anlatmıştır:

*‘İyd-ı adhâdur bugün ‘uşşâkdur şeydâ-yı ‘îd
On yaşar mahbûba benzer gurre-i garrâ-yı ‘îd*

*Devr-i hüsünde leb-i meygûnına şeydâ gönül
Rind kim bayram günü içse olur rüsvâ-yı ‘ıyd*

*Bir melek sûretlüyi sâkî idüp içmek gerek
‘Arş kandîli çün olmuş sâğar-ı sahbâ-yı ‘ıyd*

⁸⁶⁵ Hz. Hızır ile Musa hikâyesi Kur’an’da (Kehf, 18/60-82) ayetinde anlatılmaktadır.

Her taraf mey sohbeti her gûşede âvâz-ı çeng

Saldı 'âlem içine bu fitne vü gavgâyı 'ıyd

(K. 3/1-4)

Diğer taraftan şair, bayramda bilhassa hanımların ellerine kına yakmaları, helva gibi birtakım bayram tatlılarının hazırlanması, padişahlar tarafından kurulan yağma sofraları⁸⁶⁶ gibi bayramla ilgili âdetleri de söz konusu etmiştir:

'ıyddâ her bir güzel hınnâlamış sanman elin

Gösterür Mûsî gibi halka yed-i beyzâyı 'ıyd

Leblerün senbûsesinden lutf idüp bir bûse vir

Dostum dirler inen şîrîn olur halvâ-yı 'ıyd

Hân-ı vaslından temennâ itse 'âşıklar nola

Pâdişehler işigine çoğ olur yağmâ-yı 'ıyd

(K. 3/5-7)

Zâtî, Kurban bayramını anlattığı kasidesinin nesibinde daha çok Kurban ile hac arasındaki münasebete değinmiş, aynı zamanda bayramın eğlence zamanı oluşundan da bahsetmiştir:

Hâciyân sa'y ile irdi harem-i muhtereme

Oldı mâ'il zurefâ Ka'be-i kûy-ı saneme

Ka'bede zemzemi nûş eyledi huccâc yine

Kevseri içdi irüp niteki İdrîs İreme

Eşkiyâ basdı ayak nûş-ı şarâb eylemege

Eshiyâ urdı eli şevk ile câm-ı kereme

(K. 37/1-3)

⁸⁶⁶ Osmanlılar döneminde saray mutfağında hazırlanan pilav, et, zerde gibi yiyeceklerin çanaklara konularak meydana dizilip halkın ve Yeniçerilerin istifadesine sunulmasına çanak yağması, bu sofralara da yağma sofraları adı verilmektedir, Neslihan Koç Keskin, "Minyatür Merceğiyle Divân Şiirini Görmek", *Türklük Bilgisi Araştırmaları* Walter G. Andrews *Armağanı-II*, 34/II, 2010, https://www.academia.edu/4447863/Minyatür_Merceğiyle_Divân_Siirini_Gormek, (Erişim Tarihi: 04.04.2014), s. 13. Bu geleneğin Türk tarihinin ilkel dönemlerinde görülen ve daha sonra İran edebiyatına, oradan da Türk edebiyatına geçtiğine dair görüş için bk. Abdülkadir İnan, "Han-ı Yağma" Deyiminin Kökeni", *Makaleler ve İncelemeler*, TTK Yayınları, c. 1, Ankara 1998, s. 645-648.

Şair, bayramı anlatırken Hızır, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'in kurban edeceği esnada gökten indirilen koç⁸⁶⁷ telmihinden de yararlanmıştı:

*Yâre kurbân olayın 'ıyddur ey Hızır yetiş
Bir du'a eyle girem ola ki şekl-i ganeme*

*Gûsfendi ko Halîlüm beni kurbân eyle
Ne bilür 'ışk ile cân virmeği ol bir meleme*

*'İyd-ı adhâda görenler bizi kûyunda didi
Zâyirân-ı sa'y u safâ ile irişdi Hareme* (K. 37/4-6)

Aşağıdaki beyitte de yine kurbanla ilişkili olarak Hz.İbrahim-Hz.İsmail telmihine yer verilmiştir:

*Yaşunı dök ki gözüm kûy-ı Halîli göresin
İrdi çün Ka'be-i visâline koyanlar dedeme* (K. 37/10)

* * *

XVII. asır şairi Fehîm-i Kadîm de, kasapların, kurban kanını alına süren çocukların⁸⁶⁸, baştanbaşa kırmızıya bürünerek kurban kesen sevgilinin vs. yer aldığı bir kurban bayramını hikâye etmiştir:

*'İd-i adhâdur ki dil cânânına cân gösterür
Her kişi bu demde kassâbına kurbân gösterür*

*Surh-pûş olmuş serâpâ kana girmiş dilberüm
Gayrı tıflân gerçi ancak cebhede kan gösterür*

⁸⁶⁷ Bu hadise Kur'an'da Saffât, 37/100-107. âyetlerde anlatılmaktadır.

⁸⁶⁸ Şamanizm'den kalma motiflerden biridir; Halil Aydınalp, "Türkiye'de Dini Hayatın Tarihsel Arka Planını Okumak-I: İslamiyet Öncesi Türk İnanç Sistemi ve Türklerin İslamlaşma Süreci", *Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 8, C. 4, Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi, Ankara Temmuz-Aralık 2010, s. 154.

*Gerçi kurbânın eder bismil o kattâlüm velî
San'atıyla ehl-i 'aşka tîg-i bürrân gösterür*

(K. X/1-3)

* * *

XVIII. asır nesiblerinde de Kurban bayramı anlatımı söz konusudur. Hâkim Mehmed Efendi, cömert bayram hükümdarının herkese kurban kestiğini söylemiş, Hz. İsmail'in Allah yolunda kurban edilmeye rıza göstermesi ve bu esnada Hak'tan gelen inayetle bir koç indirilmesi hadisesine de telmihte bulunulmuştur:

*'Umûm-cûdına kurbân idince dâver-i 'ıyd
Çekildi tâk-ı sipihr üzre bir nişân-ı cedîd*

*Ne 'ıyd-ı maşrık-ı edhâ ki nûrî olmuşdur
Misâl-i şems-i duhâ sâha-i zuhûra bedîd*

*Ne 'ıyd-ı magnem-i rahmet-fedâ-yı İsmâ'îl
Ne 'ıyd-ı rahmet-i 'illet-selîl mecd-i mecîd*

(K. 7/1-3)

Bayramla Hacı Bayram⁸⁶⁹ arasında anlam ilgisi kuran, kuzu, koyun, deve gibi kurbanlık hayvanlardan da bahseden şair, tekkelerin kurutulmuş etle dolduğunu, fakirlerin bayram nimetlerinden istifade ettiklerini vs. söylemiştir:

*Zebîha sanma ki koynunda beslemiş gibidir
Kuzuyken aldığı edhâyesin bu 'ıyd-i sa'îd*

*Degil lebâde-i ceyyidesi devrânın
Libâs-ı 'ıydını peşmîneden ider tecdîd*

*Kerâmetin göremez kimse böyle 'ıydın kim
Tarîkat-ı Hacı Bayrama olmadıkça mürîd*

⁸⁶⁹ Nihat Azamat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", Bayramiyye tarikatının kurucusu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 14, İstanbul 1996, s. 442.

*Ne 'ıyd-ı magnem erbâb-ı zühd ü ehl-i hulûs
Ki toldı tekyelerin halvetinde lahm-ı kadîd*

*Bu demde bahtı açıldı 'aceb koyun devenin
Sûriyle eşledi kurbân misâli dîk-i mezîd*

Hasîr-i pâresi tecdîd olındığı yog iken

Fakîrin altına peşmîneler döşendi cedîd

(K. 7/5-10)

Haşmet de Kurban bayramının sevinç ve eğlence zamanı oluşundan söz etmiştir:

Gelen eyyâm-ı şevk-encâm-ı devr-i 'îd-i adhâdır

Zihî hengâm-ı ferhunde zihî vakt-i ferah-fezâdır

Cihân teşrîfine kurbân keser ikbâl ü h^vâhişle

Bu bir 'îd-i gınâ-bahşâ-yı kalb-i halk-ı dünyâdır

Ser-â-ser münselib târ-ı küdüret sahn-ı 'âlemden

Zamâne rûşenâ-yı pertev-i tûr-ı tecellâdır

(K. 10/1-3)

Şair, Yusuf ile Züleyha hikâyesine de telmihte bulunarak her tarafın bayram gezmesine çıkan güzellerle ve aynı zamanda da dilencilerle dolduğuna atıfta bulunmuştur:

Zenân u dilberânın nâz ile geşt ü güzârından

Ki her bir gûşe bir mecmû'a-i Yûsuf Züleyhâdır

Bu dem hengâm-ı vuslatdır hayâliyle ser-i rehde

Turup deryûze-i bûs u kenâra dil müheyyâdır

(K. 10/5-6)

Sürûrî, bayramın gelişyle zenginlerin kurban kestiğini, kurban kanının Kızılırmak gibi coştüğünü, zevk ve sefa meclislerinin kurulduğunu, zamanın cerrahlarının leğenine döktükleri kan sebebiyle toprağın iyileştiğini, kasapların güzellerin hançere

benzeyen gamzesi gibi kan saçtığını, sevgilinin gelişi gibi bayramın da herkesi sevindirdiğini söylemiştir:

*‘İd geldi kesüp ashâb-ı gınâ kurbânı
Kızıl ırmak gibi cûş eyledi kurbân kanı*

*Câ-be-câ cur’a saçıldı kurulup meclis-i ‘îş
Hûn-ı adhiye kıyâs eylesünler ânı*

*Taş-ı hâke bu kadar kan dökse huccâm-ı zamân
Bulsa sıhhat n’ola cism-i ferah u şâdânı*

*Dem-i nahr olalı gülgüne-i ruhsâre-i hâk
Hayli hûb oldu güzellendi cihân-ı fânî*

*Dîdebâz olsa ‘aceb mi keselân-ı adhiye
Zînet-i ‘îdi görüp olmuş anun hayrânı*

*Hûn saçar gerçi bu dem deşnesi kassâblarun
Hançer-i gamze-i hûbân gibi hûnı kanı*

*‘Âşıkı makdem-i dil-ber niçe sâd eyler ise
İtdi mesrûr o kadar mevsim-i ‘îd insânı*

(K. 19/1-7)

Bayram Âdetleri

Nesiblerde şairler bayramla ilgili bazı âdetlerden de söz etmişlerdir. XVI. yüzyıl şairi Revânî, hilâlin musallaya benzeyen feleğe mihrap misali düştüğü ve halka bayram müjdesini getirdiği için halkın onu canıgönülden karşıladığı bir sahne çizmiştir:

*Sanasın sath-ı felek sahn-ı musallâdur kim
Mâh-ı nev anda düşüpdür yine mihrâba misâl*

*Meh-i nev 'ıyd selâmın getürür halka meger
Kim iderler dil ü cân ile ana istikbâl*

(K. 18/5-6)

XVII. asır şairi Bosnalı Sâbit, Ramazan bayramında kurulan ve hatta zaman zaman aşırı yemekten dolayı oruçtan henüz çıkmış midelere dokunabilen bayram sofralarından söz etmiştir:

*Yer yer döşendi 'arsa-i mihmân-sarây-ı 'îd
Çıkdı simât-i hüsrev-i fermân-revâ-yı 'îd*

*İftâra niyet itse n'ola za'fı var biraz
Bozmuş mizâc-ı savmı bu gün iştihâ-yı 'îd*

*Encüm sabâh için giceden hâzır eylemiş
Yârân-ı ehl-i keyfe varaklı gıdâ-yı 'îd*

(K. VI/1-3)

Diğer taraftan şair, nesibin ilerleyen beyitlerinde bayram bahşışleri, bayramlaşma gibi bayram âdetlerine de yer vermiştir:

*Devrinde pâdişâh-ı gamun iç hazîneden
Hûn-âb-ı dildür 'âşıkâ şerbet bahâ-yı 'îd*

*Kendü eliyle âteş urur hânümânına
'Âşık iderse dilber ile merhabâ-yı 'îd*

(K. VI/14-15)

Bosnalı Sâbit'in bir başka bayramiye kasidesinin nesibinde bayramlıklar giyilmesinden, akide şekeri, şerbet gibi tatlıların yapılmasından söz edilmiştir:

*Çıkardı 'âmme yankun libâsın üstinden
Harîk-i rûze 'akîbinde giydi câme-i 'îd*

*Tehî zücâce-i sıbyâna sükkerî şerbet
Bize 'akîde-i ezvâk ü meşreb-i tevhîd*

*Yanık yüreklere su sepdi şerbet-i mînâ
Ciger harâretini savmun eyledi tebrîd*

(K. XXXIII/5-7)

Bir başka XVII. asır şairi Nâbî, kaside nesibinde camilerde okunan bayram hutbelere, musafaha etme⁸⁷⁰, saç geleneği gibi âdetlere telmihte bulunmuştur:

*Olup bu faslda gülsen nümûne-i câmi'
Okur menâbir-i gülşende hutbe bülbül-i zâr*

*Sabâh-ı 'îd gelüp gülşene meserret ile
İder musâfaha ezhâr ile nesîm-i bahâr*

*Felek cevahir ile dâmenin pür itmişdür
Diler ki makdem-i 'îd ü bahara ide nisâr*

(K. 10/9-11)

Şehrî, içinde bayram namazının, şeker ikramının, işretin, yiyip içmenin olduğu bir bayram atmosferine yer vermiştir:

*Hoşâ sehergeh-i 'ıyd-ı sıyâm-ı 'ayş- encâm
Ki kıldı halkı şeker-hand-ı zevk ile it'âm*

*Ne 'ıyd-ı mûcib-i handânî-i leb-i sâgar
Ne 'ıyd-ı sürhî-i rûy-ı şikeste-reng-i sıyâm*

*Şebi sevâd-ı zer-efşân- hat-ı berât-ı ferah
Sabâhı ma'nî-i rengîn-edâ-yı nüsha-i câm*

*Zuhûr-ı gurre-i şûh-ı hilâl-i menşûrî
Olinca 'âzil-i savm-ı gürisnegî ahkâm*

(K. 6/1-4)

⁸⁷⁰ Vakit namazları, Cuma ve bilhassa bayram namazlarının ardından camilerde yapılan tokalaşma olup bir kısım âlimler Hz.Peygamber zamanında bu şekilde belirli vakitlere mahsus bir tokalaşma geleneği bulunmadığı için mekruh saymışlar, Şürûnbülâlî gibi bir kısım âlimler ise cevaz vermişlerdir; Nebi Bozkurt, "tokalaşma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 41, İstanbul 2012, s. 218.

Şair, diğer ıydiyye kasidesinin nesibinde bayrama olan özlemini dile getirmiş, oruçtan bunalanlar için kurulan bayram sofralarından, işret meclislerinden söz etmiştir:

*Yine devletle safâ geldün eyâ 'ıyd-ı kerîm
Yâ sabâhe'l-hayr ey sufre-keş-i nâz u na'îm*

*Kandasın kanda eyâ 'ukde-güşây-ı iftâr
Câna kâr itdi gülû-gîri-i imsâk-ı le' îm*

*Kandasın kanda ki ashâb-ı şikem şeb-pereveş
Oldılar düşmen-i hûrşîd-i cihân-tâb-ı kadîm*

*Kandasın kanda ki hamyâze-i rûze yârun
Eyledi nokta-i mevhûm-ı dehânın taksîm*

(K. 7/1-4)

XVIII. yüzyıl şairi Arpaeminizâde Sâmî, hilâlin görünmesiyle birlikte bayramın başladığını, İstanbul'un bayram yerinin salıncağa⁸⁷¹ ve dolaba binen güzellerle dolduğunu vs. söylemiştir:

*Yine îd-i Ramazân oldı şeref-bahş-i cihân
İtdi îmâ-yi bisâta meh-i nev ref'-i benân*

*Lem'a-pâş itdi girîbân-i sabâh-i îdi
Tügme-i necmi çözüp pençe-i mihr-i rahşân*

*Yûsufistâna dönüp îdgeh-i İstanbul
Dil-berân oldılar ârâyış-i keff-i mîzân*

⁸⁷¹ Yabancıların da dikkatini çeken bayram eğlenceleri arasında yer alan salıncakta sallanma, bayraklarla süslü dört kalın direğin tuttuğu, elma, armut, portakal gibi zamana göre aralarına güzel yeşil kutuların ve çiçeklerin de konulduğu mevsim meyvelerinin tepeye asıldığı, salıncağı daha yukarıya çıkararak eli veya ağızıyla en fazla meyve düşürenin galip sayıldığı, salıncağı sallayanların da para kazandığı bir eğlence çeşididir; Ebru Baykal, *Osmanlılarda Törenler*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türk Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne Ekim 2008, s. 57.

*Gerdiş-i çerh ile geh evc ü gehî oldı hazîz
Mâhveş pelle-i dûlâbda hurşîd-ruhân*

*Bî-karâr oldı salıncak gibi kalb-i 'uşşâk
İdgehde salınup seyre çıkınca hûbân*

*Meh gibi hâle-nişîn oldı salıncakda o şûh
Rîsmânı çü şihâb itdi ruhi pür-leme'ân*

(K. 13/1-6)

Oruçta epey zorlanan rintler yeniden şaraba yönelmiş, herkesin süslü elbiseler giydiği bayram yerine cennet dahi gıpta eder olmuştur:

*Rûzeye irmedi ölçüp döküp 'ayşa desti
Buldı kulpın göricek mâh-i sebûnun rindân*

*Bu dem-i behcet-eser gıpta-dih-i cennetdür
K'oldı ârâste yek-reng cevân ü pîrân*

(K. 13/16-17)

Arpaemini-zâde Sâmî, daha çok bayramı daha çok hilâl üzerinden anlattığı diğer kasidesinde bayramın iştret zamanı olduğuna işaret etmenin yanında, yağma sofrası gibi sosyal hayata dair unsurlara da telmihte bulunmuştur:

*Tehî bir kâsedür sad âferîn mâh-i nev-i 'îde
Cihâna bezl-i na'mâ-yi 'atâsı hân-i yagmâdur*

*Ayaklansun çekilsün sâgar-i sahbâ gibi rindân
Meh-i nev sûy-i 'işretgâha kim engüşt-i îmâdur*

*Şafakla âsmân gûyâ hum-i mey-hâne-i 'işret
Kenârında meh-i nev câm-i billûrîn-i sahbâdur*

(K. 18/11-13)

Bir başka XVIII. asır şairi Lebîb-i Âmidî, ağız miski⁸⁷² kullanılması âdetine gönderme yapmış ve vuslat zamanı olan bayramda âşıkların çoğunlukla ağız miskine benzeyen sevgilinin lâl renkli beniyle iftar ettiğini söylemiştir:

Olur der-âşnâyân-firâka vuslat-âver 'îd
Virür zehr-âbe nûş-ı iştîyâka şîr ü sükker 'îd

Bahâneyle ider takbîl hâl-i la'l-i dildârı
Agız miskiyle iftâr itdürür 'uşşâka ekser 'îd (K. 10/1-2)

Küçük hikâyeye epeyce yaklaştığı bayram kasidesinin nesibinde Nedîm⁸⁷³, öncelikle sarayda köslerin vurulması, padişahın bayramlaşma için çıkacağı tahtın hazırlanması gibi bayramla ilgili yapılan hazırlıkları anlatmıştır:

Sabâh-i ıyd kim 'âlem olup feyziyle nûrânî
Sadâ-yı kûs u şevket eyledi pür-çarh-i gerdanı

Sarây-ı şehriyâr-ı 'âlem oldu maşrık-ı ikbâl
Gelüp hep hâk-bûsa devlet-i 'ulyânın erkânı

Kuruldu tâht-ı 'âlî-baht tarz-ı dil-pesend üzre
Döşendi pişgâha ol murassa' ferş-i hâkânî

Hezâran zîb ü ziynet sad hezâran ferr ü şevketle
Cûlus etdi çıkup dehrin şehenşâh-ı cihânbânı

Yesârında durup şehzâdegân 'izz ü sa'âdetile
Sipihr-i haşmetin her biri oldu mihr-i tâbânı

Denür sâhib-kırânın çardır yanında şemşîri
Görüp şehzâdegânı anladım bu razı pinhânı (K. 11/1-6)

⁸⁷² Âmil Çelebioğlu, *Ramâzan-nâme "1826 Yılından Ramazan Mânileri"*, Tercüman 1001 Temel Eser 22, İstanbul 1973 adlı eserde "Şekerler Faslı" (s. 194) kısmında "ağız miski"ne de yer verilmektedir.

⁸⁷³ Kortantamer, *agm.*, 392.

Şair, nesibin devam eden beyitlerinde ise, bir müddet törene katılanları anlattıktan sonra yeniden saraydaki bayram telaşını ve hareketliliğini vs. canlandırmaya devam etmiş⁸⁷⁴, nesib bölümünü el etek öpme sırasının kendisine geldiğini söyleyerek tamamlamıştır:

*Bu dârâtı temâşâ kıldı çün kim bende-i nâ-çîz
Celâlet pertevinden hîrelendi çeşm-i hayranı*

*Mehabet bir taraftan bir taraftan şerm ile haclet
Gelüp dem-beste vü lâl eylediler tab'-ı nâlânı*

*Sürüp yüz hâk-i paye yek-be-yek erkân-ı 'izz ü câh
Kuruldu haşmet ü şevketle divân-ı Süleymânî* (K. 11/16-18)

Şairin Şahsî ve Psikolojik Durumu

XVI. yüzyıl şairi Zâtî ile XVII. yüzyıl şairi Şeyh Mehmed Nazmî, bazı kaside nesiblerinde bayramı anlatırken şahsî ve psikolojik durumlarını da dile getirmişlerdir. Zâtî'nin aşağıdaki nesib beyitlerinde hilâlin altın gemi, şafağın akik denizine döndüğü bayramda gönlün gam denizine batmasının reva olmadığı, nitekim hilâlin de eline kadeh alıp zevk ve sefayla arkadaş olması gerektiğini söylediği ifade edilmiştir:

*Mâh-ı nev keştî-i zer oldı şafak bahr-i 'akîk
Kulzüm- i gamda gönül fülki niçün ola garîk*

*Eline ayak olup remz ile didi meh-i nev
Ayagı yürüdüp ol zevk-i safâ ile refîk* (K. 9/1-2)

Şair, diğer kasidesinin nesibinde bayramın gelişle herkesin sevindiğini, kendisinden başka hüznü kimse kalmadığını, bayram gezmesine çıkan ve

⁸⁷⁴ Kortantamer, *agm.*, s. 351-355.

birbirleriyle öpüşüp bayramlaşan güzellerin hiçbirinin kendisine bayram tebriği için el uzatmadığını söylemiştir:

*Geldi bir gün gün gibi pür-şevk oldu cümle halk
Benden artuk kalmadı 'âlemde bir kimse hazîn*

*Elleri degmez bizümle merhabâ itmeklige
Birbiriyle öpüşürler şevk ile her meh-cebîn*

(K. 48/8-9)

Şeyh Mehmed Nazmî de, kaside nesibinde bir süredir kederli oluşundan dolayı yazma kuvveti azalmışken bayramın gelişinin zevkiyle yeniden yazmaya başladığını dile getirmiştir:

*Kuvvet-i nâtıkama gelmiş idi hayli fütûr
Hâtıram olmuş idi derdle efsurde-i gam*

*Geldi bu zevkle endîşeme bir miknet-i kem
Oldı üstâd-ı edîb hikem-âmûz-ı kıdem*

(K. 6/7-8)

4.2.3. Düşün

Divan edebiyatında yansıma bulan hadiselerden biri de düşünlerdir. Şehzadelerin *Sûr-ı Hitân* denilen sünnet düşünlerini, padişah kızlarının veya kız kardeşlerinin *Sûr-ı Arûs*, *Sûr-ı Velîme*, *Sûr-ı Cihâz* adı verilen düşünleri, *Velâdet-i Hümâyûn* denilen padişah ve şehzadelerin doğumları vesilesiyle yapılan eğlence ve şenliklerin anlatıldığı manzum veya mensur eserlere *sûrnâme* adı verilir. Diğer taraftan ilk örneği Hayâlî Bey tarafından yazılan ve nesib kısımlarında düşünlerle şenliklerin anlatıldığı “*sûriyye kasideleri*” de vardır⁸⁷⁵. Tespitlerimize göre, XVI. ve XVII. yüzyıllarda kaleme alınan sûriyye kasidelerinin nesiblerinde hem sünnet

⁸⁷⁵ Mermer-Keskin, “sûrnâme/sûriyye”, *age.*, s. 92-93; Pakalın, “sûriyye”, *age.*, c. 3, s. 279; Aydemir, *agm.*, s.150; Yaşar Aydemir, “suriyye”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 346-347; Mehmet Arslan, *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düşünleri ve Şenlikleri)*, AKM Yayınları, Ankara 1999, s. 72.

düğünleri⁸⁷⁶ hem de evlenme düğünleri anlatılmış, son derece canlı ve hareketli düğün sahneleri çizilmiş, düğüne çağrılan konuklar, kurulan sofralar, düzenlenen eğlenceler, çeşitli düğün âdetleri vs. söz konusu edilmiştir.

Sünnet Düğünleri

XVI. asır şairlerinden Bâlî'nin bir sünnet düğününü anlattığı kasidesinin nesibinde düğünün çok kalabalık olmasından, At Meydanı'ndan⁸⁷⁷, etrafı aydınlatan havai fişeklerden, hazırlanan muhteşem sofralardan, düzenlenen mûsikî meclislerinden, hokkabaz ve cambazların gösterilerinden vb. söz etmiştir. Şairin anlatımıyla saba rüzgârının Osmanlı halkının hepsini davet ettiği bu düğünün bir benzeri bugüne kadar görülmemiştir:

*Sâ'at-i sa'd-ile devr itdi görün devrânı
Şâduman eyledi 'izzetle kamu a'yânı*

*Yidi iklîmi yidi adım idüp bâd-ı sabâ
Düğüne okudı hep memleket-i 'Osmân*

*Nefha-i sûra dek olmaya o sûrun
Toldı 'âlemlere fermân-ı şeh-i şâhânî*

(K. 2/1-3)

Yere birçok örtü döşenmiş, her tarafta gölgelikler ve çadırlar kurulmuş, yollar gül suyuyla sulanmış, bu düğünü seyretmek için güzeller pencerelerden başlarını uzatmıştır:

⁸⁷⁶ Şehzadeler için, Mısır'dan şeker, Şam'dan Halep kumaşı, Hindistan'dan baharatın getirildiği, ikram için büyük sinilere pilav döküldüğü, düğün eğlencesinin At Meydanı'nda yapıldığı, gecenin avizelerle aydınlatıldığı, türlü meslek erbabının katıldığı, cambaz ve hokkabazların türlü gösteriler sergilediği, havai fişeklerin atıldığı vb. sünnet düğünleri tertip edilmiştir. Şehzade Sultan Mehmet'in (III. Mehmet) sünnet düğünüyle ilgili yapılmış bir çalışma için bk. Mehmet Arslan, "Osmanlı'da Bir Muhteşem Şenlik: Şehzade Sultan Mehmet'in (III. Mehmet) Sünnet Düğünü", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 11, Ankara 2002, s. 871-886.

⁸⁷⁷ Yusuf Halaçoğlu, "at" (İslâmî Devir), Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra Bizanslılar devrinden kalan hipodromu tamir ettirmiş, at yarışları ve cirit oyunları için bir spor alanı hâline getirmiştir. Bu sebeple de bu meydan daha sonra At Meydanı (Sultanahmet Meydanı) olarak adlandırılmıştır; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 1, İstanbul 1991, s. 30. At Meydanı, yüzyıllar boyu şehrin en geniş alanı olarak atlı sporlar, güreş, okçuluk gibi spor gösterilerinin, açık Pazar yeri oluşunun yanında aynı zamanda şenliklerin de düzenlendiği bir meydan durumundadır; And, *age.*, s. 55.

*Döşedi sahn-ı çemen ferşine pîrûze bahâr
Sâyebân eylediler berg-i gül-i handânı*

*Gül suyuyla suladı yollarını ebr-i bahâr
İtdi cârûb sabâ sünbül-ile reyhânı*

*Şu'le-i mihr-ile bağlandı her etrâfa tınâb
Kurdı gül çetr-i hümâyûnı felek eyvânı*

*Her melek baş çıkarup revzen-i mihr ü mehden
Geldi seyr itmege gökden şeref-i insânı*

(K. 2/4-7)

Bu düğün atmosferinde At Meydanı da önemli bir dekor durumundadır. Devlet erkânının da teşrif ettiği bu düğünde içinde türlü yiyeceklerin ve şerbetlerin bulunduğu büyük sofralar kurulmuştur:

*At Meydânı'na ol mârı tılısm oldu dimen
Geldi sûra şeh-i mârânla gör ejder hânı*

*Cümle erbâb-ı sa'âdet gelüben ta'zîme
İtdiler anda bir ay şenlik-ile dîvânı*

*Sadr-ı 'izzetde karâr itdi agalar begler
Yollu yolınca ri'âyet idüben erkânı*

*Keh-keşân çekdi sumatı yine şark [u] garba
Kurs-ı mihr ü meh olursa n'ola anun nânı*

*Mergzâra dönüp envâ'-ı tuyûr-ile sumat
Çevrilüp eyledi tâvûs orada cevânı*

*Çîn'den geldi tüyin düzmek içün her nâfe
Kodılar şerbete misk ezmege Tatar Hânı*

*Yapdılar cümle deniz mâlikini şekkerden
N'ola ger şerbete tebdîl ideler 'ummânı*

*Her habâb ellerine kâse-i billûr aluban
Sundı her teşne-dile şerbet-i nûş-ı cânı*

*Câm-ı mey gibi ayag üstine geldi her gül
Eyledi servler ilden aşurı seyrânı*

(K. 2/10-18)

Düğünde bülbülün hanende olduğu, şarkı ve türkülerin söylendiği musîkî meclisi de vardır:

*Söz [ü] sâza kuşanup kuşagı kat kat neyler
Tutdı h'ânendelige bülbül-i hoş-elhânı*

(K. 2/19)

Etraf mumlarla aydınlatılmış, ellere kına yakılmış, kâsebaz, hokkabaz ve cambazlar çeşitli oyun, eğlence ve gösteriler tertip edilmiştir:

*Şem'-i kâfûrun ucın kesdiler ol meclisde
Sünnet ehlini kamu itmek-içün nûrânî*

*Boyadı barmagı sünnet diyü sanman hınnâ
Belki sünnet yirinün akdı bulaşdı kanı*

*La'b-bâz-ı felegün dirilüp oyuncıları
Her biri bir hüner ile bezedi meydânı*

*Dikdi bir maşraba-i zer felegün tâkına gün
Urmaga kavs-i kuzah tîr-i şehâb-ile anı*

*Barmagında çevirüp kâse-i çarhı meh-i nev
Kâse-bâz itdi felek şenlik içün devrânı*

*Tepsi-i mihr ü meh-ile yine cân-bâz felek
Oynadı döne döne oldu cihân hayrânı*

(K. 2/20-25)

Gece, düğünde atılan havai fişeklerle her taraf gündüz gibi aydınlanmıştır:

*Âsumânî yanup âhumla hevâyî oldu
Ki gezer yâr arayu her delüce meydânı*

*Gice yirün yüzi oddan deniz olursa n'ola
Her hisârun kızıl adaya döner yananı*

*Âteşün gice ile 'aksi düşecek bahre
Deniz içindeki yanar ada sandum anı*

*Cümle 'âlem kerem ü lutf-ile rûşen-dil olup
Şevk-ile geydi cihân hil'at-i tâbistânı*

(K. 2/30-33)

Hayâlî, kaside nesibinde iki şehzadenin sünnet düğününden ve bu düğünde tertip edilen çeşitli eğlencelerden söz etmiştir:

*Erişip şâha lutf-ı Rabbânî
Oldu sûr-ı saâdete bânî*

*İki şehzâdesini sünnet eder
Tuttu zevk u sürûr erkânı*

(K. 16/1-2)

Şairin ifadelerinden anlaşıldığı üzere son derece debdebeli bir şekilde tertip edilen düğüne Kıpçak Hanı, Engürüs (Macar), Leh, Çeh, Çin fağfuru, Acem, Hint, Bedahşan gibi birçok ülke hükümdarı da davet edilmiştir:

*Okudular bu ursa hürmet edip
Deşt-i Kıpçak elindeki Hanı*

*Yüzümüz üzre varalım dediler
Engürusun Lehin Çehin Banı*

*Gele çini getirmege Fağfûr
Haber etse kemîne derbânı*

*Tâcdâr-ı Acem okunsa buna
Gele ki kolunda Şîrvânı*

*Bir işâret olursa ala gele
Rây-i Hindûstân İlhanı*

*Görse şâh-ı Bedahş haşmetini
Çehresin eder idi rümmânî*

*Saldı iklim-i Hinde velveleyi
Hay ü hûy-i sipâh-i Osmânî*

(K. 16/8-14)

İki kasidesinde sünnet düğününü anlatan Nev'î, aşağıdaki nesib beyitlerinde düğünde ikram edilen çeşitli içecekler, şerbetler ve helva gibi tatlılardan söz etmiş, ayrıca kına gecesi, havai fişek gösterileri, hokkabazlık hünerleri, düğüne teşrif eden güzeller gibi birçok unsura da yer vermiştir:

*Tâs-ı felek-âsâ dönüp anda mütevâlî
Ser-geşte idi gün gibi her câm-ı musaffa*

*Yudı elini şerbet-i şekkerden olar kim
Eylerdi dehânında şeker adını halvâ*

*Hınnâ gicesi şem' tutup câriye-i mâh
Tâs-ı felek içre şafakı kıldı müheyya*

*Funduklar olup giceler etfâle kevâkib
Meclisde gümüş sini idi mâh-ı şeb-ârâ*

*Dakup resenin kâhkeşân kursına mâhun
Kapmağa anı tîz-idi dendân-ı süreyyâ*

*Bâdâm u şeker dilleri aşüfte kılurdi
San her birisi çeşm ü leb-i dilber-i ra'nâ*

(K. III/9-14)

Şair, Sultan Murad'ın şehzadesi Sultan Mehmed'in sünnet düğününü anlattığı kaside nesibinde bahar bulutu, çiy, servi, gül bahçesi, sabah rüzgârı, erguvan ağacı, ırmak sesi gibi bahar unsurlarından yararlanmış, bu arada saç, mûsikî meclisleri, kurulan sofralar gibi düğün âdetlerine de yer vermiştir:

*Bir subh-dem ki sûr-ı güle ebr-i nevbahâr
Gönderdi jâleden saçılık dürr-i bî-şümâr*

*Reftâra geldi serv eline şem'-i sebz alup
Ezhân sû-be-sû okıdı gülşene hezâr*

*Demlendi bâd-ı subh-ile eşcâr-ı ergavân
Uydı usûl-i devr-i güle savt-ı cûybâr*

*Yazıldı sun' ile yeniden nüsha-i çemen
Şebnem düşüp zemîne bozuldı hat-ı gubâr*

*Erbâb-ı 'ayşa ya'nî tarab hasıl itmege
Bir tâze nakş bağladı üstâd-ı sâzkâr*

*Hep mutribün terâne vü âvâzı sünbüle
Hep çalınan kulagina 'ûdun benefşe-zâr*

*Câmın şarâb-ı jale pür itmişdi lâlenün
Bezm içre kâse-lîs idi hurşîd-i tâbdâr*

*Kaldurmadı simâtın o gün âfitâb-ı çarh
Ahşâm olunca câmını döndürdi lâle-vâr*

(K. XIII/1-8)

Taşlıcalı Yahyâ, bir kasidesinin nesibinde son derece hareketli ve gerçekçi tasvirlerden de yararlanarak bir ziyafet gecesini anlatmıştır. Osmanlı ileri gelenlerinin teşrif ettiği bahsi geçen ziyafette her taraf kasırlarla donanmış, fani âlem, cennetlere dönmüştür. Yıldızlar ise, temaşa için felek kasırlarına çıkan halktır:

*Sürûr-ı sûr-ı ser-i serverân-ı 'Osmâni
Müşerref itdi yine cümleten dil ü cânı*

*Tonandı kasr-ı mu'allâlar ile her cânib
Cihâna döndi sanasın bu 'âlem-i fâni*

*Nücûm sanma temâşâ için bütün 'âlem
Felekler üzre çıkup yaptı kasr u eyvânı* (K. 9/1-3)

Büyük çadırların kurulduğu At Meydanı âdeta rahmet bulutlarıyla dolmuştur. Köşlerin sesini duyan felek aslanı sıçrayarak uyanıp çevresine korkuyla şaşkın şaşkın bakmıştır:

*Kuruldu zînet ile sâyebânlar gûyâ
Sehâb-ı rahmet ile toldı At Meydânı*

*Çalındı her yaftadan kûs-ı husrevânîler
Belinledi yatağından sipih-rûn arslanı* (K. 9/4-5)

Tabaktaki zerde dolunay, dilim dilim kesilmiş ekmek de hilâl gibidir. Hilâl, nimetlere hayran olup ağızlarını açmış feleklerdir:

*Tabakda zerde idi sanasın ki bedr-i tamâm
Hilâle benzer idi her dilim dilim*

*Hilâl sanma görinen felekler ağzın açup
O bezm ni'metinün olmuş idi hayrânı* (K. 9/7-8)

Ayrıca ziyafette birçok şey yenilip içilmiş, her tarafta hafızlar tarafından Kur'an okunmuş, hokkabazlar hünerlerini sergilemiş, havai fişekler atılmıştır:

*Yinildi ol ki degül halka kâbil-i ta'bîr
Görüldi ol ki kulaklar işitmedi anı*

*Cinân içinde olan selsebîl gibi o dem
Sebil olmuş idi şerbet-i firâvânî*

*Sadâ-yı bahs-i mevâlî safâ virüp câna
Firâset ehline oldu gıda-yı rûhânî*

*Olurdu bir yana bahs-i macânî-i Furkân
Okurdu bir yana kurra'-ı seb'a Kur'ânı*

*Ne sihr iderdi 'aceb âl ile her âteş-bâz
Karanulukda 'ayân eyledi gülistânı*

*Giceyle göklere irişdi âsumânîler
Nite ki 'âşık-ı şeydânun âh u efgânı*

(K. 9/10-15)

Evlenme Düğünleri

Kaside nesiblerinde sünnet düğünlerinin yanında evlenme düğünleri de hikâye edilmiştir. Figânî'nin kaside nesibinde sabah vakti Utarit eline altın kalem alıp gök defterine padişahın sofrasında Kerrubiyân'ın toplanması şeklindeki emri yazıp felek emirine bildirmiştir. Zuhâl, padişahın atının ayağının toprağına örtü yapmak için felek atlasını kat kat yığmıştır. Güneş, altın üsküfle bu düğünün kapıcısı olmuştur:

*Subh-dem alup 'Utârid destine zerrîn kalem
Defter-i sîmâb-gûn-ı târeme çekdi rakam*

*Emr-i şâhı yazdı bildürdi emîr-i çarha kim
Cem' ola Kerrûbiyân hânında şâhun bîş ü kem*

*Atlas-ı gerdûnı kat kat eyleyüp yıgdi Zuhâl
Hâk-i pâ-y-i rahş-ı şâha itmege ferş-i kadem*

*Altun üsküfle güneş derbân-ı sûr-ı şâh idi
Virdi sancak kal'a-i mînâ-nümâyâ lâ-cerem* (K. 2/1-4)

Hayâlî'nin nesibinde anlatılan düğün sahnesi içinde At Meydanı, sultan tahtı, zurna, mehter, kös gibi mûsikî aletleri vardır:

*Gözüm tuş oldu eylerken seher vaktinde seyrânı
Semend-i nâza binmişlerle dolmuş At Meydanı*

*Dem-i sûrnâ sadâ salmış bu mehterhâne-i çarha
Dögülür kûslar güm güm kurulmuş taht-ı sultanî*

*Temâşâ eyler iken cân gözüyle nâgehân gördüm
O taht üzre oturmuş bir saâdet mülkünün hânı* (K. 14/1-3)

Düğünde ekmek, pilav, kuzu kebabı, çörek, badem, şerbet gibi türlü yiyecek ve içeceklerin bulunduğu büyük sofralar kurulmuş, her taraf mumlarla ve havai fişeklerle aydınlatılmıştır:

*Temâşâ eyledim bişmiş hezârân türlü nimetler
Cemi-i halka bahş oldu o demde hân-ı ihsânı*

*Felek gûyâ döşenmiş sofrâ idi ol konuklukta
Kim anun olmuş idi kurs-ı mihr ü meh iki nânı*

*Pilavın günbedin sarı yağını çünki seyr ettim
Temâşâ eyledim er türbesinde nûr-ı yezdânı*

*Tekellüfsüz yenirsin sen dediği'çin ana eller
Hacâletten kızarmıştır begâyet kuzu biryânı*

*Çörek bir buğday anlu lâle-ruh mahbûbtur gûyâ
K'anın bâdâmı olmuştı yüzünde çeşm-i fettânı*

*Bu ni'metler yenip çünkim içildi sâfi şerbetler
Şebîhûn etti şâh-i rûza ceyş-i leyl-i zulmânî*

*Geceyi gündüze katıp safâ vü zevk kılmağa
O bezmin yaktılar her gûşesinde şem'i tâbânı*

*Şu donlu âsumânîler atıldı her yanadan kim
Şîrâr-ı âsumânîlerle çarhın doldu dâmânı*

(K. 14/6-13)

Prizrenli Şem'î, bir düğünü anlattığı kasidesinin nesibinde daha çok birtakım telmihlerden yararlanmıştır. Buna göre, güzeller bir perinin gönlünü de davetliler listesine yazmış, böylece perilerin davet edildiği Süleyman devri gibi bir tablo ortaya çıkmıştır:

*Okuyup bir perînün gönlünü yazdı hûblar
San Süleymân devridür oldı perîler daveti*

(K. 6/8)

Nahılı⁸⁷⁸ Tuba'yı, şerbeti Selsebil'i kıskandıran bu düğündeki ihtişam ve güzellik Firdevs bahçesinden daha çoktur:

*Reşk iderse nahla Tûbâ şerbetine Selsebîl
Gülşen-i Firdevse ta'n eyler bu sözün zîneti*

(K. 6/14)

İkram edilen şekerler Mısır şekeri, suyu abı hayat, şerbeti de içenlere ebedî hayat bahşetme özelliğine sahip olan bir düğündür:

⁸⁷⁸ Özdemir Nutku, "nahil", özellikle saray düğünlerinde bal mumundan yapılarak gelininin veya sünnet çocuğunun önünde götürülen süslü ağaç, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 32, İstanbul 2006, s. 299. Nahıl, Osmanlı'da bazıları dev boyutta, üzerinde rengârenk çiçekler, yemişler, gümüş ve altın bezemeler bulunan, büyük boy olanları bir sedye veya dört ayaklı bir sehpa üzerinde taşınan, bunun üzerinde aynalı lambalar ve en tepesinde mumla hilal bulunan ve bereketi simgeleyen ağaçtır; And, *age.*, s. 141-142.

*Sükkeri mısır-ı melâhatden suyu âb-ı hayât
Cânlara virür hayât-ı câvidânî şerbeti*

(K. 6/18)

Bu düğündeki eğlence meclisini Cem/Cemşit dahi görmemiş, kadehinin keyfiyeti daha önce bu dünyaya gelmemiştir:

*Görmemiş Cemşîd ü Cem bezm-i safâsı hâletin
Gelmemiş devr-i zamâna câminun keyfiyeti*

(K. 6/22)

* * *

XVII. yüzyıl sûriyye nesiblerinde bir önceki asırdaki gibi düğün eğlenceleri, yenilen yemekler, içecekler, hokkabazların gösterileri, atılan havai fişekler vs. düğüne dair birçok unsura yer verilmiştir. Azmi-zâde Hâletî, içinde kadehlerin, türlü yiyeceklerle dolu sofraların, havai fişeklerin yer aldığı bir düğün anlatımına yer vermiştir:

*Her câm-ı 'ıyş bir gül-i sûrîye benzeyüp
Döndi harîm-i cennete ol bezm-i bî-kusûr*

*Elvân-ı et'ime ile pür bir simâtıdur
Sanman felekde kavs-i kuzahdur iden zuhûr*

*Çak bâm-ı çerhe çıkdı fişekden horûslar
Kıldı horûs-ı 'arşî sadâsıyla bî-huzûr*

(K. 29/4-6)

Mezâkî, herkesin neşe içinde eğlendiği, her tarafın mumlarla aydınlatıldığı bir düğünü anlatmıştır:

*Her kişi hurrem ü dil-şâd olursa ne 'aceb
Oldı bu sûr-ı hümayûn dem-i eyyâm-ı bahâr*

*Bu ne nüzhet-geh-i zîbâ-yı tarab-efzâdur
Kim tehî-kâse virür neşve-i câm-ı ser-şâr*

*Şem'-i kâfûrî ile toldı miyân-ı meclis
Rûz-ı rûşen görünür oldu hemân her şeb-i târ*

*Bu kadar şem'-i büzürg oldu yine şu'le-şân
Sanasın tâb-ı derûndan tutuşup yandı hâr* (K. 10/10-13)

Düğünde büyük çadırlar ve üzerinde türlü yiyeceklerin bulunduğu yağma sofraları kurulmuş, birçok dirhem ve dinar saçılmıştır:

*Yoklasan cümle-i dünyâya ziyâfet oldu
Ol kadar et'ime vü eşribe oldu bisyâr*

*H'ân-ı yagma idi her bir tarafı ol sûrun
Bez-i dirhem katı çok anma şümâr-ı dinâr*

*Habbezâ cây-ı meserret ki kuruldu anda
Bu kadar hayme-i şâhâne-i pür-nakş u nigâr*

*Sadr-ı a'zamla cemî'-i vüzerâ olsa revâ
Böyle bir çeşn-i tarab-zâde bu gün kâr-güzâr*

*Ne düğündür bu ki en'âm-ı firâvânından
Toldı hep nakd-i temennâ ile sad-ceyb ü kenâr* (K. 10/14-18)

Birçok kandilin yakıldığı, çenk, def ve musikar gibi mûsikî aletlerinin çalındığı bu düğüne ulema ve ileri gelenler de teşrif etmiştir:

*Ne düğündür bu ki dünyâyâ sadâlar saldı
Bu kadar velvele-i çeng ü def ü mûsikâr*

*Ne düğündür bu ki cümle 'ulemâ vü eşrâf
Anda ruhsâre-i me'mûle ola âyîne-dâr*

Ne düğündür bu ki timsâl-i kanâdîli anun
Görinür her biri mânend-i nücûm-ı nevvâr (K. 10/19-21)

Düğünde bir efsunla yılanı bir parça ip, ip parçasını da yılan eden⁸⁷⁹, efsun testisiyle ateşi su, su damlalarını da kıvılcım gibi gösteren hokkabazlar da vardır:

Âferîn şu'bede-bâzân-ı garâyib-kâra
Sihir-i san'atda hemân her birisi bir sehhâr

Biri efsûn ile meydânda neler gösterdi
Mârı bir pâre resen itdi resen-pâreyi mâr

Biri bir destî-i efsûn-ı sihir-gûster ile
Gösterür âteşi mâ katreleri hem-çü şerâr (K. 10/26-28)

Nâilî-i Kadîm, meleklerin dahi meftun olduğu eğlence meclislerinin tertip edildiği, ileri gelenlerin misafir edildiği, içinde türlü çerezlerin ve içeceklerin yer aldığı bir düğün sahnesini söz konusu etmiştir:

Meftûn-ı temâşâsıdır ervâh-ı melâ'ik
Hakkâ ki aceb sûr u aceb bezm-i vilâdır

Bîgâneye yer yokdur o işretgeh-i hâsın
Güncâyışı mahsûs-ı kibâr u şürefâdır

Esbâb-ı tarab cümlesi âmâdedir ammâ
Ne nukl u ne sâgar ü ne mey gussa-zedâdır (K. XIV/8-10)

Simkeş-zâde Feyzî, halka birçok ikramlarda ve cömertlikte bulunan, dokuz tabakalı feleğin dahi haberdar olduğu, her günü bayram, her gecesi Kadir olan vs. bir düğün anlatımına yer vermiştir:

⁸⁷⁹ Hz. Musa ile Firavun'un büyücüleri arasında geçen hadiseye telmih vardır.

*Bârek-Allâh zihî sûr-ı hümâyûn-sürûr
İtdi in'âm-ı firâvân ile halkı mesrûr*

*Levhaş-Allâh zihî vakt-i kerem-pîrâyî
Eyledi hâtır-ı vîrânını halkun ma'mûr*

*Habbezâ 'âtıfet-ârâ-yı zamân-ı hurrem
Ki virür nüh-felege her demi bin dürlü hubûr*

*'İyddur her günü her bir gicesi kadr-i sa'îd
Çeşm-i ümmîd-i cihân olsa revâdur pür-nûr*

(K. XII/1-4)

4.2.4. Fetih

Daha çok nesib bölümlerinde herhangi bir yerin fethinden söz eden veya nesib kısmı olmaksızın doğrudan fatihin övgüsünün yapıldığı kasidelere fethiyye adı verilir. Fethiyyelerde fethedilen yerin önemi, özellikleri, savaş hazırlıkları, tarihî bilgiler, fatihin kahramanlığı, atı vs. söz konusu edilir⁸⁸⁰. XVI. yüzyıldan Revânî ve Zâtî, XVII. yüzyıldan da Bosnalı Sâbit ve Cem'î, birer kasidesinin nesib bölümlerinde meydana gelen bir fetih hadisesini anlatmışlardır. Revânî'nin kasidesinde diğer şairlerden farklı olarak fetihle kastedilen bir ülke veya yerin fethi değil, sevgili tarafından âşığın gönlünün fethedilmesidir. Buna göre bir güzel, şairin gönül ülkesini kâkülüyle fethederken baharın misk kokulu nefesi de gonca kalelerini fethetmiş, yani goncaları açıp gül hâline getirmiştir:

*Dil kışverini kıldı yine bir nigâr feth
Oldı güneşle sanki bu nîlî hisâr feth*

*Mesrûr iden güzelleri gönüller almadur
Şehler tabî'atında komaz inkisâr feth*

⁸⁸⁰ Mermer-Keskin, "fethiyye", *age.*, s. 31; Aydemir, *agm.*, s. 149; Yaşar Aydemir, "fethiyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 2, AKM Yayınları, Ankara 2002, s. 483-484.

*Aldı gönül vilâyetini kâküliyle yâr
Her yiri kıldı sanki şeh-i tâcdâr feth*

*Gamgîn gönülleri nefes-i müşgbâr açar
Eyler kılâ'-i gonceyi bâd-ı bahâr feth*

(K. 2/1-4)

Zâtî, fethi anlattığı kasidesinin nesibinde kılıç, siper, gazi gibi savaşla ilgili terimlere yer vermiş, fethin müminlerde oluşturduğu müspet havadan ve kendini bilmez düşmanların perişan edilmesinden, sevinç naralarının atılmasından vs. bahsetmiştir:

*'Arş-ı a'lâdan mu'allâdur bugün eyvân-ı feth
Bu ruhâm-ı ferşe zamîri menzil-i keyvân-ı feth*

*Boynını idüp kalem küffâre geçdi tîg-i nakş
Oldılar çarhı siperler şemse eyvân-ı feth*

*Bahr-veş mevc urdı kan oldu ser-i a'dâ habâb
Bâd-ı nusretten yine cûş eyledi 'ummân-ı feth*

*Baş çeküp düşman dil uzatmışdı mislüm yok diyü
Kesdi da'vâsını tîg-i kâtî'-i burhân-ı feth*

*Gün gibi mü'minlerün gûyâ du'âsı subh-dem
Kubbe-i eflâke irdi na'ra-i mestân-ı feth*

*Dirlügi oldu ziyâde ser-be-ser gâzilerün
Hızr bigi kıldı zinde çeşme-i hayvân-ı feth*

*Hoş kıyâmet dem-bu-dem devlet bizümle haşr olup
Oldı mâ'il zümre-i gâzîlere mîzân-ı feth*

(K. 18/1-7)

Bosnalı Sâbit'in kaside nesibinde "innâ fetahnâ" ayeti⁸⁸¹, çadırlar, tuğlar, çalınan davullar, kösler vb. yer aldığı bir fetih hadisesinin anlatımına yer verilmiştir:

*Yine murg-ı terennüm-sâz-ı kudsî nagme-pîrâdur
Me'âl-i güft ü gûy-ı lehcesi innâ fetahnâdur*

*Yine sahn-ı hıyâbân-ı gazâ gül-hîz-i nasr oldı
Hezâr-ı bûsitân-efrûz-ı himmet nâ-şigîbâdur*

*Yine çıkdı hıyâm-ı meymenet sahrâ-yı tevfiğe
Yine tûg-ı ser-âmed kadd-i nusret sûr-fersâdur*

*Çalındı nevbet-i 'azm âsitângâh-ı mu'allâda
Felek tabl-ı beşâret çalmaga hâzır mehiyyâdur*

*Sadâ-yı kûs-ı şevket 'âlem-i bâlâyâ dek gitdi
Müşennef-sâz-ı gûş-ı kudsiyân âvâz-ı bûşrâdur* (K. XXIII/1-5)

Cem'î, nesib bölümünde fetih anlatımına yer verdiği kasidesinde öncelikle fethin estirdiği olumlu havadan söz etmiştir. Buna göre, fetih devlet mensuplarını sevindirirken düşmanların uykularını kaçırmıştır. Her yerde davulların çalındığı, mumların yakıldığı şenlikler tertip edilmiştir:

*Hoşâ ey müjde-gûy-ı feth u nusret
Hümâyûn makdem ü ferhunda tal'at*

*Ki oldı sîr-zenün makdemünden
Güşâde dîde-i a'yân-ı devlet*

*Bu âvâzeyle ser-hayl-i 'adûnun
Gözinden uçdı murg-ı hâb-ı râhat*

⁸⁸¹ "Muhakkak biz açtık, fetih verdik"; Fetih, 48/1.

*Bu nagmeyle idüp zîr ü bam izhâr
Çalındı sû-be-sû tabl-ı beşâret*

*Zemîn mânend-i çarh-ı pür-kevâkib
Bu dem buldı çerâgân ile zînet*

*Tesâvîr ile çün kasr-ı Züleyha
Donandı çârsûy-ı her vilâyet*

*Bu dem zevrakçe-i câm ile rindân
Donanma seyrine itmekde sür'ât*

*Bütân-ı hûr-sîmâ ile oldı
Bu dem her gûşe reşk-i bâg-ı cennet*

(K. 6/1-8)

Bu kadar sevinç ve eğlencenin sebebi İslâm padişahının Bağdat'ı alıp Rafizi diyarını yağmalayarak İmam-ı Âzâm'ın ruhunu şâd ve türbesini mamur edip ehli-sünneti sevindirmesidir. Evliyanın ve çâryârın⁸⁸² yardımcı olduğu bu gazadan şüphesiz Hz. Peygamber de hoşnut olmuştur:

*Niçe kesb-i safâ itmez zamâne
Niçe hurrem-dil olmaz ehl-i sünnet*

*K'alup Bagdâd'ı şâhenşâh-ı İslâm
Diyâr-ı ehl-i rafzı kıldı gâret*

*Misâl-i kâse-i pür-h'ân-ı yagma
Şikest oldı o sûr-ı çarh-ı hey'et*

*Bu dem ol h'ân-ı yagma ile kıldı
İmâm-ı A'zam'un rûhın ziyâfet*

⁸⁸² “Dört halife”, “dört seçkin dost” manasında Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali için kullanılan bir ifadedir; Mustafa Fayda, “Hulefâ-yi Raşidîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 18, İstanbul 1998, s. 325.

*Yed-i tûlâ ile bânî-i lutfî
Hem itdi türbe-i pâkin 'imâret*

*Cem'î-i evliyâ oldı zâhirî
Husûsâ Çâr-yâr-i pâk-tıynet*

*Ne şübhe bu gazâdan oldı hoşnûd
Cenâb-ı Hazret-i şâh-ı risâlet*

*Alup ol kal'a-i çarh-üstüvârı
Anunla dehre virdi başka zînet*

(K. 6/14-21)

4.2.5. Hac

Divan şiirinde ve dolayısıyla kaside nesiblerinde hikâye edilen hadiselerden biri de hacdır. XVI. yüzyıl şairi Taşlıcalı Yahyâ, bir kasidesinin nesib bölümünde haccı söz konusu etmiştir. Şairin anlatımıyla dünya Kâbe ile beraber kara benli bir güzele dönmüştür. Hacılar, melekler gökyüzünü yuva etmiş gibi Safa ile Merve tepeleri arasında gidip gelmekle, yani sayla müminlerin mıknaatısı gibi olan Kâbe eşliğine ulaşmıştır:

*Ka'betu'llah ile ey dil sanasın mülk-i cihân
Bir kara benlü güzel mahbûba dönmişdür hemân*

*Âsitân-ı Kâbeye hâcîlar irdi sa'y ile
Asumanı eyledi güyâ melekler âşiyân*

*N'ola dirsem ana mıknaâtîsidür mü'minlerün
Ehl-i islâmı çeker kendüye çünkim her zaman*

(K. 2/1-3)

Dünyayı ayağına su gibi akıtan siyah örtünmüş şeyhe, âşıkların sinesindeki siyah yaraya benzeyen ve yeryüzünün onu bağrına bastığı, yumuşak huylu, karalar giymiş bir güzel gibi olan Kâbe'yi ziyaret etmek farzdır. Görünen çiy değil, meleklerin

her gece Kâbe yollarını suladığı Şam gül suyudur⁸⁸³:

Benzer ol şeyh-i siyeh-pûşa velayet gösterüp

Ayağına akıdur dünyâyı su gibi hemân

Cânı gibi bağına basmış durur anı zemîn

Nitekim dâğ-ı siyahın sinesinde ‘âşıkân

Farz-ı ‘ayn oldı anı görüp ziyaret eylemek

Karalar geymiş sanasın bir nigâr-ı mihribân

Görinen şebnem degül lutf ile Ka’be yolların

Her gice şâmî gülâb ile sular Kerrûbiyân

(K. 2/4-7)

Hacılar Merve, Sefa ve Zemzem’den aldıkları sefa nuruyla ahenkle seslenmiş, bayram, vuslat fikrinin âşıkları sevindirmesi gibi, Hicaz erbabını müşerref etmiştir⁸⁸⁴:

Merve vü Saffâ vü Zemzemden idüp nûr-ı safâ

Zemzemeyle hâcılar olmuş durur na’re-zenân

‘İd erbâb-ı Hicazı hoş müşerref eyledi

Nitekim âşıkları fikr-i visâl-i şâhidân

(K. 2/1-9)

4.2.6. Hammâmiyye

Hamamlar, Türk toplum hayatının önemli mekânlarından. Kapalı bir toplum olan Osmanlı’da hamamlar sadece temizlenen yerler olmayıp eş dostları, birbirlerini uzun zamandır göremeyenleri zaman zaman bir araya getiren ve aynı zamanda

⁸⁸³ Burada Ortadoğu’da önemli gül suyu imalat merkezlerinden birinin Suriye oluşuna (Ayten Altıntaş, *Gül İlaçların En Güzel Kokulu Gülün Osmanlı Tıbbı ve Aromaterapideki Yeri*, Hayykitap, İstanbul Temmuz 2009, s. 82) göndermede bulunulmuştur.

⁸⁸⁴ Beyitte Osmanlı İstanbul’unda farklı bir heyecanla kutlanan Kurban Bayramları’ndan günler önce Kutsal Topraklar’a doğru yola çıkan ve Yıldırım Bayezid devrinden başlanarak Osmanlı’nın çöküşüne kadar Mekke ve Medine’nin ihtiyaçları için “sure” (para kesesi, armağan) adı altında yardım göndermeleri ve bu yardımı “Surre Alayı” denilen özel bir kervanla yola çıkmaları âdetine (Şerif Esendemir, “Osmanlı İstanbul’unda Surre-i Hümayun Geleneği ve Kurban”, *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, S. 3, Ocak Şubat Mart İstanbul 2008, s. 127) telmih vardır.

çeşitli eğlencelerin düzenlendiği mekânlardır. Osmanlı edebiyatında hamamı, hamam eğlencelerini ve güzellerini tasvir etmek için genellikle kaside nazım şekliyle, bunun yanında mesnevi veya gazel tarzında da yazılabilen şiihlere *hammamiyye* adı verilir⁸⁸⁵. İncelenen kasideler arasında, nesib kısmında hamamda yaşanan bir sahnenin anlatıldığı tek hammâmiyye kasidesi Nedîm tarafından kaleme alınmıştır. Nedîm'in "Hammamiyye"sinin nesib bölümü tahkiye tekniği açısından şairin kasideleri içinde belki de en dikkate değer örnektir. Şair, öncelikle kendisiyle, sonra da hamamda gördüğü bir güzelle konuşur⁸⁸⁶. Bu kasidenin nesib kısmında kendisinin kahramanı olduğu manzum küçük bir hikâye kaleme alan Nedîm, bir sabah, başında geceki eğlenceden kalan ve gittikçe şiddetlenen bir baş ağrısıyla uyanmış, kemeri gevşemiş, destarının köşesi dağılmış şekilde düşe kalka hamama gitmiş ve orada "âfet-i cân" olan bir güzelle karşılaşmıştır⁸⁸⁷:

*Sepîde-dem ki olup dîde hâbdan bîdâr
Hurûşa başladı nâ-gâh serde dürd-i humâr*

*Hezâr za'f ile hammâma doğru 'azm etdim
Kemer güsiste perâkende gûşe-i destâr*

*Varup o hâl ile hammâma üft ü hîz ederek
Edince gûşe-i halvetde câygâh-ı karâr*

*Ne gördüm âh aman el-aman bir âfet-i cân
Gelüp yanımda güneş gibi oldu şu'le-nîsâr*

(K. 7/1-4)

Şair, beşinci beyitten itibaren söz konusu güzeli, hem fizikî hem de ruhî özellikleri itibariyle tasvir etmiştir:

⁸⁸⁵ Mermer-Keskin, "hamâmnâme/hamâmiye", *age.*, s. 36; İ. Güven Kaya, "Taşlıcalı Yahya Bey'in Hammâmiyeleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı*, S. 27, Erzurum 2005, s. 229; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TDK Yayınları, Ankara 1988, s. 165; Yunus Kaplan, "Türk Hamam Kültürünün Divan Şiirine Yansımaları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, S. 44 Erzurum 2010, s. 131-155; Filiz Hançerlioğlu Kılıç, "hamâm-nâme (hammâm-nâme, hammâmiyye)", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 3, Ankara 2004, s.209-210.

⁸⁸⁶ Mengi, *age.*, s. 134-135.

⁸⁸⁷ Kortantamer, *agm.*, s. 398-399.

*Saçı fütâdesinin hâbı gibi pejmürde
Nigâhı ‘âşıkının hâtırı gibi efgâr*

*Vücûdu ham gümüşden beyâz gülden nerm
Boyu henüz yetişmiş nihâlden hem-vâr*

*Kamer hamîresi yâhud güneş mürebbâsı
Bilur şâhı yâhud nühl-i lü’lü-i şehvâr*

*O kadd ü had o tenâsüb o gabgab ol pistân
O yâl ü bâl o temayül o şîve-i reftâr*

*Tamâm reng ü bahâ mû-be-mû kırışme vü nâz
Tamâm hüsn ü ser-â-pây şu’le-i dîdâr*

*Velîk hissölünür ki o nâz-perverdin
Derûnu içre bir endîşe vü bir âteş var*

(K. 7/5-10)

Nedîm, üzgün ve endişeli olduğunu fark ettiği güzelin bu hâlinin sebebini merak etmektedir⁸⁸⁸. Şair, ondan cevap almanın da, onun tarafından azarlanmanın da kendisi için lütuf olduğunu ifade etmiştir:

*Ben ise derd ile kıldım figan ki âh ‘aceb
Nedir eden dilin ol nâz-perverin bîzâr*

*Dedi o dem dil-i dîvâne her çi bâd-âbâd
Bu haletin ederim andan asim istifsar*

*Cevâb-ı lûtf verirse eğer zihî devlet
Zihî sa’âdet eğer kim ederse de âzâr*

(K. 7/11-13)

⁸⁸⁸ Teşhis ve intak sanatlarını kullanarak sahne ve tip oluşturmayı, çeşitli durum ve duyguları canlandırmayı seven Nedim, bu noktada ikinci bir kişi hükmündeki “dîvâne gönlünü” devreye sokar; Kortantamer, *agm.*, s. 399.

Bundan sonraki kısımlarda şair, sevgiliye bu hâlinin sebebinin sormuştur⁸⁸⁹. Zülfü Tatar miski gibi hoş kokan, sinesi gümüş aynalar kadar berrak olan böyle bir güzelin bu derece kederlenmesi akıl alır şey değildir:

*Heman hitâb edüp ey âftâb-ı nâz dedim
Ki ey feda o siyeh zülfe nâfe-i Tâtâr*

*Gümüşden âyîneler gibi saf iken sinen
Seza mıdır ki ola böyle pâ-y-mâl-ı gubâr*

*Cihanı etmiş iken hayretin zebun ya seni
Kim etdi böyle ser-endâz-ı hayret ü efkâr*

*Nedir ‘aceb sebep-i hayretin nedir derdin
Kemâl-i lutfun ile kıl kemînene ihbar*

(K. 7/14-17)

Şairin bu sözlerini işiten “gül-i hadîka-i nâz”, bir ah çekip gizli derdinin sebebinin bir güzele duyduğu aşk olduğu karşılığını vermiştir:

*İşitdi çünkü sözüm ol gül-i hadîka-i nâz
Derûn-ı sîneden âh eyleyüp çü bülbül-i zâr*

*Dedi ki âh su’âl etme derd-i pinhânım
Dil-i ılgarıma zahm urma sen de diğer bâr*

*Dilimle uğradığım kayde ben bu ‘âlemde
Ne bülbül uğradı ne tûti-i şeker-güftâr*

(K. 7/18-20)

Bu sırada ilginç bir şey olur ve bahsi geçen güzel, âşık olduğu kimsenin Nedîm olduğunu, ona bir buse verme adağında bulunduğunu, adağını yerine getirmek için evini aradığını, bulsa da adağına küçümseyerek bakıp bakmayacağından emin

⁸⁸⁹ Bu sırada şair, İstanbul Türkçesinin inceliklerini de yansıtmıştır; Kortantamer, *agm.*, s. 400.

olmadığını söyler⁸⁹⁰. Bu arada şair, o güzelin dilinden kendi şairliğini de methetmiştir:

*Nedîm nâmında bir şa'ir-i cihan var imiş
Kemend-i zülfüme düşsün ilahi ol 'ayyâr*

Bir iki beytin anun keyfe ma't-tafak nâ-gâh

Bir ehl-i dil okuyup etdi bir dahi tekrar

(K. 7/24-25)

Bir kez daha devreye giren şair, böyle bir güzele bir değil, bin Nedîm'in feda olacağını söyledikten sonra onun bahsettiği ve kendisini etkilediğini söylediği beytin hangisi olduğunu sorarak nesib bölümünü tamamlamıştır:

*Kaçan ki bu sözü güş etdi dil kalup bî-hûş
Kemâl-i hayret ile hem-çü sûret-i dîvâr*

*Dedim ki ey gül-i nev-hîz-i nâz ü 'işve sana
Feda Nedim gibi bendeler hezâr hezâr*

*Ne gûne sihr idi âyâ o beyt-i pür-te'sîr
Ki bir senin gibi ser-keş periyi etdi şikâr*

(K. 7/32-34)

4.2.7. Mevlit

İncelenen kasidelerden sadece XVIII. yüzyıl şairi İbrahim Hanîf'in bir kasidesinin nesib kısmında mevlit okunan bir meclisin anlatımına yer verilmiştir⁸⁹¹. Hz. Peygamber adına mevlit okunan bu meclis, avlusunda ruhanilerin bulunduğu,

⁸⁹⁰ “Dinen mükellef tutulmadığı halde kişinin kendi vaadiyle üzerine vâcib kıldığı ibadet” manasına gelen adak hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Özel, “adak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 1, İstanbul 1988, s. 337-340.

⁸⁹¹ Osmanlı'da mevlit törenleri saray, konak ve evlerde yapılanlarla bir selâtin camisinde yapılan padişahın da katıldığı mevlit alayları şeklinde düzenlenmiştir. Geniş bilgi için bk. Mehmet Şeker, “Mevlid” (Osmanlılar'da Mevlid Törenleri), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 29, Ankara 2004, s. 479-480.

cinlerin ve insanların ömrüne ömür katan, halkâr⁸⁹² şeker tablalarının yer aldığı, amber ve öd kokularının yayıldığı bir meclistir:

*Bu meclis reşk-sâz-ı mahfel-i kadd ü siyân oldu
Meger bendân-ı sahn-ı hizmeti rûhâniyân oldu*

*Bu meclis feyz-i vâsf-ı meclis-i şâh-ı dü 'âlemle
Hayât-efzâ-yı efrâd-ı ins ü cân oldu*

*Bu meclis tabla-i bî-hadd-ı hal-kârî sükkerlerle
Nazîr-encüm nigâh-ı numûm âsumân oldu*

*Bu meclis-i devr-i pîç-â-pîç bûy-i 'ûd u 'anberden
Misâl-i sünbûlistân-ı behişt-i câvidân oldu* (K. 1/1-4)

Bahsi geçen meclisin billur testileri Kevser havuzuna, altın yaldızlı gümüş buhurdanı yıldızlara benzemekte, gül suyu kokusuyla Kerrubiyan'a sefa vermektedir:

*Bu meclis devresi billûr kûze intizâmıyla
Eger olsa ta'ammuk havz-ı kevserden nişân oldu*

*Bu meclis içre yer yer micmer-i sîm-i zer-endûde
Şerâr-ı âteş-i gayretle dâg-ı ahterân oldu*

*Bu meclis hâlet-i bûy-i gül-âb-ı 'itr-ı fersâdan
Safâ-bahş-ı dimâg-ı zümre-i Kerrübiyân oldu* (K. 1/5-7)

4.2.8. Miraç

Mi'râciyye, Hz. Peygamber'in miracından bahseden manzum ve mensur türde yazılan eserlerdir. Miraç başlangıçta sîretin bir bölümüyken zamanla mevlit, hilye

⁸⁹² Özellikle yazı ve minyatürlerde kullanılan, klâsik süsleme sanatında altınla işlenmiş tezyinat; Ümmühan Bilgin Topçu, "halkâr", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 3, Ankara 2004, s. 202.

vb. dinî-edebî türler gibi müstakil bir tür hâline gelmiştir⁸⁹³. Divan şiirinde müstakil miraciyyelerin yanında, kaside, naat, gazel nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerde de miraç hadisesi ve bu hadiseyle ilgili birtakım motiflere yer verilmiştir. Miraç konusu aynı zamanda kasidelerin nesib bölümlerinde de işlenmiştir⁸⁹⁴. Tarafımızdan incelenen kasideler arasında nesib kısmında Miraç hadisesine yer verilen kaside örneği XVI. asırda Taşlıcalı Yahyâ tarafından ve naat türünde kaleme alınmıştır. Şair, kasidesinin nesibinde öncelikle Miraç'ın gerçekleştiği geceyi anlatmıştır. Söz konusu gece, parlak yıldızın kırmızı gül olduğu bir gül bahçesine dönmüş, güneş zulmetteki abıhayat gibi cihandan kaybolmuş, yıldızlar çini saksıda açan karanfiller gibi görünmüştür. Dağla sahrayı dolduran çiy değil, feleğin dünyayı onunla suladığı ve Şam'dan gelen gül suyudur. Kadir ve Berat gecesini gibi olan bu geceye ay tuğra çekmiştir. Semada görünen yıldızlar değil, felek sakinlerinin gözleridir:

*Gökler yüzi bir gice gülistân idi gûyâ
Her encüm-i tâbende idi bir gül-i hamrâ*

*Zulmetde hayat âbı gibi 'ayn-ı cihândan
Olmışdı nihân çeşme-i mihr-i felek-ârâ*

*Bir çînî sıfâl içre karanfüller açıldı
Bu çarh-ı zebercedde degül encüm-i şehlâ*

*Dünyâyı felek şâmî gülâb ile sulardı
Şebnemle pür oldu dimenüz kûh ile sahrâ*

*Ol gice meğr Kadr ü Berât idi mukarrer
Çekdi kamer-i çarh ana tuğra-yı mu'allâ*

⁸⁹³ Canım, *age*, s. 149; Mirâciyye hakkında ayrıca bk. Emine Yeniterzi, “mirâc-nâme”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 4, Ankara 2004, s. 391-393.

⁸⁹⁴ Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*, 1000 Temel Eser Dizisi: 131, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 138; Hasan Ali Esir, “Anadolu Sahasında Mesnevilerinde Miraç Mevzuu”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*, S. 39, Erzurum 2009, s. 689.

*Sükkân-ı sipihrün gözi yollarda kalupdur
Sanman ki semâ üzre nücûm oldı hüveydâ*

(K. 1/1-6)

Ansızın felek raksetmiş, melekler bu geceye erişenlerin kadrinin yüce olacağı müjdesini vermiştir. Hz. Peygamber'in ayağına saçmak için firuze tabaklar yıldız incileriyle doldurulmuştur:

*Raks urdı felek çarha girüp cümle melekler
Bu şâdiye kim iriser ol kadri mu'allâ*

*Pîrûze tabaklarla tolup kevkeb-i dürrî
Payına nisâr olmağa olmışdı müheyya*

(K. 1/7-8)

Cebrail, bu gece Hz. Peygamber'e Hakk'ın selamını ve Miraç emrini iletmiştir. Devam eden beyitlerde Miraç hadisesinin nasıl gerçekleştiği anlatılmıştır:

*Ol gice gelüp iki cihân fahrına Cibril
Lutf ile didi sana selâm eyledi Mevlâ*

*Seyr eyle bu şeb Refref ile 'Arş-ı 'alâyı
Anı bu tokuz âyinede eyledi peydâ*

*Hôrşîd gibi tayy-ı mekân itdi Burâkı
Bâlâyâ duâ gibi 'urûc eyledi tenhâ*

*Ta'cîl önine irgüreyin anda Burâkı
Müştak durur didi sana Hazret-i Mevlâ*

*Güyâ dil-i mü'min gibi tayy itdi mekânı
Ol rahşa süvâr oldı çü ol şâh-ı tüvânâ*

*Olmışdı meğer 'ömr gibi tîz-revende
Bir demde iki âlemi seyr itdi hemânâ*

*Ervah gibi kıldı semâvâtı müşerref
Toldı salavât ile tokuz kubbe-i uzmâ*

*Mi'râcı ile güldi yüzi çarh-ı berînün
Vuslat haberinden nitekim 'âşık-ı şeydâ*

(K. 1/10-16)

4.2.9. Ramazan

Eski toplum hayatında Ramazan'ın başlangıcı şahitler vasıtasıyla kadı tarafından da kabul ve ilan edilmek suretiyle hilâlin görünmesiyle tespit edilmiştir. Eğer Ramazan'ın başında görünmesi gereken ay görülememişse, meydana gelen bir gün gecikmeye, özellikle de keyif ehliyle tiryakilerin oruçtan önce son bir eğlence günü olarak telakki ettikleri istisnai zamana "yevm-i şek" denilmiştir⁸⁹⁵. Edebiyatımızda Ramazan, Ramazaniyyeler, Ramazan ilahileri, Ramazan manileri, Ramazan'ı konu edinen gazeller ve başka nazım şekilleriyle yazılmış şiirlerde ele alınmıştır. Divan şiirinde Ramazan, müstakil olarak, bilhassa XVIII. yüzyıl başlarında rağbet kazanmaya başlayan, nesib kısmında Ramazan'ın türlü özellikleriyle ele alındığı, konuyla ilgili ayet ve hadis meallerine yer verildiği, Ramazan ayından ve bu ayın faziletlerinden bahsedildiği, oruç, Kadir geces, Ramazan'ın gelişyle toplumda görülen değişimler, merasimler, âdetler, bayramla ilgili birtakım özelliklerin söz konusu edildiği, yeme içmeye ve rahatına düşkün kimselerin, içki düşkünlerinin keyiflerinin kaçması, oruca bir türlü ısınamayıp alışamamaları, meyhaneler boşalırken camilerin dolması şeklindeki mizah öğelerinin kullanıldığı, aynı zamanda memduhun Ramazan ayının ve ardından gelen bayramın tebrik edildiği Ramazaniyyelerde söz konusu edilmiştir⁸⁹⁶.

⁸⁹⁵ "İstanbul'da güçlük çekmeden hilâlin görülmesi mümkün olan yerler Bayezid yangın kulesi, Süleymaniye, Fatih, Cerrahpaşa, Sultan Selim ve Edirnekapısı Camii minareleridir. (...)", Süheyl Ünver, *Bir Ramazan Binbir İstanbul*, (Yayına Haz. İsmail Kara), Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s. 11-12.

⁸⁹⁶ Âmil Çelebioğlu, "Edebiyatımızda Ramazan", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, M.E.B. Yayınevi, İstanbul 1998, s. 691-695; Sedit Yüksel, "Eski Edebiyatımızda Ramazan", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, c. VII, S. 1, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 35; Mermer-Keskin, "ramazâniye", *age.*, s. 86; Aydemir, *agm.*, s. 151; Pakalın, "Ramazaniyye", *age.*, c. 3, s. 11; Filiz Hançerlioğlu-Kılıç, "Ramazaniye (Ramazaniyye)", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, c. 5, Ankara 2006, s. 125-127; Halit Dursunoğlu, "Klâsik Türk Edebiyatında Ramazan Konulu Şiirler", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 22, Erzurum 2003, s. 13; Sedit Yüksel, "Koca Ragıp Paşa'nın Ramazâniyye'si", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, c. VII, S. 1, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s. 42; Müjgân Cunbur, "Nazîm'in

Şairler, incelenen Ramazaniyye nesiblerinde Ramazan'ı anlatırken insan nefsinin terbiye etmesi, yeme içmenin kesilmesi, mescitlerin kandillerle süslenmesi, hilâlin görülmesiyle başlaması, ellerine tespih alan halkın mescit ve camilere yönelmesi gibi hususları söz konusu etmişlerdir.

Af, Mağfiret ve İbadet Ayı Olarak Ramazan

XVI. asır kaside nesiblerinde Ramazan'ın af, mağfiret ve ibadet ayı oluşundan söz eden kaside örnekleri vardır. Bursalı Rahmî'nin nesibinde Ramazan'da mescitlerin ve minarelerin kandillerle donatılmasından bahsedilirken aynı zamanda Ramazan'ın yeme içmenin yanında günahlardan uzak durulması, mescitlerde Kur'an okuyup tespih çekmek gibi ibadetlere ağırlık verilmesi gereken kıymetli bir zaman oluşundan söz edilmiştir:

Olıcak tîg-i riyâzetle dilâver rûze
'Asker-i nefsi sıyup oldu muzaffer rûze

Pîr-i pîruz hürmetle tutup halk-ı cihân
Lâyık eylerse gönüllerde eger yer rûze

Mahzen-i genc-i İlâhîye olupdur mazhar
Mühr urursa n'ola her ağıza yekser rûze

Şekl-i kandîl gibi ehl-i riyâzet geçinür
Dilde Nûr âyetini eyledi ezber rûze

Mâh-ı nev sanma alupdur eline hançer-i tîz
Kesmege halkını halkun meger ister rûze

Eline sübha-i billûr alup cümle menâr
İtdi her mescidi nûrıyla münevver rûze

Ramazaniyesi", *Diyanet İşleri Reisliği 1960 Yıllığı*, Ankara 1960, s. 61. Kasidenin yanında örnekleri az olmakla beraber terkibibend, gazel, murabba, mesnevi, iâhi, tarih, tuyuğ, rubâî ve müfred gibi farklı nazım şekilleriyle de Ramazaniyye örnekleri kaleme alınmıştır; Mustafa Uzun, "Ramâzaniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 34, İstanbul 2007, s. 439.

*Tâk-ı çarh üzre degüldür görinen şekl-i hilâl
Der-i fisk üzre kodı kufl-ı müdevver rûze*

(K. 3/1-7)

Gelibolulu Âlî, orucun iman ehlini sevindirirken münafıklara elem verdiğini, Ramazan'ın zahitlerin rengini sarartıp boyunu eğdiğini, seher vaktini “orucu tamamlayın⁸⁹⁷”, geceyi de “(nimetlerden) ve yiyin ve için⁸⁹⁸” ayetlerinin tuttuğunu söylemiş, minarelerin kandillerle süslenmesi âdetine de yer vermiştir:

*Güşâde-hâtır idüp her dem ehl-i îmânı
Virür hemîşe münâfıklara elem rûze*

*Hilâl-i heykelini zerd ü münhânî itdi
Nite ki kamet-i zühhâdı kıldı ham rûze*

*Seherde tutdı etimmü's-sıyâme âyetin
Şeb içre oldı külû ve'sşrebü ni'am rûze*

*Minârelerde kanâdîl zînet itdürdi
Sitârelerle olup dâfi'ü'z-zulm rûze*

(K. 60/6-9)

* * *

Ramazan'ın daha çok ibadet zamanı ve günahların affına vesile olan kıymeti bir zaman oluşundan bahsedildiği Ramazaniyye nesiblerine XVII. asırda da rastlanmıştır. Bosnalı Sâbit'in nesibinde oruç, ordusu bulunan bir sultan olarak tasavvur edilmiş, o teşrif edince herkesin atının üzengisini öpmeye yöneldiği söylenmiştir. Ayrıca Ramazan, Şaban'ın hemen arkasından gelen bir zaman dilimi, geliş vakti de gidiş zamanı da belli olan bir aydır:

*Kuruldu urdu-yı sultân-ı savm 'ale't-ta'cîl
Göründi mehce-i a'lâmı şehrden bir mîl*

⁸⁹⁷ Bakara, 2/187.

⁸⁹⁸ Murselât, 77/43.

*Müşerref itdi kudûmiyle şehri nûrû'd-dîn
Kim eylemez ya mübârek rikâbını takbîl*

*Göründi bir tarâfı gice na'l-i sîminün
İdince âb-ı şeh-i rûze ayagın kandîl*

*Meh-i nev Ramazân çekdi selh-i Şa'bâna
Rikâb-ı sîm ile bir bâd-pâ semend-i rahîl*

*'Aceb mi kaldura tabanı hâce-i Şabân
Eritdi bedrecigin şehride ne kâl ü ne kîl*

*Muvakkıt-ı felegün aylı günli sâ'atıdur
Kenâr-ı şehri zuhûr itdi mâh olup tebdîl*

(K. III/1-6)

Kırımlı Rahmî'nin kaside nesibinden alınan aşağıdaki beyitlerde diğer şairlerden farklı olarak Hz. Peygamber'e Hira mağarasında vahyin bu ayda indiği söylenmiştir. Ramazan günahların bağışlandığı mübarek bir zamandır:

*Buldu bu mâh-ı mükerrem Resûlü'-s-sakaleyn
Hil'at-i fâhir-i bi'setle kemâl-i 'ünvân*

*Bunda oldu şeh-i Bathâya Hırâ-yı Mekke
Evvelîn menzil-i mebrûre-i vahy-i Kur'ân*

*Ya'ni menşûr-ı risâletle gelip peyk-i celîl
Dedi etdi seni Hakk pâdişeh-i her dü-cihân*

*Gurre zann eyleme keştî-i yem-i gufrândır
Sayd-ı korsan-ı ma'âsiye dolaşır her ân*

(K. 6/15-18)

* * *

Ramazan, XVIII. yüzyıl şairleri için de ibadet edip günahlardan temizlenme zamanıdır. Arpaemini-zâde Sâmi'nin kasidesinde daha çok hilâlin görünmesiyle başlayan Ramazan'ın bağışlanma ve bol bol ibadet etme vakti olduğundan söz edilmiştir:

*Kadrini bilen görse hilâl-i ramazânı
Mihrâb idinür secde-i şükr itmege anı*

*Ahsente zihî mâh-i mübârek ki tulû'ı
Pür-behcet ü şevk itdi dil-i tâ'atîyânı*

*Cerm oldı fetîl-i siyeh-i şu'le-i gufrân
Geldükde çerâğ-i mehe nûr-i samedânî*

*Çün pîr-i riyâzet-keş-i nûrânî-i tevhîd
Ham-geştedür iksâr-i perestişle miyânı*

*Bogmak içün 'ifrît-i siyeh-gerden-i nefsi
Olmış müteheyî' açup âgûş-i benânı*

*Zann itme tehî çeşm-i basîretle kıl im'ân
Pürdür ni'am-i rahmet ile kâse-i hânı*

*'Aynıyla gümüş mükhüledür sürmesi müşkîn
İtmekde cilâ-yâfte çeşm-i nigerânı*

(K. 19/1-7)

Edirneli Kâmî, bir kasidesinin nesibinde oruç ayının daha çok feyiz, bereket ve ihsan zamanı oluşu üzerinde durmuştur:

*Gelince mâh-ı sıyâmun huçeste makdemine
Hilâl-i rûze musâfâta eyledi işrâb*

Temevvüc itdi yem-i vâridât-ı feyz-â-feyz
Saçıldı 'âleme dürr ü cevâhir-i nâ-yâb

(K. 3/6-7)

Edirneli Kâmî, bir başka kasidesinde yer alan aşağıdaki nesib beyitlerinde rintlerin yevm-i şek olduğu iddiasıyla yiyip içmeye devam ettikleri esnada Ramazan sancağının görüldüğünü, artık bu saatten itibaren gece gündüz altınoluklardan akan mağfiret suyuyla gıdalanmak gerektiğini dile getirmiştir:

Yevm-i şek diyü bogaz cengin iderken rindân
Zâhir oldu 'alem-i nusret-i şehr-i Ramazân

Âb-ı gufrân ile sîr-âb olacak demlerdür
Rûz u şeb olmadadır altun olukdan rîzân

(K. 13/1-2)

Şair, aynı kasidesinin bir diğer nesib beytinde de Ramazan ayında tertip edilen ve adına yağma sofraları denilen büyük iftar sofralarından söz etmiştir:

Hâzır ol kim yine yağma-yı ni'amdur oldu
Zer-kilîd-i der-i gencîne-i rahmet-rahşân

(K. 13/4)

Ramazan'ın günahlardan arınma zamanı oluşundan bahsederken de Yecüc'e karşı yapılan Zülkarneyn'in seddi ve Kaf telmihlerinden istifade etmiştir:

Çekdi Ye'cûc-ı ma'âsîye sed-i Zü'l-karneyn
Tâ hulûs üzre 'ibâdet ideler tâ'atîyân

Kâfı tahsîle meger mağribe gitmiş idi mihr
Cevheri itdi nuhâs-ı kamer içre sürbân (?)

(K. 13/11-12)

Edirneli Kâmî, bir başka kasidesinin nesib beytinde meleklerin Kudüs camiinde arş kandili yaktıklarını ve bu sebeple yevm-i şek konusunda tartışmanın beyhude olduğunu ifade etmiştir:

Melâ'ik yakdılar kindîl-i 'arşı câmi'-i Kuds'e
Zemîn üzre nizâ'-ı yevm-i şek bîhûde gavgâdur

(K. 17/2)

Şair, aynı kasidesinde yer alan ve Ramazan'da şeytanların bağlanması inancına⁸⁹⁹ telmihte bulunduğu aşağıdaki nesib beytinde İblis'in Kaf dağına firar ettiği şeklinde bir tahayyüle yer vermiştir:

Firâr itse degül bî-câ verâ-yı Kâfa dek İblîs
Gelen hançer be-kef mâh-ı sıyâm-ı zühd-peymâdur (K. 17/12)

Şair, aynı kasidenin bir başka nesib beytinde yerin göğün kandillerle donandığı bu ayda camilerin cennete, minarelerin de Tuba ağacına döndüğünden söz etmiştir:

Müzeyyen zîr ü bâlâ nûrdan kindîl ile şimdi
Cevâmi' cennet ü her bir menârı nahl-i Tûbâdur (K. 17/15)

Şeyh Gâlib, Ramazan'ın rahmet ve af ayı oluşundan, oruç tutan kimselerin çektiği susuzluktan söz etmiştir:

Allâh mâh-ı rûze ne sâhib-nisâb olur
Kim sâyesinde jâle-i ter âfitâb olur

Leb teşnegâna âyet-i rahmet degil midir
Kim râh-ı Hakda pîş-rev-i mâh-tâb olur

Bî-'aşk olan harâret-i germâ kıyâs ider
Bu mevsime irince cigarler kebâb olur (K. 25/1-3)

Oruçlular bu ayda günahlarından temizlenir. Oruçlunun ağız kokusu hurilerin saçına layık halis misktir⁹⁰⁰, ahı cehennem ateşini dahi söndürecek kadar tesirlidir:

Sûz-ı derûn-ı sâ'im-i şûrîde-hâlden
Bî-reybdır ki bahr-ı ma'âsî sehâb olur

⁸⁹⁹ “Ramazan ayı girince Cennet kapıları açılır, Cehennem kapıları kapanır ve merede-i şeyâtîn zincire vurulur”; (Buhari, Savm, 5).

⁹⁰⁰ Bu ifadede “Muhammed'in canı kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir” hadisine telmih vardır; Buharî, Savm 9; Müslim, Sıyam 163, *Sahîh-i Müslim*, thk. M.F. Abdülbaki, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.

*Bûy-ı hulûfu terbiyet-i âfitâb ile
Gîsû-yı hûr-ı 'îne sezâ müşg-i nâb olur*

*Budur şebîh âteş-i fâkayla yanmaga
Halk-ı revîye işte bu yüzden 'azâb olur*

*İtfâ-yı nâr-ı Dûzah ider âh-ı serd ile
Ol kim telâş-ı savm-ıla pür-pîç ü tâb olur* (K. 25/4-7)

* * *

Ramazan'ın yukarıdaki özelliklerde anlatıldığı nesib örnekleri XIX. asır için de geçerlidir. Eşref Paşa, Ramazan'ın senede bir defa gelen rahmet, mağfiret ve af ayı olan bir zaman oluşundan söz etmiştir:

*Habbezâ cebhe-nümâ oldu yine mâh-ı siyâm
Süfre-i mihrine gerdûn verir elbet nizâm*

*Râh-ı yek-sâleden ol mâh ederek seyr ü sefer
Bu ziyâfet-kede-i kevnde etdi ârâm*

*Meh degil bârika-i eymen-i 'afv u gufrân
Meh degil şârika-i rahmet-i subh-ı en'am* (K. XXVII/1-3)

Ramazan'ın Rintler Tarafından İstenmeyen Bir Zaman Oluşu

Ramazan, yeme içmenin yasaklandığı bir zaman oluşu itibariyle bilhassa rintler tarafından gelmesi pek de istenmeyen bir vakittir. XVI. asır kasidelerinde Ramazan'ın bu özelliğiyle söz konusu edildiği bazı örneklerle rastlanmıştır. Kelâmî'nin Ramazaniyye nesibindeki anlatımına göre oruç vaktinin gelişiyile Merih işret ashabının kanını akıtırken Akrep de içki erbabına zehir vurmaya hazırlanmış, Müşteri dünya pazarında parlaklık olmadığını görmüş, Utarit defterini dürmüş, sevinç alametleri kalmayınca Zühre de sadece gam nağmeleri çalar olmuştur:

*Yine örtüldi ruh-ı rûze siyeh perde-i şeb
Oldı bir meş'ale âteş bana her bir kevkeb*

*Gün fesâdun göricek 'âlem-i kevnün fil-hâl
'Abd-i hârib gibi bir altın idindi mihreb*

*'İşret ashâbınun akıtma kanın Mirrîh
Nûş erbâbına nîş urmada hâzır 'Akreb*

*Müşterî gördi bu bâzârda revnak yokdur
Defterin dürdi 'Utârid gibi depretmedi leb*

*Zühre'nün nagmeleri şimdi gam eyler işrâb
Kalmamışdur o fezâ-rîhde âsâr-ı tarab*

(K. 5/1-5)

Şairin bir başka Ramazaniyye nesibinde oruç ayı olan Ramazan'ın yeme içmeden uzak olunmasının yanında meyhanelerin de boşaldığı bir zaman oluşundan söz edilmiştir:

*Geldi gösterdi 'izârını yine mâh-ı sıyâm
Oldılar vâlih ü dem-beste ana hayl-i enâm*

*Yimeden içmeden el çekdiler il el-kıssa
Hayret-i hüsni cihân halkını mahv itdi tamâm*

*Ramazândur diyü mey-hânede zühhâd gibi
'Uzlete eylediler meyl birer kâse vü câm*

*El yudılar sudan el-kıssa bu eyyâmda il
Oldılar cümle semender gibi âteş-âşâm*

(K. 23/1-4)

Said Giray'ın kaside nesibindeki tasavvuruna göre Ramazan'ın yiğit delikanlısı şehre gelince üzümün kızı şarap küpüne saklanmış, şarap içmeyen ayyaşlar ciğer kanına yönelmişler, züht âlemde aziz olduğu için fitneciler zindana düşmüştür.

Herkes camii ve mescitlere yönelmiş, cihan pir-i muganın tekkesi gibi bomboş kalmıştır. Şimdilerde şarap ve meze ancak sevgilinin dudağında ve çene çukurunda görülmektedir:

*İdeli mâh-ı levend-i ramazân şehre nüzûl
Kendini duhter-i rez eyledi humda pinhân*

*Bâde-i nâba bedel vird ile hasb ide ciğer
Bâde-nûşâne olinca müteveccih ‘armân*

*Zühd ‘azîz olalı ‘âlemde şu düşdi hisse
Haşerât-ı fitene-i mülk-i ‘ademde zindân*

*Câmi’ ü mescidün ebvâbı küşâde olalı
Oldı metrûk-ı cihân hân-kah-ı pîr-i mugân*

*Bâde vü nuklı gören şimdi meger kim eyler
Zekan-ı reng-i şarâb-ı leb-i dil-ber seyrân*

(K. 2/11-15)

Ramazan, afyon müptelalarının da aralarında bulunduğu keyif ehlini perişan etmiştir⁹⁰¹. Sonuçta Ramazan’ın gelişi birilerini sevindirirken birilerini de üzmüştür:

*Oldı manzûrı meger hüsn-i hilâl-i ramazân
Berş efyûn-horı gör bût gibi kaldı hayrân*

*Dâs-ı tîz oldı yâhûd şekl-i hilâl-i şa’bân
Gerden-i hûşe-i keyf ehlini çekmekde hemân*

⁹⁰¹ Osmanlı’da gündelik hayatta afyon müptelalarının durumu hakkında geniş bilgi için bk. Yaşar Korkmaz, “Afyon Bitkisinin Osmanlı Gündelik Yaşamındaki Yeri”, http://www.academia.edu/5858120/Afyon_bitkisinin_Osmanli_Gundelik_Yasamindaki_yeri, s. 1-17. (Erişim Tarihi: 30.04.2014). Osmanlı’da afyon müptelaları hakkında ayrıca bk. Abdülaziz Bey, “Afyon Tiryakileri”, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirât ve Muamelât-ı Kavmiye-i Osmaniye* (Yayına Haz.: Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul Mart 2000, s. 326-327.

Hâsılı gulgule-endâz-ı kudûmı virdi

Kimine nûr-ı şeref kimine derd-i bürkân

(K. 2/16-18)

* * *

Ramazan'ın işretin engellendiği bir zamanoluşundan, rintlerin bu durumda pek de hoşlanmayışından söz eden nesib örnekleri XVIII. asırda da söz konusudur. Haşmet'in Ramazaniyye nesibindeki anlatımına göre orucun gelişiyile büyük sıkıntıya düşen afyon tiryakiler, içki müptelaları, aralarında şairin de bulunduğu rintler Ayasofya'da küp dibini beklemeye, camiye gitseler de şaraptan vazgeçememektedirler⁹⁰². Afyon tiryakisi, elinde afyon tanelerinden yapılmış tespihi, dilinde afyon virdi iftar saatini beklemektedir:

Rûşen itdükde meh-i rûze şeb-i eyyâmı

Yakamaz oldu kanâdîl-i neşâtı mestân

Bekleriz biz de Ayasofyadaki küp dibini

Pây-ı humdan geçemez câmi'e varsa rindân

Elde tesbîh ile sa'âti sayar tiryâkî

Dâne-i habbe-i afyonı ider vird-i zebân

Ehl-i keyfin şaşırır vakt-i gurûb tekbîrin

Sûre-i Şemsi tilâvet ile ahşamı kılan

Buldı her bir kişi bir sûret-i zîbâ-yı salâh

Döndü âyîne-i gufrâna cebîn-i 'isyân

Seng-i tevbeyle kırup şişe-i sahbâyı bütün

Şimdi tesbîh çeker câma bedel hep rindân

(K. 20/15-20)

⁹⁰² Osmanlı'da Ramazan ayında bilhassa teravih zamanında kalabalık bir cemaatin toplanması, padişahın da katıldığı Kadir geceleriyle bayram namazlarında daha canlı bir görünüme kavuşması () hadisesine göndermede bulunulmuştur; Semavi Eyice, "Ayasofya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 4, İstanbul 1991, s. 209.

Daha çok Ramazan'ı felek, hilâl gibi gök cisimlerinden yararlanarak anlattığı kasidesinin nesibinde İbrahim Hanîf, Ramazan'dan ziyade arkasından gelen bayramla sevinildiğini ifade etmiştir:

*Çarh tutdu Ramazâniyye elinde bir câm
Şöyle berrak o kim sîm kadehden dahi hâm*

*Öyle bir kaşı kemân mâhı edince peydâ
Pîr-i çarhın n'ola ger olsa kad u kâmeti lâm*

*Öyle bir meh bu ki Şa'bânını eyler ta'kîb
Rûze-dârân-ı gama etdirir elbet bayram*

*Oldu meftûnu dil ol şûh-ı hilâl-ebrûnun
N'ola beklerse yolun sâye-sıfat her ahşâm*

(K. 3/1-4)

Koca Râgıb Paşa, öncelikle Ramazan'ın gelişini rintlerin gözünden hikâye etmiştir. Elbette bu ay, içki ve eğlenceye ara verilecek, meyden ve meyhaneden el çekilecek bir zamandır:

*Geceyi gündüze katmış ne şitâb ile gelür
Müjde-i 'ıyde ider sanki mübârek ikdâm*

*Şöyle bir gaflet ile basdı ki ta'bîr idemem
Gûyiyâ bezmi basan şahne gibi bî-hengâm*

*Kesdiler meygdeden bâde-perestân ayagı
Görüb el virmedigin 'âlem-i âba eyyâm*

(K. 3/2-4⁹⁰³)

Tunca Kortantamer Hoca'nın belirttiği üzere modern küçük hikâyeyi andıran Nedîm'in Ramazaniyye nesibinde⁹⁰⁴ öncelikle aralarında şairin de bulunduğu

⁹⁰³ Koca Râgıb Paşa Dîvânı (Araştırma ve Metin), Hüseyin Yorulmaz, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1989.

⁹⁰⁴ Nedim, Ramazaniyye'nin nesibinde, psikolojik unsurları, bu unsurları oluşturan bütün yapı örgüsü elemanlarıyla bir mahalle (semt) atmosferi içinde yaşanan, eğlenen, hayattan zevk alan biri olarak şairin

ehlikeyfin Ramazan'ın gelişiyle hazırlıksız yakalanan, inanmak istemeyen telaşlı ruh hâlleri ve sonunda kabul edip boyun eğişleri söz konusu edilmiştir⁹⁰⁵:

*Bağteten sabit olup gurre firâşında imâm
Hâb için yatmış iken etdi terâvîhe kıyam*

*Baş kaldırmadılar öğleye dek uyhudan
Yevm-i şek zevkına hazırlanan ahab-ı kiram*

*Serdi-i fasl-ı bahar etmiş iken tab'a eser
Ataş-ı rûze ana kıldı mükâfat tamâm*

*Şu soğuk günlere bir pare ısındırdı bizi
Bir gün evvel erişüp geldi hele mâh-ı siyam*

*Pâsban verdi kudûmiyle cevâb eyleyene
Ramazan geldi mi âyâ diyerek istifham*

*Çeşm-i Zerkâ-yı Yemâmeyle mi bakdı bilmem
Nazar-ı şahide ahsentü zihî dikkat-i tâm*

*Bilemem ben de ki şâhidde mi takvimde mi
Hele bir kizb var ortada budur sıdk-ı kelâm*

*Ehl-i keyfin birisi der ki behey sultânım
Aydın ay bellü hesâb olmadı şa'bân tamâm*

*Bir iki meblağ-i berş ile urup öldürecek
Geldiler eylediler böyle cihanı sersâm*

izlenimlerini, ruh hâlini, duygularını dile getiren bir hikâye anlatmaktadır. Şair, mekân, çevre, tipler, olay örgüsü, şahısların hareket ve davranış unsurları, konuşmaları, bütün bunları düzenleyişi, bunlarla oşuturduğu ruh hâli, atmosfer, yoğunluk ve hikâye dışındaki bütünlük ile küçük modern hikâye yazarına çok yaklaşan bir tavır sergilemektedir. Hatta Nedim, böyle bir hikâyeyi şiir değil de, nesir şeklinde kaleme alsaydı, onu modern Türk hikâyesinin öncüleri arasında saymak kaçınılmaz olacaktı; Kortantamer, *agm.*, s. 397.

⁹⁰⁵ Kortantamer, *agm.*, s. 394.

*Olacak oldu heman çâre ne simden sonra
Edelim hükm-i kaza destine teslîm-i zimâm*

(K. 10/1-10)

Bununla birlikte Nedîm, daha Ramazan'ın ilk gününden itibaren akabinde gelecek bayramı ve bayramda, hatta bayramın ikinci gününde yapacaklarını düşünmeye, daha doğrusu hayal etmeye başlamıştır. Buna göre sabah erkenden yola düşecek, bir arkadaşıyla kayığa binecek, Sadabad'a gidecek, bir iki saat orada dinlenip eğlenecektir⁹⁰⁶:

*Şevkimiz şimdi ana düşdi ki in-şâ'a'llah
Ola sıhhatle selâmetle meh-i rûze tamâm*

*Kıla erbâb-ı dili âb-ı hayâta sîr-âb
Erişüp Hızr gibi âh mübarek bayram*

*İbtidâ ıyd gün icrâ-yı merasimle geçüp
Gecesi dahi olup maslahat-ı hâb tamâm*

*Çün ikinci gün ola böylece ahd eylemişdim
Yine sabr eyleyim ol gün ne direng ü ârâm*

*Çekdirüp pek seheri doğruca Sa'd-âbâda
Tutayım zinde iken cennet-i a'lâda makam*

*Varayım hâk-i tarab-nâkine yüzler süreyim
Bir gün olsun alayım bari felekden bir kâm*

*Havzdan kevser-i pâkîzeyi nûş eyleyeyim
Kasrdan bûy-ı cinânı edeyim istişmâm*

*İyd ola fasl-ı bahar ola da Sa'd-âbâdın
Zevkini eylemeyim sıhhat olur bana haram*

⁹⁰⁶ Kortantamer, *agm.*, s. 395.

*Hurrem-âbâda varınca gideyim zevrak ile
Bî-kusûr eyliyeyim seyr-i kusuru itmam*

*Bir münâsibce refik ile girersek kayığa
Şevk ile kullanırız gayri bizimdir eyyam*

*Sonra havzın öte yanma çıkup zevrakdan
Bir dırah altına ferş eyliyelim bir ihram*

*Keç edüp gûşe-i destârımı rindâne geçüp
Oturup eyliyeyim bir iki sâ'at ârâm*

(K. 10/11-22)

Neylî, orucun herkesi zayıflatmasından, bayram hilâlinden, Ramazan'ın arkasından gelecek olan bayramın Yusuf'a benzediğinden, Şevval ayından, otuz gündür oruçlu olan halkın bayram güzelini görmek istediğinden söz etmiştir:

*Rûzenin za'fını inkâra dahı var mı mecâl
Bedr iken oldı meh-i rûzede mânend-i hilâl*

*Kâmetin şevkıla dâl itdi berây-ı ikrâm
Husrev 'îdi meh-i rûzede idüp istikbâl*

*Rûze-i etvâl-i eyyâm döğünmek mi bilür
Yûsuf-ı 'îd-i 'azîz eyledi dîdârı bu sâl*

*Toldı peymânesi âhır deme irdi ramazân
Devridir ki görile câm-ı hilâl-i şevvâl*

*Nî'met-i rûze-i sî-rûzeye sîr oldı cihân
Şâhid-i 'îd temâşâsına şimdi ikbâl*

(K. 17/1-5)

Sünbül-zâde Vehbî, Ramazan'ın insanlar üzerindeki psikolojik etkileri üzerinde durmuştur. Afyonla afyon şurubuna hasret çeken, tabir edilemeyecek kadar tatlı bir uykuya dalan ve ancak ezan sesini duyunca uyanabilecek olan ehlikeyfin hâli çok

yamandır⁹⁰⁷. Adım atacak güç bulsa insanların kimisi Mağrip'e, kimisi de Şam'a sefer edecektir. Sinedeki gönül kuşu sıcağın ve suyun hararetiyle kebaba dönmektedir. Felek, açgözlülerin nazarının onu yiyeceği korkusuyla güneş çöreğini mağribe saklamış olmalıdır. Orucun etkisiyle çok susamış olan biri göğre baksa güneşi Yengeç burcu gibi görür. Oruç yüzünden çok zayıflayan insanların hepsi âdeta meleklerle dönmüşlerdir:

*Ehl-i keyfin hele keyfiyyetini hîç sorma
Hasret-i berş ile afyön ile pek hâli yaman*

*Bir şeker-h'âba talıp yatdı ki ta'bîr edemem
Açamaz çeşmini gûş etmeyicek savt-ı ezân*

*Kimisi Şâm'a kimi Magrib'e eylerdi sefer
Bir iki hatveye olsaydı eger tâb u tüvân*

*Tâb-ı germâ ile germiyyet-i cû' ile döner
Mürg-i dil sînede mânend-i kebâb-ı mürgân*

*Kurs-ı hurşîdi felek magribe saklar yohsa
Yerdi çokdan nazar-ı gürsine-çeşmân-ı cihân*

*Etse bir teb-zede şimdi feleke germ-i nigâh
Görünür çeşme-i hurşîd ana 'ayn-ı Seretân*

*Za'f-ı ten cism-i latîfe mütebeddil edeli
Cümleten nev'-i melek oldu sanarsın insân*

(K. 43/6-12)

Sünbül-zâde Vehbî, diğer kaside nesibinde ise, Ramazan ayını hilâl üzerinden anlatmıştır. Şairin tasavvurlarına göre hilâl, ehil kimselerle nur ayetini tefsire gelmiş,

⁹⁰⁷ Ramazan ayında ayyaşların, tiryakilerin iftarda içki yerine afyon şurubu içmeleri âdetine telmih vardır; Abdulkadir Erkal, "Divan Şiirinde Afyon ve Esrar", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 33, Erzurum 2007, s. 47.

Kamer⁹⁰⁸ ve Necm sûrelerindeki⁹⁰⁹ remizlerle ilgili vaaz vermek için felek kürsüsünde oturmuş, sarhoş naralarını zikir ve tehlil sedalarına tebdil etmiştir:

Ehille mebhasin nûr âyetin tefsîre gelmişdir
Müşârun bi'l-benân olmuş hele keşf-i mezâyâda

Rumûz-ı sûre-i Necm ü Kamer'den va'z eder gûyâ
Mahâretle oturmuş Kürsî-i çarh-ı mu'allâda

Hilâl ammâ olup câm-ı hilâlîye bedel kılmış
Mübeddel na're-i mestânevi tehlîl ü evrâda (K. 49/5-7)

* * *

XIX. asır kaside nesiblerinde de Ramazan canlı sahneler içinde hikâye edilmiştir. Enderûnlu Vâsıf'ın kaside nesibinde ehlikeyfi temsil eden Tahir adlı bir karakterle Ramazan müjdesini getiren kişinin konuşmaları vardır. Ehlikeyfe ansızın biri gelerek Ramazan'ın geldiği müjdesini getirince onlar önce bu habere inanmak istememişler, fakat kesin cevap alınca ehlikeyften Tahir'in aklı başından gide yazmıştır:

Dîdeler rûşen efendi ramazân geldi deyü
Ehl-i keyfe biri nâgeh olıcak müjde-resân

Dedi yâ hû bize bir dogru cevâb eyle meded
Hâne-i kalbe düşürdün yine havf u halecân

'Alimallâhu ta'âlâ bu sözün sagı sana
Gözün aç yarın efendi ramazândır ramazân

⁹⁰⁸ 54. sûre olan ve 55 âyetten oluşan Kamer sûresi Mekke'de inmiş olup kıyamet gününden, kendilerine gönderilen peygamberlerin söylediklerini inkâr edip helak olan Nuh, Ad, Hud, Lut kavimlerinin nasıl cezalandırıldığından, buna mukabil Hakk'ın emrine itaat edenlerin cennete gideceklerinden söz edilmektedir.

⁹⁰⁹ Mekke'de nazil olan, inanç, vahiy, Allah'ın birliği ve ahiret konularını ele alan Necm, Kur'an'ın 53. sûresi olup 62 âyettir.

*Gûş edince suhan-ı müjde-res-i mezbûru
Tâhir'ün 'aklı başından gide yazdı o zamân*

(K. 16/11-14)

Tahir, afyon müptelası bir kişi olduğunu, orucu tutsalar da sabretmek zor olduğu için gizli saklı da olsa arada bir orucu yemenin âdeta gerekli olduğunu söylemiştir. Tahir'in konuşmalarından Ramazan'ın gerçekten geldiğine hâlâ inanmadığı, daha doğrusu inanmak istemediği anlaşılmaktadır:

*Dedi sap saga birâder n'idelim çâresi ne
Tutalım savmını ammâ yiyelim gâhî nihân*

*Hubb-ı 'anberse vefâ eyleyelim keyfimize
Kalmadı fûrkat-i afyon ile hiç tâb ü tûvân*

*Kurulurduk kanı biz keyf ile mânende-i şîr
Kürbe-i gûşe-nişîn etdi bizi şimdi zamân*

*Ben inansam dedi Tâhir ki dîrûgdu bu sözü
Anı ben öldürürüm şimdi olur ortada kan*

*Be-meded dün gice yandı dahı kandîl-i berât
Allâh Allâh bize dek etmek içündür bu yalan*

*Yoksa şa'bân-ı şerîfün 'adedin bilmiyoruz
Elli dördünde degülmî hele Hâcî Ramazân*

(K. 16/15-20)

Bu sırada kavga ve bela aradıkları çok açık olan iki tiryaki yola koyulmuş, fakat ellerindeki fener dahi hararet ateşiyle tutuştuğu için onlar da gecenin karanlığında korkuyla kalakalmışlardır:

*İki menhûs-ı cihân 'arbede-cû tiryâkî
Bir ugursuz yola olmuşdu şitâb ile revân*

*Güft ü gûlarla olup balta-zen-i düşmen-i keyf
Vasat-ı râha dahı yetmeden ol masharayân*

*Tutuşup sûz-ı harâretle elinden feneri
Havf ile zulmet-i şebde çıka yazdı iki cân*

(K. 16/21-23)

Söz konusu tiryakilerden birisi bu hâlde evinin yolunu bulamayacağı için kendisine bir at getirmesini, yolda kendisine eşlik etmesini söylemiştir. Şair, bu sözleri duyan Tahir'in daha da celallendiğini söyleyerek nesib bölümü tamamlamıştır:

*Birisi der ki birâder bulamam hânemi ben
Bu hirâs ile muhâl oldu bana gitme inan*

*Bana esb-i nerimi sür getir ahabım isen
Olalım râkib-i rahş-ı hünere cılve-künân*

*Pek niyâzımdır efendim ola âheste-reviş
Sana hem-pâ ola her hatvede yanî hayvân*

*Edeyim tatlı hikâyet ben ana yolda nakil
Sözüme gûş ura hem açmaya her ferde dehân*

*Ana ben râkib olup sen de rikâbımda yürü
İkiniz de beni dinlen ben olam menkabe-hân*

*Gûş edince bürüdü Tâhir-i bî-cânı celâl
Gidi menhûs-ı mülevves yeter etdün hezeyân*

(K. 16/24-29)

Enderûnlu Vâsıf'ın bir başka Ramazaniyye nesibindeki anlatımına göre Ramazan, içkinin yasaklandığı, meyhanelerin kapısına mühür vurulduğu, rintlerin tövbe ve ibadet amacıyla mescitlere yöneldiği vs. bir aydır:

*Devr ederken gice meclisde şarâb-ı gül-fâm
Der-i hum-hâneye mühr urdu gelip mâh-ı sıyâm*

*Dest-i mi'mâr-ı füyûzât-ı kaderle cümle
Yapılıp ehl-i harâbât-ı 'imâret-encâm*

*El yudu fıskıye-i meyden ayag-ı sâkî
Âb-ı rûyıyla vuzû' etdi bütün rind-i enâm*

*El alıp her biri bir mürşid-i feyz-âverden
Mescide dogru ayaklandı gürûh-ı sersâm*

*Terk edip câm-ı sabûhu üdebâ-yı rindân
Tevbe-i 'ahd-i nasûh etmege eyler ikdâm*

*Kesb edip her biri bir sûret-i zîbâ-yı salâh
Oldular nâsiye-fersâ-yı Hudâ-yı 'allâm*

(K. 15/1-6)

Şair'in bir diğer Ramazaniyyesi'nde yer alan aşağıdaki nesib beyitlerinde tiryakinin bir türlü Ramazan'ın gelişine ikna olamayışı canlandırılmıştır:

*Tiryâkiye tâ kim ramazân geldi denilse
Lâ havle-künân der eleminden ne zamândır*

*Tedkîk-ı nazar eyle şu takvîme birâder
Üftâde-i havf etme bizi belki yalandır*

*Amma yürümüş bu sene sür'atle mübârek
Ya sa'y ü ya sâ'at-i gurûb-ı ramazândır*

*İşlerse ciger-gâhına gamla n'ola bu dâg
İşler yine imsâk-i duhân ile dumandır*

(K. 28/23-26)

Afyon müptelası bir fincan kahve ve nargile dumanıyla ağırlanırken sofunun pilav ve yahniyle dahi doymayacağından, müezzinin akşam ezanını okumak için minareye çıkmasının hayrından değil bir an önce iftar yapmak istediğinden söz eden şair, hilâli

ekmek sanan açgözlüleri onun ekmek olmadığına inandırmanın zor olduğunu söylemiştir:

*Afyon-h^vâr ağırlamak ahafdır ki gıdâsı
Bir fincan ağır kahve vü bir lûle dumandır*

*Gösterme sakın sofrada bir sôfuya yoksa
Dil-sîr olamaz tâ-be-pilav yahni kapandır*

*Bulsa yemeğe niyyeti var lafz-ı ta'âmı
Ehl-i şikem ol rütbe gedâ-çeşm-i harândır*

*Hayrına çıkar sanma menâr üzre mü'ezzin
Ahşâma kadar dūd-ı ta'âma nigerândır*

*Gördükçe hilâl-i feleki gürsene-çeşmân
Ser-sofra-yı çarh üzre sanır pâre-i nândır*

*Kurs-ı mehe bir diş bileyiş var iken anda
Mehdir o degül nân deyü gel ersen inandır*

(K. 27/23-32)

Zâik'in kaside nesibinde ise, minare ve mescitlerin aydınlatılması yanında, Ramazan'ın keyif ehli, bilhassa da afyon müptelaları açısından son derece zorlu geçmesi, afyon müptelalarının ve keyif ehlinin kahve ve nargileyle sakinleşmesi vs. üzerinde durulmuştur:

*İrişdi vakt-i mebrûk 'âleme mâh-ı sıyâm oldı
Cihân hep rûze-dâr olmaklığa pür-ihimâm oldı*

*Minârât ü mesâcid fark olunmaz rûz-ı rûşenden
Velî erbâb-ı fîskun kalbine leyl-i zalâm oldı*

*Nedür dest-i siyâmdan çekdiği berrâşların bilmem
Kemâl-i intizâr-ı şâm ile kadler çü lâm oldı*

*Mesâdan vakt-i imsâke gelince gûyiyâ cennet
Velâkin subhdan iftâra dek rûz-ı kıyâm oldı*

*Şeş ü deh sâ'at oldı müddeti yenmez dimiş eslâf
Ana şimdi iki sâ'at kadar vakt inzimâm oldı*

*Nice sabr eylesün Âdem husûsâ kim müberrişler
Meded ey sâkî-i kahve yetiş vakti tamâm oldı*

*Hemîşe ehl-i keyfün maksadıdur kahve vü kalyan
Sakın dil-hâhı sanma zâhidâ ekl-i ta'âm oldı*

(K. 18/1-7)

Ramazân Âdetleri

Ramazaniyye nesiblerinde sahur, iftar, Ramazan sofraları, camilerin kandillerle donatılması, teravih gibi Ramazan'a dair bazı âdetler de söz konusu edilmiştir. XVII. yüzyıl kasidelerinde bu tür nesib örneklerine rastlanmıştır. Bosnalı Sâbit'in kaside nesibinde akide şekeri, şeker tablaları, helva, işkembe gibi yiyecekler, nargile⁹¹⁰, kahve gibi keyif verici maddeler⁹¹¹, iftar, imsak, sahur zembili ve misvak gibi kavramlar ekseninde İstanbul'da yaşanan bir Ramazan ayı rintlerin gözüyle ve Nedîm'i de hatırlatan bir söyleyişle canlı ve hareketli tablolar hâlinde anlatılmıştır⁹¹²:

*Tonanup al 'akîdeyle şeker tablaları
İtdi her guşe-i İstanbulı sûk-ı mercân*

*Cân virür râhet-i hulkuma esîr-i helvâ
Gelse efsürdegî-i savm ile hulkumına cân*

⁹¹⁰ Eski İstanbul kahvehanelerinin vazgeçilmez öğelerinden olan ve İstanbul'a IV. Murad döneminde (1623-1640) geldiği kabul edilen keyif verici maddelerden biri olan nargilenin Osmanlılar devrinde tiryakilerince belirlenen bazı içme şartları dahi vardır; Ali Esat Bozyiğit, "Nargile", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 6, İstanbul 1994, s. 45-46.

⁹¹¹ Kahvehaneler, Osmanlılar döneminde Ramazan'da düzenlenen sazlı sözlü meclisler, âşık atışmaları, gibi faaliyetleriyle daha hareketli mekânlar durumundadır; Cengiz Yıldız, "Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehaneler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 10, Ankara 2002, s. 638.

⁹¹² İki Ramazaniyye'nin mizah bağlamında ele alındığı bir çalışma için bk. Rasih Erkul, "Mizah Bağlamında Sabit İle Nedim'in Ramazaniyeleri", *CBÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, c. 11, S. 1, Manisa 2013, s. 446-456.

*Biri rindün mütevazzâda kamış helvâsın
Şâh-ı misvâka bedel eyledi idhâl-i dehân*

*Elde işkenbe fener arkada zenbîl-i sahur
Gice faslında şikem-hâreleründür seyrân*

*Vakt-i imsâkdaki micmere-i 'anberden
Hoşdur âlüfteye iftârda bir lûle dühân*

*Kadeh-i ratl-ı girân mertebesi neş'e virür
Kahve-âşâma ağır kahve ile bir fincân*

*Her makâm üstine iftârda tercîh olunur
Nagme-i nerm ile âheng-i dü-gâh-ı dendân*

(K. XLV/13-19)

Diğer taraftan şair, iftar, imsak, işret zamanının sona ermesi, oruçla insan bedeninin zayıflaması gibi hususlardan da söz etmiştir:

*Çıkardı tabla-i hâleyle nısfın iftâra
Bakiyye halkayı imsâke çekdi çarh-ı bahîl*

*Döküldi nukl-ı futûrı zarîf-i devrânun
Elinde kulpı kalup oldu ser-nigûn zenbîl*

*Bir üstühânçe-i pehlûsı kaldı cirminden
Hilâla döndi ideliden gıdâsını taklîl*

(K. III/14-16)

Şair, ayrıca söz konusu kaside nesibinde Ramazan'a has bir ibadet olan teravîh namazına da yer vermiştir:

*Rükû'a vardı terâvîhe eyleyüp niyet
N'ola edebler ile kılsa rüknini ta'dîl*

(K. III/21)

Vahyî'nin kaside nesibinde Ramazan, insanların sevindiği, her tarafın kandillerde donatıldığı, her minarenin âdetâ gelinciğe döndüğü, müezzinlerin ilahi ve dualar okuduğu vs. bir zaman olarak yer bulmuştur:

*Def'-i târ-ı gam idüp zevk-i kudûm-i ramazan
Âsmân-ı dile gûyâ meh-i tâbân oldu*

*Şehri bir gülşen-i zîbendeter itdi fi'l-hâl
Her menâre sanasın Lâle-i Nu'mân oldu*

*Giceler zâhir olan şu'le-i kandîl degül
Gülşen-i lutf-ı İlâhîde çirâgân oldu*

*Feyz-bahş olmada 'uşşâka sadâ-yı temcîd
Her mü'ezzin sanasın bülbül-i nâlân oldu*

(K. 21/8-11)

Şair, Ramazan'da kandillerle donatılan camilerin tespih sesleriyle dolmasından, Kur'an okunmasından da söz etmiştir:

*Savt-ı tesbîh ile câmi'ler olup mâl-â-mâl
Sanki bir bülbüli çok hûb gülistân oldu*

*Tâb-ı kandîl degül ân-ı cemâl-i ramazan
Şu'le-güsterlik idüp şem' fûrûzân oldu*

*Gûşe gûşe okınup şevk ile Kur'ân-ı 'azîm
Ser-te-ser rûy-i zemin şimdi debistân oldu*

(K. 21/14-16)

* * *

Nesib beyitlerinde Ramazan'a ait bazı âdet ve özelliklerin ele alındığı Ramazaniyye kasideleri XVIII. yüzyılda da vardır. Haşmet, kasidesinin nesib bölümünde Fatih

Camii'nde⁹¹³ Ramazan dolayısıyla meydana gelen kalabalığın, kimi âşıklarıyla kimi de elindeki güllerle dolaşan güzeller topluluğunun, ellerinde terazileriyle meyve satıcılarının yer aldığı bir Ramazan sahnesi çizmiştir:

*Ekserî serv-kadân Câmi'-i Fâtihde gezer
Havlının her tarafı dilber ile mâl-â-mâl*

*Kimi 'uşşâkına hem-dest olup gezmekde
Kimi zen-dostluk idüp almış ele bir gül-i âl*

*Nakd-i ümmîd-i visâl-âver-i 'âşık ber-kef
Kâle-i vasl-ı bütân zîb-i yed-i istibdâl*

*Sû-be-sû mîve-fürûşân terâzû der-dest
Yalvarıp dirler efendim be-medet benden al*

*Allâh Allâh nedir ol âmed ü reft-i hûbân
Ki temâşâ ile dil oldu perîşân-ahvâl*

(K. 16/9-13)

Haşmet'in anlatımına göre Ramazan, her yerin kandillerle aydınlatıldığı, camilerin Nur, minarelerin Tur dağına döndüğü bir zamandır:

*Pertev-endâz olıcak gurre-i şehri Ramazân
Yakdı kandîl-i dili şu'le-i şem'-i gufrân*

*Giceler döndi tecellî-gede-i envâra
Hande-zen matla'-ı hûrşîde leyâlî-i cihân*

*Oldı her câmi'-i vâlâ cebel-i Nûra nazîr
Her minâre şecer-i Tûr gibi şu'le-feşân*

(K. 20/1-3)

⁹¹³ "İstanbul Fatih'te fetihten sonra yapılan ilk selâtin camii ile etrafındaki külliye" hakkında geniş bilgi için bk. Semavi Eyice, "Fâtih Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 12, İstanbul 1995, s. 244-249.

Ramazan'da sadece camiler değil, bütün şehir insana yemeyi içmeyi unutturacak kadar güzelleşir. Orucun sebep olduğu açlığın etkisiyle güneş yanaklı güzeller dahi kimsenin ilgisini çekmez:

*Ekl ü şürbi unudur şehri temâşâsından
Toyamaz zevkine câmi'lerinin sâ'im olan*

*Yokdur ikbâli oruç yimede halkın ammâ
Bir göz ile bakarak geşt ü güzâr itse bütân*

*Bâ-husûs hâlet-i savm ile gürisne-çeşme
Türş-rüyân görinür hüsn ile hûrşîd-rahşân* (K. 20/11-13)

Koca Râgıb Paşa, Ramazaniyyesi'nin nesibinde teravih, imsak, içinde şerbet gibi tatlıların ve nargile gibi keyif verici maddelerin de yer aldığı iftar sofralarından söz etmiştir:

*Oturuşdu tek u pûy-ı ney ü meyden rindân
Zâhidân eylediler şimdi terâviha kıyâm*

*Ramazân hurmetine arkası mihrâbdadır
Cümleye itse tasaddur yiri varışmadı imâm*

*Câme-i nev keser erbâb-ı tabi'at 'ıyde
Şikem ashâbı da iftâra keserler endâm*

*Ehl-i keyfin kem olur h'âhişi savma zîrâ
Viremez tab'-ı sehâ-pîşesi imsâke nizâm*

*Müşgil olsa ne 'aceb farklı meleklerle beşerin
Za'f-ı imsâkle hep buldu letâfet ecsâm*

*Hôş gelür dilber-i billûrîden vaslından
Vakt-i iftâra gelen nârgil-i sîm-endâm*

*Neş'e-i sufra-i bezmi viriyor h^vân-ı fütûr
Şerbet-i kâse olup câm-ı şarâb-ı gül-fâm*

(K. 3/5-11)

Sürûrî, yevm-i şek, rintlerin durumu, sadaka toplanması, oruç tutamayanların verdiği fidye gibi hususların yer aldığı bir Ramazan anlatımına yer vermiştir:

*Tutdı halkun dehenün geldügi sâ'at ramazân
Yevm-i şek sohbetin itdürdi ferâgat ramazân*

*Meykeşün 'îşine virdise kesel sûfiyede
Renciş-i tâ'at ile virmedi râhat ramazân*

*Şeyh cem'-i sadakât itdi fakîrem diyerek
Oldı miskîne biraz mûcib-i servet ramazân*

*Rûz u şeb mihr-i gurûş ile nücûm akçelerin
Gösterür sâ'im ü kâ'imlere ücret ramazân*

(K. 11/1-4)

Diğer taraftan kandilciler, camilerde kandiller yakmış, her taraf parlak mahyalarla donanmıştır:

*Yakmasun yok yere kandilciyân-ı şe'âle
Şu'leden kaçmaz imiş şîr-i jiyân-ı ramazân*

*Tâb-ı mahyâda mâhî gibi mâhî bu gice
Gark-ı nûr eyledi feyz-i leme'ân-ı ramazân*

(K. 11/17-18)

Sürûrî, Ramazaniyye kasidelerinden birinin nesibinde de iftarda atılan Ramazan toplarından, bekçilerden, diğer zamanlara göre daha coşkulu okunan ezanlardan, kandiller yakılan camilerden vs. söz etmiştir:

*Ahşam oldukda dönüp topla sadâsı topla
Sûr ider sâ'im-i hasretkeş-i nân-ı ramazân*

*Mansıb oldum sanur erbâb-ı emel bâbında
Bekçiler olsa gelüp tabl-ı zenân-ı ramazân*

*Nagme-i subh-dem-i 'îd kadar dinleniyor
Vakt-i magribde gelen savt-ı ezân-ı ramazân*

*Şenligi artıyor olmagla harîm-i câmi'
Tahtgâh-ı şeh-i iklimistân-ı ramazân*

*Sahn-ı câmi'de kanâdîl degül saçtı şerer
Na'l-i pâ-yı feres-i kerem-'inân-ı ramazân*

(K. 15/11-15)

Sürûrî, bir başka Ramazaniyye nesibinde konaklarda büyük ziyafetlerin tertip edildiği Ramazan'ın dünya misafirhanesine bir süreliğine kalmaya geldiğini söylemiştir:

*Her konak şöyle ki mânend-i ziyâfet-hâne
Olmuş ârâste yer yer döşenüp sofrâ-i h'ân*

*Sordum ahvâli birinden didüm i'lâm ile
Hâriku'l-'âde nedür tedârik bu zamân*

*Didi ey sersem-i h'âb-ı elem-i gürisnegî
Bilmedün mi ne imiş bâdî-i şâdî cihân*

*Şeref ü kadr ile mihmânkede-i dünyâyâ
Bir misâfir geliyor nâmına dirler ramazân*

(K. 14/4-7)

Ramazân, aynı zamanda minarelerde kandillerin yakıldığı, herkesin şadırvan başlarına abdest almaya koştuğu bir zaman dilimidir:

*Yandı kandîl menâr üzre sanursın rûze
Dikdi menzilde gelüp meş'ale-i nûr-efşân*

Su gibi akdı vudûya ramazân sûfîleri

Boş kalur mı göre bir lahza ser-i şâdurvân

(K. 14/9-10)

* * *

XIX. asır şairleri de Ramazan'ı bazı hususiyetleri ve âdetleriyle söz konusu eden Ramazaniyye kasideleri kaleme almışlardır. Leylâ Hanım'ın Ramazaniyye nesibinde güzellerin seyrana çıktığı, vaiz ve zahitle ağız birliği eden rintlerin başlarını hırkaya çektiği, minarelerin aydınlandığı bir Ramazan sahnesi çizilmiştir:

Tâli' oldı neyyir-i burc-ı sa'âdet nâ-gehân

Togdı necm-i tâli'-i âfâk bî-şekk ü gümân

Sâha-i dünyâyı hem-reng-i behişt itdi yine

Salınup seyrâna çıkdı sû-be-sû hûrî-veşân

Söz bir itdi vâ'iz ü zâhid bu günlerde meger

Başların pek hırkaya çekmekde rindân-ı zamân

Her menâre şeb-çerâg-efrûz olup i'lân ider

Lem'a-rîz oldı diyü feyz-i Cenâb-ı Müste'ân

(K. 3/1-4)

Sutûrî'nin nesibinde camileri tehlil sedasının süslediği, herkesin vakit namazlarını camide eda eder olduğu, kandillerle gecelerin gündüz gibi aydınlandığı, sabaha kadar Kur'an kıraati yapıp ilahilerin okunduğu, oruçla susayanların iftarda Kevser tadı veren şerbetlerden içtiği bir Ramazan sahnesine yer verilmiştir:

Câmi'leri zeyn eyledi tehlîl sadâsı

Zevkile tolan 'âleme nagmât-ı nevâdur

Her vakt edâ itmege emr itdi ilâhî

Lîk bu demün kadri şeref başka hevâdur

*Fark itmek olur mı bu ayun rûz u şebinden
Efrûze-i kandîl ile şeb-rûz-ı ziyâdur*

*Âvâze-i temcîd ile mukrî'-i seherden
Andan bilinür kim bu seherdür bu mesâdur*

*Leb-teşnelere Kevser olur şerbet-i iftâr
Zevk-ı beşer ücrâda olan ehl-i şifâdur* (33/5-9)

4.2.10. Rezm

Divan şiirinde zaman zaman savaşa ilgili birtakım kavram ve unsurlara da yer verilmiş, savaş sahneleri çizilmiştir. Savaş veya savaş hazırlıkları kaside nesiblerinde de yer verilen konular arasında yer almaktadır⁹¹⁴. Gelibolulu Âlî, bir kasidesinde Kızılbaş⁹¹⁵ ordusuyla yapılan bir savaşı hikâye etmiştir. Şair, öncelikle hepsi de Kızılbaş ifadesindeki kızıl renkle ve elbette içinde yaralı ve ölülerin bulunduğu bir savaş sahnesiyle ilişkili bulunan “lale, yara, kanlı yaş, Hz. İsmail’in kurban edilmesi” gibi ifadelerle yer vermiştir. Âlî, bu savaşta Kızılbaşların sayıca çok olsalar, hatta daha evvel Çaldıran savaşında⁹¹⁶ ölenleri dirilse dahi Allah’ın yardımının ve şehitlerin manevî desteğinin Osmanlı ordusuyla birlikte olduğunu söylemiştir:

*Lâle gibi baş çıkarsa hâkden evbâşlar
Tolsa ser-tâ-pâ Kızılbaş ile taglar taşlar*

*Ehl-i derdün bagrı başı hep Kızılbaş olsa hem
‘Ayn-ı a’dâdan dökilen kanlu kanlu yaşlar*

⁹¹⁴ Yaşar Aydemir, *XVII. Y.Y. Türk Edebiyatında Kasîde*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994, s. XXII.

⁹¹⁵ Kızılbaş, “eski dinî inançlarını ve geleneklerini kendilerine has bir İslâmî anlayışla birleştirip sürdüren Türkmenler’in bazı bâtinî-Şîî anlayışları benimsemesiyle ortaya çıkan terim, böyle bir dinî ve sosyal yapıya mensup kişi veya topluluk” demektir; İlyas Üzümlü, “Kızılbaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 25, Ankara 2002, s. 546.

⁹¹⁶ Yavuz Sultan Selim ile Safevî Hükümdarı Şah İsmâil arasında Çaldıran ovasında yapılan meydan savaşı (23 Ağustos 1514) hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Çetin Varlık, “Çaldıran Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 8, İstanbul 1993, s. 193-195.

*Zinde olsa devr-i İsmâ'îl'den dem urarak
Çaldıran çenginde cân kurbân iden kallâşlar*

*Tîglar çekse gazâ açılsa sûsenler gibi
Bağlanup saflar kurılsa cengler perhâşlar*

*Esdürüp Mevlâ zafer bâgında nusret yillerin
Şöyle çok yoldaşumuz ervâh ola yoldaşlar*

*Lâle evrâkın perîşân itdügi gibi sabâ
Bir dem içre tagıdur ol dîdesi hûn-pâşlar*

*Ummasunlar âftâb-ı nusretün kim zerresin
Şâh-ı nâ-binâya pey-rev bir bölük huffâşlar*

*'Arsa-i heycâda rû-gerdân olan bî-dillere
Şeş-per eyler ser-zenişler darb-zenler taşlar*

*Tîşe zahmı sürh-ser başın kılup şâdûr'r-revân
Tâc gibi kanları akmaga dik dik daşlar*

(K. 25/1-9)

Prizrenli Şem'î bir savaş sahnesini anlattığı kasidesinin nesibinde sancak kaldıran sultan, köslerin çalınması, münadilerin savaşa çağıran nidaları, silahlar, ok, keman, zırh gibi savaşla ilgili unsurlara yer vermiştir. Bir sabah zafer sultanı sancağını çekmiş, her tarafı kös sesleri kaplamış, kaza münadisinin "hazır ol" nidasını duyan bütün padişahlar uyanıp silahlarını hazırlamış, hatta susen ve güneş dahi kılıçlarını çekmiş, hilâl okla kemanını kurmuş, gök demir olmuş, felek ve derya da zırhlar giymiştir:

*Çekdi sultân-ı zafer gün gibi bir subh livâ
Kûs-ı nusret çalınup toldı cihân sıyt u sadâ*

*Oldı âgâh yine cümle memâlikde mülûk
Hâzır ol diyü münâdî-yi kazâ itdi nidâ*

*Yirde gökde ne ki var cümle yarağ eylediler
Çekdi sūsen kılıcın nite ki hurşîd-i semâ*

*Kavs olup tîr ile kurdı kemânın meh-i nev
Gök demür oldı felek geydi zırhlar deryâ* (K. 2/1-4)

Taşlıcalı Yahyâ'nın nesibinde savaşı hikâye ettiği kasidesinde sefer isteği birinci çokluk şahıs ağzından dile getirilmiştir. Şair, ak sancakla doğuya asker göndererek Kızılbaşlar'ı mağlup etmeyi, gürz ve kılıçla mülhit ve Rafizîler'in⁹¹⁷ üstüne yürüyüp dört halifenin intikamını almayı vs. temenni etmiştir:

*Çekelüm gün gibi ak sancağ ile şarka çeri
Kara toprağa karalum kıralum surh-seri*

*İnmesün mülhid ile râfızînün başından
Gürz ile tîğumuzun zamme ile fetvaları*

*Keselüm aslı ile şâh-ı vücûdını hemân
Uralum cümle teberrâyîye tîğ u teberi*

*Çâr Yârun radiya'llâhu ta'âlâ 'ânhüm
İntikamın alalum kahr idelüm ehl-i seri*

*Boğazını alalum bahr gibi surh-serün
Geçelüm taht-ı Süleymânlar ile Üsküderi*

*Rafizi şahını mat eylemek için fi'l-hâl
Sürelüm atumuzı nat'-ı cihândan ileri* (K. 7/1-6)

Şairin savaş anlatımına yer verdiği bir diğer nesibindeki ifadelerinden anlaşıldığına göre Osmanlı ordusuna yardım etmek üzere başka ülkelerden de birçok asker

⁹¹⁷ Mustafa Öz, "Râfızîler", başlangıçta Zeyd b. Ali'den ayrılan ilk İmâmîler'e, daha sonra bütün Şii fırkalarıyla Şii unsurları taşıyan bazı bâtinî gruplarına verilen isim, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 34, İstanbul 2007, s. 396.

gönderilmiştir. Savaş meydanında üzerlerinde demirden savaş kıyafetleri bulunan askerler yıldızlar, mücahitler felekde elinde parlak kılıç, kolunda kalkan bulunan Merih, tuğlar önünde ve arkasında müritleriyle birlikte yürüyen tarikat piri, Osmanlı'nın ak sancağı Resul'ün bahçesinde salınan nurdan yapılmış servi, bayraklar ferahlık veren gül bahçesi gibi görünmektedir:

*Gazâyâ saldı Mevlâmuz gürûh-ı ehl-i 'îmânı
Talazlandurdı nusret yelleri deryâ-yı insânı*

*Demür âyînelerle encüm-i tâbendeye benzer
Çemen gökinde gûyâ kim sipâhun merd-i meydânı*

*Mücâhidler felekde kevkeb-i Mirrîhün emsâli
Elinde tîg-ı rahşânı kolında çarhî kalkanı*

*Meğer her tuğ-ı sultânî tarikat pirine benzer
Yürür ardınca önünce mürîdânı muhibbânı*

*Görenler benzedür ak sancağına Âl-i Osmânun
Resulün ravzasında nurdan serv-i hırâmânı*

*Gamından dehr-i pür-kahrın seferde gam yimez kimse
Gûşâde-hâtır eyler halkı bayraklar gülistânı*

(K. 16/1-6)

Savaşı canladirmaya devam eden Taşlıcalı Yahyâ, gazilerin Allah Allah sesleriyle haykırışlarını, deve katarlarının çokluğunu, vurulan kösleri, ellerinde vezinli şiirlere benzeyen kargılarla yürüyen alayları, zırh giymiş sipahileri vs. yine hareketli bir atmosferde anlatmıştır:

*Şu'â'-ı mihr-i nûrânî gibi toldurdı gâzîler
Sadâ-yı Allah Allâhdan kıbâb-ı çarh-ı devrânı*

*Katâr-ı üştûr-i nerden cibâle döndi sahralar
Gürülde şîr-i gurrân gibi yer yer kûs-ı hâkânî*

*Alaylar tağa benzer nîzeler eş'âr-ı mevzuna
Sanasın emr-i Rabbanî yüridür kûh-ı Balkanı*

*Ney-i nîze yaraşur gün gibi merdân-ı hûn-rîze
Anunla ehl-i küfrün söyünür kandîl-veş cânı*

*Demürden tağa dönmiş cevşenin geymiş sipahiler
Cihânda görmeyen görsün neheng-i bahr-i 'Ummânı* (K. 16/7-11)

Taşlıcalı Yahyâ, bir diğer kaside nesibinde Ferhat gibi dağların aşılıarak Şirin'in kasrına benzeyen birçok kemerin geçildiği, Arap ve Hürmüz'ün memleketi⁹¹⁸, Râfizîler'in diyarı olan İran'ın fethedildiği bir savaş sahnesini söz konusu etmiştir:

*Fetih-i cümle diyâr-ı 'Arab u mülk-i 'Irak
İrdi erbâb-ı zafer-peykerümüz Hürmüze çak*

*Rafz ile zulmet-i ilhâdı 'Acemden götürüp
Ola gün gibi yine 'asker-i Rûmun yüzi ak*

*Kûh-ı Ferhâd gibi tağlar aşup ebr-misâl
Kasr-ı Şîrîn gibi geçdük nice kerre bin tâk*

*Merd olan gayret idüp tutdı selâmet yakasın
Gam degül başına dermânsuz olan kalsa yayak* (K. 32/1-4)

XVII. yüzyıl şairi Gani-zâde Nâdirî'nin nesibinde Revan'a⁹¹⁹, Kızılbaşlar üzerine düzenlenen bir savaş anlatılmıştır. Şairin anlatımına göre, Osmanlı ordusuna duyulan korku dahi İran'ı viran etmeye yetmiştir. Yakında Kızılbaşlar'ın kanı Revan'a revan olacak, Horasan ve Isfahan da fethedilecektir:

⁹¹⁸ Behmen'in oğlu, Nûşirevân'ın torunu olan Hürmüz, halka zulmetmesinden dolayı tahttan indirilerek gözüne mil çekilmiştir; Onay, *age.*, s. 64.

⁹¹⁹ Bugün Ermenistan'ın Erivan olarak anılan başkenti Revan, XVI. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Osmanlılar'ın ilgilendiği şehirlerden biridir. Geniş bilgi için bk. Mustafa Aydın, "Revan", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 35, İstanbul 2008, s. 26-29.

*Nedür bu tantana-i dâr u gîr-i ‘Osmânî
Ki kurbiyyeti vîrâne kıldı İrânî*

*‘Aceb degül kızıla çıksa şâh-ı surh-serün
Yakında hâk-ı Revâna revân olur kanı*

*Karışdurup demini hâkine Horâsânun
Binâ-yı feth iderler anı Horâsânî*

*Gözine sürme ider mîl-i gird-bâd ile mehi
Yakup kül eyleyicek serverân Safâhânı*

(K. XVI/1-4)

XVIII. asır şairi Nedîm ise, bir kasidesinin nesibinde çeşitli savaş aletlerinden, tasvirden de yararlanarak, söz etmiş ve hareketli savaş sahnesini dile getirmek üzere “ân” kafiyesiyle birlikte “verir” redifinden istifade etmiştir. Şair, kılıcı devlet bağının çiçeklerine su yerine kan veren bulut⁹²⁰, mızrağı yılan ve şeytandan daha çok korku veren ateş, kemanı sevgilinin kaşları, kini coşup taşmasıyla zelzeleye sebep olan ordu olarak nitelendirmiştir:

*Gâhî sehâb-ı seyf ki hükmün revan verir
Ezhâr-ı bâğ-ı mülke su yerine kan verir*

*Vermez şihâb sîne-i şeytân-ı marda
Ol bîmi kim ‘adûya dırahş-i sinân verir*

*Baht-ı cüvâna kadd-i düttâ-yı kemân-ı saht
Ebrû-yı çîn-girifte kadar hüsn ü ân verir*

*Gâhî ki böyle cûş u hurûş-ı sipâh-ı kîn
Pây-ı zemine zelzele-i nâ-gehân verir*

(K. 4/1-4)

⁹²⁰ Beyitte kılıcın kullanımı esnasında eğilip kırılmaması için su verilmesi (Ali Fathalizade, “Ortaçağda, Yakınoğuda Demir Çelik Üretimi ve Kılıç Yapımı”, *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği METALURJİ MÜHENDİSLERİ ODASI*, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi158/d158_3443.pdf, s. 36) (Erişim Tarihi: 12.04.2014) hadisesine telmih vardır.

Nesibin devam eden beyitlerinde düşmandan haber getiren keman kulak, hançer dil, gürz gökten nüzul eden kaza, miğferler sıcacık kanla dolu büyük kadeh olarak tasvir edilmiştir:

*Güft ü şünûd-i düşmen için böyle kahır
Hak gâhî keman u hançere gûş u zeban verir*

*Amma ki sonra böyle ser-â-pâ zeban olup
Kat'î cevâbı tîg çü âb-ı revan verir*

*Ecrâm-ı çarhı serlerine teng ü târ edüp
Gürz-i geran nüzûl-ı kazadan nişan verir*

*Miğferlerin leb-â-leb edüp hûn-ı germ ile
Deryâ-keşân-ı nusrete ritl-ı giran verir* (K. 4/5-8)

XIX. asır şairlerinden Dâniş Mehmed Bey, Haydar⁹²¹, Hayber, Rüstem, Sam telmihlerinden⁹²², asker, ordu komutanı, sancak, hançer, tekbir sesi gibi savaşla ilgili unsurlardan yararlanarak bir savaş sahnesi canlandırmıştır:

*Anılu kuvvet-bâzû-yı cenâb-ı Haydar
Oldı tekrâr vuku'ât güşâd-ı Hayber*

*Seyf-i meslûl şerî'at-veş olup cilve-künân
'Arşa asıldı yine tîg-ı Süreyyâ-peyker*

*Hançer-i şer'le şemşîr-i 'adâlet bir olup
Zülfekâr oldu 'ıyân düşmene gûyâ yekser*

*Bu kadar olmaz idi tefrikâ-endâz 'adû
Hakk bu kim Rüstem ü Sâm olsa idi ser-'asker*

⁹²¹ Sözlük anlamı “aslan” demekolan Hz. Ali'nin lakabı; Komisyon, “Haydar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 17, İstanbul 1998, s. 24.

⁹²² Zâl'in babası, Onay, *age.*, s. 65.

*İdicek kevkebe-i re'y-i imâme'l-İslâm
Ra'yet-i Hazret-i Peygamberi zîb-i minber*

*Ferşden 'arşa irüp bang-ı sadâ-yı tekbr
Âyet-i kahr okudı hem-çü hatibân-hançer* (K. III/1-6⁹²³)

Daha sonra şair, düşmanın yenildiğini ve savaşın Osmanlı devletinin ezici üstünlüğüyle sona erdiğini söylemiştir:

*Kalsa hayretde n'ola pest ü bülend arz u semâ
K'oldı bir hamlede erbâb-ı şekâ zîr ü zeber*

*Kalmadı bağçe-i mülkde kat'en bâğı
Bağlanup bende gelür ölmez ise bende eger*

*Kuvvet-i kâhire-i Devlet-i Âl-i 'Osmân
Tutsun 'âlemleri şimden geru defter defter* (K. III/7-9)

4.2.11. Sel

Her ikisi de XVII. asır şairi olan Ganî-zâde Nâdîrî ve Nev'i-zâde Atâyî'nin birer kaside nesibinde ilginç bir şekilde meydana gelen bir su baskını veya sel hadisesi anlatılmıştır. Buna göre Divan şairleri kendi zamanlarında meydana gelen doğal âfetlere de kayıtsız kalmamışlardır⁹²⁴. Ganî-zâde Nâdîrî, taşan akarsuyun yeryüzünü mavi ipek kumaşla kaplaması, hırsız gibi evlere yalın kılıç girerek ne var ne yoksa alıp koşarak sahraya gitmesi, her evin ocağına su koyunca kebab yapılmak üzere tencerede bulunan kuşların dahi ördeğe dönmesi gibi içinde teşbih, teşhis, mübalağa ve hatta ironinin yer aldığı ifadelerle anlatmıştır:

⁹²³ *Dâniş Mehmed Bey Hayatı, Sanatı ve Divânı*, (Haz.: Süreyyâ Özavar), T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

⁹²⁴ Nitekim XVII. yüzyıl şairi Sâbir Pârsâ, divanında yer alan bazı tarih manzumelerinde Erzurum'da meydana gelen bir depremten söz edilmiştir. Geniş bilgi için bk. Kazım Yoldaş, "Doğal Afetlerin Klasik Türk Şiirine Yansımalarına Bir Örnek: Sâbir Pârsâ Divanı'nda Depremle İlgili Dört Tarih Manzumesi", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)*, Yıl: 5, S. 1, Kasım 2013, s. 259-265.

*Taşdı cûy-ı mevc-zen dünyâyı itdi gark-ı âb
Yir yüzine eyledi hârâ-yı mâ'iden nikâb*

*Evlere girdi misâl-i düzd yalun tîg ile
Kaldırıp halkun metâ'ın itdi sahrâya şitâb*

*Gark idüp çün kim ocagina su koydı her evün
Döndi murgâbiye kânun içre murgân-ı kebâb*

(K. XII/1-3)

Şairin ilk beyitlere benzer şekilde mübalağadan da faydalanarak anlattığına göre sel, köşk kemerine, camideki kandillerin, fenerlerin hizasına ulaşacak, köprüleri aşacak kadar şiddetlidir:

*Tâk-ı kasr-ı zer-nigâr âb içre oldı tâk-ı pul
Şemse-i eyvânı seyl içre yatur seng-âsiyâb*

*Câmi' içre çenber-i kandîl olup girdâb-ı seyl
Nice kandîl-i habâb ana dizildi bî-tınâb*

*Âb ile toldı 'asâ şemşîre döndi her menâr
Sanki tîg-i âba bir sîmîn-'asâ oldı kırâb*

*Toydı her cisrün gözi sahrâya dökdi fazlasın
Aşdı başından muhassal ni'met-i bî-hadd-ı âb*

(K. XII/4-7)

Nesibin son beyitlerinde selin şiddetini yine teşbih, teşhis ve mübalağaya başvurarak anlatan şair, yılan balığından kale burçlarına kement atılıp kapı kapandığı hâlde su askerinin içeri girmesine mani olunamadığını, selin pirlerin ağzından akan salyaya benzediğini, gökyüzünün top lülesinin dumanını suyla içmek istediği için burç testisine su doldurduğunu söylemiştir:

*Mâr-ı mâhîden kemend atdı burûc-ı kal'aya
Olmadı mâni' duhûl-ı cünd-i âba sedd-i bâb*

*Akdı şehir içre bedenler arasından âb-ı seyl
Nitekim dendân-ı pîrânun hilâlinden lû'âb*

İçmek ister lûle-i tobun duhânın âb ile

Kûze-i burca anun çün âsümân toldırdı âb

(K. XII/15-17)

Nev'i-zâde Atâyî'nin anlatımına göre ise, dağdan gelen selin suya gark ettiği ova, şairin de misafiri olduğu harabe ve çamur içinde kalıp artık dönmeyen bir su değirmenine dönmüştür. Bu arada şair, gelen sel sularıyla daha da kabaran denizin üzerinde yüzen eşyalara da yer vermiş ve mübalağalı bir anlatımla elbise yakalarının dahi suyla dolu kırbaya benzediğini ve yağmurun hâlâ yağmaya devam ettiğini söylemiştir:

Seyl-âbı kûhsârın gark itdi deşti âbe

Gerdûne döndi anda gerdende-âsiyâbe

Âb üzre her 'arâba bir zevrak-ı sebük-pâ

Gird-âblar düşürdi sükkânı ıztırâbe

Kaldı gil içre âhir devr itmez oldı çarhı

Bir âsiyâbe olduk mihmân o da harâbe

Eşkeste-bend-i Mecnûn boynuna geçdi rahşun

Takdı tâk âs-ı bahri esb-i ziyâ-şitâbe

Yârâne karşı yârân itmekde tâze kârı

Her âsitîn-i câme âb ile pür-karâbe

Turmaz tegâfûl eyler minnetler itsen ebre

Rû-keş ider sehâbı yalvarsak âsiyâbe

(K. 25/1-6)

4.2.12. Sıhhat-nâme

Sıhhatname, hastalanan birinin iyileşmesi temennisiyle ve daha çok kaside nazım şekliyle kaleme alınan eserlerdir⁹²⁵. Bu tarz manzumelerin ilk bölümünde genellikle memduh/padişah hastalıktan kurtulduğu için şükredilir. İkinci kısmında hastalık hakkında bilgi verilir, söz konusu hastalığın Allah'ın takdiri olduğu söylenir. Dördüncü bölümde dua edilirken bir sonraki kısımda padişahın sıhhat haberini alan halkın durumu anlatılır. Altıncı ve son kısımda padişaha dua edilir⁹²⁶. İlk örneklerini XV. yüzyıla kadar götürmek mümkünse de, XVIII. yüzyılda yaygınlık kazanmıştır. Sıhhatnamelerde kasidenin yanında *kıt'a-i kebire*, *terci-i bend*, *terkib-i bend*, *murabba*, *mesnevi* gibi diğer nazım şekilleri de kullanılmıştır. Sıhhatnamelerin kaside şekliyle yazılanlarında kasidelerde yer alan bazı bölümler yer alırsa da muhteva itibariyle kendilerine has bölümlere sahiptir⁹²⁷. İncelenen kasideler arasında XVI. yüzyıl şairi Nev'î ile XVIII. asır şairlerinden Vak'a-nüvîs Râşid'in birer kaside nesibinde memduhun hastalığı ve iyileşmesinin anlatımına yer verildiği görülmüştür. Nev'î, kasidesini memduhu Sadrazam Ali Paşa'nın iyileşmesi münasebetiyle kaleme almıştır. Memduhun sıhhat bulması, Hakk'ın kudretiyle dünyanın asayiş ve rahata kavuştuğu, seher vakti esen İsa nefesli şimal rüzgârıyla cihan bostanının ebedî ömre eriştiği, toprağın karanlık sarayının ezel sabahının meşalesiyle aydınlandığı, Yusuf gibi felek kuyusundan kurtulan doğu sultanının izzet makamına oturduğu, gece balığının ağzından kurtulan Yunus'un derya kenarına çıktığı, abanoz kafesinden çıkan yeşil papağanın arşın gül bahçesinde yuva yaptığı ifadeleriyle anlatılmıştır:

Maksûd idüp müdebbir-i ahkâm-ı "kûn fe-kân"

Âsâyîş-i ma'îşet-i cumhûr-ı ins ü cân

⁹²⁵ Pakalın, "Sıhhatname", *age.*, c. 3, s. 204; Pala, "sıhhat-nâme", *age.*, s. 481.

⁹²⁶ Halûk Gökalp, "Divan Şiirinde Sıhhat-nâmeler", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 14, İstanbul 2006, s. 106; Mehmet Arslan, "Sıhhatnâmeler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 11, Ankara 2002, s. 778-783; Bahir Selçuk, "Yeni Bir Sıhhat-nâme Şehdi'nin Sultan III. Ahmed Sıhhat-nâme'si", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/2, Spring 2008, s. 604-616; Hamit Dikmen, "Seyyid Vehbî Divanı'nda Çevre, Kültür Unsurları ve Toplum Hayatı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 5, S. 2, Temmuz-Aralık 2005, s. 46.

⁹²⁷ Gökalp, *agm.*, s. 109-125.

*Terkîb-i dehre 'illet olur bir vücûd-ile
Virdi basîl-i hâke yine râhat-ı revân*

*'İsî-nefes midür bu seher nefha-i şemâl
Kim buldı bûstân-ı cihan ömr-i câvidân*

*Zulmet-serây-ı hâki meğer rûşen itmege
Oldı fûrûğ-ı meş'al-i subh-ı ezel 'iyân*

*Yûsuf gibi necat irişüp ka'r-ı çâhdan
'Azm itdi câh-ı 'izzete sultân-ı hâverân*

*Yûnus dehân-ı mâhî-i şebden bulup rehâ
Çıkdı kenâr-ı lûcce-i deryaya şâdmân*

*Azâd olup yine kafes-i âbnûsdan
Gülzâr-ı 'arşî tûtî-i sebz itdi âşiyân*

(K. XXXIX/1-7)

Vak'a-nüvîs Râşid'in Sultan III. Ahmed'in bir hastalıktan kurtulup şifa bulmasını anlattığı sıhhatname kasidesinin ilk 4 beytinde padişahın hastalığı sebebiyle şairin gözünden dünyada meydana gelen değişiklikler olumsuz bir bakış açısıyla tahkiye edilmiştir:

*Hudâya şükr kim tab'-ı hümayûn-ı cihânbânî
Bulup sıhhat yirine geldi cümle 'âlemün cânı*

*Şikest irmekle birkaç gün mizâc-ı dâver-i dehre
Safâ-yı hâtır-ı nâsa irişmişdi perîşânî*

*Vücûd-ı padişehdûr rûh ten âfâkdur zîrâ
Safâ vü gamda Mevlâ rûha tâbî' kılmış ebdânı*

*Revânda vâkı'â âsâr-ı endûh u elem varken
Vücûdun rahnedden olsun mı hîç âsûde erkânı*

(K. VI/1-4)

Padişahın hastalığı Ramazan'a rast gelince hastalık sebebiyle vücudunda oluşan hararet yüzünden halk yanıp yakılmakta, oruçluların kederden akıllarına ekmek ve su dahi gelmemektedir:

*Tasavvur eyledükce tâbiş-i cism-i hümâyûnı
Yanup yakılmamak mümkün mi halkun cân-ı sûzânı*

*Bu mâh-ı rûzede ifrât-ı endûh ile sâ'imler
Ferâmûş eylediler fikr-i âb endîşe-i nânı* (K. V/7-8)

Herkes, padişahın hastalığının devleti de, halkı da olumsuz etkileyeceğinin farkındadır. Bu sebeple de onu iyileştirmek için ellerinden geleni yapmaktadır:

*Hemân tâb-ı hümâyûn 'âfiyet bulsun diyü herkes
Rızâsıyla bedel eylerdi kendin olsa imkânı*

*Ki zîrâ olsa 'âlem mübtelâ-yı renciş-i 'illet
Tezelzül bulmaz aslâ zerre denlü mülkün erkânı*

*Velî sultân-ı dehrün infi'âl-i tab'ı bir lahza
İder yek-pâre vakf-ı ihtilâl ahvâl-i ekvânı* (K. V/11-13)

Asrın Bokrat⁹²⁸ ve Lokman'ı bir araya gelerek sonunda padişahı iyileştirmişlerdir. Bununla beraber şaire göre asıl şifa sebebi Huda'nın lütfu ve yapılan dualardır:

*Hele tertîb-i esbâb-ı müdâvâta şürû' itdi
Gelüp yek-pâre 'asrun bir yere Bokrat'ı Lokman'ı*

*Görildi lutf-ı tedbîrât çün kim sâzkâr oldı
Hakîm-i kudretün iskencebîn-i lutf-ı pinhânı*

⁹²⁸ Modern tıp ilminin babası kabul edilen Hipokrat (Bokrat), Divan şairleri tarafından da, bu örnekte olduğu gibi, tıptaki ustalığıyla ve İslâm dünyasının meşhur hekimlerinden Lokman ile birlikte söz konusu edilmiştir; Yekbaş, *agm.*, s. 295.

Etibbânun da varsa medhali def'inde bu rencün

Du'âdur yine cüz'-i a'zam-ı dârû-yı dermânı

(K. V/14-16)

4.2.13. Sulh

Kaside nesiblerinde ele alınan konulardan biri de sulhtur ve nesib bölümünde sulhun dile getirildiği kasidelere sulhiyye adı verilir. Sulhiyye kasidelerinde savaşın şiddeti, barışın büyük nimet oluşu, barış öncesi ve sonrası durumların mukayesesesi, mehterler ve davulların vurulması gibi etkinliklerden söz edilir⁹²⁹. Bu kasideler Osmanlı Devleti'nin bir başka devletle yaptığı antlaşmalar üzerine yazılan, doğrudan tarihî bir gerçeğe dayanıp o devri anlatan şiirlerdir⁹³⁰. İncelenen kasideler arasında Bosnalı Sâbit ve Nâbî'nin birer sulhiyye kasidesi yazdığı tespit edilmiştir. Şükrederek başladığı kasidesinde Bosnalı Sâbit, Şeyhülislâm'ın verdiği fetvayla cenk şarabı haram olurken sulh şerbetinin helal olduğu ifadesiyle ve sulhu destekler bir anlatımla sulhiyyeye giriş yapmıştır:

Şükr-i Bârî ki be-fetvâ-yı imâm-ı İslâm

Şerbet-i sulh helâl oldı mey-i ceng harâm

(K. XLI/1)

Sâbit, nesibin devam eden beyitlerinde çadır, top, humbara, tüfek, kös, miğfer, ok, süngü gibi savaş aletlerinin kaldırıldığı, bunun yerine içinde bal, şerbet, helva gibi tatlıların da bulunduğu sofraların kurulduğu bir sulh ortamının anlatımına yer vermiştir:

Mihr sanman ref-i gerdûnda koldı fülkesini

Kaldurup çetr-i hümâyûnı seferden 'akkâm

Asdılar çenber-i kandîline humbâraları

Câmi'-i sulh ü musâfâta virüp zînet-i tâm

⁹²⁹ Aydemir, *agm.*, s. 151; Yaşar Aydemir, "sulhiyye", *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. 5, AKM Yayınları, Ankara 2006, s. 344-345.

⁹³⁰ Bayram Rahimguliyev, *Osmanlı Edebiyatında Dönüşümün Şiiri: Sulhiyyeler*, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Temmuz 2007, s. 1.

*Buk'a-ı ahde tüfeng nâmlısını lûle idüp
Eyledi kayyimi itfâ-ı kanâdîl-i hısâm*

*Tôblardan döşenüp mihr ü vefâ râhına küng
Geldi tâ kasr-ı dile âb-ı safâ-bahş-ı merâm*

*Hân çeküp âş-peş-i matbâh-ı tevîk yine
Kûs kazganlarını eyledi kazgan-ı ta'âm*

*Nîzenün sîh-i kebâba dönecek hâleti var
Migfer-i rezm olup encümen-i bezmde câm*

*Tabak-ı şehd-i musaffâ mı degül sûret-i zîl
Zarf-ı helvâ mı degül hey'et-i tabl-ı ârâm*

*Leb-i âlûdesini şerbet-i kırmızla yudı
Nâvek-i ceng-nigeh menkabet-i hûn-âşâm*

(K. XLI/2-9)

Şair, sulhiyye nesibini sulhun sebep olduğu müspet havada nurla karanlık gibi zıt unsurların dahi uyum içinde olduğunu, fitne ve fesatın ortaya kalkmasıyla âdeta her tarafın süt liman bir görünüme kavuştuğunu, eğlence meclislerinin kurulduğunu söyleyerek tamamlamıştır:

*Bir yire geldi ki iki zıdd-ı muhâlif terkîb
Hüsn-i tevîk ile âmîziş idüp nûr u zalâm*

*Kaddini lâm iderek râh-ı dürûd üstinde
Turdı ecnâd-ı tahiyyât u selâma düşnâm*

*Talgalık kalmadı lîmân emândur şimdi
Rûzgâr-ı sitemün dadını alsun eyyâm*

*Legen-i sâgara gül-rîz-i rü'âf oldu sebû
Misket-i sulh ü salâh itdi meger istişmâm*

(K. XLI/17-20)

Nâbî ise, sulhiyye kasidesindeki nesib bölümünün ilk dört beytinde savaşın bitişiyle ortaya çıkan sükûn ve huzurdan söz etmiştir⁹³¹:

*Li'llâhi'l-hamd olup ma'reke-i ceng tamâm
Buldı 'âlem yeniden sulh u salâh ile nizâm*

*Geçdi sermâ-yı sitem geldi bahâr-ı rahat
İ'tidâl itdi çemen-suffa-i eyyama hıram*

*Giydi feyyâze-i eltâf-ı hudâvendi ile
Âteş-i harb ü vegâ pirehen-i "Berd ü Selâm"*

*Şurta-i lutf ile tûfân-ı fiten buldı sükûn
Keşti-i emn ü emân buldı muvafık eyyam* (K. 13/1-4)

Daha sonraki birkaç beyitte ise şair, âdeta geriye dönüş tekniğini kullanarak sulhtan önceki savaş hâlini hikâye etmiştir. Buna göre, şarktan garba her tarafta bir savaş hâli vardır ve kimse nasıl sona ereceğini bilmemektedir:

*Şarkdan garba tolup 'arbede-i ceng ü cidal
Kimse bilmezdi ne yüzden bulacağın encam*

*Hâtıra gelmez idi bir dahi fikr-i sıhhat
Mübtelâ-yı maraz olmuşdı mizâc-ı eyyam*

*Nice imdâd u fûrû'u teba'ından gayrı
Çâr çâsâr-ı yesâr itmiş iken harbe kıyâm* (K. 13/5-7)

Daha sonra şair, bir kez daha sulh ortamını anlatmaya geçmiştir. Bu bağlamda çapasız mülk gemisi batmak üzereyken yardım rüzgârının geldiğini, kader kadısının

⁹³¹ Şair, nesibin ilk on bir beytinde on beş yıldır devam eden savaşın sebep olduğu olumsuz durumları, farklı cephelerde alınan yenilgilerin sebep olduğu hayal kırıklığını ve devlet dairelerinde artan ihmal, kin ve düşmanlığı söz konusu etmiştir, Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, AKM Yayınları, Ankara 1991, s. 5-6.

fitne çıkaran davayla ilgili kesin hükmünü verdiğini, sulhun hoş çehreli bakir kızının ansızın gaip hareminin ardından nazlı nazlı görüldüğünü vb. söylemiştir:

*Garka yaklaşmış iken keşti-i bi-lenger-i mülk
Bâd-ı tevfik irişüp eyledi tefrik-i gamâm*

*Virdi müşkil görinen da'vi-i dehr-âşûba
Kâdi-i mahkeme-pirây-ı kader faysal-ı tâm*

*Nâ-gehân eyledi dûşîze-i hoş-çihre-i sulh
Mâ-verâ-yı harem-i gaybdan ızhâr-ı hıram*

(K. 13/8-10)

Nâbî, sulhla birlikte âdeta bir bahar havasının estiğini ve bu sebeple işret meclislerinin düzenlenme vaktinin geldiğini de ifade etmiştir:

*Hâk-i cenge ekilen tohmdan bitdi giderek
Feyz-i Rabbânî ile sünbûle-i sulh kıyâm*

*Eyledi halka ifâze semerât-ı râhat
Mezra'-ı 'âlemi gark-ı gil iden ebr-i zalâm*

*Mest-i ceng tamâm oldı yiter ehl-i neşât
Ser-penâhını virüp alsun yirine câm-ı müdâm*

*Âb u âteşlik ider kalmadı 'âlemde n'ola
Bir zamân da cereyân itse mey-i âteş-fâm*

(K. 13/18-21)

Nâbî, sulhu anlatırken aynı zamanda teşbih ve teşhisler vasıtasıyla sancaklar, kılıç, siper, kargı, keman, ok, tuğ, zırh vb. birçok savaş âletine de yer vermiştir. Sulh zamanında sancaklar uykuya çekilmiş, siperin yerini şenlik meclisi almış, kargılar yerlerini neylere teslim etmiş, keman çileden çıkmış, ok hüsnükabul hedefine yönelmiş, tuğlar gezmekten saçı sakalı ağarmış yaşlılar gibi dinlenmek için uykuya meyletmış, zırh halkası güzellerin halkaya benzeyen saçıyla yer değiştirmiştir:

*Pây-ı gavgâ çekilüp geldi dem-i âsâyîş
H'âb içün şukkaların çâr-şeb itdi a'lâm*

*Oldı efsûn-ı musâfât ile hayyât-ı süyûf
Ser-fürû bürde-i sürâh-ı siyehfâm-ı niyâm*

*Sipere oldı bedel dâ'ire-i bezm-i sürûr
Nîzeler nâyılara eyledi teslîm-i makâm*

*Tabl-bâz itdi elin sînesini dögmekden
Eyledi dest-i kader küfte tabl-ı ârâm*

*Çilleden çıkdı kemân itdi du â-yı te'sîr
Âşinâ-yı hedef-i hüsn-i kabûl oldı sihâm*

*Gezmeden saçı sakalı agarup tuğların
İtdi pirâne-ser âsâyîş içün meyl-i menâm*

*Halka-ı zırh-ı girân ile olundı tebdîl
Halka-i gisû-yı hûbân-ı mülâyim-endâm*

(K. 13/22-28)

Nâbî, bir kez daha sulh sebebiyle ortaya çıkan sevinç ve şenlik havasından söz etmiştir:

*Tâbe-key 'azm-i vegâ fasl-ı bahâr irdükçe
İtsün ashâb-ı safâ semt-i gülistâna hırâm*

*Yitişür hasma nişângâh-ı tüfekden bakdun
Dûr-bîn al ele gör kanda ider dost hırâm*

*Mahv olup defter-i dilden eser-i havf u hatar
Düşdi peygûle-i idbâra gumûm u âlâm*

*Allah Allah ne bu şâdî bu meserret bu neşât
Bunu rü'yâda hayâl eylemez idi evhâm*

(K. 13/35-37)

Daha sonra yeniden sulhtan önceki olumsuz durumlara ve kimsenin tekrar her şeyin yoluna gireceğine dair ümidinin kalmadığı bedbin havaya yer veren şair, herhalde böylece sulhun önemi ve oluşturduğu müspet atmosferi vurgulamak istemiştir:

*Kimse bu zelzele-i hâ'ileden ummaz idi
Ki bula bir dahi erkân-ı umûr istihkâm*

*Çekmemişdi dahi bu dagdagayı devlet ü dîn
Görmemişdi bu perîşânlığı mülk-i İslâm*

*Böyle meydân-ı hatarda kim ümîd eyler idi
Eşheb-i mülk tekerlenmiş iken ide kıyâm*

*Kimün eylerdi güzer dâ'ire-i hatırına
Ki cihân-ı maraz-âlûde bula sıhhat-ı tâm*

*Tayy-ı meydân-ı ümîd itmege az kalmış idi
Tevsen-i ye's o kadar itmiş idi bast-ı licâm*

(K. 13/39-43)

Şair, nesib bölümünü ilahî lütufla işlerin yoluna girdiğini ve esasen daha önce yaşananlarda da ilahî bir hikmet bulunduğunu söyleyerek bitirmiştir:

*Matbah-ı lutf-ı İlâhîde meğer muzmer imiş
Ki ziyâfetgeh-i âfâka çeke ni met-i 'âm*

*Nâ-gehân cûşa gelüp lücce-i avn-i ezeli
Eyledi bendelerin tâbe-gelû garka-i kâm*

*Evvelin cilde-i tevfik-i İlâhî bu idi
Ki bulup ehlini şâyeste-i itmâm-ı mehâm*

(K. 13/44-46)

4.2.14. Toplumsal bir olay

XVII. yüzyıl şairi Gani-zâde Nâdirî ile XIX. asır şairleri Ali Emîrî Efendi, Edib Harâbî ve Zâik'in kaside nesiblerinde isyan, o dönemdeki siyasî hava gibi bazı toplumsal hadiselerin anlatımına yer verdikleri tespit edilmiştir. Gani-zâde Nâdirî, bir kasidesinin nesibinde Halep, Anadolu ve Bağdat'ta meydana gelen olumsuz hadiseleri anlatmıştır:

*Şu dem ki oldı kûsiste zîmâm-ı hüsn-i nizâm
Güm oldı 'arsa-i 'âlemde revnak-ı İslâm*

*Tegalüb eyledi bir kürd evvelâ Halebe
İrişdi tâ Haremeyne şîrâr-ı şerr-i li'âm*

*Kalenderoglı Anatoliyî tevâbi'ine
'Azîmet eyledi bahş-ı Kalenderiye tamâm*

*Bu sâlik olmagla intisâb-ı Meymûne
Anun hurûcî da 'âlemde oldı fitne-i 'âm*

*Biri de kişver-i Bagdâdı eyleyüp teshîr
Helâk-ı halka Hülâgu-veş eyledi ikdâm*

(K. XXIV/1-5)

Kâfir kralı İslâm askeri üzerine hücum etmiş, kıyamet alametleri ortaya çıkmış, bu haleti görünce gök gürültüsünün inlemesi feleklere çıkmış, bulutların gözyaşı sel olup akmış, halkın ahını işiten hilâl yakasını yırtıp⁹³² boyunu lam harfi gibi etmiştir:

*Kıral-ı kâfir ise cengi eyleyüp 'âdet
Hemîşe 'asker-i İslâma virmedi ârâm*

⁹³² Türklerde yaka yırtmak, yüzünü gözünü tırmalayıp yüksek sesle ağlamak, ak çıkarıp kara ya da mavi giymek gibi matem âdetlerindendir; Yıldız Kocasavaş, "Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Âdetleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 3, Ankara 2002, s. 73.

*Kıyâm sâ'atün oldu 'alâyimi zâhir
Cihâna zelzele düşdi mükedder oldu enâm*

*Bu hâleti göricek çarha çıkdı nâle-i ra'd
'Aceb mi seyl-i firâvân olursa eşk-i gamâm*

*İşitdi gulgule-i âh-ı halkı gûş-ı hilâl
'Aceb degül yakasın yırtup itse kaddini lâm*

(K. XXIV/6-9)

Ali Emîrî, devrin padişahı Mehmed Reşad'a karşı başlatılan bir isyan hareketini anlattığı kasidesinin nesibinde her tarafta birçok kargaşanın ortaya çıktığı, şerli kimselerin padişaha karşı ayaklandığı, münafık ve arabozucuların bin türlü hileye başvurdıkları vs. bir kargaşa ve kaos havasından söz etmiştir:

*Yine tугyân u şûriş oldu peydâ
Yine bir başka şekle girdi dünyâ*

*Eşirâ yüz bulub meydâna çıkdı
Keh-i zî-şâna tугyân itdi ada*

*Atıldı ortaya maksad-perestler
Göründi sûret-i hakdan ser-â-pâ*

*'Avâlim âldı bir şekl-i mutalsım
Hakâyık hâl-i nâ-kâbil mu'ammâ*

*Münâfıklar müzevirler fenâlar
Ser-â-pâ oldılar hürriyet-ârâ*

*Kimi hîleyle gasb-ı mesned eyler
Kimi hudaıyla mümtâz berâyâ*

(K. 10/1-6)

Edib Harâbî'nin kaside nesibinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni⁹³³ ve Meşrutiyet'i destekleyici ifadeler kullanılmıştır:

*Terakki'-i ittihâd pâydâr oldukça milletde
Te'âlî ider inşâallah bu devlet şân u şevketde*

*Tekemmül itmeğe millet ma'ârifde sanâyi'de
Terakki'-i ittihâd zümresi hep sa'y-i gayretde*

*Bu cem'iyet bize lütf-ı Hudâdır dâ'imâ böyle
Ne nusretle ne servetle olur hâsıl bu devletde*

*'Umûm 'Osmânlılar ya Rabbî böyle ittihâd itmesün
Hemîşe ber-karâr olsun müsâvât-ı uhuvvetde*

*Vatan âbâd hem ehl-i vatan ihyâ olur lâ-şek
Hatâdır ey vatandaşlar şeri'at da tarîkat da*

*Bize vâcib olan iş bu zevâtı takdîs itmekdir
Biz kurtardılar kalmış idik râh-ı mezelletde*

*Perişân eylesün bedhâh olan müfsidler Allah
Ki taklîb-i hükûmet cür'etin eyler 'adâletde*

(K. 1/1-7⁹³⁴)

Edib Harâbî'nin söylediğine göre söz konusu parti mensupları devletin eğitim ve sanayide gelişmesi için gayret göstermektedir. Şair, vatan, hürriyet, müsavat,

⁹³³ “1908 İhtilâli’ni düzenleyen ve bu tarihten itibaren 1918’e kadar devletin yönetiminde birinci derecede rol oynayan siyasî cemiyet” olup hakkında geniş bilgi için bk. M. Şükrü Hanioğlu, “İttihat ve Terakkî Cemiyeti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 23, İstanbul 2001, s. 476-484.

⁹³⁴ *Edib Harâbî Divanı (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Kemal Üçüncü), T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2002.

uhuvvet, meşrutiyet⁹³⁵, vatandaş vb. gibi o devre hâkim olan ifadelere de şiirinde yer vermiştir:

*Hüdâya bir cennet kalmış olan ebrâra lütf eyle
‘Ömürler ile ihsân olsun dâ’imâ olsunlar bu hıdmetde*

*Cenâb-ı hazret-i mevlâya ma’lûm ey vatandaşlar
Ki dâhil olmadım bir fırkaya hiç kaldım ‘uzletde*

*Fakat Allah için gördükçe böyle eyler takdîs
Terakki’-i ittihâd fırkasın sıdk u sadakatde* (K. 1/10-12)

Zâik’in kaside nesibinde yeniçeri ordusu içinde yer alan “ocaklılar” denilen grubun yaptıkları anlatılmıştır. Bunlar emre muhalif şekilde hareket etmekte, insanların ırzlarına, mallarına saldırmaktadırlar. Yaptıkları kötü şeyler sayılamayacak kadar çoktur. İşleri güçleri kötülük ve fesattır:

*Çârûb-ı tîg-ı kahr-ile pâk itdi şâh-ı Rûm
Neydi ocaklılardaki kâfirce ölmedüm*

*‘Âdetleri hilâf-ı rızâ-yı ûlû’l-emr
‘Irz u menâle itmek idi işleri hücûm*

*Hakkı Resûli pâdişehi nassı bilmeyüp
Bu cümleden mukaddem idi bunlara rüsûm*

*Yerden göge sayılmaz-idi mel’anetleri
Kâbil idi hisâb-ı rimâl ü heme nücûm*

*Anasınun kesen memesin kışlaya girüp
Olmış yeniçeri yüzine bak da var râşidûm*

⁹³⁵ 1908 tarihinden sonra zikredilmeye başlanan Meşrutiyet söylemleridir. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bk. Y. Doğan Çetinkaya, “1908 Devrimi’nde Kamusal Alan ve Kitle Siyasetinde Dönüşüm”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 38, İstanbul Mart 2008, s. 125-140.

Fısk u fesâd hânesini rûşen itmege

Şeb tâ seher kıyâm iderlerdi hem çü bûm

(K. 10/1-6)

Hatta bir ara saltanata geçmek için padişaha suikast amacıyla At Meydanı'nda toplanmışlardır:

Zîrâ kim eylemişler idi sû-i kasd-ı şâh

Cem'iyyet eyleyüp bir alay aksaru'l-fühûm

Nâgeh sipihr-i saltanata çıkmak isteyüp

Atdılar ol ebâliseye kulleden rücûm

Nûr-ı livâ-i Ahmed-i Muhtârı görmeyüp

Kör oldu gözleri o li'âmun misâl-i bûm

At meydânında kazgana cem' oldılar kilâb

Gûyâ dimâglarına girüp nekhet-i lühûm

(K. 10/11-14)

Padişahın emriyle topçu ocağı toplanmış, tersaneliler hem karada hem denizde savaşa hazır olarak Sultan Ahmed Camii'nde bir araya gelmişler, padişaha bağlılıklarını bildirmişler, isyanı bastırmak için harekete geçmişlerdir:

Sultân-ı 'âlem âgeh olup bu kaziyyeden

Emr itdi kim sarâyâ tecemmu' ide kurûm

Mecmû'ı topcı hamîreci toplanup hemân

Zîr-i livâ-i hazrete mânende-i nücûm

Tersâneliler oldılar âmâde keştîye

Berde bahirde cenge müheyyâ olup hücûm

Kıldı derûn-ı câmi'-i Sultân Ahmede

Nûr-ı livâ-i Hazret-i Peygamberî kudûm

*Tekbîr-i şîven ü salavât u selâm ile
Cem' oldı tahtına ümem-i dâfi'u'l-gamûm*

*Oldı irâde kim reme-i hûgi kahr ide
Zîr-i livâdan 'azm ide tâ bir bölük husûm*

*Ba'de'l-edâ merâsim-i sem'an ve tâ'ayı
İ'dâmına o şîrzimenün itdiler hücûm*

(K. 10/15-21)

4.3. Ben Merkezli Anlatım

Bilindiği üzere, bir “anlatma sanatı⁹³⁶” olan edebiyatta anlatım, bir anlatıcı tarafından gerçekleştirilmektedir. Edebî metinlerde genellikle bir insan olan bu anlatıcı, bir hayvan, bitki veya herhangi bir nesne de olabilir. Anlatıcı, metindeki zaman, mekân, şahıslar, olaylar gibi bütün hususları kendi anlatımıyla ve kendi bakış açısıyla okuyucuya sunar, kurgusal dünyayla gerçek dünya arasında aracı olur⁹³⁷. Anlatıcı, yazarın biyografisinin anlatıldığı metinlerde yazarın metindeki görüntüsü durumundayken metinde yer alan bir kahraman ise veya metinde yer alan diğer şahısların konuşmaları doğrudan anlatım şeklinde verilmişse, bu durumda hikâye “ben” zamiriyle anlatılır⁹³⁸. Bir kişinin kendisinin veya bir başka kimsenin hayat hikâyesini anlattığı biyografik metinlerde birinci tekil şahsı belirten “ben, beni, benimle, bende, bensiz” vb. şeklinde zamir, sıfat ve diğer kelime türlerine yer verilir. Biyografik metinlerde yazarın içtenliği, duygu ve düşüncelerini samimi şekilde dile getirmesi sebebiyle bir şekilde okuyucu da kendini yazar yerine koymakta ve onun metinde dile getirdiği bir durumla karşılaşsa kendisinin nasıl davranacağını sorgulamakta, yazardan yana bir tavır takınmaktadır⁹³⁹. Anlatıcı, kendisini anlattığı durumlarda dolaysız anlatımı, metin içindeki diğer kişilerin söylediklerini aktarırken ise genellikle

⁹³⁶ Mehmet Önal, *En Uzun Asrın Hikâyesi: Yeni Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 171.

⁹³⁷ Zeliha Arı, *Ferit Edgü'nün Öykü ve Romanlarında Anlatım Teknikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 2008, s. 52-54.

⁹³⁸ Günay, *age.*, s. 139-140.

⁹³⁹ Günay, *age.*, s. 359-360.

“söyledi, sordu, dedi” gibi aktarma eylemleriyle dolaylı anlatımı, serbest dolaylı anlatımı kullanmaktadır⁹⁴⁰.

Divan şairleri de zaman zaman birtakım tipler vasıtasıyla beşerî his ve haletleri dile getirmişlerdir⁹⁴¹. Kaside ve gazellerde uygun bir anda şahsî dilek ve şikâyetlerini memduh veya muhataplarına doğrudan veya ima yoluyla dile getirdikleri için, şiiri hasbihâl olarak tanımlarlar⁹⁴². Sözlük anlamı itibarıyla “karşılıklı konuşma, sohbet, konuşup dertleşme, hâlini bildirme vb.” anlamlara gelen hasbihâl, edebî bir terim olarak ise, “Divan edebiyatında, şairlerin genellikle kendi durumunu anlattığı, içinde bulunduğu koşullarla ilgili şikâyetlerini, sıkıntılarını dile getirdiği, gerçek hayatla ve yazarın biyografisiyle ilgili önemli bilgiler bulunan şiirlerin adı”dır⁹⁴³. Diğer taraftan şairler *arz-ı hâl* denilen ve genellikle kaside nazım şekliyle yazılan manzumelerde de kendilerini, kendi sosyal ve maddî durumlarını anlatıp padişah veya diğer devlet büyüklerinden ihsan isteklerini dile getirmiştir. Söz konusu şiirlerin klâsik methiyelerle büyük benzerlikleri vardır; aralarındaki fark sadece padişahın methiyle yetinmeyip kendi hâllerini de anlatmalarındır⁹⁴⁴. Divan şiirinde, konumuz gereği bizi de yakından ilgilendiren, hasbihâl başlıklı kasidelerin yanında nesib bölümlerinde tasvire çok az veya hiç yer vermeyen, doğrudan hasbihâl (karşılıklı konuşma) başlayan kasideler de vardır⁹⁴⁵. Nitekim yaptığımız taramalar sonucu hasbihâl veya arzihâl görünümündeki bazı kaside nesiblerinde şairlerin, birinci teklik şahıs ağzından anlatımı ön plana çıkararak, kendi ruh hâllerinden, zaman zaman olumlu, zaman zaman da olumsuz şekilde içinde bulundukları koşullardan söz ettikleri bir anlatım tarzını tercih ettikleri görülmüştür.

⁹⁴⁰ Günay, *age.*, s. 147.

⁹⁴¹ Nâmık Açıkgöz, “Klâsik Türk Şiirinde Beşerî His ve Hasletler”, *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Vol. 27/I, 2003, s. 1-17.

⁹⁴² Menderes Coşkun, “Klâsik Türk Şairinin Poetikası Üzerine”, *Bilig*, S. 56, Kış 2011, s. 68.

⁹⁴³ Komisyon, “Hasb-i hâl”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1981, c. IV, s. 135; H. Dilek Batıslâm, “Mesnevilerdeki Hasb-i Hâl Bölümleri ve Tâci-zâde Cafer Çelebi’nin Heves-nâmesi’ndeki Hasb-i Hâller”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/1, Winter 2010, s. 821. Ayrıca bk. Hanife Dilek Batıslâm, *Hasbihâl-i Sâfi (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.

⁹⁴⁴ Halûk Gökalp, *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Adana 2006, s. 11.

⁹⁴⁵ Mengi, “Kaside Nesiplerindeki Hasbihâller Üzerine”, *age.*, s. 123.

4.3.1. Zamaneden şikâyet

Şairlerden bir kısmı ben merkezli anlatıma zamaneden şikâyet ettikleri kasidelerde yer vermişlerdir. Fuzûlî, bir nesibinde hürmet, ikram, güç kuvvet istediği feleğin kendisini her geçen gün biraz daha güçsüz ve zayıf düşürdüğünü, bir deri bir kemik kalmış olan vücudunu gam okunun nişanı yaptığını, aşırı zayıfladığı için kendisine feyzedecek nazarlarca görünmediğini, virane gönlünü mamur etmek isteyen gözlerinin sürekli yaş döktüğünü vs. dile getirerek felekten şikâyet etmiştir:

*Ben andan isterim ta'zîm ü tekrîm ü tüvanalık
Beni gün günden ol zar ü za'îf ü na-tüvan eyler*

*Tenimde za'fdan bir üstühan kalmış durur gerdûn
Müdam ol üstühanı gam hadengine nişan eyler*

*Niçin kim hak-dan-i alem-i süflide adettir
Keman-dar ok atan sa'at nişanın üstühan eyler*

*İrişmez kimseden ahvalime feyz-i nazar bes kim
Beni za'f-i beden da'im nazarlardan nihan eyler*

*Gönül viranesin ma'mur kılmak kasdına çeşmim
İzarım üstüne cedvel çekip sular revan eyler*

(K. 36/10-14)

Gelibolulu Âlî, zayıf ve sarı vücudunun kehribar gibi görüldüğünü, Hz. Âdem ile Havva'dan bu yana dünyaya kendisi gibi doğuştan kederli bir kimsenin gelmediğini, bu kadar dert, bela, zahmet ve meşakkatten sonra bir de azledildiğini ve bunların hepsinin feleğin eseri olduğunu vs. dile getirmiştir:

*Üstüh^vânım sayılır za'f-ı kemâlin bulmuş
Zerd-i lâgar tenümi didi gören kâh-rübâ*

*Gelmedi bencileyin gussa-keş-i mâder-zâd
Hazret-i Âdeme hem-pister olaldan Havvâ*

*Bu kadar derd ü belâ renc ü 'anâdan sonra
Ne belâdur ki çekem 'azl ile envâ'-ı cefâ*

*Ey felek hep bu havâdis senün âsârundur
Oldı devründe mu'allâ fusahâdan süfehâ*

(K. 95/10-13)

Kelâmî, zamanenin kendisini Yusuf gibi olan sevgilisinden ayırdığı için çok kederli olduğunu, ayrılık akşamının cihanı kapladığını, ufukların dahi karardığını vs. ifade etmiştir:

*Zamâne kıldı beni dûr Yûsuf'umdan âh
'Aceb mi olsa zebânumda vird v[â] esefâh*

*Ne hecrdür bu ki her lahza gussa vü eleme
Dil-i hazîne olur gam-fezâ vü râhat-gâh*

*Büridi şâm-ı firâkı cihânı vâveylâ
İhâta eyledi âfâkı rûzgâr-ı siyâh*

(K. 30/1-3)

Süheylî, kendisini gaddar ve zalim feleğin eziyet okuyula kalbini yaraladığı, keder, bela ve dert köşesinin esiri, kendisi için tasalanan munis ve şefkatli bir dostu olmayan, ateşli ahıyla felekleri yakan, kanlı gözyaşıyla yeryüzünü sele gark eden vs. ifadeleriyle nitelendirmiştir:

*Dirîg ü derd ki bu çarh-ı zâlim ü gaddâr
Hadeng-i cevri ile kıldı derûnumı efgâr*

*Esîr-i kûşe-i derd ü belâ vü endûhem
Ne bir enîs-i şefîk ü ne mûnis-i gam-h'âr*

*Sipihri dutsa n'ola âh-ı âteş-âlûdum
Zemîni virse n'ola seyle dîde-i hûn-bâr*

(K. 23/1-3)

Zâtî, ah edip gözyaşı döken, uyku uyuyamayan, yatağı ateş, akrep ve yılanla dolu

olan ve bütün bu sıkıntıların sebebi olarak da feleği gören bir kimliktedir:

*Su sızmaz iken aralarından gözümle âh
Eşküm nifâk idüp anı terk eylemişdi h'âb*

*Yıldız sayardı görmeyüp uyhu yüzün gözüm
İki sitâre örter idi turmayup şihâb*

*Ruhsâr-ı zülf-i yâr-ı kamer-çehresiz üşüp
Tolmuşdı nâr u 'akreb ü mâr ile câme- h'âb*

*Olmışdı yıldırım okı sancı inledi ra'd
Yagmur dökerdi yire gözüm nitekim sehâb*

*Ol cevri-bî-şümârı ki devr eyledi bana
Eylerdi anı akçe döküp gözlerüm hisâb*

(K. 33/8-12)

* * *

XVII. asır kaside nesiblerinde ben merkezli anlatıma yer veren şairler bazen zamaneden şikâyet etmişlerdir. Adnî Receb Dede, bahtını kendisine karşı kibirli ve kin tutan, kendisini yıldızı uğursuz, feleği oldukça sert, rahat kapısı kapalı vs. biri şeklinde takdim etmiştir:

*Çehre-i baht-ı siyâhumda nümâyân kibr ü kîn
Tâli'ümde hod hüveydâ 'ukde-i çîn-i cebîn*

*Kevkebümde müntefi âsâr-ı hüsn-i 'âfiyet
Çerh-i bed-âyîn ise kârında gâyet metîn*

*Her taraftan sed olunmuşdur der-i râhat bana
Merhamet eyler bana her merd-i nâ-şâd u hazîn*

(K. 12/1-3)

Fehîm-i Kadîm, kasidesinin nesibinde öncelikle kendisine birçok gamı ve kederi reva görenin felek olduğundan şikâyet etmiştir:

*Beni ol denlû itdi hôr u hakîr
Çarhun evzâ'-ı nâ-be-sâmânı*

*Ki ider hâl-i zâruma hande
Dest-i kâtilde şahs-ı zindânî*

*Veyletâ âfitâb-ı bahtum âh
Şeb gibi rûzum itdi zulmânî*

*Girye-i gamla geçdi eyyâmum
İtmedi hande rûy-ı şâdânî*

(K. XVII/3-6)

Kasidenin devam eden nesib beyitlerinde gizli bir imayla kendisini de överek esasen birçok çileye maruz kalmasının sebebinin felek değil, sahip olduğu ilim ve irfan olduğunu söylemiştir:

*Yok yok estagfirullâh itdüm sehv
Eyledüm çarh u bahta bühtânı*

*Bana hep evri ma'rifet itdi
Al elümden Hudâ bu 'îrfânı*

*Ma'rifet-düşmen it beni ki odur
Düşmen-i cins-i mâlî vü cânî*

(K. XVII/7-9)

Kırımlı Rahmî, gece gözünden kanlı gözyaşı dökmüş, yakasını eteğine kadar yırtmış, feleğin cevri yâd edip ah çekmiş, sabaha kadar döktüğü kanlı gözyaşlarını âdeta mercan bir tespih yapmıştır:

*Bu şeb çâk eyledim dâmâna dek taraf-ı giribânı
Edip gark-âbe-i hûn-âb-ı mihnet çeşm-i giryânı*

*Biraz âh eyledim cevri sipihri yâd edip ya'ni
Nişân etdim hadeng-i levme çarh-ı nâ-be-sâmânı*

*Dizip târ-ı nigâha katre katre eşk-i hûnbârı
Sabâh olunca gerdân eyledim tesbih-i mercânı* (K. 10/1-3)

Nâilî-i Kadîm, kaside nesibinde önceleri durumu son derece iyiiken son zamanlarda feleğin de etkisiyle durumun tersine döndüğünden bahsetmiştir:

*Evvel enîs idik dil-i zâr-ı hazîn ile
Şimdi vatan garîbiyiz âh u enîn ile*

*Evvel cünûn-ı aşk ile rûh-âşinâ idik
Kays-ı remîde-hâtır-ı vahşet-güzîn ile*

*Şimdi tekellüfât-ı hıredle berâberiz
Dünyâ gamın götürmede gâv-ı zemîn ile*

*Evvel refâh-ı hâl idi fark u fenâ bize
Memnûn idik atây-ı cihân-âferîn ile* (K. XXVIII/1-4)

Nazîf, isteklerinin yerine gelmediğinden şikâyet ettiği bu dünyanın yıkılması, çektiği eziyetlerin sona ermesi temennilerini dile getirmiştir:

*Eger defîne-i kâmım zuhûr itmez ise
Bu kâr-hâne-i 'âlem harâbe-zâr olsun*

*Yeter 'arûs-ı emel dûrdur nigâhımdan
Bu bahr-i gussada demdir ki der-kenâr olsun*

*Yeter bu bâdiyede gümreh-i murâd olduk
Dem oldı ka'be-i ümmîd âşikâr olsun* (K. 6/3-5)

Nefî, feleğin başkalarına sefa kadehi sunarken kendisine böyle bir ihsanda bulunmadığını, gül renkli şarap yerine gönül kanı içtiğini söylemiştir:

*Âleme câm-ı safâ sunduğu dem bana felek
Bir kadeh sunmadı kim vermeye bin dürlü kesel*

*El safâ câmını aldıkca ele reşk ile ben
Hûn-ı dil nûş ederim bâde-i gülgûna bedel* (K. 53/4-5)

Şair, feleğin hâllerini bozduğu, gönlünü, aklını ve şair yaratılışını perişan ettiği, hatrını kırdığı vs. şeklinde şikâyetlerine devam etmiştir:

*Benim ol zâr u perâkende-dil ü tab' u dimâğ
Ki felek eyledi ahvâlimi bir bir muhtell*

*Hâtırım şâhsüvârın gama cevâlângeh
Meşrebim turfa-gazâlân-ı belâya münhel* (K. 53/7-8)

Şehrî, kendisini Divan şiirinde dert ve sabrın timsalleri olan Eyüp⁹⁴⁶ ve Yakup peygamberle ilişkilendirmiş, zulümle vücudunun zayıf düştüğünü, gam kılıcıyla parça parça olduğunu, mihnet neşterinin vücudundaki her kıl kökünü dahi inler hâle getirdiğini vs. söylemiştir:

*Nevha-i vâ-şefî'-i cânım
Derd-i Eyyûbi eyledi der-kâr*

*Girye-i vâ-refîkî-i çeşmüm
Eşk-i Ya'kûbı eyledi bîdâr*

*Kâv kâvî-i nîş-i bî-dâdî
İtdi cismüm şu resme zâr u nizâr*

⁹⁴⁶ Sabrın timsali olan Hz. Eyüp'ün Divan şiirinde bir telmih ve teşbih unsuru hakkında geniş bilgi için bk. Hüseyin Güftâ, "Divan Şiirinde Hz. Eyyûb", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, S. 2, Ankara Ağustos 2002, s. 27-60.

*Ki dil-i gam-neverdüm ile ider
Gerd-i dâmen-misâl geşt ü güzâr*

*Hâr hâr-i nişter-i mihnet
Her-bün-i mûyum itdi şîvenzâr*

*Çâk çâkî-i tîg-ı gamla tenüm
Oldı ser-tâ-kadem leb-i zinhâr*

(K. 5/9-14)

Şair, nesibin devam eden beyitlerinde kendisine bunca zulüm ve eziyette bulunanın felekle talihi olduğunu ifade etmiştir:

*Şîve-i rûzgâr-ı hak-ne-şinâs
Umarum tâlî'üm gibi ola h^vâr*

*Vaz'-ı nâ-der- ber-â-ber-i tab'ı
Niçe hem-vâre itmeyem inkâr*

*Ki beni bûmveş mesel itdi
Bed-şügûnân içinde âhir-i kâr*

(K. 5/28-30)

Yahyâ Nazîm, alçak feleğin bahtını kararttığını, kendisini ümitsizliğe düşürdüğü şeklinde şikâyetlere yer vermiştir:

*Şâhid-i halvet-serâ-yı bahtımun gerdûn-ı dîn
Subh-ı rûyında ser-i zülfin şeb-i târ eyledi*

*Ravza-i bahtum giriftâr-ı hazân-ı ye's idüp
Bâg-ı kâm-ı düşmeni pür-zîb-i ezhâr eyledi*

(K. 30/2-3)

Şair; talihi, bahtı, yıldızı ve feleğin dönüşünün kendisini çaresiz bıraktığı, gönlünü yaptığı eziyetlerle kanla, bağrını zulüm yarasıyla doldurduğu, aklını ve sabrını yok ettiği, gözünü kan saçan fıskiye, vücudunu da ümitsizliğin gül bahçesi hâline getirdiği vs. ifadeleriyle şikâyetlerine devam etmiştir:

*Tâli' ü bahtum sitârem gûşîşüm oldı temâm
Gerdiş-i devrân beni her demde nâ-çâr eyledi*

*Gonce-âsâ gönlümi pür-hûn idüp sad-cevr ile
Lâle-âsâ bagrumı pür-dâg-ı âzâr eyledi*

*Mahmil-i tende metâ'-ı sabruma virdi fenâ
Kârbân-ı 'aklumu gerçi sebük-sâr eyledi*

*Çeşmümi fevâre-i pergâle-i hûn-ı derûn
Cismümi fasl-ı gül-i hırmâna gül-zâr eyledi*

(K. 30/13-16)

* * *

Ben merkezli anlatıma yer verilen XVIII. yüzyıl nesiblerinde şairlerin zamaneden şikâyet ettikleri de görülmüştür. Belîğ Mehmed, Zâl'e benzeyen feleğin zayıf vücuduna eziyet ettiğini, kendisine sürekli gam, keder verdiğini, hiçbir ihsanda bulunmadığını vs. söylemiştir:

*Zâl-i sipihre mihr ile meh 'ayn olmasa
Görmezdi cism-i lâgarumu itmege cefâ*

*Reng-i cünûn-ı gam yine gülgüne-rîz olup
Sevdâ-yı pâ-yı magz-ı serûm itdi pür-hınâ*

*Virmez giyâh-ı huşkuma neşv ü nemâ eger
Kışt-i emelde olsa revân çeşme-i bekâ*

(K. II/40-42)

Nesibin devam eden beyitlerinde şair, kendisine bu kadar çok zulmeden felekten herhangi bir beklentisinin olmadığını ifade etmiştir:

*Ammâ ki erganûn-nevâhâ-yı çarhdan
Minnetle olmazam yine h'ânende-i nevâ*

*Def gibi gûş-ı cân açaram kavı-i mutrıba
Olsam ne denlû sille-hor-dest-i müdde'â*

*Çâk olsa sîne ma'din-i âhen-rübâ gibi
Bir sûzen itmem atlas-ı gerdûndan recâ*

*Farkum şikeste olsa misâl-i ser-i habâb
Kılmam o demde kâse-i fagfûrveş sadâ*

(K. II/50-53)

Şair, bir diğer kaside nesibinde feleğin kendisine yaptığı eziyetlerden bunaldığını, kendisinde ne durumunu dile dönecek ne de şiirle ifade edecek hâl kalmadığını dile getirmiştir:

*Nakş idüp lev-i dil-i pâküme dag-ı elemi
Bana eş'ârı unutturdu siphrün sitemi*

*Gelemez cünbişe kim hâlûmi 'arz ide zebân
Cilve-hîz eyleyemem hâme-i müşgîn-rakamı*

(K. VII/1-2)

Bütün ömrü boyunca çalışıp çabalayarak nihayet biraz dünyalık biriktiren şair, elindeki paraları sayacağı bir yer arayışı telaşındayken Yehud'un Yahya'ya etmediklerini⁹⁴⁷ ona eden felek onu gafil avlamış ve şair, bütün birikimini birilerine kaptırmıştır:

*Cem' idüp müddet-i 'ömrümde birâz dünyâlık
Saklayup cân evine saymaz idüm derd ü gâmı*

*Kimse gûş eylesün diyü sadâ-yı diremi
Aradum anı hisâb itmege cezr-i aseml*

⁹⁴⁷ Kur'an'da adı geçen İsrailoğulları'na gönderilen ve Zekeriya Peygamber'in oğlu olan, İsrailoğulları tarafından öldürülen Hz. Yahya peygamber, Mahmut Aydın, "Yahyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 43, İstanbul 2013, s. 232-234.

*Sikkeveş darb olınan üstine nakş-ı mührün
Kal'ı 'âciz-i kor idi pençe-i şîr-i ü Cem'i*

*Bir oyun kurdı felek gâfil iken kapdurdum
Bir iki dûzâhiye elde olan pîş ü kemi*

*Talib-i meblag-ı ma'hûd ile varsam yanına
Nakş-ı dîvâr gibi yok bana lâ vü na'amı*

*Bana itdüklerini itmedi Yahyâya Yehûd
İçdiler göz göre câdû gibi cismümde demi*

*Akçamun ismi zebânında mükerrer ammâ
Kîmyâ gibi degül belli vücûd u 'ademi*

*Dest-i ahbâbda gâhîce görürdük evvel
Şimdi dükkânçe-i sarrâfda görmem diremi*

(K. VII/3-10)

Vak'a-nüvîs Râşid, kendisini inayet sofrasında aç bırakanın, rahat yüzü göstermeyenin, etrafını mihnet deniziyle kaplayanın felek olduğundan söz etmiştir:

*İtsem 'aceb mi bâz dehân-ı şikâyeti
Gördükce gerdiş-i felek-i sifle-tıyneti*

*İtdi beni gürisne-dil-i kâm kılmayup
Mihmân-ı teng-sofra-i h'ân-ı 'inâyeti*

*Mir'ât-ı jeng-beste-i hâl-i zamânedan
Hîç görmedüm bu ana degin rûy-ı râhatı*

*Ser-rişte-i teşebbüs-i esbâb olup ba'îd
Etrâfı aldı mevce-i gir-âb-ı mihneti*

(K. XX/1-4)

XIX. asır şairleri de ben merkezli anlatımdan yararlandıkları bir kısım nesiblerinde zamaneden şikâyet konusuna yer vermişlerdir. Eşref Paşa, talihini kendisine su istese zehir veren, günde bin kere ihanet taşıyla hatrını yıkan, her an sinesine bin elem yarası açan, üzerine himmet rüzgârı estirmeyen, uğursuz, kendisine yaver olmayan vs. ifadeleriyle nitelendirmiştir:

*Tâli'imden o kadar telh-dimâgım ki ne dem
Katre-i âb istesem âyîne sunar zehr-i semm*

*Günde bin seng-i ihânetle yıkar hâtırımı
Vâh her lahza açar sîneme bin dâg-ı elem*

*Görmedim mevsim-i ikbâl-i be-kavl-i Nefî
Esmedi bâd-ı himem togmadı hurşîd-i kerem*

*Mümtezic olmadı fâlim ile kevn-i devrân
Nahs-ı ekberdedir ahkâm-ı ümîdim her dem*

*‘Öşr-i ma’sârını âlâmımın etsem tescîl
Çâk-ber-çâk olur havsala-i hasr-ı rakam*

*Tâli'im olmadı yâver bana yâverlikde
‘Acabâ kankı zamân yâr olacaktır bilmem*

(K. XX/1-6)

Eşref Paşa, diğer kaside nesibinde de talihinin uğursuz, ters, zalim, sinesine eziyet kılıcı ve felaket oku atan bir kimse olduğundan, huzuru rüyasında dahi görmediğinden, uyumuş bahtının asla uyanmadığından vs. yakınmıştır:

*Âh kim tâli'-i vârun u nühûset âsâr
Bir nefes vefk-ı murâd üzre olmadı bana yâr*

Dâd sad dâd elinden ki sipihr-i bî-dâd

Ahter-i kâım eder mıntıka-pîrâ-yı hasâr

Atılır kavs-i felekden urulur tâli'den

Sîneme tîr-i felâket tîg-i âzâr

Rûy-ı âsâyîşi rüyâda dahi görmedim âh

Baht-ı h^vâbîdemi seyr itmedim aslâ bîdâr

(K. XXV/1-4)

Fatin'in kaside nesibinde feleğin kendisini bela nişangâhına hedef ettiği, talihinin aksine bir dönüşle asla muradı üzerine dönmediği, gönlünün sayısız elem çektiği, sırça feleğin kendisini keder şarabı ve sitem kadehiyle sarhoş ettiği, bilhassa son zamanlarda kendisine dünyada kimseye etmediği kadar sitem ettiği şikâyetlerinde bulunmuştur:

Nice bir tîr-i gam-ı çerhe tahammül edeyim

Sahn-ı 'âlemde beni itdi nişân-gâh-ı belâ

Hâsılı dönmedi bir kere murâdımca benim

Tâli'im-veş bana kec-revlik eder subh u mesâ

Nice ta'dâd ideyim eylediği âzârı

Rûz u şeb çekmede gönlüm elem-i lâyuhsa

Mey-i endûh ile kıldı beni ser-mest ü harâb

Yere geçsün dir isem çok mu sipihr-i mînâ

Ba'd-ezîn kâse-i zerrinini çalsun başına

İtdi bir câm-ı sitemle beni mest ü şeydâ

Bu yakınlarda bana şöyle cefâ eyledi kim

Görmemiş ol sitemi dehrde kimse aslâ

(K. 5/1-6)

Kanbalak-zâde, bir sıkıntı yeri olan dünyadan bir beklentisinin olmadığını, feleğin eziyetleri sebebiyle âlemin kendisine mihnet zindanı gibi görüldüğünü, feleğin fitne,

devranın cefa kaynağı olduğu dünyanın kendisi için vahşet kabri olduğunu söylemiştir:

*Nâle-kârlık cilve-i ‘aşk u muhabbettir bana
Derd u mihnet şîve-i hükm-i tabî’attir bana*

*Ben ferâg-ı dil ümîd etmem bu bâg-ı dehrde
Her nihâli çünkü bir hâr-ı felâkettir bana*

*Öyle âzâr-ı felekten ızdırâbım var kim
Sanki ‘âlem ser-te-ser zindân-ı mihnettir bana*

*Çarh mecbûl-ı fiten devrân cefâ-endîşedir
‘Âlemin her semti gûyâ kabr-i vahşettir bana* (K. 9/1-4⁹⁴⁸)

Leylâ Hanım’ın gönlü hayli zamandır mihnet ve dert esiridir; baş ağrısıyla illet ve sıkıntı müptelasıdır; şair, felekten gördüğü meşakkat ve sonsuz cevirden mustariptir:

*Gönül hayli zamândır kim esîr-i derd ü mihnetdir
Humâr-ı derd-i serle mübtelâ-yı renc ü ‘illetdir*

*Gam-ı derd-i dilimden gerçi şekvâ eylemem ammâ
Felekden gördüğim cevri ü meşakkat bî-nihâyetdir*

*Ne gûnâ hâk-i pâya ‘arz u şekvâ eyleyim bilmem
Çekilmez vaz’-ı nâ-hemvârı çarhın bâr-ı minnetdir* (K. 6/1-4)

Zâik, feleğin âlemin mutfağında kendisini odunsuz pişirdiği, çiğ kalsa dahi aldırmayacağı, öfkeyle ocak başından attığı, kendisini görenlerin İskender ve Dârâ sanacağı, Yecüc seddi yapmak için kapıyı yarmaya kalksa ne kapısının ne de bacasının belli olduğu vs. ifadeleriyle içinde bulunduğu zor durumu ifade etmiştir:

⁹⁴⁸ *Kanbalakzâde Hazmî Divânı (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Hayrettin Ayaz), T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1987.

*Bî-hatab tabh idiyor matbah-ı 'âlemde beni
Bu felek âş-pezînün çille-i nâ-ber-câsı*

*İderem belki te'affünle meşâmmın ta'tîl
Yoksa nâ-puhtede kalsam yine yok pervâsı*

*Pür-gazab hışm-ile atdıkda ocak başından
Yerleşür misl-i dü şâha başuma mâ-besâsı*

*Bu felâketle gören dir bana mâşâ'allâh
Bu mı İskender-i dehrün alınan Dârâsı*

*Sedd-i Ye'cûc-i gumûm itmege yarsam kapuyı
Hânemün ne kapısı bellü ne hod bacası*

(K. 7/1-5)

Zâik, bir diğer kaside nesibinde de sitemkâr feleğin kendisine eziyet ettiğinden, gam potasında erittiğinden vs. şikâyet etmiştir:

*Görenler hey'et-i 'âlem-pesendin ol sitem-kârun
Beni şâyeste eyler şîve-i âzâr u tekdîre*

*Şikest itdün deyü ehl-i Hicâzun 'ırzını başlar
Nevâsâz olmaga bî-mâyeler envâ'-ı ta'zîre*

*Felek zâr-ı sitemle pûte-i gurbetde kâlitse
'Aceb mi döndürüp nâ-puhtegân-ı sâf-ı iksîre*

*Denî ez-bâb-ı tab'ı vakf-ı endûh itmesi çarhun
İder her bir nefesde çeşm-i dikkat beni pür hîre*

*Ümîd-i himmet oldu mâni'-i levm-i felek yohsa
Dahi rengîn olurum vesme-keş ebrû-yı takrîre*

(K. 14/8-12)

4.3.2. Âşıklık hâlleri

Ben merkezli anlatımın kullanıldığı yerlerden biri de şairlerin kendi âşıklık hâllerinden söz ettikleri nesiblerdir. Bağdatlı Rûhî, kendisini keder elinde delilik mülkünün askeri tarafından vücudu çiğnenen gam esiri, Mecnûn gibi aşk deliliğiyle ahuya benzeyen sevgiliden ayrı olduğundan beri mekânı çöl, arkadaşı ceylanlar olan, daima sevgilinin gözleri ve zülfünden eziyet gören, ömrü ayrılıkla geçtiği hâlde ne ayrılığı şerh edecek ne de hâlini arz edecek kudreti olmayan bir kimse olarak takdim etmiştir:

*Ben ol esîr-i gamam kim sipâh-ı mülk-i cünun
Vücûdum itmededür dest-i gussada pâmâl*

*Cünûn-ı 'aşkile dûr olalı ol âhûdan
Mekânım oldu beyâbân enîsüm oldu gazâl*

*Müdâm çeşmi elinden şikeste-i derdem
Hemîşe zülfi ucından müşevveşü'l-ahvâl*

*Gam-ı firâkile geçmekde 'ömrümüz nidelüm
Ne şerh-i hicre meded var ne 'arz-ı hâle mecâl* (K. 21/9-12)

Bâkî'nin kaside nesibinde sevgilinin güneşe benzeyen yanağının ışıyla aydınlanan, canı karşılığında yârin vuslatını almak isteyen, sevgilinin yarası gül, mavi dumanı sümbül ve reyhan gibi gelen, gözleri sarhoş sevgiliyi görünce gönlü perişan olan, gül renkli şarap ve döktüğü kanlı gözyaşlarıyla benzine bir parça kan gelen, sevgilinin yolunda ölmenin, ayrılmaktan daha kolay olduğu bir âşık tasviri söz konusudur:

*Râh-ı çeşmümden dile tâb-ı ruh-ı cânân gelür
Hâne-i cana ziyâ-yı mihr-i nûr-efşân gelür*

*Vasl-ı yâra cân ile oldur hırîdâr olduğum
Gelse bin nakd-i revâne bir demi erzân gelür*

*Bâğ-bân-ı gül-şen-i 'aşkun olan 'âşıklara
Dâğı gül dūd-ı kebûdı sünbül ü reyhân gelür*

*Nûş-ı cân eyler gönül cem'iyet-i hâtır bulur
Târumâr eyler yine ol gözleri mestân gelür*

*Câm-ı gül-gûn nûş ider hûn-âbe-i eşkin döker
Benzine bir pâre 'âşık derd-mendün kan gelür*

*Senden ayrılmak katı müşkil belâdur dōstum
Yoluna ölmek egerçi 'âşıkâ âsân gelür*

(K. 6/1-6)

Üç kasidesinin nesib bölümünde âşık tasvirine yer veren Derzi-zâde Ulvî, bir kasidesinin nesibinde kendisini sevgilinin yanağının şevkiyle ah eden, ahı ateş, nur ve güneşe benzeyen bir âşık olarak nitelendirmiştir:

*Şevk-i haddünle şu dem kim işüm âh u zâr olur
Âh nâr u nâr nûr u nûr mihr-âsâr olur*

(K. 5/1)

Şairin mevki makam sarayına yârsız girmesi durumunda makam kuyu, kuyu kabir, kabir dar olurken bir tahtada yâr ile otursa tahta taht, taht baht, baht her zaman kendisine yâr, sevgiliden bağrına gelen ok dal, dal fidan olurken fidan da çiçekle dolacaktır:

*Yârsuz girsem serây-ı mansıb-ı câha eger
Câh çâh u çâh kabr u kabr teng ü târ olur*

*Yârla bir tahta üzre hem-nişîn olsam velî
Tahta taht u taht baht u baht her dem yâr olur*

*Yârdan irse vücûdum bagrına peykân-ı tîr
Tîr şâh u şâh nahl u nahl pür-ezhâr olur*

(K. 5/7-9)

Derzi-zâde Ulvî, aşağıdaki nesib beyitlerinde sevgilinin aşkının ateşiyle yanıp gözyaşı döken, ateş, rüzgâr, su ve toprakla karışmış, gözyaşı ve ah ateşi cihanı tutan, bulut ve gök gürültüsünün hâline ağlayıp yandığı, ah ateşi sönmeyen, gözyaşı kan veya şaraba benzeyen vs. bir âşık kimliğindedir:

*Dil yanup âteş-i 'aşkunla dökerdi gözüm âb
İmtizâc eylemedeyin âteş ü bâd â u türâb*

*Var ise âteş ü âbı bu ten-i hâkînün
Âteş-i külhen-i mihnetdürür âb-ı sır-âb*

*Âb-ı eşk âteş-i âhumla cihânı tutdı
Şerer ol âteşe encüm yaşum ol âba habâb*

*Gûş idüp âteş-i âhumla sirişküm âbın
Ağlayup bana yanar âteş-i ra'd âb-ı sehâb*

*Âhumun âteşi sönmaz gözüm âbı dinmez
Âhuma âteş-i gam âbuma dirler ser-hâb*

*Âteş ü âbuma şol dem bulınur gâyet kim
Şerer-i âteş ile katre-i âb olsa hisâb*

*Âteşîn dâg ile gör âb-ı sirişk içre teni
Hem yanar âteş-i bahri gibi hem garka-ı âb*

*Yandugum âteşe bak düşdügüm âbı seyr it
Âteşüm âteş-i cân-sûzdurur âbum girdâb*

*Âb-ı çeşmümle gören âteş-i sînem didi kim
Âteşe tâb virilmiş ezeli âba şitâb*

(K. 6/1-9)

Derzi-zâde Ulvî, bir diğer kaside nesibinde de gamlı, baharla dahi sevinemeyen bir âşık görünümündedir:

‘Âşık-ı gam-zedeyem seyr-i bahârı n’ideyin
Hâtırum şâd ola mı böyle perîşân olıcak

(K. 9/2)

Diğer taraftan bu âşık aynı zamanda yıkık gönlüne sevgilinin nazar etmeyeceğinden emin, sevgili sinisini yırttığı anda aşkının yarası görünecek olan bir kimsedir:

Ya nazar itmezse yıkık gönlüme çeşmün ne ‘aceb
Şâh-ı taht ide mi bir mülketi vîrân olıcak

Dest-i şevkünle çeküp sînemi ‘uryân itme
Dâg-ı mihrün görünür çâk-ı girîbân olıcak

(K. 9/5-6)

Şair, sevgilinin köpekleriyle beraber ona hizmet etmekten çekinmeyecek ve nâsihin aşkla ilgili öğütlerine kulak asmayacak bir âşıktır:

İşigün itlerine cân ile hidmet ideyin
Ne tekellûf güzelüm hidmet-i yârân olıcak

Hâlet-i ‘aşkuma dahl eylese nâsih ne ‘aceb
Eylemez ‘ayba nazar kişide ‘îrfân

(K. 9/9-10)

Figânî’nin nesibinde, kendisini kanlı gözyaşları bulunan, bir gül bahçesine benzeyen dünyada taze bir gül gibi olan sevgilinin vücudunu yakıp kül ettiği bülbül, ahengini herkesin işittiği bir âşık olarak takdim etmesi söz konusudur:

Hümâ-yı dil olalı sayd o çeşmi şehbâza
Hezâr şevk ile cân murgı geldi pervâza

Yanında fâş ideli mâcerâyı dil-dârum
Geyürdi hil’at-i alı sirişk-i gammâza

Kül eyledi yakup eczâmı ‘andelîb-âsâ
Bu köhne gülşen-i ‘âlemde bir gül-i tâze

*Nevâmı dinlemege ger büzürg ü ger kûçek
Niyâzum işidüp âheng iderse şeh-nâza*

(K. 8/1-4)

Fuzûlî, hatrında heves nakdi saklı olan, dilinde muhabbet zikri bulunan, aşkla herkesin tanıdığı, meşhur bir âşıktır:

*Hoşum ki aşk ile rüsvâ-yi has ü amım ben
Felek bu şive ile eylemiş beni meşhûr*

*Müdâm nakd-i hevâ hâtırımdadır meknûn
Hemişe fikr-i mahabbet dilimdedir mezkûr*

(K. 2/7-8)

Fuzûlî'nin bir başka kaside nesibinde sevgilinin çehresi Rum, ayva tüyleri Şam askeridir. Buna mukabil âşık-şairin gözleri bu askerlerin onu açmak için toplandığı Bahreyn, kirpikleri sevgilinin Dârü's-Selâm askeri, gözyaşlarındaki kabarcıklar aşk yolunda çadır diken askerlerdir:

*Çehre vü hattın hayâli çeşmimi kılmış makâm
Açmağa Bahreyn'i cem' olmuş sipâh-i Rûm ü Şâm*

*Cilve-gâh etmiş gubâr-i der-gehin müjgânımı
Sâhil-i deryâyı tutmuş asker-i Dârü's-Selâm*

*Râh-i aşkında sirişkim gösterir her dem habâb
Azm-i rah ettikde leşker resmdir nasb-i hiyâm*

(K. 14/1-3)

Bazen kan döken bazen kan içen gözleri sürekli metcezir hâlinde bulunan bir derya gibi olan Fuzûlî, sevgilinden gönül evine pencere açıp sinisini kılıcıyla delmesini talep eden bir âşıktır:

*Gönlümü gör dîdeden geh kan döker geh kan içer
Medd ü cezrini temâşâ kıl bu deryânın müdâm*

*Dil evine revzen aç sînem delip tîginle kim
Muntazırdır feth-i râh-i Ka'be için has u âm*

(K. 14/7-8)

Gelibolulu Âlî, yârin hayaliyle halvet eden, Mecnun gibi çöle düşmüş, yâri görmek için hicret etmiş vs. bir âşıktır:

*Şâd ol gönül ki menzilünü cennet eyledüm
Yârün hayâliyle seni halvet eyledüm*

*İnsanda gördüm ins ü hakikat nişânı yok
Mecnûn gibi cibâle düşüp vahşet eyledüm*

*Bu'd-ı diyârı kurb-ı civâra sebep bilüp
Dîdâr-ı yâre vuslat için hicret eyledüm*

(K. 94/1-3)

Sehâbî, sevgilinin bağa benzeyen zülfüyle zindana benzeyen çene çukuruna düşmüş, sevgilinin yanağındaki danenin vücut harmanına ateş bıraktığı, bir periye aklını kaptıran Mecnun'dur:

*Akdı ol zülf ile zenahdâna
Yine dil düşdi bend ü zindâna*

*Saldı âteş vücûd hırmenine
Hadd-i dil-berde görinen dâne*

*'Aklımı aldı ol perî kıldı
Beni Mecnûn-misâl dîvâne*

(K. 10/1-3)

Şair, aynı zamanda ayrılık orucuyla hâli kalmayan ve sevgiliye kavuşma bayramına ulaşamamış bir âşıktır:

*Savm-ı fûrkatde kalmadı cânım
İrmedüm 'ıyd-i vasl-ı cânâna*

(K. 10/8)

Sehmî'nin kaside nesibinde tasviri yapılan âşık, gönlü yara dolu, maşuğu tarafından iltifat edilmeyen, asla başka güzele bakmayan, yârin ağyara güldüğünü görünce incinen, cananın dudağının şarabıyla sarhoş olup gönlündeki ateş daha da artan, susamış bir âşıktır:

*Dil-i pür-dâga şeref virdi hâl-i kadd-i yâr
Cilve-i serv iledür revnak-ı sahn-ı gülzâr*

*Nigeh âşüfte-i âzâr-ı tegâfûl olalı
İdemez kasd-ı temâşâ-yı cemâle reftâr*

*Beni gördükçe ider hande ruh-ı agyâra
‘Acabâ böyle m’olur ‘âşık-ı zâra âzâr*

*Mest-i endîşe-i câm-ı leb-i cânân olalı
Vardı ol mertebeye sûz u güdâz-ı dil-i zâr*

*Ber-karâr ola degül geçse eger hâtırdan
El-ataş gûy-ı serâsîme geçer istigfâr*

(K. 16/1-5)

* * *

Şairler, XVII. yüzyılda ben merkezli nesiblerden bazılarında âşıklık hâllerinden söz etmişlerdir. Adnî Receb Dede, kendisini şarap testisinin sarhoşu, teni toprak yığını, elbisesi parça parça olan vs. ifadeleriyle nitelendirmiştir:

*Rind-meşreb pezîr-i hûy-ı dilem
Mest-i mey-hvâre-i sebû-yı dilem*

*Zevkîmun ni’metinden ervâha
Meze dahi gıdâ-yı bû-yı dilem*

*Dem-be-dem hâk-i tûde-i tende
Turfe tıflam ki nakd-i cûy-ı dilem*

*Her zamân köhne câme-i hurde
Pâre-dûz-ı kavî rûfû-yı dilem*

(K. 22/1-4)

Beyânî, aşka iptilasî olan, bela müptelası, aşk sultanının hükmüne razı olan, aşk hazinesine sahip, yokluğu olmayan bir âşıktır:

*‘Âşıkuz ‘aşka ibtilâmuz var
Mübtelâyuz ne hôş belâmuz var*

*Ne belâ kût-ı rûh u kuvvet-i kalb
İbtilâsıyl’anun safâmuz var*

*Hükm-i sultân-ı ‘aşka teslîmüz
Tutaruz buyrugın rızâmuz var*

*Genc-i ‘aşk-ıla kâm-rânuz biz
Sanmanuz düşmüşüz fenâmuz var*

(K. 2/1-4)

Fehîm-i Kadîm, kendisine teklif edilen bin bela ve azaptan aşk ateşini seçmiş, âlemin zevkinden kaçınarak aşka yönelmiş vs. bir âşıktır:

*Bin bela vü ‘azâb olup teklîf
Âteş-i ‘ışkı irtikâb itdüm*

*‘Aşka itdim teveccüh ü ikbâl
Zevk-ı ‘âlemden ictinâb itdüm*

*Nüşa-i derd-i ‘aşkdan ammâ
Ol belâlar ki intihâb itdüm*

(K. II/12-14)

Feridûn’un nesibinde şair, aşk sarhoşu, rint, eteğine kadar sinesi yırtık, sonsuz feyiz sarhoşu, irfan meclisinin kadehindeki neşeyle başı dalgalanmış bir âşık kimliğindedir:

*Mest-i 'ışk olmak dilün âyîn-i erkânı budur
Rind-i 'âlem-sûzun ol vâdide sâ mânı budur*

*Bî-muhâbâ tâ-be-dâmen sîne-çâk olsam nola
Şîve-i mesti budur sâ mân-ı rindânı budur*

*Mest-i feyz-i lâ-yezâlîyem dil-i şûrîdemün
Neşve-i ser-cûş-ı câm-ı bezm-i 'îrfânı budur* (K. 11/1-3)

Kırımlı Rahmî, ay yüzlü, güzelliği güneşe benzeyen, saba rüzgârının amber saçan saçlarına heves ettiği, fidan boyuna servinin gönül verdiği bir sevgilinin ayrılığıyla gözyaşı döken bir âşık kimliğindedir:

*Yine dil bir mehin hecriyle her şeb zâr u giryândır
Kim şem'-i hüsnünün ser-germ-i şevki mihr-i rahşândır*

*Sabâ ser-der-hevâ-yı bû-yı zülf-i 'anber-efşânı
Nihâl-i kaddinin dildâdesi serv-i hırâmândır*

*Ne hâcet leb-güşâ-yı harf-i takrîr olmaga ey dil
Sirişkim mâcerâ-gûyâ-yı derd-i aşk-i cânândır* (K. 7/1-3)

Mezâkî, kendi ifadesiyle aşk derdi sebebiyle gönlü perişan, çehresi sarı, sürekli ağlayan, ah edip inleyen, gönül çocuğu bal yerine mihnet zehri ve süt yerine de hasret kaniyla beslenmiş bir kimsedir:

*Bes degül mi şâhid-i pejmürdegî-i bâg-ı dil
Çehre-i zerdüm ki hem-reng-i zerîrümdür benüm*

*Dûd-ı dilden eşk-i müjgân turmayup rîzân olur
Var ise âh-ı derûn ebr-i matîrümdür benüm*

*Çeşm-i tûfân-zâya nisbetle kıyâs itsen eger
Lücce-i bahr-i muhît âb-ı gadîrümdür benüm*

Tıfl-ı dil perverde-i nâz u na'îm-i 'ışkdur

Zehr-i mihnet hûn-ı hasret şehd ü şîrümdür benüm

(K. 1/5-8)

Nâilî-i Kadîm, kendisini ıstırap içinde bulunan, gamze belasına uğramış vb. ifadelerle tanımlamıştır:

Germ-i sîmâb-ı muztarib hâlim

Cünbiş-i gamzeyim belâ-yı dilim

Cilve-gâh-ı nigâh-ı hûbânım

Mahşer-i fitneyim fezâ-yı dilim

(K. IV/3-4)

Diğer taraftan şair, sevgili için can vermiş, kaşlarını kendisine mihrap edinmiş vs. bir âşıktır:

Cân verelden o tıfl-ı nev-hevese

Şermsâr-ı sülûk u rây-ı dilim

Edeli kible-gâhın ebrû-yı yâr

Pây ber-cây-ı iktidâ-yı dilim

Yâd kıldıkça dâmen-i zülfün

Şu'le-i dâğ-i ibtilâ-yı dilim

(K. IV/13-15)

Nazîf, aşk şarabıyla sarhoş olup gam ve cefadan, akıl kederinden kurtulan, ağlayan, güzellerin aşkıyla sarhoş, gönlü belaya meyletmiş, aşk gamıyla ferahlık bulan vs. bir âşık tipindedir:

'Aşk-ı nâm u hayât-neşve o meyi

Bî-humâr-ı gam u cefâ buldum

Çünkü nûş eyledim bu sahbâyı

Keder-i 'akldan rehâ buldum

*Hâlimi aglarım bahâne ile
Ruhsat-ı nakl-i mâcerâ buldum*

*Ben ki ser-mest-i 'aşk-ı hûbânım
Gönlümü mâ'il-i belâ buldum*

*Olmadım derd ü gamdan âzâde
Gam-ı 'aşk-ı ferah-fezâ buldum*

(K. 4/7-11)

Râmî, kendisini sevgilinin ayrılığı yüzünden bela köşesinde gözlerinden kan saçan bir âşık olarak takdim etmiştir:

*Cânâ ne dem ki hecrüne dil hem-zebân olur
Künc-i belâda dîdelerüm hûn-feşân olur*

(K. 17/1)

Şair, aynı zamanda kara bahtının bir cilvesi olarak yârı kendisine görünmeyen, kendisine sadece ecelin yâr olacağını düşünen, yine de bir gün feleğin kendisine de himmet edeceği umudunu taşıyan bir âşıktır:

*Baht-ı siyâhdan mı görünmez bana o yâr
Yohsa hemîşe necm-i tulû'um nihân olur*

*Bu hâlile geçerse eger 'ömr-i nâzenin
Şahs-ı hayâtuma ecelüm mihribân olur*

*Ammâ ümid odur ki dönüp çarh-ı nâ-bekâr
Himmet ider zamâne bana bir zamân olur*

(K. 17/10-12)

Şeyh Mehmed Nazmî, sevgilinin semtine sığınmış, sevgilinin yanağını gördüğünden bu yana güneşle ayın kendisine köle olduğu, sevgilinin kırmızı güle benzeyen yanağından damlayan terin gül suyu, kanlı gözyaşının şarabı, ciğerinin parçasının kebabı olduğu vs. bir âşık durumundadır:

*Kûy-ı dil-dâr kim meâbımdır
Şems-i âvâre-i cenâbımdır*

*Görelî rûy-i yârî mihri le mâh
İki sâde gulâm-ı bâbımdır*

*Rûy-ı hûy-gerde-i dil-ârâyı
Gül-i surh ter u gül-i âbımdır*

*Eşk-i hûn-âb u laht laht-ı ciger
Bezm-i gamda mey ü kebâbımdır*

(K. 2/1-4)

Şair, diğer kaside nesibinde kendisiyle ilgili olarak güzellerin sevdasına tutulmuş, ayrılıkla sınıanan, vuslat ümidi bulunmayan, sevgilinin boyunu düşünerek ah etse âlemleri yakacak olan, sırlara ve nüktelere aşına vs. bir âşık görüntüsü çizmiştir:

*Dil-beste-yi gîsû-yı cüvânâ
Ammâ yine hicr ile figânâ*

*Fehm eyleyüp visâl-i yârı
Cân u dilime keder-resânâ*

*Kaddün hevesiyle âh itsem
‘Alemlere âteş-i nihânâ*

*Gelsün dil ü câna tîr-i gamzen
Esrâr-şinâs u nükte-dânâ*

(K. 9/1-4)

Üç kasidesinin nesib kısmında ben merkezli anlatımdan yararlanarak âşıklık hâlini anlatan Vahyî, bir kaside nesibinde aşk kalbine girdiğinden bu yana yârî anlattığı şiirlerinin daha neşeli, daha canlı ve daha güzel olacağını dile getirmiştir:

*‘İşk ile kalbüm ideli mu’tâd
Suhanum neşve-bahş-ı hâlet olur*

*Yârûn evsâfın eylesem tahrîr
Gıpta-fermây-ı hûr-ı cennet olur*

*Vasf-ı kâmetde yazdığım elifün
Fikr-i şûr-efken-i kıyâmet olur*

*Femî medhinde mîm resm itsem
Gonçe-i gülşen-i fesâhat olur*

*Kâküli midhatinde yazsam lâm
Şeb-i yeldâ-yı fasl-ı nekhet olur*

(K. 4/3-7)

Vahyî, diğer kaside nesibinde gözlerinden ateş renkli, ateş gibi gözyaşı dökülen, sarı yüzlü bir âşıktır:

*Ruh-ı ümmîdi eşk-i âteşînüm zerd-fâm eyler
Gül-i bâg-ı heves nîlûfer-i cûy-ı harâretdür*

(K. 5/3)

Âşık-şair, sevgilinin gülümseyen ağzının hasretiyle gözyaşı dökse her katresi hikmet incisine dönüşen, sevgilinin boyunu düşünüp ah ettiğinde ah dumanı feleklere erişen, sevgilinin güneşe benzeyen alını ve ay gibi olan yanağından ayrı olmanın üzüntüsüyle güneşi ve ayı kebab eden, gönlü mihnet fırını olan bir kimsedir:

*Dehân-ı hande-rîzûn hasretiyle eşk-pâş olsam
Anun her katresi bir kulzüm-i lü'lü-yi hikmetdür*

*İrişsün dūd-ı âhum kâmetün fikriyle eflâke
Bülend olsun ko tab'um gibi serv-i bâg-ı himmetdür*

*Kebâb itsem sezâdur mihr ü mâhı sîh-ı âhumla
Cebîn ü 'ârizun hecriyle dil tennûr-ı mihnetdür*

(K. 5/6-8)

Vahyî, bir diğerkaside nesibinde kendisini gözlerinden daima yaş akan, sevgilinin yanağındaki ayva tüylerini dövmeli pazısındaki tılsım yapan⁹⁴⁹, vakti sevgilinin güle benzeyen yanağı, menekşe gibi olan kâkülü ve şebboya benzeyen ayva tüyleriyle geçen bir âşıktır:

*Zah(ı)mlar ile tenüm bir hadîka-i garrâ
Ki çeşmesârı anun çeşm-i eşk-bârumdur*

*Hat-ı nev-âmede sanma ‘izâr-ı dil-berde
Nişân-ı tılsım-ı bâzû-yı dâg-dârumdur*

*‘İzâr u kâkül ü hatt ile tal’at-ı cânân
Gül ü benefşe vü şeb-bûy ile bahârumdur* (K. 33/9-11)

Yahyâ Nazîm, sevgilinin menekşe bahçesini andıran siyah ayva tüyleriyle suya benzeyen yanağında dolaşan, gamzesi gözlerinden kan akıtan, gönül gemisini zülûf halkasındaki hayal girdabına kaptırmış, naz şarabıyla sarhoş olan güzelin bakış kılıcıyla gönlünden kına ve gül renkli kan akan bir âşık kimliğindedir:

*Bakup o hatt-ı siyehle ‘izâr-ı dil-dâra
Benefşe-zârda seyr-i kenâr-ı âb iderüz*

*Hücûm-ı gamzesi hûn-âb-ı dîdemüz akıdup
Müdâm-ı hançerine la’lden kurâb iderüz*

*Hayâl-i halka-i zülfün o fitne-i dehrün
Sefîne-i dile girdâb-ı ıztırâb iderüz*

*O mest-i bâde-i nâzun müdâm hûn-ı dili
Bî-nâm tîgına gül-gûne-yi hıızâb iderüz* (K. 12/4-7)

⁹⁴⁹ XVI. asırda Osmanlı İmparatorluğunda varlığı görülen dövme geleneği XVII. yüzyılda Cezayirli gemiciler aracılığıyla Osmanlı denizcileri arasında da yaygınlaşmaya başlamış ve özellikle Yeniçerilerce bağlı bulundukları “orta”yı simgelemek amacıyla yapılmıştır.”; Kürşat Öncül, *Kültürümüzde Dövme Geleneği*, Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Kars 2012, s. 9.

XVIII. yüzyılda ben merkezli anlatıma yer verilen kasideler arasında aşk ve âşıklık hâinden bahsedilen nesibler de vardır. Belîğ Mehmed, yılanı benzeyen sevgilinin saçlarına sarılmasının deliliğinden değil, sevdâ hastalığına eftimun (gelinsaçı⁹⁵⁰) bitkisiyle ilaç bulmasından kaynaklandığını söylemiştir:

Cünûnumdan sarıldum sandılar zülf-i dil-ârâya

Ben eftîmûn ile buldum 'ilâcî def'-i sevdâyâ

(K. IX/1)

Siyah ve hasta gözlü, put kadar güzel olan sevgilinin helakine sebep olmasından korktuğunu söyleyen şair, seherde yaptığı ahlâların Mesih'e dahi zahmet vereceği, şuh sevgilinin aksinin süveyda aynasına teşrifini arzuladığı ifadeleriyle içinde bulunduğu âşıklık hâlini anlatmaya devam etmiştir:

Helâküm ol bütün bîmâri-i çeşm-i siyâhından

Seherde korkarum zahmet virür ahum Mesîhâyâ

İderdüm pâyna pîçîde mevc-i cevher-i cânı

O şûhun 'aksi teşrîf itse mir'ât-ı süveydâyâ

(K. IX/3-4)

Ferrî Mehmed, Kaf dağındaki Anka'ya büyüklük öğreten bir himmete sahipken bütün hakîmlere hükmeden aşk elinin zebunu olunca çaresiz bir serçeye döndüğünü, heves semtinde kendi isteğiyle tuzağa yakalanan gönlünün genç ve şuh bir güzele esir olduğunu vs. söylemiştir:

Ne çâre ben de bir 'asfûr-ı nâ-çâra misâl oldum

Ta'azzum ögredürken himmetüm Kâf üzre 'Ankâyâ

⁹⁵⁰ Eftimun: Sara hastalığına faydalı bir bitki, gelin saç; Mehmet Gürlek, “‘Alâ’im-i Cerrâhîn’de Geçen Bitki Adları”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 4, S. 7, Adıyaman Aralık 2011, s. 129; “Matbuh eftimun: Kan, safra, balgam ve sevdadan ibaret olan ahiat-ı erbaanın her birini gidermek için bir ilaç vardır. Bu da sevdâyı (deliliği) giderici bir ilaç olarak kullanılmıştır.”; Keykâvus-Mercimek Ahmet, *Kâbusname*, (Haz. ve Sadeleştiren: Atillâ Özkırımlı), c. 2, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 184.

*Bu da bir emr-i müsta'ceb zebûn-ı dest-i 'aşk oldum
Tahakküm eyler iken hikmet-âmûzân-ı hod-râya*

*Uyup semt-i hevâya kayda düşdi ihtiyâriyle
Esîr oldu gönül bir nev-resîde şûh-ı ra'nâya*

(K. III/7-9)

Ferrî Mehmed, bir başka kaside nesibinde kendisini Firavun'a benzeyen düşmanın şerrinden korunmak için eline asaya benzeyen kalemini almış Musa, temiz aşkını canında saklayan, zillet sadrında bulunan fakir, zelil, gam meclisinin uğursuzluğa yakalanmış sultanı, eskiden melekût âlemini dolaşan aşk Sidresi'nin Cebrail'i iken şimdilerde talihsizlik köşesinde cefanın uğursuz gününün hizmetçisi ve kapıcısı olduğu kimse, Yakup vs. olarak nitelendirmiştir:

*Benüm ol Mûsî ki Fir'avn-'adû mekrinden
Kilk-i pür-zûr-ı 'asâ ele nigez-bânumdur*

*Ben eger cânda nihân eyledüm 'aşk-ı pâkin
Beni fâş eyleyen ancak dil-i nâlânumdur*

*Sadr-ı zilletde benüm fâka vü zülle mazhar
Benüm esvâb-ı fakır elbise-i şânımdur*

*Ben ol sultân-ı nuhûset-zede-i bezm-i gamum
Hüsn ruhsâre-i bahtumda ye's-i ânumdur*

*Gerçi Cibrîl-i Emînüm şeref-i sidre-i 'aşk
Melekût 'âlemi hep bana sâha-i seyrânumdur*

*Şimdi ârâyış-ı peygûle-i idbâr oldum
Yevm-i menhûs-ı cefâ hâdim ü der-bânumdur*

*Bu kadar ser-zede-i künc-i gam iken bâ'is
Halta-kârîye mehâbîb ile ihsânumdur*

*Ben o Ya'kûb-ı safâ-dîde-i emr-i 'aksüm
Yûsuf-ı fikre sicin hâne-i ahzânumdur*

(K. IX/6-13)

Sürûrî'nin çizdiği âşık tipi, sevgilinin kavuşma haremde başı açık say eden, sinesinden kan damlayan vs. bir âşıktır:

*Pâ-bürehne harem-i vaslına say' itdükçe
Nâhunumdan yoluma hâr-ı mugaylân dökülür*

*Hûnçegân olduğu dem şerha-i sînem sanurum
Keş-me-keşden sökilür kûy-ı girîbân dökülür*

(K. 16/16-17)

Şair, aynı zamanda sevda çölünde gönlü yanık Mecnun, kalbinde şiddetli ateş, gözyaşında hararet bulunan, ahı ateş saçan vs. bir âşıktır:

*Deşt-i sevdâda o dil-sûhte Mecnûn gibiyüm
Sûzişümden serüm üzre per-i murgân dökülür*

*Şiddet-i nâre-i dîk-i derûnumdandur
Eşk-i germüm ki olup âhla cûşân dökülür*

*Âhımun ebr ile yerden göge dek var farkı
Bu şererpâşdur andan ise bârân dökülür*

(K. 16/22-25)

* * *

XIX. yüzyılda da şairler ben merkezli anlatıma yer verdikleri kaside nesiblerinde kendi âşıklık durumlarını söz konusu etmişlerdir. Ali Emîrî, bir yârin esiri olmuş çılgın, gönlünden kan akıtan, sevgilinin gonca dudağının sırrını inleyerek ifşa eden, ateşe benzeyen ahıyla felekleri tutuşturacak bir âşık kimliğindedir:

*Bilmem ne zamân uslanacaktır dil-i şeydâ
Lâyık mı perişân ola bu nusha-i kübrâ*

*Bir yâre esir itdi beni âh bu gönlüm
Benden bana geldi yine bu derd-i gam efzâ*

*Hun-i dil akıtdım didiler kim geliyor yâr
Ferş itdi gönül râhına bir kırmızı dîbâ*

*Sırr-ı lebini nâlem ile anladı ‘uşşâk
Bülbüllere virdim haber-i gonca-i ra’nâ*

*Ecrâmı tutuşsa nola âhımla sipihrin
Âteş gibi zîrâ ki olur sâ'id-i bâlâ*

(K. 8/1-5)

Kâzım Paşa, sevgilinin aşkıyla sinesi pak olmuş, gönlü ilahî sır sevinciyle dolmuş bir âşık görünümündedir:

*Dest-i ‘aşkınla urup sîneme hüsn-i saykal
Kîneden sînemi pâk eyledi Hak ‘izz ü cell*

*Kapladı gönlümü ser-tâ-be-kadem nûr-ı sürûr
Oldı levh-i dilim âyine-yi ‘akl-ı evvel*

*Sûr-ârâ-yı vücûd oldu derûnumda hemân
Ol kadar sırr-ı ilâhî ki be-tarz-ı mücmel*

(K. 4/1-3)

4.3.3. İç hesaplaşma

Bir kısım şairler, ben merkezli anlatımdan yararlandıkları kaside nesiblerinde âdeta kendileriyle bir iç hesaplaşmaya tutuşmuşlardır. Bu bağlamda, XVII. yüzyıl şairi Yahyâ Nazîm’in kendisiyle ilgili şikâyetlerinden biri mecazî aşkın temsilcisi durumundaki bir güzele kapılarak aklını kaybedip divane olması ve macun, şarap, afyon gibi keyif verici maddelere olan düşkünlüğüdür:

*Gönlümi kendi gibi itdi hevâyî âhir
Kime feryâd ideyüm dâd bu nefis-vârûn*

*Bir melek-manzara ki çeşmümi nazarâ gedâ
Bir perî-peykere ki 'aklumu eyler meftûn*

*Arzû-yı ser-i gîsû-yı ham-ender-ham ile
Dil-i dîvânemi ki silsile cûnbân-ı cûnûn*

*Harem-i behçete düzd-i nigâh itdi deyü
Cân-ı şûrîde mi ki çâh-ı zekânda mescûn*

*Gâh esrâr ile hayrân ü gehi mest-i nabız
Gâh şevk-i leb-i dil-berle esîr-i ma'cûn*

*Gâh mey nûş-ı şarâb gâh humâr ile melûl
Gâh ter-meşreb ü geh huşk-i dimâg-ı afyûn*

(K. 26/8-13)

Şairin kendisiyle ilgili şikâyetlerinden biri de kendisini uykuda dahi rahat bırakmayan günahlarından duyduğu huzursuzluktur:

*Hvâbe varsam ider evhâm u hayâlat hücûm
Gözüm açsam olur eşkâl-i menâhı efzûn*

*Her müjem bir nige-h-i ma'siyete cây-ı kemîn
Döndüm ol şahsa ki bekler kapusın ehl-i düyûn*

*Seyyi'âtüm o kadar kim ola âhâdı elif
Defter-i ma'siyetüm rûz-ı hisâb olsa yekûn*

İtdi âlûde beni meşgale-i menhiyyât

Olmadum gâ'ile-i sehv ü zelîlden me'mûn

(K. 26/17-20)

Günahlarının çokluğundan şikâyetle devam eden şair, gecelerinin gafletle gündüzlerinin cürümle geçtiğini, ibadetlerinin az ve yavaş olduğunu, amel elbisesindeki kusur lekesinin af ve inayet sabunuyla yıkansa dahi çıkmayacağını söylemiştir. İsyan yılanının gönlünü gonca gibi kan ettiği, bağırını isyan ateşinin lale

misali yaktığı, ciğeri yanık, gönlü yaralı, kalbi mahzun şairin ciğerinin kanı gözlerinden dökülse yeridir:

*Gaflet ü h'âb-ı şebüm cürm-i pey-â-pey seherüm
Nefs-i zâlim beni her hâlde itdi magbûn*

*Tayy-ı hâmûn-ı ma'âsîde dil-i esb reh-vâr
Sahn-ı meydân-ı 'ibâdetde velî rahş-ı harûn*

*Leke-i cürm libâs-ı 'amâlümden çıkmaz
Eger olmazsa ana 'afv u 'inâyet sabun*

*Demidür hûn-ı ciger dîdelerümden döküle
Gonça-veş hârîş-i 'isyân dilümi eyledi hûn*

*Bagrumı lâle gibi nâr-ı ma'âsî yakdı
Yeridür sûz-ı nedâmetle yana dâg-ı derûn*

*Şeb-i tarîk-i menâhîde meded kaldum âh
Cigerüm sûhte vü dil-hûn u derûnum mahzûn*

(K. 26/21-26)

XVIII. yüzyıl şairi Râsih, kendisini nefsin zebun ettiği arsız ve gayretsiz bir mücrim, gece gündüz hata ve yanlış yapan, utanması olmayan bir asi, âlemin yüz karası, daima hevesine ve nefsine tabi bir kimse olarak nitelendirmiştir. Bir an salah yoluna gitmeyen, günahlarına istiğfar etmeyen, diline gelen her şeyi söyleyen şair; cürüm ve günahıta ısrar etmiş, cehennem korkusu hatırına gelmemiş, ateş korkusu canını hiç yakmamıştır. Bu yüzden kalbini türlü kederler ve pas kaplamış, kötü yürekli ve günahkâr bir kimse vs. olmuştur:

*Benem ol mücrim-i bî-gayret ü 'âr
Ki zebûn itdi bu nefs-i bedkâr*

*Benem ol 'âsî-i bî-şerm ü hicâb
Ki işüm sehv ü hatâ leyl ü nehâr*

*Benem ol rû-siyeh-i 'âlem kim
Tâbi'-i nefis ü hevâyam her bâr*

*Gitmedüm râh-ı salâha bir dem
İtmedüm ma'siyete istigfâr*

*Söyledüm her ne ki geldi dilüme
Eyledüm cürm mü günehde ısrâr*

*Gelmedi hâtıruma bîm-i cahîm
Yakmadı cânımı hîç haşyet-i nâr*

*Ne 'aceb âh siyeh-dil imişem
Kaplamiş kalbümi jeng ü ekdâr*

*Ne 'aceb âh günehkâr imişem
Tutmuş âyîne-i idrâki gubâr*

(K. 1/1-8⁹⁵¹)

XIX. asır şairi Ali Emîrî Efendi, masivaya bağlanmış, ten zindanına girmiş olmaktan şikâyetçidir. Amacı kendisini dünyaya bağlayan vücut bağından kurtulmaktır. Yeri, göğü ve kendisini sorgulayan şair, ikilemde kalmış ve başka bir dünyaya özlem duyan, marifet sofrasından nasiplenmek isteyen bir ruh hâli içindedir:

*Oladım hâl-i cihâna âşinâ
Eylemiş hayrân beni bu mâsivâ*

*Ben neden girdim bu ten zindânına
Murg-ı lâhutdandır bu ibtilâ*

*İsterim çâk eyleyim ârâmımı
Eyleyim cism-i elemnâkımı fedâ*

⁹⁵¹ *Rasih Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin Özel Adlar Dizini)*, (Haz.: Özge Öztekin), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997.

*Hande mi itsem ilahî girye mi
Ben neyim bilmem nedir arz u semâ*

*Bir cihân-ı dîgerin müştâkıyam
Bu garîb iledir bana dâm-ı belâ*

*Nerdedir ya Rab sımât-ı ma'rifet
Olmuşum hasretle muhtâc-ı gıdâ*

(K. 2/1-6)

Devam eden beyitlerde şair, dünyaya hayret edenin, dünya tuzağına kapılanın, sayısız belaya maruz kalanın sadece kendisi olup olmadığını sorgulamış ve gözlerinden sabah akşam yaş geldiğini vb. söylemiştir:

*Yalnız ben mi cihân hayrânıyım
Yoksa dünyâ ben gibi hayret-nümâ*

*Yalnız ben mi perişân-ı cihân
Yalnız ben mi bu dâme mübtelâ*

*Ben mi makrûn-ı belâ-yı bî-şumâr
Bana mı te'sîr-i zerrât-ı kazâ*

*Cümle 'âlem ben gibi hayrân ise
Elvedâ' ey inbisât-ı mâsivâ*

*Ben nasıl sabr u tahammül eyleyem
Gözlerimden yaş gelir subh u mesâ*

(K. 2/8-12)

Aynı yüzyıl şairi Eşref Paşa, başına gelen bütün sıkıntı ve musibetlerin kaynağı olarak kendisini gören bir psikolojide karşımıza çıkmaktadır:

*Yalnız nefse de isnâd-ı fesâd eyleyemem
Arasam kendime kendim çıkarım düşman-i cân*

Reviş-i efkârıma tahmîl-i sikâl-i fıtrat
Dest-i sun'umdur eden kimseye etmem bühtân

Bulamaz merhem-i bihbûd-ı nedâmetle şifâ
Açdığım kendime sad dâg-ı elîm-i 'isyân (K. III/4-6)

Şair, kendisiyle hesaplaşmasına amel defterinde hiç güzel şeyler bulunmadığı, günahlarının çokluğuyla cehennem ehlini dahi korkutacağı, mahşer günü mizan terazisi kurulduğu zaman günahlarından dolayı yakasını kurtaramayacağı vs. şeklindeki ifadelerle devam etmiştir:

Giremez defter-i a'mâlîme nakş-ı hasenât
Tâb ü revnak-ı emânîkime bî-pâyân

Tesliyet-yâb olurum sûret-i tevffîki eger
Görsem âyîne-i kârımda müşevveş bir ân

Cevherim asl-ı salâh ile degildir me'lûf
Ki niyâz eyleyeyim 'afv-ı kusûr u noksân

Korkarım dûzahiyân ede teberî benden
Bulamam dâr-ı 'ukâb içre dahı belki mekân

Nice tahlîs-i girîbân edemem mahşerde
Seyyîâtım olıcak hâzır-ı sahn-ı mîzân (K. III/21-25)

4.3.4. Yaşlılık

XVI. yüzyıl şairi Kelâmî'de örneğini gördüğümüz üzere şairler kendi yaşlılık zamanlarını söz konusu ettikleri nesiblerde de ben merkezli anlatıma başvurmuşlardır. Yaşlanınca güçten düşerek boyu iki büklüm olan Kelâmî'nin eli artık istediği hiçbir şeye ulaşamaz olmuş, ömrü son dem ve gam vakti olan kışa ulaşmış, saç, sakalı kar gibi ağarmış, dokunma, duyma, görme, tatma duyuları çok azalmıştır:

Âh kim za'f-ı kuvâ kâmetümi kıldı dü-tâ
Komadı kim yine maksûda elüm za'f-ı kuvâ

Tab'uma oldu bürûdetle yubûset gâlib
'Ömrüm eyyâmına yetdi gam-ı şettâ-yı şitâ

Sebze-zâr-ı sere bakdı kırığı il göricek
Saç sakal sandılar agardı bugün berf-âsâ

Kalb-i mâhiyyet ider sâmi'a hâsıyyetini
Şâmme-i şemm-i reyâhîn idebilmez aslâ

Bâsıra 'aynuna muhtâc olup lâmisede
Kalmadı derk nedür fehm idebilmez ser ü pâ

Zevkden kaldı bugün tab'ını tagyîr itdi
Bilmez oldu ki nedür zâyika semm ü helvâ

(K. 1/1-6)

Yaşlılıkta el ayak tutmaz olmuş, yürüyecek takat kalmamıştır. Gençlik sabahının yerini yaşlılık gecesi alınca şairin bütün günleri sabah akşam mihnetle geçmektedir. Sevgilinin kavuşma sofrasına dahi rağbeti kalmamışsa da, alçak nefis bu sofraya elini iştahsızca uzatır olmuştur. Şairin saçları ağarmış, dişleri dökülmüş, başına âdeta dolu yağmıştır. Ölümü arzu eder hâle gelen şairin yaşlılığın bir alameti olarak vücudunda birtakım titremeler de meydana gelmeye başlamıştır:

Tutmaz oldu el ayak yürümege tâkat yok
Pîrlik derdine 'âlemde bulunmaz mı devâ

Subh-ı şeybe şeb-i şâbb oldu bedel el-hâsıl
Günümüz mihnet ile geçme(de)dür subh u mesâ

Kalmadı h'ân-ı visâline nigârun ragbet
İştihâsuz sunar el nefis-i denî sunsa ana

*Mûy-ı ser cümle agardı kamu dişler düşdi
Ak bulut başda belürdi tolular yagdı bana*

*Cism-i mihnet-zede cân üstine dir dir dıtrer
Ra'şen sanma ki ten hastede olmuş peydâ*

*Cânımız eylemez idi ten-i zâr içre karâr
Âşiyân-ı müteharrikde kuş itmez me'vâ*

(K. 1/11-16)

4.3.5. Olumsuz ruh hâlleri

Ben merkezli anlatımla yazılan bazı kaside nesiblerinde şairlerin yukarıdaki başlıklarda ifade edilen zamaneden şikâyet, âşıklık hâlleri, yaşlılık, iç hesaplaşma gibi hususların dışında kendileriyle ilgili olumsuz tablolar çizmeleri söz konusudur. Fuzûlî, kendisini fakir, aciz köle, sükûn ve sabır sahibi, fakirlik ve yokluk yolunun yolcusu, gurur ve riyadan uzak, uzlet köşesinde fakirlik ve yoksullukla mahvolmuş kimse vs. ifadeleriyle nitelendirmiştir:

*Ben kimim bir fakir ü bî-ser ü pâ
Kem-terin bende vü kemîne gedâ*

*Sayir-i kâr-gâh-i sabr ü sükûn
Salik-i şah-rah-i fakr ü fenâ*

*Ne mizacımda irtikab-i gurûr
Ne fi'âlimde ihtimal-i riyâ*

*Künc-i uzlette fakr u faka ile
Olmuşum öyle mahv kim meselâ*

(K. 21/1-4)

Şair, kendisine bütün fakirlikleri veren dünyaya nazlanıp uzlet âleminde Kaf'tan Kaf'a mekân tuttuğunu, suretinin fakirlik, siretinin kanaat, görünüşünün karınca, himmetinin Anka olduğunu vs. de eklemiştir:

*Bana vermiş cihan kamu fakrin
N'ola etsem cihana istiğnâ*

*Âlem-i uzletin yegânesiyim
Kâf'dan Kâf'a yok bana hemtâ*

*Suretim fakr ü sîretim mün'im
Hey'etim mur ü himmetim ankâ* (K. 21/8-10)

Fuzûlî'nin şikâyetleri arasında halkından hiç kimsenin derdini dinlemeyip kendisiyle ilgilenmediği bir diyarda bulunması da vardır:

*Bir diyar içreyim ki halkından
Eylemez hiç kim bana pervâ*

*Kimse yok derdim eylesem izhar
Eyleyem andan iltimas-i devâ*

*La'l veş taş içindedir vatanım
Gül kimi harı kılmışım me'vâ* (K. 21/14-16)

Rızâyî, sürekli ah eden, yüksek sesle konuşan, niyaz eden, baş ağrısı çeken, güneşinden bir kere dahi güler yüz görmeyen, ağlayıp inleyen, ateş dolu ah baltasıyla binlerce Bisütun'u aciz bırakan, şarap kadehinden daima sersemlik tortusu gören kimsedir:

*Tegâfûl eyledi gitdükçe âh-ı bî-hicâbumdan
Eser hep h'âb-ı nâz olmakda âvâz-ı zebânumdan*

*Ben o pejmürde gül-berg-i çemenzâr-ı niyâzum kim
Eser hep derd-i serdûr derdmendâne gül-âbumdan*

*Ben ol efsürde mîr-i 'âşıkân-ı bâg-ı zârum kim
Güler yüz görmedüm 'âlemde bir kez âftâbumdan*

*Ben ol pür-âteşüm der-kâr idersem tîşe-i âhum
Hezârân Bî-sûtûn'ı eylerüm 'âciz cevâbumdan*

*Ne şûre-hâka gars itmişler anun tâkını bilsem
Humâr-ı düreddür hep gördüğüm câm-ı şarâbumdan* (K. 11/1-5)

Taşlıcalı Yahyâ'nın nesibinde şair, saçları kara bahtın eziyetiyle beyazlamış, birçok kere yalnızlığa mecbur bırakılmış vs. bir kimlikte karşımıza çıkmaktadır:

*Şu'le-i şem'-i şebistân gibi başumda benüm
Saçumı kıldı kara bahtum cefâ ile sefid*

*Nice kere olmuşuz manzûr-ı 'ayn-ı inzâl
Nice def'a kalmışuz künc-i melâletde ferîd* (K. 29/3-4)

Şair, aynı zamanda refah yüzü göremeyen, sürekli gözyaşı döken, hem ayrılık hem de zahit yüzünden eski derdi tazelenen, ömrü kısa, derdi çok, namurat, ümitsiz ve şaşkın bir hâlde kalakalmış bir kimsedir:

*Göremez oldum refâhiyyet yüzini bir nazar
Dîde-i gam-dîdeme yaşum olur sedd-i şedîd*

*Zâhidâ fûrkat gibi ayruksı hâlüm var bu gün
Himmetünle eski derdüm tâzeler derd-i şedîd*

*'Ömr ise gâyet kasîr ü derd ise tûl u dirâz
'Âlem-i hayretde kaldum nâ-murâd u nâ-ümîd* (K. 29/8-10)

* * *

XVII. asır şairleri ben merkezli anlatıma yer verdikleri kaside nesiblerinde kendileriyle ilgili olumsuz ruh hâllerini de dile getirmişlerdir. Adnî Receb Dede, nasibi mihnet tuzağı olan, ıstırap dolu, ayağı bağlı bir kuş, şarabının kokusundan gönlün kanlı parçalarının kokusu gelen meyperest rint, dert mezbahasına teslim olmuş

sarhoş, belanın ağır yükünü taşıyan takdir binası, toprak öküzünü aciz eden değirmen taşı, çektiği matem cehennem erbabını dahi korkutan bir kimsedir:

*O mürğ-ı beste-pâyam ‘âlem anlar ıztırâbumdan
Nasîbüm dâm-ı mihnet oldı bîdârî vü h^vâbumdan*

*O rind-i mey-perestem hâme-i humâr-ı hasretde
Gelür enfâs-ı hûn-ı laht-ı dil bûy-ı şarâbumdan*

*O mestem kendüzin teslîm-i bismilgâh-ı derd eyler
Gıdâ-yı rûh idenler lokma-i nukl-ı kebâbumdan*

*O gerdûn-ı girânâbâr-ı belâ bünyâd-ı takdîrüm
Olur gâv-ı zemîn dermânde seng-i âsiyâbumdan*

*O şîven-perverem germiyyetüm vaktinde tersândur
Dil-i duzah-nişînân elem-i havf-ı ‘azâbumdan* (K. 21/1-5)

Fasihî, ahının onu karanlıkta bıraktığını, gözlerinin abıhayat çeşmesine döndüğünü, gözüne kanın şarap gibi görünürken akide şekerinin dahi zehir olduğunu, felek kadınına matem elbisesi giydirmek için dumana benzeyen ahının beyaz buluta perde çektiğini söylemiştir⁹⁵². Gam yükünün boyunu kambur ettiği şair, matem ve elem şehrinde kalmış, sabrını yine uzak bir yola göndermiştir:

*Âhum yine koydı beni zulmât-ı mezîde
Döndi yine ser-çeşme-i hayvâna dü dîde*

*Bu derd-ile hûn mey görünür çeşmüme her dem
Bu derd-ile zehr oldı bana tünd-’akîde*

⁹⁵² Türk matem gelenekleri arasında ak çıkarıp kara giyme de vardır; M. Esat Harmancı, “Klasik Türk Şiirinde Matem Şekilleri”, *Osmanlı Araştırmalar Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu’na Armağan*, XXVI, İsam Yayınları, İstanbul 2005, s. 332.

*Giydürmek için çarh-i zene câme-i mâtem
Dûd-ı siyehüm perde çeker ebr-i sefide*

*Hâk-i siyehe sürmek için çehremi dâ'im
Bâr-ı gam ile eyleyelüm kaddi hamîde*

*Kaldum yine şehir-i elem ü mâtem ü gamda
Saldum yine sabr-ı dili bir râh-ı ba'ide*

(K. VI/1-5)

Fehîm-i Kadîm, kendisini dünyadan yeterince tat ve lezzet alamamış, gönlünce eğlenememiş, mihnet ve gam mustaribi olarak nitelendirmiştir:

*Benem ol hârhâr-endûz-ı mihnet rûz-ı fitratden
Ki gül-çîn olmadum gönlümce bâg-ı 'îş ü 'îşretden*

*Benem ol bâgbân-ı gam ki dâmânım degül ancak
Girîbânım bile çâk oldu dest-i hâr-ı mihnetden*

(K. XV/1-2)

Nâbî, sevgilinin ayrılığı yüzünden döktüğünü gözyaşlarına kıyasla yedi denizin serap olduğu, gözyaşı denizi dalgalanınca felek kubbesinin hava kabarcığı gibi görüldüğü, şairin sevgilinin ayrılığıyla gam ateşinde yanışını gören kebabın dahi kanlı yaş döktüğü, sevgilinin gamıyla kirpikleri birbirine düşman olunca gözüne uyku girmedığı, ayrılık ordusunun kuvvetinin gözünün mahzeninde taze inci bırakmadığı ifadeleriyle içinde bulunduğu olumsuz ruh hâlini dile getirmiştir:

*Gam-ı firâkun akıtdı o denlü dîdeden âb
Ki oldu eşküme nisbetle heft bahr serâb*

*O denlü mevc-i yem-i eşk oldu tûfân-hîz
Ki oldu küngür-i tâc-ı felek kemine habâb*

*Görüp firâkun ile nâr-ı gamda sûzişümi
Bana terahhum idüp hûn-ı eşk dökdi kebâb*

*Gamunla birbirine düşmen oldu saff-ı müjem
Tavassut eylemedi sulh içün miyâneye h'âb*

Sipâh-ı firkatünün dest-bürd-i târâcı

Komadı mahzen-i çeşmümde gevher-i sirâb

(K. 11/1-5)

Nâilî-i Kadîm, kendisinin gönlünde ateş bulunan, sevgilinin yanağının Kâbe'si olduğu, istek sayı ettikçe maksat Kâbe'sine ulaşacağına inanan bir kimse olduğunu, fakat felek kuşunun pençesinin kendisinde uçacak güç bırakmadığını söylemiştir:

Yetiş ey bâd bulun yâre peyâmımda benim

Tâb yok sûz-ı dile bâl-i hamâmımda benim

Ben Hudâ-hân-ı be-vâdî-i gam eller tâ'if

Rûy-ı cânânım olan beyt-i harâmımda benim

Ka'be-i maksada rehyâb sanırdım kendim

Hâsıl oldukça safâ sa'y-ı merâmımda benim

Bîm-i serpençe-i ukkâb-ı felek n'eyleyeyim

Tâb-ı cünbiş komamış bâl-i garâmımda benim

(K. XXX/1-4)

Nev'î-zâde Atâyî, sinisini mülkü cevir ve sitem olan gam padişahının tahtgâhı, gönlünü gam ateşinin düştüğü ve şenlik vasıtalarını gam kuyusuna atmanın münasip olduğu şehir olarak nitelendirmiştir. Sabır ve sükûn kafilesi yokluk sahrasına yönelince şairin gözlerinden de gözyaşı dökülmüştür:

Sîne kim tahtgeh-i hüsrev-i gamdur şimdi

Cümletü'l-mülki anun cevr ü sitemdür şimdi

Düşdi dil şehrine âteş yine esbâb-ı tarab

Olsa endâhte çâh-ı gama demdür şimdi

*Nola aglarsa gözüm kâfile-i sabr u sükûn
Turmayup 'âzim-i sahrâya 'ademdür şimdi*

(K. 17/1-3)

* * *

XVIII. asırda ben merkezli anlatım şairlerin olumsuz ruh hâllerini dile getirdikleri nesiblerde de kullanılmıştır. Kâtib-zâde Sâkıb, derdini her kime yandıysa onların kendisinden daha büyük bir ıstırap içinde bulunduklarını görmüştür:

*Her kime yandım ise anı da sûzân buldum
Ben kebâbum didüğüm dilleri biryân buldum*

*Sûret-i hâlümü 'arz itdüğüm âyîne-dili
Hayret-âlûde-i kec-bînî-i devrân buldum*

*Katre-i eşki gibi derdi dahi bî-had imiş
Agladumsa kime çeşmüm gibi giryân buldum*

(K. 6/1-3)

Sâkıb, dikkatle baktığında sadece kendisinin değil gül, bülbül, gonca, tambur gibi birçok unsurun da feleğin eziyet ve sitemlerine maruz kaldığını anlamıştır:

*Gülde cem'iyet-i dil var kıyâs eyler idüm
Varak-ı nüsha-i dil gibi perîşân buldum*

*Bülbülü mutrib-i bezm anlar idüm gülşende
Var hezârân gamı âhengini efgân buldum*

*Gülsitânda nice râhat bulur âdem ki benüm
Zahmumı tâzeledi goncayı peykân buldum*

*Çâk çâk olmayacak vaz'ı mı vardur felegün
Kim ki bî-çâk-i girîbân ola 'uryân buldum*

*Zann iderdüm ola âsûde tehî-kâseleri
Bildüm ahvâlini tanbûrı ki nâlân buldum*

*Anda kim hande ümîd eyler idüm gonca gibi
Kendüyi teng-dil ü zahmını handân buldum*

*Bana zann eyler idüm zulmini çarhun yalınız
Kimi gördümse derûnum gibi vîrân buldum*

(K. 6/4-10)

Sünbül-zâde Vehbî'nin tasavvuruna göre, şairin mahmur gözleri rintlerin kadehini, inlemesi taş yürekli dağları, hâli ateşte üzerinden kan damlayan kebabı, sinesindeki ateş mumu, melal girdabına düşmüş olması ummanı, hicran gamında Yakup gibi olan gözyaşı ve inlemesi külbe-i ahzanı ağlatmaktadır:

*Pür-humâr olduğumu çeşm-i habâb ile görüp
Cür'a-efşân olarak sâgar-ı rindân aglar*

*Berk-i kühsârı dahi nâle-i germim eridip
Yüregi taşdan iken kûh-ı girân-cân aglar*

*Hûn-çekân olduğuna sanma sebab âteşdir
Sîh-i gamda dönerek hâlîme biryân aglar*

*Revganın tâb-ı güdâzişle edip eşk-i revân
Sûziş-i sînem için şem'-i şebistân aglar*

*Böyle üftâde-i girdâb-ı melâl olduğuma
Eşk-i telhin saçarak mevce-i 'ummân aglar*

*Gam-ı hicrân beni hem-hâlet-i Ya'kûb edeli
Girye vü nâlişime külbe-i ahzân aglar*

(K. 33/11-16)

XIX. asır nesiblerinde de şairler ben merkezli anlatıma yer verdikleri bir kısım kaside nesiblerinde kendileriyle ilgili olumsuz ruh hâlleri resmetmişlerdir. Salih Baba, derin bir deryaya, acımasız bir dalgaya düştüğünü, ne vakur olup ne de birine yâr olduğunu, sonunda yaşlanıp elden ayaktan düştüğünü, hâlinden anlayan kimsenin bulunmadığını, tatlı canından dahi usandığını, evinden ayrılıp gayya kuyusuna benzeyen bir geceye düştüğünü, sevgiliyi avlamak üzere yola çıkmışken kendisinin av olduğunu, ezelden vahdet sarayında yâr ile aşınayken sonunda unsurlara yenildiğini, nefsinin emmare derecesine kadar indiğini, yürek kanını şarap ettiğini, çetin bir sevdaya düştüğünü söylemiştir:

*Yetiş ey keştî-bânım bir derin deryâya düştüm ben
Meded gavvâsım ol kim bi-aman dalgaya düştüm ben*

*Ne bir sâhib-vakâr oldum ne bir kimseye yâr oldum
Kocaldım ihtiyâr oldum ne bir hem-tâya düştüm ben*

*Bilen yok hasb-ı hâlimden usandım tatlı cânımdan
Cüdâyım âşiyânımdan şeb-i gayyâya düştüm ben*

*Şikâr almaklıga cânân ilinden ‘azm-ı râh ettim
Hemân kendim şikâr oldum kemend ü yâya düştüm ben*

*Ezelden âşinâ-yı yâr iken vahdet sarâyında
‘Anâsır bendine maglûb olundum pâye düştüm ben*

*Bu nefis uykudan uyandı gelip emmâre tayandı
Anın rengine boyandı yed-i süflâya düştüm ben*

*Belâ-keş olmagı menden gelip örgensin ‘âşıklar
Yürek kanı şarâbımdır çetin sevdâya düştüm ben*

(K. 7/1-7⁹⁵³)

⁹⁵³ Sâlih Baba Dîvânı (Edisyon Kritik), (Haz.: Ahmet Doğan), T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.

Önceleri zevk ve rahat içindeyken İstanbul'a gelişiyle azap içinde kalan Zâik, âlemin sefasını gönlünden çıkarmış, çileye ve elemeler denizine dalmış, ölmeden önce hesap gününün hesaplarını görmüştür. Felaket bezminde rebap, cehenneme yedi kapı⁹⁵⁴, ihtiyaç ve fakirlik feleğinde parmakla gösterilen biri olmuştur. Başına gelen olumsuzlukların sebebi felek ve talihtir:

Ben harâb-ender-harâb oldum meded
Sîh-i gamda devri der yanmış kebâb oldum meded

Cây-ı zevk u inbisât u râhat olmuşken bana
Ben Sitanbulda giriftâr-ı 'azâb oldum meded

Perde-bîrûn eyledüm dilden safâ-yı 'âlemi
Rûy-ı zevke ben nikâb-ender-nikâb oldum meded

Nüh-kılâb-ı çilleyi oldum muhît-ender-muhît
Bahr-i âlâma habâb-ender-habâb oldum meded

Ru'yet itdüm ölmeden rûz-ı şümârun hâlini
Defter-i hicrûn yekûniyle hisâb oldum meded

Nagme pîrâ-yı temennî-i helâk olsam n'ola
Hâsılı bezm-i felâketde rebâb oldum meded

Merdümân-ı ehl-i hızlân benden eylerler mürûr
Dûzah-ı seb'-ı şedâda heft bâb oldum meded

Çarh-ı fakr u fâkada oldum müşârun bi'l-benân
İhtiyâc ehlinden âhir intihâb oldum meded

⁹⁵⁴ Kur'an'da cehennemin yedi kapısının bulunduğu belirtilmektedir: "Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya, onlardan bir grup ayrılmıştır"; Hicr, 15/44.

*Bilmezem hükm-i felek mi tâli'-i bergeşte mi
Ol kadar rencîde-i kahr u 'itâb oldum meded*

*Öyle sıkdı gönlümi derd-i zarûret hayf hayf
Misl-i engûr ol kadar pür-ıztırâb oldum meded*

(K. 12/1-10)

Zâ'ik'in kaside nesiblerinden birinde şair, yapıp ettiği türlü hatalar sebebiyle yedi kat yere geçmeyi isteyecek kadar mahzun, eteğini cefa çengelinden kurtarmak isteyen, her nefesi kıyamet gününe numune olan bir kimse kimliğinde karşımıza çıkmıştır:

*Şimdi yedi kat yerlere geçsem yeri vardur
Ef'âlimi tezkîr ile envâ'-ı hatâdan*

*İtmezdüm ebed zerrece icrâ-yı rehâvet
Kurtarsam eger dâmeni çengâl-i cefâdan*

*Bin kez beni fakr eyledi ihyâ vü imâte
Enmûzec olup her nefesüm rûz-ı cezâdan*

(K. 8/5-7)

Şair, aynı zamanda çok zayıf düşmüş, göğün boşluğundan eteğine akrepler inen, elest bezminde feleğin musibetine uğrayan, Kâlû beladan itibaren siteme müptela olmuş bir kimsedir:

*Buldum o kadar za'f ki hurşîd-i cihân-tâb
Pek zerre görünür gözime cirm-i sühâdan*

*Kılsam şeref-i şemsi girîbânuma peyvend
Dâmânuma 'akrebler iner cevî-i semâdan*

*Hengâm-ı elest ana olup sadme-i dehre
Olduk müte'ahhid siteme Kâlû' belâdan*

(K. 8/12-14)

4.3.6. Olumlu ruh hâlleri

Ben merkezli kaside nesiblerinde şairler aynı zamanda kendileriyle ilgili olumlu ruh hâllerini de dile getirmişlerdir. XVII. asır şairlerinden Adnî Receb Dede, sılasına gidip dostlarını görebildiğini, gözyaşı döktüğü zamanların yerini sevinç hâlinin aldığını ifade etmiştir:

*Hamd-i Hudâ müsâ'id olup devr-i kârımız
İhvânımız görüp sıla itdük diyârımız*

*Bâg-ı dile güşâyış-i baht oldu şevk-bahş
Gül-bün-i fûrûzî-i emel idi bahârımız*

*Pejmürde kalmaduk meded-i feyz-i giryeden
Sahn-ı ümîdi tâzeledi cûybârımız*

*Demdür gelürse tuhfe-i nev-rûz u kadrile
Ma'kûl-ı vaz'a başladı leyl ü nehârımız*

*Gerd-i elem sirişkile def' oldu sîneden
Bârân-ı hasretile basıldı gubârımız*

*Tûfân hurûşidi niçe demler vücûdda
Emtâr-ı çeşm-i giryeye ger eşkbârımız*

(K. 29/1-6)

Şair, bir diğer kaside nesibinde de kendisiyle ilgili gecesi Kadir, gündüzü bayram olan, bahtı ve talihi parlak, kendisinden feleğin dahi çekindiği vs. ifadelerle olumlu bir tablo çizmiştir:

*Yandı şem'-i emel el virdi felek lutf ider
Gicemiz gündüzümüz olmada kadr u bayrâm*

*Mihr-i gerdûndan alup nûr hilâli-i bahtum
Burc-ı ikbâlde şimdi görünür bedr-i tamâm*

*Tâli'üm rahşına teng olmada meydân-ı felek
Râ'iz-i çarhdan irdi meded-i sarf-ı licâm*

*'Arz ider penbe-i hurşîd-i cihân-tâbı bana
Çerhe yâd itsem eger kasdile dâg-ı âlâm*

(K. 33/6-9)

Bir başka XVII. yüzyıl şairi Kadrî, dualarının kabul olduğunu, muratlarının yerine geldiğini başı göklere ermek deyiminden de yararlanarak anlatmıştır:

*Temennâ eyler idüm dâ'imâ Feyyaz-ı mutlakdan
Temâşâ-yı cemâl-i âfitâb-ı 'âlem-ârâyı*

*Yine dest-i nigeş gül-çîde-i bâg-ı murâd oldı
Vezân oldı nesîm-i nev-bahâr-ı feyz-bahşâyı*

İrüşdi başımız rif'atle şimdi evc-i a'lâyâ

Zemîn-i bûs-ı cinân eyleyelden çehre-fersâyı

(K. 13/1-3)

Nef'î ben merkezli anlatıma yer verdiği birden fazla kasidesinde kendisiyle ilgili olumlu ifadelere yer vermiştir. Aşağıdaki kasidede şair, zamanın talihlisi olmuş, felek dolabının inlemesi bahtı uykudan uyandırmış veya zamanın fitne dolu gamzesi uykuya varmıştır. Kaza, şairin çektiği cevri telafi etmiş, gönülden karanlık, gamın, azabın ve kahrın hatırını perişan ettiği zamanlar gitmiş, talihin onun hizmetinde olduğu vakitler gelmiştir. Bundan sonra artık Nef'î, alçak feleğe nazlanacaktır:

*Şükr kim bî-minnet ü bî-ıztırâb-ı rûzgâr
İzzet ü rif'atle oldum kâm-yâb-ı rûzgâr*

*Baht-ı hâb-âlûdu bîdâr etdi gûyâ hâbdan
Nâle-i dolâb-ı çarh-ı âsiyâb-ı rûzgâr*

*Tâli'mde baht uyandı hâba vardı yâ meger
Gamze-i pür-fitne-i nâdîde-hâb-ı rûzgâr*

*Etdi cümle çekdiğim cevrin telâfisin kazâ
Gitdi dilden yâd-ı zulm-ı bî-hisâb-ı rûzgâr*

*Gitdi ol demler ki eylerdi perîşân hâtırım
Bir yana gam bir yana kahr u azâb-ı rûzgâr*

*Geldi o demler ki ola hizmetinde der-meyân
Peyk-i himmet gibi dâmân-ı şitâb-ı rûzgâr*

*Lutf-ı hakdır bu inâyet yohsa mâni'dir buna
Muktezâ-yı hükm-i devr-i nâ-sevâb-ı rûzgâr*

*Şükrü tekrâr eylemek vâcib değil mi dem-be-dem
Görmedim zîrâ bu gûne inkılâb-ı rûzgâr*

*Rûzgâr-ı dûna ben nâz eylerim şimdengeri
Bana te'sîr eylemez nâz u itâb-ı rûzgâr*

(K. 16/1-9)

Nefî, bir başka kaside nesibinde kendisinin mübarek fallı, feleğe her istediğini yaptıran, Hakk'ın bütün muratlarını yerine getirdiği bir kimse olduğunu söylemiştir:

*Minnet Allâha ki bî-minnet-i baht u ikbâl
Oldum âsâr-ı sa'âdetle yine ferruh-fâl*

*Ne dedimse sözümü tutdu sipihr-i hod-re'y
Ne murâd etdim ise verdi Hudâ-yı müte'âl*

(K. 35/1-2)

Şair, ayrıca bahtının ve talihinin çok parlak olduğunu, akla hayale dahi gelmeyecek bir sevinç içinde bulunduğunu da eklemiştir:

*Çemen-i bahtımın ezhârı ser-â-ser bîdâr
Turra-i tâlî'imîn her hamı bir devlete dâl*

*Buldu bu şevk ile bir gûne neşât endîşem
Ki bu mikdâr safâ vermek olur mahz-ı hayâl*

(K. 35/7-8)

Şairin nesiblerinden bir diğesinde feleğin isteği üzerine döndüğü, bahtın ve talihinin kendisine yardımda bulunduğu bir Nef'î vardır:

*Acep re'yimce döndü hem acep lutf etdi dünyâyâ
Olursam n'ola şimdensonra hüsn-i i'timâd üzre*

*Bu imdâdı recâ etmezdim aslâ baht u tâli'den
Değildim rûzgâra hak bilir bu i'tikâd üzre*

(K. 43/2-3)

Şaire göre feleğin isteği üzerine dönmesi onun fermanına mahkûm olup boyun eğmesi yüzündendir:

*Murâdım üzre tâ bu gûne devr etmezdi ger olsa
Felek mahkûm-ı fermânım zamâne inkıyâd üzre*

(K. 43/5)

Diğer taraftan Nef'î, bu saadet hâlinin sürekli olmasına dair ümit ve korkularını da dillendirmiştir:

*Ümîdim bu ki mümtedd ola ger olmazsa bî-şüphe
Olur kişver yine pür-fitne vü leşker fesâd üzre*

(K. 43/8)

Nef'î, kaside nesiblerinden bir başkasında inatçı feleğin insafa gelip bahtının istediği şekilde döndüğü, önceki gamları telafi ettiği ifadelerine yer vermiştir:

*Hamdülillâh yine insâfa gelip çarh-ı anîd
Eyledi bahtım ile ahd-ı vifâkı tecdîd*

*Ne acep döndü murâd üzre yine olmuş iken
Böyle bir devr-i muvâfık feleğe emr-i ba'îd*

*Ol kadar döndü murâdımca ki her bir demde
Etdi sad-sâle telâfî-i gam-ı ahd-i medîd*

(K. 54/1-3)

Sahhaf Rüşdî, gönlündeki maksat goncasının tebessüm etmesiyle cennet bahçesindeki gülün dahi kendisini kıskanır olduğunu, feleğin aksine dönüşünden vazgeçerek kendisine birçok ihsanlarda bulunduğunu söylemiştir:

*Ol kadar gonce-i maksûd-ı dilüm itdi besîm
Reşk ider şimdi ana gül-bün-i gülzâr-ı na'îm*

*Devr idüb çarh-ı felek şimdi hilâf-ı mu'tâd
Eyledi vefk-i murâd üzre bana lutf-ı 'amîm*

(K. 8/1-2)

* * *

XIX. asır nesiblerinde de şairlerin kavuştukları ikbal ve devleti birinci teklik şahıs ağzından dile getirdikleri örneklerle rastlanmıştır. Ali Emîrî, ikbal ve saadetin kendisine yaver olduğu, yıldızının güneş, emelinin dolunay gibi parladığı, şiir yazma kabiliyetindeki düğümün çözüldüğü ifadeleriyle zevk ve sefaya kavuştuğunu dile getirmiştir:

*Oldı yâver bana ikbâl sa'âdet-peymâ
Dîde-i matlabıma geldi yeni nûr u ziyâ*

*Kevkebim mihr-i dırahşân gibi oldı tâbâta
Meh-ı tâbân gibi oldı emelim cilve-numâ*

*Kalmadı turre-i nev-şâhid tab'imda şikenc
Oldı imdâd kılk şâne gibi 'ukde-küşâ*

(K.9/1-3)

Eşref Paşa feleğin dahi onun emri ve isteği dışında hareket etmediğini, talihinin ufuklardan görüldüğünü, eline kıymetli bir hazine geçtiğini, her gecesinin Kadir, her gününün Nevruz olduğunu söylemiştir:

*Her şebim gıpta-res-i Leyle-i Kadr-i mes'ûd
Her günüm şevk ile nevrûze eder nâz u delâl*

*Genc-i bâd-âvere bir zerresi sûz-efgen-i reşk
Bana bir kân-ı güher verdi ki Rabb-i müte'âl*

*Âferîn himmet-i devrâna ki subh-ı emelim
Kıldı envâ'-ı güşâyışle dem-i ferah-fâl*

*Rûzgâr emrime oldukça bu gûne münkad
Konmaz âyîne-i endîşeme hîç gerd-i melâl*

*Ser-fürû etmemeye çarh bana çâre mi var
Rûzgâr emrime râm olmamaga var mı mecâl*

*Ki verildi yed-i nâ-peydeme mülk-i tevîk
Peyk-i dil-h'âhım eder 'avn-ı Hudâ istikbâl* (K. XVIII/5-10)

İlahî takdir kendisine yaver olunca şairin istediklerinin hepsi gerçekleşmiştir:

*Oldu takdîrime takdir-i ilâhî yâver
Girdi dest-i hevese her ne ki etdimse hayâl*

*Var mı görmüş 'acabâ böyle safâ-yı hâtır
Kime vermiş bu kadar ni'meti Hak celle celâl*

*Bu kadar devlete lâyük göremem kendimi ben
Mahz-ı iltâf-ı Hudâdır bana bu feyz-i kemâl* (K. XVIII/11-13)

Fatin, esasen kendisinin de pek anlayamadığı şekilde feleğin istediği şekilde döndüğü, talihinin kendisi için müsait bir hâl aldığı, uzunca bir süredir gece gündüz Mecnun gibi ah ve feryat ederken Hakk'ın elinden tuttuğu şeklindeki ifadelerle kavuştuğu kutlu zamanı dile getirmiştir:

*N'oldı bîlmem feleğe döndü murâdımca yine
Nâ-müsâ'id idi çokdan berü bu tâli'-i dîn*

*Nice yıllar idi ki yok idi bir dâd-ı resm
O sebebden bu kadar olmuş idim zâr-ı zebûn*

*Hâsılı deşt-i melâmetde idim leyl ü nehâr
Âh iderdi dil-i divâne misâl-i Mecnûn*

*Giceler subha kadar nâle-i can-gâh iderek
Cânıma geçmiş idi bu elem gûnâ-gûn*

*Bir zamân kalmış idim böyle garîb ü bîkes
Dest-gîr oldu hele bana Hudâ-yı bî-çûn* (K. 3/1-5)

Mehmed Fâzıl, lütuf ve ihsanlara nail olduğu, isteklerinin yerine geldiği bir zaman diliminden söz etmiştir:

*Yine eltâf u ihsân-ı Hudânın mazharı oldum
Reside olmamışdır böyle vakte Bilge Hâkânı*

*Esüp bâd-ı sabâ maksûdum üzre cânib-i Hakdan
Gül-i matlub açıldı gördi çeşmim bu gülistânı* (K. 17/6-7)

Meşhûrî, kaside nesiblerinin ilkinde uzun zamandan beri kendisine ıstırap veren keder ve ümitsizlik illetinden kurtulup sevinç ve sefa bulduğundan, feleğin istediği şekilde devretmesiyle mihnet zamanının sona erdiğinden, talihinin kendisine saadet verir olduğundan vs. söz etmiştir:

*Yine hüşyâr-ı şâdî vü safâ oldum küdüretle
Nice demden beri bî-hûş iken mest-i müdâm üzre*

*Yine buldu derûnum hâl-i yek-rengîde istikrâr
Olurken ıstırâb-ı hâl ile sad-gûne fâm üzre*

*Yine der-dest edip dârû-yı kâmım eyledim tashih
Vücûdum illet-i ye's ile kalmışken sekâm üzre*

*Yine hengâm-ı mihnet gâyetin buldu güzârişle
Geçer ömrüm safâ-yı hâtır-ı mâlâ-keîâm üzre*

*Yine fülk-i dil oldu sâhil-i ümmîde peyveste
Muvâfık rûzgâr esdi bu bahr-ı izdihâm üzre*

*Yine necm-i ümîdim tâlî' oldu burc-ı es'addan
Olur gâlib şerefle pertev-i bedr-i tamâm üzre*

(K. 12/7-12)

Meşhûrî, diğer kaside nesibinde gelen bir müjdeli haberle kederden kurtulup yeniden güzel şiirler yazacak kudrete kavuştuğunu ifade etmiştir:

*Kandasın kanda yetiş gel bana ey şevk-i cedîd
Ki bu dem gussadan oldum yine bir pâre baîd*

*Nice bir gussa ki lâl etdi beni olmuş iken
Kuvvet-i tab'im ile nâdire-gûyîde vahîd*

*Kalmadı sarfa mahal zu'mile vurmuş idim
Nice demden beri gencîne-i güftâra kilîd*

*Hamdülillâh yine bir nev-haber-i hûb-eser
Nâgehân gûş-ı dil ü cânıma oldukda resîd*

*Beni bülbül gibi söyletdi yine ez-ser-i nev
Hemân ol demde açıp tab'ımı mânend-i verîd*

*Ben nice nutka gelip şevk ile söz söylemeyem
Bu haberden diğerân etmede ıyd üstüne îd*

(K. 24/1-6)

Üsküdarlı Hakkı, Hakk'ın lütfuyla gönlünün ve şair yaratılışının feyze kavuştuğunu, kaderin bütün neşe sebeplerini kendisine verdiğini, keder ve hüznleri yok ettiğini, matemini yerini şevkin aldığını söylemiştir:

*Hamdülillâh eser-i ârifet-i Rabb-i Rahîm
Eyledi tâb' u dilim behr-i mûr feyz-i amîm*

*Cümle esbâb-ı neşâtım ne ise verdi kader
Mây-e-i hüzn ü küdürâtı edip mahv u adîm*

*Nâ-gehân itdi telakkî-i sipihr-i gerdân
Şîven-âbâdı bana dâ'ire-i şevk-i cesîm*

(K. 19/1-3)

4.3.7. Manevî hâller

Bazı kaside nesiblerinde şairler uykuyla uyanıklık arasında yaşadıkları manevî hâlleri dile getirmişlerdir. XVII. yüzyıl şairi Adnî Receb Dede, gaflet şarabı içtiği bir gece rahatlık döşeğinde bulunduğunu, aklının hayal ve mana vadisine düştüğünü, gönlünün suret âleminin bigânesi olduğunu söylemiştir:

*Bir şeb gözüme gelmişdi bâde-i gaflet
Bâlîn-i ferâg idi bana mesned-i râhat*

*Düşmüşdi hîred vâdî-i ma'nî-i hayâle
Olmışdı gönül 'âlemi bîgâne-i sûret*

(K. 25/1-2)

Şair, hep zehir ve elem yutan, meşakkat yükü çeken, bela sahrasında ve yokluk vadisinde elemlerden başı dönmüş, mihnetle incinmiş, faydayı zarardan ayıramayan, fayda sandıkları hep hüsrân ve hasar olan, suretleri rahatta olmasına rağmen esasen musibet pazarı ve hasret mateminde bulunan bir kavimden söz etmiştir:

*Ol tâ'ifenün hâline oldum müte'accib
Her semtine saldum nazar-ı dîde-i 'ibret*

*Yutdukları hep zehr ü elem zehri o kavmün
Çekdikleri hep cümlesinün bâr-ı meşakkat*

*Sahrâ-yı belâda kimi ser-geşte-i âlâm
Vâdî-i fenâda kimi âzürde-i mihnet*

*Temyîz idemez hiçbirisi sûdı ziyândan
Hep fâ'ide sandukları hüsrân u hasâret*

*Sûretleri râhatda vü ma'nîleri ammâ
Şîvenkede-i hasret ü bâzâr-ı musîbet*

(K. 25/5-9)

Bir başka XVII. asır şairi Şeyh Mehmed Nazmî, uyanık bahtın gaip gözüyle gördüğü ve gözünden sakındığı, boyu istiğna bağının servisi, güzel yârin bulunduğu bir rüyayı anlatmıştır:

*Tâli'im itdi dün gice yârı
Düşte gördüm o baht-ı bî-dârı*

*Dîde-i gayb-bîn ile gördüm
O gözümnden sakındığım yârı*

*Kâmeti serv-i bâg-ı istignâ
Hüsni kâmil yirinde reftârı*

(K. 8/1-3)

Şairin gördükleri arasında uyanık bağın rehberliğinde gittiği bir köşk de yer almaktadır:

*Bana bir kasra oldu reh-ber kim
Baht-ı bî-dâr imiş nigeş-dârı*

*Bir müferrih makâm kim olmuş
Şevk-i müjd-veri zevk-i mi'mârı*

(K. 8/10-11)

Daha sonra şair, içinde ağyarın bulunmadığı, yâri kucağına alıp öptüğü, aya ve güle benzeyen sevgilinin yer aldığı bir meclisten söz etmiştir:

*Çeşm-i vaktle ihtimâm itdim
Görmedim anda rûy-ı agyârı*

*Çekdim âgûşa bûseler aldım
Hâle gibi o mâh-ruhsârı*

*Güllerin tâze tâze desteledim
Bâgbânsız bulunca gül-zârı*

(K. 8/15-17)

4.3.8. Gurbet

Şairler, ben merkezli anlatıma yer verdikleri bir kısım kaside nesiblerinde gurbete gidiş, gurbette yaşayış gibi gurbetle ilgili durumları dile getirmişlerdir. Fuzûlî, alıcısı olmayan yerde hüneri zayi olacağı ve mekân değişikliğinde hayır bulunacağına inandığı ve aşka olan rağbeti artırmak maksadıyla bulunduğu diyardan ayrılıp gurbete çıktığını, meşakkatli bir yolculuktan sonra vardığı yerde de gerçek değerini bulamadığını, bir türlü rahata erişemediğini, gittiği yerde de aşka rağbet bulunmadığını ve kendisinin esasen çok talihsiz bir kimse olduğunu vs. dile getirmiştir.

*Yerinden depreten ben mübtelâ-yı şevk-i gâlibdir
Hevâdır gezdiren yerden yere ebr-i giran-bârı*

*Bu işret-gâhın itmâmında bir taş olmasa eksik
Beni yerden yere nakl eylemezdi dehr mi'mârı*

*Kad-i ham birle tahrîkim yerimden ayn-i hikmettir
Kazâ suret-geri bî-hûde gezdirmez bu pergârı*

*Mekân tağyîri sıhhat mûcîbidir n'ola nakl etse
Tabîb-i hikmet-i Hak mülkden mülke bu bîmârı*

*Bana ben olduğum menzilde râhat meyl edip gelmez
Düşüp zahmetlere nâ-çâr ben oldum taleb-kârı*

*Hevâ-i seyr kıldım irtifâ-'i kadr için zîrâ
Yerinde her metâ'in pest olur elbette miktârı*

*Revâc-i aşk vermek kasdına çıktım diyârımdan
Hüner zayı'dır ol kişverde kim yoktur hırîdârı*

*Mahabbet kılmağa izhâr-i gurbet ihtiyâr ettim
Ne çâre yok bu cinsin olduğum yerlerde bâzârı* (K. 18/4-10)

XVII. yüzyıl şairi Fehîm-i Kadîm, gönlüne vatan hevesinin düştüğünü söylediği bir kaside nesibinde saba rüzgârından selamını acilen memleketine giderek dostlar meclisine ve orada bulunan herkese iletmesini söylemiştir:

*Hücûm itdi dil ü cânuma hevâ-yı vatan
Sabâ varursan eger meclis-i ahibbâya*

*Selâmum itmede îsâl eyle isti'câl
Hezâr-şevk ile a'lâya belki ednâya* (K. VIII/3-4)

Şair, aynı kasidenin bir başka beytinde felekten şikâyetini dile getirdikten sonra kendisi için seferden başka çıkar yol bulunmadığını ifade etmiştir:

*Karâr virmedi devrân k'idem karâr aslâ
Felekle hâsılı yok kudretüm müdârâya*

*Gârib derdine yok hiç seferden özge devâ
Revâ budur k'ola âmâde dil müdâvâyâ* (K. VIII/8-9)

XVIII. yüzyıl şairi Sürûrî, diğer şairlerden farklı olarak geldiği şehri, yani İstanbul'u övgü dolu ifadelerle methetmiştir. Şair, cennete benzettiği İstanbul'u güzelliğine hayran kaldığı için lâıykıyla anlatamayacağını, yatacak yer ararken yazdığı şiir nüshasını kaybettiğini, gündüz sokakları, gece rüya çarşısını dolaşmasına rağmen onları bulamadığını, uzun süredir böyle ferah bir yeri ararken sonunda ilahî hikmet gereği İstanbul'a geldiğini söylemiştir:

*Görmeyen kimse Sitânbul-ı behiştâsâyı
Görmedüm saysa münâsib görinür dünyâyı*

*Olmasaydum görecek ben hele anı hayrân
Vasf iderdüm sana ol milket-i bî-hemtâyı*

*Olmayam mı mütehayyir ki duhûlumda ana
N'ışledi kıldı görün çarh-ı galat-bahşâyı*

*Yatacak yer bulurum dirken idüp kümgerde
Yazdığım nüsha-i ebyât-ı neşât-efzâyı*

*Bulmak olmadı müyesser ide gördüm teftîş
Gündüz esvâkı gice çârsû-yı rû'yâyı*

*Cüst-cû eyler idüm bulmak için 'âlemde
Böyle bir cây-ı dil-ârâ-yı ferah-fermâyı*

*Rehber oldu bana bu emrde tevfik-i Hudâ
Taraf-ı menzil-i maksûda idüp îmâyı*

(K. 29/1-7)

XIX. yüzyıl şairi Eşref Paşa, sabah vakti gam ordusunun sancağını kaldırdığını, vücudunu Arasat meydanını⁹⁵⁵ kışkandıracak bir hâle getirdiğini, ah, inleme ve heyhatın kendisine yoldaşlık ettiğini, kanlı gözyaşının kendisine nevale olduğunu ve bütün bunların talihinin onu Necef'ten uzaklaştırmasından kaynaklandığını söylemiştir:

*Sepîde-dem ki açıp dilde ceşş-i gam râyât
Vücûdum eyledi mahsûd-ı 'arsa-i 'Arasat*

*Hevâ-yı 'aşk alıp ihtiyârımı elden
Şikeste oldu i'nân-ı semend-i sabr u sebât*

⁹⁵⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Arasât", kıyamet gününde insanların toplanacağı yerin adı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları, c. 3, İstanbul 1991, s. 335.

*Firâk-bîni vü bînin olup lisânıma vird
Enîsim oldu meded âh u nâle vü heyhât*

*Dü-çâr-ı bâdiye-i firkatim ki subh u mesâ
Bana nevâle-i gam-hûn-ı giryedir evkât*

*Dirîg tali'im etdi beni Necefden dûr
Bırakdı zulmete gönlüm tahassür-i mâfât*

(K. XIII/1-5)

Bir başka kaside nesibinde de Eşref Paşa, harp yüzünden birçok beldeyi dolaşmak zorunda kaldığından, bu esnada da şiir yazma kabiliyetinin olumsuz etkilendiğinden yakınmıştır:

*Harb hâliyle tolaşdırdı niçe beldânı
Bu seyâhatde velîk eyledi lagzîde-kalem*

(K. XX/20)

İç sıkıntısı veren gurbet beldesinde İrem bağı dahi şaire zindan gibi görünmektedir. Diğer taraftan şair hariç herkes geldiği yere geri dönmüştür. İstanbul'a olan özlemini gözünde tutmek deyimiyle dile getiren Eşref Paşa, İstanbul'a olan hasretinin bitmeyeceğini, bu sürgünün ebedî olacağından korktuğunu dile getirmiştir:

*Hayf dil-tengi-i 'izzetle bana bu belde
'Ayn-ı zindân görünür olsa dahı bâg-ı İrem*

*Geldigi mevki'e gitdi benim emsâlim hep
Sâde ben etmedim 'avdet be-Hudâ-yı muksem*

*Görmek olsaydı müyesser vatan-ı me'lûfı
Böyle sad-gûne ser-encâm ile çekmezdim elem*

*Hâk-i müşkîn-i Sitânbûl gözümde tüter âh
Yok mu ol semtden ey bâd-ı sabâ bir peygam*

*Hîç mümkün mü görem bir dahı İstanbul
Sanırım nefy-i müebbed bu belâ-yı mübrem*

(K. XX/24-28)

Zâik, birkaç gün kaldığı İzmir misafirhanesinde durumdan şikâyetçi olduğunu söylemiştir:

*Mihmân-hâne-i İzmîrde birkaç şeb ü rûz
Germ ü serdi felegün kıldı dimâgum muhtel*

(K. 13/1)

Devam eden beyitlerde de İzmir’de bulunmuş olmaktan dolayı memnuniyetsizliğini dile getirmiştir:

*Kaldum İzmîrde mağşûş u mükedder-ahvâl
Dahi bedter dilümi eyledi pür-ye’s ü kesel*

*Hâlümi eyledi vâreste-i kayd-ı ta’rîf
Kalbüme lâyh olup nûkte-i mâ-kall ü del*

(K. 13/6-7)

4.4. Nasihat

Divan edebiyatında nasihat-nâmeler genellikle mesnevi, kaside, musammat, terci-bent, terki-bent gibi nazım şekilleriyle, yani manzum olarak yazılmışlardır⁹⁵⁶. Divan şiirinde şairlerin beyit düzeyinde olduğu kadar, gazel ve kaside gibi müstakil nazım şekillerinde de birtakım nasihatler verdikleri dikkati çekmektedir. Şairler, nesiblerde aşk, sabır konularının yanında dünyaya bağlanılmaması gerektiğini ifade eden, dinî-tasavvufî muhtevalı, aşk, sabır ve tövbeyle ilgili nasihatleri söz konusu etmişlerdir:

⁹⁵⁶ Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Konya 2010, s. 11; Mahmut Kaplan, “Manzûm Nasîhat-nâmelerde Yer Alan Konular”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 9, Konya, Bahar 2001, s. 133-185. Divan şiirinde nasihat konusu ile ilgili yapılmış bir çalışma da bulunmaktadır; Mustafa Durdu, *Türk Edebiyatında Nasihat*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

4.4.1. Aşkla ilgili nasihatler

Birtakım kaside nesiblerinde şairler aşkın öneminden bahsetmiş, aşkla ilgili öğütlerde bulunmuşlardır. Hayâlî Bey, Mecnun'un "Ey felek! Ölünce başımı Leyla'nın mahallesinde köpeklerin çanağı et" dediğini hatırlatıp gözyaşı selinin vücut hanesini harap etmesiyle zulmet sarayının güneşle aydınlanacağını söylemiştir:

Ey seyl-i eşk hâne-i cismim harâb kıl

Zulmet-serâmı cilvegeh-i âfitâb kıl

Mecnûn ölünce dedi serim ey felek benim

Leylî mahallesinde sifâl-i kilâb kıl

(K. 19/1-2)

XVII. yüzyıl şairi Feridun'a göre gönül aşk feyziyle ayna, aşk güneşiyle karşılaştığında dolunay, sevgilinin gonca gibi lâl renkli dudağıyla yıldız ve billur kadeh olur:

Ol dil ki feyz-i 'ışkla mir'at-i tâm olur

Sûret-nümâ-yı ma'nî-i mu'ciz-nizâm olur

Hûrşîd-vâr hâme-i tâb-ı celî ile

Ma'nî-i nigâr-ı levha dahı irtisâm olur

Ol dil ki mihr-i 'ışkla eyler mukâbele

Câm-ı hilâli heybet-i mâh tamâm olur

Ol dil ki gonca gibi leb-i la'l-i yârile

Her dem nücûmda garka billûrîn câm olur

(K. 5/1-4)

Nef'î, yüzünde ayva tüyleri bulunan temiz yüzün hakikatte nazar ehli tarafından Huda'nın sırlarının nüshası olarak görüldüğü, bu sırdan gafil olan gönlün heves tasvirinin mecmuasından ibaret olacağını, her âşık olanın bu vadiye düşmeyeceğini, Hak dostlarının aşk mesleğinin bu olduğunu, mecaz ehlinin hayli uzak olduğu bu

yolun hakikat ehlinin yolu olduğunu söylemiş, doğrudan nasihat etmemekle beraber mecazî aşktan hakiki aşka geçmek gerektiğini ifade etmiştir:

*Ol nükte ki endîşesi tahkîk-nümâdır
Mazmûn-ı hat-ı dilber-i ferhunde-likâdır*

*Ya'nî ki hakîkatde ruh-ı pâk-i hat-âver
Ehl-i nazara nüsha-i esrâr-ı Hudâdır*

*Bir dil ki bu mazmûn-ı hafîden ola gâfil
Dil midir o mecmû'a-i tasvîr-i hevâdır*

*Her âşık olan aşkı bu vâdîye düşürmez
Bu meslek-i aşk-ı dil-i erbâb-ı Hudâdır*

*Bu ehl-i hakîkat yoludur ehl-i mecâzın
Vâdîleri bu merhaleden hayli cüdâdır*

(K. 33/1-5)

Bir başka XVII. yüzyıl şairi Vahyî, kasidesinin nesibinde mecazî aşktan uzak durulmasına dair nasihatte bulunmuştur:

*Nukûş-ı gayriden sâf olmayınca safha-i hâtır
Nice âdem cihânda da'vî-yi 'ışk-ı nigâr eyler*

*Hazer sad el-hazer 'ışk-ı mecâz-âlûddan ey dil
Safâ-yı bezm-i 'ayşî rehn-i derd-i intizâr eyler*

(K. 6/3-4)

Kişi, nedamet suyuyla kalp levhasını temizlemeli, irfan erbabına yönelmelidir:

*Hased ol merd-i sâ'ib-reye kim âb-ı nedâmetle
İdüp pâkîze levh-i kalbi istigfârı kâr eyler*

*Eger mâ'il olursan mâ'il-i erbâb-ı 'irfân ol
Ki 'irfân âdemi her vech-ile nüzhet-şî'âr eyler*

(K. 6/8-9)

4.4.2. Dinî-tasavvufî nasihatler

Kaside nesiblerinde dinî-tasavvufî öğütler de yer almaktadır. XVI. asırda bu tür kaside nesiblerine rastlanmıştır. Bağdatlı Rûhî, kaside nesibinde nefesine ve şeytana uyduğunu söylediği gönlüne bundan vazgeçmesi ve kabir azabından korkması gerektiğini söylemiştir:

Hevâ-yı nefsile dilde yir itmedin hannâs

Halâs ide o hevâdan bizi İlahi'n-nâs

Gönül ne fikrdesin nice bir u şeydâluk

'Azâb-ı kabrden irmez mi câna havf ü hırâs

(K. 9/1-2)

Diğer taraftan gönül namazda şeytanın vesvesesine maruz kalan, gaflet meyiyle sarhoş olup dili tutulup kalbi pas tutan gönlün dilinde dua ve şükür olmalı, gaflet şarabını bırakıp elinde bir kadeh meyle bir mürşidin kapısında çöpçü olmalıdır:

Namâzdan seni dûr ide nice bir sevdâ

Niyâzdan seni men' ide nice vir vesvâs

Müdâm mest-i mey-i gaflet itmege halkı

Felekse sunmada rûz u şeb iki zerrîn kâs

O mestlûk sana yetmez mi bu ne 'ıyş olsun

Ne cânda fikr-i 'ibâdet ne dilde şükr ü sipâs

Safâ-yı cezbe-i 'aşkile gayr ola bîdâr

Şarâb-ı gafletile hâsıl ola sende nü'âs

Düşer mi gayret-i İslâma bir kadeh mey içüp

Der-i mugânda mukîm olup olasın kennâs

(K. 9/3-7)

İstiğfar etmeli, gafleti bırakmalı, amellere devam etmeli, daima faziletli kimselerin hizmetinde bulunmalıdır:

*Tutulmadın dilün it fi'l-i beden istigfâr
Yıkılmadın bedenün ur 'amel evine esâs*

*Ko gafleti fuzalâ hizmetinde ol dâ'im
Ki zümre-i fuzalâdur cihânda fahr-i nâs* (K. 9/11-12)

Taşlıcalı Yahyâ, kaside nesibinde görünenin lâl ve katre katre ciğer kanı, padişah tacındaki kıymetli incinin halkın gözyaşı olduğu dünyaya tapan kimseye yakın olunmamasını nasihat etmiştir:

*Gel ey makâm-ı fenâda olan mukîm ü mekîn
Sözüm güherlerini gûşvâr eyle hemîn*

*Cihânda merdüm-i dünyâ-pereste olma karîb
Anun gibiden ırag ol niteki çarh-ı berîn*

*Ki katra katra ciğer kanıdur görinen la'l
İlün gözi yaşıdur tâc-ı şehde dürr-i semîn* (K. 19/1-3)

Altın elbise giymek için canını göz göre göre odlara atmamalı, zahire meyletmeyip batını gözlemeli, içini yıkıp dışını süslemeli, gururu gidermeli, âdem olana halaktehu min-tîn⁹⁵⁷ yeteceği için ateş mizaçlı olmaktan sakınmalı, herkesin aslına döneceği, taş ve toprağın yatak ve yastık olacağı o günü anmalıdır.

*'Aziz cânunı göz göre odlara atuban
Revâ mıdur geyesin şimdi câme-i zerrîn*

*İnende zâhire meyl itme bâtınun gözle
Yıkup derûnunu bîrûnun eyleme tezyîn*

*Gider gurûrı sakın âteşî-mizâc olma
Yeter çü âdem olana halaktehu min-tîn*

⁹⁵⁷ "Çamurdan yaratıldı"; Sâd, 38/76.

An ol günü ki varup aşkına rüçû' idesin

Sana ola hacer ü hâk pister ü bâlîn

(K. 19/4-7)

Karanlık mezarda gözün aydın olması için boyu iki kat olana kadar ibadet etmeli, çınar gibi elinden tespihi düşürmemeli, menekşe gibi secde edip alnını toprağa koymalıdır:

Misâl-i dâl 'ibâdetde iki kat ol kim

Mezâr-ı tîrede tâ kim ola gözün aydın

Çınâr gibi elünden düşürme tesbîhi

Sücûd idüp ko zemîne benefşe gibi cebîn

(K. 19/23-24)

Taşlıcalı Yahyâ'nın diğer kaside nesibinde kişinin nefsin heva ve heveslerine kapılmama, diline gelen her şeyi söylememe, şarap içen kimseye itibar etmeme, alçaklara tevazu göstermeme, kâl ehli değil hâl ehli olma vb. nasihatler söz konusu edilmiştir:

Hevâna tâbi' olup ebr-i nev-bahâr gibi

Nukûş-ı 'âleme olma sabî gibi meyyâl

Ne dirse anı işidür bu kubbede 'âlem

Zebân-dırâzlık itme derây-ı deyr-misâl

Ayıklama hazer it bâgbân-ı kudretten

Şükûfehâ-yı gülistân-ı Hakdur ehl-i kemâl

Harâma göz dikicidür habâb-ı bâde gibi

Şarâb içen kişinün eyle başını pâ-mâl

Tevâzu' itme edânîye nâr-ı gayrete yan

Bu kâl olan sözi hâl eyle dahi hayrân kal

(K. 20/5-9)

* * *

XVII. yüzyılda da nesib kısımlarında dinî-tasavvufî öğütlere yer veren bazı kasideler tespit edilmiştir. Adnî Receb Dede, nasihatlerini, muhtemelen daha çok tesir uyandırmaları için, “olmak gerek” redifi üzerine bina etmiştir. İlahi sırlar meclisinde nedim olmak için temiz yürekli olmalı, varlığını günah yoluna değil, taat ve ibadet yoluna saçmalı, tasavvur aynasında yok etmelidir. Gönül mektebinde ledünni ilminden⁹⁵⁸ ders görüp hikmet harfini bilen kâmil hekim gibi kederden başı dizlerine düşmüş, kulak gönülde, göz edep levhasında Allah’ı bilmelidir:

*Tûtî-i âyîne-i kalb-i selîm olmak gerek
Bezm-i esrâr-ı îlâhîde nedîm olmak gerek*

*‘Ârif-i Hak öyle tebdîl itmek ister sûretin
Misli mir’ât-ı tasavvurda ‘adîm olmak gerek*

*Ma’siyetde bezl-i sâ mân-ı vücûd itmek neden
Sâikûn imsâki mahsûd-ı le’îm olmak gerek*

*‘Âlem-i tâ’atde dest-i cûd-ı ihsân-ı vücûd
Gıpta-bahş-ı ‘âdet-i keff-i kerîm olmak gerek*

*Mekteb-i dilde görüp ‘ilm-i ledünnîden sebak
Harf-i hikmet bilmede kâmil hekîm olmak gerek*

*Ser-be-zânû gûş der-dil çeşm ber-levh-i edeb
Ders-âmûz-ı Hudâvend-i ‘alîm olmak gerek*

(K. 28/1-6)

Âşık, eski elbisesi ve yırtık cüppesinde ipekböceği gibi dert ve mihnet ateşinde, sıkıntıda bulunmalı, gam darlığında ateş denizine aşına olmalıdır. Belaya, aşk

⁹⁵⁸ Hz. Musa’nın Hızır’dan öğrendiği ilim; Kehf, 18/65.

derdine alışmalı, cehennem ateşine benzeyen aşk derdiyle yanmalı, sırat-ı müstakim üzere olmalıdır:

*‘Âşıka delk-ı riyâzet içre kirm-pîleveş
Derd ü mihnet âteşi renc-i elîm olmak gerek*

*Dîk-i gamda âşnâ-yı âteşin deryâ olup
Zehresinde mevc uran âb-ı hamîm olmak gerek*

*Râst idrâk-ı mezâkında belâ me’lûfunun
Ta’m-ı zakkûm-ı elem zevk-i na’îm olmak gerek*

*Derd-i ‘ışkun puhtegân-ı âteş-i kübrâsına
Cây-ı râhat külheni nâr-ı cahîm olmak gerek*

*Hâsılı ashâb-ı hatt-ı istivâdan olmaga
Mu’tedil tavr-ı sırât-ı müstakîm olmak gerek* (K. 28/7-11)

Bosnalı Sâbit’in nesibinde muhatabı gönüldür. Gönül, maddi güzellere uzaklaşmalı, hileci nefse tabi olmaktan, tamahkârlıktan, dünya için faydasız ve saçma koşudan vazgeçmelidir:

*Gel ey gönül olalum dil-düşûd-ı çeşm-i şühûd
Yeter bu kûrî-i züll ü hevân-ı bûd ü ne-bûd*

*Olup mütâbî’-i nefis-i dagel yeter kıldun
Reh-i nişîb ü firâz-ı hevâyı pâ-fersûd*

*Nedür bu güm-rehî-i vâdî-i tama’-kârî
Nedür bu dagdaga-i pîç ü tâb-ı nâ-âsûd* (K. II/1-3)

Çünkü bu dünya öyle uzun uzadıya kalınacak bir yer değil, iki üç günlük bir âlem, insanı daha kutsal işlerden alıkoyan bir tuzak yeridir. İşte bu sebeplerden dolayı nedamet gözyaşıyla abdest alıp niyaz secdesinde bulunmalıdır:

*Dü-rûze 'ömr ile pâ-der-rikâb-ı rihlet iken
Nedür bu dûr ü dırâz ihtimâm-ı fikr-i ku'ûd*

*Seni hatâ'ir-i kudse duhûldan alıkor
Bu dâm-gehde giriftârî-i dü-şâh-ı vücûd*

*Vuzû'-tırâz-ı sirişk-i nedâmet ol idelüm
Ruh-ı niyâzı zemîn-sây-ı hâk-dân-ı sücûd* (K. II/5-7)

Kırımlı Rahmî, bilhassa gece kalkıp “Yâ müfettiha'l-ebvâb⁹⁵⁹” niyazıyla dua etmenin, sabah vakti ah etmenin duaların kabulündeki etkisinden söz etmiştir:

*Eder derîçe-i bahtın dilâ güşâyış-i bâb
Niyâz-ı nîm-şeb-i “Yâ müfettiha'l-ebvâb”*

*Rüsûm-ı kâ'idedir mezheb-i mürüvvette
Sübût-ı ecrider nefy lâ-cerem îcâb*

*Sen âh-ı subh-gehi eyle çarha peyveste
Küşûd-çeşm olur elbette tâlî'-i der-hâb* (K. 19/1-3)

Neşâtî, kaside nesibinde gözlerinden kanlı gözyaşı dökcek kadar ağlamak, hakikati gören gözü açarak mecaz yolundan geçip hakikat yoluna ulaşmak, gönlü gafletten kurtarmak şeklinde nasihatlerde bulunmuştur:

*Gel iy bihin-güher-i kar-hane-i tekvin
Akıt firak ile gözden cevahir-i rengin*

⁹⁵⁹ “ey kapıları açan” manasında bir dua ifadesidir.

*Hücum-ı hasret ile kan taşup derunundan
Kenar-ı çeşmüni laht-ı cigerle kıl tezyin*

*Reh-i mecazda ta key bu lagziş-i da'im
Dahı açılmadı mı dide-i hakikat-bin*

*Düşer mi meşreb-i 'irfana sen de insaf it
Bu dil-harabi-i gaflet bu hiçkari-i din*

(K. 1/1-4)

Gönlü sefayla parlatmalı, filozofların dedikodularına kulak asmamalı, kendi zatını tefekkür etmeden heyula hevesiyle aylarını ve yıllarını geçirip ömrüne yazık etmemeli, kemik toplamayı bırakıp fikir Hüması'nı cennetin en yüksek katına yöneltmelidir:

*Sakın safayile işrak-ı dilden ayrılma
Ne lazım 'arif isen güftü-güy-ı meşşa'in*

*Dirig o 'ömre kim zatun tefekkür eylemeyüp
Geçe heva-yı heyulayile şühur u sinin*

*Yeter bu 'alem-i hakide üstühan-çini
Hüma-yı fikrünü kıl ru-be-rah-ı 'illiyyin*

(K. 1/14-16)

İki kasidesinin nesib kısmını dinî-tasavvufî nasihatlere ayıran Rûz-nâmecî Şinâsî, akla beyhude hayalin, esasen tesirsiz olan talihin, yıldızların, feleğin vs. peşinde koşmaması, ancak belirli şeyleri anlayabileceği için haddi aşmaması vb. şeklinde nasihatlerde bulunmuştur:

*Yeter ey 'akl hevâ-peyrev-i bîhûde-hayâl
Tâli'-i bî-esere eyleme teklîf-i muhâl*

*Eser-i ahter-i nâzende bilüp hırmânı
Kevkeb-i bî-günehe eyleme isnâd-ı vebâl*

*Çarh-ı 'âcizden ümîd itme ser ü sâ mânı
Dime teşvîk-i merâma felek eyler ihmâl*

*Hâtıra neşr-i gubâr ideni eyyâm sanup
Rûzgârun eseridür dime ekdâr ü melâl*

*Mümkînât oldı pes-perde-i kudretde nihân
Mâverâsından anun eyleme sen istidlâl*

*Senün ey 'akl-ı hevâdâr makâmun ma'lûm
Kendüni hadd-ı tecâvüz ile itme işgâl*

(K. 6/1-6)

Şairin diğer kaside nesibindeki nasihatleri daha çok sabır ve şükür merkezlidir. Bu kaside nesibinde, Allah'ın hikmetinin bir gereği olarak insanın isteğine kavuşması için bazen yıllarca beklemesi gerekebileceği, rütbesi alçak kimsenin bir gün hilâl gibi göklere ulaşabileceği için dünya cefasından şikâyet etmemesi gerektiği söylenmiştir:

*Haml eyleyüp kusûrına dehrün cefâsını
Lâzım degül şikâyet anun i'tidâsına*

*Melhûf-ı çend rûze olan şahs-ı bî-kesün
Yıllarla nâ'il olduğu çok ilticâsına*

*Zânû-neşîn-i rütbe-i saff-i ni'âl iken
Bir gün hilâl-veş yer iderek a'lâsına*

(K. 7/5-7)

Hakk'ın hükümlerine razı olup ümitsizliğe düşmeden daima şükretmeli ve sabretmelidir:

*Ahkâm-ı Hakk'a râzî olup cân ü dil dile
Bak her umûrun 'âkibet mâverâsına*

*Tâ düşmeyince kasvet-i kalbe bir iki gün
Şükr-i pey-â-pey eylemez isen safâsına*

*Her şiddetin netîcesi sabr it ferah olur
Böyle haber virildi bunun mübtedâsına*

(K. 7/12-14)

Simkeş-zâde Feyzî'nin kaside nesibinde gönlüne seherde figan etmesi, kanlı gözyaşı dökmesi vb. nasihatlerde bulunduğu görülmüştür:

*Ey dil seher irdi kıl figânı
Geldi yine nâlenün zamânı*

*Kıl nâle seherde nâle eyler
Sür'atde güzâr-ı âsumânî*

*Ol nâlede subhdur şerer-pâş
Dök eşk-i dü-çeşm-i hûn-feşânı*

(K. XXI/1-3)

Gönül ayrıca, aşk hanesinde mekân tutmalı, unsurlar âlemi olan dünyayı terk etmeli, Allah'a sığınmalıdır:

*Hâkister-i mahvi eyle pister
Kıl hâne-i 'ışkda mekânı*

*Terk eyle bu 'unsur-ı fezâyı
Bu kuvvet-i külli-i 'ıyânı*

*Bu cüst ü cûy misâl tâ ki
Ey remz-i humâ-yı câvidânı*

*Feyyâz-ı hakîkiyi penâh it
Ey râh-rev-i hayâl-i fânî*

(K. XXI/7-10)

Mani ve Bihzat gibi surete bağlanmamalı, kalpten şüpheyi kaldırmalı, dedikoduyu bırakmalıdır:

*Lâyık mı seni mukayyed etmek
Menkûş-ı Rızâ vü resm-i Mâni*

*Bihzâd-veş olma kayd-ı sûret
Tâ dil bula feyz-i bî-nişânı*

*Bî-hâsıl imiş tamâm 'âlem
Ref' eyle fu'âddan gümânı*

*Bes bes ko bu gûne güft ü gûyı
Ma'lûm-ı rumûz-ı bî-dilânı*

(K. XXI/12-15)

* * *

XVIII. yüzyıl şairlerinden Âtîf, kasidesinde her dilencinin başına kanaat tacı giydiği zaman yedi iklimin İskender'i olacağını, bu sebeple arifin beyhude yere baht ve felaketten şikâyet etmemesi, sadakatin kalmadığı bu zamanda gam çekmeyi bırakıp meyhane köşesinde istirahat etmesi gerektiğini söylemiştir:

*Her bir gedâ Sikender-i iklim-i heft olur
Başına giydigi gibi tâc-ı kanâ'ati*

*'Ârif isen kabâhati 'irfâna nisbet it
Bî-hûde itme baht u felekden şikâyeti*

*Halkun bu kesb-i hîleye sa'yi tehî midür
Anlar bilür ki kalmadı fenn-i sadâkatı*

*Ey dil tefekkud eyler isen çekme gam sakın
Var ara künc-i mey-gedede istirâhatı*

(K. II/6-9⁹⁶⁰)

Hafîd, her işin Allah'ın lütfuyla gerçekleşmesi için öncelikle Allah'ın temiz isimlerini yâd etmek gerektiğini, günahı çok olduğu hâlde Allah'ın bütün eşyadan, yaratılmışlardan münezze ve bir olduğu şeklinde bir itikadı bulunduğunu söylemektedir. Fert ve Hay sıfatlarının sahibi olan Allah her şeye muktedirdir:

*İsm-i pâk-i Zü'l-celâli eylegil yâd ibtidâ
Fazl-ı lutf-ı hakla tâ kim bula her işin nemâ*

*Çok durur gerçi günâhım irtikâdım budurur
Cümle eşyâdan münezze biridir ol Bâr(i) Hudâ*

*Cümle efkâr u hayâlâta gelen mahlûkdur
Halkı ol ferd ü hayy u muktedirdir dâ'imâ*

(K. 2/1-3)

Haşmet, daha ziyade ima ve açıklama yoluyla seherde ah etmek, bütün işlerini Allah'a havale etmek, tedbirden vazgeçmek, gönül aynasını temizlemek, "tevekkeltü Alâ'llâh⁹⁶¹" diyerek bütün işlerini kaza ve kadere bırakmak, dünyaya meyletmemek vb. nasihatlerde bulunmuştur:

*Kim 'ışk-ı Hudâvend ile âh-ı seher eyler
Her bir şererin meş'al-i râh-ı eser eyler*

*Bir dil ki umûrın ide tefvîz Hudâya
Müşkillerini bî-te'ab âsân-ter eyler*

*Bir dil ki karîn olmaya tevîfke be-her hâl
Tedbîrini üftâde-i çâh-ı hatar eyler*

⁹⁶⁰ XVIII. Asır Şairlerinden Âtîf Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvanı'nın Tenkidli Metni, (Haz.: Cevdet Dadaş), T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1991.

⁹⁶¹ "Allah'a tevekkül ettim" nanasında bir dua ifadesidir.

*Sermâye-i tevîki eger itmese der-dest
Sûdâ-ger-i kâlâ-yı ta'akkul zarar eyler*

*Mir'ât-ı dilin âh-keşân-ı gam-ı dünyâ
Nâ-sâf safâ-beste-i jeng-i keder eyler*

*Güyâ-yı "Tevekkeltü 'Alâ'llâh" olanlar
Her emrini merhûn-ı kazâ vü kader eyler* (K. 7/1-6)

Hâzık, kaside nesibinde kendini beğenmişlerin arif olamayacağını, sineyi ağyar düşüncesinden ve dedikodudan uzak etmek gerektiğini, bu aşk âlemine basiretle nazar edilmesi nasihatlerinde bulunmuştur:

*Hod-perestân zu'm ile allâme-i devrân olur
Mekteb-i irfâna gelse tıfl-i ebced-hân olur*

*Sîne sâf olmak gerek endîşe-i ağyardan
Sanma kîl ü kâl resmi mâye-i irfân olur*

*Eylesek bu âlem-i aşka basiretle nazar
Katresi yem zerresi hurşîd-i nûr-efşân olur* (K. 51/1-3⁹⁶²)

Nitekim bülbül hakikati gören gözle baksa gül bahçesindeki dikenin yeni açılmış bir gün olduğunu, zahit de tecrit âleminin tekkesinde aşk vadisine düşenlerin sefil ve perişan olmayıp aksine taç ve tahta ihtiyaç duymayacağını anlayacaktır:

*Eylese çeşm-i hakikat-bîn ile bülbül nazar
Hâr-ı gül-şen nev-şüküfte bir gül-i handân olur*

*Sanma zâhid hânkâh-ı âlem-i tecrîdde
Vâdi-i aşka düşenler bî-ser ü sâmân olur*

⁹⁶² Hâzık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, (Haz.: Hüseyin Güfta), Atatürk Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.

Sıdk ile dervîş-i dil-rîşî olan bu tekyenin

Tâc u tahtı n'eylesin öz başına sultân olur

(K. 5/4-6)

Şeyh Gâlib kasidesinin nesibinde kalp huzuru arayan kimsenin zevk ve sefa vasıtalarını dışarıda aramayıp kalbine bakması, kalp aynasını cilalaması, ney gibi doğru olması, her iş başladığı şekilde biteceği için tespih gibi tek bir merkez etrafında dönmesi vs. şeklinde nasihatler yer almaktadır:

Her kim huzûr-ı kalb araya kalbi gözlesin

Esbâb-ı 'îşî sanma ki kâh u serâ virir

Rûy-ı küşâdesine teveccühdedir vücûh

Âyîne-i zamîrine ol kim cilâ virir

Râh-ı nefesde nây gibi müstakîm olan

Elbetde berg virmez ise bir nevâ virir

Manend-i sübha dâ'ir olan yek medârda

Her kâra ibtidâsı gibi intihâ virir

(K. 26/3-6)

4.4.3. Dünyayla ilgili nasihatler

Dünyanın fani bir âlem olduğu ve bu sebeple dünyaya değer verilmemesi gerektiği Divan şiirinin de üzerinde en çok durduğu konuların başında gelmektedir. Bağdatlı Rûhî, insanın kısmetinin ezelde takdir edildiğini, bütün dünya varlığını dağıtıp tecerrüdü tercih etmek gerektiğini, kişiye yiyeceğinin Mesih gibi gaybdan ulaştığı, marifetullah hilati giymek gerektiğini, zaten fakirlikle övünmenin Peygamber sünneti olduğunu⁹⁶³, akranından geride kaldı diye kişinin kendisini üzmesinin doğru olmadığını söylemiştir:

Ne tereddütsüz olur kem ne tereddütle füzûn

Bozılır nesne degül defter-i Kassâm-ı Ezel

⁹⁶³ Zira Hz. Peygamber bir hadisinde “Fakirlik benim övüncümdür”; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, s. 262.

*Tagıdup varunı ol şöyle tecerrüd ki sana
Gaybden irişe mânend-i Mesîhâ me'kel*

*Hil'at-i ma'rifetullaha liyâkat bulıgör
Ana sa'y eyleme ki ola libâsun mahmel*

*Server-i 'âlem iken fakr ile fahr itdi Resûl
Kanı bir merd k'ola mertebe-i fakra mahal*

*Pâye-i rıf'ata irişdi diyü akrânum
Nice bir eylesin kevkebe-i tâlî'le cedel*

(K. 37/5-9)

Gelibolulu Âlî, kasidesinde daha ziyade nasihatlerini bu dünyaya bağlanmamak üzerine kurmuştur. Kişi, olanları bir bir hesap etmeli, alçak feleği canıgönülden azarlamalı, âlim olmak isterse önce vücut binasını harap etmeli, kendini dışları olmayan değirmen taşı, evlenmiş bir kadın olan feleğe vermekten sakınmalı, gaflet uykusundan uyanmalı, çokça gözyaşı dökmelidir:

*Gel ey gedâ olanları bir bir hisâb kıl
Gerdûn-ı dûna cân u gönülden 'itâb kıl*

*Dânişger olmag ister isen ger benüm gibi
Var evvelâ binâ-yı vücûdun harâb kıl*

*Çerh-i sitîzekâra inen virme kendüni
Hergiz ulaşma kâdir isen ictinâb kıl*

*Dendân-ı âsyâları yok şûy-ı dîdedür
Meyl itme ana kendüni bir tâze şâb kıl*

*Rûh-ı mücerredün koma ser-hâbdan uyar
Cismün libâsını dimezem câme-hâb kıl*

*Gözden geçür dürüşkini zerrât-ı 'âlemün
Çerhi sirişkün âbına bir âsyâb kıl*

(K. 16/1-6)

Hayâlî, nasihatte bulunurken feleği merkeze almıştır. Her şeyden önce bu dünyanın bir sevinç yeri olmadığını idrak edip ona göre davranmalıdır:

*Dilâ bu menzil-i vîrânı sanma cây-i sürûr
Ki kasr-ı dehre bulunur hezâr türlü kusûr*

*Karanusuna anun kılma hande şem' gibi
Dilersen ola yüzün ağ nitekim kâfûr*

(K. 1/1-2)

Devam eden beyitlerde şair, feleğin kan dökücülüğünden söz ederek gurura kapılınmaması, dünya lezzetlerinin bırakılması vs. şeklinde nasihatlerde bulunmuştur:

*Sipihr kara yere cür'a-veş döker kanın
Habâb-güne dimâğınd'olursa bâd-ı gurûr*

*Bulanma seyl suyu gibi akma her yanaya
Nazarlarında yürü sâf-dillerin duru dur*

*Kazâ elinde kemân oldu çarh-ı ham-kâmet
Ecel okuyla bizi etmek için ehl-i kubûr*

*Zamâne kanın içer oldun ise çok başlı
Bu bâğ-ı dehrde mânend-i hûşe-i engûr*

*Belâsı balına degmez ko lezzet-i dehri
Evin yıkılmaya tâ misl-i hâne-i zenbûr*

(K. 1/3-7)

Ayrıca mey içmek, ney ve tamburla eğlenmek gibi dünya nimetlerinden uzak olmalı, aç gözlülüğü bırakmalı, kuşların dahi tespîh ettiği bu âlemde zikirden geri kalmamalı, insanlığın yeme içme ve şehvet olmadığını idrak etmelidir:

*Gel olma bezm-i fenâda mey ile âlûde
Ki suna sâki-i vahdet eline Mâ-ı Tahûr⁹⁶⁴*

*Sadâ-yı âlem-i lâhûtu istimâ eyle
Nedir bu şîven-i nây ile nâle-i tanbûr*

*Ağardı saç u sakal ağ u karadan gel geç
Gözünü aç nazar et zulmetin olupdur nûr*

*Ko aç gözlülüğü gördüğünde biryânı
Dikip ona gözünü germ olma çün tennûr*

*Cihân sefîne-i ten gark edici deryâdır
Habâbı kûh-ı belâ mevcidir onun şer ü şûr*

*Cihânda adına âdem dene revâ mıdır
Cemâd gibi yatasın müsebbih ola tuyûr*

*Ger âdemîde garaz ekl ü şûrb ü şehvet ise
Gerek cemî'i ünâsı tasaddır ede sûtûr*

(K. 1/10-16)

Diğer taraftan kişi Bel'am-ı Bâ'ûr ve İblis örneklerini de aklında tutarak ibadetlerine de güvenmemeli, Şirin'in Şâpûr vesilesiyle vuslata kavuşması⁹⁶⁵ gibi gam olmadan sevince ulaşamayacağını bilmeli, âşıklığı kabul ettiyse ondan gelen belaları da kabullenmelidir:

*İbâdetine dayanma ki sana pend yeter
Hemîn hikâyet-i İblîs ü Bel'am-ı Bâ'ûr*

⁹⁶⁴ (İnsân, 76/21)'de geçen "tertemiz bir içecek" ifadesine telmih vardır.

⁹⁶⁵ Hüsrev ü Şirin, Ferhad u Şirin mesnevilerinin yardımcı kahramanlarından biri olan Şâpûr, mesela Nizâmî'nin Hüsrev ü Şirin adlı eserinde Hüsrev'in arkadaşırken sonradan Şirin'in de adamı olmuş, Hüsrev'e Şirin'i tanıtarak aşkı başlatmış, hatta zaman zaman pek de istekli olmamasına rağmen Hüsrev'in isteklerini yerine getirmiştir. Nevâyî'nin Ferhad u Şirin'in de ise, Ferhad'ın vefalı ve sadık dostudur, Ferhad'a da, Şirin'e de yardım ederek ikisini de kurtarmaya çalışır, Abdulkadir Erkal, "Lami'i'nin Ferhad u Şirin Mesnevisi", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 8, Erzurum 1997, s. 56.

*Kimesne ermedi şâdiye bî-vesîle-i gam
Müyesser olmadı Şîrîn visâli bî-Şâpûr*

*Kemân-ı aşkı eger çekdin ise merdâne
Gerek durur ki ola tîr-i âha sîne kubûr*

(K. 1/17-19)

Nev'î, gurur yeri olarak nitelendirdiği bu dünyanın ikamet ve güven sarayı olmadığını, izzet makamlarından uzak kalmamak için gaflette olmamak, muhabbet yolunda can cübbesini bırakmak, vücut elbisesini yırtmak, uzlet perdesiyle Kâbe gibi örtünmek, feleğin giyile giyile eskimiş elbisesini atlas elbise sanıp gururlanmamak, gurur ve ucubdan uzak durmak gerektiğini söylemiştir:

*Sarây-ı emn ü ikâmet degül bu cây-ı gurur
Döşer mi 'âkil olan âb u gilde nat'-ı huzur*

*Reva degül ki makâmât-ı evc-i 'izzetden
Hazîz-i perde-i gafletde olasın mehcûr*

*Bırak tarîk-i mahabbetde cübbe-i teni kim
Havası ıssı o vâdîlerün menâzili dûr*

*Kabâ-yı cismini çak itmeg-ile görme misin
Külâh-ı kelle-i şâh-ı cihan olur semmûr*

*Vücûdı mazhar-ı nûr-ı şühûd idem dir-isen
Hicâb-ı 'uzlet-ile Ka'be gibi kıl mestûr*

*Bu döne döne geyilmiş libâsına çarhun
Gel olma câme-i atlas diyü sakın magrûr*

*Gurûr u 'ucb-ile başın büyütme bum gibi
Dilersen üşmeye a'dâ sana misâl-i tuyûr*

(K. XXII/1-7)

Prizrenli Şem'î, nasihatlerini dünyanın geçiciliği ekseninde dile getirmiş, bu arada Nuh gibi uzun ömürlü⁹⁶⁶ birçok kimsenin dahi vefat ettiğini söyleyerek insanın ölümlü bir varlık oluşundan, dünya saltanatına ve zenginliğine güvenmemek gerektiğinden vs. söz etmiştir:

*Hoş devr-idi zamâne eger olsa ber-karâr
Ammâ karârı yok nitekim eşk-i cûy-bâr*

*Lîkin azâ vü mihnet ü rencin esâsını
Seng-i belâ vü derd-ile itmişdür üstüvâr*

*Seyl-i fenâyâ vardı niçe niçe ömr-i Nûh
Bâd-ı hevâyâ vardı niçe niçe tâc-dâr*

*Ger kûh-ı âhen ola bu cism-i nizâr u zâr
Darb-ı ecel iricegiz olmaya pâydâr*

*Şehr-i ademde bî-ser ü bî-pâ olur kamu
Tâc ü kabâ begenmez-iken niçe şehriyâr*

*Bâzâr-ı gamda gör ki bu dellâl-ı fitne-cûy
Rahtını niçe hâcelerün kıldı târumâr*

(K. 12/1-6)

Said Giray, dünyanın fani oluşu ve ona çok fazla bağlanmamak gerektiğine dair nasihatlerde bulunurken Keyhüsrev, Efrasiyâb, Dârâ, Şeddad'ın kasrı⁹⁶⁷ gibi telmihlerden yararlanmıştı:

*Gel ey dil olma sen âşufte- kâr-ı fânî-i dünyâ
Egerçi nefis-i şûmun rûz u şeb itmekdedür igvâ*

⁹⁶⁶ Divan şiirinde ömrünün uzunluğuyla tanınan bir peygamber olan Hz. Nuh'un dahi vefatı bir ibret hadisesi olarak takdim edilir; Adnan Uzun, "Divan Şiirinde Hz. Nûh'un Tasavvufî Yönden Ele Alınması", *Tasavvuf Akademi Dergisi*, S. 12, Ankara 2004, s. 168.

⁹⁶⁷ Hûd Peygamber zamanında yaşamış olup Yemen'deki Âd kavminin hükümdarı olan ve aralarında Bâğ-ı İrem'in de bulunduğu birçok bina yaptıran, kibirlenip Tanrılık iddiasında bulunan kişidir; Pala, "Şeddâd", *age.*, s. 369.

*Meded çeşm dilünde eyleyüp ol 'âkıbet-endîş
Bu cây-ı bî-vefâyı kendün içün sanma sen me'vâ*

*Düşüp da'vâ-yı nâ-sûd-ı mecâza olma sen gerdân
Kanı râh-ı hakikat ya'ni kim oldun mı nâ-bînâ*

*Düşüp bir dâm-ı terdîd-i sivâya pâ-y-der-gil sen
Nedür bu nâ-şekîbâyî bu hırs-ı şûr bu gavgâ*

*Neden oldun bu reh yohısa ma'şûkun mı zann itdün
Nice şâh-ı cihânun kuyrugın yoldı zen-i dünyâ*

*Seni bir gün idiser tahte-i tâbûta ârâyış
Gerek Keyhüsrev Efrâsiyâb olsan gerek Dârâ*

(K. 1/1-6)

Kişi, birçok meşakkatten sonra kendisine Şeddâd'ın kasrından yaptırsa da orada ancak çok kısa bir süre istirahat etme imkânı bulabilir:

*Meşakkatler çekersin kendüne ârâm-ı yek-rûze
Bu cây-ı 'âriyetde kasr-ı Şeddâdı idüp ibdâ*

(K. 1/9)

Sabrî Mehmed Şerîf'in kaside nesibinde feleğe güvenilmemesi gerektiğine dair birtakım nasihatlerde bulunulmuştur:

*Güler yüz gösterürse dehr-i dîn aldanma ki halka
Eder izhâr-ı sabih hande-i tîg-ı sitemkârı*

*'Aceb midür ki kendü gönlegüne dôt olmazsa
Sipihr-i bî-vefâ kim pîşesidür kâr-ı hûnhârî*

*Girîbânını subhun zehr ile âlûde etmişdür
Gören ammâ sanur kim zâhir oldı mihr-i envârı*

(K. 10/12-14)

Zâtî, dünyanın faniliğine dair nasihatlerde bulunurken redif gereği “ev” kavramından yararlanmışır. Buna göre ömür dayanıksız bir bina, cihan bekasız bir hane olduğu için burada ev yapma gayretine girmemeli, taşı taş üstüne koymamalı, bunun yerine gönül kasırları yapmalı, bir cefa hanesi olan bu dünyada cefa çekiyor olmaya da şaşmamalıdır:

*Ömür bir süste bünyâd ü cihân bir bî-bekâ hâne
Niçün sen itmek istersin gönül bunda binâ hâne*

*Bu fânî hânda derd âbına sevdâ üstüne düşdün
Katı dîvâne oldun sen gerek sana şifâ hâne*

*Bu vîrânda komaz ‘ârif olan taş üstüne taşı
Sakın bâkî kalur sanma sana bu bî-vefâ hâne*

*Elün dünyâyâ irerse gönül yapmaga sa'y eyle
Ne hâne yapacak yirdür bu dünyâ bir belâ hâne*

*Sözünü yap yap söyle yap yap kasr-ı diller yap
Harîm-i bâğ-ı cennetde sana virsün Hudâ hâne*

*Safâsuz suffeye geldün bekâsuz kubbeye girdün
N'ola dâ'im cefâ çeksen bu âlem bir cefâ hâne*

(K. 15/1-6)

Şairin diğer kaside nesibinde günahlara dalmış bir kimsenin tövbe etmesi, gönlünden dünya düşüncesini çıkarması, böyle yaparsa Nemrut'un ateşininin gül bahçesine döndüğü Halil gibi olacağı, şaraba tövbe etmesi vs. şeklinde nasihatlere yer verilmiştir:

*Şeb içre kill-i dili bahr-i cürme salmışsın
Gözünü aç sana necm-i hidâyet ola delîl*

*Kalunca iki dişi kim ki çekdi nefsi bugün
Hicâb idüp yenüni tutdı burnuna çü fil*

*Gider gönlündeki fikr-i kabîh-i dünyâyı
Güneş gibi gözine görine cemâl-i cemîl*

*Tapuna âteş-i Nemrûd-ı dehr ola gülşen
Hudâ ile yûri olmaga sa'y eyle Halîl*

*Şarâb-ı tövbeyi hergâh eyle isti'mâl
Ki senden eyleye ahlât-ı cürmi ol tahlîl*

(K. 25/7-11)

* * *

Benzer kaside nesibleri XVII. yüzyılda da kaleme alınmıştır. Nâilî Kadîm, dünyanın faniliğini anlatırken “kalır” redifinden yararlanmıştır. Bu bağlamda ne vuslat meclisinin sevinci ne gül yanaklı sakinin sohbetinin zevki ne meyhaneci çırağı ne şarap içen kimse ne şarap genç ne ihtiyar ne içkinin verdiği neşe vs. kalır:

*Ne şâdmânî-i bezm-i visâl-i yâr kalır
Ne zevk-i sohbet-i sâkî-i gül-izâr kalır*

*Hum-ı felek gibi bir gün olur bu kûçe tehî
Ne pîr-i bâde-furûş u ne bâde-hâr kalır*

*Misâl-i mugbeçe vü pîr-i mey bu meclisde
Zamân olur ne cevân u ne ihtiyâr kalır*

*Bozar şerâbını seyl-i fenâ bu mastabanın
Ne rengi-i neşve ne âlâyîş-i humâr kalır*

(K. II/1-4)

Konanın göçtüğü bu fani misafirhanenin sarayı da, mutfağı da bir gün virane olur. Birçok tüccarın bir gün yersiz yurtsuz kaldığı, Karun kadar zengin birçok kimsenin malının mülkünün yok olduğu bu diyarda devlet metâına aldanmamalıdır:

*Konan göçer bu sarayı sipenc-i fanîde
Bu tâbhânedede bir gün harâbe-zar kalır*

*Metâ'-ı devlete aldanma kim bu kişverde
Hezâr hâce garibü'd-diyâr u dâr kalır*

Olursa her biri sâhib-defîne-i Kârûn

Yine meta'ı bu mahzende müste'ar kalır

(K. II/9-11)

Nef'î, kasidesinin nesibinde öncelikle dünya hayatının çok kısa oluşundan ve bu kadar kısa zamanda hüner ve kemal elde etmenin güçlüğünden vb. söz etmiştir:

Sanman ki felek devr ile şâmı seher eyler

Her vâkı'anın âkıbetinden haber eyler

Bir düş gibidir hak bu ki ma'nâda bu âlem

Kim göz yumup açınca zamânı güzer eyler

Bir yerde ki ârâma bu mikdâr ola mühlet

Erbâbı nice kesb-i kemâl ü hüner eyler

(K. 10/1-3)

Hak söyleyen mana rintleri, hüküm verirken feleğe de hakimlerin sözlerine de bakmaz, sadece kaza ve kadere teslim olurlar:

Zu'munca olur her kişinin redd ü kabûlü

Hak söyleyeni sanma felekden hazer eyler

Rindân-ı Hudâ-perver-i ma'nâ bu mahalde

Ne çarha ne kavl-i hükemâya nazar eyler

Vermez feleğin devr-i çep-endâzına hükmü

Kor hikmeti teslîm-i kazâ vü kader eyler

(K. 10/11-13)

Bu dünyada kendisini elemenden koruyabilen ancak kaza okuna dil kılıcını siper eden, dünyaya çok da aldırış etmeyen kimsedir:

*Ol kimsedir âzâde elemden ki vücûdun
Gûy-ı ham-ı çevgân gibi bî-pâ vü ser eyler*

*Yâ ol kişi kim tîr-i ciger-dûz-ı kazâya
Hasmâne çekip tîg-i zebânın siper eyler* (K. 10/16-17)

Vahyî, gönlüne dünyayla ilgili isteklerden vazgeçmesi yönünde nasihatlerde bulunmuştur:

*Ey şem'-i şeb-ârâ-yı gam olan dil-i şeydâ
Tâ key heves-i vuslat-ı dildâr-ı temennâ*

*Gül-çîn-i gülistân-ı talebkârî-i şâdî
'Âlemde meger hâr u has-ı ye's ide peydâ*

*Bâg-ı emel-i kâma nice pâde olur dil
Kim ejder-i hırmân ider etrâfını me'vâ*

*Gülzâr-ı hevesnâkî-i 'işretde olan
Sad hâr ile tahsîl idemez bir gül-i ra'nâ* (K. 3/1-4)

4.4.4. Sabırla ilgili nasihatler

XVI. asır şairi Bağdatlı Rûhî, tevekkül, başa gelen belalara ve kazanın hükmüne razı olma, cefanın sonu sefa olacağı ve ilim irfan sahiplerinin feleğin âdeti gereği eziyet ve sıkıntılara düçar oldukları için çekilen sıkıntılara üzülmemeye, ağlayıp inlemekten vazgeçme, belaya sabretme gibi çeşitli nasihatlerde bulunmuştur:

*Tevekkül eyle gönülden gelince başa belâ
Ne hükm olursa kazâdan gerekdür ana rızâ*

*Bu denlü cevri ü cefâ çekdüğünden olma melûl
Cefâyile bulunur ehl-i hâle kadr-i safâ*

*Hemîşe böyledür âyîn-i çarh-ı bûkalemûn
Ki ola ehl-i ma'ârif esîr-i renc ü 'anâ*

*Ne sûd girye-i bî-hâsıl itmedin ey dil
Ne buldun âh u figândan ne hâsıl oldu sana*

*Belâya sabr u Hudâya tevekkül eyle hemân
Tevekkül ehline eyler hemîşe lutf-ı Hudâ*

(K. 20/1-5)

4.4.5. Tövbe etmeye dair nasihatler

XVIII. yüzyıl şairlerinden Haşmet'in kaside nesibinde tövbe etmeye dair nasihatlerde bulunulmuştur. Cömertlik erbabına düşen ayağı kayıp hataya düşen kulu affetmektir. İnsan, günah işlemedikçe affa yakın olamaz; günahlar ne kadar çok olursa ihsan ve lütuf da o kadar artar. Diğer taraftan hata ve kusurlarının farkında olanlar mağfirete layıktır. Nitekim isyan karanlığı tövbe nuruyla aydınlanır. Tövbe edip pişman olan kimsenin hatalarına bakılmaz:

*Kulda kim her ne kadar zelle vü 'isyân vardır
Anı 'afv itmese erbâbı mekârim 'ârdır*

*Kul günâh eylemese 'afva mukârin olamaz
Câzib-i lutf u 'atâ ma'siyet-i bisyârdır*

*İ'tirâf üzre olan sehv ü kusûr erbâbı
Vâsıl-ı mertebe-i mağfiret-i Gaffârdır*

*Nûr-ı tevbeyle olur zulmet-i 'isyân rûşen
Neyyir-i rûz-ı cezâ pertev-i istigfârdır*

*Tâ'ib ü nâdimün olmaz hefevâtı teftîş
Şöhret-i cürme sebeb şâ'ibe-i ısrârdır*

(K. 13/1-5)

4.4.6. Diğer nasihatler

XVI. yüzyıl şairi Sehmî'nin bir kaside nesibinde şairin feleği âdeta tehdit ederek, ona öncelikle kendisinden talepte bulunanları utandırıp incitmeden isteklerini yerine getirmesini, bu arada başında dert külahı bulunan şaire de yumuşaklıkla muamele etmesini söylemiştir:

*Kef-i imsâk-ı nâza virme câm-ı lutf-ı güftârı
Humâr-âlûde-i ye's olmasın kâm-ı talebkârı*

*Tegâfûl kesret ü deryûze-i çeşm-i temennâdan
Rehin-i dûzeh-i şerm eyleme ruhsâr-ı pendârı*

*Niyâz-ı 'andelîbe hande-rîz ol gül gibi olmaz
O denlû bâr-ı himmet lâgziş-i pâ-yı sitemkârı*

*Külâh-ı fark-ı derdem sâye-i dest-i nevâziş it
Cihânı eylesün âşûfte reşk-i zevk-i bîmârı*

(K. 11/1-4)

Şair, nesib bölümünün son beyitlerinde feleğe karşı elindeki tek kozu olan ahını kullanmış, murat kadehini içemezse gaddar feleğin eziyet zehrini yudum yudum içeceğini söylemiştir:

*Getürmez cünbişe dâmân-ı lutf-ı şâhid-i bahtı
Salarsam rûşen-i mihre sa'id âh-ı şerer-bârı*

*Eger câm-ı murâd olmazsa dest-ârâ-yı ümmîdüm
Tecerru' mümkün ammâ zehr-i cevri devr-i gaddârı*

(K. 11/5-6)

4.5. Diyalog

Diyalog, bilindiği üzere en az iki insan arasında cereyan eden karşılıklı konuşmadır. Bu anlatım tarzının anlatıcının anlatma yetkisini sınırlama, farklı anlatım tarzlarına imkân sağlama, üslûbu monotonluktan kurtarma, üslûba çeşitlilik kazandırma,

kahramanları kendi ağızlarından tanımaya imkân verip gerçekçilik duygusunu arttırma gibi özellikleri vardır⁹⁶⁸. Aslında tiyatro ve sinema gibi sanatlara has olan diyalog, roman, hikâye ve şiir şeklindeki edebî türlerde diğer anlatım tarzlarıyla da sentez edilerek kullanılabilir⁹⁶⁹. Kaside nesiblerinde şairler bir anlatım tekniği olarak diyalogtan da yararlanmışlardır.

4.5.1. Dış diyalog

İki veya daha fazla insanın karşılıklı ve sesli bir biçimde konuştukları diyalog türüdür⁹⁷⁰. Söze hasbîhâlle başlanan bir kısım kasidelerde⁹⁷¹ şair bazen, rüzgâr, felek, söz gibi kurmaca varlıklarla konuşurken bazen de iç monolog yöntemiyle kendi kendisiyle konuşur⁹⁷². XVII. yüzyıl şairi Cevrî, kasidesinin nesibinde felek, zamane ve gaip habercisi karşılıklı konuşmuştur. Felek, zamaneye hayret lisânıyla ehlidil ve bilgi sahiplerini kendisinin hiç âdeti olmadığı şekilde sevindirip nasiplendirmiş olmasının sebebini sormuştur:

Te'accüb itdi görünce bu ittifâkı felek

Velî hakîkatine vâkıf olmadı aslâ

Didi zemâneye ol dem lisân-ı hayret ile

Ki ey benüm gibi ser-geşte-hâl bî-ser ü pâ

Nedür bu kûşîş-i ikbâl baht kim oldı

Vukû'-ı ehl-i dil ü dânişe ferah-bahşâ

Benüm usûlüme uymaz ki devr-i hükmümde

İdem ol zümreyi dil-şad u behre-yâb-ı safâ

(K. XXXV/3-6)

⁹⁶⁸ Çetişli, *age.*, s. 102-103.

⁹⁶⁹ Çetişli, *age.*, s. 96-98.

⁹⁷⁰ Çetişli, *age.*, s. 103.

⁹⁷¹ Bu tarz kaside örnekleriyle ilgili yazılmış bir çalışma için bk. Batıslâm, *agm.*, s. 32. Ayrıca bk. Mengi, “Kaside Nesiplerindeki Hasbîhaller Üzerine”, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, I. Baskı, Ankara 2000, s. 122-125.

⁹⁷² Mengi, “Kaside nesipleri üzerine bir değerlendirme”, s. 173-174.

Zamaneden de feleğe onun haberdar olmadığı bu hikmet ve sırdan nasıl olup da kendisinin haberdar olacağı şeklinde bir karşılık gelmiştir:

*Zemâne çarha didi cevheründe muzmer iken
Hezâr-nâdire-i hikmet-i zuhûr hafâ*

*Sen olmayınca bu sırr-ı ‘acîbden âgâh
Ne ihtimâl ki ma’lûm ola bana tenhâ*

(K. XXXV/7-8)

Daha sonra da gaip habercisi Allah, lütuf ve ihsanda bulunmak istediği bir kavmin felek ve zamane de dâhil kimseye ihtiyaç duymayacağını, bahtla zamanenin kemal ehline sitemden başka bir kârı bulunmadığını, hiçbir şeyin onların hükmünde olmadığını, kusurlarını bilip susmalarını, onların kemal sahiplerine ancak zararlarının dokunacağını söyleyerek nesib bölümünü tamamlamıştır:

*O demde münhî-i gaybî zemâne vü çarha
Didi nedür bu su’âl ü cevâb-ı bî-pervâ*

*Sizün müdâhalenüz olmayınca itmez mi
Cenâb-ı kâdir-i mutlak o kavme lutf u a’tâ*

*Degül bu dâd u dihiş dest-i hükmünüzde sizün
Bilüp kusûrunuz itmen bu bâbda da’vâ*

*Eger kalaydı size nazm-ı hâl-i ehl-i kemâl
Olurdu her birinün nakd-ı cidd ü sa’yi hebâ*

*Eger olaydı sizün destünüzde terbiyesi
Bulurdu gevher-i elmâs kıymet-i mînâ*

(K. XXXV/9-13)

Nâbî, kaside nesibinde kalem, varak, divit, mana, mazmun ve güzel tabiri konuşturmuştur. “Şiir ve nazım yolunun piri”, “yazma ve beyan sokağının eski cevheri” hitabıyla seslendikleri ve Nâilî’nin dahi ona hayran olduğunu söyledikleri şaire, neden eskisi gibi şiir yazmadığını sormuşlardır:

*Birinün nâmı kalem biri varak biri devât
Biri ma'nâ biri mazmun biri hüsn-i ta'bir*

*Didiler birden eyâ pîr-i reh-i nazm-ı sühan
Ey kühen-cevherî-i sûk-ı beyân u tahrîr*

*Ne 'aceb hayli zamândur ki temevvücde degül
Bahr-ı zehhâr-ı hayâl ebr-i güher-pâş-ı zamîr*

*Sana n'oldı ne turursın ne güne saklarsın
Tâbe-key neşr-i cevahirde bu denlü te'hîr*

*Elli yıldur ki müselleme sana seccâde-i nazın
Şimdi sensin şu'arâ zümresine şeyh-i kebîr*

*O zamanlar sana teslim idi meydân-ı sühan
Ki senün sözlerüne Nâ'îlî olmuşdı esir*

(K. 8/3-8)

Nâbî de onlara vücudunun yaşlanmasıyla birlikte eskisi kadar hızlı düşünemediği, bununla birlikte kalbinde âlemde bir benzeri dahi bulunmayan mücevher bir gerdanlık bulunduğu karşılığını vermiştir:

*Didüm ey levha-nüvîsân-ı debistân-ı hüner
Ey mebânî-i me'âniye medâr-ı ta'mir*

*Hep bilürsüz ki kad-ı râstunı hâme gibi
İtdi engüş gibi ham-zede bâr-ı tahrîr*

*Kalmadı tâb ü tûvân tayy-ı reh-i efkâr
Oldı endîşe de terkib-i vücûdum gibi pir*

*Lik var cîb-i zamirimde nühüfte çokdan
Bir güher 'ıkdı ki olmaz ana 'âlemde nazir*

(K. 8/10-13)

Nâbî'nin kaside nesiblerinden birinde de vefalı yâri olarak nitelendirdiği gamla konuştuğu görülmüştür. Şair, gama uzun zamandır ortalarda görünmemesinin, kendisiyle olan alâkasını kesmesinin sebebini sormuştur:

*Didüm ey yâr-ı vefâdâr-ı hakikatkârum
Ey bilen kâ'ide-i mihr ü vefayı ezber*

*Çok zaman idi seni görmez idüm kanda idün
Kandasın kanda eyâ yâr-ı felâket-perver*

*'Acabâ ülfeti kat' eylemeğe bâ'is ne
Oldı mı yohsa dilün meşrebümüzden muğber*

*Ülfetünden senün ey düşmen-i mahrem-sîret
Görmedim ıyş u tarab görmemeden gayrı zarar*

*Ey hoş ol dem ki safâ kalmaz idi hatırda
Bahtdan müjde-i teşrifini aldukça haber*

(K. 9/15-19)

Gam da derinden bir ah çekerek ağlamış, devranın önceleri onun halka yaptığı zulümleri bir bir kendisine yaptığı, bu dünyadan da, insanların hatırlarından da kovulduğu, bahtın kendisinde hiç huzur bırakmadığı vb. ifadelerle karşılık vermiştir:

*Çekdi bir âh ki rahm idecegüm geldi yine
Nice kez hâtırumı itmiş iken zîr ü zeber*

*Girye ile didi devrân bana çok zulm itdi
Halka itdüklerümi şimdi bana bir bir ider*

*Haberün yok beni redd eylediler 'âlemden
Şimdi kalmadı bana hâne-i âlemde makar*

*Kanı ol dem ki yirüm var idi hatırlarda
Ab ile dânem idi pâre-i dil hûn-ı ciğer*

*Komadı baht-ı perişan bana esbâb-ı huzur
Şimdi ne tu'me ne mesken ne felekde ahter*

(K. 9/26-30)

Nâbî'nin kaside nesiblerinden bir diğesinde vehim ve vesvese konuşmuş, yetmiş yaşında, başkalarının yardımı olmaksızın vasıtaya binmekte dahi bir hayli zorlanan, hasta ve zayıf şaire Halep'ten Anadolu'ya doğru böyle meşakkat dolu bir yolculuğa çıkma sebeplerini sormuştur:

*Didi ki ey füsürde-hired pir-i nâ-tüvân
Heftâd sinde bu seferün ney ki hikmeti*

*Hengâm-ı nâ-tüvânî vü acz u kusurda
Âyâ ne irtikâba sebeb bu meşakkati*

*Bî-dest-gîri gayr kıyâmun 'asîr iken
Bî-vakt bu nüzûl ü rükûbun ne hikmeti*

*Bâ'is ne irtikâbun ile itmege fedâ
Tâ subh olunca lezzet-i h'âb-ı ferâgati*

*Tebdilden meşakkate bilsem nedür murâd
Dil-h'âhun üzre bulmuş iken zevk u râhatı*

*Gafletle kadrün anlamayup eyledün hebâ
Gencîne-i tevekkül ü künc-i kanâ'ati*

*Cismün 'alîl ü tâb ü tüvânun 'adîm iken
Her meh dü rûze görmez iken rûy-ı sıhhati*

(K. 16/7-13)

Onlara göre bu yaştan sonra şairde mevki, makam, ihtişam, güzel sevdası vs. olması da mümkün değildir:

*Bu sinn ü sâlde garazun izz ü câh ise
Yok 'izz ü câha cism-i nizârun liyâkati*

*Var ise ârzû-yi menâsıb zamîrde
Anun da tâzelükdedür âyîn-i şevketi*

*Esbâb-ı ihtîşâma eger var ise heves
Pîrânun ana dahı yakışmaz kıyâfeti*

*Huddâm-ı sâde-rûya ise ragbet-i derûn
Yok çeşmünün müşâhedeye kâbiliyyeti* (K. 16/14-17)

Vehim ve vesvese şairden söz konusu itirazlarına dair bir cevap istemiş, diğer taraftan kalbinde hırs ve tamah bulunmadığının da herkesçe bilindiğini, rahatı yerindeyken yola çıkmasını anlamlandıramadığını söylemiştir:

*Senden bu i'tirâzlara isterüm cevâb
Var mı cevâbunun görelüm istikâmeti*

*Hırs u tama' zamirün ile âşinâ degül
Bir kimse sana bulduğı yokdur bu töhmeti*

*Dil-hâhun üzre virmiş iken rahata nizâm
Senden ümid itmez idüm bu kabahati* (K. 16/27-29)

Neticede bütün bu sorulara cevap vermek üzere sahneye çıkan ve nesibin sonuna kadar konuşan Nâbî, vehim ve vesveye sözlerinin soğuk olduğu, sadece kabukta kalıp öze inemediği, Hakk'ın iradesinin tedbirden üstün olduğundan haberi olmadığı vs. ifadeleriyle karşılık vermiştir:

*Gördüm mekâli gerçi degül vechden tehî
Ammâ isâbet üzre degül hîç hakîkati*

*Didüm egerçi cümlesi vârid bu sözlerün
Ben dahi anlamaz degülem renc ü râhatı*

*Amma ki kısır-ı zâhiridür bildüğün senün
Yok tab'ınun hakâyıkın idrâke kudreti*

*Mechûldür tabi'at-ı kec-bînüne senün
Tedbîre gâlib olduğu Hakkun irâdeti*

(K. 16/29-33)

Ayrıca kendisinin beden rahatlığından ziyade gönül ve can rahatlığına önem verdiğini, kulağın gıdasının temiz manalı söz, gözün gıdasının da güzellik olduğunu eklemiştir:

*Bir istirâhatün ki ola merci'i beden
Yokdur o râhatun dil ile câna nisbeti*

*Sem'ün gıdâsı ma'nî-i pâkîze-nutkdur
Çeşmün gıdâsı hüsndür anla hikâyeti*

(K. 16/39-40)

Nitekim Nâbî'yi İstanbul'a yönelten de İstanbullular'ın tatlı sözleridir:

*Elfâz-ı sükkerîn-i Sitanbuliyândan
Sem'ün kenârlarda kalur dilde hasreti*

*Çeşmün dahı gıdâsı nigâh-ı ümîdidür
Endâm-ı şehriyânun o nâzûk kıyâfeti*

*Mînâ-yı çeşmi garka-i nûr-ı sürûr ider
Hubân-ı şehriyânun o hüsn ü letâfeti*

(K. 16/41-43)

İstanbul'daki gönül açan sözleri, nükteleri, şuh edaları Arabistan'da bulmak mümkün değildir:

*Ol dil-güşâ makâller o hurde nükteler
Mümkün midür bula 'Arabistân'da sûreti*

*Ol cân-fezâ suhanların ol şûh edâların
'Akkâmlar lisânına olsun mı nisbeti*

*Olsun mı hiç edâsı zarîfâneye bedel
"Uşbur şeva tukâl tekaşşa" ibâreti*

(K. 16/45-47)

Kaldı ki, şairin daha önceden İstanbul'un zarif kıyafetlerine de, renkli edalı sözlerine de bir ünsiyeti vardır. Bu sebeple İstanbul'a hasret kalması insafsızlıktır:

*Ol nâzenîn kıyâfet o rengîn edâ ile
Çeşmümle gûşum itmiş iken hûsn-i ülfeti*

*Lâyık mıdur bu sâmi'a bu bâsıra fakîr
Mahrûmî-i gıdâ ile çekmek eziyeti*

*Tursun bu cümle bunları sehl idelüm şümâr
Hazm eylesün mi sem' ü basar bu cesâreti*

*Şâyân mıdur ki hasret olup rûy-ı devlete
Çeşm-i ümîd görmeye dârü'l-hilâfeti*

(K. 16/50-53)

Hâzık'ın kaside nesibinde şairle konuşan bahttır. Şair, bahta ehliyle düşmanlığı âdet edindiğini, kendisinin viran hatırını yerle bir ettiğini, mahzun gönlünü elemelerin durağı yaptığını, sabah akşam ona yeisi istettirdiğini, halkı feleğin asi atının ayakları altında ezdiğini söylemiştir:

*Dedim ey baht-ı nigûn-sâr-ı adâvet-pîşe
Ey olan ehl-i dile düşmen-i dîrîne müdâm*

*Ey eden hâtır-ı vîrân-şüde mi zîr ü zeber
Ey eden bu dil-i mahzûnumı vakf-ı âlâm*

*Râhatının biridir düşme ümîde diyerek
Ye'si tergîb edersin bana her subh ile şâm*

Eyleyip tevsen-i nâ-râm-ı sipihre pâ-mâl
Az kaldı edesin pâ-zede-i hâs u avâm

(K. 2/5-8)

Baht, şairin sitemlerine kendisine sövmekten vazgeçmesini, cürüm ve kabahatinin olmadığını, her şeyin Allah'ın takdiriyle olduğunu bilmesi gerektiğini, sefilliğinin ve perişanlığının sebebinin bizzat şairin kendisi olduğunu söylemiştir:

Bu sözümden gazab-âlûde nigâh eyleyerek
Dedi bahtım bana ey güm-şüde-i râh-ı merâm

Bana tevbîh ü bana zecri edindin mu'tâd
Yeter etdin beni âmâc-ı sihâm-ı düşnâm

Ey tenük-fehm ü tenük-mâye tenük-endîşe
Her umûr oldu be-takdîr-i Hudâ-yı Allâm

Yohsa bende ne imiş cürm ü kabâhat bilmem
Böyle ta'zîr edersin bana ey merdek-i hâm

Bu kadar bî-ser ü sâ mânliğa bâdî sensin
Etme bî-hûde yere kimseye zecr ü düşnâm

(K. 2/9-13)

Hâzık'ın bir başka kaside nesibinde de benzer şekilde bahtla karşılıklı konuşan, bahtı kendisini değersiz kılmakla itham eden ve buna mukabil bahtın da asıl suçlunun bizzat şairin kendisi olduğunu söylediği bir sahneye yer verilmiştir:

Dedim ey baht-ı nigûn-sâr-ı adâvet-pîşe
Tâ-be-key sifle-nihâdâna edersin tevkîr

O gürûhı çıkarıp arşa azîz etdikçe
Âdetin etmedir erbâb-ı kemâli tahkîr

Etdiğin cevri ü cefâyı bu hakîre bir bir
Ne kadar kâbil-i ta'dâd ise de emri asîr

*Tutalım emr-i yesîr olsa da der hâtır edip
Yine tekrâr edemem sâde zamîrim tekdîr*

*Ey siyeh-rû beni pes-mânde eden sensin sen
Yohsa haysiyyetim erbâbına gün gibi münîr*

(K. 6/2-6)

Hâzık, aynı kaside nesibinin son beyitlerinde her şeyin takdirin gereği ve asıl suçlunun da şair olduğunu söyleyen bahtı konuşturmuştur:

*Dedi bilmem ki nedendir şu'arâ tâ'îfesi
Gâh gerdûna gehî bahta ederler ta'zîr*

*Bu kadar dâniş ü irfân ile bilmezler mi
Her umûr olduğunu beste-i hükm-i takdîr*

*Yohsa bende ne imiş cürm ü kabâhat bilmem
Bu perîşânlığa bâdî yine sensin a fakîr*

(K. 6/9-11)

Lebîb, kaside nesiblerinden birinde öncelikle içinde yârin, yârânın, çenk, tambur, ney seslerinin, meyin yer aldığı bir meclisten söz etmiş ve gözlerine inanamayarak ilk rastgelen kişiye bunun hayal mi, yoksa gerçek mi olduğunu, bu hâlin sebebini sorgulamıştır:

*Bir yana yâr-ı vefâ bir yana yârân-ı safâ
Bir yana savt u nevâ bir yana çeng ü tanbûr*

*Bir yana şâhid-i mey bir yana âvâze-i ney
Bir yana şîve-i pey-der-pey-i çeşm-i mahmûr*

*Didüm âyâ bu 'aceb düş mi hayâlât mîdur
Hârik-ı âde neden itdi bu hâlât zuhûr*

*Birisin mu'rız idüp harf-i hitâba fi'l-hâl
Didüm ey düşmen-i endûh u gam olsun ma'zûr*

(K. 7/3-6)

Neticede şair, “şeker-h^vâ-yı edâ-yı dil-keş”ten bu hâle vakıf olmamasının anlaşılabilir olmadığı şeklinde bir karşılık almıştır:

*Oldı bu resme şeker-h^vâ-yı edâ-yı dil-keş
Ki ey âzürde-dil-i gam-zede-i nâ-be-huzûr*

*Bu ne gaflet bu ne bî-gânegi-i devletdür
Bu ne gûne hareketdür bu ne cehl-i mevfûr*

(K. 7/10-11)

Lebîb’in bir diğer kaside nesibinde karşılıklı konuşanlar kemal ehli bir kimse, akıl ve bahttır. Bir gün, kemal ehliyle baht, aklın huzurunda birbirini azarlamakta, kemal ehli feleğin kendisine daima eziyet ettiğini söylemektedir:

*Bir kemâl ehli idüp baht-ı siyehle bir gün
Mahzar-ı ‘aklda birbirine ta’n u ta’zîr*

*Didi ey baht-ı siyeh cümle yüzün karasıdur
Bana dâ’im felegün itdiği cevır ü tekrîr*

(K. 29/4-5)

Baht, kemal ehline yüzünü kara edenin irfan ışığı olduğu karşılığını vermiştir:

*Baht ol esnâda olup cây-ı cevâba kâ’im
Didi ey genc-i hüner kenz-i kemâlât kesîr*

*Yüzümi kara iden pertev-i ‘irfânundur
Nitekim sûret-i insânı yakar şems-i münîr*

(K. 29/6-7)

Bahtın ve kemal ehlinin bu sözlerine itiraz etmek üzere bu kez akıl devreye girmiştir:

*‘Akla bu mes’elede nevbet-i güftâr gelüp
Didi bi’l-cümle ‘abesdür bu husâm u takrîr*

(K. 29/8)

Akıl olanları bazen bahta, bazen feleğe nispetin cehaletten kaynaklandığını, bahtın hiç kimseyi hakir veya şerefli etmeye muktedir olmadığını, maksat kapısını takdirden

başkasının açamayacağını, insanın çalışma ve tedbirle Allah'ın yardımına yakın olacağını söylemiştir:

*Gehî baht u gehî dehre olınan nisbet-i kâr
Şîve-i cehldür itmek gerek anı tahzîr*

*Fahr-i 'âlem bize ed-dehrü hüva'llâh didi
Bunı fehmîde olan dehrden olmaz dil-gîr*

*Baht ise bir sıfât-ı 'ârızadur zâtında
Nisbet olmaz ana ne emr-i hatîr ü ne hakîr*

*'Ulemâ hüsn-i 'akîdeyle şekerler yidiler
Ki der-i maksadı feth eylemez illâ takdîr*

*'Âdet-i câriye-i hâlık-ı bî-çûn üzre
Bir de tevîka mukârin ola sa'y u tedbîr*

(K. 29/9-13)

Nedîm'in nesibinde bir postacı olan saba rüzgârı, gönül, Nedîm, sevgili gibi birden çok unsurun karşılıklı konuşmaları söz konusudur. Şair, pencerenin yarığında saba postacısını görünce güçlkle yerinden doğrulup yârin ayva tüylerinden bir haber olup olmadığını sormuştur:

*Bu halde anı gördüm şikâf-ı revzenden
Şitâb ile yetişüp geldi peyk-i bâd-ı şimal*

*Gam ile cünbişe hod tâb yog idi bende
Hele hamîyyet edüp bu dil-i perişan-hâl*

*Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber
Teranesiyle kudümünü kıldı istikbâl*

(K. 8/14-16)

Bu arada Nedîm, saba rüzgârının gönülle dedikoduya başlayıp kendisini sorduğunu işitmiştir. Şairin durumunu öğrenen saba, gülerek yanına gelmiş, şairin sarı çehresini görünce ‘Bu ne hâl?’ demiştir:

*Esenleşüp dil ile güft ü güya başladılar
Kulak tutunca işitdim k’eder fakîri su’âl*

*Alup o dem haberim geldi yanıma gülerek
Görünce çehre-i zerdim dedi ne hal bu hâl* (K. 8/17-18)

Bunun üzerine Nedîm de, feleğin her kemal ehli gibi kendisine de eziyet ettiği karşılığını vermiş ve ona kendisini neden bu kadar geç ziyaret ettiğini sormuştur:

*Dedim ki n’olsa gerek hod degil mi ma’lûmun
Sipîhr-i zâlim ile mâcerâ-yı ehl-i kemâl*

*Hele bu gûne sitem çarhın eski ‘âdetidir
Velî düşer mi sana ey enîs-i hûb-hısâl*

*Ki tâ bu mertebe bî-mihr ü bî-vefâlık edüp
Ziyâretim edesin tâ bu vakte dek ihmâl* (K. 8/19-21)

Bundan sonra devreye girip konuşan saba rüzgârı, şaire şiirlerinden kıyamete kadar herkesin istifade edeceğine dair müjdeli bir haber getirdiğini, kederlenmeyi bırakmasını söylemiştir:

*Sühan bu gâyete erdikde bir tebessüm edüp
Dedi ki ey sühanından nümûne sihr-i helâl*

*Biraz ‘inânını çek böyle germ-tâz olma
Semend-i cevre meded kılma bendeni pâ-mâl*

*Ki sana bir haberim var ki gûş edersen eger
Ola o mertebe gûşun güherle mâlâmâl* (K. 8/22-24)

Tam bu esnada eteğinin hışırtısı sokağı dolduran, halhalının sesi Nâhid'e kadar ulaşan bir güzel gelmiş, şair de heyecanla yerinden sıçrayıp kapıyı açmıştır:

*Pür etdi kûçeyi sıyt-ı feşâfeş-i dâmân
Erişdi zirve-i nâhîde çın çın-ı halhâl*

*Aceb nedir deyicek kıldı peyk-i sâmi'ayı
Sadâ-yı zemzeme-i halka-ı der-istikbâl*

*Hemân şitâb ile câyımdan eyleyüp per-tâb
Güşâde eyledim âgûşunu derin fi'l-hâl*

(K. 8/29-31)

Onu gören şairin aklı başından gitmiş ve yere kapanıp ayağına yüz sürmüştü, onun bu lütfunun birçok mevki, makam ve mal feda edilebilecek kıymette olduğunu söylemiştir. Bu minval üzere sohbet biraz daha devam etmiş ve bahsi geçen güzel, şair sohbetinden sonra eline şevkle Enverî divanını alıp niyet tutup rastgele bir sayfa açmıştır:

*Dedim ki ey ham-ı zülfünde fitne der-fitrâk
Kenâr-ı nevk-i müjende kirişme der-çengâl*

*Fedâ bu ni'met ü ihsânına çi cân u çi dil
Fedâ bu lûtf-ı firâvânına çi câh u çi mâl*

*Pes ez-merâsim-i nâz u niyâz el-kıssa
Firâz-ı mesnede saldıkdâ sâye-i ikbâl*

*Biraz bu tarz ile güft ü şinîdden sonra
Biraz da sohbet-i eş'âra gösterüp ikbâl*

*Alup o şevk ile Dîvân-ı Enverîyi ele
Güşâde eyledi niyet tutup ol dem bir fâl*

(K. 8/35-39)

Sürûrî, kasidesinin nesib bölümünde Hızır ile karşılıklı konuşmuştur. Şair, Hızır'a feleğin dolabının ona bir içim su vermediğini, feleğe yalvarmaktan ağzında tükürük dahi kalmadığını, felekten türlü azap çektiğini söylemiş ve ondan su istemiştir:

*Rişteveş meşkinden âb oldukça peydâ câ-be-câ
Baglanup gönlüm ana itmişdi cânım incizâb*

*Meşrebinden anlayup Hızır olduğın kıldum niyâz
El-'atş ey rehnümâ-yı menba'-ı âb-ı sevâb*

*Görmedüm dolâb-ı devrün bir içim suyun dirîg
Çarha yalvarmagla huş oldu dehânumda lu'âb*

*Ratb u yâbis söylesem hakkında âzâr itme kim
Bahl ile çekdürdi gerdûn bana her dürlü 'azâb*

*Sarsar-ı âhumla müştedd olmasun sûz-ı derûn
Bir su ihsân it olayum zîr-i pâyünde türâb*

(K. 12/7-11)

Şairin hâline baktıkça Hızır'ın gözünün çeşmesinden su akmış, tası verirken birazını üzerine dökmüş ve onu latifeyle karışık azarlamıştır:

*Âb-rû sarf itdi kim çarh-ı teng-zarfa koyup
Hâlûme bakdukça akdı çeşme-i çeşminden âb*

*Destüme tasın sunarken üstüme dökdi biraz
Kıldı icrâ-yı latîfe birle işrâb-ı 'itâb*

*Şehr-i İslâmbulda bunca mâ'-ı cârî var iken
Bâ'is-i dil-teşnegî n'olsun diyü itdi hitâb*

(K. 12/12-14)

Bunun üzerine şair, aç olduğu, kebab yediği için susadığını sanmaması, bunun bir yürek yangını olduğu karşılığını vermiştir:

*Bir de olmuş mâ-ı cârî münhel-i hayrâtda
Gürsine hayvân içer mi su diyüp virdüm cevâb*

*Fi'l-hakîka cû'dandur sûzişum Allâh bilür
Teşnelikten sanma zîrâ itmedüm ekl-i kebâb*

*Lafz-ı ekli şürbe takdîm eylemişlerdür didüm
İtmeyüp te'hîr tasdîk oldu nutkumla mücâb* (K. 12/15-17)

XIX. asır şairi Osman Nevres'in kaside nesibinde muhatap sevgilidir. Birkaç aydır sevgiliyi göremediğinden yakınan şair, neticede dün gece onun gelişiyle mutlu olduğunu vs.ifade etmiştir:

*Gelmedin yanıma bir hayli zamândır ne aceb
Vermedin pertev-i ruhsârın ile çeşmime fer*

*İki üç mâha karîb oldu seni görmeyeli
Bu kadar vahşete bâ'is nedir ey nûr-ı basar*

*Nasıl oldu ki bu şeb meclisi teşrîf tdin
Eyledin 'âşık-ı dil-sûhteye 'atf-ı nazar*

*Âh bilsem ki neler çekdim efendim sensiz
Şeb nedîmimdi nedem rûz enîsimdi keder* (K. 3/3-6)

Bunun üzerine sevgili goncaya benzeyen ağzını açıp ona olan küskünlüğünü ve kırınlığını dile getirmiş, şair de ona bu durumun sebebini sormuştur:

*Dedi nâz ile açıp gonçe misâli dehenin
Sana incinmişim ey 'âşık-ı bî-gâne nazar*

*Dedim ey şûh amân söyle niçün incindin
Günahım var ise öldür beni işte hançer* (K. 3/10-11)

Osman Nevres'in bir başka kaside nesibinde bundan sonra kendisinden kavuşmayı ummamasını, başka bir yâr bulup onunla ülfet etmesini söyleyen sevgiliyle bu sözleri duyunca aklı başından giden ve ona bu kadar celallenmesinin sebebini soran şair karşılıklı konuşmaktadırlar:

*Oturup hışm ile sonra açıp agzın dedi kim
Ba'd-ez-în eyleme benden dahi ümmîd-i visâl*

*Başka bir yâr bulup eyle anınla ülfet
Bir dahi etme benim sohbetimi dilde hayâl*

*Döndü beynim işidince bunu 'aklım gitdi
Dedim ey şûh nedir söyle bana vâkı' hâl*

*Ne işitdin sana n'oldu seni kim incitdi
Bu gice sende nedir söyle efendim bu celâl* (K. 10/4-7)

Sevgili âdeta şairi duymamış, ağzını gonca gibi yumup susmuş, zülfüne düğüm vurup konuşmamış, bunun üzerine Nevres, zülûf gibi bir daha ayağına düşmüş ve bu hâlinin sebebini sormuştur:

*Duymadı gonçe gibi yumdu dehânın susdu
Zülfüne urdu girih hîç ne kîl etdi ne kâl*

*Bir dahi zülfü gibi pâyna düşdüm sordum
Ki sana n'oldu gözüm nûru nedir sende bu hâl* (K. 10/8-9)

Bir müddet ağlayıp sonra da hışımla bakan sevgili, 'Ey herze söyleyen beyhude sözlü papağan, ben seni hüner ehlinde biri zannetmiştim. Sen ne mana ne meal bilmez imişsin" demiş ve böylece nesib kısmı tamamlanmıştır:

*Bir zamân agladı sonra bana hışm ile bakıp
Dedi ey herze-serâ tûtî-i bî-hûde-makâl*

*Ben seni ehl-i hünerden biri zann etmiş idim
Sen ise bilmez imişsin ne müfâd ü ne me'âl*

(K. 10/10-11)

Şeref Hanım, önce felekle konuşmuş, sonra da sabayı konuşturmuştur. Feleğe cihanı güldürüp kendisini ağlatmasının gerekçesini, şairlere hangi cüretle düşmanlık ettiğini vs. sormuştur:

*Ne yaptım ey felek Allâh için nedir cürmüm
Cihânı güldürüp itdin hemân beni giryân*

*Sühan-verâna ne cür'etle bugz idersin 'aceb
Bu rütbe cevre neden ehl-i dil ola şâyân*

(K. 21/8-9)

Sonra da tehditkâr bir ifadeyle ona dokunmamasını, gönlünü bu kadar viran etmemesini, ahı gül bahçesini yakınca ne sümbül ne karanfil ne lale ne de gülün kalacağını söylemiştir:

*Beni mi gördi gözün zâr u bî-karâr idecek
Tokunma tâ bu kadar gönlüm olmasın vîrân*

*Ne sünbül ü ne karanfül kalur ne lâle ne gül
İderse âhım eser gülşenin olur sûzân*

(K. 21/12-13)

Felekle bu kavgası neticelenmeden şair, yeisle hazan yaprağı gibi yere düşmüştür. Bu sırada saba koşarak gelmiş ve “Ey kalbi kırık! Bu sonsuz ah, feryat ve inleme, felekle bu beyhude savaş nedir? Neden bu kadar gözyaşı akıtırsın?” diye sormuştur:

*Bu müdde'â-yı felek olmadan hıtâma resîd
Kemâl-i ye's ile düşdüm yere çü berg-i hazân*

*Gelüp sabâ yelerek didi ey şikeste-derûn
Nedir bu nâle vü feryâd u âh-ı bî-pâyân*

Nedir felekle bu ceng ü cidâl-i bîhûde

Niçün bu rûtbe idersin sirişk-i çeşmi revân

(K. 21/14-16)

4.5.2. İç diyalog

Bu konuşma tarzı bir kişinin kendi kendine veya karşısında biri varmışçasına sessiz bir şekilde içinden konuşmasıdır⁹⁷³. Tespitlerimize göre kaside nesiblerinde yer verilen anlatım tekniklerinden biri de iç diyalogdur. Bağdatlı Rûhî, gönlüyle konuşmaya başlamış ve değerinin bilinmediğinden dem vurmıştır. Şair, gönlüne sabah akşam ne zamana kadar böyle ağlayacağını, onu kendi hâline bırakmasını, feryat ve figândan vazgeçmesini, zira bu dünyada sadece kendisinin mahzun olmadığını, esasen şairlerin daima gamlı olduğunu vs. söylemiştir:

Eyledüm dün dil-i şeydâya 'itâbile hitâb

Didüm ey dil nice bir âh idesin subh u mesâ

Arturup turma belâmı beni öz hâlûme koy

Virme feryâd ü figân ile elem sen de bana

Sen degülsin gam-ı dünyâyile ancak mahzûn

Ola gelmişdür olur gam-zede dâyim şu'arâ

(K. 17/7-9)

Daha sonra onun bu sözlerine karşılık vermek üzere sahneye gönül çıkmıştır. Şaire, herkesi aynı kategoride değerlendirmemesini, zira geçmişte rütbesi faziletine göre az görünse de bazı şairlerin sefa sürdüklerini, üstelik kendisinin onlardan dünya hırsına bulaşmamış olmak gibi bir ayrıcalığı bulunduğunu, yine de insanın maişet kaygısının tabii olduğunu, fakat bu kadar güzel sözler söyleyen bir şairde böyle bir endişe bulunmasının abes olduğunu söylemiştir:

Dil-i şeydâ beni ma'kûlile ilzâm itdi

Didi ey vâdî-i gurbetde giriftâr-ı belâ

⁹⁷³ Çetişli, age., s. 105.

*Kılma sâbıkda gelen ehl-i kelâma bühtân
Dime kim kılmadılar 'âlem-i fânîde safâ*

*Her biri devlet ü 'izzetde idi ammâ kim
Rütbesi fazlına nisbet görünürdi ednâ*

*Gerçi yok nisbetün anlarla senün zîrâ kim
Kılmamış Hakk seni âlûde-i hırs-ı dünyâ*

*Lîk insân olana vech-i ma'îşet lâzım
Hırka vü lokmaya muhtâcdur erbâb-ı Hudâ*

*Bu kadar nutk-ı safâ-bahşile insâf mıdur
Rûz u şeb ola ma'îşet gamı endîşe sana*

(K. 17/10-15)

Kasidesinin nesibinde gönlüyle konuşan Esrâr Dede, gam dolu çılgın ve zayıf gönlün ağlayıp inlediğini görünce bu durumun sebebini sormuştur:

*Gördüm bu hâlini dil-i şeydâ-yı pür-gamun
Sordum bu nâtüvân niçün âh ü zâr ider*

(K. 2/6)

Bunun üzerine gönül de bir yârin esiri olduğu, esasen bir ıstırap olan aşk mealinin ne olduğunu bilmediği, zülûf hevesiyle sersem ve serseri olduğu, bu emelinin sonunda kendisini utandırdığı karşılığını vermiştir. Şair, nesib bölümünü gönlüne telaşı bırakıp razı olmasını, âşığa âlemde ne yaparsa yine yârin yapacağını söyleyerek bitirmiştir:

*Feryâd idüp didi ki mahabbet esîriyüm
Gitdükçe cevri-yârini nâle-kâr ider*

*Bilmem me'âl-i 'aşk nedür lîk neyleyüm
Bir ıztırâbı var beni ol bî-karâr ider*

*Oldum hevâ-yı zülfle ser-geşte serseri
Âhir beni bu tûl-i emel şerm-sâr ider*

*Ey dil bırak telâşı rızâ-dâde ol hemân
Neylerse ‘âşıkâ yine ‘âlemde yâr ider*

(K. 2/7-10)

Yüsri, kaside nesibinde kendisindeki olumsuz özelliklerin hepsinin sebebinin gönlün onu yanlış yönlendirmesine bağlamıştır. Gönlün en büyük yanlışlarından biri ilme yönelmemektir:

*Müdâm câmı elünden bırakmadın bir kez
Müyesser olmadı nahv-ı fevâide ikbâl*

*Sevâd-ı metni idüp terk eyledin teşrîh
Mütûn-ı zülfî mufassal müjeyle şâne-misâl*

(K. II/5-6)

Gönlü, ilimden alıkoyan başlıca etkenlerden biri de yâre duyulan alâka ve aşktır:

*Ne bir mutavvele itdin heves ne mısabâha
Hevâ-yı zülf-i ‘izâr ile geçdi rûz u leyâl*

*Felekde tâli’-i mes’ûd gerekmiş âdemde
Ki misl-i hâl-i leb-i dilber etmeye igfâl*

*Nigâhımı zekan-ı yâre eyleyüp tergîb
Revâ mıdur beni itmek esîr-i çâh-ı melâl*

(K. II/7-9)

Devam eden beyitlerde şair, gönlünü farzları, sünnetleri ve vacipleri terk edip bütün zamanını günahlarla geçirmekle ilim meclisleri yerine alçakların mahfilinin mumu olup günah denizine dalmakla vs. suçlamıştır:

*Ferâ’iz u sünen ü vâcibâtı terk itdin
Muhâkemât-ı me’âsîda geçdi her meh ü sâl*

Takayyüd eylemedin cem'-i zehr-i ahrete
Mukantarât-ı menâhîdir eldeki emvâl

Mevâkîf itmedin aslâ mecâlis-i 'ilmi
Velîk olmasın şem'-i mahfil-i erzâl

(K. II/15-17)

Şair, daha sonra gönlü devreden çıkararak âdeta kendisiyle bir iç hesaplaşmaya girişmiştir. Zihni ve kalbinin günah deryasına daldığını, gam okunun vücudunu kalbur gibi göz göz ettiğini, kendisine rehberlik edecek bir mürşit bulamadığını vs. söylemiştir:

Ne hikmet olmadı elvâh-ı keştî-i tab'im
Yem-i günâhda çagz-âbe-gîr fikr ü bâl

Revâ mı eylemeye gill ü gışş-ı dili tenkih
Hadeng-i gam tenimi göz göz itdi çün gırbâl

Komaz tecessüse bir kutb-ı mürşid-i devri
Miyân-ı dâire-i bezm-i meyde sâki-i zall

(K. II/18-20)

4.6. Monolog

Bir kişi tarafından tek taraflı ve uzun bir şekilde yapılan konuşma tarzıdır⁹⁷⁴. Monolog türlerinden biri de bir kişinin karşısındaki insan veya insanlara konuşma fırsatı tanımayarak tek taraflı ve uzun bir biçimde konuştuğu dış monologdur⁹⁷⁵. XVI. yüzyıl kaside nesiblerinin bir kısmında şairler bu anlatım tekniğine yer vermişlerdir. Bağdatlı Rûhî, kaside nesibinde zalim feleğin kendisi gibi bir kâmile bu kadar eziyetini anlayamadığını, kalbinin taştan olup olmadığını, uzun zamandır yaptığı eziyetlere bir son verip bir kere de dert ehline deva olması gerektiğini, felek zulmünün de, yârin eziyetinin de çok güç olduğunu söylemiştir:

⁹⁷⁴ Çetişli, *age.*, s. 102.

⁹⁷⁵ Çetişli, *age.*, s. 105.

*Ey çarh-ı zâlim bu ne cefâdur
Kâfir mi olduk olduksa kâmil*

*Kalb-i kesîfün taşdan mîdur kim
Bir söz geçürmek olmaya kâbil*

*Ey baht-ı serkeş insâf hoşdur
Cevr ise kasdun bir yıl iki yıl*

*Âyâ nolurdu olsan müsâ'id
Derd ehli olsa dermâna vâsıl*

*Bir derde düşdük biz kim degüldür
Tahrîri mümkün takrîri kâbil*

*Hem çarh zulmi hem yâr cevri
Vallâh müşkil billahi müşkin*

(K. 16/13-18)

Gelibolulu Âlî'nin kaside nesibinde konuşan, şairin 'eşyanın sırlarını keşfeden bir zat' dediği kimsedir. Bu kişi, şaire hitap ederken zamanenin papağanı hapsedip kargayı serbest bıraktığı, serçenin teranesinin bülbülün sedasını bastırdığı, Zühre hanendesinin rast makamını bilmediği, Utarid'in defterine doğru satırlar yazamadığı, şarabı kan saçan, neşesinin sonu kötülük olan, ayaklar altında çiğnemenen üzümün el üstünde tutulduğu bir meclisten söz etmiş ve şarapla viran gönlü sevindirmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir:

*Zebân-ı hâl ile keşf itdi sırr-ı eşyâyı
Eyitdi bana âyâ bî-nevâ-yı bezm-i gurûr*

*Zamâne tûtiyi habs itdi zâgı âzâde
Sadâ-yı bülbülü basdı terâne-i 'usfûr*

*Makâm-ı râstı bilmez nevâ-ger-i Zühre
'Utârîdi yazamaz defterine togrı sûtûr*

*Ne bezm olur bu ki olmuş şarâbı hûn-âmîz
Ne neş'edür bu ki anun sürûrî oldı şürûr*

*Neden el üzre tutup hurmet eylemek dâ'im
Cefâ-yı 'asr ile bir pâ-y-mâl iken engûr*

*Şarâb ile dil-i vîrânı şâd idem sanma
Harâb odur ki anı kıldı âb u gil ma'mûr*

(K. 11/7-12)

Daha sonra da şaire sevinç ve zevk istiyorsa bu âlemi gönlünden çıkarması, vücut sarayını tamire istekli olmaması, vücut karanlığını göz nuruna perde etmemesi, gönüldeki ateşini saklaması şeklinde nasihatlerde bulunmuştur:

*Neşât u zevk dilerse gider bu 'âlemi kim
Safâsı gayr-ı mu'ayyen belâsı nâ-mahsûr*

*Serây-ı cismüni ta'mîre mâyl olma inen
Binâ-yı 'âleme mi'mâr olur mı pür-mezdûr*

*Agızlarını arar dehr lezzetini sorar
Şükûfezârı gezer âh u zâr idüp zünbûr*

*Zalâm-ı cismi hicâb itme nûr-ı ebsâra
Gönülde sûzişini sakla nitekim tennûr*

(K. 11/13-16)

Hayâlî Bey, kasidesinin nesibinde hilâle, feleğe feyiz damlası döken, kadeh Nuh'un gemisi, Yezdan'ın denizinin dalgası, âlemin kurtuluş kapısına nurdan halka, feleğin ikbal kapısına altın bina kemeri, dünyanın kenarına Hakk'ın emriyle izzet Yunus'u getirmiş balık, orucun otuz gün olduğuna işaret eden lâm, felek levhasında Rahman'ın eteğinin nunu olup olmadığını sormuştur:

*Ey hilâl-i îd-i devrân sâgar-ı gerdân mısın
Hâkdân-i dehre feyzin cür'asın rîzân mısın*

*Ya necât ehline oldun keşt-i Nûhün-Nebî
Sürmege ya çarhı mevc-i kulzüm-i Yezdân mısın*

*Nûrdan bir halkasın bâb-ı necât-ı âleme
Ya der-i ikbâle zer-tâk-ı felek unvân mısın*

*Ya kenâr-ı âlem-i gabrâya emr-i Hak ile
Yûnus-ı izzet getirmiş mâhi-i Ummân mısın*

*Aynısın lâmin otuz gün olduguna rûzenin
Ya felek levhinde nûn-ı dâmen-i Rahmân mısın* (K. 20/1-5)

Helâkî, kasidesinin nesibinde sabah tabibini konuşturmuştur. Şairin gönlü bir gece ömrünün hesabını düşünüp ağırlarken ansızın ikbal komutanı gelip sabah Hüsrev'inden ona bir kitap getirmiş, sabah tabibi de nabzına bakıp kalkıp gözünü açmasını, Kâbe gibi olan bir kapıya sığınmasını söylemiştir:

*Bir gice mezra'-ı fikretde gönül
Dâne dâne yaşın idüp seylâb*

*Hırmên-i 'ömrini ölçüp döküp
Cev-be-cev hâsılın eylerdi hisâb*

*Nâgehân kâyd-i ikbâl irişüp
Husrev-i subhdan irgürdi kitâb*

*El urup nabza tabîb-i seherî
Virdi ben hastaya bu resme cevâb*

*Ne yatarsın gözün aç tur yukaru
Gafleti ko ki degül mevsim-i hâb* (K. 3/1-5)

Kütahyalı Rahimî'nin nesibinde tek taraflı olarak konuştuğu muhatabı saba rüzgârıdır. Şair, ona Kütahya'ya, yârâna, dostlara, rintlere, âbıhayat çeşmesine,

bahçivana, gül bahçesine, Kaz Dağı'ndaki sulara, güle, Emir Sultan türbesine vs. kendisinden çok selam söylemesini istemiştir:

*Sabâyâ var yûri yârâna benden çok selâm eyle
Selîmü'l-bâl ile ihvâna benden çok selâm eyle*

*Eyü mi hoş mîdur sag u esen mi yâr u yârânum
Duâlar eyleyüp rindâna benden çok selâm eyle*

*Güler gül gibi hurrem mi dahi gülzâr-ı İskender
Bınar-ı çeşme-i hayvâna benden çok selâm eyle*

*Ayak basdurmasun horyada desti irmesün hârûn
Murâdum bu durur bâgbâna benden çok selâm eyle*

*Revân mı dem-be-dem ol Kaz tagının Akca suları
Görecek ol gözi giryâna benden çok selâm eyle*

*Acebdür kebkebîrûn (?) başına gün togmaz ay togdı
Hele ol kûşe-i seyrâna benden çok selâm eyle*

*Gözi âhûlarıyla eyü mi hem ayu kulagı
Varup ol mesken-i Eslâna benden çok selâm eyle*

*Sözi uzatmayalum şehr-i Kütahiyeye varup
Gülistân u gül-i handâna benden çok selâm eyle*

*Varup Sultân Emîrûn merkad-i pâkine yüzler sür
Kulı kurbânıyuz şâhâna benden çok selâm eyle*

*Yetişsünler Hızırlık eyleyüp gâ'ib erenlerle
Velâyet zâhir itmiş câna benden çok selâm eyle*

(K. 8/1-10)

Taşlıcalı Yahyâ'nın kaside nesibinde konuşan âşıkların sesidir. Bu ses, şaire yüreğini daraltıp oturmamasını, âlemde saba gibi gül gezintisine çıkmasını, ney gibi âlemin makamlarını seyretmesini, gönlünü su gibi bir tarafa akıtmasını, gönül aynasını melal tozundan temizlemesini, altı cihetin sırlarını bilmek istiyorsa pergel gibi her tarafa meyletmesini söylemiştir:

*Bir dem makâm-ı gamda dil olmışdı bî-nevâ
'Uşşâkdan irişdi kulaguma bu sadâ*

*Eydür ki ey garîb-i dil-efgâr-ı rûzgâr
Derd-i firâk-ı dilbere oldun çü mübtelâ*

*Bir yirde durma gonca gibi teng-dil olup
Gülgeşt-i 'âlem eyle bugün nitekim sabâ*

*Seyr eyle ney gibi bu makâmât-ı 'âlemi
Tâ ire suffa-i dil-i gam-nâküne safâ*

*Âb-ı revân eger hareket üzre olmasa
Hâr u hası kenâra düşürmezdi dâyimâ*

*Deryâ-dil olanun göz irişmez karasına
Şûrîde-hâl oluben akıt gönli bir yana*

*Gerd-i melâli âyine-i dilden itdi dûr
'Âlemde pâk-meşreb olanlar misâl-i mâ*

*Pergâr gibi her tarafa mâyil ol bu dem
Esrâr-ı şeş-cihet biline dir isen sana*

(K. 24/1-8)

Zâtî'nin kasidesinin nesib bölümünde ise, konuşan Hz. Peygamber'dir. Şaire Allah'a şükretmesini, çünkü duasının kabul edildiğini söylemiştir:

*Namâz-ı subhı ki kıldum tamâm irişdi resûl
Didi Hudâya şükûr kıl du'ânı itdi kabûl*

*Yine zamâne kemân-ı murâdunı korudı
Du'ân okı ferah ol kim nişâne buldı vusûl*

*Oturdı serîr-i sarây-ı sürûra şâh du'ân
Cenâb-ı kasr-ı kabûle bulup durur ol yol*

*Ümîd bâgına ol dikdigün nihal-i du'â
Olaldan gün bigi eflâke irdi virdi usûl*

*Der-i kabûl açıldı dem-i du'âda çü dest
Du'âya olmuş idün bunca vakidi meşgûl*

*Safâ ile tarab-engîz-i usûl çal zîrâ
Murâdınun yine Hak itdi sâzını pür-usûl*

*Ayak ayak yûri var bâg-ı devleti seyr it
Tutam tutam gül-i gül-zâr-ı şâdını yine bul*

*Dem urdı bâd-ı murâdun yine çü nergis ü gül
Gözünü gönlünü aç yûri şâd u handân ol*

*Benüm bu başıma gün togsa dirdün ey gam-gîn
Yitişdi geldi bugün şâd ol ol dem me'mûl*

(K. 21/1-9)

Şairin diğer kaside nesibinde konuşan Utarit olup çalışarak kemal sahibi olunması, ilimle uğraşılması, gözünü açıp bütün gezegenleri ve burçları seyrederek Hakk'ın hikmetlerinin görülmesi, büyüklerinin sözünün dinlenip itaat edilmesi, sözlerin kanun, hikmet ve mantıkla süslenmesi vs. şeklinde nasihatlerde bulunmuştur:

*İdüp seherün sîne-i sîmînini kâğıd
Altun kalemiyle bunu yazardı Utârid*

*Cehd eyle düriş eyle kemâlâtı mükemmel
Tâ izzet ü devlet tapuna ola müsâ'id*

*Düş bahr-i 'ulûm içine 'âlem sadefinde
Bir gevher-i yekdâne ide tâ seni vâhid*

*Var cevher-i 'ilmiyle yûri kıymetün artur
Altun it işün eyleme bâzârını kâgıd*

*Seyr it kamu seyyâre ile cümle burûc
Aç gözünü ol hikmet-i Hakkı müterassıd*

*Senden ulular sözini ger vird idinürsen
Tab'una nice vird-i ma'âni ola vârid*

*İstersen ide 'izzetüni Tanrı ziyâde
Ma'kûl-i kabûl eyle sakın olma mu'ânid*

*Hikmetde kamu derde devâ ola kelâmun
Kânûn ile kıl mantıkunı gözle kavâ'id*

(K. 26/1-8)

Zâtî'nin kaside nesiblerinden bir diğerinde de konuşan Huda'dan gelen ilhamdır. Şaire zülfü yasemin ve susen kokan, hilâl kaşlı, ay yüzlü, yanağı mum gibi parlak, gözü cellâda benzeyen dilberlerin aşkıyla perişan olmaktan vazgeçmesi nasihatinde bulunmuştur:

*Karanu gicede san mâh-ı münîr itdi tulû'
Lâyih oldı dile ilhâm-ı Hudâ-yı müte'âl*

*Didi kim niçe bir eyler bu perîşânlığı ko
Sûsen-i zülf-i semen-sâlar elif kaddüni dâl*

*Şevk-i mihri ile her mâh hilâl-ebrûnun
Yâ nice eyleyesin cismüni mânend-i hilâl*

*Ne revâdur atı yanına piyâde düşesin
Bir kamer-ruh şeh-i ferzâne görüp fi'l-hâl*

*Şem'-i ruhlar niçe oynada seni döne döne
Dürlü sûretler ile nite fânûs-ı hayâl*

*Çeşm-i cellâdına top-ı cân vire mahbûbların
Ol hârâmîlere kanunı yeter eyle helâl*

(K. 41/8-13)

Nesibde ilham, nasihatlerine Karun gibi dünya malına tamahtan kaçınmasını, devlete meyletmemesini, vücudunu riyazetle zayıflatmasını vs. söyleyerek devam etmiştir:

*Eyleme dirhem ü dînâr u le'âle meyli
Sonlarınun biri hemm birisi nâr u biri âl*

*Vakt ola yire geçesin utanup fi'lünden
Olma Kârûn gibi dünyâda iken tâlib-i mâl*

*Meyl-i devlet ideyin sanma anun âhiri let
Lâ-bekâ 'ayn-i kulûbiyle bakarsan ikbâl*

*Cismüni yüri riyâzetle za'îf eyle ki halk
Başı üstinde sana yir ide mânend-i halâl*

(K. 41/15-18)

* * *

XVIII. yüzyıl kaside nesiblerinde de monolog tekniğinden yararlanılan örneklerle rastlanmıştır. Ferrî Mehmed'in hitap ettiği kişi sevgilidir. Ona boyunun hayalini gizlediği gönlünün servi bahçesi olduğunu, bakışlarına hedef olmaktan uzaklaştığından beri yaralarının hazan goncasıyla gülüne döndüğünü, uzun zamandır gül yüzünü görmediğini, o şevkle zevkle çemenlerde işrettayken gönlünün hasret keçesinde oturduğunu söylemiştir:

*Dilde ki hayâl-i kadûn ey şûh nihândur
Pehnâ-yı gönül nâdire bir serv-sitândur*

*Dûr olalı o âmâcî nevk-i nîgehünden
Her gonce-i dâgum güle gûyân-ı hazândur*

*Ey âfet-i vahşet-üns ey gonce-i nahvet
Gül rûyunı görmeyeli fikr it ne zamândur*

*Dil hicr ile hasret ile çâr-ı nemedede dâ'im
O zevk ile şevk ile çemenlerde çemândur*

(K. IV/1-4)

Kânî ise, oldukça uzun olan kasidesinin nesibinde sevgilinin güzellik unsurları, ah, sevgilinin belindeki kemer vs. unsurlara soru yoluyla hitap etmiştir:

*Ey kadd-i yâr şîvelerün yok mîdur senün
Ey nev-nihâl bir semerün yok mîdur senün*

*Ey bâd-ı nîm-hîz eserün yok mîdur senün
Ey âh-ı bî-mecâl eserün yok mîdur senün*

*Semt-i visâle hîç egilmez misin dahi
Ey püşt-i bân-ı nâz egerün yok mîdur senün*

*Cân kılca kaldı çün seni gördi bürehne-ten
Ey mû-miyân amân kemerün yok mîdur senün*

(K. 37/1-4)

Kânî'nin soru yoluyla konuştuğu unsurlar arasında gam gecesi, gam dolu göz, gam ve sevgili de vardır:

*Ey rûz-ı rûze 'ıydgehün deyr-i resmidür
Ey şeb-sitân-ı gam seherün yok mîdur senün*

*Hâk-i reh-i nigâra nisâr eylemez misin
Ey çeşm-i pür-gam güherün yok mıdur senün*

*Yokdur yerüm deyu yeme gam var iken firâk
Ey gam derûn-ı dilde yerün yok mıdur senün*

*Eyâ nedür bu safsata cîsr ü mecâzdan
Semt-i hakîkate güzerün yok mıdur senün*

*Nâzum çeker mi var deyu itme müjen girîh
Ebrûlarun yayın çekerün yok mıdur senün* (K. 37/6-9)

Kânî, nesib bölümünü gönlüne Allah varken başkasına ihtiyacı olmadığını söyleyerek bitirmiştir:

*Ey dil ne gam keşîdesin Allâh var iken
İşün gücün görür iderün yok mıdur senün*

*Gamnâklik neden ne bu teşvîşü'l-cevâb
Allâhdan da muntazırun yok mıdur senün* (K. 37/43-44)

Nedîm'in nesibinde şairin muhatabı sevgilidir. Şair, iman düşmanı olarak nitelendirdiği sevgiliye tabiplerin kâfir-Müslüman ayırmadan hastalarına şifa vermesi gibi ondan beklenenin de âşığına yardım etmesi olduğu hâlde sevgili, onun hâlini gören kâfirin dahi imana geleceği şairi gelip görmemiş, hâlini hatrını sormamıştır. Diğer taraftan meclise kadehin gelmesiyle sevgili de utanmayı bırakıp açılacak, gonca dudağı bir gün âşığın ağzına düşecektir:

*Dâd bilmez misin ey düşmen-i îman ki tabîb
Kâfir olursa da bir hasta müselmâna gelir*

*Gelmedin görmedin ahvâlimi dâd eylemedin
Görse kâfir benim ahvâlimi îmâna gelir*

*Açılırsın güzelim sen dahi sabr eyle hele
Şimdicek şerm gidüp meclise peymâne gelir*

*Âşıkın ağzına bir gün düşer ey gonce lebin
La'ldir elbet o âgûş-ı nigîndâna gelir*

(K. 16/4-7)

Nedîm, bir başka kaside nesibinde ise, aralarındaki bahar, servi, kış mevsimi, bülbül gibi unsurların bulunduğu birçok varlığa seslenmiştir:

*Gel ey fasl-ı bahâran mâye-i ârâm u hâbımsın
Enîs-i hatırım kâm-i dil-i pür-ıztırâbımsın*

*Dehân-ı gonceyi bâz et zebân-ı sûseni ter kıl
Şikest-i tevbeye dahl edene hâzır-cevâbımsın*

*Gülistandan nümâyan ol çü ma'nâ-yı bülend ey serv
Bu mevzun kad ile hakka ki beyt-i intihâbımsın*

*Açıl ey fasl-i dey sen gülsitanlardan açılsın gül
Terennüm eyle bülbül mutrıbım çengim rebâbımsın*

(K. 19/1-4)

* * *

Monolog tekniği XIX. asır nesiblerinde de kullanılmıştır. Şeref Hanım'ın kasidesinde şairin muhatabı tevfik, yani Allah'ın yardımcısıdır. Şair, ona kerem edip bu hâlinin sebebini sormamasını, ehlidille feleğin daima kavga ettiğini, ümit fidanının mihnet rüzgârıyla çerçöp misali yere düştüğünü söylemiştir:

*Nâ-gâh zuhûra geldi bir şeb
Tevfîk-i Cenâb-ı Zü'l-Celâlî*

*İtdim göricek ta'accübâne
Ahvâl-i güsisteden su'âli*

*Didim kerem eyle sorma sen de
Virme dil-i zâra iştigâli*

*Bilmez misin ehl-i dile dâ'im
Olmaz felek itmese cidâli*

*Bâd-ı mihen ile nahl-i ümmîd
Düşdi yere hâr u has misâli*

(K. 23/8-12)

Şair, nesibde ayrıca ne gönlünde ne kendisinde liyakat kaldığını, zalim feleğin Hakk'ın kendisine verdiği nimetleri zehrettiğini, esasen ondan bir beklentisinin olmadığını söylemiş, bu çilenin, bu dert günlerinin sonu olup olmadığını sormuştur:

*Ne dilde ne bende kor liyâkat
Eski yeni demlerin hayâli*

*Binde biri şerh olunmaz itmem
Bîhûde dırâz kîl ü kâli*

*Zehr eylemesin de çarh-ı bî-dâd
Hakk'ın bana virdigi nevâli*

*Alsın girü eylediyse ihsân
Ne mâli gerek ne hod menâli*

*Tolmaz mı 'aceb bu çille gayri
Gelmez mi bu günlerin zevâli*

(K. 23/13-17)

Salih Baba'nın kaside nesibinde muhatap sevgilidir. Şairin yüreği yaralı olduğu için sevgili, bir kez daha kaşların arasından ay gibi olan yüzünü göstermelidir. Şairin onu aramaktan yürek kanı şarap, ciğeri kebab, gönül şehri harap olmuş, kararı kalmamıştır, kavuşma talep etmektedir. Sevgili yüzünden peçesini kaldırınca

âşıkları bayram edecek ve yüzündeki ayı görünce hem kudret helvası hem de bal yiyeceklerdir⁹⁷⁶:

*Hurûc et ebrûdan mâhım görem bir kez dil-ârâyı
Nice bir çekeyim şâhım yürekte ben bu yarayı*

*Yürek kanı şarâb oldu ciger yandı kebâb oldu
Gönül şehri harâb oldu seni arayı arayı*

*Karârım kalmadı hergiz senin ‘aşk-ı hayâlinden
“Visâl-ender-visâl” eyle alıp benden bu sevdâyı*

*Senin vuslat firâkından eger bir sayha eylersem
Yıkar hep berr ile bahri eritir seng-i hârâyı*

*Götür yüzden hicâbını kılıp ‘âşıkların bayram
Görüp rûyunda hem mâhı yesinler menn ü selvâyı*

(K. 14/1-5)

⁹⁷⁶ Bakara, 2/57.

5. SONUÇ

Arap edebiyatından Fars edebiyatına ve oradan da Türk edebiyatına geçen kaside, Divan şiirinin en önemli nazım şekillerinden biridir. Belli ve esasen gelenekleşmiş bir plan dâhilinde, bölümler hâlinde kaleme alınan kasidenin en dikkate değer kısmı nesibdir. Biz de bu sebeple Divan Şiirinde Kaside Nesiblerinin Yansımaları ve Anlatım Teknikleri başlıklı tezimizin konusunu kasidelerin nesib bölümlerinin incelenmesi olarak belirledik. Buna göre, öncelikle XVI. asır ile XIX. asırlar arasında yazılmış ve üzerinde akademik çalışma yapılmış 178 divanda yer alan kasideler, nesib bölümü bulunan ve bulunmayanlar olmak üzere tasnif edilmiştir. Neticede XVI. yüzyıldan 798, XVII. yüzyıldan 803, XVIII. yüzyıldan 682 ve XIX. yüzyıldan 327 olmak üzere toplam 2610 kaside incelenmiştir. Söz konusu kasidelerden XVI. asırda 370, XVII. yüzyılda 428, XVIII. asırda 443 ve XIX. yüzyılda 238 olmak üzere 1479'u nesibsiz olarak kaleme alınmıştır. Buna karşılık nesib bölümüne yer verilen kaside sayısı XVI. asırda 428, XVII. asırda 375, XVIII. asırda 239 ve XIX. asırda 89, toplamda 1131'dir.

Terim noktasında bir birliğe varılamamış görülen nesib ve teşbib kavramları arasındaki ayırım, kapsayıcı olmaktan uzak suni bir ayırımdır. Diğer taraftan giriş kısımlarında aşk, âşıklık, sevgili konularının ele aldığı kaside örnekleri nesiblerde yer verilen diğer konulara göre çok fazla bir yekûn teşkil etmemektedir. Bu sebeple nesib terimi, hangi konuyu ele alırsa alsın kasidelerin giriş bölümleri için kullanılması gereken tek ve ortak terim durumundadır.

Nesib söz konusu olduğunda akla gelen konulardan biri de kaside nazım şekliyle oluşturulan türler meselesidir. Bu durumda tevhid, naat, münacaat gibi dinî içerikli kasideler ve konumuz gereği nesib bölümleri de ele alınıp değerlendirilmiştir. Buna göre, mesela, kaside nazım şekliyle yazılan tevhidlerde diğer bölümlerle birlikte nesib kısmının da yer almadığı şeklindeki görüşün aksine üç tevhid kasidesinde nesib bölümüne yer verildiği ve her üçünde de bahar tasvirleri söz konusu edildiği için bu kasidelerin, nesib bölümleri bağlamında, aynı zamanda birer bahariyye örneği olduğu görülmüştür. Bir başka dinî kaside türü olan naatların nesib bölümlerinde mevsim, sabah-gece, tabiat unsurları, obje, şahıs tasvirlerinin yanında bayram, Ramazan, Miraç gibi hadiselerin anlatımı, bazen de aşkla dünyanın

faniliğiyle ilgili nasihatler, şiir, hikmet, zamaneden şikâyet gibi konular ele alınmıştır. Diğer taraftan tasvire dayanan, bahâriyye, hazâniyye, temmûziyye, şitâiyye olmak üzere nesib bölümünde mevsimleri konu edinenler, sözü (şiir) ele alan sühaniyyeler, atın tasvir edildiği rahşıyyeler, gül redifiyle yazılan verdiyyeler, sümbül redifli sünbülüyyeler, nesib kısmında kalemden söz eden kalemiyyeler, nişan veya tuğra tasvirine yer verilen tuğraiyyeler, bina tasvirlerine yer verilen dâriyyeler vb. türlerin nesib kısımlarında, bazı istisna örneklerin dışında, daha çok türün gerektirdiği tasvirlerle yer verilmiştir. Azli konu edinen azliyyeler, bayramdan söz eden îdiyyeler, Ramazan'ı ve orucu ele alan Ramazaniyyeler, düğünleri anlatan sûriyyeler, fetihten söz eden fethiyyeler, sulh konusunu işleyen sulhiyyeler, hamam macerasını söz konusu eden hammâmîyyeler vs. de nesib kısımları hikâye etme üzerine kurulan türler durumundadır.

Kaside nesiblerinde aşk, eğlence, ezan, denizcilik terimleri, hikmet, ideal yönetici (memduh portresi), ilim, kıyafetler, şiir (söz), yaratılış, zaman ve zamaneden şikâyet vb. konular da işlenmiştir. Şairler nesiblerde bazen aşk ve âşıklık hâllerinden, bazen ezan sesinin kendilerinde uyandırdığı hislerden, bazen denizcilik terimlerinden, bazen ilmin öneminden, bazen çeşitli kıyafetlerden vs. söz etmişlerdir. Birtakım nesiblerde her şeyde mutlaka bir hikmet ve sebep bulunduğu dair ifadelerle ağırlıklı olarak yer veren şairlerin, bir kısım nesiblerde şiirin nasıl yazılması, hangi sözlerin şiir olarak değerlendirilmesi gerektiği, şairliğin gerekleri, kimlere şair denilebileceği veya denilemeyeceği hususlarında âdeta birer poetika görünümünde bilgiler verdikleri, bazı nesiblerde de ideal yönetici (memduh) portresi çizdikleri görülmüştür. Nesiblerde işlenen konular arasında bir başka husus da şairlerin içinde bulundukları zamana dair olumlu veya olumsuz birtakım tespitlerde bulunmalarıdır. Esasen bu tavrın arkasında olumlu bir zaman tablosu çiziliyorsa memduha övgüden önce bir anlamda onun devrini övme, olumsuz bir zaman tablosu çiziliyorsa bu durumda da memduhtan beklentileri haklı bir gerekçeye dayandırma şeklinde psikolojik bir yön bulunduğu söylenebilir. Divan şairlerinin hemen hepsinde gördüğümüz zamaneden veya felekten şikâyet nesiblerinde de işlenen konular arasındadır. Bazı nesiblerde dikkatimizi çeken bir başka husus da bir kısım nesiblerin mesnevilerdeki sebeb-i telif bölümlerine benzer özellikler ihtiva etmesidir. Bu durumda şairler, nesib bölümlerinde kasidelerini hangi sebeplerle yazdıklarını izah ve ifade yoluna gitmişlerdir.

Nesibler söz konusu edildiğinde dikkati çeken hususlardan biri de redif meselesidir. Bu bağlamda şairler, memduhun övgüsünden önce onun zamanını, üstelik de olumlu ifadelerle dile getireceklerse, âdetâ müspet havayı redif düzeyinde de yansıtmak amacıyla “şeref”, “sürûr”, “feyz” gibi rediflere; zamaneden şikâyet edeceklerse “rûzgâr, “harâb” şeklindeki rediflere yer vermişlerdir. Diğer taraftan bir kısım şairler de kasidelerini hem övgü kısmında dile getirecekleri taleplerini henüz nesib bölümündeyken hissettirmek hem de taleplerini haklı bir gerekçeye dayandırmak üzere, örneğine pek sık rastlanmayan şekilde “vazîfe”, “arpanun”, “cev”, “pilav” redifiyle kaleme almışlardır.

Kaside nesiblerinde şairler, *tasvir*, *tahkiye*, *ben merkezli anlatım*, *nasihat*, *diyalog*, *monolog* olmak üzere farklı anlatım tekniklerine yer vermişlerdir. Tespit ettiğimiz bu altı anlatım tarzıyla ilgili olarak söylenilmesi gereken hususlardan biri, bir anlatım tarzının her zaman nesib bölümünün tamamında kullanılmamış olması veya bazı nesiblerde birden fazla anlatım tarzına yer verilmesidir. Bu durumda biz, nesibde en belirgin olan veya diğerlerine göre daha geniş kullanım alanı bulan anlatım tarzına ait nesib örneklerini ilgili başlık altında verme yoluna gittik. Söz konusu anlatım teknikleri arasında en geniş kısmı tasvir oluşturmaktadır. Buna göre bahar, yaz, sonbahar, kış şeklinde mevsimler; bahçe, çemen, derya, ırmak gibi tabiata ait mekânlar; at, tavus gibi hayvanlar ve kuşlar; ağaçlar; gonca, gül, karanfil, lale, menekşe, nergis olmak üzere çiçekler; rûzgâr; gökyüzü, güneş, güneş ve ay, hilâl gibi kozmik unsurlar; sabah, gece gibi zaman dilimleri; ateş, ayna, hâtem, hançer, kâğıt, kalem, kitap, sancak, mektup, nişan/tuğra, pilav, kadeh, şarap, mum, şerbet, kılıç, ok, tuğ, zevrak objeleri; Antep, Bağdat, Edirne, Halep, İstanbul, Manastır, Manisa, Şam, Yemen gibi şehirler; camii, çeşme, kasır, kale, kemer, türbe gibi binalar; sevgili, âşık, mugbeçe, mutrib, sâki şeklinde şahıslar; mehtap, Rebiyyülevvel, savaş aletleri olmak üzere birçok unsur tasvir malzemesi olmuştur. Bu da esasen nesibin tasvir ağırlıklı oluşuna dair görüşleri destekler mahiyettedir.

Bununla birlikte şairler âdetâ nesibi mesneviye yaklaştıran bir tavırla nesib bölümlerinde birçok hadiseyi de tahkiye yoluyla hikâye etmişlerdir. Bu bağlamda bayram, düğün, fetih, Ramazan, rezm, azil, eğlence, ezan sesi, hac, mevlit, Miraç, hamam sefası, sel, padişahın sağlığına kavuşması, sulh, toplumu ilgilendiren bazı

olaylar ve büyük ziyafetler gibi birçok durumu tahkiye tekniğinden faydalanarak anlatmışlardır.

Nesiblerde yer verilen bir başka anlatım tekniği de ben merkezli anlatımdır. Birçok kasidede örneğine rastladığımız bu anlatım tarzında şairler birinci teklik şahıs ağzından bazen zamaneden şikâyet etmişler, bazen kendi âşıklık hâllerini dile getirmişler, bazen âdeta kendileriyle bir iç hesaplaşmaya girişmişler, bazen yaşlılığın olumsuzluklarından söz etmişler, bazen de içlerinde bulundukları olumlu veya olumsuz durumlara paralel ruh hâllerini ifade etmişlerdir.

Kaside nesiblerinde tespit ettiğimiz bir başka anlatım tekniği de nasihattir. Bu durumda şairler günahlara tövbe etmek gerektiğinden söz etmişler, aşkın öneminden bahsedip aşkla ilgili bazı öğütlerde bulunmuşlar, bu dünyanın fani bir âlem olduğunu ve fazla değer vermemek, nefis ve şeytana uymamak, ibadetlerde hassasiyet göstermek, sabretmek şeklinde nasihatlere yer vermişlerdir.

Nesiblerde dikkatimizi çeken ve örneklerle ortaya koyduğumuz bir diğer anlatım tekniği de diyalog tekniğidir. Bu durumda şairler zamane, felek, baht, vehim, vesvese, gönül gibi soyut unsurların yanında saba rüzgârı, Hızır, sevgili gibi nispeten daha somut varlıklarla karşılıklı konuşmuşlardır.

Kaside nesiblerinde tespit ettiğimiz son anlatım tarzı monolog tekniğidir. Bu durumda şairler felek, hilâl, saba rüzgârı, iç ses gibi unsurların yanında, Hz. Peygamber, sabah tabibi, eşyanın sırlarını keşfeden bir zat gibi şahısları konuşturmuşlar veya kendileri konuşmuşlardır.

Son cümleden olmak üzere, şairler hem çok farklı konuları ele almak hem de farklı anlatım tekniklerine yer vermek suretiyle nesib bölümlerine büyük önem vermişlerdir. Methiye bölümünde geleneksel övgü kalıplarının dışına çıkamayan, memduhlarını âdeta klişe ve basmakalıp ifadelerle methetmek zorunda kalan şairler, nesib bölümünü şairlik güçlerini, sanat kabiliyetlerini, söyleyişteki özgünlüklerini sergiledikleri, nispeten daha serbest bir saha olarak görüp değerlendirmişlerdir. Bu yönüyle nesibler, kasidenin dış dünyaya açılan, kasidenin alışlagelen ve kuralcı yapısı içinde şairlere özgürlük tanıyan bölüm durumundadır.

KAYNAKLAR

- Abdülaziz Bey. (2000). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Âdât ve Merasim-i Kadime, Tabirât ve Muamelât-ı Kavmiye-i Osmaniye*. (Yayına Haz.: Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Acıduman, A., İlgili Ö. (2012). XVIII. yüzyılda Osmanlı tıbbında çocuk hastalıkları ile ilgili bir bölüm içeren önemli bir Türkçe eser: Nüzhetü'l-Ebdân fî Tercemet-i Gâyeti'l-İtkân. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 55 (2), 110-125.
- Aça M. vd. (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Açıkgöz, N. (2003). Klâsik Türk Şiirinde Beşerî His ve Hasletler. *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, (27/1), 1-17.
- Açıkgöz, N. (2004). Kahve. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, (4), Ankara: AKM Yayınları, 20-21.
- Adnî Receb Dede. (2004). *Adnî Receb Dede, Hayatı ve Eserleri*. (Haz.: Zehra Göre), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Âgâh (2000). *Âgâh Dîvânı ve İncelenmesi*, (Haz.: Şerife Akpınar), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Ağca, H. (2004). Kabak. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, (4), Ankara: AKM Yayınları, 3.
- Ahmet Müsellem Efendi. (2006). *Ahmet Müsellem Efendi ve Divan'ın Tenkitli Metni*. (Haz. Zafer Topak), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Sakarya.
- Aka, B. (2013, Fall). Divan Şiirinde “Âb” Motifinin Methiye Unsuru Olarak Kullanımı: Hayretî'nin “Âb” Redifli Kasidesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/13, 423-434.
- Akagündüz Y. M. (2009). *Klasik Türk Edebiyatında Şitâ'iyeler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırıkkale.
- Akalın, E. (2011). *Klâsik Türk Şiirinde Şâir-İktidar İlişkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırıkkale.
- Akalın, L. S. (1984) *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul.

- Akalın, Ş. H. (1993). Üzerlik. *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 247-260.
- Akar, M. (1987). *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler*. 1000 Temel Eser Dizisi: 131. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akarca, D. (2003). Şitâiyye Nesiplerinde Dil, Anlatım ve Muhteva Özellikleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana
- Akarca, D. (2005). Şitâiyyelerde Sosyal Yaşantı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 1-13.
- Akdeniz, S. (Tarihsiz). Betimleyici Anlatım: Tasvirî “descriptif” Metinler. Web: www.ege-edebiyat.org/docs/319.doc, adresinden 25 Temmuz 2011’de alınmıştır.
- Akgül, S. (2011, Ekim). Hayâlî’nin Kasidelerinde Lâle Motifi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı, 9 (2), 333-340.
- Akkuş, M. (2002). Tarihî ve Edebî Bir Kişilik Olarak Nevaî (Herat, 1441-1501) ve Nevaî’nin Eserlerinde İnsan Problemi. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (19), 123-132.
- Akkuş, M. (2006). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası: Edebi Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınevi.
- Aksoy, H. (2010). Şitâiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 39, İstanbul: TDV Yayınları, 216.
- Aksoyak, İ. H. (1995). Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sivas, (1), 81-94.
- Aktepe, M. (2011). Kâğıthane. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 24, İstanbul: TDV Yayınları, 166-169.
- Akün, Ö. F. (1988). Nesib, Nasîb. *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, 9, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 204-206.
- Akün, Ö. F. (1994). Divan Edebiyatı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 9, İstanbul: TDV Yayınları, 389-427.
- Alaşehirli Kadı Muhammed. (2001). *Alaşehirli Kadı Muhammed Divanı (İnceleme-Tenkritli Metin-Dizin)*, (Haz.: Haluk Aydın), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Albayrak, N. (1993). Cem. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 7, İstanbul: TDV Yayınları, 279-280.

- Alper, Ö. M. (1999). İbn Sinâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 20, İstanbul: TDV Yayınları, 319-322.
- Altınay, A. R. (1973). *Lâle Devri*. (Baskıya Haz. Haydar Ali Dirioz). Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Altıntaş, A. (2009). *Gül İlaçların En Güzeli Kokulu Gülün Osmanlı Tıbbı ve Aromaterapideki Yeri*. İstanbul: Hayykitap.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (2004). Civanperçemi. İstanbul: Ana Yayıncılık, 6, 28.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (2004). Hezeran. İstanbul: Ana Yayıncılık, 11, 23.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (2004). Hüsnüyusuf. İstanbul: Ana Yayıncılık, 11, 333.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (2004). Kartopu. İstanbul: Ana Yayıncılık, 13, 51.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (2004). Şah Tuğu. İstanbul: Ana Yayıncılık, 13, 626.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (2004). Şebboy. İstanbul: Ana Yayıncılık, 20, 280.
- Anar, T. ve Özbay, F. (2013, Güz). Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Osmanlı'dan Günümüze Türk Şiirinde Dilenme ve Dilencilğe Genel Bir Bakış. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (2), 1-27.
- And, M. (Ocak, 2011). *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray-Günlük Yaşam*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Andı, M. F. (1999). Türkçede Rubâiyyât-ı Hayyam Tercümeleri. *İlmî Araştırmalar*, (7), 9-29.
- Andı, M. F. (2000). Müstecâbîzâde İsmet'in Müntehab Rubâiyyât-ı Hayyâm Tercümeleri Adlı Eseri. *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (XXIX), 1-12.
- Andrews, W. G. (2008). *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek*. (Çev. Tansel Güney). 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arafat, W. (2009). Hassân B. Sâbit. (Çev.: Süleyman Tülücü), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (32), Erzurum 2009, s. 157-167.
- Arı, Z. (2008). *Ferit Edgü'nün Öykü ve Romanlarında Anlatım Teknikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.

- Arıkoğlu, İ. (Bahar, 2008). Divan Şiirinde Şehir Adlarının Tevriyeli Kullanımı Aydın-Tire Örneği. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 137-144.
- Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi. (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi Dîvân*. (Nşr.: Fatma Sabiha Kutlar). Ankara: Kalkan Matbaası.
- Arslan, M. (1999). *Türk Edebiyatında Manzum Surnameler (Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri)*. Ankara: AKM Yayınları.
- Arslan, M. (2002). Osmanlı'da Bir Muhteşem Şenlik: Şehzade Sultan Mehmet'in (III. Mehmet) Sünnet Düğünü. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 11, 871-886.
- Arslan, M. (2002). Sıhhatnâmeler. *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 11, 776-789.
- Arşi (1989). *Arşi Divânı'nın Tenkidli Metni I.-II*, (Haz.: Bahattin Kahraman), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Âşık Çelebi. (Tarihsiz). *Âşık Çelebi Dîvânı*. (Nşr.: Filiz Kılıç). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1213614/h/asikcelebidivanifilizkilic.pdf>.
- Âşık Paşa. (2000). *Garib-nâme (Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma)*. (Haz. Kemal Yavuz). I/1 İstanbul: TDK Yayınları.
- Atabağsoy, N. (2014). Klasik Dönem Osmanlı Şiirinde Patronaj ve Şairin Üretim Süreci İlişkisine Bir Bakış. *monograf edebiyat eleştirisi dergisi*, edebiyat ve iktidar, (1), 85-103.
- Atasoy, N. (2002). *Hasbahçe Osmanlı kültüründe bahçe ve çiçek*. 1. Basım. İstanbul: AYGAZ A.Ş.
- Ateş, A. (1970). Nizâmî. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, 9, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 318-327.
- Ateş, A. (1988). Deylem. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 3, 567-568.
- Âtîf Efendi. (1991). *XVIII. Asır Şairlerinden Âtîf Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvanı'nın Tenkidli Metni*, (Haz.: Cevdet Dadaş), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Edirne.
- Avcı, İ. (2014). Divan Şiirinde İskender-i Zülkarneyn. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (29), 47-69.
- Aydar, H. (2002). Kur'an'da Geçen "El-Hayâtu'd-Dünyâ" Kavramı Üzerine Mülâhazalar (II). *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (VI), 23-53.

- Aydemir, Y. (1994). XVII. Y.Y. *Türk Edebiyatında Kasîde*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Aydemir, Y. (1995). Girizgâha Dair. *Türk Kültürü Dergisi*, (39), 546-551.
- Aydemir, Y. (1996). Kasidede Muhteva Unsurları. *G.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 137-159.
- Aydemir, Y. (2001). Bahâriye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 1, 315-318.
- Aydemir, Y. (2001). Cülûsiyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 1, 573.
- Aydemir, Y. (2002). Dâriyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 2, 95-96.
- Aydemir, Y. (2002). Fethiyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 2, 483-484.
- Aydemir, Y. (2004). İydiyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 3, 336-337.
- Aydemir, Y. (2004). Nesîb. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 4, 505-506.
- Aydemir, Y. (2005). Divan Şairi Aşıdan Ne Anlar. *Osmanlı Araştırmaları Prof. Dr. Mehmed ÇAVUŞOĞLU'na ARMAĞAN-II*, (XXVI), 85-94.
- Aydemir, Y. (2006). Rahşiiyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 121-122.
- Aydemir, Y. (2006). Seheriyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 245.
- Aydemir, Y. (2006). Sulhiyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 344-345.
- Aydemir, Y. (2006). Suriyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 346-347.

- Aydemir, Y. (2006). Sühaniyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 349-350.
- Aydemir, Y. (2006). Sünbülüyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 358.
- Aydemir, Y. (2006). Şitaiyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 416-417.
- Aydemir, Y. (Yaz, 2002). Türk Edebiyatında Kaside. *Bilig*, (22), 133-168.
- Aydın, E., (2007). *Divanlardaki Manzum Mektuplar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
- Aydın, M. (2008). Revan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 35, 26-29.
- Aydın, M. (2013). Yahyâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 43, 232-234.
- Aydınalp, H. (Temmuz-Aralık, 2010). Türkiye’de Dini Hayatın Tarihsel Arka Planını Okumak-I: İslamiyet Öncesi Türk İnanç Sistemi ve Türklerin İslamlaşma Süreci. *Toplum Bilimleri Dergisi*, (8), 4, 145-166.
- Aydoğdu, O. (Fall, 2009). İstanbul Hakkında Bilinmeyen Bir Mesnevi: İstanbulnâme. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/7, 158-186.
- Aypay, İ. (Aralık, 2005). Klasik Türk Şiirinde Nevruzun İşlenişi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, VII (2), 1-12.
- Ayvazoğlu, B. (1996). Şükûfenameler. *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür*, İstanbul: İz Yayınları, III, 268-269.
- Ayvazoğlu, B. (1997). *Güller Kitabı Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (1999). Bahçeler. *Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür*, İstanbul: İz Yayınları, IV, 100-101.
- Azamat, N. (1996). Hacı Bayrâm-ı Velî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 14, 442-447.
- Azamat, N. (2004). Melekût. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 29, 47-48.

- Azmî-zâde Hâletî. (2003). *Azmi-zâde Hâletî Divanı, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. (Nşr.: Bayram Ali Kaya). Harvard Üniversitesi Doğu Dilleri Yayınları.
- Babacan, İ. (2001). *XIX. Y.Y. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (Şekil ve İçerik)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Bağdatlı Rûhî (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)*. (Nşr.: Coşkun Ak). c. I-II. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Bâkî. (1994). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*. (Haz.: Sabahattin Küçük). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Balaban, A. (Ağustos, 2003). Çiçeklerin Dili. *Diyanet Aylık Dergisi*, (152), s. 7-12.
- Bâlî Çelebi. (2004). *Bâlî Çelebi Divanı (2b-35a) İnceleme Metin*, (Haz.: Betül Sinan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Barthold, W. (1997). Gürgânc. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 4, 846.
- Batıslam, D. (2003). *Hasbîhâl-i Sâfî (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Batıslâm, D. (2007). Tarih ve Kültür Kaynağı Olarak Hasb-i Hâller. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (22), 29-42.
- Batıslam, H. D. (2002). Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: HÜMÂ, ANKA VE SİMURG. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (1), 185-208.
- Batıslâm, H. D. (2003). Divan Şiirinde Hazan. Yrd. Doç. Dr. M. Fatih Köksal-Ahmet Naci Baykoca. (Hazırlayanlar). *Diriözler Armağanı Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*. Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağ. San. Tic. Ltd. Şirketi, 155-174.
- Batıslâm, H. D. (2005). Divan Şiirinde Sabâ. *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II*, (XXVI), 95-117.
- Batıslâm, H. D. (2009). Şehir Şiirleri ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Edirne Gazelleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*, (39), 483-498.
- Batıslâm, H. D. (Güz, 2006). 16. Yüzyıl Divan Şairi Cinânî'nin Hediye Konulu İki Şiiri. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, (XX), 7-15.
- Batıslâm, H. D. (Tarihsiz). Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm. *Folklor/Edebiyat halkbilim. etnoloji antropoloji. tarih edebiyat*, IX (34), 186-199.
- Batıslâm, H. D. (Winter, 2010). Mesnevilerdeki Hasb-i Hâl Bölümleri ve Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin Heves-nâmesi'ndeki Hasb-i Hâller. *Turkish Studies*

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 5/1, 819-829.

Batıslâm, H. D. (Winter, 2011). Divan Şairinin Benzetme Dünyasında Mısır ve Nil. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, 203-210.

Baykal, E. (Ekim, 2008). *Osmanlılarda Törenler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türk Tarihi Bilim Dalı, Edirne.

Bayram, Y. (2001). *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*, Basılmamış Doktora Tezi, c. 1, Samsun.

Bayram, Y. (2006). Servi. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 279-282.

Bayram, Y. (Fall, 2007). Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/4, 209-219.

Baytop, T. (2000). *Türkiye’de Eski Bahçe Gülleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Baytop, T. ve Bozkurt, N. (2005). Misk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 30, 181-182.

Baytop, T. ve Kurnaz, C. (2003). Lâle. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 27, 79-81.

Beeston, A. F. L. (1979). Mu'allakât. (Çeviren: Süleyman Tülüçü). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 419-427.

Behiştî. (Tarihsiz). *Behiştî Dîvânı*. (Nşr.: Yaşar Aydemir). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275460/h/behisti.pdf>.

Belîğ Mehmed Emîn. (2005). *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tahlil)*, (Haz.: H. Gamze Demirel), Basılmamış Doktora Tezi, 1, Elazığ.

Beyânî. (2008). *17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî'nin Divan'ı İnceleme-Tenkitli Metin*, (Haz.: Fatih Başpınar), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.

Beydebâ-İbnü'l-Mukaffa. (2003). *Kelile ve Dimne*. (Çeviri-İnceleme: Said Aykut). 2. Baskı. İstanbul: Şule Yayınları.

Beylikçi İzzet Bey. (1995). *Beylikçi İzzet Bey Divanı (İnceleme, Metin)* (Haz.: Fatma Meliha Şen), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.

Bilgicioğlu, B. (2008). Sâdâbâd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 35, 379-380.

Bilgin, O. (1995). Türk Edebiyatında Rahşiyeler. Emine Gürsoy Naskali (Editör). *Türk Kültüründe Çağdaş At ve Atçılık*. İstanbul: Resim Matbaacılık, 276-279.

Birgören, H. (2006). Sebeb-i Te'lif. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 222-223.

Birici, S. (2007). Klasik Türk Edebiyatında Âsiyâ. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 97-113.

Bolat, B. (2012). *Divan Şiirinde Eğlence Mekânları (Kâğıthane ve S'adâbâd)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.

Boleli, N. (2007). Klâsik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tesbitler I. *Şarkiyat Mecmuası*, (11), 1-57.

Boratav, P. N. (1994). *Türk Halk Bilimi II 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Bosnalı Sabit.A. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit Divan*. (Nşr.: Turgut Karacan). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Bostan, İ. (2001). Kahve. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 24, 202-205.

Bostan, İ. (2013). Yemen. (Osmanlı Dönemi). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 43, 406-412.

Boynukara, H. (1997). *Modern Eleştiri Terimleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Bozkurt, N. (2002). Kılıç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 25, 405-408.

Bozkurt, N. (2004). Mescid-i Aksâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 29, 268-271.

Bozkurt, N. (2012). Tokalaşma. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 41, 617-619.

Bozyiğit, A. E. (1994). Nargile. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6, 45-46.

Buhârî. (Tarihsiz). *Sahihu'l-Buhârî*. I-VIII, İstanbul.

- Bulut, A. (2001). Rasih'in Okçulukla İlgili Bir Manzumesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (17), 95-104.
- Bulut, H. (2011, Haziran). *Yeniliklerle Dolu Yüzyıldan İki 'Yeni' İsim: Nedim-Levnî Eserlerindeki Sevgili Figürleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Bursalı Rahmî. (2011). *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*. (Nşr.: Mustafa Erdoğan). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2011, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292396/h/bursali-rahmi-divani.pdf>.
- Büyük Kültür Ansiklopedisi*. (1984). Karıncalar. Ankara: Başkent Yayınları, 7, 2550.
- Canım, R. (1998). *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Canım, R. (2004). Mehtâbiyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 4, 323-324.
- Canım, R. (2006). Şarâb. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 372-373.
- Canım, R. (2010). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Caran, M. (2003). *Divan Şiirinde Kozmik Unsurlar (15,16, 17 ve 18. Yüzyıl Şairlerinden Ahmet Paşa, Necati Bey, Fuzuli, Baki, Nef'i, Na'ili, Nedim ve Şeyh Galib'in Kasidelerinde Kozmik Unsurlara Bakış ve Kozmik Unsurları Kullanış Tarzlarının Karşılaştırılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ.
- Cemî. (1995). *Cemî Hayatı Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı'nın Tenkîdli Metni*, (Haz.: Birgül Koparan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Cevdet A. (2000). *Kıyas-ı Enbiya-I* (Haz.: Mahir İz). T.C. Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser, Ankara: Neyyir Matbaacılık.
- Cevrî. (1981). *Cevrî Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. (Nşr.: Hüseyin Ayan). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2004). Kadeh Duası. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 4, 6.

- Ceylan, Ö. (2005). Taşranın Altın Çiçeği Safran. *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II*, (XXVI), 147-162.
- Ceylan, Ö. (2011). Tavus. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 40, 184-185.
- Coşkun S., V. (2010). Tâk-ı Kısra. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 39, 450-451.
- Coşkun, M. (Kış, 2011). Klâsik Türk Şairinin Poetikası Üzerine. *Bilig*, (56), 57-80.
- Cunbur, M. (1960). Nazîm'in Ramazaniyesi. Ankara: *Diyanet İşleri Reisliği 1960 Yıllığı*, s. 59-62.
- Çağrı, M. (2000). İnfak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 22, 289-290.
- Çakıcı, B. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XVI. Yüzyıl)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Çakıcı, B. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (XVI. Yüzyıl)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Çakım, B. (1999, Ocak). Şitaiyye. *Ahenk Aylık Fikir, Kültür ve Edebiyat Dergisi*, (7), 26-31.
- Çakmak, Y. (2013). Tunceli-Dersim'de Sarı Saltık Kültü ve Ocağı. (Erdal Gezik-Mesut Özcan), *Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*. Ankara: Kalan Yayınları, 350-392.
- Çavuşoğlu, M. (1986). Kaside. *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, (414-415-416), 17-77.
- Çavuşoğlu, M. (2001). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çeçen, M. K. (2012, Summer). Eski Kimyada Kibrî-i Ahmer Teriminin Klasik Türk Şiirine Yansımaları. *Turkish Studies International For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, 759-780.
- Çelebi, A. H. (2002). *Divân Şiirinde İstanbul*. Ankara: Hece Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (1973). *Ramâzan-nâme "1826 Yılından Ramazan Mânileri"*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser 22.
- Çelebioğlu, Â. (1998). Ay (Kültür ve Edebiyatımızda Ay). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: M.E.B. Yayınevi, 677-689.
- Çelebioğlu, Â. (1998). Divan Şiirinde Ramazan. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: M.E.B. Yayınevi, 703-707.

- Çelebioğlu, Â. (1998). Edebiyatımızda Ramazan. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: M.E.B. Yayınevi, 691-695.
- Çelebioğlu, A. (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. Yüzyıla Kadar)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çelik, M. (2006). *el-Cezireli Şair el-Ahtal*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belağatı Bilim Dalı, Şanlıurfa.
- Çelik, Y. (2002). Deniz. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 2, 127-128.
- Çetin, N. (2006). Portre. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 110-111.
- Çetin, N. M. (1973). *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Çetin, O. (1998). Horasan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 18, 234-241.
- Çetindağ, Y. (Winter 2009). Edebiyatımızın Kaynaklarından Doğu Edebiyatı ve Metinleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, 4/I-II, 2043-2088.
- Çetinkaya, Ü. (2010, Güz). Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (13), 61-89.
- Çetinkaya, Ü. (2011, Spring). Divan Şiirinden Örneklerle Mübalağa Sanatının Mizahla İlişkisi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/2, 39-74.
- Çetinkaya, Y. D. (2008, Mart). 1908 Devrimi'nde Kamusal Alan ve Kitle Siyasetinde Dönüşüm. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 125-140.
- Çetişli, İ. (2004). *Metin Tahillerine Giriş/2 Hikâye-Roman-Tiyatro*. I. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çıkla, S. (2009, Bahar). Şiir ve Hikâye Çevresinde Oluşan İki Tür: Manzum Hikâye ve Öykü Şiir. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, XXV, 51-85.
- Çınar, A. A. (1996). *Kazak ve Türkiye Türklerinde At Kültürü ve Atın Rolü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çınar, B. (2001). Dîvân Şiirinde Adâlet. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBİAR)*, (10), 295-332.

- Çınar, E. (2010). *Kütahyalı Rahîmî Dîvânı'ndaki Kasidelerin Şerhi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.
- Çınar, M. (2004). 16. Yüzyıl Divan Edebiyatında Bahçe Tasviri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (26), 149-158.
- Çırak, E. H. (2007). 18. YY.'da Yazıldığı Tahmin Edilen Bir Yazmadaki Güfteler, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul.
- Çiçekler, M. (2008). Sa'dî-i Şîrâzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 35, 405-407.
- Çiftçi, H. (1998). Klâsik İslâm Edebiyatında Hiciv ve Mizah. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (10), 139-162.
- Çoban, A. (2004). *Edebiyatta Üslûp Üzerine: Sözü'nün Tadını Dilde Duymak*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çolak, S. ve Hilooğlu, C. (2010, Bahar). Osmanlı İktidar Anlayışı Çerçevesinde Şiir. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 89-102.
- Çoruhlu, T. (2012). Tuğ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 41, 330-331.
- Çoruhlu, Y. (2001). Kasır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 24, 555-558.
- Dadaş, C. (2002). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Şâirlere Verilen Câize ve İhsânlar. *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 11, 748-757.
- Dalkılıç, M. (2006). İbn Hazm'a Göre Şîa. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (14), 147-172.
- Dâniş Mehmed Bey. (1993). *Dâniş Mehmed Bey Hayatı, Sanatı ve Divânı*, (Haz.: Süreyyâ Özavar), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Dâvud İbrâhimî. (2002). Kelîm-i Kâşânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 25, 212.
- Demir, N. (2004). Kılıç. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 4, 121-124.
- Demirayak, K. (1997). Bânet Su'âd Kasidesi Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 141-157.
- Demirayak, K. (2009, Ekim). *Arap Edebiyatı Tarihi I Cahiliye Dönemi*. Birinci Baskı. Ankara: Fenomen Yayınları.

- Demirci, M. (1983). Nûr-ı Muhammedî. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (I), 239-258.
- Demirci, M. (1997). Hakikat-i Muhammediyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 15, 179-180.
- Demirel, G. (2009, Ağustos). Fuzûlî'nin "Bağdâd Kasidesi" ve Düşündürdükleri. Hanife Koncu-Müjgân Çakır (Hazırlayanlar). *Bu Alâmet İle Bulur Beni Soran Fuzûlî Kitabı Fuzûlî Hakkında Seçme Makaleler ve Bibliyografya Denemesi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 201-208.
- Demirel, Ş. (2009, Fall). Divan Şiirinde Erguvân. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/8, 995-1014.
- Demirel, Ş. (2012). 16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî'nin Bir Kasidesi Üzerine Psikanalitik Çözümleme Denemesi. *Prof. Dr. Mine MENGİ Adına TÜRKOLJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana, 95-108.
- Demirtaş, Y. (2009). Türk Din Mûsikîsi Formları. İlahiyat Fakültesi Dergisi, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 213-227.
- Deniz, S. (1992). 16. Yüzyıl Bazı Dîvân Şâirlerinin Türkçe Dîvânlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî-Fuzûlî-Hayâlî Beğ-Nevî-Yahyâ Beğ), Basılmamış Doktora Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Derdiyok, İ. Ç. (1994, Ekim). Hoca Dehhani'nin Kasidesine Tematik Bir Bakış, *Yedi İklim*, 59-63.
- Derzi-zâde Ulvî. (1993). *Derzi-zâde Ulvî (Hayatı Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni)*, (Haz.: İsmail Çetin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, c. I, Elazığ.
- Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük*. (1993). Zülfaris veya Zülfaruz. MİLLİYET Gazetecilik AŞ (Türkiye), BERTELSMANN (Almanya), MONDADORİ (İtalya) Ofset Baskı Tesisleri, 6, 2496.
- Dikmen, H. (2003, Ocak-Haziran). Seyyid Vehbî Divanı'nın Şekil ve İfade Özellikleri Yönünden Analizi. *Çorum Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 103-126.
- Dikmen, H. (2005, Temmuz-Aralık). Seyyid Vehbî Divanı'nda Çevre, Kültür Unsurları ve Toplum Hayatı. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 25-56.
- Dikmen, M. ve Çetin, K. (2012, Bahar). Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları. *Bilgi*, (61), 71-98.
- Dilçin, C. (1999). Fuzulî'nin Nesîb Bölümü "Lugaz" Olan Bir Kasidesi. *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 39 (1-2), 79-86.

- Dilçin, C. (2000). Su Kasidesinin Bir Beytindeki “Yaygın Yanlış” Üzerine. *Türkoloji Dergisi*, XIII (1), 145-166.
- Dilçin, C. (2007). Divan Şiirinde Çağrışım Ögesi Olarak Yer Adları. *Tunca Kortantamer İçin*, Ege Üniversitesi Yayınları Edebiyat Fakültesi Yayın No: 6, Bornova-İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 105-140.
- Dilçin, C. (2007). Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri. *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 196-204.
- Dilçin, C. (2009). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. 9. Baskı. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilçin, C. (2010, Mayıs). Fuzulî'nin Kasideleri Üzerine Kısa Notlar II. *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 308-334.
- Dimetokalı Vahdetî. (2006). *17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî'nin Divan'ının Tenkitli Metni*, (Nşr.: Yılmaz Öztürk), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Dîvân-ı Nâşid. (1998). *Dîvân-ı Nâşid İnceleme-Tenkitli Metin*, (Haz.: Lütfi Alıcı), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Dîvân-ı Rızâyî. (1997). *Dîvân-ı Rızâyî (Tenkitli Metin)*, (Haz.: Mümin Topçu), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Dîvân-ı Selâmî. (1999). *Dîvân-ı Selâmî (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Ayşe Kaya), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Dîvân-ı Vâli-i Amedî. (2006). *Dîvân-ı Vâli-i Amedî Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği*, (Haz.: Mustafa Okur), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Diyarbakırlı Ali Emirî. (2007). *Diyarbakırlı Ali Emirî Divanı, İnceleme-Metin*, (Haz.: Sefer Serin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Gaziantep.
- Doğan, M. N. (2008). Fuzulî'nin Kasîde-i Kalemîyye'sinin Şerhi. *Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN'ın Anısına Uluslararası Dîvân Edebiyatı Sempozyumu 27-28 Mayıs 2008*, İstanbul: Beykoz Belediyesi Yayınları, 119-130.
- Doğanay, A. (2012). Tezyinat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 41, 79-83.
- Donbay, A. (2001). Tanzimat Dönemi Tenkit Anlayışı Çerçevesinde: Ziya Paşa'nın “Şiir ve İnşâ” Makalesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (10), 181-188.

- Donuk, S. (2012, Fall). Şerh-i Du'â-yı Kadeh ve Kadeh Duası Mazmunu. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4, 1599-1629.
- Durdu, M. (2008). *Türk Edebiyatında Nasihat*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Durkaya, H. (2010). Fehîm-i Kadîm Divanı'nda Hayvanlar Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-*, 3 (15), 13-27.
- Durmaz, G. (2003). *Dîvân Şiirinde Rind ve Zahid Çekişmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Bursa.
- Durmaz, G. (2005/1). Dîvân Şiirinde Rind. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 57-76.
- Durmaz, G. (2013, Summer). Pergelin Bir Ayağı Şair, Diğer Ayağı Hayal Dünyası: Divan Şiirinde Pergel. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, 8/9, 1253-1256.
- Durmuş İsen, T. I. (2006, Kasım). *II. Selim Dönemi Sonuna Kadar Osmanlı Edebî Hâmîlik Geleneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Durmuş, İ. (1998). Hezl (Arap Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 17, 304-305.
- Durmuş, İ. (2003). Meânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 28, 204-206.
- Durmuş, İ. (2011). Türklerde Kan Kardeşliği ve Antla İlgili Hususlar. *Millî Folklor*, (89), 100-108.
- Durmuş, T. I. (2009). *Tutsan Elini Ben Fakirin Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği*. İstanbul: Doğankitap Yayınları.
- Dursunoğlu, H. (2003). Klâsik Türk Edebiyatında Ramazan Konulu Şiirler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (22), 9-29.
- Edib Harâbî. (2002). *Edib Harâbî Divanı (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Kemal Üçüncü), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ,Elazığ.
- Edirneli Fâiz. (2006). *Edirneli Fâiz Divanı İnceleme-Metin-Dizin*, (Haz.: Tarık Demir), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.

- Edirneli Kâmî. (Tarihsiz). *Edirneli Kâmî ve Dîvânı*, (Nşr.: Gülgün Erişen Yazıcı). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275465/h/kami.pdf>.
- Eflatun, M. (2003). Şehir Medhiyelerine Bir Örnek: Akşehir Medhiyesi. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (26), 273-278.
- Egüz, E. (2009/1). İstanbul'a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysî, Nedim, Râmî ve Süheylî'nin İstanbul'a Dair Birer Manzumesi. *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XL, 35-93.
- el-Aclûnî İsmail b. Muhammed. (1351). *Keşfü'l-Hafâ ve Mûzîlî'l-İlbâs Amma'sh-Tehere Mine'l-Ehâdîsî alâ Elsinetî'n-Nâs*, II, Beyrut .
- Elbir, B. (2006, Ekim). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Elçin, Ş. (1987). *Âşık Ömer*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eliaçık, M. (2004). Gayb Erenleri. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 16.
- Eliaçık, M. (2012, Winter). Osmanlı'da Manzum Fetvâlar ve Edebî Değerleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/1, 41-56.
- Elmalı, H. (1997). Hassân b. Sâbit. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 16, 399-402.
- Elmalı, H. (2005). Kaside. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 24, 562-564.
- Emecen, F. (2003). Manisa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 27, 577-583.
- Emiroğlu, S. (2010). *Türkçe Manzum Nasihat-nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı, Konya.
- Emrî. (Tarihsiz). *Emrî Divanı*. (Nşr.: M.A. Yekta Saraç). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128327/h/giris-emridivani.pdf>.
- Enderunlu Vâsıf. (2007). *Enderunlu Vâsıf Divanı*. (Nşr.: Rahşan Gürel). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ercan, Ö. (2007/1). Arayıcızâde Ferdî ve Eserleri Hikâye-i Erdeşîr ü Şâpûr ve Esmâ-yı Büldân. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 71-93.
- Erdem, İ. (2007, Spring). Mikyâsu'l-Lisân Kıstâsu'l-Beyân'daki Dil Bilgisi Terimleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/2, 192-216.

- Erdem, S. (1991). Bâbil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 4, 392-395.
- Erdoğan, K. (2008). Birrî Divanı'nda Manisa ve Şairin Sosyal Çevresi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (37), 69-85.
- Erdoğan, M. (2012). Gözden Kaçmış Bir XVI. Asır Şâiri; Celâl-zâde Mustafa'nın Oğlu Mahmûd Efendi ve Konya, İstanbul ve Edirne Medhiyeleri. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 300-325.
- Eren, A. (2010, Spring). Hüsn ü Aşk'ın Tasvirlerinde Gül (Rose In The Hüsn ü Aşk's Depictions). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/11, 245-251.
- Erhat, A. (2013). *Mitoloji Sözlüğü*. 12. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erkal, A. (1997). Lami'i'nin Ferhad u Şirin Mesnevisi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (8), 51-66.
- Erkal, A. (2001). Divan Edebiyatında Hazaniyye ve Nev'i'nin 'Hazaniyye-i Latife' İsimli Kasidesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Sadi Çöğenli Özel Sayısı)*, (18), 107-152.
- Erkal, A. (2004). Divan Edebiyatı'nda Temmuziyye ve Mustafa Sâmî'nin Temmuziyyesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (24), 43-66.
- Erkal, A. (2007). Divan Şiirinde Afyon ve Esrar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 25-60.
- Erkal, A. (2009). *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Erkan, M. (1999). HÜSREV ve ŞİRİN. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 19, 55.
- Erkul, R. (2009). Edebî Dilekçe Olarak Kasideler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*, 753-762.
- Erkul, R. (2013). Mizah Bağlamında Sabit İle Nedim'in Ramazaniyeleri. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 446-456.
- Ersoylu, H. (1992). Kaside-i Kalem. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 147-167.
- Ertuğrul, S. (1993). Çırağan Sahilsarayı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 8, 304-306.
- Ertuğ-Tarım, Z. (2007). Peyk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 263-264.
- Esendemir, Ş. (2008, Ocak-Şubat-Mart). Osmanlı İstanbul'unda Surre-i Hümayun Geleneği ve Kurban. *1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi*, (3), 126-132.

- Esir, H. A. (2009). Anadolu Sahasında Mesnevilerinde Miraç Mevzuu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*, (39), 683-708.
- Eskigün, K. (2006). *Klasik Türk Şiirinde Efsanevi Kuşlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Esrâr Dede. (1996). *Esrâr Dede, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvân'ının Karşılaştırmalı Metni*, (Haz.: Hasan Ali Köşk), Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Eşref Paşa. (2006). *Eşref Paşa Dîvânı (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Nesre Çeviri)*, (Haz.: Gülçin Tanrıbuyurdu), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Eyduran-Sungurhan, A. (2006). Şem'. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 392-393.
- Eyice, S. (1988). Âdile Sultan Sarayı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 1, 383-384.
- Eyice, S. (1991). Ayasofya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 4, 206-210.
- Eyice, S. (1995). Fâtih Camii ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 12, 244-249.
- Eyice, S. (2002). Küçüksu Kasrı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 26, 530-532.
- Fasîhî. (2001). *Fasîhî Divanı: İnceleme-Metin*, (Haz.: Halûk Gökalp), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Fathalizade, A. (Tarihsiz). Ortaçağda, Yakındoğuda Demir Çelik Üretimi ve Kılıç Yapımı. *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği METALURJİ MÜHENDİSLERİ ODASI*, Web: http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi158/d158_3443.pdf, s. 34-43 adresinden 12 Nisan 2014'te alınmıştır.
- Fatîn. (2005). *Fatîn Divanı İnceleme-Metin*, (Haz.: Uğur Soldan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Gaziantep.
- Fatîş, E. (2012). Hz. İsa'nın Mehdi ve Deccalle ilişkilendirilmesi Üzerine. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (33), 175-190.
- Fayda, M. (1992). Bilâl-i Habeşî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 6, 152-153.

- Fayda, M. (1998). Hulefâ-yi Raşidîn. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 18, 324-338.
- Fehîm-i Kadîm. (1991). *Fehîm-i Kadîm (Hayatı, Sanatı, Dîvan'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi)*. (Nşr.: Tahir Üzgör). Ankara: AKM Yayınları.
- Fehimi, M. (2010). Safevi Şahları İle Astrahani Hanedanı Arasındaki Siyasi İlişkiler. (Çeviri: M. Bilal Çelik). *History Studies International Journal of History*, 2/2, 511-516.
- Ferîdûn. (2002). *Ferîdûn Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin)*. (Haz.: Kadriye Şimşek), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kütahya.
- Ferrî Mehmed. (1994). *Ferrî Mehmed Hayatı, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*. (Haz.: Mehmet Kırbıyık), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Eski Türk Edebiyatı), Konya.
- Fevzî. (2006). *Fevzî (17. yy) Dîvânı Tenkidli Metin-İnceleme*, (Haz.: Fazilet Çöplüoğlu), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta.
- Figânî. (1966). *Kanuni Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi*. (Nşr.: Abdülkadir Karahan). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Fuzûlî. (1997). *Fuzûlî Divanı*. (Nşr.: Kenan Akyüz-Süheyl Beken-Sedit Yüksel-Müjgan Cunbur). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Fütûhî. (1993). *Fütûhî Divanı İnceleme-Metin-Sözlük*. (Haz.: Dursun Ali Tökel), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.
- Ganî-zâde Nâdirî. (1985). *Ganî-zâde Nâdirî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserler Dîvânı ve Şeh-nâmesi'nin Tenkidli Metni*, (Haz.: Numan Külekçi), Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum.
- Gelibolulu Mustafa Âlî. (1999). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanlarının Tenkitli Metni*, (Haz.: İ. Hakkı Aksoyak), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Gelibolulu Sun'î. (Tarihsiz). *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*. (Nşr.: Halil İbrahim Yakar). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213620/h/gelibolulu.pdf>.
- Genç, İ. (2004). Hançer. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 3, 221-222.

- Genç, İ. (2006). Mahlâsnâme ve Kaside İlişkisi Üzerine Bir Mukayese. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IV. (2), 317-331.
- Gevherî. (1998). *Gevherî Divanı: İnceleme-Metin-Dizin-Bibliyografya*. 2. Baskı. (Nşr.: Şükrü Elçin). Ankara: AKM Yayınları.
- GIBB, E.J. W. (Tarihsiz). *Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottoman Poetry)* (I-II). (Tercüme: Ali Çavuşoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Giray, S. (2001). *Sa'îd Giray Dîvânı*. (Nşr.: Saadet Karaköse). Denizli: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292419/h/said-giray-divani.pdf>.
- Gökalp, H. (2006). Divan Şiirinde Sıhhat-nâmeler. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (14), 101-130.
- Gökalp, H. (2006). *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana.
- Gökbilgin, M. T. (1994). Edirne. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 10, 425-431.
- Göktaş, U. (1994). Kâğıthane Âlemleri. İstanbul. Sa'dâbâd. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Ana Basım AŞ, 4, 382.
- Gökyay, O. Ş. (2002). *Güçlük Nerede? (Seçme Makaleler 3)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gölpinarlı, A. (1970). Bustan. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 2, 823.
- Gönel, H. (2010). 15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili, Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Gönel, H. (2010). Divan Şiirinde Sevgiliye Dair. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/3, 208-222.
- Göre, Z. (2007, Fall). Adnî Dîvânı'nda Ahenk Unsurları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/4, 405-422.
- Göre, Z. (2007, Summer). Divan Şiirinde "Cünûn Eyyâmı" Olarak Bahar. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/3, 282-295.
- Göre, Z. (2009). Kerem Kasidelerine Dair. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı)*, (39), 919-957.
- Gövsâ, İ. A. (Tarihsiz). *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*.

- Güftâ, H. (2002, Ağustos). Divan Şiirinde Hz. Eyyûb. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), 27-60.
- Güftâ, H. (2009). Mehmed Niyâzî'nin "Taraf-ı Cânândan Uşşâka Hitâb Olarak Kasîde" Adlı Eseri Üzerine Bir Deneme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (41), 25-34.
- Güftâ, H. (2010). Divan Şiirinde Vakt-i Seher. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı-*, 3 (15), 93-137.
- Güldaş, A. (1993). Çeng. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 8, 268-269.
- Güler, K. (1996). XIX. Asır Şuarâsından Ârifî ve Pesendî'nin Kütahya Methiyeleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 279-285.
- Güler, K., Yaşar, K. (2010). *Divân Şiirinde Câize*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Güler, Z. (2001, Aralık). Fuzûlî'nin Divanına Sosyal Psikoloji Açısından Bir Bakış (Ötekileştirilmiş Fuzûlî). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 85-106.
- Güler, Z. (2004). Şeyh Galib Divanında Ayna Sembolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 103-121.
- Güler, Z. (2006). *Divan Şiirinde Peygamber Hikâyelerine Telmihler*. Malatya: Uğurel Matbaası.
- Güler, Z. (2009). Ruz u Şeb Redifli Üç Na't. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*, (39), 553-578.
- Güler, Z. (2014, Mart). Divan Şiirinde Papağan. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 61-71.
- Gülhan, A. (2005). Güneş Redifli Kasideler ve Övgülerinde Hükümdar Tiplmeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Osmanlı Araştırmaları Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-II*, (XXVI), 297-328.
- Gültekin, H. (2013, March). Firdevsî, Şeh-nâme, Şeh-nâmecilik ve Meşâhîr-i İslâm'da Firdevsî Maddesi. *The Journal of Academic Social Science Studies Jass International Journal of Social Science*, 6 (3), 239-261.
- Günay, D. (2007). *Metin Bilgisi*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Günay, H. M. (2007). Rebûüvvel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 34, 501-502.
- Gündüz, F. (2007). Okmeydanı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 33, 339-340.

- Günel, F. (1998). Hira. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 18, 121-122.
- Güngör, E. R. (2002). Ortaçağ'dan İki Musikî Öncümüz: İlk Bilinen Halk Ozanımız Dede Korkut ve En Eski Musikî Âlimimiz Türkistanlı Türk Fârâbî. *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 6, 144-161.
- Günnehir O. ve Yayıntaş, M. A. (1987). *(Yardımcı Ders Kitabı) Park ve Bahçelerimizin Süs Bitkileri*. İzmir: E.Ü. Fen-Fakültesi Baskı İşleri İzmir.
- Gür, D. (2003). *Çiçek İsimleriyle Rediflenmiş Kasideler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Gürdal, O. (2008). *XV. Yüzyıl Dîvânlarındaki Kasidelerde Nesib Bölümü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Manisa.
- Gürer, A. (1997). Dîvân Edebiyatında Sürme ve Nâ'ilî'nin Bir Gazeli. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türkoloji Dergisi*, XII. (1), 119-126.
- Gürgendereli, M. (2010, Winter). Üç "Vîrân Hâne" Kasidesi. *Turkish Studies Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/1, 1089-1107.
- Gürkan, N. (2007/1). Iraklı Şair El-Hillî ve Hz. Peygamber'e Methiyesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (18), 27-47.
- Gürlek, M. (2011, Aralık). 'Alâ'im-i Cerrâhîn'de Geçen Bitki Adları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 123-145.
- Güven, Ö. ve Hergüner, G. (1999). Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (5), 32-49.
- Hacıgökmen, M. A. (2013). Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları. *Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan*, Konya: S.Ü. Türkiyat Enstitüsü Yayınları, 393-422.
- Hafid. (2003). *18. Yüzyıl Şairi Hafid'in Divanı'nın Transkripsiyonlu Karşılaştırmalı Metni*, (Haz.: Şenay Özkan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Edirne.
- Halaçoğlu, Y. (1991). At (İslâmî Devir). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 1, 28-31.
- Halaçoğlu, Y. (1991). Bağdat (Osmanlılar Dönemi). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 4, 433-437.

- Halepli Edîb. (2014). *Halepli Edîb Dîvânı. (İnceleme-Tenkitli Metin-Cinaslar Sözlüğü)*. (Haz.: Cafer Mum), Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, I, Ankara.
- Hallac-ı Mansur. (2002). *Tavasın "Enel Hak"*. (Çev.: Yaşar Günenç). 3. Basım. İstanbul: Yaba Yayınları.
- Hamîdullah, M. (1998). Hayber. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 17, 20-22.
- Hanioğlu, M. Ş. (2001). İttihat ve Terakkî Cemiyeti. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 23, 476-484.
- Harekât, İ. (2003). Mağrib. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 27, 314-318.
- Harman, Ö. F. (2000). İmrân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 22, İstanbul 2000, s. 232.
- Harmancı, M. E. (2005). Klasik Türk Şiirinde Matem Şekilleri. *Osmanlı Araştırmalar Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan*, (XXVI), İstanbul: İsam Yayınları, 329-350.
- Harmancı, M. E. (2011). Bir Eskatoloji Miti Olan Tufandan Klasik Türk Şiirinde Şarap Metaforuna. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (7), 57-68.
- Haşmet. (1995). *Haşmet Dîvânı =Hayatı, Edebî Kişiliği-Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni=* (Haz.: Mustafa Aslan). Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Hayâlî. (1992). *Hayâlî Bey Divanı*. (Nşr.: Ali Nihad Tarlan). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hâzık Mehmed Efendi. (1992). *Hâzık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. (Haz.: Hüseyin Güfta), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Ankara.
- Hecrî Kara Çelebî Muhyî'd-dîn Mehmed (ö. 1557). (Tarihsiz). *Dîvân*. (Nşr.: Ömer Zülfe). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275464/h/hecri.pdf>.
- Helâkî. (1982). *Helâkî: Dîvan Tenkidli Basım*. (Nşr: Mehmed Çavuşoğlu). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hersekli Arif Hikmet Bey. (1994). *Hersekli Arif Hikmet Bey Divanı (İnceleme-Metin)*. (Haz.: Hacı Ali Şahin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Hikmetî. (2006). 17. YY. *Şairlerinden Hikmetî ve Divanı*, (Haz. Aysel Eğri), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.

- Hilâlî. (1999). *Hilâlî Dîvânı (Metin-Çeviri-Tahlil)*. (Haz. İsmet Şanlı), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana bilim Dalı, Bursa.
- Himmetzâde Abdullah (Abdî). (2003). *Himmetzâde Abdullah (Abdî), Hayatı, Eserleri ve Dîvân-ı Nu'ût'u*, (Haz.: Abdulmecit İslâmoğlu), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları (Türk-İslâm Edebiyatı) Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Hoca, M. F. (2006, Mayıs). Veysi Üskübî'nin Kasideleri ve "İstanbul Kasidesi"nin Değerlendirilmesi. *Hikmet İlmi Araştırma Dergisi*, (7), 117-125.
- Honigmann, E. (1964). Nîşâpûr. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 9, 302-305.
- Horata, O. (2006). Sabâ. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 181.
- Huart, CL. (1970). Baharistan. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 2, 222.
- Hüdâyî-i Kadîm. (2005). *Hüdâyî-i Kadîm Dîvânı (Edisyon Kritik-Metin-İnceleme)*, (Haz.: Hakan Yekbaş), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Hüsâm-zâde Feyzî. (1996). *Hüsâm-zâde Feyzî Dîvânı İnceleme-Metin*, (Haz.: Özlem Gülnar), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Bursa.
- I. Ahmed. (1991). *I. Ahmed ve Divanı*, (Haz.: İsa Kayaalp). Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İrkılata, M. (2007). *Nazire Geleneği İçinde Kerem Kasideleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana.
- Işık, İ. (2013, January). Divan Şairinin "Behrâm"a Bakışı Üzerine Düşünceler. *The Journal of Academic Social Science Studies Jass International Journal of Social Science*, 6 (1), 875-888.
- İbn Mâce. (1413/1992). *Sünen*. I-II. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbrahim Hanif. (1976). *İbrahim Hanif Divanı*, (Haz.: Cemal Aksu), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- İbrahim Tırsî. (Tarihsiz). *İbrahim Tırsî ve Dîvân'ı (İnceleme-Tenkidli Metin)*. (Nşr.: Kadriye Yılmaz Orak). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275470/h/tirsi.pdf>.

- İhyâ. (1990). *İhyâ Divanı (Transkribe Edilmiş Metin)*, (Haz.: Ali İpek), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- İlaydın, H. (1999). “Kerem” Kasideleri. *Makaleler*. Nihal İlaydın (Yayına Hazırlayan). Ankara: Aydın Kitabevi, 79-97.
- İlaydın, H. (Ekim, 1974). Anadolu’da Klâsik Türk Şiirinin Başlangıcı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, XXX (277), 765-774.
- İlhami. (2001). *III. Selim: İlhami: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanın Tenkitli Metni*. (Nşr.: Kaşif Yılmaz). Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü.
- İnalcık, H. (2003). *Şair ve Patron*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- İnan, A. (1998). “Han-ı Yağma” Deyiminin Kökeni. *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: TTK Yayınları, 1, 645-648.
- İnternet: Akarca, D. (2011, Ocak). Şitâiyyelerde Kış Betimlemeleri. *Bercestte Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, Web: <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1508> adresinden 8 Temmuz 2012’de alınmıştır.
- İnternet: Demirel, Ş. Türk Şiirinde Erguvan Üzerine Bir Deneme. Web: http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/sener_demirel_erguvan_deneme.pdf, s. 1-13, adresinden 22 Şubat 2011’de alınmıştır.
- İnternet: İşler, İ. (2013, Temmuz-Ağustos-Eylül) Bir Mazmun Olarak Dîvân Şiirinde Hz. Meryem. *Yağmur Dergisi*, 1-6. Web: <http://www.yagmurdergisi.com.tr/archives/yazdir/bir-mazmun-olarak-divan-siirinde-hz-meryem> adresinden 8 Haziran 2014’te alınmıştır.
- İnternet: Kânî. (Tarihsiz). *Kânî Dîvânı*. (Nşr.: İlyas Yazar). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292407/h/kani-divani.pdf>. adresinden 2 Haziran 2014’de alınmıştır.
- İnternet: Kaplan, M. (2011, Ocak). Divan Şairinin Penceresinden Kış Manzaraları. *Bercestte Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, (103), Web: <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1496> adresinden 8 Temmuz 2012’de alınmıştır.
- İnternet: Keskin-Koç, N. (2010). Minyatür Merceğiyle Divân Şiirini Görmek. *Türklük Bilgisi Araştırmaları Walter G. Andrews Armağanı-II*, 34/II, 1-38. Web: https://www.academia.edu/4447863/Minyatur_Mercegiyle_Divan_Siirini_Gormek, adresinden 30 Nisan 2014’te alınmıştır.
- İnternet: Keskin-Koç, N. (2011). Kahve İle Bâde Âresinde 17. Yüzyıl Divân Şairlerinden Yükselen Sesler. *Türk Kahvesi* Kitabı. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1-14. Web: https://www.academia.edu/5270362/Kahve_Ile_Bade_Aresinde adresinden 30 Nisan 2014’te alınmıştır.

- İnternet: Korkmaz, Y. (Tarihsiz). Afyon Bitkisinin Osmanlı Gündelik Yaşamındaki Yeri. Web: http://www.academia.edu/5858120/Afyon_bitkisinin_Osmanli_Gundelik_Yasamindaki_yeri, 1-17, adresinden 30 Nisan 2014'te alınmıştır.
- İnternet: Sefercioğlu, M. N. (Tarihsiz). Divan Şiirinde Tarak ve Ayna. Web: http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/nejat_sefercioglu_divan_siiri_tarak_ve_ayna.pdf, 1-24, adresinden 12 Ocak 2013'te alınmıştır.
- İnternet: Şehrî. (1999). *Şehrî, Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili*. (Nşr.: Şener Demirel). Elazığ: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213661/h/girisvemetin.pdf>. adresinden 06 Temmuz 2012'de alınmıştır.
- İnternet: Tok, V. A. (2011, Ocak). Şairler Sultanının Gözüyle Kış. *Bercestede Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, (103). Web: <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1496> adresinden 8 Temmuz 2012'de alınmıştır.
- İnternet: Vusûlî. (2010). *Vusûlî (ö. 1000/1592) Dîvan (İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin)*. (Nşr.: Hakan Taş). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-90183/vusuli-divani.html>. 20 Temmuz 2012 de alınmıştır.
- İpek, A. (2008). *Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ.
- İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*. İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- İpekten, H. (1997). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. Dergâh Yayınları: İstanbul.
- İpekten, H., İsen, M. (1992). XVI. Yüzyıl Divan Edebiyatı. *Türk Dünyası El Kitabı*. (3). II. Baskı. 130-156.
- İrepoğlu, G. (2000). Bir İmparatorluğun Görkemi Osmanlı Mücevheri. *P Dergisi Sanat Kültür Antika*, 17, 100-111.
- İsen, M. (1982, Eylül). Kaside. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, V, 205-212.
- İsen, M., Macit, M. (1992). *Türk Edebiyatında Tevhidler (Antoloji)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- İsmâil Hakkî. (1990). *İsmâil Hakkî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, (Haz. M. Murat Yurtsever), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- İspir, M. (2007). Fuzulî'nin Türkçe Divanı'nda Naat Türü ve İşleniş. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII (2), 185-215.

- İspir, M. (2009). Fehîm-i Kadîm Divanı'ndaki Temmûziye Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2/6, 339-349.
- İspir, M. (2010, Summer). Bâkî Dîvânı'nda Âşık İle İlgili Bazı Anlam Unsurları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/3, , s. 282-290.
- İspir, M. (Ağustos, 2009). Fuzûlî'nin Tevhid Kasidesindeki Bahariye Bölümü. Hanife Koncu-Müjgân Çakır. (Hazırlayanlar). *Bu Alâmet İle Bulur Beni Soran Fuzûlî Kitabı Fuzûlî Hakkında Seçme Makaleler ve Bibliyografya Denemesi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 221-232.
- İstanbul. (1994). Kâğıthane. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Ana Basım AŞ, 4, 380-382.
- İstanbul. (1994). Sa'dâbâd. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. İstanbul: Ana Basım AŞ, 6, 385-386.
- Jebrini, A. (1995). Fârâbî (Mûsiki). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 12, 162-163.
- Kâdı. (2002). *Kâdı Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, (Haz.: Serdar Kayalar), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.
- Kadioğlu, İ. (2004/1). Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebinin *Fihrist-i Şâhân*'ı ve Diyarbakırlı Şairler Lebib ve Mülhem Efendinin Zeyilleri. *İlmî Araştırmalar*, (17), 115-131.
- Kadioğlu, İ. (2011, Ekim). Kılıç Kalem Münâzarası. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Mahmut Kaplan Armağan Sayısı*, 9 (2), 161-180.
- Kadrî. (1997). *Kadrî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni*, (Haz.: Mehmet Külahlıoğlu), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Kahraman, Â. (1995). *Osmanlı Devleti'nde Spor*. Birinci Baskı. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalender, A. (Haziran, 2002). *"Taze Can Buldu Cihan": Osmanlı Şiirinde Bahar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Kalkışım, M. (1997, Bahar). Klasik Türk Şiiri'nde Çiçekler. *Akademik Bakış*, (1), 31-38.
- Kalkışım, M. (2003, Bahar). Osmanlı Devletinde Şair ve Yazarları Himaye Kriterleri. *Millî Folklor Dergisi*, (57), 105-108.
- Kallek, C. (2001). Kaparo. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 24, 339-340.

- Kanar, M. (1996). Firdevsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 13, 125-126.
- Kanbalakzâde Hazmî. (1987). *Kanbalakzâde Hazmî Divânı (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Hayrettin Ayaz), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kantemir, E. (1995). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Engin Yayınları.
- Kapal, N. (2013, Kış). Zâtî Divanı'nda Kozmik Unsurlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (24), 160-170.
- Kaplan, D. (2011). Alevilikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş Ya da İki Sembolizminin Kültürel Temeli. *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı I-II*. (I). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 147-159.
- Kaplan, M. (1995, Ekim). Bâkîden Beyitler ve Mısralar III Tabiat. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 206-213.
- Kaplan, M. (1995, Ekim). Nedim'in Şiirlerinde Mimarî, Eşya ve Kıyafet. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 235-250.
- Kaplan, M. (1999). Yunus Emre ve Nebatlar. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 117-130.
- Kaplan, M. (1999). Yunus'un Gül Bahçesinde. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, I, 131-153.
- Kaplan, M. (2001, Bahar). Manzûm Nasîhat-nâmelerde Yer Alan Konular. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (9), 133-185.
- Kaplan, M. (2007). Leyla ve Mecnun. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri Türk Edebiyatında Tipler*. 7. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 129-142.
- Kaplan, Y. (2010). Türk Hamam Kültürünün Divan Şiirine Yansımaları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, (44), 131-155.
- Kaplan, Y. (2011, Temmuz). Divan Şiirinde Kasaplık. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Emine Gürsoy Naskali, Hilâl Oytun Altun.(Editörler). Kültürümüzde Kasaplık. (2), 89-102.
- Karaalioğlu, S. K. (1983). *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*. 3. Baskı. İstanbul: Yelken Matbaası.
- Karabey, T. (2007). Dîvân Şiirinde "Sapma"lar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (32), 15-38.

- Karabey, T. (2012, Winter). Evliyâ Çelebî Seyâhatnâmesinde Gûy u Çevgân Oyunu. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/1, 81-86.
- Karahan, A. (1980). Klâsik Türk Şiirinde Tabiat. *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 55-63.
- Karaköse, S. (2004). Divan Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Tahkiye. *İlmî Araştırmalar*, (18), 45-59.
- Karaköse, S. (2006). Sevgili. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 284-287.
- Karaköse, S. (2006). Sünbül. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 357.
- Karaköse, S. (2008). Eski Türk Edebiyatında Nevruz ve Nevruzla İlgili Unsurlara Genel Bir Bakış. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (23), 171-187.
- Karaköse, S. (2010). Divan Şiirindeki Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı*, 3 (15), 176-186.
- Karaköse, S. (2012). Kozmik Âlemde Nef'î'nin Seyri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 29-48.
- Karakuyu, M. ve Sariusta, F. (2011, Temmuz). Evliya Çelebiye Göre 17. Yüzyılda Edirne'nin Şehir Coğrafyası ve Kültürel Hayat. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (24), 124-149.
- Karaman, G. (2012). Perîşân Çiçek Sünbül ve Klâsik Türk Şiirinde İşleniş. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 288-319.
- Karavelioğlu, M. A. (2007). Klasik Türk Edebiyatında Kaside. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (9), 253-270.
- Karavelioğlu, M. A. (2011). "Güneş Kasidesi" Bağlamında Ahmet Paşa'nın Lâmiî Çelebî'ye Etkisi. Bilal KEMİKLİ-Süleyman EROĞLU. (Editörler). *Bursalı Lâmiî Çelebi ve Dönemi*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 202-222.
- Kartal, A. (1998). *Klâsik Türk Şiirinde Lâle*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kartal, A. (2002). Diyâr-ı Ken'an. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 213-214.
- Kartal, A. (2007). Eski Türk Edebiyatında Mesnevî. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5 (10), 353-432.

- Kâtib-zâde Sâkib. (Tarihsiz). *Kâtib-zâde Sâkib Dîvânı*. (Nşr.: Mehmet Kırbiyık). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275466/h/katibzade-sakib.pdf>.
- Kavas, A. (2009). Sudan (Tarih). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 37, 459-461.
- Kavcar, C. (1973). Romanda Tasvirin Psikolojik Rolü. *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, V (1), 137-174.
- Kaya E., F. (2013). Bâkî'nin Hayatını Kasidelerindeki Hasbîhâl Beyitlerinden Okuma Denemesi. *Prof. Dr. F. Tulga Ocak'a Armağan*. 276-286.
- Kaya, B. (2008). *Divan Şiirinde At*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Kaya, B. A. (2006). Garib-nâme'de Ölüm ve Ölümsüzlük. *Osmanlı Araştırmaları, Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu'na Armağan-III*, (XXVII), 183-234.
- Kaya, B. A. (2007). Neşâtî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 33, 18-19.
- Kaya, H. (2011). Emrî Divanı'nda Deyimler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (6), 55-130.
- Kaya, İ. (2011, Winter). Konevî'nin Hâfız Divanı Şerhi ve Tasavvufî Yorumu Üzerine Bazı Düşünceler. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, 1455-1475.
- Kaya, İ. G. (2005). Taşlıcalı Yahya Bey'in Hammâmiyeleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı*, (27), 227-235.
- Kaya, İ. G. (2006). Divan Şiirinde Tarih Düşürme Geleneği. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (30), 39-56.
- Kaya, M. (1995). Farabî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 12, 145-162.
- Kayhan, H. (2011, Winter). Selçuklular Devrinde Türk Saraylarında Fars Şâirleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, 1433-1441.
- Kazan, Ş. (2004, Aralık). Divan Şiirinde Önemli Bir Leitmotif: Sühan Redifli Şiirler. *Çankaya Üniversitesi Journal of Art and Science*, 2 (2), 75-104.
- Kazım Paşa. (1999). *Kazım Paşa Hayatı, Eserleri, Şairliği (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Recep Demir), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Kâzvini, M. (1379). *Divan Hâfız Şîrâzî*. Kum.

Kelâmî. (2007). *Kelâmî Dîvânı*, (Haz.: Mustafa Karlitepe), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.

Kelîm. (1994). *Kelîm Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, (Haz.: Ahmet Çelen), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.

Kemikli, B. (2007). Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi. T.C. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 19-36.

Keskin, A. G. (1994). *Klâsik Türk Edebiyatında Kasîde Nazım Şekli (XIII-XIV-XV. Asırlar)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Keskin-Koç, N. (2007, Fall). Osmanlı Şiirinde İftihar ve İmtiyaz Simgeleri. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/4, 495-515.

Keskin-Koç, N. (2010, Summer). Maşûk, Âşık ve Rakip Arasındaki Hiyerarşik İlişkiler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/3, 400-420.

Keşanlı Zihni. (2005). *Keşanlı Zihni Divanı*, (Haz.: Mehmet Akpınar), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Keykâvus-Mercimek Ahmet. (1975). *Kâbusname*. (2). (Haz. ve Sadeleştiren: Atillâ Özkırım). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Kılıç, A. (2007, Summer). Altıparmak Mehmed Efendi ve Şerh-i Telhîs-i Miftâh'ında Şerh Metodu. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2/3, 332-339.

Kılıç, F. (2010). Tuna Kasidesi'nin Düşündürdükleri. *Klâsik Türk Edebiyatının Peşinden*. Ankara: Grafiker Yayınları, 217-238.

Kılıç, Z. (1994). Kadın Yaşamı (Osmanlılar Dönemi). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Ana Basım AŞ, 4, 360-364.

Kılıç, Z. (2012, Summer). Türk Edebiyatında Birbirine Yakın Üç Kelime: Hiciv, Medih ve Hezel. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/3, 1741-1750.

Kılıç-Hançerlioğlu, F. (2002). Çemen. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 2, 25.

- Kılıç-Hançerlioğlu, F. (2004). Hamâm-nâme (Hammâm-nâme, Hammâmiyye). *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 3, 209-210.
- Kılıç-Hançerlioğlu, F. (2006). Ramazaniye (Ramazaniyye). *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 5, 125-127.
- Kırlangıç, H. (2001, Bahar). İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, (1), 96-108.
- Kırman, A. (2007, Summer). İki Gazellik Bir Hikâyeyi Duygu Unsurları Bakımından Okumak -Dehhânî'nin 'Olur' ve 'Eyledi' Redifli Gazelleri. *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 2/3, 349-375.
- Kızılcık, A. (2006, Kış). Muhadram Şairlerden Hassân B. Sâbit'in İslâmî Döneme Âit Şiirlerinde Tema. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, (20), 77-84.
- Koca Râgıb Paşa. (1989). *Koca Râgıb Paşa Dîvânı (Araştırma ve Metin)*, (Haz.: Hüseyin Yorulmaz), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Koca, S. (2002). Eski Türklerde Bayram ve Festivaller. *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3, 51-57.
- Kocasavaş, Y. (2002). Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Âdetleri. *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3, 67-75.
- Koçak, A. (2009). Necati Bey'in "Menekşe Kasidesi" Ekseninde Menekşenin Öyküsü. *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu 15-17 Nisan 2009 "Ölümünün 500. Yılında Necâtî Beğ Anısına"*. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 36-44.
- Koçak, A. Y. (2001, Güz). Endülüs Muvaşşahaları. *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), 111-118.
- Koçin, A. (2004). Münâcât. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 4, 452-456.
- Koçin, A. (2009). Divan Şiirinde Hz. İsa. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (19), 69-104.
- Koçu, R. E (1969). *Türk Giyim Kuşanma ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Komisyon (2006). Nesib. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 32, 579.
- Komisyon. (1977). Bebgâ. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1, 369.

- Komisyon. (1978). A'râf. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1, s. 549.
- Komisyon. (1978). Ahmed Bîcân. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1, 181-182.
- Komisyon. (1981). Hasb-i Hâl. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 4, 135.
- Komisyon. (1997). Gülpâyegân. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 4, 835.
- Komisyon. (1998). Haydar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 17, 24.
- Koncu, H. (2010). Klasik Türk Şiirinde Hançer ve Figânî'nin Hançer Redifli Kasidesi Üzerine. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (23), 99-130.
- Konukçu, E. (1992). Beyhak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 6, 57-58.
- Korkmaz, S. (2001). Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslâm Edebiyatına Katkıları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 325-355.
- Kortantamer, T. (1993). Nedim'in Manzum Küçük Hikâyeleri. *Eski Türk Edebiyatı – Makaleler- -1-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 391-412.
- Kortantamer, T. (1993). Nedim'in Şiirlerinde İstanbul Hayatından Sahneler. *Eski Türk Edebiyatı –Makaleler- -1-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 337-390.
- Kök, B. (1986). Hassan b. Sâbit'in, Şiirleriyle İslâm'a Hizmetleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 123-139.
- Köksal, M. F. (2001). "Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri"ne Ekler. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBİAR)*, (X), 234-253.
- Köksal, M. F. (2002, Bahar). Klâsik Türk Şiirinde Güneş Tutulması ve Bununla İlgili Âdet ve İnanışlar. *Milli Folklor Üç Aylık Uluslar Arası Halk Bilimi Dergisi*, 7 (53), 114-125.
- Kömürçüyan, E. Ç. (1988). *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*. (Tercüme ve Tahşiye Eden: Hrand D. Andreasyon). (Yeni Notlarla Yayına Haz.: Kevork Pamukçyan). İkinci Baskı. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şirketi.
- Köprülü, O. F. (1988). Abdal (Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 1, 61-62.
- Köprülü, O. F. (1992). Bayrak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 5, 247-254.

- Köymen, M. A. (1966). Sencer. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 10, 486-493.
- Kramers, J.H. (1967). Kirman. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 6, 815-821.
- Krenkow, F. (1988). Kasîde. *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, M.E.B. Yayınları, 6, 388-389.
- Kurnaz, C. (1996). Gül. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 14, 219-222.
- Kurnaz, C. (1997). Arayıcızâde Hüseyin Ferdî ve Derviş Ömer Efendi'nin Bilâdiyeleri. *Divan Edebiyatı Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 230-252.
- Kurnaz, C. (1997). Edebiyatın Gelişmesinde Sarayın Rolü ve Câize Geleneği. *Türküden Gazele Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme*. Ankara: Akçağ Yayınları, 103-107.
- Kurnaz, C. (1997). Seyyid Mehmed Rızâ'nın Kızanlık Kasidesi. *Divan Edebiyatı Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 253-264.
- Kurnaz, C. (1998). Hızır (Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 17, 411-412.
- Kurnaz, C. (1998). Hilâl (Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 18, 11-13.
- Kurnaz, C. (2003). Lüknet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 27, 255.
- Kurtoğlu, O. (2009). Klasik Türk Şiirinde Saçı Geleneği. *Milli Folklor*, (81), 89-99.
- Kurtuluş, R. (2006). Muhteşem-i Kâşânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 31, 77-78.
- Kurtuluş, R. (2007). Örfî-i Şîrâzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 34, 96-97.
- Kut (Alpay), G. (1989). Veysî'nin Divanında Bulunmayan Bir Kasidesi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1970, 169-176.
- Kutlar, F. S. (1996, Aralık). XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Bir Sebk-i Hindi Şairi: Arpaeminizade Sami. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (1-2), 125-140.
- Kutlar, F. S. (2005). Sa'dâbâd Şiirlerinde Mekân. *İlmî Araştırmalar*, (9), 93-118.
- Kutlar, F. S. (2011, Spring). Klâsik Türk Şiirinde Şehir Hicivleri ve Arpaemînî-zâde Mustafa Samî'nin Edirne Kasidesi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/2, 1-16.

- Kutlu, M. (1990). Nergis. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler (TDEA)*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7, 14-15.
- Kuzubaş, M. ve Özdemir, M. (2010). Usûlî'nin Rûzgâr Kasidesi. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 113-121.
- Küçük, S. (1988). Divan Şiirinde "Güneş" Üzerine Bir Deneme. *Mehmet Kaplan İçin*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 149-176.
- Küçükaşçı, M. S. (2009). Seyyid. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 37, 40-42.
- Kütahyalı Rahîmî. (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Dîvânı*. (Nşr.: Ahmet Mermer). İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları.
- Lammens, H. (1977). Haccâc. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı (İA)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 4, 18-20.
- Lârendeli Şânî. (2010). *Lârendeli Şânî Gülşen-i Efkâr (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Cengiz Veli Kurmuş), Basılmamış Doktora Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
- Lebîb-i Âmidî. (2003). *Lebîb-i Âmidî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, (Haz.: İdris Kadioğlu), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı, Diyarbakir.
- Levend, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhûmlar*. 4. Basım. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Levend, A. S. (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Leylâ Hanım. (2003). *Leylâ Hanım Divanı*. (Nşr.: Mehmet Arslan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Lichenstädter, I. (1988). Nesib, Nasîb. *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 9, 202-204.
- Lîvâyî. (2002). *Lîvâyî Dîvânı (Metin-İnceleme)*, (Haz.: Köksal Seyhan), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Macit, M. (2002). Çeşmibülbül. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 2, 33.
- Macit, M. (2002). Dokuz Eflâk. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 2002, 2, 222.

- Macit, M. (2004). Hilye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 300-301.
- Macit, M. (2006). Münâcât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 31, 563-565.
- Macit, M. (2010). Garip Şair: Necatî. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, (24), 22-35.
- Macit, M. (2010). Söz Meydanının Usta Binicisi Nefî. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, (21), 14-27.
- Macit, M. ve Soldan, U. (2010). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı*. 4. Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Mânî. (Tarihsiz). *Mânî Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa (İnceleme-Metin)*, (Nşr.: Şener Demirel), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-281558/h/mani-divani-sener-demirel-.pdf>.
- Mantıkî Ahmet Efendi. (1991). *XVII. Yüzyıl Divan Şairi Mantıkî Ahmet Efendi ve Divançesi*, (Haz.: Bilge Kaya), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Masters, B. (1997). Halep (Osmanlılar Dönemi). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 15, 244-247.
- Mazıoğlu, H. (1983). Türk Edebiyatı, Eski. *Türk Ansiklopedisi*. (XXXII). Ankara: M.E.B. Yayınları, 80-134.
- Mazıoğlu, H. (1992). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilik*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Me'âlî. (1982). *Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî an Ottoman Poet Of The 16th Century*. (Nşr.: Edith Ambros), Berlin: K. Schwarz
- Mehmed Rif'at. (1308). *Mecâmi'ü'l-edeb*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Mehmet Fazıl Efendi. (2004). *Mehmet Fazıl Efendi Divan'ındaki Kaside ve Tahmislerin Transkripsiyonlu Metni* (Haz.: Emre Karakoyun), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Sakarya.
- Memet Fuat. (1996). *Dağlarda Yüreğim*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Mengi, M. (1991). *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara: AKM Yayınları.
- Mengi, M. (2000). Kaside Nesiplerindeki Hasbıhaller Üzerine. *Divan Şiiri Yazıları*. I. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, 122-138.

- Mengi, M. (2013). Kasîde Nesîpleri Üzerine Bir Değerlendirme. Hatice Aynur-Müjgân Çakır-Hanife Koncu-Selim S. Kuru-Ali Emre Özyıldırım. (Hazırlayanlar). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VIII Kasîde medhiye: biçime, işleve ve muhtevaya dair tespitler*. İstanbul: Klasik Yayınları, 164-184.
- Mermer, A. (1985, Nisan). Su Kasîdesi. *Konevî Dergisi*, (26), 18-21.
- Mermer, A. (1997). Necâtî Bey'in Nişân Kasîdesi. *İlmî Araştırmalar*, (5), 199-218.
- Mermer, A. (2000, Yaz). Divan Şiirinde Tuğra Tavsifleri. *Bilig Dergisi*, (14), 87-97.
- Mermer, A., Koç Keskin, N. (2003). *Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Meşhûrî. (2009). *Meşhûrî Divanı (Tenkitli Metin)*. (Nşr.: Yaşar Aydemir-Halil Çeltik). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*. (1990). Abdullah Efendi, Tosunzâde. İstanbul: Meydan Yayınevi, 2, 19.
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*. (1990). Çadırçiçeği. Meydan Yayınevi, 3, 117.
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*. (1990). Heşt Behişt sarayı. İstanbul: Meydan Yayınevi, 5, 806.
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*. (1990). Hezaren. İstanbul: Meydan Yayınevi, 5, 816.
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*. (1990). Hüsnüyusuf. İstanbul: Meydan Yayınevi, 6, 96.
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*. (1990). Kartopu. İstanbul: Meydan Yayınevi, 7, 42.
- Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*. (1990). Sarıyer. İstanbul: Meydan Yayınevi, 11, 12.
- Mezâkî. (1994). *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*. (Nşr.: Ahmet Mermer). Ankara: AKM Yayınları.
- Minorsky, W. (1964). Nahşeb. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 9, 39-40.
- Mirza-zâde Ahmed Neylî. (2004). *Mirza-zâde Ahmed Neylî Dîvânı*. (Neşr.: Atabey Kılıç). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Morkoç-Ertek, Y. (2012). Mesîhî ve Yahyâ Bey'in Şitâyyelerindeki Anlatım Teknikleri Çerçevesinde Kış İmgesi. *Prof. Dr. Mine MENGİ Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, Adana: Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 118-129.

- Muhammed Hulûsî. (2006). *Muhammed Hulûsî'nin Divançesi (Metin-İnceleme-Sözlük)*. (Haz.: Nergül Küçükarıkan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Muhammed Şâkir Efendi. (1995). *Muhammed Şâkir Efendi Hayatı, Eserleri ve Enisü'l-'Uşşâk Adlı Dîvanı*, (Haz.: Cihat Erol), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Muhibbî. (1987). *Muhibbî Dîvânı*. (Nşr.: Coşkun Ak). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Muhîfî. (2005). *Muhîfî Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği Dîvânının Tenkîdli Metni*, (Haz.: Abdullah Tataroğlu), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Muhyiddîn-i Bursevî. (2004). *Muhyiddîn-i Bursevî Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, (Haz. Semih Yeşilbağ), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.
- Mum, C. (Bahar, 2006). Divan Şiirinde Hazâniye ve Bâkî'nin Hazâniyesi. *Türkiyat Araştırmaları Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, (4), 127-151.
- Mustafa Refik. (2008). *Mustafa Refik ve Divanı*. (Haz.: Hasan Kaplan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Mutlu, B. (2012). *Divân Şiirinde Deniz İmgesi ve Şiir Öğretiminde Kullanılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Programı, İzmir.
- Muvakkit-zâde Muhammed Pertev. (2007). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, (Haz.: Ekrem Bektaş), Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Malatya.
- Münîrî. (Tarihsiz). *II. Bayezid Devri Şâirlerinden Münîrî Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Nşr.: Ersen Ersoy). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınları, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275468/h/muniri.pdf>.
- Müslim. (1413/1992). *Sahîh-i Müslim*. (I-III). thk. M.F. Abdülbaki. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi. (2000). *Burhân-ı Katı*. (Haz.: Mürsel Öztürk-Derya Örs). Ankara: TDK Yayınları.
- Nâbî. (1997). *Nâbî Divanı*. (I-II). (Nşr.: Ali Fuat Bilkan). İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Nâilî. (1990). *Nâilî Divanı*. (Nşr.: Halûk İpekten). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Nair, A. (1999). *Divan Şiirinde Musiki ve Makamlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Nakşî. (2000). *Nakşî Divanı*. (Haz.: Emrah Ayhan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Narlı, M. (2007). *Şiir ve Mekân Cumhuriyet Dönemi (1920-1950) Türk Şiirinde Şiir-Mekân İlişkisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Nâtıkî. (2006). *Nâtıkî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*. (Haz.: Sait Özer), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sivas.
- Nazîf. (2006). *Nazîf Dîvânı (Transkripsiyonlu Çeviri ve Metin-İnceleme)*, (Haz.: Murat Darıcık), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Necatigil, B. (2006). Ölümünün 430. Yıldönümünde Zâtî. *Düzyazılar 1 Yazılar*. 2. Baskı. Ali Tanyeri-Hilmi Yavuz (Hazırlayanlar). İstanbul: YKY Yayınları, , 9-17.
- Nedim. (1997). *Nedim Divanı*. (Nşr.: Muhsin Macit). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nefî. (1993). *Nefî Divanı*. (Nşr.: Metin Akkuş). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nehcî. (2003). *XVII. Yüzyıl Divan Şairi Nehcî: Hayatı, Eseri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, (Haz.: Neslihan İlknur Koç), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Neşâtî. (1996). *Neşâtî Divanı*. (Nşr.: Mahmut Kaplan). İzmir: Akademi Kitabevi.
- Nevî. (1977). *Nevî Divanı*. (Nşr.: Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Nevî-zâde Atâyî. (1994). *Nevî-zâde Atâyî Dîvânı*. (Nşr.: Saadet Karaköse). Malatya: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275469/h/nevi-zade-atayi.pdf>,
- Nevres O., (2010). *Osman Nevres ve Dîvânı (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Türkçe Şiirleri, Bazı Mektupları, Perî ile Civân ve Destâr-ı Hayâl Mesnevîleri) İnceleme-Metin*. (Nşr.: Bayram Ali Kaya). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Neyyir. (2002). *Neyyir ve Divan'ı: İnceleme, Tenkidli Metin, Sözlük*. (Nşr.: Sadık Erdem). İstanbul: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Nî'met. (2011). *Nî'met Divanı (İstanbullu) (İnceleme-Metin-Dizin)*, (Haz.: Sevim Alkan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta.

- Ni'metî. (2007). *Ni'metî Divanı*, (Haz.: Güliden Esra Ersöz), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
- Nihâlî. (2011, Bahar). *18. Yüzyıl Şairlerinden Nihâlî ve Dîvânçesi*. (Haz.: Yunus Kaplan). Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (29), 57-110.
- Nizam-Ayan, E. (2013, Fall). Divan Şiirinde Bir Telmih Unsuru Olarak "Ashab-ı Kehf". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/13, 483-499.
- Nutku, Ö. (1992). Bayram (Bayram Alayı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 5, 265-266.
- Nutku, Ö. (2006). Nahil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 32, 299-300.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (Haz. Cemal Kurnaz). I. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ögel, B. (2006). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) (II)*. 3. Baskı. Ankara: TTK Yayınları.
- Öğüt, S. (1996). Hac (Hacla İlgili Fıkhî Hükümler). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 14, 389-397.
- Öğüt, S. (2011). Telbiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 40, 396-397.
- Önal, M. (1999). *En Uzun Asrın Hikâyesi: Yeni Türk Edebiyatına Teorik Bir Yaklaşım*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Önal, S. (2007). Sebeb-i Teliflerdeki Ortak ve Farklı Temalar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (35), 105-124.
- Önal, S. (2008). Edebi Metinlere Yansıyan Yönüyle Osmanlı Toplumunda Hediyeleşme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 103-113.
- Önal, S. (2009, Winter). Klasik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2, 911-927.
- Öncül, K. (2012). *Kültürümüzde Dövme Geleneği*. Kars: Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- Öz, M. (1992). Burak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 6, 417.
- Öz, M. (2007). Râfızîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 34, 396-397.

- Özaydın, A. (1991). Bağdat (Kültür ve Medeniyet). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 4, 437-441.
- Özbek, M. (2004). Kayabaşı. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 4, 83.
- Özbil, A. (2011, Ocak). Edirne'nin Gaziler Helvası ve Helva Sohbetleri. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun (Editörler). *ACTA TURCICA Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, "Kültürümüzde Arıcılık", (1/1), 57-62.
- Özcan, A. (1989). Akıncı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 2, 249-250.
- Özcan, N. (1997). Hânende. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 16, 27.
- Özcan, Ş. (2001). *Klâsik Edebiyat'ta Nevruz ve Bahar Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eitimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Özdeğer, H. (1996). Gaziantep. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 13, 466-469.
- Özdemir, E. (1990). *Örnekli Açıklamalı Edebiyat Bilgileri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özdemir, H. A. (2002). Cengiz İstilası. *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 8, 312-323.
- Özdemir, M. (2010). Câize Edebiyatı. *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Divan Edebiyatı Tartışmaları*. İstanbul: Timaş Yayınları, 455-460.
- Özel, A. (1988). Adak. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 1, 337-340.
- Özer, A. (2011, Kasım-Aralık). Şiirin Kışı Kışın Şiri: Şitaiyeler. *Yağmur Dergisi*, 1-8.
- Özkan, İ. H. (1998). Hicaz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 17, 440-441.
- Özkan, İ. H. (2001). Kaside (Mûsiki). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 24, 566.
- Özkan, İ. H. (2007). Rast. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 34, 461-462.
- Özkan, İ. H. (2010). Şehnaz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 38, 458-459.
- Özkan, M. (1996). Gülşehrî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 14, 252.

- Özlük, I. P. (2011, Temmuz). Edirneli Nazmî'nin Türkî-i Basit Divanı'nda Giyim Unsurları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 97-113.
- Öztan, T. T. (2010, Haziran). Geleneksel şerbetimiz ne zaman dondurulup sorbe oldu?. *Gıda Teknolojisi Derneği Gıda Dergisi*, 75-77.
- Öztoprak, N. (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (4), 103-154.
- Öztuna, Y. (1969). *Türk Musikisi Ansiklopedisi* (1). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Öztuna, Y. (1976). *Türk Musikisi Ansiklopedisi* (2). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Öztürk, L. (2006). Necâşî Ashame. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 32, 476-477.
- Öztürk, M. (2010). Divan Edebiyatı Aynasında Memurlar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, (43), 213-228.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (1-2-3). İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Pala, İ. (1998). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Pala, İ. (1992). Bezm-i Elest (Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 6, 108.
- Pala, İ. (1998). Hezl (Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 17, 305-306.
- Pala, İ. (2001). İstanbul (Kültür ve Edebiyat/Divan Edebiyatında İstanbul). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 23, 284-289.
- Pala, İ. (2001). Kaside (Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 24, 564-566.
- Pektaş, M. (2011). *XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Sevgiliye Dair Benzetmeler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Peşteli Hisâlî. (2008). *Peşteli Hisâlî Dîvânı*. (Nşr.: Özlem Ercan). Bursa: Gaye Kitabevi.
- Pirverdioğlu, A. (2002). Türklerde Yılbaşı ve Bahar Geleneği. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3, 44-50.
- Polat, N. H. (2001). *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine Cevat Rüştü'den Bir Göldeste*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Prıfto, K. (2002). Manastır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 27, 562-563.

- Prizrenli Şem'î. (Tarihsiz). *On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi*. (Nşr.: Murat Ali Karavelioğlu). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219046/h/girisprizrenlisemi.pdf>.
- Rahimguliyev, B. (2007, Temmuz). *Osmanlı Edebiyatında Dönüşümün Şiiri: Sulhiyyeler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Rahmî. (1997). *Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, (Haz.: Sevgi Elmas), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne.
- Râmî. (2000). *Râmî Dîvânı*, (Haz.: Fatma Zehra Kabukçu), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Bursa.
- Rasih. (1997). *Rasih Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin Özel Adlar Dizini)*. (Haz.: Özge Öztekin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Râşid. (2006). *Râşid (?-1310?-1892) ve Dîvânı İnceleme Tenkidli Metin*, (Haz.: Kamile Çetin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta.
- Ravzî. (2009). *Ravzî Divanı*. (Nşr.: Yaşar Aydemir). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213618/h/metin.pdf>.
- Rayman, H. (2002, Bahar). Nevrûz ve Türk Kültüründe Renkler. *Millî Folklor Üç Aylık Uluslar Arası Halkbilimi Dergisi*, (53), 10-15.
- Râzî. (1994). *Râzî (Abdüllatif) (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tertibi)*, (Haz.: Atike (Kodaz) Okur), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Refî 'Âmidî. (1999). *Refî 'Âmidî Dîvânı (Edisyon Kritik)*, (Haz.: İbrahim Ahmet Aydemir), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Refik A. (1998). *Eski İstanbul*. (Yayına Haz.: Sami Önal). 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Revânî. (Tarihsiz). *Revânî Dîvânı*. (Nşr.: Ziya Avşar). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-75641/revani-divani.html>.

- Rıfkî. (2008). *Rıfkî Divanı*, (Haz.: Mevlüt Altınoluk), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Ritter, H. (1963). Câmî (Eserleri). *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 3, 18-20.
- Ritter, H. (1970). Attâr. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 2, 7-12.
- Rumelili Za'îfi. (2011). *Rumelili Za'îfi Divanı (Tenkidli Metin)*. (Nşr.: Kâmil Akarsu). Ankara: Berikan Elektronik Basım Yayım.
- Rûz-nâmecî Şinâsî. (2000). *Rûz-nâmecî Şinâsî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkîdli Metni*, (Haz.: Şerife (Cengiz) Akpınar), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Konya.
- Sâdık, S. (1996). Gaffârî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 13, 280-281.
- Sadikoğlu, C. (2008). Sâib-i Tebrîzî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 35, 541-542.
- Sahhâf Rüşdî. (2006). *Sahhâf Rüşdî ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, (Haz.: Hatice Ekici), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Sak, İ. (2006). Osmanlı Sarayının İki Aylık Meyve ve Çiçek Masrafı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25 (40), 141-176.
- Sak-Albayrak, V. (2012, Fall). Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği ve Bu Gelenekte Mantıku't-tayr Tercümeleri. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4, 655-669.
- Sakaoğlu, N. (1992). Bayram Alayı. *Dünden Bugüne İstanbul Andiklopedisi*, İstanbul: Ana Basım AŞ., 3, 99-101.
- Sâkib Dede. (2003). *Mevlevilikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkib Dede ve Dîvânı*. (Nşr.: Ahmet Arı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sâlih Baba. (1987). *Sâlih Baba Dîvânı (Edisyon Kritik)* (Haz.: Ahmet Doğan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Salihoğlu, M. (2009). Sâmirî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 36, 78-79.
- Salman, F. (2004). Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz. *Sanat Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, (6), 13-42.

- Sanal, H. (2002). Kös. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 26, 270-272.
- Saraç, M.A.Y. (2007). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: 3 F Yayınevi.
- Sârbân Ahmed. (1995). *Sârbân Ahmed Dîvânı (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Ayfer Kayabaşı), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Sarıcaoğlu, F. (2009). Sır Kâtibi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 37, 117-118.
- Sefercioğlu, M. N. (2000). Divan Şiirinin Çevreye Bakışı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 67-86.
- Sehâbî. (Tarihsiz). *Sehâbî Hüsâmü'd-dîn bin Hüseyin Sehâbî Dîvânı*. (Nşr.: Cemal Bayak). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83437/sehabi-divani.html>.
- Sehmî. (2007). *Sehmî Divanı İnceleme, Metin, Dizin*, (Haz.: Elif Dirican), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Selçuk, B. (2008, Spring). Yeni Bir Sıhhat-nâme Şehdî'nin Sultan III. Ahmed Sıhhat-nâme'si. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/2, 604-616.
- Selîkî. (2009). *On Altıncı Yüzyıl Şairi Selîkî ve Şiirleri*. (Nşr.: Ömer Zülfe). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Senây î A. (2001). *Alî Senâyî Dîvânı (Tenkitli Metin)*, (Haz.: Durmuş Sezgin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Tokat.
- Senîh-i Mevlevî. (2005). *Senîh-i Mevlevî Divanı*, (Haz.: Ercan Okyay), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Serdaroğlu, V. (2006). *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Sevgi, H. A. (1996). Gülşen-i Râz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, TDV Yayınları: İstanbul, 14, 253-254.
- Seyidoğlu, B. (2010). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. 4. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Seyyid Mehmed Efendi. (2008). *Seyyid Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Yakup Poyraz), Basılmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.

- Sezer, İ. H. (2000). Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi. *Konya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (10), 65-88.
- Sırrî Râhile Hanım. (2005). *Sırrî Râhile Hanım ve Dîvânı*, (Haz.: Berat Açıl), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Sîmkeş-zâde Feyzî. (1990). *Sîmkeş-zâde Feyzî Dîvânı (İnceleme-Metin-İndeks)*, (Haz.: Ali Osman Coşkun), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Siyavuşgil, S. E. (1993). Türk Halk Şiirinde Tabiat. Şükrü Elçin (Hazırlayan). *Türk Edebiyatında Tabiat*. Ankara: AKM Yayınları.
- Soyyigit, İ. (2006). *Bâkî'nin Kasidelerinde Edebî Tasvirler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Subhizâde Abdî. (2007). *Subhizâde Abdî (Abdullah) Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Metin-İndeks)*, (Haz.: Hakan Yalap), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Subhî-zâde Feyzî. (1997). *Subhî-zâde Feyzî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)*, (Haz.: Erol Gündüz), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Malatya.
- Sungurhan, A. (2011). *Klasik Türk Edebiyatında İdiye Bayram Şiirleri (İnceleme-Şiirler)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Sungurhan, A. (2011, Bahar). Nâbî ve Sâbit Divanı'nda Kalem. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (17), 147-159.
- Sutûrî. (2008). *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, (Haz.: Emine Adaş), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Afyonkarahisar.
- Süheyli. (Tarihsiz). *Süheyli Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvânı*, (Nşr.: M. Esat Harmancı), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-215254/h/girismetin.pdf>.
- Sükkerî. (1989). *Sükkerî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, (Haz. Erdoğan Erol), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya.
- Sükûfî. (2001). *Sükûfî Hayatı, Sanatı ve Dîvânı*, (Haz.: Nurgül Özcan), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Sünbül-zâde Vehbî. (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*. (Nşr.: Ahmet Yenikale). Kahramanmaraş: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.

- Süruri. (2002). *Süruri Divanı Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, (Haz.: Atilla Batır), Basılmamış Doktora Tezi, Malatya.
- Şahin, E. (Eylül-Ekim 2013). Klasik Şiirde Mitolojinin Yeri. *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (38), 1-20.
- Şahin, K. Ş. (2012, Güz). Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, (23), 386-408.
- Şahinoğlu, M. N. (1991). Ferîdüddîn Attâr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 4, 95-98.
- Şakiroğlu, M. H. (1996). Frenk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 13, 197-199.
- Şeker, M. (2004). Mevlid (Osmanlılar'da Mevlid Törenleri). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 29, 479-480.
- Şemsettin S. (1996). Siroz. *Kâmûsu'l-A'lâm Tıpkıbasım/facsimile*. Ankara: Kaşgar Neşriyat, 4, 2755-2757.
- Şemsi Paşa. (1992). *Şemsi Paşa Divânı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)*. (Haz.: Mehmet Akkaya), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şener, M. (2001). İ'tikâf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 23, 457-459.
- Şengün, N. (2008, Summer). Klâsik Türk Şiirinde Kalem Kasideleri (Kalemiyyeler). *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/4, 730-758.
- Şenödeyici, Ö. (2011, Ocak). Cennette Kış-Nâilî'nin Şitaiyyesi'nin Düşündürdükleri. *Berçeste Aylık Kültür-Sanat-Edebiyat Dergisi*, (103), Web: <http://bercestedergisi.com/?mod=arsiv&act=yazishow&id=1516> adresinden 8 Temmuz 2012'de alınmıştır.
- Şentürk, A. A. (1994, Haziran). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları*, (90), 131-179.
- Şentürk, A. A. (2002). *XVI. Asra Kadar Anadolu Sahası Mesnevilerinde Edebi Tasvirler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şeref Hanım. (2002). *Şeref Hanım Divanı*. (Nşr.: Mehmet Arslan). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şerîf S. M. (1990). *Sabrî Mehmed Şerîf Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, (Haz.: Hasan Köşk), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.

- Şeyh Gâlib. (1992). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. (Haz.: Muhsin Kalkışım), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeyh Galib. (2002). *Hüsn ü Aşk* (Metin, Nesre Çeviri, Notlar ve Açıklamalar). (Nşr.: Muhammet Nur Doğan). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şeyh Mehmed Nazmî. (2005). *Şeyh Mehmed Nazmî Dîvânı (Edisyon Kritik, İnceleme)*, (Haz.: Halime Bektaş), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Sivas.
- Şeyhülislâm İshak Efendi. (1997). *Şeyhülislâm İshak Efendi Hayâtı, Eserleri ve Divanı'nın Edisyon Kritiği*. (Haz.: Muhammet Nur Doğan). İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Şeyhülislâm Muhammed Şerîf. (1996). *Şeyhülislâm Muhammed Şerîf Efendi'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, (Haz.: Halit Dursunoğlu), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Erzurum.
- Şeyhülislâm Yahyâ. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*. (Nşr.: Hasan Kavruk). Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Şığva, B. (2009, Winter). Arayan-Aranan İlişkisi İçinde Bâkî ve Nef'î'nin Azliyyeleri. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2, 962-974.
- Şimşek, E. (2009). Yakınma/Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları. *Milli Folklor*, (84), 34-41.
- Şişman, B. ve Kuzubaş, M. (2007). *Mitik, Destanî, Masalsı, Efsanevî ve Tarihî Unsurlar Açısından Şeh-nâme'nin Türk Kültür ve Edebiyatına Etkileri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şuhûdî. (2005). *Şuhûdî Divançesi (İnceleme-Metin)*, (Haz. Ertuğrul Can), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana.
- Taberî. (1991). *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, (Çev.: Zâkir Kadirî Ugan-Ahmet Temir). Şark-İslâm Klasikleri, İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Tâhirül-Mevlevî. (1984). *Edebiyat Lügatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tan, N. (1982). Türk Folklorunda Nisan Yağmuru Motifi. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Ankara: G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 469-478.
- Tanman, M. B. (1996). Galata Mevlevîhânesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 13, 317-321.

- Tanpınar, A. H. (1997). *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tanpınar, A.H. (1998). İki Sonbahar Şiiri. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Beşinci Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 182-185.
- Tansuğ, S. (1988). *Türklerde Çiçek Sevgisi ve "Sümbülname" (The Turkish love of flowers and "Sümbülname")*. Grafik Sanatlar Matbaacılık A.Ş.
- Tanyeri, M. A. (1999). *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tanyeri, M. A. (2001). Basak düşmek. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 1, 341.
- Tanyeri, M. A. (2002). Derisine sığmamak. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 2, 131.
- Tanyeri, M. A. (2004). Gökkandil. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 79.
- Tanyeri, M. A. (2004). Gömgök deli. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, AKM Yayınları, 3, 82.
- Taştan, O. (2009). *Şeyh Vassî'nin Nahv-ı Osmanî Adlı Eserinin İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Edirne.
- Tavukçu, O. K. (2009, Fall). Klâsik Edebiyatta Hamse Geleneği ve Şeyyâd Hamza. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/7, 593-602.
- Tepekaya, M. (2002). Türk Kültüründe ve Tarihinde Nevruz. *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 3, 600-608
- Tırman, F. (1987). *Tabii Çiçekler Morfolojisi ve Yapma Çiçekçilikte Kullanılan Kalıplar*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Tıybî. (1999). *Tıybî ve Türkçe Dîvânı*. (Haz.: Sabiha Tak). Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Tietze, A. (1951). XVI. Asır Türk Şiirinde Gemici Dili Âgehî kasidesi ve tahmisleri. *Türkiyat Mecmuası*, (IX), 113-188.
- Tiken, S. (2007). *Ebubekir Eroğlu'nun Şiiri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum.

- Timurtaş, F. K. (1959). Türk Edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin Hikâyesi. *TDED*, (IX) 65-88.
- Toçoğlu-Tuhfe, N. (2008, Ağustos). *Necati Bey, Bâkî, Nefî ve Nedim'de Doğadan Mekâna Dönüşüm*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara .
- Togan, Z. V. (1993). Câmî. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 3, 15-18.
- Tok, V. A. (2012, Kasım). Şiirimizde Hazan. *Diyanet Aylık Dergisi*, (263), 57-59.
- Tokmak, A. N. (1992). İran (Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 22, 416-424.
- Tokmak, A. N. (2013). Zahî-i Fâyâbî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 44, 87-88.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Topal, A. (2009, Winter). Klâsik Türk Şiirinde Tuğra ve Bir Edebi Tür Olarak Tuğraiyye. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2, 1008-1024.
- Topaloğlu, B. (1993). Cennet (Cennetin İsimleri). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 7, 376-386.
- Topçu-Bilgin, Ü. (2004). Halkârî. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 202.
- Topkapılı Feyzî. (1996). *Topkapılı Feyzî Hayatı Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, (Haz.: Nazmi Özerol), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Tökel, D. A. (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Tökel, D.A. (2001). Bihzâd. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 1, 429-430.
- Tuncel, T. (2008). *Osmanlı Şiirinde Gemicilik Terimleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul
- Tur, S. (1997). *Ahtal, Ferezdak ve Cerîr'in Şiirlerinde Medih ve Hiciv*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Şanlıurfa.
- Turabi, A. H. (1999). İbn Sînâ (Mûsiki). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 20, 336.

- Turan, A.A. (2000, Bahar). Nevruz Bayramı ve Kültürümüzdeki Yeri. *Mill  Folklor Dergisi*, 6 (45), 68-69.
- Turan, S. (2009, Winter). Divan   airlerinin “Zevrak” Etrafında Oluşturdukları Benzetme Dünyası. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2, 1007-1039.
- Turan, S. (2010). Mihr  Hatun Divanı’nda  ehir Methiyesine Bir  rnek: L dik. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (10), 597-604.
- Tülücü, S. (1982). K ’b B. Zuheyr ve Kas de-i Bürde’si  zerine Notlar I. *Atatürk Üniversitesi İl hiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 159-173.
- Tülücü, S. (1986). Mu’allak t,  erh ve Baskıları, Tercümeleri. *Atatürk Üniversitesi İl hiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 253-266.
- Tülücü, S. (1986). Mu’allak t’ta “Nesib”. * stanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (XXIV-XXV) (1980-1986), 429-440.
- Tülücü, S.(2005). Mu’allak t ve  airleri  zerine Bir Bibliyografya Denemesi-I. *Atatürk Üniversitesi İl hiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 1-70.
- T rab . (2005). *T rab  Div n  ( nceleme-Metin)*, (Haz.: Birol Azar), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elaz  .
- Türkdoğan-Gökcan, M. (2010). Kl sik Türk Edebiyatında Kur’an Kıs larını Konu Alan Mesneviler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Kl sik Türk Edebiyatının Kaynakları  zel Sayısı -Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-*, 3 (15), 64-92.
- Türkoğlu,  . (2010).  eyb n ler. *Türkiye Diyanet Vakfı  sl m Ansiklopedisi (D A)*,  stanbul: TDV Yayınları, 39, 45-47.
- Uçar, A. ve Koca, C. (2011). Gülme Düzleminde Komedi D kk nı  le Ortaoyunu Arasındaki Ba  ve Dilsel Komik (Söz Komi i) Açısından Bir Karşılaştırma. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8 (2), 39-63.
- Uluçam, A. (2010).  am (Mimari). *Türkiye Diyanet Vakfı  sl m Ansiklopedisi (D A)*,  stanbul: TDV Yayınları, 38, 320-325.
- Uludağ, S. (1988). Abdal (Tasavvuf). *Türkiye Diyanet Vakfı  sl m Ansiklopedisi (D A)*,  stanbul: TDV Yayınları, c. 1, 59-61.
- Uludağ, S. (1997). H tif. *Türkiye Diyanet Vakfı  sl m Ansiklopedisi (D A)*,  stanbul: TDV Yayınları, 16, 467.
- Uludağ, S. (2008). Ric l ’l-gayb. *Türkiye Diyanet Vakfı  sl m Ansiklopedisi (D A)*,  stanbul: TDV Yayınları, 35, 81-83.
- Us l . (1990). *Us l  Div n *. (N r.: Mustafa  sen). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Uzun, A. (2004). Divan Şiirinde Hz. Nûh'un Tasavvufî Yönden Ele Alınması. *Tasavvuf Akademi Dergisi*, (12), 167-172.
- Uzun, M. (1998). Hilye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 18, 44-47.
- Uzun, M. (1999). İydiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 19, 222-224.
- Uzun, M. (2003). Meânî (Türk Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 28, 206-207.
- Uzun, M. (2007). Ramâzaniyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 34, 439-440.
- Uzun, M. (2010). Süreyyâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 38, 162-164.
- Uzun, M. (2012). Tûbâ (Kültür ve Edebiyat). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 41, 317-319.
- Uzun, M. (2013). Yâr-ı Gâr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 43, 324.
- Uzun, N. (2011). Kur'ân'da Üç Ağaç Türü Yahut Bazı Âyetlerin Anlamlarını Yeniden Düşünmek" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (3), 11, 133-164.
- Uzun, Ş. (2007). *Türk İslam Edebiyatında Hac ve Kurban Motifleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Uzunpostalıcı, M. (1994). Ebû Hanîfe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 10, 131-137.
- Ünal, H. (1992). Berat Gecesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 5, 475-476.
- Ünlü, O. (2011). Modern Araştırmacının Klâsik Hikâyeye Bakışı Üzerine Değerlendirmeler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (29), 461-474.
- Ünsî Hasan Efendi. (2003). *Ünsî Hasan Efendi Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, (Haz. Savaş Uzun), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Niğde.
- Ünver, İ. (1984). Ahmed-i Rıdvân'ın Antalya Üzerine İki Şiiri. *Türk Dili Dergisi*, (386), 77-82.
- Ünver, İ. (1986). Mesnevî. *Türk Dili Türk Siiri Özel Sayısı*, c. II (Divan Şiiri), (415-416-417), 436-437.

- Ünver, İ. (2005, Güz). Farklı Coğrafyalarda Yaşamış İki Şairin “Şitâ’iyye”lerinde Kış”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi (TÜBAR)*, (XVIII), 195-201.
- Ünver, S. (1997). *Bir Ramazan Binbir İstanbul*. (Yayına Haz. İsmail Kara), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Üsküblü İshâk Çelebi. (1989). *Üsküblü İshâk Çelebi Dîvan Tenkidli Basım*. (Nşr.: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Üsküdarlı Hakkı Bey. (2006). *Üsküdarlı Hakkı Bey Dîvânı İnceleme-Metin*, (Haz.: Arzu Yıldırım), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Sakarya.
- Üst, S. (2014). Bâkî ve Nefî’ye Ait İki Bahariyyenin Karşılaştırılması. *International Journal of Languages’ Education and Tecahing*, 2, 135-149.
- Üzgör, T. (2000). Su Redifli Şiirler ve Fuzûlî’nin Su Kasidesinin Kompozisyonuna Dair. *İlmî Araştırmalar*, (9), 239-248.
- Üzüm, İ. (2002). Kızılbaş. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 25, 546-557.
- Va’di. (2001). *Va’di Divânı (Tenkitli Metni)*, (Haz.: Mahmut Yücel), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
- Vahyî. (2004). *Vahyî Divanı ve İncelenmesi (Cilt 1)*, (Haz.: Hakan Taş), Basılmamış Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Vak’a-nüvis Râşid Efendi. (1993). *Vak’a-nüvis Râşid Efendi ve Divanı’nın Tenkitli Metni*, (Haz.: Halit Biltekin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Vanlıoğlu, M. (2001). Kaside (Fars Edebiyatı). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 24, 564.
- Varlık, M. Ç. (1993). Çaldıran Savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 8, 193-195.
- Vecdî. (2002). *XVII. Yüzyıl Divan Şairi Vecdî ve Divançesi*. (Nşr.: Ahmet Mermer). Ankara: MEB Yayınları.
- Wiedemann, E. (1977). Kibrit. *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul: MEB Yayınları, 6, 804-805.
- Yahyâ Bey. (1977). *Yahyâ Bey ve Divânı (Tenkidli Basım)*, (Nşr.: Mehmed Çavuşoğlu), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Yahyâ Nazîm. (2007). *Yahyâ Nazîm Dîvânı (III. Dîvân) (İnceleme-Metin)*, (Haz.: Mehmet Şimşek), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Kayseri.
- Yakînî. (2004). *Yakînî [ö. 1568], Dîvân, Tenkitli Metin-Tetkik-Dizin*, (Haz.: Ömer Zülfe), Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Yalçın, A. (1993). *A'dan Z'ye Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*. 6. Baskı. İstanbul: Geçit Kitabevi.
- Yaltkaya, Ş. (Bahar, 2003). Arap Edebiyatı. (Sadeleştiren: Nevin Karabela), *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, (9), 129-144.
- Yaşaroğlu, M. K. (2010). Şevval. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 39, 34.
- Yavuz, S. S. (2003). Livaülhamd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 27, 200.
- Yavuz, Y. Ş. (1991). Arasât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 3, 335.
- Yavuz, Y. Ş. (2003). Levh-i Mahfûz. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara: TDV Yayınları, 27, 151.
- Yazar, İ. (2007, Spring). Dürrî'nin Şehrengizinden Gümülcine'ye Bakış. *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 2/2, 770-789.
- Yazgan, N. (2011, Kış). Şiiri Gibi Düğünü de Bir Başkadır Dîvan Şâirinin. *Kubbealtı Gençlerinden Merhaba*, İstanbul: Kubbealtı Adademi Mecmuası Yayınları, 36-44.
- Yazı K. (2001). Cemreviyye. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 1, 532.
- Yazıcı, T. (1971). Sa'dî. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 10, 36-41.
- Yazıcı, T. (1971). Sâib. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 10, 75-77.
- Yazıcı, T. (1996). Fil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 13, 67-68.
- Yazıcı, T. ve Kurnaz, C. (1997). Hamse. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 15, 499-500.
- Yazır, E. M. H. (2000). *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Meâli (Sadeleştirenler: Yakup Çiçek-Necat Kahraman)*. Ankara: Sefa Yayıncılık.

- Yekbaş, H. (2009). Tırnakçı-zâde Mehmed Sa'îd Zîver Bey ve Mensur Şitâiyyesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (3), 147-184.
- Yekbaş, H. (2009, Winter). Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairleri. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4/2, 1158-1187.
- Yekbaş, H. (2010). Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı-Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-*, 3 (15), 281-300. (2010)
- Yekbaş, H. (2010). Klasik Türk Şiirinde Bazı Halk İnancıları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (1), 155-184.
- Yekbaş, H. (2012). *Divan Şiirinde Ashâb-ı Kehf ve Râşih'in Ashâb-ı Kehf Mesnevîsi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yeniterzi, E. (1993). *Divan Şiirinde Na't*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yeniterzi, E. (1999, Bahar). Metin Şerhiyle İlgili Görüşler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (5), 59-71.
- Yeniterzi, E. (2004). Mirâc-nâme. *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara: AKM Yayınları, 4, 391-393.
- Yeniterzi, E. (2007). Klasik Türk Edebiyatı Ahlâkî Mesnevîlerinde Mevlâna'dan İzler. *Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlâna ve Mevlevîlik Ulusal Sempozyumu 14-16 Aralık Konya 2006 Bildiriler*. Konya: S.Ü. Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 11-27.
- Yentür, J. (2003). 17. YY Şairlerinden Fehim, Na'îli ve Neşatî Divanlarında Kozmik Unsurlar, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Elazığ.
- Yeşil, A. ve Nikubaht, N. (2014). Abdurrahman Cami, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darir, Hamdullah Hamdi ve Taşlıcalı Yahya Yusuf ve Züleyha Mesnevîlerinde Yer Alan Tema ve Motiflerin İncelenmesi. *Doğu Araştırmaları Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (11), 5-24.
- Yetiş, K. (1991). Bahâriyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 4, 473-474.
- Yıldırım, A. (2004, Bahar). İslâmın Tabiat Anlayışı ve Divan Şiirine Yansımaları. *İlmi Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi*, (17), 155-173.
- Yıldız, C. (2002). Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehaneler. *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 10, 635-639.
- Yoldaş, K. (2013, Kasım). Doğal Afetlerin Klasik Türk Şiirine Yansımalarına Bir Örnek: Sâbir Pârsâ Divanı'nda Depremle İlgili Dört Tarih Manzumesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (DÜSBED)*, (1), 259-265.

- Yozgatlı Hüznî. (2009). *Yozgatlı Hüznî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. (Nşr.: Mustafa Güneş). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Yücel, E. (2002). *Çiçekler ve Yer Örtücüler*. Eskişehir: Etam Matbaa Tesisleri.
- Yücel, E., Yaltırık, F. ve Öztürk, M. (1995). *Süs Bitkileri (Ağaçlar ve Çalılar)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Yücel, İ. (1998). Hilâl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: TDV Yayınları, 18, 1-11.
- Yücel, Ü. (1999). İstanbul Okmeydanı. *Türk Okçuluğu*. Ankara: AKM Yayınları, 68-116.
- Yüksel, S. (1977). Eski Edebiyatımızda Ramazan. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, VII (1), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 35-39.
- Yüksel, S. (1977). Koca Ragıp Paşa'nın Ramazâniyye'si. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, VII (1), Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 41-46.
- Yüsrî. (2011). *Yüsrî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)*, (Haz.: Aslıhan Yıldız Acar), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya.
- Zaik. (2007). *Zaik Divanı (Metin, 1b-65a)*, (Haz.: Engin Karakoyun), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya.
- Zâtî. (1995). *Zâtî Dîvânı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma*, (Haz.: Orhan Kurtoğlu), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Zavotçu, G. (2009). Ney'in Öyküsü ve Dîvân Şiirinde İşleniş. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı*, (39), 719-751.
- Zekî. (2008). *Zekî Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin)*, (Haz.: Gülay Şahin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Zetterstéen, K.V. (1963). Câfer. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 3, 7-8.
- Zetterstéen, K.V. (1977). Husrev Fîrûz. *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati (İA)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 4, 606.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ÇETİN, Kamile
 Uyuğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 01/01/1980 Burdur
 Medeni hali : Bekâr
 Telefon : 0530 692 9614
 Faks : (0246) 211 237 11 06
 e-posta : kamilecetin80@gmail.com



Eğitim Derecesi

Okul/Program

Mezuniyet Yılı

Doktora
 Türk Dili ve
 Edebiyatı Anabilim Dalı/
 Eski Türk Edebiyatı
 Bilim Dalı

Gazi Üniversitesi

2014

Yüksek lisans
 Enstitüsü/ Türk Dili ve
 Edebiyatı Anabilim Dalı

SDÜ Sosyal Bilimler

2006

Lisans
 Üniversitesi/ Türk Dili ve
 Edebiyatı Bölümü

Süleyman Demirel

2002

Lise

Burdur Anadolu Ticaret
 Ve Meslek Lisesi

1997

İş Deneyimi, Yıl

Çalıştığı Yer

Görev

2002-devam ediyor

Süleyman Demirel Üniversitesi

Araştırma Görevlisi

Yabancı Dili

İngilizce (ÜDS-80)

Yayınlar

Alanında, yurtiçinde yayımlanan kitapta bölüm ve ünite yazarlığı

1- ÇETİN, Kamile, “Yetiştirdiği İlim Adamları ve Şairlerle Isparta”, Memduh Oğuz, İlim Şehri Isparta, (Editörler: Memduh Oğuz-Aliye Yılmaz), Tonoz Kitabevi, Isparta Temmuz 2013, s. 113-141.

Hakemli dergilerde yayımlanan teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve özet türünden yayınlar dışındaki makale

1- Turan, Selami-ÇETİN, Kamile, “Bilâl Efendi’nin Kıssa-i Yûsuf u Zelîhâ’sının Tunus Nüshası”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences), Hakemli Dergi (Refereed Journal), Yıl (Year): 2010/1, Sayı (Number): 11, s. 197-206.

SCI, SSCI ve AHCI dışındaki indeks ve özler tarafından taranan dergilerde yayımlanan teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve özet türünden yayınlar dışındaki makale

1- Yılmaz, Kadriye-ÇETİN, Kamile, “Rüyalar ve Niyazî-i Mısırî’nin Ta’birâtü’l-Vâkı’ât Adlı Eserinde Rüyaların Dili”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, (ed. Prof. Dr. Atabey KILIÇ-Arş. Gör. Sibel ÜST), Volume 2/4, Fall 2007, s. 1066-1076.

2- ÇETİN, Kamile, “Tasavvuf Şiirinde Ağaç ve Meyve İstiâresi: Gaybî Örneği”, Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/2, 2008, s. 194-208.

3- ÇETİN, Kamile, “Musiki ve Musiki Terimlerinin İbrahim Râşid Divanı’ndaki Yansımaları”, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Türkoloji Araştırmaları, Klâsik Türk Edebiyatı Prof. Dr. Meserret Diriöz Hatırasına, Volume 4/2, S. 15, 2009, s. 199-225.

4- ÇETİN, Kamile-Alkan, Sevim, “Sicill-i Osmânî’de Yer Alan Ispartalı İlim Adamları, Devlet Adamları ve Şeyhler”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Hakemli Dergi-ISSN 1300-5766, S. 30-Güz, Konya 2011, s. 387-407.

5- ÇETİN, Kamile-Özaydın, Hamza, “Mehmed Süreyyâ’nın Kaleminden Ispartalı Şairler”, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, p.781-795, TURKEY.

6- Akgül, Ahmet-ÇETİN, Kamile, “Milli Kütüphanede Kayıtlı Bulunan Bir Şiir Mecmuası Üzerine”, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1, Ankara Winter 2013, p. 99-126.

7- Turan, Selami; Akgül, Ahmet; ÇETİN, Kamile, “Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisinde Gül ve Gül Bahçesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2013/1, Gül Özel Sayısı, Isparta 2013, s. 75-94.

SCI, SSCI ve AHCI tarafından taranan dergilerde yayımlanan teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve özet türünden yayınlar dışındaki makale

1- Turan, Selami-ÇETİN, Kamile, “Bektaşî Şairlerinden Râşid’in Şâh-ı Şehîdân Mersiyesi”, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 55, 2010, s. 341-349.

2- Dikmen, Melek-ÇETİN, Kamile, “Klâsik Türk Şiirinde Kadın Takı ve Aksesuarları”, Bilig Dergisi, Bahar 2012, S. 61, s. 71-98. (<http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/554.pdf>)

Ulusal toplantıda sunularak tam metin olarak yayımlanan bildiri

1- Dikmen, Melek-ÇETİN, Kamile, “Dilenciliğin Klâsik Türk Şiirindeki Tezahürleri” (The Reflections of Beggary In Classical Turkish Poetry), Sempozyum Bir Kent Sorunu: Dilencilik “Sorunlar ve Çözüm Yolları” Tebliğler Kitabı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, Yıtem Matbaası, İstanbul, 2008, s. 525-543.

2- ÇETİN, Kamile-Dikmen, Melek, “Şeref Hanım’ın Bahar Konusu Şarkısı Üzerine Bir Değerlendirme”, Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu, 15-16 Mayıs 2009, Sözkese Matbaacılık, Ankara 12 Mart 2010, s. 207-216.

3- ÇETİN, Kamile-Özaydın, Hamza, “XVI. Yüzyıl Tezkirelerine Göre Konyalı Divan Şairleri”, I. Ulusal Her Yönüyle Türkmenler ve Konya Ereğli Yöresi Türkmenleri (İşkânları, Kültür-Sanatları, Ağızları, Edebiyatları) Sempozyumu Bildirileri, (07 Ağustos 2010,Ereğli Kültür Merkezi), Editör: Dr Ali Sayar, Kamer Holding Yayınları, Konya 2012, s. 117-137.

4- ÇETİN, Kamile-Alkan, Sevim, “Osmanlı Şairinin Perspektifinden Konya ve Çevresi”, I. Ulusal Her Yönüyle Türkmenler ve Konya Ereğli Yöresi Türkmenleri

(İşkânları, Kültür-Sanatları, Ağızları, Edebiyatları) Sempozyumu Bildirileri, (07 Ağustos 2010,Ereğli Kültür Merkezi), Editör: Dr Ali Sayar, Kamer Holding Yayınları, Konya 2012, s.101-116.

Ulusal toplantıda sunularak özet metin olarak yayımlanan bildiri

- 1- Dikmen, Melek-ÇETİN, Kamile, “Dilenciliğin Klâsik Türk Şiirindeki Tezahürleri” (The Reflections of Beggary In Classical Turkish Poetry), Tebliğ Özet Kitapçığı Bir Kent Sorunu: Dilencilik “Sorunlar ve Çözüm Yolları”, (Yayına Hazırlayan Dr. Suat Parvin), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı, Eresin Otel/İstanbul, 18-19 Ekim 2008, s. 63-64.
- 2- ÇETİN, Kamile-Dikmen, Melek, “Şeref Hanım’ın Bahar Konusu Şarkısı Üzerine Bir Değerlendirme”, Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu, 15-16 Mayıs 2009, Adıyaman, s. 40.
- 3- Turan,Selami-Akgül, Ahmet-ÇETİN, Kamile, “Fuzûlî’nin Leylâ vü Mecnûn’unda Gül ve Gül Bahçesi”, Her Yönüyle Gül Sempozyumu Özet Kitabı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 7-9 Haziran 2012, s. 49.

Ulusal toplantıda poster, sözlü sunum ve gösterim

- 1- ÇETİN, Kamile, “Necâtî Bey Mektep Sahibi Bir Şair midir?”, Erciyes Üniversitesi Klâsik Türk Edebiyatı Topluluğu VI. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mine Mengi Adına),25-27 Kasım 2010, Kayseri.
- 2- Turan, Selami-ÇETİN, Kamile-Alkan, Sevim, “Ni’met Ve Sürûrî’nin Tarih Şiirlerinde Geçen Cenab-ı Allah’ın İsim Ve Sıfatları”, İkinci İslami Türk Edebiyatı Sempozyumu (Edebiyatımızda Cenâb-ı Allah), Üsküdar/İstanbul, 05-06 Ekim 2012.

Uluslararası toplantıda sunularak tam metin olarak yayımlanan bildiri

- 1- ÇETİN, Kamile, “Hikemî Şiirin Temsilcilerinden İbrahim Râşid Divanında Atasözleri ve Deyimler”, I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (23-26 Ekim 2007) Ist International Symposium of Turkish Language and Literature (23-26 October 2007) Bildirileri, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2008, s. 179-189.
- 2- ÇETİN, Kamile-Dikmen, Melek, “Türk Kültüründe Ninni ve Şeref Hanım Örneği”, Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar, 1-ci kitab, Qafqaz Universiteti, Bakı, 13-15 Noyabr 2008, Qafqaz University, Baku, 2008, s. 112-116.

- 3- ÇETİN, Kamile, “Mehmet Âkif’te Bülbul İmgesi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu 19-21 Kasım 2008 Bildiriler Kitabı, Cilt I, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur, Mart 2009, s. 467-474.
- 4- Dikmen, Melek-ÇETİN, Kamile, “Bir Bektâşî Şairin Diliyle Nevruz ve Çiçekler”, ISSD 2009 International Symposium on Sustainable Development (ISSD ‘09), June 9-10 2009 Sarajevo Bosnia and Herzegovina, Volume 2 Education Proceedings, International Burch University IBU Publications, Sarajevo, 2009, s. 421-425.
- 5- Turan, Selami-ÇETİN, Kamile, “Üsküplü İshak Çelebi’nin Dilinden Şiir ve Şairlik”, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu-II Bildiriler, (Yayına Haz. Yrd. Doç. Dr. Ünal Şenel), Celal Bayar Üniversitesi Süleyman Demirel Kültür Merkezi, 13-15 Mayıs 2010, Manisa 2010, C. II. s. 426-441.
- 6- Turan, Selami-ÇETİN, Kamile, “Biyografik Bilgi Bakımından Divanlar: Nâbî Divanı Örneği (Divans in Terms of Biographical Knowledge: Sample of Nabi’s Divan)”, Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu Bildirileri (Nevşehir, 6-8 Mayıs 2010), AKM Yayınları, Ankara 2011, s. 609-628.
- 7- Turan, Selami-ÇETİN, Kamile, “Elif-nâmelerde Dil ve Üslûp Özellikleri: Mihrî ve Nesîmî Örneği”, 2. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslûp İncelemeleri 19-21 Ekim 2011) (2nd International Symposium On Turkish Literature (Language and Style Analysis of Literary Texts 19-21 October 2011), Bildiriler, c. I ve c. II, Isparta 2012, c. II, s. 1099-1120.
- 8- ÇETİN, Kamile-Akgül Ahmet, “Peşteli (Budinli) Hisâlî’nin Kaleminden Divan Şiirinin Coğrafyasına Bakış”, Balkan Harbi’nin 100. Yılı Hâtırâsına III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu, Balkan Harbinin 100. Yılı Hâtırâsına III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri, I. Cilt, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Manisa 2012, s. 321-343.
- 9- Akgül, Ahmet-ÇETİN, Kamile, “On Altıncı Yüzyıl Şuara Tezkirelerinde Balkan Tasvirleri”, Balkan Savaşlarının 100. Yılında Uluslararası Balkan Sempozyumu (Isparta-Burdur 5-7 Ekim 2012) Bildirileri, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (ISBN: 978-9944-452-64-9), Isparta, Şubat 2013, s. 621-632.

10- ÇETİN, Kamile, “Divan Şairi Nedîm İle Neşet Ertaş’ta Somut Sevgili Tipinin Mukayesesi”, Uluslararası Bozkırın Tezenesi Neşet Ertaş Sempozyumu (The International Symposium of Neşet Ertaş The Plectrum of Steppes), 13-14 Mayıs 2013, (Haz.: Doç. Dr. Salahaddin BEKKİ), Ahi Evran Üniversitesi Yayınları, c. I-II, Kırşehir 2013, s. 243-256.

11- ÇETİN, Kamile-Akgül, Ahmet, “Âşık Ömer’in Şairnâme’siyle Şuara Tezkirelerinin Divan Şairlerinin Biyografisi Yönünden Mukayesesi”, Kırım Tatar ve Türk Filolojisi Fakültesi ve Türkoloji Araştırma Merkezi Uluslararası III. Türkoloji Sempozyumu “Kırım Tatarlarının Dünü-Bugünü-Yarını” (15-17 Ekim 2012, Bildirileri ve Özetleri, Simferopol-Kırım/Ukrayna), Simferopol 2014, s. 117-125.

Uluslararası toplantıda sunularak özet metin olarak yayımlanan bildiri

1- Turan, Selami-ÇETİN, Kamile, “Biyografik Bilgi Bakımından Divanlar: Nâbî Divanı Örneği”, T.C. Nevşehir Üniversitesi “Prof. Dr. Mustafa İSEN Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu” Program ve Bildiri Özetleri, 6-8 Mayıs 2010, Nevşehir, s. 19.

2- ÇETİN, Kamile-Akgül, Ahmet, “Şair Tezkirelerinde Bosna Tasvirleri”, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 17-19 Mayıs 2013, Saraybosna, Bosna Hersek Bildiri Özetleri (Editör: Mustafa Arslan), International Burch University Publication No: 21, 2013, s. 43.

3- Turan, Selami-ÇETİN, Kamile, “Klâsik Türk Şiirinde Balkan Coğrafyası”, UDEK Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı 2. Uluslararası Dil ve Edebiyat Konferansı “Balkanlarda Türkçe”, Bildiri Kitabı II, Ed.: Dr. Adem Balaban-Dr. Bünyamin Çağlayan, 14-16 Kasım 2013, Hëna e Plotë “Beder” Üniversitesi, Tiran/Arnavutluk, s. 339.

Uluslararası toplantıda poster, sözlü sunum ile gösterimleri

1- ÇETİN, Kamile, “Tasavvuf Şiirinde Gaybî Örneğinde Meyve Metaforu: İnsan”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi “Uluslararası Türk Kültüründe Meyve Sempozyumu”, İstanbul, 7-8 Nisan 2004.

2- Yılmaz, Kadriye-ÇETİN, Kamile, “Niyâzî-i Mısırî’nin Tâbir-nâmesinde Rüyaların Dili”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Uluslararası Gizli Diller Sempozyumu, İstanbul, 13-14 Nisan 2005.

3- ÇETİN, Kamile-Dikmen, Melek, “Şair Bir Padişah Kışı Nasıl Anlatır?”, V. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu -Uluslararası- (Prof. Dr. Harun Tolasa Hatırasına), 16-18 Mart 2009, Atatürk Kültür Merkezi (Mardin Artuklu Üniversitesi Rektörlüğü), Mardin.

Yüksek Lisans Tezi

1- Râşid (?-1310-1892) ve Dîvânı İnceleme-Tenkidli Metin, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selami TURAN), SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006, 312 s.

Ulusal kuruluşlarca desteklenen projede görev alma

1- Râşid (?-1310?-1892) ve Dîvânı İnceleme-Tenkidli Metin, SDÜ-BAP, 926-YL-04
 2- Klâsik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Geleneği ve Bu Geleneğin 18. Yüzyıldaki Temsilcisi: Bilal Efendi ve Yusuf u Züleyhası (109K317 No’lu 1002 TUBİTAK Projesi) (Proje Yürütücüsü: Yrd. Doç. Dr. Selami Turan)(Tamamlandı).

Alanında yurtiçinde yayımlanan sempozyum kitabı editörlüğü

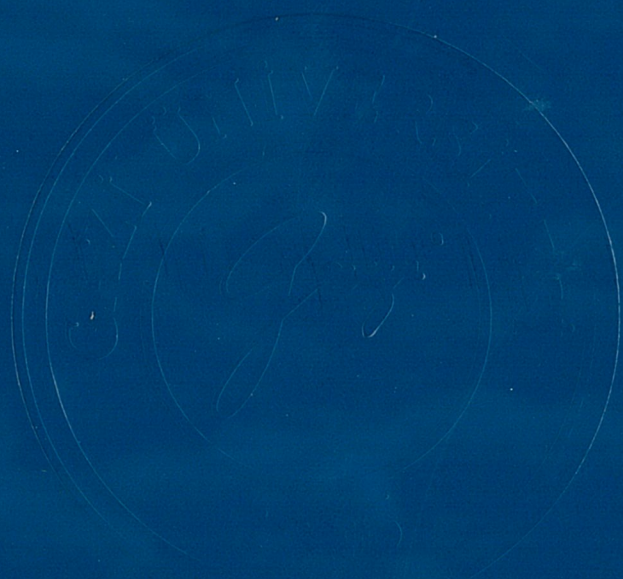
1- Giray, Fatma Handan-Akgül, Ahmet-ÇETİN, Kamile-Boyar, Serkan, Ulusal “Her Yönüyle Gül Sempozyumu” Özet Kitabı (ISBN: 978-9944-452-59-5), Isparta 2012, 63 s.
 2- KARTALCIK, Vedat-ÇETİN, Kamile, 2. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu (Dil ve Üslûp İncelemeleri 19-21 Ekim 2011) (2nd International Symposium On Turkish Literature (Language and Style Analysis of Literary Texts 19-21 October 2011), Bildiriler, c. I ve c. II, Isparta 2012.

Hobiler

Edebiyat, Şiir, Klâsik Türk Edebiyatı/Şiiri.



GAZİ GELECEKTİR...



Georg Meißner

